

LEVELEK

1857

870.

NAGYSZALONTA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1857. január második fele – február]

[Arról tudósítanak, hogy a Barabás Miklós¹ festette Arany-kép még mindig nem érkezett meg Szalontára, s hogy Tompa,² fia betegsége miatt, nem írhatja meg a leleplezési ünnepségre kért verset.]

871.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Geszt Januar 17^d 1857

Tisztelt Tanár Úr!

Imádott Domokosom pappírjai [!] közt, – Önnek, ugy^a hiszem – minden leveleit, egy fekete kötelékkel őszve kötve meg kaptuk,¹ 's most,
5 midőn én minden hozzám irt leveleit az enyémekek fel hasagattam, hogy meg szabadulásom boldog napján utolsó nyughelyembe virág és forgáts helyett párnául szolgáljanak, a' Domokosomhoz irattokat [!] pedig elégettem, ezen előtte oly betses hagyományt nem akarám sem egy, sem a' másik uton szentség^b törő kezekkel meg semisíteni; de
10 többnyire criticat is foglalván verseire azok – tán Ön előtt is betsel birnak. Rájok nyomom hát a' gyógyithatatlan^c anyai sziv forro csókját, 's alkalmyszerénti kézbesítés végett Ön sógorának küldem² – vegye Ön

^a ugy – u jav.

^b szentség – s jav.

^c gyógyithatatlan – i jav. [gyogyulhatatlan?]

azokat töllem töllem^d úgy, mint ki leg becsültebb^e vagyonát küldi benne
holtig síratandó bálványának, 's ha Őn nem használhatja – adja fiának,
15 legyen ez öröksége attól, kit Őnhőzi^f búzgó ragaszkodása, szellemi
testvérjévé tett. Ha át adhatja Őn velle az érzést mivel e' lapokat életibe
kegyelte, meg kettőzteti fia atyáhozi szeretetét – tiszteletét – 's őnt ezál-
tal, meg sírjából is boldogítja az, ki oly szívrehatólag nevezé Őnt szelle-
mi atyának!

20 Ne vegye Őn azon kérésemet rossz neven, hogy a' Kováts Úr által
hozzá intézetre el húnt élet-örömem verseit illetőleg, emlékeztetem,³ 's
midőn egész kedves családjával együtt leg szivesebben tisztelném, állan-
dóul maradok

25 holtig el kötelezetje
Őzveggy Tisza Lajosné

^d Az egyik **töllem** lapvégi, a másik lapkezdő szó

^e becsültebb – ű jav.

^f Őnhőzi – Ő jav.

872.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Pest. jan.^a 18. 856. [1857.]

Kedves barátom!

Kemény csak két három hét mulva fog meglátogatni.¹ Ujabb elha-
tározása folytán nem csak Bécsbe megy Danielikkel,^{b2} hanem Drezda és
5 Münchenbe is, mi megtart három hetet. Ekkor okvetlen meg fog látogat-
ni téged velem együtt.

Pákh költeményeidet, melyek a Vasárnapi^c Ujság első számában [!]
jelentek meg, okvetlen díjazni akarja.³ Természetesen nem állottam el-
lent, holnap fölveszem a díjt, mely úgy hiszem az elégnél több lesz
10 bizományaitok [!] eligazítására.

Nődnek mond meg, hogy néhány nap alatt minden bizománya el
lesz igazítva,⁴ s gondoskodni fogok mielőbbi elküldésökről. Őt pedig
arra kérem, hogy Nagy Körösön feledett plaidemet, mellényemet adandó

^a jan. – ja fe-ből jav.

^b Danielikkel, – Danielékkal, [?]

^c Vasárnapi – V th.

alkalommal küldje be.⁵ Legjobb lesz egyenesen Csengerihez⁶ küldeni, ki
15 Széputczában a Huszárházban lakik és a „Pesti Napló” szerkesztősé-
gében mindig megtalálható. Pákhhoz is küldheti, ki Uri-utca 13 szám
alatt lakik. A Nadasdy házban engem megtalál[1]ni^d bajos,⁷ aztán nem is
szeretem gondatlanságom bizonyítványai[t]^e a legények közt kézzel kéz-
re járatni.

20 Köszöntöm Julcsát, nödet, Laczit,^f Szabót, Szilágyit, Hajnalt, Lo-
sonczyt.⁸ Mihelyt minden bizományotok el lesz igazítva bővebben írok s
téged is tudósítlak egy s más oly dologról, melyeket most mellőzni va-
gyok kénytelen.

25 barátod
Gyulai

^d megtalál[1]ni – emend.

^e bizonyítványai[t] – emend.

^f Laczit, – L th.

873.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Geszt Januar 30^d 1857

Édes Arany Úr!

Múló ho 26^d napjáról hozzam írni sziveskedett igen becses sorait
mély megindulással olvastam, 's sietek Önt arról értesíteni, hogy a ' me-
5 nyibe meg vagyok rolla győződve^a Domokosunk igen igen helytelenítte-
né, ha levelei Ön kezei között nem maradnának – én is – leg szivesebben
ott tudom. Egyesítse tisztelt barátom őket – 's mint mondtam, tegye az
által betessé fia előtt.

Bámulva olvasám hogy kedves elhunytunk maga által őszveszedett
10 és le tisztázott versei, az azután keletkeztekkel^b együtt, még nintsenek
az Ön kezeibe – én úgy voltam – vagy úgy hittem – értesülve lenni.

Ezennel fel szolitottam Kováts Urat is, ki azt magára válolta volt,
hogy mind Arany urat, mind engemet, értesítsen, nyugtasson meg.¹ Még
arra is meg kértem volt pedig Öt, szollittaná fel Arany urat, hogy ha ma-

^a győződve – y jav.

^b keletkeztekkel – t jav.

15 ga is helyesli – csak úgy közöltessenek Ön mesteri keze ki igazítása
nélkül – ahogy tölle teltenek! De egyebb eránt, Ön véleménye határoz.^c

Nem is arra valók tán, de nem is szándokom kereskedésbe adni
azokat, szép papirra, szép betűkkel, lehető csinos egyszerűségbe, pár
száz példányt, magam költségén, emlékül ki osztandókat nyomtatatni, 's
20 mivel én semit hozzá nem tudok, erre is önt kérni fel.² Ha gondolja tisztelt
barátom, hogy valamelyikére ezen véleményemnek helyre igazítás,^d
cáfolás kell, kérem ne sajnálja tudatni véllem. Természet rendje elleni
örökségemnek leg szebb része, azon tisztelet telyes bizalom, melyet Ön
eránt öröklöttem.

25 Igenis nagyon érdekel kedves családja sorsa, 's nagyon örülök jó
egészségöken; Önt pedig igen kérem, tegyen ugyan meg mindent ellene,
de ne aggódjon alkalmatlan fő zúgásán,³ nekem 24 évi szenvedésem, 's
lám! – azért halhatatlan vagyok. Ha majd el jön a' vacatió keresse meg
Ön a' helyet, hól egykór meg volt elégedve, „meg holt Uram a' kit te
30 szerettél”⁴ – de él az emlékezet, 's élek én, mint a' Katalin című ditső
versezet végén említett kóró igazolója!!!⁵

Az én családom meg lévő tagjai is hálá Istennek tudtomra egészsé-
gesek a' szegény menyemet ki véve,⁶ kit el tiport a' bánat – 's éled é
valaha fel? 'S velle szeretsétlen Lászlom házi boldogsága?⁷ azt csak Is-
35 ten tudja.

Kedves családját leg szivesebben üdvözlem, Önt tisztelvén mara-
dok

hálára kötelezetje
Öz. Tisza Lajosné

^c határoz. – h jav.

^d igazítás, – i jav.

874.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Kőrös 1/II. 1857.

Kedves Palim!

Baj van, rettenetes baj! Mindent küldtél, mindent megkaptunk B.
Tihamér által:¹ kanalat (a mely kissé nagy de azért jó) topánt (a mely
5 kicsiny, s aligha lesz jó) köszönjük is nagyon, nagyon: csak a mi legjob-

ban kellett volna, a mi után oly keservesen számlálták az órákat és perczeket, a mi nappali ohajok s éji álmak örökös tárgya volt, az nem jött: fuvola Laczinak. Öröm s félelem közt remegve és rebegve nyitott be végre B. T[ihamér]hoz, a mint ez megérkezett, – s im a lesújtó villám-
10 csapás e szóban: nincs! Szánd meg ezt az ifju embert, édes Palim, s küldj neki egy (4 billentyűs) fuvolát, begyöngyölve jól – vagy is a kereskedő-
vel begyöngyöltetve – a diligence-on.² Mégpedig ez peremtorius!³ Árát
fizesd ki; majd, ha kijösz, a mi, remélem, nem halad sokára, megadom.

Egyebet nem irok, mert ily nagy tárgy mellett minden egyéb hát-
15 térbe szorúl. Isten veled! Köszöntöm Csengeriéket.

Arany J.^a

^a egyb.

875.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Pest feb. 4. 857.

Kedves barátom!

Végtelenül sajnálom, hogy elégedetlenek vagytok velem. A czipő
dolgát Csengeryné¹ igazította el, ki állítása szerint a legpontosabban
5 szeme előtt tartotta a mértéket. Ha a czipő csakugyan nagyon kicsiny,
küld be mielőbb, a czipész szívesen visszaveszi s ugyanannyi árért mást
csinál.

A kanálnak jónak kell lennie. Legalább a zöldségszedő kanalak
majd mind ilyenek. Egyébiránt ezt is kicserélhetjük. Most jö a legnehe-
10 zebb pont, ama szerencsétlen furulya. Magam nem akartam venni, mert
semmibe sem elegendem a mihez nem tudok. Elmentem Brassaihoz² s
megkértem mint musikalis embert, hogy segítsen bajomban. Mint pusztán
zongorász és brúgós³ ő sem merte magára vállalni, hanem azzal vi-
gasztalt, hogy a színház első fuvolásával Dopplerrel⁴ igazittatja el. Tehát
15 türelem holnapig, mikor bizonyosan utnak indul a Doppler által válasz-
tott fuvola.

Pénzre nincs szükség. Pákh 10 p. forinttal díjazta költeményedet,⁵
melyből a fuvolára is maradt 4. fr. A nődek ígért kanalakat kimenete-
lemkor fogom kivinni, mi megtörténik, mihelytt Kemény haza tér.⁶

20 Csengery köszönt, s neje igen kér mind téged, mind nődet, hogy
tavasz felé engedjétek be Julcsát néhány hétre.⁷ Azonban erről bővebben
irok⁸ közelebről, mikor aztán tudodra adok több irodalmi botrányt s
nem egy örvendetes jelenséget is.

Az ég áldjon!

25

barátod

Gyulai

876.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Körös, febr. 5. 1857.

Kedves barátom,

Ideje lesz, kiragadni magam a puhaság párnái közül és válaszolni
leveledre, melyet, a mint látom, még a mult évben irtál s én ennek elején
5 kaptam. Ne vedd baráti érzelmem hidegülésének, hogy midőn vigaszra
volna szükséged, akkor is oly ázsiai kényelemmel halasztom a választ,
hiába! ez már nekem szokásom. Nem mondom, hogy önkéntes szokás
volna – mert volt idő, mikor mind levelet mind egyebet örömet írtam,
de most ki kell lesni a perczet, midőn *alkalmas* vagyok rá, ez az egész.
10 Sok tétlen délutánom, estém vész el, vagy teljes mit-sem-tevésben, vagy
sivár olvasásban, mert egyébre alig volnék képes – a reggeli időt elfog-
lalja az iskola. Mindig a régi baj¹ – most reggelenkint hideg zuhanyt
veszek, karácsony óta; talán ez, ha egy darabig folytatom, használni fog.

Nagy részvéttel olvastuk családi aggálytokat² – adja isten, hogy
15 már elmúlt legyen! Remélem, ha az ótvar kiütött – vagy kiütésre biratott
– Gézánál, nincs semmi komoly aggódásra ok. Talán tudattad volna ve-
lünk, ha valami rosszabb következett vala. Ez nyugtat bennünket, bár egy
nyílt posta a Hölgyfutárban: „legmelegebb részvétünket” – a nem értés
miatt némi aggályt okozta.³ Légy jobb mint én, irj azonnal, és tudasd ve-
20 lünk hogylétedet.

Igazi bajaid mellett említéd az apró bosszúságokat, mint a naptár-
ágensség, a verskérők⁴ &c. Én ezeken rég túl tettem magam. Naptárt
senki se merne hozzám küldeni, eladás végett, tudván, hogy se nem árul-
nám, se vissza nem küldeném, se választ nem kapna tőlem. Annyi, mint-
25 ha a Dunába vetné. A verskérő leveleket pedig teszem a többihez; min-

denkinek nem panaszkodhatom, hogy én nem írok, mert bajom van, tehát még tagadó választ sem kapnak tőlem. Ez természetes. Rosszul esik kiabálnom, hogy ez idő szerint semmi jót nem vagyok képes létre hozni, oly embereknek, kik nem tudják, mi az a jó, s kik azt hiszik, hogy verset írni

30 annyi, mint bármely feladott vagy előbukkanó tárgyra tetszés szerint, rímeket kovácsolni – hogy ez oly önkényes valami, mint egy ujdondászi cikket összeütni. Ily emberek soha se értenek meg, hogy lehet valaki hírneves költő, a nélkül, hogy minden perczben s bármely alkalommal készen álljon egy rakás strophával. Legjobb eldobni a levelet s hallgatni.

35 Mindazáltal közelebb megszállt a lelkiösmeret, s az új év közeledtével minden szerkesztőnek, ki az előtt lapját küldte (volt pedig vagy *hét*) megírtam⁵ kereken, hogy tőlem verset ne várjanak, s bizonyos veszteség fejébe ne küldjék lapjaikat. Hiába. Azt nyertem vele, hogy hét helyett nyolczat kaptam. Volentibus non fit injuria.⁶

40 Igazad van, barátom, sok itt a nyegleség. Én is boszankodom, de van benne mégis valami vigasztaló: az, hogy ha az irodalom intensive nem gyarapodik, extensive terjeszti közönségét. Az, ki most a rosszal is beéri, idővel jobbat kíván. Ez természetes. Magából a bajból fog kinőni a gyógyszer. Van, van ebben a mozgalomban – ki tagadhatná – valami

45 mesterkélt, csinált: de ez is jobb, mintha mély hallgatás uralkodnék. A massák⁷ haladása mindig iszapos, mint az árvízé. Az irodalom elité-je, [!] tejfőle sohasem vezette a tömeget. Pedig kell, hogy valaki vezesse. Én is eleget bosszankodom egyes ostobaságokon: de az egyetemes hatás megvígasztal. Még ha igaz volna is, hogy rothadás jele e sok gomba: a

50 rothadás vegybomlás, mely előbb gombát ugyan, de később nemesb életműveket is tenyészt.

Verseidre térvén: a *tűzbe felét*⁸ elvnek addig van helye, míg nyomtatva, vagy legalább könyvben nem olvassák. Igen! addig tegye, ki elég éles-szeműnek érzi magát, kiválasztani a halhatlant, az egynapi becsű,

55 vagy épen becsnélküli közül. De melyik író dicsekketik ily éleslátással? Nem csalja-e meg a korban uralkodó divat? a személyes hajlam? a sokaság tapsa, vagy közönye? stb. Ha Petőfi versei megtizedelését Kazinczy, az öreg, eszközöztette volna Dajkával:⁹ nem repült volna-e tűzbe a nagyobb rész: a csárda romjai, a pusztai dolgok &c. És a megmaradt rész

60 lett volna-e a legjava? Vagy Himfyre nézve megköszönnők-e a meg 4-edelést? Azonban tegye minden költő: égessen el minél többet, míg fiókjában van, de a ki már könyvben adta, mit ér vele? Mit használ nekem,

ha a Megveszett alkotmányt¹⁰ megtagadom, kitagadom, miután vastag
könyvben meg van örökítve. Az ily eljárás legfőlegb annyit mutat, hogy
65 az író ez s ez művét, érettebb korában silánynak tartotta, de se jóvá nem
teheti, se a jövődőség elől be nem fátyolozhatja. Ezzel csak azt akarom
mondani, I-ör, hogy a túlszigoru önbírálat veszélylyel, a tévedés veszé-
lyével jár; másodsor, hogy irodalom-történeti tényeket már úgy sem
lehetvén meg nem történtté tenni: lényeges elhagyások, módosítások
70 által az ember csak *rontja* (már jól ismert) *termetét*, a nélkül hogy ezzel
valami jót eszközzene.

No, édes barátom, azt hiszem e tárgyról már elég világosan el-
mondtam nézetemet. A rendezésre nézve is felakadtál. „Megállj Mi-
hály!” (mond a szép hölgy és Kisfaludy Sándor).¹¹ Így

- 75 I. kötet. *Dalok*.
II. kötet. *Dalok, románczok, balladák*.
III. kötet. *Regék*.
IV. kötet. *Népregék*.
V. kötet. *Beszélyek*.

80 Ez a rend jobb, mint a tied. A *dal* mintegy észrevétlenül olvad át a
románczába és balladába: ezek tehát együvé illenek – képezik a két első
kötetet. A (virág és hasonló) *regék* a lyrai hangulatból mintegy átmennek
az elbeszélő idomhoz, ezek tehát a balladák és nagyobb népregék közé, a
III. kötetbe esnek. A *népregék* már inkább epicai mint lyrai jelleműek,
85 végre a *Beszélyek*ben már egészen eposzi hang uralkodik. Nemde? Nem
azért tanítok én *aestheticát*, hogy jobban ne tudjak rendezni, mint te.

Lévainak, igaz, régen nem írtam:¹² de hisz én nem irok senkinek,
csak neked. Azért a lehető legjobb indulattal vagyok iránta – sajnálom,
hogy lépkórsága¹³ oly kétkedővé teszi. Ha találkozol vele, mondd,
90 hogy ne bolondozzon, tudja, hogy engem a sűrű levelezésben nem a jó
indulat hiánya gátol, hanem egyéb, a mit te tudsz.

Szemeréről¹⁴ hogy hallanék én valamit, ha te sem hallasz? Csupa
malecontentus¹⁵ barátok vagyunk mi mindnyájan – édes Miskám – a
barátság mellett kinek-kinek megvan a maga *tücske*, mely háborgatja.
95 Mikor szegény Miklós nálam volt:¹⁶ hiszen örültünk mi, örültünk egy-
másnak, a hogy tudtunk; de ő mindegyre az orrát tapogatta, mely a pusz-
tai szabad légtől ismét tüzes kezdett lenni: én is mingyárt-mingyárt visz-
szaestem rossz hangulatomba, kivált minthogy akkor hevesebben fogott a
régibaj¹⁷ – s majd e majd ama tagomban nyilallást, rágást éreztem.

100 (NB. ezek már elmúltak, este is elalszom könnyen). Így az ember szereti egymást, még sem lehet oly vidám, mint különben volna. Félek, hogy Miklóska rosz emléket vitt el Kőrösről, s nem ohajtja a további érintkezést.

Hát az a Török Sándor¹⁸ a „nagy” János fia: a férges almák íróját
105 (ki nem egyéb, mint Jókai¹⁹) Petőfinek gondolta, azért szállta meg a lelkesedés. Az egész dologban semmi sincs. Egyébiránt a férges almákban sajátságos az, hogy J.[ókai] azon verseket, melyeket *komolyan* irogat, kiadja, mint bohóskodást. Mert úgy van.

De elég is lesz ennyi, válaszul a *te* leveledre, most kezdődik *az én*
110 *levelem*. Először a krónika. Kezdem karácsonyon.

A szent ünnep rám nézve elég unalmasan telt. Nádha miatt mindig bennültem. Látogatóm 2 napig Tomory ő nagysága.²⁰ János napján az esső szakad. Más-nap este az iskolai fiatalság zenebandája meglep: az ő kedvükért van egy kis vacsora: s az ujságban azt olvashadd, hogy *nagy*
115 Jánosnapja volt nálam.²¹ Azaz, ettek ünnepi maradékot, – a gyermekek nevettek, múltattak, tánczoltak: én pedig, mint afféle öreg ur – csak anynyiban éreztem meg, hogy nem fekhettem le, midőn elálmosodtam. Azóta élünk egyhanguan, kivéve azt a néhány napot, míg Gyulai itt volt.²²

Mint már említém, karácsony óta hidegvizet használok – külsőleg
120 is. T.i. csináltattam egy alacsony, de széles kádat, melybe állva reggelenként jeges vízbe mártott spongyiát nyomok fejemre – s általában jól megmosódom jeges vízzel tetőtől talpig. Ha más haszna nem volna, mint az, hogy azon idő óta nádhafélém soha se volt, már is megérdemelné a fáradságot. De érzem, hogy frisit, edz, – mert akármit mondasz, itt nem
125 aranyér a baj, hanem ideggyöngeség. Azonban a fejugás, kisebb nagyobb mértékben, még mindig tart. Olyan ez, mint a nedves fának folytonos sirása a tűzön – s mind két fülem egyaránt tele van vele. Néha nem is hallok oly tisztán, mint máskor. –

Utolsó dolgozatom egy víg modorú ballada.²³ Sárosinak küldtem,²⁴
130 tekintve állapotját, nem azt, hogyan beszél rólam. Ő neki t.i. mindig kell lenni, a kit *le akarjon vágni*: emlékszem, egy időben azzal járt az országban, hogy fogja levágni Petőfit.²⁵ Hogy levágta volna, arról semmit se tudok, de most, miután P.[etőfi] nincs, hihetően úgy képzelődik a jámbor, hogy őt illeti az elsőség – s lármáz mindenfelé. Valóban, az ember szívesen áldoz szerencsétlennek, de ha ez fitymálja adományát, az
135 mégis furcsán esik. Császárral jártam volt ilyenformán, mikor a *szikszói*

könyvet szerkesztette; a *Keveházát* úgy fogadta tőlem, mintha „Angyalbandi” lett volna (t.i. a vers, nem Cs.[ászár]),²⁶ most Sárosy *nekem* azt izeni, hogy megkapta a verset, köszöni; Losonczinak pedig: hogy meg-
140 kapta az övét is,²⁷ köszöni, *igen szép*, igen el volt ragadtatva. Szinte örül az ember, hogy elfogadja tőle a verset! – Azóta pihenek, – jobb nekem így.

Kedves Komám asszony!²⁸ Feleségem örömet irna, de most épen sok dolga van, én pedig oly rossz ember vagyok, hogy nem akarok várni
145 egy-két napig, ő utána. Inkább irok magam ő helyette, ilyen formán:

Édes lelkem!

Nagy részvéttel olvastuk, hogy bajotok volt, igen megijedtünk, de reméljük, hogy már most jól vattok, a kis Géza is azóta könnyebben lesz mi hala [!] Istennek jól vagyunk, csak nekem a lábam fáj, bárha nem oly
150 szenvedhetetlen, mint tavaly, de nagyon megérzi, ha sokat talpalok szegény Janim mostanában jobb kedvű nem is panaszkodik annyit a fejére, mert hideg vízbe mosdik minden nap, a gyermekek egészségesek, Julcsa sokat dolgozik házi dolgot, elkezdett volt francziául tanulni, kis Gyulai is adott neki néhány leczkét, ugyhogy olvasni már meglehetősen tud, de
155 abba maradt, az apja restelli tanítani, szegény gyermek szeretett volna Pestre felmenni, hogy lásson, halljon élvezzen egy kicsit, Csengeriné sokszor hitta már igen szívesen, de még eddig nem volt alkalom, mert se én nem megyek se Jani Pestre, az őszön az öreg Szentpéterinek²⁹ a neje, ki ifju gyermektelen s igen jó asszony, fel akarta vinni magával néhány
160 hétre, de Janim nem engedte, nem szereti ha sokat forog a színészek közt Laczi is egészséges szörnyű nagyot nőt talán meg se ismernéd lelkem a mijen nagy fiyu ő most fuvolázni tanul és ügyesen halad benne, mert Vadnai Rudi³⁰ adott volt neki két furulyát, azon gyakorlotta magát; gondolom édes lelkem, hogy családi bajodtól te sem érsz rá hogy bálba mulatságba járj itt kőrösön minden héten van^a egy kettő hínak is bennünket
165 de Janinak nincs kedve ott unatkozni nekem meg fáj a lábam és megvalom nem is szeretek ezek közé a kőrösiek közzé menni, mert semmi multság sincs köztük az idegentől kivált úgy húzódnak, mintha az mételyes volna aztán meg Julcsit még nem vihetem ideje sem arra való termete is
170 kicsi, nála nélkül pedig hogy menjek lelkem, azt mondanák, hogy ni a lányát eldugja, magát akarja mutogatni de nem is irok többet mert a

^a **van** – **vagy**-ból emend. „A kéziratban hibásan: vagy.” (Négyesy László lábjegyzete)

papirosom is mingyárt elfogy aztán meg épen most ruhát huzogatok a nagy szobában Jani pedig *tudtom* és *akaratom nélkül* az én nevében levelet ír neked a kis szobában, azért édes lelkem csókolak ezerszer téged is és forrón szeretett kis Gézádat is maradván azon jó indulattal, soha meg nem szűnő szeretettel, mely szivemben irántad s a tieid iránt soha meg nem szűnik.

U.i. A jó Recskinét és Hamvainét³¹
szivemből köszöntöm és csókolom.

180

igaz barátnéd
Arany Jánosné mk.

Im ilyen formán írna ő, ha ráérne, de minthogy ezt nem cselekszi, fogadja, kedves komám asszony, tőlem s általam legmelegebb üdvözlését s bocsásson meg e kis tréféért, melyet, kívánom, oly hangulatban
185 olvassanak, hogy jóízűt nevetthessenek rajta.

Te pedig, édes Miskám, válaszolj minél előbb – s addig is, azután is tartson meg az isten ép egészségben, bú, baj, kár, vesződség, bosszúság nélkül – s a mi földolog, hozzon mielőbb ölelő karjaim közé.

190

halálos ellenséged
Arany János.

877.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1857. február 11.]

Édes Jánoskám! Alkalmasint igen jól van dolgod, vagy igen rosszul, hogy nekem ez esztendőben még egy betűt sem írtál. Ugy gondolom: december végén tudositottalak¹ nyavalyás voltunkról,^a kis fiam sok mindenfélén ment ismét keresztül. Másfél hónapig nem látott, a fénytől any-
5 nyira iszonyodott: hogy ejsötétre [!] kellett az ablakokat függönyözni. Keze lába összedagadt, kiütések jöttek ki rajta, elővette az iszonyú nátha és köhögés, pedig a küllégnek árnyéka sem érte. Fejét bizonyos zsírral kietettük,² egész tarkója, nyaka, fületöve sebbé vált. Szegény feleségemnek igen sok baja volt vele. De még ez semmi barátom! Most jön a ke-

^a voltunkról, – n jav.

10 ménye, mert midőn mindezek már mulni kezdetek: rögtön májgyulladás-
ba esett, igen nagy beteg lett, 9 nap semmit de semmit nem evett, s még
most is olyan mint az árnyék, annyi ereje sincs hogy egy lépést tegyen;
szegény gyermek most negyedszer tanul és kezd járni. Illyen körülmé-
nyek közt gondolhatod az én állapotomat, gondolhatod szegény felesé-
15 gemét; tudod-e (alkalmasint tudod) mit tesz ilyenkor templomba (neked
leczkére) menni és a kötelességet végezni, holott az embernek az esze
sincs helyén. Aztán gondolj még hozzá egy fatalitást:³ a szalontai főbiró
épen ezen időközben keresett meg,⁴ hogy arczképed leleplezésének ün-
nepélyére irjak egy elszavalandó verset. Jánoskám! igen rosszúl esett s
20 még most is rosszúl esik hogy azt^b nem tehettem. Irni akkor, a lehetetlen-
ség határába tartozott rám nézve. Ha a szalontaiak megnem [!] értené-
nek: azon reményben ohajtok vigasztalást keresni, hogy te bizonynyal
megértesz. Alkalmomra, vagy megrendelésre igaz hogy ritkán vagyok ké-
pes valamit írni; de ezen alkalomra alkalmasint^c tudtam, sőt szerettem
25 volna is. Illyen állapotban gondolhatod, hogy jól esett volna tőled egy
pár sor, mikor kaptam száz meg száz levelet: hogy ennek is, annak is
verset küldjek. Már minden tekintetben jobbacskán vagyunk, kivéven az
erszény állapotját, 7 váltó forint egy köből gabona, egy pár csizma 20;
kiszámítottam hogy egy mázsa szalonnaért [!] 10 köből gabona kell;
30 illyen állásban a világnak lehetetlen megélni! bárcsak legalább nálatok
volna illy olcsóság, hogy a kedves komámasszony ugy venné az eleséget,
a mint én eladom.^d Legjobb is lesz, ha ti egyenesen tőlem vesztek!

Szemre [!] Miklósról nem tudsz valamit? én azóta semmit;⁵ hát az
értekezést mikor kapom már meg?⁶ bizony János ur, nem igen derék
35 ember maga!

Nem is irok én jelenleg többet, csak azt még hogy ölelünk csóko-
lunk mindnyájotokat. Az isten óvjon s áldjon meg benneteket!

Hanva febr 11.

1857. szerető [!] barátod^e

40

Miska

^b azt – a e-ből jav.

^c alkalmasint – **lk kl**-ből jav

^d eladom. – e jav.

^e a két szó egybeírva

Folytatás, febr 11. este.

Leveledet délután [!] kaptam;⁷ hála istennek, czéodat érted! ha nem neveltünk is utó részén de már mosolyoghattunk. Fiam már veszélyen kívül van. A Hölgyfutár verset kért tőlem,⁸ azt irtam neki: nem lehet
45 még most, mert fiam halálos beteg; erre felelt a melegrészvetű [!] nyílt posta. Bizony a legközelebbi hetekben gyakran felteszem kérdéstül Petőfi [!] legszebb strophájából azt a sort: „nem legjobb-e sosem élni!!”⁹ De legyen elég ebből ennyi.

Az irodalmi nyegleségekre nézve nem vagyok veled egy értelem-
50 ben; ez igen is ment volna 1838–40 táján; ment volna az ébredező [!] nemzeti szellem s epen [!] születő irodalom idejében. De tán már ezeken túl volnánk! Én legalább szeretném már^f férfinak tekinteni^g az irodalmat. Emlékezzél rá: hogy néhány év mulva a olvasók- és praenumeransoknak^{h10} csak 1/10 része marad; e dagály rögtön le fog lohadni. Némi divat
55 ez most, de már is mutatkoznak bizonyos előjelek [!] a visszafelé vonulásra. Adja Isten, neⁱ legyen^j igazam; én legalább ha közönség volnék ezen iszonyú kontárkodásnak^k és nyegleségnek hátat fordítnék; de ugy is lesz. Az irodalomban magában nincs erkölcsi erő, itt lehet tenni mindent büntetlenül, mint a legközelebbi jelenetekből is láthatod. Nincs benne
60 azon életerő, melly egy derék organicus testben van, hogy a benne támadt kóranyagot maga erejétől a bőrre hajtsa, kivesse, s tőle megszabaduljon. Minő emberek nőnek fel, gyorsan mint a kender, hivatás, tehetség és jellem nélkül. Minő [!] munkák jönnek létre?!

Verseimre nézve baráti tanácsodnak hasznát veszem, még sem bi-
65 rok teljesen eligazodni. Régibb verseim legnagyobb része iránt legyőzhetlen ellenszenvvel viseltetem, sem forma, sem felfogás ki nem elégít, s készebb vagyok az egész olcsó dicsőséggel [!] befüteni (ugy is iszonyú hideg van) mint modosítás nélkül adni ki. A rendezésre nézve követem tanácsodat a menyire lehet; te így akarod.

^f már – á jav.

^g n jav.

^h praenumeransoknak – e besz.

ⁱ ne – n jav.

^j legyen – l jav.

^k kontárkodásnak – ak jav.

70 I¹ k. Dalok III k. Regék.
II. Dalok, romanczok balladák. [!] IV. k. Népregek.
V. k Beszélyek.

Ez mind jó lenne így, de akkor a II nagyon testes lenne, s az V^d igen szikár. Én látom hogy igen nehéz lesz nekem ezt a dolgot helyesen
75 nyelvbe [!] ütni. Megpróbálom^m még így: I. Dalok. II Dalok és román-
czok III Regék. IV. Népregek. [!] V. Beszélyek, balladák (vagy megfor-

a köteteket egyenlőknek akarom. Az ördög tudja hogy' lesz. Ha egy kö-
tet lenne az egész, könyü volna vele bánni. E tekintetben még baráti ta-
80 nácsodat elvárom. Vedd figyelembe: hogy a Beszélyek kevesen vannak,
nem tesznek egy füzetkét tán, annyit sem; a Dalok fele mintegy, és hoz-
zá': románcz balladák együtt igen sok. Meg-kell szakasztani, oszlatni
okvetlen, de hogyan? erről mondom rögtön várom baráti és tanári (!!!)
tanácsodat. egy [!] kötet tisztán lehet dal; egy lehet Népregek; [!] egy
85 Regék; a kettőt okvetlen [!] vegyíteni kell; a II^{kban} a mint fenebb irtam
Dalok és ...? a V^{ikben} Beszélyek és ...? tehát vegyíteni; nem tanítasz
chemiát is?

Lévait homoeopathice¹¹ curálnám; azt mondván: hogy igaza van;
roszak vagyunk egy lábíg. Elmondtam neki hogy egyszer Mi összevesz-
90 tünk, számárságon, kecske-szörön majd összevesztünk!¹² Ő jó fiú kétség-
telenül. Szemerére nevezve [!] nincs igazad,¹³ én azóta épen de épen sem-
mit sem tudok róla; nálad legalább volt egyszer, tán irtatok is
egymasnak. [!] Azon furfangos czélből irtam egyébaránt, [!] hogy ha
általad ezen én kérdésem fülébeⁿ menne: elszégyenlené magát és írta
95 nekem. Ártatlan dolog az egész, nem szükség hogy nagy képet csinálj
hozzá, és nekem tücsköt bogarat emlegess. Hogy az orra fáj, azt tudom;
hogy tőled elégületlenül ment el nem hiszem; hogy továbbis akar veled
erintkezni állítom, ő téged igazán, lelkéből szeret és becsül. Igen fájna
neki, ha ezt megtudná, pedig úgy vétss ellenem valamit hogy rögtön
100 megírom neki; valamint Szeremleinek is a macskát; s hajna! kap teveled
Szeremley, azonmódon hajba!¹⁴

Olvastam a nagy János napját,¹⁵ én is kívántam a mit kívántam,
hogy nem sok jót azt gondolhatod!

¹ I – 1-ből jav.

^m Megpróbálom – p jav.

ⁿ fülébe – b jav.

Advocem [!]¹⁶ Gyulai. Édes Jánoskám, kérlek valamire! Az ember
105 szeressen és gyűlöljön férfiasan; nem szeretem azon utféli és csapszéki
latyinkákat,¹⁷ melyekkel kivált a pesti félistenek egymást emlegetik és
traktálják, ha nem jól vannak egymással; [!] Hogy Gy.[ulai] az én lelke-
met nem ösmeri annak fényes bizonyágát adta; ohajtásom: hogy po fá-
mat se ösmerje. Kikerülni akarom azon kellemetlenséget, mely
110 mindkettőnkre nézve előállhatna, ha valahol az életben egymásba botla-
nánk. Én nyujtott kezét el nem fogadhatnám. Hogy ezt a dolgot tisztára
hozod köztünk: baráti szivességedtől^o várom. Felhatalmazlak arra is:
hogy e kérésemre (feltevén hogy teljesited) soha többé ne emlékezzél, s
ne válaszolj.

115 Utóljára is igazad lesz Jánoska! hogy bajod ideggyöngeség; már
magam is rátérek; feleségem épen így van. Örökös fejjugása van sze-
génynek. Hanem ha használ a hideg víz: csak rajta! adja isten hogy hasz-
náljon! hogy mikor mi hozzátok megyünk: tiz évvel légy fiatalabb! Ugy,
mikor is menjünk hát, hogy rátok nézve a legalkalmasabb időben men-
120 jünk?^p ezt minden esetre világosan ird meg.

Szegény S.[árosi] bizony sajnálom! ha 20 évvel ifjabb volna tán el
lehetne neki nézni; de mikor egy vénbolond ember, ilyen gyermekes; az
már csömörletes! Barátom! hidd el veszett nép és nemzetség vagyunk
mi! Cs.[ászárr] azt mondta, Mikor [!] a szikszói könyvet szerkesztette,¹⁸
125 hogy: kaptam már két jó verset, Arany- és Roboztól! éljenek!!

Mit ér az a furulya? Mit ér az a nagyranövés? ha az ember nem
tudja a csombókot!^{q19}

Isten áldjon meg még egyszer, desött [!] milliomszor, a kedves
komamasszonyal s szépen növelkedő csemeteiddel együtt! Az illető női
130 megemlékezéseket átadjuk.

Isten veletek!

igaz barátod Miska^r

UI. kis fiamnak gőzhajót pingálván, mondja: ugy-e ilyen megyőnk
Arany Laczihoz meg Arany Julcsához?!

^o szivességedtől – t besz.

^p menjünk? – n jav.

^q ! ?-ből jav.

^r a három szó egybeírva

878.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz 18/II. 857.

Kedves barátom!

Ugy kezdem rövid leveletem, mint hajdan gyermekkoromban szü-
leimhez írván, kezdettem. „Alkalom adódván, nem mulaszthatom el,
5 hogy édes apám uramékat egynehány sorban ne tudósítsam.” Mik legye-
nek azonban tudósításomnak téged, avvagy csak magamat is érdekelhető
tárgyai, valóban nem tudom. Annyit mondhatok, s ezt megmondja neked
az öreg Vágó¹ is, hogy az a rosz hangulat, mely közelebbi soraid szerint,
rajtad folyvást uralkodik, engemet is rég óta nyomva tart. Apró bajocs-
10 kák szintugy megviselik az embert, mint esőcseppek a keménykövet.
Most épen a szállás-keresés fájdalmai környékeznek; majd a csipcsupp
tartozások, majd a sűrűn jelentkező napi szükségek, ha ezek közé nem
sorolod is egy jó feleség után való vágyakozásomat. – Nálatok bizonyo-
san^a másképp forog az idő sok tekintetben; bár én azt hiszem, a professor
15 mindenütt csak professor. Gyakran szeretnék rólatok tudni s rosszul esik
látnom, hogy a szeretetnek ezen kíváncsiságát is elzsibbasztják a siető
napok. – A mi apró cseprő városi, farsangi, vagy iskolai dolgokkal itt a
szót szaporíthatnám, azokat a^b nélkül is elmeséli neked e levél átszolgál-
tatója. Magam részéről csak azt toldom még ide, hogy téged az isten
20 minden jóval áldjon s hogy minden te Juliánaid sokáig éljenek, Lászlód-
dal együtt, kivált ha László nemcsak jó tillinkós, hanem jó tanuló is.

S ezen „numerus oratorius”^{c2} ellenére is-sel végződött sorok után
ölel

barátod

LJ^d

25

^a bizonyosan – i jav.

^b a jav.

^c oratorius” – r jav.

^d LJ – J lehúzva

879.

EGRESSY SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, 857. 2/21-én

Kedves Tanár Úr!

Gr. Ráday Gedeon úr¹ egyenes és szívélyes megbizásából meritett baráti kérésem az: Lenne szíves 20 nap alatt – egy 3 strófás, tizenegy
5 syllabás BOR-dalt (toast), általa bizonyos alkalomra használandó magyar szövegű daljátékba-szöwendőt szerezni.² A bor-dal egy öreg nemes által, ki arany menyegzőjét ünneplendi, fog énekelteni 2-ik András korában, midőn a keresztes hadak vonultak át hazánkon; és ahol András leánya, a Thüringiai Gróf jegyese, későbbi szent Erzsébet is jelen volt.
10 Mint külön álló jelenetnek, a különben sem közölhető szöveggel szükségtelen összhangzásban lenni.

Meg kell mégis jegyeznem: hogy mert e szövegben a „haza” mindég a király előtt 1-ső helyen érintetik, ez a bordalra is szabálykint áll. Tudom én jól, miszerint nem könnyű a feladás, annyival inkább, mert
15 maga a Fejedelem előtt fog énekelteni, de hát ki oldja meg más, ha Arany nem, – mint Ráday mondá és én is érzem?!

Ha magamat meg nem érthettem kellőleg, fő oka gr. Teleky³ halála volt, mert Ráday maga akart írni, de rögtön a temetésre hívatván, kénytetett engem megbízni. Midőn még arra is legszívesb barátsággal
20 kérném, hogy majdan hozzám, Lacház felé, p. Szentkirály, Térítvény mellett szíveskednék megküldeni, és ismételve megköszönném a nemskára Füredy⁴ által éneklendő népdalait, legszívesb barátsággal vagyok tisztelője:

Egressy G. Samu.

880.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Nagykörös, 1857. február 23.]

Édes Palim,

Ballagi Mór által beküldtem¹ valahára burkonyod² és mellényedet.

Losonczi által izentem, hogy ideje volna ígéreted beváltani és
kijőni, miután b. Kemény is hazaérkezett utazásából.³ Most arra kérek,
5 hogy ha még ki nem indultatok, további üzenetig halaszszátok el, mert
szegény Julcsám igen beteg lett orbánczával, s ily körülmények közt se
nektek se nekünk nem lenne kellemes a látogatás.

Egyébiránt fogadd szíves üdvözlésemet s add át Csengeriéknek s b.
Keménynek is jó indulatom mindenkori tanújelét

10 Febr. 23. 1857

barátod

Arany

881.

KOVÁCS JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

Debreczen Febr. 23. 857.

Kedves barátom!

Ha soha nem lettel [!] volna völegény és újházás,¹ sőt ha a' házasa-
sági boldogság utóbbi higgadt éveiben is meg nem esnék rajtad egy-egy
5 kis –, legalább levélírásbeli hanyagság: (:az az két pont): 's most követ-
kezik az apodosis:)² [!] úgy nem is merném reményleni, hogy megbocsá-
tasz, illy makacs hanyagságomért. De barátom! 8–10ig iskolában va-
gyok, 10–12ig itthon adok órát – még pedig az abécéből, hogy a nagy
professori fizetés mellett megélhessünk, 2–4-ig ismét iskolám van, 's a
10 mi kevés idő hátra van aztán a napból,^a milly észrevétlenül eltelik az egy
szerető kedves nő oldala mellett. 'S bár illy kevés időm marad magam-

^a napból – n p-ből jav.

nak, én még sem irigylek senkit a' világon, én magamat olly bódognak
érezem.

15 Én szegény megbódogúlt Domokosunk verseit mind letisztázva
szerettem volna hozzád elküldeni, de arra rá nem értem, 's ime össze
pakoltam mindent, a' mit kaptam, használd fel belőle a' felhasználhatót.³

Most Isten veled! hólnap indúlok Gesztre feleségemmel együtt, 's
talán az ősszel titeket is meglátogathatunk; addig is szives tiszteletemet
kedves nődnek, s gyermekeidet veled együtt ölelve maradok

20 barátod
Kovács Jánosmk

882.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta febr. 24. 1857.

Kedves bátyám!

Már oly rég nem irtam,¹ hogy ebbeli tartozásom miatt az utóbbi
időkben a lelkiismeret kezde vádolni. A közelebbi hónapokban, a
5 szalontai árvabizottmányhoz csatlakozott vidéki árvaügyeknek temérdek
munkát igényelt rendbeszedésével voltam s illetőleg voltunk elfoglalva;
s a mi üres időm ettől és csekély napi dolgaimtól fenmaradt, abban alig
volt kedvem pennát is fogni kezembe; de meg nem is igen volt mit írni
(: valamint jelenleg sem igen van:) ha csak amugy katona módjára olyan
10 „isten áldja meg bátyám uramat is, néném asszonyt is” – féle mulattató
dolgokat nem írek vala. Most tehát lássuk mit tudok írni.

Az már nem lesz bátyám előtt ujság hogy Szalontán néhány hónap
előtt Casino alakult; de az alkalmasint ujság, hogy abba nagyon – de
nagyon kevesen járnak esténként – kártyázni. Különben nem is igen van
15 még ottan egyéb multság, mert néhány ujságon kívül, semmi egyéb ol-
vasni való nincs. Az olvasást sem nagy lelki élvezettel teheti pedig ott
valaki, mert ugyanazon egyetlen egy szoba – a kártyázó, bill[i]árdozó^a és
olvasó szoba is. Én magam is nagyon ritkán nézek oda be; miután egy-
két ujságot Lovassy Ferenczcel² közösen járatunk, s a mit abból tudni
20 akarok itthon egész nyugodtsággal elolvashatom. Átaljában más[h]ova^b

^a bill[i]árdozó – emend.

^b más[h]ova – emend.

is nagyon ritkán szoktam járni; rendszeren itthon ülök, pipázom – és bizony gyakran morfondírozom.

Azt is hallhatta talán már bátyám: hogy arczképének <lelep> egész ünnepélyességet leleplezésére mult febr. 7ike volt kitűzve. Mezey pátri^c egyrésztől írt Barabásnak³ (: elküldvén neki a munkadíjját:) hogy a képet küldje le; másrésztől pedig Tompát kérte föl,^d hogy ez alkalomra egy köszöntőt készítsen. De Barabás azt írta: hogy a képrámát mindaddig el nem készíttethetvén, a képet e miatt^e – de meg azon okból is mert azt szeretné a műkiállításba kitenni⁴ – le nem küldheti;^f mire nézve ő saját tetszésére is hagyatott. Tompa pedig egy igen szép levélben, – melyben a legszebb baráti kegyelettel emlékezik bátyámról – azt válaszolta: miszerint egyetlen gyermekének válságos betegsége miatt, levert kedélyű lévén, a felhívásnak legjobb akarata mellett is, meg nem felelhet.⁵ Így hát a kép leküldés csak tavasz nyiltára marad.

35 A minap valami Verle nevű becsületes komédias járván Szalontán és producalván magát, szokás szerint – bizonyos műtételéhez, egy segédet keresett. Mire a „mindenütt jelen való” – és vállalkozó szellemű Rozvány Andris⁶ ajánlotta fel magát. Andrásnak már a szinpadoni megjelenése is nagy neveltséget okozott; de még nagyobb – és az egész
40 Casinó épületet megrendítő volt a neveltség, midőn, a komediás által Andris kezébe adott két zsebóra egyike eltűnt, és midőn a komediás, Andrist az óra elrejtéseért [!] zaklatta, s Andris zsebeiben kotorászván s összevissza forogván, az <hat> háta közepére felakasztva találtatott. Erre Andris neje felpattanván, az órát férje hátáról lerántotta, és biz azt meg-
45 lehetősen az asztalra koccintotta; s dühében nem tudott hova lenni. A komedia bevégezése után, midőn már a publicum eloszlott, Andris viszsza-
szamenvén, a komédiással össze veszett^g a^h mint illik.

Ezen eseményt valami furfangos ember, a „Néplapban” leírta;⁷ mely meglehetősen elferdített és hazugságokkal-teljes leírásban
50 Andrisnét úgy tünteti fel, mint egy második Peleskei Notariusnét. Most már van hadd el, hadd; a fulminatoriumok⁸ mindenfelől felküldettek az

^c pátri – ri jav.

^d föl, – , jav.

^e miatt – a jav.

^f küldheti; – h jav.

^g veszett – tt jav.

^h egyb.

érintett lap szerkesztőjéhez. Nem tudom, majd mi lesz az eredmény és elégtétel?

A bálók is egymást érték Szalontán a Casinó javára; melyekben
55 mulathatott kit jó kedve nagyon bánt. Én csak egyben voltam ott, azt is
megbántam. – Hát te Arany Julcsa hogy báloztál? Bezzeg táncolhattál
volna itt eleget, s bizonyosan nem árultad volna a petrezselymet!

No de iszen bátyámék rossz emberek. Megtartják a nagy névnapot
(: mint ezt a Hölgyfutárban olvasám:)⁹ és el sem hinak <.> bennünket
60 névnapra. Én tehát – jóllehetⁱ névnapomat nem tartom meg (: miután
nincs kedvem mulatni:) ezennel elhivom és szívesen látom bátyámékat
Sándor napjára.¹⁰

Igen biz <.> a. Nekem semmi kedvem a mulatsághoz. Az előtt sem
voltam valami ugrándozó természetű; de mostanában különösen, tudja a
65 manó, olyan levert kedélyzetű vagyok, hogy szintén kerülöm a vig embe-
reket is. Pedig nem mondhatnám hogy valami különös bajom volna
egyéb az élet gondjainál, a mi eddig is épen úgy meg volt, mint most.
Azonban talán a tavasz fordít valamit kedélyzetemen.

Most épen olyan furcsa helyzetben vagyunk, miszerint még nem tud-
70 juk hol lesz tavasszal szállásunk. Én a minap kibéreltem Gere professor
házát, ki a Papp József-féle házat vétén meg, azt meglehetősen átalaki-
totta.¹¹ Azonban Gerének valami régebben adott szava után mostanában a
szolgabírói hivatal helyiségeül elfoglalák, s így most már engem kalkulu-
somból¹² kivettek. Tolna-féle rossz házamat¹³ pedig nem csak építeni
75 (: mely temérdekbe fogna kerülni:) hanem még csak reparálni sincs ked-
vem, hogy abba belebujjak. Mert így is csaknem haszontalanul áll benne
pénzem. Volt szándékom ezt a Balog Mihály-féle házat megvenni,¹⁴ de
6000. pfnt egy házra, egy szegény embernek, ki azon 6000. forinton felüli
értékével aztán nem sokra menne, nagyon sok pénz; kivált olyan körülmé-
80 nyek közt, mint <jel> már valami egy év óta kezdünk lenni. Jövedelmünk
bizony nagyon mérsékelt, s néhány ezer^j forintom forgatásával, kell azt
pótolgatni. Bármily kényelmetlen tehát a költözködés, kénytelen vele az
ember, mert a ház mellett könnyen megéhezhetni.

A bátyámék házukért is rég nem nem [!] fizetett cs. k. tollnok lakó
85 Úr.¹⁵ Több mint fél évi bér hátrányban van, már régóta sürgetem a fize-
tésért. Mihelyt fizet, a pénzt azonnal utnak indítom.

ⁱ jóllehet – e th.

^j ezer – z jav.

Mi, isten kegyelméből, ismét áldott állapotban vagyunk. Még Lajos talpra sem állott,¹⁶ s már 3–4. hónap mulva itthon lesz az öccse vagy huga.¹⁷ Ilyenkor aztán nem tehet egyebet az ember, hanem a zsidók vi-
90 gasztalási módjához folyamodik.¹⁸

Különben megvagyunk türehető egészségi állapotban; s így aztán csak egy napról más napra mozgunk.

Isten áldja meg bátyámékat ezer áldásával.

95 Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^k

^k egyb.

883.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Pest. febr. 25. 857.

Kedves barátom!

Nagyon sajnálom Julcsa betegségét. Ha e kedvetlen esemény közbe nem jő, alkalmasint kirándulunk hozzád. De a mi halad el nem marad,
5 csak ez a jó kis lány gyógyuljon meg, kit nöddel együtt ezerszer üdvöz-
lünk.

Az irodalmi ügyekről most csak annyit írok, hogy a tervezett revue csaknem bizonyos¹ s majusban három évre alkalmasint meg lesz alapítva. Egyesülni fogunk mindnyájan kik egymáshoz vonzódnak s összes erőnket felajánljuk. [!] Read [!] különösen számolunk s legközelebbi látogatásainknak, melyeket az utlevél eltörlése² annyira elősegít, ez lesz egyik főbb tárgya. Addig a „Pesti Napló” mellett fogunk labatlankodni. [!] Olvastad-e e lapban az öndicsőítésről irt fanyar tréfamat, [!] melyet a Salamon ujdonságai közé loptam be.³ Miatta majd meggyült a baja
15 Pomperynek [!] Tóth Kálmánnal.⁴ Hát még Lisznyai?⁵ Vigye el a mano! [!] sehol annyi bolond, mint a költők és színészek közt.

Tulajdonkép két nevezetes ügyben fordulok hozzád s választatot minden esetre s mielőbb elvárom! Egyik ez. Ürményi,⁶ Kovács Lajos,⁷ Masjon⁸ s mások bizonyos vasbánya megnyitására részvényeken alapuló
20 társaságot alakítottak. Kovács Lajos több részvényt vásárlott össze, részint [!] magának, részint nemzeti czélokra. Ez utóbbiak száma nyolcz,

kettőt Vörösmarty árvainak adott, kettőt a színházi nyugdíjintézetnek,⁹
négyet pedig a te gyermekeidnek szánt. Felszólította Keményt, hogy
szólna ez iránt veled, mert fél, hogy a tolokodás kellemetlen gyanujába
25 esik előtted vagy visszautasítatik, mi neki nagyon fájna, s mit^a tiszta
gyöngéd jóindulatjáért teljesseggel [!] nem érdemelne meg.

Kemény magára nézve hasonlótól tart s ezért felszólított engemet,
ki veled sans gêne¹⁰ szoktam beszélni, hogy irjak neked s tudakoljam ki
előre véleményedet, ök aztan ahoz alkalmaz[k]odva^b fognak cselekedni
30 és irni neked. Ugy hiszem, hogy ez ajánlatot^c minden habozás nélkül
elfogadhatod gyermekeid által. Egy becsületes hazafi egy általa nagyon
tisztelt író gyermekeinek négy részvényt vett, hogy neveltetésüket előse-
gitse s jövőjöknek némi csekély^d alapot nyujtson, gyermekeiben akarja
megtisztelni az atyát, kinek munkassága a nemzeti becsület egyik ténye-
35 zője – ennyi az egész. Ha megtiltod gyermekeidnek az elfogadást: egy
ostoba és dölfös affectatiot¹¹ követsz el. Ez az én véleményem sans gêne.

A másik ügy ez. Régulit¹² gr. Csákyne¹³ megbizta, hogy valamelyik
alföldi magyar városban szerezzen egy általa nevelt lengyel fiu^e számára
oly helyet valamely magyar családnál, hol <> mielőbb megtanulhasson
40 magyarul s mielőbb beadható legyen egyik pesti finöveldébe. Réguli
engem szólított fel ez ügyben irni neked. Légy oly jó körülnézni Nagy-
Körösön vagy ha lehetséges magadhoz venni, s megirni a föltételeket.
A fiunak szállás és koszt kell, <aztán> s a mi még ehez tartozik, például
mosás. Aztán szükség, hogy a magyar nyelvtanban naponként [!] egy
45 órai oktatást nyerjen és magyar fiuk közt forogjon.

Válaszodat e két pontra nézve mielőbb elvárom. Szállásom mart.
végeig még a regi, [!] azontul a Nádor vendeglő a Váczi-utczában.

Julcsának mond meg, hogy gyógyuljon meg mielőbb, mert aprilban
behozom, akkor minden kész lesz elfogadására Csengeryéknél,^f kényel-
50 mők <legkisebb megs> legcsekélyebb megszorítása nélkül.

Az ég aldjon!

barátod
Gyulai

^a mit – besz.

^b alkalmaz[k]odva – emend.

^c ajánlatot – t d-ből jav.

^d csekély – c jav.

^e fiu – u jav.

^f Csengeryéknél, – y i-ből jav.

884.

KEMÉNY ZSIGMOND – ARANY JÁNOSNAK

Pest febr 25kén 8[57]^a

Tisztelt barátom!

Kovács Lajos igen sokat ígérő vasbányáját, gróf Zichy Ferencz,¹ Masjon, Ürményi József és Kovács Lajos vezetése mellett, egy részvénytársulat vette át, melly 8 darab részvényt irodalmi^b érdekek és hazai célok számára jelelt ki, mintegy például, indítványozásul. E' részvényekből kettő a' n. színház nyugdíjintézetének van szánva, kettő a' V...[örösmarty] árváknak,² kettő Arany László- és kettő Arany Julcsának. A' részvények<.> után egyenként 30 pengő évi osztalék mint mini-
10 mum van garantirozva;³ de minden valószínűség^c szerint az osztalék a' minimumot jóval felül fogja haladni, kivált néhány év mulva. Azonban legyen bármi csekély vagy bármi jelentékeny e' vasbánya jövedője 's azzal együtt a' részvények érteke; [!] ugy hiszem, fontossággal bir mind a' kiszakítás eszméje, mind pedig az, hogy a' kiszakított részvények kik-
15 nek számára osztattak kí. Ugy hiszem továbbá, hogy Laczi és Julcsa be fogják látni, mikép apjok érdemei iránti országos elismerésnek egyik világos tanubizonyossága a' részvényesek ezen intézkedése, 's kérni fogják apjokat,^d hogy az ök nevében fogadja el az ajánlatot. Hozzájok csatolom én is kérésemet, 's ön mielőbbi szives válaszát várva maradtam

20

ön
tisztelő barátja
Kemény Zs.

^a A jobb felső sarok leszakadt. A dátum megállapításához ld. Gyulai 1857. febr. 25-én AJ-nak írt levelét (883.).

^b irodalmi – o jav.

^c valószínűség – g jav.

^d apjokat, – o jav.

P sc:^e Szokott halagatásaimtól^f magam is úgy megijedtem, hogy nem ígér[tem Kőr]ösre^g menetelemet, ha Deák⁴ nem kötelezte volna magát arra, hogy erővel is kiviszen mihelyt Julcsa fölgyogyul.

Kemény

Szilágyi Sándort idvezlem.

^e sc: – c leh.

^f halagatásaimtól – ó ő-ből emend.

^g A 2. oldal bal felső sarka hiányzik.

885.

ARANY JÁNOS – KEMÉNY ZSIGMONDNAK
[Elveszett]

[Nagykörös, 1857. március 1. vagy 2.]

[Arany megköszöni és elfogadja azt az ajándékot, amelyet a Kovács Lajos vasbányáját igazgató részvénytársulat ajánl fel gyermekeinek, évente legalább 120 pft-ot biztosító négy részvény formájában.]

886.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Nagykörös, 1857. március 2. körül]

Kedves Palim!

Most irtam Keménynek,¹ egy füst alatt neked is válaszolok. A K.[ovács] L.[ajos] ajánlatát, igazad van, balgaság volna el nem fogadnom.² Ha nem vagyok is oly nagy ember, melyet csináltok belőlem, de családapa vagyok s gyerekeim jövőjét, ostoba büszkeségből, nem szabad könnyen vennem. Úgy is oly kevésbé biztosíthattam azt!

A lengyel fiúra nézve nem tudom, mit tegyünk.³ Én a nyári szünidőt nem szándékozom Kőrösön tölteni,⁴ aztán meg az a kis szoba, melyben Hajnal lakik,⁵ oly diákos, az a fiú nincs szokva olyanhoz. Magam tehát fel nem fogadhatom, de nem is tudom, hamarjában, kihez lehetne itt adni. Legjobb lesz, ha Szilágyira bízom, ő jár-kei a városban, én, tudod ritkán érintkezem valakivel.

Polemiád elejét olvastam.⁶ Csak arra kérlek, ne emlegess engem sokat, mert rosz vért csinál.

15 Julcsa már jobban van, de még nem kelhet föl. Szerencséje lesz új bőrt kapni egész arczára,^a már hámlik erősen. Laczi megkapta a fuvolát és fúja örömeiben.⁷ Azt hiszem, pár hét múlva Julcsa már egészen föl-épül, akkor jöhetnek bátran.⁸ Mind a mellett nem lenne rosz, a megérkezés idejét tudatni, hogy kellően gondoskodhassunk.

20 Én még most is a régi rosz kedélyben pipázgatok. „Várja[,]”^b várja, mindig várja, Hogy kinő majd csonka szárnya⁹ – nagyon melancholikus állapot ez.

Csengeri kedves komámékat ezerszer üdvözlöm, téged pedig ölelek – áldjon meg az isten!

25 barátod
Arany

^a arczára, – a á-ból jav.

^b „Várja[,]” – emend.

887.

VAJDA JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Pest, 1857. március 2.]

[Vajda kéri, hogy a *Zács Klárát* mint „remek költeményt” *A magyar költészet gyöngyei* c. antológiájába fölvehesse.]

888.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Kőrös, márczius 8. 1857.

Kedves Miskám! Jóllakván szalagöves fánkkal (melyből szívesen küldenék egy párt, ha telegraph volna odáig) illő dispositiót¹ érzek a levélíráásra, annyival inkább, mert a mint a *Protestáns naptár*ból látom,
5 ma Istenes János napja van, s így jó lesz Istenhez térnem, megbánni eddigi hallgatásomat és röstségemet. Te ugyan most is azt írtad, hogy bizo-

nyos dologban válaszoljak rögtön és én szentül föltettem magamban teljesíteni kívánatodat: de hiába, mindnyájan *gyarlandók* vagyunk, szokta mondani egy itteni híres toaszt-ivó, s mi a levélírást illeti, én se vonom ki
10 magam e közös epitheton² alól, bár különben tökéletes vagyok is. No de „sat cito si sat bene”³ rajta fogok lenni, hogy a levelem megüsse, ha nem is a mértéket, legalább az – orrát.

Ergo.⁴ A chemiai procedurához, melyet tervezsz, nem értek. Ha a románczák egy része a II-ik, más része az V-ik kötetbe esik s másképp
15 nem lehet, akkor nincs szó semmi symmetricus rendről. Még a balladák és beszélyek inkább megférnek egy kötetben, mert félvér atyafiak – de a dalszerű románczokat a daloktól oly messze vetni, ez már kénytelenségből mehet, de senki sem fogja a rendező kezét fölismerni. S így lévén adva a problema, természetesen se én, se te nem fogjuk megoldani ki-
20 elégtőleg.

Régibb verseid iránti ellenszenved nem csodálom, én is voltam úgy sokkal – talán minddel. De az én nótám csak az, hogy nehéz *foldozni* úgy, hogy a kabát még is újnak lássék; nehezebb verset igazgatni akkor, midőn az első ihletéstől az ember oly távol van. Aztán meg a közönség a
25 megszokottat nem örömezt cseréli föl szokatlannal; első verseid egy része ismeretsb, mint sem újonnan lehetne már gyúrni. Azonban, belátásod szerint!

Szegény kis fiad baját, a miatti szenvedéseket nagy részvéttel olvastuk; reméljük azonban, hogy azóta egészen helyre jött és czoczózik⁵
30 az apjával. Adja Isten!

A szalontai komédia épen nem versed miatt késett el: Barabás mostanig sem küldte nekik le a képet.⁶ Külömben nekem is írtak azóta, hogy téged kértek föl s te egy igen szép levélben kimentetted magadat.⁷ Így hát ők meg vannak elégedve – hogy én megértelek-e? az más kérdés.
35 Tudom én, hogy elvesztenél egy pohár vízbe, ha tehetnéd. Avagy nem től-e csúffá Gesztelyen a két kalappal?⁸ Avagy nem rontottad le hősi hírnevemet a rókaljuk emlegetésével⁹ s nem gyaláztad-e meg bölcsőmet a szalontai disznóval?¹⁰ Miska, Miska! Tudom én már, miért nem írtál te verset a szalontaiaknak. Ím elkezdem én helyetted:

40 Disznairól hajdanonta,¹¹
Konya¹² fülü nyájról:

De ma híres Nagy-Szalonta
Az ő Aranyáról etc.

A minap Vágó collega csakugyan itt volt. Reggel jött, végezte dol-
45 gát, este ment. Czegléden valami rokona van, ahhoz sietett. Szintoly jól
esett felföldi embert látni. Lévai Józsi is írt egy panaszdús levelet,¹³ de
még nem válaszoltam neki.

Szász Károlyt, a mint hallom, a kúnszentmiklósiak papnak válasz-
tották.¹⁴ Csak lesz esze, és eljön abból az istenverte Székelyországból.

50 Hogy nálatok oly olcsóság van! Itt nem mondhatnám, mi még
kilencz pengős búzát eszünk stb.

És most jövök a legérdekesb pontra. Mikor jőjjetek, barátim? Ha a
legalkalmasb időt venném tekintetbe, azt mondanám, hogy jőjjetek au-
gusztus elején és legyetek itt szeptember végeig; mert akkor vacatio lesz,
55 egy óráig sem kellene elhagynom benneteket. Ez volna a legjobb kétség-
kívül, teljesen egymásnak élhetnénk itt. De a szünnapokra 1-ször, vagy
Szalontára kell mennünk, mert ezt, élve, tovább nem halaszthatjuk; vagy
2-szor, ha ez valamikép mellőzhető volna, akkor én a két szabad hóna-
pomat Budán a vízgyógyintézetben tölténém,¹⁵ mert meg vagyok győ-
60 ződve, hogy idegeimet heroica curával¹⁶ edzenem kell. Egyik fülemre
már is rosszul hallok: mi lesz belőlem, ha mindkettő megromlik, ha *rossz-
szabb* nem következnek is, a mit kimondani sem merek. És csak ily fölté-
tel alatt lehet és szabad elmulasztanom a szalontai látogatást, különben
nem. E dolog hát még függőben van, de annyi bizonyos, hogy a vacatiot
65 nem töltöm itt. Így hát vacatio *előtt* kell jőnötök. Ebben egy kis alkal-
matlanság az, hogy nekem nincs káplányom,¹⁷ következőleg, azért, hogy
itt lesztek, leczkére be kell járnom. No de, a délutánom, egy nap kivéte-
lével, *egész héten át szabad*, délelőtt adok néha egy, néha két, néha há-
rom órát. Azt hiszem, ettől beszélhetünk és mulathatunk eleget. Ezt pe-
70 dig azért írtam meg ily részletesen, hogy több heti itt időzésre nem egy
pár futó napra számolok, a miért nem is lenne érdemes ide fáradni. No
már most, fiam, ha június – vagy júliusban jönnétek, nektek alkalmatlan
volna oly nagy hőségben az utazás – én is, az év vége közeledvén, mind
jobban el lennék foglalva; azért legtanácsosb, jőjjetek a szép *májusban*.
75 Azonban akár mikor jöttök, csak jőjjetek, hozzon Isten mielőbb, mi ölelő
karokkal (nehogy karókkal-t olvass)¹⁸ várunk s ha nem lesz is oly jó do-
hányom, mint neked volt, majd csak megélünk. – Fájdalom! nekünk

nincs Diósgyőrünk, nincs Agtelkünk – itt egészen egymással kell meg-
elégednünk – noha, mint Bach miniszternek mondta egy itteni hivatal-
80 nok, midőn K.[örös] nevezetességeit elszámlálta: „wir haben Rákóczi-
Bibel, Türkische Blätter (török dohány; török leveleket akart mondani)
und *alles*”.¹⁹ Ebből az allesből titeket is részesítünk.

Julcsa egy pár hétig ismét szenvedett orbánczával, de már fönn van
és tisztul a képe. Mióta hozzátok készültünk, nem volt baja, most újra
85 előjött, de nem oly mértékben, mint az első. A haja most nem megy el.

Feleségem, óriási nátháját leszámítva, egészséges. Ő is írna most,
de a napokban egy fátum²⁰ érte – eltört szemüvege s most nem lát se eget
se földet – azaz nem lát levelet írni. Valóban igaz! ő már szemüvegen
olvas és ír, noha különben a távoli tárgyakra éles látása van. Laczi a fu-
90 volát nyaggatja itt a szomszéd szobában: a minap ő is beteg volt *egy*
délután; nem evett délben, rosszul volt, lefeküdt a pamlagra. Délelőre
megéhezhvén, bekérte levesét, de nem lévén a betegségnek gyakorlatában
(soha sem volt beteg két napig egyfolytában), meg akarta adni a módját,
a mint más betegől látta, s fekvé akará levesét elkölteni. Azonban a tá-
95 nyér fölborúl, a kanapé, az újdon sikárlott²¹ palló, az ágy, takaró, ruhája,
szóval minden tárgy körülötte, a könyvek, melyekkel magát e *tartós* be-
tegségre körülzánczolta, hogy unalmát üzze, az óra, mely ugyan nem jár,
de azért fejéhez tette, hogy az idő haladását megfigyelhesse – mindez,
mondom, pocsék lett, szétgördült, eltört, tányérostúl együtt. Az anyja e
100 ribillióért megboszankodva, úgy nadrágban, mezítláb, a mint volt,
kiparancsolá a beteget a szobából – és azóta semmi baja. Ez aztán a
comico-heroica cura.²²

De minekutána a papírból kifogytam, a tárgyból még inkább, bezá-
rom levelemet azon jó kívánattal, hogy az Isten áldjon meg benneteket.
105 Vegyétek legforróbb baráti ölelésünknek e hitvány papírra mázolt
symbolumát – addig is míg a valódit kicserélhetjük, minek bekövetkeztét
óhatjva várja

Aranyod.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Lasztóc,] 10. Mart. 1857.

Kedves Jancsim! Mióta de mióta készülök hozzád írni! pár hó előtt már föl is vittem mintegy tíz sorig, 's mintegy húsz sorig Miskához múlt augusztusban a' Szepességéről: mindkettő dugába dőlt. De most már na-
 5 gyon körmömre kopogtatott egy asszonyka, ki arra kér tudjam meg: Körösön van e jelenleg Kalocsa?¹ ki aradi fogoly vólt, s gondolom őrnagy a' forradalomban, – keresztnevét [!] elfeledém. Erre tehát én téged kérlek Jancsim! siess tudósításoddal! az asszonyok kérését veszélyes nem tellyesíteni.

10 Augustus hót német sógromnál [!] Spóner Tivadarnál² töltém Kakaslomniczon.³ Udvara előtt csinos^a kert a' zuhogó Popráddal, egy mértföldnyi háttérben az óriás Karpatok. Gyönyörű, sőt^b nagyszerű vidék, de hideg Páttria! Tátrafüreden több ízben valánk, – mert legidősb lyányom is velem vólt, s meg látogattu<>k a' karpáti szírteket 's zuhatagokat is.
 15 Láttam^c Késmárkon Tököli⁴ várát, s megismerkedtem ottan Lintner⁵ nevű – úgy emlékezem ez a' neve – tanárral, ki Petőfi leg népiesebb dalait is olly hűséggel 's könnyűséggel fordítja, mint még eddig egy sem fordítja.

A betűszedőnél nincs makacsabb üldözöm, ezt bebizonyítja Szabó
 20 Richard „erdélyi Muzeumában is:⁶ e sor<t> (a bordalban) „Kancsótól az ördög is fut” így nyomatott „Ma kancsótól ördög is fut”. Megfoghatlan! ha kezedbe akad e' könyv, igazítsd meg kérlek írónnal.

Mocsi Laczit, s Gyurit,⁷ ha látod üdvözöld tőlem, s Vargát,⁸ Szabót, Losonczyt, Szilágyit, – Mentovics már elment közületek.⁹ Szilágyi
 25 kezem írását kérte tőlem – midön együtt vóltunk nála – gyűjteményébe: de én a' kis hamis Szilágyinak^d nem küldöm, bár ígértem.^e Egy ízben vólt kezénél két versem, ha vágyott volna bírni kezemírását, módjában

^a csinos – í [?]^b sőt – ő [?]^c Láttam – á h. é.^d Szilágyinak – á h. é.^e ígértem – é h. é.

vólt akkor. Midön tehát most kérte tőlem, úgy látszott nekem, azt véli:
föltűnt előttem hogy enyémet^f nem látom a' többi között. De én előttem^g
30 nem tűnt az föl.

Mivel én sem irtam Miskához, ő sem ír hozzám a' rossz. Meg sem
gondolja, hogy nekem annyi évvel korosabbnak több jogom van a'
röstségre.

Isten s barátságom veled kedves Jancsim, válaszolj mielőbb; a'
35 tieidet tisztelve vagyok

szerető barátod
Szemere Miklós

ui. Nem feledéd el hogy Lasztóczon lakom, s az utolsó posta:
Velejite? – Bóldoggá tennél ha meg tanítasz azon jó fekete tenta
40 készítésére melyet nálad láttam; engemet egész életemen át kínóz a'
rossz tenta, rossz toll; – hozzá ne töld valahogy „s a' rossz vers”. – –
Úgy! említett bordalomban ezt „a' kebelt most töri nyomja[“],^h így iga-
zítsd „a' Magyart” Szabó változtatta meg, nem mervén így adni.

^f enyémet – é h. é.

^g előttem – ő [?]

^h nyomja[“], – emend.

890.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, mártz. 12. 1857.

Kedves öcsém Sándor!

Valóban aggódni kezdtünk hosszas hallgatásodon: nincs-e valami
nagy bajotok. Mióta a boldog emlékezetű disznó megtette földi útját,
5 halála után, Szalontától Kőrösig, mitsem tudánk felőletek. Örültünk hát,
hogy családotok, szorosabb értelemben véve, jól van, bár elképzölök,
mennyi^a aggodalmat szenved Lina hugom szegény testvéreért,¹ kit
szivünkől sajnálunk. Minket se kimélt meg a betegség; Julcsa most
üdüle fel orbánczából, mely harmadfél héttel ez előtt arczát ismét felfujta
10 s néhány napi forrolázzal gyötré. Mindazáltal koránsem volt oly nagy

^a mennyi – n jav.

mértékben, mint a most kétévi roham,² haja sem^b ment el. Nénéd is beteges, nem fekszik, mert nem ér rá, de egypárszor láza volt, erős nátha és fejfájás kíséretében – hihetően meghült, még most sincs jól. Én a régi bajomban szenvedek, mely csaknem alkalmatlanná tesz mindenre. Hideg
15 mosdást használlok reggelenként, karácsony óta. Rendszeres vizcúra talán segítne rajtam, mert épen idegeimet kéne megedzeni, de az ily mosdás, – bár jeges vizet használtam egész testemen – semmi szembetünő eredményt nem mutat. Náthám, köhögésem azóta nincs, ennyi az egész haszon. Laczinak, persze, kutya baja. Most fuvolázni tanul, erre jött ked-
20 ve.³ Iskolában is jól tanúl – ősszel már felgymnasista lesz.⁴

Ennyit állapotunkról. A telet csöndes házi körben, zaj és multság nélkül töltöttük. Az a nagy Jánosnap, melyet egy diák a Hölgyfutárban kitrombitált, nem volt meg.⁵ Miután a köszöntő vendégek eltávoztak (: mert itt szokás a névnaposhoz egész nap processiot⁶ járni) csendesesen
25 üldögéltünk itthon, egy pár leány maradván csak még Julcsával beszélgetni. Egyszer rárántja a tanulók zenekara.⁷ Illett őket behíni s megkínálni egy pohár borral; egy uttal holmi ünnepi maradékot is felrakott a feleségem: a fiúk ettek, muzsikáltak, [!] s a jelen volt 2–3 leányt megforgatták, – de különben senki, még legbizalmasb collegáim közül se volt
30 jelen. Ebből fűtták fel azt az országos hírt. – Ez egyébiránt nem akadály abban, hogy te a legvígabb Sándor napját⁸ tarts. –

Házi körünk egyhangú csöndességét nem is szakítá meg ennél egyéb, meg az, hogy Gyulai Pali, miután az ifju Nádasdit eltemette,⁹ búfeledésül egy pár hetet nálam töltött. Most újra várom, Keménynyel és
35 talán Deák Ferenczczel, ki rég óhajt ismerni, de sohase volt alkalma.¹⁰ Igen! Kovács Lajos (az az ismert political capacitás és notabilitás¹¹) Ürményi és mások egy vasgyárat birnak; most 8 részvényt kiszakítottak irodalmi czélokra. Kettőt ebből a nemzeti színház nyugdíj intézetének kettőt a Vörösmarty árváknak adtak – kettőt-kettőt pedig az én gyerme-
40 keimnek szántak.¹² Kemény és Gyulai által előre kitudakozták, elfogadnám-e, vagy elhagynám-e fogadni?¹³ Mit volt tennem? tudod nem vagyok oly anyagi helyzetben, hogy effélét büszkén visszautasítsak, ha bár nem értem, hanem az irodalomért, s másoknak buzdításul történik is. A részvény nem biztosít valami nagy jövedelmet, de, azt irták nekem,
45 legalább 30 pft száztolit¹⁴ egy-egy, minden évben, tehát a négy 120 forintot évenként. Ez is jó szegény Julcsának és Laczinak. –

^b sem – s jav.

Az iskolai félévet bevégeztük, mi itt abból áll, hogy az illető tanár szigorlatokat tart, s az osztályzást elkészíti; de szünidő csak 3–4^c nap. A collegatus¹⁵ szépen megvan egymással, vagy inkább egymás mellett, de a régi jó czimboraság nincs. Új, ifju emberek jönnek, kik közt az ember kénytelen érezni, hogy már vén. Három vagy négy van, kikkel gyakrabban összejövök,¹⁶ a többit úgy szólván csak az iskolában [!] látom. Meg nem is járok sehova: ha az idő nem épen rosz, mindennap teszek egy nagy sétát a mezőn, ez, s a mosdás, ha nem gyógyít, enyhít. Most 55 Budán van valami vizgyógy és testgyakorló intézet,¹⁷ azon töröm a fejemet, hogy kéne egy pár hónapot petyhüdt idegeim megedzésére fordítani.

Tompát is várom, Majus körül.¹⁸ Ő szegény sokat aggódott kis fiáért, ki majd a halál martaléka lőn. Irta ő nekem, hogy nem teljesíthette a szalontaiak kívánságát, sőt félt, nehogy félremagyarazzák. No de hisz 60 rajta nem mult a dolog; a kép, mint olvasom az ujságból, még most is a műkiállításban parádézik.¹⁹ Ez annak jele, hogy Barabás gondosan kidolgozta, s maga is elégedett vele, másképp nem fogta volna annyi értő szem bírálatának kitenni. S ez így jobb, mintha sietett volna nyakrafőre leküldeni. Én, persze, nem láttam készen;^d nem tudom mit csinált azóta 65 neki.

Szász Károly megint közelünkbe jó: a kúnszentmiklósiak megválasztották papnak. Ez is jó alkalom lesz innen egy nyári kirándulásra, miután Kszmiklós ide 3–4 mérföld legfőlebb. Mentovics pedig eltemette magát M. Vásárhelyen.²⁰

70 Én az egész télen, úgy szólván, mit se dolgoztam. Rest és beteg vagyok, kedélybeteg. A Sárosi albumába irtam egy költeményt,²¹ azóta semmit. Az a pár népdal, a V.[asárnapi] ujságban alkalomra, vagyis Egressi Samu^e zenéjéhez szövegül, készült.²² Mondvacsinált dolog. A Vörösmarty^f ércz szobrát kaptam érte ajándékul,²³ mely most egyszerű írószekrényemet diszesíti. Nagyobb dologba nem merek fogni, – pedig 75 vannak tervben! – a lyrába belecsömörltem. Majd ad most Lisznyai új palóczdalokat: már fujja a trombitát.²⁴

Veszekedett egy idő ez a mai. Gergely ugyancsak megrázta szakállát: esik, fú. Az ember alig tud kilépni a szobából,^g [!] oly nagy a hófuva-

^c 3–4 – 4 jav.

^d készen – n jav.

^e Samu – a jav.

^f Vörösmarty – y jav.

^g szobából – o ó-ból jav.

80 tag. Ha poeta volnék, mingyárt egy boszús verset írnék az ily tavasz ellen.

Kovács János írja, hogy megházasodott.²⁵ Jól teszi, úgy hallom, a nője derék asszony, nagyobb mint ő, legalább egy ujnival. Igen! a grófné írta, hogy a Domokoshoz irt leveleimet nálad tette, vagy teszi le:²⁶
85 tartsd meg, míg átvehetem.

A Hölgyfutár szerkesztője,²⁷ tavalyi honorariumba, két kis csomó külföldi szivarral kedveskedett: adnék egy párt belőle, ha itt volnál. Különben a legroszabb dohányt szívom, mit csak a trafik árulni képes. De azt szívom egész nap: egyéb örömem sincs e világban.

90 Ide s tova itt lesz a tavasz (no, szépen kezd!) – mint szeretnék oltoztatni, nyesegetni! Ez volna már ily öreg embernek való. De azért itt nincs kedvem venni semmit, egy az, hogy méregdrága minden kis darab föld, más az, hogy pénzem sincs. Aztán meg, nem is föld ez, csak homok. Ajánlom a fáskertet atyai gondjaidba.²⁸

95 Tehát casinótok alakult? Itt is van kettő úri és polgári. Ügyvéd, mérnök &c. itt nem ur, csak polgár. A professort már urnak is eltűrik, de éreztetik vele, hogy tolerancia alatt van.²⁹ Én 3" évig voltam tagja az urinak, összesen 25 pengőért: de nem voltam benne 3"-szer, s nem élveztem 25 poltura árút. Ezért, [!] hagyám őt ott, a hol van. A polgáriban
100 pedig nagyon is vegyes a társaság: az sem kell, ülök itthon. –

A famosus³⁰ kereskedőt mindjárt mondtam, hogy Andris^h lesz.³¹ De az csúnyaság, hogy oly nagyon megdífámálták,³² főleg nejét, kit okos asszonynak képzelek.

Bál itt is volt egynehány – de erről majd ir a foemininum genus,³³
105 jóllehet bennök egyik se volt.

Szállásbajotokat képzelem, tapasztaltam eleget, nincs annál rosszabb valami. Nekem még egy évem van itt hátra – talán azután is maradhatok, mert ez az <> Ekk^láé, tehát kevésbé tárgya a magán speculációnak. Különben itt is ritka a jó szállás, a bér pedig óriásilag emelkedik.

110 Ott, hol Károlyi³⁴ 5 év előtt 80 forintotⁱ fizetett most 160-t követelnek egy collegámtól. Ha 3 4 szoba van, 200 pengőt is elkérnek: egész épületért 300-at. De nekem eszem ágában sincs itt házat venni (ha módomban volna is benne) nem akarván letenni magamat. Neked ki állandó szalontai lakos fogsz lenni, mégis azt tanácsolnám, hogy szerezz vala-

^h Andris – r jav.

ⁱ forintot – i jav.

115 mikép, <...> vagy építsd föl a Tolnaféle házat. Nagy kényelem a nem hurczolkodás. Ha nem is Balog Mihály féle palotát: egy jó kis hajlékot, a hol megfész és megnyugszol.

Még egy lapot be akartam írni, de miután nénéd is firkant valamit: bezárom e^j különben is elfogyott levelet azon kívánattal, hogy isten, a
120 tieddel együtt, tartson és áldjon meg:^k töltsd örömmel Sándor napját és a többit is utána! Öllelek ezerszer

szerető sógorod^l
Arany János

^j e jav.

^k meg – e jav.

^l sógorod – o ó-ból jav.

891.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, martius 20. 1857.

Kedves bátyám!

Hogy a multkor oly hosszas ideig nem irtam volt, annak oka egyrészről a restség, másrészről pedig azon – a közelebbi levelemben is
5 érintett – körülmény volt, hogy az árvaügyek rendezése végett többnyire falun voltam. Hanem

Nagyobb baj ennél az, mit én már régóta hallok^a részint bátyámtól, részint Julitól,¹ hogy bátyám folytonosan szenved fejjug[ás]ban.^{b2} Eddig még hallgattam, mert azt hívéem hogy a baj nem is valami nagyon ko-
10 moly, de meg hogy az majd csak elmulik. De hiszen az, mint írja bátyám, szörnyü kiállhatlan állapot lehet; és csakugyan nem menti bátyámat semmi körülmény hogy ennek a legkomolyabbani orvosoltatásához^c mindeddig hozzá nem látott. Tudom mi erre a felelet. „Nincs pénzem és nem engedí hivatalom”. – De annyi pénznek a föld alól is kell lenni,
15 mennyi egy pár havi cura megtételére szükséges, a hivatalt pedig addig supleálja³ valamelyik halandó ember. Én tehát ezennel a legsürgősebben ajánlom bátyámnak (: és te is Juli, – valamint ti Julcsika és Laczi ne

^a hallok – k jav.

^b fejjug[ás]ban. – [ás]: a pecsétviasz letépte a papírt

^c orvosoltatásához – á jav.

hagyjatok békét apátoknak:) hogy félre^d tévén minden további halogatóst, menjen Pestre vagy Grefenbergbe,⁴ és keresztül kell vágni a bajon.
20 Ha nem volna bátyámnak pénze, rendelkezése alatt^e én a legszivesebben kölcsönzök 3–400. pengőt. De mulhatlanul el menjen bátyám.

A görögök^f t.i. R.[ozvány] Bandi és Csáky Gyuri⁵ tegnap jöttek haza Pestről, hova még e hónap első napjaiban el mentek volt. Az a criminalis idő, mi a mult napokban itt is volt, Pesten érte őket. Ennek^g
25 következtében alig tudtak Szolnokról 5. nap alatt haza vergődni, ott hagyván portékájokat is. Ők elhozták magokkal Szolnokig a bátyám arczképét is,⁶ de ezt hasonlóképen^h ott hagyták. Szintén nekik adtam volt át azon pakkétot is, melyet Tiszáné hozzám küldött volt, s melyben, mint utólagosan értesültem, szegény Domokosnak levelei voltak.ⁱ Mint mond-
30 ják a görögök, valami n. kőrösi kereskedőnek adták ezen pakkétot által; – remélem kézhez szolgáltatta.

Itt mostanában az adóval örvendeztettek meg bennünket, mely épen két annyi mint tavaly volt. Igy péld. az én adóm tavaly volt 17. pengő – jelenleg pedig 33. pfnt 57. kr. Ilyen forma arányban áll a bátyámé is. Ha így megy feljebb-felebb az^j adó, megszökünk azon 3–4. köblös földelinktől,^k melynek ugyis alig látjuk egy évtizedben 10 garas hasznát.

Bátyáméknál most is van még nálunk tavalyról néhány véka buzájok mit csak azért említek, hogy erről el ne felejtkezzünk; de itten körül most dalolásért sem kell a gabona, ha csak majd ezt is, mint a mult
40 évben tettem volt, hitelben el nem adom.

Hát szegény Julcsa megint orbánczos volt? Vigyázz magadra Julcsa, s legalább akkorra egészséges légy mig majd Szalontára jötök, mert sok itt a fagallér vagy – akarám mondani – gavallér, majd keritsünk [!] egyet. –

45 Mi – hál'istennek – mostanában olyan valódi betegek nem voltunk, kivéven egy-egy kis főfájást, mi én rajtam néha megszokott történni.

^d félre – r jav.

^e rendelkezése alatt – besz.

^f görögök – g jav.

^g Ennek – n jav.

^h hasonlóképen – o jav.

ⁱ voltak – o th.

^j az – z d-ből jav.

^k földelinktől – t [?]

A kis Lajosról pedig említést sem teszek, mert ő róla a volna már nevezetes, ha egyszer egészséges lenne.

Ujság nálunk a lovárda, mely épen a közelebbi napokban ütötte fel
50 sátorát a Piacz közepén, és rongyos <g> gebéivel nem szünik meg mulat-
tatni, a szalontai művelt és nem művelt publikumot.

Balog Imre és Lakatos Tili⁷ 3. hónapos kis fiukat^l ma temették el.

Áldja Isten bátyámékat minden javaival

55

Szerető öccse,
Ifj. Ercsey Sándor^m

^l fiukat – u jav.

^m egyb.

892.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1857. március 28.]

Édes Jánoskám! Ma mart. 28^a van. Megtekintvén utolsó leveled
datumát: látom, hogy te 8^{án} irtál nekem, így tán korán is felelek?! De
üsse patvar, ha belekezdtem, már csak be is végzem! Azonban jelenleg
rövid leszek; úgy tetszik: mintha a nap sütné, ha ez igaz: akkor én roha-
5 nok ki a szabadba; itt még most is félig tél van; magam is ohajtanék egy
kis fris leget, de meg kis fiunkat is szeretném rabságából kihozni. Féléve
hogy szobában ül szegény. Még most sem vagyunk egészen tisztában,
mint két szemén felleg van; az orvosság mellyet dr. Balogh Pál^l küldött,
36 napig tartott, s elfogyott haszon nélkül. Ismét irtam neki, Isten tudja:
10 ha kapom válaszát!

Verseimet teljes-lehetlen vala úgy elrendezni, a mint te is javaslád,
magam is ohajtam. Minthogy 5 kötetre kellett osztani: a fajok, az idő ezt
nem engedék; próbáltam minden kép, [!] bolondnál bolondabb jött ki.
Ha egy kötetben kell kiadnom: egész más! Végre úgy, a hogy lehetett
15 összehánytam. Bele untam. Azt a néhány forintot elgondolva, mellyet
értök kapok: különben sincs nekem miért vesződnöm velök. Legkevésbé
sem függök rajtok, de nem az egész irodalmon s költészetem sem. Nekem
mostoha anyám volt a sajtó, kezelőit utálom, megvetem s ezzel vége!

Nagyobb baj az édes barátom! hogy hozzátok mikép menjünk
20 legcélszerűbben? Beszéljünk egyenesen és világosan. Vacatióban nem

megyünk, ez már bizonyos. Vacatio előtt kevéssel kellene mennünk, akkor pedig neked, mint irod is, legtöbb dolgod lesz, de collegáidnak^a is, kikkel társalogván, téged kimélhetnélek. Aztán ki tudja: lesz-e pénzünk? itt olly olcsóság uralkodik, hogy a mi gabonám még van, ha eladom
25 mind is: nyomorult öszveg kerül ki. Nekem szép állásom van, de rossz gazdák vagyunk feleségestül együtt, soha sincs semmink; napról napra eltart az igaz, de szegények vagyunk; a jövőről, megtakarításról semmi szó. Innen gyakran van kedvetlen óránk, s nemi [!] szemrehányásféle beszéd köztünk. No de itt van Heckenast! még nincs itt; épen most kap-
30 tam választ kereskedéséből: hogy külföldre ment.² Mikor jön haza? mikép igazodhatunk el? nem tudom! Végre lesz-e fiunk vihető állapotban? ez a legfőbb. Csak ennyit előre: szívünk legfőbb ohajtása, hozzátok menni! az akadályokat valahogy elhárítjuk; kis dolog fel nem tartóztat. Még egyet elfeledtem: mind én mind nöm ruhátlanok vagyunk; ő
35 egyszerű asszony sehova se jár, így öltözékekre nem nagy szüksége van; de azért tudja hogyan kellene? s ha hozzátok megyünk azt mondja, hogy ez sincs, az sincs! Nekem volt egy pár becsületes darab ruhám; kiméltem, nem hordtam; itt falun akármiben eljár az ember. Most eszembe jutott, hogy milyen jó lesz! előkerestem, hát... szépen megette
40 a moly! hidd el a mit éreztem, csak nem elkeseredés volt! ilyen bolond-dá régen nem tett a sors! Beh jó hogy leveleinket más nem olvassa!^b milyen kisszerű embernek mondana főnebbi nyilatkozatomért! pedig nem lenne ő kegyelmének igaza! Végre az egész dologra azt mondom: ne menj te s ne menjetek Szalontára most; ne várjatok minket se; vagy is
45 akár megyünk akár nem, tartsátok közönyös dolognak; hanem ha csak-ugyan úgy vagy: menj te elmulhatlanul, okvetetlen gyógyintézetbe, Budára vagy bárhova. Én bárhova mégy: a vacatióban meglátogatlak! ha több nem történhetik: ennyinek muszaj megtörténni!

Hogy nálatok meg olyan drágaság van! egészen megfordítva kel-
50 lene lenni! csak laknátok közelebb! itt az árpa 12 forint az igaz, de aztán a rozs is elmegy 8^{on}; a zab meg csak 5–6 forint. én [!] árpát is, zabot is veszek; gabonát adok vagy adnék de senkinek se kell!

Szemere Miklóstól, mióta nála voltunk e hónapban kaptam az első
levelet,³ azt is 1856^{ban} kezdette írni. Sok lelki és testi bajairól panaszkod-
55 dik. Senki se boldog e világon!

^a collegáidnak – **nak dal**-ból jav.

^b olvassa! – a [?]

- Hála istennek, hogy gyermekeid felépültek! azóta nagy leányod és fiad van; de mit ér^c a nagyság, ha az ember olly kicsiséget se tud, mint a csombók.⁴ majd [!] färbližünk⁵ Körösön ha az isten éltet; ambár [!] akkor is elnyerték a pénzem, Laczi alkalmasint paklizott!⁶
- 60 Szász Károly okosan tenné ha közelebb jőne hozzánk, vagy inkább hozzátok, mert Hanvához K.Sz.Miklós is messze van.
- Ugy látom hogy te is a füled mellett bocsátod el a naptárak cigánykodásait versekért. A Mindenható győzné ezt a sok vállalatot!⁷
- 65 Miskolczra igen régen készülök, [!] de nem birok eljutni; most iszonyú sár és víz van, meg a híd is elromlott a hosszú révben.⁸ Igértem pedig Lévainak hogy József napjára⁹ lemegyek hozzajok [!] (Vágó Collega is József) de nem lett belőle semmi.
- Szüntelen itthon vagyok, még a faluba se megyek, néha preference-ozunk¹⁰ egy órácskát, ennyiből áll minden multságom.
- 70 Dologról, de még komolyabb olvasásról is szó sincs. Belécsömöröltem mindenbe a világon; ha családom nem volna, nem bannám [!] ha 60 éves lennék is már.
- De azért a kik egy kettő vagyunk szeressük egymást míg lehet!
Most is ölelünk, csokolunk! isten áldjon meg benneteket!
- 75 híved Miska^d

^c ér besz.

^d egyb.

893.

SZEMERE BERTALAN – ARANY JÁNOSNAK

[Párizs (?)] Marcz' 31. 1857.

- Most Májusban lesz hét éve, sőt hibázom, nyolcz éve, hogy Kegyedet először láttam, s örömmel emlékezem, hogy ha bár nem tartós, de szolgálatot tehettem.¹ Akkor még csak I^{so} Toldiját ismerém, – később
- 5 egyebét is, – két nap óta gyönyörrel olvasom apróbb költeményeit.² Kivált kedvellem objectiv költeményeit, itt oly magasan áll, mint Petőfynk a subjectiv költeményekben... De nem dicsérni akarok, sem ítéletet mondani, hanem üdvezelni, biztatni, és megköszönni mi élvet a nemzet

száműzötteinek is^a ád. Nemde ezt is fáradsága jutalmi közé számítja?
10 Egy szép költemény egy vigasztalás a honbul, egy titkos level, [!] cím
nélkül küldetik, de hozánk jut.

24 éves koromig aestheticával s effélével foglalkozám; <egy> a^b
kötelesség' érzete polgári pályára kénszerített; a szenvedés itt oda
visszatért, hol mint ifju munkálkodám, s néha, borongó és keserű órá-
15 imban ha nem költök, de verseket írok. Ime egy pár belőle. „A grófi va-
dászati” és [„]Születésnapomon.”^{c3}

Vegye mint egy száműzött' emlényeit

rokona' a hazaszeretben,
Sz. B.

^a is – besz.

^b a – besz.

^c [„]Születésnapomon.” – [„] emend.

894.

NÁDASKAY LAJOS – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1857. április 3. előtt]

[Nádaskay, a Budapesti Hirlap szerkesztője arra kéri Aranyt, hogy Ferenc
József¹ 1857. május 4-én kezdődő magyarországi látogatása tiszteletére írjon
verset lapja számára.]

895.

ARANY JÁNOS – NÁDASKAY LAJOSNAK

[Nagykörös, 1857. április 3.]

Tisztelt Szerkesztő Ur!

Vettem becses felszólítását,¹ de nem vagyok oly állapotban, hogy
annak eleget tehessek. Physicai bajom, mely a lélekre tompítólag, a ke-
délyre leverőleg hat, s melyben évek óta sinlődöm, akadályoz a munká-
5 ban. Hivatkozom az összes szépirodalmi lapokra s egyéb folyóiratokra,
melyek, jóllehet szüntelen sürgetnek, egy év óta alig közöltek tőlem va-
lamit, s ha igen, az is valamely régibb töredék volt.² Így hát nem én va-

gyok az oka, ha rokkant Pegazusommal nem jelenhetek meg a fényes
tiszteletgésnél: lesznek mások, fiatalabbak, kik azt a helyet diszesebben
10 betöltik mint én.

Ki teljes tisztelettel maradtam
Szerkesztő urnak
N.Kőrös, apr. 3. 1857.

15

tisztelője
Arany János^a

^a egyb.

896.

ARANY JULISKA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1857. április 18. előtt]

[Csengeryéktől írja, hogy Gyulai Erdélybe készül.]

897.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. április 18.?¹]

[Arany a Gyulai által küldött levelében kéri, hogy Csengery sürgesse meg
Heckenast könykiadó-jában Tisza Domokos verseinek kinyomtatását.²]

898.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös apr. 18. 1857.

Kedves Palim!

Megijedtél, ugy-e, e nagy levéltől, nem tudván mire vélni, hogy én,
rosz levelező, egyszerre ily csomaggal rontok be hozzád. Nem a köny-

5 veket sürgetem, ne félj,¹ nem is bízok rád czipővásárlást: egyébről, fontosabbról írok, tehát figyelj.

Julcsika érinti levelében,² hogy te Erdélybe készülsz, nem tudom mikor és mi alkalommal. Remélem Szolnokig gőzösön fogsz jöni, csak azontúl szekeren, vagy hogy? Na hát, édes fiam, tedd azt, hogy pakold
10 fel Julcsát és magaddal hozd haza. Tudom, hogy ez neki nagy ellenére lesz, mert nem győzi dicsérni a Csengeriék szivességét, aztán meg Pestet még jóformán meg sem izelíté: de hiába. Anyja lába dagadoz, nem győzi a fáradságot, talpalást konyhában és egyebütt – pedig két kosztos is van. Az a fiú, kit nálam láttál, s kiről akkor úgy hittem, Szabó Károlynál lesz
15 kosztos, nálam maradt – nem lehetett tőle szabadulni. Így hát Hajnallal³ már ketten vagynak: s nőm, beteg lábbal nem győzi a lótást-futást, cseléd nem lévén egyéb a rossz kis Terkánál. Julcsa hát igen sokat könnyíthetne anyján, mert főzni tud. Így van az ember falun, édes barátom. Kérlek tehát, igyekezzél Julcsát rábírni, hogy jöjjon haza, és Csengeriéket, szives
20 köszönetem mellett, tudósítani a bajról, mely őt visszahínom sürget. Meg vagyok győződve, hogy akármeddig teljes bizodalommal hagyhatnám nálok gyermekemet – s talán szivességöket máskor igénybe is veszem: de most az itthoni körülmény nem engedi. Ha más valakivel indulsz is Erdélybe, tehetnéd azt, hogy egy nappal (többel is, ha időd kiadja, nálam
25 mindig otthon vagy) megelőznéd utitársadat, vagy, ha kocsin indul, csak Szolnokban csatlakoznál hozzá. Tedd ezt, édes barátom, igen nagy örömet szeresz vele<,> nekünk. Ha elútaznál e nélkül, nem is tudom, Julcsa kivel jöhetne haza, miután én Pünkösdig⁴ nem érek rá fölmenni érte,^a mástól pedig azt az áldozatot, hogy őt kísérgesse, nem kívánhatom. –

30 Csengeri szivességéből megkaptam a régi cseh költeményt.⁵ Forgattam, de még figyelmesben kell olvasnom, hogy becsét méltánylani képes legyek. Annyit látok, hogy azon korból származik, midőn a költemény csak úgy termett, mint a virág, nem csinálták.

Üdvözlöm b. Keményt – Salamont szivesen köszöntöm, a jó
35 Csengeriéknek add át legforróbb jókívánatomat. Hallottam, mily fataliter⁶ elkéstetek Kőrösön:⁷ hogy nem tudtam én azt! Segítettem volna legalább várni. Ölellek ezerszer

barátod
AJános

^a érte, – é jav.

899.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Kőrös, apr. 19. 1857.

Kedves Miskám,

Ime, elmúlt az ünnep¹ és vele együtt majd 10 napi szünidőnk, a nélkül, hogy levedre válaszolni ráértem volna. Feleségem a magáét
5 már 7-e körül megírta, s számítván egy keveset az én szokott halogatá-
somra is, költét 15-kére tette, mely már szépen elmúlt. Így hát az én jó
nőm ember- és férjismeretét nem csak meg nem hazudtoltam, sőt egy
darab hanyagsággal túl is tettem a rólam táplált véleményen. Az igaz,
10 hogy két levélpapírt rontottam már el, mert annyiszor kezdtem^a bele, de
csak kevéssel tudtam a jámbor szándékon túl rugaszkodni, mert vagy
kivertek belőle, vagy beleúntam. Most, török, szakad: meg kell lenni.

Kedves kis fiad állapotát szivünkéből sajnáljuk. De talán már meg-
szűnt aggodalmatok. Adja isten, hogy közelebbi leveled e tárgyat vidá-
man érintse. Vagy, mit is mondok, leveled? Nem addig van az fiú: nem
15 levél kell nekem, hanem magad, magatok. Te ugyan a majusi határidőt
szépen kerülöd a válaszbán: kevéssel vizsga előtt kellene jőnöd – írod –
akkor pedig én el leszek foglalva: tehát nem is jósz, vagy majd – talán,
ha – így-úgy. De hát miért kevéssel a vizsga előtt? Egyetlen elfogadható
akadály volna, ha, mit ne adjon az ég! szeretett Gézátkat nem hozhatná-
20 tok: a többi lári-fári. Nincs pénzed? De hisz te tanítottál meg engem
hogy az út Kőröstől Hanváig nem kerül oly sokba – nem gondolnám
tehát hogy Hanvától Kőrősig valami roppant összeg kívántatnék. Való-
ban, az a pénz felőli sopánkodásod ép olyan, mintha csak én irtam volna.
Jut eszembe, én irtam neked, sötétebb óráimban, ilyeneket, s kísértetbe
25 jövök azt gondolni, hogy az én régi leveleimet szedted elő, s azokat má-
solod – gúnyból! Egyébiránt, hogy az se legyen baj, ime ajánlkozom
neked olcsó kamatra (csak 5 %-re²) kölcsönözni annyit, mennyi az utra
kívántatik. Tréfán kívül, édes barátom, én tisztelem becsülöm házi
körülményidet, de kötve hiszem, hogy a fináncz^{b3} akadály lehessen,
30 ha igazán akarod. Heckenast is haza jött:⁴ vele rövid nap tisztába jöhetsz,

^a kezdtem – **d** jav.

^b finán<->cia – **ia** besz.

csak gyere, még passus sem kell,⁵ látod. A gőzhajó megindult – „a lég megenyhült” (most is fűtött szobában irok) „vidul a határ”⁶ (olyan szél fű, hogy majd feldönti ezt a rossz házat). Ruhátlansági panaszodra pedig csak azt mondom, hogy mellettem ugyan meg nem szégyelled magad, 35 mert én sem vagyok arszlán – aztán meg Kőrös se Páris. Hozzám jötök, ha tetszik megyünk valahova, ha nem tetszik, itthon is elmúlatkozunk.

A hideg fürdőt illetőleg még semmire se határoztam magamat. Tanácsot kellene kérdenem orvostól – de kitől? Fürdőorvos mind biztatni fog, a homoeopatha⁷ diétára utal, az allopatha⁸ (mint az én Károlyim) 40 vállat vonít s az egész bajt képzeltetésnek mondja. Hisz ép az a baj, hogy képzeltetés: miért nem képzeltetem másszor! A pesti nagy orvos, hogy nyakáról lerázzon, miután bő fizetést nem várhat, mond valamit, akármit: hidegviz? jó lesz! melegviz? az is jó & cet. Aztán meg két hónap, az is hijával, elég lesz-e? Van itthon zuhanyom, melyet a helybeli bádoggal 45 teremtettem saját tervem szerint – az is megteszi mindennap. A másikat – majd meglássuk.

Szemerétől, valami két hóval ez előtt, én is kaptam levelet, laza kedélylyel irottat, mint a tied. Nekem nem panaszkodik ugyan, de látom az erőltetett vidámságot. Azt kérdezi, észrevettem-e a sajtóhibát „E.[rdé- 50 lyi] museumi” versében? Akartam írni neki (az egyszeri vénlány adomája szerint a tű- és toronyról) hogy a sajtóhibát észrevettem ugyan, de a Museumot még eddig szememmel se láttam. Azonban válaszom még mindig csak in petto⁹ van: czudar lomhaságom is közremunkál búsitni azt a jó embert. Lévai, a másik hypocondricus,¹⁰ hasonló bajban van 55 velem: annak is adós vagyok azóta, hogy Vágó kolléga itt járt.¹¹

Hallj most egy új dolgot. Kemény, valami 3–4 héttel ez előtt nálam volt és beszéltünk arról, hogy a semmi komolysággal nem bíró, és ipar gyanánt űzött szépirodalom ellen, mi, a kik az irodalom ügyét szívünkön hordjuk, mint egy protestálnánk azzal, miszerint egy zsebkönyvet alapít- 60 nánk meg¹² – a hajdani Aurora szellemében – melybe évenkénti legjobb termékeinket adnók; kizárván abból minden barbar poesist, sőt egymás iránt is szigorúak lévén a bírálatban. Első törvény lenne, hogy minden tag köteles munkáját a többi tagok kritikájának alávetni, mielőtt az elfogadtatnék. Ennek gyakorlati kivitele, miután a zsebkönyv évenként, tehát 65 az első, új évre fogna megjelenni, nem oly nehéz: addig levelezés, eszmecsere történhetné a tagok közt: nem is volna szükséges, hogy minden tag mindent elolvasson, csak, például kettő, kiknek ítéletével ha a szerző

meg nem elégednék, hivatkozhatnék az összes tagokra. A kiadást Pfeiffer, új könyv árus,¹³ kész a legjobb díjazás mellett elvállalni. No már,
70 édes Miskám, én, Kemény egyenes^c megbízásából is, felhílok, nyilatkoz-
zál, kész vagy-e szellemed „vasárnapját” egy ily zsebkönyvnek szentel-
ni? Poëta, kettőnkön kívül, nem sok lesz, annyit mondhatok, – a mostani
grassálók¹⁴ épen nem. A prosaicusok hasonlólag kellő választékban.
Egyébiránt, ha lenne is, miután mindenkinek vissza lehet vetni művét,
75 meglenne a kezesség, hogy a könyvbe semmi rosz be nem kap. Ez valaha
az én eszmém volt, most Kemény felújítá: kérem egyenes válaszodat.

Az ünnepeket itthon töltém, de voltak vendégeim Pestről: Csengeri,
Salamon – és a kinek nevét már ki sem irhatom.¹⁵ Csengeri fölvitte
Julcsát, ki most Pesten van.

80 Olvastad-e a Lisznyai „Talpraugrott egészségének vízi liliumleve-
lét”?¹⁶ Az scandalum! El akartam küldeni neked, de hátha te is kaptad.¹⁷

Naptárba, lapba én nem dolgozom – sehová sem dolgozom.
A múzsa elhagyott, vagy én hagytam el, nem tudom, de már régóta nem
versificálok. Hát a dráma írók protestatióját az academiái birálat^d ellen
85 olvastad-e a H[ölgy]futár és V.[asárnap]i ujságban?¹⁸ Az is szép. Más-
szor, ha megbuktunk, elhallgattunk szépen: most a bukott angyalok kar-
dot vonnak. Csak az van hátra, hogy a pályázó rámenjen a pályabíróra,
kivont karddal, vagy pisztolylyal kezében: „életed, vagy a 100 arany!” –
Igazad van, eből állunk irodalmastul.

90 Most olvasám a Riedl prágai tanár által fordított régi cseh költe-
ményeket.¹⁹ Erőteljes néppoësis maradványai a messzehajdanból. Csak
nekünk nincs semmink!! Mythológiát csinálni kell, régies eposzt csinálni
kell – különben ür, és pusztaság.

Értekezést még se küldtem²⁰ – csupa hanyagságból. Azt hittem,
95 hogy az U.[j] M.[agyar] Museumban olvastad. Ha eljössz, készen vár az
én példányom. Nem oly nagy dolog az, mint kürtölték, de kellett írnom
valamiről.

Igen! verseiddel meggyűlt a bajod. Elküldted-e már? Ha csakugyan
meg kell szaggatni, miért nem tartottad azt a rendet a mit irtam: dalok,
100 románczák, balladák, népregék, regék. S a mennyi egy kötetbe fért – ott
szakítottad volna meg. De már mindegy, – késő.

^c egyenes – e i-ből jav.

^d birálat – a á-ból jav.

Nálad van-e még Papszász?²¹ Köszöntöm már egyszer, kívánok
neki jó egészséget és jó ecclát. Hamvai és Darvas urékat szinte²² – Laczi
szeretné tudni, érettségre megy-e Zoltán a nyáron, és hol ad vizsgát?
105 Palóczy Ábrisanak meleg üdvözlésemet,²³ – irnék neki, de iszonyú rest
vagyok, a mi nálam betegség. Erdélyi J.[ános]ról mit tudsz? rám aligha
nem neheztel, egy levelem folytán, melyre nem válaszolt.²⁴ De már alig
marad hely ölelni és csókolni benneteket, de szivemben annál több van
számotokra. Élj örömmel!

110

barátod
Arany János^e

^e egybeírva

900.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Pest apr. 20. 857.

Kedves barátom!

Leveled nagy zavart okozott nekünk. Ily hamar haza vitetni Jul-
csát! Nem is tudom mit mondjak rea. [!] Minthogy skeptiko-kritikusféle
5 ember vagyok, megbocsátsz, ha kétkedem, hogy oly nagy szükségtek
volna rea, mig másodsor is nem erősited. Akkor aztán tüstént utnak
indulok vele, mit annyival könnyebben tehetek, mert erdélyi utamról
lemondottam. Várom hát válaszodat. Addig e következőkre figyelmez-
tetlek.

10 Julcsa a legjobban találja magát és szegény Csengeryék sok örö-
mököt lelik vidor kedvében és jó magaviseletében. Elviszik társaságba,
hol Gönczyékhez,² hol Móróczékhoz,³ kik neked nagy tisztelőid, vagy
sétálnak [!] vele. Színházban is volt már háromszor [!] s magán kívül van
örömében. Szóval oly társaságban van, hol csak szépet és jót tanulhat, s
15 egyszersmind a legjobban mulathatja magát. E mellett egészséges, mint a
makk s velem épen annyit tréfál, mint Nagy-Kőrösön. Miért megszakasz-
tani e néhány reá nézve oly érdekes s talán hasznos napokat, épen most,
midőn midőn [!] a virágkiállítás, s más látni és hallani valókat oly
ohajtva várja. Ha csak lehet hagyjátok itt maj elejeig. Ez nem a világ,
20 ekkor ő is bele un valamit az itteni életbe s jobban vágyakozik haza, mig

most némi kielégítetlen vágygyal teljesítné kötelességét, mire^a egyébiránt hajlandó. Vegyétek fontolóra mindezt s határozatokat irjátok meg nekem.

25 Köszöntöm kedves nődet. Csengeryné sok szépét izen neki, valamint Csengery és Kemény is. Kemény megmelegatogatta [!] Julcsát s mindig felajánlja jegyét, mit már háromszor igénybe is vettünk. Julcsára most alig ismernél. Haját befontuk, még pedig úgy, hogy nektek is tet-szeni fog. Én is elősegítettem e nagy munkát, a mennyiben jóváhagyá-somat adtam reá.

30 A mi engemet illet, meggyült a bajom. A császár érkezése miatt kergetnek ki szobámból.⁴ Csak a jövő hónapban kaphatom megint vissza. Egyébiránt élek és polemizalok.⁵ Soha sem fogyok ki a polemiából. Ugy látszik nem csak a sziv életét játszám el már félig-meddig, hanem a szellemét is.

35 Az ég áldjon édes Janosom! [!]

barátod
Gyulai

^a mire – re jav.

901.

POMPÉRY JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1857. április 20.]

Minden jót kíván, szeretettel gondol reád s magát és lapját emlé-
kedbe ajánlja.

Pompéry.

902.

ARANY JÁNOS – EGRESSY SÁMUELNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. április 23. előtt]

[Arany elküldte a Ráday Gedeontól kért *Köszöntő-dal* c. verset az Erkel és a Doppler fivérek komponálta *Erzsébet* c. operába.]

903.

EGRESSY SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

p.[usza] Sz.[ent] király 857. 4/23.

Kedves Tanár Úr, – ha szabad, – tisztelt barátom! –

Midőn minapi igen becses küldeményeért¹ – egy-résről – mint közben-járó, de más-résről még is – meleg honfi-kebellel üdvözlém,
5 – hinni akarom – hogy már azolta a' megbízó g. Ráday szivélyes köszönetét is olvasta.² –

De a' mennyire – inkább – udvariasságból kelt – utósó kérelmem, – annyival súlyosb aggodalom környez – most – midőn újból – ön-ügyemben merészkedém zörgetni. –

10 Azonba [!] – pszichológiam [!] – határozott és meggyőződve arról – miszerint ön engemet – ért, – és annak tart; a' mi utósó leheletemig leendek, t.i. szinte nemzetünk hü napszámosának, nem kétkedem egypercig sem – ügyemet egész [!] mez-telenségében [!] előadni. –

Fölhivás folytán – de leghiresb készséggel ajánlottam – a' páratlan
15 magyar csalogány³ – részére – egy szép dallamot – gondolni; és mert Tót Kálmán „Sir a zene” stb költeményét ajánlották,⁴ arra szülemlett meg azon ll. s<>illabás-dal, – melynek szerkesztésével [!] – most Nagy József úr fáradozik.⁵ –

De mondott költeményt – csak férfi – 's nem a' bájos Kornelia által
20 énekelhetőnek – tartván, nem maradt – jobb menedékem, – mint dallamommal ön – és a' csalogány közé helyezkedni – azon jól kiszámított tervel: [!] miszerint ha Arany költeményét – Hollóssy Kornélia – zengi azt bármilyen leend – a' dallam, – el leend érve az e' gyedüli cél – a' halgatok [!] nemzeti érzelmének felvillanyozása! –

25 Szabad e' hát egy a' – „Sirva jön a' magyar nota” [!] stb szellemű költeményért esedeznem⁶ – és – mielőbb?! – a „Sir a zenére” – majd gondolok – mást. –

És mivel hamarjában magam – mit főként ohajtanék, – nem tehetem, – szives leend Polgár mester úr⁷ – a' helybeli zeneszek által (:kik
30 úgy tudom már jádzák:) – bemutatattani a' kérelmező dallamot, – baráti

ítélete alá,^a mert hiszen hogy mernék – másként, – csak ha tetszeni fog –
tolakodó lenni. –

Azon jó reményben miszerint önöket még a' tavasszal ölelhetem
maradtam

35

tisztelője
Egressy Samu^b

^a alá – a tint.

^b egyb.

904.

ARANY JÁNOS – FILÓ JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1857. április 25.]

Tisztelendő Tanár s kedves collega ur!

Fekete János urnak¹ velem közlött s ide visszazárt költeményét fi-
gyelemmel átolvastam, s véleményem rá röviden ez:

A költemények e nemében a tanító elem (didaxis) rendszerint ural-
5 kodik a sajátképi költészet fölött, s ez így van itt is. Életbölcseégi sza-
bályok, maximák lévén versbe szedve, nem is kívánhatni tőlök egyebet,
mint rövidség, szabatoság mellett könnyen érthető népszerűséget a
nyelvben, és tetszős, fülbe simuló külformát. S ez többnyire megvan: a
nyelv, előadás szabatos, mondályos (sententiosus), a közbeszött s több-
10 nyire képdús magyar közmondásoktól népiességet, költői zamatot nyer; a
verselés rythmicus, jól foly, a rimek sok helyen meglepően eredetiek, de
néhol gyöngébbek. Ez utóbbiakon lehetne talán segíteni, mert az ily
nemű verseket épen a tetszős külforma nyomja be leginkább az emléke-
zetre [!]. Az ilyenek: *tövisse! békével!*: igen bágyadt rimek, de még visz-
15 szatetszőbb az, ha a két szótagú rim különböző mennyiségű, mint: *boto-*
rul fordul, kísérténi, lēnni; amilyen itt sok van. A helyesírás s inter-
punctio néhol hiányos (pl. hidj = hígy) de ezen jó correctura segíteni fog.
– Általában e tanvers, mint ilyen, becsülettel fogja betölteni helyét s a
magyar népnek valódi szellemi épületére szolgáland. –

20 Legyen szives F.[ekete] urnak viszonti üdvözlésemet tolmácsolni –
s fogadja minden jó kívánatomat!

Ki teljes tisztelettel vagyok Nagy-Kőrös, apr. 25. 1857

Tisztelendő Tanár s collega urnak

alázatos szolgája

25

Arany János

905.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, aprilis 27. 1857.

Kedves bátyám!

Nagy Mili¹ az idezárt levelet hozá be hozzám, hogy azt Julcsának
czimezzem. S megvallom bünömet, hogy én épen most rest lettem volna
5 bátyámnak irni, ha ezen czimezés alkalmat nem szolgáltat vala erre.

Azt már, Lina leveléből tudják bátyámék, hogy szegény Málit el-
temettük.² De azt még aligha fogják tudni: hogy miután ezen a hires
Szalontán alkalmas szállást nem kaptunk; s miután Máli elhunytával az
öregék különben is csak Milivel és így összesen <csak> hármacskán
10 maradtak: – mi, ideiglenesen az öreg urékhoz átköltöztünk.³ S itt, szemé-
lyes elférhetésünket illetőleg nincs is semmi baj, hanem sok lomunknak
tudánk egy kissé nehezen helyet találni. No de már helyre vergődtünk, s
nincs semmi különös baj.

A járhatlan rosz utak elmultával bátyám arczképe leérkezett Pest-
15 ről,⁴ és az ideiglenesen Rozványéknál⁵ van letéve, mert az ő^a portékáik-
kal együtt küldetett. A kép nagyon szépen van van [!] festve és annyira
élethű, hogy mi „adjon isten jó napot” mondtunk neki; de én egy kissé
nagyobb formatumunak gondoltam. Egyébiránt mind a kép, mind rámája
20 oly nagyszerű, hogy az, a szalontai alacsony városházba egyátaljában
nem fog illeni.

A Cassinó épületébe talán^b jobban lenne alkalmazható. De ez a
szalontai cassinó a legnagyobb mértékben pang, s csak fejr hollóként lát
egy két embert.

^a elv.

^b talán – t jav.

A ház lakója Vidovich,⁶ mult évi juniustól fogva nem fizetvén,
25 épen tegnap vetettem vele számot. Ó egy takaréknő konyhát csináltatván a
pitvarban, ennek fejében leszámolt 14. pfnt 58. krt, 25. pfntot pedig hoz-
zám készpénzben lefizetett. Ebből és a még mult évi búza árából nálam
maradt 3. pfn^c 36. krból, összesen tehát 28. pfnt 26. krból az idei
adót, mely is 13. pfnt 47. kr<ból> és a városkölséget, mit még nem tu-
30 dok mennyi, le fogván tisztázni, a felülmaradt összeget megtartom, s
majd a már ide- s tova fizetendő másik fél évi angariával⁷ átadom,
va[gy]^d ha úgy kívánják bátyámék, elküldöm.

A fás kert⁸ csak meg volna; de itt oly hallatlanul temérdek a hernyó
és cserebogár, hogy az valószínűleg mindent elpusztít. Hetesünk⁹ ma is
35 tegnap is mindig Kuti^c volt hernyó pusztítani, de nincs az az [!] a^f
póttentat¹⁰ a ki ezekkel birjon, kivált miután az ember abbéli szorgalma,
hogy a hernyózást annak idejében megtéteti, még oly^g szomszédok által
is mint Kenyeres¹¹ (: nem is szólok a Szalma kert felőli szomszédokról:)
kijátszátik, a mennyiben ő idejében nem hernyózott, s most a világ her-
40 nyója onnan átmászik[.]^h

Épen ma kaptam Tiszáéktól egy 12. csebres hordó 1854iki kágyai
bort.¹² Ha „isten úgy akarandja és elünk” [!] s bátyámék az idén már,
szavukat [bevá]ltva,ⁱ eljönnek, majd megszőrpölge[tjü]k^j azt.

Janiról épen úgy nem tudok semmit¹³ mint ha Braziliában lagnék, ő
45 sem felénk nem jó, sem nem ír.

Mi pedig megvagyunk türhető helyzetben,^k s csokoljuk az egész
familiát

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^l

^c pfn – n lehúzza

^d va[gy] – a levélpapír lyukas; emend.

^e Kuti – K elk.

^f a – th

^g oly – o th.

^h átmászik[.] – emend.

ⁱ [bevá]ltva, – [bevá] nem látható; emend.

^j megszőrpölge[tjü]k – [tjü] a levélpapír lyukas; emend.

^k helyzetben, – z jav.

^l egyb.

906.

POMPÉRY JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1857. május]

[Nem lenne-e kedve Aranynak Pesten egy új kereskedelmi iskolában¹ a magyar nyelv és irodalom tanszéket elfoglalni, amelyért kb. 1400 pft a fizetés?]

907.

ARANY JÁNOS – SALAMON FERENCNEK

Kőrös, május 2. 1857.

Salamonio mio!¹

Kértél, édes barátom, hogy Zrinyi utánzásait, a mennyiben Tassót, Ariostót, vagy Virgilt követte, mutassam ki.² E tárgy huzamosb tanúlatra
5 volna méltó, s jókora essay-t írhatna róla, kinek ideje s kedve lenne.³
Útasítalak, hogy Toldi „leczkét” s a mit ezekben Zrinyiről mond, ne
hagyd megolvasatlan.⁴ Én röviden jegyzem ide azon nyomokat, melyek
figyelmem el nem kerülték.

Minjárt az első ének 1.2. verse az Aeneis kezdetét juttatja eszünk-
10 be: Ille ego, qui quondam stb. „Én a ki az előtt.....”⁵ Csakhogy Virgil
pásztori verseire, s Georgiconára, Zrinyi pedig szerelmi költeményeire
emlékszik.

A 3–6 vers, segédhívás, Invocatio.⁶ Múza helyett Szűz Máriát
hívja a költő. Ezt Tassóból vette: de Tassótól csak a 3-dik versszakot;⁷
15 ellenben ez: Te ki szűz anya vagy és szülted uradat, s a mi még hátra
van, nincs az olaszban, Zrinyié e hatalmas hely.

A 7. vers: „Az nagy mindenható e földre tekinte”..... szóval az
eszme, hogy Isten ott ül az égben s alánéz, Tassóé. Gerusalemme
[Liberata], Canto I. v. 7.⁸ de Tassóé is Virgil után

20 magas trónjáról az örök Atya,⁹
Mely az ég legtisztább részében van,

S a mennyivel az alvilág a csillagoknál alább,
Annyival van fölebb a csillagi körökön,
Szemeit aláfordítá, és egy szempontból, egy látással
25 Meglátta, mind azt, mit a világ magában egyesít. stb.

meglátja a szentföldi hadakat, s Godofrédet vezérökül szánja, s küldi hozzá Gábor Angyalt.^a A mienk itt eltér, s önállóan végzi cselekvényét. – Ettől fogva, egész a VI. énekig nem vettem észre semmit, a mi Tassóra <...> emlékeztetne.^b Lehet egyes kép, figura &c. de a cselekvény önálló. A VI. énekben két követ megy Solimántól Zrinyihez, Halul a hízogó és <Agrant> Demirham^c a dühös, vad indulatú hős. Ezek előképei Tassónál (II: 58–95) a sima Aléte és a szilaj Argante.¹⁰ Ott is úgy okoskodik, s hosszú dictiót tart az első, mint Halul Zrinyinél, csak hogy a mienk egészen – a körülményekből folyó – tehát új argumentumakat [!] 35 használ, noha elejét épen úgy kezdi Zrinyi dicséretén mint amaz a Godofrédén –^d minthogy nem is alkalmazhatná az Aléte okait, melyek a jeruzsalemi viszonyokat tárgyazzák. De már az A<gr>rgant^e kitérése utánözva van Demirhamban, valamint az is hogy palástját redőkbé szedi s azt mondja: „im, béke és háború van az én ölemben! válaszszatok!” De 40 ez Tassónál sem eredeti: ezt Fabius tette és mondta a carthagói tanácsban.¹¹ A Zrinyi méltóságos, nyugott felelete hasonlóan Godofréd méltóságteljes válaszára emlékeztet: de a szavak különbözök.

A csodálatos, a machina, még az, miben Zrinyi szemlátomást követte Tassót.¹² Godofréd ügye mellett az égi, ellene az alvilági hatalmak, 45 ez utobbiak pogány mythológiával vegyítve, a középkor szokása szerint. – Dante¹³ mythológiája is ilyen; önála Minos az alvilági bíró, Charon a hajós etc.

A Gerusalemme XII. én. 50. versszakától fogva, Clorinda kizáratása a városból hasonlít Deli Vid kizáratásához, (XI. én)^f a mennyiben mindenik elragadtatva a harc hevétől künn marad; de aztán egészen más-más 50

^a Angyalt. – A – jav.

^b emlékeztetne. – m jav.

^c **Demirham** – besz.

^d **noha elejét épen úgy kezdi Zrinyi dicséretén mint amaz a Godofrédén** – a bal lapszélen függőleges besz.

^e A<gr>rgant – rg besz.

^f **XI. én** – a bal lapszélen besz.

dolog fejlődik ki belőle, Clorinda az őt szerető Tancreddal ví meg, s kezétől elesik, meghal: Deli Vidnek a nőjével lesz kalandja.¹⁴

Gerus.[alemme] XVIII. 49. a posta-galamb, mely egy ölyűtől megtámadva Godofréd keblébe keres menedéket, nyakán levél az egyiptomi szultántól, hogy jő, útban van Jerus.[alem] védelmére. Utánozva Zrinyinél,¹⁵ (XIII. É. <> 86 v.) hol Szolimán ez által tudja meg a várbeliek szorult állapotját. –

Zrinyiász XII. 109–110 Delimán dühöngése bújában az örvöngő Orlandóra emlékeztet,¹⁶ az is meztelen tépi a fákat. (:Orl.[ando] Fur.[iosos] XXIII. 134. 135.)

A VII. Énekben (39 v.) midőn Zrinyi a kimúlt Farkasicsot siratja, költőnk [!] előtt hihetőleg Godofréd beszéde lebegett Dudo fölött^g (Gerus.[alemme] III 68–70), de a mienk annál teljesebb, egészen más, és költőibb. Hasonlít hozzá az a hely Ariostonál¹⁷ (Orl.[ando] Fur.[iosos] XLIII. 170–174) hol Orlandó bajtársát Brandimartet siratja, de csak, a mennyiben hős perorál¹⁸ hős felett. –

A VII. Ének. 101. Mikor a vivó Deli Vid és Demirham, éj beállta miatt, félbeszakítják s elhalasztják a harcot. Gerus.[alemme] VI. 52. 53. épen oly alkut tesznek Tancred és Argante.¹⁹ Egyébiránt ez közös eposzi fogás, Ariostonál is többször.

A VIII. Ének 21 – Haditanács. Csak kissé hasonlít az^h (Gerus.[alemme] X-k É. 35–56.) Aladin által tartott haditanácshoz, hol Orkán (mint itt Szokolovics) a gyávaság sophistája,²⁰ s a titkon hallgató Solimán kitör ellene, mint itt Deliman.²¹ De a tárgy különböző. –

A IX. Ének. Radivoj és Juranics. Virgílnél Nisus és Euryalus. Ugyanez Ariostonál (: Orl.[ando] Fur.[iosos] 165– stb.) Cloridan és Medor, de az utóbbi életben marad.²² Azonfelül e kettő közt nem barátság, hanem oly forma viszony van, mint Zrinyinél (83–109) Kamber és Hamvíván közt. Amaz szolga, ez gondjaira bizott ifjú. – A miénk Virgilt nyomon követi (IX. 176–449): még a „Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt...”²³ is meg van. [!] De mig Virgílnél a két elesett hős fejét az ellen dárdákra szúrja, s úgy ismeri meg a falakról Aeneás fiaⁱ és népe, a mienk költőibb dolgot csinál, megjelenteti Radivoj „meztelen

^g **Dudo fölött** – a bal lapszélen besz.

^h **az – z** besz.

ⁱ **fia** – a bal lapszélen besz.

lelkét” („spirto ignudo”²⁴ Tasso) Deli Vidnek álmában,^j úgy adhatja hírül
85 elestőket.²⁵ (IX. 85. stb). Egyébiránt ez álomjelenet Aen.[eis] II. midőn
Aeneásnak Hector megjelen.^{k26} –

X. Ének. Kitérésen kezdődik több ének Zrinyinél. Ez nem annyira
Tassóban, mint Ariostónál szokás, ki rendszerint elmélkedik 4–5 vers-
szakot minden ének elején, s alanyi dolgokról beszél. – Az ének vége is
90 Ariostonál: „majd elmondom a következő énekben”-féle; mint a mienk
III. 117: „Mi volt másodnapra, Azt bízom negyedik rész históriámra.”

Demirham és Deliman vakmerő bátorsága ostrom alkalmával (X
ének), Rodomontét juttatja eszünkbe<n>, ki (Orlando Furioso XII.) egy
maga bemegy s benszorúl az ostromlott Párisban,^l ott szörnyű dolgokat
95 mivel, s nem akar visszavonulni. – Rináldo is hasonlít, Jeruzsalem ost-
románál. (Gerus.[alemme] Lib.[erata] XVIII. 75 seqq.) – Aeneis IX.
Turnus hasonlólag reked benn.²⁷ Deliman benrekedése, visszavonulása
nyomon követi Virgilt. –^m

XI. Ének. Deliman megöli Rustant, azért a császár haragját magára
100 vonja, nem akarja megadni magát, de végre barátai tanácsára, elvonul,
számkivetésbe megy. – Utánozva Rinald, ki megöli Gernandot, s
Godofrednek, ki azért <ellen> meg akarja fogatni, ellenszegülni készül,
de barátjai kérelmére enged, s számkivetésbe megy,²⁸ – Tasso előtt pedig
Achilles lebegett midőn Rinaldot alkotta. (Ilias. I. seqq.).ⁿ

105 Deli Vid és Demirham viadala (37–83) a török árulása miatt
félbenszakad. Gyakori fogás eposzban. Homérról²⁹ is van már. Így töri
meg az Iliasban (IV.) a frigyet a nyilazó Pandarus etcet. Turnus és Aene-
ás viadala is így, Aen.[eis] XII. 266. seqq.

XII. Ének. Delimánért zendülés. Így Tassónál Rináldért, kit elve-
110 szettnek hisz a nép. (Gerus.[alemme] VIII. 57–85).

XIII. Ének. A hírvivő galambról (86) főnebb emlékeztem.

XIV. Ének – az ördögök s alvilági lelkek harcza a keresztyének el-
len emlékeztet Tasso IX. énekére, valamint,

^j álmában, – besz.

^k Egyébiránt ez álomjelenet Aen.[eis] II. midőn Aeneásnak Hector megjelen. –
besz.

^l Párisban, – P p-ből jav.

^m Deliman benrekedése, visszavonulása nyomon követi Virgilt. – besz.

ⁿ Tasso előtt pedig Achilles lebegett midőn Rinaldot alkotta. (Ilias. I. seqq.). –
a bal lapszélen besz.

XV. ének. – az angyalok leszállása is. – <De ezek nem> <...> És
115 pedig:

A XIV-dikben (13–19) Alderan, Izmén után van képezve (Tasso. II.) vagy legalább az adta a gondolatot. A pokolbeli lelkek kiszállása szinte csak általánosságban mondható utánzásnak. A XV. ének (18 vers) „ül vala az isten” „Sede a colà” (Tasso IX–56) már közelebbi nyomon
120 halad.³⁰ Az olasz is leírja előbb isten dicsőségét, de más szavakkal, aztán híja Mihály angyalt (a miénk Gábort) s küldi az ördöghad ellen, Godofréd segítségére. –

De mind a mellett hogy Zrinyin Tasso nyomai látszanak, általában nem mondható lopásnak, plágiumnak, oly szabadon bánik a tárgygal.
125 Sok helyen szebbé teszi az átvett helyet, módosítja – mint pl. a Szűz Mária segédül hívását, a Juránics epizódját stb. Itt is (XV ének) az olasz csak annyit mondott az istenről: „Qui tacque” elhallgatott: Zrinyi pedig (53 v.) „Igy monda, de nem nyelvvel és nem szózáttal, Hanem tündöklő isteni akarattal.”³⁰ – Mennyivel jobban kifejezi Isten fönségét! –

130 Adieu!³¹
Arany J^p

^o Hanem tündöklő isteni akarattal.” – besz.

^p egyb.

908.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1857. május 28.]

Édes barátom! Rég nyomta már a lelkemet, hogy apr. 19^{én} költ leveledre, mind e mai napig nem válaszoltam. Milly nagy vala pedig ez a nyomás, megítélheted abból: hogy a szent ünnepekre¹ át nem vihetem, hanem ma csötörtökön, majus 28^{án}, bár ilyenkor sok dolga van a papnak, megszabadulok tőle, e jelen sorokban. Aztán, igazat vallva, örömet is halogattam az írást, mert olyan dolgot vagyok kénytelen írni, mi nekünk igen rosszúl esik, s jól tudjuk, hogy ti is úgy lesztek vele. T.i. nem megyünk hozzátok! nem mehetünk hozzátok! pedig idő van, mindamellett is, hogy engem először a császár elé tisztelegni, másodsor Patakra a
10 két hétig tartó vizsgálatokra egyházmegyei biztosul, kirendeltek és hajtottak;² pedig pénz is volna, Hekenasstól [!] felvettem 400 pengőt már, en-

nek egy része még meg van; még sem mehetünk hozzátok! Géza miatt se
maradna el az ut, jollehet [!] fiam sincs jobban, két izben küldött már Dr
Balogh Pál homoeopathiai szereket,³ de a gyerek most is úgy van mint
15 volt, szemén homály, nyaka tele görvélyel;⁴ hanem elmarad szegény
feleségem miatt ki tavasz óta folytonosan gyengélkedik, s most már any-
nyira erőt vett rajta az erőtlenség, hogy naponként folytonosan beteg.
Feje fáj és^a iszonyatosan zúg, lábai összedagadva vannak; este, nem tud^b
elaludni, a mint mondja, a nagy fáradtság miatt, reggel alig bír felkelni a
20 nagy fáradtság miatt. Mihelyt az idő teljesen felmelegül s nyárias jellemet
ölt, mennie kell a fürdőbe, ez máskor is segített rajta,^c úgy hisszük most
is segít. De fiam curájának félbe kell szakadni, mert ott nem főzhetnek
neki külön, érczes vizet iszik, a mi a mi^d a homoeopathiával nem egyezik
meg. Anyjától pedig ez a rossz fattyú el nem marad. Azért nyugodjatok
25 meg! bizony ez a dolog nekünk valódi keserű érzést csinál; két év óta
melengetjük kebelünkben^e azon reményt, hogy meglátunk benneteket, s
imé, vége van! Te is menj fürdőbe, gyógyuljatok meg, s a jó isten csak
éltet még mindnyájunkat. Szüretkor, mikor és meddig van vacátiótok?
hátha ekkor mehetnének vagy mennének hozzátok?! Mindenmódon ra-
30 gaszkodnánk a sorsba, melly bennünket hozzátok vigyen, de most teljes
lehetetlen! – Tudósíts engem mindenesetre: hol leszesz fürdőben? mert
el kell menned; ha valamennyi orvos, annyi-féle is a tanács: valamit vá-
lasztanod kell, nehogy aztán még^f betegbé legyen a gondolat: ha vala-
mit próbáltam volna, meglehet most egészséges volnék! Mennyi nyomo-
35 rúsággal kell küzdenünk e gyönyörűség életben!

Szemere Miklósról semmit se tudok; most Patakról meglátogatom,
ha ő is valami fürdőbe nem viszi roncsolt testét és kedélyét. Erdélyivel
azóta levelet váltottam, fészes, közönyös tárgyú levelet,⁵ Hanvai Zoltánt⁶
akarja az atyja oda vinni szállásra; miután Kézsmárkon végezi már a
40 gimnasialis^g 8 osztályt, s Patakra megy tanulni.^h Tesz-e, és hol érettségi
vizsgát? ezzel nagy reményü s tudományu kedves fiadnak s illetőleg szép

^a és – é jav.

^b tud – d l-ből jav.

^c rajta – r jav.

^d a mi a mi – őrszó-jellegű ismétlődés

^e kebelünkben – ben jav.

^f még – m jav.

^g egyb.

^h tanulni – n jav.

öcsémnek (de a ki a csombókotⁱ még sem tudja⁷) valóban nem szolgálhatok. – Lévai, mint hallom beteg, torokfájásban sínlik; ez a fiú is olyan mint a pöfeteg, látszik kívülről,^j belől csupa nyavalya; april végén voltam Miskolczon, igen jól mulattunk, – készültek erősen a parádéhoz, és a tisztelegő versek írásához.⁸ Többet a három férfúrol nem tudok.

Mi az általad felhozott vállalat tervét illeti:^k az igen szép – papíron.⁹ Biztosítalak hogy sohse lesz belőle ugy, a mint ti akarjátok, semmi. Volt már, tán Erdélyi szerkesztése mellett, ilyenformán kezelt almánach,¹⁰ de korán halomása történt. Olyan emberek közt, minők mi vagyunk, ha még a legjavát szeded is össze, ez a dolog csekély belátásom szerint, kivihetetlen. Majd ha belekezdetek, látandjátok,^l menyi minden mellék-körülmény jön közbe, melly a főeszmét alapban rendíti meg, szépségét és függetlenséget [!] semmivé teszi. S hogy én irok-e bele? ez nagy kérdés barátom! Valami kötelességérzet-forma azt sugja, hogy kell irnom, de az iszony a pesti sajtó iránt, megfojtja bennem a sugallatot. Mindenesetre azok neveit kérem, kik dolgozni fognak, kikkel egy tálból kell cseresznyét ennem, akkor határozottan nyilatkozni fogok. A nyilatkozatban sokat nyom majdan bizonyosan az, hogy te is ott vagy, s érted s barátságodért, sokat kész vagyok tenni.

Olvastam minden scandalumot, s csak jobban meg<.>erősödtem^m elébbi véleményemben a mai irodalomra nézve; fájdalommal sejtem: hogy nekem még sokban igazam lesz.

Heckenastal csakugyan megegyeztem, ugy a hogy javaltad; egy filéért se kért le, de 4 angariára¹¹ osztotta a fizetést, mint jósoldad. Az elrendezésben a menyire lehetett tanácsodhoz alkalmazkodtam, a dalok és románczok a két első kötetben együtt vannak vegyítve; hogy a lyra egyhangusága is enyhíttessék, a kronologiai rend is némileg megtartassék, aztán jönnek a többiek. – Nem sokat gondolok én veled, akárhogy fog kinézni. Legfőlebb Heckenast érdekében ohajtom, hogy rajtam vesztesége ne legyen, ez jobban boszantana, mint minden egyéb.

Papszász többé nincs nálam.¹² Rimaszombatba ment időtöltőnek 7–8 száz váltó forint fizetésre, honnan egy év mulva bizonyosan rendesⁿ

ⁱ csombókot – o jav.

^j kívülről – v jav.

^k illeti: – : , -ből jav.

^l látandjátok, – á jav.

^m meg<.>erősödtem – erő besz.

ⁿ rendes – s jav.

papúl mehet valahová; sajnálom hogy elment, de örülök, hogy némileg
75 előment.

Jánoska! arra az 50 aranyas Nádasdyféle jutalomra iszunk-e? ír-
junk-e?¹³ Én azt hiszem: igen! csakhogy a jó isten tudja, mikor veszem
én rá magamat, még csak gondolkodni is erről a dolgról. Két év alatt
végetlenül sokat vénültem, a hajam is nagyon elhullt, de kedélyem, lel-
80 kem is rozzantabb lett. Ugy érzem, hogy ha az enyéme nem volnának,
ha a kötelesség irántok nem léteznék, nem sokára, jó lenne tán már meg
is halni. Az ördögnek van egy hajszálnyi öröme is ebben az életben! ki-
vált néha..! s épen most is olyan formán vagyok. Feleségemre^o nézek,
gyenge ványadt fiamra nézek...! aztán látom, hogy lehetne örömem, s
85 egyszersmind érzem: hogy nincs!

Palóczy Ábris se nagyon dicsőségesen van. Egy tébolyodott testvé-
rét ápolni vagy ápoltatni kell; a másikat Pesten taníttatni. Magának vi-
szonya van egy valóban derék szegény leánynyal, de el nem veheti, mert
beteg, évek óta beteg Ábris. Prókátorsága is csak az ág hegyein áll, ha
90 megparancsolják, hogy németül povedáljanak¹⁴ neki vége van, mint sok
más ezernak. Különben a régi becsületes ember.

A hanvaiak megvannak. Károlyné¹⁵ Gleichenbergbe^p megy a
fürdőbe, aggasztó mellbajai miatt; a többi a régi. Nem járunk különben
sehová,^q csak itthon ülünk, mi szömre nézve a legjobb.

95 Feleségem is készülődik a mint veszem észre, a kedves komámasz-
szonynak írni. Tehát két felől is ölelünk, csókolunk benneteket, a
tieitekkel egyetemben Amen.

igaz barátod^r

Miska

^o feleségemre – e é-ből jav.

^p Gleichenbergbe – l jav.

^q sehová, – e jav.

^r egyb.

909.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1857. június – július]

[Arany Tisza Domokos verseskötetének ügyében sürgeti a kiadót.]

910.

ERCSEY JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

Sályi Jun: 3án 1857.

Kedves Jani Sógor!

A' Nőd Juli testvéremnek 1856 évi nov: 21én hozzám írott levelét csak folyó évi maj 31én, midőn Sándor testvéremnél Szalontán valék,
5 kaptam meg;¹ 's igazán testvéri fájdalommal veszem hogy ő én róllam felteszi azt hogy haragudnék vagy nem kívánnék veletek érintkezésbe lenni, annyival inkább, mert a' jó Isten tudja hogy nállatoknál jobban senkit sem szeretek és azt hogy haragudnék egyátaljába tudtommal semmi adattal sem tanúsítottam, de okom ara [!] soha nem is vólt: – ha
10 nem egyedüli oka ritkán történni szokott levelezésemnek az, hogy dólgom igen sok van, és még ezen kívül az is, hogy hólni ürességekkel, – milyeneket én irhatnék – nem akarlak benneteket elfoglalni, 's untatni. –

Fájdalommal értettem meg <...> továbbá ezen levélből, hogy te kedves sógor a' főfájás miatt igen sokat szenvedsz, 's kívánom a' jó Is-
15 tentől hogy tégedet ettől mentül elébb mentsen [!] meg. – Sályiba vólt r. cath. Plebános t. Kubovics Ferencz ur² nekem elbeszélte, hogy ő neki egy időbe mint nevendék papnak szinte másfél évig fájt a' feje, és ezen fej fájdalomtól a' pióczáknak fejére raggatása mentette meg, jó lenne talán ezen körülményt orvos T. Károlyi urral közölve megpróbálni, meg-
20 lehet legbiztosabban segitene bajodon, mit én igazán szívből is óhajtok.

Közelebbi nevednapja³ előtti estvén, midőn a' helybeli g. c. Lelkész és erdőbiró urak nőjeikkel együtt sziveskedtek megkeresni, ittunk egésségédért, – említett erdőbiró Böhm Ferencznő Baranyi Julia, ki az

irodalmi pályáról tégedet ismer, még akkor reám bizta, hogy szives tisz-
25 teletét veled tudassam. –

A' mi engemet illet, én most is magánosságba kinlódok, de most
már dólgaim úgy állanak hogy kéntelen vagyok agg koromba a'
nősülésen keresztül esni, mert továbbra is így maradván, mind a' mellett
30 hogy valamicském van kéntelenítettnek igen nagyba éhezni és rongyos-
kodni. –

Kedves Jani Sógor! Felette kedves dólgot tennél rám nézve <ha
már egyszer> ha már egyszer meglátogatnál, innen elmennénk a'
fürdőbe, úgy lehet bajodon ez is sokat segítene, úgy is Sályihoz a' Vára-
di fürdők igen közel esvén, egyik napot itt másikat ott tölthetnénk el. –
35 Hozd el magaddal nődet és gyermekeidet, 's legyetek nállam két-három
vagy több hétig.

Irjál valamit állapototok felől, tudasd velem hogy jobban vagy-e
már, hidd el engemet semmi sem örvendeztetne meg inkább mint annak
tudása hogy te már régibb egészségedet visszanyerted.

40 Én hála [!] Istennek jelenleg egészséges vagyok, adjon Isten neked
és családodnak szinte jó egészséget 's minden boldogságot, tieiddel
együtt csókol és kívánja

őszinte szerető rokonod
Ercsey János^a

^a egyb.

911.

KOVÁCS JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

Debreczen Jun. 7. 1857.

Kedves barátom!

Ugy elfoglal bennünket a' hivatal gondja, annyira elfásúlunk annak
belső és külső kellemetlenségeiben, hogy alig jut idő egy levélíráshoz; az
5 az: hogy a' mi időt ráfordíthatnánk, abban éppen semmivel sem foglal-
kozni nagyon jól esik. Most látom már, mit tesz 7–800 pengőből megél-
ni, úgy hogy kénytelennek érzem magamat magány órák adására is elha-
tározni, 's így csinállok még 32 p. ft havi jövedelmet; pedig a' Muzeum¹
is olly sok dolgot ad, hogy még vasárnapom sincs. Na de se baj! mig

10 birjuk, 's ha van kiért törödni, mint hála az égnek, már nekem is van, 's
én részemről örömet dolgozom, mert bódogg vagyok, 's meg vagyok
róla győződve, hogy kedves nőmet is bódoggá teszem, – csak egy ma-
rok vas fiú, és egy aranyos leány kell hozzá, hogy veled is mérkőzni mer-
jek! – Hát Laczi mit csinál? van-e még tojás gyűjteménye vagy más va-
15 lamije? ha van akármije, ird meg nekem, 's én szívesen küldök neki akár
tojásból, akár másból egy kis gyűjteményt,^a melly kiinduló pontul szol-
gálhasson, 's a' további gyűjtésben^b vezérfonala lehessen; az én
Muzeumomban a' megnevezett tojások faja többre megy már 130-nál,
mert az idén különösen arra dolgoztam. Julcsának nem ígérhetek semmit,
20 hanem ha eljön az őszszel, megvendégelem debreczeni sendiczével,²
perezczel, bélessel és dinnyével. Egyébiránt az is megeshetik, hogy én
vendégeltetem^c meg magamat és feleségemet ő általa N. Kőrös város-
ában! Nem tudom, mikor kerül rá a' sor, hogy ezen levelemre válaszolj;
reményilem akkor a' magadról 's tiedről adandó tudósítás mellett a'
25 Domokos verseiről sem felejtkezel meg engem értesíteni. Sőt engem az
iskola is sokkal inkább érdekel, mint sem megbocsátani tudnám, ha róla
hallgatni fogsz. – Mi már a' német nyelven egy tudományt sem tanitha-
tunk, 's a' superintendensia³ a' tanári vizsgálatot sem akarja megengedni,
's iránta folyamodott is; szóval nekünk kilátásunk van rá, hogy a'
30 kórmány a' nyilvánosságot elveszi tőlünk,⁴ bár mi mindent elkövetünk,
a' mit hitelveinkkel megegyeztethetünk; mind a' mellett is, hogy a' tan-
tárgyaknak illy módon való felosztását annyira hibásnak tapasztaljuk,
hogy illy felosztás mellett tömérdek dolgot adunk a' szegény tanulóknak,
's még sincs, és nem lehet sikere. Csak azt hozom fel, hogy a' III^k osz-
35 tályban négy! nyelvtant tanítunk, 's a' mineralogiát az V^k osztály tanulja,
melly azt sem tudja, mi fán terem a' chemia. Egyébiránt a' mi iskolánkat
most nagy változás érte: éppen tegnap délben mutatta Szücs István
collega ő Felsője által még Maj. 21^{kén} aláirt iskola tanácsossá lett kine-
veztetését a' Várad Kerületbe; és így mi Mikolást elvesztettük!⁵ D^r Ká-
40 rolyi kedves barátomat köszöntsd nevemben, – egy pár nap alatt neki is
válaszolok, mert már ma nem lessz rá időm, 's a' hólnapi nap – a' hétfő
– rám nézve nagyon terhes nap.

^a gyűjteményt – ű [?]

^b gyűjtésben – ű [?]

^c vendégeltetem – d jav.

Most az én Istenem legyen veletek! fogadd el az enyimmel egye-
sitve kedves nőmnek is szives üdvözetét, add át azt szeretett nődnek,
45 mint szinte⁶ ölelésünket kedves gyermekeidnek

barátod

Kovács János mk

Hát az igaz-e, hogy Jánosi megőrült volna?⁷

912.

ARANY JÁNOS – POMPÉRY JÁNOSNAK

NagyKőrös jun. 14. 1857.

Édes barátom!

Későcsként válaszolok szives leveledre, mert 13-ára lévén hirdetve
a világ vége, azt akartam megvárni, mivel a jóslat teljesülése esetében
5 nem fogott szükségem lenni a jövőről^a gondoskodásra. Azonban a világ
áll erősen, mint Sion hegye, s illő hogy feleljek soraidra. Először is kö-
szönöm gondoskodásodat irántam. Ha néhány év előtt nyílt volna ez
alkalom Pestre és közetek telepedni, több kedvem lett volna ahhoz: de
most, édes Jánosom, mit csináljak én már Pesten? Itt, olyan a milyen,
10 biztos állásom van: elbocsássam-e azt olyanért, a mely még „az istenek
térdén fekszik” mint Homer mondja.¹ Nem vagyok az az ember, ki
ohajtsam a változást, ki ösmeretlen körülmények tengerére merjem bo-
csátni hajómat.² Azért még egyszer köszönöm a megemlékezést: de én
már csak hagyom menni sorsomat, a mint ő akarja, s nem vágok folya-
15 mába újításokkal. Beteges ember is lettem, munkásságom nagyon korlá-
tolt. Jobb nekem így.

Fogadd szives ölelésemet!

barátod

AJános

^a jövőről – v jav.

913.

POMPÉRY JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1857. június 16. és 19. között]

[Pompéry megújítja kérdését: nem lenne-e mégis kedve Aranynek Pesten egy új kereskedelmi iskolában¹ a magyar nyelv és irodalom tanszékét elfoglalni, amelyért kb. 1400 pft a fizetés.]

914.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, jun. 26. 1857.

Kedves Miskám! Valóban rossz esett, hogy a viszontlátásnak közöttünk ismét el kelle maradnia, holott arra, már mint bizonyosra számítottunk; de rossz esett nem oly értelemben, mintha e miatt rátok leg-
5 kisebb neheztelésünk is volna, mert meg vagyunk győződve, hogy jönétek, ha jöhetnétek. Szegény jó kis komámasszony baja bennünket is szívünkig érdekel, adja isten, hogy a fürdők mielőbb^a visszaállítsák egészségét! Sajnálatos, hogy mindezideig igen kevés „nyárias” nap volt, hol eső hol szél s általában – pár napot leszámítva – még mindig oly hűs
10 idő, hogy marciusnak is becsületére válna, az ilyen idő pedig fürdőhasználatra nem igen alkalmas.

Én még most sem vagyok elhatározva, mit teszek a nagy vacatióval. Budára menni, nem tudom ér-e valamit, miután augusztus közepe előtt az ér.[ettségi] vizsgák miatt bajosan indulhatnék és sept. vége felé
15 haza kellene sietnem. Mit ér a vízgyógybul ennyi? Aztán meg vízgyógye az ott Budán, kipótolná-e Graefenberget? Végre használna-e valamit a víz? Mind ezt én nem tudom, legsajátságosabb pedig, hogy nincs is kitől megkérdenem. A nem vízgyógy-orvos vállat vonít az ily bolondságra, annak mindegy, megyek, nem megyek; a ki vizzel gyógyít, az mind a
20 világot odavonná. Így én nem tudok kitől orvosi tanácsot kérni. Ha

^a mielőbb – é jav.

- allopathától¹ kérek: kanalas orvosságra szorit és laxál,² a homoeopatha³ koplaltat &c de azt egyik se mondja, menjek Budára, vagy Graefenbergbe.^b A budai vizgyógyító pedig természetesen azt fogja mondani: óh igen, tessék, jó lesz. (neki mindenesetre.).
- 25 Meglehet, minden nagy feltételek mellőztével szépen itt maradok, vagy legfőlebb Szalontára megyek.⁴ De megvallom oda sem vágyok, mert ott most nagy komédiát tennének velem, hadd felejtsek egy kissé az<> arczképet. Furcsa az, hogy az ember ily borús kedélylyel oda menjen, hol minden szavát úgy fognák lesni, mint oraculumot.⁵ Én nem va-
- 30 gyok már a lakomák, toastok és vivátok embere.
- Mindazáltal ne gondold, hogy mostanában többet, vagy csak annyit is szenvednék, mint ez előtt. Fejzúgásom ugyan még tart, de mértékletes életmód s egy kis testmozgás mellett tűrhető állapotban, s ha nem víg, de nyugodt kedélylyel vagyok. Csak a hűhót és lármát nem szeretem,
- 35 legörömbösebb vagyok családi magányomban. Iskolai dolgaim elfoglalják időmnek nagy részét, a mi fenmarad eltöltöm egygyel és mással. Verset nem irtam ősz óta – legalább semmi egészet;⁶ majd ezentúl prózát írok. Képtelen az, mily rossz az én prózám, régóta nem gyakorolván azt. A Csengeri Szemléjébe, ha telik, küldök valami prózát, az új m.[agyar]
- 40 museumba is szándékozom.⁷ Nyelvészeti s aethetico-literaturai dolgokat morzsolgatok. Így, barátom, kinek lova nincs, járjon gyalog. De a munka, bármi lassan halad, enyhít, s nekem az kell.
- Húsvétkor és Pünkösdben⁸ is vendégeim voltak Pestről: Csengeri és a két Hunfalvi,⁹ meg Toldi [!] Ferencz. Az utóbbi nem nyugodott mig
- 45 holmi eposz-töredék nem olvastam neki, s a Toldi közepével (: az az a mi kész:) belőle) [!] nagyon meg volt elégedve.¹⁰ Biztatott erősen: de én nem zengek többé a parasztoknak. – Sok ember még ma is azt hiszi, azért ír <az em> valaki népies verset hogy a parasztek gusztyusát eltalálja. Szász Károly a napokban ment itt át rendeltetése helyére, Kún
- 50 SzMiklósra. Négy napig nálam időzött. Édes anyja is vele jött. Sokat emlegettünk benneteket, – remélem te sem haragszol már Károlyra. Beszélt Mentovicáról, ki jól van Erdélyben, de azt se bánna, úgy hiszem, ha Kőrösön volna.
- A múlt héten Pestről azt kérdezték tőlem, nem lenne-e kedvem egy
- 55 újon állítandó keresk.[edelmi] iskolában a magyar nyelv és irod. tanszékét felvállalni,¹¹ melyhez mintegy 1400 pft^o szándék kapcsolni. Ez szép

^b Graefenbergbe. – g jav.

pénz, kivált ha nem Pesten volna, de én mégis kitérőleg [!] feleltem, nem azért, mintha Kőröst oly rendkívül szeretném, de mert ily kedélyállapot mellett nem érzek bátorságot, hogy magamat egészen új viszonyok közé
60 vessem. Azonban még most is egyre sarkalnak, – elvárom mikép lesz a vég megállapítás, mennyi dolgom lesz, kitől függök &c. de inkább hiszem, hogy nem fogadom el, mert irtózom a változástól. –

Ejnye! Szemere Miklósnak ez áldott napig sem válaszoltam! Gyönyörű [!] legény vagyok én, még is.

65 Olvastad-e a báránnyelű verset?¹² Ha igen, úgy értesz engem, ha nem, akkor nem magyarázhatom ki jobban. L-[i]szny-[a]ynak becsülete válik, ugy-e? Engem is felszólított az a jó ur,¹³ aranyokat ígérve sokat, sokat, de én legjobb akarat mellett sem tehetém meg, beteges állapotom miatt.

70 A Kemény-féle vállalatban már magam se nagyon bizom.¹⁴ Nem bizom pedig – részemről: mert nekem új évre alig lesz nagyobb elbeszélő költeményem. Mikor jönnek ki a verseid? A dal és románcz vegyítése, szinte czélszerű – de már túl is vagyunk rajta, tehát hagyjuk ezt.

Én édes barátom, semmi féle jutalomra nem pályázok.¹⁵ Őszinte
75 szó, tőlem futhatsz. Nem pályázok pedig nem valami elvből, hanem mert rám nézve lejárt az efféle dolog, – idestova még a versírás is. Ha te kopaszodtál 2 év alatt, én meg öszültem 10 évre valót, bár különben elég jó húsban (viczzelj no!) vagyok. Mind a mellett távol legyen, hogy halni óhajtsak, én bizony szeretnék élni, ha csak tűrhető állapotban is – még
80 egy jó darabig, de ha nem lehet, azzal se törődöm sokat. Ez nekem most a legegészségesb philosophia.

Most pedig, édes Miskám, ne kívánd tőlem, hogy még a tulsó lapot is be irjam, mert nem telik, hanem fogadd legforróbb ölelésemet és csókomat, az utóbbit az én kedves szenvedő komácskám részére, kinek állapótát senki sem méltányolhatja több részvétellel, mint én, ki hasonló bajban vesződöm. Isten adjon nektek, édeseim, derültebb napokat – áldjon meg minden jóval úgy a mint én kívánom

barátod
Arany János^c

^c egyb.

915.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, június 26. 1857.

Kedves bátyám!

Miután, mint látom és tapasztalom, bátyámék meg nem szólalnak, ismét hangot adok én.

5 Mint az ujságok is kürtölték, folyó évi június 1én ment végbe az arcz kép leleplezési ünnepély,¹ mely is annyiból állott, hogy a Cassinoban egy igen csinos kis bál tartatott és ezen alkalommal a kép, megkoszoruzottan, ki lőn függesztve.^{a 2} Azonban, igen okosan, minden szónoklatok vagy szavalások elmaradtak, minek egyik oka az volt, mert
10 Szalontáról kifogytak a Demosthenesek.³ E bál elmulta utáni napon, az arczkép a városházhoz áthozatván, azóta itten, állandó tartási helyén kifüggesztve van.

Mostanában Kenyeres, az ő kedves életpárjával, a gazdasági kiállítás megtekintése ürügye alatt, Pestre^b kékjútazást tett. Nem is gondoltam,
15 hogy bátyámékhoz be ne térjenek. De, mint a következés megmutatta, biz ők ezt fölösleges dolognak tartották, vagy talán azon néhány krt sajnálták, mennyibe e félre ugrás került volna. No de némely embernek a pénz az istene, s az ilyenek közé tartozik a mi igen tisztelt Kenyeres barátunk is!

20 Én mostanában Kőrösre fel akartam rándulni. De azon úri ember s illetőleg gazdag zsidó, kivel Szolnokig menni akarék, sokkal tovább időzik Pesten mintsem én őt, függőben lévő dolgaimbani hátramaradás nélkül, bevárhatám vala. Így mostanról elmaradt; hanem hiszen teljes reményem van, hogy egymást július végén vagy augustus elején meglátjuk,
25 vagyis eljönnek bátyámék.

A bonumokra⁴ nézve következőleg állunk:

a.) A ház, a maga ócskás állapotában meg van.^c Lakónk még mindig a régi t.i. Vidovich József. Minthogy pedig ő, folyó évi Sz. György naptól⁵ fogva nem akart többet 60. pñt évi házbénnél adni, kénytelen

^a függesztve – zt jav.

^b Pestre – re jav.

^c elv.

30 voltam nála ennyiért is meghagyni, minthogy különben üresen maradt volna.

b.) Mult évi dec. első napjáig járulandott házbérből nálam van 25. pfnt; mit csak mostanában sikerült bevennem. S így önként értetik, hogy a dec. elsőjétől járuló házbér még hátrányban van.

35 c.) Szintén nálam van, a mult évben termett 14. véka szemetes buzának ára 40. vfnt is. Ezt jónak láttam mostanában eladni, mert a mint itten körül a termések állanak, a búza köblének^d ára aratás után, aligha 5. vfntnál magasabb leend.

Ezen nálam lévő 41 pfntból, a tetemes adó és városkölségen kívül
40 nálam maradandó – nem tudom hány forintot majd átadom midőn eljönnek bátyámék. Akkorra, remélem, a decembertől járuló házbért is sikerülni fog bevennem.

d.) Hogy az idei buzavetésökből mi fog bejöni, azt még most nem tudom, valamint nincs előttem tudva a Kóróséri kaszáló termése sem, mit
45 Ercsey Károly⁶ felében kaszáltat.

e.) A fáskert⁷ megvan jó állapotban; de ezuttal teljes terméketlenségben.

Ennyi a sáfárságomróli számadás.

Ercsey Jani Pünkösöd első napján,⁸ egy pár óráig nálam volt. Föl-
50 említettük neki <bar> több évi hallgatásárolí neheztelésöket bátyámék-
nak. Mint mondja, távol van tőle a neheztelésnek még oka is. Hallgatá-
sának oka, szerinte, rideg helyzete, melynek folytonos egyformaságából
mit sem vala képes írni.

Mi magunk <mostan> türhető állapotban csak meg volnánk (: Lina
55 minden pillanatban várandósan:), de a gyermekek a közel mult napok-
ban, az itten járványos és – mivel rendesen torok és agyvelő gyuladással
párosul – igen veszedelmes vörös himlőn estek át. Vilma⁹ – ámbár na-
gyon sok vérét kellett elvenni – csak meglábolta valahogy, de a különben
is szerencsétlen filótás¹⁰ Lajos még most is sok bajokban szenved miatta.

60 Julius végére, vagy augustus első napjaiban várjuk bátyámékat; ad-
dig is válaszukat és illetőleg tudósításukat kérjük.

Csókoljuk mindnyájukat

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^e

^d köblének – besz.

^e egyb.

916.

ARANY JÁNOS – DR. SIKLÓSY KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1857. június 30.]

[Arany megírja panaszait a városmajori vízgyógyintézet orvos-tulajdonosának és kérdezi, remélhető-e gyógyító hatás a budai víztől a nyári szünet alatti kúra idejében.]

917.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Körös, jul. 1. 1857.

Kedves Sándorkám,

Magam is elismerem, hogy méltó okod volna neheztelésre, oly rég nem irtam. De hiába! én már nem tudok jobb levélíró lenni. A szándék 5 megvan, de a kivitel perczében mindig azt sugja valami: egy nap nem a világ! pedig régi nóta már: post multum cras – cras....¹

Örvendek hogy az arczkép historia nem történt nagyobb lármával,² bár ennyi is elég zajos. Valahogy oly formán érzem magam, mikor erről hallok vagy olvasok, mintha már nem is volnék én, én; mintha mindez 10 halálom után történnék. Van benne valami halottias. Szinte félek, ha majd Szalontára megyek, hogy fog bámulni és lesni az ifjabb nemzedék, mint valamely – mumiát. S e tekintetben örvendek, hogy Szalontáról a „Demostenesek kifogytak”, mert nem szeretném ha lármát ütnének velem, ha szónoklatokat toastokat &c. kellene hallgatnom s azokra felel- 15 getnem.

Ha Sz...[alontá]ra megyek! De lesz-e az e nyáron? Legyünk őszinték édes öcsém! Isten látja lelkeket, hogy nincs családomnak egy mák-szemnyi tagja, melynek fő ohajtása nem lenne Szalontán tölteni a szünidőt. De beszélgettünk róla nénéddel: úgy tetszik, azt irtad volt, 20 hogy szállást nem kapván, ipadékhoz költöztél. Most is ott lakol, nemde? Mostani leveledben pedig értesítség a Lina állapotjáról. Nem lenne-e ily körülmény közt nektek nagy teher és alkalmatlanság 4 számból [!] álló

vendégsereg, a ki mind embernyi ember? Nem volna-e megszorítás, helyben, kényelemben? Hátha kiegyeztetnök a dolgot. Nekem okvetetlen
25 fürdőre kell mennem, s azt máskor nem tehetem, mint vacatióban. Nincs remény egyébkor engedélyt nyerni, mert nincs pótló egyéniség. Én irtam Budára azon orvosnak, ki ott a vizgyógyintézet tulajdonosa;³ előadtam neki bajomat, s őszintén fölkertem, mondja meg, használ-e a víz, és használ-e annyi idő alatt, meddig az én vacatióm tart. A levél tegnap
30 ment el, válaszát egy ideig várnom kell. Meglehet, a válasz olyan lesz, hogy elmegy kedvem a fürdőtől; ez esetben töletek függ, hogy Szalontára menjek. De ha válasza bizalmat gerjeszt: akkor talán vétenék magam ellen, ha a szünidőt másra szentelném. Gondold meg tehát körülményidet, édes öcsém, és ird meg őszintén nem jobb lenne-e, ha ezuttal elmaradna a látogatás. Ha isten még egy évvel tovább éltet^a bennünket, akkor talán már vasúton járhatunk.⁴ Ne gondold pedig hogy a Budára menést csak ürügyül gondoltam volna ki oly célból, [!] hogy a látogatást mellőzhessem, – mert ez utóbbira sokkal hajlandóbb vagyok, s ha nektek nem alkalmatlanság – én nem tudom, nem marad-e el Buda, akármit ír a
40 doctor.

Egyébiránt az érettségi vizsgák nem kezdődnek nálunk 6-ka előtt és így 10–12. aug. előtt ha megyünk sem indulhatunk meg. Akkorra már lesz érett dinnye, ugy-e?

Kenyeresről mi is hallottunk egy kőrösi asszonyságtól, ki találkozott s megismerkedett velök Pesten.^b Ez az asszonyság megtanította őket, mily könnyű Czeglédre Kőrösre kitérni, de biz ők nem vették maguknak azt a <...> fáradságot. Átalában a szalontai urak – ha annyira szeretnének mint híre van – pesti útjokban mindig meglátogathatnának, de száz megy el addig a kert alatt, míg egy beszél.

50 Azt bizony jól tetted volna, édes öcsém, ha váratlanul megleptél vala; de nem egy éjtszakára mint a multkor; mert az nem sokat ér, hanem hosszabb időre. Azon esetben, ha mi le nem mehetünk, eljöhetnél a vacatió alatt, s az anyjokkal felrándulnátok Pestre, nézni hogy zuhanyolok. Vagy előtte, vagy utána. Nekünk mind egy volna, csak látha[t]nánk^c
55 benneteket; ámbár tudom, hogy kedves Lina hugom egy darabig megint nem jöhet el hazúlról.

^a éltet – t jav.

^b Pesten. – besz.

^c látha[t]nánk – n besz.; t emend.

A házról [!] &c. szóló tudósításodat köszönöm, – majd meglelem a pénzmaradványt. Te Sándor! én nem emlékszem, kifizettük-e már Janit arról a 30– vagy hány forintról, a mi fen maradt volt? –

60 Janitól a tieddel csaknem egy időben kaptam levelet – azt hiszem egy időben is válaszolok rá.⁵ Írja^d hogy volt Szalontán, hogy rideg életet él, melyből nincs mit írnia, hogy no de nem pletykálok, hátha titok!

Mi bennünket illet, mi megvagyunk, a régi egyhangúságban. A tavasz folytán sok pesti vendég fordult meg nálunk: Kemény először, aztán
65 Csengeri két ízben is, Gyulai sokszor, Salamon; Pünkösdben Toldy Ferencz és a két Hunfalvi &c. Sárossy, Szelestei, Zalár is jártak itt,⁶ szóval láttunk pesti embert eleget, azért én nem is vágytam Pestre, nem voltam ott, mióta otthagytam – nem ugyan a fogamat, de a képemet.⁷ Julcsa, a Császár-járáskor lakott egy hónapig Csengeriéknél.⁸ – Tompát vártuk a
70 nyárra, (t.i. vacatió előtt-re) de már nem jön el, nője roszul van, fürdőben kell töltenie a nyarat.

Dolgozni – most sem dolgozom, legalább nem vers félét. Gondolom, felcsapok próza írónak: ott lesz a Csengeri Revue-je!⁹ Van e Szalontán praenumeransa?¹⁰ az derék dolog lesz, olyan még nem igen volt
75 mostanság az irodalomban. Ha megfejelhetném magam,¹¹ akkor mindjárt megjöne a munkakedv is, – hiszen 40 évesnél vénebb írók is voltak már, mióta a világ fenáll. –

Válaszodat – a kérdéses pontra nézve <...> azonnal elvárom, hogy én is határozhassak: ide, vagy oda. Azt is gondoltam, hogy ha Budára
80 kell mennem, leküldöm a falamiát:¹² de az nem megy.^e Vagy együtt, vagy senki! – Mire válaszod megjön, addig Budáról is hallok valamit, s eldöntően megírom, mi fog hát történni.

Isten áldjon meg, kedves Sándorkám, csókollak benneteket!

Szerető süved¹³

85 Arany János

^d Írja – j jav.

^e megy – m jav.

918.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1857. július 3.]

Kedves barátom! Tökéletesen elhisszük, hogy rossz érzést csinált bennetek az, hogy hozzátok nem megyünk, nem mehetünk. Bizony mi is úgy vagyunk veletek! Hanem egészségének helyreállítása az első mindenek felett. Azóta ismét újabb komédiánk volt: feleségem a ház közepén ösz-
 5 szerogyott göröcsökben, alig tudtam az ágyhoz vonszolni s ruháját le-
 szaggatni; hála istennek, kevés ideig^a tartott a roham, folytonos meleg
 (sőt forró) borogatások által magához hoztuk, azonban néhány nap mégis
 az ágyban maradt, s azóta még gyengébb mint valaha. Eddig^b már a
 fürdőben volna szegén, de nekem Patakra kell menni, júl 12–18 ig ott
 10 leszek a Censurákon;¹ valószínű hogy Szemere Miklóst is meglátogatom,
 siess neki írni, hogy ne legyek kénytelen menteni előtte, mondván: bi-
 zony korhely ember a János! – Feleségemmel összebúva este, (Hony [!]^c
 soit qui mal y pense!²) sokáig tanácskoztunk leveleitek fölött, s igen okos
 eredményre jutottunk. Mi nem mehetünk hozzátok, ti nem mentek Sza-
 15 lontára, (ítéletem szerint is, te nem mehetsz most oda; más elmehetne, el
 is menne; igen tapintatosan (szó-csin tan) van kigondolva, hogy most
 oda ne menjetek!) Azonban a fürdőre^d nézve sem vagy tisztában, s telje-
 sen hiszem: hogy utóljára is NKőrösön maradtok. Bolondság lenne hát
 egymás nélkül el-lennünk, JőjeteK hozzánk! – Nagy szó, ugy-e? ezer ok
 20 üti fel fejét ellene, például: mit mond a világ! kétszer egymás után! al-
 kalmatlankodni! s több efféle. Lehetlen nekem rólatok fel is tenni: hogy
 a világ itéletével sokat törődtek; mi gondja a világnak rátok, és nektek a
 világra? aztán ha ez nem-tisztességes dolog volna: hallgatnék; de mi van
 abban 3^d évre ismét eljönni? Aztán legyen szabad remélnünk, hogy a
 25 világ itélete miatt (ha igazán megítéltetnétek is) az összejövetelet nem
 mulasztánatok [!] el. Igen szépen berendeznök magunkat! Feleséged,
 feleségemmel (s ha tetszik a gyermekekkel vagy gyermekkel) Ajnács

^a ideig – e jav.^b Eddig – dd jav.^c Hony – y jav.^d egyb.

kőben [!] töltenék az időt; igen jól el-lennének ott, nem csak de a kedves komámasszony lábfájásából gyógyulna [!] ki. Így én, valóságos köteles-
30 ségnek nézem a hozzánk jövetelt részletekről. Egy szobát csakugyan kell tartanunk, abban együtt szépen elférnének; sokba nem kerül, mert aprólékosdolgokat: [!] kenyeret, vajat, turót, kávét, czukrot innen hazulról szoktunk oda küldeni. Ruházkodni, öltözködni épen de épen nem kell! komolyan nem kell, e ponton erősen üzeni feleségem. Mint a háznál ugy
35 lehet ott lenni, és szoktak is lenni. Felséges vidék, hatalmas savanyú víz, csendes élet, ha kell magány, ha kell társaság jellemzik azt a kis fördőt. Komolyan, gondolkozzatok,^e sőt ne is gondolkozzatok a dolog felett, hanem határozatok és jöjtek! de persze pénz sincs ugy-e? azt én elhiszem! azonban a mit addig NKörösön megéltek, abból kitelik az úti
40 költség; tehát ugyszólván mibe^f se kerül az ut; Mi, [!] a mikor tetszik, meglátogatjuk a többit, néhány napra magunk is ott maradunk. Hidd el, rád nézve is végetlen jót fog tenni. A híres Ithaly,³ mikor Gömöriek folyamodtak hozzá, azt szokta felelni: minek jönnek én hozzám, mikor ott van Ajnácskö! Nem mennék sehova, senkihez;^g Vágó és Levay [!] ide
45 ígérkeztek a vacátióban, pompásan töltenénk az időt; nem kinállak egy korty borral se, becsületemre mondom. Igen kényelmes, jó lakhelyünk van. Még ha te Budára mennél is, komámasszonynak a gyermekekkel el kell jönni, meggyógyulni; Meglásd, [!] áldani fogjátok ezt a tervet! Öszszevonva:

50 Szalontára nem mentek.

Fördőbe mégy.: [!] menj! nöd a többivel jöjön ide.

Sehová^h se mentek: mindnyájan jöjtek ide!

Csak hadd te azt a muzeumotⁱ és Szemlét,⁴ mellyeknek bajaival most körülhálóztak; megleled máskor, de ezt leled-e meg valaha vagy
55 sohá? Különben is hidd el, az egész irodalmi komédia, nem ér föl egy becsületesen töltött 24 órával! Elengedted nekem, hogy a többiről; pl. alkalmatlankodásról^j sat^k ne is szóljak. Ugyis rémitő komisz időben voltak itt, most teljes egészség uralkodik, kedélyünk is egészen más lett.

^e gondolkozzatok, – **l k**-ból jav.

^f mibe – **b** jav.

^g senkihez – **n** jav.

^h sehová – **o** jav.

ⁱ muzeumot – **u** jav.

^j alkalmatlankodásról – **l** jav.

^k sat – leh.

Nem lesz semmi hű hó, egészen csendes kedélyességben töltjük az időt,
60 még legfőlebb Szemere Miklóst idézem ide. – Ha csakugyan fördőbe
kell menned, még akkor is ide jőj; felviszlek Schmecksre,⁵ többet érne az
neked, mint a budai lúg. Ez utóbbit is vedd jól figyelembe, te
Schmecksen, nőd Ajnácskőben, Hanva a központ, – nocsak jertek!

65 Szász Károly csakugyan visszajött? azt jól tevé; én nem haragud-
tam soha Károlyra, de most is annak ösmerem, ki nem igen melegíti ma-
gához az embert. Majd majd! vénüljön csak egy kissé, még ő belőle jó
barát lesz. Medgyes Lajostól, Deezsről irtam neki levelet,⁶ azon meleg
sajnalkozással: hogy Erdélyben vagyok, még se láthatom, s ő arra se
70 felelt. Elebb [!] irt igaz néhány sort <Margitjával>, akarom mondani
Hedvigjével, de én úgy láttam akkor is, hogy nem a levél hozta nekem
azt a leányzót, hanem a leányzó a levelet. Különben arra is ráállok, hogy
csalatkozom.

Pestre mennél? én nem tudnék tanácsot adni; hiszem hogy te nem
75 lennél soha pesti ember, olyan értelemben mint én gondolom; nem vesz-
tened [!] el soha azt a valamit, mellyet én a városi embereknel nem talá-
lok; de saját nyugalmadért tán jobb lenne falun (Körös is falu) marad-
nod. Persze hogy az az 1400 penft szép pénz. Ha a dolog fejlődik minden-
esetre tudósíts, akkor okosabban hozzá lehet szólni.

80 A bárányfelhőt nem értem, – csak sejtem. Én azóta furcsa^l verseket
írtam, irattattam, de^m aligha lát napvilágot, bizonyos körülmények miatt;
de ha a körülmények elmaradtak volna is aligha,ⁿ magaért a versért, –
mert rosz.

Te se^o értesz engem egészen, de úgyhiszem sejtész. Nem azért kér-
85 deztem a pályázást, mintha magamnak is nagy kedvem volna rá, vagy
mindenes[e]t^pre^p török szakad megfogna történni; mert biz az igen szépen
elmaradhat, miután én sem vagyok ment attól a bajtól, melyről te
említést teszesz; ha rád nézve idestova a versírás is lejár; hát én mit
mondjak?

^l furcsa – u jav.

^m de – d jav.

ⁿ aligha, – g jav.

^o se – s jav.

^p mindenes[e]t^pre – emend.

90 Verseimből 90 lapot már megkorigáltam, tán ősz utólján^q kijönnek; különben legkisebb ragaszkodás vagy érdek nélkül kapom és igazgatom őket, mintha a nadrágom foltoznám. Nem is szeretem legnagyobb részét, s általában az irodalommal jól laktam. Jobban boszant,^r hogy a méheim keveset rajzottak, van köztök egy korhely, már két év óta nem
95 ereszt, mihelyt megérkeztek,^s ként vetek alá. – Nocsak Laczikám, sürgesd apádat (anyád könyveiben rá áll) hogy jöjjetek el, bese bocsátlak a házba, sőt még a gőzösnél megtanítlak a – csombókra.⁷

Örülök hogy könnyebben vagy mint ezelőtt, de ha úgy van, s a jó
105 hús mellett ne legyen olyan sovány a te kedélyed, hogy nekem ollyakat^t beszélj életről s másról, minőket beszélsz. Várunk! Tudosits! Isten veletek!

Hanva, jul 3. 1857

barátod Miska^u

UI.^v H.[anvay] Károlyné <Graefenbergben> Gleichenbergben van;
105 Palóczi Schwarzenbergbe^{w8} megy (itt van a Szepességén) a fürdőbe; Priesnitzféle intézet,⁹ – oda is elviszlek ha akarod. –

^q utólján – u jav.

^r boszant, – t jav.

^s megérkeztek, – e é-ből jav.

^t ollyakat – a jav.

^u egyb.

^v Az utóirat a levél 1. oldalának tetején található.

^w Schwarzenbergbe – b jav.

919.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, julius 4. 1857.

Kedves bátyám!

Annyi igaz, hogy mi jelenleg az öregekkel együtt lakunk;¹ az is igaz, hogy e szerint valami bő és kényelmes szállásunk nincs. De – a
5 mint,^a ha jól emlékezem, valamelyik levelemben irtam volt – ez mégis elegendő arra, hogy bátyámékat, ha nagyon sok kényelmet nem kíván-

^a mint, – m jav.

nak, kellő szivességgel lássuk. Nekem, saját személyemre itt jelenleg is több kényelmem van, mint a Balog Mihály-féle palotában; mert ha olyan dolgom van, itten inkább izolálhatom² magamat. Én azon szobában lakom, melyben hajdanában is laktam. Ebben bátyámmal ketten csak elférendünk.^b Készen kellvén egyébiránt bátyámnak magát arra tartania, hogy biz itt néha-néha a legédesdedebb olvasásából kiveri az embert a panaszkodó ügyes-bajos ember. Az asszony-félék pedig majd csak elszoronganak, a hogy lehet. Szóval, kicsiny helyen sok becsületes ember
10
15 megfér.

Azért is ezen körülmény ne legyen sem ok, sem ürügy az el nem jövetelre. Legroszabb esetben (: miután még augusztusban és szeptemberben nyár van:) a tornáczon is elhálunk.

A mi pedig a fürdőbe menetelt illeti: ezt talán, ha a javulásra nem mulhatlan kellék a hideg vizgyógy mód, – egy kis szórakozásul és kedélyvidámitóul, egy pár hétre Tenkén³ is fogamatba lehetne venni. Most már ottan, a régi kunyhók helyett, türhető szobák vannak építve. A levegő pedig, azt hiszem, Budán sem sokkal jobb a tenkeinél. Nem lehetne-e tehát a két czélt egyesíteni?!

25 Julius elsőjén kelt levelét csak ma délután kaptam bátyámnak. S ha annak egy részére, a fentiebbiekben rögtön nem kelle vala is válaszolnom, ma vagy holnap különben^c is irtam volna. Megirtam volna nevezetesen azon retten[et]es^d ujságot: hogy junius 29én d.u. 1. órakor egy kis leányunk született.⁴ Hogy ő nekie micsoda^e nevet fognak a szent kereszt-
30 ségben adni, azt még nem tudom, mert e tekintetben a vélemények sok felé ágaznak, a keresztelő pedig holnap délelőtt 10. óra körül fog megtörténni.^f Ez ujdonszülöttnek keresztapja léssen báró Wildburg Adolf cs. k. őrnagy és az udvari gárdánál szolgálatban lévő úri ember,⁵ keresztanyja pedig báró Szepesy Eugenia, a nevezett németnek leendő felesége. –
35 Ezek mindketten jó embereink; de mindamellet, mivel én az ilyes nagy úr formákkal nem igen szeretek egy tálból cseresznyét enni, – ezen atyafiság-kötés, akaratommal soha nem történt volna, hanem erre Linának volt igen nagy kedve, s én ebbeli kívánságát nem akarám megszegni. – Különben mind Lina, mind a gyermek, egésségesek.

^b f t-ből emend.

^c különben – k jav.

^d retten[et]es – emend.

^e micsoda – o u [?]

^f megtörténni. – th.

40 Ercsey^g Jani tehát valahára csakugyan megszólalt, még pedig, mint látszik, most már félig-meddig okosan akar gondolkozni.^h Annyit nekem is említett a minap meglehetősen felületesen, hogy talán már meg is nőstül, csakhogy biz e most már késő lesz.

Hogy mennyi tartozása maradt volt fen bátyámnak az ő részére, azt
45 én egész bizonyossággal nem tudom; hanem azt bizonyosan tudom: hogy azt ki nem fizettük. Hanem hiszen, a mi halad, el nem marad; majd megkapja ő azt.

Mind ezeknek pedig csak az a vége, hogy el kell már egyszer jöni Szalontára.

50 Mindnyájukat csókolván, szokott indulattal vagyok

Szerető öccse

Ifj. Ercsey Sándorⁱ

^g Ercsey – th.

^h gondolkozni. – I jav.

ⁱ egyb.

920.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. július 24.]

[Arany Tisza Domokos verseskötetének cím-javaslatát küldi, így elsőként azt, amelyet a Tisza-család választott: *Tisza Domokos hátrahagyott versei. Kiadta édes anyja*. Kérdezi, hogy új oldalon kezdődhetnek-e a versek; szól a megjelenés várható határidejéről, s a bevezetéshez életrajzi adatokat kér.]

921.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Geszt Julius 28^d 1857

Igen tisztelt tanár Úr!

Folyó ho 24^d napjáról címzett betses sorait tegnap estve vettem, 's azonnal sietek azokra felelni.

- 5 Éppen minthogy részint tudtam, részint gyanítottam, mind a' sok bajt mit szomorúan [!] kedves ohajtásom Önnek okozni fog, mind a'^a sok akadályokat, mellyek annak kezelése eleibe álhatnak, nem alkalmatlan-kodtam Önnek sürgetéssel, tudván, hogy igen második helyen álván a' tárgy eránti részvéte,^b mihelyt telyesitheti, telyesíteni fogja kéréseimet.
- 10 Azt azonban, hogy éppen anyi baj lesz véle – mint avatatlan nem tudtam, 's csak az menthet enyinek Önre való hárittásában, és azon meggyőződés, hogy Önn szivénekis [!] elégtétel, ha meg tagadó a' gondviselés gyümölsét szedni leg megháláltabb fáradasásainak [!] (: mert ki szerette tisztelte Önt ugy^c mint Ő :) legalább a' bimbók emlékét fentartani.
- 15 A' címeikkörül [!] Kálmánommal¹ együtt az elsőt választók; e' válalatnál² az egyedül meg illető és magyarázó cím,^d csak az Anyai lehet! Éppen Kálmánom említetté, hogy a' Rómához irt vers, mely a' legjobbak közé tartozik Öntől^e bizonyoson [!] elő vigyázatból hagyatott ki, – 's ő úgy emlékszik – de nem ál [!] jót érte – hogy hírlapba ki jött volt.³ Per-sze kérdés, nem csonkítva é, midőn azután értéktelen.
- A' formával már csak a' hasanlatasságnál [!] fogva is, melyet anyira helyeselne az üdvezült meg vagyok elégedve, 's mi után csinosabb úgy, nem sajnálom azt a' pár forintot, legyen ujj lapra kezdve minden vers. Kálmánom azt véleményezi – ha Ön helyesli, – 's hiszi, hogy
- 25 elég érdekléssel birand arra, hogy ne maradjon [!] szégyenszemre azon kinek ajánlva lesz, talán jó lenne úgyis igen csekély léven [!] a' kölcség nevedése általa; 500 példányt nyomatni, 's a' két utolsó száz borittékára rá – e két száz példány jövedelme, (: melyiket^f Ön jobbnak látja :) valamelyik költő árvái javára fordítandó,⁴ Hogy [!] a' kiknek mi nem
- 30 küldünk, megvehessék. De ezt telyesen Ön belátására bízzuk.^g Tudni való hogy azon költőknek kit angyalunk tisztelt, vagy kikkel barátkozott, atyánkfiaiinak, barátinknak, 's. a. t, – mi kívánunk a' 300 példányból juttatni, mire nézve ha, Önt el fogadhatni szomorú örömem lehet, szinte tanátskozni fogunk.

^a a' – tint.

^b részvéte – sz jav.

^c ugy – u jav.

^d cím – c C-ből jav.

^e Öntől – Ő ő-ből jav.

^f melyiket – e jav.

^g bízzuk. – u jav.

35 Megnyugszom a' határ időbe is, nekem minden nap vissza hozza a'
vesztés mély fájdalmát – az nemévül [!] el keblemben soha!, 's bár
ohajtom a' mentől előbbet, a' lehetlenségekkel nem dacólok.

Végül ide zárok száz pengő forintokat – vagyis ma zárok borítotték-
ba száz pengő forintot, fogadja ezt Őn töllem szívesen nyújtott baráti
40 elősmérésül 's egyszersmint fáradoimaira számításban; meg várom én
azt Őntől, őszinte viszonyunknál fogva, hogy ha fáradoimait, [!] 's ára
szabhatlan idejét ez nem fedezi, őszintén nyilatkozzan [!] eránta, akár
szóba, akár írásba, akár Kováts tanár Úr által. Csak azért sietek ennek
elküldésével, ha talán még elutazása előtt Őnnek kelemetes lehetne, e
45 csekélység vétele. A' szeretetet, melyel közös kedvesünk eránt – most
emléke eránt bir Őn^h – hála érzésemⁱ jutalmazza [!] holtamíg de azt el
nem fogadhatnám, hogy egy oly szerető és szeretett család apa, szegén
nemzetünk koszorús költője, nagy becsű idejét jövedelmileg is ingyen
fogyassza.

50 Majd feledem az élet le írást,⁵ 1837 Oct 27^d született, mar [!] 3
éves korába olvasott, írt, 's a' betanult magyar versezeteket úgy mondta
hogy – többek közt – éppen igen veszélyesen beteg lévén szamarhurutba,
mikór egyszer mondta el a' Körner által szerzet, [!] Szoboszlaj^j által
fordított Halotti^k imádságot⁶ – Szőnyi Úr⁷ sirva fakadt, sőt ugyan azon
55 időből vannak – természetesen igen hibás – magyar és nehmet rímei.

A' legelsőt tudtomra akkór írta, midőn Kováts Úr ki menván
külföldre^l nehmet – Szepeségi tanított fogadtunk melléje, 's ő ezt nem
helyeslé.

60 Alig vér gyökeret e' magyar nyelve
Már el nyomja^m a' néhmet elme
Ez búsit anyira engemet
Iratja vellem szomorú versemet
– Oh magyar nyelvⁿ nagyra emelkedj!

^h Őn – Ő o-ból jav.

ⁱ érzésem – é jav.

^j Szoboszlaj – y í-ből jav.

^k Haloti – jav.

^l külföldre – besz.

^m nyomja – j jav.

ⁿ nyelv – jav.

Ugyan azon^o két év alatt míg Kováts Úr kún volt,⁸ meg vette – per-
65 sze képeibe szeretve – zsebpénzén Sporsildnek a’ Keresztes háború hisz-
toriáját,⁹ ’s privatim¹⁰ kétszer keresztül olvasta a’ tenyér vastag nagy-
nyolczadrét^p könyvet.

1851^{be q} már^r anyira ment a’ francia nyelvben, hogy egy gyönyörű
criat¹¹ irt, melyben 1849- és 1850-^s 15^{dt} Martiust öszve hasonlítja, –
70 melybe szép lelke, ’s költői hivatása jelenkezik. Menyire ment a’ histo-
riába,^u Görög, déák, angol <nye> francia nyelvekbe midőn Önnel meg
ösmérkedett és azolta? Ön tudja meg itélni. Szép, erősnek látszó, igen
könnyemeghatható [!] gyenge idegzetű testel birt, ezt egészségi tekintet-
be sokképpen tudnám bizonyítani. Használhatja é Ön ezen adatokat? más
75 kell é, miket talám ezek közlésével Kováts Úr szakértőbben tudna adni –
nem tudom!

Vég veszélyt réá... az érettségi vizsgálatra, engedelem mellet egy
évvel korát előzőeni készülés, el titkolt szenvedések mellett, hozott.

’S átalán lehető meggyógyulást lehetlenítte a’ szerentsétlen Egyip-
80 tomi út¹² – melybe az égő honvágy nagy megrontója volt.–

Kálmánomal, Nánival¹³ együtt üdvözlem Önt, ’s kedves családját,
’s mi után én Aug 20^d Erdelybe [!] távozom, kéri önt ne késsen^v

igaz tisztelettel
Öz. Tisza Lajosné

85 A’ nyomtatási s.a.t. költségek fedezésére utasítva lesz Daranyi
Úr^{w14}

^o azon – z jav.

^p nagynyolczadrét – t jav.

^q 1851^{be} – 1 jav.

^r már – m jav.

^s 1850- – 1 jav.

^t 15^d – jav.

^u historiába, – to jav.

^v késsen – ss jav.

^w Az oldal bal szélén, függőlegesen.

922.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Geszt Julius 28^d 1857

Igen tisztelt tanár Úr!

A' száz pengő forintokat, melynek küldéséről önt Szalontai postára tett levelembe tudósítottam,¹ ezennel ide zárom.

5 Kedves Kálmánommal együtt tisztelvén Önt és kedves családját [!] maradok

Igen tisztelt tanár Urnak

el kötelezett szolgálója [!]

Öz. Tisza Lajosné

923.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. július 30.]

[A levél tartalma ismeretlen.]

924.

ARANY JÁNOS – POMPÉRY JÁNOSNAK

NagyKőrös Jul.^a 30. 1857.

Édes barátom!

Tudom, hogy vétek az illendőség ellen, hogy szives soraidra ily későn válaszolok: de nem lehet magamat elhatároznom. Az a büszkeség, 5 vagy mi, melyet leveledben érintesz, nálam ismeretlen dolog: sőt ellenkezőleg épen más indokból eredett volt előbbi válaszom.¹ Én itt, annyira a mennyire, ha nem is fényes, de nyugodt és biztos állásban vagyok, a

^a Jul. – I n-ből jav.

körülményeket, a hivatalt az embereket megszoktam, tudom mi teendő^b
van, s mennyi szabad idővel rendelkezhetem. A mellett családos ember
10 vagyok; a mozdulás nem könnyű, s mindig kérdés marad, ha 1400-zal^c is
kijönék-e Pesten jobban, mint itt 9–10. százzal a mennyire fizetésem
vagy már is fölmege, vagy nem soká fel fog menni. Mert ha jobban ki
nem jöhetnek, akkor céltalan a változtatás; ha pedig úgy se, – ha magán
leczkék és tanítással kéne pótolgatni, akkor nyilvános² veszteség. Hi-
15 szen, ha én itteni szabad időmet használni elég munkakedvvel, egészség-
gel birnék: 900 ftmhoz, irodalom utján más 900-at is kereshetnék: ott
pedig talán a most nyugalomra használt szünóráimat [!] azért kellene
feláldoznom magán órákúl, csak hogy élhessek, hogy kijöhessenek. Maga a
pesti élet sem oly vonzó már most rám nézve, <mig [...]> mint ez előtt
20 lett volna, mig a munkakedv, az előre törekvés nagyobb volt nálam. Nem
büszkeség tehát, hanem először is számítás. Másodszor, nagy kérdés,
hogy az a tanárság úgy lesz-e tervezve, hogy én annak megfelelhessenek.
Ha csak részben is német előadást kéne tartanom, arra nem mernék vál-
lalkozni, mert, noha a német írókkal könnyen társalkodom, az élő szó
25 mingyárt fenakad nyelvemen, szóval rossz német vagyok. Ez okosabb
emberek közt még inkább mehetne, de én azt tudom, hogy növendék egy
szóért egy rosszúl helyezett hangsúlyért kineveti tanítóját. A 12 óra
hetenkint nem volna sok: itt 16-ot is adok, de megint az a kérdés, hogy a
12 óra milyen korú s hány osztálybeli növendékek közt volna felosztan-
30 dó? Mert sok osztályban, sok félét tanítani és kivált stílust³ javítgatni (mi-
ben itt is van mód) nem igen szeretnék.

No de ez úgy látszik, mintha már az elfogadáshoz közelítnék: pedig
az uralkodó gondolat nálam most is az, a mit előbb irtam. Azonban
szives tanácsod és más pesti barátim tanácsa folytán tagadó válaszat
35 oda módosítom, hogy elvárom, milyen lesz az^d intézet programja, mi
lesz részletesbben a magyar tanárnak teendője, biztosítéka &c. és ha ez
erőm és kedvem szerinti leend: akkor adok eldöntő választ. De azt, hogy
ennyi részlet után, a mennyit mostanig tudok,^e jelenleg határozott „igent”
mondjak, s adott szavammal lekössem magam: azt, édes barátom, nem
40 tehetem.

^b teendőm – ő [?]

^c 1400-zal – z besz.

^d az – z jav.

^e tudok, – k jav.

Egyébiránt köszönöm ez ügybeni fáradozásodat, melyből irántami szives hajlamidról ismételve meggyőződtem. Fogadd ölelésemet!

barátod

AJános

45 U.I. Gyulainak Csengerihez utasítottam volt egy levelet,⁴ melyben a T.[isza] D.[omokos] versei nyomtatása ügyét sürgettem, de már azóta magam is irtam Heckenastnak⁵ és rendben vagy legalább útban van a dolog. Ez a levél az, melyet ő állítólag nem kapott. Légy szives neki megmondani. – Az ide zárt kis levelet pedig hovaelőbb odaadni neki.⁶

925.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, aug. 2. 1857.

Kedves öcsém Sándor!

Ha téged nem érdekel azon újság, hogy most húzzák fölfelé a kőrösi torony gombját:¹ csak egy szót irok. Megyünk. A budai fürdő bizonyos okból elmaradt.² Gömörbe is erősen híttak,³ de mi elébbvalónak hittük a ti meghívástokat. Magadra vess, ha megtalálasz únni. Laczi már forposzton⁴ van Békés városában. Mi innét 12-én reggel indulunk Békés felé, hol a tiszt. urnál⁵ meglehet egy napot időzünk. Ezeket nem azért írom meg, hogy nagy készüléteket tegyetek, hanem válaszul leveledre.
10 Remélem, nem vagytok betegek, vagy nincs más baj. Isten áldjon meg a találkozásig! (és azután).

Szerető sógorod

Arany János^a

^a egyb.

926.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Nagykőrös, 1857. augusztus 4.]

Méltóságos Grófnő!

Épen most vévén nagyra becsült sorait, amint megörvendeztetett azoknak általános tartalma, úgy megütköztem azon, hogy Méltóságod, a rendezési kedves fáradságért pénzt indított útra számomra. Kérem, na-
5 gyon kérem Méltóságodat, engedje meg nekem azt a szomorú örömet, hogy azon csekély fáradságot díj és fizetés nélkül tettem legyen, hogy tisztán^a áldoztam legyen az elhunyt kedves fiú emlékének. Sajnálám ha a rendezési akadályok részletes elszámolása, melylyel a késedelmet némileg mentetni véltem,¹ Méltóságodnál azon gondolatot költötte volna
10 fel, hogy jutalmat várok. Meg vagyok győződve Méltóságod tiszta indulatjáról, melylyel ez ajándékot nyújtja: de engedje meg, hogy azt a nyomtatási költségre fordíthassam. A levél többi pontjaira, szóval.²

Ki kegyes kezeit csókolva mély tisztelettel vagyok

Méltóságodnak

15 Nagy-Kőrös, aug. 4. 1857.

alázatos szolgája
Arany János^b

^a tisztán – n jav.

^b egyb.

927.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, aug. 4. 1857.

Kedves barátom,

Mint Mohamed koporsója ég és föld között, úgy függünk jelenleg az írás- és szóbeli ér.[ettségi] vizsgák között. Tegnap végeztük az elsőt,
5 holnapután kezdjük a másikat. Hogy a közbeneső vacatiós idő hiába ne veszzen, lerovom régi bűnömet, válaszolván leveledre.

Először is azt mondom, hogy fürdőbe már nem megyek. Eleinte úgy volt: a doctor biztatott, én vérmes reményeket kötöttem a budai vízhez.¹ De kéz alatt értesültem, hogy nem megy biz az oly könnyen, a hidegvíz használna, de nem 4–6 hét alatt, a mennyi időt s költséget én áldozhatok. Oda nem menvén tehát, e kettő közt lehete csak választanom, Szalontára menni, vagy Kőrösön maradni. Érts meg, édes barátom. Magad tudod, mily nehezen vették, most két éve, a rokonok, hogy nem oda, hanem Gömörbe mentem. Rá akartak venni, hogy azon szünidőből még a szalontai utat is meg ejtsem. Tavaly pedig már formaliter² haragudtak. Azóta oly erősen ismételték hívásukat, hogy most erkölcsi lehetlenség volna hozzátok, vagy akárhova mennünk. A fürdőbe menést talán meg engedték volna, mert első az egészség, de kójutat másfelé tenni – ez már lehetetlen! Meg vagyunk győződve hívástok szives őszintesége felől; de képzeld magad helyzetemben. Négy év óta hivogatnak: ha most is hozzátok mennénk, másodszor mennék, míg Szalontára egyszer se: örökös lenne a harag. Ez indok oly erős, hogy ama másik tekintetet, – most nem menni oda – félre kell tennem. Kőrösön maradni talán^a lelnék ürügyet, (: de e két havi unalom megölne!) de semmi mentséget a gömöri útért.

Igy áll a dolog, édes jó barátom. Nem a világ nyelve tehát az, mi bennünket visszatart tőletek, nem is az a tekintet, hogy nektek bajt, költséget szerzünk, hiszen ha ezt sajnálnátok, nem hívnátok oly szívesen. Ha éltet isten, majd csak összejövünk: ti eljötök jövő nyáron, vagy ha ez ismét meghiusulna, mi elmegyünk ősszel. Nagyobb az, hogy kedves kis komámasszony oly sokat szenved. Az én asszonyom is váltig emlegeti, mily jó lett volna az ő lábának a hajnácskövi fürdő, – de most nem lehet. Az indulás napja is meg van határozva. 12^{ke} után nem leszünk Kőrösön, ha hát válaszolsz, már Szalontára útasítsd. Laczi előre ment Békésig, már ott is van, ott vár meg bennünket.

Voltál-e Patakon és találkoztál e Miklóssal? Tudom, szidott: mert én daczára figyelmeztettednek [!] (csókolni való rövid szócska!) elmulasztám a levélírást. „Ilyen vagyok én!” (szokta mondani szegény geszti pap,³ míg élt).

A pesti dolog azóta függőben van.⁴ Nem tudom, mi lesz, milyen lesz, nem határozhatok. Annyi bizonyos, hogy nem könnyen hagyom a verebet a tűzokért.

^a talán – n l-ből jav.

A „bárányfelhő” – Lisznyai.⁵ Azt megértette minden ember. Előbb nekem voltak ígérve azon aranyok. De én beteg voltam. Sajnálom. Az
45 egészet nem érted, ha a hiv. lap aranyos számát nem olvastad.⁶

Verseid azóta ki lesznek nyomva? no csak hadd jöjenek ki hamar, én is akarok most egy füzetet kiadni – a Domokoséból.⁷ Nem előfizetés utján, nem is eladni, csak elajándékozni. Mind a mellett, hogy privat kiadás lesz, irodalmi becs tekintetében is mérközni fog némely ifju óriáséval, úgy hiszem. 200-nál számosabb verséből 80-t válogattam ki, egy
50 sem üres egészen. –

A tespedő pocsolyába, melyet életnek nevez<ün>ek,^b közelebbi levelem óta senki se vetett göröngyöt, de még egy béka se ugrott: azaz egyhangúan folytak napjaim. Legnagyobb esemény a Hubai szintársúlata,⁸ mely pár hónap óta itt koplal, és a torony gombja, melyet vasárnap húztak föl, nagy hűhóval. Eszembe jut erre a füzfa költő verse, mely hasonló alkalomra így zeng:

1^{ső} sor: Torony gombja:

2^{ik} sor: Együnk, igyunk, vigan legyünk, ne legyen ma mi közöttünk
60 senkinek, semmire, semmi gondja! „Vívát!”

Mi ugyan nem ettünk, ittunk, de néztük a mi ezermesterünket, ki a körösi tornyot – állás nélkül – csupán egy szál kötélén lógva, mint pók a fonlán, egész’ újra zsidelyezte, festette, a gombot, kakast lehozta s megint felvitte.⁹ „Terem az ember” ugy-e?¹⁰

65 Remélem, hogy kedves komámasszony már a fürdőt használja és te is ott lábatlankodol körülötte. Adja isten, hogy sikeres legyen (nem a te lábatlanságod, hanem a fürdő). Én általában javultam – azaz könnyebben és erősebb vagyok; azt hiszem a vacatió méginkább felüdít. Még verset is irtam a minap.¹¹ Nőm (excepto pede¹²) s gyermekeim egészségesek.
70 A két „Juli” csókol benneteket, én detto,¹³ Laczit nem említem, mert ő már nincs itthon. Fogadjátok legszívesb üdvözlötünket!

barátod
Arany János^c

^b nevez<ün>ek, – e besz.

^c egyb.

928.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pest, augusztus 7. 1857.

Tisztelt professzor^a úr, kedves barátom,^b

A múlt napokban készítettem el Kézikönyvemnek Kdet^c illető cik-
két,¹ azon levele nyomán, melyet Gyulai urhoz intézett. Engedje meg,
5 hogy néhány chronologiai kérdéssel alkalmatlankodjam. Ha Kd szives
lesz a forduló póstával bár mi röviden felelni, még használhatom a
correcturában:

Mely évben kezdet Kd Szalontán iskolába jární?²

Mely évben végezte ottani isk. pályáját?

10 Mely évben ment először Debrecenbe?³

Mely ” tanított Kis Uj Szálláson?⁴

Mely évben tért innen^c vissza Debrecenbe?⁵

Mondatik: „őszig a gradus elejére vergődtem”.

Mely év őszén? S mi tulajdonkép az a grádus eleje?⁶

15 Micsoda „Vasárnapi Újság”⁷ az, mely Kdet^d segédszerkesztőjének,
v[agy] szerktársának nevezte? Emlékezem egy ily lapra, mintha Atádi
lett volna a szerk.,⁸ de címe más lett volna. Megszereztem a maga idejé-
ben az egyetemi könyvtár számára, de 1849. ősszel elszedtek tőlünk
minden 1849-ki lapokat.

20 —

E szárazságok után, de melyek rám nézve e percben és céloomhoz
képest fontosak, s így a választ könyörögve kérem – hadd mondjam meg
Kdnek,^e hogy ezen, Gyulai urhoz intézett^f biographiai levelének olvasása
engem valóban megilletett; s ha Kd^g azon órában nálam volt volna, a
25 legmelegebb szeretettel szorítottam volna meg kezét, de szorítom szel-

^a egyb.

^b egyb.

^c **innen** – besz.

^d egyb.

^e egyb.

^f egyb.

^g egyb.

lemileg most is, és mindenkor, a távolból.^h Veszteségnek tartom magamra nézve, hogy bár ezen a legszeretetre méltóbb kedélyt előttem felleplezett levél már eszt. óta van nálam, azt ad acta⁹ téve, csak most olvastam el. Minden fonala a szeretetnek, mely valakihez köt – ha ez nem viszo-
30 noztatnék is – sⁱ habár a távolba hat is, gazdagabbá tesz bennünket, és sokszorozza azon örömeiket, melyek e földi lét egyedüli szépét teszik.

—
Gyötrő rám nézve, hogy Kd részére Kézikönyvem tere aránytalanul szűk. Maximuma e kötetnek 24^{ivre} volt téve, s Kd a 26ra jutott Petőfi
35 nagy részével és Tompával!

—
Mióta Kőrösről eljöttem,¹⁰ igen sokszor akartam szabadságot venni magamnak, hivatkozva nagy becsű barátságos ígéretére, egy darabka Ariostót kérni.¹¹ De tartóztatott az, hogy n[em] tudnám barátságos áldo-
40 zatát viszonzni. Azonban e tartózkodás nem járt megnyugvással – Említem; de ha Kdre nézve teherrel járna, adja szélnek kérésemet; de legyen meggyőződve a legszívesb tiszteletről, melylyel Kd iránt viseltetik

őszinte szíves szolgája

Toldy Ferenc

45 A Tk. Asszonynak alázatos üdvözetemet

^h egyb.

ⁱ besz.

929.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

Nagy-Kőrös, aug 11. 1857.

Tekintetes Ur!

Meleg szíveséggel s engem túlbecsülő jó indulattal írott becses so-
raira csak röviden válaszolhatok, mert épen indulóban vagyok Szalontá-
5 ra, hol az egész szünidőt tölteni szándékom.

A Gyulaihoz küldött életrajzi adatokban,¹ emlékszem, van (nem a valónak elferdítése), hanem némi hézag, hiány: némely pontokat szándékosan hagytam homályban. Miért ez? Az én életpályám, noha büntől, ártalomtól ment, egy pár oly gyöngeséget tüntet fel, a mit nem szeretnék,
10 hogy már éltében olvassák. A „K. Kézikönyv”² nagy részben ifjak ke-

zébe jut, oly ifjak kezébe, kik talán épen vezetésem alatt lesznek: egy minden részletben hű és pontos életrajz kézen forgása kedvetlenül hatna rám, mostani állásomban. A tanulói pálya, mit oly töredékesen futottam, s az erre következett kóborlás szégyenítőleg hatna rám, ifju emberekkel szembe, kik meg nem foghatnák, hogyan lehet ily előzmények után tan-
15 székben ülni. Azért e részletek mellőzését – az általánosságot ohajtanám: azt azonban meg lehetne érinteni hogy iskoláimat Szalontán 1823 tava-
szán kezdettem s Debreczenben 1836 tavaszán hagytam el. Ez idő alatt folytonosan tanultam, kivéve 1834 tavaszától 1835 tavaszáig, midőn Kis
20 új szálláson laktam. Azon év (1835) ősze említettik az életrajzban; a gradus eleje = osztály eleje, a jobb tanulók közé (átalános osztályzatom 6^{ik} lett a jelesek közt). A Vasárnapi^a ujság tollhiba, a Vas Gereben szerkesztette „Nép barátja”³ helyett.

Ime, a kérdések nagyobb részét megfejtettem csak egy pont maradt
25 homályban: kérem hadd maradjon még most. Nem akarnám, hogy korlá-
tolt emberek debreczeni pályám hosszát bírálgassák s az után ítéljenek meg. Ennyi az egész. – S nem akarnám hogy a kalandos négy hó, midőn iskolámat félbeszakítottam, köz ajkon forgana még most. Gyöngeség, de engem teljes életemben ily gyöngeségek kinoztak. Tudom[,]^b hogy má-
30 sok helyzetemben az efféle kiugrásokat geniestreich^{c4} gyanánt árulnák, de engem (hogy szójátékkal fejezzem ki) nagyon genieroznak.⁵ Ha nem leszek, – akkor

Hogy Kegyed érdektelen jegyzeteimet érdeklél és részvétellel olvas-
ta, ebből jó szívet ismerem meg. Az is lehet, hogy van, úgy élet-, mint
35 irodalmi pályámban valami humoros. Töredék az is, ez is. „Bevégzetlen élet, bevégzetlen munka”⁶ – olvastam Kegyed előtt egy töredékben. Romok, romok!

Ariostóban mit se csináltam azóta.⁷ A meglevő rész cselekvénye
nem elég érdekes arra, hogy közöltessék.^d Egy gömbölyű episodot kelle-
40 ne kiválasztanom, de az nehéz, annyira egymásba vannak szöve a cselekvények.

^a Vasárnapi – a á-ból jav.

^b Tudom[,] – a , nem látszik a kötéstől

^c geniestreich – az e nem látszik a kötéstől

^d közöltessék – z jav.

Nőm viszont üdvözlése mellett, fogadja Kegyed mindenkori tiszte-
letem és őszinte ragaszkodásom nyilvánítását!

alázatos szolgája

45

Arany János^e

E sorokat megsemmisíteni kérem!

^e egyb.

930.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pest, aug. 12. 1857.

Tisztelt Prof. Úr, kedves barátom,

E percben veszem szíves becses levelét, s hogy – tőlem igen
hanyag levélírótól – válasz nélkül ne maradjon, rögtön felelek.

5 Mindenek előtt megnyugtatóra: tiszteltem akaratát, melyet a
Gy.[ulai]hoz írt levélben¹ is ki tetszett fejezni, s ép úgy, majdnem azon
szavakkal, síklottam el a tudva levő időszakocská felett, mint Ön formu-
lázta. Az utózmányok ez előzményt teljesen commentálják ugyan, s nem
lesz értelmes ember, ki érdeklél ne látná e szálacskákat is a Kd költői^a
10 élte szövedékében: azonban a Kd aggodalmát respectálni² kell az életiró-
nak, ki Kdtől kapja adatait, s kit Kd n[em] egyedül érdekel, hanem kinek
szeretetére is igényt tarthat.

Az adott felvilágosításokért köszönetet mondok.^b Correctura al-
kalmával még használhatom.

15 Hogy Szalontán kívánja a szünidőt tölteni, üdvös gondolat. Költői
fejlődése fészékében, sőt azon helyen,^c hol Toldi szülemlett meg, nem
lehet hogy lelke ismét költőileg ne hangúljon. Bár Kd elvitte^d volna ma-
gával^e úgy nevezett töredékeit, ott egy is más is kinőhetne volna magát a
torso-ságból, kivált a Daliás^f Idők, mik n[em] fekhethének inkább
20 szivemen, ha ennen lelkem conceptiói volnának. Kedves barátom,^g a
költészetet is végre mesterségkép kell üzni; az ífjut meglepi a lelkesedés,
a férfúnál az akarat idézi elő. Akarja Kd, s meglesz. Hiszen nem csak
magának tartozik azzal hogy e trilogia elkészüljön, hanem édes mindnyá-
junknak.³ Ha csekély véleményemnek lehetne némi súlya Kd előtt, azon

^{a–g} egyb.

25 körülmény nem gátolná egy percig sem a folytatásban, hogy a monda annyira hézagos! A költőnek^h joga van a mondaⁱ szellemében betölteni e hézagokat a magáéból; csak ittott^j fonja át amannak egy-egy szálacskájával:^k szívesen elhiszszük neki hogy a hagyományból^l merítette,^m mintⁿ magából.

30 Ariostót nem sürgetem.^{o4} De az, ami van, előttem nem tartalmilag,^p hanem formailag^q igen nagy becsü;^r s ha szerencsém lehetett volna^s vagy lehetne azt adni,^t megmondanám miért adom, meg hogy Kd^u mit akart velem, mikor stúdiumul próbálkozott. Megvallom, mélyen hatott reám e kísérlet;^v de azt is hiszem, a Muzeum⁵ olvasói (kiket valamely szépirod^w 35 \bar{v} [agy] tulajdonkép mulattató lapétól megkülönböztetek) megértették volna, mit akarunk ilyesnek közlésével.^x

E levelkémet Kd már otthon veendi; a hátramart Muzeumokat a kivánt tervrajzokkal⁶ Kd Kőrösön fogja találni.

Ajánlom magamat becses^y barátságába, s őszinte szeretettel vagyok

40 Kdnek
alázatos szolgája
Toldy Ferenc^z

^{h-i} egyb.

^j ittott – ott besz.

^{k-l} egyb.

^m merítette, – e jav.

ⁿ mint – t jav.

^{o-s} egyb.

^t adni, – n jav.

^{u-z} egyb.

931.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI SÁNDORNAK

Szalonta 19. Aug. 1857.

Sándor deák!

Itt vagyunk. Szombaton érkeztünk,¹ 1 1/2 napi mulatás után Békésen.² Semmi baj. Voltam Geszten is. Julcsa, Laczi és az anyjok köszönt.

5 Én is

barátod
AJános

932.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, sept 6 857.

Kedves Aranyom!

Légy üdvözölve általam szeretettel kedves családdal egyetemben. Sokat kellene mondanom személyesen ez ide mellékelt program
5 ügyében;¹ most azonban csak néhány szóban kell hozzád esedezzem,
támogasd hatalmaddal e lapot,² melynek kérdése ugyanazonos az irodaloméval. Az első szám 6000 példányban küldetik szét. Képzelheted mily
szükség van nevedre. Kérlek írd egy költeményt,³ hogy az Oct. 4^{iki} első
számban megjelenhessék – ha teheted.

10 Ha elolvasad a programot, megértheted mért vagyok ez ügynek
missionariusus. Töletek függ most már minden.

E lap megtestesülése azon eszmének, melyet én is régóta ápolgatok
s melyet a magyar irodalomra nézve életkérdésnek tartok. – Szelesteyt⁴
igen alkalmasnak látom^a e célra polgári állása s jellemének fénye, ma-
15 gasságánál fogva, melyet oly rég szeretek.^b

Nagy mozgás, rémülés van a lap-irodalomban! A jelesek mindnyá-
jan örömmel kapnak a megváltó eszme után.

Felső-Magyarhoni utamban igen jó órákat tölték Tompa és Lévai
társaságában. Ily jó órákra számítok köztetek is october első napjaiban,
20 amikor NKörösön^c akarok szüretelni.⁵

Kérem kedves válaszodat.

Megújítom fentebbi üdvözetemet.

Szerető barátod^d

Tomori

^a látom – m jav.

^b szeretek. – s jav.

^c NKörösön – n jav.

^d egyb.

933.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Szalonta, sept. 9. 1857.

Kedves barátom!

Meg fog lepni, nemde, hogy innen irok neked, a patriából,¹ hol már csaknem egy hónap óta időzök tétlenül, a Revue² nagy boszújára. Időm az el-kirándulások, látogatás s -attatás,^a rokoni, baráti stb viszonzlítás, beszélgetésben annyira eltelik, hogy kevés időm, nyugalmam, csendes helyem marad valamit lendíteni. De talán e folytonos szórakozás üdítőleg fog hatni egészségemre, s azután majd tehetek valamit.

Nem tudom igaz-e, valakitől hallám, hogy rajtad ismét családi fatalitás történt.³ Adja isten, hogy a hír oly kósza hír legyen, a minő bizonytalan forrásból én hallottam. De ha csakugyan való, fogadd legőszintébb részvéteimet prometheuszi örök fájdalomban!

Gyulai nem hallatja magát se nyilván, se magánlag. Ha csakugyan meghalt volna, légy szives tudatni velem, hogy apotheosisát⁴ elzenghessem.

Mi e hó közepéig itt leszünk, aztán visszamegyünk Körösre. Lehet, Pestnek is jut egy pár nap, még e szünidő folytán.⁵ Toldytól már itt kaptam levelet, nagyon sürgeti az Ariostot, de én nem tartom alkalmasnak közlésre azt a töredéket.⁶

Még egyet. Baráti szivességed akarom igénybe venni egy ifju ember érdekében,^b ki ez itteni volt kántornak fia, most tett érettségi vizsgát, szép sikerrel, Debreczenben, s orvosi pályára kíván lépni. Szegény apja, ki régi ismerősöm, felkért, hogy pesti öszeköttetésimnél fogva, eszközleném ki, hogy a fiu Szőnyi vagy Gönczi intézetébe,⁷ mint a növendékekre felügyelő, bejuthasson, mert másképp nem subsistálhat⁸ Pesten. Én Szőnyivel nem állok oly viszonyban, hogy tőle valamit igényelhessek, mindazáltal hozzá is irok egy ajánló levelet. De tudván azt, hogy Gönczivel te jól vagy, téged kérlek, légy szives, ajánlatom folytán, a fiú mellett egy pár szót ejteni, hogy bejuthasson, ha van üresség. Nem tanító, csak felügyelő akar még most lenni; meglehet később tanításra is alkalmas lesz,

^a látogatás s -attatás, – s jav.

^b érdekében, – e é-ből jav.

mert a fiúról sok dicséretet hallok; a mellett külseje is ajánló. Neve Tóth József. Vagy ha egyik prot. intézetbe sem találna helyet, akkor talán Ballagi tehetne érte valamit, s ajánlhatná gyermekek mellé. Kérlek, édes barátom, légy szives szót ejteni mellette. A fiú e hó közepén szándékszik
35 Pestre, s fel fog keresni, ha Szőnyinél nem akad helye.

Kedves komámasszony kezeit csókolom, téged pedig, keresztfi-
ammal együtt legforrobban [!] öllelek, maradván

igaz barátod
Arany János^c

^c egyb.

934.

ARANY JÁNOS – SZŐNYI PÁLNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. szeptember 9. és 15. között]

[Arany Szőnyi Pál figyelmébe ajánlja a nagykőrösi volt kántor fiát, a Debrecenben érettségizett Tóth Józsefet, aki orvosnak készül Pesten és a tanulás mellett felügyelőként dolgozna Szőnyi magániskolájában, hogy fenntarthassa magát.]

935.

VAJDA JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1857. szeptember 20.]

[Vajda kéri, hogy a „tisztelt honfi” küldjön arcképe mellé a Nővilágnak egy verset, „olyatén költeményt, mint egy *Zách Klára*”.¹]

936.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1857. szeptember 21.]

Kedves Barátom!

Emlékezni fogsz még arra, hogy a mult iskolai év vége felé, VII
gymn. osztálybeli Pap Kálmánt – egy tiltó parancs elleni^a mükedvelőskö-
dés miatt az iskolából kiutasítottátok.¹ A fiu ide való s apa és anya nélkül
5 levén, idösb testvére s illetöleg sogora gondnoksága alatt van, kik igen
derék úri emberek s kikkel jó barátságban állok. Képzelheted, a
könnyelmü gyerek mily bánatot s aggodalmat okozott nekik. Kiutasitta-
tásáról hivatalos értesítést is kaptak; de a fiu haza jövén azt állította,
hogy utólagosan kegyelmet kapott s vissza vétetett. Ezt kellene tehát
10 legelőször is tudni: igaz-e ez?

Továbbá, ha igaz, gyámja ismét Kőrösre akarná visszavinni, hogy
még hátralevő egy esztendejét már ott végezze. De a fiu rossz utra térése
egyik okának – természeti könnyelmüségén kívül – azt tartván hogy nem
jó helyen, s nem jó felvigyázat alatt volt: most máshova akarnák lakás-
15 és kosztra adni. Legfőbb ohajtásuk volna ha te ezt az evangeliomi enfant
prodigue-t² magadhoz fogadnád, – mire a fiunak is nagy kedve volna, s
övéinek legalaposabb reményük hogy a ti szivélyes családias körötökben
leg inkább vissza térne a jó utra, és magam is azt hiszem hogy te ezzel
valódi keresztyéni „jó munkát” tennél; mind a mellett ismerve a körül-
20 ményeket ezzel én őket biztatni nem merem, kérésükre mind a mellett
szivesen teszem, hogy téged erre fölkerjelek. Ha magadhoz nem fogad-
hatnád, tanácsolj valamit: mit kellene tenni a fiuval, hova kellene adni
stb.

Octoberig azt hiszem még megjöhet válaszod, melylyel bár mi le-
25 gyen is az, igen le fogod ez illetöket s engem is kötelezni. Ird meg való-
ban vissza van-e fogadva? s a másik kérésre is válaszolj. –

Hallom a vacatiót Szalontára rándulással töltötted.^b Láttad-e
Tiszáékat? Irj rólok valamit.^c T.[ompa] Miskától kaptál-e mostanság

^a elleni – I jav.

^b töltötted – tt th.

^c valamit – mi jav.

levelet? Rajtam – régi panasza fejében – most úgy boszulja meg magát
30 hogy hat hét előtt irt levelemre nem méltóztatik válaszolni.³

Képzeld, mire adtam a fejemet! Gyűjtöm össze verseimet. Nem tudom kiadhatandó-e? Ha össze lesznek írva közleni akarom veled, s meg kérem <tőled> téged, tégy a kézirattal annyi jót mennyit egyegy [!] Indali féle gyűjteménnyel is meg teszesz,⁴– azaz tedd meg reá megjegyzéseidet.
35 zéseidet.

Édes anyám csokolja Aranyét, Julcsát. Én amannak kezéit, ennek homlokát, aztán Lacit s téged –

barátod
Szász K^d

40 KSzmiklós 21 Sept. 1857.

^d egyb.

937.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1857. szeptember 24.]

[A Szász Károly által ajánlott diák, Pap Kálmán elszállásolására Aranyéknál nincsen mód. Arany Szalontáról Nagykörösre tartva Szarvason azt hallotta, hogy Szász Károly Szentésre készül lelkésznek. Vállalja, hogy átnézi Szász Károly verseskötetét.]

938.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1857. október eleje]

Kedves Jankóm!

Ujra irok a Pap Kálmán^a dolgában s újra kérlek és ajánlom őt neked.¹ Hogy szálláson nálad nem lehet azt magam is tökéletesen átlátom, de hátha legalább kosztra magadhoz fogadnád, övéinek ez volna legfőbb
5 kívánságok, mert a fiura kétségkívül ez is igen igen jó befolyással volna.

^a egyb.

Ha ez sem lehetséges: akkor Szabó Károly^b valyon [!] nem fogadná-e őt magához? Ha ez sem, úgy Varga is jobb volna, mint valamely bizonytalan hely mert leg alább professori szemek előtt volna. Kérlek édes barátom, tanácsoldj neki valami okosat. –

10 A mit Szarvason hallottál olyan mint a legtöbb hír 1% igaz belőle, 99% toldalék.² Szentesre meghívtak engem próba^c predicálásra s én nem fogadtam el és megírtam hogy nem megyek. Ha papnak választanának sem mehetnék becsülettel. Egykissé már igen sok volna a költözködés.

15 Verseimmel még nem vagyok készen. Mihelytt [!] megleszek velök, azonnal hozzád küldöm. Az már az én dolgom mennyit adjak ítéletedre.

Mindnyájatokat csókol

öcséd (apámnak igen fiatal vagy)
SzKároly

^b egyb.

^c próba – ó jav.

939.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Körös, oct. 4. 1857.

Kedves Miskám,

Már nem győzőm [!] várni válaszod. Elindulásom előtt irtam, s megkértelek hogy, ha felelsz, Szalontára utasítsd a levelet. De te nem
5 felelsz; elmentem, visszajöttem, itthon ülök még sincs levél. Ez aggaszt.

Bizonyosan bajod van, s hogy volt megütközve hallám Tomoritól, ki most itt időz. Kedves nőd annyira beteg volt tehát, hogy nem is Hanván, hanem Runyában fekütt. Ezt mondta Tomori. Ezért bűnnek tartám, tovább várni válaszodat. Légy szives, csak egy sorban megnyug-
10 tatni bennünket.

Én bezzeg szórakoztam eleget,^a ha a szórakozás használna nekem. Aug. 13^{án} indultunk, sept. 18^{án} érkeztünk haza. Hogy kedves vendégek voltunk, – érti magát. A mitől féltem a Szalontára menetelben, szerencsésen elejét vettem. Megmondtam, ne komédiázzanak, mert azonnal

^a eleget, – I jav.

15 szököm. Így elmaradt a nagy részvényebéd, dictiok, toastok stb. melyek-
re^b erősen készültek. Csupán egy kis éji zenét kapott.... a lyányom s egy
tánczeste rendeztetett.

Különben az időt lehető legjobban töltöttük, a mennyiben jó időtöl-
tés a dolce far' niente.¹ Egy betűt se dolgoztam, mégcsak nem is olvas-
tam. Közelebbi s távolabbi kirándulások a környékbéli rokon- és bará-
20 tinkhoz tették változatossá az ott mulatást. Többek közt a híres
Körösvölgyét is láttam száz meg száz bizarr alaku szikláival,² – s mond-
hatom szebb ám, legalább vadregényesb, mint a szép Diósgyőr. Szóval,
mulatás, hegymászás, commotio³ volt elég.

25 Mindazáltal én nem tudom, javult-e egészségem. Azóta sem bírom
a munkát, s egy idő óta^c gyakran szédülök. A tavaszon, nyáron, már job-
ban voltam, most sulyosodni érzem a bajt. Isten tudja, mi lesz ebből: az
az egy szerencsém, hogy már megszoktam, s nyugton, képzelődés nélkül
tűröm. Ha látom hogy a munka terhemre esik, pihenek, s várok jobb na-
30 pot. Ez a mit tehetek helyzetemben. –

Azóta, remélem, verseid nyomása jól előhaladt. Hogy nem irtál –
nem irtál, furcsát gondolt feleségem és magam is hittem félig. „Meglásd,
azt mondja, Tompa meg akar lepni, azért nem ír”. Én,^d kombinálva ver-
seid idestova megjelenésével, s egyéb pesti viszonyaiddal, nagyon hihe-
35 tőnek gondolám, de már látom, hiába!...

Tomori beszéli, hogy a Pogány-K.[arolina] féle hagyatékról maig
sem tudsz semmit hivatalosan.⁴ Ez nem jól van így. Szerénytelenség nél-
kül teheted, hogy végire járj. A hagyomány⁵ nem tied, hanem fiadé, ki-
nek jogairól atyai kötelességed gondoskodni. Kényes dolog, az igaz, de
40 valamiképp módot kellene ejteni benne, hogy a végrendelet hiteles
mását hivatalosan megkapd. Ki tudja? Bonis soká elélhet, a hagyatékot
más lefoglalhatja, a dolog feledségbe megy, te vagy élsz^e akkor vagy^f se;
örökösöd, a ki lesz, úgy lehet az egészről mit sem tud s így elenyész.
Most, most, míg idő van<,>...

45 Engem a tavasszal felszólított valaki, elfogadnék-e gyermekim
számára 2–2 bányarészvényt.⁶ El biz én, feleltem categorice, de azóta
semmit se hallok, s én ily esetben természetesen nem sürgethetem. A te

^b melyekre – ek besz.

^c óta – ó jav.

^d Én, – É é-ből jav.

^e élsz – z jav.

^f vagy – v jav.

eseted egészen más: neked nem csak ígértek, hanem adtak, hagyományozták: ezt nem csak lehet de kötelesség is evidenciában tartani.

50 Szalontát nagyon megváltozottak találtam. Öt év óta sokat épült, csinosodott: nagy négyszög piacát többnyire diszes épületek környezik. Az idén megnyílt casinója kedves helyiség; könyvtára szépen gyarapul, asztalán 9–10 ujságot láttam. Szép nagy terme is van. Ott létemkor színeszek voltak, s két–három hónapig fel birták tartani magukat. A nadrá-

55 gos közönség (melyben sok az intelligens is) 3–4 annyira szaporodott; a szolgabírói,- adó hivatal árvabizottm.[ány] &c. sokat tévén e szaporúságra. Szóval útban van, faluszerű mezővárosból csinos kisvárossá emelkedni.

Mindazáltal én nem tudom, mikor megyek Szalontára – lakni. Találgatták jó embereim, mikép lehetne ezt kivinni, – de nincs benne mód.^g

60 Városi hivatal – a mostani viszonyok közt – nem megy. Ahhoz nem fűlik többé a fogam. Mint privát ember szeretnék, de nincs anyyim, hogy megélhessek belőle. – Kénytelen vagyok tehát tovább is Kőrösön próbálgatni, hogy’ lehet 700 forintból 1400-at költeni el!!! És ez nem

65 nagyítás: folyó évi jegyzékem mutat ily bilánczot.⁷ –

De én neked, derűre borúra, összebeszélek mindent, mintha te az ily csevegés hallgatására kellő hangulattal bírnál most. Elég legyen röviden tudósítnom, hogy családom jó egészségnek örvend. Nőm ritkábban fájlalja lábát: Julesa kövér, Laczi sovány, de oly nagy mint egy sövény-

70 karó.^h Most már 5-dik osztályba, tehát felgymnasiumba⁸ ment. Adja isten, hogy jelen soraim titeket is már minden családi bajon túl érjenek. Adja isten, hogy az én kedves komámasszony mosolyogva olvassa a betegségére vonatkozó helyet. Isten tartson meg benneteket, édes lelkeim, szeressetek ezután is úgy, mint mi szeretünk. Te pedig jó fiú, tedd

75 félre a restség, apathia, indolentia,⁹ ázsiai kényelem &c. minden módosulatit és irj, válaszolj azonnal. Az enyéim és én ölelünk, csókolunk számtalanszor, – de úgy ha jobb léssz.

igaz barátod
Arany Jánosⁱ

^g mód. – m jav.

^h sövénykaró. – v jav.

ⁱ egyb.

80 Szász K.[ároly] panaszkodik, hogy levelére nem válaszolsz.¹⁰ Azt hallom, hogy őt Szentesre meghítták – s ez nem baj; de azt hallom el is fogadta, – ez már baj. Kijátszása a k. szmiklósiaknak s az örökös változás!!! Szentes fogas hely, – azt mondják

940.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1857. október közepén]

Kedves Aranyom!

Ime; a mint előre fenyegettelek, itt küldöm öszve irott verseimet.¹ Kérlek, tégy velök annyi jót, olvasd át; jegyezd ki azokat melyek egy-átalában nem méltók hogy a gyűjteményben benmaradjanak. Jegyezd ki
5 azokat melyeken átdolgozás vagy változtatás valami jót tenne. Szükség-
telen mondanom hogy egészen őszinte és minden gêne² nélküli megjegy-
zéseket kérek s várok tőled.

A második kötetben egy kis hézagot találsz. Az exitus³ című ver-
semet nem tudám megkapni sehogy. Ha nálad megvannak a Jókay féle
10 délibáb 1853 octoberi számjai,⁴ kérlek valami diák emberrel irasd be
helyére a verset. –

Határidőt nem szabok, mert tudom hogy végetlenül unalmas dolog
egyhuzomban [!] enynyi verset elolvasni s megjegyzésekkel ellátni – de
kérlek ha lehet mielőbb végezz velök. Kiadásukról addig nem akarok
15 gondoskodni míg a kézirat készen nincs – mert azt sem tudom a két kis
kötet nem olvad-e egyre.

Isten veled s veletek. Édes anyámmal együtt mindnyájotokat ölel

hived

SzKároly.

941.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Körös, oct. 17. 1857.

Kedves öcsém,

Török [!] szakad: meg kell lenni. Ma délután el kell indulni a levélnek hozzád. Igaz, nem készültem írni előbb, csak midőn Szalontáról hazaérek, – s most, miután szerencsésen itthon vagyok, első dolgom, hogy tudósítsalak utunkról. E volt legalább erős feltételem: de a mint hazaértünk, mindgyárt philosophálni kezdett bennem a röstség, s következő párbeszédet tartottunk. Én. Na, még ma irok. Restség. De ugyan miről? Én. Hát az útról, hogy első nap Békésen, másik nap Szarvason háltunk, nem merészelve a zsványhir miatt másutt hálni, mint városban, s csak harmadik nap délután értünk Szónokba. Hogy a szarvasi tanyáknál egy kerekünk eltörött, egyéb baj nem ért. Röstség. Na bizony! mintha ezt nem előbb megtudná Sándor a kocsis révén. Én. Föltéve hogy megtudja, de azt nem mondhatja el a kocsis, hogy Szolnokban 4 óráig vártuk a gőzöst, Czegléden kettőig, s csak 9-kor voltunk Körösön, a nélkül azonban, hogy kezünk lábunk kitört volna. Röstség. No, az igaz, de denique¹ is azt Sándor magától kitalálhatja, mert ha feldől a vonat és A. J. nyaka kitörik, annak az ujságban is lenne valami nesze. Én. (hevesen) Hát a ki adta is! Ha semmi irnivaló tárgy nem volna <is>, maga a szives fogadtatás, melyben részesültünk, <nem> a rokoni szeretet és minden egyéb, hogy az illemt ne is említsem, nem azt követeli-e, hogy ne hagyjam, hosszú pórásra a levélírást, hanem rögtön irjak. Röstség. No, no barátom, ne oly tüzesen: hónap is nap lesz.” S azóta e párbeszéd mindennap megújult, de most, azt hiszem, legyőzém átkozott ellenfeletem.

25 Iskoláink, elsőben,² szokás szerint megkezdődtek: de a <...> hamar beállt szüret miatt csak mostanában jöhettünk az igazi kerékvágásba. Az iskola felől maradhattunk volna Szalontán, s mint már most utólag látjuk, az idő miatt is: de hiába, ki tudja a jövőt. Ha majd elkészül az út, melynek nincs se sár, se fagy, akkor nem csinálunk oly nagy czerimoniát, ha egymást meg akarjuk látni. –

30 Pesten nem voltam, pedig ugyan ráértem volna. Nálam se volt Pestről senki. Ad vocem Pest:³ olvastad-e már a B[uda]pesti Szemlét?

A Macaulay^a után dolgozott Nagy Fridrik érdekes, a Gyulai^b cikke pedig igazán szép.⁴ Azt hiszem: a közönség e füzeteket nagy nyereségnek veszi az irodalomra nézve, ha ugyan nem mindegy neki akár Caesar akár Tóth Pál.

De a Szelestey közlőnye nem sokat ér.⁵ Nem csalódtam ugyan benne, mert nem vártam tőle sokat. A cél nemes, anyagi erő is lehet hozzá, de szellemi kevés. –

40 Tompa pedig azóta sem irt. Én hallgatását nem tudván mire vélni, irtam neki e hó elején.⁶ válasz maig [!] sincs. Annyit hallottam, hogy nője beteg.

Mi beleestünk megint a szokott egyhangúságba. Annyi szórakozás, viszont látás, új tárgyak, kocsirázás után, végre az itteni zajtalan életbe
45 visszaesni olyan forma volt, mint a molnár helyzete, ki fölébred, ha megszűnik a malomzörgés.^c Mi is fölébredtünk – savanyú képpel láttunk hozzá a nap prózai teendőjéhez, de gazdagabb kedélylyel, annyi édes emlék birtokában. Az itteni szüret elmúlt, zaj nélkül, legalább mi nem hallottunk, nem élveztünk semmit, kivéve egy helyen, későn azt is, mikor
50 már senki sem szűrt. Csak mégis jobb emberek vannak Szalontán. –

Nénéd megnyert a fogadásban. Öt forint 12 krért vett szép tisztabuzát. Így a 6 köblön 3 vftot fog rajtad követelni. De ha eszed lesz nem adod meg neki, mert öt-ért sőt 12 váltóért is szép öcsödi búzát lehet venni.⁷ Ez aránylagos olcsóság engem egy kis speculációra csábított,⁸ ha
55 úgy nem járnék vele, mint te. Meglássuk, mit ad isten. –

S minthogy már a speculációnál vagyok, ismételve figyelmeztetek, hogy ha lakóm fizet, tisztázd le a hátralékot, melylyel Janinak tartozom. Azt is felújítom emlékedben, hogy ide s tova meglehet [!] a fákat tisztogatni a fás kertben.⁹

60 Nem tudom, a Károly¹⁰ kocsisa visszavitte-e a kereket azon szarvasi tótnak, kitől azt kölcsönkértük. Szégyellném, ha másképp volna. Annyit tudok, hogy visszamenet se Szarvason se Békésen nem szállt azon urakhoz, kiknél mi háltunk, s kik expresse¹¹ megmondták neki, hogy visszamenet is szálljon oda. Remélem,^d baj nélkül hazavitte a lovakat.

^a Macaulay – **M** és **a** jav.

^b Gyulai – jav.

^c Malomzörgés – **ö** **ő**-ből jav.

^d Remélem, – **m** jav.

65 De látom én, hogyha itélet napig nyújtom is levelemet, mégsem tudok neked ezeknél érdekesb dolgokat írni, sőt már ezekből is kifogytam. Azért vedd úgy az egészet, mintha csak a tiszta papírt küldtem volna el, belényomott névjeggyemmel, a melyből annyit szintugy megtudhattál volna, mert az egész lárifárinak egyéb célja nincs, mint megbizonyítani,
70 hogy rólad és a tieidről^e nem feledkeztem el, kikkel együtt az én istenem tartson meg sokáig!

Szerető sógorod
Arany János^f

U.i. A köszöntendőknek olly hosszú listáját kéne mellékelnem,
75 hogy máskorra hagyom, te azonban üdvözöld nevemben mindazokat, kik szeretnek, s kik honn létem alatt szivesek voltak hozzám. –

^e tieidről – i jav.

^f egyb.

942.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1857. október 24.]

Kedves barátom! Nem válaszolhattam leveledre sokáig, héjh, válaszolhatok már most! Azután, hogy utolsó levelemet irtam, mellyben híttunk ide benneteket,¹ elvittem^a családomat a fürdőbe, de most keveset használt szegény feleségemnek. Sőt ártott annyiban, hogy a légvonal
5 miatt arcz-csontja szaggatást kapott, ez a szaggatás sokáig kinozta; azután magam estem nyavalyába, ez is elmúlt. September 26^{án}^b kis fiam verességbe² esett, de szerencsésen átment rajta; 14 nap mulva dagadni kezdett, de megint meglahadt és jobbacskán volt; végre a legkifogás nélkülibb [!] gond, ápolgatás, kuráltatás daczára is oct 23^{án} reggeli 7 óra
10 után megholt. Feleségem leirhatlan állapotban van; magamat is bár férfi vagyok majd megtébolyit a fájdalom. Ha láttátok volna most ezt a gyermeket, gyenge testében mennyi szellem, kedély volt. Mindennek vége!

^a elvittem – vittem jav.

^b 26^{án} – 6 4-ből jav.

Ezért nem irhattam nektek, ezért nem Szász Károlynak, ezt írj meg
neki. Isten áldjon meg benneteket!

15

megszomorodott barátod
Tompa Mihály^c

^c egyb.

943.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, október 28. 1857.

Kedves barátom! Fájdalmas előérzettel nyitám föl fekete pecsétetes
leveledet. A csapás nagy; nagy kivált oly szerető szülékre, mint ti. Oh
bár e kitétel: »a fájdalmat osztani« ne volna pusztán phrasis! mily szívesen
5 osztanók itt a távolban keserviteket. De a mi könnyünk egygyel sem
kevesíti a tiéteket; de a mi fájdalmunk a tiétekből mit sem vesz el. Nem
mondom hát, hogy vigasztaljon annak tudata, hogy mi is érezzük a csa-
pást; sőt azt sem kellett mondanom, hogy érezzük azt. Szegény, kedves
jó kis Géza! Mi sem látjuk őt többé: hanvai viszontlátás, bármikor lesz,^a
10 nem lesz többé a réginek képe. Hiányzani fog valami – miről félünk
szólni, de a mit mindnyájan nyomasztólag érezzük.

Szegény nő! Sokkal inkább érzem fájdalma nagyságát, mint hogy
csak egy vigasztaló szócskát is ki mernék ejteni. De te férfi vagy – te
légy férfi.¹ Tudom, hogy több, mint apai szeretettel csüggtél kedvencze-
15 den. De neked az *önző* fájdalomon kívül más kötelességed is van: neked
kell szegény nődet megnyugtatni. S bármely nevetséges itt a »philoso-
phia«-féle elnyűtt phrasist hozni föl: ehhez utóvégre is philosophia szük-
séges. Erre már félig-meddig el voltál készülve. Szavaid, leveleid mutat-
ják. Ha megtörtént az, a mitől féltél: igyekezzél ne a múlt fájdalmának
20 adni magadat, hanem a jövőt elhárítani. Mondom, légy férfi.

Mi a szokott állapotban vagyunk. Szász Károly épen tegnap volt
nálam. Ő verseit összeszedte s hozzám küldte, hogy nézzem át. Beszél-
tünk rólad, hogy nem írsz, találgattuk, miért nem írsz. Én sejtelmeimet
hoztam föl: ő megnyugtatott. Pesten járva, találkozott egy gömöri ember-
25 rel, kitől azt hallotta, hogy jól vagytok. Nagyon jól!

^a lesz. –, [emend.]

Nőm egészsége sem tökéletes. Lábfájdalma csak tűrhető, de minden reggel erős fejfájással kél, mely aztán estig tart, ritkán tágít elébb. Most is azért nem ír. A gyermekek egészségesek. Én – folyvást a régi bajjal vesződöm. Kevés munka, sőt az olvasás is eltompít, kimerít. Ezért
30 nem dolgozom: nagyon elég az iskola is. Ez így van a jelenben: hát még a kilátás! Borzadok jövőmre gondolni.

Adja Isten, édes barátom, hogy mielőbb behegedjen a seb, mely most úgy fáj. Adja Isten, hogy nem sokára nyugodtabb leveled vehessem. Adjon nektek erőt, le nem roskadni a teher alatt – s annyi szenvedés
35 után örömet boldogságot oly mértékben, mint azt kívánja.

igaz barátod
Arany János.

944.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1857. október 31.]

[Arany János befejezte a Tisza Domokos verseskötetével kapcsolatos teendőket: a könyv hamarosan megjelenik.]

945.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Kunszentmiklós, 1857. november eleje]

[Szász Károly kéri, hogy verseinek kéziratát Arany küldje el sürgősen Gyulainak.]

946.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

N. Kőrös nov. 6. 1857.

Kedves Palim!

Szász Károlynak e csomó verse nálam volt egy idő óta, hogy rájok tegyem meg bíráló észrevételimet.¹ Én akartam is valami ilyest tenni, de most egy laconicus levelet küld,² hogy a kéziratcsomót küldjem hozzád rögtön. E rögtönség okát nem tudom, talán már nincs is szüksége észrevételimre. Egyébiránt én a csomót végig olvastam – de a részletekre nem sok észrevételem lehet, Károly csinosan és correcte dolgozik – tehát nincs alkalom azt mondani, itt vagy ott ezt javítsa, ezt hagyja el. Észrevételem csak az egészre lehetne – rendszeren ellapítja, elnyújtja tárgyait, s a képeket pazar kézzel adja. Erről pedig most már nem tehet, ez költészetének lényegébe vág. Egyébiránt én Károlynak minden egy versét örömetst olvasom: de ha ennyi van együtt: mind egyforma érzés, nyelv, stb. nem találok benne elég változatosságot. Ezt, ha kérdi megmondhatod neki, ha nem kérdi, hallgasd el.

Várlak.

Arany

947.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Mező nagy^a Csán¹ Nov: 13^d 1857.

Igen tisztelt barátom!

Mult ho 31^d napjáról irt becses sorait tegnap vettem, 's már készen fekszik előttem^b annak fájdalmasan kedves tárgyába [!] irt levelem Darányi Urhoz.²

A' nap, melyet Őn választott^c a' szomorú és terhes munka befejezésére,³ mutatja, hogy igazza [!] volt feledhetlen kedvesünknek, midőn

^a nagy – na jav.

^b előttem – tt jav.

önt lelki atyának nevezte; – ha valami enyhítheti, enyhíthi fájdalmamat,
 hogy együtt tartattuk e' gyász ünnepünket; – 's ha valami nevelheti há-
 10 lámat Ön eránt, azért mit éltébe és holta után tett érette – e' gyöngéd
 inneplés neveli! Engedje az Ég hogy én csak örömeibe Ön családjának
 vehessek anyai részt, hidje el, érzelmem nem hijjánzik. Darányi Urat is,
 Kováts bátsit^d is^d fel kértem, közlenék önnek azoknak^e név-sorát, kiknek
 a' versekből adnak; – 's véllem is; 's ugyan arra kérem fel Önt is – hogy
 15 mind hármunkal [!] közölje. Nem akarnám hogy valaki két oldalról is [!]
 kapjan,^f nem lesz a' nekünk soha értéktelen mitől szabadúlni ohajtanánk;
 – nem szabad hát oly bővön bannunk véle, hogy valakit e' véleményre
 bírjunk. Önnek husz példányt rendeltem küldeni; ha pár év alatt sem
 tanálna ön olyakat, kiknek adni helyeslené, 's én még élek, küldje a' ma-
 20 radványt kezemhez, inkább a' lángoknak áldozom, mintsem mint pór [!]
 lepte lom ályon [!] utjába akár kinél, a kelletlenül rendező cselédnek. Ha
 pedig el bocsát előbb a végzett [!] bú lepte pályámról, tegye azt Ön –
 atyai kegyelettel.^g Értetődik, hogy ha kedves családja ohajtja – minden
 egyes tagja, vegyen egy külön példányt emlékül – az ő szívébe, őszvesen
 25 és egyenként, helyök volt az önnéinek [!].

A kéziratokat – ha ugyan Ön nem akarja meg tartani – kérem vissza,
 s még azon szives fáradságra Önt, huzza alá azokat, melyeket a' ki
 maradattakból^h érdemeseknek tartott volna ön a' ki nyomtatásra. Majd
 magamnak le másolom azokat – az egész őszveget pedig szent erekye
 30 képpⁱ tartom éltembe, 's holtam után a' langoknak áldoztatni rendelem!

Bizalma leg megtisztelőbb őszinteségének^j venném tisztelt bará-
 tom!^k ha tudatná véllem, hogy a' munkát, melyet tudom ön szív érdekelt-
 ségen kívül semmiért sem válolta [!] volna, a' meg becsülhetetlen idejű
 koszorus költőnek, a' gyengélkedő férfúnak, a' család atyának, ki nem
 35 szabad véle, hogy az anyagi^l talentomatis^m [!] kamatoztatásⁿ helyett el

^c választott – a [?]

^d is – jav.

^e azoknak – nak jav.

^f kapjan, – ka jav.

^g kegyelettel – tt jav.

^h maradattakból – ól jav.

ⁱ képp – é jav.

^j őszinteségének – k th.

^k barátom – bar jav.

^l anyagi – a jav.

^m talentomatis – tis jav.

ássa, anyagilag menyivel hálálhatnám meg? Képzelve Őn hogy e' munkát Vörös Marty [!] ha végezte volna, igaz lélekkel, mit ítélne Őn elegendendőnek?

Jövő hó közepére ha Istenis [!] akarja Geszten leszek a' telet ott
40 töltendő – minden enyémeikkel önnöket mindnyájon tisztelve maradok
Önnek

tisztelő barátnéja
Őz. Tisza Lajosné

ⁿ kamatoztatás – ka th.

948.

SALAMON FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1857. november 20. előtt¹]

Barátom János!

Későn küldöm az idezárt jegyzéseket;² de azt hiszem nem volt rájok nagy szükséged, különben sürgetted volna. – Azt hallom, irni^a akarsz a Zrinyiásról épen azon szempontból, melyből e jegyzések 5 készültek.³ Bizony jó volna! Én különben is jegyzéseidet^{b<>} csak azért köszönöm, hogy tanulmányomat elősegítik, de a Zrinyi életrajzában egyenesen nem használhatom fel.⁴ Rég lemondtam arról, hogy Zrinyiről^c csak irodalmi szempontból irjak. Igen sok új, eddigelő nem használt s egyrésztben tán egészen ismeretlen adatot találtam csak itt helyben is, 10 magán és politikai életére. Legközelebről megtaláltam egy oklevelet, melyben 2ik^d Ferdinánd Pázmánnak <...> ír a 19<ik> éves Zrinyi Miklósnak és öcscsének Olaszországban tett utazásáról.⁵ Leginkább attól féltem, hogy a Zr.[inyi] nevelkedéséről^e nem talállok semmit. De mind inkább meggyőződöm, hogy csaknem mindent meg lehet tudni azon kor- 15 ból, csak kutatni kell. Toldy Ferencz egy oly okmányért mint a fenebbi, kész lett volna gyalog menni Kecskemetig, [!] pedig csak a muzeumba

^a irni – r jav.

^b jegyzéseidet – e é-ből jav.

^c Zrinyiről – n th.

^d 2ik – 2 jav.

^e nevelkedéséről – k jav.

kellett érte menni. Csak most veszem észre mily gyönyörűségét találhatja az ember az unicum-kereskedésben és adat bolhárszatban.

20 Nagyszerű készülétek történnek itt Pesten egy unicum Kőrösre vitetődésére. Ez unicum Gyulai Pál,^f gardedámjaul⁶ engem nézett ki. – Egyebiránt [!] ha én nem megyek is, ott lesz Gyulai Pál mindenbizonyal. [!] Én itt elviszem a vasutig, Szilágyi pedig „á <...> világ legnagyobb dáráb opâlját”⁷ <...> Kőrösnél átveheti – egyenesen hozzá „hátiratozom”.⁸

25 Más ujság nincs. Az irodalmi dulakodásokat kepzélem, [!] rémulve olvassátok nyugodt vidéki magányotokban. Borzasztó dolgok is ezek! Most már rám fogják az írók és szerkesztők, hogy egyedül én vagyok oka minden hibának, melyet ők követnek el. Egyedül a fenemlített Gyulainak van szerfelett jó kedve mindezen viaskodások közepett. Csupán
30 azt vette nagyon a szivére, miért nem rántották le jobban a Jókai „Dózsa György”ét – pedig Egressy Gábor eleggé [!] tönkre tette.⁹

Azt tudjátok, hogy maholnap Kemény veszi át ismét a „Pesti Napló”t,¹⁰ azt is tudjátok, hogy Gyulai ismét a régi szállásán lakik, a hol <.> kedves, gyermekkori emlékek veszik környül,¹¹ hogy a színházi naptár
35 megjelent a szerkesztő színezett képével¹² detto;¹³ s hogy Szász Karólyt [!] Erdély kitagadta,¹⁴ – mit irjak hát, a mit ti ne tudnátok?

Téged, kedves nőddel s gyermekeddel együtt üdvözölve vagyok
titkos barátod
S. F.

^f, – , :-ből jav.

949.

ARANY JÁNOS – SALAMON FERENCNEK

[Nagykőrös, 1857. november 20.]

Barátom Salamon!

Leveledet vettem, magadat (és Gyulait) vártalak: de az ígélet pesti ígélet maradt. Azonban – majora canamus!¹

Egy szózat jelent meg a Sz.[épirodalmi] Közlönyben Lévaítól a
5 Kazinczy-emlék ügyében.² Soha szó jobb időben nem jött, mint ez. Nem maga az emlék itt a földolog, ámbár az is illő, hogy a nemzet elhunyt

jelesét megtisztelje. S erre most a kínálkozó alkalom. 1859 Kazinczy^a születésének századéves ünnepe.^b A mi eddig elmult, azt most kellő időben teheti. Az academia nem tisztelte meg Kazinczyt úgy, mint illetlen. Szokás szerint megtartotta requiemjét.³ Kölcsey beszédet mondott fölötte.⁴ Ennyi az egész. No, még műveit is elkezdte kiadni – elkezdete mondom, de 27 éves pályája nem bírta eszközölni, hogy Kazinczy összes munkáit együtt bírja a nemzet. Most az alkalom itt van a kegyeletes megemlékezésre; de itt van másra is.

15 Társaság kell nekünk, szépirodalmi társaság. A Kisf. társaság nyugszik halottaiban.⁵ Fel lehet-e éleszteni? nem tudom; de hogy az illetők nem igen fűjék a hamvadó tüzet, azt látjuk mindnyájan. Ha igazságosak akarunk lenni, nem is Kisfaludytól⁶ dátáljuk mi irodalmi ujjá születésünket. Ő – bár derék – csak tanítvány, Kazinczy a mester. Kazinczy vitte a zászlót, a többi követte. Ha tehát két társaság nem állhat egymás mellett: inkább Kazinczy, mint Kisfaludy, kinek jelességeit ugyan elismerjük.

Társaság kell, mondám, a szépirodalomban. Másképp e széthuzó törekvések dissolutiót⁷ idéznek elé. Vissza kell adnunk tekintélyét a
25 kriticának, mely már, sokak szemében pusztá egyes véleménynyé, a „nekem úgy tetszik vagy nem tetszik” kérdésevé [!] sülyedt. Központot kell alkotnunk e chaosban, mely körül a jobb elemek csoportozzanak. Ha Kazinczyknak volna, nem kellene társaság, de ő nincs, tehát Kazinczy-társaság, for ever!⁸

30 A nap, mely az ő születés napjainak százados ünnepélye leendne, még jó távol van, és így még van idő. De kell is. Első dolog, az eszmét terjeszteni. Lélekkel, de eszélyesen. A cél egyelőre Kazinczy-émlék a Museumban és művei kiadása. Erre egy választmány felállítása volna sürgetendő, ki a felsőbb engedélyt kikérje, hogy gyűjthessen, ki a leendő
35 társaság alapszabályait kidolgozná stb. – ki magára a társaságra engedélyt eszközölné. Ezt oly emberek tehetnék, mint Toldy – Eötvös⁹ & cet Ha aztán a gyűjtés sikerülne 1859. Oct. 27.^{én} történnék az első nagy ünnepély – egyszersmind a társaság nagy gyűlése – mely évenként megújulna. – Ilyen formán gondolom én, azonban a részletek a jövő dolga.

40 Most csak egy van: az eszmét nem hagyni elalunni. Ti, a kik ott vagytok, beszéljétek róla minél többet. Közzöld levelem Gyulaival. Ma-

^a Kazinczy – y i-ből jav.

^b ünnepe. – e é-ből jav.

gam is irtam volna egy cikket, de az én fahangu prózám senkit meg nem nyerne. Gondolkozzatok rajta és – izgassatok, de okosan. Valamikép írói nyugdíj intézet ne váljon belőle! –

45 Másik dolog, a mire kérlek, ez. A m. kir. természet tudományi Társulat 1855 márcz kitűzött egy pályakérdést: „A kártékony állatok kiirtása.”¹⁰ oly módon hogy egy év alatt a pálya művek beadassanak. Pályamű adatott is be 1856 tavaszán. Most 1857 – nov. 20-át^c írjuk, s az^d illető maig sem tud semmit a dolgozat sorsáról. – Ez a társaság havonként ül-
50 sez,^e ti referálni szoktatok róla;¹¹ holnap megint ülése lesz, a mint olvasom.¹² Ha megemlítitek a lapban, emlitsétek meg e pályairat sorsát, mert az a pályázókat nagyon érdekelheti, minden esetben visszaélés, vagy hanyagság. Én erre fel vagyok kérve. –

Kőrösi napjaink a szokott egyhanguságban telnek. Én, – nem dolgozom. Hallottál már a Sándor-disznó multságáról,¹³ azt hiszem. Gyulai-
55 inak mondd meg, hogy ha jötök, ne felejtse kihozni könyveimet.¹⁴ És még: vegyen a hid utczában (vagy hol?) egy üveg veres tintát nekem. 1 pftos üvegekben árulják. Itthon ki fizetem minden tartozásomat.

Isten áldjon meg!

60

barátod
Arany J^f

^c 20-át – 2 1-ből jav.

^d az – z jav.

^e ülésez, – z jav.

^f egyb.

950.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1857. november utolsó hete]

Kedves barátom!

Talán hallottad, hogy én egy zsebkönyvet szerkesztek a Vachott Sándorné neve alatt.¹ Miért, gondolhatod. Nem sziveskednél-e belé valami apróságot adni? Mindeddig nem mertelek felszólítani, mert tudom,
5 hogy az ilyesmi reád nézve alkalmatlan, most se tenném, ha lelkiismeretemet nem akarnám salvalni[.]^{a2} Hatha [!] megvan a jó akaratod s csak

^a salvalni[.] – emend.

rajtam mulik a dolog. Szánakozzál kedves János és protegálj³ bennünket:
a szegény asszonyt és a nyavalyás férfiut.⁴
Küldj akármi csekélységet, fordítást vagy töredéket, a mi könnyeb-
10 ben küldhető. Tizenkét iv már ki van nyomva, még négy iv van hátra s
igy dec. 6^{ig} még jókor jö küldeményed.
János napján nálad leszek Brassaival és Salamonnal. Tintat [!] is
viszek. Könyveidet sem feledem.⁵
Hát komámasszony mit csinál. Majd^b meg kritizálom az ételeket.
15 Hát Julcsának nincs-e kedve bejöni farsangra? Csengeryék szive-
sen látják s megbiztak behoznom. Gondolkozatok róla!⁶
Szilágyi ott legyen a kocsival!
Szabó Károlynak jó bora legyen!
Neked pedig keziratod [!] a Szemlébe,⁷ ha eposz nem, próza, a
20 fahangu is jobb azoknál [!] a hangtalanoknál, a minöket itt kaphatunk.
A Kazinczy ügyről bővebben majd szóval,⁸ Eötvös és Toldy meg-
biztak, hogy mondjak el neked mindent.

barátod
Gyulai

^b Majd – m [?]

951.

SALAMON FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1857. november utolsó hete]

Barátom János!

Vettem és vettük leveledet. Csengery és Gyulay véleménye is a vi-
lág mostani állásához képest nem lehetett más, mint az, hogy ily dolog-
ban, minő egy társulat alapítása a Kazinczy nevére, nehezen boldogu-
5 lunk. Hirlapokban még gyűjtésre is bajos izgatni;^a – könnyen be fognák
az egészet tiltani, annyira, hogy kevesebbről sem volna szabad többé
szólani. Az idén nem volt szabad Kisfaludy K.[ároly] évünnepén, midőn
a színházban valamelyik drámáját vették elő, csak jelét is adni valami
megünneplés formának.¹ Az Akadémia részére gyűjtést indítványozott
10 [!] a „Magy.[ar] Sajtó”,² – s a lett belőle, hogy felhívták mindenik szer-

^a izgatni; – i jav.

kesztőt nem t'om miféle hivatalba, – meg dorgálták, s most már szólani sem lehet e tárgyban. Minden dolognak, mely a közönség szívéhez szólhatna^b ujságainkban két éle van – s ezért a Lévai indítványáról³ minél kevesebbet szólunk nyilvánosan, annál okosabban cselekszünk. Azonban
15 leveled per Gyulai⁴ Eötvöshöz és Toldyhoz is^e elkerül – meglátjuk, mit^d mondanak rá.

Annyit tán lehet tenni, hogy egy nagy „Album” ot indítványozzunk 1859 re.⁵ De^e ezt is meg kell kétszer is fontolnunk – <...> Van^f is rá idő.

Gyulai azt izeni, küldj az ő vagy is a Vahotné albumába egy kis
20 verset, ha csak akkorát is, mint a nyúl^g farka. Emlékszik, hogy látott volt^h nálad egy heverő, ily <czim> kezdetű költeményt: „Hálnak, hálnak, egyre hálnak....”⁶ Erre fáj a foga. Ezt még előbbi levelemben kell vala meg írnom, de onnan, mint „lapsum”⁷ e levelemre maradt ki. Segits Gyulain! A Vörösmarti <vers> (<ki> eddig kiadatlan) verse mellé⁸ szeretne tőled
25 is kiállítani valamit. Hidd el, jó ember ez a Gyulai – szépen megköszöni, s megis [!] honorálja tenéked!

Őⁱ a! jótékonyosságban kifáradhatatlan. A nemzet özvegyeit és árváit ő portálja⁹ gyenge vállain. Legközelebről aláírási ivet hordoz magával – a szegény Sükei¹⁰ árvája részére. Szépen gyül az alamizsna forintokban, félvíseltel ruhákban etc. Majd hozzátok is leviszszük, t.i. az ivet.
30

Még egyet! – Csengery nem fogná fa hangzásu prózának tartani, ha Zrinyi költészetéről való jegyzeteidet s^k észrevételeidet egy cikké componálnád¹¹ – ha t.i. különben a tárgy érdekel, a mihez kétség se fér. Ha azt a <sza> magában oly száraz dolgot, a magyar verstan körül, oly érdekesse tudtad tenni, s oly jó magyar prózában irtad meg,¹² – ott a hol ennyi van, van még több is!
35

Hogy hova tévedtem? Én biztatlak téged, az irodalmi Ludovicus sine terra?!¹³

^b szólhatna – t jav.

^c is – s th.

^d mit – t jav.

^e De – D jav.

^f Van – V jav.

^g nyúl – ú jav.

^h volt – v jav.

ⁱ Ő jav.

^j a jav.

^k s jav.

Rólam levén szó, megemlíthetem, hogy Toldy Ferenc is dolgozza,
40 vagy tán már ki is dolgozta a Zrinyi jellemrajzát.¹⁴ Azt hiszem a mit én
nagy bajjal fel kutattam, ő <el> mindabban megelőz, de mindegy, azért
én folytatam a munkálkodást!¹⁵ Anyi [!] van hátra történetünkben,^m hogy
egy ember <ne> semmi<t> tárgyban sem meríthet ki mindent.

Szilágyi Sándornak pedig azt izeni Csengery, hogy Kecskeméten
45 16 előfizetője van a „B.[uda] P.[esti] Szemlé”nek, – Kőrösön csak 9! –
Reméli, hogy Kőrös csak nem fog hatra [!] maradni – s épen Kecskemét
megett! Azonban a további nyugtázást.¹⁶ be kívánja tiltani.

Gyulai erősen fel tette magába, hogy Karácsonra le megy Kőrös-
re.¹⁷ Én pedig inkább ígéret nélkül akarok most az egyszer tenni, mint
50 tett nélkül ígérni.ⁿ

Ezer jót kívánva neked és kedves csalárodnak vagyok
barátod
Salamon Ferenc^o

U.I. Igaz! Majd elfeledém. A természettudományi társulat még ta-
55 valy sikeretlennek nyilatkoztatta, egyik nyilvános gyűlésén^p a pályázatot
– s újat^q hirdetett.¹⁸ Így az illető kéziratot, az illető beküldő keresse pri-
vát úton^r az^s <illető> társulat illető megbizottjánál.

^l jellemrajzát – . jav.

^m történetünkben, – ü jav.

ⁿ ígérni. – . , -ből jav.

^o egyb.

^p gyűlésén – gy jav.

^q újat – a jav.

^r úton – o jav.

^s az jav.

952.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Lasztóc,] 25. Nov. 1857.

Igen röst barát vagy, édes Jancsim! S érdemlenéd hogy Tóldidat [!] ellopjam, – sőt érdemlenéd hogy álmaidban hátadon toporzékoljon kitö-
mött siketfajd kakasom (a' Szepességről hoztam tavaly) s meg tapossa-
5 nak medvéim árnyai.

De, hogy is merhetett tégedet Miska annyira földicsérni előttem? hiszen te semmirekellő rossz barát vagy: ha ma hozzám jössz, hónap már vissza sietsz, – ha én megyek hozzád, nyugodt arccal fogadsz mint-ha a' másik szobából léptem volna ki, – mind öszve is annyiból [!] áll
10 eddigi érdemed előttem hogy meglehetősen viselted magadat tornáczo-
mon Darvai szerepében,¹ s hogy szánakoztál felettem Ujhelyben székbe
ütött lábam miatt.

Ha postakönyvembe jól jegyeztetett föl: Feb. 11^{én} irtam hozzád s
Miskához.² Tíz hava tehát mióta válaszodat^a várok, [!] s még inkább,
15 amaz asszonyka.³ Te perduellis⁴ rossz Arany te! hát érdemled te hogy
tégedet még a' Szerbek is szeressenek?⁵ – no de el is vevéd már felíg [!]
meddig bünöd büntetését, – mert mondá Miska hogy egyik leveledben
hozzá bánatos szívvel említéd csunya förtelmes hallgatásodat. Tudom én
tehát hogy röstseged [!] nagy lelkifurdalásaidba kerül, de a meg bánás
20 nem elég, a' Szent ige „tettet” parancsol. – Gondold meg, mi az, illy
reményteljes colloquiumot⁶ dugába dönteni.

ő. Mi okból járt édes Szemere N.Körösön, tán ismerősei vannak ot-
tan?..

en. [!] Igen! – a' többi közt egy igen kedves barátom, Arany Já-
25 nos....

ő. óh! egy bizodalmas kérésem volna nekem sat.

en. A legszivesebben! – írok hozzá tüstént, s pár hét múlva okvet-
len tudósítandom nagysádat...

Perse hogy nem tudósíthattam miattad, 's öszvejövén ez asszony-
30 kával Tólesván a' jelen szüretkori szöllőkiállításban, le is festettelek ám
kedvemre főtől sarkig. „Nagysád! attól nincs mit várni, az egy mihaszna
komoly professor, megrögzőtt grammaticus, tentafaló szobatudós, nem
érdemli hogy verseit szeresse kegyed, sat sat.” – Igen! így beszéltem én
ez asszonymnak, 's elvégeztük ketten hogy gyalázó criticát írunk verseid-
35 re. Milly képtelen nemes terv most már az töllem (van nekem több is, de
nem ismeri a világ) hogy a' helyett, hogy mint érdemlenéd meg gyaláz-
zalak, még kardot rántok melletted, mint ím ez anticritica bizonyítja;⁷ –
mit csak azért is küldök mert így lehetlen elkerülnöd hogy visszaküldé-
sekor (mert küld vissza, én le nem irtam magamnak) ne válaszolj. Igen,
40 most már komolyan kötelességeddé teszem először: nekem szépen^b meg

^a válaszodat – a jav.

^b szépen – é h. é.

köszönni ez ellenbírálatot; másodszor: amaz asszony kérését teljesíteni;^c
harmadszor:^d meg írnod, mint csinálod fekete tentádat? Negyedszer: ha
eddig még nem tevéd (dehogyan tetted! dehogyan tetted!) töllem üdvözeld
szépen a' Mocsyákat, hiszen ha nem járnál is hozzájuk, csak öszejössz
45 velök olykor! – üdvözlem szívesen tanártársaidat is, s köztök az én
pátrim-nak⁸ (pataki reminiscencia⁹) Vargának mond, igen vártam, nem
jött felém, – vagy tán Vágáson sem volt?¹⁰ bízom barátságában, [!] meg
tartja adott szavát.

Most pár szót ez ellenbírálatról. Sebten volt özvegyem, mint
50 nem nyomtatás alá készült. Mondván Erdélyinek^e hogy némely ellenész-
revételeim vannak bírálatára, kért mondjam el, – s én igen ügyetlen be-
szélő lévén, ígértem neki hogy le irandom. Épen nem neheztelt miatta,
sőt midőn visszaadta, mondá: „bizony barátom sokban igazad van; az
ember igazságos óhajtana lenni bírálatában, s csak később látja ez s
55 amaz véleményéből, hogy több helyütt nem volt az.” – Miskának is mu-
tattam Patakon, ő mindenben osztotta nézeteimet.^f –

Most jut eszembe. Ha ezt közlöm veled, küldöm egyszersmint egy
másik levelemet is Erdélyihez, mellyet több év előtt, kérdésére: [„]mint^g
tetszik nekem Pulszky bírálatára Petőfi verseiről?” írtam hozzá Pestre.¹¹ –
60 Mind kettőből fogod látni hogy én tanult criticus nem vagyok, – a mi
aestheticát olvastam is, elfeledém, – nézeteimet tehát csak egyszerű ész
felfogásainak vedd.

Miskával öt vig napot tölték Patakon a vizsgálatokkor.¹² Szegény!
öt azóta nagy bú érte, – nem is tudtam magamat rá venni eddig hogy
65 írjak hozzá. Ha reménye lehetne több gyermekhez, csak eltűrhető
vólna; de így, további remény nélkül beteges neje miatt, valóban keser-
ves.

Nekem – újra a' – lábam fáj. Most a szüret végén Ujhelyben^h egy
nap igen sokat mászkálván nyulászva a' parlag szőlőkben, feltörte a'
70 csizma, s e haszontalanságból olly seb lett, hogy mai napig sem gyógyúlt
be. Egyik ujhelyi bálkor pedig néhány hónap előtt, haza jöttünkkor, egy
falusi állás¹³ kapuja (vihár által be csapódott kapu szárnya) olly irtózta-

^c teljesíteni; – j jav.

^d Arany László a **Negyedszer** szót **Harmadszor**-ra javította ki.

^e Erdélyinek – I th.

^f nézeteimet – n jav.

^g [„]mint – emend.

^h Ujhelyben – U u-ból emend.

tóan öszvetörteⁱ mutató újjamat – jobb kezemen – hogy azt hívém vagy elesik, vagy ha meg marad is, soha se irok az életben többet vele. Azonban, mint figura docet,¹⁴ meg is maradt, irhatok is kegyelméből.

Mint egy késmarki^j tanár – Lintner nevű, úgy jut eszembe – fordítja Petőfi verseit, az valami!¹⁵ Olly hüven, olly jól, még nem láttam verseit fordíttatni. – De szeszélyes ki nem tartó ember. Most már mint hallok abba hagyta – pedig felette sokat fordított már – ’s – Arany Jankóba kezdett. Képzelem beléd is ún majd mint Petőfi-be. Birja Petőfi két újabb kötetét is,¹⁶ s ígérte leiratja számomra.

Ez a Sárosy nem tudom mire késik olly soká albumával?¹⁷ – Már egy izben elmaradt versei nyomtatása, mikre^k évek előtt előfizetést szedett. Ha ez is elmarad, örökre elvesztheti a’ közönség bizalmát.

Te, mint olvasám^l valamellyik lapból, szorgalmasan dolgozol.¹⁸ Toldid közép szakaszával már kész vagy, sőt új beszélyt is dolgozál ki. Vívát! én kissé nehezteltem is rád, s csodálkoztam rajtad. Tudod e’ miért? Erdélyihez irt szép nyomos leveled végső sorai<d> miatt.¹⁹ – Arany, az ünnepelt Arany!, az anyi [!] magasztaló bírálatokat érdemelt költő!, egyéni hibás vélemény, ’s mind öszve is pár elhibázott nézet-miatt, férfiatlan panaszszal<. > abba készül hagyni pályáját, olly ragyogó pályáját! – Ha egy magamszerü népszerűtlen, csak egy bötüvel sem méltányolt versgyártó tenné, nem csodálnám, mert méltánylás az író éltető levegője, s annak ellenkezője,^m halála, – de tégedet mint zavarhat meg egyes ember pár hibás nézete, meg nem foghatom! <...>

Kedves Jancsim! Most isten s forró barátságom veled, ki fogyva papirom is, level [!] írói türelmem is. Te tudom jó léssz most már tollhoz nyúlni s hosszúⁿ válaszzsal (röviddel is be érjük, ha máskent [!] nem lehet) keresni föl tót falújában²⁰ [!] Miklós barátodat. –

100 Ui. „Ugyan mit törülhetett ki az az átkozott Miklós itten?” –

ⁱ öszvetörte – t jav.

^j késmarki – k jav.

^k mikre – k besz.

^l olvasám – á ó-ból jav.

^m ellenkezője, – ő [?]

ⁿ hosszú – hos jav.

953.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1857. november 26. vagy 27.]

[Arany elküldi a Tisza Domokos verseskötetének kiadásáról szóló, Landerer–Heckenast-féle számlát.]

954.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1857. november 27.]

Kedves barátom,

Ime az új Mohamed. Ha a hegy nem akart hozzá jőni:^a ő ment ahhoz. Harmadik éve körülbelül, hogy egymásról semmit sem tudunk.¹ Én megszakasztom a hallgatást, s jelentem, hogy élek.

5 Istennek hála, meglehetősen állapotban vagyok én és az eyeim.² Kis fiam deczemb. 8. Öt éves lesz, s a derék gyermekben fő boldogságomat tartom és találtam. Te a ki magad is szerencsés apa vagy, úgy hiszem érteni fogod, ha mondom: ő benne van fő boldogságom.

Szándékom volt, hogy a nyári szünnapok alatt Pestet meglátogat-
10 ván, Kőröst utba ejtsem. Semmi sem lett belőle. Megnehezedtem némi catarrhalis³ bajok miatt, s fürdőbe kelle mennem. Nagy jótetemény, hogy nekünk itt annyi az alkalom s mód érczes^b fürdőket látogatni. Augustus nagy részét ott töltöttem el. Megtisztultam.

Hát te és tieid hogy vagytok? Im én kitértam pár szóval állapotot-
15 mat: bár tőled s rólad is tudhatnék legalább ennyit, az nekem örömmre fogna szolgálni.

^a jőni – jön jav.

^b Az érczes szó, feltehetőleg Arany László által, fekete ceruzával félig bekarikázva és a bal lapszélen megkérdőjelezve

- A vacatióban utazni ment s Körösön is megfordult két ifjabb professor társamnak utasításul adtam volt, hogy házadról nekem hirt hozzanak. Fájdalommal mondták, hogy nem találhattak.
- 20 Én a napokban Erdélyi J[ános]^c Füzeteiben egy kis átdolgozatot közlöttem.⁴ Ide csatolok számodra egy példányt. Fogadd tőlem szívesen. Egy egy példányt tiszteletem jeleül légy szíves Varga, Szabó és Szilágyi Uraknak átadni.
- 25 Szabó K[ároly]t különösebben kérlek értesítsd, hogy Tordait, a hozzá való Commentárral együtt Lugossynak még october elején át küldtem.⁵ Még a Diplomatariumból⁶ van egy pár darab hátra, de azt is pár nap alatt kézbe adom. A kiállítást ő ígérte meg, s így a nyomtatás rajta áll.
- Téged és tiedet én és az enyéim a legszívebb [!] szeretettel ölelve vagyok
- 30 Sziget, novemb. 27. 1857.

Szerető barátó[d]^d
Szilágyi István^e

^c egyb.
^d egyb.; emend.
^e egyb.

955.

ARANY JÁNOS – SZEMERE MIKLÓSNAK

Körös, nov. 29. 1857.

- Az az! édes barátom, a „te medvéid” nyomnak engem, nem csak éj-jelente, de nappalonta is! Mint medve nehézkedik rajtam az unalom és hypocondria, vagy mi: elég az hozzá, igen haszontalan ember lettem.
- 5 A „ma hozzám jösz, holnap elsietsz” féle vád egyébiránt nem annyira nyomja lelkiismeretem, hisz te ezt talióval¹ – fogért fog – fizetted vissza. Igaz, hogy én nem nyújthattam lasztóczi kényelmet, de más részt cholera sem volt tavaly nyáron. Aztán meg, ha igazat kell mondani, talán nem is annyira én siettem akkor, mint Miska, ki igen nyugtalan volt csa-
- 10 ládja felől.
- Postakönyvedbe nem jól jegyezted föl, hogy febr. 11^{én} irtál hozzám. Az mártz. 10. én történt: s ez már nagy különbség! Nem csoda, ha még nem kaphattad válaszom. Igazán czudarság, hogy így elkéstem: de

15 ha nyomba nem válaszolhatok, rendesen így szoktam jární. Legjobb ad-
dig ütni a vasat míg meleg. Most nem hagyom meghűlni.

Most látom csak át vétkem sulyosságát: commisio² és pedig női
commissio is volt a levélben! Mea culpa, mea maxima culpa!³ Ha azon
tisztelt hölgyet még most is érdekli megtudni, tehát megírom. Kalocsa
Balázs, ki a forradalomban őrnagy volt, igenis^a Kőrösön lakik. Birtokos
20 itten és gazdálkodik. A kegyelmi tény által visszanyerte vagyonát,⁴ e
mellett bátyjától is örökölt. Még nőtelen.

Többi pontjára elsőbbi levelednek nincs mit válaszolni: azokat hi-
hetően te is elfeledted már. Az erdélyi Almanachban kijött verseidet ép
oly kevéssé láttam, mint magát ez almanachot. Én nem küldtem bele
25 semmit – mert nem volt semmim. –

És most új leveledben mennydörgő parancsolatidat illő hódolattal
fogadom. Jelesül

Ad 1um „Az ellenbirálatot szépen köszönöm”

Ad 2um „az asszony kérését teljesíteni” – Iam praestitum est.⁵

30 Ad 3^{ium} ^b „mint csinálom szép fekete tintámat” – ha ez, a mivel
irok, szép fekete tinta, ezt Laczi fiam csinálta a szokott gummi-galles
speciesből.⁶ De én vörösnek találok, egye el a fene, s nem is hiszem,
hogy ezt láttad volna s dicsérnéd nálam. A mely tintával pedig ez előtt
éltem, annak recipéje ím ez: „Végy öt garast. Item⁷ egy 1/4 itczés üveget.
35 Küldd el mindkettőt Esser Károlyhoz a kőrösi patikúshoz. Kérj öt garas
ára tentát, s habebis,⁸ lesz.

Ad 4um A Mocsiakat elsőbbi leveled folytán is már köszöntöttem, s
azok téged d^{ttó}.⁹ Most megint nem mulasztom el, ha meglátom őket.

Ad 5um. Tanártársaim jól emlékeznek rólad, s viszont üdvözlenek.
40 Varga most őszszel nem volt Kovács Vágáson. De én voltam Szalontán,
ott töltöttem a vacatiót. –

Ellenbirálatodra térve, tréfán kívül, köszönöm azt.¹⁰ Féltem, hogy
Erdélyi megneheztelt rám a levélért, melyet akkor hozzá sebtiben, kellő
meggondolás nélkül irtam volt.¹¹ De oly kisszerűeknek találtam némely
45 gáncsait, hogy nem állhattam meg, hogy ne válaszoljak rájok. Ha azt
mondta volna, hogy az egész Aranyhistoria mediocritás:¹² elhallgattam
volna tőle, mert egy idő óta igen keveset bizom tehetségemben. De mi-
kor azon akad fel, hogy a négyes jambusban nem a második láb után van

^a igenis – igen is [?]

^b Arany László a 3^{ium}-ot 2^{dum}-ra javította ki.

a caesura, midőn a jambust choriambusnak scandálja s haragszik hogy
50 rosziúl üt ki: lehetlen volt elhallgatnom. Ő nekem sohase válaszolt: innen
gondoltam, hogy neheztel. Ha ebben csalatkoztam, annál inkább örülök.
Mondd meg te Erdélyinek, hogy én most is oly melegen gondolok ő rá,
mint akármikor. Hogy nem irok, az nem elkedvetlenedés, nem mintha
kevesleném a méltánylást. Sőt sokallom. Sokallom, mert alig vagyok
55 többé az az ember, ki ily nagy reményeket beválthassak. Fuimus¹³ – az, a
mi és mennyi lehettünk. – Egyébiránt észrevételeidet teljesen osztom,
nálam is körülbelül azok merültek fel az Erdélyi kritikája olvastával. –

Petőfi mellett irt észrevételeid is helyesek.¹⁴ Csakhogy én nem em-
lékszem már a Pulszky birálatára. Oly kevésbé voltam még akkor iro-
60 dalmi ember, hogy azt se tudom, olvastam-e valaha, vagy sem. Magát
Petőfit akkor ismertem meg, mikor már megalapított neve volt. 46-ban,
ha jól emlékszem.¹⁵ Addig, ha láttam tőle egy két dalt, az rám nézve
olyan volt, mint akárkié. Kevésbé ismertem az irodalmi életet. Egyéb-
iránt, mostani eszemmel, Petőfi némely képeit, metaphoráit stb. csak-
65 ugyan nem tartom valami „echt”-dolognak.¹⁶ „Ha kedvemnek magva
volna”¹⁷ – &c. dagályosnak tetszik, talán mert én már hideg vagyok.
Végtelen gazdagság az övé, – de a túltermékeny föld gyomot is óriásít
hoz, – a túlradt folyam nem ment az iszaptól.

Olvastam, hogy Miska Patakon járt: mingyár’ képzeltem hogy lesz
70 h a d d-el-hadd. Szerettem volna ott lenni. Miska a nyáron megint
eröltetett, menjek hozzá, töltsen ott a szünidőt: de egy az, hogy már ő
következik engem meglátogatni, más az, hogy okvetetlen Szalontára
kellett mennem a rokonokat <megl> kiengesztelni oly hosszú távollétért:
hát biz én nem menék Gömörbe. Hazajöve vártam levelét (ő volt az
75 adós): csak nem jó! csak nem jó. Egyszer nem várhattam, irtam neki.¹⁸
Semmi válasz. Megint irtam. Erre jött válasza, hogy fia meghalt. Termé-
szetesen irtam neki rögtön,¹⁹ – azt se tudom mit. Vigasztalni se mertem.
Azóta ismét hallgat, nem tudom, hogy vannak. Félek, nehogy újabb csa-
pás is érje Miskát.

80 Megszaporodott bajaidat szivemből sajnálom. De furcsa, hogy te
mindig külerőszaktól szenvedsz. Egyszer a cigánykerékben török el lá-
bad, máskor csizmatörés [!] kinoz, megint egy kapu zuzza össze ujjodat.
Jele, hogy nem ülsz szépen a kályha mellett, mint én.^c Bezzeg! az én
drága bőröm oly finom, oly gyenge, mint a beázott kostök,²⁰ de oly

^c én. – . elk.

85 petyhüdt is. Nekem azon részemmel van bajom, melyről a hal büszhödik
– és ez nagy baj. Örökös fej és fül zugás!! –

Sárosi álbuma talán már majd megjelenik – új évre. Ő laute²¹ él
Pesten, a mint hallom. (Nehogy a laute szót lantnak olvasd). Albumát
igen dicsérik – majd meglássuk. Benne van az én – utolsó versem is.²²

90 Mert hát, édes barátom, hiába olvasod te a lapokból, hogy én ezt
meg ezt csinálom, – ezt meg ezt bevégeztem,²³ abból egy betű, de egy
betű sincs igaz. A dolog úgy áll, hogy egyik másik pesti író levetődik
Kőrösre,²⁴ és addig unszol, míg olvasok neki valamit régibb töredékeim-

95 zá, s így végre a hirharangár fülébe jut, az pedig kap rajta és kürtöli. De
bár mily nevetséges helyzet ez rám nézve, azt hiszem, még nevetségesb
volna, ha forma szerint ellennyilatkozatot írnék, s tiltakoznám lapokban,
hogy nem való, nem igaz! – Így csak hagyom a világot „hadd forogjon
keserű levében”²⁵ – megszoktam úgy olvasni nevemet, mint ha nem is én
100 rólam, de egy harmadikról beszélnének. – Annyi igaz, hogy az a magasz-
talt egyéniség – nem én vagyok többé. – Ez is baj! nemcsak a miről te
panaszkodol. –

Nem tudom, rövid vagy hosszú levél gyanánt veszed-e ezt, de
'stenuccse! nem irok többet, mert ennyi is kifárasztott! Fogadd tehát ba-
105 rátságom mindenkori nyilatkozványát s legszivesb ölelésemet! [!]

Joannes sine Terra

(ki nem soká Terra leend sine Joanne.)²⁶

956.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Csán Nov 29^d 1857

Tisztelt barátom!

A' Landerer – Hekkenast árjegyzék, ön becses soraival tegnap est-
ve jött kezembe,¹ 's már ezzel együtt indul a' Darányi Úréba,² ki egyéb-
5 erant Budán, Vízi város, öt pacsirta utsza, 520^d számalatti [!] saját házá-
ban lakik.

Őn eránti hálám a' multakért és mostaniakért, koporsom – adja a'
kegyes Ég mentől előbbi – zártával se múlik. Egybe foglalom az összes
javakérti fohászomat a' magam családjáértival, 's kérem önt hogy maga

10 és kedvesei úgy tekintsenek engemet, mint ki elidegeníthetetlen örök-
ségül bírom az az [!] önnök eránti hálát, 's bár mikor, míg élek, úgy tart-
sanak örömmű [!] együtt érző, fájdalmaik ha kell tevékeny résztvévőinek,
mint leg meg próbáltab^a barátaik egyikét.

De minthogy az én kéréseim sem tudák Önt baráti bizalomra ser-
15 kenten, mint tolakodó, el bútsuzom Öntől. Majd ha más úton végére
jártam, le teszem hálám poradóját; de azért a' nemesebbet érezni soha
meg nem szűnök, 's ha érzéseimnek nem parancsolhatok is Önnök erá-
nyába, parantsólni fogok tollamnak és szavaimnak vonuljanak vissza az
Ön által ki jelelt bizalmatlan tisztelet határiba.

20 Itt lévő kedveseimel együtt Önt és kedveseit leg szivesebben
üdvezeljük, 's én hálámat ismételve maradok
Édes Arany Úr

alázatos szolgálója
Őz. Tisza Lajosné

25 U.I. Ha Istennekis [!] akarata Dec. 13^d indúlok Gesztre

^a próbáltab – ab jav.

957.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Nagykőrös, 1857. december 1.]

Kedves kicsim!¹

Vettem a te desperátus² leveledet, melyben szerkesztői nyavalyád-
ról értesítség, s ihol megy a kivánt vers.³ Másnak nem volna, de neked,
Palim, neked csak van, és annak ki oly szörnyűen szenved. A tartalom
5 ugyan a saisonhoz nem igen illik, de hiszen tavasz fog akkor lenni mikor
ezt olvassák. Nehogy azonban rám uszítsd a szerkesztőket, mert több
igazán nincs: s ki találna ütni ellenem a szellemi csőd. –

Igen szivesen látlak benned, respective⁴ benneteket János napján
úgy, mint egyébkor.⁵ János nap ugyan nálam nem szokott dáridóval ün-
10 nepeltetni, de azért jó, ha a karácsonyi szünet alatt jöttök, mert legalább
mindig együtt lehetünk. Majd meglátom, az ígélet nem marad-e pesti
ígélet.

Komád asszony jól van; köszönt téged, s Csengeriéket s b. Keményt is. Szilágyi és Szabó helyt fognak állni.⁶ –

15 Nekem pedig kéziratom még nincs a Szemlébe. Oly nagy respectussal⁷ vagyok iránta, hogy csupa respectusból mit sem tudok csinálni. Versem nincs: ha volna, azzal inkább ki mernék rukkolni. Prózám pedig: hah az én prózám! Minden periodus hat ökör erejével születik meg, s úgy nyikorog, mint az oláhkerék.⁸ Kezdtém írni valamit a cseh költemé-

20 nyekről, a kraludworszki kéziratról.⁹ Azaz hogy erről még semmit sem irtam, de egy nagy előbeszédet kerítettem, „a magyar naiv eposzról.”¹⁰ Láttam aztán hogy az ajtó nagyobb, mint a ház, abbahagytam. Ha dolgozhatnám rendesen, még is ütnék össze valamit, de én, bajom miatt, csak ritkán vagyok oly állapotban: délután, vagy este, mikor ráérnék,

25 soha.

Csak azért fordítottam meg a lapot, hogy téged ezerszer öleljelek,
Kőrös, <nov.> azaz dec. 1. 1857

barátod
Arany János^a

^a egyb.

958.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI ISTVÁNNAK

Nagy-Kőrös, dec. 3. 1857.

Kedves jó barátom!

Sok, sok ideje annak, mikor utolsó levelemet Szigetre útasítottam.¹ Roszak vagyunk mind ketten: te nem válaszoltál, én nem sürgettelek.

5 Mintha a hosszú távollét, más emberek, más körülmények elfeledtetnék velünk régi jó barátainkat. Pedig nem úgy van: az ember örömet emlékszik vissza, mégis lomha, midőn írásra kerül a dolog. Aztán meg kedélyemben a közelebbi 3–4 év óta nagy változás történt. Sokat szenvedek, erélyem megtört. Valami fejfájás, ideggyöngeséggel párosulva, kinez,

10 melynek nem találom gyógyszerét. E miatt sokszor – sőt többnyire levert hangulatban vagyok – kedvetlen s tehetetlen a szellemi munkára. De hagyjuk ezt: jó az isten, jót ad! –

- Nagy örömet szerzettél nekem soraiddal. Úgy ohajtottam rólad, rólatok (!) valamit tudni. Kis fiad (tehát csak egy? első utolsó?) már nagy.
- 15 Hát az enyém, a nagyfejű Laczkó, ki épen elválásunkkor tőled (vagy elválásodkor tőlünk) született! Még nincs 14 éves, de nálam alig kisebb. Most V. gymn. osztálybeli tanuló s még eddig jól tanul. Julcsa kisebb maradt, nem is lesz nagy. Különben mind két gyermekem ép test, lélek – ez örömet nem vonta meg tőlem az ég. Nőm is egészséges.
- 20 Valóban feljöhetnél már egyszer Pestre. Ha mondom: Pestre, az annyi, mint Körösre. No de már jóval közelebb vagyunk. Debreczen ide egy kőhajítás: remélem, hogy te most is meg szoktál fordulni ott. Egy szép reggel felúlsz a kálvinista Jeruzsálemben,^a s ebédre nálam leszesz. Úgy-e, ez nem is út?
- 25 Sajnálom, hogy a tanárok, kiket hozzám útasítottál, nem találtak honn. Szalontán voltam, mind családotul, ebestül macskástul. Ideje volt, öt évi távollét után. Alig ismertem a patriára:² annyit épült és szépült. A piac környéke mind városiasb <kinezet> színt kezd öltetni. Csinos kis casinoja van. S az intelligentia, mely nadrágban <...> jár, végtelenül megszaporodott. Igaz, hogy nagyobb része öröködben uram-féle pogányság:³ no de az is jó, ha más nincs. Nagyon jól fogadtak, még is oly furcsán éreztem magam otthon. Oly idegen voltam. Furcsa, furcsa az elszakadás megszokott körből. Némelyikkel nem volt annyi lelkem, hogy a régi meghítt lábra állítsam magamat: erőnek erejével respectálni⁴ akartak.
- 35 Állapotom itt türehető, de nem a legjobb. Pest közelében az ember szűkön jöhet ki, kevés pénzzel. Azt gondolnád, ott Szigeten, hogy a ki Pest tövében lakik, mint én, az élte felét Pesten tölti el. Több mint egy éve nem voltam fenn. Szerencse még hogy a pestiek néha lerándulnak.
- 40 Pünkösdkor Toldy is volt, Hunfalvival.⁵ Gyulay, Csengeri, megfordúl néha[.]^b Olyankor beszélünk pesti dolgokról, – egyébiránt nem sok van azokról mit beszélni. Az académia sorsa még mindig függőben, – a Kisf. Társaság sehogy.⁶ Valami társaság talán még is tehetne jót ebben a zilált szépirodalomban.
- 45 Ha te azt gondolod, hogy én mindazon nagyszerű dolgokat megcsináltam, melyeket valamelyik lap hirdet, igen csalatkozol.⁷ Belefáradtam mindenbe. Csak bajomat öregbiti, ha dolgozni akarok. Ha eddig sem

^a Jeruzsálemben, – e jav.

^b néha[.] – emend.

voltam termékeny író, ezentúl – érzem – meddő leszek. Sok terv, sok jó
gondolat: de a kivitelre nincs erő. S nincs az a hév, mely a fiatal embert
50 hajtja, korbácsolja.

Köszönöm a küldeményt.⁸ Rögtön elolvastam. Néhol saját eljárásomat láttam benne igazolva, néhol tanultam belőle. Igen jól összeállított kis munka, és valóban szükség volt rá, kiáltó szükség. A magyar nyelv tanításban sok helyt én is csak tapogatva járok. Hát még milyeneket tapasztalok másutt. Kötetekre menő stil-szabályokat memorizáltatnak. Egy
55 Pestről^c jött fiú oly chriát⁹ (!) vágott a minap, hogy két tömött lapon mindig dicsérte Horatiust.¹⁰ (exordium a laude,¹¹ tudod) Soha, annál bölcsőbb, jobb, igazságszeretőbb &c. ember nem volt az egész világon. És ez ötvenszer elmondva – idem per idem.¹² – Kiáltó szükség még egy
60 magyar olvasókönyv: nem volna kedved összeállítani egyet?¹³ Nekem volt szerződéseem Heckenasttal, protestans olvasókönyvre¹⁴ (mert az a Lonkai-féle számár pópista¹⁵) de belefáradtam, abbahagytam. Nincs itt hozzá elegendő könyvtár, kivált miután a tervbe a régiebb irodalmat is fel kellett volna venni. Most Heckenast nem tudom kivel csináltatja.

65 Varga, Szabó és Szilágyi köszönik a példányokat. Szabónak elolvastam leveleddel illető helyét. Még egy fölösleges példány volt: azt Kis Lajosnak adtam¹⁶ – ismered a régi időből – igen jeles és lelkiismeretes tanár. Szabó és Szilágyi csinálják a krónika III kötetét, de attól félnek, hogy Lugossi nem egyhamar lesz készen a másodikkal.¹⁷ Derék jó fiúk
70 ezek itt: annak örülök hogy igen jó collegátusban¹⁸ élek. Nincs itt semmi a féle, mint néhol szokott – bruderschaft az egész compania,¹⁹ mint a katonáknál. –

Egyébkint sivatag hely ez a Kőrös. Te talán szeretnéd mert – hómok. Nem bántják ugyan az embert, de nem is törődnek vele. Alig járok
75 valahova a városban – a mi egyébiránt ezelőtt sem volt nagy szokásom. Mégis szeretném, ha csak annyi alkalom volna is kirándulásra, rusticálásra,²⁰ mint Szalontán volt: de itt minden multságunk – a temető. Ennek árnyas fái s a sirok közé megyünk tavaszi fris léget – a mező édes lelkét²¹ – színi. Szép, szép, de kissé melancholicus. Talán e körülmény is
80 okozza, hogy kedélyem ritkán derült. –

^c Pestről – P p-ből jav.

Nóm és gyermekeim szíves viszontüdvözlésöket^d küldik. Én pedig ölellek ezerszer, s ohajtva várom a pillanatot, melyben kedves családotat úgy megismerhetem, mint te ismered az enyémet.

Éljetek boldogúl!

85

igaz barátod
Arany János^e

^d viszontüdvözlésöket – o ö-ből jav.

^e egyb.

959.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Nagykőrös, 1857. december 5.]

Méltóságos Grófné!

Ma vettem a legnemesb szív melegével írt kegyteljes sorokat s épen mára volt nálam kítűzve a kéziratok visszaindítása oly számítással, hogy azokat Méltóságod hazaérkezéssel már Geszten találja. Midőn közelebbi levelem útnak indítottam,¹ akkor még nem vettem volt Méltóságod utolsóelőtti becses sorait,² különben az árjegyzék elküldését feleslegesnek tartottam volna, másfelől pedig nem hallgathattam volna el válaszómban Méltóságod levelének engem oly édes bizalommal jutalmazó helyeit, – nem mellőzhetém vala el, hogy megilletve köszönetet ne mondjak azon meleg érzelmű jóindulatért, mely az egészen előmlik. De egyszersmind kérni fogtam volna Méltóságodat, hogy ha már nem engedte tisztán, anyagi bér nélkül áldoznom, a kedves elhunyt emlékének, ne kívánja tőlem, hogy több díj elfogadása által azt a kis önérzetet is elveszítsem, a mi netalán még megmaradt.

15 Valóban akkor sem fogadtam volna el s már meg is volt írva levelem – ha módját látom vala, miképp lehessen egy oly szívből eredt áldozatot (miután már el is volt küldve), a leggyöngédebb érzelmek megsértése nélkül visszautasítani. De miután az elég, sőt sok is volt a physicali fáradtságért: kérem Méltóságodat, mentsen fel azon belvadtól, mit magammal tenni kellene, hogy legszentebb érzéseimet tőkésítettem. Ide mellékelve veszi Méltóságod a kéziratokat, úgy a mint hozzám küldettek. A kéziratokhoz van csatolva mindazon versek teljes lajstroma (néhány bevégzetlen vagy olvashatlan töredékeket kivéve), melyek részint e

kéziratokban, részint az üdvözültnek hozzám intézett leveleiben foglal-
25 tatnak. Az utóbbiakban számos oly költemény is található, melyeket
Domokos nem tartott meg kéziratban, hihetőleg azért, mert birálatim
nyomán maga is átlátta, hogy gyöngék.

A miket közülök kiadásra méltónak találtam, azok a jegyzéken meg
vannak jelelve, valamint azok is, melyeket a viszonyok miatt nem lehe-
30 tett kiadni. A jegyzék sorszáma a kéziratokban vörössel van jelezve,
miután már sok mindenféle szám volt rajtok, a mi zavart okozhatott vol-
na. Egyébiránt, a mi állapotunkat illeti, én szokott bajomat leszámítva,
tűrhető egészségnek örvendek; családom egészséges. Mindnyájan pedig
csókoljuk Méltóságod kegyes kezeit s boldog karácsonyi ünnepeket kí-
35 vánunk.

Tiszteletteljes üdvözlésemet küldöm Kálmán és Lajos³ ö Nagysá-
goknak – s holtiglani tisztelet és hála érzésével maradok
Nagykőrös, decz. 5. 1857.

Méltóságod alázatos szolgálja
Arany János.

40

960.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Csán Dec: 6^d 1857

Édes Arany Úr!

Tullapon melléklem a' jegyzéket,^a melyben azok^b neveik írvák,
kiknek áldott férjem halotti beszédjeiből;¹ az ő, 's imádott fiam képeiből,
5 és az utolsó verseiből akarok Darányi Ignatz Úr által szét küldetni; ezen
jegyzéket fő képpen azért küldöm meg Önnek, hogy mint minapis [!]
írák, egység legyen a' ki osztásba. Áldott férjem képeiből összesen 150,
fiamébol 100 példány van, ha hát az Ön kezébe küldött 17 kötet versek-
hez még ohajtana ön néhány képet, írjon azonnal Darányi Úrnak, ki
10 útasítva lesz mai napon, hogy küldjen Önnek menyit kér. Látni fogja Ön
egyébb eránt, hogy a' Rokonokból még igen kevesek vannak fel jegyezve.

^a jegyzéket, – y jav.

^b azok – k jav.

Hekenaszt^c Úr az ön reményét meg hiúsította – hihetően számolt arra, mi következett – hogy t.i. én megfizetem a' procentet.² De hogy ne csalódjam, mit semibe se szeretek, legyen Ön szíves, ki ebbe jártas, 15 meghatározni, mennyire tegyünk egy kötet verset, hogy igen alá taxálva³ le ne alacsonyítsuk, de igen fel nem téve, eladhatlanná ne tegyük; 's ezt, idő nyeres végett legyen szíves Ön Darányi Urnak egyenesen megírni, valamint azt is, hány procent jár az eladásért? Minap már irtam, szállása Budán Viziváros öt pacsirta utsza 520^d számú saját házában Joszáig igaz- 20 gató Ügyvéd Tekintetes Daranyi Ignatz Urnak

E' ho 13^d hajnalban haza indulásom terve még áll, azért ha írni akarna nekem Ön, kérem oda az az – Szalontha – Gesztre utasítani leveleit, hól a' télen egész családom együtt lesz.

Mi itt lévők szívesen tiszteljük önt és kedveseit, 's én változhatlan 25 hálával maradok Önnek

alázatos szolgálója
Őz: Tisza Lajosné

U.I. Majd feledém, hogy nőtlen fiaimat a' farsang hihetően, természetesen, Pestre csabitja.

30 Talán jó volna, ha Arany Úr engem és Darányi urat tudósítaná a' 17 példánból kiknek osztott<.>^d

	<u>Pesten szét küldendő</u>		Tisza Lajos		Tisza Domo	
	H.beszéd	Kép	H.beszéd	Kép	Versek	Képe
Darányi Ignatz						
35 N.[agy] Kovátsi lelkész ⁴						
Homan N.[agy] Kovátsi gazdatiszt						
Szonyi [!] Urék ⁵						
Sztaroveszkyné ^e						
” Imre ⁶	–					
40 Daranyi Natzi ⁷	–	–				
Gyulay Úr						
Dr. Moskowits ⁸	–					

^c Hekenaszt – n jav.

^d Tisza Lajosné ezt a mondatot a 2. oldal tetejére írta, miután megfordította azt.

^e Sztaroveszkyné – z jav.

	Görög nyelv Professora ⁹	–	–		
	Mentovich ^f	–	–		
45	Nagy István Úr ¹⁰				
	Torók [!] Pál lelkész ¹¹				–
	Székats [!] ¹²		–		–
	Oz:G: Teleki Samuné	–			
	G Teleki Julia –	–			
50	”” Sándorék –	–			
	”” Gyula	–			
	”” Domokos ¹³	–			
	”””né	–			
	B. Way Miklosek [!]				–
55	”” Lajos				–
	”” Béláné ¹⁴				
	Gr. Ráday Gedeon	–			–
	”” Gida (:a’ fia:)	–	–		
	”” Pál, Jozsef, [!] Latzi	–	–	3	3
60	” Szapáry Ráday Biri ¹⁵				
	Szabo [!] Menyhért Ur				–
	Madas Károly Úr				–
	Dobos Lajos Úr				–
	Szeher [!] Mihály Úr				–
65	Hajdú Jozsef [!] Úr ¹⁶				–
		Tisza Lajos		Tisza Domokos	
		H.[alotti] beszéd	Kép	Versek	Kép
	Dr. Kováts Endre ¹⁷				–
	Akadémia, Egyetem, Muzeum, ^g				
70	tíz magyar hirlap szerkesztője	–	–	13	–
	Toldy	–	–		–
	Czuczór ¹⁸ [!]	–	–		–
	Császár	–	–		–
	Brassay	–	–		–
75	Hunfalvy ¹⁹	–	–		–

^f Mentovich – M N-ből emend.

^g Muzeum, – M jav.

	Csengeri	–	–		–
	B Eötvös,	–	h		
	” Kemén Zsigmond [!]				
	Gregus ²⁰ [!]	–	–		–
80	Sárosy	–	–		–
	Fay [!] András ²¹				–
	Szemere Pál ²²				–
	Toth [!] Lórintz ²³	–	–		–
	Erdélyi	–	–		–
85	Szilagyi ²⁴ [!]	–	–		–
	Tompa				
	Levay [!]	–	–		
	Szász Károly	–	–		
	Arany János és családja			4	4
90	” ” kezeibe	–	–	17	–
	Barabás képiró	i	–		–
	G. Bethlen Geza [!] politech: tanulo	–			
	Őz. Tokodyné Bétsbe	–			
	M: Szent Györgyi ^j Ur Bétsbe ²⁵				

^h | – –ből jav.
ⁱ | – –ből jav.
^j egyb.

961.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA – ARANY JÁNOSNAK

Geszt Dec: 16^d 1857

Édes Arany Úr!

Ma (:tegnap estve érve haza:) vettem az Ön levelét f.h. 6^d napjáról
a’ szent ereklyékkel együtt – melyek fájdalom már az egyedüliek az
5 anyai sziv reményduzs [!] álmai maradványaiból e’ gazdag forrásnak.
„Az Isten adta, az Isten vette el” tán holtíg se leszek elég erős mondani:
„áldassék szent neve érette”¹ – Nem akarok zúgolódni! Tellyesen érzem
betsét annak mit bírok még – de oly hézaga van volt gazdagságomnak,
mit ki potólni [!] az Isteni mindenhatóságnak sints hatalmába! Óh csak
10 ne sujtana – az alázattal elősmért bölts végzet többel!

Ezer, meg ezer köszönet Őnek, mind azért mit tett, mind azért mit
érez! Oh ha Ő lelki attyának vallá Őnt, Ő Őnek lelkéből fia volt – 's Őn
is vesztes fél. – Oly tiszta ragaszkodással minden érdem dacára, kevesen
találkoznak az életbe! Legyen az a' fellengős szép szellem, Őrszelleme
15 az Őn családi bődoltságának, betses életének! Ha lehet, bizonyoson lesz is.

De elég! Ha minden hatalmamba lévő szavakat ezerszereznekis,^a
[!] mégsem tudnám csak árnyekát is elő állitni a' fájdalomnak mely lel-
kemet tépi – 's nem tudnám köszönetemet ki fejezni.

Mindnyájokra – boldog Őnneplést,^b sok boldog ujj [!] éveket ké-
20 rek, 's enyimekkel együtt mindnyájokat üdvezelvén maradok
Édes Arany Ur^c

alázatos szolgálója
Őz. Tisza Lajosné

^a ezerszereznekis, – r jav.

^b Őnneplést, – Ő ũ-ből jav.

^c egyb.

962.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, dec. 20. 1857

Kedves bátyám!

Nehány hónapja mulik ide s tova hogy elváltunk,¹ és én oly rosz
ember vagyok hogy azóta nem irtam. Azonban ennek oka egyrésztől az,
5 mert mostanában annyit fogdostam a pennát, mi szerint arra ránézni is
resteltem, – másrésztől és főképen pedig az, mert a szó teljes értelmében
nem vala és nincs mit irnom.

Vidovichtól épen a tegnapi napon, <egy par> a hátrányban volt
házbért, – egy pár forint hiányával – sikerült meg kapnom. S ámbár azon
10 utasításról, mely szerint azt irá bátyám: hogy ezen összegből Janit² fizes-
sem ki, el nem felejtkeztem: mindamellett ezen 50. pfntot ezennel kül-
döm, mert én még csak gondolni sem tudom hogy Janival mikor találko-
zom, s adhattam volna neki által a tartozást, de meg az ő részerei adós-
ságot majd kicsináljuk későbbben. Ezen néhány forint pedig, jelen pénz-
15 szük időben, azt hiszem, jól fog esni bátyáméknak.

Mi pedig szokott egyformaságunkban^a csak megvagyunk, s eszegetjük az új kolbászt s isszuk reá a szalontai nectárt. Különben Szalonta, vagyis ennek intelligens-féle népe csendesebb és visszatartózkodóbb mint valaha. Ez előtt egy két barátságos összejövétel az unalmas téli esteken hol egy, hol más helyen történt, de ez már a múlt évben is maradozott el; most pedig tökéletesen elmaradt, s úgy látszik minden ember nagyon is^b meg van magával elégedve. A Cassinó is a lehető legnagyobb pangásban van, alig csengünk-lengünk benne, hárman négyen, úgy hogy ha a részvét és összetartás így fog menni, az, aligha meg nem szűnik.

25 A mi jó magunkat illet: mi szintén megvagyunk türehető állapotban. A gyermekek nőnek és naponként több gondot adnak. Lajos mindennap emlegeti Ajany Lyaczikámat, Vilma pedig Arany Julcsát és Arany bácsit s Arany nénit. Miből úgy látszik hogy nagy gráciájokban³ vannak^c bátyámék.

30 Én nem is merem arra felhívni bátyámat, hogy írjon minél gyakrabban, mert ha még nekem sincs innen mit írnom, annyival kevesebb van bátyámnak. De azért csak néha-néha <.> tudassuk egymással: hogy élünk.

Szerető öccse
Sándor

35

^a egyformaságunkban – a á-ból jav.

^b is – th.

^c vannak – besz.

963.

KOVÁCS JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

Debrecen Dec. 26. 857.

Kedves barátom!

Rég kelle vala e' levelet megírnom, mert a' Grófné is bizott rám valamit, mit ugyan az óta már vissza is húzott,¹ de Kilenc hét óta sem
5 kedvem, sem időm! Szegény feleségemet kellett ápolnom és virrasztanom, ki gyermekágyában egy irtóztató gyúladást kapott, minek következtében már 59 nadály² vólt rajta, egyszer eret vágta, 's hasán most is hólyaghúzó van. Csak az a' szerencsém, hogy kis leányom – Ilona – most is mind ezek daczára erős, egészséges és kövér. – Na de a' dologra!

10 Barátom! f. hó 20^{kán} itt lévén Tisza Kálmán, ő pendített meg egy
dolgot, mit azóta többen főzögettünk; ennek veled tudatására én vagyok
megbizva. Egy tanár társunk, Némethi Lajos, B.[erettyó] Ujfaluba pap-
nak meghivatott, 's ő a' meghívást elfogadta, 's mi nagyon szeretnők, ha
te Kőröst oda hagynád, 's hozzánk átköltöznél. Mi itt azt hisszük,^a hogy
15 Kőrösön olly fordulást vesznek a' dolgok, millyenhez a' te lelked nem
fog fülni, 's Debrecen mostanában annyit nyert, hogy megnyeréssel
kecsegtethetjük magunkat.³ Pesthez csak olly közel van, mint Kőrös;
fizetésünk ideiglenesen 70 p. fttal van feljebb emelve, 's a' jövő gyűlésen
többre van kilátásunk, úgy hogy nekem a' múlt évben 820. p. fttom, 5 1/2
20 öl fa volt a' fizetésem; tanítványaink száma 440-re megy; rendelkezé-
sünk alatt gyönyörű könyvtár áll, satt.^b satt.^c – De a' mi több, te rád itt
egy irodalmi vállalatban⁴ is nagy szükség lenne, mellyért legalább is 400
p. ftt fixumod⁵ lenne. Mind ezekről tüstént bővebben tudósitanálak, ha
csak annyit nyilatkoztatnál is, hogy neked Kőrös nem tormád, 's te nem
25 akarsz férge lenni. – Barátom kövesd jó barátidnak tanácsát, jöjj hoz-
zánk, hidd el itt tágasabb tér nyilik lelkednek, – itt nem fogunk tanító
gépek lenni.

Adjon Isten jó tanácsot, bóldog újévet, 's tartsa meg családodat a'
te számodra, 's tégedet az övékére. Add át kedves nődnek szives tisztele-
30 temet, 's gyermekeidnek ölelésemet

barátod
Kovács Jánosmk

^a hisszük – hisszük [!] [elválasztás]

^b satt. – a t után leh.

^c satt. – a t után leh.

964.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, decz 29. 1857.

Nem várom tőled, édes barátom, hogy irj; de vádat emelek magam
ellen, hogy oly rég hallgatok. Ünnepe előtt sok dolgom volt, most, egy pár
napi szünidőm lévén, mire használhatnám jobban, mint ha téged felke-
5 reslek. Ne múljon el az év hanyagságomra, úgy is e végnapok az emlé-
kezés napjai, s kire emlékszem én szivesebben, mint rátok. Ha feledni

tudnálak is, emlékeztetne a fakép, mely Vahot lapjában megjelent:¹ az a pár alak, mely ott a tornáczon alig kivehető, talán ránk^a is gondol néhanéha. Eltakarva <mutattam> az aláírást, mutattam meg családomnak:
10 Laczi azonnal megismerte a tájat, az anyja is, mihelyt feltette szemüvegét, Julcsa nehezebben. Mondanom^b se kell, hogy mindnyájan oly édesbús hangulatba estünk; nem mintha a kép valami jó volna, – de ... stb. Emlékezetünk jobb festő volt, mint Vizkeleti, vagy hogy híják.² E hangulatból [!] még az impertinentia³ sem tudott kizaklatni, melylyel a
15 nagy Vahot cikke végződik, midőn magára idézi Sárosi versét: „Dicső anyám”... stb.⁴ Csak szép ennyi szerénység egy csomóban!

Miután közelebbi leveled óta rólad mit sem tudok, mit sem hallok; nem tehetek egyebet, mint hogy csak magamról és magunkról beszéljek. Állapotunk a régi. Családom, ha az uralkodó náthát leszámítom, egészséges. Egyhangúságban telnek napjaink – oly háziasan, mint csak lehet.
20 Én rossz munkákkal vesződöm, nem a magaméival – mert én rosszat sem írok már – hanem a fiúkéval. Néha Marikovszky Gábor, vagy más cseperedő poeta is megtisztel zsenge munkáival,⁵ hogy nézzem át s bíráljam meg: de engem ez se gyújt Kazinczy-örömré. Nem látom az „istenfiakat”⁶ – milyenekről a halhatatlan öreg álmodott, kik átvinnék a jövőt. Szász Károly is hozzám küldte volt két kötetre menő versgyűjteményét, hogy mondjam meg rá ítéletem. Talán ki akarja adni. Jól teszi, most szükség van ily nemesb irányú versekre. De én nem mondtam rájuk ítéletet, mert olyat, mi által a verseken segíteni lehetett volna, nem mondhat-
30 tam. Nem egyes helyeken, – egészben van a hiba. Az ő lyrája nagyon ellapul, elnyúl, – s ha egyik másik verse, magában, kedves is, a gyűjtemény összevéve egyhangú: ugyan azon hang, szín, irás, képek stb. mindig és mindenütt. Valóban fárasztó egy olvasmány. –

Szemere Miklóstól nem régiben kaptam levelet,⁷ s egy csomó
35 bírálatot, melyeket ő régebben Petőfi mellett és újabban én mellettem Erdélyihez írt volt. Jól esett megemlékezése, nem mivel dicsért, de, mert látom, hogyan óhajtja megtartani barátságomat, s mintegy igazolni multját is irányomban. Azt gondolta – elhiszem – hogy nem viszonzom eléggé barátságát, hogy hidegebb vagyok, mint ő képzelte, vagy óhajtana.
40 Perse, találkozásunk azon időre esik, mikor én már nem voltam a régi, midőn már e fatalis baj kinzott, s ő ezt hidegségre magyarázta. Vá-

^a ránk – k jav.

^b Mondanom – o jav.

laszoltam neki, oly melegen, mint csak tőlem még kitelik, s így, remé-
lem, szent a békeség.

Tisza D.[omokos] verseiből Pestről fogtál kapni egy példányt; ha
45 elmaradt volna, kipótlom én. Te tudod, minő reményeket csatoltam e
gyermekhez: most, ha időt vehetsz rá, ítélj magad.

Lévairól mit sem tudok. Igaz, hogy magam hibája miatt, mert ő irt
nekem⁸ s én nem válaszoltam. Vádolhat s méltán: de ő nem tudja, mint
fáj nekem az irás; magamról csak panaszt írhatok, – másról meg mit? –
50 Felszólalása a Kazinczy-émlék ügyében igen szép volt:⁹ de a pestiek azt
mondják, hogy ilyet most nem lehet kivinni.¹⁰ Demonstrációnak¹¹ veszik,
betiltják. Ezért nem karolta fel a pesti sajtó; féltek, hogy „írói nyugdíj^c
intézet” lesz belőle.¹² S meglehet, igazuk van. –

Pesten, több egy événél, hogy nem voltam. Az ünnep alatt egy pár
55 pesti ember időzött nálam – az öreg Brassai és Gyulai. Semmi hír ott,
aprólékos pletykánál egyéb. Nem is vágyom közéjük. Invalidusnak¹³
kórházban helye, nem a küzdők sorai közt. Ezért nem kaptam az állomá-
son¹⁴ (talán irtam volt neked¹⁵) mikor a keresk.[edelmi] akademiához
meghíttak volt. Most Debreczenből hallék olyan szót, hogy meghíná-
60 nak,¹⁶ ha tudnák, hogy elfogadom. Miért menjek oda is? Jobb nem lesz,
mint itt – s új viszonyok új emberek közé szokni! Irtódzom.^d Ha valahol
nyugalmat találnék oda elmennék, – de az nem lesz, csak majd odalent.
Vesződni itt, vagy ott: mindegy.

Különben, a régihez képest, egészségem tűrhető. Fejem zúgása
65 ugyan folytonosan tart, de esti szédüléseim, rettegéseim nincsenek. A hi-
degvizet még mindig használom – az is használ nekem valamit. De a
munka szintugy kifáraszt (még egy ily levél írása is!) – sőt hivatalom is
mind terhesb kezd lenni. Ezért nézek aggódva a jövőbe, s az önfeledés
órái ritkák. De mit panaszlok – egyszer majd vége lesz. –

^c nyugdíj – g jav.

^d Irtódzom. – I jav.

70 Nem is írok többet, édes barátom, noha^e szándékom volt telefirkál-
ni e levél mind a négy lapját. Kedély nélkül nem lehet írni – s nekem úgy
fáj a ti sorsotok is a magamé is. Csókold képünkben drága nődet. Isten
legyen veletek!

igaz barátod
Arany János^f

75

^e Noha – n jav.

^f egyb.

965.

ARANY JÁNOS – KOVÁCS JÁNOSNAK

Nagy-Kőrös, dec. 31. 1857.

Kedves barátom,

Nehogy úgy járjak leveleddel, mint a nyáron jártam, sietek vála-
szolni. Akkori elmaradását válaszmunkának főleg az okozta, hogy a D.[o-
5 mokos] versei ügyével nem voltam tisztában, s mire azt rendbehoztam,
késő lett volna neked válaszolgatni, jobbnak láttam a Grófnéval egyenes
correspondentiát¹ kezdeni.

Sajnálattal olvasám, hogy családi boldogságod a betegség már is
annyira megzavarta, hogy az apai örömet férji fájdalmak árán kellett
10 megvásárlanod. Vigasztald magadat, hogy ezzel, kisebb nagyobb mér-
tétkben mindnyájan úgy voltunk, kik az apai kedves névre szert tettünk; –
remélem, hogy többé nincs veszély s a kiállott szenvedések után vissza-
tér a boldogság.

A rólam való megemlékezést mind Tisza Kálmán ő nagyságának,
15 mind nektek, kik a közéték telepítés által sorsomat javítani ohajtjátok,
melegen köszönöm. De nekem ez a hely mégis tormám marad.² Igaz,
hogy köztetek néhány régibb baráthoz, jóakaróhoz stb. közelebb lennék:
de annyira irtózom a változástól, hogy inkább itt maradok. A fizetés
körülbelől ott is az, mi itt, mert didactrummal³ itt is felmegy annyira. Mi
20 az irodalmi vállalatot⁴ s annak jövedelmét illeti: hiszen volna nekem
innen is irodalmi vállalatom, mely évenként nem 4 – de 800 főt is be-
hozna, ha t.i. dolgoznom lehetne! Volna hely, volna kör, hol működhet-
ném, csak egészségem a régi lenne még egyszer. A felülről jöhető ké-
nyelmetlenséget illetőleg: talán Debreczennek több respiriuma van;

25 egyébiránt az még itt sem igen nyomasztóbb, mint ott.⁵ Hátha én már azt
nem is érem. Ha kedélyállapotom a régi volna, talán másra határoznám
magamat; de így, megtörve, tétlenségre kárhoztatva, új viszonyok, embe-
rek<,> közé szokni, új életet kezdeni mintegy, ez az, a minnek neki
30 rugtatni nincs most már bátorságom. Hetedik évet töltöm itt, – nem örö-
mest; ha nyugalomra léphetnék, ma megtenném; de hogy a változás baja-
ival cseréljem fel a már megszokott bajokat, arra nem érzek erőt.

Igen sajnáltam, hogy az őszön nem találkoztunk. 24 órával távoztál
el Gesztről az előtt, hogy én ott jártam.⁶ De most biztatom magamat,
hogy a vasútnak Debreczenig nyújtott jobbát majd csak elfogadod egy-
35 szer⁷ és – Pestre rándulván – Kőröst sem kerülöd ki.

Egyébiránt családom egészséges – nőm s gyermekim viszont üd-
vözlenek – ismeretlen de megismerendő kedves családoddal együtt: én
is, hozzájuk csatlakozva, nyújtom baráti jobbomat. Köszöntséd nevem-
ben Kovács Pál úrékat⁸. Isten veled!

40

barátod
Arany János^a

^a egyb.; leh.

1858

966.

ARANY JÁNOS – EMICH GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. január?¹]

[Arany elszámolást kíván a kiadótól az 1848-ban megjelent *Murány ostromáról*.]

967.

DÓZSA DÁNIEL – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[1858. január 22.]

[Dózsa Dániel elküldi *Zandirhám* c. hőskölteményét¹ és felidézi 1849 júniusából való emlékét: „Egyszer Budán egy bureauban dolgoztunk; önnek szokása volt számunkra papírból készített és tollszipkás szivarpipával kedveskedni”.]

968.

KEMPELEN GYŐZŐ – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Jászberény, 1858. január 23.]

[Verset kér felesége sírkövére.¹]

969.

OLÁH KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Debrecen, 1858. február]

[Sürgeti Aranyt, hogy menjen Debrecenbe tanítani.]

970.

ARANY JÁNOS – EMICH GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. február – március?]¹

[Arany méltatlankodva kéri a választ korábbi levelére és az elszámolást a tíz éve megjelent *Murány ostromáról*.]

971.

WÖLFEL JÁNOSNÉ – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1858. február 4. vagy 5.]

[A nagyszalontai patikus özvegye kéri német nyelvű levelében, hogy Arany ismét neki adja bérbe házáat.]

972.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, febr. 5. 1858.

Kedves bátyám!

Én, az idemellékelt – és épen e perczen kapott levéllel s illetőleg annak tartalmával, nem tehetek egyebet, mint hogy a levelet minden 5 commentár nélkül, eredetiben közlöm.¹ S csupán arra kérem bátyámat:

hogy e tekintetben teendő válaszát, bármi leendjen az, velem minél előbb tudatni sziveskedjék; hogy én aztán, annak folytán, a buzgolkodóknak^a válaszolhassak.

Megvallom, hogy ha ez a levél alkalmul nem szolgál, én ezuttal
10 aligha irok bátyáméknak, így azonban következő érdekes és nem érdekes dolgokkal töltöm meg e levél egy részét.

A francia császár^{on} ellen elkövetett merényleten kívül,² alig történt mostanában, az olvasni szerető közönség előtt érdekesebb dolog, mint a Gyulai–Jókai[!]-féle polemia.³ S azt szintén felesleges megjegyezni: hogy Jókainak kétségbe nem vonható <minden> érdemei mellett is, minden elfogulatlan ember helyesli Gyulai eljárását.

Holnap nagyszerű Casino-bál lesz Szalontán. Azt hiszem hogy erre bátyám is, mint tiszteletbeli tag meg van hiva.⁴ És ebbe el is kellett volna jönni mert most olyan jó szánút van, – legalább itt nálunk – melyen jó
20 lovakkal, gőzkocsi sebességgel lehetne jönni és menni.

Lina most Gyarmaton⁵ van; tegnap menván oda a kispapékkel,⁶ s e miatt a gyermekek sincsenek itthon. Egyébiránt ők mindnyájan egészségesek, a kis Lajos kivételével, kinek folytonosan van vagy^{<,>} egy,^b vagy más baja.

25 Hát az 50. pfntot megkapta-e bátyám?
Csókoljuk mindnyájukat s mindnyájan

Szerető öccse
Ercsey Sándor^c

^a buzgolkodóknak – o ó-ból jav.

^b egy, – e jav.

^c egyb.

973.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

Hanva febr 5 1858.

Édes jó barátom!

Igen régen készülök írni hozzád; s imé most is, midőn már a toll kezemben van, nagyon kétséges: képes leszek-e ez első lapot végig írni?
5 Régen voltam én olyan állapotban: hogy irhassak, hogy gondolkodjam;

hogy valami komolyat^a vagy okosat csináljak. Igazán, szinte megdőb-
 nek, midőn egy baráti levél szavainak összerakása, fáradságomba, elme-
 törésembe kerül, mint mikor az első magyar stylust¹ csináltam. Ez az
 állapot, mellyben én vagyok, mellyben mi vagyunk, nem szomorúság,
 10 nem fájdalom többé; [!] ez betegség, a lélek elgyengülése, mellyen a
 legelszántabb akarattal s igyekezettel is erőt venni nem tudunk. Tudom,
 hogy nem jól van így, már nem is természetesen, de hogy másképp le-
 gyen: nem tehetem. Mi nem élünk, csak tengünk; mi barátom, leszoktunk
 az alvásról! s^b csudálatos: még sem veszünk el! Én nem csinállok semmit,
 15 nem írok, nem olvasok, nem tanúlok, nem gondolkodom, nem társalko-
 dom; én senki és semmi sem vagyok, – de még is vagyok valami: mes-
 terségem, kenyérkeresésem martyrja; a templomba kell jánom, papol-
 nom, halottat temetnem! dicsérnem a megboldogultat; beszélek az isten
 jóságáról a szomorú feleknek: a ki bölcsen tette, a mit tett; vigasztalom a
 20 megkeseredett szívűeket sat sat; néha aztán jót nevetek a sors e gyaláza-
 tos satyráján, úgy hogy ez a legnyomorultabb, legszerencsétlenebb te-
 remtés, ez a csont váz, ez az élő halott a kit én feleségemnek, szeretett
feleségemnek nevezek: ijedten veti rám beesett szemeit, gondolván:
 hogy tán megtébolyodtam!
 25 Illyen életet élünk mi! meddig tart így? Nem tudom. Mulatságom: a
 fiamat érdeklő végrendelet olvasgatása,^{e2} mellyet, mióta már nincs szük-
 ség reá, három kéztől három példányban kaptam meg, a legnyájásabb
 szavak, és a legförtelmesebb vigasztalás kíséretében.
 Édes Jánoskám! egy igen nagy kérésem van hozzád: b. e. Tisza
 30 Domokos anyja, férje és fia arczképét megküldötte nekem; D.[omokos]^d
 verseit is kaptam; mindezért együtt mondj köszönetet nevemben az emlí-
 tett asszonyságnak.³ Az illedelem nem engedi: hogy meg ne köszönjem;
 irni pedig én nem volnék képes.
 Szemeréről, Lévayról legkisebbet^e se tudok.

^a komolyat – o jav.

^b s jav.

^c olvasgatása, – a két a á-ból jav.

^d D.[omokos] – D jav.

^e legkisebbet – l k-ból jav.

35 Isten áldjon meg benneteket kedves barátom! kedves nődet, gyermekeidet szívesen öleljük, csókoljuk! tartson meg az isten együtt, s ne feledjétek: hogy az élet kellemetlenségei mellett is, még boldogok vagytok! Legyetek is, legalább ti azok!

40 igaz barátod
Tompai Mihály^f

^f egyb.

974.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

NKőrös, febr. 7. 1858.

Kedves öcsém Sándor!

Magam sem tudom mit fogok írni e rád s rátok nézve ismeretlen s érdek nélküli világból: de már felvettem tollamat, s ha egyebet nem, tudatom veletek, hogy élünk.

5 Már rég kellett volna megnyugtattat~~nalak~~ (nem tudom hol olvastam ezt a bolond szót mostanában) a deczemberi küldeményről,¹ melyet megkaptam szerencsésen és mondhatom, jókor jött; de mikor is jőne ide nem jókor? Pedig az is igaz, hogy resteltem Janinak azon fenlévő néhány 10 forintját; annál inkább, mert otthon létem alatt kifizethettem volna, s akartam is, de Jani Sályiban sem tudott annyira menni, hogy irataiból a mennyiség iránt felvilágosítást adjon. [!] Most én 1855. <sep.> oct. 14-én kelt leveled idetartozó részét kiírom, hogy tudjátok, mennyi volt akkor a hátralék, – mennyire nőtt azóta, ki lehet számítani. Leveled így szól: 15 „Jani a bátyám által tartozott és kamatokkal együtt 288 pft-ra rugott adósság legnagyobb részének letisztásául az 1. 2. 3. számok alatt idezárt s bátyámat active illető 263 pftot kész elfogadni... Adósa maradván még bátyám Janinak 25 pftjával.”² – A tartozás tehát 288 pft-ra rugott mind-össze, ebből lefizettetett 263 forint, melyet leveledben specificálsz³ is, 20 fenmaradt 25 forint. –

Ha már benne vagyunk az oeconomiában,⁴ épen ma kaptam egy német levelet Wölfelnétől, ki hivatkozva arra, hogy már egyszer úgy is volt lakóm,⁵ kéri, hogy a házat^a adjam ki neki ismét: de mikor menne

^a a házat – besz.

- belé, azt nem írja. Én nem akarok vele németül levelezni; különben is
25 úgy tudom, hogy Vidovics^b újra esztendőre – októberig – bírja a házat, s
most nem is lehetne kiadni. Kérlek tehát mondd meg a patikásnének,
hogy levelét vettem és neked irtam – s ahogy áll a dolog. Különben, ha
V.[idovics] változni akarna, tán még jobb lenne lakónak az az özvegy
asszony, tisztábban tartaná a házat. Egyébiránt egészen rád bízom. –
- 30 A hó végre esik itt is – most először az évben. A gabona olcsó s ez
nekem, szerencsétlen kupecznek szép vigasztalás.⁶ 12 vftjával szedtem
az őszön, most megérne 8-at, ha adna érte valaki. Vagy 3–400 vft kárt
már is számíthatok. De úgy kell nekem! miért akarok élelmes lenni, mi-
kor nem vol<.>tam soha s nem is leszek.
- 35 No de azért bálozunk, ha nem is nagyban. Julcsa most repített ki
először – s az anyjának is menni kell vele, pedig jobb szeretne már este
lefekünni s reggel kelni föl. Én szép csöndesen itthon pipázgatok – a
bálkor épen volt nekem ne mulass: fél fejem iszonyu rheumát kapott
volt, de már kiépültem. A család egészséges.
- 40 Tompától, mióta kis fia meghalt, nem kaptam levelet, akkor igen.⁷
Úgy látszik, nagyon leverte az eset. – Pesten másfél éve hogy nem volt-
tam,⁸ semmi se vonz oda. Gyulai és Brassai meglátogattak Karácsony-
kor. Mit mondatok ti Szalontán ahoz a famozus⁹ irodalmi perhez? Én
„Dózsa” urat nem ismerem, de Gyulai kritikája a Szemlében alapos
45 volt,¹⁰ egészen felfogva benne a tragoedia szelleme, úgy, a mint azt a
mivelt világ legnagyobb aestheticusai felfogják. De hiszen okait nem is
kisértette megingatni senki, jónak látták személyes térre vinni a polemiát
és most Gyulait megfeszítik. Nagyon restelem én ezt a perpatvart, de
nem azért, mert Gyulai meg merte bírálni Jókait, hanem azért, mert ná-
50 lunk a józan ok többé nem tekintély. Okkal nem is tartják méltónak visz-
szaverni. Nem kritika és anticritica áll szemben, hanem critica és bar-
baries.¹¹
- No de mit beszélek én efféléről. Kaptál-e a Tisza Domokos versei-
ből példányt?^c Ha birni akarod, küldhetek még. Én nem igen dolgozom,
55 lapokba, mint látod, épen nem. Fej zúgásom miatt néha most már irhatok
egy két sort, de azt valami nagyobbra szentelem, nem a lyrára, melynek
úgy is dőge van nálunk.

^b Vidovics – V jav.

^c példányt? – ? !-ből jav.

Néhány nap múlva iskolai félévünk is be lesz rekesztve. Ez tulajdonképp nem nagy változás, mert nyilvános examen¹² nincs – vacatio csak
60 egy pár nap. Furcsa, ha elgondolom, hogy hetedszer várom már a tavaszt Kőrösön. Ide s tova betelik hét éve tanárkodásomnak: ezt sohasem hittem volna. Laczinak azontúl még 3 éve lesz hátra a gymnasiumban: megérem-e, és itt érem e ezen három évet? az „istenek térdein fekszik.”¹³
De ha megérem, s ha Laczit szárnyra bocsáthatom, azután úgy szeretnék
65 nem lakni Kőrösön tovább. Ha csak pár ezer forintot összetehetnék addig... de mit beszélek! szépen indultam most is.

Néhány héttel ezelőtt Kovács János azt írta Debreczenből, hogy
kieszközlének jóakaróim,^d hogy oda menjek tanárnak, ha kedvem van.¹⁴
Megköszöntem.¹⁵ Minek csereberéljem én ezt az állomást? Itt is megva-
70 gyok, jobban ott se lennék.

Látod-e, édes öcsém, hogy már a 4-ik lapra fordítottam, reménye-
men felül. Tehát elég is lesz ez mostanra. Köszöntséd nevemben az én
szalontai jó barátimat. Lovassiékat, Kenyereséket, a Rozványokat külö-
nösen. Te Gyurival¹⁶ nem vagy felette bizodalmasan, a mint sejtem, de
75 hisz azért átadhatod neki az árva gyűlésben.¹⁷ Mezeyt se feledd el, és
Balog Janit.¹⁸ A többieknek alkalmilag megmondhatod. A rokonokkal^e
szinte tudassad jó kívánatomat. – Nagy László bácsiékat, egész háznép-
pül, üdvözlöm. – Titeket pedig, édes Sándorkám öllelek, s ölelünk és
csókolunk mindnyájan, reméljük hogy a tavasszal megnyíló vasút a kert
80 alá hoz benneteket,¹⁹ és talán itt Kőrösön is megláthatunk. Addig Isten
minden jóval áldjon!

szerető süved²⁰ és hüved
Arany János

^d jóakaróim, – i jav.

^e rokonokkal – ka jav.

975.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

N.Kőrös, febr. 9. 1858.

Leveled, édes jó barátom, megörvendeztetett, de ugyan meg is szomoríta bennünket! Épen irandó valék hozzád; mert a mint egy részről ily körülmények közt nem igényelem sűrű válaszodat, – úgy nem tehe-

5 tem, habár ellenedre volna is, hogy időről időre fel ne keresselek sora-
immal; hogy – olyan a milyen – vigaszt nyújtani ne igyekezzem. Jól tu-
dom, mily kevésbé vagyok arravaló ember, hogy mást – haszinté legjobb
barátomat – vigasztalhaszak – s a legjobb vigasz is mily kevésbé férne
bánatodhoz; hiszen, noha más ok idézte elő bajomat, én is átéltem a fá-
10 sultság, csüggedés, semmivélétel azon phasisait, melyekről te most
panaszkodol; én is tudom, mi az: a legvigabb társaságban egvedül lenni,
minden kultárgyban csak önbajunkat látni; járva-keelve halottnak, – sőt
annál többnek: szenvedő halottnak lenni; örömet semmiben nem találni,
sőt magától az örömtől futni, mert az is fáj, mint betegnek a kaczagás; –
15 mind ezt én átérzettem a közelebbi évek alatt, – s hozzá még azt a gyöt-
relmet is, hogy bármely leverő volt az óra, azért a kötelességet teljesíteni,
a családért munkálni kellett; felállni és beszélni^a órákat naponkint nyil-
vánosan, féken tartani az éretlen pajzanságot, ügyelni szavamra, mozdu-
latomra &c. a legapróbb részletekig, nehogy egy- vagy más dolog nevet-
20 ségesnek tűnjék fel olyan hallgatóság előtt, melynek mindegy akár
Caesar, akár Tóth Pál a professor, de ha szerit tehetné, hogy kikaphas-
son, kikapna rajta.¹ Hordoztam hát én, édes Miskám, a tiedhez hasonlító
kinokat; azt is tudom, hogy a vigasztalás semmit sem ért. Könnyű annak,
kinek semmi baja nincs, azt mondani: végy erőt magadon, ragadd ki lel-
25 kedet a fásultságból; akarj és megjön a kedv. Mind ezek szép tanácsok,
de az a baj, hogy éppen a lélekerő hiányzik, mely kivitelére szükséges;
mint ha ágyba szegzett súlyos betegnek azt javaslanók: csináljon
commotiót,² mingyárt jobban lesz. Köszönöm, de ha nem lehet.

És mégis, kedves jó emberem, azt tanácslom neked ama bölcsék-
30 kel: csinálj commotiót, lelki mozgást magadnak. Probatum est.³ Mig én
gond[ol]atomat^b mindig csak bajomon – mint nyelvet a fájós fogon –
tartottam:^c semmi remény nem volt javuláshoz. Örökös töprengésben
éltem, mint az a hypocondricus,⁴ ki meggyőződve hogy lába két szalma-
szál, örökké remegett hogy eltörik. Ujabb újabb rémképeket csináltam,
35 majd e majd ama nagy veszély függött felettem, mint damoclesi kard:⁵
de biz az csak nem szakadt le. Évek folytak s én, ha jobban nem, roszab-
búl se lettem, mint eleinte valék. Ez némi megnyugvást adott, megszok-
tam a bajt. Aztán kerestem, miben találnék még érdeket a világon. Sok-

^a beszélni – e é-ből jav.

^b gond[ol]atomat – ol nem látszik a kéziratban; emend.

^c tartottam: – m jav.

szor csekélység hozott pillanatnyi szórakozást. Egy nagy súly nehezült
40 még lelkemen, azon meggyőződés, hogy én többé nem vagyok képes
költői művet alkotni. Próbáljuk meg. Kezdtem^d valamit⁶ s folytatom még
ma is; naponkint – nulla dies sine linea⁷ – egy két sort írva, de jót, vagy
legalább olyat, mi teljesen kielégít. Be végzem-e? azt nem tudom, de
45 hogy e folytonos-foglalkozás a lelket enyhíti, azt tapasztalásból mondha-
tom. Irok nem taps, nem jutalom végett: irok lelki nyugalmamért. –

Ám olvasd tehát a kedves elhunytadat illető végrendeletet,⁸ ám ká-
romkodj⁷ – vagy panaszkodjál, – csakhogy tégy valamit. És keress va-
lamin, a mi némileg érdekeljen. Mindegy akármi: perlekedés a consistori-
umban,⁹ huzalkodás a tractussal,¹⁰ akármi, csak érdekeljen, ruganyos-
50 ságot adand lelkednek. Eleinte nehezen megy, tudom. De minél több lesz
az érdeklő pont: annál kevesebb jut amaz egynek. Sőt még velem is
veszsz össze ha tetszik – miért irok ily hosszú s bolond levelet – ez is
használ. Adj hálát Istennek, hogy hivatali bajaid vannak, azért is. Nekem
bármily nehezemre esett némelykor a tanítás, de ha kibeszéltem magam,
55 mingyárt könnyebben lettem. Ellenben a szünidő – hacsak nem útaztam
– megölt. Okát igen könnyű eltalálni. Jól rendelte a gondviselés hogy
apró bajokat adott az embernek: a tyúk szem s fogfájás hathatós szer a
hypocondria¹¹ ellen. Míg az fáj, nem gondolunk a nagyobbra. –

Ilyen tyúkszemeket nekem bőven adott a „fellegeterelő Zeüsz.”¹²
60 Például, az őszön azt sugta: [„]fiam^e János! ha már poëta nem lehetsz
tovább, légy kupetz!”¹³ Jól van istenatyám, mondék, hisz tőlem az is
kitelik; teljes életemben szerencse fia voltam: egyszer leltem egy félpat-
kót, az is rozsdás yót (rím aztán, jegyezd meg); <azom> de^f meg, emlék-
szem, ha zsiros kenyerelem elesett, [!] az is mindig a zsiros oldalával esett
65 porba: tehát előre! Ide a nyelét annak a kupeczségnek, csak megfoghas-
sam, majd elbánok vele! Az egyetlen nyél, mely nekem hozzáférhető volt
– a búza vásárlás. Mióta itt lakom, a búza mindig 10–12 pfrt volt, néha
több is. Az őszön leesett ötre. Beletenyerelek^g tehát, az én cassámnak
jelentékeny összegig: most febr. közepe táján vagyunk s eladhatnám
70 locó¹⁴ 8 váltó forintért, ha vevő volna. De minthogy az nincs, várom, míg
rám dohosodik. Ez is egy tyúkszem.

^d Kezdttem – d besz.

^e [„]fiam – emend.

^f de – besz.

^g Beletenyerelek – e é-ből jav.; I jav.

Pár héttel ezelőtt fél fejem – a koponyától az orron keresztül államig hasítva – oly iszonyú rheumát <-> kapott volt, hogy csaknem ordítottam belé, s néhány nap szobámat sem hagyhattam el. De már elmúlt,
75 és így kényelmesebb. No, ez is megjárja tyúkszemnek.

Az én kedves Juliska leányom, – még mindig kicsi ugyan – de már mégis nagylány, vagy mint Kőrösön ejtik: nallán, mert az idén nyilvános tánczvizgalomban volt. Ezt nem akarom a tyúkszemek közé számítani.

Irtam volt, hogy Szemerétől kaptam egy levelet és hogy válaszoltam is neki?¹⁵ Az óta nem tudok róla semmit. Küldöttem neki egy példányt a T.[isza] D.[omokos] verseiből. (Megbízásodat legközelebbi alkalommal teljesíteni el nem múlasztom.¹⁶) Lévainak is irok már.¹⁷ Mihelyt a félévet berekesztjük, a mi néhány nap múlva megtörténik, azonnal irok neki.

85 Szász Károly régen nem volt itt.¹⁸ Most egyre írja a szerelmes verseket, – sőt ha a hir nem hazud, effective¹⁹ meg is házasodott már.²⁰ No ezt okos ember nem gáncsolhatja, eleget élt a gyásznak, az emlékezetnek. De ha igaz, hogy a hölgy kit elvett, vagy elvesz, rangvágyó, hiú és coquette:²¹ akkor meggyül szegény Károlynak a baja vele.

90 Havunk itt csak pár nap óta van, azelőtt erős fagyok jártak. Majd csak meguszszuk ezt a telet is. Ohajtom a tavaszt, – pedig tudom, hogy minden nap, minden évszak közelebb visz a hanyatláshoz. Semmi! hadd járjon le minél előbb.

Igen! a szentesiek ugyan lejárták a papsággal. Vasárnap itt voltak
95 meghallgatni a káplánt,²² ki becsületes, de nagyon köznapi ember. Ülök vala aznap délután szobámban: hát egyszer kop! kop! – sullog be²³ hozzáam egy köpönyeg, aztán másik; aztán bunda és magyar ujjas, megbunda [!], meg dolmány számszerint nyolczan. Ők a szentesi deputatio,²⁴ jöttek engem meglátni. Perse nem papnak akartak vinni, csak megszemlélni.
100 Kis szobámban alig tudtam nekik helyet adni, szívesen láttam mégis, beszéltem velek, a mit lehetett. Rólad nem történt említés.

Verseid gyűjteményéről mélyen hallgat az irás. Nyomják? s még se nyomták ki? Vagy abbamaradt az egész alku? – Azt hiszem, már nem sokára meg kellene jelenniök.²⁵ S aztán, édes barátom, ha azok megjelentek, például majusban, egy kis kirándulás Pestre, a budai vizekre, és talán a körösi homokra is, nem használna nektek? Ird meg közelebb: nem gondolkoztál még erről? Fájdalmas lenne a találkozás, elhiszem, de csak az első percekben. Ha egyszer a bánat panaszba, könnybe ömöl-

hetne ki, hidd el az enyhítne mégis. Ottani környezetet talán sokkal
110 jobban megszoktad már, mint hogy^h azok társasága üdítőleg hathatna
rád, rátok. – Új emberekkel – s nem rossz emberekkel – találkozás el-
szórna legalább. –

Kedves jó komámasszony! (nem merem most kicsinek nevezni)
hígye el, itt is van rokonérző <...> barátja,ⁱ ki ma is sirva mondta: a
115 szívem hasad meg szegény Tompáékért! Jöjjenek! igyekezzenek szóra-
kozni, felejteni. Miska ugyan nehezen mozdul, azt tudom; káplánja nem
lesz, pénze nem lesz, buzája^j nyakán vészett, szénáját elvitte a Sajó,
Heckenast nem fizet stb. de utoljára sem kell igen sok költség, nem
akarnak ragyogni, lelkem, kevéssel beérhetik. Jöjjen, sirja, panaszolja ki
120 magát. Remélem, nincs annyira rosszúl, hogy meg ne tehetné ezt az utat.
Tegye meg, kérem, bizony nem lesz rossz! –

Minket a mi illet: állapotunk a szokott és így tűrhető. Családom
egészséges, Laczi már csaknem oly magas, mint <.> Tompa bátyja. Én is
megvagyok; nem a régi baj nélkül, de tűrhetően.

125 Isten téged, kedves barátom, áldjon meg: adjon erőt, nyugalmat. Irj
néha valamit, ha másért nem, szórakozás végett. Sokszor vagyok én úgy
a levélírással, mint te most: alig tudom összekovácsolni. Sokszor hármat
is eltépek, míg elkészül egy. De megint próbálok, és nyugodtabb órában
sikerül, úgy, a hogy. Fogadjátok legszívesb ölelésünket s mindenkori
130 barátságunk őszinte nyilvánítását. Isten veled!

igaz barátod
Arany János^k

^h elv.

ⁱ barátja – besz.

^j buzája – z jav.

^k egyb.

976.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. február 10. – július 3.]

[Arany Tompa köszönetét tolmácsolja Tisza Lajos és Tisza Domokos arc-
képéért és Tisza Domokos verseskötetéért.]

977.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1858. február 15.]

Kedves Barátom!

Rég készülök írni neked, s hosszas halogatásomnak meg vallom most is csak azon két ok vet véget, mert Sz[abó] Károly^a leveléből olvasom hogy betegvoltál [!] s még gyöngékedel és így gyógyulást kell kívánnom, 5 másik: mert Gyulaytól fájdalmas meglepetéssel hallom hogy neheztelsz reám.¹ Gondolom ez a neheztelés csak csöndes és szelíd, de a te csendes haragod jobban fájna nekem mint egy magamforma hirtelen embertől ha a teremtésemet öszve szidná. Neheztelsz pedig azért hogy miután én verseim átnézésére kértelek s te azt meg ígérted sőt meg is kezdetted,² – én azt 10 végig nem várva, egyszer csak minden magyarázat nélkül azt irtam hogy rögtön küldd Gy.[ulai]hoz.³ Ez megvallom illetlen volt, különösen az hogy minden ok nélkül látszott történni. Most hát utólagosan írom hogy én akkor Pestre menendő valék, hol^b némi kinézésem volt hogy a kéziratot el g'schäftelhetem;⁴ ezért kelle azt rögtön Pestre szállíttatnom, hogy ott talál- 15 jon engem; azonban felmenék, Gyulayt ott nem találtam, a kéziratról semmit sem tudtam, az alku elmaradt, s rá adásul még neheztelésedet is magamra vonám; „ez már csak sok baj egy legénynek” – mond Vörösm.[arty].⁵ Már most kérdés merjem-e a megszökött vagy szöktetett versfüzet iránt kegyelmedet kérni? esdeni: hogy fogadd ismét házadba s adj szál- 20 lást szegénynek addig mig tetőtől talpig végig nézed? Ha ezt kérni merhetem, ird meg, azonnal rendelkezem Gyulaynak hogy szállítsa vissza hozzád, mert már Martiusi vásárig semmi lépést kiadása iránt nem teszek.

S te hát beteg voltál édes Jánosom; de rosz is az a te fejed, mit kellene tenni vele<.>? Változást helyzetedben, ez volna tán az egyetlen 25 orvosság! A napokban Pesten járva hallám Tisza Kálmántól hogy Debrecenbe hínak; nem volna-e jobb elfogadni?⁶

Azt már tudod minden kutfökből hogy házasodom, elég csunyaság hogy nem egyenesen és közvetlenül tőlem vetted az első hirt. Ez az áldott restség! Tudj már meg tőlem is annyit, hogy jegyesem, Bibó Antonia, szép,

^a Sz[abó] Károly – egyb.

^b hol – I jav.

30 jó, eszes, mívelt és kedélyes nő; hasonlít lelkülete szegény kis Pólikámé-
hoz,⁷ némely vonásokban erősebben – másokban kevésbé árnyalva. Eskü-
vönk Virág vasárnapján⁸ lesz, s eskető papnak az öreg Báthorit akarjuk
felkérni, – ki a lánynak rokona, nem azért hogy superintendens⁹ – mert
különben az esküvő egész csendesen és családiasan fog végbe menni. –

35 Tompáról tudsz-e valamit? Én semmit, már újra írok neki, mert
hogyan előbbi levelemre nem válaszolt, azt az utóbb rájött csapások miatt
be nem számíthatom.¹⁰

Szabo Károlynak^c mondd köszönetemet szíves és barátságos leve-
léért. Szilágyinak s általa Fodor bácsiéknak¹¹ üdvözetemet. Nődek
40 kezeit, Julcsát, Lacit csókolom. Édes anyám mindnyájatoka[t]^d üdvözöl
én pedig vagyok

KSzMiklós Február 15^k

híved
SzKároly.

45 Mikor a datumot leirtam, veszem észre hogy holnap kedves kis
Julcsám neve napja! Adjon isten sok, boldog névnapot s szeresse tovább
is hű barátját s bácsikáját

Szász Károlyt.^e

^c egyb.

^d mindnyájatoka[t] – emend.

^e egyb.

978.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz febr.^a 21. 1858.

Édes kedves barátom!

E sorokat kezdedhez adó miskolczi derék polgártársam s Kun Ábris
collegám sógora – ki (: in parenthesi¹ legyen mondva:) igen alkalmasan
5 kölcsönözhetne valamit a maga szélességéből Vágó collegánk hosszúsá-
gának – nagy erősen sürget engem, hogy Kőrösön átutaztában, ne csak
élőszóval, de írásban is vihesse hozzád szíves üdvözetemet. S valóban

^a egyb.

nem is küldhetek tőle egyebet a puszta köszöntésnél. Mert hogy aprólék bajainkról, a kötelesség nyűgjeiről s életünknek egyre ködösebb napjairól firkálgassak – az ugy hiszem, teelőtted sem lenne se uj, se kedves dolog s magamat sem igen hozna derültebb hangulatba.

Beszélik itt némelyek, valami hírlapi pletykázás után, hogy a debreczeniek meg akarnák tőled fosztani NagyKöröst.² Azt mondom én erre a Mártonféle Német grammatikából,^b hogy „a sír az Olympus tetején is csak sír!”³ kivéve talán, ha az ember’ kicsi privat^c kedvteléseit s vonzalmaid jobban legyezgeti a professori hivatal egyik helyen, mint a másikon.

Igen ohajtanám tudni vajjon a magyar és latin irodalom tanítása mi módon s hány órán történik nálatok a felgymnasiumban? mikép adjátok elő a magyar irálytant a négy felsőbb osztályban? van-e valami fölvetett vezérfonal, vagy csak beszélgetés? a latinból mint történik fordításoknál a grammatizálás? kívántok-e önálló latin dolgozatokat? Azért kérdezősködöm e két nyelvről, mert egyeben kívül, ennek tanítása épen az én nyakamon van. S megvallom, némely jobb fiukat kivéve, igen kevés sükert birook fölmutatni, holott bizony kezem lábam majd meg eszem, ugy kinlódom velök. Egyébiránt van egy nagy hibánk, melyben a sikertelenség okát jó részt kereshetjük: az iskolai fegyelemnek (: a capite⁴) s a professorok közti jó egyetértésnek majd nem teljes dissolutiója.⁵

Ujdonságul irhatom, hogy hosszú vajudas után tanári nyugdíjintézet van közöttünk^d születőben. Mondják, nálatok is van ilyen. Nagy hasznát vettük volna, ha annak szabályait valaki annak idejében közlőtte volna velünk. Mi csak ugy naturalista módra⁶ hajtottunk neki. Az alaptagdíj 100 pft, mit öt év elforgása alatt kell lefizetni. S a nyugdíjazás csak azután kezdődik. Az<...>^e évi tagdíj ezenkívül 4 pft. Mind szép dolog volna ez; de mig 500 pft mellett kell szorongatnunk a nadrágszijat, igen bajos efféle áldozatra erőködnünk.

Áldjon meg az isten minden jóval. Kedves nődnek add^f át üdvözlő tiszteletemet s szép és jó gyermekeidnek ölelésemet. Csókol

igaz híved
Lévai József^g

^b grammatikából, – a jav.

^c privat – r jav.

^d közöttünk – ő jav.

^e Az<...> – z jav.

^f add – a jav.

^g egyb.

Édes barátom!

Kún Ábris sógora meghozta leveledet és köszöntésedet. Sietek válaszolni, nehogy úgy járjak, mint szoktam. Félre tett levélre ritkán adok
5 választ, nem annyira hanyagságból vagy feledésből, mint ama fásultság miatt, mely tompa nyugalomból nehezen engedi magát felzaklatni. Aztán mit is írjon az ember? Legfőlebb panaszkodni tudnék, de azt nem akarom, mert úgy sem használ.

Én Debreczenből nem kaptam meghívást, de igenis, magán megkeresést,^a hogy, ha akarom, megválasztanak. Szépen megköszöntem az egész históriát.¹ „Clitellas dummodo portem meas”:² mindegy itt, vagy ott. Már itt megszoktam: költözzem ismét, ismeretlen viszonyok, emberek stb közé? Azt nem teszem. Anyagilag ott se várna rám jobb sors: szellemileg is mindegy.

15 Kérdéseidet a mi illeti: a magyar nyelvet tanítom a 4 felső osztályban. Az ötödikben verstant és irálytant gyakorolnak. Semmi §-ok, semmi szabály nem tanítatik.^b Veszem az olvasókönyvet: egyik órán (két óra egy héten) verset, másikon prózát olvastatok. A vers olvasáskor figyelmezzünk a formára: mérték, rím versalakok mind így gyakoroltatnak be.
20 A mértékes versek begyakorlása tekintetéből egyet-egyet minden (: az olv. könyvben előforduló:) alakból könyvnélkülöznek is. Így jobban megragad. Fenszóval scandálják az osztály előtt. De hogy szajkó beszédhez ne szokjanak: ugyanazon darabot szavalva is felmondják. – Különben, 2 hetenkint^c szaval is 3–4 fű, általa választott, de nekem előre
25 bemutatott darabot. Szinte³ két hetenkint irnak otthon. Versre is adok fel tárgyat, buzdítom őket, de nem kényszeríték senkit, hogy verset írjon. Nem akarom bottal verni ki belőlök az isteni lángot. Nehány így is akad, és legalább a formákat <jo> ügyesen kezeli. Prósai felolvasáskor eleinte a mondat és körmondatok összefüggését veszem bonczkés alá. Ez a he-

^a megkeresést, – e é-ből jav.; é jav.

^b tanítatik – a jav.

^c hetenkint – e é-ből jav.

30 lyesség. Aztán jó az ékesség. Tropusok, figurák,⁴ a mint valamelyik előfordúl, figyelem tárgyai lesznek. Ez utóbbi a költői felolvasásnál is történik. – Szóval: metricai és stilisticai fejtegetés, szavalás, házi dolgozatok (: a nagyobb rész prózában ír) – ez nálunk az V. oszt. köre.

A VI osztályban három órában lévén, kettőt irodalom történetnek, egyet szavalás, felolvasás, munkavisszaadás – stb-nek – szentelek. Éspe-
35 dig ez osztályban, előre bocsátva az Ir. tört. felosztását, a legújabb kort (1772) kezdjük.^d Ez könnyebb a gyerekeknek, mint a zumtuchel,⁵ vonzóbb is. Magolnivaló könyv, kézirat, itt sincs. Olvasókönyv Lonkai II.⁶ – Rosz ugyan, tele pápistasággal,⁷ de nincs jobb. Elolvastatván az írók életraj-
40 zát: felkérdem, ki mit tartott meg emlékezetben? – Aztán megint felkérdem más órán. Azzal nem törődöm, ha nem tudja, két, vagy három évig járt-e valaki iskolába: csak a főbb momentumokra,^e az irodalmilag is fontosokra szorítokozom. Kivonatot készítették az olvasottak és hallot-
45 takból magok által. Természetesen, az irodalmi állapotok általános rajzát, mi a könyvben nincs, kiegészítem szóval. – <Ily mó> Aztán minden íróból példát olvasunk. A nevezetesebb könyveket, ha szerét tehetem, eredetiben is felviszem s megmutatom. Sokat tesz a fiúra az, ha látja formá-
ját, kötését, czimlapját legalább, valamely régibb munkának. Ily módon a VI osztály keresztül meg a legújabb koron, – a forradalomig. –
50 Censeálom^f pedig őket összevissza tett kérdések, majd egyes írók működési körének felkérdése által.

A VII osztályra marad az ó, közép és újkor. Pár ivnyi rövid extractust^g adok kezökbe, hogy az összefüggést lássák, s fel tudják mondani. De a súlypont itt is a felolvasásokra esik. Begyakorlom a régi
55 nyelvbe, a zumtucheltől kezdve, a mohácsi vészig. Zrinyiből bőven olvastatok, fejtegetve mindig. Munka szavalás, itt is foly. Hetenként van 3 óra. – KK.¹⁰ Lehet Lonkai I., de örömebb adom kezökbe Toldi Példatárát.¹¹

A VIII. osztályban már nem kellene irod. történet. De tekintve,
60 hogy némelyik oly gymnasiumból lépett ez osztályba, hol a magyar Lit. Historiának^g nevével se hallott, vagy legfőlebb Toldy irod. története első §-ait magolta be, s a középkorig se haladt: hogy az ilyen is tudjon az

^d kezdjük. – z jav.

^e momentumokra, – u jav.

^f Censeálom – e z-ből jav.

^g Historiának – a jav.

érettségi vizsgán valamit, a legújabb kort ismétlem. De nem annyi olvasással, mint a VI-ban, hanem rövid kivonatban, 3–4 iven összeállítva.
65 Két órám közül egyik erre fordítatik – és^h 3–4 hetenkint szavalásra, &c.
– Másik órán széptani elemzés foly. Nem szoros systematicus rendet követek, de a szép főbb osztályozását – és a költészeti nemek megkülönböztetését kívánom. Oly alkalmazatt [!] aethetica, mely minden művészetre kiterjed, vagy oly theoretica, mely csupán szemlélődéssel lakik
70 jól, – nem ily <kép> koru, olvasottságu ifjakhoz való. A szókat betanulhatná, de az értelem éhen maradna.

Latin nyelvet én csak az V. oszt. tanítok: 6 órán. Egy óra stilgyakorlatok, a többi fordítás. Fordítunk, resolválunk,¹² syntaxisra¹³ figyelünkⁱ &c. Metamorph.[oses]¹⁴ és Livius.¹⁵ – Stilust¹⁶ irnak otthon, 2 hétben. – Ilyen forma eljárás, és 5–6 óra van a többi felső osztályokban, az alsóbbakban 7–8 is. Latin nyelven fogalmazást egy^j osztálytól sem kívánunk, miután az érettségi vizsgán is elég, jól fordítani magyarból latinra. –

Látod-e, mily praegnans¹⁷ kérdést tettél nekem? minden egyebet kizorít a levélből, hátha még minden indebindéjét¹⁸ leírnám. A főbb
80 vonalak ezek. Természetesen, nekünk nem kell nyilvános vizsgára szajkókat tanitnunk, mert az nálunk nincs, vagy csak pro forma.¹⁹

De azt még is megírom, hogy Szász K.[ároly] megházasodott, szegény. Virágvasárnap²⁰ esküszik. Ó Kúnsmiklósi pap, ha nem tudnád.

Tompa, hosszú hallgatás után, csak mostanában írt nekem.²¹ Ugy
85 látszik, nagyon leverte fia halála: egészen neki adta magát a csüggedésnek. Szegény Miska! míg baja nem volt, csinált: most, hogy van, épen nem bírja elviselni. Miért nem csaljátok néha körötökbe?

Az irodalmi patvarról bölcsen hallgatsz.²² Jól teszed. Nem tudja az a boldogtalan kritika, mennyire elkészt?^k mennyire kinőtt alóla még
90 Halász Dezső és Tubolyi Victor²³ is? – Aztán, ha mi – nemes magyar nemzet – feltaláltuk a fakilincset:^l bizonyosan fel fogunk találni, minden ünnepeltünk számára, egy-egy új aestheticát. – Minek a tragoediába tragicum? minek a comoediába comicum? minek egység a cselekvénybe?, minek jellem a darabba? nem kell egyéb, csak költészet. S ezek mind
95 nem költészet! Ezt tanítja Szegfi Mór.²⁴ –

^h és – é jav.

ⁱ figyelünk – úi [?]

^j egy – e jav.

^k elkészt? – s jav.

^l fakilincset – fa kilincset egyb.

De hagyjuk őket forogniok keserű levökben!²⁵ – Az én egészségi állapotom a régi. Fáradt, beteg lélek. – Az enyéim jól vannak. Leányom már a nagyok sorában áll, noha elég kicsi most is. Fiam V. osztálybeli gymnasiasta, és örömemre^m mégeddig jó fiú, jól is tanul. Én tompa egy-
100 kedvűségben töltöm napjaimat – s ez még jó, mert a felindulás rosszabbá teszi bajomat. – Collégáim megvannak, húzzák a jármot velem együtt. De mi legalább nem czivódunk. Nyugdíj intézet pedig nálunk nincs. Akart lenni oly módon, hogy Tomori ő n̄ga első örömében megígért 1000 pftot alaptőkéül, melyhez mí is járultunk volna aztán. De mivel
105 később e tárgyban nagyot kezdte hallani: a dolog elmaradt. Így alapszabályokkal sem szolgálhatok.

És most barátom isten veled. Köszönts nevemben miskolcziⁿ jó barátimat, ismerősímet. Családom viszont üdvözl. Én pedig öllelek tiszta szívvel
110

barátod
Arany János^o

^m örömemre – e jav.

ⁿ miskolczi – o ó-ból jav.

^o egyb.

980.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, mart. 3. 1858.

Kedves atyámfia!

Oláh Károly levele folytán¹ nem siettem válaszolni, miután előbbi – s a tieddel hihetőleg egy napon útra kelt – levelemben² érintetem volt
5 a debreczeni historiát,³ s azt, hogy csep kedvem sincs cseberből vederbe szállni, vagy eben gubát cserélni. E határozatom mellett most is állok. Miért tegyem én ki magamat a költözés, behelyezkedés, újra megszokás alkalmatlanságainak? Saját jobblétem eszközlése végett? S mivel lenne jobb dolgom ott, mint itt? A jövedelem, a kiadás egyforma. Vagy hogy
10 az ottani küzdelmekben részt vegyek? Én már, küzdeni, akár hol is, tört ember vagyok. Nekem nem kell már keresni a tért, a pályát: nekem volna

pályám, de nincs ember hozzá.^a Ezt nem tudják azon urak, kik erkölcsi felelőségről, miről, beszélnek. Aztán meg, mi erkölcsi felelőség jár az-
zal, nem Debreczenben, hanem Kőrösön tanítani a magyar nyelvet? S
15 mivel az magyarabb vidék, mint ez? Denique,⁴ „a sir az Olympus tetején
is csak sir” – tanultuk a Márton grammatikában.⁵ Ezeket, tudomásul ne-
ked, ha O.[láh] K.[ároly] megint sürgetne.

Kritikai érettségteket az általam felhozott irodalmi perben⁶ nagyra
becsültem. Egyik részen az ok, másik félen a handabanda: természetesen
20 csak^b józan ész kell hozzá, hogy megítélje, kinek van igaza.

A kaszinóbálba sajnálom, hogy el nem mehettem; de 1^{ör} meg sem
hívtak, 2^{ör}... mit beszélsz te jó szánutról? nálunk az egész tél folytán
nem^c lepte 2 ujnynál nagyobb hó a földet, az is csak február óta.

Többször akartam már írni, vagy mondani, hogy t. Nagy Sándor
25 öcsémet⁷ kérd meg nevemben, írja ki keresztlevelemet. Botrányos dolog,
hogy születésem napja iránt bizonytalanságban^d kell élnem.⁸ Apám sze-
gény, csak így jegyezte be: 1817, Gergely és József nap közti vasárnap.
De e vasárnap évenként változik, noha ki lehetne számítani, hanyadikra
esett 1817-ben, ha az ember – Brassai volna. Én ezen nem töröm fájós
30 fejemet: hanem hát kerestess ki hitelesen, még pedig ügyelve ezekre:

1.) Megtalálható 1817 – mártz első napjaiban, jelesül 8 – 18 közt.
Apám neve György, anyámé Megyeri Sára, keresztapám valami Ács^e
Bagosi, k.[ereszt] anyám Bujdosó (Sára?).⁹ – tehát ez bizonyos jel. –

2.) Ne csak a keresztelés, hanem, (ha be van víve) a születés napja
35 is jegyeztessék fel.

3.) Ha a keresztelési nap 8-dikra lenne bejegyezve, (mint erről ré-
gebben értesítve valék); minthogy e datum apám fenntebb említett jegy-
zetével össze nem vág, (mert nem lehetett 12–19^f közt születnem, és 8-án
kereszteltetnem) szorgosan megvizsgálendő, vajon a 8^{dik} nem tévedés-e,
40 18 helyett például, mi a megelőző s követő nap – számokból tisztára fog
derülni. – Díját valami ott levő vagy leendő pénzből mindenesetre
fizess ki, bélyeg azomban tán nem szükséges rá, miután törvényesen
nem akarom használni. –

^a hozzá – z jav.

^b csak – c jav.

^c nem – n jav.

^d bizonytalanságban – l jav.

^e Ács – besz.

^f 12–19 – 2 8-ból jav.

Nénéd, gyermekeink, egészségesek. Én is csak megvagyok. Kö-
45 szöntséd nevében barátimat, rokoninkat &c. Isten minden jóval áldjon!
Csókollak egytől egyig.[§] –

Szerető bátyád
Arany János

[§] egyig – g jav.

981.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Nagy-Kőrös, márczius 4. 1858.

Kedves barátom,

Gyulai Pál az ő professori raptusában,¹ vagy itészi „elfogultságá-
ban” nagy túlzásba tanált esni, midőn azt mondotta hogy én rád harag-
5 szom! Ez nem való. Késedelmes válaszomat tehát nehogy haragnak,
vagy lassankénti kiengedésnek vedd. El is maradhatott volna, a nélkül,
hogy legkevésbé neheztelnék rád. Ismered correspondensi² buzgalma-
mat.

Mindazáltal verseid gyűjteményét nincs miért hozzám küldened új-
10 ra. Elolvastam kétszer – harmadszor majd csak nyomtatásban fogom.
Jegyzetet csak néhol tettem a széleire, azok sem lényegesek. Apróságok-
ban nem volt rajtok mit gáncsolnom. Technicád, költői nyelved saját
lábán is eljár, nincs szükség utbaigazításra. A mi észrevételem volt
egészben, azt elmondottam szóval is, írásban is Gyulainak, jobb lett vol-
15 na, ha füllentés helyett azt tudatja veled. Egyébiránt az már nem segít
semmit, – de megmondom neked is. A gyűjtemény, ha folyvást olvassuk,
nem ment bizonyos egyhanguságtól. Az a „szőke leány” kit múzsádúl^a
választottál, édesen – de mindig egyformán mosolyog. Nincs elég válto-
zás a hangban. No de ki olvas verses könyvet eleitől végig egyhúza-
20 ban, hacsak nem kritikus! Az egyes darabok, külön külön szépek, – s
nem is tudnék ellenök vetni mást, mint hogy némelyik kissé el van nyújt-
va. Ezt a hibáját költészetednek szinte nem most hallod tőlem először. –
Oly észrevételeket, hogy „e két sort hagyd ki”, „cseréld fel”, „e szót vál-
toztasd”, „e rímet javítsd ki”, igaz lelkekre mondom az egész két kötet-

^a múzsádúl – ú jav.

25 ben alig tudnék tenni néhányat. Szóval legokosabban téssz, ha adod sajtó alá, a mint van. – Verselése folyékony, zengzetes, rhythmusos; nyelve – kivált a mostani pöregatyás korban – tisztaság, izlés, választékoság által tűnik ki, a mi már magában is^b elég érdem, hogy a költemények mielőbb világot lássanak.

30 De mit neked most vers és kritika, nyomdakorom és dicsőség! – mit fecsegek én neked ezekről, mikor te új mennyed küszöbén állasz! S mit mondhatok én e lépéshez neked egyebet, minthogy szerencsét kívánjak: tehát Io Paeán!³ vagy Thalassio!⁴ – vagy mit is kell ilyenkor classice⁵ kiáltani? – Arádat én természetesen hirtől sem ismerhetem: de remélem, hogy te, ki másodsor választasz, ki oly keserű próbán mentél keresztül, szíved mellett az észet is megkérdezted. Szerencse, hogy szerető édes anyád melletted van: az anyák – általában a nők szemei – biztosabban látnak ilyenkor. Megbocsáss – ha egy perczre is említésbe hoztam előrelátásodat, de, valamint örülnék téged annyi szenvedés után valóhára boldognak, teljesen boldognak látni<,>: úgy kimondhatlanúl sajnálnám, ha netalán eléggé meg nem fontolt lépés által, késő, hosszú megbánás kinit vásárlanád meg. Nem tudom miért, de úgy jött nekem a szó tollamra – beszéljünk másról! –

Az én rosz fejem még mindig a régi. (Az a baj épen hogy nem lehet újat tetetni helyette). Változás helyzetemben: ez jó volna, de nem úgy, hogy Kőrösi homokból Debreczeni homokba költözsem.⁶ E változás semmi javulást nem ígér soromban, se anyagilag, se szellemileg; csupán a költözés, behelyezkedés, új megszokás kényelmetlenségeinek tenne ki, – azért azoknak, kik privátim⁷ tudakoztak, szépen megköszöntem, s így

50 nem is fognak meghívni.

Tompáról igen is, tudok valamit. Ő nekem hosszú hallgatás után, irt a mult hóban.⁸ Iszonyú a csüggedés, mely lelkét elfogta. „Néha – úgy mond<’> – „felkaczagok, <hogy> úgy hogy ez a legnyomorultabb, legszerencsétlenebb teremtés, ez a csontváz, ez az élő halott, kit én feleségemnek, szeretett feleségemnek nevezek, ijedten veti rám beesett szemeit, gondolván: hogy tán megtévelyodtam.” Ily hangulatban ir szegény Miska!

55 Julcsa köszöni a névnap megemlékezést, az anyja is, bár ő nem volt említve levedben. Szabónak, Szilágyinak etc átadtam üdvözlését, s ők viszonzozzák. Jól vannak, az egész Kőrös a szokott vágányban

^b egyb.

forog (circulus vitiosus,⁹ gondolom.). Mi is – családul – egészségesekek vagyunk, édes anyádnak szives üdvözlésünket küldjük – Téged pedig ölel

65

barátod
AranyJ

982.

ARANY JÁNOS – KEMPELEN GYŐZŐNEK

[Nagykőrös, 1858. március 12.]

Tisztelt honfitárs!

Hosszú hallgatásomat ne magyarázza Kegyed részvétlenségre. Őszinte fájdalommal osztozám én is Kegyednek és az irodalomnak nagy veszteségén: de nem válaszolhaték, mert igérni^a s nem igérni,^b helyeztemben, egyaránt bajos.

Bár mennyire ohajték a kedves elhunyt emlékének néhány hozzá méltó sorban áldozni,^c ez ohajtásom aligha teljesült. Ide zárva küldök valamit, noha ez, megvallom, engem [tá]volról^d sem elégít ki. De nem akarom kegyedet tovább – s talán hiába – várakoztatni. Használja kegyed, vagy dobja el, sans gêne,¹ épen nem fogom megbántva érzeni magam.

Az irgalom atyja² nyújtson vigaszt Kegyednek e nehéz csapás után! Fogadja részvétem őszinte kifejezését s baráti jobbjomat!

Nagy-Kőrös márt^e 12. 1858

15

igaz tisztelője
Arany János^f

^a igérni – í [?]

^b igérni, – í [?]

^c áldozni – tint.

^d [tá]volról – a papír kiszakadt

^e leh.

^f egyb.

20

Ríza jövel! zendült a szellemi szózat egéből:
Vágyad örök szép volt: íme az isteni szép.
Ríza maradj! rebegé szomorún az övéi szerelme:
Mennyed alant is van: tenszived alkota itt.
Már szállt, már küszöbén lebegett a végtelen üdvnek:
Megtért volna, de haj! zárva mögötte az ég.

AJ.

983.

HECKENAST GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Pest, 1858. március 15.]

[Heckenast a *Toldi* újabb, népszerű kiadásának korrektúráját küldi.]

984.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, mart. 16. 1858.

Kedves barátom!

Munka helyett pusztá levél. Ne haragudj rám érte „A sors már ezt így mérte.”¹ Meddő szenvedésben, munkátlan munkásságban telnek nap-
5 jaim. De nem panaszkodni akarok: egy bizalmas kérésem van hozzád.

Heckenasttól ma kapok egy levelet, s javitnivaló^a iveit Toldi nép-
szerű kiadásának. Ez iránt ohajtom tanácsodat.

Toldit eladtam Heckenastnak 1853. jul. 25-én; Toldi estéjét 1854.
10 e kiadás el nem fogy, nincs jogom Toldit <...> külön kiadni, de három
év múlva, összegyűjtött munkáim közt adnom szabad. – Ezt én, bona
fide,² úgy értelmeztem, mint minden becsületes ember értené, hogy a

^a javitnivaló – javítani való össz.

kétféle^b <kiad> – dísz és nép – kiadás egyszerre, vagy nem nagy időköz-
zel egymás után, minden esetben pedig a 3 év alatt megtörténik. Azon-
ban mit tesz Heckenast? A diszkiadást <ki>adja Toldiból 1853, az Esté-
ből 1854. A népkiadást várom, várom: elmarad. Most 5 mond öt év
mulva kezdi újra nyomatni Toldit; újra nyomatja, igen, mert correcturát
is küld belőle! Megvárta, míg elfogy a dísz-kiadás – most második ki-
adást rendez. Szabad-e, lehet-e az ilyen?

20 A szerzőség illető pontja, mindkét műre egy formán így^c hangzik:
§ 1. Herr Prof. Arany &c. überlässt &c. dem H.[errn] Guszt.[áv]
Heckenast sein ... Gedicht Toldi (: Toldi estéje) für einen neuen Ab-
druck in zweierlei Ausgaben (Pracht-Ausgabe – Volks-Ausgabe) derart,
dass der H.[err] Verfasser nicht berechtigt sein wird eine^d neue Auflage
25 dieses Gedichtes erscheinen zu lassen, bis nicht die von Herrn G.[usztáv]
Heckenast veranstalteten beiden Ausgaben gänzlich^e vergriffen sein
werden. Dagegen steht es dem Herrn Verfasser frei, das benannte Ge-
dicht^f in eine grössere Sammlung seiner Werke nach Verlauf von drei
Jahren, vom Erscheinen der beiden Ausgaben an gerechnet, aufzuneh-
30 men und so als integrierenden Theil seinen [!] Gesamttwerke herauszu-
geben.”³ Ez lényeges pontja a szerződésnek, a többi a tiszteletdíjt, -pél-
dányokat stb illeti.

Akkor e szerződés nekem jónak tetszett, mert bona fide azt véltem,
hogy a kétféle kiadás nem lesz két kiadás, hanem nyomban fog egymásra
35 következni. Most látom a kibuvó ajtókat benne, s ilyen kettő is van.

1.) Ovatosan [!] került a fogalmazó a kiadás, különösen a népsze-
rű kiadás megjelenését időhöz szabni. Ezért még tíz évig is elhúzhatta
volna a Volks-Ausgabét⁴ egy kis malitiával.⁵ Ebből foly

2.) Hogy a három év, mi után^g műveimmel csak némileg is rendel-
40 kezhetem, az akarmely [!] későn megjelenő népkiadástól számittatik.
Tehát így eladtam a Toldiakat 600- és 800 forintért Heckenastnak örök-
időkre, mert mindegy. Most kiadja néhány ezer példányban, hogy elég
legyen a késő utókornak is!

^b kétféle – féle besz.

^c a sorvégen lévő **formán** utáni elválasztójel emend.

^d eine – a két e jav.

^e gänzlich – az ä-n két vessző

^f Gedicht – c jav.

^g **mi után** – elv.

Mit jelent hát a szerződésben az ein<e> Abdruck?⁶ Jelenthet-e az
45 ily hosszú időközzel elválasztott két kiadást? Jelenthet-e oly kiadást,
melyből annak rende szerint correcturát küldenek? Van-e reményem,
törvényes uton, valamit nyerni a szerződés szavai értelmében? Erre néz-
ve kívántam tanácsodat és a gyakorlottabb literátorok tanácsát kikérni,
mielőtt a correct.[ura] iveket visszaküldeném. Mert, hogy rá vagyok
50 szedve, bizonyos. Heckenast nem bánt velem úgy, mint a szerződéskor
bona fide gondoltam, mint az alkudozásban szó volt: ő utógondolattal
kibúvó ajtót hagyott magának.

Egyébiránt állapotom türehető. Családom egészséges, üdvözlenek
téged s a tiedet. Én szinte⁷ csókolom kis keresztfiamat s édes mamája
55 kezeit. Gyulait köszöntöm: megy-e már professornak?⁸ a rossz ember se
nem ír, se nem jó. Mikor küldi már haza könyveimet?⁹ Szabó és Szilágyi
jól van. Ők csak dolgoznak, de én! b. Keménynek add át legszívesb üd-
vözlésemet! Örülök, hogy a Naplót nem ütötték egészen agyon.¹⁰

Fogadd legmelegebb baráti kézszerításomat!

60 igaz hived
Arany János^h

^h egyb.

985.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, mart. 19kén 1858^a

Kedves Barátom!

Soraiddat, melyeket Heckenast irányodban követett bánásmódjáról
irtál, közöltem Deákkal, néhány íróársammal és két ügyvéddel. Mind-
5 nyájan úgy vélekednek, hogy az „ein Abdruck in zweierlei Ausgaben”¹
nem jelenthet két különböző időben megjelenő kiadást. Baj az, hogy a
szerződés alább mindenütt „két” kiadásról szól, nem „kétféle” kiadásról.
Deák ezt oly hibának tartja, mely Heckenastnak támaszkodási pontokat
nyújt, – mig ellenben az ügyvédek, a kikkel a dolgot közöltem, azt állí-
10 ták, hogy az „ein Abdruck”² kifejezés dönt e kérdésben. Hogy Heckenast
ki akar játszani: az iránt mindenki meg van győződve. S ez okokból azok

^a 1858 – elk.

is,^b a kik szerint Heckenastnak némi támaszkodási pontjai vannak a szerződményben, egyértelműleg tanácsolják: ne hagyd annyiban a dolgot. Családod iránti kötelességed e részben Heckenast ellen mindent elkövet-

15 ni. Deák is ezt tanácsolja, sokat várván csupán azon fenyegetéstől is, hogy törvényes útra viszed e kérdés eldöntését. Az ügyvédek, ha pörre kerülne a dolog, ingyen ajánlják szolgálatukat az irodalom ügye iránti tekintetből. A bélyegdíjt,³ mert csak erről lehet szó, többen viseljük mi, a kik ügyedben közös irodalmi ügyet látván, azt merőben magunkévá tesz-

20 szük. Ha e részben engedsz: örökre eleshetel munkáid jövedelmétől a jövőben, annál inkább, mert – a mint látjuk – a szerződésben a nyomatandó példányok számát sem kötötted ki, s ha kikötötted volna is, hol az ellenőrség? Legjobb tehát, ha levelet irsz Heckenasthoz,^c melyben sérelmedet előadod, s velünk közlöd a választ. Egy kiadóra már magában

25 kellemetlen, ha egy íróval pörben áll. De hátha Heckenast nyer? kérded. Akkor nem marad egyéb hátra, mint <...> megirni Toldi^d középső részét s összes költeményeidet <együtt> azzal együtt adni ki. Ha az alatt Heckenast nagyon elterjesztené műveidet: csak használna, mert az újakért^e az egyszer megnyert közönség megveszi az új kiadást.

30 Családodat mind én, mind nőm és Gyulai üdvözljük. Hát Julcsa nem szándékozik-e feljöni? kérdi nőm. Ha a tavaszon Ti^f magatok is feljőnétek: egy nem^g diszes ugyan és nem nagy, de egészen külön szobával szolgálhatok, melyet most csak könyvrakhelyül használlok.

Isten áldjon!

35

jó barátod
Csengery Antal

^b egyb.

^c Heckenasthoz – c jav.

^d Toldi – i y-ből jav.

^e újakért – ú jav.

^f Ti – T t-ből jav.

^g nem – n elk.

986.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1858. március 21. és 24. között]

[Arany kifejti véleményét arról, hogy a *Toldi* jelenlegi és már a korrektúráig eljutott (tehát új kinyomtatást jelentő) népszerű kiadása ellentmond az 1853. július 25-én kötött szerződésnek, amely nyomán a *Toldi* díszkiadása ugyanabban az évben jelent meg: a szerződésben szereplő „ein Abdruck in zweierlei Ausgaben”¹ megfogalmazás nem jelenthet két, különböző időben megjelenő kiadást, amely új megállapodást igényelne.]

987.

DEÁK FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pesten Mart 22^{én} 1858.

Kedves barátom!

Kovács Lajos az Avas-Mojzesfalusi vasgyár' részvényeiből négy darabot Ön gyermekeinek engedményezett, 's azokat az illető bánya ka-
5 pitányágnál új tulajdonosaik nevére akarja iratni.

Az át írásnak eszközlésére ki kell mutatni: hogy az engedményezést az illetők el fogadták. Át küldöm tehát Önnek Kovács Lajos megbízásából ezen két engedményt, oly kéréssel: legyen szives azokra gyermekei nevében az elfogadást felírni következő szavakban: „Ezen enged-
10 ményt kis kora fiamnak (: vagy leányomnak) részére el fogadom.”^a Az alá írást szolga birói hivatal előtt kell hitelesíttetni. Az e' képpen el fogadott engedményeket küldje Ön ismét hozzám,¹ én azokat Kovács Lajosnak talán személyesen, mert feljövételét ígérte, át adom, vagy más hasonló engedményekkel együtt meg küldöm.

15 Nem mentegetem a' szives bizalmas meg szállítást mellyet Ön irányában tisztelt barátom, e' levélben használlok, – de tellyes mértékben [!]

^a fogadom.["] – emend.

hasznos viszonzást kérek és várok, és csak illy^b viszonzás fog meg győzni hogy mentegetésre nem is volt szükségem.

Isten áldja! a' leg szivesebb tisztelettel

20

őszinte barátja

Deák Ferencz

^b illy – y jav.

988.

HECKENAST GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1858. március 26.]

[Heckenast azt állítja, hogy a *Toldi* népszerű kiadása nem mond ellent a szerződésnek: akkor szóban megállapodtak, hogy a kétféle formátum ne egyszerre jelenjék meg. Szerinte Arany beleegyezett abba, hogy a népszerű kiadás a díszkiadás nagyobbik részének eladása után következzen, s 1854-ben, kilenc 5 hónappal a vitatott szerződés megkötése után, a *Toldi estéje* kiadásáról megállapodva, nem tiltakozott a népszerű formátum késedelméért, sőt, fel hagyta venni az újabb kontraktusba az első szerződés szavait. A szerző a *Toldit* mostani megjelenése után három évvel veheti fel összegyűjtött munkái közé, a kiadó pedig mindkét mű népszerű kiadására 200–200 forintnyi pótlékot ígér.]

989.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, mártz. 28. 1858.

Kedves barátom!

Ismét háborgatlak levelemmel, de már csak írnom kell, ha egyébként nem is, <...> hogy megköszönjem szives fáradozásodat ügyemben, s a 5 barátságos meghívást körötökbe. Mi nehezen megyünk mostanában Pestre, Julcsa is igen el van foglalva házi dolgokkal, annál fogva a meghívást jószágtok újabb tanújelül veszszük, de ezúttal nem fogadhatjuk el. Én most az ünnepek alatt ráérnék, az igaz, de bármennyire óhajtának köztek időzni, visszatart valami.¹ Elég erről.

10 Heckenastnak irtam s ő válaszolt.² Mutogatja levelében, hogy ő a
jog terén áll. Végül mind két mű népszerű kiadására, pótlékot ígér 200–
200 forintot. Abba veti lábát – mit én is elismerek – hogy szóval kikö-
tötte a szerződés alkalmával, hogy a népi formatum ne egyszerre, hanem
később jelenjék meg. Ő még arra is akar emlékezni, hogy én beleegyez-
15 tem, miszerint a népi formatumot csak akkor bocsássa világ elé, ha a
diszformatum nagyobb része elkelt. Én erre nemcsak nem emlékszem, de
nem is egyeztem ilyenbe. Mindazáltal van egy argumentuma, melylyel
állítását törvény előtt valószínűvé tehetné. Nevezetesen azt hozza fel,
hogy midőn 9 hónappal később „Toldi estéjére” alkudtam vele, nemcsak
20 óvást nem tettem a népformatum késedelme miatt, sőt az első szerződés
szavait szóról szóra fel hagytam venni a második contractusba³ is. Igaz.
Ezzel ő mindig kimutathatja, hogy a két formatumnak nem egyszerre
kellett megjeleni, legalább hogy én az einer Abdruck^a [!]⁴ dacára még
25 druck [!] kifejezés, mystificálva⁵ a zwei Ausgaben-nel.⁶ Mit tegyek már
most? Pereljek? A nyereség biztos kilátásával is borzadnék ettől. Oly
irónál, ki már alig ir valamit, úgy tűnnék ez fel, mint néhai szűzvállas⁷
atyánkfiai eljárása, kik miután elszegényedtek, desperatus⁸ perekből
akartak megélni. Azt, hogy Heckenast épen ne is adhasson népi kiadást,
30 hogy a jog már most egészen engem illessen, igazság szerint nem köve-
telhetem; mert kétféle kiadásra szerződtem vele, s ő még csak egy félét
adott. Igaz, hogy a másikat is rég kellett volna adnia, s miután elmulasz-
totta, a bíró, lehet, azt mondaná, volenti non fit injuria:⁹ de én, ily igaz-
ság mellett, mégsem lennék teljesen nyugodt. Ő hibás, hogy ennyire
35 hagyta; de én sem követelhetem, hogy végkép elessék egyik féle^b kiadá-
sától. Talán még legjobb lenne elfogadnom kárpótlási ajánlatát: ez leg-
kevesb rossz vért csinál.

Kérlek, édes barátom, légy szives e tárgyban véleményedet még
egyszer tudatni; addig felfüggesztem a válaszolást Heckenastnak.

40 Igaz-e, hogy Gyulai meghalt? Úgy hallom, annyira megeröltette
magát az én könyveim után való futkosásban,¹⁰ hogy tüdőlobbot¹¹ kapott
bele, s meghalt<,>. Nem is hiszem az ellenkezőt, míg személyesen nem
látom.

^a Abdruck – **d** besz.

^b féle – besz.

Deák F.[erenc] egy kedves levél kíséretében megküldé a mult héten
45 gyermekeim számára a vasgyár engedményeket.¹² Hol lakik Kovács La-
jos úr?^c hol kapná meg köszönő soraimat?

Jut-e eszedbe, mi történt most egy éve?¹³ nem volna-e kedved is-
mételni az akkorit?

Köszöntsd nevemmel b. Keményt s a többi „tudós” urakat. Szives
50 üdvözltem kedves nődek!

Isten minden jókkal megáldjon! Boldog ünneplést kíván
igaz hived
Arany János

^c úr – besz.

990.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. április 1. vagy 2.]

[Arany sérelmesnek látja a *Toldi* újranyomatását, mert a szerződés nem
enged meg kétszeri nyomtatást, másrészt mert most kezdődne meg az a három
év, amelynek elteltével ezt a művét is felvehetné összes költeményei közé. Je-
lentse ki írásban Heckenast, hogy három év elteltével, a *Kisebb költemények*
5 tulajdoni jogának visszaszállásakor a szerző a *Toldiról* is rendelkezhet, nem
külön, hanem összes kiadásra, s hogy az ígért 400 forint pótlékot Heckenast
toldja meg 75 forinttal, s kamatozzon az így kiegészült, nála lévő 1000 forint
1858. április 1-jétől.]

991.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. április 2. előtt]

[Kérdezi, hogy nem késett-e el a Petőfi-mellszoborra való előfizetésről.¹]

992.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, IV 2. 58.

Édes Barátom!

Azon kis aggodalmadon, hogy a Petőfi-szoborra előfizetni elkéstél, nagy okom van örülni; mert ime kedves leveledet eredményezé számomra. Légy nyugodt édes Barátom, mert rég azok közé vagy már jegyezve, kik a^a kérdéses mellszobor egy példányát bírni fogják.

Hogy élem napjaimat, kérdezed. Hat hét óta egészségem nagyon változó. Sokat öregedtem lelkileg is, mert most már jó^b öregek társaságában élek és igen derék emberré lettem – mint mondják. Nem egyszer cserélném fel szívesen ez epithetont¹ a hajdani boldog könnyelműséggel, mire most már a dragán [!] szerzett tapasztalatok s egyéb gyönyörű tulajdonok mellett alig vagyok képes. Ki tudná meghatározni, milyen legyen a legokosabb élet?

Készültem s most is készülöben vagyok Kőrösre; e hó folytán okvetlen lemegyek. Meg lehetsz győződve hogy azok közé tartozom kik forrón ohajtják Pestre költözésedet. Van is erre egy titkos tervem;² erről majd személyesen.

Holnap a husvétnapokra³ Komárom-megyébe utazom egy kedves antik-magyar család körébe;⁴ onnan kedden hazatérek.

Szíves üdvözetemet kedves családnak s Neked forró szeretetemet

barátod
Tomori

Jelenleg egy szobrászati-egylet tervén dolgozom;⁵ részleteivel^c majd megismertetlek.^d

^a a – jav.

^b jó – besz.

^c részleteivel – i tint.

^d Ez a mondat a baloldali margón, függőlegesen írva található.

993.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, apr. 6. 1858.

Kedves barátom,

Prósai dolgozat helyett, a mi sehogy sem akar menni nekem, talán e fordítás jó lesz a Szemlébe.¹ Nem dicsekvésből, mintha igen jó volna, 5 állítom vele szembe az eredetit, de hogy kitessék mennyire birtam megküzdeni a nehézséggel. Goethe² ritka olvasónak lesz kezénél, még kevesebb veszi magának a fáradságot, hogy utána keressen: de ha így együtt van, akaratlanul is odatekint. E ballada formailag egyike a mesteri alkotásoknak,^a de fogadom, többen tudják könnyv nélkül a vashámorba-me-
10 nést, mint a hányan ezt elolvasták.³ Nem árt néha ily műfordításokra is ösztönyt, példát adni, mert már bizony bizony nagyon is eredetiek kezünk lenni. –

Vártam Gyulait az ünnepekre,⁴ tőle akartam beküldeni, de látom, kisebb gondja is nagyobb, hogysen ide jőjön. [!] Ti ünnep-utánra
15 ígérkeztetek, e bizonytalan terminus kissé tág magyarázatú, no de akár-mikor a legszívesebben látlak. –

Köszöntsed az illetőket s fogadd mindenkori barátságom kijelentését!

igaz hived

20

Arany

U.i. Kérlek felügyelni, hogy a német szöveg is hibátlanul nyommassék; latin betűkkel perse. –

^a a sorvégen lévő **mesteri** utáni elválasztójel emend.

994.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Pest. april 9. 858.

Kedves barátom!

Régóta hallgatok s egészen elhanyagoltalak. Bocsáss meg; négy hónapja, hogy nem vagyok a magamé s a belküzdelmek egész éveit éltem át.¹
5 Szerettem egy lányt tiz év óta elfojtott érzéseim hevével s a lány viszont szeretett. Éreztem, hogy fordulóponton állok. Mindennemű kételyen átmentem, mindent meggondoltam s Husvét első napján megkértem a lányt.² Neve Szendrey Mari, az egykori Petőfiné testvére.³ A mennyivel roszabb költő vagyok Petőfinél, az atya annyival engedékenyebb volt irántam.⁴ Jól fogadott s nem tönk ellenvetést. Elfogadtam a tanárságot,⁵ augusztusban [!] megyek Erdélybe és szeptemberben esküszöm.

Sokat mondhatsz e lépésre; mint mondanak mások. Szegénységem, [!] csekély kilátásom a jövőre és Petőfiné példája talán elég ok lett volna arra, hogy visszariadjak.⁶ Én a ki megtanultam a lemondást, talán e szenvedélyt is le tudtam volna győzni, s tán le is győzöm, ha legdémonibb kétélyek [!] után is meg nem győződöm, hogy e lány épen hozzám való. Bár hogy fordultak volna a dolgok, ez lett volna utolsó illusiom a szerelemben. Meguntam ez üres hiu életet, melyet Pesten kelle élnem. Eléggé megvénültem, hogy behuzzam vitorlaimat s egy szűk körre szoritkozom.
20 Talán az irodalmi pályán annyi sem lesz belőlem, mennyi másképp lehettem volna, de <egy k> a csendes házi élet föléri azt a csekély dicsőséget, melyre a legjobb esetben is számolhaték. Talán sokat nagyon sokat kell szenvednem családomért, de valamiért szenvedni mindig jobb, mint tevéketlenségben s képzelt fájdalmakban fölemésztődni. Bizom a
25 gond[v]iselésbe^a és magamba s mindenre el vagyok készülve.

Az ég áldjon édes János, köszöntöm kedves nődet, Julcsát, Laczit. Könyveidet magam viszem ki Pünkösdre⁷ valamint nőd gyűrűjét is. Bocsássatok meg. Szabót, Szilágyit szintén üdvözlöm.

30

barátod
Gyulai Pál

^a gond[v]iselésbe – emend.

995.

EMICH GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1858. április 11. előtt]

[Emich kimutatja válaszában, hogy a *Murány ostroma* kiadásáért Arany tartozik a kiadónak, s ehhez járul még a pénz tíz évi kamata is.]

996.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, ápril 11. 1858.

Kedves barátom!

Nem tudom, mi volt nagyobb: a meglepetés-e vagy az öröm, melyet leveled nekem okozott; annyi áll, hogy mindkettő igen nagy volt, 5 nagyobb mintsem azt tentával ki lehetne fejezni, annálfogva nem is kísértem meg, hanem szerencsét kívánok a lépéshez. Mint irod, de ha nem irnád is, tudom képzelni, erős harczon mentél keresztül, mi előtt e nagy fába vágtad fejszédet, meggondoltad elejét végét, s kiösmerted azt, kivel pályád hátralevő részét meg akarod futni. Részemről – illetőleg 10 részünkről, miután nem láttam okát, mért csináljak belőle titkot családom előtt – rossz sejtelennek árnyéka sem merült fel a tett lépés irányában, sőt hiszszük, hogy ez életedre oly forduló pont lesz, mely nem rosszra, hanem jobbra vezérel. Adja isten, hogy e sejtelmünk való legyen! Sz.[endrey] Marit mi kevésbé ismerjük, nőm látta egyszer – úgy gondolom 15 lom én is – gyermekkorában,¹ az óta, halljuk, szép leánynya fejlett ki. Szellemi s kedélyi tulajdonit te ismered: a „nekem való” kifejezés meggyőző erről. Mi csak azt mondjuk hozzá, hogy a partie² igen tisztességes, és ha nem a szív, csak a számító ész vezetett volna is rá, jó partienak mondható. Az, hogy Petőfiné testvére, legkisebbé se aggaszszon, egy az, 20 hogy Petőfiné minden hiusága daczára sem rossz nő, – magad is dicsérted anyai tulajdonit, – de ha olyat, mint P.[etőfi] nem szeretnél is, mindig

hallottam hogy Mari^a egészen más, sokkal háziasb, nőiesb természet. Csak te ne habozz, ne ingadozz, e házasság olyannak látszik mi előttünk,^b mely téged, mint szokás mondani – emberré tehet. – Remélem
25 pesti barátink sincsenek más véleményben.

Vártalak húsvétra, az igaz, ingyen sem álmodván, hogy e húsvét oly eldöntő sorsodra nézve. Tegnap este Tomori (mert itt van) volt nálunk, s hozta fel mint kósza hirt, hogy teszed a szépet: mi ezt sem hittük, annál kevésbbé, mert épen táborozást kezdesz Petőfiné et comp.[agnie]³
30 ellen.⁴ De mit is bántod te a szegény blue-bottle-ke?⁵ Minek vesztegeted a drága időt, tentát és szép stilt ez irodalmi dilettansok ellen, kik nálunk nincsenek is valami sokan, aztán meg, sehol a világon egy irodalmat is rosszá vagy jóvá nem tesznek. Ha vissza élés van, mely káros, irtsad a gúny és kritika fegyverével:^c de a nőiróság ez nem visszaélés, ez csak
35 olyan, mint a középkori nőkardoskodás, – sem árt sem használ. Rosz vért csinálsz annyi szép hölgynek és magadnak: a dolog marad a réginél. –

Én most avval mulatom magamat, hogy a könyvvarusokkal veszekszem. Emichre ráirtam volt, hogy disznóság 10 év óta nem számolni Murányról, de még csak nem is válaszolni levelemre. Válaszolt és számolt,
40 kitüntetvén, hogy én vagyok neki adós néhány forinttal, s pénzének, melyet a kiadásba ölt, kamatjával.⁶ Ez is szép. – Talán tudod a Heckenasttali historiámat.⁷ Ő nekem 400 forint pótlékot ígért, én bizonyos tekintetből még 75-öt rá kértem, s kijelentését annak, hogy midőn a „Kisebb versek”⁸ tulajdoni joga viszaszáll rám (még 3 év van hátra),
45 akkor Toldiról is rendelkezhessem, nem külön, hanem összes kiadásra. Az óta ez is hallgat, tán nincs inyére a módosítás, pedig ez csekély. –

Szilágyi és Szabó viszont üdvözlének, valamint nőm és Julcsa is. Köszönts Csengeryt, Keményt. Olvastad-e goethei balladámat: nem volt annyi lelkem, hogy jobban lefordítsam.⁹ Vedd szives ölelésemét! [!]

50 barátod
AJános

^a Mari – M m-ből jav.

^b mielőttünk, – [?]

^c fegyverével: – e é-ből jav.

997.

HECKENAST GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1858. április 16.]

[Heckenast kéri Aranyt, hogy válaszoljon 1858. március 26-i levelére.]

998.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Nagykőrös, 1858. április 17.]

Igen tisztelt Kiadó ur!

Csodálkozva olvasám Kegyed tegnapról kelt levelét, melyben felszólít, hogy mártz. 26-diki iratára válaszoljak. Én arra, mindjárt ápril 1-ső vagy 2-dik napján válaszoltam, de levelem e szerint elveszett, a mi
5 közöttünk még eddig nem történt. Azon levélben bőven kifejtettem vala, miért s mennyiben sérelmes rám nézve Toldinak újryomatása,¹ 1-ör mert szerződésünk kétszeri nyomást nem enged, 2-or mert rám nézve kellemetlen az, hogy a 3 év, melynek eltelte után Toldit összegyűjtött műveim közé felvehetem, még csak ezután kezdődjék; úgyhogy az
10 esetben, ha majd „kisebb költeményeim” joga rám visszaszáll, akadályozva lennék Toldit összes költeményeim közé felvenni. Mindezeket az elveszett (de talán még Kegyednek kezéhez jutandó) levélben, jogaim indokolásával bőven előadtam; most nem akarok e tárgyról új dissertatiót írni, csupán a módosítást ismétlem itten, melylyel azon levelet bezár-
15 tam, s mely mellett Ön becses ajánlatát elfogadni hajlandónak nyilatkozom, s jelenleg is nyilatkozom:

1. Hogy a fentebb 2. pont alatt érintett aggodalmam megszűnjék, annak (sajátkezű aláírással) írásbeli elismerését kértem vala, Kegyed részéről, hogy a Toldiaknak Összegyűjtött Költeményeim közé felvételét
20 sem akadályozza, mihelyt a „Kisebb költemények” kiadási joga rám visszaszáll, az illető szerződés szerint.

2. Az ajánlott összegre nézve annyi módosítást kívántam, hogy szíveskedjék Kegyed a még nála lévő néhány forint tőkém, a két Toldira adandó pótlás fejében 1000 mond ezer pft. kerek számra kiegészíteni, 25 hisz a különbség úgy sem sok, ha jól számítom, mindössze is 75 forint, tehát éppen annyi, a mennyit én a Szilágyi Sándorféle Geschäftben,² úgy látszik örökre, elvesztettem.³ Aztán még azon kívánságomat fejeztem ki, hogy Kegyed folyó évi Aprilis 1-ső napjáig a számadást részemre elkészítettén, ugyancsak e naptól fogva az egész 1000 forintot, mint kama- 30 tozó tőkét felvétetné a jelen évre, tehát ne a Toldiak megjelenésétől függesztetnék fel a fizetési határidő. Ez Önnek néhány forint különbség, jól tudom, de sok nem lehet, miután remélem, hogy Toldi Estéje nyomon követendi Toldit, mert itt nincs miért az egyiknek elkelésére várakozni.

Mely módosított feltételeim elfogadását, s a számadásnak ily érte- 35 lembeni megküldését bizton remélve, egyszersmind mai postával a rég nálam heverő javításíveket útnak indítom, tisztelettel maradván

Igen tisztelt Kiadó úrnak

szíves jóakarója
Arany János.

999.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, april. 17.^a 1858.

Kedves jó barátom!

Vén asszony nem vagyok, nem is adok az álomra semmit; de mostanában oly gyakorta s legközelebb két éjjel egymás után oly élénken 5 álmodtam rólatok, hogy szinte babonás sejtelem kezd háborgatni. Meglehet, hogy mind ez csupán beteges agyam éji káprázata, „aegri somnia”,¹ semmi egyéb: de meglehet az is, hogy e megmarkolható, fontolható rőfölhető világon kívül más is létezik körülöttünk, melynek kárpítja olykor-olykor lebben föl csak, sokkal rövidebb időre és titokszerűbben, 10 hogysem a tudomány a sejtett valót kétely nélküli igazsággá tudná kristályosítani, hogy magazinjába^{b2} rakhassa, mint valami kőst. Azért nem állhatom meg, hogy míg ez álmok benyomása alatt vagyok, meg ne

^a 17. – 12-ből jav.

^b magazinjába – z s-ből jav.

kérdjem tőled: hogy vagytok édes jó barátom? Az éjjel hozzám jöttetek,
előbb a kedves komámasszony, fényes hintóban, két hatalmas lóval, me-
15 lyekben a „fátyolt”³ és társát sehogy sem birtam felösmerni, s komám-
asszony sem az én „kicsi” komámasszony volt, hanem egy junói⁴ termetű
hölgy, magas, telt alak, kedvesen és sokat csevegő; vonásait mindazáltal
felismerhettem. Számára lakomát rendeztünk; te azután érkeztél meg
csikorgó rosz szekeren s gebe lovakon; arcod s egész termeted: „heu!
20 quantum alter ab illo Tompa erat”⁵ – kivel harmadfél<-> éve az agtelki
barlangban bujkáltam: sovány, sárga szomorú alak. Efféle bolondság
okos embert nem zavar ugyan meg, de teszem, hogy itt laktátok a szom-
szédban, hol ez a nagy „kinlódium”⁶ terpeszkedik, bizony csak benyitot-
tam volna én mingyárt reggel hozzátok, megkérdezni: „édesim, hogy
25 aludtatok; oly furcsát álmodék, nincs valami baj?” mit nem tehetvén, a
kérdézt jelen soraimra bízom. –

Mi, hála érte annak, ki a jót és gonoszt méri, tűrhető állapotban va-
gyunk, a menyiben sorsunk folyvást a régi. Telnek az egyhangu napok,
kevés örömmel a jelenben, nem vérmes reménnyel a jövőre nézt; de
30 mégis elég nyugodtan, nem zavarva semmi nagyobb baj által. A gyerme-
kek nőnek: Laczi akkora mint én, Julcsa kicsiny maradt, igaz, de már ő
sem akar „kis leány” lenni; az anyjok néha fájlalja lábát, én zúgó fejem-
mel sokszor jobb szeretnék sétálni menni, mint leczkére: de végre is ez
az élet! Ha nem is olyan, mint a Szász K.[ároly] boldogsága, ki most
35 virágzik másodszer,⁷ – ennyi is jó „öreg” embereknek. Károlyt sokan
féltették e házasságtól, mert arája, mint minden szépség, nagyon ki volt
téve a rágalom nyelvének: én nem tudom, mi van a dologban; azt sejtem,
hogy Károly most nagyon boldognak érzi magát: adja isten, úgy legyen
mind holtig!

40 Laczi fiam sürget, vinné már a levelet postára, tehát szokásom el-
lenére most egyszer bezárom a második lapon. Isten téged és az én jó
komácskámát – szeressen minden jóval örökkön örökké

hived
Arany J^c

^c egyb.

1000.

MENTOVICH FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Marosvásárhely [!] Április 18-án 858.

Kedves Jánosom!

Vasárnap délelőtt van, szép tavaszi nap, milyen még az idén nem volt – s én még sem megyek a szabadba sétálni, hanem leültem asztalom
5 mellé hogy jóvá [!] tegyek egy mulasztást, mely mián az önvád darab idő ota nyugodni nem hágy, mely nekem szemrehányásokat tesz és atkozot-
tul stichliroz;¹ azon mulasztást, mely abból áll: hogy neked még nem irtam, pedig már mindjárt két éve hogy körötökből eljöttem. Ha nem ismernéd halogató s egy kis könnyelműségre hajlandó természetemet
10 félnék: hogy eddigi mulasztásomból részvétlenséget, megfélelkezést és hidegséget olvasandsz ki – így azonban remélem elhiszed szavamra: hogy gondolatban sokszor fölkerestelek és kereslek föl, jól esik reád gondolnom, s nekem valódi ünnep, midőn levél vagy a kósza hír útján rólad és kedves családotról hallok valamit; elhiszed ha azt mondom:
15 hogy Magyarországból magammal hozott legszentebb emlékeim közé tartozik a te barátságod, s azt el nem veszíteni de az egész életre kiérdemelni legőszintébb ohajtásom egyike. Ne engedje az ég édes Jánosom! hogy semmi tekintetben barátid segélyére szorulj – de ha a sors a körülmények úgy hoznák magokkal hogy arra szükséged lenne – én az első
20 közé tartoznám, kik érted és kedves családotért tesznek valamit, itt nem volnék hanyag, a halogató Mentovich itt erélyt fogna kifejtteni. Ha hiven elődbe tárhatnám azon kedélyhangulatot, melylyel e sorokat leirtam: bizonynyára meggyőzne téged szavam őszinteségéről. Bocsáss meg ez érzékenykedésért – de ládd nem volt még alkalmam érzésim őszinteségét
25 neked bevallani, miből semmit sem von le az, hogy ismeretségünk után oly késő idő mulva történik, ez nem az új bor felpesdülése, [!] de az óbor olajos bouquet-jának,² illatos zamatjának tekintheted azt.

Annyi mondani és kérdeni valóm van, hogy nem tudom hol kezdjem. Mindenek előtt hallj valamit állapotunkról. Én egészség dolgában
30 jól vagyok, azt mondják hizom, hasam nő, mire én azt szoktam felelni: hogy családod háznál sokkal jobb ha a férjnek, mint ha a nőnek növekszik [!] a hasa. A Maros partja mellett Erdély bércei közt ismét folytatá-

sát élem azon gyermek- és ifjú kori^a napjaimnak, melyet a Magyarhonban töltött hat év megszakasztott volt. Olyan az én életemben ezen hat
35 esztendő mint egy rossz és sületlen regényben egy gyönyörű és szépen kikerekített epizód, sokszor beszélek köztetek eltöltött eleményeimből [!] társaságban itteni barátim- és ismerőseimnek, mely alkalommal irigység tárgya vagyok, drága pénzen vennék meg tőlem hogy hallottam Arany János komoly bajusza alól mázsás élceket, s „a vasvári verebeket”³ ki-
40 gördülni; hogy ferbliztem⁴ Tompával és Jokaival [!] – s hogy (ezt olvasd fel Lacinak) hogy láttam Losonczi az olájt⁵ eltáncolni – de én mindezeket nem adnám el – de örzöm őket, mint a szerelmes a kapott rozsa vagy zöld levél száradó romjait. Anyagi állapotom türhető, nagy előnye az itteni tanári állomásoknak,⁶ hogy kényelmes szállásokkal vannak el-
45 látva, fizetésem – mióta a directorságot rám erőltették – fölmege 800 e forintra, tarthat az ember egy-egy urfi kosztost, sőt magán órákat is lehet adni uri házaknál. Családom is jól van. Feleségemnek úgy látszik használ az erdélyi levegő – kivált mióta a múlt nyáron fürdön volt jobb erőben van, szeretném a nyáron is elküldhetni. gyermekeim [!] nőnek, mindjárt
50 nagy leányaim lesznek. Gyula szépen halad a hegedűben és tanulásban is.

Hát ti hogy vagytok? bajlods-e most is főszédülésekkel? A kedves komámasszony meg van-e régi jó egészségében? Megérem-e még vagy egyszer hogy az általa süttött híres turos rétes mellett a jó miskolci szörpölgetve komázzunk Losoncival, viccelődjünk Szelekivel?!^{b7}... Én azt
55 hiszem meg, ha ezen a nyáron nem, de a jövőn okvetetlen meglátogatlak benneteket. Hát te édes Jánosom! mért ne jöhetnél be Erdélybe? Most is sans d'aur^c [!]⁸ az a Sándor? nem tudja-e kicsinálni hogy beutazzátok és utazzak együtt Erdélyt? Ha ő nem hát kicsinálom én: hald János!^d parancsold meg Szelekinek tegye fel ezen számokat: 11. 64. 80 a Lottóra, tegyen fel a maga pénzéből rá egy pengő forintot, nyerünk 4 ezer pengőt,
60 ebből fedezve van utazás a többi felosztjuk együtt.

Küldök egy programot⁹ tudatás végett addig is míg ezen tárgyban bővebben írnék neked.

De most látom hogy kifogytam a papirból pedig sok kérdeni valom
65 volna még hátra – mindezek máskorra maradnak – és pedig nem fogsz

^a kori – ri th.

^b A bal lapszélen e sor mellett (feltehetőleg Arany Lászlótól származó) kérdőjel.

^c d'aur – r th.

^d János! – J j-ből jav.

két évig várakozni reájok. Feleségem tiszteli csokolja a kedves komám-
asszonyt gyermekeivel együtt – nem különben én is – Isten áldjon
mindnyajatokat édes Jánosom – szivemből öelve vagyok

őszintén szerető barátod

Mentovich

70

1001.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, april 19-kén 1858.

Édes barátom!

Köszönöm a verset. Pár nap mulva meg fog jelenni.¹ Itt küldöm a
díját, sajnálva, hogy csak ennyi telik.

5 Igen leköteleznél,^a ha a naiv költészetről irt értekezésedet is bekül-
denéd; vagy Zrinyiről tett jegyzeteidet állitanád össze;² vagy akár a régi,
akár az újabb költészetről vetnél papírra néhány eszmét, ha töredékesen
is. Ha a forma, a nyelv nem oly tökéletes, mint verseidben: ne törődjél
vele. Nem a te prózád hiánya az, a mit érzesz, hanem általában a magyar
10 prózáé! S aztán – mire való a szerkesztői titoktartás, ha épen nem akarod
tudatni nevedet.

Gyulai házasodik.³ Ez már előtted nem újság. Azt is elképzelheted,
hogy most hasznavehetetlen ember... A nők addig kinozták correcturá-
val, míg a nőirók ellen sorompóba szállott.⁴ Montirozta magát⁵ s polemi-
15 cus szenvedélye, mint többször, igen is messze ragadta. Részemről nem
igen veszek különbséget észre a^b divatlapok nő- és nemnő-irói közt.
A kérdés főleg az, a nő egész lélekkel minden idejét az irodalomnak
szentelheti-e vagy sem. A dilettantismus nem használ az irodalomnak,
akár nő, akár férfiú^c űzze. Aztán a különböző nevelés! stb.

^a leköteleznél, – **ö jav.**

^b észre **a** – ész jav.; **re a** besz.

^c férfiú – **ú jav.**

20 Azonban idóm ki van mérve; tovább nem fejtegetem, a mit Te^d
igen jól tudsz.

Isten áldjon! Nóm üdvözöl mindnyájatokat!

barátod
Csengery Antal^e

^d Te – T t-ből jav.

^e egyb.

1002.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1858. április 19. után]

Édes Barátom!

Örömet küldenék a Szemle számára is valamit, de rajtam még
mindegyre a régi átok nehezül: nem dolgozhatom. Ez talán boszúság
nektek – de nekem kin, irtózatos. A Goethe féle fordítást összenéztem az
5 eredetivel: bizony csak fordítás az!¹ Talán a megjegyzett sorok, ha nem
leghívebben adják is vissza az eredetit, magyarul legolvashatóbbak lesz-
nek.

B. Kemény (s ha Pesten van) Deák urakat szíves tisztelettel üdvöz-
löm. A kedves „komám asszonynak” legőszintébb jókívánatomat légy
10 szíves tolmácsolni, kis keresztfiannak is küldöm apai csókomat² (egy-
bet sem küldhettem még neki!) Talán már jár, beszél, vagy tanul is?
Rosz ember vagyok, ily hosszú időre mellőzni, a kik szeretnek!

Fogadd ölelésemet!

igaz barátod
Arany János^a

15

^a egyb.

1003.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

Nagy-Körös apr. 25. 1858.

Tisztelt Kiadó Ur!

A szerződés egyik példányát van szerencsém ezennel aláírva küldeni.¹ És így ezzel is tisztában vagyunk.

5 Fogadja Kegyed szerencse kívánatomat a népszerű kiadáshoz és mindenkori szíves hajlamaim őszinte kijelentését!

igaz tisztelője

Arany János

1004.

ARANY JÁNOS – MENTOVICH FERENCNEK

Nagy-Körös april. 25. 1858.

Édes barátom!

Ha a levélírásban, részint szenvedő állapotom, részint az ebből folyó lustaság miatt, jó magam is a lajhár gyorsaságával nem vetekedném; úgy talán inkább félhetnél részemről szemrehányástól; bár akkor sem bizonyos, tenném-e azt, miután irántami jó indulatodról s becses barátságodról mindenkor jobban meg valék győződve, hogysem^a egy kis mulasztásért eddig táplált jó hitemet szélnek ereszszem. És bár jól esett olvasnom soraidból baráti érzésed őszinte kiömlését: ennek szüksége legfőlebb részeden vala, ha azt hívéd, hogy öt évi együttlétünk¹ nem volt elégséges engem szivedhez közel hozni: de részemről^b felesleges volt e vallomás, mert én, az első napok óta, melyeket mint ujoncztanár jó családod szíves körében töltöttem, változatlan barátságot érzék irányodban; s ha te azt oly tisztán, mint kellett volna, fel nem ismerhetted: talán szokott ügyetlen modorom a hibás. Tartson meg az isten bennünket, édes Ferim, ne csak ez árnyékvilágban, hanem egymás jó barátságában is so-

^a egyb.

^b emend. – ő ékezte kihúzva

ká, – soká! de most hagyjuk ez érzélgést, mert bár jól esik az embernek olykor szive teljéből kiönteni egy kicsit, de az efféle, ha nagyon hosszú körmondatokban nyilatkozik, végtelen unalmassá teszi a levelet. –

20 Kedves családod felőli tudositásodon szivünkéből örvendettünk. Tehát az erdélyi lég használt az én jó (és szép) komámasszonynak. A gyermekek nőnek. Gyula azóta nagy művész lehet: nem taníttatod rajzolni? arra is nagy hajlama volt. – Mi is megvagyunk, hála az égnek. Nóm ottan-ottan lábait fájlalja – ez néhány év óta elő-előfordul – másképp

25 egészséges. Laczi már nagy fiú, oly nagy, hogy nem ismernél rá, akkora magas, mint én, pedig még csak most 14 éves. Jelenleg az V. osztályba jár és mégeddig jól tanul. Tudod, hogy leginkább ő köt engem Kőrös-höz: ennek is hát majd vége lesz. De nem verem a készülőt. Furcsa, hogy azok közül, kik 51-ben itt voltunk, én készültem mindig, s ime most is itt

30 vagyok, már hetedik éve! – Julcsa, hihetően a gyakori betegség miatt, kicsiny maradt szegény, még nőhet ugyan, de nagy már nem lesz, közép-termetű is alig. Különben most igen jó egészségben van, egy év óta az orbáncz is megkimélte. Én? se jobban, se sokkal rosszabbul, mint voltam. Fejem egyre zúg, s alkalmatlanná tesz a munkára, – hozzá, mint minden

35 tavasszal jobban érzem, a mell se nagyon derék. Rongy élet biz ez, de hordjuk, míg lehet, mert nincs különb.

Tompáról irnék neked – ha tudnék róla valamit. Ő nagyon szivére vette a csapást, mely megfosztá egyetlen reményétől, az általa több mint apai szeretettel szeretett fiúcskától: az óta még levelezni sem tudok vele.

40 Én csak irogatok neki: ő egyszer válaszolt a télen, mely levél mutatja kétségbeesett állapotját.² Ugy sejtem, hogy különben is beteges nejét tönkre tette a veszteség, s Miska szegény neje miatt is remeg.

Karli fiam boldogságának hírét bizonyosan hallottad.³ Ő megint a homokba plántálta magát: vajha ne homokra többé jövendőjét! De azt,

45 hogy Gyulai Pali is a szent igába hajlandó, alkalmasint nem tudod, ha csak Szilágyi nem írta. Ugy van biz az: húsvét óta vőlegény;⁴ eljegyzett arája Szendrei Mari, testvére az egykori Petőfinének. Septemberbe Kolosvárra megy tanárnak, vagy más hova úrnak, miután ipa kész rólok bőkezűen gondoskodni. A dolog már bizonyos, visszalépés, ha lehető

50 volna is, semmi ok félni attól.

De bízom én az aprólékos pletykák megírását Szilágyira. Ő majd tudatja veled, körülményesen, hogy Farkas Elek⁵ megházasodott ismét elvált, hogy S. Pólikát most hirdetik, hogy utódod Ballagi K.[ároly]

megégett, azaz csak a Báthoryék istállója,⁶ mely miatt szegény Károly
55 collega sok bút lát vala; hogy ugyanő már rég leházasodott, nem külön-
ben Weisz collega is; Deák Józsi pedig felbontotta az allianczot;⁷ hogy a
propaganda úgy virágozik, majd megvész; hogy W.[eisz] colléga tanyát
örökölt a régvárt Patay-tömegeből;⁸ hogy a csuli⁹ (Szabó Károly technicus
terminusa¹⁰) mióta elmentél igen grassál,¹¹ s rajtam kívül minden collega
60 rontja vele erkölcsét stb. stb. Ezeket s a hasonlókat Szilágyira bízom,
valamint azt is, hogy Losonczi nem házasodott ugyan meg: de megfia-
dzott, azaz elhozta^c fiát, s most már talán lemondott nőtlenségi igényei-
ről. Különbén Laczi most is a régi víg gyerek – valamenyiünk közt legfi-
atalabb. Sándor pedig erősen vénhedik már is nagyon hasonlít a
65 vigjátékbeli bolondos nagybácsikhoz. Kis Lajost a homoeopathia¹² igen
jó húsban tartja; Lengyel¹³ tömi „az állatot” neki már szőlője, háza van,
csodálkozom, hogy uradalmat nem vesz, mert azt is vehetne – olyan
pénzen. Károlyiék szinte¹⁴ egészségesek s ezzel legyen vége a litániának.

De azon jó idők, melyeket egyszer másszor töltöttünk, elmúltak,
70 rám nézve legalább el. Most is vannak ugyan összejövetelek, pecsenye és
bor nem hiányzik, jó kedv is van másoknál: de én ritka helyen veszek
részt, vagy ha ott vagyok is, olyan, mintha ott sem volnék. Szerencse, ha
V-[arg]a collegával,¹⁵ mingyárt jóllakás után, elszökhetem. Fejem nem
birja ki a rendetlenséget: nyugalom és rendes higgadt kedély állapotra
75 van szükségem, ha azt akarom, hogy tűrhető állapotban maradjak, min-
den izgalom árt. A „vasvári verebek” soha sem repülnek már ki az
eszterhaj alól;¹⁶ azon veszem észre, hogy benne vagyok a vénség nyomo-
raiban, a vénség örömei nélkül. No de, ha nem lehet máskép.

A közelebbi nagy vacatiót szülőföldemen Szalontán töltöttem, csa-
80 ládostul. Ez után még könnyebb lesz oda rándulni, mióta a vasút
N[agy]váradig megnyilt¹⁷ – mert onnan már nincs messze és mindig jó
az út, valamint Erdély felé is. Ez irányba az őszön [!] szinte voltam a
Királyhágóig,¹⁸ de túl rajta nem és – szégyellem bihari létemre – soha
életemben. Ha az általad ajánlott számokat megnyernők – vagy ha csak
85 annyira jövedelmes ügyleteket tudnék csinálni a könyvárusokkal, mint
régebben, kétszer se mondanám, hogy legközelebbi kirándulásom Erdély
felé nem^d veszi irányát: de így, mikor, telelő medvekint, csak a boldo-
gabb időkben szerzett hájamat fogyasztom, nehezen nyílik ily költséges

^c elhozta – h jav.

^d nem – besz.

expeditióra kilátás. A tél hosszú, a zsiradék kevés: lesz-e valaha kikelet,
90 nem tudom. Pedig előre élvezem már a viszontlátás örömét, mely ha nem
is a Zandirham hónapban,¹⁹ de itt csakugyan megtörténhetnék; s ha nem
miskolczi bornál, a kőrösi mellett is tudnánk mi egymásnak örülni. Csak
azt ohajtom, hogy inkább az idén, mint jövőre jöj; mert periculum in
mora,²⁰ s ki tudja, hogy addig ertyős bajuszom nem szenved-e valamely
95 költői metamorphosist, kajla eresze szomorú fűzzé^e változván<,>?
„Minden órának leszakaszd virágát” mondja Vajda János:²¹ ha tehát én
a te virágod vagyok, jer és szakaszsz le!

Irodalomról beszélni is restelek, miután kikoptam belőle. Úgy van
az ember ezzel is, mint cigány lova a koplalással: midőn beletanulna
100 már, akkor döglök el. Richtig!²² soha e hasonlat jobban alkalmazva nem
volt.

Lakásom még folyvást a kollégium melletti ház: ennek kis szobá-
jában, füst felleg közepett, veres sujtásos háló köntösben, török fezzel
agyamon, képzelj engemet, ha azt akarod, hogy phantasiád el ne vesse a
105 súlykot, mint néha a Jókayé.^f Pestet azóta nem láttam, hogy téged. De
hozzám néha rándultak le onnan: Kemény, Csengery, Gyulai, Brassai
&c. – Iskolánknak eddig még nem sokat ártott a nyilvános Kecskemét
versenye: de árthat ezután.²³ Most Kecskemét teszi az avantgardeot²⁴
Bécs felé; Kőrös előre hátra pislog;²⁵ Debreczen effective hátrálót fúj.²⁶
110 Mi lesz a táborozás eredménye, majd megmutatja az idő.

Hanem, lásd, mire belé ízeledném a levélírásba: elfogy előlem is a
papír, melyet ez alkalommal apróra beirni elégnek tartottam. Rajtad áll,
hogy gyakrabban irjak. Most tehát fogadd szives ölelésemet. Családom
köszönt és csókol mindnyájotokat, velem^g együtt, ki maradok a sirig

115 hűved
Arany János^h

^e fűzzé – zz jav.

^f Jókayé. – y i-ből jav.

^g velem – v jav.

^h egyb.

1005.

VINCZE VIKTOR – ARANY JÁNOSNAK

Debrecen tavaszho [április] 28^{án} 1858.

Tisztelt tanár úr!

Megbocsásson^a ön,^b hogy ismeretlen létemre egy olly felhivást intézek önhöz, mi bármelly körülmények közt szerénytelenségnek tünhetik
5 fel. –¹

Azonban mentse ki szerénytelenségemet azon előszeretet, mondhatnám ihlettség – mellyet keblemben ön műveinek olvasása előidéz.

Szokásom lévén ugyanis, mindannyiszor, midőn kedélyemre valami köd borúl, önnek kedves költeményeivel deríteni fel lelkemet, – így
10 történt jelenleg is, hogy elmerengve^c önnek páratlan Toldija csoda szépségein, eszembe jutottak a Losonczi Phönix egykori szerkesztőjének azon szavai, mellyeket ő, annyi tetszéssel fogadott Albumában önnek „Daliás idők” című mutatványához észrevételül csatolt, s melly így hangzik:

15 „Kezdeté egy nagy népies eposznak melly Töldi második részét képezendi”;² – azonnal feltevém magamban: tartson ön bár tolakodónak, kérdést<,> intézni^d önhöz^e az iránt, miért tartja vissza magas rőptü lelke terményeit a sovárgó közönség elől, ’s mi az oka, hogy ígérete dacára ezen kedves költeményének folytatása – melly a mutatványból itélve
20 Töldinak méltó testvére leendett – e’ korig elmaradt. – Dicsőségemnek tartanám, ha e tekintetben becses válaszára érdemesítene.

Egyébkint tisztelettel vagyok
Tisztelt Tanár Úrnak

érdemszerintí tisztelője

Vincze Viktor

(: Nagy új utca 1695. sz.)

25

^a Megbocsásson – o ö-ből jav.

^b ön – ő [?]

^c elmerengve – v jav.

^d intézni – in th.

^e önhöz – ő [?]

1006.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1858. május 3.]

Édes jó barátom! Alig tudok rámenni, hogy válaszoljak leveledre. Pedig tehetném sűrű dolgom felől, mert hónapok óta épen semmit se' csinálok; nem irok, nem tanulok, nem olvasok még szórakozás kedvéért sem. Ollyan unalmas az nekem, azon gondolkodni: mit akar más monda-
 5 ni? aztán nem is érdekel bármit akar, s bármit mond. Hanem mérem egész nap a tornácot és pipázom annyit, hogy gyakran csak mikor elszédültem és a gyomrom felemelyedett, [!] akkor veszem észre. Volna tán kedvem a kertbe menni, de minék? nincs ott egy fűszál sem; ollyan idő jár itt, hogy a 80 éves öregek állítása szerint, ember emlekezetére
 10 nem járt illyen idő. Bátran elmondhatni: hogy egy év óta nem volt eső; a télen semmi hó, azóta egy harmatcsepp sem. A föld megégett; minden nap szakadatlanul orkán^a és vihar, 5–6^b falu ég egyszerre, éjjel ugy mint nappal. Agteleknek csak a helye maradt, mikor a mult héten egyszerre 8–10 helyen lángot vetett: nem volt egy kanál víz sem a faluban. Marháink
 15 böggve, nyargalva járnak haza, ottkünn^c semmi, itthon semmi enni-való. A vetés megsárgult, elégett; s az élet ára a piaczon kétségbeejtőleg leszállt. Adó,^d cselédbér, napszám, ruhaféle háromszorta magasabb, mint mikor 40 forint volt egy köből búza. Buza nem kell, marha nem kell. a [!] hus, szappan, gyertya magas áron, s az, a miből ezek kitelnek t.i. a
 20 marha, 4^{ed} rész árán sem kel<l>. A magtárat szétosztották a reszvényeseknek, mert egy lélek sem vett ki egy ficsórral¹ sem. Inség van a nagy bőség miatt,² fulunk erősen a zsírba. Felfordult világ! Nálatok szinte³ így van ugy-e édes gabnakereskedő poétám!

Lám, lám! Azt akarnám affectálni⁴ hogy engem nem érdekel a vi-
 25 lág; pedig dehogy nem! egye meg a f-[en]e ötet!

Álmadra térek. A fátyol⁵ persze nem ollyan, mint ez előtt, zabom nem terem, pedig most épen egy árú a kenyérnek-valóval. Rólam azt

^a orkán – o O-ból jav.

^b 5–6 – 5 jav.

^c ottkünn – nn jav.

^d Adó, – d jav.

mondják: hogy hízom, hogyne! igen jól érzem magam s boldog vagyok!
Kedves komádasszony, majd igazán az általad álmodott szekérre jutott,
30 szépen felöltözve, mint álmodtad, hanem annak a szekérnek lő a neve,
t.i. az én szent druszám lova; – nagyon beteg volt, most már jobbacskán
van az ő módja szerént. Siet szegény ő is valahova, én is látom, ő is
mondja; ugy mondjuk, hogy azt kell olyankor mondani: áldott legyen az
ő neve érette!⁶ Erre az a rim:^e hogy elvette. látod [!] hogy még verselni is
35 tudok! bolond volt, a ki az első lábra megtanított!

Lévai és Solymosi⁷ nálunk voltak Husvétban.⁸ Ő is (t i Lévai) bete-
ges, kedvetlen. Beh bolond, hogy egymagánosan is kedvetlen tud lenni!

Hála istennek hogy türethően vagytok; te is, kedves komámasszony
is, (nem érdem es rang szerént irtalak téged elsőnek, de mert te beteges-
40 kedel legtöbbször) a gyermekek is, Julcsa, Laczi, (édes Laczikám! nem
nagy kedvem van már nekem téged a csombókra megtanítani!⁹) Legyetek
is boldogok mindnyájan. Feleségem lelkéből (egybebe sincs már) ölel
csókol benneteket; én hasonlóképen. Irj néha néha Jánoskám!^f jól esik ha
olvashatok toled [!] s rolatok. Isten áldjon meg!

45 Hanva majus 3.
1858.

igaz barátod^g
Miska

^e rim: – m jav.

^f Jánoskám! – J jav.

^g egyb.

1007.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, majus 11. [és 12.] 1858.

Emlékszel-e még, édes barátom, az aczél–kova féle bolondságra;¹
mely egyike volt „ifjonti” enyvelgésinknek? Én – korántsem szilárdságo-
mat érve – aczélnak neveztem magam, s téged kovának a levelezésben,
5 mert ha én nem irtam, te is hallgattál ugyan, de mihelyt én a kovát meg-
ütöttem, azonnal szikrát vetett az. Most a kova kissé megkopott, félek
hogy a körmömet is elverem ezután, míg egy-egy szikrát ki tudok belőle
csalni. Legjobb lesz tehát a kova szerepét is elvállalnom, az az oly rö-

tön választ küldenem leveledre, mint te szoktál volt néhanapján. Ez nekem
 10 élvezet, neked, nem tudom, ha nem bosszúság-e? de én önző kívánok lenni
 s élvezni akarok, habár a te rovásodra is... Úgy sem irok egyebet; a versek
 „elérhetlen távolban lengenek fölöttem”;² miért foszszam meg magamat a
 részemre fenmaradt egyetlen irodalmi munkásságtól? Reszkess tehát egy
 leve[le]zői^a szörnyetegtől, ki téged nem sokára agyon „H. Péterez!”^{b3}
 15 Hogy pedig az aczél–kova historia épen most eszembe jutott, an-
 nak oka az, mert mint afféle öreg ember, ki Petőfi szerint „nem előre
 szeret nézni, hanem hátra”⁴ én is a multban találok többnyire élményei-
 met s közelebb épen leveleid szedtem rendbe s nagyobb részét újra ol-
 vastam. Nem hinné, a ki nem próbálta, mennyi élvezet rejlik az ily fog-
 20 lalkozásban. Az ember tudja, nem feledte el, mi történt közte s barátja
 közt, de csak nagyában: újra átlapozva e leveleket, minden emlék színt,
 életet ölt, s ez édesfájós állapotban, mint az én^c Domokosom írja:

A multban aluvó örömek, fájdalek
 Felriadt serege zajgó szívébe gyül.⁵

25 Tizenegy éve, – <pár> egy^d hó mulva annyi lesz – hogy megkezd-
 tük a levelezést. Az „egy harmadik” ki mintegy bemutatott bennünket
 kölcsönösen,⁶ jun 1–10 napjait nálam töltötte – hol van ő azóta!... Te
 még akkor Bejében,⁷ – aztán egy <> gräfenbergi levél,⁸ – aztán félharag
 köztünk valami ostobaságért,⁹ hosszú hallgatás után ismét kedélyes le-
 30 vélváltás;¹⁰ néhány datum Kelemérről:¹¹ a krumpli alakú paplak rajza¹² –
 szeszély és panasz, öröm és bú, felváltva; aztán hamvai [!] levelek sora a
 látogatás előtt és után¹³ stb. stb. biz isten oly valami borongó derű van
 abban, a mit az ember hosszu idő alatt élt, egy pár perc alatt újra élni!
 – De nem folytatom, mert félek, vesztegetőnek kiáltasz, hogy ily semmi-
 35 ségért, a mit a nélkül is tudunk, 6 kr. postabélyeget kivetek. Nem egé-
 szen ok nélkül [!] beszélem e régi historiát, – mert levelezésink folyama
 már is egy kis történet. Tudom irtál chriát¹⁴ e feladatról: historia est
 magistra vitae.¹⁵ No lásd: nekem e levelekben rejő történet bölcs tanul-
 sággal kedveskedett. Látom, egyik levél borult, csaknem kétségbeejtő,

^a leve[le]zői – emend.

^b Péterez! – e é-ből jav.

^c én – é jav.

^d egy – besz.

40 másik vidorabb sőt enyelgő, felváltva. S ne érném én azt többé, hogy az
én Miskám vidámabb leveleket is tudna irni, mint ezek mostanság? Hát
az idő balzsama csak pusztá szó, hazug <...> beszéd, poetai czafrang
volna? Ez az, a mit elhinni nem tudok. Hisz én, én nyomorodott ember,
árnyéka annak, a mi egykor voltam – elég értelemmel bíró arra nézve,
45 hogy átlássam, miszerint értelmi, szellemi tehetségim sínlenek: én is tu-
dok még örülni ottan-ottan, – tudok nyugodt, sőt vidám, kedélyes is len-
ni: s te sohase tudnál többé? Nem, édes barátom, az nem lehet, az ne is
legyen. Ám pipázz te, szédülésig! én is azt teszem, s keveset tudok tenni
azon kívül: még is, ha egy pár óráig nyugodt lehetek, nem utasítom el a
50 kinálkozó örömet.

De böjt elmúlt már, minek a böjti praedikáció. Lássuk mit irtál,
hadd válaszolok. Panaszkodol szárazságról. Itt is volt, országszerte volt:
de épen az nap, melyen leveled kaptam, hozott egy szép essőt, mely or-
szágosnak látszott lenni. Itt sem volt egész télen se hó se eső, a vetés
55 sinlik, kifagyott, de tán segítne még jó időjárás. Agtelket – azt a külön-
ben is szánandó, sovány fekvésű Agtelket^e szivemből sajnálom – és de-
rék papját is, hú társunkat a barlang iszapjában, ha igaz a rettentő eset,
mit a lapok írnak.¹⁶ Drágaság és olcsóság itt is egész aránytalanságban;
de tűz még nem volt – régideje nem volt itt.

60 Szegény komácskám (ő szokta volt így mondani, az áldott lélek)
betegségét szivünkől sajnáltuk s hogy mért nem lehetünk közelebb!
Istenem, mily távolság, az ember csak akkor tudja meg a bajt,^f mikor már
el is mult. De csakhogymúlt: jó a nyár, a fürdők, s talán egy kirándu-
lás, melyet említettem, testi lelki üdülést nyújtana. Gondolkozzál erről,
65 édes Miskám, de ne soká! Szinte bánom, hogy ostoba álmodat
megirtam: te abból is rémképeket csinálsz. Azóta is, az előtt is álmodtam
én rólatok annyit s annyifélet, hogy ha elmondanám, nincs az az álmos
könyv, mely kiokosodnék belőlök. Szeretlek, édesim, sokat gondolko-
zom rólatok émette¹⁷ – nem csoda (Dionysius Cátóként,¹⁸ ha tanultad
70 valaha e^g rigmusokat) ha éjjel is veletek tépelődik lelkem.

Hogy pedig átkozod poétaságodat: az is <.> mehetne, csak leg-
alább versben tennéd, mint Ovidius vagy Kölcsey.¹⁹ Jaj nekem!^h jaj an-

^e A a-ból jav.

^f bajt, – a jav.

^g e jav.

^h **Jaj nekem!** – a **Jaj** utáni sorvégi elválasztójel emend.

nak a ki engem verset írni búmra megtanított!²⁰ Hanem, édes Miskám,ⁱ
én a mondó vagyok, hogy az ily Schlag-beli ember,²¹ mint te és jóma-
75 gam, versírás nélkül is poëta maradt volna; poëtai kedély; olyan ember,
kinek a lelke minden felől csupa könyökből áll, s minden érintkezést
fájdalmas ütésnek érez. Nem voltam 12 éves, mikor egy apai feddés mi-
att elkeseredve, világra akartam bujdosni, el is mentem egész a „homok-
gödörökig” (tudod hol vannak, Szalonta alatt?) ott iszonyú elkeseredéssel
80 tűnődtem sorsom mostohaságán, mindaddig míg – haza éheztem. –

S te nem érdem vagy rang szerint irtál engem elsőbb helyre, mint
feleségemet? ugyan? Hát nem én viselem-e a kalapot (kettőt is, rágalmad
szerint) he? S pap létedre nem tudod az oldalborda historiát? Illő-e hogy
a rész különb legyen, mint az egész? Bizony, bizony Miska, te ravasz-
85 kodni is tudsz. Mikor látom ismét azt a gonosz mosolyt nyírt bajuszad
végén, melyhez hasonló csak egy van a világon, az itteni szolgabiróé?
Ritkán jövök ezzel össze, de akkor oly jól esik látnom szakasztott mását
annak a mosolynak, melyről mindig tudtam: no most Miska ismét go-
noszkodik! Azonban most elszenvedem sértésed (még ha „sertés” volna
90 is) a megvillanó kedv okáért. Csak rajta! Egykissé elkényeztetlek most,
mint a lábadozó beteget: gyógyúlj meg csak, majd hogy megczibállak!

Tompa versei 3 kötete megjelent. Heckenast egy kissé drágán méri
kötetjét, ha nem nagyobbak, mint az enyéim. De ő tudja mit csinál. Irtam
volt, hogy én is „patvarkodtam” vele mostanában, Toldi népszerű kiadá-
95 sa végett? Már kiegyeztünk: néhány forint kárpótlást ad.²² Különben
semmi dolgom ezentúl könyvadásokkal. Nem örülsz boldogságomnak?

Életem folyása oly egyhangú, mint már régóta. Járom (mily szójá-
ték van e szóban!) leckeimet, [!] javítok rossz gyermekstílust – olvasok
napi híreket az ujságból: eszem, ha van étvágy – néha egy kis bort is
100 merek inni, mert a nélkül rettegek az estvétől: ime napjaim rendje. A zú-
gás fejemben egyre tart, jobb fülemmel már is alig hallok, ha a másik
utána romol, nem tudom, mi lesz belőlem. Tanár nem, annyi bizonyos.
És nem akadok oly emberre, ki meg mondaná mi a bajom s hogy lehetne
segíteni rajta.

105 Collegáim kiket ismersz (s a kiket nem is) egészségesek, jól van-
nak. Nőm mostanában kevesebbet panaszol a lábára. A gyermekeknek
semmi bajuk.

ⁱ Miskám – M jav.

Midőn e sorokat (12^{én}) befejezem: ömlik a zápor dörög és csattog irtózatosan már két óra folytán. Úgy látszik, lesz esőnk elég, a mint
110 kezdte. Alig tudtam^j a leczkéről – 24 lépésnyire, hazajőni oly iszonyú a vihar. Jég is hull – apró ugyan, de elegendő arra, hogy elverje a növények gyenge hajtásait.

Isten áldjon meg, édes lelkeim, jó kedvvel, bőséggel!²³ Fogadd legszivesb ölelését
115

igaz barátodnak
Arany Jánosnak^k

^j tudtam – m jav.
^k egyb.

1008.

ARANY JÁNOS – VINCZE VIKTORNAK

[Nagykőrös, 1858. május 11.]

Tekintetes ur!

Bocsásson meg, hogy ily későn válaszolok becses soraira s ne vegye azt úgy, mintha szives bizalmát csak egy hajszállal is kevésbé méltányolnám, mint annak lélekből fakadó melegsége teljes mértékben érdemli. Részint a hivatal teendői, részint és főleg egy kedélyemen nyomaskodó fatális baj, nem mindenkor engedik tennem azt, a mit kellene. A kérdés, melyet kegyed hozzám intézni szives vala, bár egy részt kellemesen lepett meg, mert íróra nézve mindig örvedetesb, ha a közönség azt kérdezi: miért nem dolgozik, mint ha ellenkezőt, – más részről ama
10 keserű vádat ujítja meg, melylyel önmagamot évek óta gyöttröm, hogy a mit eddig tettem, éltem, csak töredék, s fájdalom! talán az is marad[.] Nem akarok hosszas lenni; üsse föl kegyed „Toldi esté”-jét a 34. lapon, s mit a vén bajnok magáról mond az *utolsó* sorban, kifejezi állapotomat.¹
15 Fogadja kegyed hű érdekeltségeért szives köszönetemet, s viszonzásul üdvözlő jobbomat.

Nagy-Kőrös május 11. 1858.

igaz tisztelője
Arany János

1009.

DEÁK FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pesten Majus 13^{án} 1858.

Tisztelt barátom!

Kovács Lajosnak ki néhány nap óta Pesten van, át adtam az alá írt Engedményezéseket,¹ 's ő fog intézkedni a' részvények ki adásáról. Egy-
5 uttal át adta nékem Kovács a' négy részvény után folyó évre járó osztalé-
lékot, mely minden részvény után évenként 30 f^tba biztosítva van, de
ezen 30 f^tbol az 5% jövedelmi adó, és így a' 4 részvénytől 6 f^t le vona-
tott. Ide zárom tehát a' fent maradott járandóságot 114 f^tot pengőben,
azon kéréssel legyen Ön szíves ezen 114 f^tokrol csak levél formában kis
10 nyugtatványt adni, 's ha szombat estig ez meg történhetik, a' levelet Ko-
vács Lajos czime alatt ide az angol királynéhoz utasítani. – E' levél má-
sik felén van jegyzéke Kovács Lajosnak ezen járandóságról.

Isten áldja Önt! Öszinte tisztelettel

igaz barátja

Deák Ferencz

15

1010.

ARANY JÁNOS – KOVÁCS LAJOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. május 14.]

[Nyugta a Kovács Lajostól Deák közvetítésével kapott 114 forintról az Arany László és Arany Juliska tulajdonában lévő négy részvény az évi osztalékául.]

1011.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

Kszmiklós 1858 Majus 18^{kán}

Édes Jánosom,

nem biz én, a viláért sem felejtettek én el titeket, de tudod mit tehet az ember róla, mikor, Petőfi szerint „olyan furcsa, furcsa portéka az a feleség”¹ – aztán sok ex offó² levélírás, meg ezer vizit a hiveimnél, meg mindenek felett a lakásom reparatiója, szobáim festése, mi most egyik zugból a másikba üldöz s iszonyu rendetlenségben tart. Ez utóbbi körülmény oka hogy német Shakespearedet rögtön nem küldhetem,³ pedig bizony nálam hever az épen 4 kerek esztendeje már. Hanem most egy biblián s egy konkordantián⁴ s egy Petőfin és egy Arany Jánoson^a kívül minden a fedelem alatt található könyv két ferslagba⁵ hozzá járulhatlanul be van pakkolva. Remélem azonban hogy a bűvös átok lakatja rólok (s rólam) a jövő héten már lepattan, s akkor első dolgom a könyvet küldeni.

15 Egészséggel jelenleg csak anynyiban nem dicsekszem, mert kihültem s köhögök és épen most, iszonyu szélben egy sir beszédes temetést végezve fáradt vagyok.

Sándor urfi⁶ vette-e leveletem? Tieidet számtalanszor csókolom

SzK

20 18^k Maji^b 1858.

^a egyb.

^b egyb.

1012.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

Hanva, majus 28. 1858

Édes jó barátom! Pataki studens koromban egy szegény tanuló gyerek a Bodrogba fult; csakhamar kifogták s mindent elkövettek hogy felélesszék; a többek közt az orvos egy toll által erősen futta szájába a le-

5 vegőt. Mikor legutóbbi leveledet elolvastam, ez a halott-gyerek és a lég-
fuvó orvos jutott eszembe. Barátságod és szereteted egész erejével fűkál-
lod te is énbelém a lélegzetet, s habár annyi haszna lenne is csupán fá-
radságodnak mint a dr. Baronyaiénak^{a1} volt: (a gyermek nem éledt fel)
mégis az nekem fölötte jól-esik. Azért csak vállald el mind az aczél mind
10 a kova szerepét; fogj középre engem száraz taplót, ki<> tudja: nem ka-
pok-e majd szikrát? Ámbár lánggal^b égni és tonvadni^c [?] nagy különb-
ség.

Nyomorúság biz ez édes jó barátom! magam is átlátom hogy az; de
nem tehetek róla! Hitem nincs-e elég, vagy férfiaságom? de hiányzik
15 valami. Nem birom magamat a földről felemelni, hova az isten legázolt.
Értelmem a legszebb rendbe hozza a dolgot, de ézelmem^d egy hajszálnyit
sem enged. A képzelődés és emlékezés ölnék meg. Az est legiszonyúbb;
szinte kezemmel verdesem el a képeket, mellyek szemem közé,
agyamba csapódnak; fejem lángba <...> borúl, s félőrülten^e ugrom fel az
20 ágyból. Itt van árnyékomb – feleségem – ő épen azt teszi a mit én; ő tán
azért mert én teszem; én tán azért mert ő teszi. Egymásra ragasztjuk a
gyötrelmet; rongáljuk egymást akaratlanul, öntudatlanul. Beszél^f te azt
nekem folyvást: hogy az idő megorvosol, én akarom hinni,^g akarom elfo-
gadni; mert ez az állapot elvégre is kitarthatlan. Azt mondják nekem
25 sokan: nem kell már azon törődni! bolondok! nem mondják a köszvényesnek:
menekülj meg köszvényedtől! felejtse hogy hasgatódik lábsza-
rad! [!] s nekem azt mondják: felejtsem, hogy lelkem hasgatódik! De
lehet-e? vagy hogyan? ezt nem mondják meg. Parancsold rá valakire:
hogy ne gondolkozzék! annál inkább fogja tenni azt.

30 De elég lesz ebből. Láss már „a bajúszom végin” is valamit.

Én is jártam úgy mint te. Rimaszombatban születtem, Anyám korán
elhalt, apám földönfutó lett; levitte^h akkor Igricibe (láttad a falut!) s ott
nevelődtem a nagyapám házánál; egyszer elveszett a kis reszelő; ki <>

^a Baronyaiénak – a e-ből jav.

^b lánggal – n jav.

^c Arany László olvasata szerint „torvadni” vagy „tonvadni”, de szerinte sem „sor-
vadni”. (AJLI I. 441.)

^d ézelmem – z t-ből jav.

^e félőrülten – n jav.

^f Beszél – z besz., l besz.

^g hinni, – n jav.

^h levitte – k jav.

vitte volna más el mint én? Nagybátyaim egyike azt mondta: Fiú! ha elő
35 nem lesz a ráspoly: a felhőbe csinálj házat! ezen nagyon megilletődtem;
(nem láttam a ráspolynak színét se.) hozzám akadt egy szinte száműzött,
malcontent² fiú, s elbujdostunk az oláhdúcbaⁱ [?] (kis erdő Igriczi alatt),
s nem különben haza-éheztünk estére.

Egy más hőstetemet még nem ösmered. Ez is Igricziben történt.
40 Míg a rektor a templomban volt: mi, a kisasztaltól bementünk a fehérhá-

zat³ seperi. Én levettem a Rektor puskáját^j és a fiúk közé durrantottam –
nyul s[ö]réttel.^k Igaz hogy nem akartam, de biz az mégis elsült. Szeren-
csére nem lőttem agyon senkit. Ekkor nem bujdostam el; bevártam a
dühös tanítót, (ki a könyörgés alatt hallotta a durranást, s jött haza mint a
45 furia); a tanító ur aztán elkoptatott rajtam három vesszőt. Kortársaim
közt még ma is eldöntetlen kérdés: valljon 101et kaptam-e vagy 102^{öt}, de
hogy sok volt: azt tudom, mert nagyanyám (mikor hazamentem) a kan-
tárral szinte⁴ elő akart fogni; már fel is emelte azon részemről a
csurapét,⁵ a melly részéről Théroigne de Malicourt vagy Mericourt⁶
50 hugomasszonynak a francia forradalomkor a frakkot felemelték; de
látván hogy véres vagyok, nem bántott; sőt más fejéret adván: vette ész-
re, hogy lábamon, mellemen, hasamon szép kék csíkok vannak; azon
vigyázatlanságot követvén el (én) az executio⁷ alatt, hogy hemperegtem.
– Így láthatod: hogy én is olyanforma gyerek voltam mint jó magad; sőt
55 igen meglehet, hogy épen egy nyáron^l tettük a bujdosást, mert csak gon-
dold meg: én véletlenül két évet^m vénültem a múltⁿ ősszel. (Oh! a mult
ősszel én 100 évet vénültem!) Öreg apám számítgatása után régen elha-
tároztuk: hogy én 1819^{ben} születtem; azonban a múlt ősszel a rimaszom-
bati kaplán, épen gyűlést [!] alkalmával, kiterjeszti előttem a matriculát,⁸
60 mondván: hogy ilyen jeles napon már csak adjam meg az áldomást, t.i.
mikor épen 40 éves vagyok! akkor látom: hogy 1817. sept. 29. Látod:
egy évben születünk! (ha tudnillik, történetesen te is meg nem fiatalodol
vagy meg nem vénülsz mostanában). Tegyen bizonytságot ez a levél a
65 maradék előtt az igazságról, ha majd roppant vita lesz születésem éve
felett!

ⁱ oláhdúcba – **d** jav.

^j puskáját – **p** jav.

^k s[ö]réttel – **r** jav.; emend.

^l nyáron – **á** jav.

^m évet – **t** jav.

ⁿ múlt – **m** jav.

Olvasván: hogy leveleimet összeszedted: én is rögtön öszveszedtem a tiedet; s látom nagy álmélkodás és boszúsággal, hogy az első, Oct 1. 1852^{ben} kelt. Hát az elébbiek hová lettek? először iszonyú^o hányást vetést tettem miattok; azután jutott eszembe: hogy Kassán vesztek el.⁹

70 Igazad van a levelekre nézve! én is szívesen átolvasnám a tiedet (számra 51.) de még most, bizonyos vonatkozások miatt nem merem. Hanem azon czélra, mellyre Kazinczi Ferenczék leveleiket írták, a mai levelezés (legalább az enyém) bizony egyáltalában [!] nem alkalmas. Én irom, a hogy a tollamra jön, a hogy beszélgetni szoktam; s néha,^p mig boldog

75 voltam, olyan dolgokat is irtam, mellyek mint tudod^q „nem kinyomatni valók”. A Szemere Miklós levelei többnyire illyenek. Ugy! Szemere M.[iklós] Pesten járt; nem volt Nálad! Levai [!] írta Kazinczinak, Kazinczi nekem: hogy Miskolczon ment keresztül.¹⁰ Miklóssal egy levelet se váltottam azóta.¹¹ Lévaival igen ritkán, veled úgy szólván kizárólag. Tő-

80 led sok levelem oda van, potold ki, irj sokat, sokszor! bizony igen jót teszesz vele nekem, édes Jánoskám!

Nekem is épen „patvarkodásom” van Fraenkel miskolczi könyvárussal;¹² 1851^{ben} bizonyos költeményeket adtam el neki; most (7 év után) joggal gondoltam befoglalhatni Verseim közé; s ime előáll^r 420

85 példánnyal hogy fizessem ki vagy vegyem meg! Most édes barátom! én 3 annyt fogok neki fizetni, mint ő adott nekem eredetileg. Ugy-e szép multság?!

Tompa Versei^s (már mind az öt kötet) megjelentek. Még valamivel karcsúbbak a tieidnél s így bizonyára borsos egy kicsit a gyűjtemény. Itt

90 van számodra összekötve, megtitulalva mind az öt kötet, de sehogy sem akarószik postára tenni; legjobb lesz ha Magad elviszed. Szép arczkép is van az elején; Heckenást írta hogy menjek fel ülni; de én azt válaszoltam:¹³ hogy csinálják meg akarkiről, ha Gregussról csinálják is, de én ugyan nem megyek; természetes: hogy aztán nem is vagyok találva.

95 Mindegy! ha ennél nagyobb bajom nem volna!!

Domokosról jut eszembe: valljon megköszönted-e Tiszánénak nevemben a küldeményt? még most sem késő.¹⁴ Kicsoda az a P. Nagy Sándor, P. Kiss Sándor, <.> a Naplóban a H[ölgy]futárban?¹⁵ én csak az

^o iszonyú – s jav.

^p néha, – n jav.

^q tudod – d jav.

^r előáll – l jav.

^s Versei – e jav.

utóbbi látom. Különbem engem sem érdekel semmi irodalomféle; még
100 azok a malitiák¹⁶ sem fájnak mellyeket velem legujabban elkövettek.
Nem szeretem én azt: hogy már most nekem semmi se fáj!

Tehát a Verseket vigyétek el magatok! Igazán! nekünk igen jól es-
nék ha eljönnétek; mi edes barátom! nem megyünk többé emberek közé.
Szalontán már vóltatok, mért lennetek otthon a vacátióban? Gondolkoz-
105 zatok vagy ne is gondolkozzatok, hanem jöjtek!

Isten áldjon meg mindnyajokat! [!] Ölelünk, csókolunk.

igaz barátod Miska^t

^t a három szó egyb.

1013.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Nagykőrös, 1858. május 31. – július 18. között.^{1]}

Kedves Palim [!]

Berzsekné t. asszony² gyűrűit^a kirakván, itt feledte egy fél kendővel
együtt. Mi megtehetnők azt a kis ártatlan malicziát,³ hogy a gyűrűket itt
tartanók, hogy kénytelen legyen kedves vendégünk értök betérni Kőrös-
5 re. De mivel tudjuk, mennyire siet haza, e kis önzéstől elállunk, és szive-
sen utána küldenők Pestre, ha tudnók hogy a küldemény (mely déli-
gencera^b ⁴ való) biztosan kezébe jut, mielőtt elindúlna. Azt is tehetnők
hogy valamelyőnk Czeglédre vigye, mikor Julcsáért megy: de (ennek) a
Czeglédre érkezés napját s óráját még nem tudjuk, mert nem irták meg,
10 mint ígérve volt. Hogy tehát ennyi szék közt a földön ne maradjunk,
vagyis a gyűrűk végre is el ne tévedjenek: legbiztosabbnak véltük az
épen nálunk levő Kenyeresné^c asszonynak⁵ átadni, ki azokat^d a
Berzsekné t. asszony édes mamájának Szalontán kézbe szolgáltatja s
onnan ha nem rögtön is, de biztosan megkaphatók lesznek.^e –

^a gyűrűit – ü [?]

^b déligencera – e [?]

^c Kenyeresné – e jav.

^d azokat – o t-ből jav.

^e lesznek. – nek besz.

15 Julcsa jól tenné, ha Szilágyi felügyelete alatt jöhetne haza, ki Szerdán vagy Csütörtökön^f érkezik. Ha magában jó^g Czegléd^{től}, úgy minden esetre tudassa, hogy érte küldhessünk valakit. Öllelek!

btod
Arany

^f Csütörtökön – ü [?]

^g jó – ő [?]

1014.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1858. június 3.]

[Arany reméli, hogy Tompáék talán eljönnek a szünidő alatt.]

1015.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykörös, 1858. június 5.]

Kedves barátom! Leveleink szépen elsétáltak egymás mellett. Tegnapelőtt indult az enyém, tegnap érkezett a tied. Tartalma ennek valóban megrázó: tehát még mindegyre üldöz a sors benneteket! Mily czudar ez a távolság; az ember meg is halhatna egymástól. Tudom, hogy vannak ott

5 ápolók, szerető rokonok, anya és testvérek: de mily jól esnék nekünk ha ily esetben közelebb volnánk, ha nőm, leányom is részt vehetne az ápolás gondjaiban. De hiába! Így mérte a sors;¹ lakhelyünkön alig van egy lélek kihez bensőleg vonzódnánk,^a vagy viszont – szeretteink oly távol, az ország két szélén! Adja isten, ne írj többször ilyen levelet! –

10 Természetesen, mitsem gyanítva erről, ápoltam, s fejeztem ki a reményt, hogy talán eljötök a szünidő alatt. Hiszen bár jöhetnétek és jönétek. Kell is valamit tennetek – mihelyt lehetséges – ki kell mozdulnotok abból a siralom völgyéből, hol minden tárgy csak gyászt és keserűvet tükröz. Fördőre – éspedig távolabb – kéne mennetek, Budára példá-

^a vonzódnánk, – n besz.

15 ül. Onnan lerándulhatnátok ide is, vagy mi ott meglátogatnánk. De per-
sze, csak úgy ha lehetni fog.

Édes jó komácskám! és oly nyugalmas lemondást birt feltűntetni a
válság perceiben! Nagyon elhiszem, nagyon fel tudom fogni. Az a
gyöngéd és gyöngé teremtés – megbocsáss édes Miskám – nagyobb lé-
20 lekerővel bir, ha kell, mint te! Ismerem már annyira, megfigyeltem néha
önmegtagadási perceit, minőkre te nem lettél volna képes. A tárgyat,
mely körül ez észlelés történt, most nem akarom érinteni. –

Panaszkodol a sivár időjárásról: itt sincs különb. Borong, de soha-
sem esik. Mindazáltal a vetések itt jobbak, mint a tiszántuli részeken.
25 A homok sajátságos egy gléba.² Sohase terem nagyon sokat, mindig te-
rem valamit. A nedvet, száraz időben, sokáig megtartja, nem hagyja el-
párologni, mint a repedékes iszap vagy agyagföld. Azért itten valódi
szép vetéseket is látunk, kivált szivó rozsot, mely a homokban leginkább
diszlik. Hanem szénaféle itt is szűken lesz: ezer szerencse, hogy egy
30 boczi-fiam sincs, nem is tartanék itt, soha.

Mindazáltal a poézis nálunk is (rím!) szünetel (nehogy szüretel-nek
olvasd). Kivéve azon egy fordítást, mely talán nem került ki figyelmed^{b3}
– az egész év alatt nem irtam semmit. Kezdtém egy költői beszélyt⁴ –
rövid 8-tagu sorokban és rimben – de kezdetnek maradt. Az Ázsiában
35 apáinktól elvált s ott elpusztult magyarság halálát akartam megénekelni,
szóval olyan: „utolsó magyar”-félét componálni, közös vigasztalásunkra.
A multban tükrözni a jövőt. De nem bírom, bele fáradtam. Aztán az ola-
szokból kísérlettem egyes strophákat – Ariostóból, Tassóból, – de nem
megy.⁵ Mathusalemi kort kellene élnem, ha akármelyiket [!] be akarnám
40 végezni.

De minek ez a közönyös csevéges. [!] Levelem egyedüli célja, tu-
datni veled, hogy a tiédet megkaptam, s hogy hű részvétellel osztozunk
bajaidban. Fogadjátok, édesim, legszívesb, legforróbb ölelésünket és
csókjainkat.

45 NKőrös, jun 5. 1858.

igaz barátod
AranyJ^c

^b figyelmed – e jav.

^c egyb.

1016.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, június 9. 1858.

[Kedves]^a bátyám!

[A gabo]na^b ára, 40. pfnt, lefizetettvén, azt ezennel sietek küldeni.
A búza árát is, melyet az illető adósok többszöri sürgetésem után sem
5 fizettek le, ügyekezem minél előbb behajtani és mihelyt befizetik, azon-
nal elküldöm.

Hát a kőrösi buzáját eladta-e már bátyám?¹ Mert itten körül, hol a
vetések ez idén igen [jó]k,^c a gabona-ár átaljában leebb esett. Ha eladta
[bátyám],^d és ha, a pénz elhelyezésre nézve, előbbi szán[...], legyen
10 szives azt velem előlegesen is tu[datni].^e

Nekünk jelenleg semmi különös bajunk nincs, [hitt]ük^f hogy Julius
végén eljönnek bátyámék. [Csó]koljuk^g mindnyájan, mindnyájukat
Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

^{a-g} A papír ki van vágva; emend.

1017.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1858. jún. 29.]

Édes jó barátom! Most az egyszer, különb ember vagyok mint te;
nem is várok ugyanis választ előbbi levelemre, hanem ismét irok. Azt
gondolod: hogy már most bizonyosan igen jó kedélyem az, mi írásra
ösztönöz; nem, édes barátom! pihenek! egy hónap óta tartó szenvedése-
5 ink^a és iszonyú napjaink után, örülök hogy irhatok, mondom: mulatok és
pihenek. Előre bocsátom:^b hogy teljességgel nem haragszom meg, ha
mindezt a mit irok nem hiszitek; ha mindezt beteg képzelődésemnek

^a szenvedéseink – n jav.

^b bocsátom – s jav.

vagy épen nagyitási maniamnak rójjátok fel, mert valóban meseszerű az, a mit mi ki-állunk.

- 10 Mint irtam: feleségem Sussára ment, hol az egész ház verességben¹ volt; ő szinte² elkapta, de majus 30^{ától} mikor roszul lett 8 napig nem tudtak: [!] hogy veresség lesz, mert nem birt kitörni rajta, végre 8^{ad} napra mellében és torkában tette le magát s junius 5^{en} [!] szombaton a megfojtás által sirja szélére vitte. Valóban rettenetes napunk volt; még hajnalban elküldtem Pétert³ doktorért és pióczáért Putnokra, de 11–12 óra tájban még nem érkezett meg, s szegény feleségemnek már a szava is elállott, halál-hörgések közt szedte az utolsó szűken nyert lélekzetet; keze lába már meghalt, tőlem elbucsúzott s ez a szegény gyenge teremtés a legnagyobb resignatióval⁴ varta [!] a halált, én pedig félőrülten futostam
- 20 [!] a falu közt piócza után, végre kaptam hármát, felragasztottam, a doktor is megérkezett később, s ő szegény megmentve lőn, és bár azóta egyik bajból a másikba esett s még most is az ágyat nyomja: a veszély elmúlt s reménységem van.

- Ismétlem: hogy ne higyétek a mit irok, tartsátok költeménynek; bár magam is annak tarthatnám! De^c tudj' az isten, valami fátum-szerű nyom minket, ez a sok lelki és testi fájdalom utoljára is bebánik velünk.

- Aztán, nem elég a lelki fájdalom, a testi szenvedés, még ezekhez a természeti bajok, időjárás s egyéb szegődnek. Nálunk nincs semmi! a szép s általad ösmért Sajóvölgyön nem látsz egy szál füvet; marha, juh sertés kínlódik a réten. Künn semmi, benn semmi; bögvé jönnek haza s mennek ki a barmok. Mahólnap a házak fedele^d lesz a takarmány. Rimánykodunk a mézárósnak – más ember nem veszi – hogy marhánkat 1/4 áron vegye meg, de nem győzi venni s vágni; a szomszéd helyeken mindennap marhát vágnak, sorban a gazdák. Zab és zabszalma nem lesz, 30 őszi nem lesz, semmi se lesz. 6 pft falun egy mázsa széna. Nekem semmi-féle vetésem nincs, egy szál szénám nincs. Gondolhatod: milyen kellemes állapotban vagyok; azonban hála istennek már nagy részben tudtam jószágaimon.

- Igy élünk mi, édes barátom! hová lesz ilyen állapotban a poësis?!
- 40 – Szász Károly irt s én végezetre válaszoltam neki,⁵ mondom végezetre, mert csakugyan ideje volt 3–4 levele után felelnem. Minő levél és válasz! az övé tele fényvel és boldogsággal; az enyém tele árnyékkal és

^c De – D jav.

^d fedele – d jav.

szenvedéssel. Ilyen az élet! én is voltam boldog! de ohajtom hogy ő
sohase legyen boldogtalan! hiszen volt már! – s imé tán kétszer is lehet
45 boldog az ember!

Miskolczra készültem, természetesen nem mentem el. Lévaíró
nem sokat tudok. Körülbelöl [!] censuráznak már.⁶

Isten áldjon meg, nekünk is kedves kedveseinkkel együtt! felesé-
gem öleli a tiedet s hozzá teszi: írd meg hogy beteg voltam!

50 Hanva, jun 29. 1858.

igaz barátod^c
Miska

U.I. az eső megindult.

^c egyb.

1018.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, július 3. 1858.

Kedves barátom! Úgy nézd e levelet, hogy ez *három próbás*, mert
harmadikszor próbálom már: most talán majd csak elsül. Két ízben ki-
verték, s olyankor nincs kedvem újra elövenni, rendesen eltépem.

5 Ha *aczel-kova* féle dicsekvésemet a szorgalmas levélírás dolgában
szórol-szóra találtad venni, volt okod az eltelt – több mint egy havi –
szünet alatt elmélkedni róla. Taplónak is rossz vagyok biz én már, édes
Miskám. Egyébiránt ezúttal menthetném magam, mert mióta válaszod
vettem, házunk valóságos vendégfogadó volt¹ – nem panaszkép mondom
10 – de a múlt júniusban annyi vendégünk járt, hogy elég lett volna egy
egész évre. Szalontai rokonok – ismerősök – pestiek – ismét a Kőrös-
völgyről, ismét szalontai jó barátok... egyik a másiknak adta az ajtót.
Szegény nőm – fájós lábával és szakácsnéltan helyzetében – egy kissé
sokat is talpalt – no de várhatom is már a vendéget más öt évig. Szemere
15 itt fönn járt, de nálam nem volt. Megelégette egyszer, úgy lehet. Tompát
is vártam e tavaszon... várhatom!

S pedig miért ne jönnének ti emberek közé? Hát otthon nem vagy-
tok-e mindig azok közt? A különbség csak az, hogy otthon szokott s ta-
lán ép azért már unott képek vesznek körül: a változtatás nem ártana. Mi

20 a vacatiót is – hihetőleg – itthon töltjük, Szalontára nem megyünk, ez áll
– mert voltunk tavaly – s most volt nálunk fél Szalonta, tehát ott már
nagyon *ócskák* lennénk. Pestre sem megyünk; először, mert oda pénz
kellene sok, ami nekünk kevés sincs, másodsor, mert engem mi sem
vonz többé Pesthez. És így itthon maradunk a szünidőn. Nem történhet-
25 nek-e hát meg, hogy *ti* eljőjjetek? Ha embert sem akarsz látni, itt ugyan
nem látsz vacatióban, arról biztosítlak. Oly csendes itt akkor minden,
mintha a Sahara közepén ülnél. Mert hogy *mi* menjünk hozzátok, édes
barátom, abból ez idén bajosan lesz valami. Isten látja lelkemet, hogy
óhajtok hozzátok menni, veletek lenni. Nóm a gömöri fürdőekben lábba-
30 jának gyógyulását oly erős hittel hiszi, mintha szentírás volna. De házi
körülmények itthon tartóztatnak. Sok kárt vallhatnánk, ha most hosszú
időre elhagynók a házat. Legjobb lesz, ha megírod, hogy jöttök – vagy
meg sem írod, csak megleptek. Augusztus első hete után szabad vagyok
egészen, addig examennek,² érettségi vizsgának vége. Oly csendesen
35 élhetünk itt, hogy akár senkivel sem érintkezz, rajtunk kívül. Úgy-e
eljősz, eljöttök?

Tragi-comicus históriádat a gyermekkorból nagy lelki gyönyörrel
olvastam, s nagy elégtelenséggel a rimaszombati anyakönyv bizonyágtéte-
lét: mely szerint hozzám vénültél, circiter.³ Így még inkább szerethetjük
40 egymást, ha már egy évben születünk, igaz hogy te ősszel én tavasszal
– no de az már mindegy. Szinte resteltem oly *vén* lenni a „fiatal” írók
között, de már így nem leszek magam s nem ijedek meg. S neked sem
szégyen: legalább hét évvel előztél meg az írói pályán: adja Isten, hogy
77-tel élj túl rajta. S ezzel nem rosszat akartam mondani.

45 Pesti újságot én is csak hébe-korba hallok, az sem érdemes, hogy
vesztegessen rá ezt a fakó tintát. Legfontosabb, a mit az akadémiáról
hallottam. Tudod, hogy alapszabályai rég idő óta fönt vannak. Ezek nem
régiben visszaérkeztek, látszólag üdvös módosításokkal: de egy pont
benne nagy gondot csinált. Az alapszabályok magokban jók volnának:
50 de az van hozzájuk függesztve, hogy midőn azok magyarázatában „va-
lami kétség fordul elő”, azt nem maga az akadémia, hanem egy kineve-
zendő „cs. biztos” dönti el.⁴ Ez oly nagy dolog, hogy életkérdése az aka-
démianak. Hallik, hogy a főurak, kik tetemes áldozattal járultak ez inté-
zethez, alapítványaikat e záradék miatt vissza akarják venni: s akkor
55 adieu⁵ neked, magyar tudós társaság! S ha a záradék benmarad, máskép

is adieu! elül tűz, hátul víz. Nem tudom, azóta mennyire haladt megoldása e dilemmának.

Régibb leveleim elvesztét sajnálom egy kissé:⁶ de csak rád nézve, ki annak *egyedüli* publicuma kell, hogy maradj. Semmi sem boszantana
60 inkább, mint annak előre tudása, hogy levélfirkáim valaha nyilvánosságot látnak. Azonban ettől nincs okom remegni, oly szépen elfelednek egy pár év alatt, hogy verseimet sem olvassák, nem hogy apró pletykáimat. Sőt e feledtetést – mondhatom – már is *élvezem*, még öt-hat év s az újabb nemzedék nevemről is alig ismerend. Hogy oly örök küzdelmű szellem-
65 nek – minő Kazinczy volt – tanútságos levelei közzé tétessék, az az egésznek érdekében van: de mi érdek vihetne valakit a mi csevegéseink kiadására?

Heckenast, mint sejtem, rólad is (noha róka nem vagy azért, hogy úgy vágytál a *róka-lyukba*⁷) két bőrt von: arczképedet kiadja elébb a
70 könyvben, aztán a *Nővilágban*.⁸ Velem is úgy tett, s midőn kértem belőle egy példányt (mert nekem a *Nővilág* nem jár) adott 30 p. krért.⁹ – Fränkelrel való ügy-bajod sem újság már én előtttem, ki a Kisfaludy-Társaság féle *Toldit* Eggenbergertől száznál szaporább példányban vásároltam meg, készpénzért, *Szuha*ystól, *Bosnyák Zsófi*stól¹⁰ – s a mi több
75 sajtot sem takarhattam bele, mert azóta is Heckenastnál van, ha el nem veszett.

Tompa verseiből már láttam három kötetet, de még mind nem; s miután érte bajosan mehetek, légy szíves *elhozni* egyúttal azt is. Hoszszabb ismertetését – vagy bírálatát még nem láttam egy lapban sem.
80 Majd írok *én*, de nem köszöni meg Sclavonia.¹¹

Tizsánénak a példányokat, igen is, megköszöntem, erről ne aggódjál. Hogy P. Nagy Sándor = Salamon, P. Kis Sándor = Vadnai volt,¹² azóta már te is tudni fogod, hiszen eléggé kimutatták foguk fehéret. Hanem azt nem tudom *én*, miféle malitiákat¹³ követtek el te veled *legújabb*-
85 *ban*? Csak nem a negyed évi dolgokat érted?¹⁴

De hát mi is fájjon az embernek ebben az irodalomban. Nekem csak egy fáj: az, hogy én nem írhatok. Nem írhatok szatirát, éleést, hegyest, gorombát; nincs kedélyem a veszekedéshez; mert itt az kéne, különben megposhad az egész mocsár még jobban. Szóval ember kellene a
90 gátra, de az én többé nem vagyok, talán sohasem is voltam, mindig lágyabb kedélyű lévén, mint a szatírára kell. Pedig, Isten bizony, *difficile est*...¹⁵

Az ifjúságé a jövő, az irodalom, a költészet jövője, azt mondják. S ez általában igaz. De a mi költészetünkben hol van most a megifjító,
95 fölfrissítő elem? Én nem látom az „istenfiakat”, mint Kazinczy.¹⁶ Van-e csak egy mákszemnyi önállóság azokban, kik egy idő óta feltünetedeznek? Jut eszembe, mikor Tompa föllépett... volt abban az előbbi generációhoz képest valami új hang, valami önálló szellemi nyilatkozat. Petőfiről nem is szólok. S hogy az én fölléptem sem volt csupán a „széles országúton
100 ballagás”¹⁷ – azt hiszem szerénytelenség nélkül meg lehet említenem. De most: egyik szakasztott olyan, mint a másik, úgy hogy én, a nevet letakarva, fejvesztés terhe alatt sem tudnám egyiket a másiktól megkülönböztetni. Ugyanazon egyhangú lyra... Petőfi húrjai (s néha az enyém is) *pötyörgössé*¹⁸ *letágítva*. Legfőlebb Lisznyai galvanicus vonaglásai rúg-
105 ják ki magokat ez egyhangú pocsolyából.¹⁹ Ez a mostani költészet jelleme, s úgy hiszem, talál.

De elég erről ennyi. Te sem szereted hallani én se valami szörnyű gyönyörrel beszéltem. De érintenem kellett, hogy ha már *néző* szerepre vagyok kárhóztatva az irodalomban, mi az, a mi bosszant. Bár *igazi* tehetségek feledtetnének el mielőbb, de el fog feledtetni a *közönyösség*, mely
110 ily irodalmi (értem költői) pangásnak természetes szüleménye.

Egyébiránt életünk foly, a szokott egyhangúságban, melyből a múlt hó, mint főntebb írtam, mégis némi kivétel vala. Vendégek sűrű karavánjai frissíték föl „veternum”-unkat.²⁰ Egy pár majális is volt – júniusban –
115 hol jól mulattak, a kik értenek hozzá. Julcsa tánczolt sokat – mi néztük és kissé fölifjodtunk.

Kupeczi vállalatomra most már *átkozott* jó idők járnak.²¹ Szárazság, aszály mindenfelé. Pár forint nyereséggel már is kivonhatnám lábamat e nem nekem való kelepceből, de a Mercurius ördöge²² megszállva
120 tart, s azt súgja, hogy várjak. S én elhatároztam magamban, várni: hát ha a szerencse épen kedvemért juttat éhenhalásra egész tájakat. Veszteség, emberi számítás szerint, alig történhető.

Nagyobb az, hogy a choleraanak megint híre jár. Pedig a híre után maga is itt lesz, egye meg a f...[ene]. Tegnap előtt volt nálam Garas
125 Berczi (a Vágó collega fia) pesti jogász, az mondta, hogy Pesten, hír szerint már fordult elő eset. Ha ehhez veszszük, mit a lapok Londonból, „a Themse kigőzölgéséről” írnak,²³ mely miatt az egész London s parlament rémülésbe esett, kell lenni benne valaminek. Hihető, nem a Themse okozza azt, hanem Indiából, azon veszett háborúból hozták.²⁴ De Isten

130 csak megóv talán bennünket, mint három évvel ezelőtt. Magamra nézve
nem gondolnék vele, de családomért még *ezután* kellene élnem. Legrosz-
szabb volna, ha meggátlaná találkozásunkat a szünidőben. Hanem, hisz
Kőrös egészséges hely, most három éve is alig volt benne áldozat, míg a
környék elhullott. Hanva detto...²⁵

135 Sárosi „közkívánatra” újra kiadja verseit, melyeket 25 éves írói pá-
lyáján szerzett. Ez szép szó és szép idő. De föltéve, hogy igaz, miszerint
Sárosi 1816-ban született, ha már 33-ban föllépett, nem volt akkor több
tizenhat évesnél. Ily korban mindenikünk írhatott verset, de csak a
poeseos praeceptor²⁶ számára. Albumát is az idén folytatni akarja.²⁷ De
140 ha az első *olyan* volt, milyen lesz a második!

Valami concertféle, vagy mint Szilágyi Sándor a czédulákon
címezte: „zenészeti és szavalati *akadémia*” is volt itt a más héten. Ezt
csak azért említem, hogy *Bulcsú K.[ároly]*²⁸ (ki most kecskeméti tanár)
átjött, elszavalni egy versét. De biz az nem igen fényesen ütött ki. B.[ul-
145 csú] szegény confuzióba²⁹ jött s úgy reszketett folyvást, mint a nyárlevél.
A versből keveset, vagy semmit sem értettem, valami dagályos historia
volt.

Mentovicsról rég nem tudok semmit, csak azt hallottam, hogy egy
kis leánya meghalt. No de jut is,^a marad is.

150 Szabó, Szilágyi s mindenek fölött Varga egészségesek. Tomori volt
nálam a tavaszon, Nyári Pállal.³⁰ Ez oly jól néz ki, jobban, mint 1848-
ban, mikor legelőbb láttam.

Nem tudom, írtam-e már, hogy Julcsa és Laczi Kovács Lajostól (a
szathmáritól) négy vasgyár-részvényt kaptak? Az idén már az évi járan-
155 dóságot is 60–60 forint, megkapták, ez tehát 1000–1000 pengő tőkét
képvisel s jó lesz szegényeknek, ha majd *semmijök* sem lesz. Az egész
dolog, Kemény és Deák Ferencz közvetítésével, szép csöndesen történt.
Kétségkívül igen szép áldozat K.[ovács] L.[ajos] részéről s én nem érez-
tem magamat följogosítva a büszkeségre, hogy gyermekeim nevében
160 visszautasítsam. A gyár Szatmárban létezik – az Avas hegyben.³¹

S ezzel mostanra levélírói tehetségemet kimerítve – téged és ked-
ves „komácskámat” ezer meg ezerszer ölelve s csókolva vagyok, illető-
leg vagyunk mi az egész család a sírig

hű barátitok
Aranyék.

165

^a is, – , -ből emend.

Pákh is volt nálam a pestiekkal. Oly egészséges az, mint a makk,
(Pack, mack, mily jó rím és eredeti!³²) kérdezett rólad is.

1019.

SZÉNFY GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nyíregyháza, 1858. július 7.]

[Hazafiui kérelem

Erdélyi Jánoshoz, Tompa Mihálhoz, Arany Jánoshoz.

Fogarasi János „Művelt magyar nyelvtan”-ának megjelenése óta¹
többen törekedtek a „magyar” verstan mysteriumába behatolni, – s hogy
5 az ebbeli, legbuzgóbb törekvések mellett sem sikerült még eddig a mon-
dott titkot leleplezni, nézetem szerint az az oka, mert a kísérlet-tevők
nem voltak eléggé jártasak a zenében. – Tétettek ellenben e részben für-
készések olyanok által is, kik viszont a költészet terén nem voltak ottho-
nosok: nem csoda tehát, hogy „magyar” verstan még eddig nem létezik,
10 – s ezen hiány miatt annyi gyom van költészetünk- s zenészetünkben. –

Tudva lesz Kegyetek előtt, miszerint én még 1855^{ben} mondtam el
némely nézeteimet a „magyar” verstanról, midőn Greguss Ágost „Ma-
gyar verstan”-ához hozzászólottam a „Magyar Sajtó” ugyan azon évi
augustusi számaiban.² – Azolta már három év mult el, melyek alatt még
15 komolyabban – mint az előtt – foglalkoztam e tárggyal s ebben tisztább
látkört szereztem magamnak, – még elvégre sikerült nekem az úgy neve-
zett „népdalok” alapján bizonyos rendszert fölláttani s meghatározni. –

Miután pedig az academiának 1856^{ki} májusban tett ama ajánlatom,
melyszerint egy „Magyar zenekönyv” elkészítését ígértem, több – nemes
20 gondolkozásu s érzésü – hazafiak által fölkaroltatott: – ezen hazafiak
nagyilelkü pártfogása következtében azon munkán már dolgozom, s az
elkészülvén, sajtó utján meg fog jelenni. – De mivel hogy az említett
munkának „A magyar zene rendszere” című részében a fentebb mondott,
s a „magyar verstant” érdeklő *rendszer* lehető legterjedelmesben fog
25 tárgyalatni; – mivel hogy továbbá azt gondolom, hogy azon rendszer oly
szilárd alapon fekszik, hogy alkalmasint megdönthetetlen – s így kihatá-
sa lesz, – mivelhogy végtére koránt sem érzem magamat a költészetben

annyira jártasnak, hogy e részben irodalmunk auctoritásainak³ véleményét nélkülözhetném: – hazafiui, s egyszersmind tartozó tisztelettel
30 ezennel arra kérem föl Kegyeteket, miszerint munkámnak a „magyar”
verstant érdeklő részét átnézni s becses észrevételeiket velem közölni
szíveskednének. –

Távol tőlem azon gondolat, mintha Kegyetek szíves készségét elő-
adott kérésem teljesítésében kétségbe merném vonni: – azonban magam
35 is belátom azon nehézségeket, melyek e tekintetben fölmerülnek. Ugyan
is maga a megbírálandó mű is (írva) már oly halmaz, melynek három
helyrei küldése költséges és bajos; hanem az ezen mű illusztrációjául
szolgáló mellékletek is, mint: képletek, zöngelmek⁴ sat. *százakra* men-
nek. – De megbocsássák Kegyetek, ha talán tudatlanságból kétségbe
40 vonom kellő jártasságukat a zenében, – s így parányi személyemet az
átnézés – s bírálatnál nélkülözhetlennek tartom. –

Ezek következtében mondott kérésem akkint teljesezhetnék, ha
Kegyetek egy kis áldozatot hozni szíveskednének ez ügyben. Ugyan is,
oly formán gondolnám kivihetőnek kérésemet, ha Kegyetek jövő augusz-
45 tus hónap egy bizonyos, meghatározandó napján, például 15^{én} Pestre
fölrándulnának, s én Kegyeteket az iratokkal együtt az „angol királyné-
hoz” címzett fogadóban várnám. –

Kérésem tárgya fontos és komoly: én csak egyszerű eszköze va-
gyok a fajunk felett örökdő lénynek, – s így kérésem teljesítése körül ne
50 parányi személyemet, de azon közös ügyet szíveskedjenek figyelembe
venni, mely szellemi létünk egyik tényezőjekint méltán tekintendő.

Mielőbbi becses s kedvező válaszukat alázattal kérve, mély tiszte-
lettel maradtam Nyíregyházán 1858^{ban} július hó 7^{én} –

Szénfy Gusztáv.]

1020.

ARANY JÁNOS – SZÉNFY GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. július 8. és 31. között]

[Arany nem hiszi, hogy Tompa fel tudna menni Pestre a javasolt augusz-
tus 15-i találkozóra. Lehet, hogy Erdélyi fölmege, ha egyéb teendője is van, de

nehezen hihető, hogy egyedül Szénfy verstanáért ilyen drága útra induljon. Írja meg Szénfy, milyen választ kapott tőlük: Arany attól teszi függővé útját.]

1021.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

Hanva, jul 20. 1858

Kedves barátom!

Feleségem valamennyire magához jöven: Miskolczra rándultam; menet, a postán hosszabb leveledet találtam; eltartott Kazáig,¹ odamentem ebédre Liptayékhez, tudod: kik Liptayék?² voltunk ott együtt. Azután estére^a Miskolczra mentem, onnan Levaival [!] s Tóth Endrével³ Bánfalvára Kazinczihoz; ott, (előre történt intézkedés következtében, a Kazinczi leveleivel) második leveledet kaptam. Így egész uton együtt voltunk. Nem találtam jól magamat se Bánfal[v]án,^b se Miskolczon; mig meg nem próbáltam azt hittem: hogy jó lesz a kirándulás; nem jó biz az! nem jó nekem sehol sehol..! Pedig nem a környezetben volt a hiba, Lévai és a többiek is egészen szívesen láttak. Bánfalván találtuk az öreg Szemere Pált^c is; az öreg egészen a régi, csak lábai gyengültek meg. Nejét siratja, még is mer beszélni róla;⁴ még annak jó, a ki beszélni mer...

15 Lassan lassan^d oda üt ki a dolog: hogy e nyáron se látjuk egymást, Ti nem jöttök, nem^e merem tovább sürgetni a dolgot, egészen befogtad szájamat e szavakkal: nagy kárt vallanánk vagy vallhatnánk a hazuróli elmenetellel,^f de addig tán eladhatjátok a gabonát vagy egészen továbbra halaszthatjátok az eladást.⁵ Még én nem mondok le egészen a reményről.

20 Mi nem megyünk; egy az: hogy feleségem semmi szín alatt nem lép ki a házból, nem is erőltetem;^g más az hogy nincs pénzü[n]k^h (a ti bajotok is ez jól tudjuk). ezer [!] pengőt igaz kaptam már Heckenásttól,⁶ de eltetem. kiadtam szép törvényes 6os kamatra. Verseim árát nem akarom el-

^a estére – e é-ből jav.

^b Bánfal[v]án – emend.

^c egyb.

^d lassan – l jav.

^e nem – n jav.

^f elmenetellel, – , -ből jav.

^g erőltetem; – ő jav.

^h pénzü[n]k – emend.

költeni. ennyit [!] kerestem életemben, a mire szememet vethetem. Jöve-
 25 delmetⁱ hivatalomból soha egy fillért sem tudtam megtakarítani. Ez hadd
 maradjon, kitudja hogy lesz később..?! ki tudja^j nem él-e túl szegény
 nöm engem?! Csak ezért és nem másért; magammal nem gondolnék;
 jövendő.... van is nekem jövendő! maradék... az physicalag is lehe-
 tetlen.^k Nem kell nekünk olyan senki már. – Mondom: hogy azt a
 30 néhány forintot eltettük; másból nincs semmi jövedelem, alig^l tengünk
 naponként pénz dolgában; ételünk, italunk csak van elégséges, de utazni
 pénz nincs. Olyan rosszúl esik ezt kimondanom, nem csak magunkra, de
 rátok nézve is, miután tudom: hogy ti még inkább ezen hajóban eveztek.
 De ti elköltitek bizonyosan Körösön azt vagy többet is, mint a mi az utra
 35 szükséges Hanvaig. Gondolkozzatok, számítsatok csak! Látod, minő
 komisz önző vagyok én: szeretnélek látni benneteket a ti költségeteken!
 az 1000–1000 pft történetét^m nem ösmertem ilyen körülményesen;⁷ örtü-
 lünk rajta! nektek még jobban kell, mint nekünk. Áldja meg az isten azt
 az embert!
 40 Hogy-ha közelebb volnánk! bizony ez sok kincscsel felérne, de a
 sorsⁿ gondoskodik arról atyailag: hogy távol legyenek egymástól azok, a
 kik közel vannak egymáshoz. Ennek kettős értelme van.
 Mondom: hogy nem teszünk le minden reményről, mindazáltal
 küldöm a verseket. Iszonyú drága, szinte boszant, 6 pft! Küldd vissza
 45 H-[eckenast]nak az arczképet,⁸ azt is adok én ha eljöttök.
 Mi Verseim birálatát illeti: ne is várd, nincsenek Pesten cimbo-
 ráim; a kutya se fogja megugatni, ne félj! vagy úgy ugatja meg mint Gyü-
 lai megugatta.⁹ Tőled se várom; pedig azt ohajtanám igazán, nem hogy
megdicsérj, hanem elégtételt adj e csoport ellenében. Te fáradt ember
 50 vagy, velem együtt. Ne is bánts, hadd enyészék el még az
 emlékezetök^o is! Ti pedig szörzöttem átkozott sok versek¹⁰ Isten áldjon
 meg benneteket! ölelünk csokolunk! Máskor többet.

barátod Miska^p

ⁱ Jövedelmet – t jav.

^j egyb.

^k lehetetlen – e l-ből jav.

^l alig – a A-ból jav.

^m történetét – e é-ből jav.

ⁿ egyb.

^o emlékezetök – z jav.

^p egyb.

1022.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

Kszmiklós [1858.] Julius 22^k

Édes Jánosom!

Szilágyinak bizonyos dologban irván, meg nem állhatom hogy mel-
lette neked is néhány sort ne irjak, egyenesen tőled kérdeni meg: hogy
5 vagy? A mult héten, szörnyü sietve Pesten voltam; s ott Salamon ujságolta
mint Szilágyi által irott hirt hogy kolera forma beteg vagy; ez egy kissé
megijesztett mindnyájunkat s én Salamonnak meghagytam hogy az utóbb
jövendő tudósításokat közölje velem, mit ő persze nem tett meg.

Gondolod magadban: hát ez most is annyit kószál Pestre, mint nőt-
10 len korában? És még hozzá teszem; most a feleségem nélkül voltam,
mert nekem egy napra valami dolog elvégzése végett mulhatlanul föl
kellett mennem, Tónim pedig nem jöhetett. Bezzeg siettem is haza, mert
még soha sem voltunk 24 óráig egymás nélkül – s mindkettőnknek nehéz
volt csak ennyi különlét is. Pesten egyéb iránt semmi olyas irodalmi
15 ujság mit a lapokból ne tudnál; vagy tán téged nem is érdekel az egész
bolondság.

Az iránt is rég készülök már kimenteni magunkat, hogy Kőröst
még meg nem látogattuk. Volt pedig a mult hó közepén szándékunkban,^a
mikor feleségemmel egy pár napot Pesten töltvén onnan Halasra rokonok
20 látogatására Félegyházig vasuton mentünk s így szépen Kőrös mellett
szaladtunk el. Hanem egy Szombatnapra volt utánunk kocsi Félegyházra
rendelve s mi annyira elkéstünk Pesten, hogy csak Szombaton^b jöhettünk
ki, holott előbb^c az volt célunk hogy Pénteken Kőrösre megyünk s ugy
onnan Szombaton tovább; így ez elmaradt, – de majdnem bizonyosan
25 irhatom, hogy az őszön helyre hozzuk. Alig is várom már hogy nektek
megmutassam feleségemet; hogy lássátok hogy első feleségem sem lehe-
tett szebb jobb s általam inkább szeretett s engem jobban szerető mint
ez; az elsőt ismertétek s mindnyájan szerettétek, akarom hogy ezt is is-
merjétek s szeressétek.

^a szándékunkban, – u ú-ból jav.

^b egyb.

^c előbb – löbb elk.

30 Szegény Miskától is kaptam a mult hetekben levelet,¹ szomoru ez is s majdnem kétségbe esett. Lévai is irt nekem, ő is csak búsán emlékezik rólok.

Már most a Szilágyinak szóló levelet teszem ebbe s kérlek add át neki és mondd meg hogy mielőbb válaszoljon. – El vagytok-e nagyon
35 foglalva a vizsgákkal? Én most ülöm őket (naponta 4 órát [!] vagy 9 napig) nagy unalommal végig. Isten veled, nődet Julcsát, Lacit, téged, ölelünk [!] Tónikámmal együtt s vagyok

Szerető barátod
SzKároly.

1023.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Nagyszalonta, 1858. augusztus – szeptember?¹]

	Kedves bátyám!	
	A házbérből, a már előbbi leveleimben érintett levonandók levoná-	
	sa után, <u>f. évi junius hónap elejéig</u> bevettem	45. pft ^a 48 kr
	A tavalyi búza árából (: miből azonban még	
5	3. pft 48. kr künn van, mit adandó alkalommal	
	és ^b az idei búza árával majd elküldök:) bevettem	38. pft ^c 24.
		<hr/>
	Összesen	84. ^d pft ^e 12 kr
	Miből a folyó évi adót és város költséget	
10	<lefizetve>	13. pft ^f 29. kr
		<hr/>
	levonván, a megmaradt	70. pft ^g 43
	krt ezennel küldöm.	

^a pft – t leh.

^b és – é m-ből jav.

^c pft – t leh.

^d 84. – 4 3-ból jav.

^e pft – t leh.

^f pft – t leh.

^g pft – t [?]

A deli [!] kertben ez idén annyi széna termett, hogy ebből minde-
15 nekünknek jutott fél^h boglya széna, majd ha eladjuk, ennekⁱ árát^j is a töb-
bivel együtt el^k fogom küldeni.

Más egyéb dolgokról szükségtelennek^l látom irni; majd Laczi elő
fog mindenenket hiven adni.

20 Áldja isten bátyámékat ezer áldásával

Szerető öcsöcse
Sándor

^h fél – f jav.

ⁱ ennek – n jav.

^j árát – besz.

^k el – th.

^l szükségtelennek – tel besz.

1024.

ARANY JÁNOS – JÓKAI MÓRNAK

Nagy-Kőrös, aug. 25. 1858.

Kedves barátom, Mór!

Szives megemlékezésed köszönöm,¹ – hogy jól esett, mutatja az
idezárt bolondság,² melyért megerőltettem invalidus³ műzsámat. Ne nézd
5 te annak gyarloságait, [!] nézzed csupán a jó akaratot, s ha az üstökös az
ilyet beveszi, add oda neki, perse név nélkül, a mint van; mert nem tartok
számot sem az irói dicsőségre, sem egyéb „accidentiára”⁴ mit az ilyes
compositio eredményezhet.

10 Kedves nődöt lelkemből üdvözlöm, téged pedig csókol ezerszer
barátod
Arany János^a

^a egyb.

1025.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Kőrös, aug. 25. 1858.

Itt ülök, barátom, a vacatio kellő közepén, fele mögöttem, fele még előttem s elgondolom, mily czudarság az a sorstól, hogy se én el nem mehettem hozzátok, se ti hozzánk. De nektek kellett volna eljönni: hogy
5 ennők most itt a jobbnál jobb dinnyéket, minökről Gömör nem is álmodik! – Mert hidd el barátom, egy kis testiség nem árt, s mikor én jóízűen eszem, feledve vannak egyéb gondjaim, s ez ha nem boldogság, legalább szünete a fájdalomnak. A szőlő is majd érik, még most sem volna késő eljőnnötök: a vacatio még mindig tart octoberig. – Ezt azért említem,
10 hogy ilyenkor inkább, mint valaha, szeretném jövésteket, hogy egészen tettek lehessenek. – Tanártársaim szélyel vannak az egész világon, alig másod magammal kongok itthon, – még eddig mit se dolgoztam, de majd fogok (?) a szünidő hátralevő részében (!?) hisz ez elmúlt 3–4 hét alatt mit is lehetett volna még csinálni, mikor az embernek naponkint
15 nincs több szabad órája 24-nél. Azaz hogy akartam biz én: elolvastam Tompa verseit, mind az öt kötetet; némely részét kétszer, háromszor is, összevettem a régibb kiadásokkal, megjegyeztem a variánsokat (NB. néhol rontottál), csináltam jegyzéseket, szóval útban valék oly kritikát írni, hogy Planche Gusztáv,¹ Schmidt Julien² és Gyulai actu³ Gregussá
20 vált volna tőle; de mégsem hiszem, hogy a bíráló meglegyen írva. Mihelyt arra kerül a sor, hogy eszméimet össze kéne szedni, valami önállót, összefüggőt, szerves egészet kellene alkotni, elhagy az erő; s ha írni kezdek, prózám jobbra balra bicsaklik, – el kell dobnom a tollat, vagy Szomorú állapot ez édes barátom; no de stb...
25 Én még eddig sehol se voltam a szünidő alatt, s hihetően sehol se fogok lenni, kivéve tán egy napra (29-én), mikorra Szentkirályi Mór⁴ hítt magához nagyon, ki itt nem messze lakik. Pestre menni semmi szándékom – szomorú hely az nekem. Szalontára nincs miért, itt volt csak minap az egész falámia,⁵ kiörvendeztük^a egymásnak magunkat. Legjobb
30 lenne, mind ebből az lóg ki, ha ti eljőnétek. Hisz mi a? Kesziig⁶ steht a

^a kiörvendeztük – ki örvendeztük-ből egyb.

fátyol,⁷ Péter is tudja már az utat, Miskolcra jó embereidhez csak szállhatnál. (Lévai Jósiról nem tudok egyebet, csak hogy a <...> Közlönyben magnetizál);⁸ Keszitől idáig szobában utaztatok. Nem is kerülne az nagyon sokba: Szolnokig a jegy 2 személyre 14 ft 24.

35	gőzhajón egy reggeli	40 x
	ugyanott ebéd	2. 24. x
	Szolnokban vacsora	1. –
	Feltéve hogy meg kell hálni	1. 12 x.
	Onnan Kőrösön vasuton	54 x.
40		—————
	összes	20 f 34.

visszafelé annyi se, mert fölfelé olcsóbb a gőzhajó. Ezt a summát, ha épen ki nem telnék tőled, én „jó kamatra” kölcsön is adhatnám!

Ad vocem,⁹ kamat: no én szépen jártam. Szegény gyermekeim első
 45 évi járadékát a tudvalevő vasgyárból,¹⁰ oly szerencsés tapintattal adtam ki, hogy adósom már csőd alá került. Egyike volt itt a legjobb hirben álló, becsületes iparkodó^b embereknek, 8 évig viselte a curatorságot,¹¹ s most számadásában több ezrekre menő deficit merül fel, azonkívül magánadósság is, quantum satis.¹² Gyermekeim tőkéje kárt ugyan nem fog
 50 vallani: de én meg érzem azt a száz s egynehány pftot is, ha csakugyan elvész. A csődben el, azt látom: de én nejtől is vettem kötelezvényt, kinek csőd alá nem eső félkeresményi joga van.¹³ Így jár a világ. –

Ha már csakugyan kitaláltad, mire czéloztam a nagy kár vallhatással¹⁴ (ha hozzád mennék): nem az eladás vagy el nem adás forog itt fen:
 55 mert hisz ha már eddig tartottuk, nem fogjuk épen nyomtatás után adni el, hanem hogy egy rozszúl zárható padláson van, megbízható emberünk, vagy jó cselédünk pedig épen nincs, s ha a házat hosszabb időre elhagynók, kedvök szerint gazdálkodhatnak benne, s mi még csak meg se tudnók a felmérésig: akkor pedig üthetnők bottal a nyomát. Ülünk tehát,
 60 mint Phaedras [!] ebe a kincsen,¹⁵ vagy akarjuk, vagy sem.

Varga collega most épen Gömörben jár: nem látogatott meg? Jánosiban¹⁶ (vagy hol?) volt valami bátyja, s az most megholt, s a collega fölvenni ment a roppant örökséget, mely némelyek szerint 70,000 forint, mások szerint 700. –

65 Hát Szénfi urnak válaszoltál-e hazafiui felhívására?¹⁷ Az összejevetelből nehezen lett valami, mert te nem mentél és én nem mentem.

^b iparkodó – r jav.

Erdélyi, a mint sejtem, fordúlt meg Pesten, de ő is aligha abba járt. Én írtam volt neki:* hogy rólad nem hiszem, hogy felmenj, s elmondtam miért, Erdélyi lehet fölmege, ha más dolga is lesz, de hogy csak e hazafi-
70 as célért annyi költségbe verje magát, azt, mondám, nem hiszem. Irja meg tehát, mi választ kapott tőletek, én bolondjába^c egyet sem lépek. De biz ő nem irt mindeddig; gondolom szidja magában a poéták hazafiatlan-
75 ságát, kik a nagy eszme körül nem akarnak bábáskodni. Pedig utoljára is az egész egy kovát sem ér: van már magyar rhythmus, vannak népdal
75 schemák; az ember maga kifütyöli, hova kell hosszú, hova rövid szó-
tag:¹⁸ s hajt rá csak egy is a cseperedő nemzedék közül? Hisz ezt követ-
kezeten kivinni, a zene kivánalmait pontosan megtartani, még nehe-
zebb volna, mint a jambus, vagy trochaeus, mely<ek>től a nagy reményű
ifjak háta nem azért borsószik, mert idegen, mert a mi zenénkkel össze
80 nem vág, hanem: mert – mérték! Csak adnának oly rhythmust verseik-
nek, mint például a tied: „Nyugszik a nap” vagy „Itthon vagyok”... le-
hetne azt osztán dalolni –, de mind úgy ir, mintha süket volna.

No de térjünk az időjárásra. Itt is megeredtek valahára az ég csa-
tornái, csaknem mindennap esik, de mégsem folyvást, vannak szép nap-
85 fényes idők is. Ez utóbbi clausulát¹⁹ azért tettem ide, nehogy visszaret-
tenj a kőrösi úttól, melyet már annyiszor emlegetek, hogy szinte bizo-
nyosnak kezdem hinni. Most attól se félhetsz, hogy Gyulaival találkozol,
mert azt vagy látom többé, vagy soha, úgy elment. Birálatát a napokban
újra olvastam,²⁰ s most úgy érzem, hogy ha eljönél, ki tudnám menteni
90 előtted. Nem rossz ember, [!] az – és veled sem tett oly rosztat, mint kép-
zeled. A silány verselőknak van oka rá haragudni, – neked édes Mis-
kám... annyi legalább nincs, mint első dühödben gondoltad. Hanem
elhagyom e tárgyat, mert félek, hogy még velem kapsz hajba. –

Arany Lászlót azt sem tudom, hol van jelenleg. Elment a békési
95 pap (Hajnal Á.[bel]) fiával, ki nálam volt kosztban, hogy a szünidőt ré-
szint Békésen, részint Szalontán töltsé; azóta oda van. Laczi mikor el-
ment oly magas volt, mint én, ha visszajő bizonyosan lesz akkora, mint
te. A csombókot ugyan mégsem tudja,²¹ de már elvégezte az V. osztályt
jó sikerrel, s nagy halála, ha nem VI-dik osztálybelinek mondják. Három
100 év múlva, ha isten élteti (őt s engem) már egyetemi cursusra mehet. Jul-

* azaz hogy már Szénfinek

^c bolondjába – **b** jav.

csa itthon van, s dolgozik. Ez kicsi fog maradni. – Az anyjok egészséges; lábfájdalma türehető, a mennyiben nem fölötte s nem mindig gyötri.

– Szegény! húz-von reggeltől estig, mint egy szolgáló: pedig nagyon megérdemlene már nyugalmasb életet. Azonban azt hiszem, bár
105 mennyi módja volna, mégsem állhatná meg, hogy ne maga tegyen mindent. – Kedves komácskámnak írni is akar most, nem tudom, elkészül-e a levéllel, mire ez borítékba jut, mert rosszacska író, s délután, mikor jobban ráérne, vendég jár. Este épen nem írhat, – hisz már régóta szemüveget kell használnia. –

110 Az én egészségem, csak megvan, so und so!²² Ha semmit nem dolgoznám, kedvemre élhetnék, szórakoznám, úgy csak megvolnék: de mihelyt komolyan hozzáfogok a munkához, mingyárt pász az egész.²³ – Ennyi és ilyen szellemi munka, mint ez a levél, kifáraszt, hogy utána pihenésre van szükségem. – S aztán még, ha menne, bármi rövid ideig, a
115 dolog! De ha leülök (kivált vershez) s félóráig a tollat rágom, akkor oly érzéssel kelek föl, hogy irigyenem kell utolsó tanítványomat. – Sokszor van tárgyam, eszmém valami versre,^d a fejemben kész az egész menet, compositio, minden: leülök hogy kidolgozzam, s az első sorra nem talállok másikat, mely rímeljen! – De megint oda tévedtem, hová gondolni
120 sem szeretek. Isten veled, édes jó barátom és szeressen minden lehető áldásaival. Csókold helyettem (azaz helyettünk, no!) a kedves jó-jó komámasszonyt, s vedd lelki ölelésünket!!!

igaz barátod
Arany János^e

^d versre, – r jav.

^e egyb.

1026.

VACHOTT SÁNDORNÉ – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[1858. augusztus 25. és szeptember 29. között]

[Vachott Sándorné arra kéri Aranyt, hogy küldjön verset *Remény* c. zsebkönyvébe.¹]

1027.

UJSZÁSZI JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Kecskemét: aug: 27: 858.

Tisztelt Collega ur!¹

Folyó aug: hó 16-án a' Tancsánéféle mind két rendbeli kötelez-
vény² eredetiben és másolatokban, az igen műértőleg kiállított megha-
5 talmazásokkal, és szükséges fölzetekkel³ együtt igenis benyújtatott tör-
vényes alaku 's szerkezetü szerkezetü kérvények kíséretében.

Végzés ugyan még rájok hozva nincs, és mostanában nehezen is
lesz; de a' betáblázás hatálya nem a' határozat keltétől, hanem a' beadás
idejétől számittatik. – Egész nyugodtsággal lehet azért Kedves Collega
10 ur a' 126 pf biztosítása felől, 's annál inkább, mert az ennek földözetül
szolgáló fél gógányi rét⁴ ezen összeget 3-szorosan is megéri. –

Ohajtom, hogy Kiss Lajos Collega ur gátéri jelzálogával is így áll-
jon a' dolog. Azonban ennek becsét és értékét én nem ismerem. Tessék
öt e' részben figyelmessé tenni. Mert ha talán a' 260 pf a' fél gátéri kert-
15 tel, tekintve ennek értékével földözve nem lenne: úgy bővebb biztosí-
tásról gondoskodjunk. A' mi egy újabb pótlék-kérvénnyel – hivatkozva
az előbbire – könnyen eszközölhető.

Tancsaék magok is megmondják, de más dologismerők is: megéri-
e azon fél gátéri kert a' 260 pftot? Ezek szerint, bár nem a' kívánt rend-
20 ben, de úgy a' hogy meg van feelve a' 3 első kérdésre.

A' 4-ikre pedig van szerencsém válaszolni, hogy az előbbi kötelez-
vények is bent vannak, 's a' betáblázási végzés azokra is meg fog hozat-
ni. Noha jóformán siker nélkül; mert az egyház roppant követelése azo-
kat már megelőzte. Azonban, ki tudja, hát ha Tancsa Uram némely na-
25 gyobb összevegü számadási nehézségekből kivágja magát, s azon kötele-
zőkre is jut neki értéke? Én bizony csak szépen benn hagytam azokat is.
Annyit minden esetre élő szóval kijelentvén egyik bizodalmas emberem-
nek, hogy nem mind két rendbeli kötelezők szerint akarunk követelni;
jelesen pedig az előbbieket szerint nem. Különben,^a Az 5) kérdést illető-
30 leg, ki fog e' jó szándékunk tünni onnét, hogy miután okunk van inkább

^a Különben – besz.

a' nő által kiállított kötelezvényekhez ragaszkodni, e' követelések a' férj
csődjébe nem is fognak bejelenteni. A' minthogy hiába is jelentetnének
amaz egyházi nagy összeg miatt. Mind más lenne, ha sept: 29-kig még
Tanca Uram a' számadási nehézségek nagyobb részét eloszlatni bírná.
35 Majd az idő megtanit minket: mit tegyünk e' részben? Egyébként én nem
csak a hivatalnál, hanem Tancsák előtt is kijelentettem, hogy ugyanazon
összegeket kétszer követelnünk eszünk ágában sincs. – Mind ezen dol-
gokat így, vagy tán még jobb rendben, 's minden esetre kimerítőbben
elbeszéltem f: aug: hó 15-kén Deák Józsi barátunknak, lelkére kötve
40 neki, hogy a' hallottakat, mihelyt haza megy, azonnal közölje Kedves
Collega Urékkal; de biz az úgy látszik, szürke csikóját egyenesen Tetét-
lennek fordította, 's maig is ott gyönyörködik gazdaságában és az idő-
ben.

Kiss Lajos Collega Urra nézve azon utasítással zárom be soraimat,
45 hogy, ha a' fél gátér csakugyan gyöngé jelzalognak bizonyodnék be: úgy
két tanu előttemezése mellett egy pár sorban adjon ki Tancsáné asszony
betáblázási engedélyt oly formán, hogy, ha fölteszem a' 260 pft
összevegből a' fél gátéri kerttel csak 160 lenne földözve, 100 pft földezet-
len maradna: tehát 100 pft erejeig a' betáblázást 2654 tel:[ek]:[egyző]-
50 könyvben nevére jegyzett, r:[end]sz:[ám] a:[latt] foglalt ház [?]
erdei földjére és szőlejére (:fele részt értve:) és, mint mellék jelzalogra
engedje meg. E' betáblázási pótlékos engedély bélyege aztán a' fedezést
szükséglő összeveghez (:fenntebbi példában a' 100 pft-hoz 15 frt.) lesz
alkalmazandó a' bélyeg illeték II foka szerint. Mint ezt megmondja és
55 mutatja minden Kalendáriom. A' részlet számok helye üresen hagyatha-
tik, azokat majd betöltöm én. –

Ugy hiszem különben, mind ezek fölösleges dolgok lesznek. Ezzel
vagyok

Tisztelt Collega Urnak

60

aláz: szolgálja:
Ujszászi József

1028.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, Sept. 14. 1858.

Kedves bátyám!

Ne vegyék rossz néven hogy oly ritkán írunk, mert ennek a tudva
lévő azon főokon kívül hogy nincs mit írni, mostanában legfőbb oka az
5 vala, mivel azt hittük hogy bátyámék adott ígéretökhöz képest, bennün-
ket legalább egy pár hétre, meglátogatnak. Azonban a mi haladt, nem
maradt; a vacatioból még egy jó pár hét hátra van, s fussanak le bátyá-
mék s töltsük együtt azon néhány napot;¹ különben majd mi sem me-
gyünk egyhamar Kőrösre.

10 Áldja isten mindnyájokat ezer jókkal^a

Szerető öccse
Sándor

U.i. Azt szükségtelen említenem hogy Laczinak, mint mondja,
semmi baja. <Fordits>

15 Laczi meg Lina nem tudnak mit írni

^a jókkal – th.

1029.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. szeptember közepe]

[Arany tiszta papírt küld bosszantásul.]

1030.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Nagykörös, 1858. szeptember 16.]

Igen tisztelt Kiadó ur!

Megújított szerződésünk¹ félévre e hó folytán letelik, kérem tehát, a félévi kamatot, mire nagy szükségem van, haladék nélkül, postán leküldeni szíveskedjék.

5 Toldi népszerű kiadását még nem láttam, pedig, ha jól emlékszem, szerződés szerint ebből is 12 példány illetve. Kérem a példányokat megküldeni.

Fogadja legszívesb üdvözetemet!

igaz tisztelője

Arany János.

10

1031.

SALAMON FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pest. Sept. 20. 1858.

Barátom János!

Minden asszonyi megbízást teljesítettem az utolsó betűig. A pénz és arany karperecz, a gyűrű készen volt még a múlt héten.¹ Csak
5 Szilágyit kell utána küldeni. A mi a te megbízásodat illeti, a lehető legszomorubb állapotban vagyok miatta. Csengerinél csak Firdusit s az Árvizkönyvet hagyta Gyulai – angol Shakespearról egyikünk^a sem tud semmit.² A meg levő két könyvet az nap nyolczkor akartam leküldeni
10 Losoncztól, mikor reggel négy órakor elmene. Mindezekből az következik, hogy küld fel Szilágyit, (ha külön embert nem kapsz Kőrösön); – sok a levinni való.

^a egyikünk – k jav.

Még nem kaptam számodra Boccacciot,³ a minek legfőbb oka az, hogy nem kerestem. Volt-e még egyéb is? – Isten áldjon mindnyájotokat!

15

Salamon Ferenc^b

U.I. Csengeri néninek átadtam a czipőért a 3 p.ft-ot. Mind jól vannak.

^b egyb.

1032.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1858. szeptember 22.]

Édes jó barátom! Sokáig várt leveled felette – elszomorított; most történt először hogy leveledet nem fogadtam szívesen, de most csakugyan megtörtént. Hogy sokáig nem irtál, azt gondoltuk: megleptek bennünket, s milyen örvendetes lett volna ez a meglepetés, még a gyanítás után is. Hanem elmaradtatok bizony ti! mi se mentünk! Illy roppant világra^a szóló kívánságát (20 mérföldre egymást láthatni) két családnak, két barátnak szóval nektek s nekünk hogyan teljesíthetne a sors! Más egyszer tesz a lutrira s 200,000 forintot nyer, ismét más híres költő, drámaíró s minden lesz a tehetség árnyéka nélkül; ez semmi, ez nem nagy dolog, megtörténhetik, de a mit mi kívánunk az nem lehet! Ne beszéljünk [!] erről többet.

5

10

Tudtam előre hogy nem irsz te kritikát, minek is írnál? barátság-talanság volt tőlem előhozni is, ámbár^b te hoztad elő, igazság! ne gondold pedig hogy itt is gunyoros hangon szólok mint feljebb, komolyan s egész^c szelidséggel mondom ezt. Hogy verseimen rontottam, elhiszem, nem sokat gondolok vele; annyi jut csak eszembe: hogy némelyiket a régiek közül egészen tűrhetlennék sőt utalatosnak [!] találtam, azért javítottam ki. Erről se beszéljünk többet.

15

^a világra – th.

^b ámbár – á jav.

^c egész – g jav.

Hogy azt az embert védelmezni tudnád, sőt kimenteni előttem?¹
20 Tréfálsz, nem lehetsz te olly rossz, hogy ezt komolyan mondhasd! Külön-
ben megérdemlem tőled ezt a szörnyű büntetést, minek hoztam elő, mert
azt igazán én hoztam^d elő. Igazad van, megérdemlem sorsomat, hogyan
feledkezhettem meg magamról annyira, hogy azt a nevet leírjam. No már
erről komolyan utolsó szónk legyen ez az életben! Nem találkozol-e
25 Vahot Sándornéval személyesen vagy levélben? ha igen, juttasd tudomá-
sára: hogy nem küldhettem verset az albumába,² de még nem is vála-
szolhattam. Mert meg vagyok halva inkább dögölve, elkárhozva, utálom
a betűt, tollat, tudományt; semmire képes nem vagyok csak átkozodni s
magamat öngyilkolni szépen lassan, éjjel nappal. Legalább beszéld ezt
30 olyan ember előtt ki megmondja neki, p.o. Szilágyi Sándornak, kit,
kezemügyébe lévén, komolyan és szívesen üd[v]özlök.^e

Még egyet. Almássy Balogh Pált a doktort ösmered, annak testvére
Balogh Sámuel nálunk pap, derék, tudós, jó ember.³ Ennek a fia B.[a-
logh] Samu megyen hozzátok érettségi vizsgára s talán tanulni is, aján-
lom figyelmedbe.
35

Fiad és leányod dolgát felette sajnálnám, ha veszteség lenne az
actiák⁴ kamatjában. Tudom ösmered a peldabeszédet: szegénynek, sze-
rencséje is szegény. Azonban csak egésségesek legyetek s éljetek!!! Fe-
leségem felette gyenge; egy év tönkre tette egészen, oh ez az egy év...!
40 földőben sem volt, nem volt pénzünk, de máskép se ment volna. Csak a
temetőig van az ő pályája naponként, addig jár oda, hogy egyszer ott
marad! Olyan szép praedikációt lehet erről a textusról írni: az ur adta s
elvette, legyen áldott érette!⁵

Azonban érzem hogy már félre kezdek beszélni. Semmi! ugyse be-
45 szélek én másnak így. De örömben és fájdalomban, életben és halálban
titeket mindketten ölelünk, szeretünk. Isten áldjon meg benneteket.

Hanva sept. 22.
1858.

igaz barátod^f
Tompa^g Mihály^h

50

^d hoztam – z jav.

^e üd[v]özlök – emend.

^f egyb.

^g Tompa – th.

^h egyb.

1033.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

29^k sept! [és október 6.] 1858. Nagykőrös.

Hisz ma nagy nap van, édes Miskám, neved, születésed napja s minden! Hogy az én Istenem téged tartson és áldjon meg örömmel, egészséggel, reményed és hited fölötti boldogsággal!

5 E négy sort már itthagynom, nem kezdek új levelet, noha ma már, midőn folytatom, October 6-a van. Hozzá fogtam neved napján írni, kedves barátom, de a sors – nem tudom miféle prósai nyüglődés^a alakjában – közbecsapott, és csak most van csendes időm újra fölvenni tollamat.^b

10 Várva várt leveled későn érkezett, – node csak hogy eljött. Megvallom, féltem, hogy mostani hangulatodban neheztelésre találtál okot bizonyos személy említéseért, s bizonyos vélemény kimondásaért.¹ Megbántam azután, de már késő volt.

Hát ti is azon önccsalásban éltetek, a miben mi? Hisz épen úgy voltunk az egész szünidő alatt. „Tompá nem ír: bizonyosan jönnek.” – „Én megálmodtam az éjjel”... „Csörög a szarka: Tompáék itt lesznek.” – „A vasuti omnibusz² csengője még nem hallatszott – ne vetkezzünk még... Tompáék ma itt lesznek” stb. Effélék napirenden voltak nálunk. Pár napra Szentkirályi Móriczhoz rándultam, ki itten, a Pilisi vasutállomástól [!] egy órányira lakik, régen hí, meglátogatott, vissza kelle adnom: de félve indultam utnak, hogy az alatt eljöhettek. Nem is voltam másutt az egész mélő vacatióban:³ majd megevett az unalom, a dolgozni akaró dologtalanság. Pestre semmi sem vonsz. A szünidő elején szóban volt köztünk, hogy legalább solo⁴ ránduljak el pár hétre Gömörbe: de számot vetvén a cassával, úgy találtam, hogy az itthon maradók megköpálnák – s így abbanmaradt.

Hogy te némely régibb versedet túrhetetlennek, utálatosnak találad: az nem bizonyít semmit. Az velem, és úgy hiszem mindenkivel úgy van. Ha az ember valamit megírt, egy darabig gyönyört [!] érez benne, de később megszokja, megúnja. Így vagyok én csaknem minden költe-

^a nyüglődés – ű [?]

^b tollamat – t jav.

ményemmel: a Toldi hangját már ki nem állhatom, s ezért lehetlen volt a 3-dik részt folytatnom. Sehogy sem tudom lelkemet azon naiv hangulatba tenni, melyben, kivált az I^{só} rész írásakor, gyönyörködtem. Úgy vagyok a többivel is. Miután balladáimat egy pár száz majmolatban parodiázva
35 láttam: ez a hang is elvesztette rám ingerét, s a legjobbnak tartott darab is visszatetszik. De vigasztalom magam azzal, hogy ez tán mégsem a művek roszasága, hanem az untig megszokás miatt van így. Különb
késébe kellene esnem egy elfecsérlett élet miatt.

Vahot Sándornéval személyesen nem – levélben kellene találkoz-
40 nom, mert nekem is irt.⁵ De hogy válaszoljak neki, ha nem küldök sem-
mit, és hogy küldjek, mikor nincs? – Majd megnézem e három nap alatt,
mely a szünidő izét még egyszer visszahozta szánkba – szüret lesz, de én
ráérek a szüreteléstől. –

Balogh Samu már itt van, fel van véve a 8^k osztályba, s a mint sej-
45 tem, Varga valami conditiót⁶ is szerzett neki. Különb nálam nem volt
sem ő sem a ki elhozta, mindazáltal én figyelemmel leszek iránta, hogy
célját érhesse.

Mert hát Oct. 1^{én} megnyilt az iskola, nagy ékesen. Tehát ismét von-
juk az igát, mely nekem, most 7 év után, sem tud tetszeni. Sőt minél job-
50 ban halad az idő, annál inkább elbetegít. És még sincs a nagy világon e
kívül számomra hely.⁷

Nem hiszem ugyan, hogy olvass ujságot, de még is megüthette fü-
ledet a hir, mi kacsá gyanánt az egész hirlapvilágot berepedeste,^c hogy t.i.
a főherczeg nekem ezt 's azt mondta.⁸ Nohát, édes barátom, tudd meg,
55 hogy ebben semmi igaz nincs. Tisztelkedtünk hivatalosan. A szolgabíró,
midőn bemutatott, hozzá tette nevemhez: „bekannt aus der ungarischen
Literatur”⁹ – a főherczeg erre: „und machen sie noch immer Verse?”¹⁰ én:
„sehr selten, Ew.[Eure] kais.[erliche] Hoheit!”¹¹ – „Adieu!”¹² s ebből
fűjták fel azon óriási hazugságot, mihez még azon pesti pletyka is járult,
60 hogy gyémánt tűt kaptam tőle. Így csinálják a^d hirt. Tiltakozhattam vol-
na... de kényes a dolog. Demonstratióknak¹³ vehették volna, patriota ér-
telemben. Inkább hadd száradjon rajtam. –

Nem képzelheted, mily rosz nekem az egy idő óta, ha nevement
nyilvánosan emlegetik. Te a mellőztetésről panaszkodol: engem az el-
65 lenkező öl meg. Emich Petőfi újabb verseit hirdeti¹⁴ – mit a közönség

^c berepedeste, – d jav.

^d a – th.

évek óta úgy vár, mint a Messiást – és^e még is szükségesnek látja ne-
 vemmel ajánlani. Petőfit az én nevemmel! A Vojtina féle ostobaság közt
 (emlékszel-e^f még? hisz felettél is rá) volt egy sor: Burns Robert, a scó-
tok Petőfije. <)>¹⁵ Ezzel én koránt^g sem azt akartam mondani, hogy a két
 70 költő egyforma nagy; csak annyit, hogy mint nálunk Petőfi,^h úgy a
 scótoknál Bűrns [!] rendes tanpályafutás nélkül is jó költő tudott lenni;
 aztán még van hasonlat a népies eredetben, geniusban stb. Most e szama-
 rak azt mondják hogy én Petőfit neveztem magyar Burnsnek,¹⁶ s azt hi-
 szik, hogy ez Petőfire ajánlat. Mintha a magyar közönség jobban ismerné
 75 Burns-öt mint Petőfit, vagy mintha Petőfinek szüksége volna a Burns
 nevével kölcsönözni fényt. – A Szépirod. Közlöny pedig neki esik¹⁷ köz-
 tem és P.[etőfi] közt parallelát vonni,¹⁸ de a mi így sikerül:

Szilágyi Sándornak át adtam köszöntésedet: mit ő szívesen viszo-
 80 noz. Sokat és okosan dolgozott a szünidőben: az az Erdélyi irod. történet
 jó,¹⁹ és mennnyiben előde nincs, páratlan munka.

Mit irjak én neked, édes Miskám Körösről, a mi téged érdeklene?
 Az egész világ nem érdekel s Körös hogyan? – Czelder Márton²⁰ itt volt
 s hallok azóta nálad is. Épen akkor jöttem haza Szentkirályitól,²¹ el volt
 85 tam törödvé fáradva, evés, ivás, út, conversatio²² miatt: alig tudtam vele
 beszélni. Hozzá még: nálunk meszelés, takarítás volt: a nőm nem is ma-
 raszthatta. Gondolom, panaszkodott neked a körösi fogadtatásról.

Küldöznek-e te hozzád a süldő poéták annyi rossz verset, mint hoz-
 zám? Én nem tudokⁱ mit tenni az istenadtákkal. Nem válaszolni, hara-
 90 gusznak, kevélynek mondanak; válaszolni és dicsérni: nem visz rá a lé-
 lekismeret; nem dicsérni, igazat mondani: egy egész generatio ellenem
 bősziúl. De azért én leginkább mégis az utolsót választom. – Én nem tu-
 dom, honnan szedte egykor Kazinczy az „istenfiakat”:²³ most a leg-
 több.... majom!

^e s – s jav.

^f emlékszel-e – l jav.

^g koránt – o ő-ből jav.

^h Petőfi – i y-ből jav.

ⁱ tudok – k jav.

95 Laczi fiam, erősen megnyúlva, hazajött a szalontai expeditióból.
Szinte restelem irni, de igaz, hogy egyik levelemtől a másikig, betű-
szerint véve, nő annyit, mint ezen levél hossza.

 A mellett sipogó hangja kemény basszusra vált,^j pedig még csak 14
1/2 éves, pontban. Ő is, Julcsa is egészségesek; nóm szegény sokat szen-
100 ved, feje, foga, lábával, de különben jó színben van, és dolgozik, húz-
von egész nap. Csak egy cselédet tart, maga csinál mindent. Egyszerűen
élünk, sok nincs a mi kellene – mégsem tudom, hogyan fogjuk megta-
nálni a mesterséget 700 ft. jövedelemből 1300-at költeni. Eddig még
csak kiadta valahogy, de mi lesz ha a 700-ra szorúlunk, s több hozzá
105 sehonnan sem jó. Ilyen világ van itt. A búza ára épen ugy ballag lefelé,
mint tavaly ilyenkor: szép lesz, ha az is a nyakunkon vész.

 De félre a hasztalan fecsegéssel.^k csak azt akartam mondani, éde-
sim, hogy élünk, megvagyunk és nektek is kívánjuk mind azt, a mi az
életet örömteljessé, elégedetté, vagy legalább tűrhetővé teszi. Éljetek
110 boldogul és szeressetek, mint mi!

igaz barátod
Arany János^l

^j egyb.

^k fecsegéssel: – : !-ból jav.

^l egyb.

1034.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

Hanva, 1858. október 25.

Édes Jánoskám!

Kelemérben-laktomban¹ élt ott egy Diószeghy Károly nevű külö-
nös fősvény öregur; Károly estéjén több igen derék uri ember jelent meg
5 a paplakon, s felszólítottak: hogy menjünk át az öreget megköszönteni s
én legyek mint pap a szónok. Ugyis lett. Elmondtam a dictiót² s D.[ió-
szeghy] Károly ezt felelte rá: mind hunczfut, bolond a ki nekem ezt kí-
vánja! Bocsáss meg, édes barátom, de névnap-i köszöntésedre ez a histo-
ria jutott eszembe; később sokat nevettem s félbolondnak tartottam az
10 öreget, most egyiket se teszem. Nem mentem pedig annyira: hogy téged
akár egyik akár másik nevezettel tituláljalak, csak azt gondoltam: tiszta

szívből jót kívánsz nekem nevem napján, de mi az ördög hasznát ven-
ném én annak a hosszú életnek?! Mert a hozzátett remény feletti boldog-
ságból semmi se lesz. Igazán jól irtad Lévainak: Szegény Miska! mig
15 baja nem volt; maga csinált magának, s most nem bírja elviselni, hogy
igazán baja van!³ szegény Miska vagyok én, irtóztató^a szegény! Melles-
leg mondva: ne gondold: hogy Lévai elárult, nem, csak a levelet hagyta
kivül s én megismérvén a te irásodat: átolvastam. Nem haragszom szava-
idért, igazán nem, mert aligha teljesen igazad nincs, de mért nem mon-
20 tad te ezt egyenesen nekem, ember?? A legkomolyabban megkérlek:
Lévainak legtávolabbról se hozdd elő ezt a dolgot. Bolondság volna
gyermekségből, ennél^b többet csinálni;^c hisz még a mult tavaszon láttam^d
s azóta nekem is csak most jutott eszembe. Nem haragszom én semmiért
barátom!

25 Lévaíról jut eszembe, hogy Lasztóczon voltunk ő, Tóth^e Endre és
én, sokat emlegettünk téged is; Szemerénél másfél nap mulattunk; bo-
londokat beszélünk, anectotáztunk, [!] sat^f sat^g örültek a fiúk hogy én is
ollyan víg voltam, mert barátom iszonyúra vittem a csalás mesterségét;
néha úgy nézek ki mint a legboldogabb ember s kinek egy év óta egy
30 becsületes napom^h s nyugodt éjszakámⁱ nem volt: rettentően meghiztam s
külsőm legkevésbé sem gyaníttat belsőmre. Ime a lélek és test közti vi-
szony! tessék meg-pípálni!^j Mint a híres hazafi Tomory mondja. Tehát
vígán voltunk, de már második nap iszonyú nyugtalanság lepett meg s
haza-vertem Gömörbe, Borsodba, a Zemplénben szüretelni vá->gyó
35 compániát.⁴ Miklós tűrhetően van, családja hasonlókép.^k Patakon men-
tünk keresztül, etettünk is de egy lélekhez sem tértünk be.

Leveled irodalmi részére nincs mit felelnem. Elég baj ha úgy vagy,
a hogy vagy! A pletykát kár lett volna megczáfolnod. Burns Robertet
ösmerem német fordításból,⁵ Szemerénél olvastam, iszonyu kis fél-ujnyi

^a irtóztató – ó jav.

^b ennél – e jav.

^c csinálni; – i jav.

^d láttam – tt jav.

^e Tóth – T jav.

^f sat – t leh.

^g sat – t leh.

^h napom – om ja-ból jav.

ⁱ éjszakám – j jav.; m ja-ból jav.

^j meg-pípálni! – g jav.

^k hasonlókép. – . jav.

- 40 füzetben; Petőfitől is hallám emlegettetni 1846^{ban} vagy 47^{ben} Bejében; nevezetesen ezt az anecdotát^l beszélte Sándor a mint Murányba mentünk, Beje és Otrokocs^m közt: költeményeimből olvastak Heinenak, ki így kial-
tott [!] fel: ah! ez nagy költő, mint Burns vagy Béranger!⁶ értem jól, mit
talalsz [!] nevetségesnek a szajkó lapok fecsegésében. Czelder volt itt is
45 csakugyan, Nem [!] panaszkodott! nem az az egyeniség; ha megrugdost-
nák is eltünné, sőt szíves látásnak venné. Eléggé megrugdosták a lapok,
felsem [!] vette, csak írt, írt, s literator lett in optima forma.⁷ Eszeveszett
nyargalással rohan a dicsőség pályáján, ír verset, criticát, predikációt
könyörgést, és mindent.
- 50 Ad vocem⁸ predikáció! Tudod: hogy Fraenkellel majd sajtóperbe
keveredtem,⁹ kárpotlást ígértem neki s most kénytelen vagyok régibb
praedikacioimat kiföldozni hogy a száját bedugjam. Iszonyu nekem ez a
munka! Csak egy órára tudnám az eszemet kizárólagⁿ azzal foglalkodtat-
ni a mit dolgozom! de nem lehet! ha egyet akarok gondolni húszat gon-
55 dolok! de sebaj, hiszen gyönyörűen^o meghíztram!
- Itt is olyan világ van mint nálatok; semmi de semmi nem termett,
hanem azért az élet ára pang, s esik. Azonban tartsd ki,^p ha lehet!¹⁰ meg-
jön annak az ideje, csak forgattasd nehogy a zsuzsok keltessék. [?] Édes
Janosom! neked se sok jó vásárod volt s lesz az életben!
- 60 Feleségem üdvözli a kedves komámasszonyt a fiatalokkal együtt,
sokszor beszélgetünk rólatok, igen sokszor, talán valaha el is jutunk hoz-
zátok, de azóta és most egészsége miatt sem lehetne szegény feleségem-
nek utazni; most is roszul van, pelulákat¹¹ szed, ideges, gyenge, epés,
nem a harag de a bú miatt; mindkettő hatalmas epe-gyűjtő, hanem énrám
65 gyönyörűség nézni, olly szépen kihíztram!

^l anecdotát – d t-ből jav.

^m Otrokocs – t jav.

ⁿ kizárólag – a á-ból jav.

^o gyönyörűen – e é-ből jav.

^p ki, –, jav.

Te nekem nevezetes napon irtál, én még nevezetesebb napon irok
vagy válaszolok^q neked, ma esztendeje...¹² Azonban Isten áldjon meg
benne[te]ket,^r mindnyájotokat csokolunk ölelünk, a^s kedves komámasz-
szonyt, téged, Julcsát, Laczit Isten áldjon meg benneteket!
70 Hanva oct 25.
1858.

igaz barátod
Miska

^q válaszolok – s jav.
^r benne[te]ket, – emend
^s a – jav.

1035.

KNÓCZ LÁSZLÓ – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[1858. október 27. előtt]

[Sírvers kérése a levélíró apja, Knócz József és fia, László számára, részle-
tes utasításokkal.]

1036.

ARANY JÁNOS – KNÓCZ LÁSZLÓNAK

[Nagykőrös, 1858. október 27.]

Igen tisztelt cs. k. Kerületi pénzügyi Biztos Ur!

Becses soraira válaszom késett, mivel egyszersmind küldeni akar-
tam az emlék-felirat[ot,]^a mely idezárva megy. A születési stb. évszámok
nem versbe valók, azokat külön és prózában szokás fölmetszetni, olyan
5 formán a nevek alá, mint én irtam. Félek, hogy a vers hosszú talál lenni,
de nem lehetett a kívánt tulajdonokat másképen úgy kiemelni, hogy
költői színezete maradjon. Remélem mégis, hogy megfér a kövön; leg-
alább úgy látom, hogy az adott utasítás sem igen rövidebb ennél. Mérté-
kes sorokat, distichont választottam, mert ez jobban hangzik emlék föl-

^a felirat[ot,] – a papír leszakadt

10 iratokon, mint a rímes vers. A legközelebbi rokonra és az ennek „inyire
létező időszakra” való célzást mellőztem; ez kény[es]^b dolog, s miért
örökíteni a síron a gyűlöletet? Az ilyet, higgadtabb perczeiben, maga is
megbánná az ember. – Még csak arra kérek figyelmet fordíttatni, hogy
ha a vers^c fölmetszetik; a metszés pontosan, betűről betűre történjék,
15 mert csak egy accentus, vagy comma¹ elhagyása is megzavarhatja, s ne-
vetségessé teheti a verset, pedig nem szeretném, hogy nevem alatt valami
értetlenség álljon.

Ki egyébíránt magam további becses jó indulatába ajánlva, mara-
dok

20 Igen tisztelt pénzügyi Biztos Urnak
Nagy Kőrös oct. 27. 1858.

alázatos szolgája
Arany János^d

U.i. Egy szóban hiba történt, kijavítottam ugyan elég olvashatólag,
25 de nagyobb biztosság okáért ide is felírom, a szó ez:

ragyogóvá

A vesztése szót is ki lehet emelni így:

VESZTÉSE

30

AJ

Knócz József,
Magyarországi hites Ügyvéd; Buda és Krakó városok polgára; szü-
letett 1797. febr. 24.; meghalt 1856. jun. 6.

35 E fölemelt gyász kő, idegen! számodra jelentse:
Kit fedez a holtak nem rövid éje alatt.
Emlékét mi, ÖVÉI, kövön nem, szótalán érczen,
S néma betűn birjuk: vésve szivünkbe van az.
Emlékül minékünk állatta, magasztos ERÉNYÉT
40 A hű férj, szeretett jó atya és hazafi.

^b kény[es] – a papír leszakadt

^c vers – e jav.

^d egyb.

Tiszta BECSÚLETTEL <...>^e
JELLEME a márvány, hol neve írva marad.
A FÁRADHATLANT fáradtság győzte le végre;
Sok vesztése után itt NYERESÉGE vagyon:
45 Két város polgára, betöltvén emberi tisztét,
MENNYEI POLGÁRRÁ tette ÖRÖK KEGYELEM!

Knócz László,
50 Meghalt gyöngé élte 3-dik évében, 1857. marc. 30.
* *
*

A nagytyát, szerető nagytyát, vidítani jöttem,
Könnyetek a fiúért szűnjön omolni, szülék!
Még, örömére, alig hog[y kezd]tem^f játszani térdén[:]^g
55 Most kebelén nyugszom, hív unokája, megint.
* *
*

^e Voinovich Géza olvasatában: **ragyogóvá tette betűit**, (AJÖM VI. 29.)

^f hog[y kezd]tem – a papír leszakadt; vö. AJÖM VI. 29.

^g térdén[:] – a papír leszakadt

1037.

SZATHMÁRY ELEK – ARANY JÁNOSNAK

Nagy Szalontha. [1858. október 29. előtt]

Tekintetes Úr!

Pár szóval határozzon fölöttem; ha látja ezen pár kísérletből¹ hogy
még valaha válhatnék belőlem valami, úgy jó, kettőzött erővel s öröm-
5 mel fogom megkezdett pályámat folytatni, hogy gyakorlat által pótoljam
ki az érzett hiányokat.^a

^a hiányokat – **hi** jav.

- Hazámnak ha idővel csak egyetlen egy jó darabot adhatnék is, czélom elértem; mert én nem sóvárgok azon, annyiaktól imádott dicsőség után; előttem csak hön szeretett, elnyomott hazám áll. –
- 10 Legyen szives a Tekintetes úr ítéletét felettem minél előbb kimondani; mert ha belőlem csak középszerű versfaragót sem jósolhat, úgy Isten hozzád költészet, nem hányom falra a borsót, igyekezek más pályán [!] hatni.
- 15 Maradok Ezer bocsánatot kérek hogy alkalmatlankodtam. – Isten velünk!

alázatos szolgálja
Szathmáry Elek^b

^b egyb.

1038.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, oct. 29. 1858.

- Kedves öcsém Sándor!
- Úgy látszik, a vasút, a helyett^a hogy közelebb hozott volna, még inkább eltávolított bennünket egymástól;¹ mert azóta a könnyű viszontlátás reményében ritkábban irunk. De én e locsos-pocsos szombat délutánt felhasználandó, megtöröm a hallgatást; s irok már csak azért is, hogy e farkán levő katonai év ne muljon el hanyagsággal; s még a régi postabélyeg aegise² alatt el is akarom levelem küldeni, ha isten és a béketűrés segít. Először is tehát Laczkó fiam megérkezett épen és szépen, nőtt ugyan vagy fél araszt, hanem az nem baj, csak annyiban, hogy már most az én viselt nadrágaimból nem lehet neki újakat szabatni, lévén azok rövidek, ő pedig hosszadalmas egyéniség. Köszönettel tartozunk, hogy hizlaltátok – no de hisz nem sokára Lajos ecsém³ idekerül a gymnasiumba, s akkor majd visszaszolgáljuk mi is. Laczit a mi illeti, egy jó tulajdont acquirált⁴ Szalontán, mely abból áll, hogy már most a lúdmájat is megeszti, mely iránt az előtt semmi rokonszenvet nem érezett. De elég is ő róla ennyi.

^a helyett – n [?]

Mi, a többi három családtag, itthon töltöttük el az egész szünidőt, posványyszerű egyhangú tespedésben. Nem adta ki a jövedelem hogy kirán-
20 duljunk valamerre, s így szíves meghívásodat is mellőznünk kelle. Csupán
annyi volt a kőccsig,⁵ hogy szükön megérhettük vele új angariáig.⁶ S ez
fejti meg a titkok titkát, miért ültünk mi itthon, mint a kotlós tyúk. Csupán
én tettem egy kirándulást, mely vasárnap reggeltől egész hétfőn^b estig tar-
25 nevezetességnek. Ott lakik Szentkirályi Móricz, s ő hitt már többször,
sürgetőleg, s miután meg is látogatott, vissza kelle adnom.⁷ Még Nyári^c
Pálnak kellett volna hasonló tartozásomat leróni; de biz az elmaradt.

Iskolánk 1⁸⁶ octoberrel megnyilt, s már a diligentia⁸ javában foly.
Daczára a baljóslatoknak, hogy a tavaly nyilvánossá lett⁹ Kecskemét
30 tönkre fogja tenni intézetünket, tanítványink száma nemcsak nem fo-
gyott, sőt a tavalyhoz képest nehánynyal szaporodott is. Különben itt
nincs hajlam követni Debreczen példáját, s maradunk a réginél.¹⁰ –

Pesten hát nem voltam, pesti ujságot nem tudok, jót legalább nem.
Azt azonban a nemes magyar nemzet dicsőségére meg kell említmem,
35 hogy legjobb lapja a P.[esti] Napló, bukás szélén áll,¹¹ legjobb tudomá-
nyos folyóirata a Budapesti Szemle a^d második évben valami 200 előfi-
zetővel dicsekszik, s hogy még is megjelen, oka, mert Szina nagylelkű-
sége dédelgeti.^{e12} De ez így nem mehet soká, s ha ez évben sem javul az
állapot, okvetlen meg kell szünnie. No de hirdeti Heckenast a 100,000
40 előfizetős Hirmondót,¹³ az és az Üstökös¹⁴ kárpótlást fog nyújtani.

Hallomás szerint a tudós társaság is készül megtartani nagy gyűlé-
sét, mihelyt gr. Desewffy elnök visszaérkezik az Ostendei^f fürdőről, s
elhozza a zsebredugott legf. engedélyt.¹⁵

Tomori ő nga a jövő hétre ígérkezett hozzám, a mikor egyszersmind
45 lehozza Petőfi szobrát (olyan alakban, mint a Vörösmartyé)¹⁶ mely az ő
nyilatkozata szerint is roszúl sikerült. Kár érte, mert nem tudom, lesz e
valaha másik. Petőfi is egyszer kimegy nálunk divatból [!] – mert itt a divat
határoz nem a műbecs – s aztán majd csakugy emlékszik róla valamely
bikficz ujságíró, mint Berzsenyiről¹⁷ olvastam mostanság: egyike ismer-
50 tebb költőinknek. Én ezt nem érem már, de te megérheted, ha isten éltet. –

^b hétfőn – h jav.

^c Nyári – N jav.

^d a – jav.

^e dédelgeti – d g-ből emend.

^f Ostendei – O o-ból jav.

Tompától ma vettem levelet.¹⁸ Még mindig oly desperált¹⁹ hangon ir, nem felejtheti kis fiát.

Poétákról beszélvén, ismersz-e te valami Szatmári Elek nevű fiatal embert? Szalontáról dátált [!] levelében néhány verset küldött az hoz-
55 zám,²⁰ hogy bíráljam meg, nemcsak, hanem törjek pálczát fölötte: lesz-e belőle jó költő, vagy soha? Efféle zaklatás nálam megszokott dolog, s én nem is szoktam mindre válaszolni, ennek ha tenném, az nem a versek jóságáért (mert biz azok üres forma gyakorlatok, melyekből, Bánk-bán szavaival élvén: „az ördög ássa még ki”²¹ lesz-e irójokból valaha költő)
60 – hanem a netaláni patriotismus iránt való tekintetből történhetnék. –

Janit,²² úgy látszik a vasút sem fogja sályi magányából Kőrösre csábítani egyhamar. Irj róla, ha tudsz, valamit s első alkalommal köszönts nevünkben. –

Mi egészségi állapotunkat illeti: megvagyunk, ép oly állapotban,
65 mint láttál. Betegek nem voltunk, kivéve^g nénéd rheumaticus fogfájását, mely egy darabig kinozta, de már elmúlt, s chronicus lábfájdalmait,^h melyek ha egy kissé többet talpal (pedig ebben van módja szegénynek) mingyárt előveszik. Julcsa, Laczi egészségesek: engem a régi baj tétlenségre kárhoztat, máskép csak elpipázok e ty—[úkszar]os világban. –
70 A költség sok, a bevétel mindig szűkül; ez évben a jöv. adót is ránk rótták melytől eddig szűzvállasok²³ maradtunk vala. Szóval egy napról másra csak eltengünk, de gyűjtésről szó sincs. Búzánk ott hever a padláson²⁴ – tán eladhatnók a hogy vettük, vagy pár garas haszonnal, – de ha már eddig vártunk, még várunk vele pár hónapig, ha a zsuzsok bele nem kapna.

De elég is lesz most egyszer. Nem mondhatod, hogy sok betűt nem irtam, noha a tartalom kevéssel több a semminél. Azonban czélom nem is volt tartalmas levelet irni, hanem csak tudatni veletek, hogy élünk, s ismétleni a rokoni szivből származott jó kívánatot, hogy az ég áldása legyen rajtatok most és minden időben. Köszöntjük jó barátinkat,
80 rokoninkat, ismerősinket összesen és fejenként, titeket pedig ölelünk szeretettel!

Irj nem sokára! elvárja leveled

hiv rokonod
Arany Jánosⁱ

^g kivéve – e é-ből jav.

^h lábfájdalmait, – i jav.

ⁱ egyb.

1039.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, November 8. 1858.

Kedves bátyám!

Én, a bennem megrögzött restségen kívül, főképp azért hallgattam
darab idő óta a levélírással, vagy jobban mondva azért nem irtam, mert a
5 tőlünk alig 4–5. hét előtt hazarusszant László diákot – ki ha nálunk
meghizott volna is, ez nem annyira jóézésnek, mint inkább legyőzhetlen
vadászati szenvedélynek s az ezzel legtöbbször együtt járó jó egészségnek
lenne felróható – mondám, László diákot, oly nyílt levélnek tekintém,
kiről, ha a szalontai dolgok és események el nem olvashatók, ő maga
10 fogja azt élőszóval elrecitálni. De a mint sejtem, ő most is csak olyan
Arany Laczi, kiből a szót harapófogóval kell kiszedni. Azért tehát, de
főképp azon okból, mert bátyám megszegyenített, irnom kell valamit.

Azért elég rosszul tették bátyámék hogy azon idő alatt, míg Laczi is
itt volt, egy pár hétre le nem rándultak. És ezt, a felhozott finanszialis ok
15 sem meríti egészen ki. Miután én nem tudom hogy mi kerül többbe, – egy
családnak, mely 3. tagból állott, vaspályán N. Váradig jövedele, vagy
pedig egy háztartáshoz 2.–3 hét alatt tett kiadások. No de nem tesz sem-
mit, a mi haladt, nem maradt; remélem visszapótolják ezt az által, hogy a
karácsoni sz. ünnepekre, Szalontára lerándulnak. Higyje el bátyám, ez
20 furcsa kis szórakozás fogna lenni! Ugy-e Juli és Julcsa,^a eljöttek? Én
legalább kijelentem, hogy ha engem, bátyámékon kívül, N. Kőrösön^b
annyian oly szívesen látnának, mint bátyámékat, Szalontán^c rajtuk kívül
is fogadják, aligha meg nem tenném ezt a kis utazást.

Janiról alig tudunk mi valamivel többet mint bátyámék. És ez nem is
25 csuda; mert hiszen most már, Sályi csaknem oly messze van Szalontától,
mint N. Kőröstől. S hozzánk is alig jön gyakrabban mint bátyámékhoz.

Érinti bátyám, hogy a buzája^d most is meg van.¹ Én úgy hiszem,
hogy jóllehet az áremelkedésre, most épen, nem nagyon fényes kilátás

^a Julcsa, – th.

^b N. Kőrösön – besz.

^c Szalontán – besz.

^d buzája – th.

van: mindamellett az, egy kis kitartás mellett, mit bátyámék mégis csak
30 megtehetnek, tisztességes hasznot fog az adni.

Én magam is most ismét gabona speculatioiba elegyedtem, a meny-
nyiben 400. köből tengerit vettem, jövő Aprilisban átadandót; még pedig
a folyó áron egy pár garassal feljebb. S ha aztán nekünk, kik meglehet
(: és talán valósággal [!] is:) nem a legszerencsésebb csillagzat alatt szü-
35 lettünk, a gabona-speculatiohoz kötött reményeink mégis csalnának: –
ezt egyebek felett tulajdoníthatjuk a mai világ azon kedvező körülmé-
nyének is, mely szerint az ember^e egy pár garását alig képes elég okosan
elhelyezni. S így beteljesedik, hogy „az is baj ha van, az is baj ha nincs.”

Hogy pedig a buzáról – miután buzát is^f emlegetünk – el ne felejt-
40 kezzünk, – megemlítem: hogy egy néhány köből buzájok van itt bátyá-
méknak; szintén van a Károly² udvarán egy kevés szénájok is, miket ha
egy kis áruk^g fordulna, majdan el fognék adni.

Én mostanában, egyebek között, egy ház vételen vagyis cserén tö-
röm fejemet, mert azt hiszem, elég volt már a más házán hányódni, s –
45 többnyire másnak javítani. Hogy ezen célbavett csere életbe^h fog-e lépni;
azt előre meg nem mondhatom. Annak idejében majd, az eredményt köz-
löm.

Az anyagiakról a szellemiekreⁱ áttérve, – elszomorodtam azon hir
és állapot felől, melyben komolyabb irodalmunk van. Mert az én
50 együgyü laicus eszemmel magam is azon véleményben vagyok, hogy a
magyar nemzetiséget nem az „Üstökös” et Comp.[agnie],³ fogják meg-
tartani. Én azonban ezt csak ideiglenes állapotnak tartom, s azon re-
ményben vagyok: hogy mihelyt azon általános láz, – melynél fogva most
az emberek csak az anyagiságnak élnek, és csak meggazdagodni törek-
55 szenek, – egy kissé mulik: a tekintetben is más fordulatot vesz a dolog.

Azonban mindjárt ki is fogyok a papirból, a nélkül^j hogy^k a szalon-
tai ujságokat, ha ugyan ezek még ujságok, tudathatnám. Tehát:

Szomorú ujság az: hogy Fonyad Józsit,⁴ kinél sok rozabb ember
halhatott volna meg, folyó hó 2án temettük el.

^e az ember – besz.

^f is – besz.

^g áruk – th.

^h életbe – e é-ből jav.

ⁱ szellemiekre – th.

^j nélkül – th.

^k hogy – h jav.

60 Vigabb ujság pedig az: hogy Lovassy Berti⁵ mostanában fog ösz-
szekelni Balog Linával.

Mi pedig, egészség [!] dolgában meglehetősen vagyunk, még Lajos
is annyira vette magát, hogy ha így halad, aligha predikációs halott⁶
nem lesz belőle.

65 Áldja isten bátyámekekat [!]

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor¹

¹ egyb.

1040.

SZÉNFY GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

[Nyíregyháza, 1858. november 11.]

Tekintetes Tanár Úr!

„A magyar nemzeti versidomról” írt értekezésében,¹ melyet valódi
élvezettel szoktam olvasgatni, említést tesz Kegyed két dalról, mely előt-
tem ösmeretlen. Az egyik: „Szánja az úr Isten híveinek romlását;” – a
5 másik pedig: „Keménnyel^a csendesén ballag paripája”. – Megfogja bo-
csátani Kegyed, ha tisztelettel az iránt kérem föl, szíveskedjék e két dal-
lam zöngelmét (melodiáját) egyszerűen leírva, minden kíséret nélkül
megküldeni. Engedje meg Kegyed, hogy ily kéréssel alkalmatlankodom:
de nem állhatom meg, hogy e két dalt meg ne ösmerjem, – s közjóra föl
10 ne használjam. –

Viszonszolgálatom ajánlása mellett egész tisztelettel maradtam –
tekintetes Tanár Urnak –

alázatos szolgája

Nyiregyházán 1858^{dik} nov. 11^{én}

15

Szénfy Gusztáv.^b

^a „Keménnyel – nyny [?]

^b egyb.

1041.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, nov. 14. 858.

Szeretett Barátom!

Shakespeare fordítására eddig ajánlkoztak:¹ Lévai, Sárosy[.],^a Szász, Székely;² Flóra³ is fölszólított, hogy Romeo és Juliát engednék át
5 neki a fordítók. Ács Zsigától⁴ most várom a választ. Kérlek, járulj ez ügyhez nagyhatalmaddal te is; mindenki tudja és érzi mi függ tőled e nagy kérdésben.

Folyó hó 20^{án} jön föl Szász Károl; jöjj föl akkor (:szombat nap van épen akkor:) a délutáni vonattal; én akkor a vasutnál várlak, hogy hoz-
10 zám szállj. Nov. 21^{én} vasárnap délelőtt összejövünk s elhatározzuk a határozandókat – hogy az ügy ezzel se késsék.

Üdvözlémetek kedves családotoknak s neked baráti ölelésemet

Tomori A

Megnyugtató soraidat várom.

^a [.] – emend.

1042.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

Nagy-Kőrös, november 17. 1858.

Kedves barátom! Daczára félig-meddig tett ígéretemnek, ne várj engem Pesten. Nem, mintha szép vállalatod¹ iránt kevesebb érdeklődéssel viseltetném; de bajos nekem most innen mozdulni, s aztán nélkülem
5 szintűgy elhatározhatjátok, én belenyugszom a többség akaratába. – Igéretemet, hogy én is megkísértek egy vagy két darabot fordítani, nem vonom vissza; de magamat bizonyos időhöz nem köthetem, mert sem időm, sem psychikai képességem nincs folyvást dolgozni. Azt sem bánom, ha a már elhíresztelt Midsummernights [!] dreammel² kezdek hoz-
10 zá, csak könyvem legyen, de az én Shakspearemet elpótázza Gyulai Palkó,³ – annak nem tudom, mikor nézek a szemé közé. Jó lenne talán a

- legjobb, magyarázatos és jegyzetes Shakspeareet (ha Delius az, hát azt⁴) megszerezni a vállalat számára s darabonként odakölcsönözni a fordítónak, – már csak azért is, hogy mindenki jó szöveget használjon. A mi a fordítást magát illeti, arra nézve az én véleményem ide megy ki: legyen *eszme-* és *alakhű*, mégis *szabad* (azaz ne szolgai); tehát vers verssel, ha lehet ugyanannyi sorral, adassék vissza stb. A kiadás 1/16 formatumban, füzetekben, úgy, hogy minden füzet egy kolomposabb⁵ drámát és egy ritkábban olvasott színművet tartalmazna, péld.: Othello – Téli rege.
- 20 Pazar nyomtatás nem kell, csak mint a lipcei stereotyp⁶ – így olcsóbban adható, s inkább elterjed. Jegyzés csak annyi, hogy a szöveg érthetlenné maradjon: péld.: ha ismeretlen tárgy, név stb. kíván magyarázatot; de aetheticai commentárok erdejébe bonyolodni nem kell. A fordító ne csak a színpadot, de az olvasó közönséget is szem előtt tartsa: tehát hatályosság mellett választékos, és correct is igyekezzék lenni – s a magyarság mellett kerülje a bundaszagot. Dixi.⁷

Isten veled, édes barátom, tudósíts a tanácskozmány eredményéről, addig is vedd baráti jobbjomat!

Arany J.

1043.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, nov. 18. 858.

Szeretett barátom!

- Épen most veszem tegnap irt leveledet, mikor a Szépirod. Közl. jelentti, hogy pár nap múlva személyesen üdvözölhetünk.¹ Sajnálom hogy meg nem történhetik. A fordításra most már összesen ezek ajánlkoztak:
- 5 Arany, Flóra, Jókai, Lévai, Sárosy, Szász, Székely.

Ács Zsiga még függőben van.

A fordításra nézve adott véleményedet,^a úgy a kiadásra vonatkozót is örömmel fogadom.

- 10 Még csak arra kérések tőled utasítást: a beadandó fordítások miként s kik által bíraltassanak meg, külön bíráló választmány, vagy a for-

^a véleményedet – d jav.

dítók testülete, avagy a fordítók s más tekintélyekből vegyesen állítandó bizottmány által?

15 Én mindenesetre azonnal megszerzem a legjobb magyarázatos és jegyzetes Shakespeare-t s kiosztom választástok szerint.

A többire nézve hétfőn tudósítlak a történetekről, s legközelebb személyesen is üdvözöllek; ha előbb nem, karácsonkor bizonyosan.

Kedves családotoknak tiszteletemet, s neked baráti ölelésemet.

Tomori A

20 U.i. Kérlek, édes barátom! légy szives véleményedet a leendő fordítások megbirálására nézve első postával elküldeni, hogy azt szombat estig megkaphassam.

1044.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

Nagy-Körös, november 19. 1858.

Kedves barátom! Sietek válaszolni becses soraidra, s még ma felteszem, hogy holnap (20-án) megkaphasd.

5 A bíráló választmányt, *csupán* a fordítók testületéből, nem tartom elégnek, de célszerűnek sem, – mert minden darabot 5–6 vidéki fordítóhoz elküldözgetni, sok idővesztéssel járna. Azt mondani pedig, hogy a pesti fordítók a bírálási jogot kizárólag gyakorolhassák – vagy ha kötelesség, csupán ők teljesítsék – ismét nem férne össze az osztó igazsággal. Véleményem szerint minden *egyes* esetben elég lenne 3 bíráló, mi ily
10 módon alakulhatna juryvá: egy pesti, egy vidéki fordító, kihez a darab elküldetnék, és egy pesti képesség, a ki nem fordító. – Természetesen, saját műve fölött senki sem bíraskodhatnék. A bírálási kötelesség a pesti és vidéki tagok közt, valamely megállapított rend szerint (de nem *sors* által, mert az egyesekre terhessé válhatna) sorba menne; a *külső* bíráló
15 lehetne ugyanazon személy mindig; vagy ilyet is 3-at választana a testület, hogy felváltva működhessenek. Azt hiszem, ez elég garancia lenne a fordításra nézve: minden darabért *gyűlést* valamennyi tagból úgy sem tarthatni; hogy pedig annyi ember külön-külön bíráljon, az sok gyakorlati nehézséggel járna.

20 Im ez véleményem, – találjatok jobbat, s én belenyugszom. Fogadd
baráti ölelésemet!

Arany János

1045.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, nov. 23. 858.

Kedves Barátom!

Szász Károly se jöhetett föl – egy temetési eset miatt; azonban a te
leveleid^{a1} kijelelték az utat anyira hogy közel vagyunk a megállapodás-
5 hoz. – Ha Delius² szerint történik a fordítás, akkor nem tarthatjuk meg
azon rendet, melyet én' is ohajtanék, hogy minden füzet egy kolompo-
sabb³ drámát s egy ritkábban olvasott színművet adjon; mert Delius a
megjelent kötetekben a történelmi drámákat adja. Ambár azt hiszem,
hogy legközelebbi kötetében már a vígjátékok következnek. –

10 A bírálatra nézve osztom véleményedet, olyképen, hogy legyen egy
állandó bíráló Pesten aki nem fordító, s egy állandó külső bíráló a fordí-
tók közül; ezek mellé még egy bíráló a fordítók közül fölváltva. Kérlek
légy szives kijelelni Pesten egy (:nem fordító:) állandó bírálót (:Jó lenne
e Csengeri?) – Külső állandó bírálól a fordítók közül mindenki téged
15 ohajtana.^b A két állandó bíráló honoráltatnék. A honorariumok s egyéb
specialitásokat személyesen állapítjuk meg mi ketten legközelebb
N.Kőrösön.

Tegnap kaptam levelet Ács Zsiga, Lévai, és Szász Károlytól. –

Az első jelenti, hogy nála készen van Hamlet és Sok zaj semmiért.⁴
20 Továbbá a bírálatot oda szeretné értelmezni, hogy a bírálók ne utasítsák
vissza a fordítmányokat hanem jeleljék ki a gyenge helyeket új átdolgo-
zás végett; mert mit csináljon ő akkor a kész de el nem fogadott fordít-
mányokkal. Ezen nyilatkozat <di> majd directioni serviet⁵ Varga szerint.

A második kér bennünket, hogy állapítsuk meg a rendet, a bírálás
25 formáját s a t. Ezenkívül kijeleli a darabokat, melyek fordítására hajlan-
dó;⁶ Athenei Timon, Troilus és Cressida, Titus Andr.[onicus], Veronai
nemesek, Velencei Kalmár.

^a leveleid – i besz.

^b ohajtana – a th.

- A harmadik színté⁷ a darabokat jeleli ki saját^c számára. Azután elősorolja, hogyan áll Shakespeare jelenleg a magyar irodalomban?⁸
- 30 Coriolán, J.[ulius] Caesar és Lear (talán kegyeletből Petőfi és Vörösmarty iránt) fölvétehető némi áttekintés és pótlás mellett kiadásunkba.⁹ Kérünk tehát édes Barátom vállalnád magadra ezek revisióját.¹⁰ Nincs ezen revisio rövid időhez kötve; jó lenne, ha évenként egyet kijavítanál. Erre nézve Szász is azt javálja hogy téged kérjelek föl.
- 35 Mind ezek mellett első kérdés most, a birálatot megállapítani, és azért kérlek, előbbi soraimra légy szives választ adni. Én nagyon ohajtom hogy az állandó^d két bíráló Arany és Csengeri legyen. – Ha ez meglesz állapítva, a többin könnyen átmegyünk.
- Deliust és Collier-t¹¹ okvetlen megszerzem és kiosztom.
- 40 Kedves válaszodat várom

Szerető barátod
TomoriA^e

- Tiszteletem becses családnak!
- Bocsáss meg alkalmatlanságomért,^f hogy a választ mindig sürgetem. Ez ügyet igen kényesnek tartom azért kívánom megvitatni minden oldalról[.]^g
- 45

^c saját – a jav.

^d állandó – a á-ból jav.

^e egyb.

^f alkalmatlanságomért, – ság jav.

^g [.] – emend.

1046.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

Nagy-Kőrös, november 26. 1858.

- Kedves Barátom! A bíráló választmány, e szerint, az én véleményemtől némi eltéréssel lenne megállapítva; a mennyiben *állandó külső bíráló* is fogna lenni a *fordítók* közül. Én a pesti állandó tagot is csak azért ajánlottam, mert nem igen volt reményem több *dologértőt* megnyerni az ügynek; különben, noha az állandóságnak barátja vagyok, erre is jobb szeretnék három egymást felváltó tagot, hogy *egynek* akadályoztatása esetében is mindig legyen, a ki pótolja. Azt pedig, hogy a *külső*
- 5

tagok közül *egy* állandó legyen, míg a többiek felváltva működnek –
10 habár díj mellett is – kissé súlyos megtiszteltetésnek gondolom. Igaz,
hogy így a felelősség kevesebb egyénre volna hárítva, a bírálatban is egy
elv uralkodnék folyvást, mert a két állandó szavazat döntene mindig, a
harmadik, változó tag, ellenében. A bírálási rendben sem eshetnék oly
15 könnyen zavar. De az utóbbit illetőleg, egyszerű sorozat (péld. a betű-
rend), biztos fonalat nyújthatna; a bírálási elv azonossága pedig jó volna
ugyan, de csak úgy, ha azon elv csalhatatlannak tekinthető. De hát van-e
elv ilyen? S a felelőséget minden elfogadott darabért el meri-e vállalni a
bíró? Ezért – mondom – inkább a hármas számot a *nem fordítóra* néz-
ve; a fordítókra nézve pedig a felváltást ajánlanám, betűrend szerint.
20 Különben a hogy akarod, úgy lesz: csak hogy én *állandó* bírálásra
ígérkezni nem merek.

Ki legyen a pesti *külső* bíráló tag: az igen kényes dolog. Először
két emberen áll a vásár. Talán azt is könnyebb volna hármat kapni, mint
egyet. Ha *egy* lesz s Csengery elvállalja, ő jó lesz, úgy hiszem. Ha hár-
25 mat kérnénk fel – kik vagy darabonkinti némi honorariumért, vagy, a mi
hihetőbb, az ügy iránti buzgóságból is megtennék e fáradságot: akkor
ilyen forma combináció lehetne: Csengery, Toldy, Brassai. – Kemény,
Toldy, Csengery. – Toldy, Czuczor, Csengery stb. Greguss.

Coriolan és Caesar nem pusztán *kegyeletből* is fölvehetők. Corio-
30 lán sok erővel, Caesar gyönyörű nyelven és jambusokban van fordítva, a
minőt csak Vörösmarty tudott írni. Lehetnek hibák, rosszul értett helyek,
miket egy tollvonás helyre igazítna. Nem bánom, ha összenézem is őket
az eredetivel – mihelyt könyvem lesz, de most az sincs. Leart nem olvas-
tam, de a szerint, a mit róla hallok, ez már gyöngé fordítás. Alkalmasint
35 egészen új fordítást szükségel.

Lévay kiválogatta magának éppen azon darabokat, melyeken, azt hi-
szem, senki sem kapna.¹ Jól tette. Ácsnak igaza van: részletes² hibákért
nem lehet a fordítást visszautasítani, hanem vissza kell adni javítás végett.

Fogadd szíves ölelésemet! Barátod

40

Arany.

1047.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, novemb. 28. 1858.

Édes Barátom!

Az én jó feleségem, noha betegen, neki ült a levelírásnak [!] – én is elvégezvén a correcturát¹ (nehogy nyomdait érts!), e hűvös borongós
5 vasárnap hátralevő részét veled társalkodva akarom eltölteni. Rég szurdal már a lelkiösmeret; irtam is volna, de odajutottam, hogy minél kevesbet dolgozom, annál több dolgom van, mert a mi eddig könnyű volt, most nagy fáradságba és sok időbe kerül. Így esik, hogy bár iskolai munkán kívül semmit se csinállok, mégis elmondhatom, hogy igen sok
10 dolgom van, melynek nagy részét teszi a fönnemlített lélekölő correctura. Valami 120–140 darab ficzamadott észjárásu dolgozatot minden két hétben az utolsó betűig átnézni, az utolsó accentusig² kijavítani nem is oly mulatságos dolog, – s ha egyre másra 1/4 órát számítok is darabjára, (a mi bőven felmegy), mégis 25–30 órát vesz igénybe, mihez a
15 leckeórát hozzáadva, a mi magamnak marad, bizony pihenésre is elkél. Annálfogva nem tudom én, mennyit lendíthetek a kürtölt Shakespeare fordításon;³ de nem maradhattam Tomoritól. Talán egy, vagy két színművet lemorzsolok: eredeti munkára úgy sincs kilátás. Azt pedig, hogy Pestre^a várandó valék, ha olvastad, nehogy valónak vedd.⁴ itt ülök
20 biz én a kályha közelében, – mely, nem tom mi ördög jutott hozzá, most úgy füstöl, hogy majd megfúladok tőle. Pesten, daczára a könnyű közlekedésnek, közel harmadfél év óta nem fordultam meg,⁵ a mi nagy érdektséget tanusít irodalmunk központja iránt, nemde? Hiába! elmúlt az az idő, mikor egy-egy új munkával állíthattam be oda: ha többé nem lehet
25 („teneros ovium depellere foetus”⁶) eladó birkát vinni; hát csak hadd maradjon az „Urbs”⁷ –

Czudar dolog ez a megvénülés, Mihály barátom. Nem épen az évek ellen panaszkodom, hiszen 42 még csak leszek;^b s ily kor még nem a „decrepita aetas”:⁸ de már is annyi erőtlenség környékez, hogy szinte
30 félek tovább élni. De azért nem szidom össze, mint te, a ki hosszú életet

^a Pestre – P p-ből jav.

^b leszek; – ; :-ből jav.

kiván, sőt ezt is, akármilyen, szeretném vonczolni⁹ még egy ideig; nem magamért hanem őértök. S e tekintetben neked is van még kiért élni: éljetek is egymásért, szeretett barátim, még soká, soká: érietek meg azon időt, mikor a keserű emlékezet édessé válik. Mert eljön az, előbb vagy
35 utóbb, de eljön; s az ily fájdalom aztán egy neme lesz a boldogságnak. Soha sem hatott meg annyira semmi, mint midőn Recskinénél voltunk; hallottam volt töletek férje iránti nagy szeretetét,^c őszinte igaz özvegyi bánatát; el voltam készülve sopánkodásra, savanyú arczra, könnyekre, „a boldogult”-féle czélszásokra: s mennyire meglepettem az életvidám arcz,
40 friss eleveenség &c által! Már kétleni kezdém a fájdalmat; midőn gyümölcsfái s lugasai közül felvezete bennünket a halomra, hová kertéből minden – nem haszonra való – tehát disznóvényt öszpontosított, hová virágait ültette: s férje sírhalma volt az! Nem tudom, mennyiben csalódtak érzelmeim, de ez oly megragadóan szólt lelkemhez: itt, és csak itt
45 látni a kert luxusát! Később megkísértém akkori érzelmeimet költeménynyé fonni: de a<> benyomás frisesége már el vala enyészve, nem sült el a vers.¹⁰ Ilyennek óhajtom én fájdalmatokat: egy felvirágzott szent emlékek, hová mosolygó arczczal vezetjük a látogatót.

Lasztóczi útat nagyon meglepett; arról mit-sem tudtam. Beh jó lett
50 volna köztetek lenni! Ha nem volnék az, kit az angol igen jellemzőleg miser-nek mond, t.i. oly fösvény, ki azért ragaszkodik utolsó filléréhez, mert nincs reménye többé másikat szerezni, ha elkölti: bizonynyal én is ott lettem volna. Hisz megcsináltam a marsrutát,¹¹ a költségvetést, hogy csak így solo¹² is meglepjelek a szűnidő alatt: de a néhány forintért, mibe
55 az út kerülendett, vagy tőkémhez (tőke! inkább nevezhetném forgácsnak!) kellett volna nyúlni, vagy családomat a mindennap szükségéstől megfosztanom. Így elmaradt. Talán a gondviselés, „mely táplálja a verebet”,¹³ jövőre jobban intézi el. Örülök, hogy Miklóska¹⁴ tűrhetően van: hisz e „keserű lében forgó” földön¹⁵ csak tűrhetően lenni is „boldogság”
60 számba megy. De micsoda bakafántosság volt tőled a szüretet meg nem várni! emlékszel, midőn én Lasztóczon voltam, mily kevésbé siettem vissza az enyéimhez?... De Patakon mért jöttetek oly lopva átal?...

Fränklivel szépen jártál. Subseque¹⁶ igen furcsán esett olvasnom a lapokban,¹⁷ hogy „Fr.[änkel] miskolczi könyvtáros buzgó sürgetéseinek
65 sikerült koszorus költőnk^d s jeles egyházi szónokunk &c. &c. beszédeit

^c szeretetét – e é-ből jav.

^d költőnk – ő [?]

sajtó alá kinyerni...” Azt hinné, a ki olvassa, hogy minden sort aranyokkal díjazott: pedig a buzgó sürgetés határos az executióval.¹⁸ Auch gut!¹⁹
Következnék az ujdonsági rovat: de mit irjak én, ki oly keveset látok s hallok, neked ki e vidéken alig ösmersz valakit, s az a valaki is alig
70 érdekel. Varga, patristád²⁰ az úrban (s a pataki collegiomban) él és uralkodik, s tanártársai feladásával mulatja magát.²¹ A vacatióban ott járt, s örökölt nagyban, tifelétek, s maga hajtotta haza a 2 sörét.²² Szilágyi most is olyan, mint volt, csak a szakála őszült meg, coelibatusban²³ él. Szabó K.[ároly] veri a készülő, Enyedre hitták tanárnak, s hihetően el is fogadja,
75 mert a fizetés sokkal jobb.²⁴ Mentovicsról is az a hír, hogy ott hagyja M. Vásárhelyt, s Enyedre jő,²⁵ tehát közelebb egy arasznyival. Szász éli világát az új menyecskevel, s a mit együtt csinálnak, rögtön kiírja versben: olvashatod te is.²⁶ Különbem mióta megházasodott, egyszer sem mutatta Körösön magát. Losonczi fiatalodik, ma is megbirkoznék, ha
80 volna kivel: de nem talál magához elégge fiatal leányt. A többire nehezen emlékszel. Egyébiránt a collegatus²⁷ rosúl most sincsen együtt: de én már kivénültem közülök s a bizodalmas te helyett mindinkább collega úr kezdek lenni. Ez is az élet folyása. –

Családomban, istennek hála, semmi változás: csak Laczi nőtt egy
85 tenyérrnyit, mióta közelebb irtam. Nem lesz nekem az idén oly vastag szalonnám, mennyit e fiú csak pár hónap alatt nő. Szalontáról dörmögő bassust hozott haza, s miután vagy három ujnyival nagyobb, mint én, elmondhatom, hogy emberebb, mint az apja. Annál kisebb maradt Julcsi, ebből közép-termetű nő sem lesz soha. Másképp egészséges, piros,^e mint
90 egy szem alföldi búza. – Búzám még eddig megvan a padláson, hihető, megmenekszik a zsúzsoktól²⁸ még e télen, miután oly száraz, hogy érczemény szemeit alig lehet kettéharapni. De mikor lesz ára? a jó isten tudja.

Minek rontsam-én tovább, édes Miskám, ez apró betűkkel szememet!
95 Hisz úgy sem tudok egyebet irni, mint^f azt, hogy megvagyunk, élünk s nektek is a jó istentől mindazon áldást kérjük, a mi sorsotokat enyhítheti, s életeteket ismét boldoggá teheti. Mert van, – a legbensőbb meggyőződés hangján mondom, – van istennek ily áldása, csak bízni, remélni kell. Nem akarok papi^g szakmádba vágni, praedicatiót tartani

^e piros, – p jav.

^f mint – n jav.

^g papi – p jav.

100 neked: de ne vedd rosszúl tőlem, ha ismét a hit balzsamához útasítlak.
Petőfivel hasonló esetben talán nem mertem volna tenni: de ha a te öt
kötet költeményed elolvasom, esküdni mernék rá, hogy az alaphang, a
hit sohasem fog szivedben elnémulni. Ehhez útasítlak, édes barátom; ez
105 levélben az efféle, nem is divat, azt tudom, nincs benne semmi esprit:²⁹
de el kellett mondanom.

Fogadjátok legforróbb ölelésemet és baráti csókomat mindketten
édesim!

110 hived a koporsóig
Arany János^h

^h egyb.

1048.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár nov. 28. 858.

Kedves barátom! [!]

Ne csodálkozzál, hogy oly rég óta nem irtam neked. Ha az ember
sok hányódás után egy kis tüzhelyre^a tesz szert, ha kifáradva hű küzdel-
5 meiben elvonul a világtól, ha annyi csalódása után legalább egy betelik:
élvezni kívánja nyugalját, szabadságát, boldogságát s könnyen elhanya-
golja még legjobb barátait is. Ne sajnáld tőlem e három hónapot, tiz
súlyos év kárpótlása ez s ki tudja, hány szomorú nappal kell még vissza-
fizetnem.

10 A mint Szilágyi leveléből értem¹ te még egyébért is neheztelsz
ream. Ugy vagy meggyőződve, hogy angol Shakespeare-edet elvesztet-
tem.² Igaz, több könyvedet hoztam be Pestre egyszer-másszor költetés
végett, az is igaz, hogy az utolsó szállitmányt^b nem vittem vissza, hanem
egy részét – Planche és Firdusi³ – Csengerynél hagytam, a másikat – egy
15 ind eposz – Bérczynél,⁴ azonban angol Shakespeare-edre sehogy sem
emlékszem. Könnyen megeshetik, hogy én tevedek, [!] mert azon időben
sok minden vette igénybe figyelmemet. Ezért kedves Jánosom, hozass

^a tüzhelyre – úi [?]

^b szállitmányt – szá elk.

Pfeiffer útján egy az elveszethez hasonló kiadásu Shakespeare-t; az árjegyzéket februar végén, midön^c Pesten leszek, s téged is meglátogatlak, hiba nélkül kifizetem.

Igy valahogy kibékülve, bátrabban merészlek egy kérést intézni hozzád. Itt Kolozsvártt eddig Szvorenyi [!] szerint tanították az ékesszólást és költészetet.⁵ Hirtelenében nekem is ezt kellett fölvennem. Eléggé bánom, kimondhatlan rossz könyv. Azonban ez évben má[r]^d el nem vettem, kurtitom, bővitem szóval pótlom a hogy lehet. Hanem a jövő évben csakugyan elvetem s kéziratot adok ki. Ugy tudom, <neked> te már évek óta saját kéziratod szerint tanítsz.⁶ Ha kéziratodat számomra használat végett leiratnád, nagy jót tennél vélem. Kérlek hát barátom irasd le kéziratodat februar végére, midön látogatásom alkalmával könnyen átvehetném s a leiratás arrát [!] is kifizethetném.^e

Hát az én kedves komaasszonyom mit csinál? Mari százszor^f öleli, én ezerszer csókolom kezét. Mind én, mind Mari nagyon sajnáljuk, hogy Pestről lejöttünkkor nem látogathattunk meg benneteket. A sok uti podgyász miatt lehetlen volt. Hát Laczi tud-e már flótázni?⁷ Julcsát ölelem, csókolom! Házás embernek szabad az ilyesmi.

Az isten áldjon kedves János!

barátod
Gyulai

^c midön – ő [?]

^d má[r] – az r és talán az á ékezeze sérülés miatt nem látszik

^e kifizethetném. – ki jav.

^f százszor – s jav.

1049.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

Pest, nov. 28[.]^a 858.

Kedves Barátom!

Tegnapelőtti leveled vétele után azonnal értekeztem Csengerivel; örömmel fogadta föl hívásomat. A következőkben állapotunk meg:

5 A bíráló vagyis revideáló¹ bizotmány 3. tagból álljon: két úgy nevezett állandó és egy változó^b tagból betűrend szerint a fordítókból. Ál-

^a 28[.] – emend.

landó tagok (:egyelőre péld. a 3. első fordítmányra nézve, vagy ameddig tetszik:) Arany és Csengeri lennének.² Ezek, időközben is, ha gátolva lennének, maguk helyett helyettesíthetnének másokat. – Kérlek, légy szives egyelőre elfogadni e terhet. A vállalat³ sikerére nagyon szükséges a te neved. Nincs az^e ügy^d folyama időhez kötve, s a munka is úgy lesz rendezve, hogy nagyon ne terheljen.

Táborunkba ismét egy új vitéz lépett be: Tóth Lőrincz.⁴

Lear fordítását Csengeri is nagyon gyengének mondja.⁵

15 Épen most irok <,> Lévainak, és Ácsnak: holnap pedig K.Sz.Miklós vidékére utazom, hol alkalmam lesz találkozni Szász Károlylyal. Mindegyiktől tegnap kaptam levelet;^e nyugtalanul várják a megállapodást. – Ácsnak megírom mit értünk a bírálat alatt, a szerint a mint te és Csengeri értelmezték. Különb van egy pár oly név is a fordítók közt,

20 – istennek hála – melyek maguk kezeskednek a fordítmányért.

Nincs egyéb hátra, mint meghatározni 1) melyik eredeti kiadás után történik a fordítás 2) mely 12. művel kezdjük meg az első sorozatot. Ezekre nézve Csengeri pár nap múlva véleményt fog adni, melyet veled azonnal közleni el nem mulasztandom. Ha ez meg lesz határozva, rögtön

25 megszerzem az eredeti kiadást s kiosztom.

Jövő hó 10-e körül lemegyek hozzád⁶ s meghatározzuk a fordítók és állandó bírálók honorariumát.

Utamból dec. 2^{án} térek vissza Pestre.

Tiszteletemet kedves családnak s neked baráti ölelésemet

30 Tomori Anaszt[áz]^f

^b változó – o ó-ból jav.

^c az – a e-ből jav.

^d ügy – besz.

^e levelet; – v jav.

^f egyb., leh.

1050.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pest dec.^a 15. 858,

Igen tisztelt^b Barátom,

A ma délelőtti ülésben¹ „Toldi Estvéje” Marczibányi jutalmat nyert (50 #);² az estveliben pedig Kd az akad. levelező, s fél órával utóbb rendes taggá választatott.³

Levelező taggá lettek Szabó Károly és Szilágyi Sándor.⁴ Tudósítsa őket, kérem; s fogadja Kd legszivesb üdvözlétemet!

Öszinte igaz tisztelője barátja
Toldy

^a egyb.

^b egyb.

1051.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, dec. 16.^a 1858.^b

Édes Barátom!

Sietek tudatni, hogy a tegnap esteli akadémiai közgyűlés előbb levelező, s aztán rögtön rendes taggá elválasztott Téged.¹ Ugyanekkor Szabó Károly és Szilágyi Sándor levelező tagok lettek.²

Isten áldjon!

barátod
Csengery

10 U.I. Petőfi és Te jutalmat is kaptok.³
Gyulai is levelező tag.⁴

^a 16. – 6 th.

^b 1858. – 5 th.

1052.

ARANY JÁNOS – BÉRCZY KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1858. december 20. előtt]

[Arany kérdezi, hogy Shakespeare-könyve, amelyet Gyulai elvitt bekötteni Pestre, nem került-e Bérczyhez.¹]

1053.

DESSEWFFY EMIL ÉS TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1858. december 20.]

Tekintetes Úr!

A M. Tudom. Akademiának, a nyelvtudományi osztály javaslata alapján, dec. 15-én költ nagy gyűlési ajánlására, Ő Cs. Kir. Fensége az Ország Generál-Kormányzója, Budán, dec. 18kán költ K. Leiratában a
5 Tekintetes Urat azon osztályban rendes tagúl kinevezni méltóztatott.

Tekintse Kegyed e választást az Akademia azon méltánylása nyilatkozatául, melylyel Kegyednek nemzeti költészetünk emelése körüli érdeme iránt viseltetik; s egyszersmind abbeli bizodalma zálogául, hogy Kegyed ezentúl munkássága egyrészt az akademiai Alapszabályok szel-
10 lemében s különösen a 16.§., s az ezt bővebben kifejtő akademiai határozatok értelmében¹ intézetünknek áldozni, hazafiúi s akademiai nemmes köteletségének fogja tekinteni.

Midőn e munkarész felvállalása iránt biztosító válaszát mielőbb el-
várnók, egyszersmind az Alapszabályok 32.§-ának teljesítésére egész bi-
15 zodalommal felkérjük.²

Pest, dec. 20. 1858.

Gróf Desewffy Emil^a
Elnök

Toldy Ferenc^b
Titoknok

20

T. Arany János r. tag Ur.

^a egyb.

^b egyb

1054.

BÉRCZY KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Pest, 1858. december 22. előtt]

[Bérczy nem érti, hogyan került volna Arany Shakespeare-könyve őhöz a
Gyulaiótól, amikor neki háromféle kiadása is van.]

1055.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, dec. 22. 1858.

Kedves Palim!

Ohajtva várt becses soraidra már rég kellett volna válaszolnom, de
nem igen érvén rá, a szünidőre halasztottam, és most, curis expeditus,¹

5 [!] annál kényelmesben kicseveghetem magamat. Mért is mentél oly
messze, hogy már le sem jöhetsz karácsonra, mint tavaly s azelőtt!

Hogy én terád haragunnam, édes Palim, abból semmi sincs, noha
rettenetes nagy okom volna rá, nem azért, hogy Shakspeare-t elvesztetted,
az már úgy is megkerült, hanem azért, mert egy fontos ígéreted maradt
10 teljesítetlen. Vagy nem jut eszedbe, midőn, utolsó (utolsó?) ittléted al-

kalmával² megigérted, hogy mielőtt Erdélybe mennél, meglátogatsz, sőt a te édes, kedves, szép, új aráddal erre fogod venni útag?

„Vártunk, nagyon vártunk, azt nem mondhatjátok,
Várásunk bérét hát mért meg nem adtátok?”³

15 Tanúm rá Szilágyi Sándor, ki maga is három kocsiival ment értetek azon estve, melyre kirándulástok híresztelve volt. De felsültünk biz azt szépen, mint rendszeren szokott az ember, ha nagyon szép reményei vannak.

„Nem is sajnálom én tőled, édes barátom, azt a boldogan eltöltött 3
20 hónapot” sőt lelkemből ohajtom, hogy egész életed azon 3 hó folytatása legyen! De ezt úgy ne értsd valamikép, hogy oly hanyag levélíró – s általában író – maradj; mert a mi az elsőt illeti, már a szabályszerű 6 hét után is megvártam volna egy levelet, azért boszantálak a tiszta papírral,⁴ – (mert megkaptad, azt hiszem?); egy kis irodalmi koczkodás sem ártana
25 megint, annak epéje után még egyszer oly édes lenne a házi boldogság. Különb, ha soká hallgatsz, majd azt gondolja a világ, hogy belőled nem elv, hanem az élet keserősége szólott, s most, miután zöld ágra vergődöttél, az egész mendikás⁵ irodalommal elégedett vagy. Azért csak hegyezd a tollat, jó fiú; halhatlan sógorod⁶ a mézes hetek alatt irta legszebb
30 s legtöbb költeményeit. – Szegény Sándor! (azaz mi vagyunk szegények, kik őt nélkülözzük) – emlékszem, midőn 47-ben nagy kötetje megjelent, bár pályázni büszke, s valamely tagságot elfogadni elve ellen volt; de azt mégis önérettelmondott elöttem: no, most már remélem, jövő évben enyim lesz az acad. nagy jutalom! A jövő év kissé messze haladt, s ő
35 nem érte annak örömet, de a jutalom, ugyanazon jutalom, melyre számított, mégis övé lett.⁷ Az acad. csak kötelességét teljesíté: de hogy megtette, a nemzet rokonszenvével találkozik érte, s visszasugárzik rá is a népszerűség, melylyel Petőfi neve bir.

Ha már az academiánál vagyunk: én még nem határoztam el magamat.⁸ Ha egykori erőm teljes birtokában volnék, azt mondanám, jó: ha múltaddal nem érdeked, igyekezzél jövőre tenni, még belenőhetsz; vedd ne jutalmul, hanem buzdításul. De így?... minek a rohadt tagok számát szaporítani? – Így áll e kérdés nálam, alanyilag. De megint, ha tárgyilag veszem, mennyi ostoba gyanúsításnak adnék fület (aurem praebere⁹). Egyik
45 azt mondaná: demonstratio¹⁰ akar lenni a kormány, az acad. ellen; zseni

pöffeszkedés, Béranger vagy Petőfi-majmolás, kik semmi tagságról nem akartak tudni; a fentcímzett ifju irodalomnak ezzel is egy argumentuma^a lenne despiciálni¹¹ és szidni az academiát, gúnyolni a tudósokat. stb. Mind e gondolatok pro et contra¹² keringnek és harcolnak az én szegény
50 agyamban, s még eddig nem tudtam megállapodni. –

A shakspeare [!] fordításba csakugyan engem is bevontak.¹³ Sokat tőlem hiába várnak, de megkísértem, egyet vagy kettőt, ha lehet, lefordítani. Most a nyáréji álmat¹⁴ nézegetem, de veszett nehéz munka. Majd fele rímelt jambus, nem is számítva a rövid dalokat, melyek még foglyosabbak.¹⁵ Azért sürgettem oly igen a könyvet, mert Kőrösön egy betű Shakspeareát sem kapni angolul. Elmondom, hogy került meg, mert épületes história, s ha kedves nőd netalán kétkednék házasságelötti érzelmeidről: ezt, mint szerelmed legteljesb bizonyítványát hozhatod fel. Gámán úr,¹⁶ ki nálad tudakolta, azt írta Szilágyinak, hogy te mennyire
60 földre tagadod, hogy az én Shakspearemet elvitted vagy valaha csak lát-tad volna is. Boldog^b isten! kiálték fel, mily boldognak kell lenni a nőnek, kit ez a fiú szeret, mert annál jobban soha senkit sem szerettek. Ime! a mult karácsonykor itt van Gyulai nálam, meglátja a brochure-öket,¹⁷ mondja, mért nem kötettem be, ő beviszi Pestre, bekötteti, rövid időn
65 vissza is hozza. Én átadom neki mind a 7 kötetet, előttem beteszi a táskába, elviszi, és most még rám fogja, hogy nekem ment el az eszem. Mit tegyek? Igen, jut eszembe, hogy sok izbeni sürgetésem alkalmá<l>val egyszer olyan formát is ejtett ki, hogy a könyvet Bérczinek adta olvasni. Bérczinek? hisz az régi angol, a mellett gazdag ember, csak van egy
70 Shakspearje;^c minek vitte volna az el olvasni? – De még is megpróbálom, irok neki. S irtam. Hát, lelke adta, Bérczi válaszol: hogy soraim vételével sohsem tudta elgondolni miféle Shakspeareát keresek én rajta, s minek vitte volna ő azt el tőled, mikor neki háromféle kiadás is van; hogy továbbá, kedvem töltendő, már azon ponton volt, miszerint a
75 magaéból egyet Pfeifernél számomra bepakoltasson, midőn az utóbb nevezett úri ember csak kirukkol vele: ő nem tudja, hol jár nála egy idegen S<c>hakespeare-példány, hihetően még Gyulai vitte oda, mikor vele lakott, s azóta ott fetreng. És úgy volt. Pfeifer beköttette, hazaküldte, s ím az én példányom az, testestül-lelkestől (mert Shakspearnak lelke is

^a argumentuma – u jav.

^b Boldog – o ó-ból jav.

^c Shakspearje; – h c-ből jav.

80 van, hé!) ugyanazon aczélmetsetekkel megspékelve, melyeket én egy német fordításból csirizeltem volt belé. Tehát megvan <.> Shakspeare (meg is lesz, azt hiszem,^d még vagy 90000 esztendeig); s ezt nem szemrehányáskép beszéltem így el, hanem azért, hogy kitessek, mily átható szerelem az, mely az embert ily feledékenynyé teszi.

85 Pestről mit sem tudok, kivéve a mi lapokban olvasható. Csengeri (és Toldi [!]) irt a <nagy> 15-ki^e gyűlés napján,¹⁸ de csak 3 sort: rólad annyit, hogy te is be vagy választva.¹⁹

Még egyszer a könyvekre térve: Firdusit megkaptam, de Planche-ot nem.²⁰ Az ind eposzt,²¹ mikor Bérczinek irtam, még nem tudtam, hogy 90 nála van s így meg sem említhettem.

Igen! majd elfeledem. Ékesszólás- és költészettanra nekem kéziratom nincs; könyvet sem használok. Semminemű stilisticai szabályokat nem tanultatok,^f hanem részint olvasókönyvből részint másból [!] is olvastatva, ilyenkor mondom meg, a mi eléjön, tropust, figurát &c. Az Entwurf szerint nem is kell azon dolgokat theoretice tanítani, hanem gyakorlatilag, olvastatás közben.²² Az irod. történetet kéziratról tanítom, de mivel az nem egyéb, mint Toldi [!] igen rövid extractusa,²³ nincs miért elküldenem.

100 Így hát nem a kéziratról, édes Palim, hanem csak úgy barátságból – (mint a kecskeméti ember vágta földhöz a francziát) elvárlak – de nagyon ám! – februárban. Remélem, nem jössz magad, s így alkalmunk lesz szeretett kedves nőddel a régi ismeretséget (mire ő nehezen emlékszik), megújítani, s a legőszintébb barátsággá keresztelni: addig is fogadjátok hév ölelésünket!

105 igaz barátod
Arany János^g

^d hiszem, – z jav.

^e 15-ki – besz.

^f tanúlatok, – ú jav.

^g egyb.

1056.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, dec. 24. 1858.

Kedves bátyám!

Nagy meglepetéssel és örömmel olvastam a Pesti Napló dec. 21iki számát, mely szerint bátyámat, a magyar akademia, kétszeres megtiszteltetéssel jutalmazá.¹

S ámbár a hálálkodásoknak barátja nem vagyok: – mindamellett nem állhatom meg, hogy ez új hivatal, vagy állapot, vagy minek is nevezzem^a – elviseléséhez hosszú és boldog életet ne kívánjak.

Csókoljuk mindnyájan s mindnyájokat.

10

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^b

U.i. Az iránt nem tudtam tisztába jöni, hogy bátyám levelező s egyzersmind r. taggá is választott a nyelv. tud. [!] osztályban?

Hát a Marczibányi-féle jutalom hány db arany?^{c2}

^a nevezzem – e jav.

^b egyb.

^c függőlegesen írva

1057.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1858. december 25.]

Arany Jánosnak, Szilagyi Istvan
a legszentebb barátsággal!

’Tisztelettel, szeretettel, dicsőségeden való örvendezéssel járulok hozzád.’ Kazinczi F.[erenc] e szavakkal üdvözlé Kist,¹ midőn fogságából szabadulva, az [!] haladás oly fokán lelé barátját, melyen immár 5 minden jók szemei feléje valának fordulva.

Hadd vegyem én a nagy ember szavait át, midőn e messze hideg tájról felkereslek; hadd legyenek ama forró szavak lángoló örömem képviselői.

10 TE ime a tetön vagy;² ott, hol álmaim ez utóbbi idők sanyaru ködei között gyakran láttanak; örömünkre büszkeségünkre nekünk és nekem; elégtételül magadnak és szenvedéseidnek.

Bizonyynyal a kit az ég szeret: azoknak fentebb örömeket tart fel. TEGED szeret az, téged a legszeretetre méltóbb embert, kit valaha ismertem. Lelked kiállott szenvedései, ki leszállál velem és velünk együtt
15 a poklokra, érdemlék, hogy immost [!] ott állj, a melyről a romai költő a digito monstrarier-t³ énekelte.

Szerettem volna ez esetben, hogy én legyek első ki jobbodat megszoríthatom. Messze föld, késő hir. De azt sugja lelkem, hogy
20 m[in]d^a annyiak között melegebb érzés nem száll feléd, mint az, mely e sorokban teszi előtted barátságos [?] üdvözlését.

Élj, élj szerencsésen; élj soká. Élvezd már e földön annak a paradicsomnak kettős mértékű örömét, mely tőlünk elragadtatott, s melylyel a multban oly nagy mértékben birtál vala te is, csendben bár, de boldogan.

25 Én és enyéim (kis 6 éves fiam téged már ismer) TEGED és tied a legszentebb barátsággal ölelünk. S bár minél előbb lehetne a viszontlátás örömeiben elmerülve élveznünk az egykori örömeiket!

Isten veled.

Sziget, deczemb 25.^b 1858

^a m[in]d – leh.

^b 25. – 5 jav.

1058.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, dec. 28. 1858.

Édes öcsém Sándor!

Köszönöm szíves megemlékezésedet, s őszinte jó kívánataid melyekkel acad. taggá választatásom üdvözléd. Fájdalom! e választás nekem felényi örömet sem okoz, mint jó emberimnek, a tudvlevő baj miatt, mely minden jóra való munkálkodást lehetlenné tesz. De remélem,
5

hogy nem lesz mindig így. Szilágyi Pistától [!] is ma vettem egy enthusiaszmussal-teljes levelet ugyan e tárgyban.¹

10 Zavarba hozott a kétszeres választás? igen egyszerű dolog: én még nem voltam levelező tag, pedig az alapszabályok szerint csak ilyenekből lehet rendes tagot választani. Megtettek hát előbb [!] levelező tagnak, s fél óra múlva (mint Toldi [!] írja)² promoveáltak^{a3} rendesnek. Tudtommal első eset az academia történetében.

15 A Marczibányi jutalom 50 arany. Nagy jutalomra nem lehetett kilátásom, miután az az 1843–48^b és 1849–54 évekről vala kiadandó, s az én verseim később jelentek meg.

20 Az ünnepen <> – elég egyhanguan – átestünk: János nap is elmúlt a szokásos processióval.⁴ Én most türhetően vagyok, s a szünnapok alatt Shakespeart próbálgattam fordítani.⁵ Talán menni fog. Mikor jössz már el egyszer, te inkább szakaszthatnál időt, mint én. S legalább elvinnéd ezt a Szalontára sovárgó lelket,⁶ ki nektek mindig firkáal, se éjjele se nappala nincs a készület és vágy miatt.

25 Csókolom Linát, s gyermekeiteket. Legyetek boldogok az új évben és szeressetek!^c

Szerető sógorod
Arany János^d

^a promoveáltak – mo jav.

^b 1843–48 – 3 jav.

^c szeressetek! – a két e é-ből jav.

^d egyb.

1859

1059.

ARANY JÁNOS – SZÉNYFY GUSZTÁVNAK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1859. január 8.]

[Arany a Szénfy Gusztáv által kért két dal szövegét és kottáját küldi el:

Ke - mé - nyen^a csen - de - sen bal - lag pa - ri - pá - ja
Két sü - tés - sel je - gyes a job - bik po - fá - ja
O - láh or - szá - gi ló mu - tat - ja for - má - ja
Taj - té - kos zab - lá - ját rág - do - gál - ja szá - ja.

^a Ke-mé-nyen - helyesen: Ke-mény-**nek** 1

és

Szán - ja az úr - is - ten hi - ve - i - nek rom - lá - sát
Az ó fi - a - i - nak le - á - nyi - nak rab - lá - sát
No - ha most el tti - ri de el nem szen - ve - di
Nagy si - ra - lom val - lá - sát.

^a - emend. ^c - emend.
^b - emend.

2]

1060.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI ISTVÁNNAK

[Nagykörös, 1859. január 8.]

Kedves Barátom,

„Io Paean!” kiáltád több mint tiz évvel ezelőtt,¹ midőn első költői
sükerem tudtadra lőn: most ismét te vagy az elsők egyike.... az első, ki
örömteljes elragadtatással üdvözlesz. Fogadd ezért legforróbb köszöne-
5 temet. A kitüntetés, melyben részesülék,² oly nagy, hogy nem vártam, s
félelek, nem is érdemlettem. Ennélfogva elhiheted, ha mondom, hogy a
mennyi öröm, ép annyi fájdalmas érzet vegyülékével fogadtam a hirt<,>
mely téged elragadtatásba hoz. Oh, én messze valék ily lelkesedéstől:
erre én már képtelen vagyok. Irtam én neked régebben a fatalis szenvedő
10 állapotról, mely engem minden tartósabb és behatóbb szellemi működés-
ben gátol. Ez még most sem múlt el, s el^a fog e valaha? isten tudja. Ha
erőm teljes birtokában volnék, mily örömmel fogadnám e kitüntetést!
hiszen, ha multammal nem érdemlettem is, volna reményem a jövőben
érdemessé tenni magamat. De így! – de így. – Ezért még nem is válaszol-
15 tam Toldynak, – és mit fogok, nem tudom.³

De akárhogy dől el a tagság ügye: az a lelkes öröm, melyre téged
megválasztatásom ragadott, nagyon, nagyon jól esik nekem! S habár hő
lelked sugárait tán hidegebben viszonzom – körülbelől csak oly formán,
mint föld a nap hevét – ne vádolj azért, fátumom ez. S ha tüzedet vissza
20 nem adhatom, jól esik melegednem benne. Fogadd hát ismételt köszöne-
temet; hisz én, ily koldús-kedélylyel egyebet sem adhatok!

Örömmel vettem habár csak parenthesisus⁴ értesítő sorodat kedves
családodról. Kis fiad már 6 éves! Örökölje apja szellemét! S több van-e?
tudósíts egyszer baráti körülményességgel. Oly jól esnék hozzád köze-
25 lebb lehetni. Talán a kör, melyben az első szikrát kaptam, mit bevallani
édes büszkeségem, – az a kör ismét eloszlatná lelkem veternumát.⁵

Az én családom forrón viszonozza ölelésteket. Leányom, ki nem
egyszer meséiden aludt el, már nem tartja magát kis leánynak, Laczi fi-
am, kinek bölcsőjét láttad, noha még nincs 15 éves, oly nagy, hogy en-

^a el – besz.

30 gem pár hüvelykkel meghalad. Most VI. osztályt tapos – és jól tanul.
Nőm, sok gond és baj közt, egészséges, ha nem mindég s nem <is> telje-
sen is. De hol van a teljes boldogság.

Isten veled, édes jó barátom! legyen neked az én ohajtásom szerint!

Nagy Kőrös,^b jan. 8. 1859

35

igaz hived
Arany János^c

^b egyb.

^c egyb.

1061.

ALMÁSI BALOGH TIHAMÉR – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest (?), 1859. január 21. előtt]

[*Köny és mosoly* c. elbeszélés-gyűjteményét küldi elbírálás végett; szülei-
nek üdvözlését is tolmácsolja.¹]

1062.

ARANY JÁNOS – ALMÁSI BALOGH TIHAMÉRNEK

Nagy-Kőrös, jan. 21. 1859.

Édes Tihamér!

Rég válaszolnom kellett volna becses levelére, de részint hivatalos
teendőim, részint más dolgaim gátoltak, hogy a küldött beszélyeket át-
5 nézhessem.¹ Most fogadja azokra rövid, de őszinte véleményemet.

Először is a kézirattal kezdem. Ha megengedjük az alapot, hogy t.i.
egy leány, rossz regényektől elkábítva, azon merészséget veheti magának,
hogy oly nagy váll[al]átra^a vesse fejét, ha<nem> mondom, ez alapot
megengedjük, akkor a fejlesztés igen jól, psychologice halad tovább.
10 Különösen szép az, midőn a szülő háztól – bár onnan egész lélekkel el-
vágjuk, mégis nehéz elválnia; midőn a szerelmi ideált Sándorban föl-
lelve: ez lesz az ő Amerikája, nem kell neki többé az út: hisz az egész

^a váll[al]átra – emend.

Amerikába vágyás úgy is csak a szerelem-szomjas, de tárgyat a magányban nem találó kebel rajongása. Szép az is, midőn a figyelmeztető jó barátot előbb rossz emberének tartja, s a mint kezdi észre venni S.[ándor] általi mellőztetését, mindinkább átlátja amannak jó akaratját. Ez, mondom, mind szép: egy beszélyében sem találtam a benső cselekvényt ily psychologice kivíve; csak a kiinduló pont támaszt bennem kérdést, és meg – a bezárás. Hogyan tér vissza falujába? mint ártatlan? mint bűnös?

20 Az első, Eszti tapasztalatlansága, és Sándor túl-tapasztaltsága mellett, nem valószínű. Ha mint bűnös, és szarvakat visz haza egy bár miveletlen, de becsületes embernek, Bertusnak: akkor – francia morál van benne. Még kedvet támaszthat valami^b leányban, kit valami fajankó akar elvenni, elébb, à la Eszti,² leélni világát és virágját, hisz a fajankónak

25 azután is jó lesz. – Oly lépés után, mely a becsületet annyira compromittálta, nem lehet a leány félboldog sem, – legalább költői igazság szerint. – Különben még Bertus szerelmi nyilatkozatára van egy szóm: az naív akar lenni, de épen e naívság nyelve nincs egészen eltalálva, midőn virágos beszéd nélkül nem tud szerelmet vallani. –

30 Andor Klárát így resumálok.³ Tamás urnak oka van Gézát nem szeretni, ki is szeretne tudva ily becsempészett kakukfiat. Hogy, ellentétben, igaz gyermeke Klára iránti szeretetében túl megy a kellő határon: az az előbbinek természetes következménye. Hogy az elkényeztetett leány szíve megromlik, a mellőzött testvért ő is megveti, bene;⁴ ez utóbbit

35 nál inkább teheti, mert, bár testvérenek hiszi, – de a természet szavát nem érzi bensejében. Hogy az elkényeztetett leány szíve később anyja ellen fordul, az iránt közönyös, hideg lesz: ez is rendes dolog, s természeti büntetése az ily atyáknak. Most következik Klára büntetése: Az atya kitagadja őt, sajátját, s az idegent teszi örökösévé. Mind jó. De e

40 büntetés csak látszó, mert Géza megszereti Klárát, ez^c is azt, s végül oly boldogok lesznek, hogy az öreg Tamás kaczag rájok az égből. – Itt van valami, a mi nekem nem tetszik. – E catastropha ugyan Klára megbánásával van indokolva; de e megbánás alig nyilatkozik tettben, csak néhány sohajban stb. A megbánás szép keresztyéni dolog; s a megbocsátás

45 Üdvezítőnk tana: de az aethetica nem osztogatja oly könnyen az amnesziát. Nem mondom, hogy ölni kell mindig, (még a sugót is) – de itt mégsem találok költ. igazságot. –

^b valami – m jav.

^c ez – e a-ból jav.

A szivar és táncz ismeretes előttem még vigjáték korából.⁵ Ugy tetszik nekem, hogy némely jelenete most is mutatja vigjátéki eredetét.
50 Vannak benne helyek, a mik ha eredetileg beszélylyé alakult[ak]^d volna, tán nem volnának, vagy nem úgy volnának benne. Ilyennek tetszett nekem, mikor a vén szolgát szivarért küldik, aztán Csermainak minden jelenete, meg az ifjak poharazása. Csermai különösen, beszélyben fölöslegeseb személynek tetszik, mint hogy vele csak annyit is foglalkozunk.
55 Szóval a mik a vigjátékban mintegy kitöltő jelenetek voltak, azok a beszélyben nekem fölösleges kitéréseknek tünnek föl. – Ezzel csak azt mondom, a mit olvasáskor éreztem, minden kárhuztatás nélkül. –

Ez nőm. Az „urhatnám” természetes büntetésének könnyen odave-tett, s elég jól kivitt variációja. „L’amour⁶ & [”]^e Élénk menetű darab,
60 mire az első olvasásból is jól emlékszem. – Sikerült előadás, csinosan ecsetelt árnykép. – Ezekről nincs mit hosszabban szólnom.

Mindezeket össze-véve, a világért sem mondom azt, hogy ne adja ön ki, ha kedve van.⁷ A nyelvezet bennök jó, benső becsre is kiállják a versenyt sok megjelenő beszélylyel. Hiányok a compositióban^f vannak:
65 de ki vár kezdőtől (nem veszi rossz néven, ha első könyve kiadásakor így nevezem) tökéletest? Ha tetszik, és jó móddal teheti, javíthat is még rajtok. Szivesen átvállalnám a keresztapaságot: de talán az én szavam ily szakban nem is lenne tekintély. Egy regény v. beszélyíró jobban illik e szerepre. Szokás nálunk úgy is, ha valaki valamiről ítéletet mond, azt
70 kérdeni, mit mutathat fel azon szakban? Ön se tekintse véleményemet egyébnek pusztá véleménynél, mely épen úgy lehet hibás, mint akárki fiáé. –

Fogadja szives köszönetemet végső meleg soraiért. Mélyen tisztelt Szüleinek tolmácsolja viszont üdvözlésemet, s ön fogadja mindenkori
75 jóindulatom édes kifejezését!

AranyJ

^d alakult[ak] – emend.

^e [”] – emend.

^f compositióban – í ó-ból jav.

1063.

FARKAS ELEK – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1859. január 31.]

Tekintetes úr!

A jan. 30-án tartott választmányi ülés, mint a társulat ügyeinek vezetője, a tagok közóhajtása folytán a tekintetes urat, mint körében mindig szívesen látott vendéget, tiszteleti tagjává nevezte ki.¹ Midőn ezt a tekintetes urral tudatni kedves kötelességemnek tartom, azon nyilatkozattal teszem, hogy vegye ezt a tekintetes ur akkép mint kitünő irodalmi érde-
meinek elismerése csekély jelét. Kitünő tisztelettel maradván Nagy Kőrös^a 1859 jan. 31-én.

a tekintetes ur

10

Kiadta Szilágyi Sándor
jegyző.

lekötelezettje:

Farkas Elek
igazgató

^a egyb.

1064.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

Hanva, febr. 12. 1859.

Édes jó barátom!

Nov. 28. 1858 óta (mikor utolsó leveled kelt), nem láttuk egymást; s én, nem-találkozásunkért vádoló magamat, de vádollok téged is egyfűst alatt; mert hogy én nem irtam: <...> következik-e hogy te se irj? nem tartozol-e te jó lenni, habár én rossz vagyok is? Ollyan vagy hát te is édes Jánosom mint az asszony, rovást tartasz, s a viláért se mégy más-kor látogatóba, mert az tartozik s következik most hozzád jönni! Én azt hiszem: nálunk s köztünk nem ilyen kötés¹ barátság létezik. Ne várj többem soha annyit: mennyit te adsz nekem! miért? mert én szerencsétlenebb vagyok! Irtoztató jog és előny! tartsd tiszteletben!

Utolsó leveledet előkerestem s elolvastam, hogy felfrissítem a be-
nyomást mellyet az első elolvasáskor reám gyakorola, mert emlékszem
mintha hittem volna akkor félig-meddig vigasztaló^a szavaidban, mellyek
15 hinni s a jövőben bízni^b tanítanak; most nem érzem többé, mit akkor
éreztem,^c s nem hiszek egy betűt sem abból mi leveledben írva van. Az
egyéniségtől függ minden e széles világon! Mit Recskynénél észleltél,²
azt igen szépen mondod el nekem s alkalmazni akarod reám, reánk; de
feleded: hogy ugyan-azon betegségben, ugyanazon gyógyszert alkalmaz-
20 ni mindenkinél: czéltalan, sükertelen munka lenne. Én érzem: hogy egyé-
niségemre, az általam eddig ösmért gyogyszerek hatástalanok! és válljon
tehetek-e róla: hogy ilyen vagyok, a millyen vagyok? A tulvilág ama
büvös vizéből kellene nekem egy jó poharral, melly feledni tanít; de az
emlékezés és imagináció az én életem ördögei! elrontottam kedélyemet,
25 lelkemet az ostoba versirással, képzelgéssel; s most ébren és alva foly-
vást költök, fonok valamit, akartalanúl tudtomon kívül mint a tébolyo-
dott. Ha két sor gyermekvers eszembe jut, – gondolhatod: mért jut
eszembe? – elmondja lelkem százezerszer egymásután, és olly kínos,
gyötrő, kétségbeejtő e repetálás:^d hogy gyakran futni szeretnék magam-
30 tól, emlékezéseimtől, mindentől. Hát még az ejtszakák! az álmok! Jób
szerint azok is bántásomra rendeltettek énnékem.³ Próbáltam a munkát:
nem segít; szinte örültem mikor Fraenkel megszorított;⁴ de barátom, nem
képzelheted: milly iszonyú silány dolgokat produkáltam a legnagyobb
erőfeszítés és verejték-hullatás mellett is; most látom: hogy ez a cura
35 sem való nekem! Voltam azóta visitálni, nem tudom: érted-e mi az? két
pap és egy világi az egyházakat látogatják meg, széllyel-nézni hogy jó
rendben vannak-e mindenek? gyötrő, boszantó munka, annál inkább mi-
vel pénzt is kell összeszedni, számadásokat vezetni,^e <...> s a 8+6=14 se
corrigál rajtam semmit. De hagyjuk ezeket, nincs ezekről mit beszélni!
40 az ember végre is majd elvész csendesen, s azután nincs baj többé!
A megrémülés, melly ellen panaszkodol csak közelebb visz a czélhoz.
Az élet maga felette nyomorult édes Jánoskám, hozván a venülést,^f erőt-

^a vigasztaló – v jav.

^b bízni – z r-ből jav.

^c éreztem – e jav.

^d repetálás: e jav.

^e vezetni – v jav.

^f venülést, – ú jav.

lenséget, fájdalmat sat,^g mint Seneca mondja, (Consolatio ad Polybium):
 Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est!⁵

45 Mi a Shakespeare-fordítást illeti: ura vagy tetteidnek, de én a te helyeden semmiesetre nem elegyedtem volna e companiába; kivált az utálatos Tomory-firma alatt. Martintsek^{h6} nevű árvai vagy zólyomi követ a debreczeni országgyűlésenⁱ azt mondta pohár^j közt, a magyar követeknek: egy bajutak van nektek, hogy igen júk vagytok, rusznak kellene

50 lenni. Fiat applicatio.⁷

Igazán örülök: hogy az academia illy szép megkülönböztetéssel járt el irányodban,⁸ legkevesebb a mit mondhatok ez: Megérdemled! és ha a fizetés rögtön megkezdődik: anyagi állapotod is javult; kedves, derék családod fentartása ezután nem okoz annyi erőfeszítést; aggodalmaid

55 szélednek, kedélyed emelkedést nyer s tán egészséged is meg fog javulni. Látod, látod, nem igaz az: hogy a sors vak; hogy szeszélye csak belemarkol az emberekbe s felemeli a kit meg-kap. Nem csak szépen de hasznosan is történt, a mi történt. Adja isten hogy sokáig viselhesd!

Mi engem illet: egészséges vagyok; bár ezt mondhatnám feleségemről is! ő szegény örökös fejjugásban szenved; fördőben nem volt már a mult nyáron, a mint mondja nem is megyen többet; pedig mig járt mégis csak jobbacskán volt; igaz, hogy más is járúl a testi szenvedéshez. Nem jár sehová, még Recskynéhez, még a falubeliekhez sem. Itt üldögélünk ketten napokon,^k esteken át, tíz szó elég egy napra. A legszívesebben ölel, csókol benneteket; igaz, azóta írt is a komám asszonynak!

65 Én is csak azt teszem a mit ő, öllelek, csókollak benneteket! javulásodnak, bűnbánatodnak jeleül hosszú levelet várok. Azóta már csak voltál Pesten is?

Isten veled, Isten veletek!

70 igaz barátod^l Miska^m

Szemeréről, Levairól [!] nem tudok semmit.

^g sat, – t leh.

^h Martintsek – t c-ből jav.

ⁱ országgyűlésen – e é-ből jav.

^j pohár – o jav.

^k napokon, – on jav.

^l egyb.

^m egyb.

1065.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös febr. 20. 1859.

Édes barátom!

Épen bálból jövök. Képzelem mily,^a [!] nagy szemet vetsz e szavakra, s nem tudod elgondolni, igazán levelem olvasod-e, vagy valamely
 5 süldő-novellát.¹ Pedig úgy van, én bálból jövök. Évek óta nem cselekedtem
 ilyen; hanem az este, midőn feleségem és Julcsa, a női készülétek hosszú
 nyűglődései után valahára elindultak, s engem itthon hagytak oly jó
 reménnyel, hogy legott lefekszem: dévaj^b ördögöm, ki már régóta nem
 kisértett, azt sugta fülembé, hátha én is elmennék s jelenletemmel
 10 [!] nagy „meglepátust”² csinálnék önekik. Az ötlet már születése perczé-
 ben tetté izmosodott:³ borotva, szappan, fehér ing, fekete ruhák percz
 alatt elékerültek, s félóra mulva, megcsinált gavallér – bedugtam képe-
 met a tánczterem ajtaján. Egyéb baj nem történt.

Kárhoztatsz, hogy nem irtam eddig: „kótás” barátságot,⁴ mit, emle-
 15 getsz: hanem, hé, nem addig van az. Tudod-e, hogy rettenetesen megha-
 ragudtam volt. Hogy is ne? nekem ezt irni: „vis. et non correct.”⁵ Ez
 sértés, ép oly nagy sértés, mint a „sertés”. S miután te ezen, kedves k.
 asszony levelére irkált plágiumot (: mert a visálás és corrigálás [!]⁶ az én
 mesterségem) alkalmasint egy „levél” számba akartad tudni, feltettem
 20 magamban, hogy azért sem írok, míg te nem: „bárha, mikép Falstaff Jan-
 kó szólana, a hallgatás egy mérföldig tartana.”⁷ Szerencse, hogy megja-
 vultál: ezután én sem tartok semmi ránkort.⁸

Ha neked az én „töltötkáposzta” curám, melytől a magyar meg-
 gyógyúl a német „krepiroz”⁹ – nem tetszik: arról édes barátom, nem te-
 25 hetek. Győződjél meg, hogy a doktorban megvolt a legjobb szándék: de
 ha a halálos betegnek fogát kihúzta, megköppölyözte,¹⁰ megnyirta, meg-
 borotvált, eret is vágott rajta és még sem használ: mit tehet ő arról. Szí-
 vét nem okolhatja senki, legfőlebb tudományára lehet panasz, hogy
 „nicht ausreichend”.¹¹

^a mily – besz.^b dévaj – v jav.

30 Sh.[akespeare] fordítását illetőleg: Martinček úrnak igaza^c lehetett a követek irányában:¹² de ez esetre aligha áll bölcs mondata. Ha az ember azt várja, míg valaki tiszta elvont hazafiságból, a hiúság és önzés legkisebb árnyéka nélkül tesz valamely áldozatot: úgy hiszem, ez soká lesz. Jobb az ily alkalmat, mely nálunk úgy is ritka, nem bocsátani el.
35 A „kompánia” ellen sem lehet nagy panaszod: mert hiszen ki? ha azok sem. Egy kettő, a foem.[ininum] genusból, elmaradhatott volna:¹³ de ott lesz a bíráló; bizony nem fogadunk el férczmunkát. A többi olyan, hogy nem tehetsz kifogást ellenük.

Én, mondtam már, leginkább azért elegyültem bele, hogy legyek
40 elfoglalva valamivel. Bezzeg el is vagyok. A nyáréji álomba¹⁴ kezdtem, s egy pár felvonást idestova lenagyolok. De minő munka ez! 3/4 része rímelt jambus, melyet magyarul hasonlóval kellene, sorról sorra visszaadni; ki az angolnak szórővidségét, tömötségét, s a magyar szavak hosszadalmasságát ismeri, az átlátja, mily nehéz munka ez, kivált ha a nyelvet nem akarjuk kerékbe törni. Eddigi dolgozatomban vannak sikerült
45 helyek: bár néha csaknem áthághatlan bökkenőkre találok.

Hogy az akadémiai histórián örvendez, ¹⁵ ismervé téged, teljesen elhiszem. Bár én tudnék örvendeni annak. De, barátom, hidd el, jobb szerettem volna, ha nem történik. Ismered állapotomat, te legjobban
50 mindenek közt, s ez meggyőzhet, hogy nem képmutatásból beszélek. Azt mondani a festőnek: fess! midőn ecsetjének már csak nyele van kezében! – Elég erről. – De mégsem tehettem, hogy kereken visszaútasítsam. Vannak emberek, a kik vagy kimaradván, vagy szerintök nem eléggé méltányos kitüntetést nyervén, most kigyót békát kiáltnak az akadémiára
55 – melynek denique¹⁶ is jobb léteznie, mint megszűnni – ezek azt mondanák, az ő érdekekben demonstráltam,¹⁷ s takaródnának nevemmel. Mások politikai demonstrációnak vehetnék; szóval minden egyébnek, mint a mi valóban fogna lenni: szerény visszavonulásnak azon helyről, melybe nincs reményem belénőhetni. Meglehet azonban, hogy lemondás nélkül
60 is elérem célomat, ha értekezésem egy év alatt el nem készül;¹⁸ pedig ezt inkább hiszem, mint az ellenkezőt. Szándékosan nem hanyagolom el, sőt iparkodni fogok e „conditio sine qua non”¹⁹ teljesíteni: de azért, meg lehet, semmire sem boldogúlok.

Nem voltam biz’ én, barátom, se Pesten, sem sehol. Nagyon szobai
65 életet folytatok, nem mintha éjjel-nappal dolgoznám, de lusta vagyok,

^c egyb.

munka nélkül is fáradt, s pihenni jól esik. Ősz óta felhagytam a járkálás-
sal – a fürdéssel már régebben – mindegy, akár így, akár amúgy. Nem
mondhatnám, hogy rosszabbul vagyok, sőt annyira megszoktam már ba-
jomat, hogy számba se veszem; s ennyiben <jobb> javult helyzetem.

70 Szenvedésteiket szivemből sajnálom, de daczára a rosúl<.>
sikerült curának, nem mondok le a reményről hogy a krónikus nyavalya
idővel szelidülni fog. Adja isten, kedves barátom. Csókold helyettem a
kedves komámasszonyt, te pedig fogadd hév ölelésemet!^d –

75 igaz barátod
Arany János^e

^d ölelésemet! – e é-ből jav., m t-ből jav.

^e egyb.

1066.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár febr. 20. 859.

Kedves barátom!

Feleségem Julcsának, neve napjára¹ egy kis gallérocskát készítet-
t; ide zárva küldöm mindazon jó kívánságok mellett, melyeket egy jó barát
5 jó barátja [!] leányának csak kívánhat.

Sokszor emlékszem^a reátok, sokszor elbeszélem feleségemnek
azon jó napokat, melyeket neked és kedves családnak köszönök. Így
jutott feleségem eszébe meglepni^b Julcsát egy kis kézi munkájával. Fo-
gadjátok ez emlékecskét jó szívvel, s azon nekem annyira drága hajlam-
10 ból, melylyel irántam viseltetek, juttassatok valamit nőmnek is.

Utam Pestre és hozzátok feleségem boldog reményi állapota miatt
elmaradt.² Leveledre sem válaszolhattam az^c examenek s az új iskolai
felév [!] bokros foglalatosságai miatt.³

15 Addig is mig mind két hibámat jóvá teszem, ne neheztelj
hü barátodra^d
Gyulai Pál

^a emlékszem – z besz.

^b meglepni – meg jav.

^c az – z besz.

^d egyb.

1067.

SZATHMÁRY GYÖRGY – ARANY JÁNOSNAK

H.[ajdú] Szoboszló, február 20^a 1859

Tekintetes tudós Férfiú!

Vannak a' magánynak szent percei, midőn a' szellem túl szárnyal-
va a' test porháza szűk körén, föl keresi a' távolban ama magas szelle-
5 meket, kik, – mint az ég' ölen az örök égi tüzek – a' hon' egén, a' köz
üdvért, tűz fáklyaként ragyognak.

Ilyen szent perc vala reám nézve: február 11kének csöndes tiszta
éjjele.

Lelkem meg ragadta egy szent eszme, hogy a' hon' koszorús költő-
10 jét meg-énekeljem.

Nem győzhetvén le a' por anyag a' szellem' tűzakaratát: a' szent
eszme létesült.

Szerény pályámon, keblemben hordván a' tiszta önérzet leg szebb
jutalmát: a' közönség' tapsaira nem vágyok.

15 Ha Annak, kit lelkem' mélyiből tisztetek, tetszeni fognak soraim:
bizon! többre fogom ezt becsülni a' sokszor változó 's ingatag népvéle-
ménynél 's el mondandom én is, ekkor, ama római lantos költővel:

„Sublimi feriam sidera vertice”.¹

Fogadja azért tekintetes tudós Férfiú! az ily nézetből ki indulónak
20 egyenesen hozzá intézett tisztelő sorait; tűrje el annak hiányait; tekintse
csak a' lelket, melynek tiszta szent érzelmei, annak sorain, végig lenge-
nek; 's engedje meg hogy az önt meg tisztelő haza 's honfiak' díszes
körében, én is, egy kis egyszerű babér koszorúval üdvözölhessem;² 's
legyen meg-győződve leg bensőbb tiszteletemről. Maradván

25 Önnek

legalázatosabb szolgája:
Szathmáry György,
igazgató Tanár.

1068.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

[Nagykörös, 1859. február 23.]

Tekintetes Ur!

Ideje megtörnöm vétkes hallgatásomat, s először is megköszönöm a Tekintetes Urnak azon szives figyelmét, miszerint akad. kettős megválasztatásom, még az nap velem tudatni sietett, a mit úgy tekintek, mint 5 irántami becses hajlamának újabb tanújelét.

Akkor nem válaszoltam. Mert noha a szállongó hir után e kitüntetés rám nézve nem volt meglepő, sokáig nem tudám magamat elhatározni, mit tegyek. Igen jól érzem, hogy eddigi összes irói működésem ily polcz elfogadására nem jogosít, s csak a jövő munkásság reményében 10 volna szabad elfoglalom a helyet, hol előttem egy Vörösmarty stb. ült. De épen e jövő munkásság az, mely felől, a mint most érzem magamat, kétségbe vagyok esve. S ennek tudata már-már lemondásra birt; de végre győzött a meggondolás, melyet hivatalos válaszomban is érintek, hogy t.i. éretlenség s rossz akarat ily lépésben demonstratiót¹ látna a kinevező 15 hatalom, sőt talán maga az academia ellen. Mert hallottam, hogy sok a szájaló Pesten, kik egyért-másért nincsenek megelégedve a választásokkal: hogy ezek nevémet hurcolják, azt nem akartam.

E szerint én, mint afféle „Académicien malgré lui”² hihetően^a csak majd az utolsók közt foglalhatom el székemet. Időm nagy részét az isko- 20 la veszi igénybe, s fejem zúg: talán el sem készülhetek a nagy szünidőig. Mindazáltal oly megbizást, mi erőmet nem múlja, mindenkor szivesen teljesítek.

És most egy bizalmas kéréssel zárom leveletemet. A Bánk-bán írója, e szinmű első kiadásának előszavában hivatkozik valamely novellára, 25 melyet Müller után Csery ur magyarított.³ Én ezt soha sem láttam, Csery úr kilétét sem tudom. Sziveskedjék Kegyed e novellát – tárgya Bánk – ha ilyesmire emlékezik, az acad. vagy egyetemi könyvtárakban fölkerestetni és használatomra, mihelyt lehetséges, elküldeni; a németet^b és magyart, – vagy legalább egyiket.

^a hihetően – e jav.

^b németet – et besz.

30 Időrabló soraimért bocsánatot kérve, szives üdvözléssel maradok
A Tekintetes urnak
Nagy-Kőrös, febr. 23. 1859.

alázatos szolgája
Arany János^c

^c egyb.

1069.

CSILLAG (BECSKEREKI) MÁRTON – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[1859. március]

[Csillag Márton Becskereki Márton néven kéri Aranyt, hogy bírálja meg és küldje vissza verseit; mondja ki, hogy ő poéta, mert ő az szeretne lenni; ő olyan, mint az örült.]

1070.

RADÁCSY FRIGYES – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1859. március]

[Radácsy Frigyes, Nagykőrös járás szolgabírája kérdezi: igaz-e, hogy egy Thüringer Márton nevű ember verseket hozott Aranynak, mert feltűnt a városi rendőrségnek, hogy a fogadóban napol; lehet, hogy elmeháborodott, mert mindig csak járkál fel s alá és fennhangon beszél.]

1071.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK
[Elveszett]

Nagykőrös, 1859. március 17. előtt

[Arany néhány sort küld mutatóul *A Szent-Iván éji álom* fordításából.]

1072.

KÓTI JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[1859. március 17. előtt]

[Kóti József egy tankönyv címe iránt érdeklődik.]

1073.

ARANY JÁNOS – KÓTI JÓZSEFNEK

[Nagykőrös, 1859. március 17.]

Édes Kóti!

Levelére nem válaszolhattam, de nem baj: most Szilágyi úrtol^a [!] megküldöm a kívánt könyv címét: „Ékesszólástan” Szvorényitől.¹ Abban elég jól vannak a tropusok és figurák.²

5 NKörös 17. márc^b 1859

Arany^c

^a úrtol [!] – úrral [?]

^b leh.

^c leh.

1074.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1859. március 17.]

Édes Jánosom!

Az academiában Majus 2-dikán akarom székfoglaló felolvasásomat tartani s annak tárgyául Bánk bánt választottam.¹ Sógorom ki egykor Kőrösön előadásaidat hallgatta,² emlegeti hogy te Bánk bánról^a annak 5 rendében egy óráig tartó előadást^b tartottál tanítványaid előtt. Tudom

^a egyb.

^b előadást – a á-ból jav.

ugyan hogy ha igaz is ezen tudósítás (lehet egy kissé nagyitva is) de bizonyára azon előadás egész terjedelmében leírva nincs; lehet azonban többé <ké> kevésbé vázlatos jegyzetekben. Bármily szerénytelennek lássék is kérésem, kérlek közöld azokat velem, egyedül csak velem, a
10 lehető legnagyobb discretiával fognám felhasználni. Ha oly jó lesz hogy ezen kérést telyesited azon másikkal pótlom, hogy tedd mielőbb mert már dolgozom az említett értekezésen; közöld pedig, ha csak két sorból állana is mit felőle valaha irtál, mert én arra igen nagy sulyt helyezek. [!]

Hogy Ballagi Károlynak külön levelet ne legyek kénytelen írni,
15 kérlek mondd meg neki hogy levelét vettem és sógora ügyében azt válaszolom, hogy ő akárhol van, jelentse be magát rögtön a Fülöpszállási községi előjárásnál, levél által; tudassa velök tartozkodási helyét s helyezze magát rendelkezésök alá. A lajstromokban, melyekben utána kerestem, mint sorozás alá veendő van be írva, semmi felmentési ok nem
20 forogván fen, ha csak „untauglich”³ nem lesz.

<Eg> Engedj meg édes János hogy ennek a rád nem tartozó passusnak elolvasására kényszerítettelek, kárpótlásúl azon tán téged is inkább érdeklendő, bár sokkal szomorubb tudósítást írom hogy én ezelőtt egy hóval apja lettem, egy – szegény feleségem^c iszonyu kínai közt halva
25 született fiúnak. Ugy-e fájdalmas eset? mentsen ki, hogy még mind eddig nem írtam^d felőle. Most már az anya minden veszélyen túl, jól van; szobában még, de már föl is keleget, s ezzel meg vagyunk vigasztalva.

Szabó K.[ároly]^e hát csak elmegy Erdélybe!⁴ Kisérje a drága szerencse! Erdélyért igen örvendek a dolognak, Károly barátunkért sajnálom azt!
30

Hogy vagy már Shakespear-rel? Én a téli mesét kezdtem⁵ s ezelőtt öthéttel [!] négy felvonásával már készen voltam. Azólta keztem reá. Majd újra. Tomory mutatta a Babos kísérleteit, leveledet s a benne közlött néhány sort;⁶ gondolhatod mint örültem neki! Majus 3-
35 dikán vagy 4dikén elolvasom – ha engeded – az egészet.

^c egyb.

^d egyb.

^e egyb.

Isten veled. Sándort s általa Fodor bácsiékat^f üdvözlöm;⁷ feleségem ismeretlenül (még!) téged, tieidet, én feleséged kezeit s Julcsát Lacit csókolom, szíves jóságodat várva, vagyok

Kszmiklós 1859 Mart. 17kén

40

szerető barátod
Szász Károly.^g

^f egyb.

^g egyb.

1075.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Kőrös, márc. 19. 1859.

E szerint nagy bajban vagyunk, édes Karli fiam, mert a Shakspere [!] fordítás engem is Bank-Bánra [!] vezetett, a tiedhez hasonló szándékkal; s már napokat dolgoztam rajta – pedig képzelheted, mi én nálam
5 napokig dolgozni. E dolgozatok, ha most félbe<n> szakadnak, egészen hiába történtek, mert, úgy szólva, csak a gépi része ez a dolognak: ötször hatszori át- meg átolvasás, a kornak historiai kutatása,¹ extractusa² cselekvényeknek, jellemek összeállítása külön külön a darab szerint etc. szóval oly dolgok, melyeknek rajtam kívül más nem veheti hasznát. Ha
10 tehát megmaradsz szándékodnál, akkor én ezeket kénytelen leszek tűzbe vágni, mert veled futtatni nem akarok, sem téged lassú tollammal megelőzni reményem nincs. Az is megtörténhetnék, hogy téged lebeszélve, magam mégse lennék vele kész: s akkor kárhoznátnál, hogy a kincsőrző eb eljárását követtem.³ Tégy tehát, a mint jónak látod, de mindenesetre
15 megvárom barátságodtól, hogy tudasd velem eltökéléseidet, nehogy még tovább is hasztalan fáradjak. Egyébiránt aligha Gyulai P.[ál] is e rétből nem vágta kaszáját:⁴ jó lesz tőle megtudni; mert tavaly nálam ilyen formát emlegetett:^a nem ugyan székfoglalónak, de hogy célja e tárgyat kidolgozni.

20 A mi kérésed illeti: igaz, hogy én, mikor a drámáról beszélek, szoktam Bánk Bánból – de csak egy pár jelenetet – felolvasni, leginkább

^a emlegetett: – : ;-ből jav.

azért, hogy a drámai nyelv erejéről^b (ellentétbe^c Vörösmarty lyrai nyelvél a drámában is) némi fogalmat adjak a fiúknak, hogy ott nem csak szépen beszélnek, szónoklanak, vagy odában^d felelgetnek egymással a
25 személyek, hanem a nyelv a helyzethez, a személyek indulatához alkalmazkodik, azt festi, fejezi ki; s hogy a párbeszéd alatt a cselekvény is egyre halad, a jellem fejlődik, majd egy, majd más oldalról mutatkozik &c. szóval hogy a költői subjectivitas helyett teljes objectivitást látunk s több e féle. Hogy egy ily magyarázatos taglalása pár jelenetnek is eltarthat
30 egy óráig, képzelheted: de ez oly elemi dolgok fejtegetése az aestheticában, mi egy tanulóra nagyon fel fér: te azonban akkor sem vehetnéd hasznát, ha leírva volna. Bánkot, az egészet, magasabb aesth. szempontból iskolás gyermekek előtt fejtegetni<,> nem szoktam, mert a jók legjobbjai is alig bir annyi előkészülettel, hogy ily előadást kísérhetne. E
35 szerint én neked semmi olyas jegyzetekkel nem szolgálhatok.

Szilágyi Sándor ma tartja ünnepélyes bevonulását Jeruzsálembe. Ő egy 18 ives monographiát írt Bánfi D.[énes] haláláról;⁵ melyben többek közt Bánfiról is szó van. Szabó Károly is mozog: csak én maradok hátul. Ha most kiütsz a nyeregből, még ezután kell gondoskodnom tárgyról, a
40 minek nem vagyok bőviben – de még kevésbbé [!] a munkabíró egészségnek. Lehet, hogy találok valamit, s elkészíthetem, lehet az is..... hogy mást teszek. Úgy is háborgat lelkiösmeretem, mióta hivatalos válaszat beküldöttem.

Shakspeare most – nyugszik. Egy pár felvonásra vittem, s úgy belé
45 fáradtam az örök rímelésbe, hogy tökéletesen elakadtam. Nehéz igát vettem magamra, sort sorral, jambust jámbussal, rimet rimmel adni vissza: aligha ez <> így kivihető. A „Dream”⁶ felénél több rímel. Pihenésül „John” királyt⁷ vettem elő – de csak valami harmadnappal ezelőtt; hanem furcsa! mit mond a magyar szégyellős publicum ennek első felvonásá-
50 hoz, hol nem lehet simítani, mert alapjában indecorum?⁸ Kemény <> minap itt lévén, azt kérdezte: ugy-e nem igen több 200 sornál az egész Shaksperben a mit ki kellene hagyni, mert különben sohasem juthat be a „salonokba” –? – Tisztelem a salonokat: de hát Sh.[akespeare] első teljes fordítása csonka legyen? – Ez nagy kérdés, miről a fordító collegatus⁹ még
55 nem tanakodott. Hozd szóba, ha kezdedre esik. – No nem 200 sorról van

^b erejéről – r jav.

^c **ellentétbe** – besz.

^d odában – O [?]

szó, mert ehol János királyt ez első felvonás nélkül kellene adni, 4 felvonásban, hogy senki ne értse. (Hát még a „Measure for Measure!”¹⁰ –)

Ballagival közölni fogom illető soraidat, de még nem tettem, mert jegyezd meg, hogy én, leveled vételekor, rögtön írom e választ.

60 Igazán szomorú, a miről tudósítsz, s teljes részvétellel osztozunk a családi szerencsétlenségben.¹¹ Csak az vigasztal, hogy az anya már nincs veszélyben. Tartsa meg az ég boldogságtokat!

Ezek után fogadd, szeretett nőddel együtt, mindnyájunk legforróbb üdvözlését, s baráti jobbjomat!

65 hived mindenkor
AJános

1076.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

Kszmiklós [1859.] Mart. 21^k

Nembaj [!] biz az, édes Jánosom,¹ épen semmi baj sem, mert ámbátor én is már több nap dolgoztam rajta, sőt valami két ivet (az egész öt-hat iv fogott volna lenni) meg is irtam belőle, mind azáltal a mely
5 perczen meg tudtam, hogy te is ugyanazon tárgygyal foglalkozol, azonnal semmi sem természetesebb mint hogy én visszalépjek. No csak nó – ne hogy megköszönd ezen deferentiát,^{a2} – nem éretted teszem, hanem először és főleg az irodalomért mely, meg vagyok győződve, sokkal jobb és méltóbb értekezést nyer így, mint tőlem; másodsor pedig en magam
10 mért, mert – mert stb.

Azonban hogy a tény-állással egészen tisztában légy, kötelességemnek tartom megemlítani hogy szándékolt fölolvásom a Majus 2-dikai osztály ülésre Toldynál már bejelentve volt, tárgyával együtt, és
15 hogy a napokban Pesten járva, többeknek (pl. Kemény, Csengery, Tomory, Vadnai K.[ároly]) említettem célomat. Ezek azonban téged legkevesebbé se gônírozzanak.³ A mai postával megy levelem Toldyhoz is, mely a szándékolt felolvasást visszavonja, – azok a Pesti urak pedig a mint bevették ugy ki is bocsátják emlékezetökből a mit csak ugy futólag említettem.

^a deferentiát, – t – jav.

20 Megvallom, legtávolabbi eszmében sem volt hogy te ezt a tárgyat
válaszd; Gyulaytól tartottam, tartok magam is; azt hittem te majd Tinódi-
ról, vagy Zrinyiről, vagy a kronikások és epikusokról általán, fogsz érte-
kezni – s választásod egészen meglepett, de örvendetesen, mert igazolta
25 tárgyául Bánk bánt^b választani. Majd én már választok valami egyebet,
csak hogy Majus helyett majd csak September, October hozza meg az én
órámát. [!] Kárpótlásul csak azt kérem tudósíts előre mikor szándékszol
olvasni? hogy én is akkor olvashassak.⁴ Ezt a dicsőséget (?) nem tagad-
hatod meg tőlem. No de erről majd szóval is beszélhetünk, mert Majus
30 1° napjaiban, bizonyosan nálad leszünk.

Shakespearre nézve egészen egyet értek veled. Nem egyezem bele,
hogy egy sort is kihagyjanak belőle. Tisztelem a decorumot,⁵ de ily dol-
gokban nevetségesnek tartom, hogy egy római pápa a vaticánban levő
meztelen szobroknak inget gatyát, (tán krinolint) is szabatott^c vászonból
35 és selyemből, hogy a meztelen természet ne scandalisálja a nézőket.⁶

Tompától egy hét alatt ma a második levelet kapom,⁷ ugy-e ezzel
méltó dicsekedni? No de dologban, valami predikációk, kritikák és
antikritikák felől irtunk;⁸ hanem azt látom hogy ha Miskát valaki minden
nap fölkeresné valami tárgy fölött őt érdeklő vitával, könnyebben meg-
40 gyógyulna.

Isten már veled, mindnyájotokat ölel

szerető hived^d
Szász Károly.^e

^b egyb.

^c szabatott – t jav.

^d egyb.

^e egyb.

1077.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Pest, mart. 21. 1859.

Tisztelt Tanár úr,

A Teleki-bizottmány¹ az idei versenyre megjelent 8 tragédia közül
5 kettőt emelt ki mint legjobbkat a többiek közt, <...> s^a e kettőt mint
egyenlő becsüeket ajánlja együtt – vagyis külön külön fél, jutalomra. Az
alapító végintézete azonban egyet kíván megjutalmaztatni, s így kettőt
nem lehet. Egy újabb bizottmány neveztetett ki,² melynek tagjai arra
hivatnak fel hogy e^b kettő közül jelelnék ki a jobbikat, mely aztán meg-
nyerné a jutalmat. Az öt új bíráló egyike, az akademia részéről, Kegyed,
10 s Szilágyi Sándor úr viszi a két darabot. Nincs határidő szabva az új
bírálóknak; de ha Kd épen nem restelne átesni néhány nap alatt e
censúrán, úgy tán eszközölhetném hogy pesti collegái is átessenek rajta
mielőbb, péld. mart. 31-ig, amikor aztán a jutalmat a Karácsonyi félével
együtt lehetne oda itélni.³ De ebben ne lásson Kd semmi erkölcsi kény-
15 szert. Ilyeshez^c üresség és kedv kell.

Másért is szeretném én, hogyha Kd ily közbeesőségek által nem
zavartatnék. Tegye fel magában erősen hogy a Nádasdy-versenyen meg-
jelenjék.⁴ Ki foghatja Arany elől elkapni a jutalmat? (NB! a Szilágyi
által küldött lapba<.>, minden hivatalos jelleme mellett, fájdalom! egy
20 nagy hiba csúszott; az idei Nád.[asdy] jut.[alom] nem 50 hanem 100 db
ar., s a mű a szerzőé marad. Egy újabb hiv. jelentés helyre hozta a hi-
bát[.]^d A rendes tagok ily nem jutalomkérdésekre versenyezhetnek.])^e
Isten áldja meg Önt! pályázzon. Mentse meg költészetünk becsületét!

A székfoglaló megtartásának határnapja dec. 14-ke. Örvendek,
25 hogy kétkedéseit a rendes tagságra nézve legyőzte. Okait<.> miért^f Kd
maga is tudja, mint becses leveléből látom. De miért e sötét képzelgések,

^a s – besz.

^b e – jav.

^c Ilyeshez – s jav.

^d hibát[.] – emend.

^e versenyezhetnek.[]) – emend.

^f miért – besz.

miknek^g ugyane levélben láthatók nyomai? Higyje el, tisztelt barátom,
Önök csak akarat kell, s nem fog zúgni a feje. Bár egy helyt laknám
Önnel, isten tán adna erőt a sötét daemon elűzésére. Nem hagynék békét,
30 s a munka elfelejtetne Önnel minden bajt.

Említett levele – bocsánat – eltévedt volt írásaim közt. Tudtam
hogy valami kérést intéz Kd benne^h hozzám, de mit? – Szerencsére rá
akadtam. Egy Müller-Csery Bánk kell.¹⁶ S ím eszembe jő hogy mindjárt
a bizodalmas levél vétele után mind Csery Péter mindenét feldúltam,
35 mind ama^j bizonyos Müller-féle novella vagy regény után a legterjedel-
mesebb német bibliogr. segédeszközökben nyomozódtam – siker nélkül.

Pünkösdkor, ha isten éltet, látni fogom Kteket Körösön,⁷ s különö-
sen Kecskeméten Döménél együtt leszünk többen⁸ – úgy készüljön Kd,
igen tisztelt barátom, hogy ne^k hiányozzék a koszorúban.

40 Szívesen ölelve vagyok őszinte tisztelettel

kész szolg. s igaz barátja
Toldy F¹

^g miknek – nek jav.

^h egyb.

ⁱ kell – besz.

^j egyb.

^k egyb.

^l egyb.

1078.

CSILLAG MÁRTON – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[1859. március vége és április 15. között]

[Csillag Márton (aki korábban Becskereki Márton néven írt) beszámol ar-
ról, hogy előző ősszel átadott Vahot Imrének egy csomó verset, s most találta
meg otthon Vahot magasztaló válaszát s a lapot, melynek első száma ajánlás
mellett hozza az ő verseit.¹ Küldje Arany vissza nála maradt verseit, Vahot öbe-
5 löle embert farag.]

1079.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

[Nagykőrös, 1859. március 26.]

Tekintetes Ur!

Sietek a pályaműveket, idezárt véleményemmel együtt, visszaküldeni. Az iskolai Inspector jelenléte,¹ egy tanítványunk temetése s más ilyes elfoglaltatások, melyekből magamat ki nem vonhattam, alig engednek időt az átolvasásra. Pedig, mondhatom, a választás nem könnyű 5 vala; cseppet sem csodálom, hogy az első bizottmány kifáradt belőle. Nem tarthatván tovább magamnál – két- vagy háromszori olvasás után megirtam, a mit irhattam; részletesb taglalásra hiányzott a kedv, erő, idő.

Köszönet a biztató, résztvevő szavakért! De nem remélem, hogy 10 megjelenhessek a pályateren. Én ohajtanám legjobban: de mi haszna! Meg kell nyugodnom.

Fogadja Kegyed legszivesb üdvözlésemet, s mindenkori tiszteletem nyilvánítását.

NKőrös, márcz. 26. 1859

15

alázatos szolg.

Arany János^a

Tekintetes Akadémia!

A folyó évi Teleki-jutalomra beérkezett pályaművek közül a IV. és V. számú, mint az illető t. cz. bizottmány által aránylag legjobbnak talált 20 s jutalomra egyformán ajánlott drámák az elsőség eldöntése végett új bizottmánynak adatván ki: miután ennek tagjául én is kineveztettem, van szerencsém véleményemet a következőkben alázatosan bemutatni.

A IV. számmal jegyzett „Egy királyné” című drámát² ajánlja mindenek előtt a nemes költőiség, mely az egészen előmlik. Nyelve általában 25 jó, egyes könnyen javítható hibák kivételével, mint: „emeltelek fel volna” (46. l.), „nem emlékeztet rá az emberekre” (84 l.); verselése (ötös jambus) elég folyékony, rhythmusos, többnyire szabályszerű is, néhol azonban az utolsó lábra vett spondeus sértőleg hat (többek közt: „böldög/nāk tūd/jām” 77 l.). A dictio³ emelkedett, költői képei, hasonla-

^a egyb.

30 tai szépek s a drámai helyzethez alkalmazvák. Az egész mű nemesen van
tartva, nem látszik kapkodni olcsó taps után. Cselekvénye egyszerű, hal-
kan, de helyesen bonyolodik; megoldása is kielégítő. Jellemei közül ma-
ga a királyné, a király (II. István) a Petur-bánra emlékeztető Bors főispán
35 sikerültnek mondhatók. Szóval az egész, mint olvasmány, igen élvezhe-
tő: de kétlem hogy szinpadon hasonló érdeket gerjeszsen. Először is,
nem levén tragoedia, csak szorosb értelemben vett dráma, hiányzik ben-
ne az érdekek, kötelességek azon mély meghasonlása, mely a magas pa-
thoszt, s tragikai véget előidézi. A királyné téved, de mielőtt bűnig sú-
lyedne, keserű lemondással visszatér a kötelesség utjára: ennyi az egész.
40 Iván bán, a darab főhőse, egyebet alig tesz a szenvedésnél; a mit tesz, az
sem változtat lélekállapotán: reménytelen szerető volt a darab elején, s
egy percnyi (nem jogos) remény után ismét oda esik vissza. A historia
szerint Iván, mint pártütő, halált szenvedett: szerző kegyelmet ad neki,
nem akarva oly súlyosan büntetni a királyné szivtévedését, meg hogy
45 engesztelő kifejlése legyen a darabnak; s ez a kitűzött szempontból he-
lyes is, csupán azért említém föl, hogy a történet tragicaibb catastrophát,
s így erősebb szenvedély-harcot, tettdúsabb cselekvényt, magasabb pa-
thoszt is enged vala. Jól látom, hogy itt király és nemzet, magyar és
kúnpárt között engesztelődés a végcél: de ezt a tragicum szenvedély-
tisztító tüzen keresztül még nagyobb hatással lehetett volna elérni. Így, a
50 mint van, (csalódnom íróasztalnál lehet), alig merném sükerét jósolni a
szinpadon.

Az V. számú darab, „Attila”,⁴ először is sajátosságos verselése által
hivja fel figyelmünket. Szerző ennek igazolásul hosszas „Jegyzeteket”
55 bocsát előre. Szerinte az ötös jambus feszes, nem alkalmas arra, hogy
egész dráma ilyenben irassék; benne a szavalásnál oly lényeges caesurát
csaknem lehetlen „mindig” megtartani; nem enged módosítást az érzel-
mek változása szerint, s több efféle. Nem akarom sz.[erző] ez állításait
vitatni, csak egyszerűen megjegyzem, hogy jó vers sohasem feszes; hogy
60 az ötös a mienknél sokkal fejlettebb drámairódmakban bevett idom;
hogy a caesura megtartása – kellően változtatva is – szinte nem oly lehe-
tetlen; de módosulást is enged e forma, az érzelmek szerint: lehet lassíta-
ni spondeusokkal, folyékonytá tenni tiszta szökő, – s lázasan lüktetővé
anapaestus lábak által, a nélkül, hogy jambusi természetéből kivetköz-
65 nék. Megengedem azonban, hogy a^b sz.[erző] által (ön kifejezése szerint)

^b a – besz.

„megkísérlett” versforma szinpadunkon czélszerűnek bizonyúl be, s hogy az talán „magyarabb” is lesz, mint a jambus: de kétlem, hogy szerző által mostan bemutatott fokán a technikai fejlettségnek. Üssük fel e pályamű bármelyik lapját: a rímek legtöbbszörre éktelen roszak; tűrhető jambusok közt minden nyomon mérték-, sőt rhythmus nélküli sorokra bukkanunk: a mérték, ha rím van, mellőzhető, a rhythmus soha. Szerző talán ezt is a vers „csapongó hullámzásának” szeretné betudni: de a rhythmus nélküli vers nem hullámzat: pongyolaság az, technikai nyűg, melyen a siető vagy kevésbé gyakorlott kéz diadalt nem vön. – A nyelv ellen is vannak kifogásaim, mind nyelvtanilag (büntessél 25 l. kívánkozs 151 l. enmagad, 62 l. ennen vétkeér’ 63 l. közibük 88 l. oltalmazál 107 l.); mind szókötésileg („rabszolga már levék öcsémhez én?” 14 l. mert inverciónak nem megy, – „határoz a népek, nemzetek sorsára” 26 l. „és még bevallja is” 36 l. „se birta húzni ki” 37 l. „Aetius esett le (el helyett) 100 l. „Ha is” (ha el is) 106 l. „Buda vezéreit ámítani el nehéz” (helytelen nyomatékkal) 120 l. „minden nő egy gyerek” 121 l. „birálni abban” 129. l. „Félek, magunkat is szétzúzza majd karunk” 149 l. – „Ozindur: Mond(d) el tehát a „farkas és bárányt.” Priscus: A melyik (t.i. farkas és bárány) belekötött a szomjas bárányba?” 36 l. „a barázdákba” (többször) mit” (egyes) 126 l. stb. stb–); mind végre a tragikai emelkedettség hiánya miatt, mely azon gyakorta érezhető. – Másképp van a dolog a drámaisággal, mely e színműnek erősb oldala. Itt is vannak ugyan észrevételeim. Példaul, mingyárt a scenírozásban, noha, a hely- s időegység eskütt barátja nem vagyok, feltűnt nekem, hogy Mikolt követői (28 l.) a mint Attilától bucsút vesznek, következő jelenetben – igaz, hogy szín változtával – már Braktában asszonyuk előtt vannak, mi az illusiót rontja s alig hiszem, hogy Shakspeare is hasonló szabadságot vett volna. – Mint a karzat tapsainak vitt áldozatot tekintem, hogy a görög Priscus, – habár Róma nyelvében jártas volt is, – holmi pedans iskolamester konyhalatinságát vegyíti beszédébe („rogo, charissime!”⁵ „ter turbide nequam!”⁶ etc); hogy Uzindur modern czélszásokat tesz: „Ah, csoda! egy író ismeri a más író művét! és még bevallja is!” (36 l.). – Átalában ez az Uzindur, ki a dőre szerepét játszsza, nem beszél oly dőrén, hogy Priscus őt eszelősnek hígye, se oly mélyen, hogy Maximin ezt mondhassa rá: 100 „mélységre találok zilált szavaiba(n)<”>” (40 l.). – Hogy Attila érti őt, szándékosnak látszik; hogy elsziveli, természetes, mert nem fél tőle: de hogy mások is nem értik, szinte csoda. – Ha a merész jelenet (43 lap, s

másutt is), midőn Uzindur Attilát parodiázza, ez utobbinak nagyságát comicummá nem törpíti (mit csak előadás fog eldönthetni): akkor meg-
105 hajlok a^c mesteri kéz előtt, addig legyen szabad kételkednem. Hasonló észrevételem van a zavarra, midőn Vígil a „lovat-lovakat” hebegi stb. (47 l.), a juh-csontból jóslásra (79 l.), s azon módra, mi szerint a hetvenkedő vezérek, Attila jöttét hallva, megjuháznak⁷ (116) lap: [!] az ily szándékos comicaei vegyületnek előadás fog tűzpróbája lenni. – Mintha
110 egy pár feledségi esetet is vettem volna észre: a második felvonásban emlegetett „egy mázsa” „100 font arany” egyszer csak „fél mázsa” lesz; s a 117. lapon Attila meglepetve hallja hogy Mikolt szereti Uzindurt; noha már elébb saját szavai e szerelemre látszanak vonatkozni (70 l.):

115 Ki most egy Uzindur beszédit hallgatva
Fülét és szemeit maszlagon hizlalja.

Mind ezen – látszó vagy igazi – fogyatkozások daczára, miknek lajstroma még koránt sincs kimerítve, én Attilát erőteljes drámai szerzeménynek ismerem el, melynek egyszer megindított cselekvénye feltartóztathatlanul rohan a végzetes catastropha felé, jellemei ügyes kézzel van-
120 nak rajzolva; tömeges jelenetei, melyek a tárgy nagyszerűségéhez szükségesek valának, biztos körvonalakban vázoltak.^d Ennél fogva hamár [!] a jutalom fel nem osztható, azt, a nagyobb drámai hatást ígérő V. számú pályamunkának adatni véleményezem.

Kelt Nagy-Kőrösön, márcz. 26. 1859.

125 Arany János^e
bizottmányi tag.

^c a jav.

^d vázoltak – ta vá-ból jav.

^e egyb.

1080.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. április 2.]

Édes jó barátom! A feleségem irván feleségednek: egy füst alatt én is szólok veled egy két szót, ha ugyan hazakerültél már a bálból. Én is

voltam bálban sőt bálokban. Lévainál ültük meg József napját,¹ Vágónak a József nap estéje előtti estét szentelvén. A miskólczi tanári testületben
5 csupán 6 József van. – Azután Kazinczi Gáborhoz^a mentünk neve napjára;^{b2} temérdek sok nép volt ott; hivatalnok, cath és prot pap, tanár, ügyvéd, orvos, gyógyszerész, mérnök, tanító, ur és cigány szép harmoniában; sőt volt egy fényképész is, ki készült levenni a társaságot, de ebből később semmi se lett. Én is ott ütődtem, verődtem mint a harangban az
10 ütő; régen volt az: mikor én jól mulattam,^c pedig értettem hozzá valaha! Mindamellet még toastiroztam is,³ mert meg volt mondva: hogy a házbecsülete úgy kívánja. Kétszer ittam, egyszer magamért, egyszer Lévaiért, ki a botrányig el volt rekedve. Azóta nem tudok rólok semmit. Levai [!] zárkozott, búskomor kezd lenni, a házassulhatnám^d vagy inkább
15 nösülhetném bántja. Mondom neki eléggé, hogy beh bolond ember! de nem hiszi.

Szegény Palóczy Ábris⁴ épen így van. Majd két éve, hogy jegygyűrűt hord ujján s nyavalyát testében, kint lelkében. Vissza nem léphet nem is akar, megesküdni pedig vakmerőség lenne. Illyen állapot is van a
20 világon édes Jánoskám! melly azt mondja nekem is neked is: feste^e vitam ut caeteri!⁵

Mikor látunk benneteket? mert ti nehezen láttok minket az idén is. Mindent mellőzve: feleségem nehezen birná ki az utat, itthon csak elvan csendesen, de az utazás bizonynyal megzavarná. Mi volna: ha másutt
25 lenne beteg? Szüleje-, testvereitől távol a rosznál is roszabb ez az állapot. Aztán tele van köszvényyel, fürdőt kell használnia; szerencsénkre igen közel van hozzánk egy hatalmas köszvényes (vagy köszvény elleni) fürdő. Nem volna megvetendő a kedves komámasszonyyal együtt fürdőzni. Felette kevésbe kerülne, itthonról mindennel ellátnók őket, s mi-
30 kor tetszenék: hozzájok rándulnánk. Él még (nem nemzetem Istene) a fátyol,⁶ ambár merő vak szegény, mindamellet jó pára; nem adom el darabjáig. Mindenestül jöjjetek el; van szép, nagy és ... üres házunk!!! Biztassatok meg: és megvárja nőm nődet. János! nem derék^f lenne még egyszer együtt lennünk az életben? mert ki tudja.. ki tudja..! Én már jó-

^a Gáborhoz – **h n**-ből jav.

^b napjára – **p** jav.

^c mulattam, – , !-ből jav.

^d házassulhatnám – **u** jav.

^e feste – est jav.

^f derék – **d** jav.

35 kedvű, víg ember vagyok; ismét meglátod az én híres bajúsz-rándítá-
somat, csak ránduljatok ide.

Nem tudom hirtelenében, hova dugtam utolsó leveledet; így a mi
tán megfelelni való volna, ez úttal elmarad. Majd máskor, majd ha itt
lesztek. Addig is a jó Isten áldjon meg benneteket!

40 Hanva, apr. 2. 1859.

jóbarátod
Miska

1081.

EÖTVÖS JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Pest. 16/4 859.

Tisztelt társam!

Miután a Vachott Sándor^a neje által kiadott Remény című zsebkönyv
különbféle akadályok miatt 1858ban ki nem jöhetett, kiadását ez évben Heke-
5 nast Gusztáv Ur válalta magára. – Auroraink 's az azokat követett hasonló
válalatok¹ megszűnván, én egy korunk igényeinek megfelelő zsebkönyv ki-
adását kizárólag az irodalmi szempontból is régtől olta kívánatosnak tartot-
tam, még inkább felhíva érezem magamat annak támogatására, miután tudom
hogy irodalmi tevékenységem ezen esetben egyszersmint egy szerencsétlen
10 író társam tiszteletre méltó háznépének javára lehet. – Hogy minden törekvés
melyel az ujonnan meginduló válalatot elősegíteni iparkodom sikertelen, ha
író társaim 's főképp Kegyed segedelmére nem számolhatok ki jelenleg 's mélt-
tán, hazánk első élő költőjének ismertetik, azt jól tudom, de tudom azt is,
hogy valamint akkor, mikor a Remény első ízben megjelent, úgy Kegyed
15 most sem fogja visszautasítani kérésemet s nem vonja el közremunkálását e
szépirodalmi válalattól, [!] mely – ha munkatársai között Kegyednek tisztelt
neve hiányzanék, a' közönség várakozásainak bizonyosan nem felelne meg.

Hekenast G.[usztáv] Ur a Reményt ez évben az Angol Almanachok
mintája szerint fényes alakban fogja kiadni, 's hogy – mi a' kelendősegre
20 nézve fontos – a zsebkönyv mentül előbb jelenhessék meg, már Juniushban
akarja megkezdeni a nyomtatást. A prozai dolgozatok – melyekhez magam
is egy nagyobb elbeszélést irtam² – készek, csak a költői mivek hiányzanak

^a Sándor – Sán elk.

még 's Kegyed kettősen le fogna kötelezni, ha azon költeményeket <melyeket> melyekkel a Reményt gazdagítani fogja mentül elébb elküldeni
25 kegyeskednék.³ Levelét intézze kérem egyenessen^b Hekenast Gusztávhoz a Remény számára.⁴ – 'S most fogadja kérésem ismétlése mellett egyszers-
mint azon őszinte tisztelet 's rokonszenv kifejezését melyel maradok
alázatos szolgája
Eötvös József^c

^b egyenessen-ből emend.

^c egyb.

1082.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1859. április 16. után]

[Arany Eötvös József felkérése nyomán írhatta a kiadónak a készülő *Remény* c. évkönyv ügyében, amelyben nem jelent meg verse.]

1083.

SZABÓ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Kolozsvár (?), 1859. április 17. előtt]

[Szabó Károly arról tudósít, hogy Enyedre megy professzornak.]

1084.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, virágvasárnap 859. [április 17.]

Édes Miskám!

Szakasztott oly állapotban vagyok, mint te, engem is a feleségem
hajszol, hogy írjak már, mert az ő levele negyed nap óta kész, s nem
5 akarná elküldeni az enyém nélkül. Ebből az tetszik ki, hogy a mi áldott

feleségeink még is jobbak mint mi – legalább a levélírásban. Tegnap ugyan már belefogtam volt, de nálam ritka eset egy szúszrau¹ be is végezni a levelet; kizavartak, magam se' bántam, mert igen savanyú órában kezdtem vala hozzá: pedig mi a mennykőért írjunk egymásnak világfájdalmas leveleket?! Ha még az az egy két óra is – melyet egymással így a távolból elfecsegünk – panasz és gyötrelem, hol keressünk egy kis örömet e siralom völgyében?

Nagy dolgot fessegetsz, édes barátom. Igen, igen jó volna mégegy-szer találkozunk, s átlátom, hogy a találkozást hosszú porázra hagyni szinte nem tanácsos: de hol és mikép. Ti nem jöhettek. De nincs remény, hogy még augusztusig jobbra fordul a kedves k. asszony egészsége? Diligentiában² ne is jöjtek, (nem azt értem, hogy delizsánczon³ ne), az veszett nyűgös állapot lenne rám nézve, sokat kelletvén nélkülözöm társaságtokat: de a szünnapok alatt? Én még nem tettem le a reményről, hogy eljöhettek. Mert hogy mi menjünk, az már nem oly könnyű, mint a múltkor. Akkor én, feleségem s a két gyermek, mentünk: most pedig egy 4 felnőtt tagból álló család menne nyakatokra. Igaz, tehetném egy kis kegyetlenséggel, hogy Laczit és Julcsát – vagy valamelyiket legalább a szünidőre vagy Szalontára vagy máshová deportáltatnám.⁴ de mikor mind úgy vágyik Hanvára, hogy inkább engem hagynának itthon, mint ők maradjanak.

Mind e mellett sokszor beszélgettünk mi azon, hogy lehetne kimódolni az izét. Előre óvást teszek, nehogy ígéretnek vedd, a mit mondandó vagyok, s megint összeveszsz velem, mint anno 1854 (?), ha nem talál teljesülni.⁵ Hát biz én, – hogy üres vagy sötét óráimban csalogassam magamat – előelőveszem a Karacsféle földabroszt:⁶ nézegetem, hol van Hanva, és hol nagyKőrös, [!] mérem a távolságot így is úgy is, erre is arra is, – mikép volna közelebb, kényelmesebb, – s a mi nálam megint nagy tétel: olcsóbb. Miskolczra ugyan, Debreczent útba ejtve, hamar el lehet ruszszáni, ha a vasút megnyílik:⁷ de egy az, hogy a tenger pusztaságon ismeretes „semminél” egyebet nem látni, – más az, hogy ily nagy kerülővel, 4 személyre egy erszényre a vasút sem legolcsóbb jármű. Csak 24–25 forint legyen egy személyre, jövet-menet: négyre az is nagyot ránt. A gőzhajóval is ilyen formán áll a dolog. Az ős Tisza magas partjainak benső részét, s Kűrű helység⁸ tornyát eléggé megbámultam a multkor: de meg azt sem fognám engedni „semmi esetre” hogy Kesziből megint a „fátyol”⁹ vonczoljon bennünket 10–12 mérföldnyire. Legrövi-

debbnek és talán legolcsóbbnak, vagy, ha nem, legélvezetesbnek gondolnám Váczig vasuton, ott kocsit fogadni, B.[alassa] Gyarmat, Losoncz

45 Füleken át Hajnácsköre, – onnan aztán majd csak haza találnánk Hanvára. Az egész út – Vácztól Hajnácsköig – mint én mappa után számítom, nem igen több 12 mérföldnél, – aztán meglátnám híres nevezetes Neograad¹⁰ vármegyét, a palóczdalok hazáját,¹¹ ha rá nem érnék is, hogy megmászáljam várromjait. Quid sagis zu hoc?¹²

50 Azonban – mégegyszer óvlok – nehogy mind erre többet építs, mint Europa népei a kilátásban levő (?) congressusra.¹³ Hátha még addig fel is fordul a világ s NagyKeüretüs¹⁴ Patagoniába, Hanva pedig Sibériába csöppen? Midőn negyed éve ott jártam, cholera volt; hátha most meg oly nagy háború lesz,¹⁵ hogy a falu végeig is csak katonai fedezet alatt

55 mehetünk. Mi lenne, ha ott fogna török vagy tatár, s nem eresztene többé vissza NKörösre professornak? Ez elég komoly akadály <fogna lenni>: de fájdalom, nemcsak ez gátolja hozzátok menésünket. – Dolgoznom kellene – persze, nem tudok. Őszsze kén valamit tudóskodnom, székfoglalónak: de még sehol sincs semmi. Már gondoltam is, jobb volna szépen

60 lemondani, mielőtt, az év elteltén, infam-cassiroznak:¹⁶ úgy is mit csinállok én köztük, mikor semmit sem csinállok. De megint hozzám lopózik a festett arcú rima – a remény – s azt mondja: „túrj, nem lesz ez mindég így.”

Szilágyi megvan a maga kopottas nőtlen állapotjában. Erősen

65 öszül, ide s tova engem is elhagy pedig én is gyakorlom azt a mesterséget, vagy 20 év óta. Jót nevettem a minap. Egy collegám Szathmáron, vagy Szoboszlón, vagy hol, föllelkesült s irt hozzám egy erősen gyenge odát, [!] mottóul véve Horáciusból „Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis”¹⁷ – cani, cani¹⁸ mondám nevetve s belökém az irományt

70 többi ereklyém közé. Mert tudnod kell, hogy én mindjárt-mingyárt kapok a postán, ismeretlen celebritásoktól¹⁹ egy egy nyaláb verset, hogy bíráljam meg, azaz mondjam ki szerzőikre a halhatatlanság anathemáját.²⁰ De én nem vagyok oly kegyetlen. E félélkből már is szép gyűjteményem van. Hát a minap hogy járok. Beállit hozzám egy fiatal ember,

75 hogy ő színész, hogy őt egy barátja küldte hozzám, ki hasonlóan színész, egy csomó verssel. Mingyárt eszembe jutott Petőfi a Pönögei Kis Pál bőrében, s éltem a gyanúpörrel, hogy ifju barátom Bajzát akar velem fogatni.²¹ Kapom a csomó verset, forgatom, erősen majmolja Petőfi

gyengéit.^a Mondom a legénynek, hogy barátja úgy látszik sokat olvassa
80 Petőfit – „igen – válaszol – azt olvassa, mindig csak azt.” Én tanácsolám,
hogy miután némi tehetséget látok, próbáljon barátja <n.> egy kis önál-
lóságra tenni szert, mert két Petőfi nem lehet, nem is lesz. Azzal elment
az ifju, de verseit nálam hagyta, hogy tűzzek ki egy napot, mikor ismét
eljön értök. „De hát tovább itt marad ön?” „Igen, a fogadóban leszek
85 még néhány nap. No hát forduljon elő holnapután, akkor üres időm lesz.
Azóta sem láttam többé, de kapok a helybeli szolgabírótól egy levelet,
melyben kérdi: igaz-e hogy valami Thüringer Márton verseket hozott
hozzám, – s mit tudok e fiatal emberről, mert a városi rendőrségnek fel-
tűnt, hogy a fogadóban^b napol, s azt vélik elmeaháborodott, mert mindig
90 csak jár fel s alá s <mag> fenhangan beszél (szavalt perse). Én mondtam
rá a mennyit tudtam, s így elszabadult, de felém se jött. Hanem hetek
múlva ir Tul a dunáról egy levelet „Becskereki Márton” név alatt, mely-
ben mennyre földre kér, hogy bíráljam meg verseit, küldjem haza, s min-
denek felett mondjam ki, hogy ő poeta, mert ő az akar lenni, mert ő
95 olyan, mint az örült [!] etc. Nem feleltem rá, – magam is féltetni kezdém
a fiatal embert, hogy baja van. Idő múlva kapok egy új levelet, de egész
más hangon. Szó sincs többé az én bírálatomról. Lóháton beszél. El-
mondja, hogy ő még az őszön Vahot I.[mré]nél járt, s átaladott neki egy
csomó verset. Vahot válaszolt neki, lapját is megküldte, de ő nem volt
100 honn, más ember kezébe került s attól csak most kapta meg mind a leve-
let, mind a lapokat. A levél a legmagasztalóbb kifejezésekkel írva, a lap
első száma az ő verseit hozza, ajánlat mellett. Tehát tőlem csak azt kéri,
küldjem haza nálam hagyott verseit. Vahot már öbelőle embert farag.<.>
Csillag Márton”.²² – Ha a Napkeletet olvasod, vagy látod, ismerheted e
105 nevet, melyet Vahot mostanában égis magasztal. Én nem látok még ed-
dig benne semmit: csak azért irtam meg e curiosumot, hogy ha majd
egykor Csillag nevéől viszhangzik a két haza, emlékezzél velem történt
kalandjára. –

^a gyengéit. – i jav.

^b fogadóban – f jav.

De ki is fogyok ez ostobaságért, a papirból. Isten áldjon meg, édes
110 jó barátom, – kedves nőddel együtt. Szeresetek, mint mi, s míg mi. Írj
ne sokára, – ünnep van a háznál mikor csak egy sorodat is veszi

barátod
Arany János^c

Szabó K.[ároly] is irt hogy Enyedre megy Professornak.²³ Ide s to-
115 va én leszek itt az utolsó Mohikán.²⁴ –

^c egyb.

1085.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, Május 18. 1859.

Kedves bátyám!

Lovassy Feri fellármázott és felvert levélírás elleni lethargiámból,¹
s ennek következtében, különösen a kiadni szándékolt néhány száz fo-
5 rintra vonatkozó üzenetre, ezennel sietek tudatni bátyámmal: hogy ezt
épen most biztos helyre kiadni nem tudnám; mert a pénzt, bármennyi
lenne is, ki lehet ugyan^a adni, hanem bevenni aztán egy kissé bajosabb
dolog. Különben azon búza eladással sem szükség nagyon sietni,² mert,
mint látszik, az ára naponként feljebb megy. Ha azonban netalán eladta
10 volna már bátyám, és a pénz kezénél volna, ezt velem rögtön tudassa,
hogy valami biztos kölcsön vevő után nézhessek. Az esetben is, ha még
el adva nem lenne, tudassa velem bátyám, hogy körülbelől mikor szán-
dékozik eladni, s az eladási árból minő összeget, és milyen kamatra sze-
retné <bátyam> adni; az én néhány forintom 12–15% perczentre³ van
15 adva, s ilyen kamat mellett, ugy hiszem, a bátyáménak is biztos kölcsön
vevőt kapok[.]^b

Van bátyáméknak nálam, eladott buzájok áráról, egy 67. pfntos
kötelezvényök, melynek fizetési határideje mostanában van, – ezen kívül
Károlynál⁴ egy 40. forintos kötelezvényök [!] a széna áráról. E tekintet-
20 ben is tudósítson bátyám hogy bevegyük-e ezen pénzeket, vagy pedig

^a **ugyan** – besz.

^b kapok[.] – emend.

a[zok]ról^c állandó és biztos kötelezvényeket vegyünk? Volnának itt ugyan némi pótolni való szükségek, de ezt majd kiteljesitem a házbérből. Ilyen szükségek nevezetesen az adó és házbér.

25 Mi most, 3–4. hét óta, házunkat reparaltatván, olyas cigányos állapotban valánk. Azonban most már vége féle [!] járunk, s ha bennünket valami különös baj nem ér, majd csak megnyugszunk, és kiheverjük a reparatioval járt és járó azon költséget, mely épen két annyira rug, mint a mennyire én, [!] nagy bölcsen kiszámítottam.

30 Nagyon sajnáljuk hogy Julcsa, Lovasiékkal el nem jött. Azonban teljesen reméljük és hisszük, hogy Julius végén mindnyájan eljönnek bátyámék.

Üdvözölvén és csókolván mindnyájokat, vagyunk, s illetőleg vagyok

35 Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^d

^c a[zok]ról – zok tint.

^d egyb.

1086.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, május 21. 1859.

Édes öcsém Sándor!

5 Valóban mély és hosszú volt a te hallgatásod – nem tudom, mivel lettél bölcsőbb általa¹ – de mégis irhatnál egykissé gyakrabban is. Azt sem tudnók, hogy elköltöztetek és hova, ha Lovassyéktól nem halljuk,² mi ránk nézve meglepő ujság volt, – azonban helyeseltük a cserét, bárha áldozatba került is. Legalább most már nyugton lesztek.

10 A buzáról azt izentem volt, hogy eladva még nincs, pár hétig nem is lesz.³ Most is e mellett vagyok. Szeretnék várni vele, de félttem a nyári elején jobb lesz túladnom rajta. Aztán meg a vetések mindenütt bő terméssel biztatnak – háboru daczára⁴ sem gondolom, hogy ez évben valami nagy ára legyen a gabonának. – Igaz, hogy kamatot, agiót⁵ fölvéve így nem sok fordúl rajta, de legalább tisztességes uton megmenekszem

15 tőle. Ha 10 új forintig felmenne (itt vékánkint már is el lehet úgy adni)
meg volnék elégedve.

Így tehát pénz sincs még most kiadni való. Nem is tudom, mennyi
lesz, – de remélnék 800–1000 forintot. Lehet azonban, hogy az eladási
20 árból pár százat meg kell hagynom. Pünkösöd felé⁶ lesz már ebből valami
csak. A kamat iránt nem annyira aggódom, mint, hogy egészen biztos
helyre tehessem. 10–12 elég volna így.^a

Azon apró kötelezvényeket jobb lesz^b pénzül behajtani. Nem szere-
tem a csip-csup adósságot szélyel, nekem az rendesen veszendő historia.
Meg szükségem is van az apró monétára.⁷

25 Lovassyék nem tudom, mikor értek haza. Ugy tudtam, hogy Várad-
ra nem megy esti vonat, s erre figyelmeztettem is Ferit, de ő positive
tudni akarta, hogy néhány nap óta este is jár. Azóta egy útas embertől
megint hallám, hogy bizony nem jár az, s így félek, azon kis kellemetlen-
ségnek voltak kitéve kedves vendégim, hogy miután Czegléden 2 órát
30 vártak, Szolnokban meg kellett hálgniok. Sajnálám ha így esett volna –
de én mondtam, váltig mondtam – salvavi animam.⁸

Jöjtek fel, – töltsük együtt az ünnepet, – vagy bár mely hétközna-
pot – mert ünnep lesz nálunk az az idő, ha ti itt lesztek. Én nehezebben
mozdúlhatok, csaladostúl [!] meg épen nem.

35 Csokollak [!] egytől egyig

szerető rokonod

Arany J.^c

^a így. – jav.

^b lesz – I jav.

^c egyb.

1087.

ARANY JÁNOS – SALAMON FERENCNEK

[Nagykőrös, 1859. május 30.]

Édes barátom!¹

Mi<ü>dön Szilágyi Sándor „de Székháza^{a,2} közelebb Pesten teker-
gett, megbiztam vala, vegyen nekem egy ujságolvasó térképet, de ő

^a Székháza – a jav.

azon^b ürügy alatt, hogy használható térkép 5–6 pengőn alól nem kapható,
5 mellőzte az egészet. Pedig ti a hirlapban mindig emlegettek olcsóbb, de
elég jó térképeket, én is láttam egyet Julius Perthes-től,³ a mi, ha minden
árok és dülő nincs is benne fölvéve, egy ujságolvasónak – ki nem hadve-
zér – mindenkor elégséges. Kérlek tehát téged, vagy Pompéry Janit,
válaszszátok ki nekem az olcsóbszerűek közül a leghasználhatóbbat (1–
10 2 pengőig felhatalmazlak) és te küldd el azt nekem, postán, minélelőbb,
– mert szomjuhozza lelkem a mappát.⁴ Természetesen most csak felső
Olaszország: Piemont és Lomb.[ardia] Velence kell, bármi nyelvű lesz,
mindegy.⁵ Remélem, Pünkösdre lerándúlsz,⁶ s akkor árával beszámolni
hálataljes kötelességemnek ismerem.
15 Hogyan éltek ott? Én a szokott állapotban tengek. Írj valami pesti
pletykát – ne politikait – hanem mást: például miért nem jön színre az
„Egy királyné”⁷? Én azt mondtam volt róla: olvasni szép, de hatása ne-
hezen lesz:⁸ most szépen felsülök, mert nem adatik elő.
Köszöntöm Csengerit, Keményt s a többieket. Téged pedig öllelek.
20 Kőrös, majus penultimus⁹ napján

barátod

AJános

^b azon – o jav.

^c bármi nyelvű lesz, mindegy. – a bal lapszélen besz.

1088.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. május 31.]

Édes jó barátom! Régen készülök leveledre válaszolni, régen mon-
dogatom magamban: hogy már írni, [!] igazán írni kellene, derekasan
hozzá látok minden reggel – a feltételhez: hanem ma ott vagyok a hol
tennap, azaz nem írok. Kimentem tökéletesen mind az írásnak mind az
5 írásnak a sodrából. Szemerével évek óta nem váltottam levelet,^{a1} mással
még ugyse; Lévaival nagy-ritkán, veled legtöbbször beszélek ilyenmó-
don. De ne ütközzél meg édes barátom, ha maholnap neked se írok;
megvénültem, összerogytam egészen; lelkennek, kedélyemnek vége van,

^a levelet, – t jav.

kárpótlásul testem gyarapul; a három akós hordó nem sokára szerény
10 átalag lesz mellettem. Bárcsak jövő télen magamforma disznót ölhetnek!
Így ni, witzeljünk!!

Azonban, hogy nagyon mélyen bele ne merüljek a kutyáskodásba:
átnézek az oldalszobába, hol feleségem fekszik. Szegény asszony! ez is
nem tudom miért él? Vagy^b mi czélja az Ur Istennek némelly halandót a
15 sírhoz rugdosni? Az epe önt el barátom, erre az örökös, lelki testi nya-
valygásra! fáj és jaj, e két szótól cseng a fülem évek óta mindennap.
Néhány nappal ezelőtt a fogfajás [!] vette elő, azután el-állta fülét, fejét,
karját s oldalát, még nem tudom még mi járult hozzá s ágyba fektette.
Ugyan mit tudsz arról: hogy Pesten galvanicus uton, fájdalom nélkül
20 huznának fogat?² Ugy tetszik: olvastam vagy hallottam erről valamit.
Nőmnek rémitő rosz fogai vannak.

Már most, mondd meg: hogyan induljak vagy indulhatnék^c utra ve-
le? pedig bizony jó lenne egymást látnunk, legalább még egyszer az
életben! A mi rád nézve áll: rám nézve sincs másképp; én is szegény va-
25 gyok; különösen az idén a szigorú idők miatt fizetésemnek jelentékeny
része künn veszett. Egyikünk nkörösi tanár, másikunk hanvai pap, firka-
szok, poétakák,^d akademikusok vagyunk s nincs annyi módunk hogy
egymást meglátogathassuk. Nevetséges de igaz! és valóban a költség, mit
négyetekre calculálni kezdél: megdöbbentőleg sok! s szinte mosolyog-
30 nom^e kellett, látván Karacs szerint próbálgatni^f az utazást.³ Nem jó lesz
az ugy Jánoskám! Hajnácskövel mit se nyernél, sőt Losoncztól (Fülel-
nek) épen kitérnél az utból. Losoncz R[ima]szombathoz 3 óra járás; Ri-
maszombat Hanvához szintén annyi. Losoncz Hajnácsköhöz (bár nem
jártam arra) azt hiszem jó távol van. Hajnácskö pedig Hanvához annyira
35 legalább is mint R[ima]Szombat. Körülbelöl így állnak a helyek

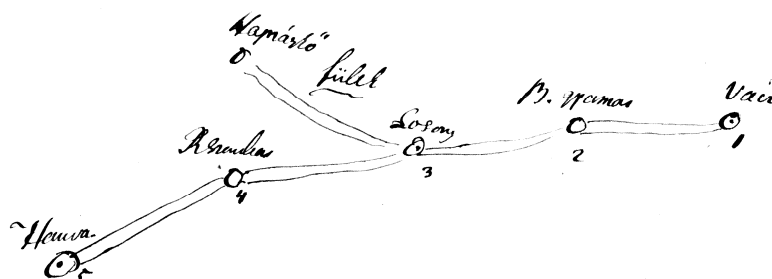
^b Vagy – v [?]

^c indulhatnék – k jav.

^d poétakák – k jav.

^e mosolyognom – a [?]

^f próbálgatni – p jav.

Debreczennek Miskolcznak igen nagy kerülés és költséges a vasúton, ebben igazad van. A Tiszán semmit se látsz: ez is való. Legtanácsosabbnak vélem én is Vácznak 1. 2. 3. 4 5. jönnötök. Egy kis várakozással és szerencsével Vácra akadhat is jó alkalom. Abban pedig gyermekeidnek van igazok: hogy elmaradni nem akarnak; én is azt mondom, mi is azt mondjuk: hogy inkább egyitek [!] se jöjjen: ha mind nem jöttek. Rátok nézve is, ránk nézve is csak úgy lesz^g teljes a kirándulás ha együtt mind jöttek. Mi is gondolkozunk az utról néha, az akadályokat félre-félrelökdössük; beszélünk vége néha így hangzik: no majd csak elmegyünk!^h máskor így: nehezen lesz abból valami! (én is ovást teszek a legkomolyabban nehogy ezt ígékezésnek vedd!) A szünnapok alatt kellene mennünk, ez természetes; igen, de én augusztusban nem mehetek az újkenyér communiók miatt.⁴ Septemberben történhetnék meg a mi menetelünk, akkor meg ti kezdetek ismét a diligentiahoz⁵ nemde? Csak főzzük ki biz azt valahogy! Különben postára tesszük az asztalneműt,⁶ pedig nagyon szép, és a postán el is veszhet; hallod-e ezt Julcsa? meg a csimbók,⁷ hallod-e ezt Laczi? persze hogy Laczi nem hallja, már eddig egészen megemberedvén. Feleségem csókol benneteket, a leveleket 55 megválaszolni [!] csak lehetne! adja isten hogy találkozassunk vagy ott vagy itt! Bizony haza jönnetek! [!] de nem szólok erről, mert hiszen mi is haza mennénk!

Olvastad az újságokban: hogy R[ima]szombatban nagyon szerepeltem.⁸ Ne hidd! A szónoklást, háromszori erőltetés után se vállalván el, 60 egy kis rövid dictióval⁹ vágтам ki magamat a papok gyűlésén, enyiből állott az egész. – Hát én mikor csinálom meg a székfoglaló beszédet? ezt

^g lesz – sz jav.

^h elmegyünk – ü jav.

ⁱ dictióval – ió jav.

már igazán a jó isten tudja! De nem is tudok én írni! én igazán bolond^j voltam elfogadni a tagságot. Pestről, irodalomról mit sem tudok, lapokat nem olvasok, Csillagodról¹⁰ mit sem tudok. Hallom, hogy haború [!] van,¹¹ hallom hogy politizálnak az emberek, ennyi az egész. De azért, ha nekem ilyenféle valamit (irodalmi dolgot) irsz: igen szívesen olvasom. Mert nem igaz az, hogy ne fájna az embernek ilyen korán, az élet derekán, mindenből és mindenünnen egyszerre kimaradni.

Isten áldjon meg benneteket! Környezetünkben semmi különöst nem irhatok; kiket ti ösmértek azok megvannak, élnek. Recskyné, Hanvaiék, feleségem szüléi s testvérei. De bizony politizálok is egy kicsit: itt (vidékünkön, Miskolcra is ide értve) temérdek önkényes¹² van. Persze csak a salakja a társaságnak, de elég az az [!] hozzá hogy van elég. Légy jobb mint én, írj hamarébb, többet és okosabbat mint én. Még egyszer^k
75 Isten áldjon meg benne[te]ket!^l

igaz barátod
Hanva, Tompa M^m

Május utolsó [!] napján
1859.

^j bolond – o d-ből jav.

^k egyszer – e jav.

^l benne[te]ket! – emend.

^m egyb., M leh.

1089.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, június 4. 1859.

Kedves barátom! Ma vettem rég óhajtott leveledet, s ha isten segít, ma válaszolok, példát akarván ez által adni a gyors levelezésre neked is. Mert az csak nem megy a fejembe, hogy te ezután még ritkábban írj –
5 protestálok, ellenmondok, óvást teszek az ily privilegizált tunyaság ellen. Hogy lelked, kedélyed meg van romolva, roncsolva, azt szívesen elhiszem, de az nem ok; e tekintetben jó magam is úgy vagyok; egész kedélyállapotom nem ér egy irgalmas kiáltást, de azért próbálgatom feltartani a fejemet, mint az én öreg Benczém a derekát,¹ s csak akkor hu-
10 nyászkomod meg kissé, ha látom, hogy az bizony sehogy sem sikerül.

Kivált a napokban igen jó kedélyflastromra találtam bukkanni, s ez Kőlcsei „Vanitatum vanitas”-a, melyet máskor csak tréfára véltem, de most betű szerint hiszem, vallom és követem,² kivált utolsó versszakát:³

15 Ne gondolj a világgal,
Bölcs az, ki mindent megvet:
Sorssal, kincscsel, méltósággal
Tudományt, hírt, életet:
Légy, mint szikla, rendületlen
Tompa (ez szójáték rád), nyugodt, érzéketlen,
20 Kedv emel, vagy bú temet,
Szépnek, rúttnak, húnyj szemet.

S azon vagyok, hogy minél inkább egy érzéketlen tuskóvá lehessék, mert nem érzeni – oly boldogság! Azért, fiam, én tőlem ne is várj nagy részvétet sorsodban és bajaidban: én nem akarok részvevő lenni, se
25 szánakozó rajtatók – mert orvosilag tiltva van. Nem is szeretlek valami nagyon, csak oly adagban, a mi izgatást nem okoz: emotio⁴ tönkre tenne legott. Ha bölcs akarsz lenni, tégy te is ekképen, felelj meg a névnek, melyet viselsz.

...Nekem előérzetem van, hogy mi az idén sem látjuk egymást. Az
30 én reményeim arra a nyereségre vannak építve, mely búza speculációm-ból fordúl, – hanem ez az egész speculatio, úgy látszik, felfordúl. Megérdemli, hogy elmondjam történetét.⁵ Vettem 1857 október s november hóban, tehát mikor a gabna legolcsóbb szokott lenni, egyre-másra 5 jó forintjával köblét. Azonban mi történik, ára mindig lefelé megy, február-
35 ban (58) már 7–8 firt váltóban. Ha most vettem volna! sóhajtozánk, mennyivel szerencsésbé volnánk. Egész tavaszon s a nyár elején, lassanként, krajczáronként mászott fel az ár, úgy hogy az én öt forintomat csak nagy nehezen tudta ismét átugrani. Aratás előtt igaz, felszökkent egy kissé, vékánként el is lehetett volna egy keveset adni, de tömegben
40 akkor sem vette senki. Aztán meg általános volt országszerte a sopánkodás, hogy rossz termés van; ezért sem siettünk a 2–3 heti kis áremelkedést felhasználni. A termés jobb lett (s hála az égnek) mint várták, a gabna ára megint az én 5 firtom alá esett, s így voltam egész a hadi lármáig,⁶ akkor már el is adtam volt 7 új forintért, de a sebesen nyargaló ár
45 által kecségtetve, megmásoltam:⁷ kiszámítva, hogy ha pénzem két évi

kamatját, s a 40–45-ös agiót⁸ levonom, nem hogy nyernék valamit, sőt vesztek. Az árdagály rövid volt, 2–3 hét után megint visszaestünk, és most daczára a háborúnak, megyünk lefele in infinitum.⁹ Azért még a fiamnak is meghagyom, hogy ha poéta lesz, ne az árák hullámmása legyen az ő gondolja, hanem maradjon ő a „hullámmzó tenger”-féle trópusoknál,¹⁰ vagyis „ne sutor ultra crepidam”.¹¹

E bizony hosszú volt, de hiába, nagyon a lelkemen fekszik. Annál inkább, mert a hanvai út is ettől függene. Ha rajtam vesz, itt kell örzenem, míg a zsúzsok meg nem eszi. Tavalý is ezért nem mehettünk.
55 Hanem hiszen:

Sem nem rossz az, sem nem jó,
Mind csak hiábavaló!¹²

Ma éppen majális van, melyben hogy veszek részt, látod. Nem szeretek oda menni, a hol sok ember van együtt, nincs is a háztól senki Laczi fiamon kívül. Szilágyi Sándor a rendező, egy csapat pesti embert is meghívott, de még egyet sem láttam közülök, azt sem tudom, jött e valaki. Pesti, illetőleg irodalmi újsággal, tehát nem szolgálhatok. Azt fogod már tudni, hogy a dicsőített Telivér, jó formán megbukott, s ha úgy van, mikép a Hölgýfutár ismerteti, méltán is.¹³ Dráma, drámai elem nélkül
65 nem lehet, s bármi szép és bölcs discursusok¹⁴ legyenek különben, ha a comica cselekvény hiányzik a darabban, nem vígjáték az. De nemcsak a Telivér, hanem én is megbuktam académiái első bírálatommal, csúfúl leszavazott a többi négy.¹⁵ Én azt mondtam a Tóth K.[álmán] darabjairól – mit körülbelől a Telivérről is mondaniok kellett volna az illetőknek:
70 hisz ez mind szép, de miután színi hatását nem remélem, nem is jutalmazom. Hanem bezzeg felsúlt Tóth K.[álmán] mert darabja „nem fog színpadra jöni”, – a mit meg nem foghatok, miután a Teleki-díjas mű, szabály szerint a nemzeti színház tulajdonává lesz. Így hát ő nem tilthatta be az előadást, – de hát ki?... az egész darabban nincs egy politikai célzás
75 se; meg nem foghatom, hogy a censura kötött volna belé, pedig épen ezt mondogatják. Denique,¹⁶ én felsültem bírálatommal, mert, hogy *oivasva* szép darab, azt én is elismertem (Tóth K.[álmán] még nem írt olyan költeményt) csupán színi hatását vontam kétségbe.

Napjaim a szokott egyhangúságban telnek. Nem dolgozom, vagy
80 ha igen, sincs láttatja. Académiái értekezésem még sehogy sincs, a tárgy

választással sem tudok tisztába jöni. Bánkra tettem jegyzéseket, de nem elégtett ki, most félre dobtam, nyugszik. Másba kaptam,¹⁷ s tán hogy azt is elhajítsam. Végre az is megeshetik, hogy be sem köszöntök, hanem lemondok szépen. A munka-kedv, ha beállít is hozzám, igen kevés ideig
85 tart, olyan az csak, mint „a jó idő malma.”¹⁸ Ily áprilisi kedélylyel mit sem lehet csinálni. Így hát csak olvasom a lapokat, nem politikai érdekből, csupán kíváncsiságból. Nem várok, nem remélek semmit.

Szákfy, a volt színész,¹⁹ valami panorámát mutogat itten. Az este meglátogattam bódéját, s kérdeztem ismer-e? de nem ösmert meg. Tud-
90 nod kell, hogy 36-ban Debreczenben (mikor én fölcsaptam) egyike volt a kolomposabb²⁰ színészeknek. Aztán egy vándor csapatnál. Nagy-Károlyon, Szatmáron át M.-Szigetre együtt mentünk, hol én őket elhagytam végkép. Most jól emlékezik mindezekre és reám is, miután nevemet megmondtam. Sic transit gloria mundi!²¹ hátha, édes Miskám, mi is gondoskodánk egy pár stereoscopról²² öregségünkre. Te ugyan csak jobban vagy, de én már is érzem, hogy nem való az én kedélyemhez ez a Schulmeisterkodás.²³

Örömmel értettem, hogy vidéketeken oly szépen gyűlnek az önkéntesek: de bezzeg rosszat hallottam én a pátriámról,²⁴ Szalontáról. Lehet,
100 csak rossz érzelmű pletyka az egész. Kecskemétről azt a pletykát hozták nekem, hogy Szalontán mindössze kettő állott be, s azt is agyonverték az istentelen atyafiak. Ezt már nem hiszem, nem így ösmerem én Szalontát. Csak viszonzásúl írom a te újdonságodra.

Nőm, szegény, szinte²⁵ beteges, hol foga, hol feje, hol lába fáj.
105 Igen sokat szenved, mégsem kíméli magát. Én, ha semmit sem csinállok, tűrhetően érzem magamat, de egy órai feszült figyelem, vagy egy kis indulat, mingyárt tönkre tesz. Fogadjátok édesim, mindnyájunk legforróbb ölelését és júdástalan csókjainkat! Isten veletek! Híved

Arany János.

110 *Utóirat.* Azért válaszolok ily hamar, hogy ha megint hat hétig kell várnom, hamarabb elteljék ez a hat heti contumacia.²⁶

1090.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár jun. 16. 1859.

Kedves Barátom!

Tegnap esti 7 és 8 óra közt nóm egy lyánkát szült;¹ anya és gyermek egyaránt egészségesek. Fogadd kedves Barátom ez örömhirt azon
5 hü részvétellel, melylyel irántam mindig viseltettél.

Udvözlöm [!] nödet gyerekeidet s barátimat.

barátod

Gyulai

1091.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, Jun. 27. 1859.

Kedves bátyám!

A búza árából imhol küldök 40. pengő forintot. Ugyanebből még hátrányban vagyis befizetetlenül van 27. pengő forint; de ezt már nem
5 küldöm el, hanem majd átadom ha eljönnek bátyámék. Mert, azt hiszem, hogy csak el fognak jőni. Lovassytól ugyan olyan formát hallottam, mi szerint Gömörbe vagy hova szándékoznak menni, de ezt, ily háborus időben¹ nem javaslom; miután Pajerné² is, kit Lovasy [!] Ferinének egy itt Szalontán lakó öreg nénje, a konyári fördőbe³ magával elakart vinni, s
10 oda Pajerné egyelőre el is ígérkezett volt, – mostanában már kijelentette, hogy oly messzire és oly idegen földre, ezen harcias időben menni nem fog; – mivel – úgymond – ha már meg kell halnia, jobb ittthon meghalni.

Miből az a tanuság, hogy bátyámék is jőjenek haza.

Ujságul semmi jót nem irhatok, hanem inkább roszat; t.i. itten körül a közelebbi napokban oly borzasztó árvíz volt, minőre ez öltőbeli
15 emberek nem emlékeznek. Több száz ezrekre^a menő kárt tett különösen a kaszalókban [!] s illetőleg a szénában.

^a ezrekre – z jav.

20 Mi magunk türethető állapotban vagyok. [!]
Csókoljuk mindnyajokat, [!] egyenként és összesen
Szerető öccse
Ercsey Sándor^b

U.i. Nem tudom hogy a multkor küldött 40. pfntot meg kapta-e bátyám? Tudósítson erről is egy pár szóval.

^b egyb.

1092.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, jul. 1. 1859.

Kedves barátom!

A gyönyörű apathia,¹ melyben én a napokat egymás után átsinlem, még arra is képtelenné tesz, hogy barátaimmal, kiknek őszinte hajlamáról [!] pedig meg vagyok győződve, ottan-ottan egy pár sort váltsak, s e szellemi közlekedés által tunya lelkem felfrisíteni igyekezzem. Csak midőn szokott egyhangu tengésem lassú óragépezete valami döczczenést szenved, – akkor rázatam fel e meddő tespedésből.^a Ily döczczenés vala rám nézve a P.[esti] Napló számainak jun. 23-ka óta teljes kimaradása.
10 Megszoktam volt már fülem körül a politika szárazmalmának folytonos dörömbölését, s hogy elnémúlt, fölébredtem, mint az egyszeri molnár. Azt gondoltam, hogy jun. végnapjaiban csak nem szüntette meg a szerkesztőség, reclamálni azonban rösteltem, tudva mily kevés joggal tehettem ezt. Vártam napról napra: másoknak meg is jött, az enyém elmaradt.
15 Megadám magamat a sorsnak, s már azt hittem, hogy csakugyan megszűnt a lap még 1. jul. előtt, bár nem foghatám meg, miért épen akkor. De ime! jul 1^ő-ről ismét kapom! – Mind e sok beszéd vége tehát az, hogy szeretném^b a jun 24–30 számokat is megkapni, melyek hihetően a postán elvesztek, még hihetőbben, a frís hírek miatt, valamely buzgóbb olvasóra
20 találtak mint én.

^a . – elk.

^b szeretném – n jav.

Pünkösdre szívesen, de igen szívesen vártalak. Gregusékon kívül senki se volt,² ők is rövid időre.

Gyulaitól a napokban vettem egy bulletint,³ melyhez hasonló remélem, te is kaptál, s így mondanom se kell hogy szerencsésen hazajött a trónörökös-né. Gyulai oda kvalifikálta⁴ magát, hogy ha szerencsétlen is, ha boldog is, egyre hallgat. Én még tudnék szólni, érzem, de a fejugás és ez a schulmeiszterség⁵ ólomkint nyomja lelkemet. Miután sem egyik-től sem másiktól nem szabadúlhatok, tespednem és hallgatnom kell.

A nyári szünnapokat, hihetően, ismét Kőrös únalmai közt fogom 30 tölteni. Akkorra biztatom magam, hogy elkészítem a beköszöntőt.⁶ De, ha itthon ülök, hol veszem hozzá a fris lelket, ha faluzni megyek, hogyan lesz készen. Ez ama kétszarvú dilemma, mely mostanság éjjel nappal döfös szarvaival. – Legjobb volna lemondanom – mindenről.^c

Családom, leszámítva nóm olykori fog- és rheumabajait, egészsé- 35 ges. Laczi erősen hosszú, Julcsa megállapodott. Ha Csengeri bácsi kijött vón pünkösdre, készült vele egy pár hétre bemenni. De minden alkalmat nem használhat, – mert hisz nagy leány már. A Kovács-féle kegyadomány múlt évről megjött nekik, az idén elmaradt.⁷ Én, természetesen, nem szorgalmazom, miután a részvények nem jöttek kezemhez. 40 A tavalyit is csaknem elvesztették, oly embernek adatván kölcsön,⁸ ki szilárd hitele daczára, cridát mondott.⁹ Később kiegyezett hitelezőivel, de nem tudom szegény gyermekek látják-e valaha. Úgy látszik nincs istenáldás ez adományon. –

Hát a „Szemle”¹⁰ mit csinál? Gondolom, nem kell, mert jó. Aztán 45 az idő is ellensége. Én váltig törtem az eszemet, hogy valami odavaló tárgyat lelhessek: de minden jóakaratom mellett a töprengésnél maradék.

Mit csinál a kis keresztfiam?¹¹ nagy már úgy-e? Isten tartsa meg, örömmül annyi fájdalomhoz.¹² Csókolom őt s édes mamája kezeit, téged pedig ezerszer öllelek

50

igaz barátod
Arany János^d

^c . – elk.

^d egyb.

1093.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, jul. 14. 1859.

Kedves Barátom!

Megbízásodban, ha későn is, mivel Kemény, a Napló tulajdonosa csak egy hétben egyszer jő be a Sváb hegyről, hová én soha sem megyek, – eljártam.¹ Igérték, ha lehet, a hiányzó számok megküldését. Ha egy hét alatt nem kapod meg, irj vagy izenj újra s én a kiadóhivatalban sürgetem, mivel ott előttem rendelték meg.

Pünkösztre azon okból nem mehettem le, mivel családomat Bezerédjné Hídjára vitte² s oda kellett mennem, hogy haza hozzam. Ha ezen expeditio³ közbe nem jő: csakugyan Hozzátok megyek vala. Azonban kipótolom, úgy hiszem, a mit mulaszték, mihelyt dolgaim^a engedik. S akkor úgy hiszem, megengeditek, hogy Julcsát egy pár hétre felhozzam, mi<> nőmre nézve valódi jótétemény. Különben többnyire egyedül van, engem ezer dolog tartván elfoglalva, mig kis kereszt fíjad a lakásommal szemközt levő kertben futkos.

Gyulai nekem is küldött egy bulletint.⁴ Azelőtt^b rég nem hallottam róla. S azóta ismét elhallgatott.

A Kovácsféle adomány sorsáról értesítém Deákat.⁵

A <sze> „Szemle”⁶ teng.

Nőm szívesen üdvözöl Téged,^c tisztelt komáját, üdvözli, csókolja nődet és gyermekeidet.

De többet, úgy hiszem, rövid időn, szóval.⁷

Isten áldjon! Ölel

hú barátod
Csengery Antal^d

25

^a dolgaim – d jav.

^b Azelőtt – A jav.

^c Téged – T t-ből jav.

^d egyb.

U.I. A székfoglaló beszéddel ne csinálj magadnak nagy dolgot. Irj minél rövidebbet. Az csak ostoba formáság, melyet Toldy szeszélye hozott divatba és iktatott <...> a szabályokba.⁸

1094.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1859. július 16.]

Édes Miskám!

Nem hiába, hogy Patakon vagy 13 esztendeig tanúltál, de jól is megtanultad az aritmetikát, hogyan kell egy bottal három verebet leütni. Nem néztem ki belőled ez ügyességet, noha nem szoktál két kalapot vi-
5 selni. De hé, ezt a dexteritásodat¹ (mire a commoditas² < >) rímel legjobban) máskor csinyinyán használd; mert ha kedv. komámasszonytól nem követeljük is, hogy minden levélre válaszoljon, – de téged agyonüttek. Most is csak azért nem bántalak, mert megígérted, becsületszavadra, papi hitedre, esküvel fogadtad, hogy szeptemberben eljössz, azaz eljötök.
10 Iszonyú hitszegőnek, Napoleonnál Napoleonabb³ politikusnak kéne lenned, ha e rettentő mértékben felcsigázott reményeinket cserbe hagynád.

Hiszen jöhettek, oly teljes tökéletes béke lesz akkorra,⁴ hogy még a piaczi kofák sem veszekszenek többé. Aztán meg milyen áldott bőség!
15 el^a sem bocsátlak, míg itt 200 mérő búzámat meg nem eszszük. Így leg-
alább nyereség lesz rajta.

Ha rossz lelkű ármányos ember volnék, eltitkolnám előtted, hogy bizony Szolnokról jöve Czepléden meg kell várni a felső vonatot,⁵ s e várakozás egy pár órát igénybe vesz; azt hazudnám, hogy azonnal jöhettek Kőrösre – de nem visz rá a lelkem. Czeplédre értek úgy délután 5-
20 kor, Kőrösre indultok 7-kor, s fél nyolczra itt vagytok, a gymnasium és városház közti portán, a hol én lakom. Nota bene:⁶ azért jó lenne, ha érkezésetek idejét megírnád, hogy a vasútnál fogadhassalak mert van ugyan ott „omnibusz”⁷ de arról oly ügyetlen falusi ember, mint te, elkés-
25 hettek, s aztán fél mérföldet be kellene gyalogolni, a mit, kivált édes komám asszony lábujját (s a te potrohodat) tekintve, végtelenül fognék sajnálni.

^a el – I jav.

Kesziből Szolnokig nehezen válthatsz jövet-menet érvényes jegyet, legalább a hirdetésben, mit én olvastam, ez állomás nem volt megje-
gyezve. Lúcz volt Miskolcához a legközelebbi pont; lehet azonban, hogy
30 Kesziben is adnak jegyet; de ennek Miskolczon jóelőre végére kell jámod.

Tegnap előtt volt itt Tomori, ezt csak azért emlitem, hogy megvette
<Pádon> Gombán^b egy gömri pátriotád⁸ Hárosy G. birtokát és ottan
lakik; meg azért, hogy ha kedved lesz, oda is elrándulhatunk egy napra,
mert erősen hívott.

35 Hogy van-e posta Miskolcztól Putnokig, csak azért kérdeztem,
hogy akkor jobb lenne levelet per Debreczen, Miskolcz⁹ útalni, hama-
rabb elérne Hamvára, [!] nem egy hét múlva, mint most. Igaz, hogy min-
dig 9 krczárral (=15 új) kéne bérmentesíteni, de az időben nyernénk, azt
hiszem.

40 Ha te azt hiszed, hogy van buzgóbb híved, mint Arany Julcsa, óriá-
silag csalatkozol. Valakitől megkapta olvasni predikációdat,¹⁰ s azóta
nincs regény, melyért elhagyná, eszi a szó teljes értelmében. És ez nagy
érdeme azon beszédeknek. Hol anyját, hol engem fülel le, hallgassuk
mily szép az; s olvassa teljes elragadtatással. Nem a czirádát keresi pedig
45 bennök (az nincs is), hanem a mi szivhez, lélekhez szól. Hidd el, Mis-
kám, jó pap vagy, mert egy ily romlatlan lélek örömmel táplalkozik [!]
beszédeidből. Ez nagyobb dicséret, mint a Szászé.¹¹

No de nem azért fogtam levélírásba, hogy téged akár mint papot,
akár mint költőt magasztaljalak. Tehát eljöttök, ez áll. Vajha sok dinnye
50 és szőlő legyen akkor! Itt mindenik jó és sok terem, mikor ideje van.
Kirándulásokban szegényebbek leszünk, mint Hanva vidékén, a táj is
egyhangú, de azért majd csak elmúltunk. Remélem csak elhozod P....
urat.¹²

Eddig irtam valami 4–5 nappal ez előtt leveletem, azóta megszüle-
55 tett az áldott béke,¹³ most hát nincs egyéb hátra csak jöjtek: addig is
ölel csókol ezerszer

Jul. 16. 1859.

Arany

^b Gombán – G g-ből jav.

1095.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. augusztus 10.]

- Édes barátom! Már nem is akarodzik [!] levelet írni hozzátok, azon utógondolatban: hogy hiszen^a megyünk! Pedig az igazat megvallva: olly távol-allunk [!] tőle mint az ég a földtől! Beh hamar megbaklottatok!¹ bizonyosan így kiáltasz fel; nem úgy van! hanem úgy van: hogy pénz
 5 nincs! 99 okból egy. Elhatároztuk: hogy megyünk, resignaltuk magunkat² azt a kis eltevésre szánt tőkét megcsorbitani; betegek nem vagyunk, s ime Heckenast, ki jun 5^{én} tartozott^b volna fizetni: mai napig se adott egy fillért is. Már irtam neki csinosan, semmi válasz!³ Ha tehát eltörök⁴ menetelünk: ezen okból török el. Ismét fatalitás,⁵ látod. Pénzt pedig barátom,
 10 itt nem teremtesz, a termény nem kell senkinek, a gabona 6, a zab 4 vftf,^c a csizma 20. – Azért küldöm a predikációt is Julcsának,⁶ hogy legalább ez menjen, ha mi nem mehetünk. Csak mégis nagyon ne olvasgassa, mert még valami papné lesz belőle! Mihelyt jobbra fordul állapotunk: azonnal tudósítlak.
- 15 Azonban szóljunk más egyébről is. Tudod-e, hogy én jelenleg mi-csoda bolondságon töröm a fejemet? Hát barátom, mindenre ráveszik az embert, mint Kulint a papolásra!⁷ Toldy és Kazinczi rám estek: hogy <be> de bizony szégyen volna arra a Kazinczi ünnepélyre valami verset nem írni!⁸ aztán kötelesség!^d mi lenne belőle: ha nem lennének alkalmazatos versek s egyebek! sat,^e sat,^f sat,^g [!] Én ezeket mind szépen meghallgattam, át is látom hogy igazságuk volt, mert az Öreg Kazinczi csakugyan derék ember, „hív és nagy vala”!⁹ (most e czélra verseit olvasgatom). De nekem se való már ez a historia, (ezt: nekem se, bátran veheted célzásnak), s nem tudom: lesz-e belőle valami! Már ma aug 10^{ke} van;

^a hiszen – n jav.^b tartozott – z jav.^c vftf, – t besz.^d ! – ?-ből jav.^e sat, – t leh.^f sat, – t leh.^g sat, – t leh.

25 nem tagadom: hogy firkáltam össze valamit, de Isten tudja sikerül-e pár
nap alatt végére jutnom. Pedig én csak egy közönséges hosszúságu^h ver-
set írnék, egyebet semmit. Legalább mondhatnám Toldyeknak: [!] hiszen
irtam!

Kazinczi Gábor és Lévai Erdélyben köszálnak;¹⁰ nem irigylem ezt
30 a mulatságot nekik, ebben az afrikai hőségben. Itt nagy a betegeskedés és
halálozás; vérhas pusztít, különösen szegény kis gyermekeket söpri. Ne-
kem nincs kiért rettegmem! ez is vigasztalás, olyan, millyet a pogánynak
se kívánok!

Feleségem volt egy kevés ideig a fürdőben; használt neki. Emleget-
35 tek [!] a kedves komamasszonyt, [!] hogy: ha itt volna! bár itt volna! Ti
is úgy lesztek mi velünk! Node reméljünk. Most pedig Isten veletek,
tisztelünk, csókolunk mind közönségesen.

Hanva, mint bent [!]
1859.

40

barátod
Miska.

^h hosszúságu – ú-ból jav.

1096.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

[Nagykőrös, 1859. augusztus 15.]

Szerelmetes öcsém!

Ha minden baj s a halál oly késedelmes lesz téged meglátogatni,
mint az én drága leveleim: akkor boldog és hosszú életre lehet kilátásod.
E késedelem pedig, hidd el, merő lomhaságból szokott történni; mert azt
5 mondanom, hogy idő hiányzik <...> levélírássra, nem egyeznék meg a
valósággal. Időm nekem mindig van, több is, mint kellene, miután^a min-
den percemet órává nyújtja tétlen unalom. Míg az iskola tart, való, hogy
több az elfoglaltatásom, – bár akkor is vannak fél – sőt egész napjaim,
melyeken semmit sem csinálok. Sajnos, hogy így van, még sajnosabb,
10 hogy akaratom ellen van így.

Először is arról nyugtatlak meg, hogy kétrendbeli levél és pénzkül-
deményedet – az utóbbiakat hiány nélkül, megkaptam. Ez nyomta leg-

^a miután – u t-ből jav.

- jobban a lelkem, tudva, hogy a recepisse,¹ melyet aláírtam, a te kezébe nem megy, mert csak a postahivatalé.
- 15 Másodszor azt is régen meg kell vala írnom, hogy mi e szünidő folytán sem megyünk Szalontára. Oka az, mert Tompáék aug. végére, vagy sept. elejére ígérkeztek hozzánk, s hosszasabban itt fognak időzni. Tudom, erre azt mondod, miért hát addig le nem rándultunk. Fő ok az, mert én mostanra halasztottam akad. beköszöntőm² megírását, mert, ha
- 20 Tompáék itt lesznek, dolgozni nem lehet: így hát ennek még augusztusban jóformán el kéne készülni, s még egy betű sincs, noha már 15.-öt írunk. Hogy Szalontán dolgozhassam, arra mi kilátásom^b se volt; probatum est.³ Átalában én csak saját íróasztalom mellett mehetek valamire.
- Így hát, kedves öcsém, a mi ígéretünk beváltása kissé továbbra ha-
- 25 lad. De az ne tartson vissza titeket, hozzánk ellátogatni, bizony, bizony jó lenne már ismét.
- Julcsát Lovassynéval erősen küldtük,⁴ de úgy látszik, nem volt már akkor kedve. – Laczi pedig most a szünidő beálltával kapta magát s a Vojvodinába utazott, hová egy itt tanuló barátja <erősen> hívta.⁵ Még
- 30 oda van, nem is ir a roszt kölkök, hogy éli napjait azon az idegen földön. – Feleségemet, rövid időre, lehetlen Szalontára vinnem, mert az elváláskor^c úgy elcsúszta s elbúsulja magát, hogy fél esztendeig sem lesz utána jóvá. Így jobb most ittthon maradnunk s haza nem mennünk. Aztán az a szerencsétlen búza is a nyakunkon – a szó saját értelmében, mert a pad-
- 35 lácson – van,⁶ nem hagyhatjuk a házat magára, vagy egy meg nem bízható cselédre, oly városban, hol a ház feltörések, kirablások napirenden vannak. Közelebb, a mint hallom, Károlyi S.[amu] barátunk kamráját üritették ki a fölösleges lim lomtól. –
- Pedig bizony jól esnék egy kirándulás, ide vagy oda. Csak^d Pesten
- 40 – pedig itt van a kert alatt – Pesten sem voltam, – találd ki, mióta? Mikor Szalontának le festett Barabás.⁷ Jó 3 esztendeje, ha nem több. Onnan is gyérül a vendég, mióta Gyulai megszűnt pesti lakos lenni. Épen az érettségi visgakor^e [!] (1. aug.) Csengery volt itt egy napra, s ma reggel távozott Schedel.⁸ Különben Toldi [!] is csak egy napot töltött e^f mi város-
- 45 unkban. –
- ^b kilátásom – á jav.
^c elváláskor – e é-ből jav.
^d Csak – k jav.
^e visgakor – a á-ból jav.
^f e – jav.

Hát ti, hogyan éltek? írj már egyszer szalontai újdonságokat is. Rozv.[ány] Gyuri megházasodott, hallottam, de nem tudom, van-e már felesége. Hát Kenyeres mit csinál? áldják-e a disznók a békét?⁹ – Hallottam Lovassy Feritől, hogy erős rendezett tanácsotok van, – erről sem irtál akkor. – Ha még egyszer haza megyek, úgy sem ismerem Szalontára, mint közelebbi ott jártom alkalmával. De eljő az idő, hogy engem se ismernek. Hidd el, már is éreztem, mily rosszúl esik, idegennek lenni ott, hol az ember egykor leghonosabb volt. Talán ez is van arra befolyással, hogy a honvágy mind lanyhábbá kezd lenni. – Ha ti, például, hozzánk 55 jötök, [!] úgy jötök, mint idegen helyre, hol csupán mi létezőnk. Ellenben, mi azt hisszük, haza megyünk, hol minden rög, minden fűszál, minden viszony ismerős, – aztán nincs úgy. Annyi új tárgy, annyi ösmeretlen arcz, annyi változás, hogy minden perczben éreznünk^g kell: e város nem hazánk többé, idegen látogatók vagyunk benne, semmi egyéb. Nehogy 60 azonban, a mit mondok, balúl értsd: ez csak a városra, in concreto,¹⁰ nem egyes régi barátainkra van mondva, kiknek szivességét bőven tapasztalni szerencsénk volt, legkevesebbé pedig rátok édes, jó szerető rokonink. – Csupán képzelgetni akartam veled, milyen forma érzés az, a mi közelebbi otthon létem alkalmával néha el-el borongó hangulatba ejtett. – 65 No, még ezt sem tettem, hogy neked irt levélben érzelegjek. Most sem tudom, hogy jöttem bele, vigye a patvar! Hiába, látszik hogy vénül az ember. Majd eljő az öreg Tompa is, elbúsulunk együtt, ketten. Nagyön^h összeillünk. – Szegény Kovács Pál,¹¹ ő már nem búsul többet. Irj, ha tudsz, családjáról: mi lett belőlök? – És mondja hát nekem Tompa- 70 miska, [!] hogy van különb vigasztalás, mint ha az ember Kölcsey „Vanitatum vanitas”-át könyvnélkül tudja, s mindenre alkalmazza. péld [!]

Magentai diadal:
Mind csak kakasviadal.¹²

Van-e sok gyümölcsötök? – Itt mindent elvert a jég, s feldúlt a vi- 75 har. Dinnye, – szőlő gyéren lesz: pedig épen azt ígértem Gömör vármegyének, hogy szemével se látott annyit, a mennyit nálunk eszik. – Gyönyörű felsülés. Valamit tán mégis tallózunk össze, s ha a gazdák nem esznek is, a ki piacról él, az vehet, mert a körösi ember, jó pénzért, el-

^g éreznünk – ü jav.

^h Nagyön – o ó-ból jav.

adja mindenét. Így hát remélem, Miskát megtraktálhatom annyira, hogy
80 gömöri vágyai ki lesznek elégítve. NB. ott már se dinnye se szőlő nem terem; csak pénzért mutogatják.

Meggyőződtem róla, hogy oly haszontalan, csevegő, üres levél biz ez, hogy 12 éves koromban is különbet írhattam <nála>. Azért nem is folytatom. Köszöntsd nevemben minden jó ismerősömet s barátomat.
85 Lovassyékat, Kenyereséket, különösen üdvözljük. A többieket hasonló-kép. – Mi, hála a gondviselőnek, (nem épen a körösi tek. curator urat értem,¹³ noha ránk nézve főleg az képviseli a gondviselést, – vagy, Brassaiként, viseli a gondv.[iselés] képét¹⁴) jól vagyunk, értve azon egyforma, nyugalmas, noha olykor szenvedéstől, búbajtól, unalomtól nem
90 ment, állapotot, mely a mi körösi jóllétünket képezi. – Nénéd sokat szenved lábára, fejére, fogával, engem a fejjugás sohasem hagy el egészen, a gyermekek csupa egészség, noha Laczi száraz mint az agár, de Julcsa annál kövérebb. Laczi kinőtte minden ajtónkat, idestova kinövi a stokaturt:¹⁵ Julcsa megmarad zwerplinek.¹⁶ Ezzel sok aggodásunk volt a
95 napokban, – komoly szülei gondok... de erről csitt.¹⁷ Hát ti egészségesek vagytok-e, Lajos szeme meggyógyult-e már? Írj bőven! most pedig fogadjátok legszivesb ölelésünket és testvéri csókunkat!

igaz rokonod
Arany Jánosⁱ

ⁱ egyb.

1097.

TÓTH KÁLMÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1859. augusztus 17.]

T. Uram!

Midőn önnek, megjelent darabom egy példányával kedveskedem,¹ nem mulaszthatom el megköszönni azon jó akarattal irt bírálatát,² melylyel művemét még pályafutása alkalmával az akademiához vissza-
5 küldé. Én azt nem tekintem, hogy ön az „Attilára” szavazott, annál kevésbé, mert e darabot nem ismerem. Én csak azt tapasztaltam, hogy a teremtő erők, a kik tudják, hogy mi az: bár egy középszerű művet alkot-

ni,^a mindig méltányosabbak azoknál, kiknek a mostoha ég költői fájdalmak helyett nagyon is prózai keserűséget adott.

10 Engedje meg azonban, hogy egy észrövetelét [!] ne hagyjam megjegyzések nélkül. Értem: a bán életben maradását. Én nem azért hagytam a bánt életben, hogy a magyarokat és kunokat kibékítsem. Ez megtörténhetnék a^b bán hullája fölött is, a mint Shakespearenél [!] is látjuk, hogy a ravatal fölött a felekezetes emberek kibékülnek. Én azért mentém meg a

15 bánt, mert nem vétkezett oly nagyon, hogy meg kelljen halni; továbbá: ha a bán meghal, a királynőnek is meg kell halni, s ez esetben el lesz áruva ama szerelem, melyet magáért, a szerelem nemességeért, s István végett is titokban kelle tartanom; végre pedig: megvallom, az a caprice³ is bántott, hogy miután darabomban úgy se sok új van, legyen az az egy,

20 hogy halál vagy házasság nélkül végződjék. Az erkölcsi célt – úgy gondolom – így is elértem; t:i: a bán <...> és királyné lehetlenné van téve egymásra nézve, mind a kettőnek le kell mondani. Igaz, hogy azon esetre, ha a bán meghal, tragikusabb lesz a darab, de akkor, mindjárt a darab elejétől, sokkal rengetőbb szenvedélyeket kellett volna fölállítanom;

25 hanem erre én még gyenge vagyok. Tán majd később megbirom. Annyi bizonyos, hogy én darabom genreével⁴ legkevésbé vagyok megelégedve, s valahányszor eszembe jut e sokkal szerencsésebb, mint sikerült dráma, mindannyiszor elmondom magamban Bank [!] bánnal: „Nem ezt akartam én, nem ezt –”.⁵ Ugy hiszem e különben is ismert drámánál szivesebben

30 veendi ön az igen sikerült Kazinczy-képet, melyet Losoncytól a jövő héten küldök el.⁶

Én csak azt kérem öntől, hogy fogadja e csekélységek szívesen, s ha írna valami apróságot, ha csak hat sorosat is,⁷ örvendeztesse meg vele azt, ki önnek

35

legmélyebb tisztelője
Tóth Kálmán^c

Pest, aug 17. 859

^a alkotni, – t jav.

^b a – jav.

^c egyb., leh.

1098.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1859. augusztus 22.]

Édes barátom,

Hozzád is elfogott azóta hatni hire a csapásnak, mely protest. ügyünk antemuralis¹ helyét august. 11e hajnalán érte. Leégtünk édes barátom; le főleg az egyház, mely év tizedek alatt sem fogja magát s nem foghatja azon virágzó állapotra emelni, melyen főleg ez utóbbi évek alatt diszlett vala. Oda van a magyar építészet [!] és festőművészet egyik legrégebb emléke, melyek ez itteni templom által voltak képviselve történelmünkben; oda azon gyönyörű fafaragványok, melyek a magyar reformáció korából nemcsak elsők, de alkalmasint egyetlenek is valának. –
10 Gymnasiumunk aránylag véve még kevesebbet szenvedett, a mennyiben egy részt biztosítva voltak éghető részei; de a roppant erejüleg kifejlett tűz a kőfalakat is elannyira megrongálta egy némely épületünknel, hogy azok alapig leomlottak. Kárunk tetemes, úgy hogy a biztosított összevet legalább 5–6000 pftal felülmulja. Az egyház semmit sem biztosított.
15 Kára rá megy 20–24.000 pftal.

Ily körülmények közt nincs más mód, mint mind két testületnek adakozások után várni fölsegíltetését.

Én, Szatmári Károly társammal arra határoztam el magamat, hogy ketten egyesülve egy Albumot adjunk ki,² s a ne talán bejövő összevet 20 ajánljuk fel ezen szükségek legalább legszükségesebbjei fedezésére[.]^a

Ugy hiszem, a te jószived nem fogja megtagadni a közremunkálást. Nem jól ismernélek, ha feltenném rólad, hogy te csak egy pillantatig is vonogatnád magadat műveiddel járulni az Album kiállításához. Bizonynyal mondom: muzsád érdemesb ügyet nem fogott szárnyai alá
25 annál, mely most rád várokozik.

Oktober utolját tűztem ki, a mikorra a meghívottaktól munkálataikat <>várom; de te addig is fogsz pár sorral értesíteni, hogy barátod kérelme nálad elfogadtatott.

^a fedezésére[.] – emend.

Az isten óvjon meg téged és tiedet édes barátom ily látványtól,
30 minő itt az én szemeim előtt naponként feltárul!... Magunk is meg ég-
tünk; s a megégett családoknak még is mi nyitottunk ideiglenes szállást
az iskolai tantermekben.. Én magam is égtem, de a megfeszített erő
megsegített, hogy 1/4de hián lakházam megmentetett.

Gondolatom volt, hogy e nyáron meglátogassalak. Ugy látszik a
35 szomorú esemény bevágta utamat.

– Kérdd meg nevemben Losonczi, egykor debreczeni elődömet, és
Szilágyi S[ándor]t (kinek egy levelére, még most is adós vagyok, de ne
haragudjék!), legyenek ők is munkások.³

Az ég ótalma rajtad!

40 Sziget, august. 22.

hived
Szilágyi^b

^b leh.

1099.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1859. augusztus 23.]

Kedves Aranyom!

Ime, a te kielégíthetlen és tolakodó barátod ismét egy nagy dologra
kér föl tégedet.

Bevégeztem Csákról irt költői beszélyemet, melynek vázlatát mult
5 Majusban mutattam volt neked.¹ Sőt, hogy az impurum² öszveviszszasá-
gával ne kelljen vesződnöd – tisztáztam is számodra s most itt küldöm
azon egyszerű^a kéréssel: olvasd át s kisebb megjegyzéseidet, könnyebb-
ség okáért^b egyenesen a szöveghez veres plajbászold sans gene [!],³ a
nagyobbakat pedig, pl. átalakításra vonatkozókat, külön – akár levélben
10 tedd meg, akár ha azt röstelled – ird meg mikorra – és én személyesen
megyek utánok ~

Tudod hogy ez a beszély a Nádasdi féle pályán akar ez idén megje-
lenni s mivel oda, October végével mindenkép kimosakodva kell megér-

^a egyszerű – ü [?]

^b okáért – t th.

keznie, hogy hosszúsága mellett egy ilyenamolyan scriptor⁴ által il-
15 lendően lekörmölődhessék; legfőlebb September végével újra kezembem
kell lennie. De ha igen nagyon nem röstelled: egy hónap alatt vehetsz,
tudom, <...> elég időt reá! Én siettem vele, épen azért, sőt a végén egy
kissé üztem magam, mert minden áron ohajtottam hogy te olvasd, s ítéle-
20 tedet vegyem róla. Igen köszönném, ha nem csak aprólekosságokra [!] terjednének ki megjegyzéseid, hanem a compositioban is a főbb hibákat
kijelölnéd; én nem vagyok rest s a min csak lehet, utánjavítást tennék.
Valyon a 10 ének 10féle versmértéke jól van-e választva? Átalában elég
epicusok-e – s egyenként a magok énekeik tárgyához illenek-e? Legne-
hézkesebb az Omode halála – valyon ezt nem kellene-e egészen újra
25 önteni? Porcs Domokos quasi lelkiismerete⁵ a darabnak, előbb Csák,
végül Károly irányában – nem igen abstract-e? Valyon a mi az egész mű
íránya, ki van-e kellőleg tüntetve: hogy bár Csák áll a jog – és Károly a
bitorlás terén eszmeileg: de még is Csák a bitor, kít ön bűne^c buktat meg,
Károly pedig az kit a nemzet java királynak kíván, s így az irott törvény-
30 nél^d és a szükkeblű jognál fensőbb igazságnak kell győzni. Ez persze
csak az által van éreztetve, hogy Károly mint nemes jellem van föltün-
tetve és hova tovább mind több és erősebb mellette a nemzet rokonszen-
ve stb stb. Valyon az egész eléggé a historia szellemében van fölfogva s
a Szilágyi Sándor előleges aggodalmai nem telyesültek-e? S valyon azon
35 apróságok mikben a történettől eltértem, nem rínak-e ki? Leginkább,
jelesen, az Erzsébet és Dávid közti quasi-szerelem? – minek alapja
nincs, de szükségesnek láttam azért hogy az Omode ház és a főtörténet
közt szétszakadás ne legyen. Igyekeztem úgy fonni az egészet össze,
hogy ne legyen két vagy még több eseményem s még is elég változatos-
40 ság... de ez hogy sikerült^e a szerkezetben? és a kivitelben? –

Abból hogy mind e kérdéseket magam fölteszem, láthatod hogy
igen megköszönöm ha egész őszinteséggel^f nyilatkozol. Mire kérlek is.

Tomori mind azzal biztat hogy te és Szilágyi a vacatíóból pár hetet
Gombán nála töltendetek⁶ – s tán Tompa is eljő az idő alatt<.>. Ugy
45 lesz-e? Akkor én is elmegyek, – mint Mahomed a hegyhez, holott ez
esetben a hegy is igen könnyen eljöhethetne hozzám. Arról nem is mondok

^c bűne – ü [?]

^d törvéynél – I jav.

^e sikerült – ü [?]

^f őszinteséggel – e é-ből jav.

le. – Ez alkalommal igen jó módunk volna értekezni Csák felől s te
mentve lennél az írás unalmasságától.

Bocsáss meg édes Jankóm e bajért mit nyakadba vettem. Felesé-
50 ged kezeit, Julcsámat s Lacít, mindenek felett pedig téged csókollak.

Kszmiklós 1859. Aug. 23k

Szász K^g

^g egyb.

1100.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

Pest, 1859. aug. 29. előtt

[Felkérés a Kazinczy-centenáriumra írt pályaművek bírálatára.]

1101.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1859. augusztus 29.]

Kedves Barátom!^a

Igen meg lepett, midőn a Kazinczy-féle pályaművek bírálói közt
nevedet is olvasám;¹ meg vallom ezt az eshetőséget egészen számítason
[!] kívül hagytam volt. Sajnálom, de miután meg van, azzal vigasztalom
5 magam, hogy mind te, mind én sokkal igazságszeretőbb és elfogulatla-
nabb emberek vagyunk, mintsem téged a barátság ide – vagy oda – rész-
rehajlónak tehetne, s mintsem engem csak legkevésbé is nyugtalanítna
az, hogy ha te egy más jobbnak ítéled a pályadíjt. Tehát minden rendén
van.

10 Nem tagadom, hogy ha már a dolognak így kellett történni, a
kiváncsiság engem arra ösztökélne, hogy mivel Septemberben úgy is
akarok hozzád menni, egyjárást akkor menjek, midőn ama költeménye-
ket nálad egy csomóban láthatnám. De lehet hogy ez a te bírálói függet-
lenségedet zsenirozná.² Meg az is lehet, hogy te még akkorra Trencsényi

^a egyb.

15 Csákomat nem olvasandottad^b volna el³ (ugy-e szép?) – hogy róla ítéle-
tedet kimondhasd, – már pedig hozzád menetelem legfőbb célja az.

Ezért egész bizalommal kérlek tudósíts ha nem röstelled: lehetne-e
egyszerre^c e két vágyamnak tenni eleget, – hogy? s mikor? –

Minden postával várom, de még eddig mind hasztalan Tomorynak
20 az iránt ígért tudósítását hogy Tompa, te, Szilágyi mikor lesztek nála. Ha
tán oda menési tervetek végkép elmaradt, ugy ezuttal én is leteszek róla.
Ha nem, ugy tán ott fogunk találkozni.

Isten veled édes Jánosom, bocsáss meg, ha szerénytelennek találsz.
Tieidet az enyéimmal együtt ölelve vagyok

25 Kszmiklós 1859 Aug. 29.^d

szerető barátod^e
SzászK.

^b olvasandottad – d jav.

^c egy szerre – egyb.

^d 29. – 9 jav.

^e egyb.

1102.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1859. augusztus 31. – szeptember 10.]

[Arany Szász Károlynak arra a kérdésére válaszol, hogy mikor láthatná a
Kazinczy-pályaművekre beadott költeményeket és hallhatná véleményét a *Tren-
cséni Csákról*.]

1103.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, Augustus 31.^a 1859.

Kedves bátyám!

Hosszadalmas halgatásukat annak tulajdonítám, mert azt hiszem, sőt erősen megvoltam győződve, hogy egy napon csak eljövetelekkel
5 fognak meglepni. Ez okból, egy párszor, midőn valahonnan jöttem haza, s az udvaron szekeret láttam, mindig azt valék hajlandó hinni, hogy az bátyámékat hozta, míg aztán, a szobába lépve, egyik vagy másik ismerős vidékinek találkozásával ábrándultam ki. Most pedig, midőn a napokban, levelét vevém bátyámnak, nem hittem annak más tartalmát, mint abbeli
10 felszólítást, hogy ez vagy amaz napra küldjünk utánuk egy szekeret a váradi indoházhoz. De biz e tekintetben felsültem. S valóban azon okok, miket bátyám, el nem jövetelek okaiúl felhoz, egyáltalában ki nem állják a bírálatot. Mert azok nagy részén tul teendé vala magát, a türeshez és szenvedéshez különben is hozzá szokott ember fia. Azon, némileg elfo-
15 gadható, egyedüli ok pedig, mely szerint bátyám jelenleg, akad. székkfog-
laló értekezését készíti, el lett volna enyésztetve azzal, hogy a ház valamelyik részében egy kis csendes szegletet üritettünk volna, hol sem az én, most már különben is ritkás clienseim, sem a gyermekek, kik most már csak hébe-hóba sirnak, háborgatást nem teendének. No de most már
20 hiában okoskodunk, mert: dictum, factum, deliberatum...¹ hogy nem jönnek haza; és mint sejtem ismét meg akarják állani, hogy vagy 5.^b évig nem tekintenek be Szalontára.

Bizonytal mondok pedig hogy nagyon jól esett volna hazajöve-
telök, ha egyébért nem is, legalább egy kissé felvillanyozák vala ezt a mi
25 szörnyü egyforma és nagyon kis körre szorított társas-életünket. Mert tudni kell, hogy most, <midőn> mióta Szalontának, az életbelépett újra-
rendezéssel, arany kora beállott,² itt a társasélet, is^c mely már a közelebbi
években különben is <...> nagyon lágymeleg vala, egészen elenyészett.

^a 31. – 3 2-ből jav.

^b 5. – 5 7-ből jav.

^c is – besz.

Alig társalkodik egy két ember^d egymással; úgy hogy e miatt, a kü-
30 lönbén is nem nagy virágzásban állott Casinó szintén bukófélben van.
Már most is hasonlít egy elhagyott kápolnához, a mennyiben egy lélek
sem lakik abban, és csak néha vetődik egy-egy életunt kisebb hivatalnok
oda azért, hogy annál tisztábban tűnjék fel előtte az élet hiábavalósága. –
Valóban nem hinné az ember, ha ily kézzel foghatólag nem tapasztalna,
35 hogy egy dicső rendszer, ily példányszerűleg megtestesítve, mint most itt
van, – és a miképen aligha van a szélesen terjedő birodalomban, – ennyi-
re disztasztáljon³ minden jó gyomru embert. De ez most így létezik.

Azonban mi, egy két (: de a szó teljes értelmében egy-két:^e) ma-
gunk szörű emberek összetartunk, és egy két órát aligha jobban el nem
40 töltünk, mint ezt talán nagyobb körben tehetnők. Azért biztosítom bá-
tyámat, hogy <egy két> pár üres óránkat, vagy, akarom mondani óráját
(: mert nekem van elég:) valamiképen eldégáltuk volna.⁴ – No de legyen
elég ennyi a panaszból és világfájdalomból; – s vigasztaljuk magunkat
azzal, hogy nincs olyan hosszú, a minek vége ne legyen. Majd vége lesz
45 talán ennek is. – Hanem most lássunk egyebet.

Családi életünket tekintve, mi azt szokott egyformaságban éljük,
azon különbséggel, hogy most már, valahára, magunkéban lakván, nem
kell arról gondolkodnunk, hogy Sz. Mihály napkor hova költözünk. Ha
valamit csináltat vagy javított az ember, magának javítja. – A gyermekek
50 lassanként nőnek. Vilma már iskolába jár, de csak jár, mert ott ugy-
szólván semmit nem tanul, miután a Miklósi iskolája most már aligha
jobb, mint volt e század elején a Pap Mihályé.⁵ Daczára azonban a sem-
mit nem tanulásnak, szörnyen elsoványkodott, mert most növésnek is
indult. – Lajos, mint látszik, bajaiból lassanként kitisztul. Most már vagy
55 3. hét óta Gyarmaton⁶ van, a hol is a Körösben mindennap fürödvén, ez,
javulására igen jótékonyan hat. – A kis Ilonka <már> szintén nagy gyer-
mek már; jární több mint egy éve tud, de még egy két szó gagyogáson^f
kívül egyebet alig beszél. – Mi magunk türhető állapotban volnánk kü-
lönben, csak hogy én, e nyarat nem a legjobb egészségben [!] töltöttem és
60 töltöm el.

^d ember – e é-ből jav.

^e egy-két – besz.

^f gagyogáson – g jav.

A világ pedig, értvén a szalontai világot, halad a maga útján. Van-
nak itt, bárha igen kevesen is, kik nagyon dicsőség[es]en^g érzik magokat.
Ezen dicső férfiak között legkiválóbbak: Bajó János⁷ és Rozvány
György. Az első helyen nevezett, városi tanácsos, az utóbbi pedig cs. k.
65 közjegyző, s alig várja hogy új kastélyára a kétféjü sast kifüggeszthesse.
Legyen neki az ő izlése szerint[.]^h

Kenyeres bajlódik a sertésekkel, mint idealjaival és elválhatlan tár-
saival. Azonban most egy kissé nagyon körmére égett a disznóság, és ha
a sertés ára így fog még sokáig maradni, mi pedig valószínű, a mikép
70 jelenleg áll, az áldás aligha átok nem lesz Kenyeresen; mert már eddig is
meglehetősen beleverte magát az adósságba. No de az ilyen embert jó
szerencséje nem fogja elhagyni.

Lovassyék, és a többi ismerősök, meg vannak szokott jó állapotuk-
ban

75 Rozvány Betti most egy pár hét óta itt időzik Szalontán, és még,
mint mondja, néhány hetet itt fog tölteni.

Ercsey Jani a közelebbi napokban, este kilencz órakor eljött, és
másnap sötét hajnalban, szokása szerint, eltávozott. Mint mondja sok
szilvája van, – s kegyetlenül hitt bennünket magához, el is megyünk hoz-
80 zá szeptemberben egy napra. Ő még mindig a régi Ercsey Jani.

Tudakozódik batyám [!] szegény Kovács Pál családjáról. Erről,
hallomás után, annyit tudok, hogy biz ez valódi elárvahodott és vagyont-
talan állapotban maradt el. Még hozzá, a mint mondatik, Kovács Pálné
nagyon élhetetlen és gyáva asszony. Ők, 3–4. év előtt, gyaraki⁸ földjüket
85 azon reményben adák el Balog Imrének,⁹ hogy annak árából Debreczen-
ben házat vesznek. De Imre, 50. 60. pftnjával fizetgetett, s így a föld ára,
minden eredmény nélkül, elenyészett.

Nem tudom hogy Kőrösön, ha a halandó megunja a szobában való
füstölést, és egyet akar a szabadban járkálni, minő kedvvel teheti azt.
90 Hanem ezt bizonyosan tudom, hogy Szalontán nem nagyon vágyik az
ember a szabadba. Eddig nem lehetett kimenni az afrikai hőség miatt.
Mióta pedig az muló-félben van, itt az eső többnyireⁱ esik. Aztán külön-
ben sem lát az ember semmit, mi egy kissé megörvendeztetné, mert a
természet, a folytonos szárazság után úgy mutatkozik, mint October vé-

^g dicsőség[es]en – emend.

^h szerint[.] – emend.

ⁱ többnyire – y jav.

95 gén szokott. Gyümölcsünk az idén meglehetősen látszott,^j és pedig mind
itthon a házi kertben, mind a batyámék [!] – és az én posta kerti gyümölcs-
csösömben. Azonban, a mit a Julius 25iki zivatar, – mely ha épen a tor-
nyokat le nem döntögette is, mint híres Kecskemét városában, itt is olyan
mértékben dühöngött, minőre vén emberek sem emlékeznek, – a mit,
100 mondám, ezen zivatar meghagyott, az, boszantólag, csaknem az utolsó
darabig leférgesedett. Ugy hogy, a midőn méltán hittük, hogy legalább
30–40. véka almánk lesz, most már megjöttünk felőle, hogy egyetlen-egy
darabot sem kapunk télére. Zsák számra hordattuk azt össze csaknem
minden harmadnap. S miután az a disznónak sem kellett, sem azért senki
105 egy krt nem adott, többnyire rakásban rohadt az el.

Dinnye elég van a piacon. Amolyan sarkadi és vésztői nagy diny-
nyék, melyek a disznótöknek édes testvérei. Itt Szalontán is volt vetve, a
nyomás<ból>on, vagyis a legelőnek a felső csere¹⁰ melletti Kölesér part-
ján kiosztott részén. De ezzel elkéstek a kik vetettek, úgy hogy azon még
110 csak ezután lenne dinnye, ha csak a folytonos eső el nem rontaná. Én
nem vettettem ez idén. Hanem épen e napokban nézet<t>tem meg, meg-
vásárlási szándékkal egy darabot. Ha ezen lesz addig, míg még a dinnyé-
nek divatja lesz, és ha valamiképen tehetem.... és ha, ha... megint ha
arra valók lesznek, hogy velők kirukkolhatok, küldeni fogok egy ne-
115 hányat Körösre.

Gabona és széna termés is meglehetősen silány e vidéken. A szénát,
mit az árvíz el nem vitt, a folytonos eső renden érvén, csaknem haszna-
vehetlenné tette. Így járt a batyámék Kőröséri kaszálójukon termett és
batyámékat illető 2. boglya is, úgy hogy attól alig tudtunk pár forint el-
120 adási árral megszabadulni. A buza is lehető legroszabbul és legsilányabb
magot ereszt. Így például batyáméknak 5. köből buzájuk lett, mely itthon
felrostáltatva, alig lett 4. köből. Ebből tehát az a tanuság, hogy aligha jó
nem volt, hogy a padláson lévő buzajokat [!] el nem adták.

A rosz ház, a maga gyarló állapotában meg van, hasonlítván az egy
125 nagyon ócska csizmához, melyet hiában foltoznak, mert a folt után is
mindig utána szakad. – Mostanában egy kurta korcsmáros és húsmérő
zsidó kéri azt oly formán, hogy ő az utczáig egy boltot építtetne, s az
<...> ó épületet is lehetőleg kijavíttatná, s az építési költséget le fogná
lakni. Ez magában jó is lenne; de a szándékolt javítás igen sokba kerül,
130 és még is meglehet, hogy a batyám által valamikor netalán teendő

^j látszott, – s jav.

építkezésnél, a zsidó épülete, nem hasznaltathatnék. [!] Aztán talán jobb is lenne ezt, ha a zsidó <ep> emancipatio csakugyan meg lesz, s a ház ára e miatt emelkednék, örökösen eladni, vagy pedig egészben újra építtetni. E tekintetbeni céljáról s illetőleg akaratáról tehát minél előbb
135 tudositson bátyám.

Látván és tapasztalván pedig én azt, hogy sem bátyámék, sem a nagy fejű Laczi el nem jő, és így a nálam lévő temérdek pénzt személyesen át nem adhatom, arról ezennel számolok, illetén formán:

140	1.) A házbérből, az ide s tova lefolyandó ^k fél évről bejött	31. f 50.
	2.) Az idei széna termés ára	12 ”
	3.) A búza árából (: t.i. a tavalyiból:) még hatrányban [!] volt 27. pfnt, vagyis	28 35.
	<u>Összesen –</u>	<u>71. f 85.</u>

145	Kiadtam pedig:	
	a.) A ház tűzkárbiztosítására	5 f 20.
	b.) Tavalyi adó és város költség	12 ” 39.
	c.) Idei adó ” ”	7 ” 78.
	d.) Ablak-csináltatás	– ” 76.

150	<u>Egészben</u>	<u>26. f 13.</u>
	Mit is a bevételből levonva, marad	<u>45 f 72 kr</u>

Ezt idemellékelve ezennel küldöm.

Végül tudatni kívánom, a velem, e hónap folytán közlött szomorú
155 híreket; melyek is, az idezárt halotti jelentések¹ szerint abból állanak: hogy családunk vénei egymásután halladoznak. [!] Így nevezetesen Ercsey Lajos és Ercsey Dánielné, az Urban elnyugvának.

Megunva pedig már magam is ezen hosszadalmas levelet, ezt oly büszke öntudattal zárom be, hogy most már, egy jó darabig, az én levél-
160 írási babéromon nyugodtan^m alhatom.

Áldja isten bátyámékat sok jókkal, s tartsanak meg bennünket állandó szeretetükben.

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándorⁿ

^k lefolyandó – ó ő-ből emend.

¹ jelentések – e é-ből jav.

^m nyugodtan – g jav.

165 U.i. El is feledém megírni: hogy Julius elején, atyafi látogatni jár-
tunk Biharon, Gáspáréknál,¹¹ – és Kovácsiban E.[rcsey] Zsigáéknál, kik
is bennünket valódi atyafias szivességgel fogadtak.

ⁿ egyb.

1104.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Kőrös sept. 13. 1859.

Édes öcsém Sándor!

Kétségbe estem én neked oly hosszú levelet írhatni valaha, minővel
te engem megörvendezettél; s a nagy desperationak¹ miatta mindig ha-
5 lasztám a válaszolást, pedig rögtön akartam írni hogy ne csináld magad-
nak az alkalmatlanságot, miszerint ennyi tenger földre dinnyét küldj,
hiszen itt is került olyan a milyen, s ettünk annyit, a mi egy nyárra elég.
Azonban már itt vannak ökegyelmők épen és szépen, s a posteriori² sze-
retem is hogy eljöttek, mert, a mit eddig felváltunk exquisitus³ jó volt,
10 melyet Kőrösön nem kapni, aztán meg, noha már itt a dinnye saison
mulni kezd, ma vagy holnap itt lesznek Tompáék, s az ígélet szerint
csakugyan torkig tarthatjuk dinnyével őket, ha ugyan ő nekik lesz ked-
vők torkig lakni. Fog<g>add e szerint legszivesebb köszönetemet s ad-
jon isten neked jövőre ezer annyit, a mi nem utolsó jó kívánat, miután
15 így épen 26,000 dinnyéd fogna lenni, a mennyi Kenyeresnek sem volt,
anno 57.⁴ A szomorú jelentéseket és vidám bankjegyeket is megkaptam,
természetesen; s ez az a mit humornak neveznek. Ad vocem humor,⁵ itt
érmelléki pöcsét alatt oly savanyú vinkót iszunk Horváth et Comp. ter-
mesztők^a pinczéből (itczéjét üveggel – NB az üveget nem iszszuk – 30
20 új krajczárért), hogy Sarkadon is számot tenne. Már régen gondolkoz-
tam, hogy Tompáék eljöttére arról a vidékről kellett volna egy kis ká-
gyait vagy szentimreit⁶ procurálni,⁷ de mindig elresteltem neked alkal-
matlanságot szerezni vele. Most már, Tompát illetőleg, késő; de miután
25 elfogyasztani, csupán kérdésül teszem föl neked: lehetne-e ott, egy pár
akó tiszta (nem váradi) hegyi borra szert tenni, például Nagy S.[ándor]

^a természetők – e é-ből jav.

öcsémtől, vagy Váradon valaki által? Ha igen, hát ird meg, hogy jövő alkalomig gondolkozhassam rajta.

A miket a ház netaláni kitoldása és javítása iránt irál, az bajos állap-
30 potnak látszik. Félő ugyanis, nehogy az izraelita 1^{ör} a költségvetést nagy-
ra állítsa meg, hogy tovább lakhassék benne 2^{ör}, hogy ennek daczára
mégis mindent silány módon csináltatna, ugyhogy 3^{ör} teendő építkezése,
ha valaha mint lakóház kellene az épület, használhatlan toldás foldás,
inkább akadály, mint előny fogna lenni. Az eladás még jobb volna, ha
35 tisztességes árt lehetne remélni érte.

Laczi tegnap jött haza az „Új országból”⁸ mely még csak 10 esz-
tendő. Mindnyájan egészségesek vagyunk, az én permanens⁹ bajomat, s
nénédek mostanábani szemfájásit leszámítva. Nyövänk, nyövänk,¹⁰ mi
öregek, lassan lassan; a régi baj el nem múlik, hanem változat kedvéért
40 egy-egy újat is kap az ember időnkint hozzá.

Ölelve és csókolva benneteket, az enyéimmal együtt maradtam
igaz atyádfia
Arany J^b

^b egyb.

1105.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Nagykőrös, 1859. szeptember 16.]

Tisztelt Kiadó Úr!

Ugy gondolom ide s tova egy éve lesz, midőn a Kegyednél lévő
csekély capitalis¹ kamatját utoljára elküldeni sziveskedett. Ne sajnálja,
kérem, az az ótai kamatot felszámíttatni és 100 austr. forintra kiegészítve
5 a tőkéből sietőleg elküldeni, mivel erre egy pár nap alatt nagy szükségem
lesz.

Toldy Ferenc úr ejtett nálam egy szót, hogy kegyed óhajtana köl-
teményeimből gyémánt kiadást rendezni. Hajlandó leszek alkura, ha Ke-
gyed tudatja velem föltételeit, mivel én még hozzá sem vethetek, mennyi
10 honoráriumot kérhetnék ily esetben.

Kérelmem sietős teljesítését elvárva, tisztelettel maradtam
Nagy Körös,^a sept. 16. 1859.

kész jóakarója
Arany János

^a egyb.

1106.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1859. szeptember 18.]

Kedves Jankóm!

A napokban Pesten jártam s Pfeiffer azt mondá nekem, hogy ő Kőrösről jó hol azt hallá, hogy a jövő héten (mely ma kezdődik) Tompa nálad lesz s én is akkor oda megyek.¹

5 Egy itteni fiatal <el> ember pedig Kőrösről Fodor bácsitól azon izenetet hozá nekem – hogy Tompa feleségéstől jó s én is menjek ugy.

E két tény annyit mutat hogy ti Tompát várjátok. Kérlek tudosíts engem erről egész bizonyossággal, hogy igaz-e? s mikor lesz meg? Kecskemétre is kellene, még pedig mielőbb mennem, de már elhalasz-
10 tom addig míg erre válaszodat kapom.

Itj édes jó Jankóm, ha csak egy sort is. Kér – KszM. sept 18^k 1859
Szász K.^a

^a egyb.

1107.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Nagykörös, 1859. szeptember 19.]

Édes Karlim!

Tompa egy pár nap óta itt van,¹ nejével együtt, ma este megyen Pestre, hol 4–5 napig szándékozik mulatni; visszajövet pedig Tomorihoz kirándulni, hova én is, ha a napot megtudom, melyet innen hazúl nem
5 birunk megállapítani, – csatlakozni fogok.² Legjobb volna Pesten találkoznod, és vele együtt jönöd elébb Tomorihoz, aztán Kőrösre. Tomorit

még nem tudósítottam, mert Tompa nem tud bizonyos orát [!] tűzni ki,
melyen Pestről visszatérendő lesz. –

Isten veled
10 N.Kőrös sept. 19^{én}
azaz hétfőn. 1859

barátod
Arany János^a

Ha Kecskemétre szándékszol, Tompa is megy

^a egyb.

1108.

HECKENAST GUSZTÁV – ARANY JÁNOSNAK

Pest, sept. 20. 1859.

Igen tisztelt tanár Ur!

Szives levele folytán a kívánt 100 ujftot^a azonnal, mihelyt levelét
vettem, Önnek megküldöttem,¹ szerencsém levén a Számlát ezennel ide
5 mellékelni, mely szerint^b Önnek nálam ezer uj forintot tevő kamatozó
tőkéje marad.

Toldy F.[erenc] urnak azon tanácsa következtében, hogy Önnek
„kisebb költeményei[?]”^c a remek írók’ általam rendezett gyémánt kiadá-
sába fölvétessenek, bátorkodom az e részbeni szerződési javaslatot Ön-
10 nek előterjeszteni.

Jóllehet a gyémánt kiadásban megjelent munkákat kötetenkint csak
100 ftjával díjaztam, teljességgel nem vonakodom ezen tiszteletdíjt Ön
irányában megkettőztetni s így Önre nézve kivételt tenni és különös
örömmre szolgálandana, ha ajánlatommal Önnek tetszését megnyernem
15 sikerülendene.

A gyémánt kiadásban eddig megjelent köteteket a tegnapi postával
volt szerencsém Önnek megküldeni, miszerint meggyőződni méltóztat-
sék, hogy mennyi gondot fordíték ezen gyűjtemény csinos kiállítására.

^a ujftot – **uj p**-ből jav.

^b egyb.

^c költeményei[?] – emend.

Minélelőbbi szives válaszának elibe nézve, kitünő tisztelettel va-
20 gyok

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv^d

^d egyb.

1109.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Pest vagy Gomba, 1859. szeptember 20. és 24. között]

Kedves Jánoskám!

Vasárnap délután várunk Monornál,^{a1} Sz.[ász] Károlynak még
semmi nyoma. Asszonyaink élnek s egészségesekek. Részemről már con-
5 tóra² járja a mulatság. Isten veled

csókol
Miska.

^a Monornál, – o jav.

1110.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz sept. 21. 859.

Kedves Barátom!

Száz esztendőben esvén egyszer a mi papírbeli találkozásunk, ha a
természet nem volna erősebb, mint az emberi gyöngeség, Tacitus szerint,
5 talán még a beszédet is elfelejtenénk.^{a1} Így, azonban most is szíves üd-
vözlést s minden jót kívánhatok neked s hogy ezt nem saját személyem-
ben s élő szóval adhatom át, annak – a vasut kényelmei daczára – nem
épen magam vagyok az oka. Barátom, hét esztendeje, hogy igavonó pro-
fessor vagyok s nem mondhatom állapotomat különbnek, mint mikor
10 ujdonságíró proletarius voltam.² Nem ez lehetett az a Krisztus igája, me-
lyet ő kedvesnek és gyönyörűségesekek mondogatott.³ Legalább egy egy

^a elfelejtenénk – I jav.

baráti expedíciót engedne az embernek a kényelem! de ne úgy, mint nekem, véletlenül az<> erdélyit engedte,⁴ hogy még a jövő esztendőben is nyögni fogom.

- 15 Mód nélkül sajnálom, hogy most barátkozástok örömeiben, hacsak néhány pillanatra is részt nem vehetek. Remélem, hogy a jövő^b aratás szünnepjaiból, viszonzásul Miskáéknak^c s így nekünk is szentelsz egy pár hetet.^d Ez ugyan elég hosszú remény; de én úgy veszem észre, hogy a professornak talán gyorsabban mulik az idő, mint másnak, mivelhogy
20 diligentiákra⁵ felaprózva töltögeti; meg aztán némely ifju collegámnak öszülése is ezt bizonyítja.

- A Kazinczy ünnepély részleteiről van-e közelebbi tudomásod? Ugy veszem észre, nagyon csekély valamire fog összezsugorodni az egész jubileum. Mert az, hogy az akademiában két vas kalapos ember órál⁶ és
25 declamál⁷ 15 vaskalaposnak nem épen világraszóló megtiszteltetés. Másutt legalább nagy zajjal nagyokat szoktak enni és inni ily alkalommal. S én kötve hiszem, hogy Vahot Imre „nemzetiést és sajátost” lásson e nélkül az évszázados^e emlékünnepelemben.⁸ Én igen szerettem volna, ha a rendező urak nem feledik ki e jubilaumból a helyet, hol Kazinczy hama-
30 vai nyugszanak. Összes munkái kiadásának foganatba vétele s egy köz- költségen állított szép siremlék tette volna valószínűbb a jubilaumot.

- Megkérdezlek egy úttal a Shakspeare fordítmányok^f miben létéről is. Vagy ennek is bevágta volna utját a villafrancai proliminaré?⁹ Tomori – úgy látom – inkább a szobrok öntögetésében leli passióját,¹⁰ mint a
35 csendes és mélyebbre ható működésekben. Nekem régen^g elküldötte Titus Andronicust és a két veronai nemest;^{h11} bele is kezdtem a szörnyű Titus Andr.[onicus] fordításába s most a 3^{ik} felvonáson piszmozok; de csak baktatva megyek, mivel nem tudom, lesz-e reá szükség csakugyan. Most megköszönöm, ha úgy járok velem, mint Kézaival, melyet velem
40 Toldy és Kazinczy Gáborⁱ lefordított, aztán mai napig nálam hever.¹²

^b jövő – ő jav.

^c Miskáéknak – a jav.

^d egyb.

^e évszázados – z jav.

^f egyb.

^g régen – r jav.

^h ; – besz.

ⁱ egyb.

Hogy vagy? hogy van kedves kis családod? Képzelem Juliska és a fekete Laczi mennyire megnöttek, mióta nem láttam őket. Kedves jó nődnek jelentsd szives tiszteletemet. Isten áldjon minnyájakat!

Ölel

45

igaz barátodⁱ
LJózsef

ⁱ egyb.

1111.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz Sept. 25. 1859.

Édes Barátom!

Pár nappal ez előtt' írott leveletem, gondolom, mind te, mind Miska megkaptátok.¹ Véletlen alkalom hozta magával, hogy most újra fölkeresselek. Tudniillik e sorokat kézhez adó fiatalember, Kun Kálmán² személyében, iskolátoknak egy új tagját kell figyelmedbe s pártfogásodba ajánlanom. Ő a mi egyházi Segéd fő gondnokunk fia s intézetünknek egy évvel ez előtt növendéke, a legközelebbi évben pedig pesti gymnasialista. Szelid, jó fiu, egész az ártatlanság és szégyenlősségig; memoriája több, mint judiciuma,³ szorgalma és jó akarata sok. Erkölcseivel, úgy hiszem, nem lesz bajotok; egyébbb fogyatkozásait és gyöngeségeit pedig pótolgassátok és műveljétek türelmes jó szívvel s különösen te, sziveskedjél neki, mint Kőrösön idegennek jó szót s utasítást adni, ha egyben másban hozzád fordul.

15 Képzelem, mily igen kellemesen töltöttétek az időt kedves vendégeitek társaságában. Csudálom, hogy a mindentudó ujdondászok még nem kürtölték, hogy néhány nap óta hazánk két ilyen amolyan koszorúsa NagyKőrösön együtt mulat.⁴ –

20 Családod tagjait s vendégeidet, ha még e sorok ott érik, egyenkint minnyájakat szivesen üdvözlöm. Szilágyi Sándornak is add át köszöntésemet s köszönetemet, hogy program s egyéb effélek [!] küldésével olykor megemlékszik rólam. Téged pedig áldjon meg az isten minden jóval!

szerető barátod
LJózsef

1112.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. október 5.]

Édes, jó barátaink!

Mi, egy pár asszonyi elkésés, egy pár asszonyos zsémbelődés^a után, hétfőn¹ délre szerencsésen hazaérkeztünk. Mikor nálatok voltunk, bár teljesen jól éreztük magunkat, mégis valami haza-vágy jelentkezett
5 bennünk; most pedig ismét nálatok szeretnénk már lenni. Feleségem asszony már Czeplédnél elkezdette s azóta folytatja ezt a nótát: ollyan furcsa meg rossz, hogy nem látom már azokat az Aranyékat! És én hasonlókép^b így vagyok. Engedje Isten többször is, másszor is látnunk egymást! Miskolczon és Hanván is átadtuk^c töletek a tiszteletet és üdvözetet az
10 illetőknek.² – a 20 újftót idezárva küldöm. Tudósíts rögtön: kaptad-e? A fiúkat szívesen üdvözölöm. Most csak ennyit. Isten áldjon meg benneteket!

Hanva, october 5. 1859.

Szerető hiveitek^d
mindketten

15

^a zsémbelődés – m jav.

^b hasonlókép – k jav.

^c átadtuk – u ű-ből jav.

^d hiveitek – v jav.

1113.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1859. október 18.]

Édes barátom,

Vetted ugy hiszem azt a leveletem,¹ mely a szerencsétlen szigeti sorsról értesítve,^a arra kért vala meg, hogy az általunk kiadandó Albumhoz valami adományyal te is légy jó járulni.

^a értesítve – v besz.

5 Ime október közepe foly, s még^b eddig egy pár sorral sem értesítél: várhat-e tőled barátod valamit. Ragadj ki ez aggodalomból, mely bizony-nyal fájdalommá válik bennem, ha téged nem foglak látni, ki után legin-
kább vágyom, az áldozók között. Azt nem akarja hinni az én lelkem.

A napokban édes emlékü leveleid olvasgatásával töltvén óráimat,
10 egyikben egy byroni dalt találtam, talán még 846ból. Tudod, don Juan-
ból: Szigethazám!, a görög ifju dala.² Felhatalmazasz-e rá, hogy ezt is be-
vihessem? Én ohajtanám. Gondolhatod, hogy annak vonatkozásai is
vannak.

Losonczi és Szilágyi S.[ándor] mit mondának? Remélem, hogy ők
15 sem maradnak^c hátra.³ Szabó Károlyt is megkerestem volt; de a Hirlapok
által megtevesztve, [!] MVásárhelyre utasítám a levelet.⁴ Vajon Mentov-
vich átküldé-e neki? Én csak a Programmból tudám meg, hogy ő a nyarat
még Kőrösön töltötte volt.⁵

Hogy élitek^d a fordulatos időket ott?⁶ Mit jelentsen az, hogy Kis
20 L.[ajos] schulráth-tá⁷ lett? Micsoda jelensége az időnek?

Házam népe üdvezel. Eltört,⁸ hogy megláthattunk volna az idén. Ez
a szerencsétlen tűz vész egészen kivett a sodromból. Sok szép kilátásaim
teljesülésétől megfosztott. Feleségem nagyon vágyott p[edi]g^e már is-
merni családodat. De ha az isten éltet, jövőre csak ugyan lerándulunk.

25 Csak te ne hagyd el magad. Ragadj meg mindent, hogy lelkednek
panaszlott zsibbadsága elenyészszék. Tartsa is meg isten erődet, éltedet.
O még sok van, amit elkell [!] végzened, s addig^f csüggedni nem szabad.

Fogadd baráti szives ölelésemet.

Sziget, október 18. 1859.

30

örök hived
Szilágyi

^b egyb.

^c maradnak – n jav.

^d élitek – i jav.

^e p[edi]g – emend.

^f egyb.

1114.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1859. október 22.]

Édes Miskám!

Igaz, igaz, „nem thágádum” khümisz ember¹ vagyok, rögtön kelle válaszolnom leveledre, ha már csak azért is, hogy a 20 forintot, melyet „becsülettel” megkaptam, eltagadjam, hogy biz én nem láttam, színét se
5 láttam. De biz én, szokott lustasággal, mostanig halasztám, a mi nem volt tölem szép: de hisz ihol a hátam, üss, csak ne haragudj, mert iszonyuan félek a te puskapor = höher!² = a te „lőgyapot” természetedtől. Azonban nem ez itt a fődolog, hanem fölmászs-e a Kazinczy ünnepélyre,³ mely, [„]uti^a figura docet⁴ a te ünneped is lesz egyszersmind? Én a magam
10 fölrándulását attól függesztém vala fel, ha akkorra elkészíthetem^b ama bizonyos mondókát,⁵ melynek de dato heute⁶ még csupán exordiumát⁷ huzkáltam le! – És így daczára minden ostromnak – vagy plane ostornak – jobb lesz nekem itt a sutban – mint odafenn mutogatni érdemes személyemet. „Hát ne gondolj”⁸ – &c.

15 Ha nem mondom is elhíhetitek, hogy nekünk is nehezen esett az elválás.⁹ Hiszen még jóformán meg se kezdtük volt az együttlélet! Augustus közepén kellett volna jönötök, úgy legalább ért volna valamit a historia.

Visszatérve a „Kazinczy-himnuszra”, – balúl értetted Ballagi Mórt,
20 hogy a bírák e fölött estek volna oly nagy meghasonlásba. E nézetkülönbség a prózai munkára forgott fenn; a költőire egy szívvél-szájjal az V-nek ítéltek jutalmat.¹⁰ Nyugtasd meg ezzel. [!] netalán háborgó lelki-ösmereted, valamint én is megnyugtatom a magamét^c azzal, hogy már irtam legalább is oly terjedelmű levelet, mint a tied volt, s tárgy híjában
25 szépen be is rekesztem, igérvén szentül, hogy mihelyt a nekem szánt akad. padra letehetem ünnepelt podexemet,¹¹ (!)^d azontúl semmi némű munkát nem fogok irni, kivéven hozzád mérföld hosszúságú leveleket:

^a [„] – emend.

^b elkészíthetem – e jav.

^c magamét – a á-ból jav.

^d (!) – besz.

Addig is, édes fiam, isten tartson meg a kedves komácskával együtt, s adjon nektek ezer örömet s oly boldogságot, miről nem is álmodtok, szívesen kívánják
30 Octob. 22. 1859.

Aranyék.

1115.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. október 22.]

Édes Jánosom! Szeretném én azt tudni: miért nem válaszolsz te nekem?¹ Bizonyosan nagyon beteltetek velünk, s most már beszélni se akartok velünk; hanem így bajotok lesz velünk!

Mihelyt hazaértünk: irtam, s küldtem köszönettel a 20 főt. azt [!] mégis megírhatnád: hogy kaptad-e?

Engem valósággal meggyilkolt a nemes magyar Akademia; változtatásokat kér a versben, és minőket!² Szinte szégyenlem magamat! Van abban a versben sok hiba, de nem az a hiba, mit ők annak látnak. Sok variánsuk^a gyermekes; például: e helyett mikor^b tegyem ezt midön; mint-
10 ha a kettő egészen egyet tenne, s különösen nálam azon a helyen. Aztán megjegyzik: hogy itt meg ott hibás a jambus; sohse láttam ilyen embe-
reket! Küldik pedig a verset a legvégső perczben, s kéri beküldeni azon napra, mellyen én még nem is kaptam. Az ünnepélyen Toldy fogja felolvasni; megmenthetlenül bukottnak tekintem versemet és magamat! Volt-
15 e még azután dolgod a pályaművekkel? nem hívtak-e Pestre? sat^c Irj e tárgyban nekem a mit tudsz.

^a variánsuk – n jav.

^b mikor – M?

^c sat – t leh.

Különbén hogy mint vagytok? Te, kedves komámasszony és a fiatalság? Irj már az Isten áldjon meg! Mi megvagyunk csendesen; komámasszonyod nem volt azóta sehol, még Runyában se.³ Sokat emlegetünk
20 benneteket, de ő senkit se annyiszor^d mint Losonczyt ki utolján magyarmiskásan⁴ megszorította a kezét. Csókolunk mindnyájotokat; a fiúkat szívesen köszöntöm. Isten áldjon meg!

Hanva, oct 22.
1859.

25

szerető barátod^e
Tompa Mihály.^f

U.I. Felmegy-e az ünnepélyre? én lemegyek reá, Miskolczra, mert ott is lesz valami. Lévai azt írja: a Pesti tudósabb; de a mienk vigabb lesz. Adja Isten. Még egyszer az Ur áldjon meg benneteket! Irj irj irj!

^d annyiszor – n jav.

^e egyb.

^f egyb.

1116.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI ISTVÁNNAK

Nagy-Körös octob. 25. 1859.

Neheztelhetsz rám, édes jó barátom, hogy lelkes fölhívásodra egy oly szerencsétlenség iránt, mely minden protestánst, minden magyart fájdalmasan érdekel, mégcsak nem is válaszoltam.¹ Hidd el, kedves barátom, ha van valaki, kire ama szomorú hír megdöbbenőleg hatott, én voltam az; ha tehetségemben állna – elme műveimmel – akármely célra áldozni, a szigeti megkárosult egyház, iskola lenne az első, melyen csekély áldozatommal habár egy porszemnyit segíteni sietnék; s ha valaki felhívásának eleget tenni édes kötelességemül ismerném; a tied volna az.
10 De engem a fatum lelánczolva tart – mindennek vége! Hagyjuk ezt.

A Don-Juan féle fordítás nem tudom már milyen.² Nincs meg iratim közt. Ha te nem tartod nagyon vadnak, ám közöld. Szerettem volna – ha az idő engedné – újra átnézni, félek hogy sületlenség fordulhat benne

elő. Azonban mindegy: ne engem nézz, hanem vállalatod^a becséd te-
15 kintsd, ha ezt nem csökkenti, legyen a te akaratod szerint.

Ezen kívül nincs is nálam^b semmi, – de még egy forgács sincs, a mi egész, vagy oly önálló darab volna, hogy közöltessék. Csonka-bonka törek az van sok. De mit ér! soha sem lesz azokból egész. –

Holnap talán magam is felrándúlok a Kazinczy-ünnepre. Jobb sze-
20 rettem volna itthon ülni – a sötétben – de nagyon rám estek, nem lehet maradnom. Mily jó lett volna ott találkozunk s együtt visszajönünk Kőrösre! Igaz, hogy még hozzátok messze a vasut, de már is közelebb, mint pár év előtt. Jőj el egyszer: hisz Pestet is csak kell már látnod valaha. Ez kisebb szünidőn is megtörténhetnék.

25 Losonczyval közelebb nem beszéltem: de ő nem fog elmaradni.³ Örök ifjú kedély birja. Szilágyi Sándor nagyban készül – Bánfi Kátázní.⁴ Szabó Károly sohse kapott semmi levelet: Mentovics nem az az ember hogy az ilyesekre ügyeljen. Ő a megtestesült jóság – egy kis ártatlan malitiával⁵ vegyülve, – de sem magának^c levelezni, sem a máséval
30 gondolni, nem természete. Hanem Károly bizonyosan csinál valamit. Ő még csak jövő Augustusban foglalja el enyedi tanszékét.⁶

E fordulatos időkben fordulunk mi is – lefelé. Vagy fordulunk, a mint a szél fú, mint a szélkakas. Fordulunk, mint pecsenye a nyárson, mindig sületlenebb oldalunkkal a tűz felé, hogy süljön meg az is. Fordulunk mint
35 búzaszemek a rostában: fölül a gaz; mint ördög-motolla,⁷ mely sehová sem halad; mint a „jó-idő-malma”⁸ – így őszszel; mondjak-e még többet?

Hogy Kis L.[ajos] schulrathizalódott,⁹ az az időnek épen semmi nemű jelensége. Régen keresik már Mikulás helyére az embert, ki több-
oldalulag^d képzett, nem compromittalt, &c legyen, – s ilyet találtak Lajos
40 barátunkban. Mik.[ulás] ajánlotta leginkább. –

Kedves nődet – családommal – százszor üdvözlöm, kis fiadat (ha még több nincs?!) csókold meg most egyszer az én nevemben, s mondjad neki, legyen oly derék ember, mint az apja. Vedd forró ölelésemet és
mindenkori benső barátságom nyilatkozását.

45 igaz hived
Arany J^e

^a vállalatod – o jav.

^b nálam – a jav.

^c magának – á a-ból jav.; nak besz.

^d többoldalulag – a á-ból jav.

^e egyb.

1117.

ARANY JULISKA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1859. november eleje – 1860. január]

[A levelek tartalmáról nincsen tudomásunk.]

1118.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1859. november 2.]

Édes barátom!

Az este jövék haza Pestről, hol egy hét óta csavargok vala, s így
22^{én} kelt leveled csak most jutott kezemhez. Látom abból, hogy későcske
válaszom még nem vetted volt, mikor ezt irtad; hihetően egymásmellett^a
5 surrant el levelünk, a nélkül, hogy köszöntötték volna egymást. – Min-
denesetre érdelek valamicskét szemrehányásodból, mert nem köllött
volna úgy el késnem a válaszszal. Hogy veletek beteltünk, abban is iga-
zad lehet; hiszen mi veletek mindig tele vagyunk, anyit beszélünk gon-
dolkozunk rólatok.

10 A 20 forintot (: mint irtam előbbi levelemben^b <folytán>) megkap-
tam ugyan, de ezennel ünnepélyesen eltagadom. A köszönetet tisztelettel
visszaküldöm.

Az akadémiának, jó fiú, semmi baja veled, és verseddel; hanem
Toldy kivánta azon fontos változtatásokat,¹ Toldy, ki Kazinczyról azt
15 mondja: első és legnagyobb lyricus, – a mi – tisztelet a nagy reformator
egyéb érdemeinek! – nem áll. Hogy versedet jobb lett volna másnak –
azaz nem másnak, hanem magadnak olvasni fel, az is szent; de Toldy
mégsem tette azt tönkre, mert nem az a baj, hogy roszúl olvasta (bizony
Sz.[ékács] is rosszúl kiabálta el a Szásztét), hanem hogy nem hallotta sen-
20 ki. És így a teremből azon érzéssel távozott a közönség, hogy mily kár

^a egymásmellett – m t-ből jav.

^b levelemben – ben besz.

volt azt a szép verset nem hallhatnia! A mit hallott belőle, például az emelkedő végstrophákat, nagyon megéltjezte. – Különben a publicum, Eötvös beszéde folytán,² politikailag lévén hangolva, Szászéból is ilyeneket tapsolt meg: „a gyermek ajka németül gagyog”... mire azt mondta
25 valamelyik Wenkheim, hogy méginkább megtapsolták volna így: „a gyermek ajka németül ugat.” Találó megjegyzés a közönség aesthetikai hangulatára. Egyéb iránt nekem alkalmam volt az ünnepély után tekintélyes emberektől, s jeles műbiráktól (a te megölő Gyulaidat sem véve ki) oly nyilatkozatokat hallani, melyek a bíráló választmány eljárását teljesen igazolták. Olvashatod már magad is a Szász versét,³ s itélhetsz,
30 mennyiben annak hatása aesthetikai.

Kérded, volt-e még azután dolgom a pályaművekkel, s nem híttak-e Pestre? – Tán biz azt gondolod, én tettem egyik azon „akkhurát” megjegyzéseket. [!] Nem volt azzal, barátom, senkinek, csak Toldynak, és a
35 mennyiben több város részére másoltatni kellett, Csengerinek. A mikor = midőn féle javítások Toldy kivánalmi valának. – A színházba nem adták szavalni – különös – hanem énekleni. Szepessi piarista csinálta rá az „adnotam”ot.⁴ Mondják – én nem voltam ott – hogy a színházban „szerző! szerző!” kiabálták, s felállt Szepessi, meghajtogatta magát, s összevissza éljeneztek. A közönség nagy része azon boldog hitben távozott el,
40 hogy ő látta... Tompát! – Egyébiránt, miután ott szavakat nem, csak dalmot lehetett hallani, a koszorú méltán Szepessié maradhat. Minden apró kellemetlenség daczára meggyőződhetel, hogy nincs intelligens (azaz itt: versekhez értő) ember ki ne a te költeményednek adta legyen az
45 elsőséget. Jellemző a P.[ester] Lloyd eljárása,⁵ mely fordításban (s lehető jól) a tiedet egészen^c adta, a Szászéból: „mutatványt” közlött. Dux volt a fordító. –

Hanem eleget beszéltünk rólád, beszéljünk már érdekesebb tárgyról is, azaz rólám. Én mindig azt mondtam és hittem, hogy nem fogok
50 fölmenni az ünnepélyre; vagy is, törtem magam kegyetlenül, hogy székfoglalómat akkorra bevégezhessem, – pedig jó formán el se volt kezdve –, de látván a lehetetlenséget, lemondtam a reményről azt elkészíthetni, s így arról is, hogy az ünnepélyen mutatkozzam. De másrésről lehetlen volt itthon maradnom – botrány nélkül. A kőrösi professoratus egytől
55 egyig fölment, a tanulók nagy része is, a többi szünidőt kapott: mivel menthetném honmaradásomat. Hogy beteg vagyok, senki se hiszi, –

^c egészen – e jav.

egyéb mentség, ily nagy nemzeti ünnepélyről elmaradnom, nincs. Desperatióban,⁶ <öss> az indulás előtti délután összecsaptam értekezésem meglevő részét, s elszántam magam a felrándulásra, oly határozattal, 60 hogy kedvező esetben nem jövök haza, míg nem olvasok. Az eset kedvezőleg fordult, a mennyiben, Csengerinek felolvasván kéziratomat, ő nekibiztatott, hogy jó lesz, elég lesz az, s így fenmaradtam hetfőn estig, a mikor osztályunk ülése fogott lenni. Egyszó [!] mint száz: bejelentettem olvasási szándokomat, s october 31-kén délután 5-kor kiültem a szé-
65 gyenpadra, vagy másfél óráig olvastam, akkor az elnök, Dessewfy, sajnálta, hogy azon kedvetlen elnöki kötelességet kell teljesítnie, miszerint az <további> olvasást felfüggeszsze, [!] miután az Acad. által meghatározott egy óra rég eltelt;⁷ s így én átadám helyemet Szásznak,⁸ magam pedig beültem a padba, örvendő, hogy túl vagyok a gyepűn. Ajánlom
70 neked is: probatum est.⁹ –

Az ünnepély részleteit minek részletezzem? Untig olvashadd az ujságból.¹⁰ A lakomán magam is jelen voltam, lelkesedtünk hatalmasan: de nem a 4 pengős rosz ebédől s bortól, hanem a diktiók¹¹ nagy mennyiségétől. Egyszersmind alkalmam volt vagy száz emberrel megösmerni,
75 kedni, – fél óra alatt! Képzeld, [!] mennyire megmaradt így, e sok arcz és név, emlékezetemben. –

Heckenast második kiadást nyomtat verseimből. A szerződés egészen a régi maradt, – azaz ezt copizáltuk;¹² feltétel, fizetés mind ugyanazok.¹³ – 2000 példány, 5 év; ha előbb elkel, az én szerencsém. – Most
80 az öt év még nem tölt volt el. –

Julcsa és Laczi is feljöttek velem Pestre; Julcsa ott is maradt.¹⁴ Szándéka a tél nagy részét ottan tölteni, – ha belé nem ún a városi életbe. Nóm, szegény, honn ült, – azaz nem ült, hanem futva fáradva takarított, meszelt, mosott, szóval minden dolgot el végezett míg mi odavoltunk. –
85 Ide zárom levelét a kedves k. asszonyhoz, kit én szívesen ölelek, vagy ha ezt nem engeded, legalább én is megszorítom kezét „magyarlaczissan”,¹⁵ – téged pedig kegyetlenül csókollak. Isten áldjon, kedvesim!

Kőrös nov. 2. 1859.

90 igaz barátod
Arany János^d

^d egyb.

1119.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

[Gomba, 1859. november 2.]

Szeretett barátom!

Uj év elején szeretném a Skakespeare-fordítás kiadását megkezdeni; azért szépen kérek sziveskednél addig egy művet átadni,¹ hogy a te műfordítmányoddal kezdenők meg a vállalatot, vagy legalább is a tiéd
5 második lehessen. Én e hó vége felé okvetlen lemegyek hozzád² s a kis honoráriumot átadom.

– Légy szives engem egy kis levelkével [!] megnyugtadni arról hogy legalább egy fordítmányodra számolhassak.

10 Becses családotnak tiszteletemet s neked baráti szeretetemet
hived
Tomori Anasz[táz]^a

Gomba, <oct> novemb 2. 859

Sajnálom, hogy a Kazinczy-ünnepélyre gyengélkedésem miatt – mely még most is tart – be nem mehettem.³

^a egyb., leh.

1120.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. november 2.]

Édes Jánoskám!

Eddig már gondolom haza kerültél Pestről, az ünnepélyek, áldomások, szónoklatok s mindenféle gyönyörűségek karjaiból, s szívod^a csendes lelkiösmérettel a feketedni kezdő fehér pipát. Lehetsz te csendes
5 lelkiösmérettel, mert nem pályáztál a Kazinczi ünnepélyre [!] sem pedig agyon nem olvasott Molnár színész és Toldy nem-színész.¹ Agyonolvasott engem mind akettő. [!] Miskolczon Molnár a szó legteljesebb értel-

^a szívod – z besz.

mében syllabizálta² versemet a színpadon; és mondott criminalis^b bolondokat, például: maradt helyett ezt: marta. „Mellyre^c én e rimet csapom”
 10 = Marha!^d sat^e Azután Toldy festett meg Pesten, totaliter³ megbuktatott, a mint írják.⁴ Borzasztó az: mikor annyira nem ösmeri az ember önmagát! – Vedd hozzá még: hogy változtatásokat kért,⁵ ollyakat, mellyek arczomba kergeték a vért; és kérte a legvégső perczben, és aztán nem használta, hanem kifóltogatta saját uri kezeivel. Hát az az undelicat⁶
 15 kérdése az akademi[án]ak:^f nem venném-e fel folyó árban az aranyak árát??⁷ Egye meg az Isten fenéje az egész pályázatot! Minő eszeveszett is voltam én: kirántatni engedni magamat csendes visszavonultságomból! Azonban már megvan! Gyere^g elő Arany János idézése:

Hát ne gondolj sat!^{h8}

20 Igen szeretném: ha irnál nekem sokat pesti elményeidről; [!] persze nem szépitve a dolgot, hanem a maga teljes valóságában;ⁱ aztán, ha leginkább ollyakról irnál, mellyek ujságban nem jönnek ki; apróságokról; [!] találkozásaidról, mulatásodról, megjegyzésedről. Sat.^j

Gondolom széket is foglaltál;⁹ mért nem komendáltad el¹⁰ az
 25 enyémet is valakinek; mert én aligha beleülök valaha.

Nálunk folyvást szakad az eső, térdig ér a sár; nem lehet kimenni; unatkozom és haragszom. Jó, hogy a kedves komámasszony nem lát; most még sokkal czudarabb vagyok, mint Körösön és Pesten voltam. Mért nem vagytok közelebb? Nem ér az semmit: 4 évben egyszer hozzá-
 30 tok menni 3 hétre; hanem minden harmadnapban egy-két órára! Bújjék az ördög abba a pohos Szilágyiba! ez mindennap^k nálatok van!

^b criminalis – C [?]

^c Mellyre – m [?]

^d Marha! – m [?]

^e sat – t leh.

^f akademi[án]ak: – i jav.; emend.

^g Gyere – Gy J-ből jav.

^h sat – t leh.

ⁱ valóságában – a á-ból jav.

^j Sat – t leh.

^k mindennap – d jav.

Feleségem türethetn van; velem együtt szívesen csókolja a kedves
komámasszonyt, az ifjakat, mindnyajótokat. [!] Én pedig a nagyapád
lelkének se irok most többet, jóllehet voltam, vagyok s leszek
35 változhatlan barátod
Hanva, nov 2. Tompa¹
1859.

Csak^m magad voltál Pesten?

¹ Tompa – a leh.

^m Csak – c [?]

1121.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1859. november 9.]

Édes barátom!

Az „asszonyságok” épen levelet váltván: használom az alkalmat,
hogy a latere¹ néhány szót irjak hozzád. Hozzád boldog halandó! ki már
átúszta a Tiszát, mellynek én alkalmasint soha neki se megyek.²

5 Azóta Kazinczi Gábornál voltam, ott volt gr. Mikó³ és Weér Far-
kas⁴ is; Pestről jöttek az ünnepélyről; beszéltek sok mindent. A többek
közt Gábor mondá: látta és hallotta Lukács Mórítzot, iszonyuan sopán-
kodni és mondani: bizony nem jól itéltünk mi a pályaversekről!⁵ Azon-
ban a manó vigye már; akarhogy van, nagyobb dolgot is elfeledtek már
10 az emberek; nem méltó róla beszélni. Azt is mondá: hogy Károly⁶ alig
fért a bőrében, s hogy Jokaynál [!] igen bolondot is mondott; nevezete-
sen: „Megirom Tompának, hogy ha máskor verset akar Pesten olvastatni:
hozza fel vagy inkább küldje fel Hanváról a kondást, az is jobban fel
fogja olvasni.” Én, kit pedig a dolog legközelebb érdekel, azt mondom,
15 hogy ez egy kicsit mégis sok.

Nov. 15^{én} imádkozzál értem; [!] mert Miskolczra vagyok deputál-
va⁷ a superintendentialis⁸ gyűlésre, mellyet ha másképp nem lehet, szu-
ronnyal fognak szétriasztani.⁹ Pedig én megszámlálhatatlan sok jeles
virtusaim mellett is: a vitézséggel épen nem dicsekhetem. De aztán este
20 irigyelj is, mert élve vagy halva, de mindenesetre az avasi pinczékbe
megyünk Lévaival & comp.

Most már a kedves komámaszonyhoz [!] van egy pár szavam. Ezer
köszönet érette, hogy felvilágosított, [!] hogy eszünkre^a hozott; mi azt
gondoltuk hogy szívesen láttak mikor ott voltunk; s imé a kedves ko-
25 mámasszony megmagyarázza:^b hogy az bizony nem úgy volt, aztán men-
tekezik erősen hogy miért nem volt úgy. Most jut nekem is eszembe:
hogy kávékat adtak reggelre, a mikor aztán éhen maradtam; máskor meg
róstélyost, mellyel úgy tele faltam magamat: hogy délben semmit se
ehettem. Ez mind csak finész¹⁰ volt, most látom már; hát még mikor sü-
30 letlen volt a tészta! a szőlő olyan savanyú mint az eczet;^c a dinnyének
olyan apró magva mint a körtének! most látom már én mindezt! (azaz
hogy: nem látom, bár látnám!). Aztán mikor eljöttünk is mondhatott vol-
na, legalább egy rövid dictiót,¹¹ és semmit se szolt; [!] most meg azt írja:
tudom bizonyosan hogy soh[s]e^d jöttök többre [!] ide! Már igy és e szerint
35 persze bajosan. – Azért nem is bánom én, ha fáj is a lába, úgy tán eljön a
levárti fürdőbe,¹² hol bizonyosan meggyógyúl, 100 évig se lesz többé
semmi baja. Aztán ki is vallom: hogy én megigéztem, ráolvastam, meg-
babonáztam s csak itt veszem vissza mesterségemet.^e Most tudom: meg-
40 haragudott.

No de már most Isten tartson meg mindnyájotokat.

Hanva, nov 9. 1859.

Igaz^f barátod^g

Miska

^a eszünkre – r [?]

^b megmagyarázza: – z jav.

^c eczet; – c jav.

^d soh[s]e – emend.

^e mesterségemet. – s jav.

^f Igaz – I jav.

^g egyb.

1122.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

[Nagykőrös,] November 10. 1859.

Édes Barátom! Vettem becses soraidat, s a mily örömet okoznak
nekem azok rendesen, most is oly kedves érzést költöttek volna bennem,

ha a „kis bíró”, a furdaló lelkiösméret szerepét nem játszanák, emlékez-
5 tetvén ígéretemre, melyet mindez ideig be nem váltottam. Ha e hó végén
– vagy akármikor – hozzám jössz, édes barátom, szívesen látlak, de „proh
dolor!”¹ a honoráriumot nincs miért az útonálló miatt koczára tenned,
mert én azt föl nem vehetem. A Shakspeare fordításban múlt tél óta egy
10 kem betörött – és nincs hat ökröm – vagy egyéb tehetségem – mely on-
nan kivontasson. Mentségül felhozhatnám, hogy ősz óta „székfoglalóm”
foglalt el;² és most is, miután keresztül estem az olvasáson, még sok dol-
gom van hátra, mert csak egy része volt meg, s a többit is hozzá kell ír-
nom. Ettől azonban – friss erővel – dolgozhatnám: ez nincs, a friss erő.
15 Sajnálattal értesítek hát – nehogy nevem valami jelentésben a közönség
elé vigyétek – hogy új *évkor* az első vagy második darab csak *csoda* által
lehetne az enyém. A csodatételek kora pedig, kivált nálam, – lejárt.
Sajnálunk távolléted a Kazinczy-ünnepélyről, – hol magam is jelen
voltam s egy álló hétig „ki-pesteztem” magam.³ Fogadd ölelésemet! Igaz
20 barátod

Arany J.

1123.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Kőrös, nov. 10. 1859.

Édes Miskám,

Ugyancsak „kecželnek”¹ leveleink egymás mellett! Azt hiszem,
mindig ugyanazon órában száll meg kettőnket a levélírás szent dühe.
5 Nem is válaszolnék most – várnám, míg e hév s zavar „csendre verő-
dik[”]^{a2} – ha feleségem nem sürgetne, hogy köszönjem már meg a bödön
túrót. <Ő> Én ugyan váltig mondom neki, sohse siessünk azzal, együk
egészséggel, ha már küldtek, – aztán hogy még jobb, ha elveszettek
gondolják – meglehet úgy másod példányt küldenek belőle stb. de az
10 asszonyok szeretik a czerimoniát: ime tehát én is solenniter³ megköszö-
nöm. Annyit mondhatok, igen jó portéka; épen az este bontottuk fel s
Laczi annyit evett – abból is másból is – hogy ma kilelte a hideg, most is

^a verődik[”] – emend.

fekszik. Ennyit a turó dicséretire, s hálatemjényül az én kedves jó komácskámnak, hogy nem sajnálta magát e küldeménynyel fárasztani. Ha a
15 bődön fülébe netalán te faragta a veszőt (a mennyiben kissé faragatlan volt) te is vedd szives köszönetemet.

Hogy Pestről immár hazakerültem, az előbbi levelemben meg vagyon irván.⁴ A „csendes lelkiösmeret” megvan, de a fehér pipa most pazúál,⁵ csibukra fogtam magamat. Molnár színészre rögtönzött rimed jól
20 talál, épen mint a marhát a tagló foka. Hanem Toldiról [!] ne aggódjál, ő, mint irtam, ép oly kevéssé buktatott meg, mint én, ki nem olvastam veresedet. Az igaz, szeretett volna a publicum valamit hallani belőle, de ha minden sorból csak felet hallott, nem téged ítelt meg, hanem az olvasót. Az „undelicat”⁶ kérdés sem oly nagy dolog: Szász K.[ároly] maga kérte
25 azt, s a pénztárnoki hivatal kényelmesbnek találta tőled is megkérdeztetni, mint aranyok után lótni futni. Kereken lehet az ilyenre válaszolni: arany kell, teremtsenek. Sohase szidd azt a pályázatot: nincs Pesten jóra való ember, ki ne tudná, mit ítéljen e tárgyban – irtam már erről – még az olyan ember is, mint Deák Ferencz, nagyon értőleg ítelt a pályaművek
30 felől. Hogy apró kellemetlenségek fordultak elé, az a dolog érdemén mit se változtat.

Pesti „élményeimről” hiszen irtam már, a mit tudtam. Egy hetet töltöttem ott – szerdától szerdáig.⁷ Csengerinél voltam szállva, hová Julcsát vittem, ki Pesten maradt, most is ott van. Csengeri többször hitt társaságot, s így összejöttem számos notabilitással.⁸ Voltam Jókaynál, Páknál, [!] Bérczinél. Tisztelkedtem Desewfinél, [!] Eötvösnél, – Deákkal baráti viszonyba jöttem. 31^{én} olvastam a Trattner házban⁹ – ezt már mind irtam. A mi az ünnepélyt illeti: 10 óra tájban kezdődött s 1. tájban lett vége. A lelkesedés inkább politikai, mint irodalmi volt. A szónókokat [!]
40 a teremben sem hallotta mindenki, de azért, ha vivátra került a sor, hangzott az, le a lépcsőig. Mi „tudósok” egy emelvényen foglaltunk helyet. Ott beszéltem – most először – az öreg Fáyval s többekkel. A terem s az én zúgó füleim rossz acusticája miatt, <.> mivel a szónokok háta megett, noha nem igen távol ültem, én sem hallottam minden szót, – nem Eöt-
45 vösnél a verbum regenseket,¹⁰ nem a Toldy^b félsorait. Sajátságos! a prózai felolvasásokat maig sem tudom voltakép, s teljesen, mert ott meg nem értettem, s a lapokat nem volt időm elolvasni. Majd a Bp. Szemlében újság lesz az nekem, a minek igazság szerint, fültanúja lettem vol-

^b Toldy – y i-ből jav.

na.¹¹ – Benyomásom az ünnepélyről körülbelül az, mit Kazinczy G.[á-
50 bor] így formulázott: „a magyar most is született kortés, mint 48 előtt!” –
igen találó, valamint a Wenkheim megjegyzése is, melyet a multkor em-
lítettem. – Azért mondom én, hogy nyugtasd meg lelkiösmereted, vagy
legalább vedd elő a türelem Szuhay-pipáját:¹² sem nem rossz az, sem nem
jó; hacsak egy értelemben nem vagy Jókaynéval,¹³ ki oly naív módon
55 nyilatkozott előttem, hogy azért fogják a pályaművet annyi nép előtt fel-
olvasni, hogy lássa a közönség, helyes volt-e a bírák ítélete, –
megérdemlette-e a mű a jutalmat? Megköszönném az ily aesthetikai eljá-
rást: akkor Besze János volna legnagyobb szónok a világon, mert neki
van legnagyobb torka.¹⁴ –

60 November 2-án nálunk is szakadhatott az eső, de azóta néhány
majusi nap volt, ma ismét ködös borongós, – de még eddig keveset kel-
lett fűteni. Én folytatom „székfoglalómat” azaz, miután nagy fenekét
kerítettem, már most nem ugyan kénytelenség, de becsületbeli dolog
lassankint be is végezni. Most már benne vagyok, nem engedem meg-
65 hűlni. Tomory is sürget a fordítással, de biz az pihen még.¹⁵ Nem kapha-
tok annyiba – én kivált! Nőm egészséges – Julcsa Pesten, Laczi ágyban.
Tele ette magát, azt hiszem: majd kiheveri. A Julcsa históriájából [!]
nem akaródzik valami lenni:¹⁶ magunk sem bánjuk.

Ölelünk és csókolunk, édesem; isten maradjon veletek!

70 Szerető barátod
Arany János^c

^c egyb.

1124.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1859. november 18.]

Im, kívánságodhoz képest, kedvesem, itt a byroni dal.¹

Nézd által, de azt ne kívánd, hogy neved kimaradjon Albumunkból.

De hát mi is volna az az ok, mely téged, délpontodon, leszállitana a
pályáról, melyen eddig oly ritka fénynyel járdalltál? Szedd össze emlé-
5 keidet, s azok által igyekezzél régi elevenségét^a lelkednek restaurálni. Be

^a elevenségét – ev jav.

- ohajtom,^b hogy láthassalak; talán egymás kedvéért is, nem mondanánk le még most a jövőről. Kérdd az istent, mint én kérem, hogy engedje kizö-
delleni újra a fát, mely<.>, ha megrongálták is a viharok, de életerejét
még nem tették semmivé egészen.
- 10 Azonban a forditmányok ideje még tenálad úgy hiszem, nem kö-
szöntött be. A productiv erő az, a<.> melynek körében én várom ezután-
ra is munkásságodat. Egyetlen egy elbeszélő nem-i darab, egy ballada
csak még most is lehet fiókodban, ha darabban is. Végezdbe [!] kérlek, s
azzal látogasd meg váró lelkemet.
- 15 Nagy terveim vannak az Albummal, s ohajtanám, hogy te nevedhez
méltóan jelenhessél meg azon helyeken, a hova küldendők vagyunk pél-
dányokat. A protest. europai fejedelmeket mind felakarjuk [!] keresni, s
ez érdemes, hogy valamit tegyünk.
- Én tőlem itt az 1717. utolsó tatárjárás történetét várják s így alig
20 lehet módod, hogy valamit [!] egyebet előállithassak, mert ez, az adatok
gyűjtése miatt majd minden időmet igénybe veszi. Ez érdemben irtam
Szilágyi S[ándor]nak^e is, hogy ha a kőrösi k[önyv]tárban Engel Moldau-
ja és Kantemir Osman históriája meg van, közölné velem.² Kérlek téged
is a kieszközlésre.
- 25 Szabó K.[ároly]^d még semmit nem tudatott a küldésről.³ Kérlek fi-
gyelmeztessd.
- Feleségem tiszteli kedves nődet^e s kéri, hogy az általam itthon oly
sokszor emlegetett szalontai Marczafánk sütés módját iratná le számá-
ra[.]^f Látod, hogy én sokszor emlegetlek benneteket itt, a mult jó idők
30 után.
- Az ég adjon néked legjobb napokat. Ajánlj kedves tied barátságá-
ba s két kedves gyermekedet öleld s csókold meg helyettem és ne-
vem[ben].^g
- 35 Sziget, Novemb. 18. 1859.

örök hived
Szilágyi István^h

^b ohajtom, – o jav.

^c egyb.

^d egyb.

^e egyb.

^f számára[.] – emend.

^g nevem[ben] – leh.

^h egyb.

1125.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

NKörös, Nov. 27.^a 1859.

Kedves öcsém Sándor!

Ma indítok hozzád a dilizsánszszal¹ hétszáz húsz a értékű forintot, azon előbbi szíves ajánlatod^{<ra>} következtében, hogy azt biztosan elhe-
5 lyezni szíves leendesz.

Eladott búzám ára ez.² Nem mertem tovább tartani, noha most talán jó szerencse fordult volna rám; de féltettem a zsúsoktól³ [!] sötét és poros padlásomon, hol nem lehetett tisztán tartani. Tapasztalt gazdák figyelmeztettek, hogy vigyázzak, mert e tiszta búzára veszélyes már har-
10 madik telet padláson tölteni.^b 8 új forintért adtam köblét, s tekintve hogy egyremásra ötért (de nem ötön) vettem,⁴ még is fordult rajta valami. – Két évi búzafogyasztásunk s a pénz kamatja, kijött belőle.

Most e 720 forintot oly módon küldöm, hogy te abból, ha lehet 800-at csinálnál oly módon, hogy 90-re bocsátnád ki „a nemzeti köl-
15 csönt”.⁵ Az az, ha 10 – előre kifogandó kamatért felvennék, ugy e 720 ft épen 800-ra ütne. De ha ily föltétel mellett biztosan kihelyezni nem lehet, egészen belátásodra bízom, és szükség esetén a hiányzó 80-at utána küldöm.

Hogy pedig nem itt adom ki, oka ismeretlenségem az egyének
20 anyagi állásával; egy itteni kölcsönöm – mit adtam – először is roszúl ütött ki.⁶

Voltam Pesten. Olvastam az Academiában.⁷ Julcsát fenn hagytam Csengeriéknél. Ujságotnom kellene, de a mellett, hogy nem igen van, miről: a leckeóra hív. Nénéd egészséges; csókolunk mindnyájan forró
25 szeretettel, mindnyájatokat. Ha megkaptad a pénzt és mint remélem, irsz, akkor majd én is több időt veszek s irok bővebben. Isten áldjon minden jóval!

szerető rokonod

Arany János^c

^a 27 – 2 1-ből jav.

^b ., -ből jav.

^c egyb.

30 Kissé furcsa, hogy így, se kérde, se hallva, nyakadra küldöm e
pénzt. De hisz nem szükség azt nyakrafőre kiadni, pausálhat⁸ is nálad.
Nem oly sok, hogy pár hétig veszélyes volna tartani; s ott kevésbé ve-
szélyes, mint itt. Örömmel olvastam valami lapból, hogy „Szalontán egy
35 tolvaj sincs többé”: de azért még se tedd az ablakba.⁹ No itt megeshet-
nék, hogy egy szép viharos estén az embert – ennyi pénzért is – agyba
főbe vernék. – NB ha valami előnyösebb beruházás akadna – péld. jutá-
nyos földvételel – még inkább szeretném, mint a kölcsön kiadást. Hanem
elég. Belátásodra bízom. –

1126.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös Nov. 27.^a 1859.

Kedves öcsém!

Ide zárva megy a 720 a. é. forint, melyről külön levélben tudósítot-
talak.¹ Ha megkaptad, légy szives azonnal tudósítani, az elhelyezés iránt
5 később megint értesíthetsz.

Ölelünk csókolunk én és az enyéim téged és a tiedet!

Szerető rokonod

Arany János^b

^a 27. – 17-ből jav.

^b egyb.

1127.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Szalonta, 1859. november 29. vagy 30.]

[Ercsey megkapta a küldött 720 forintot.]

1128.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI ISTVÁNNAK

[Nagykőrös, 1859. december 6.]

Édes Barátom,

Itt küldöm Byront, egyebet ne várj.¹ „Nem az vagyok, ki voltam egykor”² – s ez most elég. Annyit beszéltem e tárgyról, hogy már unalmas.

5 Voltam Pesten, olvastam az Academiában valamit.³ A tárgy megérdemlene egy jó kidolgozást, de az enyém nem lesz az. Mikor neki ülök, már belé fáradtam. De kellett valamit, a formáságért.

Hogy téged a marczaánk emlékezete is kísért! Im itt a recipe.⁴ Üss egy csuporba (például) két tojást. Belé egy kevés sót, cukrot. Verd össze jól. Önts hozzá egy messzely tejet; annyi lisztet, hogy palacsinta tészta sűrűségű legyen. Akkor tégy zsirt tepsibe, egy újni vastagon, s ezt forrald fel. Mikor legjobban forr, a tésztát kanalankint rakd belé, egy-egy kis kanállal egy helyre, és pirosra süsd meg. Punctum. Ez fiam oly egyszerű, hogy magad is megcsinálhatod. Hirtelen étel, mikor hamar kell
15 valamit csinálni.

Feleségem szívesen üdvözöl benneteket. Leányom Pesten időz Csengeriéknél.⁵ Én pedig öllelek, a teiddel együtt, s maradok mind végig Nagy-Kőrös dec. 6. 1859.

szerető barátod

20

Arany J.^a

U.i. A marczaánk miatt elfeledém szólani a fordításról. Veheted észre, hogy nem keveset változtattam. Ezt néhol az értelem kívánta, mint a 2. vszakban, melyet olim⁶ nem értettem jól. az [!] „Islands of the Blest”⁷ nem tudtam micsoda. De most jó Byronom van, jegyzetekkel.
25 Pár jegyzetet én is szükségesnek tartok, de gyémántapró betűkkel, hogy ne rútsa a lapot igen. – Most is elég messze marad az eredetitől, de lehetlen a versalakot és hangot megtartva, jobban fordítani, legalább nekem. – Azt hiszem, így is maradt benne szépség. –

^a egyb.

1129.

PÁKH ALBERT – ARANY JÁNOSNAK

Pest dec. 10. 1859

Édes Jankóm!

Szeretném, ha ráismernél saját kezem vonásaira. Alkalmatlankod-
nom kell nálad, de reményelem, hogy az által nem vonom magamra hara-
5 godnak nagy voltát.¹

Még pedig – minden egyéb fényes tulajdonságaidat egy perczre el-
feledve, ezuttal hivatalos állásodhoz fordulok. Meg ne ijedj! nem az^a
Akademikusnak megyek neki, ámbátor épen most adogatják be holmi
ártatlan embereknek a Seidlitz porokat² a – székelések elnyerésére. –
10 Nem is azt akarom mondani, hogy az itteni felháborodott közvélemény
nevében tisztelem azt a nálatok lakozó, patentalis,³ gyönyörű bátorságu
püspököt^{b4} – nem, békét hagyok én az érdemes kálvinistaságnak, nem
tudván, minő patentalis napok virradnak maholnap az én gondoktól gyöt-
rődött lutheránus fejemre!^c

15 Mindezt nem akarom én – hanem –

Fordulok én hozzád, mint a n. körösi gymnasium nagy érdemű ta-
nárához és számos más nagy érdemű tanár még nagyobb érdemű kolle-
gájához^d s ajánlom neked e sorok átadóját

Bajza Jenőt, Bajza József fiát.⁵

20 Hogy mit akar ő tőled s nálatok? majd megmondja ő élőszóval s
lehető eloquentiával.⁶ Én csak arra kérlek, hogy tegyetek érte mindent, a
mit tehettek és segítsétek^e arra a Maturitásra,^{f7} a mellyet annyira ohajt s
melly neki annyira szükséges. Staatsbeamter⁸ úgy sem akar lenni belőle.
Különben pedig olyan fiu, a ki megérdemli, hogy mielőbb kiszabaduljon
25 az iskolák^g pora közül. Tehát – kérlek.

^a az – z jav.

^b püspököt – t jav.

^c fejemre! – elk.

^d kollegájához – já jav.

^e segítsétek – t jav.

^f Maturitásra, – á jav.

^g iskolák – k jav.

Különben erősen várunk a Tudós Társaság országgyűlésére. Hátha hoznál^h magaddal valamit a Vas.[árnap]i Ujság számára!⁹ Hozol fenét! – Lám pedig Hanvai Mihály is megindult már.¹⁰

Iráom pedig ezeket lóháton és kutyafuttában.
30 Tisztelettel becsüllek, öllelek.
Reményilem, Szabó Károly, Szilágyi Sándor és Losonczy Laczi kollegák a fentérintett dologhoz szívesen hozzá fognak járulni.
Isten áldjonⁱ meg!

35 barátod
Pákh Albert^j

^h hoznál – n jav.

ⁱ egyb.

^j egyb.

1130.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Szalonta, 1859. december 19. előtt]

[Ercsey arról tudósít, hogy azt a 720 forintot, amelyet Arany 1859. november 29-én küldött, Lovassy Ferencnek fogja kölcsönadni.]

1131.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, dec. 19. 1859.

Kedves bátyám!

Minap küldött levelem után,¹ melyet, mint hiszem, annak idejében megkapott bátyám, – szintén feleslegesnek tartom tudatni, hogy a pénzt,
5 oly feltétel alatt, mint megállapítottuk, Lovassy Ferinek, folyó hó 7-éről kelt kötelezvény mellett, kiadtam. Most tehát már csak azt kívánom tudni: hogy a kötelezvényt elküldjem-e bátyámhoz, vagy itt megtartsam?

A Kazinczy ünnepély, 15ikén, meglehetősen ütött ki.² Jó lett volna
azonban, ha bizonyos jelentéktelen egyéneknek, az ünnepélyt követett
10 tánczolás közbeni pofozódásuk elmarad.

A házbér közelebbi angáriáját,³ 15 fntot, minthogy most semmi af-
féle adó- és városkölségért nem szoritnak, idezárva küldöm.

Nem tennék-e meg bátyámék azt a kis tréfát, hogy Karácsonyra,
egy kis szalontai kolbászra hazarándulnának?! Nagy örömet csinálnának,
15 mind a szalontai jobbaknak, mind különösen nekünk.

Egyébiránt nincs semmi különös bajunk.

Áldja isten mindnyájokat ezer jókkal

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor^a

^a egyb.

1132.

CSÁKY GYÖRGY – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Szalonta, 1859. december 23. előtt]

[Csáky megvásárolná Arany szalontai házát.]

1133.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Körös, dec. 23. 1859.

Kedves öcsém Sándor!

Épen írni akartam már, s levelem azon kérdésen kezdeni: meghal-
tál-e, <vagy> beteg vagy, avagy haragszol;¹ mert hát mióta a pénzt el-
5 küldöttem, a recepissén² kívül semmi nemű irásod nem jutott hozzám.
Legjobban attól félttem, haragszol, a miért a pénz küldése által neked
alkalmatlanságot csinálék, annyival inkább, mert a mint a vevényről lát-
tom, Szalontán még szekérposta³ sincs, és így Váradra^a kellett törödnöd

^a Váradra – r jav.

más ügyében. S ez valóban nagy áldozat – de bocsáss meg, nem tudtam,
10 vagy megfeleltem e körülményt.

Én is csak most kedden (20) jövök haza az acad. nagy gyűlésről,
egy álló heti csavargás után az ország fővárosában. A gyűlés eredménye-
it megírják a lapok, e szerint nincs róla mit ujságotnom. Ültünk – ettünk
folyvást, régi táblabíró modorban: ennyi az egész.

15 Csáki Gy.[örgy] irt nekem a ház iránt. De én nem tudom, mit te-
gyek vele. A házat – örökös gyötrelmedet – nem bánám, ha illó árért el
lehetne adni: de nem tudom mit kérjek tőle, nem ismervén az ottani
„cursust.”⁴ Azt tudom, hogy maga az a rosz ház nem érhet sokat – de azt
nem tudom, ha vajon Cs.[áki] hajlandó lenne-e a helyért is fizetni vala-
20 mit. Ha te engem e részben támogatnál őszinte véleményeddel, igen na-
gyon meg köszönném. Addig nem is felelek Csákinak, míg szives tudósi-
tásod nem kapom. –

Julcsa a Kazinczy ünnepély óta pesti leány. Csengeriéknél van, ho-
va én is szoktam szállani. Oly szivesek hozzá, hogy lehetlen volt most is
25 hazahoznom, így ott marad – talán tavaszig is. Pedig ki tudja, meddig
lesz a mi leányunk, – most legalább egy nagy nyílt kérdés áll előtte;⁵ –
igen, s a nyílás oly nagy, mint Kőröstől M. Vásárhelyig a távolság. – De
erről még most nem mondok többet: majd elválnak.

A 15 forintot, természetesen, megkaptam, másképp nem tudnám,
30 hogy előbbi leveled eltévedt. Ha ebben volt lényeges dolog, kérlek tu-
dasd velem még egyszer.

Most „Zrinyit” folytatom, melyből székfoglalónak csupán töredé-
ket olvastam volt fel. A Budap. Szemle időről időre közölni fogja,⁶ s így
nem vész kárba, ha dolgozom. De veszett nagy moles⁷ készül válni belő-
35 le.

Kaptam a Kazinczy ünnep programját s köszönöm a megemléke-
zést. Mingyárt zsebre is dugám, és kipletykáltattam Pesten. A mienk –
daczára hogy fél academia Kőrösön lakik – csak 3 nappal előzte meg a
szalontait.⁸

40 Igen! a kötelezvény maradjon nálad, majd személyesen átvehetem:
vagy hisz a kamat feljegyzése végett bajos is lesz azt nálam tartani.
Nyugtatóvánt kellene minden egyes esetben adnom – s azt a kölcsönvevő
nem igen szereti.

A kérdésre, nem rándulnánk-e most, az ünnep alatt hozzátok – né-
45 néd igen sovárogyva „menjünk”-öt mondott; s én sem kérettem volna ma-

gam sokáig, de „a paizsos férfi” – a szükség, parancsolóan szólt közbe:
nem lehet most.⁹ Jobb is azt jobb időre hagyni: talán majd húsvétkor,
vagy a nagy szünidő alatt. Most nem lehet másképp, a távolból kell boldog
ünneplést kívánnunk, mert ha szalontai kolbászra lerándulnánk,
50 valószínűleg a kőrösi kolbász árába kerülne, mert még csak most fonják
a kóczmadzagot, melyen a mi leendő malaczunkat piacra vezetik. –

Köszöntjük Lovassiékat, Kenyereséket s mind kik rólunk jól emlé-
keznek; a rokonságot mind két ágon, – titeket pedig ölelünk és csóko-
lunk számtalanszor

55 igaz szívű rokonod
Arany J.^b

^b egyb.

1134.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, dec. 28. 1859.

Kedves bátyám!

Csodálom hogy utolsó előtti levelemet meg nem kapta.¹ Egyébiránt
nem volt abban semmi érdekesebb dolog.

5 A házra nézve, melyet Csáky kér, az a véleményem, hogy ha már
eddig megtartottuk, ne bántsuk azt addig, míg egy kissé solidabb idők
nem következnek. Mert, ámbár igaz, hogy azon ház, kivált a jövő évben,
midőn az egész évi jövedelmet, valószínűleg ismét javításra kell költe-
nünk, talán semmit nem jövedelmez: – de az is igaz, hogy a mostani
10 össze [?]> pénzeket, a legnagyobb óvatosság, és a kötelezménynek
legvigyázóbb megírása mellett is, alig lehet úgy elhelyezni, hogy az em-
ber, a csaknem bizonyos devalvatio² ellen, biztosítva legyen. Csupán
azon esetben vetjük, s illetőleg vetnök tehát a házat áruba, ha annak árát
azonnal ingatlan vagyona, például, mint bátyám szeretné, földbirtokba
15 lehetne adni. Addig hát csak várjunk.

Nincs semmi különös bajunk és ujságunk.

Áldja isten bátyámékat ezer jókkal.

Szerető öccse
Ercsey Sándor

1860

1135.

ARANY JÁNOS – CSÁKY GYÖRGYNEK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1860. január]

[Arany jelenleg nem szándékozik eladni szalontai házát.]

1136.

ACHILLE MILLIEN – ARANY JÁNOSNAK

Beaumont-la-Ferrière, par Prémery (Nièvre)
le 2 janvier 1860.

Monsieur et illustre poète

J'ai publié récemment un Recueil de poésies dont mon savant
5 maître et ami Thalès Bernard (que vous connaissez) a bien voulu faire la
préface.¹ Je me suis^a efforcé de faire passer dans notre vers français
quelque chose de l'ingénuité et de la sensibilité qui sont l'apanage des
chants populaires et dont vous avez si bien su empreindre votre belle
poésie. Je ne peux manquer de vous adresser mon volume; <et> il vous
10 arrivera en même temps que cette lettre.

Agréez-le, Monsieur et illustre Maître, moins pour ce qu'il vaut
que comme l'hommage de mes^b sentiments d'admiration pour vos ou-
vrages.

J'espère que vous ne refuserez pas de m'^cexprimer franchement
15 Votre opinion sur mes vers; je vous serai reconnaissant de tout ce que

^a egyb.

^b egyb.

^c egyb.

Vous voudrez bien me dire^d et je vous prie de recevoir l'assurance de mon sympathique et respectueux dévouement

Achille Millien
homme de lettres

20 à Beaumont-la-Ferrière, par Prémery
(Nièvre – France)

^d egyb.

1137.

ARANY JÁNOS – ARANY JULISKÁNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1860. január 4.]

[Nem ismerjük a levél tartalmát.]

1138.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, jan. 4. 1860.

Kedves Barátom!

Isten téged s a tiedet sok jóval szeressen e beállott új esztendőben!

Itt küldöm a Zrinyi harmadik énekét a Szemlébe.¹ Úgy hiszem, egy
5 fogásra elég lesz. Olvasd el kérlek és tudasd velem ítéletedet róla, mert
magam csak itt-ott vagyok vele megelégedve.

Azonban fontosb dologban kérem most tanácsodat. Szándékom
vala ezt még ottfenn létemben közölni veled,² de biz én – elrösteltem. –
Az én itteni helyzetem mind tarthatlanabbá kezd válni. Nemcsak hogy a
10 jó emberek – collegáim – mind inkább ritkúlnak mellőlem, elhagyogat-
ják Kőröst,³ – nem csak hogy a pálya, melyre igazi hajlam helyett kény-
telenség taszított,^a egészségem hanyatlásával napról napra terhesebb
lesz, kedv, erő, kitartás elhagy: de az iskola is az elaljasodás útjára tért.
Egy útalatos szellem kezd itt uralkodni: elfüstölni innét minden jóra való
15 embert, minden olyat, kinek neve a falu határán kívül is hangzik, és gyö-

^a taszított – s jav.

nyörű nepotismus⁴ útján csupa helybeliekkel rakni meg a tanári állomásokat. Így most legközelebb, Szabó K.[ároly] lemondásával abban töri fejét néhány „hatalmas” ember, hogy a görög tanszéket nem is kell betölteni tavasszal, mert addig nincs kilátás „alkalmas” egyént kapni, ha nem várni kell ősziig, (mert akkor jön haza külföldről Wargának igen mediocris fia⁵) addig Warga, meg én, meg egy harmadik tanár, osszszuk meg a 18 görög órát „az iskola közjára érdekében.” No, én igaz tudtam valamit görögül, tanítottam is, de azóta évek folytak el: aztán meg más az, valamit a szobában olvasgatni, más pedig nagy és jólkészült ifjakat tanítani: e szerint az ő kívánatokat csak újabb, megfeszített készüllettel teljesíthetném, még akkor is, ha azt teljesíteni kedvem volna. De mivel a főnebbi „köz jó” bolondja lenni nem akarok, biz én kereken megmondtam, hogy nincs kedvem 16 óra helyett 22-öt tanítani. Ez is – a házi correcturával – úgy elrabolja időmet, munkakedvemet, hogy mást alig dolgozhatom.^b hát még egy új, egy harmadik nyelv. – Ezért aztán van szuszogás, de csak hadd legyen. –

Ily körülmény közt régebben is tűnődtem már azon, hogy szabadulhatnék meg e nyugös pályától. Különben is ez nem csak jövőmet, hajlott koromat nem biztosítja, de a jelenre sem nyújt tisztességes életmódot, a mennyiben az a 7–800 forint még soha sem volt elég évi szükségimre pótlás nélkül. De mit tegyek? otthon nincs anyim, hogy függetlenül megélhetnék, ügyvéd, orvos, mérnök stb. nem vagyok. Tanszéket máshol keresni – ez annyi volna, mint csurgó alól esőbe jutni. Pesten kellene valami subsistentiát⁶ keresnem: de hogyan? Emlegették mások, magam is gondolkoztam – szerkesztőségről. Ne neves ki. Tudom, hogy ez még nyugösebb, és nekem kivált nem való. De mit tegyen az ember. Egy tisztán szépirodalmi, kellő kritikával szerkesztett lap által, még talán az irodalomnak is lehetne használnom. Magam kérnék engedélyt, a kormány előtt nem vagyok igen notatus,⁷ ezt tapasztalám tanárságom alatt. 8 évi hű tanárságomért egy nyilvános iskolában, talán meg is adná a lap tulajdoni jogát. Akkor vagy kiadót keresnék, vagy – mint b. Kemény gondolja – pesti barátim és jóakaróim, kiknek egybeköttetései vannak, <res> összezsínálnának bizonyos számú részvényt, a vállalat első éveinek biztosítására. Ez talán septemberig megtörténhetnék s a lap megindulhatna 50 jövő^c octoberben.⁸ – Más kilátásom nincs, mint vagy e risicóra tenni csa-

^b dolgozhatom: – m jav.

^c jövő – ő [?]

ládi existenciámat, vagy még tovább is itt macerálni⁹ már is elhervadt
lelkemet. Szólj: nem volna-e ily lépés fölötté bolond?

Kérlek tanácskozzál ez ügyben azokkal, a kik engem szeretnek és
tudasd velem az eredményt. Nem szükség mondanom, hogy a dolognak
55 egyelőre titokban kell maradnia. Semmi sem volna kellemetlenebb rám
nézve, mintha időelőtt hírlapi nyilvánosság elé kerülne. Azért óvakodjál
az ujdondászokat beleavatni.

És most fogadd legszivesb ölelésemet. Csókolom a jó komámasz-
szony kezeit, és az apróságot. Julcsának egy pár sort zártam ide. Éljetek
60 boldogúl!

szerető barátod

Arany J.^d

^d egyb.

1139.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, jan. 12. 1860.

Kedves Barátom! Bocsáss meg, hogy leveledre csak most válasz-
lok. Késedelmemnek oka, mivel tudtam, hogy Deák okvetlenül megjő
ezen napokban, s vele akartam közölni főleg tervedet a szépirodalmi lap
5 iránt. Mondanom sem szükség, hogy én és Kemény rendkívül örvendet-
tünk elhatározásodnak; nem csupán azért, hogy ez körünkbe hozna, ha-
nem azért is, mert szépirodalmi törekvéseink egyik központja lennél,
mitől igen sokat várunk. Vörösmarty hatása, kevesebb ismeret mellett is,
nagy igen nagy volt. S nekem mindig az volt hitem, hogy nekünk jó
10 szépirodalmi lap szerkesztőjére még nagyobb mértékben szükségünk
van, mint kritikai lapra. Csak az a kérdés, egy szépirodalmi lap minő ki-
látást nyújt a szerkesztő fentartására. Eötvös nem igen nagy reménynyel
van. Kemény sem ígér arany hegyeket. Én és Deák ellenben azt hisszük,
egy szépirodalmi lap, melynek^a élén neved áll, számíthat a közönség
15 jókora pártolására. Természetesen mi – s ezt Deák mindenekfölött^b ígér-
te – szintén elkövetnénk mindent a részvét gerjesztésére. Egyáltalában

^a melynek – y jav.

^b mindenekfölött – mindenek fölött [?]

Deák határozottan úgy vélekedik, hogy Téged^c kikell [!] ragadnunk azon lélekölő <körbol> állásból, s irodalmi központunkra hozni. Meg vagyunk győződve, hogy a philologiai osztályban első vagy, kit az Igazgató tanács fizetésben részesít,¹ mihelyt ez osztály tagjaira kerül a sor. De hát addig? Ugy hiszszük, részvények alapján is biztosíthatjuk a szépirodalmi lapot, melyet Te szerkesztesz.² Megkísértünk más combinatiokat is. Bármiként, monda Deák, de szégyen volna, ha független állást nem tudnánk itt számodra biztosítani. Kért irjam meg ezt Neked. S meg lehetsz győzödve, hogy Deák oly utakat és módokat ért, melyek önérzetteddel összeférnek. Itt van a Szemle³ is, melyre némileg szintén támaszkodhatni egy pár száz forint erejéig. Mikor épen nem lenne kedved eredetit irni, fordítnál valamit. S aztán, egy pár órát társalogva az irodalomról, stylusról, a nélkül, hogy exament kellene adatnod, – a theologiai intézettől is számíthatnál némi jövedelem-pótlékra.⁴ Azonban fő dolog természetesen a szépirodalmi lap lenne.^d Minő alapokon? még nem tudom. A napokban csinálunk költségvetést, számításokat, terveket. Gondolkozzál Te is e tárgyról s irdd meg <...> nézeteidet. Ha lehet még e hónapban jöjjünk tisztába. S aztán folyamodjál. Ugy tudjuk, ezért Bécsbe sem kell járulni. A helytartóság is megadhatja az engedélyt.^e S hogy megadják, nem kétke<...>dünk. – De többet rövid időn! Most végezmem kell.^f A Naplóba kell irnom az akademiáról.⁵

Czikked folytatását örömmel vettem.⁶ Épen kéziratért jöttek a nyomdából, s én átadám, a nélkül, hogy elolvastam volna. A mit irsz, a mit küldesz, rögtön nyomatom. A correcturát leküldöm. Alig várom, hogy magam is olvashassam.

Most a Szemlébe Mikótól kaptam czikkeket; s gr. Teleki Domokostól.⁷

Boszankodtam, hogy a Te példányodat, mint Szilágyi leveléből látom, nem küldték el. Már megrendeltem. Ugy hiszem, Deákkal nem sokára meglátogatunk.⁸

^c Téged – T t-ből jav.

^d lenne. – e jav.

^e engedélyt – besz.

^f . – jav.

Nőm csókolja Nődet és az ő szeretett komáját. Kis fíjam tiszteli
„körösztapját”,⁹ s minden jót kíván az új évben

50

híved
CsengeryA

1140.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, jan. 25. 1860.

Édes Miskám!

Úgy látom, hogy ha én neked ítéletnapig nem írok, te még azután
sem töröd meg a hallgatást az örökké valóság utolsó perczeig sem.
5 Bezeg! én beszélhetnék „kottás barátságról”¹ s több e féle; de én most is
jobb leszek mint te, elfogadom 2 soros scartétádat² egy levél számba s
folytatom a „kótás barátságot”. Szégyen volna, ha mint^a megkezdtük,
úgy élnők le ezt a beállott LX-dik évet, melyhez isten adjon nektek is
nekünk is, türelmet, és tűrhető állapotot, mert satyra volna jobbat
10 kívánni.

Mi bálozunk ma, egy oly dalidóban,³ melyet – hinnéd-e? a mi
gymn. Igazgatónk^b W.[arga] J.[ános] úr, a te jó ismerősöd rendezett.
Igen is, nyilvános tánczvizalom, rendezi a főisk. Igazgatósága! Ne bá-
múlj: a szegény tanulók javára lesz. De én pár forintomat a nélkül adom,
15 hogy belemennék. Különben sincs kedvem bálozni: most pedig épen
gyöngélkedem is. Hétfőre viradón oly rosszúl lettem, – a^c vérkeringés
rendetlen volta miatt – hogy egész kényelemmel csak azt vártam, mikor
fog már szivütésem végkép elállani. S ez nem tréfa. Pulsusom^d úgy meg-
lassúdott, hogy csak elvéte ütött egyet, azonban minden fájdalom
20 nélkül. Azt hittem, felakad. Mily szép volna úgy halni meg. De semmi
nagyobb következése nem lett, másnap bágyadt voltam és még most sem
vagyok teljes erőben. De fájdalom semmi. – Ez is, hihetően a többihez
tartozik, de még ily alakban nem volt szerencsém hozzá.

^a mint – t jav.

^b Igazgatónk – I i-ből jav.

^c a – besz.

^d Pulsusom – o jav.

Egyébiránt kivagyunk. Nőm, szegény, egyik bajból másikba esik.
 25 Nem elég, hogy köszvénye – mert mi volna más – elő- előveszi, a minap
 egy égés jobb kezét napokig hasznavehetlenné tette – pedig tudod te azt,
 mi nekem az ő jobb keze, áldja meg az isten – most meg egy fogfájás –
 vagy tán rheuma, influenz, migraine, egyik arczát úgy felfűtta, hogy alig
 ismernél rá. Szerencsére már lapped; de a fájdalom még most is heves;
 30 ez az oka, hogy bár elkezdett irni az én édes jó komácskámnak, kényte-
 len volt abba hagyni, és csak általam tolmácsoltatja legszívesb üdvözle-
 tét és ... csókját. Julcsa még mindig Pesten van, nem is akar húsvétig
 hazajőni; különben ir gyakran és nincs semmi baja. Laczi csak oly
 bikficz, mint volt. De beszéljük már másról is.
 35 Hogy az oct. 27-diki ünnepélyen Pesten voltam, azt már tudod, –
 hogy a deczemberi nagy gyűlésen is megfordultam,⁴ azt is hallhattad. De
 ne gondold, hogy a gyönyörű választás, mely történt, – egy-két tag kivé-
 telével – befolyással esett volna.⁵ Úgy látszik, ki volt előre csinálva
 minden. Az előleges értekezletről elkéstem, s így nem vehettem részt az
 40 osztály tanácskozásban, mely tagokat ajánlott; különben nem mulattam
 volna el Lévaít indítványba hozni, ellenben némely urak ajánlását – tö-
 lem kitelhetőleg – ellenzeni. De hiába! már késő volt; csak szavazni le-
 hetett; egy szavazat pedig csak egy szavazat. Különben az oly hanyag
 emberekre nézve, mint te, azt határoztuk, hogy ezután is széket foglal-
 45 hassanak, s így bezártuk a kibuvó ajtót. Ez a rókalyuk,⁶ Miska! már most
 nincs mentség: dolgozni kell.

Ne bántson téged az a Kazinczy-vers tovább. Hogy a magyar kö-
 zönség szájaíze megveszett, hogy az nem a művészt, hanem a hangza-
 tost, a nagyhangút szerette s szereti mindíg, azt én régen mondom – oly-
 50 kor tapasztalom is. Mindenkör azok voltak előtte kedvesebbek, kik, Ka-
 zinczyként „kongatnak harangot”⁷ – s ez a dolog természete. Nem lévén
 fogékonyasága az igazi szépség iránt, az nyerte s nyeri meg a nagy több-
 ség tetszését, a ki^e ugyancsak széles szájjal kimondja, a mi a sokaságnak
 kedves. Legnagyobb költőinket nem a költői, hanem a political gondolat
 55 tette népszerűvé előttünk; Petőfit nem a szépségek, hanem a szilaj mo-
 dor. Egy két kritikus – vagy a lapok folytonos magasztalása is tehet
 ugyan valakit népszerűvé, de ha művei közt nincs, a mi „jól kong” ez a
 népszerűség olyan ráerőltetett valami; elhiszik, bámulják, de nem olvas-
 sák vagy ha igen, nem értik. Nagyon közel példát tudnék rá mondani –

^e ki – k jav.

60 hanem exempla sunt odiosa.¹⁸ – Annyit mondhatok e Kazinczy-historiára, hogy nem igen irtak ez alkalomra gyöngébb verset mint az én Lonsoczi barátom:⁹ még is akadt ünnepély elég, mely a koszorúsak mellőztével ebben talált legtöbb szépet, mert ugyancsak magyarosan kimondja, a mit más százszor el énekelt. De gustis.....¹⁰

65 Gondold, miben töröm a fejemet. Abban, hogy e boldogtalan schulmeisterséget¹¹ még boldogtalanabb állapottal cseréljem föl. Barátom, kivénülök, kibetegszem ebből. És talán e helyzet oka, hogy lelkem elvesztette minden rugékonyságát. Aztán meg nem is igen kellünk itt már „hires emberek.” A minap kivált igen kezdé felütögetni fejét egy

70 gyönyörűség [!] rendszer: a nepotismus.¹² Arról van szó, arra van célzás: „csupa kőrösi fiakkal rakni meg az intézet tanszékeit – az idegeknek úgy sem állandók, mingyárt elmennek, ha jobb kenyérre hívják őket.” S ezt itt nem találják természetesnek. Közelebb W-[arg]a megmozdított minden követ, hogy önnön fiát –^g egy igen mediocris ficzkót –

75 ültesse Szabó Károly helyébe.¹³ S még hozzá, félévig, a mig t. i. academiáról megjő – nekem és másnak kellett volna vonni helyette az igát. De ellenszegültünk, s az egyház tanács – becsületére legyen mondva – mást választott, a kit mi is akartunk.¹⁴ Midőn e nepotisticus¹⁵ híreket hallottam először, annyira elkeseredtem, hogy komolyan gondolkoztam

80 az inneni megválásról. – Különben is az állapot mindig terhesebb; kedvem nincs, kedélyem roncolt, erőm is elhagy,^h – s fejjúgásom azon eredményt kezdi szülni, a mit szegény komácskámnál.ⁱ – Mi jövőt várhatok, ha egészen kidőltem? Hát ha más körben – péld. Pesten, még visszanyerné lelkem hajlékonyságát. De mit csináljak ott, hogy el ne

85 veszszek családotól? Ezen töprengtettem mostanság s közöltem is egy pár pesti barátommal, kik tehetnének valamit.¹⁶ Meglássuk mit hoz az idő.

De most látom, hogy igyót¹⁷ végére jutok a papirnak – pedig nem akarok más lapot kezdeni. Julcsa dolgában még semmi megállapodás.¹⁸

90 Bízom magára. Én most academiái értekezésem folytatását írom, a Szemlébe.¹⁹ Hoszú lesz, de tán csak majd bevégezem. Még nem úntam belé. Verset soha. Néha szottyanna kedvem, de akkor idő nincs, – így

^f odiosa – a o-ból jav.

^g – jav.

^h , – -ból emend.

ⁱ – s fejjúgásom azon eredményt kezdi szülni, a mit szegény komácskámnál. – besz. a lap bal szélén, függőlegesen

elmarad. Most is corrigálnom kellene – ifjoncz vad észjárását – de biz én
félretettem, hogy neked irjak, s kívánjam hogy isten a maga lehető jósa-
95 gát terjeszsze ki rád és az én kedves – igen kedves komámasszonyra,
most és mind örökké

Amen! <Amen! >
így akartam aláírni,
de nem sült el mingyárt²⁰

1141.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. február 1.]

Édes jó barátom, igazad, tökéletesen igazad van! Vétkes és hanyag
ember vagyok. Mindennap volt szó köztünk ilyenformán: Irni kéne már
Aranyéknak! De bizony már ma csakugyan irok.. Irtal-e [!] már Ara-
nyéknak? Azonban, mindaddig, míg kedves leveled meg<> nem adta
5 lelkemnek a határozó lökést, az irás elmaradt.

Legelsőben is köszönöm a szives ohajtást; adjon isten minden jót!
Talán ha rajtunk állana, egymást boldoggá tenni: boldogok lennénk?
Azonban ki tudja, ki tudja?

Továbbá jelentem: hogy hiszen mi is dalidózunk, bálozunk.¹ Neve-
10 zetesen: Etelka-estéjén² voltunk egy ösmerős jó asszonyunknál. Akkor
éjjel 12 éve láttam ott meg a feleségemet; emlékeztem, hasonlítgattam,
igyekeztem 12 évvel ifjabb lenni, és – nem megyek többé Etelkaestéjére.
Azután Rimaszombatban lesz bál az akademia palotájára.³ „De én pár
forintomat a nélkül adom hogy bele mennék”. Megkivántatik ugyanis
15 hogy talpig magyarba öltözzék az ember; nekem pedig se pénzem se
kedvem „megkordoványozni” magamat.⁴ Örültség, divat az egész
magyarizmus, de engem mégse boszant, mert alapja mégis hazaférfés és
... demonstratió.⁵

Mostanában nekem sincs teljes egészségem. A szelek kinoznak,
20 sokszor 5–10–20 napig egyvégben. Hanem az a te becsületes pulsusod
édes Jánosom, csak hadd verjen még, a hogy verhet! Ha egyebet nem
említek is, pedig emlithetnék, azokért a te jó kedveseidért. Isten megen-
gedte hogy gyermeket ne temess soha, hogy felneveld őket: áldjad sor-
sodat, nem te vagy a legboldogtalanabb! Aztán elég idő lesz ott lenni is;

25 és mi lesz ott? és mi lesz azontúl? ki tudná megmondani?! Én most a
„természet rendszerét” olvasom.⁶ Furcsa dolgok! de nem beszélek róla
most semmit.

Feleségem épen úgy van mint szegény komámasszony, legalább két
hóig úgy volt; szinte bánja: hogy Pesten mégis ki nem húzatta a fogát. Füle
30 zúg, háta, dereka fáj!^a... De most jut eszembe, hogy megpirongatott itthon,
hogy gyengélkedéseiről írta[m]^b és szerinte, túlzólag irtam nektek régeb-
ben. Tehát ő piros pozsgás menyecske, kutyabaja! Ezt azért irtam ide, hogy
elolvastassam vele. Meglásd: ez se fog tetszeni. Illyenek az asszonyok! De
hát az ellen a köszvény ellen, van biztos szer kedves komám asszony! itt
35 van közel Levárt, a mint már sokszor mondtam. Aztán ne égetgesse a ke-
zét, mert az bizony fáj; én is emlegetem azt a jó kezét sokszor, mert igazat
vallva: itt a kifli nem sükerült. Tréfán kívül: bizony elég szomorú az: hogy
ennyi fájdalommal, nyomorral kell küzdenünk^c az életben!

Mi az akademiát illeti: felőlem határozhatatok akármit. Én nem
40 lépem azt a küszöböt át soha.⁷ És ha értesitnél: mikép kellene legal-
ka[!]masabban^d visszavonulni, botrány nélkül: megköszönném. Tán
legjobb lesz hallgatni, hallgatni s aztán végkép elmaradni. Jóllaktam az
egészszel. Aztán maholnap^e a széklábra is rákerül a sor, hogy tag legyen.
Nem nagy dicsőség ollyanféle emberekkel egy széket ülni. De meg bará-
45 tom! hidd el: bennem nincs annyi erély,^f hogy a parizsi^g akad. tagságért
is, egy órát komolyan dolgozzam.

Minek is az nekem? ahogy megvoltam eddig, megleszek ezután is.
Különben is, akár kevés tehetségem, akár a sajtókezelőinek [!] gazsága,
akár a publicum marhasága az oka: de mindig éreztem iróskodásom
50 nyügét, feszét, kellemetlenségét, a teljességnek valami hiányát. Hozzá
még a Kazinczi-historia, s készen vagyok. Biztos tudomásom van róla:
hogy nem csak anyi történt, mennyi világosságra jött; az a választmány,
a versek elítélése után, egy valóságos megbecstelenítést akart rajtam
elkövetni.⁸ Tele vagyok epével és dühvel. Aztán adott-e nekem (és
55 respective⁹ magának), elégtételt az Akademia? megállott-e férfiasan ön-

^a fáj – f jav.

^b írta – a leh.

^c küzdenünk – z besz.

^d legalka[!]masabban – emend.

^e maholnap – m jav.

^f erély, – l jav.

^g parizsi – i jav.

tudatos ítélete mellett az ordító tömeggel szemben? Nem! gyáván és nemtelenül viselte magát. Csengery felől azt hittem hogy nagyobb ember a többi aprónál;¹⁰ épen olyan, ha nem kisebb. És lázadásba hoz: hogy ezt mégcsak tudtokra se adhatom. – Sok, több, minden összejött hogy
60 megaláztassam. Ösmered Hámos Gusztit a touristát,¹¹ a mint mondani szokja, minap Putnokon az utcán szánt és vigasztalt fátumom miatt. Nem vagyok e dolog miatt egy perczig se nem-izgatott állapotban. Mondják, jó embereim mondják, hogy kár is volt fellépnem vele; hal-
lom: hogy csakis azért kaptam a jutalmat mert veled egyet értettem, azért
65 voltam épen akkor nálad. Szamárnak és gaznak is készek egy füst alatt tartani. Mind ennek oka Toldy, azután a sajtó, e gaz jellemtelen sajtó, s ez a gyámoltalan akademia. Jókainé szavalása, Kakas Márton felszólalása, mind csak rosszabbá teszi a dolgot.¹² Átkozott legyen mennyen és földön ki legelőször nógatott a pályázásra! Látod: miből nem érheti az
70 embert becstelenség!? Hogyan származhatik veséig járó compromissio?!¹³ És én ezekkel az emberekkel érintkezzem, kiket utálok? annak a testületnek legyek tagja, melly testület elsöben^h teljesen meggyalázni akart, azután behunyt szemmel nézte, a mi velem történt?! Nem soha! de hagyjuk.. hagyjuk el barátom!

75 Oh édes barátom! ne menj te arra a Pestre! kinlódjál Kőrösön, kínlódjál [!] bárhol, de Pestre ne menj! Ott lennél még igazán beteg, beteg lélekben, testben és hitben. Tudom én azt: hogy neked más lehet Pest, mint nekem, de neked se való; nem a te jellemed, kedélyed, érzelmeidhez való hely az. – A boldogtalanság rád nézve, – s tán mindenkire
80 nézve – nem a helyben van ugyan: de sorsodban, tenmagadban; a praedestinációban;¹⁴ és mégis ne menj Pestre. Csak ne menj. Minden állapotban rossz most, nem csak a tanárságban. Hát minket milly iszonyuan zaklatnak! a kormány most az egyes egyházakhoz fordult;¹⁵ a népet fogja fellázítani ez bizonyos; és a nép, a nép az marad örökké, mi volt: értel-
85 metlen szenvedélyes tömeg. Tornallyán hallottam a főbirótól: hogy ezután már fizetesünk [!] a néptől nem tudja hogy jön be? sat.ⁱ ez anyit tesz: a kormány fel fogja menteni a népet tartozásainak teljesítése alól. Szép napok várnak reánk!^j de csak hadd^k jöjön a minek jöni kell.

^h elsöben – ö jav.

ⁱ sat. – t leh.

^j reánk – án jav.

^k hadd – d jav.

És nem nevetsz-e: hogy én mégis verseket firkálok? értsd meg:
 90 kénytelen vagyok! nem a Geniusz ösztönöz belőlről.. oh majd mit mondat magának ez a Génusz! – hanem tartozom. Először restelem ezeket az ingyen lapokat évekig istennevében [!] kapni; Azután [!] Pákhtól vagy inkább Heckenasttól pénzt vettem fel mikor Pesten voltam. Le kell dolgozni, adósa¹ senkinek nem szeretek lenni. Aztán az a fene Szathmáry
 95 Károly a feleségemet vette körül akkor hogy irasson velem a Vész-könyvbe;¹⁶ aztan [!] Eötvös [!] irt a Vahot Sándorné ügyében¹⁷ sat.^m sat.ⁿ sat.^o Ebből származik az én poétáskodásom.

Imé az én papirom is elfogyott, de az engem nem confundál,¹⁸ ezt a másikat veszem elő a Kánitz uram¹⁹ készítményéből. (Ad vocem²⁰ Kánitz: [!] Julcsa megkapta-e a magaét [!] Tóth Kálmántól?).²¹

Tehát ezek indokai az én poétáskodásomnak. Aztán ennek a szegény asszonynak szeretem, hogy járjanak a lapok; néha bele-belenéz, mustrákat,²² divatképeket sat.^p kap; pénzt nem adhatok ki a zsebemből, így segíték^q hát a dolgon; egy egy sovány vers meghozza neki ezt a
 105 szintúgy sovány örömet. Végre Egressy is belém csimbalykodott,²³ mit csinálsz vele? Csak ki ne hagyná aztán: millyet irjak?²⁴ mint a schuszternek: hogy vágott orru, hegyes orrú legyen a saru; mert én azt^r nem szeretem, nem is tudok hozzá. Ugyancsak szorítja Gábor az öreg Szemerét; soha nem hallott dolgokat ad tőle, és ír róla.

110 Hát az mi bolond: hogy a hírlapok szerint Te Zrinyit általdolgozod?²⁵ Gondolom: a Szemlében folyó székfoglaló beszéded adott okot e képtelen állításra. Illyen ez a mi litteraturánk! okos szerkesztők nem látják által: hogy illyesmi lehetetlen; s a hirt,^s a bolond hirt, adják tovább mint veszik.

115 Hirröl lévén szó: itt egy furcsa történet foglalkoztatja most az emberek figyelmét. Ha Szász Károllyal levelet váltasz: ird meg neki, vagy mondd el neki. Emlékezhetsz <...> egy szép nagy házra;^t ott lakik <...>.

¹ adósa – d jav.

^m sat. – t leh.

ⁿ sat. – t leh.

^o sat. – t leh.

^p sat. – t leh.

^q segíték – e jav.

^r azt – z jav.

^s hirt, – i jav.

^t házra; – z jav.

a Szász K.[ároly] volt^u tanítványának testvér bátyja. Ez néhány – nem sok – év előtt elvette <...Emi>liát, egy ifju <...> leányt <...>, s most
120 végkép elszakadt a férjétől, ez az^v asszony. A mi ugy történt: hogy a családban ténfergett egy haszontalan tanyérnyaló [!] ember; Szász [!] K.[ároly] volt növendékének^w pajtása, udvari bolondja, valami <...> ez sebész-növendék volt egykor Pesten, <...nál> is volt egy ideig valami újsághajtogató vagy mi. Szellemtelen, bitang, haszontalan és <...>; de az
125 elegans, szép, ifju asszony más szemmel látta <...>; belészeretett, a viszony folyt; s egyszer gyanúra a férj apja és testvére hozzá mentek, s ez a semmirekellő az első szóra általadott 150 levelet a kedvesétől. Ebből iszonyú confusio lett; kisült hogy a nő terhes e bitangtól, hogy néhány ezer forintot adott már neki sat.^x sat.^y – Az itteni felsőbb körökben nagy
130 a bámulat és csudálkozás; s általában a közvélemény nem azon csudálkozik hogy valaki valakinek a nejét elszerette, mert ez nem szokatlan a világon; hanem azon: hogy <...>, képes volt fizetni; hogy ez a bitang így elárulta.

Ime, édes barátom! beszéltem, irtam sokat. Haragudtam, witzeltem,
135 pletykáltam eleget. Most már remélhetem bocsánatodat a hanyagságért ugy-e?

Áldjon meg tehát a jó Isten benneteket! ölelünk, csókolunk százszor és ezerszer.

Hanva, febr 1. 1860.

140

Miska.

UI. Julcsát csak hagyjátok magára, az idő majd kifejti a mi legjobb lesz.²⁶

^u volt – o jav.

^v az – jav.

^w növendékének – éké jav.

^x sat. – t leh.

^y sat. – t leh.

1142.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, febr. 2. 1860.

Kedves Barátom!

Én sokféle tervet csináltattam már és csináltam magam is a szép-
irodalmi lap iránt; de minden tervek közt legjobbnak tartjuk (én, Ke-
5 mény és Deák) a Heckenast ajánlatát,¹ némi módosításokkal, mint p. o.
hogy heti lap legyen, ne kétheti stb. Olvasdd meg, s <...> tudasd véle-
ményedet. Mi legjobbnak tartanók, ha most a félév végén a szünnapok
alatt felrándulnál Pestre s együtt elintéznők az elintézendőket.² A Hecke-
nast szerződése szerint 1000 forint tiszta nyereségre lehetne kilátásod.
10 Azt hisszük, az Akademiánál is kivisszük, hogy mielőbb fizetésbe
juss.³ De mindezekről szóval. Isten áldjon!

barátod
Csengery A.^a

^a egyb.

1143.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. február 7.]

Kedves Barátom!

Vettem becses soraidat, a Heckenast ajánlatával együtt, s először is
köszönetet mondok azon szives buzgaloméért, melyet ügyemben tanúsí-
tasz, midőn drága perczeid feláldoztával azt egészen magadévá teszed, s
5 úgy jársz el benne, mint saját legfontosabb ügyeidben. Fogadd hálás
köszönetemet.

A H.[eckenast] ajánlata, könyvárusi ajánlatnak igen jó: de tudja is-
ten, mégis hogy vagyok vele. Nem a kétheti megjelenés – noha szerintem
is czélszerűbb volna hetenkint adni egy ívet – nem is a pénzbeli ajánlat,
10 előfizetési ár stb az, a mi egy ily szerződéstől idegenné tesz; hanem a
gondolat, hogy a szerkesztői elveket sokszor a kiadó speculativ irányá-

nak kellene majd alárendelnem. Ime ez irány már az ajánlatban is ütögeti
fejét: mert hisz mi más célból volna az kikötve, hogy a kiadónak befo-
lyás engedtség nem csak a programm megállapításába, hanem még a
15 lap elnevezésébe is? Természetesen: ütni kellene a nagy dobot, hogy
csődüljön a közönség. Ismerem e fogást: kereskedőt nem is kárhoztatok
érte, hogy túldicséri a mit árúl: de akkor ott leszünk, a hol a többi lappal
vagyunk. E befolyás aztán az egész viszony alatt éreztetné magát. „Ja! a
közönség ezt szereti, ezt nem; – a kritika megbuktatja^a a lapot; – jól kell
20 lenni minden lappal, minden íróval; Leben^b und leben lassen”^{c1} s több
efféle; vagy „ez s ez kiadónál megjelent munkát csak dicsérni lehet”^d.
S ha az ily ellenvetésre nem hallgat az ember, az is baj és vesződés; ha
ráhallgat, akkor meg mit lehet eszközölni. Olyan lap, melyben novellát
irkálnak, verset dudálnak,^e mindent dicsérnek, nagyot ígérnek, képesked-
25 nek,² legyeskednek, magyarizálnak, bált kritizálnak stb. olyan lap úgy is
elég van – talán sok is.

Ha már én csakugyan e tövises pályára szánám magamat, s kivált
ha engedélyt is nyernék saját személyemre, akkor legjobb volna teljesen
szabad kezet biztosítanom a lap körül, azaz nem kötni magamat speculans
30 kiadóhoz. Hanem ez oly risico, hogy én aligha neki merek ugrani. Lehet
hogy nevem – ámbár ennek a nagy közönség előtti népszerűsége felől
sem^f élek csalódásban – hogy nevem az első évben összehozna annyi
előfizetőt, a mennyi szükséges volna a lapnak – s tán a szerkesztőnek is
– hogy megéljen: de hát azután? s hátha nem? Sok előfizetőt csak nagy
35 várakozás gyűjthetne: s mimódon fognám én ezt kielégíteni? S ha biztos
volnék is benne, hogy mindig és mindenből a legjobbat adom: kellene-e
e nagy közönségnek a legjobb? Azonban mi biztosít, hogy csak tűrhető
jót is nyújthatok? Magam<,> törött, beteg ember; régibb íróársaim ha-
sonló tétlenségre kárhoztatva: hol veszem én iróimat? Nevelni lehetne:
40 de az lassan megy, addig lapostúl meghalhatok. Ezt én mind százszor
elgondoltam: csak a minapi elkeseredés, valamint kiáltó szüksége egy
irányadó szépirodalmi lapnak, birt rá, hogy szóba hozzam ezt a dolgot.
De nem bánom, hogy tettem: ismerkedjünk a viszonyokkal, beszélges-

^a megbuktatja – t jav.

^b Leben – l jav. [?]

^c ” – ””-ből emend.

^d lehet”[.] – emend.

^e dudálnak, – á jav.

^f sem – s n-ből jav.

sünk, tervezzünk, az eredmény semmi esetre sem lesz haszon nélkül:
45 vagy módját találjuk egy ily lap létrehozásának: vagy meggyőződöm,
hogy az helyzetemben nem lehetséges,^g aztán békén hordom a jármot,
mely nyakamat töri. Ez is nyereség, ha az ember megtanúlja túrve meg-
adni magát sorsának.

Keményt, Deákot legszivesebben ü[d]vözlöm^h és köszönöm rész-
50 vétöket irántam. Nehány szombat-este vártalak már, gondolva, hogy
olyankor inkább van időd beváltani ígéretedet³ s én is szabad vagyok az
iskolától. [!] Még nem tettem le a reményről, bár, a mint veszem észre,
az ígélet mindjobban elhallgat. Kedden vagyⁱ szombaton jőjetek, ha még
e félévben szerencsém lesz: mert szerdám, vasárnapom^j szabad a mostani
55 órarend szerint. Én nem tudom, ha fölmehtek-e végén e hónap, a midőn
4–5 napi szünidőnk lesz – szünidő, mely catalogus-írással⁴ lesz elfoglalva.

Csókolom a kedves komámasszony kezeit – s a gyermekeket, meg
Julcsát.⁵ Hogy viseli magát ez a rosz lány? Azt ízenem neki, jó legyen,
bút ne hozzon ősz fejemre. Szabó K.[ároly] átadta a 40 forintot: köszö-
60 nöm.⁶ Csak önféjű ember vagy te: nem boldogúlok veled: pedig oly
szivesen dolgoznám a Szemlébe⁷ a nélkül is. Bezzeg! ha nekem 24 óra
alatt be kellett volna nyújtanom a székfoglalót. Egyébiránt méltányos
dolog.

De nem csevegek tovább. Fogadd legszivesb ölelésemet!
65 NKörös, febr. 7. 1860

igaz barátod
Arany János^k

^g lehetséges, – e é-ből jav.

^h ü[d]vözlöm – emend.

ⁱ vagy – v jav.

^j vasárnapom – m jav.

^k egyb.

1144.

ARANY JULISKA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1860. február 26. vagy 27.]

[Csengeryéknek Leona nevű kislányuk született.]

1145.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, febr. 27. 1860.

Kedves Barátom! Végre a sok kézirat és nyomtatvány corigálása közt időt veszek Hozzád írni, felelni leveledre, melyre már rég kelle vala válaszolnom.

- 5 Válaszom igen rövid. Bármennyire ohajtanálak egy szépirodalmi lap élén látni, el kell ismernem, hogy kedélyed és szertelen lelkismertesség [!] nem szerkesztőnek való. Mennyi töprenkedés levelédben! [!] Ez az átka a közügynek. A jobb a jónak ellensége. Látod az eszményt, s – mert viszonyaink közt nem tartod elérhetőnek, megközelíté[sé]n^a sem
10 törekszel. A lelkismeretes [!] és okos ember számot vet erejével^b és a nehézségekkel – s a lelkismeretleneknek [!] és nem okosoknak hagyja a cselekvési tért! Mindebből pedig csak az következik, hogy a mit a Hec-
kenast ajánlatára irtál, csak annyiban fogadható el, a mennyiben megle-
het, hogy jobb lenne könyvárus^c kiadó nélkül magadnak adni ki lapot; ^d
15 mi<.> <...> aggodalmad azontúl van áll is nem is. Mindezt azonban legjobb volna ide fenn megbeszélni együtt.

- Haragszol, hogy a Szemlébe adott becses cikkekédért még tisztelet-
díjat is küldök. Még jobban fogsz haragudni, ha <.> megtudod, hogy:^e
azon elvből kiindulva, hogy én a Te cikkeidet nem díjazhatom kellőleg,
20 még több díj eszközésén <...> töröm fejemet. A dolog ennyiből áll. Azon kívül, hogy én az eddigi díjt ezentúl is fizetem, felszólításomra
Ráth Mór ajánlkozik munkádat a Szemléből utánnymatni s együtt maj-
dan kiadni,¹ 25 fital honorálva <...> ivét.^f Igaz, hogy ezt nem tehetné a
sajtótörvények szerint egy évig az utolsó cikk megjelenése után; de az
25 <...> én engedelmem kijelentése mellett joga van rá, miután csak én
emelhetnék panaszt, mint a Szemle szerkesztője, a ki magam teszem az

^a megközelíté[sé]n – emend.

^b erejével – e jav.

^c könyvárus – v besz.

^d a – jav.

^e megtudod, hogy – besz.

^f ivét. – besz.

ajánlatot a kiadásra, miután az Neked, már csak eddig megjelent közleményeid után is többet jövedelmezne ismét száz ftnál. Csak a te beleegyezésed kell s kész az alku.

30 Azonban sietnem kell – az akadémiai ülésre.²
Szinte feledém megirni, hogy nőm tegnap reggel^g szerencsésen egy kis leányt szült.³ Mindketten egészségesek.
Nőm üdvözöl, valamint^h Nődet is tiszteljük üdvözöljük mindketten.
35 Julcsa ma házi bálban van Benkőéknél.⁴ Morócné⁵ volt szives elvinni.
Isten áldjon! Ölel

hű barátod
Csengery Antalⁱ

^g egyb.

^h valamint – val jav.

ⁱ egyb.

1146.

ARANY JULISKA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1860. március első fele]

[Arról tudósít, hogy Csengery Leonának Arany János lesz a keresztapja.]

1147.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1860. márc. 14. vagy 15.]

[Megküldik a tagsági oklevelet.]

1148.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Körös, márcz. 18. 1860.

Kedves Barátom!

Valóban nagy-ideje, hogy válaszoljak becses soraidra. Lustaságom mentse ki azon sehaszna kedély, mely éppen oka e lustaságnak.

5 Igazad van: a szerkesztés nem való nekem. Tompa is azt írja,¹ a nélkül, hogy tudná, mi czélból valék Pestre költözendő, hogy ott lennék én igazán beteg. És ez nagyon valószínű:^a magam is azt hiszem. Tehát a két „tűrhetlen” állapot közöl^b folytatom a tűrhetőbbet, mig tudom. Azontul... eh, ki tudja! azontúl van-e még valami?

10 Fáradozásod a Ráth-féle ügyben² nagyon köszönöm: de elvem ellen van lekötni oly munkát, mely még nem kész. Mégis, ha már csak kevés volna hátra! de még, hogy hirlapilag szóljak, nem vagyok túl „a kezdet végén”. Mikor lesz ez befejezve, kivált ha úgy dolgozom rajta, mint mostanában! Ez a „pestezhetném” egészen kihozott a munka sodrából. [!] A Te „Szemlédet”³ majd csak elbízatom szóval: de a könyvárus megölné. Tehát még egyszer köszönöm szives ajánlatodat és közbenjárásodat.

20 Tegnapelőtt kaptam az akadémiai „szabaduló-levelet”⁴ – mely azonban, rám nézve inkább már talán „opsit” lesz. Mint örülnék én ennek másforma kedélylyel, munka kedv,^c munkaerő mellett! Így pedig oly „humorosan” érzem magamat, de nem tiszt. tagtársam Jókay értelmében; hanem Petőfi sorai jutnak eszembe:⁵

25 Ha pedig az időd lejárt,
Obsitot kapsz, de mekkorát!
Tudod, mért kapsz olyan nagyot?
Hogy legyen otthon paplanod.

nekem is csak paplan kell már – vagy terítő.

^a valószínű: – í [?]

^b közöl – z jav.

^c **munka** [sorvégen] **kedv** [sor elején] – kötőjel nélkül

No de elég a szomorúból. A többiek itt „Értesítő” competia⁶ (?)
30 fejébe egy füzettel többet kaptak, mint én. A „Knauz Nándor” féle dis-
sertatio nem jött meg nekem.⁷ De vajon kompetál-e⁸ az Értesítő, vagy elő
kellene fizetnünk?

Az örvendetes ujságot, melyet leveled végén emlísz, már tudtuk,
Julcsa megírta rögtön.⁹ És most azt is megírta, hogy ismét engem tisztel-
tettek meg a keresztapasággal.¹⁰ Nagyon köszönöm. Isten éltesse az én
35 kis Leonámat, szüleivel, testvéreivel – és még lelkes keresztmamájával
együtt, kinek első alkalommal légy szives átadni kézcsókomat. Örvendve
olvastuk, hogy kedves jó komámasszony már az első napokban is jól
volt: remélem, azóta sem lett rosszabbul. Igen sajnálom, ha a fel nem me-
netel részetekről várakozást hiúsított meg: de nem jut eszembe hogy
40 ígértem volna, noha ellenkezőt sem írtam. Míg úgy állt a dolog, hogy
lépéseket teszek a lap iránt, volt is szándokom felrándulni, de aztán letet-
tem róla. Hiba, hogy nem írtam meg.

Hát az a lány hogy’ viseli magát?¹¹ Ohajtva várjuk a húsvétot,
kedves komámasszony ígéretének teljesítését. S az nem sokára itt lesz
45 már. Remélem, te is szakíthatsz egy pár napi időt a kirándulásra. Addig
is áldjon isten, kedveseiddel együtt, és szeressen minden jóval!

igaz barátod
Arany János^d

^d egyb.

1149.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, március 30. 1860.

Édes Miskám! Vártam az ihletést, hogy válaszolhassak leveledre,
mert nálam s azt hiszem nálad is, nem minden percz, vagy üres óra al-
kalmas a levélírásra, s az embernek várnia kell a kedély derültebb állapo-
5 tát, mint egy kis napfényt ez esős, borongós tavaszi napokban. Végre
megjött az: kedves komámasszony küldeménye s a tíz napi szünidő,
melynek ma élvezem első délutánját, felkölté a szükséges hangulatot, s
levelem indul.

Mindenek előtt a liptaira – fájdalommal kell kimondanom, hogy
10 nem jó az. Tegnap kóstolám először, – ha ugyan féltányérral megtehetetlenkedni kóstolásnak nevezhető – és meggyőződtem, hogy rossz. Rossz, mert igen hamar el fog fogyni, nem úgy, mint a kőrösi sajt, mely tartósság és szilárdságban malom kővel vetekedik. Egy pár nekünk is függ ősz óta a kamrában, de mivel a mai elsatnyult emberi nemzedék
15 nem képes gyurt vasat és kősziklát enni, majd csak köszörükövet vágatok belőlük. Az ilyen sajt eláll örök időre, hanem a küldött liptai mihamar odalesz. Mindazáltal csókold meg érte nevemben a k. komámaszszonyt – mert bizony nem küldhetett volna kedvesebbet. Én igen szerettem esténként az efféle comedentiat,¹ – s ily finom kiadásban, nem tudom, élveztem-e liptait valaha, vagy soha.

A te bajaid, meg az én bajaim – hagyján! sohse emlegessük többet. Mondhatnék ugyan egyet és mászt leveled azon pontjára nézve, melyben úgy kikelsz, de te nem az az ember vagy, kinek valamit mondani lehet. Hanem egyebet mondok. Teljes meggyőződésem, hogy a magyar
25 költészet az elsatnyulás, elaljasodás korszakát éli. Fog-é valaha magasb röptet venni, az az „istenek térdén fekszik”,² de ha egykor irodalom története lesz, a te nevedet nem a hanyatló, hanem egy elébbi fényes korszakhoz fogja még számítani. Engem talán már az átmenetre tesz, s félek, hogy az eláradt bünökért, részben énnekem is kijut a felelősség. Ez
30 hitem, és így fog teljesülni. Azért ne bánd te az olcsó koszorúkat, a profánnum vulgus³ tapsait, – megtetted a mire hivatva valál, lelked nemesb valóját adtad a közönségnek, nyugott lehetsz. Az én törekvésem is komoly volt, de a követő nemzedék balúl értette azt, s én, ki a forma és eszme harmóniáját akarám kiküzdeni, idomtalan szörnyeket látok nyomdokimon. Ez is kellemetlen helyzet. Azonban rosszúl tennéd, ha végkép
35 elfordulnál az akadémiától:⁴ ezt minden egyébnek tulajdonítnák, csak annak nem, a miből eredt.

Igazad van, nem megyek én Pestre. Te azt sem tudád, azt sem kérdezed: miért?... mi kilátással? s a teljes meggyőződés hangján intesz,
40 hogy ne menjek oda. Jós lélek, előérzet vagy combinált tanács szól belőled: én engedek annak. Pedig, ha tudnád, mily gyötrő ez állapot. Nem anyagilag, – az engem kevésbbé nyomna – hanem szellemileg. Nem voltam ifjakat vezetni való, mikor elfogadtam is, – azóta, kivált régi bajom által, egészen megnyomorodtam. E folytonos szenvedés, e folytonos
45 érzése annak, hogy az ember, hivatásán kívüli helyzetben működik –

nem tudom mi lesz ennek vége, ha soká folytatom. Ezért akartam állapotomon változtatni, míg talán nem késő. De oly kevés a pálya, melyet csak így is betölthetni reményem lehetne, hogy mindig visszarettenem a változástól. Hiába, családom van, s inkább az ismert rossz, mint ismeretlen
50 új. De halld már, miféle változás forgott eszemben.

Említém főnebb, mennyire bánt a szépirodalom súlyedése. Megbeszéltem ezt Pesten, oly emberek közt, kik velem egy véleményen vannak. Közösen elismertük, hogy egy irányadó lap nem léte a baj, hogy tehet akárki jót, rosszat a nélkül, hogy valaki ügyelne rá az irodalomban, – se
55 író, se közönség nem tudja magát tájékozni, – a műérzék teljes kiveszőben. Tehát lap kellene, mely egy ifju költői nemzedék növelését tűzné ki céljául, de nem úgy mint a Napkelet.⁵ Én egy ily tervvel hoztam kapcsolatba megválásomat e nem nekem való hivataltól. Lapengedélyt akartam kérni, saját személyemre. Többen a pestiek közül javalták. Heckenast
60 kiadóul ajánlkozott hat évre, évenként 3000 ft fizetés mellett, melyből az 52 ívnyi lap szellemi részét ki kellett volna állitnom. De ha magam nevére kapom a tulajdonosi jogot, könyvárus mellőzésével is megkísérthettem volna. Ennyi az egész. Heckenast írásba adta ajánlatát, de én se igent, se nemet nem mondtam rá.⁶ Beláttam minden akadályt, mi e nyak-
65 törő merénylet ellen szól. Első a saját alanyi szenvedésem, mely akadályoz a munkában. Másik az oly írók nem léte, kiknek műveit mintalapban használni lehetne. Ti régiek, nem dolgoztok, újakat hol veszek? Mielőtt a lap nevelne ilyeneket, addig nem egyszer, de százszor megbukik, ha a kenyér és babér irígysége megrohanja. – De ha csupa remek műveket adna, akkor is valószínű elbukása, mert a közönség nem olyat kíván.
70 E szerint úgy látszik, *pium desiderium*⁷ marad az egész. Holnapután Pestre megyek Juliskáért – akkor tán lesz még róla szó, aztán elfeledjük.

Hogy Zrínyit én átdolgozom és kivált úgy, mint a lapok emlegették, abban semmi sincs.⁸ De annyi van a dologban, hogy én pár évvel ez
75 előtt megkísértettem, mire mehetnék Zrínyivel, meghagyva egy a mint van, csupán verselését téve élvezhetőbbé az által, hogy caesurátlan⁹ sorait a szavak másképp rendezésével, caesurássá változtatnám, és ahol ríme nagyon rossz, mással pótolnám, tulajdon szavaiból. Ily módon az első éneken át is mentem, s még akkor felolvastam volt Toldynak, ki úgy
80 látszott akkor, nem igen kap rajta. Most az akad. gyűlésen megszólít, nem volna-é kedvem Zrínyit oly módon átdolgozni, népszerű kiadás számára; én mentegtettem magamat idő s kedvhiánnyal, s a dolog azóta

ennyiben hallgat. – Oly nyelvbeli s más forma átöntés, melyet a lapok emlegetnek, soha, eszem ágában sem fordult meg, nem is hiszem, hogy
85 valaha igaz költő olyat merészlene.

A „talpig magyar” időszak¹⁰ még nálam sem állott be. Tudom, meglőnek Pesten: de hiába, ha az egész hon „virágozik” is, nekem nincs kedvem „virágozni”. Volt idő és pedig nyomasztóbb légkörben (1850–2) hogy kinevettek a magyar nadrággal, megvárom most, míg kinevetnek a
90 némettel is. Félek, hogy ha csináltak, kimegy a divatból. Megvárom a lelkesedés állandóságát. – Felöltönyöm mindig volt magyar is, az most is van, és hordom, – de sarkantyút nem veretek. Az ily gebe pegazus, mint az enyém, nem való sarkantyúhoz. – Hagyjuk azt Kakas Mártonnak.¹¹

Hanem elég! hadd vigye a pósta, mert még itthon talál maradni,
95 mint az, melyet nóm ez előtt három héttel írt volt, s én rám várakozva, kénytelen vala megint eltépni. Öllelek és csókollak, édesem, – vagy, mivel az így távolból mit sem ér, hát isten áldjon meg, ő távolból is megteheti. Boldog ünneplést! Igaz barátod

Arany János.

1150.

SZEMERE PÁL – ARANY JÁNOSNAK

[Pécel, 1860. április 2.]

Kedveskedésül, tisz[t]elkedésül!^a Választ remélve, kérve
Szemere Pál^b

Pécel 2/4. 1860.

5 Elmélkedés
Arany János
„Reménye” felett.

A szellemnyilatkozatban, noha nem kezeskedünk e vélemény általános és egyetemes terjedelme felől, de a művészetre, jelesül a költészetre szorosabban a dalászatra nézve többféle fokozatot sejtünk. A legelső

^a tisz[t]elkedésül – emend.

^b egyb.

10 és legcsekélyebb talán nem egyéb mint neszmélet[.]^c Ha a neszme¹ fogalomig észig ébredesz vagy mint mondani szoktuk eszmélkedik föl, gondolatá szervesül. De úgy látszik hogy nem csak agyunk és főnk hanem kebelünk és szívünk is természetnek némi neszmélethez hasonló vágyat sőt talán gondolatot is. Nem lehet nem tapasztalnunk miszerint a beszély
15 és színmű szellemnyilatkozatai (kénytelen leszek úgy érzem ez észrevételt nem csak költészetemben hanem többnyire minden általam taglalandó dalmúnél újra ismétetni,) a dalmű nyilatkozataitól a való és valószínűség minémúsége szerint különböznek.

A II.ik sz. a. tárgy 6. rendbeli részein, hacsak futólag is átpillantani, nem épen felesleges.² Az 1. sz. a. versezet magát a verselőt és ennek halálos beteg szívet beszéltetvén a reményben nem lát egyebet mint balzsamot, mely sem nem gyógyít sem nem öl. A 2.-ik sz. a. versezet nem^d egy, hanem több reményt pillant meg kiket a való lelövöldöz. A 3. sz. a. noha előtte szerelme lebeg zugó tenger partjáról szólal meg, azonban a
25 reményen mint csalogányon végződik. Az 5. sz. a. égi tüneménynek bóköl. A 6.-ik a többször említett tárgyat az esttünemény és Aurora alakjaikban tünteti föl. Mind az öt rendbeli versezet költészei kisebb nagyobb mértékben gondolkozván a kérdésbeli tárgy felől, e mérték szerint közölték szellemnyilatkozataikat. – –

30 A jelen 4. szám alatti versezet költésze a közönséges szellemnyilatkozattól kétségkívül magasztosabb szellemműködésnél fogva kénytelen volt eltérni. Ugyanis mindnyájunkat vagy legalább a legtöbbit közülünk a nagyság fogalma vezérel sőt ingerel a jelennél nagyobbakról álmadozni nagyobbakat jósolni tehát mingyárt kezdetben nagyobbak
35 felől nyilatkozni. Költészünk viszont érdeklél és hatálylyal lep meg bennünket, – csaknem hasonlóval ahhoz melynél fogva ifjabb szeretteinket, mint öcsém, húgom sőt barátom (kis barátjának nevezte az öreg b. Orczy Lőrincz³ a még alig husz éves Kazinczy Ferenczet.) kis névvel különböztetjük meg, – midőn nem nagy de Kis... szóval kezdvén meg versét tá-
40 vol minden kaczerkodástól és sokkal biztató várakozástól a kérdésbeli tárgyat nem utól hanem legelül mutatja föl így zengvén: Kis hajó az én reményem[.]^e A második sorban kis hajóját, megtagadván tőle az árbozot sőt még a kormányt is, mind felül mind alul terjedelmesebben

^c neszmélet[.] – emend.

^d nem – n th.

^e reményem[.] – emend.

korvonalozza. [!] Többet mondok. A mit a nyelv tagadólag emlit, hogy
45 nincs, de az ehez tartozó szókat világosan kimondja, noha a tárgyon^f
csonkit, képzeletünket az ettől megtagadott kép lelki látásában is
részeseíti, s tudatunk elébe hozza; ellenkező esetben képtelenség volna a
nincs miatt nem-létező, tehát semmihez sem hasonló tárgy felől észrevé-
telt tennem. Pedig ímé e tettet követem el. Épen a kormánytalan kis hajó
50 az mely csak a valószínűségnek annyival inkább a lyrának világában
talál helyet, mert a mindennapi <világban> életben a legkisebb hajónak
is nélkülözhetlen része a kormány. De a régiség gemmain⁴ is ily részle-
tek hiányával szemléljük a legtöbb ábrákat. A harmadik és negyedik sor
a két előbbi sorral viszonykodván a rhythmust egészíti ki. Most a lyrai
55 érzélem egész teljes világa zendül meg. E tekintetben a jelen költész
talán minden elődjét, egykorúit pedig, kétség kívül mindnyáját, teteme-
sen mulja felül. Verseszköze nem a tompa hangú és meddő klapáncz⁵
hanem a szózatós és képteremtő rím; amaz többnyire vesztegel és he-
nyél, ez mint maga a lyrai érzélem a várás és meglepés játékát űzi; páro-
60 san jelenik meg, de egyik a másikkal csaknem úr és szolga módra van
alárendelve s ilyenkor nem csak a véghangok hanem az érzelmek sorai is
rimzenek. Így történik jelenleg is. A két első sor szenvedőleges viszony-
ban áll két utódjával ugyanis az elsőbbnek túrnie kell midőn az utóbbik
veti-hányja.

65 A második [!] vers a lyrai érzélemnek új fokozatát nyitja meg. Va-
lószerűség^g világához tartozó (nem az élethez hol egy parttal sohasem
találkozunk) part, kék part és pedig messze part áll nem előtte, hanem
háta mögött a költésznek tündér szemével pillant meg reményt, de nem
azt, melyet az előbbeni fokozatban a hullám keményen csapkodott, ha-
70 nem egy egészen új és más reményt, most már nem kis hajón hanem csó-
nakon, mely félig megszemélyesítve fut és pedig el, ki száműzött. Még
tündéribb személy-alakot éreztet velünk a jelen reménycsónak, midőn
egy részről messzebb téved mint a hattyú mely világra bujdosott, más
részről bár egy hab a másikhoz vágja mégis oly hősieesen daczos és ko-
75 nok, miszerint révet lelteni nem ohajt.

A harmadik fokozaton mind a valószínű világ, mind a személy
ugymint a költész lelke, változásokon mennek keresztül. Amaz jelenleg
tenger, ez pedig mint amannak hajósa nem tudni mi okból és miért,

^f tárgyon – on jav.

^g emend. **Való színűség**-ből (a sorvégen nincs elválasztójel)

ujabb kikötőtől retteg. Azonban a lyrai érzélem a maga teljes joganál [!] fogva (mely szerint ábrázolványa [!] kezdetben talány s azt később fejt meg) magyarázatokba ereszkedik. Onnan ered t.i. rettegése mert a kikötő körül a tövis között nincsen rózsza, s pusztájan [!] virány nem zöldül. Oly gyanú támad költészünk bensejében, s ez érzélem gyakran, sőt talán mindig sarkára hágdos a reménylőnek, azt sejtí sőt hiszi, mert vallja, 85 miszerint a kikötő szomszédjában lévő föld azért áll oly szilárdúl, hogy, ha kilép, nyomait üldözői a sívár mezőkon [!] keresztül követni bátran birhassák.

Az érzélem újabb lyrai fokozatán serkentésre és biztatásra fakad a költész saját benseje irányában, zengvén: El hát a bizonytalanba Merre szél hajt és hab ingat. Érzelmére és fájdmára legelőször csak itt hivatkozik és pedig némi örömhódolattal és hálával lantolván: Érzem enyhül fájdmam, ha szél^h és hullám karja ringat. Itt a szél és hab karjainak ringatása mintegy igazolja maradni vágyását a tengeren s ohajtását a bizonytalanba.

95 Mingyárt nyomban a lyrai érzélem, mintegy habozva az akarás és nem-akarás között, a nem valóⁱ élethez, hanem a valószínűhöz tartozó remény világába ragadtatik be, szíve lángecsetével ekképen rajzolván azt: Ott szabad a lég köröttem S néha-néha egy szivárvány Mosolyog rám megtöröten Képzetelem oczeánján.

100 Ujra előbbi önserkentését ismétli zengvén: El, el a bizonytalanba; de a bizonytalanság nem egyéb mint maga a reménység; tehát mintha mondaná: el, el a reménybe. Dicsekszik vele, hogy hajója reng, és méltán mert már nem kicsiny, hanem eléggé nagy, minthogy^j halad és reng. Ez alkalommal a legteljesebben művészeti, szorosabban lyrai érzélem- 105 komolyságot érzélem-játsziséggel kapcsolja együvé a velünk mindennap oly édesen játszadozó kecsgetető másod-életünket-hát<>ra^k vetvén, a hellenek által lefelé sülyesztett szövétnekkkel ábrázolt s általok álomtestvérnek is nevezett angyalnak, saját nevével a halálnak pillantván szeme közé az eddigi általános [!] és egyetemes reményvalószínűséget vitézséggel (mert ruházatunk, tánczunk leginkább ilyen) tehát nemzetiséggel 110 (s költészünk e részben is, mint rhythmusában, oly kitűnő miszerint

^h szél – s jav.

ⁱ való – ó jav.

^j minthogy – t elk.

^k hátra – r besz.

kopéskodástól ripók pulyaszerű szilajkodástól, magyaronczkodástól tá-
vol művészetileg mindég szűzen maradv a egy sorban áll Vörösmartyval
Petőfit pedig nem egyszer mulja felül) tősgyökeres magyarsággal rekesz-
115 ti be.

1151.

HALÁSZ DEZSŐ – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1860. április 3.]

Mélyen tisztelt tekintetes tanár úr!

Őszinte örvendezéssel küldöm meg uraságodnak a fentebbi nyilat-
kozatot és taglalást mit kegyed költeménye felől a mi kedves agg költőnk
Szemere Pál a napokban tőn.¹ A II szám eléggé magyarázott talán a szö-
5 vegben, hogy ez a nagyszerű tanműnek homlokzatán foglal helyet.
A versenytársak „Remény” cím alá foglalva Petőfi (1.2.3.) Csokonai^a
V. M. (5.) és Szemere Pál sonettje (6.)[.]^b A taglalatok között ez emel-
kedik ki legjobban leghosszabb is, középen.²

Még vagy 20 év irni valóm van Péczelen, hol már 7. hónapot tölték,
10 és én elhagyom a szegény öreget, hogy orvosi pályám befejezéséhez, a
szigorlatokra készülésh^c láthassak. Nagyváradra szülő városomba tá-
vozom. Sz.[emere] P.[ál] nagy tanművére nézve megjegyzem hogy 333.
lyrai mű foglal benne helyet, 91. magyar költőtől, – uraságotól 9–10
fölvéve, – 45 elemzés-, taglalás és bírálattal kísérve, mik mind a mult év
15 december 17-ike óta készültek.

Ha, miről kételkedni sem akarok Szemere Pál urat becses válaszá-
val^d szerencsétlenni azt Péczelre (utolsó posta Gödöllő) utasítani méltóz-
tassék. –

Mély tisztelettel maradván tek[.]^e tanár úrnak

20 Pest. 3/4. 1860.

szerető honfitársa
Halász Dezső

^a Csokonai – i y-ból jav.

^b (6.)[.] – emend.

^c készülésh^ez – h és z jav.

^d válaszával – á th.

^e tek[.] – emend.

1152.

ARANY JÁNOS – SZEMERE PÁLNAK

Nagy-Kőrös apr. 14. 1860.

Szemere Pálnak

mély tisztelettel, szives viszontüdvözléssel

Arany János.^a

- 5 Örvendve olvasám az „Elmélkedést” melyet Kegyed, mélyen tisztelt Férfiú, „Remény” című versem széptani fejtegetéseül irt és nekem szives vala megküldeni. Az, és a már előbb láttam egy töredék-mutatóvány¹ meggyőzött engem, hogy a péczeli magányban olyasmi készül, mi ritka fényt hozand irodalmunkra. Vajha mielőbb megjelenne!
- 10 Gyakran gondolok vissza – midőn lelkem ünnepel – a nem sok de feledhetlen órára, melyeket, egy izgalmas, de reményteljes korban, a Kegyed leereszkedő társalgása nekem oly édessé tőn. Emlékszem, minő kegyelettel csüggénk, hárman – s ime, kettő azokból nincs többé!² – szavain a lelkes fejtegetőnek; hogy’ világosodott meg, a szellem váratlan
- 15 görögtüzeinél, egy-egy eszme bennünk, mely előbb csak homályos sejtélem, határozatlan ködárny, összefutó chaosz vala. Igen! mi tanúltunk gyönyörködve, s gyönyörködénk, tanulságosan. Fájdalom, hogy a sors e néhány órát édes ugyan, de rövid és elszigetelt emléknek hagyta maradni.
- 20 Mít szólhassak én a közlött „Elmélkedésre”?...^b Egészben oly kedvező az, hogy érezve parányiságomat s különösen a fölvetett költemény számos gyengéit, hizelgőnek kellene mondanom, ha e kifejezésnek egy oly magasan álló műítész irányában értelme volna. Így csupán arra szorítkozom, hogy elismervén a fejtegetésnek, átalános szempontból véve
- 25 eredeti, találó, következetes voltát, számot adok mintegy a specialis érzelemről, melyből ama költemény kieredt, s melynek hatása alatt végig fonódott, hogy így az „Elmélkedés” szerzőjének alkalmat nyújtsak összehasonlítást tenni saját felfogása és a között, mi a versíró lelkében, e költemény szülemlésekor véghez ment. Ámbár tudom, hogy ez sem

^a egyb.

^b „Elmélkedésre”? – E e-ből jav.; ” *-ból emend.

- 30 szükséges; mert ha a költész azt, mi lelkében történt, nem fejezi ki úgy, hogy semmi kétségnek, eltérő magyarázatnak helye ne lehessen, hanem minden (hozzáértő) olvasójában ugyanazon érzélem képét támaszsa, – ha<ne> mondom, a költő nem tudta magát így fejezni ki, jele, hogy költeménye el van hibázva.
- 35 Mielőtt azonban erre mennék, szabad legyen érintenem Kegyednek amaz épannyira új, mint találó észrevételét, hogy a szellemnyilatkozásban, ha főleg a költészetre s itt leginkább a lyrára szorítjuk[,]° az alsó fokozat a neszme (nonsense ugy-e?),³ vagy alig több ennél. – Nagyon igaz. Mi is lehetne, inventio műveinél, egyéb mint neszme, vagy félig
- 40 homályos eszme legfőlebb. Itt nem a logica vezet bizonyos eszmékhez, itt a pillanatnyi^d helyzet, érzélem, kedély állapotból fog eszme fejléni, s ha kísérhetjük is, szabályozhatjuk is további fejlődésében, a csiráról, [!] a keletkezés mozzanatáról [!] nem adhatunk számot magunknak. Hallottam – Kegyed méginkább tudhatja – hogy Vörösmarty „Szép Ilonkája”
- 45 ez egyetlen sorból fakadt fel: „Hervadása liliomhullás volt –”. Mi ez így? semmi határozott személyhez, tárgyhoz nem kötve? Egy kép, mihez csak ezentúl kell tárgyat keresni: tehát féleszme, vagy a mi egy értelmű: neszme. S ím, e neszmetől viselősen, a költő addig hordja azt, míg előáll az eszme, teljes szépségben, egy valódi Szép Ilonka. – Más példát mondok.
- 50 A nép fia megtelik érzélemmel, – az érzés már hullámszik, rhythmust, dallamosságot kap, (mert a zeneiség áll legközelebb a még eszmévé nem fejlett érzélemhez) de még hiányzik az eszme. Mit tesz tehát? Ex abrupto⁴ jött, gyakran össze sem függő szavak rhythmusába önti érzelmét; s csak azután törekszik e dallamos szavakhoz illő eszmét találni, mi olykor
- 55 nem is sikerül. Példa saját népköltészetünk, de, némi módosítással, valamennyi nép lyrája, főleg a chinai,⁵ mely e részt a mienkkel meglepő hasonlatot tüntet elő. Mikor a dalló neki kezd: Káka tövén költ a rucza – akkor még nehezen van egyebe a pusztá érzélemnél, eszmeiség nélkül, melyet dallamos szavakba – egy az érzéki szemlélet köréből taláalomra
- 60 elerántott képbe – önt; s az első sor mi egybefüggésben sincs a majdan kifejlő gondolattal, – ridegen marad. Mikor a másik sort hozzáírmi: „Jó földben terem a buza” akkor sincs még eszméje az érzélemhez, de már készül lenni mert a terem szó felkölti azt; e sor már nem marad oly ridegen, mint az előbbi, mert a terem-hez köti megszületett gondolatját: „De

° szorítjuk[,] – emend.

^d pillanatnyi – n jav.

65 a hol a hű lány terem, azt a helyet nem ismerem.”. Már van eszméje:
minden leány hűtelen (mert az övé az).

A mi már a „Reményt” illeti, ennek genezise körülbelül így van.
1850-ben készült az, nem sokkal a nagy, országos catastropha után.
Egyéni helyzetem is csüggesztő vala. E kettős – hazafiúi és egyéni –
70 helyzet a való, melytől menekülni ohajtok, tehát nem csupán a real átalá-
ban, s nem csak azért vágyok eszményi világba, mert általában költőnek
ott a helye, hanem mert ez álmadozás felejteti a valót, enyhíti annak
szenvedéseit. Nem is remény, t.i. jobbnak reménye az, mi tengerre hajt:
75 mindegy, ha jobb, ha roszabb talál is, csak hogy itt a veszély még bizony-
talan. – Ezért a kis hajó is – mely synonym az alábbi csónakkal – nem
azért van megfosztva árbocz- és kormánytól, hogy a valóhoz kevésbbé
hasonlítson, hanem, mert az a remény, melyről énekelek, nem sokkal
több a kétségbeesésnél. Így a költemény egyénibb színű, mint Kegyed
80 magyarázata szerint, mely mindent eszményít, de tartoztam az igazság-

nak e vallomással.
Fogadja hő kézsorításonkat,^e s mindenkori tiszteletem őszinte kije-
lentését! –

Arany János^f

^e , – , !-ből jav.

^f egyb.

1153.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1860. április 18.]

Kedves Barátom!

Sietve tudósítlak, hogy az Akadémia részéről fel fogunk kérni, írj
egy költeményt Széchenyi halálára.¹ Az Igazgató tanács e költeményért
ma ajánlotta meg a 100 aranyat.²

5 Továbbá: kilátásunk van, hogy a Kisfaludy-társaságot rendezhet-
jük. Volna-e kedved elvállalni az igazgató-titoknokságot?

Az előbbire nézve, kérlek ne töprenkedjél, vállald el a felhívást.
Elég idő van október elejéig, a mikor lesz a Széchenyi-gyászünnepe.³

A másodikra nézve közelebb bővebben; erre még elég idő van, elhatá-
10 roznod magadat[.]^a

Isten áldjon! Sietnem kell az Igazgató tanács ülésébe, mely csak 4
órákor szakadt félbe az ebéd miatt.

Pest, april 18. 1860

15

barátod
Csengery A

^a magadat[.] – emend.

1154.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. április 23.]

Kedves Barátom!

Rövid, de annál fontosabb leveledre nem válaszolhattam tüstént.
Néhány nap óta súlyosabban fogott elő régi bajom, s ily állapotban re-
ményt táplálni a jövőre, s ígéretek tenni nem fért össze kedélyemmel.

5 Most egy kissé derülni kezdek, nem is halogatom a választ tovább.

Az akademia fel fog szólítani, irjak egy költeményt Széchenyi halá-
lára s az Igazgató Tanács 100 arannyal díjazza. Szép, igen szép. De,
édes barátom, ha engem egy Széchenyi^a halála föl nem képes gerjeszteni
arra, hogy szót adjak a nagy nemzeti fájdalomnak: akkor semmi felszólí-
10 tás, semmi aranyos jutalom nem fogja azt eszközölni. Gondolod, nem sír-
tam-e titkon, belül-vérző szívvel, vérkönyűket, <hogy> a mult évi Ka-
zinczy-jubilaeumok alatt, hogy midőn fű-fa viszhangozta^b nagy nevét,
csupán nekem kelle némán maradnom? Ez nem restség, tunyaság, egy-
kedvűség volt: a legemésztőbb fájdalmat éltem át. S most e fájdalom
15 kétszeres gyötrellemmel látszik megújulni: a nemzet rám függeszti sze-
mét, s én, valószínűleg, ismét hallgatni leszek kénytelen. Megkísértem,
vedd őszinte ígéretemet, de nem tudom, ha megbirom-e. Annyival kétesb
a süker, hogy e nagy nemzeti gyász nagyobb, mintsem szóval ki volna
mondható, s így méltólag meg sem énekelhető; aztán az én műzsácskám
20 – egészséges korában is – visszariadt volna ily magas tárgytól. A „ma-

^a Széchenyi – **ch** jav.

^b viszhangozta – **t z**-ből jav.

jora canamus” sohasem ment énekem, inkább a „humiles myricae” körül forgottam.¹ Sőt a frázis-csináláshoz^c sem értek, hogy népszerű sallangokkal fődözhetném az igazi belbecs hiányát ily nagyhangú alkalmi költeményben. –

- 25 Mindent összevéve, kevés a kilátás, hogy én jóra válót adhassak, vagy – a mi ezzel egyértelmű – bármit is adhassak. Hogy tehát mégis az ünnepély költemény nélkül ne maradjon – képzelheted minő helyzetben lennék, ha megbiztatván, nem volnék képes teljesíteni – hogy, mondom, az ünnepélyre költemény biztosíttassék, s én is meg legyek kimélve egy országos compromissiótól,² úgy látnám jónak, hogy az Ig.[azgató] tanács által kinevezett bizottmány ne specifice³ szólítsa fel engem, hanem, ha már pályát nyitni, és az Akad. körén kívül lépni nem akar, szólítsa fel a többi verselő tagjait is, s a beérkezendő művek közül fogadná el azt, a melyik legjobban sikerült. Én részemről kijelentem, hogy semmi neheztelésnek nem adnék helyet azon esetre, ha netán az enyém mellőztetnék.^d
- 30 Tompa ugyan, tavalyi esete miatt alig fogna a felhívásnak engedni; azonban okkal móddal, szép szóval őt is rábírhatnánk, hisz ez mégsem pályázat, [!] a közönségnek nem szükség volna erről tudni; aztán T...[ompá]nak azt lehetne kezdeményül adni, hogy siker esetében, költeménye „beköszöntő” helyen vétetik.^e Máskint aligha foglal ő valaha székét. No s aztán végre Szász K.[ároly] kivonna bennünket a sárból.
- 35 Ezeket bizodalmosan írom neked, nem hogy felolvasd valaki előtt. – Most a másodikra. Volna-e kedvem stb. Oh boldog isten! Kedvem, hisz az volna, de erőm, képességem? Tudod, mennyire únom itteni helyzetemet, tudod, hogy örömet cserélnem [!] állapotomat valami mással,
- 45 hogy e változtatástól gyógyulást remélek, hogy körötökben, azt hiszem, felüdülnék, lassan lassan. De tudod azt is, hogy vaktába semmi lépést nem szabad tennem. Egy oly állomás, minőt említél, csak erőm volna hozzá, plausibilis⁴ ok volna Pestre költözöm, s miután az inkább tisztéleti, mint díjazott leend is, talán a pengetett lap ügyével köthetném össze,
- 50 s ilyet a társaság aegise⁵ alatt is indíthatnék meg.^f Minden esetre tudósíts ez ügy további fejlődéséről, s majd meglássuk, hogyan fog alakulni, ahoz képest határozok én is. Azonban óvakodjál részemen idő előtt izgatásba,

^c frázis-csinálás [sorvégen] hoz [sor elején] – kötőjel nélkül; emend.

^d mellőztetnék. – . elk.

^e vétetik – e jav.

^f . – jav.

capacitációba elegyedni,⁶ mert az nem volna ildomos, nagyon röstelném,
55 ha a lapok nyelvére kerülnék. – Hanem hiszen nálad ily intés merőben
fölsleges.

Én és családom legszivesebben üdvözlünk benneteket. Julcsa me-
leg hálával csókolja az „édes néni” kezeit és a kedves apróságot. Ez a
lány igen komoly lett. Nem Pesten, áldott szives körötök balsam volt
60 lelkére – de már Pestre vitte a kedélyén rágó férget és – nem hagyta ott.⁷
Azt gondoltuk, elmúló könnyű seb, – de fájdalommal látjuk most, hogy
mélyre ette magát. – Valóban aggasztó ez, és nem tudjuk, mit tanácsol-
junk neki, a tudvalévő viszonyában. Erről mindig hallgat, mi sem szó-
lunk. Néha szórakozik, s úgy látszik felderül kedélye, de legott, ha al-
65 kalmat lel, visszaesik egy kedélytelen hangulatba, minőt rajta az előtt
sohasem tapasztaltunk. Ez is egy baj, és nem a legkisebb.

Fogadd ölelésemet!

Nagy-Kőrös <.>april. 23. 1860.

igaz barátod

Arany János^g

70

Hát a Szemle,⁸ ugy-e? bizony hát. De beteges valék, mondom.
Majd, majd. Mostan itt nagyban egresszyünk:⁹ ma közlakoma, à la
Pest,¹⁰ – tegnap Bánk-bán (roszúl), az előtt Krumm Illyés meg Branko-
vics, igen jól, ma egy hete Hamlet,¹¹ nem úgy a mint én képzelem. Infa-
75 mis,¹² csapnivaló társaság különben, és így gyilkos ensemble!¹³ Adieu!¹⁴

^g egyb.

1155.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. május 17–19.] áldozócsütörtök

Kedves barátom! Lehetetlen tovább kiállanom a lelkiösmeret fur-
dalását, melly mindig előfog, mikor meggondolom: hogy leveledre még
se válaszoltam. Azért hát hozzá fogok, olyan időben s körülmények
5 között mellyekből nyilván kitünik erős lelki hányattatásom. Idő: áldozó-
csütörtök reggele. Körülmény:^a vakságom. Mert igen különös nyavalyá-

^a Körülmény: – ő jav.

ba estem: szemem minden perczen elfátyolosodik, a tárgy melyre nézek, legyen az betű vagy templom elkezd vibrálni s én nem látok semmit. Ez a baj már néhány nap óta van rajtam; nem fájdalmas, de alkalmatlan és boszantó. Azt mondják: gyomorroszásáság, [!] aranyér, szemköszvény sat,^b de orvosságát nem mondja meg senki, igaz: hogy nem is kérdeztem még senkitől. Feleségem szegény szintugy nyavalyog. A veséje van öszszedagadva hetek óta; emlegeti: hogy a kedves komamasszony [!] levelét meg kellene már válaszolni, nagyon a lelkén fekszik, de még eddig elmaradt; ő se lát, szemei fájnak, minnek oka: a konyhatűz, mert darabidő óta maga főz. Főzőnénk nincs, volt egy rossz, de azért nem bocsátottuk volna el, mert mind egyforma, hanem lábfájós volt vagy is sebes lábú – Oedipá¹ –, s nem állhattuk ki. Itt van Irén húgom,² de feleségemnek – más is akad illyen –, az a szerencsétlen természete van: hogy semmit se akar másra bízni. Mondom: hogy mást is ösmerek én illyen asszonyoságot!...

Harangoznak. Templomba kell mennem, de <már> sebj! csak hogy elkezdtem, be is végzem már ezt a levelet.

Átolvastam ismét mart 31.^{kén} írott leveledet.³ Igen örülök [!] hogy a turó izlik; ha élünk, máskor is szivesen megkóstoltatjuk veletek. Azon is örülök: hogy a pesti élet nem izlik; nem neked való. Te sokkal jellemezebb^c s talentumosabb ember vagy, mint, hogy Pesten boldog és szerencsés lehetnél, bárminő állapotban. Nem akarlak szemedben nagyon megdicsérni, azért mondok csak ennyit. Különösen pedig lapszerkesztőnek: isten óvjon tőle. Én valami tanári pályára gondoltam, mint már régebben szóban forgott; az az, nem is gondoltam én semmire, hanem ez a hang üté meg figyelmem füleit: Pestre megyek! S az ösztön mondatá velem Ne menj! Azt mondja a török: Allah bizonyos mennyiségű kenyeret tett le az ember számára bizonyos helyen,^d azt a kenyeret meg kell enni. Te még nem etted meg Körösön, a letett kenyeret; tőrj és maradj!

Alig vagyok képes bevégezni leveletem. Csötörtökön reggel kezdtem s most, midön végét írom: szombateste [!] van. Liptai érkezett (nem túró, ember,) <,> családjával hozzánk. Ösmered, kazai kirándulásunkból. Aztán barátom igazán nem látok, néhány nap óta van rajtam ez a baj s már komolyan aggódni kezdek. Alig látom most is mit írok; [!] de török, szakad, bevégzem.

^b sat, – t leh.

^c jellemesebb – ebb th.

^d , – jav.

Csakugyan belejöttél a versírásba nolle velle;⁴ részint sajnallak részint szeretem a dolgot. Bizonyos, hogy náladnál jobban senki meg nem csinálja, amit az Akad. kíván.⁵ Látod, én is firkálok néha-néha, nem lelkiszükségből, nem dicsvágyból, hanem részint adósságom törlesztésére,⁶ részint jó embereim sürgetésére. Kicsiben épen úgy vagyok mint te; a superintendentia⁷ kirendelt, a pataki iskola 300 százados örömnepére emlékverset^e írni. Furcsa egy kicsit; midőn a sup.[erintendentia] rendelkezik poétasággal^f is, mellyre pedig nem tőle nyertem az exmissiót.⁸ Még az is, hogy Patakra menvén, magam személyesen szavaljam el, különös kívánság! [!] hanem nehezen lesz belőle valami. Lórántfi Susannáról akarok írni,⁹ légy szives Szilágyi Sándornak megmondani nevemben, s illetőleg megkerdeni: [!] hogy a Vahotféle Magyarország 3^{dik} füzetnek¹⁰ 128^{dik} lapján álló pecsét, egyenesen a Lorantfi-pecsét^g [!] s czimer-e? hogy magyarázza meg nekem a benne lévő figurákat, mellyeket, – kivált most vakon – alig látok s nem értek.

Itt ezer mindenféle hir kereng, én rendesen Tamás vagyok s még eddig – fájdalom! – nekem volt igazam. Hát Báthory elfogadja-e^h a méltóságot,ⁱ mellyre kinevezve van?¹¹ Gondolom ez már jutalom, a protestansok előtti kegyvesztésért.^j –

60 Edes [!] barátom! bocsáss meg, barátságodra támaszkodván, felmentem magamat a tortura alól, mellyet az irás okoz. Még rosszabbúl vagyok mint csötörtökön voltam; összefolyt előttem a világ s a hőség kivert, mióta e néhány sort írom. Pedig azt hittem, könnyebben tele lesz a lap, mert mi[n]den^k leírott sor kettőnek látszik.

65 Feleségem majd ír a kedves komámaszonymnak, s tudósít benneteket, jobban vagy rosszabbúl létem felől. Szegény ő két nap már – vendégeink [!] lévén – ismét sokat talpalt, s ismét^l rosszabbúl van.

^e emlékverset – e jav.

^f poétasággal – é jav.

^g Lorantfi-pecsét – t jav.

^h elfogadja-e – f jav.

ⁱ méltóságot – o ó-ból jav.

^j kegyvesztésért – sz jav.

^k mi[n]den – m n-ből emend.

^l ismét – s jav.

70 Csokolunk számtalanszor. Isten áldjon meg
szombaton este igaz barátod^m
Miskaⁿ

^m egyb.

ⁿ Miska – ka jav.

1156.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1860. május 24.]

Édes Jánosom!

Nem tehetem hogy hevenyében el ne panasoljam azon sérelmet,
mi rajtam esék. Ezelőtt egy félórával történetesen bepillantok a kávéház-
ba s ott találom, ama hórihorgas ifjút, kiben midőn A[rany] Lacira^a ismer-
5 rék, szemeimnek sem akartam hinni. Ő át megy SzMiklóson, itt mulat
másfél órát, s nem jó a tizenöt lépésnyi utcán át, engem megkeresni! Sőt
midőn vaktörténetből¹ ott megtalálva, híva hittam, formaliter² megtagad-
ta. Ugy-e disznóság! Ezt panaszlom; egyetlen mentsége hogy az apja fia,
ki – némely dolgokból ítélve, – tán szintolyat tenne, ha SzMiklóson át-
10 utaznék.

Annyi jóbarátom van Kőrösön, és soha egyiknek sem jut eszébe,
hogy engem egy pár sornyi levéllel meglátogasson. Igaz én is hanyag
vagyok. Közelebbről az erdélyi nemz. színházi választmány valami alá-
írási íveket, nyugtatvány és kötelezvény mintákat stb küldött hozzám,
15 NKőrösre, (gondolván hogy még ott vagyok) és pedig egy csomagot
épen nekem, egyet Szilágyi Sándornak,^b egyet a városnak; én – alkalom-
ra várva mindig – még sem küldöttem át az illetőknek, mert postán (leg-
alább félfont vagy mennyi) sokba kerülne semmi haszonért. Ha Sz[ilá-
gyi] Sándor^c megírná mit tegyek velők jó volna.

20 De az én restségem miatt, kőrösi barátimnak nem kellene oly
iszonyuan hallgatniok, épen most, mikor (mint az ide száz alakban érke-
zett s a végetlen homokon át filtrirozott³ pletykák kétharmada hirli) a
papi üresség⁴ miatt én is elégszer szóban forgok. Persze, azon különös

^a egyb.

^b egyb.

^c egyb.

esetleg, hogy legjobb embereim ellenpártiak (!!)

25 t.i. Fodor bácsi a testvé-
rét, Arany pedig Tompát akarja (igy jött a hir.) Szilágyi vagy egyik vagy
másik kortese, természetes, hogy barátimtól tudósítást nem várhatok,
még akkor sem, ha netalán malgré eux⁵ én lennék a legtöbbet emleget-
tett.^d – Hogy a dolog folytára kiváncsi vagyok (nem több) az kétségtelen
s azért akár egyik akár másik írna róla valamit, meg köszönném.

30 Aranyné kezeit, Julcsát csókolom. Laczit tépd meg, ha haza jó. Té-
ged kérve kérlek: ha Reményinek irt versed meg nem jelenik valahol,
küldd meg azt nekem.⁶

Ölelő barátod^e
Szász K.^f

35 Kszm, Majus 24k.

^d emlegetett. – e é-ből jav.

^e egyb.

^f egyb.

1157.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

[Nagykőrös, 1860. május 26.]

Tekintetes Titoknok Ur!

Bocsásson meg, hogy válaszom ily későn, – most sem hivatalos
alakban veszi. A tek. Akadémia parancsa¹ olyan helyzetbe hozott, mikép
lehetetlen vala akár igennel akár nemmel válaszolnom, mielőtt a süker-
5 nek némi kilátásával tehetem. Én, ki évek óta – és bizony, nem önkényes
– hallgatásban sinylek, most irjak – és irjak egy Széchenyiről – a melyet
róla, a melyet tőlem várnak: valóban ez elnyom, s ha akarnék is, minden
sornál, melyet papírra teszek, előttem áll, semmivel nem hagy megelé-
10 gednem, zaklat, üldöz, visszariaszt. Frázist csinálni nem tudok – vezér-
cikk-félét nem akarnék: inspiráció kellene, de az megjön-e, nagy^a kér-
dés. Azonban kell tennem valamit, a dolog nyilvánossá van téve, egész
ország várja. Mennyivel kímélyete[se]bb^b lett volna – mint én irtam
Csengerynek² – személy szerint nem nevezni meg senkit, hanem, ha már
a pályázat nem találtatott czélszerűnek – felszólítani (a jutalom fejé-

^a nagy – besz.

^b kímélyete[se]bb – emend.

15 ben[)]^c – többeket, (ha tetszik az Akad. versíró tagjait) – akkor, ily er-
kölcsei nyomás nélkül, én is talán szabadabb röptöt nyerek vala, s talán
jobban sikerül, mint így. <Azonban> Hanem ez mind késő – szerencse
20 hogy még hónapok vannak hátra, közbe esik az én kéthavi szünidóm is,
tán majd csak jóni fog, ha isten végkép el nem hagyott. Reputatióm, aka-
démiai lételem függ tőle, s így mindenesetre lesz valami; de hogy mi és
milyen, az θεὸν ἐὶν γύνασι κει *τα.³

Most Kazinczy és Kegyed társaságában élek – 30 év előtt. Mily
tanúlságos olvasmány!⁴ De egyszersmind a tragicum, annak sorsában, ki
az idők fejlemének mestere akart maradni akkor is, mikor többé nem
25 lehetett. Széchenyié sokkal megrázóbb: de még is van párhuzam a két
nagyak sorsa között.

Fogadja legszivesebb üdvözlésemet!
A Tekintetes Urnak
Nagy-Kőrös, maj. 26. 1860.

30

tisztelője holtig
Arany János^d

^c fejében[)] – emend.

^d egyb.

1158.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK
[Elveszett]

[Nagykőrös, 1860. május 26.]

[Arany Szilágyi Sándor segítségével válaszol Tompa Lorántffy Zsuzsan-
nával kapcsolatos kérdéseire. Szóba hozza a Báthory Gábor lemondása utáni
nagykőrösi lelkészutódlás kérdését; megemlíti Szász Károly ezzel kapcsolatos
levelét is. Beszámol Julcsa helyzetéről, aki a Báthory-fiúban csalódott, az őt
5 feleségül kérő Szabó Sámuelnek pedig nem mondana igent.]

1159.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Nagykörös, 1860. május 27.] Pünkösöd első reggele.

Édes barátom!

Ha az esső nem szakadna, sietnék most én is a szent. [!] L.[élek] ajándokát venni, melyet Czira káplán¹ oly bőkézzel osztogat: de így inkább válaszolok a tennap érkezett becses sorokra.

Igazán restelem, hogy az a semmiházi kölkök elmellőzte, világos parancsom ellenére, hozzád beköszönteni. Hihető, hogy úti poros öltönyében nem vélte magát visitképesnek, átöltözni pedig nem volt ideje, vagy alkalmá, vagy röstelt. Az is meglehet, bár nem mondta, de én gondolom, 10 hogy az ígért specificatióval² oly formán érzi magát, mint az útra felbízott gyermek, kinek czérnára lapátot kötnek a szekér után, s mikor ez elindul, az^a szépen ott marad. Abban a korban áll, midőn a fiatal ember szörnyen resteli, ha gyermeknek nézik.

Szilágyi az iratsomóra nézve azt üzeni, hogy parochiális³ pecsét 15 alatt, hivatalosan küldjed a NKörösi nyilv. főgimn. Igazgatóságának – úgy eljő portofrei.⁴

A papságot illetőleg: többet hallasz Szmiklóson, mint én itt Kőrösön. Gyűlésekbe nem járok, a városban, casinóban nem forgok, Szilágyi az egyetlen^b kitől olykor hallok valamit. Tőle tudok annyit, hogy nyilván 20 nosan még nem forgott fel személy név, előbb azt akarják eldönteni: egy pap legyen-e, vagy kettő, a vélemény ez utóbbi felé látszik hajlani. Privatim,⁵ úgy mondják, szóba hoztak téged is, Tompát is, meg másokat. Fodort nem hallottam, sőt F.[odor] bácsi, Szilágyi szerint, a te legnagyobb kortesed. Én nem szólok semmibe, ha szólanék sem hallgatna rám 25 senki, balúl hiszed, hogy én Tompát „akárom”, ha az akaratot működőnek, kihatónak veszed. Tőlem az ő nevét még senki sem hallotta. De ha azt kérdenéd: ohajtom-e Tompát, őszintén megmondanám: igen, t.i. az esetre, ha nekem még tovább, még évekig itt kell maradnom, mert így közelebb esném hozzá, s tőled sem volnék távol. Rád nézve nem tekin- 30 tem oly nagy előlépésnek a kőrösi papságot, hogy Tompánál is inkább

^a az – a jav.

^b egyetlen – e jav.

óhajtsalak. Azonban ez hiú ohajtás: ő nem fog el jőni, ha megválasztatik, ha meghívatik is. Ha pedig, eltekintve a barátság önző vágyától, az ő leendő helyzetét elgondolom: akkor nem is óhajtom, hogy ide jőjön, honnan jószérrel magam is tovább állanék.

35 Ennyit leveledre, melyben a tréfás szemrehányások alatt egy kis gyanúsítást véltem rejteni. A „malgrés [!] eux”⁶ nem oly nagy „malgrès”⁷ [!] mint venni látszol. Az sem igen esett jól, hogy, Szmiklóson lévén, magam is úgy tennék, mint Laci. Mivel adtam ily gyanúra okot? –

40 Reményinek én egy rossz verset irtam, nem is érdemes elküldeni.⁸ Lakomán voltunk, s kezembe nyomta albumát, nem szabadulhattam tőle. Estve adta, és hajnalban indult, így majd nem rögtönözni kellett, tele hassal és nem tiszta fővel a lagzi miatt. Ki azonban nem jöhet. Majd elolvasom, ha körösi pap lészesz.

45 Tisztelt nőddel együtt, fogadd legszivesb üdvözlésünket!
barátod
AJános

1160.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. június 30.]

Édes barátom!

Láthatod e vonásokból hogy nagy úrnak csaptam fel; mással íratok és csak az aláírás az enyém;¹ de láthatod uraságomból nyomorúságomat is, mi, a világon a leggyakrabban egy jelentésű. Íratok pedig azért, mert

5 nem akarom kitenni magamat annak, hogy serénységeddel élembe kerülvén megszégyenits.

A czimer felől a mit irtál, használni fogom,² a predikációkat nem kértem, mert nem akarok az egész dolognak nagy feneket kerekíteni, robot munka az egész, de – még is olyan mellyet becsülettel vissza nem

10 utasíthattam; most is rovásom van az úgy nevezett közvéleménynél, nem fogadván el az esperességet melyre megválasztattam, mert ez a hivatal nem vér-alkatomhoz való; minthogy nincs is hivatal a világon mely becsületes vér alkathoz való legyen; de azért viselnünk kell nolens volens.³

Ezt vedd eszedbe és alkalmaztasd az Allah kenyérére.⁴ A vacantiára^a
15 nézve⁵ ennyit: felőlem mehet akárhogy csak én maradjak ki a játékból;
eszközöli a mennyiben rajtad áll hogy az illetők egy 10 +ros posta jegyet
se vesztegessenek el e dologban, annyival inkább ne tegyék azt a bolon-
dot a mit a szentesiek tettek: embereket küldeni ide pap hallgatni, a mi-
kor én szerencsére olyan rekedt voltam mint a ki farkast kiabált. Itt se
20 jó, ott is rossz volna nekem. Rossz mindenütt a világon mint egy kedves
barátomnak kit te is igen jól ösmérsz. Külömben sem szeretem a collega-
tust⁶ pedig Körösön lesz vagy hat pap W.[arga] úr szerint (: lásd prot.
lap⁷):. Igazán okos ember volt az a bölcs Salamon ki régen meg mondta
hogy a nagy bölcsességben sat.^{b8} Sz-[ász]t, pedig nem értem, felőlem
25 nyitva lehet az utja akár a Péter székeig.⁹ Akartam is neki egy pár sort
írni e tárgyban, de miattad nem – tettem, ne hogy ismét és más oldalról is
bele jöjj a dologba. Én részemről meg engedek neki, csak L. öcsém¹⁰
engedjen meg kit valóban rútul le főzött és a ki tudom nem is adja rá
szavazatát. No de többször is lesz alkalma tapasztalnia az életben hogy
30 nem mindig igaz az és nem mindig teljesül mit nagy szakálú emberek
mondanak és ígérnek. Egy kis sanyargás pedig nem árt az ifjú embernek.

J-[ulcsá]ra nézve láthatjátok a gondviselés útait,¹¹ mert ugyan sze-
retnétek-e ti, szeretné-e ő most már a B.[áthory] úrrali bármi féle vi-
szonyt? Kétlem, sőt bizonyosan tudom, hogy nem. A mi a másikat illeti:
35 azért bizony ok nélkül szorong, verje ki fejéből mind kettőt s a jövő meg
hozza a mit részére el szánt.

Én is viseltem sőt most is viselem hébe korba a szerecseny diót mi
éppen egy a nux vomicával,¹² mert ennek neve nux odorata,¹³ mint^c
mondám hordom és valóban használ nekem éppen úgy mint neked.¹⁴
40 Úgy vagyok mint voltam két hét előtt alig papoltam az olta kétszer, és
különös! firkáltam vagy is dictaltam az olta nemi [!] haszontalanságokat,
és bővebben mint máskor ép szemmel; mert olvasnom nem szabad, tár-
salognom ritkán van kivel de nem is szeretek, nincs egyebb [!] mulatsá-
gom, mint szini életre halálra ezt az égetni nem való rossz trafikot,
45 illyenkor aztán nekem jön akaratom ellen is valami gondolat és
birkozunk egymással. Hiszen csak kártyáznom lehetne! bizony inkább
szentelném időmet a filkonak mint a cadentiáknak.

^a vacantiára – á ó-ból jav.

^b sat. – t leh.

^c mint – m jav.

Kazinczi leveleit nem olvastam vagy inkább nem olvashattam;¹⁵ itt
nincs társulat, kaszinó, könyvtár hogy közös erővel vegyünk könyveket,
50 magam pedig nem bírom. Külömben a mit a könyv tartalmáról s hangjáról^d
irsz: az úgy volt és úgy is lesz – mindenha; ifjonta tolunk vénségünkben
tolatunk, legkülönb az: hogy egyszer mindennek, végkép vége van.

Igy van vége mostanra az én levelemnek is mellyben ölelünk mind-
nyájotokat; komád asszony készül már Levártra de nem megyen el csak
55 majd a komám asszonnyal. Ez pedig úgy légyen Ámen

Hanva. Június utolsó napján 1860.

igaz barátod
Tompá Mihály^e

^d hangjáról – han jav.

^e egyb.

1161.

ARANY JÁNOS – EGRESSY GÁBORNÁK

Nagy-Kőrös, jul. 1. 1860.

Kedves Barátom!

Először is köszönöm a lapot.¹ Megjött mind, a 25^k számig, bezáró-
lag. Vajha szerencsém lehetne e szivességért viszont szolgálatot tenni
5 neked. De félek, hogy adós maradok.

Hogyan küldjem én hozzád azt a „János királyt” – melyből úgy
szólván még semmi sincs lefordítva. Az első felvonáson áttörtetem va-
lahogy, de abból, kivéve a kezdő szakaszt, mi sem közölhető. Ezt, ha
tetszik elküldhetem, sőt ide zárom:² de én jobban szerettem volna
10 Constancia^a jelenéseiből adni valamit, a III. felvonásból, ha tudniillik
sükerülne a fordítás. A „Midsummernight”ból³ is vannak töredékeim, de
azokon tulnyomó a lyraság, czélodra nem valók.

Isten áldjon sok jóval! Köszöntöm kedvesidet. Mikor jösz még Kő-
rösre sanyarogni?⁴ Ölellek!

15

igaz barátod
Arany János^b

^a Constancia – c t-ből jav.

^b egyb.

Első felv.

1. jel.

Northampton. Államcsarnok a palotában.
20 János király, Eleonóra királyné, Pembroke, Essex, és mások jönnek,
Chatillonnal.

Ján. k. No szólj, Chatillon, mit kíván a fransz?
Chat. Franszhon királya, üdvözlés után,
Ezt mondja felségednek általam,
25 Az álfenségnek Angliában itt...
Eleon. Ez furcsa kezdet! ál fenség...
Ján. k. Csend, jó anyám, hadd szóljon a követ.
Chat. Filep, franszok királya, néhai
Bátyád Godofréd egyetlen fia
30 Plantagenet Arthur jogán, s nevében
Formál a legtörvényesebb igényt
E szép szigethez s tartományihoz
Mint: Irland, Poitiers, Anjou, Touraine, Maine,
Kívánva, hogy tedd félre kardodat
35 Melylyel bitorlod mind e címeket,
S add azt ifjú öcséd Arthur kezébe,
Mint a ki jogszerű urad, s királyod.
Ján. k. S mi lesz belőle, ha ezt megtagadjuk?
Chat. Hát kényszerítő, véres, büszke had,
40 Kicsikarni a csikarva birt jogot.
Ján. k. Had ellen lesz hadunk, daczunk dacz ellen,
Vér ellen vérünk: mondd a fransznak ezt.
Chat. Vedd hát királyom harczüzenetét,
Mely küldetésem véghatára volt.
45 Ján. k. Vidd az enyémet, s távozz békesen.
Légy<,> mint a villámás [!] urad szemében;
Mert, mig jelentést tennél, hogy megyek,
Álgým dörejje fog hallatszani.
Most menj! te légy haragunk harsonája
50 S ön pusztulástok gyász előjele.

Kövesse^c illő díszkiséret őt,
Pembroke, ügyelj fel. Jó utat, Chatillon.
(: Chatillon és Pembroke el:)
Eleon. No s hát fiam? nem mindig mondtam-e
55 Hogy a kevély Konstáncza nem pihen,
Míg fel nem gyújtja Franszhont, s a világot
Fiának pártján, és jogérdekében?
Ezt jóra fordíthattuk, s elejét
Vehettük volna szíves alkuval:
60 Most két királyság fölszerelt hada
Mond benne szörnyü véritéletet.
Ján. k. Részünkön a jog, s birtok egyaránt.
Eleon. A birtok jóval inkább, mint a jog,
Baj volna másképp néked és nekem:
65 Füledbe öntudalmam így sugallja
S ezt én, te, és az ég csupán, ki hallja.

(Következik az Oroszlánszívű Richárd fattyú gyermekével való jelenet, s tart a felvonás végeig. Tovább még nincs aztán). –

^c Kövesse – e jav.

1162.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1860. július 4.]

Édes Miskám!

Nagy sajnálattal olvasám leveledet, s még az sem vigasztalt, hogy sötét napjaidban gyakorta fölkeres a múzsa-kisasszony, mert Homer – vagy Milton dicsősége árán sem szeretném, hogy az ő sorsukra juss.¹

5 Azért orvoshoz! – de egyszersmind – a rím is úgy üti rá: okoshoz!

Tudom hogy e levél már nem kap Hanván, mert azóta S.[áros] Patak felé vitorlázol, haugyan szembajod engedí: mindazáltal megírom, és pedig ma írom meg, válaszod érkezése napján, mert feleségem ugyan csak sürget, ily fontos közlendői lévén:

10 1^{ör} Minekutána az itteni consistorium² is jónak látta innen a Pataki
ünnepélyre³ két embert küldeni, névszerint a te Károlyi S.[ámuel] és
Arany J.[ános] barátidat: ennek következtében holnap, vagy h.[olnap]
után ered útnak a mondott Károlyi Sámuel, meg Szilágyi Sándor meg
vagy két apró tanár. Én depraecáltam a kitüntetés⁴, mivel nem szeretek
15 ünnepeskedni, képeskedni, toásztozni,⁵ vivátozni &c, szóval restelem a
sok embert. Hanem ott lesz Szilágyi Sándor, neki legjobb ruhája is van
köztünk, legnagyobb gourmand⁶ is; tehát méltóan leszünk képviselve. De
mindennek mi köze feleségem üzenetéhez? Felelet, az, hogy nőm, oly
reményben, hogy te is ott lészesz, egy kis tarhonyát szuszakol a Sz.[ilá-
20 gyi] taris[z]nyájába,^a neked átadandót. Váltig mondtam, hogy hátha nem
lészesz ott; hogy sokkal könnyebb ezt vasúton, s per Lévy–Vágó expedi-
diálni:⁷ de az asszonyok nem szeretik az egyenes útát. Azért írom meg,
hogy ha nem kapnád, úgy is képzeld, mintha megkaptad volna, s kö-
szönd meg szépen.

25 2^{ör}. Ez a pont az én kedves komámasszonynak szól. „Édes jó ko-
mácskám! Nincs abból semmi, hogy ez az asszony mostanság Hanvára,
illetőleg a levarti fürdőre menjen. Kellene, szent igaz, nagyon kellene
néki, de magában nem mehet, s igen alapos oka van rá; együtt pedig az
őszszel már Szalontára kell mennünk – másképp a házból is kihuznak –
30 eddig már volt nálunk e nyáron vagy 5-6 rendbeli atyafiság, sógorság,
komaság és barátság, most is itt van a feleségem testvérjének a felesége⁸
– s ezek mind oly reménnyel vannak, hogy a szűnidőn hazalátogatunk.
Én ugyan egynek sem ígérem, sőt valószínű, hogy Kőrösön veszünk, de
nőm a hitben él, hogy mi a szűnnapokat Szalontán töltjük el. Nohát, lel-
35 kem édes komám asszony, ne foszsa meg magát a fürdő évszaktól, ne
várjon augustusra és miránk, hanem élvezze, míg jó idő van: az egészség
istennője pedig öntse minden balzsamát azon gyógyforrásba, hogy édes
komácskám lelki testi friseségben hagyhassa majd el.” Én, megvallva
bűnömet, hamár megyünk valahova, jobb szeretnék Hamvára [!] inkább,
40 mint haza, mert ez utóbbi helyen annyi komédiát csinálnak velem, hogy
átallok ott járni is. De egy szóval sem ígérek semmit, ki tudja^b hogy le-
szünk mi augusztusban? Nem kell-e^c költöznünk itt, vagy innen.

^a taris[z]nyájába – emend.

^b egyb.

^c kell-e – - jav.

A papság dolga foly; megszavazták hogy kettő kell, többet még nem hallani. De igen vagy 37 candidaturáról.^{d9} Kivánságod alkalmasint az
45 én működésem nélkül is betelik; rólad, mióta két papra voxoltak,¹⁰ nem igen történik emlékezés. Hanem emlegetik széles Magyarország minden korphaeus^{e11} papját: szóval lehető leghiresb pap kéne, lehető olcsón. – Ha a népre bizzák, Fodor lesz egyik, meg valami káplán ember. Nagy pap, kis pap. –

50 Nőm is fájlalja szemét, s keze reszket az iráson: azért nem ir k. komámasszonynak. Üvegen sem lát némelykor. Valóban, édes Miskám, mi négyen betegségre nézve is igen sympathirozunk.¹² Feleségem mindkettőtökkel szem és lábájában; ezenkívül fölöslegje is van, egy irtóztató főfájás, mely minden kéthétben előveszi, s akkor egy hétig tart; én a k.
55 komácskámval fej és fülzugásban, s veled a vers – (nem)írásban. Csupa rokonszenv!

De hogy e sok semmiből a közelebbi levelemre is hagyjak valamit: tehát a jó isten áldjon meg most és mindenkoron!

Jul. 4. 1860.

igaz barátod

60

Arany J.^f

^d candidaturáról. – r jav.

^e korphaeus – e jav.

^f egyb.

1163.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, jul. 9. 1860.

Kedves Barátom,

Nem sok időd van rá, tudom, hogy az én kuszált leveleimet olvasgasd, még kevesebb, hogy azokra válaszolj is: de nekem, irni, van elég, s
5 így nem szabadulhatsz tőlem. Mire Pestig jutnak soraim, Te már haza fogtál érkezni a s.[áros]pataki nagy ünnepélyről,¹ hova, mint az egyház küldötte, én is elmehettem volna, ha általában kedvem volna az ily sokemberes összejövetelekhez. Szilágyival azt hiszem találkoztál, haugyan őt Fulton paripái<.>² az egekbe – vagy hová – nem ragadták. Hallom,
10 Gyulai is ott akart lenni, és most talán már Pesten időz a „kedvesnél” – legyenek mindketten általunk szívesen üdvözölve.

Gyulai oly jó volt – meg Salamon is – hogy a minap meglátogat-
tak:³ de Töled, rectius:⁴ „Töletek” az idén nem valék szerencsés ily sze-
rencsében részesülni. Hiába no! Kőrös csak Kőrös – nem adhat, a mi
15 magának sincs, kellemes időtöltést. A gazda sem az, a ki, vagy mi örö-
mest lenne, ha lehetne: ez egy szótlán, kedvetlen, munkátlan, barátlan
ember, szóval benne minden nemleges lan, len összegyűlt, több, mint
Kuthynál.⁵ És e merő negativumból álló ember, lásd, mégsem tett le ar-
ról, hogy valaha pozitív is legyen. Ne veszítsd el türelmedet, hogy ismét
20 e tárgygyal foglak űzőbe.

Igen, Barátom, én még most is ábrándozom a pesti étellel. Soha
sem érzem annyira, mint ez évben, hogy szakadnom kell innét. Talán
fölelevenedném köztetek, „mint a holt szén eleven társai közt”, a hogy
Szemere M.[iklós] egyetlen szép verse mondja.⁶ Talán nem vesztem
25 volna még el az életnek s irodalomnak. De itt ónsúly nehézkedik lelke-
men:^a évek óta nyom az eltévesztett pályának terhe. Hozzá a betegség,
talán ép e helyzet által idézve elő, táplálva bizonynyal. De ha erőm teljes
használatában volnék is, meddig lehetne itt maradásom? A mint a kö-
rűlmény fejlődik – hallhattad is már valami neszét a közelebbi sup.[erin-
30 tentialis]⁷ gyűlésen – az autonomia első gyümölcse aligha ez intézet
felbomlása, vagy oly mérvre szállítása nem lesz, hogy én nem maradha-
tok tovább. De most is sért már az, hogy oly itteni egyének, kik a görög
„arisztosz” = „legjobb” szótól neveznék magukat, oly egyének kiáltoz-
zák s adják a nép szájára: „minek az a sok ingyen élő?”... értvén a
35 magamformákat. Szóval minden külső, benső állapot arra ösztönöz, hogy
innét szabadulni törekedjem.

De hová? – Kinek annyi bátorsága, lelki ereje sincs – fogod ellen-
vetni – hogy egy lapszerkesztést, előnyös feltételek alatt, megkisértsen;
ki visszariad a journalistika^b aprócseprő kellemetlenségétől, annak többé
40 nem lehet tanácsolni. S igazad van. Magam is félek, hogy minden állapot
nehéz lenne már nekem, addig legalább, míg hozzá nem törődném a vál-
tozáshoz, vagy míg – mert hisz e reményben tenném – maga e változás
nem könnyítené rögzött bajomat. Fogja-e? nagy kérdés: de én azt hittem
el magammal, hogy ha ösztönzőbb tér nyilna munkásságomnak, talán
45 még tehetnék is valamit: ha nem oly nagyot, szépet, a mi egykor lelkem-
nek álma volt, hasznosat legalább. Én, ki ily romlott állapotomban, s

^a lelkemen: – en jav.

^b journalistika – i jav.

megfosztva az alkotó munkásságtól, most is tudok némi szenvedélyvel
üzni valamit (így például e nyáron a félig értett, félig elfeledt görög
classicusoknak oly hévvel döltem, hogy szem- és elmetompulásig olvas-
tam őket) – bajaim nagy részét hajlandó vagyok külingerlés hiányának
tulajdonítani. Csalódhatom: de akkor nincs hátra egyéb, mint: „lasciare
ogni speranza<>!”⁸

De hová mind e jeremiáddal? fogod már kiáltani. Valóban, magam
sem tudom, mi legyen a conclusio. Azt csak nem várhatom Tőled, hogy
55 Te nekem biztos és kényelmes állást szerezz, míg én egyet sem lépek
utána. S én még panasznál egyebet nem csináltam. Jó lett volna, B.[ene-
dek] tsznagy ittjártában⁹ egy rögtönzött audientiat¹⁰ kérni, s a lapenge-
dély iránt szólani: de elkéstem a gondolattal. Ha itten az – ohajtásom
szerint utolsó – vizsgákon átesem, gondolám már, jó volna Pestre rán-
60 dulni és veletek értekezni. Akkor aztán föltetném¹¹ valami szakértővel
és beadnám a folyamodványt. Ha az engedély iránt bizonyos lennék,
volna idő a kiadás módja <...> felől úgy intézkedni, hogy kezem minél
kevésbé legyen megkötve anyagi tekintetek által. De természetesen, úgy
szeretném, hogy a lapon kívül is volna – bármi csekély – támasz, egy
65 tisztességes, s elég szilárd basis, melyre sorsom feckszékét most har-
madszor – és a mi több, nyaram végén! – lerakjam. Ezek az X-es évek!
830-ban hagytam el a szülői hajlékot, 840-ben családosá lettem, 50-ben
csaknem földönfutó valék és most 60-ban? Prudens futuri temporis
exitum...¹² másképp megőrülne az ember. –

70 Hallom, hogy a K. társaságnál gyüleseztek.¹³ A mi e részben köz-
tünk szóban forgott: kérlek, ne tudja senki, ha nincs kilátás, vagy érdek-
be ütközik. Nem akarnék a régibb tagok<nak> sérelmére lenni. Nem,
annál kevésbé, mert az ügy nálam akárhány méltóbb szolgát fog találni.
Jóakaraton nem múlték, de az nem elegendő. Erély, buzgalom, kitartás
75 kell: s az nekem lesz-e annyi, hogy az ügy kárát ne vallja. De önkényes
bizalmat nem utasíték vissza, s a fönt érintett „basis” mellett alábbren-
delt hely sem volna ellenemre. Kivált ha másik célozommal összekap-
csolhatnám, s a t. aegise¹⁴ védné kezdeményemet. Ez az, a miről máskor
is irtam. –

80 A „Szemle”¹⁵ sziveskedjék várni egy kevés ideig. Kijöttem a han-
gúlatból. Sokat aggódom a jövőn: nincs dolgozni kellő nyugalom.
A Sz-[éche]nyi vers is nyom: nagyot várnak, <tudom> s nekem az ily
állapot legnehezebb.¹⁶ Arra is kellene néhány szabad és nyugalmas nap.

A szünidőt várom, – mert ihletés nélkül és szakadozva nem megy az.
85 Toldynak, rossz órámban, irtam egy desperatus levelet:¹⁷ bánom is elég-
gé. Nem tudom, említette-e, de röstelem, hogy annyira kimutattam a vér-
ző sebet. Általában rossz az bennem, hogy néha túlközlékeny vagyok baja-
im iránt. Nem férfias; gyöngé dolog az ily sopánkodás. Másszor nem
tettem volna. –

90 Bocsáss meg, édes jó emberem, ha untattalak.^c Egyedül töprengve,
s nem tudva, mi történik ott a nagy világban, csak Te vagy az, kitől
legörömostebb várok egy biztató szót. Csókolom kedves nőd kezét s a
gyermekeket, Julcsa szintén, feleségem legszivesebb üdvözlését küldi.
Téged pedig ölel számtalanszor

95 igaz barátod
Arany János^d

^c untattalak. – t besz.

^d egyb.

1164.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, július 16. 1860.

Kedves Barátom! Legkevesebb aggodalmat se okozzon Neked az
újabb X-es év. Jöjj Pestre közénk. Tudod ez iránt nem csak az én néze-
tetem, hanem a Deákét és Keményét is. Bajaid nagy része onnan volt<, >
5 eddig, mert oly dolgokkal foglalkoztál, melyek nem Neked valók. Az
irodalmi térre vagy Te hivatva. Ha <ennek> a szerkesztésnek^a is meg
vannak terhei, vannak, vagyunk elegenden, kik azokat Veled szívesen meg-
osztjuk. S az a kívülről jövő inger, melyet említél, kétségtelenül jól fog
hatni kedélyedre is.

10 Azonban feljöveteledre, mint irod, „basis” kell. Én úgy hiszem, ezt
is fogunk nyerni. A Kisfaludy-társaság dolgai, noha lassanként, rendbe
jönnek. A kikkel eddig e^b tárgyban legbizalmasb embereim közül szóltam,
mindnyájan osztottak nézetemben, s úgy hiszem ezen urak – a kik pedig
többséget képeznek – ott sem hagynak el engem indítványaimban, a hol

^a a szerkesztésnek – besz.

^b egyb.

15 szavazatukat eldöntőleg fogom igénybe venni. Még eddig azért nem^c
mozoghattam^d e részben úgy, a mint kellene, mivel nem valék tagja a
Társaságnak. A mostani tagok első dolga lesz bennünket vagy tizönket
előbb beválasztani, s aztán a szervezést ránk bízni.¹ Azt hiszem, egy hét
alatt ezekről bizonyosabb – és teljesen hiszem, a legjobb híreket irhatom.
20 Az én szándokom Toldyt másodelnökké léptetni elő, hogy a fizetéses
igazgatói állomást megszerezzük számadra. S aztán más alapokon – na-
gyobb hatáskörrel – rendezzük majd a társaságot is.

De ha^e ez egy két hét alatt nem dőlne is el: semmi kétség, hogy 1) a
szépirodalmi lap, melyet tervez<el>ünk, előfizetők dolgában jól fog álla-
25 ni. Mozgásba hozom e^f mellett a főrend minden lelkesebb hölgyét, kik
már tavaly is örömmel hallottak tervedről egyetmást. 2) Bizonyos, hogy
Te^g egyike leszesz azoknak, a kik első alkalommal, talán már az
októberi^h gyűlésen, fizetésbe jutnak az Akademiánál.² Végre 3) a Buda-
pesti Szemle körül is rögtön végezhetesz,ⁱ bárminő kedélylyel, olyas <...>
30 munkákat, melyek 3–400 forintot vagy többet is jövedelmeznek, a nél-
kül, hogy oly dolgokkal foglalkoznál, melyeket idővesztegetésnek
mondhatnál magadra nézve. S még a P.[esti] Napló szerkesztőségét is
érinteném, ha a 3-ik ponthoz oda nem irtam volna ‚végre’.

Laczit úgy is Pestre kellene küldened már. Ez is egy ok, hogy fel-
35 jöjj magad is.

Azonban úgy hiszem, a héten időt vehetek, lemenni Hozzád.³ Jobb
mindezeket személyesen megbeszélünk.

Patakon nem voltam.⁴ Kis fíjam volt beteg, és pedig rendkívül
megijesztett. Két hétig feküdt. Képzelheted aggodalmainkat! Istennek
40 hála már jól van, csak igen megfogyott.

A Széchenyi-vers bizony ne aggaszszon! Azt irod: sokat várnak!
Nézd a naponkénti tapasztalást: mily kevéssel megelégednek. A kedé-
lyek izgatottak, van egy két húr, melyet Széchenyiről irván, mindenki
szükségkép megpendít; s e húrok megpendítésére bizonyosan kitér a

^c nem – besz.

^d mozoghattam – h jav.

^e ha – h jav.

^f e – a-ból jav.

^g Te – T t-ből jav.

^h októberi – kt th.

ⁱ végezhetesz, – e jav., z besz.

45 lelkesedés. A mi Téged nem elégít ki, a közönséget magán kívül ragadhatja!^j Ne légy oly szigorú bírása ön magadnak!

Gyulainé nincs Pesten, s így Gyulai sem jött fel⁵. Pedig szerettem volna, ha ez a nagyon „aggódik természetű” barátunk is segített volna eloszlatni azon aggodalmakat, melyek ok nélkül bántanak.

50 Is<>métlem, a mit Deákkal együtt többször mondánk: Neked Pestre kell jőned, itt vagy helyeden, s nem telik bele egy év és itt anyagi viszonyaidat illetőleg is <gy> meg fogsz gyökerezni.

Bocsáss meg a kuszált írásmódért.

Nőm is üdvözl. Végtelenül örülne, ha Pestre jőnétek. Julcsának adós a válaszszal. De előbb maga volt májgyulladásban, majd kis fíjunk betegsége <...> foglalá el. Csókol mindnyájatokat!

Viszontlátásig!

Ölel

60

igaz híved
Csengery Antal^k

U.I. Azért késtem e sorokkal, mivel azt hívéim, bizonyost írhatok a Kisfaludy Társaság választásairól. Azonban a hol Toldy vezeti a dolgokat és Eötvös, nem sietnek!

^j ragadhatja – a elk.

^k egyb.

1165.

CSILLAG MÁRTON – ARANY JÁNOSNAK

[Alsó-Alap, 1860. július 16.]

Tisztelt Urambátyám!

Régen volt már szándékom Kegyednél egypár költeménnyel beko-pogtatni, de szünteleni betegeskedésem mindaddig visszatartott. Harmadfélévig üldöztek [!] engemet a legiszonyubb vérrohamok, ugyannyi-
5 ra: hogy gyakran lótnom-futnom kellett mint a bolondnak, mindaddig mig^a a kinok alatt kifáradva, elgyengülve el nem döltem. Ilyenkor pedig még rettenetesebben lázongott a vérem, s még rémesebb gondolatok tá-

^a mig – i jav.

madtak agyamban. Kínomban a verejték cseppenként hullott rólam, – s minden perczen a megőrülés^b küszöbén voltam –

10 Ehhez járult még a szünteleni kedélyváltozat, a legmélyebb bánat után a legtulipirosabb kedv. Ezek közül pedig szinte mindegyik emésztő hatással volt reám, mert mindenik tulságos fokra hágott keblembe.^c Ilyen állapotokban aztán meglehetősen gondolatok támadtak agyamban, de a zavarok közt megbágyadt, s elgyengült^d eszemmel nem birtam azokat
15 kedvem szerént kinyögni. –

De most mióta a remény egy szebb jövőt ígér, és^e mióta a^f nemzet azon utra tért, a melyen szent kötelessége haladnia: azóta naponként jobban érzem magamat, – s van reményem, hogy egy könnyen nem fogok kirugni a világkéményén. –

20 Ennek utána majd össze is szedem magamat, s egy kissé jobban megfontolva fogok dolgozni. Hanem kérem tisztelt Urambátyám, egy kis figyelmet ne sajnáljon reám fordítani, mert hiába egy értelmes egyén utbaigazítására nagy szükségem van.

Jelenleg bátorkodom egypár költeményt küldeni¹ – oly végből,
25 hogy azokat legyen szives áttekinteni, és bírálati jegyzetekkel kísérve^g hazaküldeni.

Alsó-Alap Jul. 16ⁿ 860.

Maradok tisztelője
Csillag Mártonmk

^b megőrülés – é jav.

^c keblembe – e lehúzva

^d elgyengült – e jav.

^e és – é jav.

^f a – e-ből jav.

^g kísérve – s jav.

1166.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, julius 21. 1860.

Kedves bátyám!

Legyen szives velem néhány nappal előre tudatni Váradra leendő megérkezések idejét,¹ hogy akkorra az indoházhoz alkalmat küldhessek.

5 Mert Váradon a szekeres részint méregdrága, részint nem is kapható.

Egyszersmind szükségesnek tartom értesíteni bátyámat: miszerint úgy intézkedünk, hogy nálunk egy csendesebb szoba is legyen azon esetre, ha bátyámnak netalán kedve leendene itt valamit dolgozni.

Áldást kívánunk mindnyájokra

10

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

1167.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, jul. 25. 1860.

Kedves Barátom,

Szívesen vártunk az egész hét folytán. Remélem, csak rendes dolgaid és nem a kis Loránt újabb betegsége, vagy más nagy baj tartóztatott
5 vissza. Nem tudtam hogy Patakról elmaradtál csak később az itteni deputatio¹ hozta meg hírért és igen aggódtunk kedves kis keresztfiamon. Örülök hogy jobban lett. Most már, míg a vizsgák nyúgein át nem esünk, ne is jőj. Ma kezdődnek az érettségi szigorlatok s a mindenféle vizsga eltart a jövő hét végeig. Azontúl kedvesebben időzhetünk.

10 Szíves üdvözetünket a k. komám asszonynak. Lorántot csókoljuk.
Téged ölel

igaz barátod
Arany János^a

^a egyb.

1168.

ARANY JÁNOS – EGRESSY GÁBORNÁK

Nagy-Kőrös, jul. 27. 1860.

Kedves Barátom,

Ha már szíves vagy engem a Színházi [L]appal^a megörvendeztetni, kérlek, hogy [a]^b 26. és 27. számok helyett, mint a melyek megjöttek, a

^a [L]appal – [L] nem olvasható

^b [a] – nem olvasható

5 hiányzó 29-et légy kegyes alkalmilag megküldeni, s akkor inclusive^{c1} a 30-ig mind meg lesz, teljes számmal. Ha összeszedhetem magamat, viszontzásul tán én is fogok adni valamit, habár nem költeményt is.²

Üdvözlöm kedvesidet és ölellek

10 barátod
AJános

^c inclusive – besz.

1169.

ARANY JÁNOS – JÓKAI MÓRNAK

[Nagykőrös, 1860. augusztus]

Kedves Mór! Megörültél (?) úgy-e, hogy az Üstökösbe küldök valamit?¹ Fájdalom, egy idő óta megszűnt viszonyom az *égiakkal*. Ahelyett kérni jövök. Lapengedélyem ugyan még nincs, de lehet s akkor meg leszek akadva. Első számát a te novelláddal^a szeretném bemutatni.

5 Csengery mondta nekem, hogy te, szándékom meghallva, kész örömmel ajánlkoztál egy oly lapba dolgozni, milyenné szeretném, hogy váljon az enyém. Nélküled nem válhat^b azzá. Tedd, édes barátom, írd egy novellát szeptember végéig: hogy ha sikerülne, októberre megindítanám a lapot.² Ugy-e nem hagyod el a te – (vén korára) – szerencsétlen barátodat

10 Aranyt.

^a novelláddal – á a-ból emend.

^b válhat – á a-ból emend.

1170.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, aug. 1. 1860.

Kedves Barátom! Most jövök a Kisfaludy Társaság üléséből. Míddön e sorokat veszed, már a lapból is olvashatod az eredményt.¹ Toldyt eltettük az útból, nagyobb czímmel, de semmi hatáskörrel.² Téged pedig 5 egyértelműleg megválasztánk Igazgatónak. A társaság reorganisatiójára választmányt nevezünk ki.³ E választmány feladatául tevék, az én indít-

ványomra, javaslatot terjeszteni elő, a pénzerőhez képest, a tisztviselők (az igazgató és titoknok) fizetése iránt is. E választmányban^a én és Kemény is benne vagyunk, s <...> határozottan többségünk van mindenre
10 nézve. Nagy fizetést első évben alig adhatunk; de oly formán tervezzük a dolgot, hogy bizonyos állandó öszlet⁴ legyen megállapítva, s egyszerűsmind percentek,⁵ a mint a társaság <.> ereje szapor[o]dik.^b Ha Te most is <...> állasz szándokodban a lap kiadására nézve: akkor e lapot a Társulat aegise⁶ alatt indíthatod meg, ha úgy tetszik. Mindezeket és sok
15 egyéb dolgokat azonban jobb lenne ide fén megbeszelnünk. Azt mondom, én megyek le; de most jobbnak tartom, ha Te^c jössz fel s nem csak velem, de több barátinkkal is értekezel.^d Szobádat készen tartom, bármikor jössz. Azon ne ütközzél meg, hogy Tóth Kálmánnak is adtunk nominalis⁷ hivatalt. Eötvös <...> tücske. S nem használ ugyan, de nem is
20 árt. Ily apró engedményeket örömet ad az^e ember, mikor nagyjában minden úgy megy, a mint ohajtja.

Isten áldjon!

Nőm köszöni a tarhonyát. Csókolja Nődet és Julcsát.

Ohajtva vár

25

igaz híved
Csengery Antal^f

^a választmányban – v jav.

^b szapor[o]dik – emend.

^c Te – T t-ből jav.

^d értekezel. – I jav.

^e az – z jav.

^f egyb.

1171.

SZABÓ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár aug. 4. 1860.

Kedves barátom!

Erősen föltett szándékom volt, igaz lelkemre mondom, majd minden nap készültem, hogy ígéretem szerint, ha csak röviden is tudósítsalak
5 helyzetemről: de részint magán házi bajaim, részint hivatalos töméntelen dolgom, míg a halomra gyült könyvtárt, régiség- és éremtárt csak türhe-

tően is rendeztem,¹ minden időmet és erőmet igénybe vévén, magánlevelezésemet napról napra halogattam; annyival is inkább mert meghülés következtében csak nem az egész mult hónapban félbeteg voltam, e mellett azon tudósítás, hogy atyám julius közepe felé csak nem halálos betegségben szenvedett, s én látogatására nem siethettem, lelkeket is leverte. Szegény atyám most már a halál veszedelmén túl van ugyan, s minap képes volt saját kezével írni hozzám, de betegsége olyan, melyből 70 éves öregnek kigyógyulni kevés reménye lehet, s az orvosok is alig merik előbbi egészségével biztatni. Mihelyt körülményeim engedik, azonnal sietek Békésbe,² s ez alkalommal Kőröst s ha lehet Pestet is meglátogatom. Reményilem még akkor Kőrösön talállak.

Talán leveletem még néhány napig halogattam volna, ha lelkeket föl nem villanyozza azon tudósítás, hogy a Kisfaludy Társaság igazgatójává el vagy választva.³ Hidd el, hogy ez minden jó barátodra, minden magyar emberre nézve valódi örömhír volt. Nekem valóban titkolhatatlan a legőszintébb örömöm, hogy a gondviselés eddigi test- és lélekölő hivatalodtól megszabadított, s oly állásba helyez, melyre igazán hivatva vagy, melyben lelked örömét fogja találni, s melyben nemzeti irodalmunk javára oly igen sokat tehetsz. Én mint szóval is régebben gyakran mondtam, szivemből szerencsét kívánok pesti szebb és jobb állásodhoz, s feszült érdekléssel várom tudósításodat, – melyet reményilem nem tagadsz meg tőlem, – mikor szándékozol Pestre költözni, hol bizonyosan valamint magad, úgy családod boldogabbnak fogja magát érezni.

Az én Kolozsvárra költözésem hasonlíthatatlanul több testi és lelki törődéssel s anyagi kárral járt, mint a te leendő Pestre telepedésed; hivatalom is az első években rendkívül terhes: még is szerencsésnek érzem magamat anyagilag nehéz helyzetemben is mert állásom lelkeim vágyainak megfelel s egy pár év múlva, ha könyvtárunk s mellette az én lakásom a muzeumi kertben meg lesz építve, teljes lelki nyugalommal azon munkakörnek élhetek, melyre lelkeim vonzalmat érez.

Nőm is, miután a ház elrendezésének nehéz bajain túl estünk, mind inkább otthonosan érzi magát Kolozsvártt; igazán kedves barátnéi köre van, s ha a házi gondoktól egy két órára szabadulni akar, a gyönyörű sétateren, színházban, concertekben stb. több szórakozást és szellemi élvezetet talál, mint Kőrösön találhatott. Csak néhány barátnéját sajnálja, kiket nem tud feledni.

Én is részemről^a a collegatust⁴ sajnálom, melyben annyi jó órát töltöttem: de ha elgondolom, mily jövő vár e testületre – melyet mint
45 hirlapból olvasom az egyháztanácsból is ki akarnak taszítani⁵ – örülök, hogy még e gyalázat előtt szabadultam Kőrösről,⁶ s hiszem hogy minden, ki magát béressé aljasítani nem örömet enged, kézzel lábbal törekedni fog, hogy szabaduljon ez iskolától, melynek az én hitem szerint, a hogy az ügyek Kőrösön fejlődni indultak, jövője többé alig alig reménylhető.

50 Kiss Lajost lelkemből sajnálom,⁷ mint azon kormányrendszer áldozatját, melynek mi voltát ő, az őszinte becsületes lelkű s egyoldalúlag csak tudományoknak élő ember, fölfogni nem bírta. Nem kétlem, hogy ő bármi egyszerű, elvonult állapotban boldogabb lesz, mint budai magos állásában; de mi ad neki kárpótlást azon lelki nyugtalanságokért, melyeket kellemetlen helyzetében éreznie kellett, s elismert tiszta lelke védheti-é őt azon kárörvendő guny nyilaitól, melyektől, a mint az embereket ismerem, a hol
55 legjobban ismerik,^b még Kőrösön sem hiszem hogy ment lehessen.

A kolozsvári eseményeket: az oláh fraternizálást gr. Teleki Domokos fáklyás zenéjét stb. hirlapból bizonyosan olvastad.⁸ Nagyszerűben
60 ment a dolog; azolta hallomás szerint Naszód körül volt roppant oláh gyülekezet, 2 püspökkel; mit végeztek, nem tudjuk.⁹ – A bizonyos, hogy az oláhok nagyon tanakodnak; de a mint a viszonyok állnak, a magyarságnak nem lehet oka tőlök tartani. – Mi fejlik ki Erdélyben a megindított mozgalmakból, csak az idő mutatja meg;¹⁰ a sok hirt, melylyeknek^c
65 némi része lapokba is becsúszott, ki győzné leirni. – A tisztviselők felsőbb utasítás értelmében erősen tanulják az oláh grammaticát; mi hasznát fogják venni, majd meglátjuk.

Idával együtt kedves komámaszszonyt s Julcsát a legszivesebben köszöntjük s ezer örömet kívánunk a pesti élethez; Ida bocsánatot kér,
70 hogy külön még nem irt; ezer a baja a gyermekekkel, kik közül Jolán a mult hetekben himlős volt, de már semmi baja; rövid időn kipótolja mulasztását; most Farkas Balázs rögtön indulván, nincs rá ideje. Gizella csókolja keresztmama és papa kezeit.

75 Istentől magadra s családotra szivemből áldást kívánva maradok
igaz barátod
Szabó Károly

^a részemről – r jav.

^b ismerik, – i jav.

^c melylyeknek – mellyeknek [?] [sorvég]

1172.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. augusztus 4.]

Édes barátom!

Közel voltam hozzátok, Pesten töltvén egy napot midőn Posonyból
visszaütaztam; de nem lehetett Kőrösre mennem sokféle okból; szekere-
met a Váczi útba rendeltem, a költség is szűken volt, neked is akkor volt
5 legtöbb dolgod, végre ilyen állapotban és kedélyel [!] – odújába siet az
ember mint a bagoly mely a világosságot kerüli. Kanka szem-orvosnál
jártam¹ a mint Károlyi barátom tanácslá a mint írtad hogy orvoshoz de
okoshoz. Azomban az orvos szavai után sem tudom hanyadán vagyok; a
baj komoly és veszélyes de megelőzhető; ha ezt teszem meg azt teszem,
10 ha így lesz meg úgy lesz: akkor reményli, hogy jobban leszek. Szóval az
orvos szavai az oráculum² szavai, kettős magyarázattal s forgatható érte-
lemmel. És így tegyünk várjunk és reméljünk.

Szeretném, ha e levél még otthon kapna benneteket, de tán már ed-
dig repültök is a homokon a nevezetes város Szalonta felé.³

15 Feleségem fájós lábát zúgó fülét és dagadt veséjét most készül Le-
vártra vinni, szerette volna és szerettük volna, hogy a komámasszony is
ott legyen de ha nem jöttek, ha nem jöhettek: ki tehet róla, mi szivesen
elhisszük hogy nem az akaraton múlik.

A tarhonyát kaptuk, köszönjük és esszük, én ugyan csak tilalom el-
20 lenére eszem. Nekem nem szabad zsírost enni és jól lakni, bort és kávé
inni, nem szabad olvasni írni végre pipázni; tessék aztán élni [!] és örülni
az életnek!

Pestről nem tudok semmit Pákhon kívül alig találkoztam valakivel
még színházba sem voltam. Csupán néhány forint adósságot csináltam
25 mellyet le kell ismét dolgoznom; ilyen okokból származik az én Mú-
sámnak általad is említett gyakori megszólamlása. Igaz, még Egressyt is
láttam nála ebédeltem sok jó féle borait – szemlélvén.

Ölelünk csókolunk benneteket!
30 Hanva. augustus 4. 1860 igaz barátod
Tompai Mihály^a

U.I. Szabó Samu⁴ itt volt; nagyon megszerettük, kedves jó fiú; ebből nem következik hogy emez s amaz, hanem hogy: suum cuique.⁵

^a egyb.

1173.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. augusztus 5.]

Kedves Barátom,

Tegnap vége szakadt minden iskolai dolognak, s ma már útban volnék Pest felé, ha egy pár nap óta érzem gyöngékedés vissza nem tart. Remélem azonban, hogy még e hét első napjaiban ott leszek, mert bajom
5 eleddig nem annyira fájdalmas, mint alkalmatlan, – hacsak veszélyesbé nem fájul.

A tárgy érdeméről majd szóval, (mire ez a rim:) Isten szeressen sok jóval!

Kőrös, aug. 5. 1860.

10 igaz hived
Arany J^a

^a egyb.

1174.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, aug. 5. 1860.

Kedves Sándorom,

Tegnap végeztük az érettségi vizsgákat s ma már készülhetnénk Szalontára, – ha... ha...

5 Sejtethed a lapokból, hogy aligha ismét forduló pont nem áll be az
én életemben.¹ Még nem bizonyos<os> semmi, de nagy a valószínűség,
hogy ha Pesten subsistentiámat² csak valamennyire biztosíthatom, octo-
berben már nem leszek körösi lakos. Talán egészségem s kedélyemre
jótékony lesz a változás – itt már el vagyok temetve. Azonban erről töb-
10 bet, ha bizonyosabb leszek benne.

Sejtethed innen továbbá, hogy nehezen fogok ráérni, hogy a
szünidőt Szalontán töltssem. Nem tartozik azonban a lehetlenségek közé,
hogy rövidebb időre mégis lerándulunk. Ha igen-e? s mikor? előre tudat-
tom veled. Addig Laczit, ki már útban van, fogadjátok szívesen.

15 Csókolunk mindnyájan, mindnyájatokat!

szerető bátyád
Arany János^a

Laczi késedelme miatt nehogy aggódjatok: ő nem vaspályán hanem
Szél Farkassal³ per Vásárhely, Gyarak⁴ – fog odaérni, s nagy rusttog-o-
20 kat^{b5} tart. –

^a egyb.

^b rusttog-okat – s jav.

1175.

ARANY JÁNOS – CSILLAG MÁRTONNAK

Nagy-Kőrös, aug. 6. 1860.

Tisztelt Uram!

Itt küldöm verseit. Előbb nem tehetém, a vizsgák miatt, melyek ju-
lius végét s augusztus elejét nagyon igénybe veszik. Bocsánat a késede-
5 lemért.

Bajos nekem Ön verseire őszinte ítéletet mondanom. Ön már fellé-
pett, s a szerkesztő, kivel érintkezésben van, úgy mutatta be a közönség-
nek,¹ hogy ha én gáncsolnék valamit költeményein, Ön azt nem őszinte
és igaz ítéletnek, hanem egy koszorúit féltő (!) vén poéta aggatódzási-
10 nak volna hajlandó venni. De mivel akarja, hogy „ne sajnáljak rá egy kis
figyelmet fordítani”, ime teszem, s igazat mondok, habár ez által ön haj-
landóságát kockáztatnám is.

Mindenek előtt kimondom, hogy Ön^a nincsen költői dispositio² és tehetség nélkül. De ez nem elég. A tehetséget művelni kell. Nem csupán a külforma és költői nyelv <elsaját> iskolázását értem ezen: hanem főleg ama nehéz mesterséget, hogy a költő tudja megválasztani, mit kelljen mondani, mit nem; tudjon erőt összhanggal párosítani költeményeiben. Az a sekély áradozás, mikor egy parányi gondolat a minden napi szavak, frázisok, közhelyek (loci communes) egész tengerében van föleresztve: az még nem költészet. Így például, „Késő sejtalem” című hosszú költeményében egyetlen új, – de még csinosan kifejezett régi gondolatot, sőt képet sem találok. Teljesen meghiszem én, hogy Ön az abban panaszkodott kinokat mind átérezte, hogy tehát szívből fakadt a költemény: de érzeni nem elég, ki is <tu> kell tudni fejezni, mégpedig nem úgy, a mint közbeszédben elsópánkodná az ember, hanem költőileg. Olvassa el Ön Petőfi „Tündérálmom” című költeményét, s utána a magáét: és ha nem veszi észre a kifejezésbeli különbséget: hogy amott minden új, eredeti, gazdag képekben, és költői fordulatokban; itt minden köznapi, elkopott, sekély: úgy nincs annak lehetősége, hogy én Önnek tanácsokat adjak.

30 A „hah mi szörnyen...” kezdetű vers egyike azon költeményeinek, melyek azon véleményre bírtak engem, hogy Ön nincs tehetség nélkül. De itt is őszintén kimondom, hogy e vers egészben szinte csak szóhalalmaz, és üres kiáltozás: de vannak egyes helyei, hol a gondolat költőiséggel bír. Ilyen az a versszak, melyben mondja, hogy azért jobb a bor, mint az anyatej, mert míg ezt szopta, mindig sirt, de most, hogy a bort iszsza vigad. Ilyen lehetett volna, a mit a szomorúfűzről mond, ha jobban kifejtí: például, hogy a víz mellett szomorkodó fűz sem lenne szomorú, ha borpatak mellett állna. Így^b volna teljes a kép. De mind ez kevés új gondolatnak egy oly hosszú költeményben: hatás nélkül vesz el abban: rari nantes in gurgite vasto.³ –

A „Nem kell nekem...” kezdetűben megint felcsillan egy két sugár: „hogy örömeiben holtig szívesen sir” – és hogy „ne sirjon a sarkantyú.” Ez költői vonás mindenik, a többi csak – beszéd. Az „Óriási sziklahegynek” csupán utolsó vers-szakában van költői gondolat – midőn azt szeretné álmodni, hogy „mint halottat sirba tették.” –

Ha Ön nem azok olcsó dicséretén kap, kik a dologhoz keveset, vagy semmit sem értenek, – <akkor> használja tanácsomat; írjon több

^a Ön – ő-ből jav.

^b Így – I jav.

gonddal, mind a külsőt: rhythmust, nyelvet, metricát, rímet illetőleg;
mind a bensőt^c tekintve;^d akkor lehet az, a mi óhajt lenni. De ha netalán
50 már czélnál hinné magát, azzal mutatom meg iránta jóakaratomat, miszerint kimondom, hogy csalatkozik.

Fogadja köszöntésemet.

szives jóakarója

Arany J^e

^c bensőt – t re-ből jav.

^d tekintve; – e jav.

^e egyb.

1176.

SZÉL FARKAS – ARANY JÁNOSNAK

H.[ód]M.[ező]Vásárhely Aug 8. 1860.

Tisztelt urambátyám!

Laczi barátom ösztönzésére¹ kénytelen vagyok ezen czímet írni, mert mint mondá: ha így nem írom valamennyiszer meg semmisíti a' levelet.^a Kegyes elnézést kérek ez oknál fogva bátorságomért.

Az általam sokszor említett XVIII^{ik} századbéli népdalokat, Szentjóni Szabó László költeményes munkáival együtt, – hamarább mint remélhettem –, van szerencsém megküldeni.²

De ennél sokkal fontosabbra térek: tegnap elkezdém a' régi írások
10 közt a' kutatást, és nem csekély meglepetésemre Bessenyei Györgynek háromkötetes munkáját leltem meg. E' munka czime: „A' Természet Világa, vagy A Józan Okosság;” – mint kedves Anyám állítja Bessenyei György saját keze írása,³ és Tóthon lakott Anús^b nénénktől került ide;⁴ azt is mondá: hogy van ott még több is.

15 Nyomtatásban – mint többektől tudom – nem jelent meg (?), és e' szerint nagyon érdekes. Sietek tisztelt urambátyámnak az egészet ezenel tudtára adni, és csekély tehetségemtől telve jegyzetek kíséretében bemutatni.

^a levelet. – I jav.

^b Anús – í [?]

Az egész kéziratot [!] attól tartva nem küldöm el, hát ha nyomta-
20 tásban is megjelent már.⁵ –

Édes néni kezeit csókolva vagyok

Tisztelt urambátyámnak
igaz tisztelője
Szél Farkas

1177.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, aug. 9-kén 1860

Kedves Barátom! Nagyon örvendek, hogy valami lényegest elfe-
ledtél. Legalább meg vagy büntetve azon makacsságodért, hogy – ma-
rasztalásaink daczára – csakugyan elindultál s oly rögtön ide hagyál ben-
5 nünket.¹ Lapod iránt beszélvén Emichkel, [!]² ő azt mondá, hogy a fo-
lyamodványban okvetlenül ki kell tenni a lap nevét és programmját leg-
alább általános körvonalokban. S ezen programm annál jobb, minél töb-
bet foglal magában, mivel <...> arra szokott a szerkesztő ellenében hi-
vatkozni a sajtókezelő rendőrség. Csak a politikának kell okvetlenül^a
10 kirekesztve^b lenni, különben cautiót³ kellene letenni. Kérlek ez okból
légy szives ezen pontokra nézve tudatni nézeteidet, hogy azok szerint
lehessen föltenni a folyamodást.

Sietve irok, hogy még a mai postával elmenjen levelem. Isten áld-
jon! Ölel

15

barátod
Csengery Antal^c

^a okvetlenül – v jav.

^b kirekesztve – e jav.

^c egyb.

1178.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

Nagy-Kőrös, aug. 10. 1860.

Kedves Barátom!

Szerencsésen haza érkezvén,¹ első gondom vala feltenni a Helytartóságához benyújtandó folyamodványnak vázlatát, mely ide zárva megy.²
5 Olvassátok el, s javítsatok rajta: én ennyit láttam szükségesnek elmondani, különösen a politikai igazoltságot illetőleg, nehogy ezt elmúlasztván, hosszas ide-oda irkálásra nyújtsak alkalmat. A címet is ily egyszerűen gondoltam jónak; mivel a lap főleg az által fogna különbözni a többiek-től, hogy folyvást figyelemmel akarja kísérni a hazai és külföldi szépirodalmat. Ha a folyamodvány magyar nyelven adatik be, mellékelni lehetne zárjel közt a czim jelentését: (Belletrist.[ischer] Beobachter³) vagy 10 ilyesmi. – Az egészségi, vagyinkább [!] gyengeségi argumentumot mellőztem: nehogy azt mondják: hogyan szerkeszt lapot, ha tanárnak beteges? Mellőztem a Kemény tanácsolta argumentumot is, miszerint nevem 15 fordítások által a német közönség előtt sem ismeretlen: mert dicsekvésnek hangzanék; s a nélkül is vagy tudják, akkor fölösleges; vagy nem tudják, s akkor nem^a igen sokat nyom előttök, ha csak az én számból hallják. –

Sajnálom s röstelem, hogy búcsú nélkül^b jöttem el a kedves komámasszonytól, ki mint hallom, akkor is az én ügyemben fáradozott. Legyen, kérlek egy kis gondotok, hol kapnék szállást, és írd meg ha 20 akad, hogy nőmmel felrándulva, megnézhessük és fölvehessük. Már most néhány napig várom a folyamodás^c eredményét, addig nem szólok az ittvalóknak, s megkísértem oly nyugodt lenni, hogy a Sz.[échenyi] 25 verset <meg> összeüssem. Aztán majd lesz dolog: írókat toborzani, hirdetni a lapot, bizottmánykodni (épen mint: ármánykodni) stb. –

^a nem – m elk.

^b nélkül – elk.

^c folyamodás – ás jav.

Köszöntök mindenkit. Csókolom a kedv. komám asszony jóságos kezeit; Lorántot és az apróbbakat hasonlóan, téged pedig öllelek számtalanszor.

30

igaz híved

Arany J^d

Feltörém a levelet, édes barátom, mivel már le volt pecsételve, de különben csak a délutáni postával fogott elindulni. Hogy a lap címét, vagy nevét meg kell mondani, azt magam is fölértem észszel, mikép lát-
35 hatod; hogy a tartalmat körülbelül meg kell mondani, s főképp említeni a politika kizárását, azt is sejtém; de hogy formaszerinti programot kell beadni: ez az, a mit nem is gyanítottam. Én a program részleteiről^e ez ideig magam sem gondolkoztam; s ha az, mit oda irtam, nem elég, széle-
sítsétek ki. Talán ilyen forma lehetne:

40 Czélja e lapnak a magyar szépirodalom (műpróza és költészet) esztétikai fejlődését [!] előmozdítani.

Eszközli e czélt:

1.) Elméletileg: esztétikai <...> értekezések, hosszabb, rövidebb tájékozások, fejtegetések által.

45 2.) Gyakorlatilag: a)^f Szépirodalmi (prózai és verses) dolgozatok közlése által. –

b.) Szépirodalmi, úgy hazai, mint külföldi termékek egyszerű, vagy bírálatos ismertetése által.^g –

50 c.) Bármely irodalmi jelenség méltatása által,^h a mennyiben azⁱ aesthesia körébe esik. –^j

d.)^k Az által hogy a hazai irodalmi, főleg szépirodalmi intézetek – minő a Kisf. Társ – működését folytonos figyelemmel kísérendi; valamint a <szépirodalommal> költészettel <szorosb> kapcsolatban álló <műintézeteket is,> rokon művészetekre is alkalmilag kiterjeszkedik.

^d egyb.

^e részleteiről – I jav.

^f a) – besz.

^g Ez alatt a sor alatt, a lap bal szélén: C.)

^h által – besz.

ⁱ az – besz.

^j c.) **Bármely irodalmi jelenség méltatása által; a mennyiben az aesthesia körébe esik.** – besz. (a lap alján)

^k d.) – d c-ből jav.

- 55 e.) <3.) d.> Rövid napi híreket is közöl, <.> a bel- és külföldi^l társas élet, de leginkább az irodalom és művészet köréből. –^m
 <d>f. (Czéljaira, ha mikor szükségesnek látja, a képző és <szóló> hangzó művészetek segélyét is igénybe veszi.) –ⁿ
 Nem jut nekem több eszembe, hamarjába. –
 60 Csináljatok valami Herkulesz-csizmát,⁴ hogy inkább több férjen bele, mint kevesebb. –
 Isten veled! hanem azért fordíts. – az f. alattit azért szurtam oda, ha valamikor képet,^o zeneművet adnék, a mi egyelőre nem szándékom. Szükséges-e ez? vagy, ha igen is, nem jobb^p volna-e ez f. alattit a d. után
 65 csusztatni^q be? –

Adieu!⁵

^l a bel- és külföldi – besz.

^m Ez alatt a sor alatt, a lap bal szélén: f.? f.?)

ⁿ f. (Czéljaira, ha mikor szükségesnek látja, a képző és <szóló> hangzó művészetek segélyét is igénybe veszi.) – besz.

^o képet, – e é-ből jav.

^p jobb – b elk.

^q csusztatni – atni elk.

1179.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, aug. 10. 1860.

Édes Palim!

- Ha eddig ritkán vettél tőlem levelet: majd irok ezután, ne félj. Ma indítom útnak folyamodványomat a budai helytartósághoz egy szépirod.
 5 lap iránt.¹ Szükséges ez, az irodalomra, szükséges rám nézve is, mert pusztán, mint Kisf. t. Igazgató nem jöhetnék ki eleinte Pesten. Ha az engedély megjön, akkor el van határozva a Pestre költözés. Addig itt vagyok. Sept. végéig semmi esetre nem költözöm,² addig tehát ide intézd leveledet.
 10 Gondoltad volna-e, hogy tőlem, mint szerkesztőtől kapsz valaha sürgető leveleket? Im, úgy van. Kérlek, írj valamit, akármit, prózát, verset, novellát. Írj aesth. vezércikket, akármiről, hisz annyi a tárgy, annyi a hiány, annyi a félszég. Utóbb majd kritikai ismertetést is adunk; a

nélkül, hogy éles polemiába keverednénk. Oly sokat segíthetnél te ne-
15 kem. Lásd, ha én, beteg, nyomorúlt, elaggott vén ember ily nagy fába
vágom fejszemet: ti fiatalok, erősek, hogy hallgatnátok még el. Irnotok
kell, barátim, az ügy kívánja, én kívánom, sürgetem, parancsolom. Octo-
ber 1^{én} adni akarnám a lapot, ha el nem késik az engedély.³

Miért nem jössz te Pestre? Mi köt téged ahoz az állomáshoz,⁴ mely
20 nem hiszem (magamról nem hiszek) hogy lelked szerint volna. Ipad
örömmel nyugodnék már meg körötökben.⁵ E reményre is építék én. –

Szabó Károlynak mondd meg, hogy vettem F.[arkas] B.[alázs] által
igen kedves, igen szép és jó levelét,⁶ köszönöm azt, de nyugalmasb időt
várok, hogy válaszolhassak. A vasuton adta kezembe hétfőn, azóta Pes-
25 ten valék, tegnap jöttem haza.⁷

Kedves szép nődet szívesen üdvezeljük, téged ölelünk foróan, leg-
forróbban én, ki vagyok

igaz barátod
Arany János^a

^a egyb.

1180.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Nagy-Kőrös, aug. 10. 1860.

Édes Károlykám!

Alea jacta est.¹ Ma indul folyamodványom a budai helytartósághoz
egy szépirod. lap iránt.² Ez, és az igazg. jövedelem kell, hogy megélhes-
5 sünk Pesten. De a nélkül is van szükség egy oly irányú lapra, melyet én
gondolok.

Ecce!³ most már nekem írók kellene. Ki segít engem, ha ti elhagy-
tok? Írj valamit kérlek, minél előbb, és aztán írj folyvást. Számolok rá,
hogy geniuszod jobb részét nem vonod meg tőlem. Annak említésével,
10 hogy én is díjazok, mint más, nem akarlak sérteni.

Még Kőrösön vagyok, s maradok sept. végeig, t.i. a család, mert
nekem ugyan csak lesz dolgom Pesten. October. [!] 1. meg akarnám indí-
tani. Ne feledd azért, hogy „bis dat, qui cito.”⁴

Kedves nődet szivből üdvözlöm, téged öllelek ∞ (a Tompa dölt
15 nyolczasával) in infinitum⁵

barátod
Arany János^a

^a egyb.

1181.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, aug. 10. 1860.

Kedves jó barátom!

Az este jövén haza Pestről, leveledet találtam, s a mint egy részről
édesen lepettem meg általa, úgy szomoríta el annak tartalma; hogy t.i.
5 még folyvást szenvedsz szemeiddel. Adja isten, édes barátom, hogy
mind bajod, mind aggodalmad elmúlják, mire soraim <ve> hozzád jut-
nak.

Hogy ezuttal nem tértél be Kőrösre, önzésem sajnálja ugyan, de
barátságom fölment a szemrehányástól: ki tudja nem ártottál volna-e
10 hosszasabb kalandozással szemeidnek. Tedd, a mit az orvos hagy; és
óvakodjál minden ártalmas izgatástól.

Szalontára mi nehezen megyünk az idén. Úgy látszik, hogy „Allah”
messzebb tette előlem a „darab kenyeret[?]”.^{a1} A dolog úgy áll, hogy da-
czára intéseidnek pesti lakossá legyek. Most is ebben jártam.

15 Édes barátom, irtam én neked több ízben, mily kevésbé vagyok itt
megelégedve, s mily csüggesztő színben látom a jövőt. A baj, tudod,
nagy részben alanyi; de ehhez most külső kellemetlenségek is látszanak
tornyosulni. Az autonom szabadabb mozgást nálunk úgy kezdik értel-
mezni, hogy a tanárok nagyobb részét bocsássák el, hozzák vissza a 2–3
20 tanáros régi <mó> rendszert, midőn egy professor mindent tanít: akkor
csupa (W-[arga]féle) polyhistorok kellene s én az nem vagyok, de ha
volnék s megmarasztanának – sincs kedvem százfélének tanítása s he-
tenként 30–40 óra által magamat agyonölni. Lehet, hogy ez még pár évig
elmarad: de hogy a tendentia ilyen – kétséget nem szenved. Első lépés
25 volt erre, kizárni bennünket a consistoriumból;² második lesz egy iskola-

^a kenyeret[?] – emend.

ellenes consist.[orium] összealkotása s úgy aztán a régi lábra zökkentés.
Tudd hozzá már ehhez régi bajomat – hogy minél tovább maradok itt,
annál kevésbé leszek alkalmas, hogy innen megválva majdan új pályát
kezdjek; holott ennek elébb utóbb be kell következni, mert <arról> ah-
30 hoz, hogy itt csendesen nyugodtan éljek holtig, semmi remény, semmi
kilátás: tudd hozzá még ezt is, és mondd meg, ha nem kell-e sürgetően
gondoskodnom magamról, mielőtt egész tehetlenné válnék? – Régideje,
hogy gondolkodom tisztességes megválásról ezen pályától: [!] de épen
vaktába, fölteszem pusztán szerkesztőségért, vagy ilyesmiért elhagyni
35 nem akartam. Most a Kisf. T. választása alkalmat nyújt, hogy némi disz-
szel történjék a változás, és rosszabb sorsból jobbra, habár látszólag is.

Látszólag, mondom, mert a Kisf. Társaság jelen szerkezetében nem
bir anyagi erővel, hogy pesti subsistentiámat³ biztosítsa. De szándékunk
a társaságot szélesb alapra helyezni, részvényeseket toborozván, mint a
40 Sz. Istv.[án] Társaságnál, – és 3–4 forint évi befizetésért bizonyos meny-
nyiségű^b könyvet adván az illetőknek; a Kisf.^c t. kiadványait.⁴ A nemzeti
irány és lelkesedés reményt nyújt, hogy e szándék nem fog meggyúsulni:
de mivel ez mégis csak remény, a Társaság nem építhet rá, mint bizo-
nyosra, s így nekem sem szabhat elegendő fixum⁵ fizetést. A terv, mit e
45 részben a szeptemberi gyűlésnek – mi, a kinevezett bizottmány – ajánlani
fogunk, olyan forma lesz, hogy az igazgatónak egy bizonyos nem nagy,
(péld. 5–800 ft) fixum fizetésen kívül procentjei⁶ is legyenek, azon
arányban növekvők, a mint a társaság részvényesei szaporodnak. Így
például – az előleges számítás szerint – pár ezer részvényesnél már úgy
50 állanék, hogy minden más pótlék jövedelem nélkül szépen meg lehetne
élnem Pesten is. NB. e procentek, már létező határozat szerint, nem a
kiadandó könyvek tiszta jövedelméből valamikor, hanem a befize[te]tt^d
részvényekből, brutto, vonatnának le;⁷ és így, föltéve hogy lesznek rész-
vényfizetők, ez is csak oly biztos jövedelem volna, mint a fixum. –

55 De mivel a pártolásra pusztán még sem építhetni: egyéb segédfor-
rásról is kelle gondoskodnom. Ez egy szépirod. lap kiadása, melyért
most küldöm a folyamodványt.⁸ Heti lap lenne<, > ez: jó akarna lenni, ha
tudna. Nem divatlap, nem képeskedő⁹ lap, hanem olyan, mely szem előtt
tartsa az irod. komoly érdekeit. És most, édes Miskám, szólok hozzád,

^b mennyiségű – i jav.

^c Kisf. – **K** k-ból emend.

^d befize[te]tt – emend.

60 mint szerkesztő. Ha szomorú magányodban a vigasztaló múzsa meglátogatna: írj nekem valamit september közepéig. Többet nem szükség mondanom – tudom hogy irsz, ha nem teljes lehetetlen. Jó nevekkkel akarnám bevezetni.

Különben még nem mondtam le itt. Várom először a folyamodás
65 eredményét, melyet pesti barátim nagyon fognak sürgetni. Legroszabb esetben még vissza is léphetnék, az Igazg. állomás¹⁰ iránt sincs lekötve szavam. Majd kiörlődik ez valahogy.

Nőm és Julcsa legforróbban köszöntenek és csókolnak benneteket. Laczi szegény elment Szalontára, ő csak sejti a változást. Laczira nézve
70 jobb lesz, ha a hátra levő egy évet itten végzi már be, s ismerős professorok előtt teszi le az érettségi vizsgát: őt tehát nem vinném Pestre, hanem itt hagynám kosztban. Azután, ha majd egyetemi pályán lesz, rá nézve is jobb, nekünk pedig nem oly költséges fog lenni, ha mi is Pesten lakunk, mint ha Kőrösről kéne tartani.^e Laczi volt az különben is, kiért
75 eddig Kőrösön ohajtottam maradni. –

Öllemek, édes jó barátom! Az isten áldjon meg, s gyógyítson ki minél hamarabb. Csókolom az édes „komácskám” kezeit. Írj, vagy irass, ha lehet; és tarts meg nagybecsű szeretetedben.

80

igaz híved
Arany János^f

^e tartani – r jav.

^f egyb.

1182.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

KSzm. 1860 Aug 15

Kedves Barátom!

Tudósításod egészen meglepő volt rám nézve. Némileg ugyan sejtettem, hogy az Igazgatói hivatal miatt Pesten kell laknod, de még sem
5 valék vele tisztában. Ugyan jó, hogy így van! Gratulálok, hogy végre a körösi homokból kievíckélhetsz^a s át zarándokolsz a pesti – porba!

^a kievíckélhetsz – í é-ből jav.

Hogy lapod lesz, annak végtelenül örülök. Igazán, szükségünk van egy oly lapra, a minőt te gondolsz! Hogy az idők folytán többet, jobbat is küldhetek meglehet; de most végtelenül kevés a készletem. Ime, mind
10 ide zárom, hogy válogass belőle, ha találsz olyat, mi kívánatodnak meg felel. Két eredeti s két fordítás az egész summa. Mind két párból egyiket egyiket [!] <.> vedd el, a másikat küldd vissza.¹ Azért pedig, mert egy eredetivel tartozom az Akademia könyvének,² hova azt még Septemberig
15 pedig, ha valami olyat irhatok mivel némileg meg leszek elégedve: minden gondolkozás^b nélkül a tied az.

Nem tudom, a lap prózai köre mire terjed ki. Egy nem épen érdektelen cikkel tudnék szolgálni, ha mindenestől ki nem rúgna lapod határin. Renán (az akademia külföldi tagja) igen jeles könyvet írt a Salamon
20 énekek énekéről,⁴ miből olyan kivonatot készítettem, minőt a Szemlében szoktunk adni (egy nyomtatott iv lehet). De mivel ezt én a Sárospataki füzetekbe szántam, inkább ki van a vallásos oldal emelve; ha te elfogadnád, akkor újra dolgoznám s a művészi és történelmi oldalra^c tennék fősúlyt. A héber költészetéről nem érdektelen megjegyzések vannak ben-
25 ne. Irj iránta.

Most pedig isten veled. Türelmet és minden jót kívánok s vagyok
szerető hived
Szász K.^d

Ut. i. 1. Nem volna-e czélszerűbb, ha a Kisf. Társ. a Shakspeare
30 fordítás ügyét szép szerével átvinné Tomorytól?⁵ –

2. Azzal sem sértesz meg, ha a küldött versek közül a két fordítást választod s a két eredetit küldöd vissza.

^b gondolkozás – k jav.

^c oldalra – r jav.

^d egyb.

1183.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár aug. 20. 860.

Kedves barátom!

Leveled meglepett. Tehát Pestre költözöl és lapot fogsz kiadni. Teljes szivemből örvendek, édes János; kívánom, hogy e lépesed [!] életed és munkásságod jobb napjai felé vezessen. Minden helyzetnek megvan a maga jó és rossz oldala s mint igazgató és szerkesztő is bizonyosan elég panaszra lelsz okot, de legalább kényszerítve lész dolgozni, küzdeni és oly pályán, mely inkább megegyezik hajlamaiddal, mint az eddigi. Azt sem hiszem, hogy Pest költői munkásságodra nézve kedvezőtlenebb legyen, mint Körös. Te igen magányba vonultál, te igen magadba sülyedtél s magamról tudom, hogy semmi sincs veszélyesb, mint az embernek sokat társalogni magával. De a legrosszabb, azon esetben is, ha költői munkásságod [!] megszakadna egy darabig, nem hijába fogsz vesződni, mint szerkesztő. Széles ismereteid, finom izléseid, aesthetikai táborozásaid mély nyomot fognak hagyni irodalmunkban, mélyebbet, mint ezelőtt bárkié.

Dolgozótársnak szólítasz föl és számítsz munkásságomra. Köszönöm édes János, bár lehetne erőm oly nagy, mint vágyam neked szolgálni. Minden esetre összeszedem minden erőmet, melyet részint [!] a körlmények, részint saját rossz szeszélyeim nagyon meggyöngitettek. Octoberben Pestre megyek¹ s ott mintegy három hetet fogok tölteni, részint családi [!] ügyekért, részint hogy már valahára beköszöntsek az akademiába.² Remélem, hogy ekkor egyelőre legalább egy pár költeményt és novellát [!] vihetek föl lapod számára.³ A mi az aesthetikai és kivált a kritikai cikkeket illeti, ezekről elébb szeretnék beszélni veled. Tudnom kell mennyire lesz lapod kritikai közlöny s vajjon az én modorom megtűrhető-e lesz ott. Ugy veszem észre, hogy legjobb barátaim is nem igen kedvelik modoromat. Kemény nem rég tudtomra adta, hogy irjak bármit lapjába csak kritikát ne. Csengery nem rég bár elég gyöngéden visszautasította egy hosszabb kritikai cikkemet s nem sok kedvet mutatott, az Erdélyi cikkei vagy Salamon Petőfi biralata [!] ellen kiadni tölem valamit.⁴ Ugy hiszem nem kedvelik modoromat, kivált most a nem-

zeti egyetértés nagy napjaiban. Igaz, hogy kritikaimon [!] mindig némi szenvedély és élesség vonul át, de az is bizonyos, hogy én némi felindulás, némi szenvedély nélkül képtelen vagyok írni. Azért jó lesz megbeszélni veled, minő tárgyokról és művekről irjak lapodba, hogy vagy hasz-
35 talan munkát ne tegyek vagy neked ne okozzak kellemetlenséget.

Kérded édes János azt is, hogy miért nem megyek Pestre lakni, ipam örömmel nyugodnék meg körünkben. Magam is ohajtom s hiszem,
40 hogy ipam⁵ is örvendene. Igaz, hogy szállásom lenne ipamnál, ki nem rég vett házát, [!] nőmnek is van évenként 400 fr. jövedelme, de ehhez legalább is még 1000 forint kellene, hogy eltarthassam családomat. Én az irodalomból évenként [!] legfeljebb 500 forintot tudnék keresni, mert valamelyik politikai lap napszámosa nem akarok lenni. Aztán nőmnek
45 testvére és sógora van,⁶ kiknek féltékenységre adnánk okot, ipam is azt hihetné, midön látja, [!] hogy semminemü biztos állomásra⁷ nem építek, [!] hogy rea [!] akarok támaszkodni, s több efféle. Ha akadna egy kis biztos állomás legalább 500 fr. fizetéssel tüstént elmennék,⁸ így várok az időtül, s nem igyekszem sem magamban, sem nőmben taplálni a Pestre
50 költözés vágyát, annyival inkább, hogy e kis városban^a elvonult életet élve jövedelmünkéből becsületesen kijohetünk. [!]

Szabó Károly köszönt s rettenetesen haragszik a körösi consistoriumra,⁹ hogy ki akarja zárni a tanárokat.

Nöm köszönt minnyájakokat, Julesát és nödet csókolja s örvend,
55 hogy ezután nem kell Körösre utazni hozzátok s Pesten több időt tölthet veletek.

A viszontlátásig édes János!

igaz barátod
Gyulai Pál

^a városban – v. jav.

1184.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Nagy-Körös, aug. 27. 1860.

Édes Károlyom!

Gyors küldeményed gyorsabb választ érdemlett volna, de még nem jöttem belé a szerkesztői pontosságba (?). Leveled olvastakor nem figyeltem eléggé, hogy a visszaküldendő darabokkal septemberig másként akarsz rendelkezni. Most újra belétekintve, látom, s küldöm. Választék pedig egy fordítást, mely eposziabb s egy eredetit, mely lyraibb.¹ Lapengedély még nincs; várom minden órán, de nem tudom, meddig kell. Baj lesz, ha későn érkezik, mert lemondanom itt pusztá remény fejébe, egy 10 kissé furcsa. Pedig már oly nagy hire van, annyian kérdezik, hogy tán roszúl is esnék ha felsütném² az itteniek óhajtasát.

Lapom aesthetico–critico–belletristicus valami akarna lenni.³ Tehát afféle czikknek, minőt ígérsz, nagyon hasznát vehetné: föltéve hogy nem hosszúk, mert kis terjedelmű lesz a lap. Egy elég-tömött ivet akarnék 15 hetenkint.^a Kevés, de azt mondom, mint Socrates a kicsiny házra: bár-csak ezt tölthetném meg „jó barátokkal”.⁴ A képeskedést⁵ hagyom más-nak: én a tartalmat akarnám lehető legjobban állítani ki. Félek, hogy ez viszonyaink közt nem mindig lesz kivihető. Változatosnak is ohajtanám: azért inkább rövid czikket, sokat, sokfélét, mint egyhangú terjedelmest. 20 Aztán a mi szükségünket – melyek közt primitiv is akad – szeretném inkább tekintetbe venni, mint a világirodalom távol regioin^b kalandozni. Érts meg: nem azt mondom, hogy a külföld jeles tüneményeit mellőzni akarom: sőt ezek – bár rövid – ismertetése lesz a lap egyik feladata. Sikerült fordítást is – a világ bármely irodalmából [!] – örömet adok. De 25 az^c olyat kerülöm, mit péld. a boldogult „Szépirod. Közl” [!] tett, hogy <péld.> Tizianról ivekre terjedő biographiát kapott^d a magyar publikum <.> hetekig! egyebet semmit.⁶

^a hetenkint. – n jav.

^b regioin – i jav.

^c az – besz.

^d kapott – o jav.

Szeretném, ha minden nálunk megjelenő szépirod. mű, azonnal röviden be is mutattatnék. Oly formán mint a Revue d.[es] d.[eux] 30 M.[ondes] hátlapján az új könyvek. Ugyan ez történnék a külföld jelesb termékeivel. Aztán, a melyik (magyar) tüzetesb bírálatra volna méltó, később azt^e is meg<lenne,>kapná.^f E czélből minél több s jobb ítési erőkről kellend gondoskodnom, kik az új rajkóknak azonnal megadják a keresztvizet. A polemiát, ha lehet kerülöm: jelszóúl választván: „svaviter 35 in modo, fortiter in re.”⁷ Sokan azt mondják, ez nem megy: én megki-sértem.

Aesthetikai részében a lap úgy szándékszik eljárni, hogy ifju írókat neveljen. S miután eszmét, a hol nincs,^g úgy sem teremthet, főleg a forma bajnoka kíván lenni. Nem pedant lábmérő, vagy lépegető – noha itt ott 40 ez is felfér, mert sokan a versifikátor mesterségét sem tudják, – hanem a benső forma szóvivője. Szépirod. részében verset, novellát: eredetit vagy fordítást, a mint valami jelest adhat. Ifjabb tehetségeknek is^h nyílik tér, de óvatosan. Oda szeretném emelni, hogy az ifju nemzedékben becsvágy gerjedne, hogy nevét lapomban nyomtatva lássa. Egyébütt úgysis szabad 45 a vásár.

A Kisf. Társaság Sh. fordítását átveheti-e, nem tudom.⁸ Toldynak van egy kedvencz gondolatja, hogy adjuk az egész Shakspeart prózában; mert a németek is úgy adták először.⁹ Nem hiszem, hogy ez indítványnak keleteⁱ legyen.

50 De elég. Ha többet tudandok, többet is irok. Most még magam is csak tapogatok az éjben. Köszönettel addig nálam tartom verseidet, mig sorsom eldől. Üdvözlöm derék nődet, téged öllelek

hived
Arany Jⁱ

^e azt – t besz.

^f kapná – besz.

^g nincs – n th.

^h is – besz.

ⁱ kelete – e i-ből jav.

^j egyb.

1185.

ARANY JÁNOS – LÉVAY JÓZSEFNEK

Nagy-Kőrös, aug. 28. 1860.

Édes barátom!

Tudod-e már az én nyomorúságomat? Azon a ponton állok, hogy szerkesztő legyek. A Kisfaludy-Társaság, melynek pénztára még a remény rózsafelhőin lebeg, nem adhat nekem annyit, hogy subsistálhassak¹ Pesten. Ezért más jövedelem forrást is kell nyitnom. Egyebet nem tudék gondolni egy lapnál, melyre, irodalomunk érdekében is nagy szükség van. Aesthetico-critico-belletristicus² lenne az. Engedélyem még nincs, de be van adva a folyamodás érte, s minden órán megjöhet. Octoberrel szeretném meg is indítani.

No már most, szeretett Jóskám! tudod-e mi lóg ki ebből? Ha a halott is mozog, már én, te, az élő nem tespedhetsz tovább. Irnod kell. Olyan vers, mint a Színházi lapban jött, nagyon megjárná nekem.³ Az az örökös szerelmi bűgás úgy is elég volt már: a költészet országa széles; sok faj egy idő óta feledségbe ment. Választhatsz korod és kedélyedhez való, a subjectiv lyrán kívül, eleget. De irnod kell, ha bár csak a formáért is, mely végkép felbomlásnak indult.

Ezenkívül egyéb szolgálatot is tehetsz nekem. Szándékom ugyanis, minden új szépirod. művet először igen rövid, tájékozó ismertetéssel mutatni be; aztán a jobbakat, vagy az egy-más tekintetben figyelemre méltókat, tüzetesb kritikával kísélni. Továbbá a külföld belletristikáját is folyvást szemmel tartani, s a nevezetesb tüneményekről értesíteni a magyar közönséget. E téren is ohajtom, elvárom közreműködésed. A kritika anonym foly, hacsak az ítész^a neve kitételét nem ohajtja, és szelid akar lenni, „svaviter in modo, fortiter in re.”⁴ Hanem erről máskor többet.

Én octoberig kőrösi lakos vagyok (talán azután is, mert még nem mondtam le, s fordulhat úgy, hogy nem is mondok) addig tehát ide várom vigasztaló soraidat. Tompa, szegény, hogy van? Neki is irtam, már régebben, s nem válaszol. Remegek miatta. Hogy telt el a szünidő? Én a

^a ítész – té jav.

30 Széch.[enyi] verssel vesződöm⁵ – meg a fejugással. E kettő sehogy sem akar összeférni.

Öllemek, édes Jóskám, szives szeretettel és várom válaszodat. Az ég legyen veled!

35 igaz barátod
Arany János^b

^b egyb.

1186.

SALAMON FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Pest, 1860. szeptember 1. előtt]

[Arany folyamodása a Szépirodalmi Figyelő engedélyezése ügyében már be van adva, a rendőrség közvetítésén át, a Helyhatósághoz.]

1187.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. szeptember 1.]

Kedves Barátom,

Ma első szeptember – s én még egyre bizonytalanul függök, mint Mahomet koporsója, ég és föld között. Folyamodásom, mint Salamon írja, már be van adva⁷, de nem tudom, mikor szabadul ki a bureau- vagy
5 graphokratia¹ körmei közül. Ezt vártam és reméltem eddig, azért be sem adtam még lemondásomat, nehogy véletlenül két szék közt a földön maradjak. Most nem tudom, lehetséges-e várnom tovább – itt maradnom már szinte nehéz, annyira megszokta az itteni közönség a gondolatot, hogy megyek. Szinte kérdezik:^a még is itt vagyok? – Lehet, nem nagyon
10 bánnak – én sem őket bizony.

Ideje volna, sokat, mindent eligazítani, mert még sehogy sem vagyunk. Ideje megkezdeni Toldyval a „plena sessiókat”²² – szállást fogadni & cet. Úgy gondoltam, hogy szombaton, 8^{án} föl kéne mennem, s vasár-

^a kérdezik: – e é-ből jav.

nap, különben sem lévén szerkesztés, megtarthatnók az első ülést.³ Kö-
15 zöld ezt a tagokkal, különösen Toldyval, s ha nincs kifogásuk ellene, ird
meg, én ott leszek. Ha akadály merülne fel (: ezért Brassay baraczkot
adna, hogy lehet fel merülni;⁴ pedig a vizet is meritik és föl a kútból)
tűzzetek más határidőt, nekem az is jó, csak ne maradjon későre. Ez ülés
engem sok tekintetben érdekel, mert ha, a mit beszéltünk, nem menne
20 keresztül,⁵ vagy a kilátások nagyon eltörpülnének, s hozzá lapengedélyt
sem kapnék: úgy nem lehetne itt beadni lemondásomat. Megszidnak tu-
dom, hogy ily későre hagyom, de inkább ők szidjanak, mint én bizonyta-
lanságnak tegyem ki családomat. Ellenben kedvező prospectusok⁶ mel-
lett azonnal szállás fogadásról gondolkoznám.

25 Üres időmet eddig a Kisf. Társaság előzményei megolvasására for-
dítottam. 48-ig boldogultam vele, de azontúl, (t.i. 48 eleje januártól, míg
a forradalom miatt az ülések végkép megszűntek) elhagytak segédforrá-
sim. Teljesség okáért azt is szeretném tudni; vannak tán jegyzőkönyvei
azon korról, s ezeket Toldy megmutathatná. Erről többet majd szóval.
30 Ha ülés lesz, nehogy T.[oldy] úr elfeledje az új „Szabályokat”: mert a
nélkül egy lépést sem lehet tenni.⁷

Ezuttal Salamonnak is akartam írni: de minthogy az ő levele csak
passiv elolvasást s tudomásul vételt kívánó, nem lévén arra mit felelnem,
abbahagyom. Köszönts és köszönd nevemben a szives tudósítást.

35 Csókolom (Julcsa is, nőm küldi szives üdvözlését) a k. komámasz-
szony áldott kezeit, az én, remélem jó keresztfiacskámat és a többi apró-
ságot. Keményt és mindenkit köszöntve, Téged forróan ölelve maradtam

híved örökké^b

Arany J^c

^b egyb.

^c egyb.

1188.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Miskolc, 1860. szeptember 2.]

Kedves barátom!

Teljes szivemből örvendek, hogy végtére alkalmad nyílik megsza-
badulni a tanári pálya lélekzaktató göröngyeitől. Uj elhatározásodból

nemcsak az irodalomra nézve várok kitűnő eredményeket, de azt is remélem, hogy megváltozott körülményeid, új erőt s elevenséget fognak önteni kedélyedbe. –

Én attól sem tartok rendkívül, a mit némelyek emlegetnek körülöttem, hogy lapjaink jelen áradatában igen nehéz vagy tán éppen lehetlen, állandó közönséget teremteni, egy keletkező új belletristicus¹ lap számára. Vagy nem ad-e reményt már maga azon körülmény is, hogy e sok újság, melynek nagy része bizony szánandólag toldozott foldozott, mind él és uralkodik?.. Ezenkívül a te neved, izlésed, szellemi értéked olyan-e, hogy aggódnunk kelljen új vállalatod² fölött éppen mozgalmas napjaink jobbra fordulni indult viszonyai között? Te tudni fogod leghelyesebb arányban elegyíteni az utilét a dulcéval³ s a tanuságos tartalmat a kellemes változatossággal. – Mi pedig, barátaid, ismerőseid, kik tehetségednek hódolunk, egyéniségedet szeretjük, kész örömmel sereglünk össze körülötted s céljaidat tőlünk telhetőleg gyámolítandjuk. – Én részemről, a mennyire erőt bírok venni erőtlenségemen, szívesen ajánlom neked munkásságomat s cadentiával és cadentia nélkül⁴ szolgálatodra állok addig is, míg részletes programmodat láthatnám. –

Hoszas szünidőmből, mely a mai nappal bevégeződik, egy pár napot Tompánál töltöttem. Szemei, ambár az utóbbi hetekben sokat javultak, folyvást gyöngék. Éppen tegnap írt nekem néhány sort.⁵ Most szóló curát fog használni. Azt hiszem nagy akadályára szolgál javulásának, türelmetlen, sötétkedő természete. Gyöngélkedő neje a levárti fürdőt használja. Szó volt arról is, hogy növekvő füldegulása miatt, Miskolczra jőne a gőzfürdőbe. –

Adjon isten erőt, vidámságot és érdemlett szerencsét új munkássági körödhöz s kedves kis családnak veled együtt, teljes boldogságot s megelégedést. –

Miskolcz Sept. 2. 1860

hív barátod
Lévay József^a

Titus Andronicus fordítását valahára bevégeztem.⁶ Most tisztázgatom, javítgatom. Ha kész lesz, nem tudom, hova tegyem, mit csináljak vele. Tomori, úgy látom, hallgat.⁷

^a egyb.

1189.

CSENGERY ANTAL – ARANY JÁNOSNAK

Pest, sept. 4. 1860.

Kedves Barátom!

Toldyval közöltem leveled tartalmát, s ő ígérte, hogy vasárnapra (9-kére) összehívja a bizottságot.¹ A mi a lap dolgát illeti: ez iránt már 5 rég benyújtók a folyamodványt.² A helytartóság le szokta küldeni véleményadás végett a rendőrséghez, s a rendőrség vagy helyben vesz jegyzőkönyvet vagy a hely színén az illető szolgabíróval³ hallgattatja ki a<.> folyamodót. E szerint a Te ügyedben még a körösi szolgabírónak kelle fungálnia,⁴ vagy Neked kellett volna, kihallgattatás végett feljöni Pestre. 10 Én <...> nem a helytartósághoz, hanem a rendőrséghez nyujtam be a folyamodást, hogy a le és felküldözést elhárítsam, s kértem a rendőrséget, hogy véleményével együtt terjeszsze fel folyamodásodat, ajánlkozván, hogyha jegyzőkönyvet akarnak ez ügyben venni,^a engem hallgassanak ki helyetted, s ne küldjék Körösre a folyamodást. A rendőrség elfogadta ajánlatomat s én megadtam a kívánt vallomást. Leirtalak, leirtam 15 minden körülményedet, a mint tudtam. Van <.> egy pont, melyre jobban feleltem, mint Magad tetted volna; t.i. hogy mivel igazolom^b folyamodó képességét ily szerkesztésre. E szerint mindennel kellőleg instrualva⁵ s a rendőrség részéről is a legjobb véleménynyel ment fel folyamodványod a 20 helytartósághoz. Az eredmény kétségtelen. De az eljárás – mint szokott a bürocratiánál – lassú.

Nőm üdvözli, csókolja tisztelt Nődet és Julcsát. Téged pedig szivesen elvár s addig is ölel

barátod
Csengery A^c

25

U. I.

Szilágyi Sándorral kérek tudasd, hogy október elsején nem lehet felolvasást tartania, mivel akkor két hónapig meggyült tárgyak fölött kell összes ülést tartani.⁶ Különben üdvözlöm!

^a venni, – v jav.

^b igazolom – om jav.

^c egyb.

1190.

ARANY JÁNOS – HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Nagykőrös, 1860. szeptember 6.]

Tekintetes ur!

Én e hó 9-k vagy 10-én Pesten szándékozom lenni, s lehet úgy, hogy megszorulok pénz dolgában. Kérem, szíveskedjék úgy intézkedni, hogy a mondott napokon, ha a Tek. ur bureaujában¹ megjeleném, 100–
5 150 ftot felvehessek, mely összeg aztán akár a kamatozó tőkébe, akár a II-k kiadásért járó második rátába² betudandó lesz.

Ugyanakkor az első rátából még nem nyugtatványozott összegről is adhatok írást, és talán egyéb tárgyról is értekezhetünk.³

Szives tisztelettel maradván

10

Nagy-Kőrös sept. 6. 1860.

Tekintetes Úrnak

alázatos szolg.
Arany János.

1191.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. szeptember 6.]

Kedves barátom!

Sokáig késtem a válasszal fontos leveledre, mert reméltem hogy magam kimerítőleg felelhetek s elmondhatom részletesen a mi a fenn forgó ügyben szívemen van. Azomban láthatod hogy hasztalan késtem és
5 vártam. Azért csak röviden ennyit: okaiddal meg győztél, de teljesen meg nem nyugtattál. Bennem^a több rossz nedv van mint benned, az emberekkel többször jöttem összeütközésbe, jobban meg ismertem őket, fájdalom! saját rovásomra. Különösen az a Pest nem az a hely hol a magad forma emberek számára sok meg elégedés ígérkezik. Azonban hagyjuk
10 ezt, hát ha engem csak rossz nedveim csálnak. Azon helyzetet mellyet

^a Bennem – B jav.

elhagytál s mely semmi esetre se volt neked való, legrosszabb esetben
bárhon s bármikor feltalálhatod; azt, melybe léptél s mely hozzád sokkal
méltóbb: nem. Azért hát jól van így. Csak az emberek s körülmények
által kivált eleinte magadat lehangoltatni ne engedd. Majd meg látjuk mit
15 hoz a jövő. Mi minden esetre jobban szeretjük hogy Pesten vagytok,
közelebb hozzánk. Irj e tárgyban mentől többször s többet; kit érdekelné
az jobban mint engem s minket. A versnek utolsó strofáját gyötröm,
gyötröm mondom mert ilyen állapotban hogyan lehetne másképp? Igen
akartam számodra valami jót, s így bizton számíthatsz rá hogy lehetőleg
20 rossz lesz. Pár nap alatt útnak indítom.¹ Szemem nehezen javúl; türelmet-
len aggodalommal teljes vagyok. Azomban mindez hasztalan! [!]

Feleségem már egy hete hogy a fürdőben van s már haza kíván-
kozik, mivel egyes egyedül van ott, elkésett s akkor ment oda midőn
minden jó lélek haza oszlott.

25 Öllelek, csókollak kedveseiddel együtt.
Hanva September 6. 1860.

a régi
Tompa Mihály^b

^b egyb.

1192.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[Hanva, 1860. szeptember 6. és 27. között]

[Tompa *A repkény* c. verset küldi.]

1193.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. szeptember 7.]

Kedves Barátom,

Az eső szakad – remélem ott is; azonban nem e locs-pocs idő kellemetlensége iratja^a velem e sorokat. Midőn közelebbi levelem hozzád már útnak indult, akkor találkoztam az itteni szolgabíróval, ki mondá,
5 hogy épen az nap küldötte vissza folyamodványomat, mely vélemény adás végett hozzá le volt utasítva.¹ E szerint hiába hivatkoztam én tanári igazoltatásomra; újból minden czerimónián át kelle esnem; s ha ezt tudom, hogy még ügyem csak e stadiumban stál,² nem tűztem volna 8-dikra időt az összeülésre.³ Mert gondolatim háttérében mindig az a remény lappangott, hogy 8-dikig lejöhethet az engedmény, s akkor egy füst alatt minden dolgomat tisztába hozhatom. De ha most már fölmegeyek, s engedély nem lesz, körülbelül annyit végezhetek, mint augustus elején. A Kisf. Társaság ügyében lendíthetünk valamit: de én még sem bátorkodom se szállást fogadni, se itthon beadni lemondásomat: annál kevésbbé,
15 mert ha a K. T. multjára nézek, anyagi tekintetben nem nagyon fényes jövőt ígérhetek neki. Lehet, hogy a mostani hazafiság nem az lesz, mi a 48 előtti volt: de annyi igaz, hogy ha a régibb 4 fős pártolók számát tekintem, nagyon lehül bennem a jövő iránti bizalom. Így hát a lap az<, > én reményem biztosb horgonya: míg ez nincs, addig bajos innen kimozdúlnom. Hogy tehát egyszeri költség<, > helyett kétszerest, és nektek is – (miután máshova szállni nem merék) kétszeres alkalmatlanságot ne okozzak: hagyjuk a fölmenetelt néhány nappal későbbre, talán addig megjön az engedély s egyszerre mindent elintézhetünk. A Társaság ügyére s a bizottsági tagokra nézve úgy is, azt hiszem, mindegy, akár
25 előbb, akár utóbb egy héttel kezdődjék a munkálat, miután idő így is marad elég. Ha mehetek, előre megírom, valamint Téged^b is kérlek, hogy az engedély expeditiója⁴ esetében azonnal légy szives tudósítani.

^a iratja – i jav.

^b Téged – T t-ből jav.

Toldy úrtól [!] bocsánatot kérek a zaklatásért. Bizony, szótartóbb ember volnék, ha helyzetem nem ily „kivételes.” Remélem, hogy nem
30 okoztam nagy zavart dolgaiban.

A Széch.[enyi] vers (már olyan, a milyen) 4–5 versszakkal be lenne végezve. Az is halasztatja velem a pesti „bajoskodást” – mert ha egyszer abba merülök, tartok tőle, hogy az akaratos múzsa, kit most is csak hajánál fogva czibálhatok néha elő, – végkép itt hagy.

35 Legszivesb üdvözetem mellett vagyok s leszek
Nagy-Kőrös, <...> sept. 7. 1860

barátod örökké
Arany János^c

^c egyb.

1194.

ARANY JÁNOS – CSENGERY ANTALNAK

[Nagykőrös, 1860. szeptember 11.]

Kedves Barátom,

Mennék, szaladnék, röpülnék Pestre; de egy rheumatikus baj, mely egész képem felfujta volt, még egy pár napig szobámhoz köt. Ha ezen átestem, azonnal megyek és hihetőleg délelőtt, hogy nektek annál
5 kevésbé legyek alkalmatlan az érkezéssel. Napját nem tudom, de a héten bizonynyal,¹ ha megint véletlen akadály nem jő közbe.

Öllelek
Sept. 11./860

10

igaz híved
Arany János^a

Ugyan jó hogy elhalasztottam a fölmenést,² bajom már 8-án kezdődött s így Pesten ért volna utól e fájdalmas és rút betegség. –

^a egyb.

1195.

ARANY JÁNOS – SZABÓ KÁROLYNAK

Nagy-Körös sept. 14. 1860

Kedves barátom!

- Épen vasúton valék, Pest felé menőben,¹ mikor Farkas Balázs Czegléden kezembe adta igen kedves leveledet. Mondhatom, nagyon jól
5 esett, mert épen az új állomás² körülményeinek megtudása végett rándultam akkor Pestre, s biztatásod ugyancsak fölfért habozó kedélyemre. A válasz eddig maradását ne tulajdonítsd tehát mellőzésnek, hanem részint annak, hogy szerettem volna bizonyost írni helyzetemről, részint kedves ígéretednek, melyet kilátásba tettél, hogy t.i. rövid nap meg fogsz
10 bennünket látogatni. Azonban a mennyire sajnálom, hogy e látogatás mostanig sem történt meg: úgy örvendek más részről, mert ez bizonynyal annak jele, hogy kedves atyád, kinek roszúl létét panaszoltad, annyira minden veszélyen kívül, sőt egészen jól van, hogy mellőzheted vagy halaszthatod a békési útát, melytől a körösi is függ. Ezután már hihetőleg
15 nem fognál Körösön találni, ámbár családom október elejéig vagy tán tovább is még itt marad, de nekem többet Pesten, mint itt, kell már időznöm. Holnap megyek, részint szállást, lap ügyét stb. eligazítani, részint a K. Társaság bizottmányi üléseiben részt venni, hol a társaság szélesb alapra helyezésének fontos kérdései tárgyalatnak.
- 20 Fontosak rám nézve is. A K. Társaság, édes barátom, nem oly társulat, mint az Akadémia, vagy mint a ti Museum-egylettek, mely biztos kész tőkéről rendelkezvén, ellátja tisztviselőit az élet fenntartására szükséges eszközökkel. A Kisf. Társulat, régibb szerkezetében, egy oly
25 philanthrop³ emberekből álló egylet volt, kik hivatalt viseltek, és épen semmi díjt nem húztak, kik dolgoztak és a vékony honorariumot is többnyire visszaadták. Valóban tiszteletre méltó buzgalom literaturánk mellett és isten látja lelkemet, mennyire ohajtanám e szép példát követni én is, ha módját látnám, mikép tarthassam fel magamat Pesten. Ezt azonban
30 tolem senki sem kívánhatja, – és nem is kívánja, mert elválasztásomkor kimondták, hogy az Igazgató fizetést húzzon. De mennyit és honnan? Az első kérdésre, mely bizottmánykodásunk egyik tárgyát képezi, a döntő felelet csak a sept. 27-ki gyűlésből fog megadatni; a másokra pedig az a

remény a válasz, hogy ha a K. Társaságot, mintegy a Sz. István Társulat példájára, – nem kiterjesztjük, mert tag csak választott, író [!] lehet –
35 hanem könyvek stb. ígérete mellett 4–5 forintos részvényekre fektetjük:
hát majd lesz pénz is elég. S ládd ily kilátás mellett kell nekem a bizo-
nyosról lemondanom, mégpedig nem várhatom be a kész, hanem neki
kell úsznom a Rubicónak.⁴ Ezért voltam én kénytelen más horgonyról is
gondoskodni, t.i. lapról, melyre az engedélyt már meg is nyertem. A két
40 remény aztán tesz-e majd egy valóságot (például 00=?) azt nem tudom;
hanem már benne vagyok, hátrálnem erkölcsi lehetlenség. A lemondást
ugyan még ez napig sem adtam itt be,⁵ pedig, tudom, nehezen várják:
hanem hiszen kapnak ők mást akármikor. Így állnak, vagy is függenek
az én dolgaim, édes Károlykám, mint a proféta koporsója ég és föld
45 között: és még is e hó kevés hátralevő napjai alatt rendbe kell jönnöm, ha
a fris levegőn nem akarok telelni.

De miért úntalak én e hosszú irkával saját ügyeimről? – Jobb volna
ennél fris körösi ujdonságokkal kedveskedni, ha volnának és ha én tudnék.
Benn ülve töltöttem én az egész szünidőt, nem jártam sehol;
50 Sándortól azonban mégis hallanám, ha valami nevezetes történnék. Papot
még sem választottak; a consistorium⁶ pedig már szépen meg van
fejelve, a professorokat kihagyták, egy néhány urat s parasztot beválasztottak,
a tanács is „exoffo”⁷ megmaradt, s így jól van minden. A collegatusból⁸
alig találkoztam aug. 1. óta egygyel-kettővel; Lengyel, Ballagi,
55 Weisz tudom itthon vannak, az utóbbinak kis leánya lett s él; Deák,
Szarka többnyire rustikál,⁹ Warga csenget hűségesen, ide hallom; a fiatalok
házasodnak. Szilágyi S.[ándor] alig ha nem beteg,^a mert nem láttam,
harmadnapja, pedig mindennapos és egyedüli látogatóm ő. Én is beteg
60 voltam e hét folytán, orrom képem föl lévén dagadva, de már jóformán
elmúlt. Nóm és Julcsa (Laczi Szalontán időz) egészségesek, mindnyájan
köszöntünk, illetőleg csókolunk, benneteket, az én Gyulámmal¹⁰ s a többi
kedvesekkel együtt. Gyulaiékat legszívesben üdvözöljük, Palinak
mond meg, hogy levelét kaptam¹¹ s elvárom ígérete beváltását. A jó
isten áldjon meg!

65 igaz barátod
Arany János^b

^a beteg – b jav.

^b egyb.

1196.

ARANY JÁNOS – TOMORI ANASZTÁZNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1860. szeptember 26. előtt]

[A Shakespeare-fordítások ügyéről a Kisfaludy Társaság a szeptember 27-i ülésen fog határozni.]

1197.

TOMORI ANASZTÁZ – ARANY JÁNOSNAK

[Gomba, 1860. szeptember 26.]

Tisztelt Barátom!

A Shakespeare-fordítás ügyében sietek válaszolni, hogy leveletem, ha szükségesnek látod, már a holnapi Kisfaludy-társasági gyűlésben felhasználhasd.¹

5 Én, mint tudod, többeket fölszólítottam a fordítások eszközésére s azok részint már meg is kezdték a munkát. Sőt Othello és Winter Tale² fordítása már kezemnél is van. A fordítóknak minden egyes színműért 200 (azaz kétszáz) austr. forint tiszteletdíjt ajánlottam s ez ajánlatot most is megújítom, oly módon, hogy az elkészülendő fordítások megítélésére
10 a Kisfaludy-társaságot kérvén föl, mihelyt a t. társaság valamely fordítmányt elfogadhatónak nyilvánít, a tiszteletdíjt azonnal rendelkezésre bocsátom.

A szerkesztés és kiadás gondját szintén a Kisfaludy-társaság tekintélye alá óhajtom helyezni, – a kiadási költségeket magam előlegezván.

15 Az eladandó példányok jövedelméből mindenekelőtt az előlegezett tiszteletdíjak és nyomtatási költségek lesznek levonandók: a remélhető tiszta jövedelem a Kisfaludy-társaság javára essék.

Ezen első kiadást legalább 2000 példányban nyomtatandom; hogy a jutányosan szabandó ár mellett is lehessen belőle némi hasznot remélni.

20 Ha netalán második kiadás is válnék valaha szükségessé, kívánom, hogy az a fordítók tulajdona legyen; de óhajtom egyszersmind a Kisfalu-

dy-társaságot fölhatalmazni arra, hogy ha időközben netalán egyik vagy
másik Shakespeare-műnek oly fordítása készülne, melyet a most készü-
lőknél az ítéset jobbnak vallana, az a gyűjtemény második kiadásába, a
25 kevésbé sikerült helyett fölvétethessék.

Isten veled; szeretettel vagyok híved

Tomori Anasztáz.

Gombán, 1860 szept. 26-án.

1198.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Kőrös, Mihály nap: 1860. [szeptember 29.]

Édes Barátom! Udvaromon ütik a dobot: „ki ad többet érte?” s ez
éppen alkalmas lelkiállapot, hogy neked pár sorban válaszoljak. A verset
megkaptam, és köszönöm,¹ addig is, míg díját elküldhetném. A lap csak
5 november elején jelenhet meg; mert az engedély későn jön rá. A kiadást
Heckenastnak adtam, három évre, elég jó föltételek alatt. Meglehet, hogy
több jövedelmet hoz be, ha saját risicomra indítom meg: de nem mertem,
egyéb gondjaimhoz még az expeditio² nyügeibe is belé kapni. A szerző-
dés főpontja az, hogy ő nekem a lap szellemi részének kiállítására 3000
10 forintot ad évenként (52 ív), ezer példányon fölül pedig mindeniktől öt
forintot. Aestheticai és szépirodalmi lap lesz: de nem divatlap. A Kisfa-
ludy-Társaság 800 forint fixumot³ biztosít, azonföül procentot,⁴ oly
arányban, hogy ha például 2000-re szaporodnék a Társaság négy forintos
pártolóinak száma, (kik könyvet kapnak, mint a szent István társulatnál),
15 az én procentom másik 800-at hozna be. Tapasztalt szerkesztők vélemé-
nye szerint a laptól is megmaradna mintegy 1200 forint. Ezek kilátásaim.
Jó része „földiekkel játszó égi tünemény”⁵ biz ennek, de már benne va-
gyok és eviczkelnem [!] kell, a hogy tudok.

Költözésünk október 2: vagy 3-án történik, hogy az akadémiai
20 nagygyűléskor már helyben lehessenek.⁶ Szállást nehéz volt kapnom, mert
hamar kellett és rendkívüli időben, mert a kik szent Mihálykor (apro-
pos:⁷ Isten éltesse kedves Miskám. Sokáig és boldogan!!) költözni
akarnak, azok már Jakabkor⁸ lekötik a szállást, s én elkéstem. Mindaz-
által kaptam, világos jó négy szobát, nem is drágán, csakhogy nem épen
25 a város közepén. A Szénatér közelében van az (a kálvinista embernek ott

dukál)⁹ az üllői út és egy mellékútca sarkán, mely utóbbira a kapu is nyílik, s melynek *három pipa útca*¹⁰ az ő classicus neve. Szám no. 11. Nagyobb biztosságért földszint valami policzey-amt¹¹ is van, de hisz attól én meglakhatom a második emeletben. A kilátás excellens,¹² de
30 félek, hogy télen át szellősnek fog bebizonyúlni. Válaszodat már oda intézd: *Üllői út és három pipa útca sarkán: No. 11.*

Széchenyi-versem kész.¹³ Alkalmi poema lett biz az, és nagyon meglátszik rajta a moralis kényszerítés, melynek nyomása alatt világra jött. Hanem, legalább megtettem, a mit rám parancsoltak.

35 Lévay Józsit választák helyemre, de nem hiszem, hogy elfogadja.¹⁴ Egy az, hogy nálok már beállt az új tanév – itt ugyan a jövő semesterig elvárnának érte – más az, hogy ő nehezen válnék meg Miskolcztúl, azt hiszem.

Utóbbi leveled nem kapom, hogy annak fonalán folytathatnám vá-
40 laszomat. Arra emlékszem, hogy szemed állapotjának némi javulását írtad. Ennek örvendek és örvendj te is, mert ha csak kis javulást vehetsz is észre, akkor túl vagy a veszélyen. Akkor nem egyéb aranyeres vagy idegbajnál, mely előbb-utóbb el fog múlni. Ezt mondja Károlyi Samu is. Tartsd meg kérlek a diætát: és légy azon, hogy túl vérmes physikumodat
45 minél inkább csökkentsd. Egy kis koplalás sem árt néha. Én úgy vagyok meggyőződve, hogy a mely mértékben nagy hajlamodat az elhízásra leküzdöd; oly arányban fog javulni egészséged. Nem mondta-e ezt neked orvos? Én nem vagyok az: de szemed baját a túl vérmességnek vélem tulajdoníthatni.

50 Családom utcunque¹⁵ egészséges. Apró bajok, vagy komikus nyavalygások nélkül nem vagyunk: de különben tűrhető az állapot. Kedves komám asszonyoknak használt-e a fürdő? Csókolunk mindnyájan ezerszer, és azonfölül, egyszer. Majd meglátom, ha közelebb van-e Hanvához Pest, mint Kőrös. Áldjon meg a jó Isten!

55
barátod
Arany János.

1199.

VADNAY KÁROLY– ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1860. október¹]

Tisztelt Uram!

Semmit sem sajnálok jobban, mint hogy önnek megtisztelő soraira rögtön egy beszélyfélével nem állíthatok be.² Szinte azt érzem, hogy azon hála ellen vétek, melylyel én önnek tartozom, mert nem is képzeli
5 hogy rossz napjaimban^a megnyit megvigasztalt ön engemet, mint költő.– S első szerkesztői fölhevését^b sem teljesíthetem azonnal, mert jelenleg semmi időt sem találhatok arra, hogy beszélyt írhassek. Először is minden délelőttömet a H[ölgy]futár veszi igénybe, melynek tárcáját én írom, novelláit, vidéki leveleit én olvasgatom, igazitom, igazán ölve magamat;
10 a „Családi kör”-nek hetenkint két hosszú tárcacikket írok; sajtó alatt levő regényem iveit korrigálom,³ s ezen kívül^c egy időhöz kötött új regény befejezéséhez sietek.⁴ Szóval zúg a fejem, s nem csak a sok munka szomorít, hanem az is, hogy a hamar munka soha sem lehet elég jó munka. Ámde élni kell. – E terhes elfoglaltatásom azonban csak új évig fog
15 tartani; azontúl senkinek se dolgozom örömelebb beszélyeket és könyvismertetések, mint a „figyelő”-nek, mely én irántam közelebb is többet tanúsított, mint elismerést. Anyi kedvezést, megnyit igénytelen munkámmal alig érdelek.

De bármint óhajtsam, semmi reményem, hogy a közelebbi hetek
20 alatt beszélyt írhassek; csak egy reményem van, nevezetesen az „Akademia könyvénel” van egy beszélyem, már rég oda adva, ezt – ha csak lehet – delután [!] Vodianertől visszaváltom.⁵ Ha este ott nem leszek hat óráig vele, jele, hogy a kísérlet nem sikerült.⁶ És ön meg fog talán nekem – az elhalmozott igavonónak – bocsátani. Majd később feledtetni ipar-
25 kodom mostani mulasztásomat.

Azt hiszem, valami jeles fordított beszély a közönségre nézve kedvesebb volna, mint a mi középszerúségeink.

^a napjaimban – m jav.

^b fölhevését – föl jav.

^c kívül – í besz.

Mivel a Vodianer-féle beszélyre magam sem számíthatok biztosan,
kérnem kell önt, hogy ne nehézteljen reám, ha némi fennakadást okozok.
30 Egyébiránt csak az vigasztal hogy én nem tevék időhöz kötött ígéretet,
mert semmit sem restell[n]ék^d jobban, mint szó nem tartási hirbe keve-
redni oly férfi előtt, kinek én sokkal tartozom, s ki iránt szeretetemet,
tiszteletemet és hálámat kijelenteni mindig és mindenütt, igen jól esik
szivemnek.
35 Mely [!] tisztelettel

Vadnai Károly

^d restell[n]ék – emend.

1200.

ARANY JÁNOS – ERDÉLYI JÁNOSNAK

[Pest, 1860. október 20. vagy 21.]

Tisztelt Hazafi!

A mire szóval kértem Kegyedet,¹ bátorkodom irásban is sürgetni.
Aesthetikai íróknak oly nagy hiányát érezzük, s érzem különösen én,
midőn lapomhoz dolgozó társakat lámpával sem találok, hogy valódi
5 szerencsétlenség lenne vállalatomra, ha Kegyed megvonná tőle becses
támogatását. Programmom elég széles, hogy Kegyed tárgyat válasszon
kedve és hajlama szerint – a széptani elmélettől, le, egyes észrevételek s
könyvismertetésig. A külföldi és hazai szép literatura bármely termékét
bemutathatja; vagy önálló czikket írhat – irodalmi állapotinkról &c. szó-
10 val akármit, csak legyen és hamar. A lap nov. elején megindúl: s épen az
első számokra nézve vagyok legjobban megszorúlva. Talán van is vala-
mi készen, vagy darabban úgy, hogy egy részét már közölhetném. Ha
van, küldje, kérem. Aztán folytatja majd.

Bocsánat a zörgetésért: de Kegyed ismeri a szerkesztő helyzetét, s
15 képzelheti az enyémet, ki egészen járatlan útra dobtam magamat.

Szives kézszerítással!

mindenkori tisztelője
Arany János^a

^a egyb.

1201.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1860. október 20.]

Kedves Barátom!^a

Igéretem szerint im küldöm a magyar Faustról irt cikket.¹ Pár nappal még előbb vetted volna, de rosszul kezdtem s újra kellett kezdenem. Előbb ugyanis általánosságokat akartam Faustról előre bocsátni, de
5 láttam hogy akkor igen hosszú lenne s még sem volna elég; jobbnak láttam aztán csak is a fordításra szoritkozni s mi általánosság van az is a fordítás nehézségeire vonatkozik. Remélem e kis cikk megfelel lapod igényeinek^b s azért ily neműekben egészen rendelkezésedre állok. Jelöld ki mikor s mit akarsz, mindig meg lesz.

10 Egy kérdés a Kisf. társaság Igazgatójához. Lesznek-e annak rendi szerint ivek kibocsátva alapító s pártol[ó]^c tagok számára? Vagy csak egyesek buzgóságára bizatik ilyeneket készíteni s aláírókat (és fizetőket) szerezni? Jó volna, practicai szempontból, iveket bocsátni ki. Én is más is hamarabb mozogna. Itt is lesz néhány pártoló tag.

15 Julcsa ne haragudjék hogy lángeszétől megfosztattam.^{d2} Biztosithatom hogy csak vétségéből s ideiglenesen történt. Kár volna ha a háztól kivesszne a lángész, nálam pedig ugysem leli itthon magát.

Feleségem, mikor versedet olvastam,³ azt ítélte hogy az első strófa megéri a 100 aranyat. Az egész pedig megfizethetlen.

20 Isten veled. A jövő héten küldök néhány előfizetőt^e a lapra, de egyenesen Heckenasthoz. Ölel szerető barátod^f

Szász K.^g

KSzM. Oct. 20^k 1860.

^a egyb.

^b igényeinek – g jav.

^c pártol[ó] – [ó]: a levélpapír a felbontáskor megcsonkult; emend.

^d megfosztottam – m n-ből emend.

^e előfizetőt – elő [sorvég] fizetőt, elválasztójel nélkül; emend.

^f egyb.

^g egyb.

1202.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, oct. 22. 1860

Édes barátom!

Én is épen N.[agy] I.[stván] Faustját forgatom vala át, és rövid jellemzést irok vala róla az Értesítő rovatba (20–30 sor legfőlebb) midőn
5 bírálatod érkezik. Hogy megörültem! S hogyan akkor, midőn láttam, hogy találkozom véleményeddel. Mármost elhagyom a rövid ismertetést, s a te kritikádat hozom az I. számban.¹ Egyszersmind kérlek, írj nekem minél több efféle dolgot, mert nagy szükiben vagyok a dolgozatoknak. Nehány új könyv címét már kijegyeztem, te tudsz talán többet is:
10 válaszs valamit. De az is^a jó lesz, ha nem csupán bírálatot valamely adott műről, hanem rövidebb önálló cikkeket irsz, vagy fordítsz lapom, programmom körében. Nagy hála rá kötelezel, a honorariumon kívül, mely iránt novemberben számolunk. Ott van például új könyvnek:

„Borura Derű.” Zalár.²

15 „Magyar Hölgyek életrajza” – Kulini N.[agy] Benő.³

„Szigeti Album.”⁴

„Magyar nők évkönyve” – Emilia.⁵

„Az utósó Szapolyai.”^b Regény, Ábraitól.⁶

s a t.

20 Ha valamit akarnál, s nincs meg, küldök, csak tudasd velem. – Kisf. T. aláíró ivatek pár nap alatt széljel mennek. Nyomják, saját szakálamra.

Julcsa nem igen fájlalja a lángészt; még egyszer sem említette;⁷ most nincs itthon.

25 Kegyes nőd bókját köszönöm – vegye érte kézcsókomat. Te pedig bocsáss meg e szerkesztői összehányt irásért – s fogadd legszivesb baráti ölelésem!

hived
Arany J^c

Azóta olvasod az Alkotmányt!!!⁸

^a egyb.

^b Szapolyai.” – S besz.; a á-ból jav.

^c egyb.

1203.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Kunszentmiklós, 1860. október 24. – november 10.]

[Zalár József *Borura derü* c. verseskötetéről szívesen írna bírálatot.]

1204.

ARANY JÁNOS – SZILÁGYI SÁNDORNAK

[Pest, 1860. november 1.]

Sándorkám!

A Kisfaludy-nyugtákat küldöm, mert azokat én kezelem, de a
[„]Szépir.^a Figyelőre” csak a könyvtárnak küldök nyugtatót: hisz megy
az újság a jövő héten.¹ Ha azonban kívánják veszek Quittungot^{b2} a kiadó
5 hivataltól s elküldöm; de most este^c van és ünnep,³ nem járhatok oda.

Fogadd üdvözlésemet. Hát az Értesítőbe való cikkek mit csinálnak?⁴

Arany

^a [„]Szépir. – emend.

^b Quittungot – q [?]

^c este – e é-ből jav.

1205.

DÖMÖTÖR JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

NagyKőrösön. November 3. 1860.

Tekintetes úr!

A nagykőrösi tanulótság átlátván azt, hogy az iskola falai közt tanít-
tatni szokott tantárgyak nem tesznek képessé senkit arra, hogy minden
5 további tanulás és magán munkálkodások nélkül tudományos, a nemzet-
nek, a hazának használni és és^a [!] hatáskörét betölteni tudó ember le-

^a és és – és [sorvég] és [sorkezdet]

gyen: elhatározta, hogy egy „önképző társulat”-ot alakítson, melynek, mint a név is mutatja, célja legyen a tanulókat képezni, mívelni, általában hasznos dolgokkal foglalkoztatni.¹

10 Tagjai ezen társulatnak a két bölcsészeti osztálybeli tanulók² kevés kivétellel, kik minden Szombaton délután összegyűlvén szavalnak, önkészített munkákat adnak be, melyek bírálás végett s tanulók közt valakinek kiadatnak, hogy így az ifjúság ne csak a munkák írásában, de azoknak megbírálásában is gyarapodjék.

15 A társulatnak első összejövetelekor alelnök Zombori Lászlónak³ azon óhajta s egyszersmind indítványa, hogy tekintetes úr, mint volt tanárunk ezen társulat tiszteletbeli tagjának megválasszassék, mind az elnök tekintetes Szilágyi Sándor úr által, mind a társulatnak minden egyes tagja által helyben hagyatván, sőt óhajtatván, elhatároztuk, hogy
20 ennek elfogadására tekintetes urat a legalázatosabban felkérjük, mit én most az egész társulat megbízásából [!] teljesíteni szerencsés vagyok.

Nem mint megtiszteltetést kérjük ezt tekinteni, hanem inkább mi – a társulat – fogjuk az által megtiszteltetve érezni magunkat, ha tekintetes úr tiszteletünknek ezen szerény nyilatkozatát meg nem veti, ha tehát ezt
25 elfogadja, akkor tekintetes úr a tiszteletbeli tagoknak azon jogában, miszerint ők a kitüntetett munkákat másolatban megkapják, mától számítva a társulat fenállása idejéig részesülend.

Kérjük még utólagosan, hogy ezen hála- és tisztelet-nyilatkozatunkat elfogadni sziveskedjék.⁴

30 Kik egyebekre nézve maradunk a tekintetes úrnak mélyen tisztelő tanítványai.

A társulat nevében Dömötör Janosmfs [?]
Jegyző^b

^b leh.

1206.

ARANY JÁNOS – MENTOVICH FERENCNEK
[Elveszett]

[Pest, 1860. november 7. után]

[Arany elküldi a Szépirodalmi Figyelő tiszteletpéldányát és tudatja, hogy Mentovichot is a lap dolgozótársai közé számlálja.]

1207.

KERTBENY KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Genf, 1860. november 8.] Genf, 81160. Donnerstag.
Hôtel de la Balance

Mein Herr!

Sie erhalten anbei ein Exemplar meiner neuesten Uebersetzung von
5 18 Ihrer kleineren Gedichte.¹ Als Sie vor Jahren mir nicht sehr höflich
und landsmännisch den Dienst dankten, Ihren „Toldi“ und Ihre „Belage-
rung von Murány“ übertragen zu haben,² hatten Sie völlig Recht jene
Uebersetzungen für sehr schlecht zu halten; jezt erst, wo ich durch viele
Routine und ernste Studien weiser geworden, und zu einem völlig ande-
10 ren Prinzip der poetischen Translation gelangte, lernte ich einsehen, daß
jene Ausgabe wirklich und zwar noch viel ungeschickter ist, als Sie es
von Ihrem Standpunkte aus zu beurtheilen vermögen. Ich schäme mich
aber deßhalb doch nicht meiner literarischen Vergangenheit. Als Auto-
didakt auf willkürliches Experimentiren angewiesen, ohne alle Hilfe und
15 guten Rath von Seite meiner Landsleute, konnte ich nur durch leidigste
Selbsterfahrung, und stümperhafteste Versuche den rechten Weg auffin-
den, und mußte mir durch Dick und Dünn Bahn brechen, um meine Auf-
gabe nur annähernd lösen zu können. Daß ich nicht nur nicht ermüdete
und nicht verzagte, vielmehr konsequent weiter experimentirte und im-
20 mer Besseres zu leisten strebte, das ist mein subjektives Verdienst, und
ein seltenes in jetziger Zeit der Oberflächlichkeit und Inkonsequenz.
Wenn sich daher schon irgend wer schämen soll, so mögen es meine
Landsleute thun, die nie guten Rath, Beihülfe, Theilnahme, sondern nur
vorweg Indifferenz, darnach Hohn für mein Streben hatten, die mich
25 dazu brachten, wieder das bittere Brot der Fremde essen zu müssen, und
denen gegenüber ich doch nicht müde werde, mein Schärfflein nach
schwachen Kräften fort und fort beizutragen, um ihre Anerkennung und
ihren Ruhm vor dem Auslande zu vermehren.

Mein voranstehendes Selbsteingeständniß der Unzulänglichkeit
30 meiner früheren Arbeiten ist übrigens bloß ein Bildungsabschluß mir
selbst gegenüber. Ihnen gegenüber jedoch habe ich mich auch trotzdem
durchaus nicht anzuklagen. Das europäische Publikum nahm meine

Uebersetzung von Toldy [!] und Murány günstiger auf, als sie es verdiente; es erschien davon die zweite Auflage;³ Ihr Name ist dadurch in
35 der Weltliteratur ein rühmlichst eingebürgerter geworden; Ihre Biografie brachten nach den von mir mitgetheilten Daten das Brockhäusische „Konversationslexikon“,⁴ die Lorck’schen „Männer der Zeit“,⁵ Vapereau’s Dictionnaire des Contemporains,⁶ und noch unzählige andere deutsche, französische, auch englische Sammelwerke; ferner konnte,
40 durch meine Uebersetzung veranlaßt, die des Dr Kolbenheyer eine bessere werden.⁷ Genug, ich habe Ihnen nicht nur nicht geschadet, vielmehr, trotz aller mir einzugestehender Unzulänglichkeit, wesentlich genützt.

Nunmehr jedoch glaube ich Ihnen dankenswerther auch in aesthetischer Beziehung gerecht geworden zu sein. Sie erhalten anbei eine
45 Uebersetzung, die bezüglich deutscher Form und Sprache nicht nur kaum mehr was zu wünschen übrig läßt, die vielmehr alle im Original vorhandenen einfachen Schwierigkeiten verdoppelte, und dabei doch noch gewandt löste, und die, nachdem ich das Werk an Nachstehende noch in den Aushängebogen zur Durchsicht versandte, von Autoritäten
50 allerersten Ranges, wie ein Charles Sealsfield, Ludwig Uhland, Georg Herwegh, Ferdinand Freiligrath und Hermann Grimm als wirkliche „Musterübersetzung“ bezeichnet wurde, welche schmeichelhaften Briefe, da sie jezt erst nach geschlossenem Drucke eintrafen, ich der demnächsten zweiten Auflage werde beiducken lassen.⁸

55 Wie gesagt, jenes vortheilhafte Urtheil beschränkt sich nur auf diese Uebersetzung bezüglich ihres Werthes als deutsche poetische Arbeit, in welchem Vergleich wenig andere deutsche Uebersetzungen sich mit dieser Sicherheit künstlicher Form, Schärfe und Reinheit des Reimes werden messen lassen. Bezüglich jedoch der Treue gegenüber dem Originalen haben Sie zu entscheiden; einzig der bestens bekannte Filologe
60 Louis Podhorszky,⁹ unser Landsmann, verglich bis jezt das Original mit der Wiederdichtung, und so schwer zu befriedigen er sonst ist, sprach er sich doch diesmal sehr ermuthigend aus.

Vielleicht, daß ich nun darangehen werde, gelegentlich auch Toldy
65 [!] und Murány nach diesem neuen, strengeren Systeme neu zu übersetzen, wie ich die Unzulänglichkeit meiner ersten Uebersetzung Petöfi’s, durch die so gelungene zweite wieder gut und vergessen machte.¹⁰

Jedenfalls sehen Sie – und können es die übrigen Landsleute sehen, – daß ich nicht nur unermüdlich bin, die mir gestellte Aufgabe immer

70 entsprechender zu lösen, und durch Selbstbildung eine wirksamere Re-
präsentation zu erstreben, sondern auch – und die letzten 12 Jahre lehren
es, – daß ich noch immer der Einzige bin, dem es tief ernst um Ungarns
Ruhm auf poetischem Felde ist, denn die anderen Versuche eines Kol-
benheyer,¹¹ Dux,¹² Dudumi,¹³ Machek [!],¹⁴ u.s.w. können doch zumeist
75 nur Versuche, oft nur Spielereien ohne bestimmtes Ziel genannt werden.

Diese erste Auflage Ihrer kleineren Gedichte kommt nicht in den
Buchhandel, da die Auflage durch Pränumeration im Freundeskreise
gedeckt ist. Hauptabnehmer waren König Max von Bayern,¹⁵ Ernst Her-
zog von Koburg, Fürst Hohenlohe, der Großherzog von Weimar, Reichs-
80 graf M. Bentheim, Fürst Polignac, und von den Landsleuten Klapka,
Teleki, u.s.w.¹⁶ Die zweite Auflage soll in Berlin erscheinen, und ist
Hoffnung vorhanden, daß der größte Künstler der Gegenwart, Direktor
Wilhelm v. Kaulbach in München,¹⁷ dem die Uebersetzung gewidmet ist,
85 wäre es sehr wünschenswerth, einige Zeichnungen ungarischer National-
kostüme zu erhalten, um dem großen Meister einen Anhaltspunkt für die
Race, und den historischen Lokalton zu bieten, und ich denke, Sie wer-
den die Tragweite der in Aussicht gestellten Möglichkeit zu würdigen
wissen, europäische Berühmtheit durch den Stift eines Künstlers zu er-
90 langen, der Reinecke Fuchs, Goethe's und Schiller's Werke bisher so
epochemachend illustrierte.

Es hängt übrigens von Ihnen ab, die, von Seite meiner Landsleute
nicht mehr gewohnte Höflichkeit mir diesmal zu erweisen, und mich durch
eine Antwort zu ehren, durch eine völlig offenherzige, mit Bezeichnung all
95 der Unzulänglichkeiten, welche noch etwa zu rügen sind, wirklich zu er-
freuen. Denn Sie werden einsehen, daß es auch tiefst in meinem eigenen
Interesse liegt, durch Beistand des Originalautors in die Möglichkeit ver-
setzt zu werden, die Uebersetzung in zweiter Auflage noch besser zu lie-
fern, und auch die leisesten etwaigen Flecke wegzutilgen.

100 Indem ich der Nation der Heimath besten Segen wünsche, habe ich
denselben Wunsch für ihren jeztlebenden edelsten Dichter, und grüße
Sie als Ihr ergebener

Kertbeny

Meine Adreße ist: Mr Kertbeny, Genève [!], Hôtel de la Balance.
105 Suisse

1208.

ERDÉLYI JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Sárospatak, 1860. november 9.]

Tisztelt Barátom,

Levele a legroszabb időben jött hozzám, épen a szüret alatt. El voltam foglalva magam s mások, főleg az iskola, bajával, mert tudnia kell önnek, hogy most rektor vagyok, és a rektor a kollegium ispánja, gazda-
5 tiszttje,^a vagy a mi rosszabb: mindenese.

A mit kegyednek szóval ígértem, megtartom;¹ de az időre nézve: ma vagy holnap, nem határozhatok. Szerencsétlenségem, hogy nem vagyok egészen magamé, s nem lehetek az irodalomé. Rendeltetés-e vagy csak esetleg, mindegy: követem s megyek ide oda, mint a ki eltévedt, s
10 keresi a rendes utat. Folytonos irodalmi munkásság nekem, bár ahhoz voltam szokva, lehetlen.

Megkülönböztetett tisztelettel Sárospatakon, nov. 9. 1860

kész hazafi szolgája²

Erdélyi János^b

^a gazdatisztje, – s jav.

^b egyb.

1209.

KOLBENHEYER MÓR – ARANY JÁNOSNAK

[Sopron, 1860. november 12.]

Verehrter Herr und Freund!

Sie haben sich meiner erinnert, wenn es auch nur durch Uebersendung eines Circulares gewesen ist:¹ so hat es mir dem von allen Seiten Verfolgten und Geschmähten, doch wohl gethan. Es ist darum billig, daß
5 auch ich hinwieder Ihrer gedenke und ich thue es, in dem ich Ihnen meine so eben vollendete Uebersetzung der beiden hohenpriesterlichen Gesänge Vörösmartys zusende.²

So viel ich weiß, existirt eine halbwegs genießbare Uebersetzung weder vom Szózat, noch viel weniger vom Fóti dal.³ Ich habe es ver-
10 sucht, beide Lieder in die deutsche Literatur einzuführen und glaube, daß es mir nicht ganz mißlungen sei. Es wäre mir höchst erwünscht, Ihre geneigte Ansicht darüber zu vernehmen.

Denn freilich hege ich hohe Gedanken. Ich möchte nichts Geringeres, als daß Heckenast diesen zweifachen Hymnus der glühendsten Va-
15 terlandsiebe zum Frommen der Deutschen in Ungarn besonders und könnte es sein, mit typographischem Glanze, abdrucken ließe. Die Kisfaludytársaság [!] wäre vielleicht in der Lage, diesem Wunsche zur Verwirklichung zu verhelfen. Ich denke, daß ein Wort von Ihnen bei Heckenast maßgebend sein müßte.

20 Und das ist freilich die einzige Weise, in welcher ich als pártolója a' Kisfaludytársaságnak [!] auftreten kann. Ein armer Pastor, der acht lebende Kinder, zum Theil in weiter Ferne, und eine alte Schwiegermutter erhalten muß, bedarf viel mehr selbst der Subvention, als daß er Institute und moralische Körper zu unterstützen in der Lage wäre.

25 Noch Eins. Sollten Sie, Verehrter Herr und Freund, einen Werth darauf legen, daß ungarische Dichtungen durch bessere Interpreten, als wie sich deren Manche in letzterer Zeit vorgedrängt haben, der deutschen Lesewelt zugänglich gemacht werden, so haben Sie doch die Güte, mir dasjenige näher zu bezeichnen, was sich vorzugsweise dazu empfeh-
30 len möchte, ins Deutsche übertragen zu werden.

Mit herzlichem Gruße

Oedenburg, 12. Nov. 1860

Ihr
aufrichtig ergebener
Moritz Kolbenheyer

1210.

ARANY JÁNOS – KAZINCZY GÁBORNAK

[Pest, 1860. november 13.]

Tekintetes Úr!

Tisztelt Barátom Uram!

Ha a zajosuló politikai élet izgalmi közt Kegyednek ideje maradna még lapom számára ottanottan valamit írni, nagyon, de nagyon ked-

5 vesen venném. Önálló aesth. cikkek, a bel- és kül irodalom bármely arraméltó jelenségének ismertetése stb. ezek képezik a prózai részt. Írók dolgában szegényül vagyok, a régiek elhagynak, az újak közt nem sok van, ki csatlakozni akar is, ohajtom is csatlakozását. Voltam bátor egy példányt utnak indítani.¹

10 Becsés választát tűhegyen várva maradok
Tekintetes Úrnak
Pest, nov. 13. 1860.

igaz tisztelője s barátja
Arany János^a

^a egyb.

1211.

ARANY JÁNOS – LÉVAY JÓZSEFNEK

Pest Nov. 13. 1860.

Barátom Jóska!

Várom várom a te leveledet és valami munkát, – de hiába várom.
A régiek elhagynak, az újak nem csatlakoznak hozzám – így bajos lesz
5 lapot szerkeszteni. Erdélyi vékony biztatásnál marad – Gyulai tünődik –
Salamon mással is el van foglalva, Tompa szegény beteg¹ stb.:^a absurdum állapot ez. A közönség csuda dolgokat vár: és én ülök a szobában, s
nem tudok írni, gondolkozni, mert aggódom! küldj valamit a Krisztus
10 ször! áldjon meg, minél többet s minél többször. – Öllelek, azt is minél több-

barátod
AJános

^a stb.: – besz.

1212.

KAZINCZY GÁBOR – ARANY JÁNOSNAK

[Bánfalva, 1860. november 13. körül¹]

Tisztelt barátom,

Toldy által értesítetém, hogy a Kisfaludy-Társaság némely mo-
lierei fordításaimat kiadni szándékozik. Ohajtanám a jegyzőkönyv azon
pontját ismerni, mely ez ügyről szerkesztetett.² Nem lévén Greguss úr-
5 hoz szerencsém, Hozzád fordúlok azon kérelemmel, sziveskedjél ezt
velem közleni. Elég különös, hogy azt kérnem kell.

Hogy a Társaság általi megválasztásomra sem feleltem eddigelé,
sok oka van. „Nem értem reá”, én az idő királya az az határtalan, korlát-
lan ura. Majd fogok, miként az Academiának is. Ki vagyok véve sod-
10 romból, s belé az okt. 20d. patens³ sem bírt visszadöcczteni. Pedig az
illendőség is kívánná, hogy lássalak benneteket alkotmányos dicsőség- s
boldogságtokban. Mikó festetni akar Kovácscsal,⁴ s kénytelen vagyok
neki azt írni, hogy még emiatt sem hagyhatom el – à la Széchenyi: –
„barlangomat.”⁵

15 Szívemből örülnék, ha a szeretetre legméltóbb embert egészen az
irodalom szolgálatában látnók biztosítva, s igazgatói állomásod⁶ messze
túlemelne azon gőzkörön, mely azoknak is nyomja tüdejét, kiknek fejük
s érdemök a verőfényes magasban ragyog.

Alig várom lapodat. Oly tért foglalál el, minek ha, mint remény-
20 lem, megfelelsz, nevedet e téren is enyészhetlenül fogod fentartani.

Fogadd el baráti üdvözetemet s örvendeztess meg nyájás vála-
szoddal.

Kazinczy Gábor^a

Ohajtanám azt is tudni, hogy és mint gondolkozol fordításom ki-
25 adásáról. Mert arra semmi esetben nem állanék, hogy az valamely szép-
irodalmi vagy drámai „gyűjteménybe” soroztassék. Sőt a kiadás milyen-
ségéről is szeretnék értesíteni, mielőtt a Társaság megtisztelő bizalmát
megválaszolhatnám.

^a egyb.

1213.

BRASSAI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

[Kolozsvár, 1860. november 14. előtt (?)¹]

Tisztelt barátom, uram!

Sok volna önnek írni valóm, de annál kevésbé éppen e pillanatban időm s hiszem önnek még kevesebb olvasni, mint nekem írni. Ha az ide zárt csekélységet használhatja, örvendeni^a fogok rajta, s ha szívesen s
5 megelégedve használja, akkor sublimi feriam sidera vertice.² Kedveseit tiszteli

Brassai

^a örvendeni – n jav.

1214.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1860. november 14.]

Kedves barátom,

Jó hosszúra terjedt hallgatásom a Pestről haza jövet óta;¹ de egy gonosz baj annyira megrohanta testi organismusomat (az a mennykő arany ér, bár különben még nem igen ismert vendég nálam), hogy minden kedvemet elvette a nemesb munkálatoktól s így attól is, hogy veled társalkodjam, a mi nekem, annyi ideig tartott nélkülözés [!] után, valóságos felüditóm lesz, mint volt Pesten az a néhány óra.

Azonban már túl vagyok rajta, s remélem egypár hét múlva megkezdhetem azt a szellemi közlekedést, melytől magamra nézve várok
10 legtöbbet, lapod útján.

Nem töltöttem egyébiránt eddig sem hiában az időt, hanem a menyire <...> dolgaim^a engedték, igyekeztem a te és a Kisfaludy társaság^b részire megnyerni a hozzá értők figyelmét részvétét, s annak első eredményét ime ide csatolva veszed, két iven, melyek egyike egy Alapítvány

^a dolgaim – besz.

^b egyb.

15 örök időre, a másika azon iv, melyet hozzám intézni figyelmes valál.
Kiséretökben veszed a kitett 28 forintot.²

Elhiszem, hogy valami szellemit is vártál: az nem megy most, de
menendő nem sokára. Ugy látom, lapod, melynek első számát szivessé-
gedből bírom, oly czikkekkal indult meg, melyek legalább egy hónapig
20 folyni fognak, s akkorra talán én is beállíthatok egy legénnyel.

Szatmáry is ígért egy novellát, s azt küldeni is fogja nem sokára,
miután a Pákhnak tett ígéret terhe alól immár felszabadult,³ kiadván neki
rátáját.⁴

Lapoddal megvagyok [!] elégedve, csak a formája nem tetszik:
25 szerfelett alacsony, szélességéhez képest. Valamivel nyulánkabbnak kel-
lett volna lenni. De ezen az idő segíthet. A tartalom nem lehetett volna
különb. Hiszen ti magatok állítottátok ki. Az ismertetéseket úgy látom te
magad irod. Jól teszed. Competensebb⁵ kéz nem nyulhat az effélékhez te
nálad.

30 Csengeryt megkértem volt, hogy számunkra a B[uda]p[esti] Szem-
lét^c küldené meg. Szives vala azt utólagos fizetés mellett tenni.⁶ Most ide
csatlom részire a kitett 40 f. Barátságosan kérlek, juttasd kezéhez.

Vetted-e már Ráthtól az Albumot?⁷ Ha nem: úgy ne resteld megta-
lálni; mi megtettük nála az utalványt.

35 Fogsz-e valami ismertetést adatni az Albumról?⁸ Tedd kérlek. Ugy
hiszem megérdemli. S akkor megemlítheted, hogy tervben van egy 2^d
kötet kiadása,⁹ s általában az, hogy, míg a cél kívánni látszik,^d annyiban
a vállalat permanenssé lesz.¹⁰

40 Kedves tieidet üdvözlöm; tiszteli feleségem s örök veszteségei kö-
zé számítja, hogy a sok elfoglaltatás kiütött bennünket a tervből, őket
megláthatnia.

Az én istenem áldjon meg!
Sziget, novemb. 14. 1860.

örök hived
Szilágyi Istv[án]^e

45

Számolat
1. Csengerinek 40 f.
2. Kisf. pártoló pénz 12 f.

^c egyb.

^d látszik, – t besz.

^e egyb., leh.

50 3. Kisf. Alap. kamat 6

58 f. oé.

nb. Tegnap indítottam utnak 10 fto lapod számára Balogh Pétertől. Ugyanaz, a kinek alapítvány levelét veszed.

1215.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, nov. 15. 1860.

Kedves Barátom!

Szives leveledre ugyan későn válaszolok. Oka az én sokfelé kapcsolódásom, a mely miatt aztán semmit sem végzek, semmi „dolgát nem igazíthatok.”¹ Siralmas állapot ez az enyém.

A lapból két szám már megjelent: olyan a milyen. Sokat vártak tőle: de mimódon adhasak én valami reményfölttít, ha senki sem akar dolgozni nekem. Kivéve té<,>ged^a és még egy pár idősb író, nem küld senki – hanemha a legcsecsemőbb irodalom egy-egy névtelen tagja. 10 Conspiratio, valóságos^b conspiratio. Az aesthetikai részbe pedig még kevésbé akar dolgozni valaki. Így ki nem állom.

Mához egy hétre kellene már egy főczikk (nem tudom, magam megírhatom-e) egy hosszabb ismertetés a belföldi irodalomba, egy pár rövid az^c <külföl> értesítőbe, egy jó vers &c. s még ebből m i n d nincs 15 semmi. Ha te a Thali Kürtjéről² akkorra beküldhetéd az ismertetést, az is bedugna egy lyukat. Remélem megkaptad volt. Az utolsó Zápolyait vártam, hogy valaki beküldi a szerk.hez, mert 20–30 sor ismertetésért nem érdemes 4 fton megvenni.³ Zalárt kiküldöm.⁴

Gyulai ma egy hete távozott el innen.⁵ 20 Ez a szerencsétlen Kisfaludy-Társaság^d sem tud zöldágra vergődni. Oly kevés a pártolók száma még, hogy szégyellem kimondani. A lap dolga sem igen fényes.

^a téged – é e-ből jav.; ged besz.

^b valóságos – a á-ból jav.

^c az – z besz.

^d Kisfaludy-Társaság – a á-ból jav.

Jövő számban adom a „Faustot”⁶ – aztán majd hó végén megküldöm a tartozást. De adj addig is, édes Károlykám: verset, prózát, mindent.

25 A Shakespeare fordítás ügyében majd gyűléskor tán határozunk valamit. Eddig kevés ember mozgatta a fülét, s a ki igen, – az<t>ét^e meg-nagyollottam. Babófélék jelentkeztek.⁷

Az isten akárhová tette volna most ezt a constitutiót!⁸

Szives öleléssel

30 barátod
AJános.

^e az<t>ét – ét besz.

1216.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Pest. Nov. 15. 1860.

Édes Barátom!

Rettenetes ez a te hallgatásod. Még Kőrösről irtam utolsó levele-
met, s az óta semmi válasz.¹ Nem magamért, önzésből, jajdulok fel: mi-
5 attad reszketek. Miért nem tudósítsz, miért nem irsz, habár panaszt is, az
könnyebben esnék nekünk. Pákh mondja, hogy irtál neki mostanában² és
meg vagy ijedve szemed miatt. Ne hidd, édes barátom; üzd el a sötét
gondokat. Aranyeres bajaid^a következése, a mint azok enyhülnek, ez is el
fog múlni. Csak te vigyázz egészségedre.

10 Kaptad-e már a lapot? Egyszerű história, de magam sem akartam,
hogy cifra legyen. Nagyobb baj az hogy félek, nem érem el vele a szel-
lemi célét. Szerkeszteni könnyű, a ki ért hozzá, ha van miből. Nekem ide
s tova nem lesz. Ide s tova oda kell esnem, hogy adjam a mit kapok mint
más. Az aesth. részbe senki sem akar írni, – a szépirodalmi részben egy-
15 két név kimeríti a jó írókat. Így vers dolgában már a jövő számban olyat
ugrom lefelé, hogy a nyakam török ki.³ Tudom, hogy te nem igen irhatsz:
de ha még is volna valamid, ne küldd másnak, küldd nekem. Mindig kell
az itt.

Azonban én csak kérek, nem adok semmit, ugy-e? Oly járatlan va-
20 gyok izraelben,⁴ oly régen nem honoráltak nekem semmit, hogy hozzá

^a bajaid – d jav.

sem tudok vetni, mit adjak egy oly versért,^b mint a tied, és neked!
A szerkesztői kassza^c oly arányt mutat, hogy lapom egy-egy számára 30
ft esik. Ebből én nem szakíthatnék versre 10-nél többet. Ennyit küldök
mostan:⁵ örömmel küldenék 10-annyit, ha lehetne! Nyomorú história ez
25 az enyém.

Családom most már egészséges. Julcsa vagy 3 hétig megint
orbánczos volt, de már fenn van. Laczi Körösön maradt. Én, daczára,
hogy reményeim füstbementek jóformán, most sem bánom, hogy oda-
hagytam Köröst. Lehetlen vala átélnem ottan az újabb iskolai változások
30 és az autonómiával felzúdult komiszságot.⁶ Egy osztályt és abban 9–
10 féle tudományt tanítani: az sem ment volna nekem. Nem vagyok oly
mindentudó.

Itt már majd csak megleszek valahogy.

Ha egyből kikopom, másba fogok, – s vergődöm a hogy, a mig lehet.

35 Irj, vagy irass kérlek egy pár sort. Nőm irt volt a kedves komám
asszonyinak. Kapta-e? Ölelünk és csókolunk édesim.

Szeretettel való barátod

Arany J^d

^b versért, – r jav.

^c kassza – z besz.

^d egyb.

1217.

BABOS PÁL – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[1860. november 15. és 27. között]

[Babos visszakéri művét, amely Szász Károlynál van bírálaton.¹]

1218.

BALOGH PÉTER – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[1860. november 15. után]

[A Kisfaludy Társaság 10 forint befizetéssel járó alapító tagsági nyilatkozatát küldi.]

1219.

KAZINCZY GÁBOR – ARANY JÁNOSNAK

[Bánfalva, 1860. november 15. után]

Nagybecsű barátom,

Szives de kisé czímes¹ soraidat örömmel vettem. Lapodra még a múlt hóban kellett volna előfizetni húgomnak: ő, női gondatlansággal, egy nappal előbb tevő, mint leveled kele. Mint dolgozótárssal nem sokra
5 mégy velem: azt azonban ígérem, hogy minden hónapban küldök vala-
mit; Lückenbüszert² talán, de szerkesztő az ilyest is használhatja. Annyit
minden esetre fog érni, hogy ingyen lesz.

Adja isten, hogy lapodnak „publicuma” legyen. Megvallom, hogy
minél jelesb embernek tartalak Téged: annál kevésbé merem azt remény-
10 leni. Képzeltetlenül picziny fogalmam van polgártársaink culturájáról.
Szeretnék csalódní; en attendant,³ kérlek,^a ne vesztegessd reám ingyen
lapodat.^b

Nem lehetne-e a Kisfaludy-Társaság kiadványai közé sorolni a
Majláth magyar meséit, s a Marmontel novelláit, Kazinczy Ferencz^c
15 kiadatlan fordításában?⁴

Általában, ohajtanám tudni, mit szándékozol az első évi illetékbe
sorozni.

^a kérlek, – k jav.

^b egyb.

^c egyb.

Két pártfogó tag van nálam: Lónyay Sarolta, Bánfalván, és gróf Serényi Lászlóné Putnokon:⁵ Toldy átadja a 8 ftot.
20 Öllelek szíves tisztelet- s szeretettel.

KGábor

Nem tudom, vetted-e első leveletem?⁶ Azt már elküldtem volt, mi-
kor a Tiéd érkezett.

1220.

ARANY JÁNOS – ABONYI LAJOSNAK

Pest, Nov. 17. 1860.

Tisztelt irótárs!

Simonffy Kálmán ur által izentem volt Kegyednek,¹ hogy ha kész,
vagy készülő novellája lenne lapom számára, igen nagy köszönettel fo-
5 gadnám.

Most Jókay-tól foly egy, s pár számban vége lesz.² Oly gyengén
vagyok ellátva novella dolgában, miszerint kérem kell tisztelt baráto-
mat, hogy ha valamije volna készen, szíveskednék haladéktalanul bekül-
deni, vagy ha kezdett is el, a mit folytathat – úgy is jó lesz. Díjazni fo-
10 gom, a mint csak szerkesztői pénztáram engedi. –

Fogadja szives üdvözlésemet!

tisztelője
Arany János^a

^a egyb.

1221.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1860. november 17.]

Kedves Barátom [!]

Tennap előtti (ma érkezett) leveledre sietek válaszolni. Ha kívána-
todat telyesíthetném s jövő héten a Kárp.[áti] kürt birálatát,¹ vagy más

valamit^a küldhetnék, most nem kellene válaszolnom. De szükséges
5 megírom, hogy tölem a jövő héten semmire sem számíthatok. Én holnap
hivatalos ügyben elutazom s csak a hét végére (23–24kén) kerülök haza.
Első dolgom lesz, az azt követő héten, számodra a K[árpáti] kürt – s ha
addig elküldöd, a Boruraderü [!] birálatát² megkésztetni.

Azon temérdek honorariumot, melylyel már kétszer fenyegettél,
10 csak tartsd magadnál; részint mert én itt^b a Kisf.társaságnak pártolótá-
gokat verbuválván, a két féle pénz az úton keresztezné egymást – ha-
szontalan posta költséggel. Részint mert feleségem, úgy hallom, Julcsát
akarja a jövő héten^c valami csekélység vásárlására <akarja> fölkerülni,
arra is^d csak pénzt kellene küldeni. Így, remélem még a jövő havi^e
15 honorarium is nálad [m?]ég.^f

Végre arra is emlékeztetlek hogy Tr.[encsényi] Csákomat is egy jó
fogas kritikával megtisztelni (vagy -tetni) ígérteztél[.]^g Erre újra kérek
s elvárom.

Azonközben öllelek s vagyok
20 KSzMiklós 17k Nov.

híved
Szász K.^h

^a valamit – a á-ból jav.

^b itt – tt elk.

^c egyb.

^d egyb.

^e egyb.

^f egyb., emend.

^g ígérteztél[.] – emend.

^h egyb.

1222.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. november 22.]

Kedves barátom!

Mikor leveledet felbontottam, ez volt gondolatom: vagy te állsz
igen gazdagon pénz, vagy engem gondolsz igen szegényül állani ember-
ség dolgában, hogy ezt miveled; de midőn leveleden átbaktattam nagy
5 kinnal: láttam hogy az utóbbi áll. Én Istenem! mennyit írtam én életem-

ben ingyen és minő embereknek! s te a legelső betűért is megfizetsz. Ezt nem is értem nem is érdemlem. Tudom én mikor vennék tőled dijt, de hogy az az idő be következék fájdalom, alig hiszem.

10 Én vagyok a hogy voltam. Tudod-e millyen furcsa az valakinek azt mondani ne desperálj!?¹– dehát persze azt csak nem mondhatjuk egymásnak: de bizony^a desperálj barátom! Vigasztaljuk egymást a hogy tudjuk, és ez nem is esik rosszúl de azért a daemon bennünk nem hagy alább rémitéseivel. Nem is mondja senki hogy ez nem arany-ér de azt is mondja hogy ebből a legborzasztóbb roszt is bekövetkezhetik. A télen még,^b

15 mihelyt lehet, Bécsbe megyek,² akkor hát még meglátlak tán benneteket. Miért nem irok? mert saját kezemmel nem írhatok; irni és iratni egészen más dolog.

Vers nincs. Egressynek, Pákhnak kiknek – adósa vagyok éppen most küldöttem üres választ.³ Reményi is egyre kinez bizonyos Nótákkal, miket bolond ésszel ígértem neki,⁴ ezeket dictálgatom olykor olykor; képzelheted micsoda kedéllyel megy az nekem most, csinálgatni: hogy szereti Jancsi Zsuzsit? Mihelyt lehet küldök.⁵ Én is azt mondom: jobb így mint amúgy, vagy is inkább kevésbé roszt. A kezdet mindenben nehéz majd jobban fog az menni csak türelem.

25 Bóldog isten! beh bolond beszéd tőlem másnak mondani ezt: türelem.

Feleségem Májdaganatba szenyved, de azért fenn van. Vesződünk, kinlódunk. Semmi! így vagy úgy egyszer mindennek vége lessz. Feleségem a mint tudom, most irt a kedves komám asszonynak, ki tudom hogy

30 már most kevély asszony, nagy városi asszony, tudom hogy már most nem is vásárol Marczikását, és nem maga süti azokat a jó kifliket.

Örülünk hogy felgyógyúltak, tartson is meg az Isten mindnyájotokat egészségben, békességben és a hozzánk való szeretetben!

Hanva November 22. 1860.

35 a régi
Tompá M^c

^a egyb.

^b még, – é jav.

^c egyb.

1223.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[1860. november 24. és 28. között¹]

Kedves Barátom!

Ime itt küldöm Zalár költeményeit,² jó későn, az igaz, de tán különben sem értél volna rá eddig. Az utolsó <Boronkay> Szapolyait is küldeném,³ de nem érdemli a 4 forintot, a mibe kerül, néhány sor
5 bírálatért. Ha beküldték volna ingyen, akkor igen.

Leveled vettem, commisióid⁴ szívesen teljesítjük. Julcsa azóta megint orbánczos volt, még most sem jár ki.

Nem képzelhetd, [!] mennyi bajom van e nyavalyás szerkesztéssel. Mindgyárt-mindgyárt kikopom a kéziratból – igazi hú-hó ez. Majd vers
10 nincs, majd a novella fogy meg; de különösen a bírálatok, köny[v]etismertetések^a rovata kinez. Erre nincs ember. Az aggodás miatt nem tudok gondolkozni – mert magam nem bírok vele. Node hagyján, – majd csak eligazodik valahára. –

Babos Pál azt írja, hogy valami műve nálad van bírálaton – vissza-
15 kéri.⁵ Küldd hozzám: [!] ha övé, hadd kapja meg.

A Sh. fordítás iránt nem jelentkeztek sokan. Othellód és Téli regéd nálam. Ha a 29-ki Kisf. gyűlésen épen semmi olvasnivaló nem talál lenni, gondoltam, hogy ezekből olvasok egy pár jelenést.⁶ Nincs szavad ellene? – Barátom – furcsa kompánia ez a Kisf. társaság – 5–6 új emberen kívül a többi nem dolgozik nem, [!] olvas – mégis azt kívánják, hogy az igazgató teremtsen munkát elő, tegye érdekessé az üléseket. Hogyan? Még beköszönteni sem akar senki, hát amúgy jókedvűből olvasni. A közönség pedig lesi már – a medvét! Sok ifju ember beiratta magát az érdekes ülésekre:⁷ bezzeg no! mulassa magát! Erre is fölkérnélek én –
25 hogy valamelyik közelebbi ülésre készíts egy költeményt, „eine poetische Erzählung”^b – egy 4–5 lap, vagy levelnyi költeményt, beköszöntőül.⁸ Ha te, és még 2–3 legény nem ir, hidd el, annak a társaságnak oly rút híre szalad, hogy soha sem nyögi el többé<†>.

^a köny[v]etismertetések -- emend.

^b „eine poetische Erzählung” – gót írással

Ne feledkezzél hát el rólam, se mint szerkesztőrül se mint Kisf. t.
30 igazgatórül. Mert mindenik állapot nyomorú.....

Üdvözlötünket^c szives nődnek, jó anyádnak[.]^d Fogadd ölelésem!
barátod
AranyJ

U.I.

35 Miskától épen most kapok levelet.⁹ Panasz – és fájdalom, méltó
panasz, – nem világfájdalom többé.

^c Üdvözlötünket – et besz.

^d anyádnak[.] – emend.

1224.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár nov. 26. 860.

Kedves barátom!

Itt küldöm az ígért fordítmányt Geotheból.¹ [!] Hasonlitsd össze az
eredetivel s látni fogod, hogy ha nem sikerült is, nem fog szégyenére
5 válni lapodnak. Jó neven veszem, ha javitsz valamit rajta. Mielőbb ki-
vánván szolgálni neked, nem javithattam ki elegendé. [!]

Ezután minden héten véssz tölem küldeményt vagy költeményt
vagy novellát [!] vagy irodalmi cikket és kritikát.² [!] Meg akarom mu-
tatni, hogy tudok írni sebesen is, ha jót-e, az mar [!] más kérdés, azt te
10 lásd, egyébiránt úgy látom nem igen van miből válogass.

Brassainak jó volna, ha lapot küldenél. Ő [!] igen ohajt neked szolgálni.³

A Kisfaludy társaság megbizását 29re nem teljesithettem,⁴ majd tel-
jesitem dec. 29re. Mond meg ezt a gyűlésben; úgy sem sietős^a e^b dolog s
jól meg kell fontolni.

15 Egy pár nap mulva egy irodalmi cikket inditok utnak, azután a
novellát.

Az ég áldjon!^c Üdvözlöm nődet és kedves lyanyodat! [!]
baratod [!]
Gyulai

^a sietős – s th.

^b e – th.

^c áldjon! – á elk.

1225.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár nov. 27. 860.

Kedves barátom!

Ide zárva küldök 20 forintot, mint öt ember Kisfaludy tarsasági [!] részvénydíját.

5 A tegnapi postán felküldött versemben¹ javítsd ki a második versszak harmadik sorában a következő betűcserét:

Az még ezért nem válik rabbá

Helyett alljon [!] így

Ez még azért nem válik rabbá.

10 Figyelmeztetlek továbbá arra is, hogy e következő könyvekről: [!]

Kukliné predikációi.²

Boronkay Margit Dózsától.³

Mintegy tíz év előtt. Rózsaágitól.⁴

Szigeti album.⁵

15 Gr. Wass Adamné utazása⁶

kritikákat küldök [!] az Ertesítő rovatába⁷ s azért e könyveket [!] másra ne bíz. Általában jó volna, ha egy kis jegyzéket küldenél arról, hogy mely könyvek nincsenek kiadva másnak s így melyekről írhat az ember s melyekről nem. Vajdáról is akartam írni még pedig nem az Ertesítőbe,

20 hanem a Belirodalom rovatába, hanem Zilahy ide azt írta, hogy neki adtad ki,⁸ s így már elhagyom. Máskor is előjöhetnek így zavarok, azért jó lesz minden hó elején egy kis jegyzéket [!] küldened le, melyből egy pár nap alatt választ az ember az egész hónapra és tudósitha [!] a szerkesztőt miről ír s miről nem.

25 Az ég áldjon!

barátod

Gyulai

^a egyb.

1226.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz Nov. 28. 1860.

Kedves Barátom!

Parturiunt montes! s itt megy a ridiculus mus.¹ – Annyi készülgetés, ohajtozás és jó akarat után, hogy vállalatodhoz² valami életre való
5 dologgal járuljak, még pedig minél előbb: ime későre maradvá is csak egyszerű aprósággal szolgálhatok. Az alkotmányos és forradalmi zaj³ annyira kiütött sodromból, hogy még éjjel sem bírok valóságos nyugalomra szert tenni. Tökéletes lázban vagyunk. Legnagyobb baj, hogy a legbölcsebbek sem tudják hova és miként? Boldogok bezzeg a politikai
10 hirlapok! bőséggel árad az ő malmukra a víz. Lehetetlen, hogy a szép-irodalmi vállalatok némi kárát ne vallják e rendkívüli és várandós izgalomnak. Hogyan áll Figyelőd előfizetők dolgában? – Igen fényesen, gondolom, nem igen. – Én ez alkalommal egy félévi díjat 5 ujftot küldök arra: a miskolczi ref. gymnasiumi Kazinczy-Kör részéről. Légy szíves a
15 lapot megrendelni. – Már én nem is merek neked a dolgozásra nézve ígéretet tenni, félvén egyrészt fásultságom, más részt izgatott voltom akadályaitól. Annyit azonban mondhatok, hogy mégis lelkiismeretesen^a rajta leszek. – Shakspeari fordításomban,⁴ minél többször nézem, annál több hiányt találok s nem tom mint merjem kiadni kezemből még egy
20 bekövetkező átdolgozás után is. – Miska e napokban iratott^b nekem; folyvást igen rosszul vannak szemei.⁵ – A jövő hétfőn megyei közgyűlésünk lesz s ha az alkalom kedvez, aligha be nem hagyom sodortatni magamat.^{c6} –

25 Isten áldjon minden jóval, a közel viszont találkozásig
szerető barátod
LJ^d

^a lelkiismeretesen – r jav.

^b iratott – tt th.

^c magamat. – m jav.

^d LJ – lehúzva

1227.

ARANY JÁNOS – ARANY LÁSZLÓNAK
[Töredék]

[Pest, 1860. december 5.]

„Megvárom okosságodtól, hogy semmi ilyesbe nem elegendel,¹ még ha a többi tanuló elég hígvelejű volna is ebben hazafias dolgot látni. Mindenki Pesten, Deák stb. meg vannak győződve, hogy ez éretlenségek nagyon veszélyeztetik a haza ügyét. Édes fiam, légy ildomos”.

1228.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. december 12.]

Kedves barátom!

Furcsa szemeket csinálsz úgy-e az ide mellékelt czédulát olvasván;¹ ennek az a historiája a mi a czédulában írva van, azon hozzá tétellel: hogy azóta a mint látszik, a b. úr hajlandósága megfogyatkozott 5 ígéretét teljesíteni; mint mondatik Erdélyinek kínálta, de ennek nem volt embersége felvenni s elhozni. Ime lásd emez embereket s tisztelt író-társainkat!

Most téged néztelek ki áldozatul hogy nekem az 50 ft^{ot} kiostromold; lesd ki az alkalmat, és vagy levélben vagy személyesen add kézbe az ide mellékelt czédulát, mellyet dolgod könnyebbitésére irattam; 10 majd meg lássuk aztán mire mehetünk? ez utolsó próbát mindenesetre megteszem.

Fajdalom [!] verset nem küldhetek, nincs semmi semmi, nem is csuda hogy ilyen állapotban nem irhatok; de ha annyi ép szemem volna 15 is mint volt Argusnak:² erőt venne rajtam az undor ez iszonyú versömlés látására.^a Pákhnak, Egressynek tartozom,³ ez felette bosszant, kivált ha igaz hogy az Egressy lapja megszűnik. Bocsáss meg, de ha irok, ők lesznek az elsők, azután mindenesetre te következel.

^a látására – s jav.

Reményi, a mint jól tudod, Petőfi szoborra gyűjt,⁴ szép igen szép,
20 de az idő nem igen alkalmas, az ilyen dolgokra. Hozzám is küldött ívet,
de alig ha nállam nem vesz üresen. Furcsa világ van itt! a kisleludi [!] tarsaságnak [!] egy pártolót vagy lapodnak egy praenumeránst⁵ nem bírok kapni. Szégyenlem!

Állapotom a régi. Ölelünk benneteket mind ketten.
25 Hanva december 12. 1860.

igaz barátod
Tompa Mihály^b

U.I. K ra nézve a praenumeránsok beérkezésének most van az ideje,⁶ tán nem roszkor kopogtatunk.

^b egyb.

1229.

NÁDASDY LIPÓT – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1860. december 14.]

Tekintetes Úr
Nagyérdemű honfi!

A' hazai irodalmunk fejlesztése körül oly nagy érdemekkel bíró
Kisleludy tarsaságnak újjászületése nemzeti művelődésünk további haladására nézve bizonyára igen örvendetes esemény, 's azért is ez ügynek
5 minél buzgóbb felkarolása minden honfinak szent kötelessége. Ezen kötelezettségemnek tehetségem szerint eleget tenni ohajtván, ide mellékelve küldök 100 forintot azon kéreessel, miszerint a' tisztelt tarsaság engemet alapítói sorába felvenni sziveskedjék.

10 Midőn egyszersmind Uraságotnak mint ezen tarsaság nagyérdemű elnökének ez ügybeni fáradozásai iránt honfiúi elismerésemet nyilvánítanám, kitűnő tisztelettel maradok

Pesten 1860. Deczb. 14.

Gf Nádasdy^a Lipót

^a egyb.

1230.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Pest, 1860. december 16.]

Kedves Barátom!

Szives leveledre most csak amolyan szerkesztői rövid választ érkezem irni. Kívánatod teljesítése nekem semmibe sem került,¹ és örvendetem, hogy bár ily csekélységben szolgálatodra lehetek. Én mindennapos 5 vagyok a Naplónál, Keménynél: ez egyetlen recreáció,² esti sétáim célpontja. Tegnap kaptam leveledet, tegnap szólottam Keménynek, s első szóra kész örömmel fizette ki az ötven forintot, melyet idezárva sietek külden<^>i.³

Vegyétek szives ölelésünket és legforróbb baráti csókunkat. Pest, 10 december 16. 1860.

híved
Arany János^a

U.i. Mondhatlan szűke van nálam a jó verseknek és mindenféle dolgozatoknak. – Ezt tudomásúl.

^a egyb.

1231.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1860. december 18.]

Kedves Barátom!

Im a Borúra Derü bírálata.¹ Félek, igen kedvezőnek találod, s Gyulay és Erdélyi^a elleni polemizálását helyén kivülinek. De én meggyőződésem^b követtem s remélem azt méltányolni fogod te is, s Gyulay és 5 Erdélyi is.

^a Erdélyi – d jav.

^b meggyőződésem – külön [?]

Most Vida Nemzeti Koszorúját olvasgatom² s ha mással nem bírál-
tatód írj nekem és én meg csinálom azt is, de felesleges munkát nem
akarnék vállalni. Ugy-e csak belebőszültem az itészkedésbe! Daczára^c
feleségem s édes anyám kárhóztatásainak, kik ez irodalmi chirurgus-
10 ságot³ ki nem állhatják. Sőt a feleségem már epi<g>grammot^d is csinált
reám, ime

Oktatja Károly, Thalyt és Zalárt;
Elég bolond; magának azzal árt!

Hanem én ígen szeretném, ha már az én Csák Mátémra is sor ke-
15 rülne.⁴

Verset, értekezést mostanában sem te, sem a Kisf. Társaság nem
várhat tőlem. Ez utóbbihoz, (lehet) egy indítványt fogok beküldeni.⁵

Boldog innep s új évet kíván s mindnyájatokat ölel

Szerető hived^e

20

SzK

Dec. 18 –

^c Daczára – a jav.

^d epi<g>grammot – a <g> a sor végén található

^e egyb.

1232.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1860. december 19.¹]

Kedves Barátom!

Minapi levelemben bejelentett indítványom, ime itt megy.² Pártol-
játok. Én úgy tervezem magamban hogy Vörösmartyt te dicsőítenéd;^a
Garayt Erdélyi; Petőfit lehetne Tóth Kálmánra^b bizni; s ha az indítvá-
5 nyozó iránt is akarna a Társaság kitüntető szivességet gyakorolni, – én
elvállalnám Kisf. Sándort, kin a többiek kevésbbé kapnának.^c

^a dicsőítenéd; – ; jav.

^b egyb.

^c kapnának. – n jav.

Sietek iszonyúan, mert félegyházára [!] deputáltak³ a város <> részéről

10

Ölel
SzK.

1233.

SZVORÉNYI JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Eger, 1860. december 20. előtt]

[Szvorényi József az egri cisztercita gimnázium nevében rendeli meg a Szépirodalmi Figyelőt, mint a Kisfaludy Társaság folyóiratát, s fizet elő rá 10 forintra. Egyúttal, mint a társaság pártolója, 4 forintot is küld.]

1234.

ARANY JÁNOS – SZVORÉNYI JÓZSEFNEK

[Pest, 1860. december 20.]

Tisztelendő Tanár Úr!

Becsés leveléből úgy sejtem, hogy a Szépirodalmi Figyelő iránt nincs jól értesítve. E lap kiadója – noha érdekeit figyelemmel kíséri, – nem a Kisfaludy-Társaság, hanem magam. Nehogy tehát az előfizető 5 gymnásium¹ csalódva érezze magát, a megrendelést felfüggesztem addig, míg világos biztosítást veszek, ha elfogadtatik-e magán-lapom. Addig a küldött 10 forintot magamnál tartom, posta fordultával kívánság szerint intézkedendő. A pártolói díjt annak rende szerint könyvbe igtattam.

Fogadja szives üdvözlésemet!

10

Tisztelendő Urnak
Pest, dec. 20. 1860

tisztelője
Arany János^a

^a egyb.

1235.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, dec. 21. 1860.

Édes Palim!

- Várok, várok, nem küldesz semmit. Ha akarod tudni, mi nincsen nekem már a januári 1-ső számra melyet 4–5 nap múlva szedetni kellene: 5 tehát nincs: 1.) Bevezető értekezés. 2.) Belirodalom: bírálat. 3.) Kül irodalom. Ismertetés. 4.) Vers. 5.) Novella (kivéve a kis tárczabeszélyt mit Brassai úr szivességéből bírok¹). 6.) Értesítői rövid bírálatok. 7.) Nemzeti Színház. Mind ezeket 4–5 nap alatt elő kell teremtenem. Senki sem akar nekem írni. Erdélyi, Kazinczy az ígéretnél maradtak.² Dux olyat írt, 10 mit nem használhatok.³ Greguss megátalkodott makacs. Salamon csak a színházra vállalkozott, de most beköszöntőt csinál.⁴ Beszélyirót nem kapok, még fiatal sem. Egy pár ember ígért s nem küld. – Magam nem csinálhatok mindent, lassan tudnék dolgozni, de az aggódás miatt az sem megy. Leginkább Szász K.[ároly] tartja bennem a lelket, de az is majd 15 beleún, mert nem szereti a berzenkedést maga ellen. Így aztán szerkeszsz lapot! – Hozzá még anyagi buzdítás sem igen nagy. A Kisf. társaság ügye rosszúl megy, nem is merek fizetést kérni. Így egészen a lapra vagyok útalva, melyben Heckenast bukik, s az ő panaszos néhány forintjából se nem díjazhatok mindenkit, se nem úgy, mint érdemlené. Brassai 20 bácsinak már küldtem volna néhány forintot,⁵ de nem tudom, mennyivel nem sértem meg. Helyzetem olyan hogy sokat nem adhatok. Lapom tömött columnáira⁶ sok fér, ha ivszerint számítom, csekély honorarium esik. Ha küldene még valamit⁷ úgy majd együtt köszönném meg, néhány forinttal.
- 25 Im ezek az én nyomorúságim. S a közönség várja, várja a phönixet minden héten.⁸ Örömet abba hagynám, ha koldulásra jutnék is: de a praenumeransok⁹ és Heckenast irányába kötve vagyok. Úsznom kell, ha tudok, ha nem.
- Azért, édes Palim, siess engem megörvendeztetni. Te vagy az én 30 reményem egyik főhorgonya. Lévay politizál,¹⁰ Tompa beteg, a fiatalság vagy haragszik, vagy ignorál,¹¹ vagy – használhatlant küld. Heu mihi!¹²

Különben örömteljes ünnepeket kívánok. Szívesen üdvözlöm (s a
nők csókolják) szeretett Maridat és kicsinyteket. Öllelek
szomorú-kinézésű barátod
Arany J^a
35 Ha novelládat felküldhetnéd,¹³ az lenne nekem az öröm!
^a egyb.

1236.

MEDGYES LAJOS – ARANY JÁNOSNAK

Deés 860. decemb. 20.

Tisztelt barátom!
Küldöm e balladát becses lapodba;^{a1} ámbár kissé tartozkodom, ne-
hogy hivatlan vendégnek tekints s kizárj meghitteid társaságából. Bo-
5 csáss meg merészségemért s tulajdonítsd azon bizalomnak mi keblemben
Pesten találkozásunk [!] alkalmával² irántad meggyökerezett. Engem a
tudomány és a művészet csak^b úgy ragad el, ha tudom hogy az becsületes
[!] és melegkelebből forr^c ki.^d Ezert [!] szeretlek, ezért becsüllek téged^e
határtalanul.^f
10 Heckenásznak kívánatára megtekintés végett felküldöttem „Ifju-
ság” számára írt imakönyvem³ s téged^g és Pákhót jelöltelek ki bírái-
nak. Ha felszólított Heckenást^h azon íránynál fogva mely ima könyve-
men végig leng, hiszem: hogy kiadásra ajánlottad.ⁱ [!] mind a mellett ha
Heckenászt ki nem akarja adni a kitűzött^j feltételek mellett tudositson,

^a lapodba; – ; -ből jav.

^b csak – k elk.

^c forr – r elk.

^d ki. – i elk.

^e téged – d elk.

^f határtalanul. – . elk.

^g téged – g jav.

^h Heckenást – c besz.

ⁱ ajánlottad: – d elk.

^j kitűzött – ü [?]

15 mert Erdélyben [!] akadt kiadóm. Ha esetlegesen^k Heckenasztal találko-
zol – légy szíves^l a munkát ajánlani, mert Pesten szebben jelenik meg.

Zilahy K.[ároly]nak e levelet légy jó átadni ki mint írja lapodnál
dolgozik.

Erdély még e napig rendezetlen: ambár [!] a mesopotánerek⁴ már
20 adogatják el butoraikat. Nagy baj van az Oláh és Szász elemmel melynek
vezérei a reactio zsoldjába állanak.⁵ El végreis [!] a csomót kard vágja
ketté.⁶ Ezt tisztán látom.

Isten áldása rajtad s a hazán! Fogadd meleg kézszorításomat^m s
őszinte tiszteletem kijelentését!

25 Medgyes Lajos mk

^k esetlegesen – elk.

^l szíves – elk.

^m egyb.

1237.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1860. december 24.]

Kedves barátom!

A vevényről látom, hogy dolgomban eljárta,¹ [!] nagyon köszö-
nöm. Most ismét más szivességre kérlek, én t.i. e napokban ez évben
még b i z o n y o s a n Bécsbe utazom Vácson keresztül ezt a próbát még
5 meg kell – tennem.^a Igen kérlek ha ösmérsz Bécsben valami jó Magyar
fiút tudasd nevét és lakását velem, szeretném ha valami biztos emberem
lenne ott, a ki kalaúzoljon. Hol van Bécsben^b a magyarok gyűlhelye vagy
kávéháza? vagy hol lakik Bécsben Frankenburg?² mind ez láthatod hogy
csupa falusiaskodás mert e részben akarmellyik vendéglői szolga alkal-
10 mas útba igazítást adni; még is szeretném ha ezekről (: a Pákh segítségét
is igénybe véve ha kell:) írnál nekem Vácra poste restante mikor át me-
gyek Vácson kezemhez venném.³ Nem akarok Pestre menni. [!] részint
mert alkalom fog várni Vácson jövőben, részint mert a nagy zaj elbódít;
nem akarok sok embert sok ismerőst látni, kérdésekre felelgetni.^c Pedig

^a tennem. – . ; -ből jav.

^b Bécsben – n besz.

^c felelgetni. – . ; -ből jav.

15 igen szeretnék látni a tieddel együtt; aztán nem akarom hogy a pesti
lapok szájkra vegyék Bécsi utamat, először mert nem szeretem a phra-
zist, másodsor mert itteni orvosaim előtt, kiktől szököm titokban aka-
rom tartani Bécsi útamat, azért ne beszéljetez erről semmit. Meglehet
azomban hogy vagy Bécsből írok vagy váczról [!] teregrafáltak [!]
20 neked^d a mikor kijönnél Vácra az esti vonattal a reggelivel pedig visz-
sza-mennél, beszélgethetnék egy két órát, ez az új év négy első napja
közül valamelyiken fogna történni.^d

Isten veled! Isten veletek! Leveledet Váczon^e keresni fogom még
ez évben

25 Hanva, 24^f december. 1860.

barátod
Tompa^g

^d történni. – t jav.

^e Vácson – á jav.

^f 24 – 4 jav.

^g Tompa – a leh.

1238.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1860. december 26. vagy 27.]

[A Vácra írt, poste restante címzett levélben Arany Frankenburg vagy egy
másik ismerős bécsi címét tudatja az odautazó Tompával.]

1239.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, dec. 27^{én} 1860.

Kedves Barátom!

Vettem leveled s küldeményidet. Zalárt szedik is már:¹ épen jókor
jött, mert bizony semmi sem volt. Kegyetlenül magamra vagyok hagyva,
5 s én e miatt folytonos aggodásban csak ritkán és keveset dolgozhatom.

Ha a N.[emzeti] Koszorút megbírárod, igen jó lesz.² Magam is olvasgattam, de se időm se nyugalمام rendezni gondolatimat.

Azóta olvasod Thali ellenbírátát.³ Felteszem hogy csak mosolyogsz rajta. Előbb igen pattogó hangon irottat hozott, s én elútasítám.
10 De aztán újra csinálta: s én oly ártatlan jószágnak gondolám, a mivel, ha árt, csak magának árt. Próbáltam lebeszélni: nem hajtott rá. Isten neki! gondolám, hadd töltsse kedvét. Tudom, azt fogod mondani, hogy elvíl kellett volna megtartanom, nem adni antikritikát. De sok esetben ez elv nem volna megtartható. Például az ítések közt fejlődhetnék ellenvéle-
15 mény, vagy az irónak igaza volna egybenmásban. Most ez eset nincs, való, de épen az ily üres ellenbírát talán kedvét szegi másnak, hogy így compromittálja magát.

Indítványodat ma délután előterjesztem a K. T. ülésében.⁴ Egyúttal megvárhattam volna a végzést, de hiszen azt megolvassod a lapokból – s
20 a levélírásra most egy kis időm levén, nem akartam elhalasztani.^a

Hogy verset, értekezést se<m> én se a Kisfaludy-T. ne várjunk tőled mostanában: szomorú biztatás.^b Az útóbbinak gyűlésein nem tudok mit csinálni. Most is Jókainak kellett volna beköszönteni, s tegnap hozám jö, hogy ő megy Komáromba restellatióra,⁵ munkája nem kész –
25 nem lesz az egészből semmi. Már nem tudom, hacsak valami töredék fordítással nem állok elé, mi lesz ma délután.⁶

Tompa szegény Bécsbe utazik a szemével.^{c7} Pestre nem akar^d bejöni, Vácznak megy.

Azt sem tudom már mennyivel vagyok adósod. Ív számra nem ve-
30 hetem föl, mert úgy igen kevés volna; s ha a te fáradtságod s az én^e cassám különböző arányát tekintem, nehéz a juste milieu⁸ megtalálni. Legjobb lesz, ha rendelkezel, s én teljesítek mindent, a míg birom. –

Kedves anyádnak és nődnék igaza van: nem kellemetes dolog ez a kritizálás. De ha még te is elhagysz, úgy nem tudom, mit tevő leszek a
35 lappal. Senki sem dolgozik, az egész világ politizál. Czikkéről czikkre kell összekódulnom, mind egy darabig, minden számot. Örömet abba hagynám – de nem lehet. –

^a elhalasztani. – e jav.

^b biztatás. – s jav.

^c egyb.

^d akar – a á-ból jav.

^e egyb.

A „Wintertale”⁹ nálad van-e, t.i. Delius?¹⁰ Ezek a <fo> bírálók
(Lukács és Salamon) nem boldagúlnak [!] a nélkül.¹¹ Siess beküldeni. –
40 Csak Máténak van ugyan egy bírálata nálam, de az nem adható.¹²
Magam írnék, ha nem zaklatnának örökké, mint a veszett vadat. –
Nőm és Julcsa legszivesb üdvözlésöket küldik, valamint én is
kettős kézcsókomat és baráti ölelésemet!

Arany János^f

^f egyb.

1240.

KEMPELEN GYŐZŐ – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Szeged, 1860. december 28.]

[Kéri, hogy Arany fogalmazza meg a Dugonics András szülő- és lakóhá-
zára elhelyezendő márványlap feliratát.]

1861

1241.

P. SZATHMÁRY KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1861. január 1.]

Kedves Bátyámuram!

Idemellékelve van szerencsém 12 darab pártoló tagot az illető pensummal együtt beküldeni;¹ talán késtem valamit, de a pénz behajtása az aláírásnál jóval több munkát igényel.

5 A „Figyelő”re nézve azon alázatos kérdést teszem: mi tetszenék kedves Bátyámuramnak jobban, ha egy lehetőleg csinosan kiállított történeti beszélyt küldök, vagy ha az ígért magyar regényírók irói jellemrajzát kezdem meg, a magyar regényirodalom bölcsőjétől mostanig?²

10 Szilágyi István szívesen üdvözli s a jövő héten küldeni fog vala-
mit;³ (saját szavai; sódár lesz-e, vagy sajt? nem tudom.) Én minden vál-
latatához áldásos sikert, lantjára nemzetünk gyönyörűségére bő termest
[!] kívánva, maradok

Msziget. 1861 Jan. 1^e

tisztelevé szerető öccse

P. Szathmáry Károly

15

1242.

ARANY JÁNOS – MAJTHÉNYI FLÓRÁNAK

Pest, jan. 2. 1861.

Nagyon tisztelt Hölggy!

Függőben hagytam Nagysádat, mert fájt, hogy ez első bizalmas kérelmét nem teljesíthetem, s reményem vala, hogy talán küldhetek vala-

5 mit.¹ De úgy el valék halmozva prózai foglalkozással, rossz kedvvel és egyébbel, mi a költészetnek ellensége, hogy végre is csak üres választ kénytelen vagyok adni. Én már meg is szoktam, nem ígérni semmit, mert a teljesítés annyira nem függ tőlem, hogy szinte szégyenlem. Bocsásson meg és fogadja legőszintébb üdvözlésemet!

10

tisztelője
Arany János.

1243.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. január 2.]

Kedves barátom!

Jobb valamit ígéret nélkül adni, mint ígérni s nem adni meg. Im, én ígéret nélkül küldök^a egy verset lapodnak.¹ Most jöttem rá hogy ez rég meg írva s még kiadva nincsen.

5 Hogy én határozzam meg a honorariumot, – azt nem teszem, mert lapod körülményeit nem ismerem. A mit fizetsz másnak, annyit s nem többet fizess nekem is. Kérlek számítsd ki, hogy a Julcsa által számomra fölvásárolt 23 forinton túl jár-e még valami – s mennyi?

10 Kérd meg Julcsát, ne nehezteljen, hogy szives – és közelégtülséggel^b fogadott fáradozásaiért külön köszönő levelet nem írok. Oly náthás vagyok hogy alig látok,^c s a szó betű szerinti értelmében, könnyes szemmel írom e sorokat.

Thaly^d Kálmánt sajnálom, de nem neheztelek reá. Jól tetted hogy kiadtad feleletét.²

15 Isten veled. KSzmik^e Jan. 2

Szerető barátod
Szász K^f

^a küldök – ű [?]

^b közelégtülséggel – e é-ből jav.

^c egyb.

^d Thaly – h jav.

^e Kszmik[lós] – k lehúzza

^f egyb.

1246.

ARANY JÁNOS – BEZERÉDJ ISTVÁNNÉNAK

[Pest, 1861. január 13.]

Mélyen tisztelt Nagysád!

Nem, mert ebédre, hanem mert egyszermind tanácskozásra vagyok hiva gr. Károlyi I.[stván] ő nméltóságához¹ az irói segédpénztár ügyében – azt az udvariatlanságot kell elkövetnem, hogy Nagyságodnak elébb
5 történt kedves meghívását a mai ebédre ez egyszer mellőzzem.² Nagyságod a közös cél iránti tekintetből meg fog nekem bocsátani. Kezét csókolva, szíves üdvözzel maradok

Nagyságodnak

Pest, jan. 13. 1861

10

legkisebb szolgája

Arany János^a

^a egyb.

1247.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár jan. 15. 860. [1861.]^a

Kedves barátom!

Ide zárva küldök egy költeményt s két első cikknek valót.¹ Ez utóbbira nézve figyelmeztetek, hogy csak változtatás nélkül engedhetem
5 meg közlését; eléggé szelidítettem, eleget kihagytam belőle, ha még tovább is nyírbálnom kellene, megalázva érzésem magamat. Ha így sem használhatod, tudósíts róla a nyílt postában.²

Örvendek, hogy lapod legelőbb is ellenem kezd polemiát.³ Így legalább nem mondhatják, hogy a Figyelő néhány kritikus szövetsége egy
10 csoport író ellen. Minden esetre felelni fogok Szász Károlynak, még ma megírom, s holnap vagy holnapután felküldöm hozzád. Ki fogod-e adni? Kérnélek rea. [!] Nem egyszer hagytam szó nélkül, a mit ellenem irtak,

^a [1861.] – emend.

bár egy megtámadott kritikus egészen más helyzetben van, mint egy megtámadott költő. De itt lehetlen hallgatnom, már csak azért is, hogy
15 bírálatomra, melyre Sz.[ász] K.[ároly] hivatkozik, már alig emlékszik valaki s a dolog nem egészen úgy áll, a hogy ő írja.

Brassai bácsit eleggé [!] nógatom. Most valami új cikket töri fejet. [!]⁴ A pénz ügyében kívánatom szerint szóltam vele.⁵ Úgy nyilatkozott, hogy nem vár lapodtól valami fényes honorariumot s megelegszik
20 [!] bármily csekélységgel.

Lapodra néhány megjegyzésem volna, de most csak egy párra szoritkozom. A mit te irsz, mindig megismerem. Bírálataid közt legjobbnak tartom a „Pörös atyafiakról” irottat.⁶ Ez barátom a legjobb regénybíráló, a melyet nálunk valaha olvastam. Nem kedvkeresésből mondom.
25 Lapod iránt senki sem szigorubb, mint én s hibáztatnom kell, hogy egy s más napi^b kérdésben [!] igen lanyhán, igen félénken viselitek magatokat.

Novellam készül, vagy jobban mondva egy helyett kettőt írok. A melyik jobb lesz, azt küldöm fel. Nem sokára bírálatokat is venni fogsz tőlem.⁷ Ne veszítsd el^c a reménységet bennem!

30 Csengerynek, kit udvözlök, [!] mond meg, hogy gr. Mikó várja röpirata kijövetelét s kéri a költségek jegyzéket.⁸

barátod
Gyulai Pál

Nöm velem együtt <udv> köszönti nödet és Julesát.

^b napi – besz.

^c el – besz.

1248.

WEISZ BERNÁT FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1861. január 15.]

Tisztelt igazgató Ur!^a

Kivánván a Kisfaludy-társaság alapítók sorába lépni, ime mellékelem száz for. osztr. ért[.]^b kész pénzben alap tőkének ezen megjegyzés-

^a egyb., leh.

^b ért[.] – emend.

sel, hogy, ha valaha ezen tisztelt társaság fel fogna oszlattatni, akkor
5 ezen száz forint más jótékony Pesten szekelő [!] hazai intézetnek adassék
át, szint ezen feltétellel.

Tekintetes igazgató Urnak
Pest 1861 Január 15.

10

alázatos szolgája
Weisz Bernát Ferenc

1249.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. január 18.]

Kedves Barátom.

Először^a is ez a levél legyen nyugtatvány a köszönettel vett 50 fo-
rintról.¹ Mig te a lapot el nem hagyod, addig én sem.

Itt megy a Nemzeti koszoru ismertetése.² Mi tagadás benne, nekem
5 ez a fiu valamennyinél jobban tetszik; azért a czikk is igen kedvező. Elő-
szeretetemnek bocsásd meg te s az olvasó is.

Kakas Márton^b tolltaraját akarod-e ismertetni?³ Ha igen, én kész
vagyok reá. Illő Jókait [!] szép s hatásos verseiért megdicsérni – s azt is
megmondani szépen, hogy a mi egy hetilapban, a nap történetéhez érde-
10 kes kakaskodás volt, könyvben az nincs helyén.

Végre egy kérésem volna. Károly napja előestéjén (Január 27kén)
igen ohajtanám itteni s pesti barátimat házamnál tisztelni, azaz, egy gör-
be estére összegyűjteni s ezennel meghivlak reá téged is, ha szerkesztői
foglalkozásaid engedik,⁴ s egészségednek a téli kirándulás – a mit hiszek
15 is – jót teendne. Szánd reá magadat. Meghívtam Reményit s Jókait is,
beszéljetekek össze velök. Külön levelet írnék e miatt e miatt [!] Kemény-
nek és Csengerinek is, de Kemény eldobja a levelet s elfelejti, Csengery
pedig kettőtök nélkül ugy sem jönne. Ha azért te kijöhetsz, felkérlek,
hass<on> azon két igen tisztelt barátunkra is ugy, hogy veled együtt
20 kijöjjenek. Jelentsd nekik azon kívül is tiszteletem s üdvözetemet.

^a Először – ő [?]

^b egyb.

Családom tiszteli s öleli tiedet s én vagyok
KSzmiklós Jan. 18^k

Szerető hived^c
Szász K^d

25 Utóbbi leveledben nem irsz arról semmit, vetted-e „Harmincz év-
vel” című versemet?⁵

^c egyb.

^d egyb.

1250.

ARANY JÁNOS – JÓKAI MÓRNAK

[Pest, 1861. január 23. és február 2. között¹]

Kedves Barátom!

Nincs arczom hozzá, hogy a törtétek – vagy is inkább a nem törtétek – után személyesen tolakodjam nálad. A levél arczátlanabb: erre bízom kérésemet.

5 Úgy vagyok, hogy ha ez a most folyó semmiség elfogy a Figyelőben: végkép elakadok.² Szólítottam fűt-fát, fű-fa ígérkezett is, de csak nem küld senki semmit. Február 9^{én} már nem lesz mit adnom a szedő kezébe.

Ha tehát multkori ígéretedben volt valami komolyság, úgy igen
10 szívesen venném, ha most kiségitenél. De kérlek, légy őszinte irántam. Ha nem lehet: mondd meg. Ha díjazásom csekélyisége rontotta el kedvedet: azt is mondd meg. Ahhoz képest fogok módot keresni, hogy ne maradjak háladatlan.

Válaszodat egy vagy más úton elvárom.^a Fogadd szíves üdvözlé-
15 semet.

Arany János^b

^a elvárom – m jav.

^b egyb.

1251.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

Miskolcz 1861 Januar 23.

Kedves barátom!

Itt veszed a Kisfaludy társaság^a pártolására^b összevadászhatott áldozatok névsorát s a 25 személyt mutató névsor mellett,¹ az első évre 4
5 pftjával befizetett összevet, az ide csatolt 100 ftos banknótában.² Eredeti aláírásukat magamnál tartottam. Igyekeztek nekik pontosan eleget tenni. Én részemről ezen első évi összeg beküldésével minden tartozásomat leróni ohajtottam az itt nevezett tagjaitok irányában, azaz se könyv-depositariusok,³ se talán a következő évi díjakra nézve persecutorok⁴ lenni nem akarok. –

A szegény Tancsics-család részére is összekoldultunk 23 fto.⁵ Az egyik ide mellékeltem s az adományozók nevét tartalmazó papirba zártam s nyilvános nyugtatványozás végett a P.[esti] Naplóhoz utasítá[m].^c Kérlek, sziveskedjél át küldeni.⁶ –

15 A Pfeiferféle árjegyzékbe takart 10 fto pedig Tompa küldi Pfeifernek.^d Juttasd kézhez azt is. Mondhatom, hogy nem igen alkalmas időben küldte neki a kontót.⁷ –

Hogy pedig temérdek bajod között e pénzes-commissiokért⁸ ne haragudjál, ide ragasztottunk egy pár jámbor versecskét. Tompa egyet, én is egyet.⁹ Szegény háztól ösztövért bárány. Ugy látom, a bölcseknek sincs már helyen az eszök, – hogy legyen ilyen magamforma szegénynek, a ki egy személyben professor is nótarus¹⁰ is. Szédelgünk, a nélkül hogy volna mibe kapaszkodnunk. –

25 Tompa 12 nap óta nálam időzik. A bécsi orvosok egyhangúlag szem-reumának állítják baját és így nem organicus bajnak, s gőzfordót ajánlottak neki.¹¹ Itt most azt használja s még itt lesz Februarius végeig. Elég vidám és bizik. Valami nagy javulás még eddig nem mutatkozik, de még nincs is ideje. Én azt hiszem, tetemesen használni fog ez neki. –

^a egyb.

^b pártolására – ra besz.

^c utasítá[m] – m nem látható

^d Pfeifernek – i jav.

Ugyan kérlek, tudd meg Jókaitól, vajjon kezéhez jutott-e azon Ka-
30 kast ábrázoló igen szép antik tajtékpipa,¹² melyet neki a miskolci pol-
gáregylet új évre posta útján emlékül felküldött? Egy szót sem tudunk
róla. Ha megkapta, nem szép, hogy így hallgat róla. –

Hogy vagy lapoddal általában pesti irodalmi állásoddal? Nem ti-
porta-el reménységedet ez az új politikai szélvész? Hát kedves tisztelt
35 kis családod? Szeretnék sokat tudni rólatok, ha oly könnyű volna tenni,
mint ohajtani. –

Az ég áldjon minden jóval!

szerető igaz barátod
Lévay J^c

^c egyb., lehúzva

1252.

ARANY JÁNOS – KAZINCZY GÁBORNAK

Pest, január 25. 1861.

Tisztelt Barátom! Ha menteni akarnám magamat hosszú hallgatá-
somért, talán menthetném azzal, hogy a jegyzőkönyvi kivonatot, melyet
tőlem utolsó leveledben kívántál, csak a napokban kaphattam meg Toldy
5 úrtól,¹ mivel a jegyzőkönyv – mint mondá – egész addig nem volt letisz-
tázva. Azonban magam látom, hogy e melegség nem oldoz fel a hanyag-
ság vádjá alól, mert becses soraidra a jegyzőkönyv nélkül is válaszolhat-
tam volna. A dolog úgy áll, hogy eleinte csakugyan a jegyzőkönyvet
vártam, s e miatt jó darabig késvén, a restek szokott hibájába esém, kik
10 csak azért sem fognak valamibe, mert annak idején elmulasztották.

Egyébiránt e hanyagság csak annyiban sajnálatos, hogy általa ne-
ked, szívből szeretett barátom, hiú várakozást s talán bosszúságot okoz-
tam; de remélem hogy Te megbocsátasz ezért az én szegény (NB. örökké
zugó) fejemnek: ellenben a kiadás ügye mit sem késett eddigi halasztá-
15 som által, mert pénz még mindegyre szűkös van, s az idők nem olyanok,
hogy jó kelet fejébe vállalkozni lehessen. A pártolók (alias:² előfizetők)
száma sem éri már föl a 700-at, pedig úgy van tervezve, hogy csak pár
ezernél fordulna valami a társaságnak, ezernél nem veszt, azon alól saját-
ját fizeti e négy forintos vállalatra.³

20 Ami molièrei fordításodat illeti:⁴ őszintén megvallom, hogy mielőtt
becses soraidat vettem, azokat a pártolói hatvan-ívbe szándékoztam be-
tudni; oly módon, hogy e jutalék könyvek egy-harmadrésze „becsesb
műfordítás” kellvén, hogy legyen: a tieddel akartam megkezdeni, s e
25 javaslatomat a társaság is helyben hagyta. De leveledből azt olvasám ki,
hogy Te ettől idegenkednél. Kifogásod van a „gyűjteménybe” stb. sorozás
ellen. A pártolóknak adandó jutalékot azonban mint önálló könyveket
is adhatjuk: nincs reá szükség, hogy közös cím alá foglaltassanak.
Miért is? A kiállítást valami nagy fényvel nem eszközölhetjük: azonban
30 gondunk lesz rá, hogy csinos legyen: a formatum valószínűleg nagy
16-odrés, a legkedvesebb regényalak. Hanem erről később, most csak az
a kérdés, hajlandó volnál-e fordításaidat a pártolóknak jutandó ívszámba
átengedni?

Hogy Kazinczy Majláthját és Marmontelét a társaság – legalább
most – nem adhatja a pártolók évi illetékébe, azt valószínűleg már tudod
35 a lapokból.⁵ Kétségtelen azon fordítások nagy érdeme: de a társaság úgy
vélekedett, hogy első évét mégis valami újabbal, s a műbecs mellett in-
gerlőbb olvasmányval kellene megnyitnia. Ilyen volna már Molière-d,
[!] melyben az is gyönyörködnék, ki pusztán mulatságból olvas. Ezen
kívül még egy angol regény (Adam Bede⁶) jönne az évi illetménybe, ha
40 fér, több is.

Nincs egyéb hátra, mint hogy megköszönjem bizalmadat, miszerint
engem jelölsz ki fordításod áttekintésére, s fölkérjelek, részesíts mielőbb
a szerencsében, hogy e bizalomnak megfelelni megkísérthessem. Addig
fogadd legszívesb üdvözlésemet! Tisztelő atque⁷ szerető barátod

45 Arany János.

U.i. Azokat az úgymondott „hézagpótló” cikkeket nagyon várom
ám, de nagyon hiába!⁸ Retteneteskép magamra vagyok hagyatva, nem
dolgozik nekem – pár könyörületos szíven kívül – senki, de senki. Nem
arról van szó, hogy *jó* lapot állítsak ki, hanem hogy kiállíthassam a lapot,
50 egy hétről másra. Bizony sanyarú kenyér az *ilyen* szerkesztőség.

1253.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Miskolc, 1861. január 25.]

Kedves barátom! Itt megy a Tompa verse is, mely az én pénzzel terhelt küldeményemből kimaradt.¹ – A felküldött pénznek kezedhez jutásáról, valamint a Jókainak küldött pipaügyről, kérlek mielőbb tudósíts.²

Ezen kívül még kénytelen vagyok neked azzal is alkalmatlankodni, 5 hogy kipótlását kérjem magam és az iskolai Kazinczy Kör^a részére a Figyelő következő elmaradt számainak: a K.[azinczy] Körnek hiányzik: 4. 5. 9. nekem hiányzik 1. 2. 3. 4. 7. 9. –

Miskolcz 1861. Januar 25.

szerető barátod

10

Lévay J^b

^a egyb.

^b egyb.

1254.

BRASSAI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsv.[ár] jan. 28. 1861.

Nevénél többre becsülendő hazafi és szerkesztő ur!

A „dulcis odor”¹ mellyel csekélységemnek érdemetlenül temjénezn
ni méltoztatott, felettébb nagy köszönettel vevén és illő helyre disponál-
5 ván,² ezennel bátor vagyok némi semmiséget küldeni.³ Egyszersmind
engedje^a meg nekem bizonyos egyezményi pontok kikötését.

1. A mit én jónak tartanék, azt azért a szerk. saját nézetei s körül-
ményei szerint tarthatja nem jónak, s azért sziveskedjék ön minden kül-
deményemre nézve magát minden, még barátságos kötelezettség alól is
10 magát feloldozva tekinteni.

2. Ha nehézségei nem az egészet vagy nagyobb részt, hanem egy
egy vonást illetnének, melyek t.i. kényes fülét vagy érzését bántanák,

^a engedje – g jav.

tessék minden további alkudozáson kívül az illető helyet a logikai kapcsolat megszakadása elkerültével megvörösplajbászolni.

15 Ha pedig az egész cikket nem találja czélszerűnek, ne terheltesék azonnal a nyílt postában közölni ily formán: „W. Kol. à disposition.”⁴

Ha tisztelt barátunk Cs.[engery] A.[ntal] velem ezen pontok szerint cselekszik vala mindenha, igen sok kellemetlen érzelmektől megmentett volna engem. Én oly szerencsétlen voltam, hogy minden cikkem melyet
20 a Szemlébe irtam egy vagy más okból nem tetszett neki.⁵ Ha rögtön visszaküldötte volna, minden neheztelés nélkül sőt köszönettel fogadom s rendelkezem vele a mint tudok. Igy pedig egy évig s tovább küzd magával míg áldozatot hoz a barátságunknak, s ezzel bizony a legnagyobb barátságatlanságot teszi. Én azért hogy folyóiratba dolgozom, sem léhán
25 sem hanyagul dolgozom, de még is van olyan munkán mindig valami korszerű színezet, melyet a hátratétel elvesztet vele s ezzel a szerzőnek bizony semmi örömet nem csinál a szerkesztő.

Ez utóbbiakat nem Pálnak mondám hogy Péter is vegye magára, hanem Jánosnak azért, hogy ha nem genirozza,⁶ mutassa meg Antalnak,
30 kinek hogy egyenesen gravaminalis^{b7} levelet irjak e tárgyban én is oly rég küzdöm magammal, mint ő – az én tisztelt^c barátom – cikkem kiadásával.

Kedveseit tiszteli

Brassai

35 U.I. Majd elfeledém: Értekezésem ez I. számát bizonyosan egy II. talán egy III. fogja elfogadás esetében követni.⁸ Ez esetben és ha üres helye lesz, tessék ne várákozni a II.ra, mert az elérkezend a maga idejében; különben is az én nehézkes és nem népszerű cikkeim közt ha pausa⁹ áll is bé, még jó!

^b gravaminalis – g jav.

^c tisztelt – t jav.

1255.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár jan. 28. 861.

Kedves barátom!

Egy nagy kérésem van hozzád. Bizonyos előre nem látott körülmények miatt hirtelenében szükségem volna 50 p. forintra. Ha könnyen
5 teheted, küldj nekem ennyit, mihelyt leveletem veszed. Ennek ugyan egy jó része előlegezés lesz, de két hét alatt ledolgozom.

Még e héten venni fogsz tőlem egy 300 sorból álló költeményt s egy pár apró kritikát.¹ A jövőben pedig legalább is másfél ivnyi novellát, mely egy egészset tesz; ezt egy pár nagyobb kritika fogja követni s egy
10 főcikk Valami a vigjátékról.² Mindez február végéig kezeid közt lesz. Két hét szünidő^a lesz, ma végzem próbatéteimet.³

Brassai azt izeni, hogy bármikor megkezdheted fordított novelláját,⁴ kevés van már belőle hátra, mit nem sokára fel küld.

Nem épen discret kéresemet [!] megújítva, de azért ha nem teljesít
15 hetned is, ígéretemet megtartva maradtam

barátod
Gyulai

^a szünidőm – m n-ből emend.

1256.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest Jan. 29. 861

Szerelmes barátom, Károly!

A helyett, hogy névnapi szives meghívásodra személyes megjelenésemmel örvendeztettelek volna meg, ihol megboszantalak e paksamé-
5 tával. Régen hever nálam egy bírálat Trencsényi Csákról, de általános, categoricus ítéletei oly kíméletlennek tünnek föl nekem, hogy jobbnak láttam félretenni.¹ Magam fogtam tehát hozzá, a leggondosabb figyelemmel, ismételve megolvassám költeményedet, jegyeztem 2 sűrű ivet, –

s vizsgálatom eredménye ide zárva megy hozzád. Olvasd meg, kérlek,
10 higgadtan, szenvedély nélkül.² Vedd úgy, mintha te kértél volna fel, hogy
őszintén, s tartzkodás nélkül mondjam meg véleményemet Csákokodról.
Előre^a gondolom, hogy te azt túl szigorúnak, talán igazságtalannak,
szándékosan hibakeresőnek^b fogod találni – s ez esetben nem közlöm azt
a lapban. Légy őszinte irántam: mondd meg fáj-e ez neked, mert úgy
15 sohasem fog világot látni. Ha közölhetőnek véled: úgy kérlek küldd visz-
sza vasárnapig,³ mert nincs más még ez ideig, a jövő számra. De ez ne
genirozzon.^{c4} Ha csak legkisebb scrupulusod^{d5} van ellene, ird meg azon-
nal: én nem fogom módosítani, hanem elteszem a sötétre. Mindenek előtt
20 barátságod az, melyet semmi árért nem szeretnék kockáztatni. Válaszolj
ölelő barátod
Arany János^e

^a Előre – E jav.

^b hibakeresőnek – e jav.

^c genirozzon – z besz.

^d scrupulusod – u jav.

^e egyb.

1257.

NAGYVÁRAD VÁROS KÖZÖNSÉGE – ARANY JÁNOSNAK

[Nagyvárad, 1861. január 31.]

9 sz.
1861

Mélyen tisztelt hazafi!

Fejlődésnek indult alkotmányos életünk hajnalán városunk is a'
5 törvényes térre 's ön álló hatósági jogainak gyakorlatába vissza lépven,
első kedves teendőinek egyikéül ismére, hogy a' sorstól annyit üldözött
hazának azon hü és felalldozó [!] fiai irányában, kik úgy a' multban, mint
a' jelenben is, imadott [!] hazánk szabadsága és függetlensége kivívására
és visszaszerzésére a' módokat és alkalmakat megragadni és fölhasználni
10 nem késtek, elismerését és méltánylását nyilvánítsa.

Ezen elismerést azzal kívántuk tettelegesen kifejezni, miszerint Önt
városunk tiszteletbeli képviselő tagjául megválasztottuk.

Fogadja Ön e' megválasztást olly szivességgel, mint a' mily őszinte szeretettel és bizalommal mi ezt teljesítettük.
15 Kelt Nagyváradon 1861 januar 31. tartott közgyűlésünkől.
Nagyvárad város közönsége

1258.

A PÉCSI NEMZETI CASINO EGYESÜLET – ARANY JÁNOSNAK

[Pécs, 1861. január 31.]

Tekintetes Igazgató Ur!

Mélyen tisztelt hazafi!

A „pécsi nemzeti Casino egyesület” folyó évi január hó 27^{én} tartott közgyűlésében a Kisfaludy-társaság alapító tagjai közé belépni elhatározván van szerencsém az alapítványi összeget, Egyszáz forintot osztrák
5 értékben ide mellékelve, megbízatásom folytán, tisztelettel megküldeni.
Pécs január 31. 861.

alázatos szolgálja

Lacza József^a

10

választm.[ányi] tag

^a egyb., leh.

1259.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Pest, 1861. február 1. és 13. között¹]

Édes Palim!

Vettem a verset – azóta te is – köszönöm.² A cikket adni fogom változtatás nélkül.³ Hát a Brassai bácsi^a cikke⁴ – a kritika hasznát is kétségbe vonja, még is közlöm. Most a tiéd és övé főcikknek előre van;
5 e részben tehát nincs pillanatnyi szorúltság: de bezzeg a kritikák! Én Csákról irtam, – nem mertem kiadni, elküldtem Szásznak.⁵ Károly nekem a jobb kezem, mert hamar dolgozik, s ha kell mindig. Most rám haragítom – mert a bíráló őszinte. De nem adom, ha ellenzi, s ez tán élet

^a bácsi – b jav.

- veszi az apprehenziónak.⁶ – Beszélhetsz te az apró kritikák, a napi dol-
10 gok ellen! Ki írja? Mióta várom azt a jó-hosszú listát, melyet ígértél!
Rögtönzünk, a hogy lehet. A novella dolgában is úgy vagyok, hogy nem
tudom mit adok, ha e kezdői kísérlet – melyben semmi cselekvény nincs
– elfogy.⁷ Jókai ígért^b volt, ígérte bizonyosan, márol [!] holnapra bizta-
15 tott: én hittem neki. Midőn kenyértörésre ment a dolog, midőn a kör-
mömre égett, nemcsak, hanem a körmöm is égett, akkor mondta ki, hogy
biz ő nem ír. Mondanék egy anecdotát a cigányról mely az én szerkesz-
tésemhez nagyon hasonlít. A cigány lopni ment egy udvarba. A gazda
álmosan kijött a házból, [!] bizonyos dolgát elintézni, melyet a
scherblitlen⁸ magyar szobában nem végezhet. A cigány megrezzent s
20 lekuporodott egy tehén-hulladékra. „Mit csinálsz ilyen amolyan?” – Hát
bíz én s-[za]r-[o]m, nemzetes^c úr. „Hiszen száraz az” – riad a gazda,
felrugván az izét. „Jáj, nemzetes úr, a gazdag olyat s-[zari]k, a melyet
akar, a segény, a melyet tud. [”]^d – Én is csak olyan lapot szerkesztek, a
milyet tudok.
25 Mind ezekből az lóg ki, hogy ha te nekem 8^{ad} nap^e alatt (e consti-
tutionalis⁹ határidő épen korszerű)
1.) Azon két novellának ha csak egyikét is beküldenéd,¹⁰
2.) Azon zsákszámra ígért apró ismertetésből¹¹ csak néhányat liefe-
ralnál¹²
30 legmélyebb hála és honoriáriumbeli adósságra köteleznéd, a te
szép versedet bámulva szerető

barátodat
Aranyt.

- 35 Marikát és Arankát (nini druzsám) csokoljuk, téged is, ha jó le-
szesz.

Való biz a! gr. Károlynál az irói segélypénztár ügyében tanács-
kozván¹³ – suttogtuk egymás közt, hogy e (20,000 Ftal induló) társaság
nem sok dolgú, s tisztességes^f fizetésű titkárjaul senki sem volna érde-
mesb egyéniség, mint Gy.[ulai] P.[ál] –

^b ígért – az i felett áthúzott vessző

^c nemzetes – e é-ből jav.

^d tud[”] – emend.

^e nap – ap th.

^f tisztességes – e jav.

40 S való biz a! Hát a Kisfaludy-Társaság mit vétett? Az a felhívás a népdalok ügyében nem volna még kész?¹⁴ S az a székfoglaló? melynek nem kell ám a „Katona” hosszúságával és mélységével birnia.¹⁵ Köszöntöm Brassai^g bácsit, Szabó Károlyt, Fekete Misit, Gáspárt, Takácsot.¹⁶ –

^g Brassai – i y-ból jav.

1260.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. február 1. és 8. között¹]

Kedves Barátom!^a

A rövid nyílt levél, mit czikked végére^b írtam, egészen őszintén szól.² Közlését^c csak azért ohajtanám, hogy némely fiatal óriásoktól elvételessék azon diadal hogy Arany lefőzte Szász K-[ároly]t.^d De ha nem akarod azt közölni hagyd ki, s gyönyörű^e bírálatodat közöld a nélkül – mielebb. Szivemből köszönöm fáradságodat!

Ölel

Szerető barátod

Szász K.^f

10 NB. Nálam van 10 pártoló tag = 40 ft.^{g3} Elkölthetem-e a pénzt előlegezés fejében s elég lesz a névsort beküldenem? Még nem nyúltam hozzá s így, kívánatodra a pénzt is azonnal küldöm. Felelj a nyílt postában.⁴

^a egyb.

^b végére – e jav.

^c Közlését – t d-ből jav.

^d egyb.

^e gyönyörű – ú [?]

^f egyb.

^g egyb.

1261.

SZATMÁRNÉMETI VÁROS KÖZÖNSÉGE – ARANY JÁNOSNAK

[Szatmárnémeti, 1861. február 5.]

Tekintetes Ur!

Nemzeti nyelvünk és irodalmunk körül szerzett fényes érdemeinek tőlünk telhető méltánylásául Tekintetes Uraságotat Városunk tiszteletbeli képviselőjéül elválasztottuk. –

5 Kelt Szatmárt 1861. febr. 5^{én} tartott közgyűlésből. –

Sz. kir. Szatmár-Németi város'
közönsége

jegyzette: Lesze [?] Ferenc^a
főjegyző

^a egyb.

1262.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Kunszentmiklós, 1861. február 7. és 12. között]

[Szász Károly megneheztelt azon, hogy Vida József *Nemzeti koszorú* c. kötetének bírálata után¹ Arany olyan szerkesztői jegyzetet közölt,² amely egytől egyig cáfolja recenziójának állításait; tiltakozó nyilatkozatot küldött a Szépirodalmi Figyelőnek.]

1263.

MENTOVICH FERENC – ARANY JÁNOSNAK

MVásárhely febr. 10-én 1861.

Édes Jánosom!

Az első semester utáni rövid szünidő első perceit ezennel felhasználom egy mulasztás helyreptelésére: felhasználom arra, hogy üdvözöl-

5 jelek új pályádon és szerencsekívánásomat kijelentsem. Adjon isten ne-
ked erőt egészséget bokros teendőidhez, mulassza el azon gyengélkedési
bajokat, melyekkel Nagykorösön [!] annyira ostromolva voltál! Tudom
én azt, hogy most sem vagy bajok és gondok nélkül; az igazgatói és
szerkesztői kettős teendők – kivált a szokásod szerinti lélekismeretes-
10 séggel vive azokat – bizony a kényelemnek nem valami eider-tollas¹
ágyát vetik meg számodra – de azt is hiszem: hogy mostani bajoskodása-
id merőben más és kedvesebb jelleműek, azokban feltaláltad elemed – s
most az egyszer vízbe van fullasztva a rák.

Köszönöm a tiszteletpéldányt, nagy örömmel vettem rólam való
15 megemlékezésed, egyszersmind intésnek^a tekintetem azt, hogy engem is
lapod dolgozótársai közé számláltál.² Érzem, miszerint ha körödben vol-
nék a téled vett egy-egy impulsus folytán szorgalmas dolgozó társad
lehetnék – így azonban elégedj meg, ha hébehóba – mint most az ide
csatolt verssel³ – egy kis életjelenséget adok magamról.

20 Én is megküldöm számodra a „Füzetek” egész múlt évi folyamát⁴ –
én meg küldtem volt Körösre az egyes füzeteket, azonban azon esetre ha
tán nem vetted volna küldöm complét⁵ az egész folyamatot. Nem tudom ha
vajjon a „Kisfaludy-társaságnak” van-é könyvtára, mely esetben számára
is meg küldeném mindkét évi folyamatot.

25 Tehát édes Jánosom te is oda hagytad Nagy Köröst?! – nem tudok
végére járni, hogy miként és kivel potolták helyedet, a mi Sándor
baratunknak [!]⁶ találkozásunk óta vettem levelét, de ő mindenről ír csak
arról nem miről kellene. Ugy hiszem, vagy egy körösi vargával potolták
helyedet – ugyan eltaláltam volna, ha történetből⁷ ifj. Varga Jánost sro-
30 folták⁸ volna helyedre! – Istenem mint elaprósodott ez a mi szép colle-
gatusunk!⁹ higy nekem, valahányszor vadászat alkalmával oly helyeken
járok, hol pár évvel ezelőtt hatalmas fenyves, terebélyes bükkös terítette
el árnyékát, most pedig borsika és apro galagonya bokrokkal van benöve
– mindannyiszor a körösi professoratus képe áll előttem.

35 Eszembe juttatja Nagykorös, miszerint a napokban vettem a Nagy-
körösi naptárt abban elolvastam Lengyel barátunk cikkét,¹⁰ mely arról
szól, hogyan lehet az egészséget biztosítani, még most is elmosolyodom
a tanuságon, mely abból áll: hogy a doctort jól kell fizetni – Lengyel

^a intésnek – n jav.

barátunknak kár volt nevét alá tennie – itt igazán betelik: ex ungue^b
40 leonem.¹¹ –

Egyebiránt, mi egészség dolgában jól vagyunk – csak aggodva tekintünk a jövő elébe, mindenből úgy látszik mikép a reactio Erdélyt néz-te ki működése központjául¹² – könnyen megérhetjük a 48–49-beli istentelenségek megújulását¹³ – ismét a Tisza partjai felé sohajtunk. Azonban
45 a sorstól számunkra kitöltött poharat ki kell üríteniünk.

Hát ti hogy vagytok?! hiszem hogy a kedves komámasszony Pesten jobban feltalálja magát, mint Körösön[.]^c

Julcsáról azt hallottuk, hogy jeg[y]ben^d jár egy szalontai ifjúval¹⁴ – isten adja meg neki azt a szerencsét, melyet megérdemel, s melyet én
50 számára tiszta szivemből kívánok.

Laczi folytatja-é tanulását? és hol?

Az enyéim ölelnek tisztelnek mindnyajatokat, valamint magam is.

Salamonnak mond meg: „hogy a fenna¹⁵ ráktatok volna meg bennünket!”

55 Isten veled édes Jánosom

szerető barátod

Mentovich

kinek reménye van még
Krakkónál vitézkedhetni.¹⁶

^b ungue – u és e jav.

^c Körösön[.] – emend.

^d jeg[y]ben – g th.; y emend.

1264.

KALMÁR GÉZA – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Orosháza, 1861. február 13. előtt]

[A levél írója arról tudósít, hogy Shakespeare *VI. Henrik király* c. művét fordítja;¹ kérdezi, hogy elküldheti-e, ill. hogy van-e erre már jelentkező.]

1265.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Pest, 1861. február 13.]

Édes Károlykám!

Miért ez apprehensió?¹ Hogy Csák birálatáért megneheztelsz, attól féltem, megvallom,² mert az emberi természetben fekszik, de hogy Vidára tett jegyzéseimet oly zokon vennéd, azt valóban nem gondoltam.³
5 A mi téged illet abban, igyekeztem úgy irni, hogy a sértésnek még árnyékát is ker-<j>üljem: a dologra mondtam egyet és mást, azt hittem hogy az ránk nézve egy harmadik. Panaszlod, hogy állításaid egytől egyig le vannak rontva: nézd meg kérlek jobban, s úgy találod, hogy nem. Én mit sem szólok az ellen, <hog> a mire te fő súlyt fektetsz, hogy
10 Vida „határozott költői egyéniség.”⁴ Humora jellemzését is meghagyom, megengedem, hogy abban a genreben,⁵ melyet te jellemeztél, néhány jó költeményt irt, csupán azt mondom: 1.) hogy humora, tárgyaiban, mélységben nem elég emelkedett 2.) hogy a kivitelben vannak hibák, egyenlőtlenségek. Naiv-páthoszáat sem bántom, valamint a házi élet gyöngéden
15 comicus vagy humoros felfogását sem, itt egy verset épen kiemelek, azt, a mit te. Festő [!] versei közül egyet föltétlenül dicsérek.^a Epikai költeményeit te sem találtad kielégítőknak, én is ugyanazt^b mondom, csak másképp motiválva néhol. Lyráját pedig egészen meghagyom. Olvasd még egyszer figyelemmel: a magad birálatát, s^c utána jegyzeteimet: van-e
20 ott tökéletes felforgatása állításidnak? Csak devalválni⁶ akarám kissé, meggyőződésed szerint, a dicséretet. A dolog története ez:

Én, ki Vidáról, mint te is, igen jó elővéleménnyel voltam, megjelent könyvét oly czéllal vettem volt kezembe, hogy arról – mint reméltem nagy részben dicsérő – birálatot fogok irni, magam. De az olvasás,
25 jegyezgetés arról győzött meg, hogy birálatom savanyúbban fog kiütni, mint én ezt Vidára nézve kívántam volna. Így hát örömmel vettem értesítéted hogy te írsz.⁷ Azonban nekem, ki a N.[emzeti] Koszorút apróra

^a dicsérek. – e jav.

^b ugyanazt – t jav.

^c s – jav.

szedve már elolvastam volt,^d a te bírálatod mégis nagyon kedvezőnek látszott, nem vihettam el lelkiösmeretemen, hogy egyet más el ne mondjak abból, a mit magam tapasztaltam. Azt kérde: miért adtam a tiedet? 1^{ör} mert akartam, hogy Vidáról jobb vélemény is hangozzék, mint aminőt én fogtam volna adni, 2^{ör} mert ez már kész volt. 3^{ör} mert én semmit sem láttam oly különöst abban, hogy <egy lapban> különböző vélemények nyilvánuljanak egy közlönyben. Adtam tehát a tiedet: az első részét csak egy jegyzettel, mert azt ott szükségesnek láttam. Hogy a hosszabb észrevételeket^e is közöljem, abban megerősített a resensus⁸ mely az egész fiatal irodalomban első közlésed megjelentével támadt.⁹ Ha elhagyom, megköveznek itt, hogy kiadtam te dobsz fejemre követ. Íme a szerkesztés gyönyörűségei! épen az én kedélyemnek való mulatság!

40 Én, édes barátom, még most, nyilatkozatod után sem tartom a két véleményt egymás mellett oly megférhetetlennek, sem oly compromittálónak rád, vagy lapomra nézve. Az, ki úgy akar lapot szerkeszteni, hogy csak a magáéval teljesen egybehangzó véleményt közöljön, kénytelen lesz mindent maga irni, mert, kivált oly dologra nézve, mint az izlés,

45 a hány munkatársa, ugyan annyi eltérést fog tapasztalni. Politikában még inkább lehet bizonyos vezérelveket^f tűzni ki, melyek ellenében mit se közöljön a szerkesztő; de aestheticában, mikor nem is általános elvekről,^g hanem <parti> speciális íróról, költeményekről kell mondani itéletet: nem látom át, miért ne mondhassa^h el, A. ezt, B. azt, ha szinte ez a B. maga a szerkesztő volna is. Gyulai például minapi Zalár-czikkedre¹⁰ azt mondta, hogy irni fog az ellen, a mit róla mondasz<:> (persze nem ir soha, mert ő semmit sem ir): elzárjam-e előle a lapot, mivel már a te véleményedet a szerkesztő, szerinted „magáévá tette volna[?]”ⁱ Azt hiszem, hogy ha a dolgot vitatja, s nem bántja a személyt, az ő külön véleménye szintűgy helyet követelhet. A mit te például felhozsz, t.i. hogy úgy tettem, mintha a szerkesztő kiadna valamely verset, s nyomban utána kimutatná, hogy az rossz, megbocsáss, de nem talál. Vers, költői productum, mit ha a sz[er]kesztő^j éretlennek talál, eldobja; bírálat, ez vélemény,

^d volt, – o ó-ból jav.

^e észrevételeket – e é-ből jav.

^f vezérelveket – vezér besz.

^g elvekről, – e jav.

^h mondhassa – a jav.

ⁱ volna[?] – emend.

^j sz[er]kesztő – emend.

60 melynek ellenébe a szerző közölhet eltérő véleményt, a nélkül, hogy ez
által egyik tettét a másikkal pofozná. Mi az igazság nyomozása, ha nem
különböző vélemények meghallgatása, s ez által lap és szerkesztő nem
válik következtelenné^k magával. –

No már most az a kérdés, adjam-e hát nyilatkozatodat? Ha kívá-
nod: fogom adni, ámbár nem kevesebbet mondasz benne, mint azt, hogy
65 a szerkesztő 1.) vagy malitiosus¹¹ volt^l irántad, vagy 2.) azt sem tudja,
mit csinál. Legroszabb a dologban, hogy ha – mitől félek – viszonyunk a
lap körül ez által szenvedne, senki sem fogná azt a Vida-vitának, hanem
a már megindult bírálatnak, Csákról – tulajdonítani, daczára nyilt leve-
lednek, melyet közleni fogok, legcélszerűbben ott, hol a bírálat folytán
70 e viszony érintetik. Sőt majd azt kell gondolnom, magamnak is, hogy e
boldogtalan kritika készíté elé kedélyedet, az utóbbi nyilatkozatra. Mert
magokban az észrevételekben nem találok rá elég okot. –

Édes Károlyom! arra kérlek, győződjél meg, hogy semmit sem tet-
tem méltatlan indulatból irántad. Fáj nekem az egész affaire,¹² s inkább,
75 hogy sem elhidegülj irántam és lapom iránt, szeretném eleitől fogva nem
történtté tenni. Gondold meg helyzetemet. – Nyilatkozatodat, ha ismét
kivánod, adni fogom, de nem addíg, míg újabb válaszod hozzám nem
érkezik. Útja ennek pár nap, s még a jövő számban kijöhet, ha ki kell
jönne. Sine ira et cum studio.¹³ Szives üdvözléssel

80 Pest, febr. 13. 1861.

barátod
Arany J^m

A Kisfaludy-pártolók névsorát küldd be, hogy közölhessem és
beirhassam. A pénzzel bánj tetszésed szerint. –

^k következtelenné – e é-ből jav.

^l volt – besz.

^m egyb.

1266.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. február 14.]

Kedves Barátom!

Hogy én apprehendálnék?¹ Hogy én jegyzeteidet zokon vettem volna?² Távol legyen! S csodáalom^a hogy ellenjegyzeteimből azt olvastad ki.³ Felfogásunk, szerkesztői eljárásodról különböző, ez az egész. De
5 istenért! ebből neheztelés ne legyen!

Leveledben egy passust már igazán zokon vettem.^b Félsz, mondod, hogy viszonyunk a lapnál e miatt változik! S magad is, mondod, azon gondolatra jössz, hogy neheztelésem alapja, vagy előkészítője csakugyan a Csák-féle bírálat....⁴ Mind két föltevésed egyiránt bánt és méltatlanul
10 engem.^c Én – mind addig míg te akarod, lapodnak ha nem legszerencsésebb de legszorgalmasb dolgozótársa maradok – s gondoskodni fogok hogy se más se te azon gondolatra ne jöhess mintha sértve érezném magam. És hogy éppen bírálatod sértene? Ujra s komolyan nyilatkozom, hogy én azt igazságosnak tartom, tanultam belőle sokat, s érette neked
15 sok tekintetben köszönettel tartozom. – De tartanám bár bírálatodat igaztalannak, kicsinylőnek, vagy éppen lesujtónak – miután becsületes szándékodról kétség nem lehet, – rosszul ismersz ha fölteszed, hogy érette neheztelni tudnék.

Azon is csodálkoznom kell, hogy újra kérdésbe teszed ha kívánom-
20 e ellenjegyzeteim közlését? Hisz! megirtam, hogy ha nem akarod adni, sem veszem rossz neven!^d Tégy hát velök a mint akarsz, s vedd privát nóticiaként...⁵ –

Kérdésemre (még régi) nem feleltél: írjak-e Kakas M.[árton]ról?^{e6}
Most semmi olyas könyv kezemnél miről írnom kellene, lehetne – küldj
25 valamit.

^a csodáalom – l jav.

^b vettem. – m d-ből jav.

^c engem. – n jav.

^d neven – n jav.

^e egyb.

Öllemek s kérlek, légy jobb véleménynyel, rólam, a ki vagyok s ma-
radok

híved
SzKároly

30 Febr. 14.

1267.

P. SZATHMÁRY KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1861. február 15.]

Tisztelt Bátyámuram!

Igéretem szerint van szerencsém a novellát megküldeni;¹ sajátságos
genreü,² milyenben ritkán jó kedvem dolgozni, – az iránya pedig
szörnyü.

5 Tessék átolvasni s ha izlésével nem talál, vagy hosszú a rövid „Fi-
gyelő”hez képest, tessék félre tenni, – küldök helyette másat s ezt odább
adom. Csak sans gêne!³

Szilágyi István udvözli [!] önt. Mondja, hogy várjak holnapig s va-
lami verset fog mellékelni.⁴ De én nem várok; tudom, nem verset vár
10 tőle. Vad poeta van elég, – aestheticus nincs.

Addig is, míg személyesen tisztelkedem, fogadja nagyrabecsülé-
sem legőszintébb kifejezését.

Msziget. 15^{ik} Febr. 1861. tisztelverszerető öccse

P. Szathmáry Károly^a

^a egyb.

1268.

ARANY JÁNOS – LÉVAY JÓZSEFNEK

[Elveszett]

[Pest, 1861. február második fele]

[Arany három versért küld honoráriumot.]

1269.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. február 22.]

Kedves Barátom!^a

Vettem-e, kérded, legutóbbi soraidat? Ha e kérdés, Febr. 13-ki leveledet illeti, melyben bebizonyítod hogy Vida miatt nincs okom apprehendálni,¹ – igen is, azt vettem. Rögtön feleltem is reá s mivel ugy lát-
5 szik feleletem elveszett,² im röviden ismétlem, hogy eszembe síncs, sem volt apprehendálni, vagy valamit zokon venni. Isten mentsen, s sajnálom ha te „észrevételeimből” azt olvastad volna ki. Felfogásunk, szerkesztői eljárásodról különböző – de ok-e ez akár egyik akár másik részről, apprehensióra? Az íránt is igyekeztelek megnyugtanni, hogy tán – Vida
10 örve alatt, Csák bírálatától datálódnék neheztelésem (?)³ S tőlem kitelhető egész baráti, papi, honfiúi s mindenféle komolysággal nyilvánítám hogy: távol legyen! Sőt ellenkezőleg! bírálatodat igazságosnak találom; tanultam belőle sokat; s háládatos vagyok érte. Sőt most felkérlek, tiszteld meg, sajtó alól épen e napokban kikerülő két kötet költeményemet
15 hasonló bírálattal.⁴

Im, nagyjában, elveszettnek vélt levelem tartalma. De ha netalán ezt vetted volna s legutolsó soraid alatt, még utóbbiakat értesz, – arra válaszom: hogy 13ki leveled után többet tőled nem kaptam.

Igaz. A mi legfőbb kifeleltem: azt is írák, tégy „észrevételeimmel”
20 [!] a mit akarsz<”> – közlésükhez épen nem ragaszkodom oly igen.

Már most te vagy még pár kérdésre adósom. Akarod-e hogy K[akas]M.[árton] tolltaraját ismertessem?⁵ Vagy kívánsz-e ismertetést valamely közelebb megjelent műről? Küldhetsz-e valamit, átolvasás s bírálás végett?

25 Ezekből láthatod hogy 13-ki leveled azon aggodalma: „ha tán viszonyunk a lapnál épen most megváltoznék” merőben alaptalan. Ne vélj oly igen gyermekesnek.

Lehet, hogy a jövő héten fölszaladok Pestre. Akkor személyesen többet, s egyebekről is.

^a egyb.

30 Feleséged s Julcsával együtt én is feleségem s anyámmal együtt,
ölelünk.

Szerető híved^b
SzKároly

KSzmiklós 1861 Febr. 22.

^b egyb.

1270.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Pest, február 23. 1861.

Édes jó Miskám!

Rosz levelezők lettünk. Téged a testi, engem a szellemi sötétség akadályoz. Mert el vagyok ugyan foglalva a lappal, de csupán azért, mert
5 nekem minden szellemi munka tíz annyi erő- s időbe kerül most, mint hajdan. Ha én visszanyerném – hogy a napi jelszót használjam – a 48-at!¹ Akkor bezzeg ráérnék levelet írni, s a lap sem úgy szerkesztőd-
nék, mint most. Egyébiránt így is van ebben jó.... ha más nem volna, a te gyönyörű versed, melylyel közelebb megleptél.² Nem szoktam bókot
10 mondani, zárkózott vagyok a gorombaságig, azt te tudod. Hanem ez a vers elragadt – érted-e ezt, engem ragadt el, kinek évek óta nem voltak raptusaim.³ És elragadt Pesten mindenkit, a ki olvasta és ért hozzá. A P.[esti] Naplóban diadallal olvasták, Kemény minden eddigi verseid elébe tette. Én nem ugyan, mert sok szépet és jót ismerek tőled, – de azt
15 mondom, hogy ez a legjobbak egyike mit te, mit irodalmunk felmutathat. Bezerédy István neje, kinél én rendes heti vendég vagyok,⁴ köszönetet mondott e nagy élvezetért a szerkesztőnek. Sic vos non vobis!⁵

De elég a dicsériádból. Tudom, örömebb hallanál (fatalis szó)⁶ egyebet, például hogy élünk, mit csinálunk hát mi Pesten? A politikai
20 konjunktúrákat⁷ hagyom, hisz azokat tudod hirből, lapokból: e^a részt itt sincs okos ember. Senki sem tudja megmondani, hova lyukadunk ki. Én magam részéről azt hiszem, se alkotmány nem lesz, sem sikeres fölke-
lés.⁸ Ha a Presse mai hire valósul, hogy orosz-poroszosztrák alliansz létesült,⁹ akkor az okt. 20. patenst szépen a sajtóhibák közé teszik, s me-

^a e – E-ből jav.

25 gint alhatunk vagy tiz esztendő – a mi pedig azután következik, azt én nem érem. –

Mert lásd, az én bajom – mi betű szerinti értelemben fő baj^b – a helyett, hogy enyhült volna^c a szerkesztés <gondjai> s a pesti élet gondjai által, úgy látom, napról napra öregbedik. Nagyon hasonlít a kedves komámasszony bajához: ide s tova nekem is kín^d lesz társaságba menni. De ez még hagyján, csak a fejbeli munkát bírnám. De sokszor öt-hat sor is úgy kifáraszt, hogy semmire sem vagyok képes tovább. És mégis húznom kell az ígát, mert nincs menekvés. – A lap, a K. társaság pártolói egyaránt 7–800 közt állapotok meg; az első, félév múlva lepad, úgy
30 hiszem, felényire; a másik az ígért könyvek kiadási^e költségeit jó lesz, ha fedezi. Az alapítás is oly gyéren ütött ki, hogy a fixum fizetésemet¹⁰ is arczatlansággal vehetem föl, mert nem a jövedelemből telik, hanem a csekély tőkét fogyasztja. – Mindez nagyon rossz kilátás, de én mégsem bánom, hogy elhagytam Kőröst, mert mostani állapotomban képtelen
35 volnék a tanításra. Itt, ha egyiké nem megy, másképp csak vergődik az ember, s ha végre koldulnia kellene is, itt kevesebb szégyennel lehet, mint akárhol az országban. –

De nem lamentálok oly keservesen, mert igvót¹¹ azt gondolnád, hogy tán díjadat akarom elvonni. Barátom, míg én szerkeszték, Heckenast engem fizet, s én is fizethetek, habár nem sokat, íróimnak. Feleségem egy ajánlatot tett kedves nődek, az én jó komámasszonynak, valami mente iránt.^f – Meg akarta várni válaszát, s engem kért, hogy addig ne küldjem el t. díjadat. Ezért késik csupán. –

Nem gondolhadd,^g mennyi bajom van szellemi kiállításával is e
50 lapnak. Sokszor egy nyomorú vers, egy rossz beszély miatt kétségbe^h vagyok esve, és nem tudom, honnan adjak a szedőnek. A régi híres kritikusok ímmel-ámmal ígérték, de sehogy sem teljesítik – közreműködésüket. Erdélyi, Kazinczy, Gyulai hallgat, mint a hal; Greguss sem birható dolgozásra. Ezért eddig Szász K.[ároly]ⁱ és én, ketten csináltuk, mondhatni,

^b baj – b jav.

^c volna – na jav.

^d kín – í i-ből jav.

^e kiadási – i jav.

^f . – elk.

^g gondolhadd, – ha jav.

^h kétségbe – g jav.

ⁱ egyb.

55 a lap kritikai részét, – ezentúl^j Salamon is rendesebb munkatársam lesz,
mint eddig.

Hanem ördög vigye a dolgát, minek untatlak én téged ezzel! Csak
ki akartam magamat panaszkodni – tudod, hogy neked szoktam én elso-
pánkodni bajaimat.

60 Örömmel olvastam a lapokból – de nem tudom a forrás mennyire
hiteles – hogy szemrheumád a miskolczi gőzfürdő használata folytán
gyógyulni kezd.¹² Adja isten, minél előbb! Adja isten, hogy a tavaszi
zöld kiújultával láthass erőben, egészségben; addig is áldjon meg, édes
Miskám, és áldja meg az én kedves jó angyali komám asszonyt, ki talán
65 e sorokat elébb olvassa, minden jókkal!

Fogadjátok szives ölelésünket!

barátod
Arany János^k

^j ezentúl – a két e jav.

^k egyb.

1271.

ARANY JÁNOS – NÓGRÁD MEGYE KÖZÖNSÉGÉNEK

[Pest, 1861. február 24.]

Mélyen tisztelt Megyei Közönség!

Fendobogó szívvel értesültem a választási jegyző könyvnek hoz-
zám hivatalosan megküldött kivonatából, miszerint Nógrád megye Kö-
zönsége engemet a tiszteletbeli főjegyzőség kitűnő állására emelni mélt-
5 óztatott.

Büszke lehetnék ez ép oly váratlan, mint érdemem fölötti válasz-
tásra, ha egy részről pirúlva nem érzésem irodalmi szolgálatimnak, me-
lyek folytán e kitüntetésben részesülök, elégtelen voltát; más részről ha
úgy nem volnék meggyőződve, hogy e koszorú, bár személyemben,
10 mégsem annyira személyemnek van nyújtva, mint a sanyarú idők viszon-
tagságain önlealázás nélkül átvergődött nemzeti költészetnek.

Fogadja a mélyen tisztelt Közönség legforróbb köszönetemet s
azon biztosítást, hogy bár a távollét s foglalkozásim külön természete
nem hagynak részt vennem a megyei élet teendőiben; és így a rám ruhá-
15 zott hivatalnak csupán fényét láttatom elfogadni, kötelességei nélkül:

mindazáltal soha meg nem szűnök e nemes Megyének e választási tény
által szellemileg adoptált hálás érzelmű fia lenni.

Kelt Pesten, febr. 24-én 1861

A tisztelt megyei Közönségnek

20

alázatos tisztviselő szolgálja
Arany János^a

^a egyb.

1272.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, febr. 24. 1861.

Kedves barátom Károly!

Leveled egészen megnyugtatott, csak azt sajnálom, hogy kétszer is
kelle írnod azonegy tárgyban, minthogy a szerkesztői kérdés már ki volt
5 nyomva a lapban, mikor első leveled kezemhez jutott.¹ Nevezetesen e
két utóbbi leveleddel az a fatalitásom² vala, hogy a kiadó hivatalba vit-
ték, ott pedig le szokták tenni s halomra gyűjteni, míg történetesen oda
vetődöm. Ne is ird ezentúl rá a „Figyelőt” mert az Heckenast előtt fi-
tyegvén künn, a posta oda viszi, hanem ird pusztán csak nevemet, úgy
10 pontosabban kapom.

Kérdéseidre válaszolnom kellene, de hamarjában nem igen tudok
mit. Pedig szűken vagyok ellátva birálatokkal, úgy hogy még nem tu-
dom, mi jövend Csák után.³ Itt volnának „Bulcsú költeményei”⁴ – ma-
gam fogtam bele, de savanyú munka, nehezen megy. Szász G.[erő] dru-
15 szád is beküldötte csakmost [!] frisiben megjelent Verseit,⁵ de azon ké-
réssel, hogy magam szóljak felőlök. Mikor fogok? a jó isten tudja. Aztán
Vadnai és Jókai új regényei volnának napirenden,⁶ de egy az, hogy még
ezeket be sem küldték, más, hogy nem tudom, szeretnél-e foglalkozni
ilyen dolgokkal és emberekkel. Egyéb új nem igen van mostanság, hogy
20 pedig a múlt éviekre visszamenjünk, abban némi fonákságot látok. Ha
mégis – akkor talán jó volna a „Szigeti Albumot”⁷ (remélem, birod) is-
mertetni vagy két számban. Ezt Gyulai ígérte volt, még az ősszel, de arra
nincs mit várni.⁸ Azonban választásodra bizom, irni akármiről, a mihez

^a Verseit – v [?]

még nem szólottunk. S ha nincs neked, megveszem, és leküldöm. – Ka-
25 kas Márton babérjait hagyjuk talán;⁹ igaz, hogy a minnek volt értelme az
Üstökösben,^b annak kevésbé van könyvbe gyűjtve össze, – azonban
méltán megróhatnának, hogy miért nem a K.[akas] Márton alteregóját,¹⁰
s erős oldalait ennek, vesszük figyelembe inkább.

Hanem elég^c most. Az a jövő hét, melyen felrándulni ígérkeztél, ez
30 a hét már. Csütörtökön Kisf. T. gyűlése. Akkorra jó lenne itt lenned,¹¹ –
ámbar biz ott nem igen történik valami derekas dolog.

Szíves viszontüdvözlés után kedveseimtől kedveseid számára, és
baráti öleléssel vagyok

szépapád (ha rút nem volna)

35 Arany J^d

^b Üstökösben, – Ü ü-ből jav.

^c elég – I jav.

^d egyb.

1273.

ERCSEY SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta, martius 1. 1861

Kedves bátyám [!]

Több szalontai egyén azt ohajtaná tudni: hogy hajlandó lenne-e^a
bátyám, a szalontai választókerületből, a követ-jelöltséget elfogadni?¹

5 Annál fogva kérik általam: hogy ez iránt, egy – hozzám küldendő
levélben nyilatkozni sziveskedjék.

Most egyebet nem irok; mert valóban nem is tudnék mit.

Nekünk nincs semmi különös bajunk.

Csókoljuk mindnyájokat

10 szerető öcsöce
Ercsey Sándor^b

^a lenne-e – e é-ből jav.

^b egyb.

1274.

ROZVÁNY GYÖRGY – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta Mart. 1én 1861.

Kedves barátom Jani!

Tekintve országszerte elismert halhatlan érdemeidet, a fentebbi bizodalmas megszólítást igénytelenségem részéről jogtalannak tartom: de 5 annak minden jogtalansága mellett is jól esik tudnom, hogy Téged más-kép megszólítanom nem szabad.

Követválasztásunk a legközelebbi országgyűlésre közelgetvén,¹ szülővárosod önmagát kívánja azzal megtisztelni, hogy Te legyél szülőfölded és vidékének képviselője és az országgyűlésen törvényhozója.

10 Eddig két egyén, Lovassy Ferencz és Riskó Sándor jelentkezett^a – mint hallom – vidékünk képviselésére;² de mindegyik – mint hallom – annak fentartásával, ha Te arra jelentkezni nem fognál. –

Nagyváradon, a központon, mindenki Szalonta vidékére nézve Téged tart egyedül^b jogos képviselőnek, <s> bárki lépne fel ellenedbe, azt 15 hazaárulással bélyegezni kész lenne.

Egy pár jó emberednek felhívására intézem hozzád e sorokat, s teszem a kérdést, kívánsz é szülőfölded és vidékének a legközelebbi országgyűlésen képviselője lenni? vagy is jobban mondva, a benned helyezendő bizodal munkat elfogadni hajlandó vagy-é?

20 Akár tagadó, akár igenlő válaszodat többek nevében baráti bizodalommal kérem. –

Ismerem szerénységed, de Te is viszont ismered személyed és tisztelt Neved iránti kegyeletteljes ragaszkodásomat; minél fogva meglehetsz [!] teljesen nyugodva, hogy adandó válaszod folytán további ez ügybeni eljá- 25 rásomnál a legnagyobb körültekintés és ovatossággal leendek<..>. –

Elvárva és kérve baráti bizodalmas válaszodat,
vagyok becses vonzalmidba ajánlott

barátod
Rozvány György^c

^a jelentkezett – ett jav.

^b egyedül – ü [?]

^c egyb.

1275.

ARANY JÁNOS – KEMÉNY ZSIGMONDNAK

[Pest, 1861. március 2.]

Méltóságos Báró Úr!

Nem várt szivességét nagy köszönettel fogadtam; nem akarván a
küldemény visszautasítása által megsérteni Méltóságodat,¹ ámbár telje-
sen meg vagyok győződve, hogy arra semmi érdemem nincs. Mikép szó-
5 val szerencsém vala nyilatkozni; én az ily politico-philosophiai szemlé-
lődésekben járatlan vagyok, egészen kívül fekszenek az e félék az én
foglalkozásom s tanulmányaim körén, annál fogva a munkában vitatott
elvek és tételekről ítéletet mondani nem érzem magam kompetensnek,²
csupán az előadás módjára tettem egy pár oldaljegyzetet (könnyen töröl-
10 hető irónnal, hogy a manuscriptumot³ megint tisztává lehessen tenni) –
és itt egy két általános véleményt kockáztatok a munka iránt. Úgy tetszik
nekem, hogy az átmenetek közt, egyik szakaszcól a másikra, egyik tárgy-
ról a másikra, néhol kissé laza a logikai kapcsolat. Továbbá, hogy a törté-
ténelmi hivatkozások, példák, világítások &c. a mű arányához képest
15 kissé nagyon is terjedelmesek, mindenki által ismert – néha a dologra
szorosan nem is tartozó, részletekbe ereszkedők; végre, hogy a műven
(annak előadásán) általában bizonyos egyenlőtlenség uralkodik; majd
praecis,⁴ szabatos egészen a szárazságig, majd meg nagyon is bőbeszédű
lesz. Nyomatásnál gondos correctorra leend szükség, mert itt ott az
20 orthographia hibás. – Hogy az afféle dolog, mint például [!] a „Vallás-
ról” papokról, Krisztus istenségéről szóló czikk micsoda vért csinál, azt
Méltóságod bizonynyal elgondolta, én nem akarok censorként szólni
belé.

Ki szives bizalmáért köszönetet mondva, sajnálva hogy annak egé-
25 sen meg nem felelhettem,^a minden tisztelettel vagyok

Méltóságodnak
Pest, márcz. 2. 1861

alázatos szolgája
Arany János^b

^a felelhettem, – 1 jav.

^b egyb.

1276.

ARANY JÁNOS – ROZVÁNY GYÖRGYNEK

Pest, márczius 3. 1861.

Kedves barátom! Szíves megkeresésed folytán sietek válaszolni. Tegnap volt nálam Tisza Kálmán és értesített az ottani választási kombinációkról, de én neki is kinyilatkoztattam, hogy bármennyire köszönettel fogadom is szeretett földijeim megemlékezését, mint irántam soha el nem fogyó rokonszenvőknek újabb tanújelét, azon felelőséget nem merném magamra vállalni, hogy a mostani igen bonyolult és nehéz országos viszonyokban őket képviseljem. Az én pályám, bár nyilvános, de a politikaitól annyira különböző volt mint ez ideig, hogy nagy öncsalás kellene arra nézve, hogy magamat a követi pálya betöltésére képesnek gondoljam, s bár a hazának joga van minden honfitól megkivánni a szolgálatot, azt hiszem, csak kárára lennék érdekeinek, ha olyan állásban akarnám szolgálni, mely tehetségeimmel kedvező arányban nincs. 1848-ban, igaz hogy félig erőltetve, hagytam nevemet szerepelni a jelöltek lajstromán:¹ 15 de azóta öregbedett tapasztalásom, és megtanultam, „kiki a maga szerepében”. Én az enyémben igyekeztem megtenni azt, a mi tehetségemtől telt. Ha oly idők járnának, hogy lelkiösmeret furdalása nélkül elfoglalhatna egy magamféle ember 300–400 közt olyan helyet, mely inkább tisztességes otiumnak² és némileg más pályán érdemlett „sine curának”³ 20 lenne tekinthető: akkor én sem volnék ily scrupulósus:⁴ de most ember kell a gátra. Tanácsolom inkább: értsetek egyet! Személyes idegenkedésnek ne áldozzatok föl az elvet, és azon legyetek, hogy szétszakadozás által oly diadalt ne mozdítsatok elé, a melyet magatok sem szeretnétek.

Mégegyszer köszönöm bizalmatokat és olybá veszem, mintha a nekem szánt megtiszteltetésben részesültem volna: de külső, benső minden körülmény arra int, hogy távol tartsam magamat az úgy sem nekem való pályától.

Kedves szüleidet, nődet, testvéredet s mindazokat, kik rólam jól emlékeznek, szívesen üdvözölve, téged barátilag ölelve, maradtam igaz 30 híved

Arany János.

1277.

ARANY LÁSZLÓ – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1861. március 3.]

[A levél tartalma nem rekonstruálható.]

1278.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. március 3.]

Kedves barátom!

Tegnap este tértem haza Miskolcra, hol hét hétig voltam; türelemből, időből, pénzből végkép kifogyva végre haza tértem, [!] Nem épen eredmény nélkül, de ez az eredmény igen kevés, azonban ez is sokat ér. Ha lehet később vissza megyek.¹

Igen örülök hogy az az izé tetszett,² Miskolcra voltam mikor kijött, de ott tudomásul se vették.

Sajnálom a mit saját dolgaidról irsz, azonban türelem és reményesség! Furcsa, hogy máskor is épen ilyen forma körülmények közt^a kellett Pestre menned.

Én már mondtam neked: hogy küldök a mikor lehet és a mit lehet,³ azt aztán vedd jó szívvvel s éljed egészséggel, én egyebet nem kívánok; de édes barátom ha már asszonyaink jöttek közbe; akkor az én nagy-lelkű (?) ígéretemnek, vajmi kevés hasznát fogod venni! ha a kedves komámasszony az én asszonyomnak ruháról, mentéről és a jó Isten tudja miről nem beszél: nehezen viszed el szárazon. Pedig most is elegyedtem már miatta bizonyos mentehistoriába,⁴ hátha még több illy sugalmakat hall....

Szóval hát a honorarium csak hadd maradjon, hadd gyűljön, én igyekszem neked, mentől többet és mentől jobbat küldeni.

Most pedig kérésem van hozzád, sajnálom: hogy mást nem nézhetek ki áldozatul, de nem bízom a Pesti írourak készségében.

^a közt – k elk.

1^{ör} Lehet-e és hol Pesten zöld tintát kapni? olyan zöldet, mely meg
száradás után is állandóan olyan maradjon, mert olyan van mely az
íráskor zöld azután megfeketül, de ilyen nem kell.
25 2^{ör} Szükséges-e nekem a Buda-Pesti Szemle példányaiért Portót⁵
fizetnem, vagy ez csak könyv árusi csalás?
3^{ör} Légy szives ezt a nyilatkozatot a Pesti napló és Magyar Sajtó-
ban a hirdetések közt kiadatni, egyszer egyszer, közép nagyságú betűk-
kel, s a díj felől engem pontosan értesíteni.⁶ Ezt is más bízta rám mint a
30 zöld tintát, ez utóbbi felől tehát, tinta helyett csak értesítést küldj.
Minden nap imádkozom az Istennek hogy mentől elébb, magam ír-
hassak neked saját kezeimmel sokat sokat...
A jó Isten áldjon meg mindnyájotokat,! [!] csókolunk ölelünk
szívből. Hanva Martius 3. 1861.
35 a régi Tompa M^b

^b egyb.; M leh.

1279.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

[Pest, 1861. március 4.]

Édes öcsém!

Rövid leveledre röviden válaszolok, noha e tárgyban egy nappal
előbb R.[ozvány] Gyurinak is irtam,¹ s így azóta Szalontán tudva lehet
gondolkozásom. Én most követ lenni nem akarok. Nem használnék vele
5 sem a hazának, melynek most politikai képességekre van szüksége, sem
magamnak, hogy pár hétre kizavartatván „sodromból” azután még bajo-
sabbban jönnék rendbe. Így válaszszatok mást – de nehogy pártra szaka-
dozzatok. –
Nőm, Julcsika, egészségesek, Laczi ma irt, annak sincs semmi ba-
10 ja.² Ölelünk mindnyájan, mindnyájotokat. Nem rándúlsz-e föl ad corona-
tionem?³ (ha lesz.)

Szerető sógorod
Arany János^a

^a egyb.

1280.

ARANY JÁNOS – AIGNER LAJOSNAK

[Pest, 1861. március 6. után¹]

Tisztelt Aigner úr!

Igen szeretném, ha maga szabná meg föltételét, miután a rendes
díjazás aránya szerint kevés esik és én nem tudom mennyi munkájába
kerül azon czimek összegyűjtése. Mindenesetre szólni szerencsés volt
5 [?] e tárgyban.

AranyJ^a

^a egyb.

1281.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. március 8.]

Kedves Barátom!

Egy verset küldök itt,¹ de mert tudom hogy te az oly allegoria félé-
ket^a melyek a magyarázaton végződnek, nem szereted, ezt pedig^b máskép
kivinni nem tudtam, kérlek – ird meg a nyílt postában adod-e, nem adod-
5 e?² Hogy ez utóbbi esetben küldhessem a Nefejejtsnek,³ <hogy> hova
épen adós vagyok egy verssel.

Hugo Victor^c Zim-Zizimijét még tavál, midőn közölni lehetlen volt,
adtam volt át Csengerynek.⁴ Most, Pesten jártomban feledtem róla kérde-
zősködni. Igen hosszú-e az neked? Kérd el Cs-[engery]től s olvasd át.

10 Maradok KSzm. Mart. 8^k

Szerető híved^d
SzKároly

^{a-d} egyb.

1282.

ARANY JÁNOS – ERDÉLYI JÁNOSNAK

Pest, márcz. 9. 1861.

Tisztelt Hazafi!

Nem sűrgettem; tudom, hogy el van foglalva hivatalos dolgokkal, tudom, hogy a kor izgalmi sem férnek össze^a a csendes irodalmi foglalkozással. De Kegyed látja, mily nagy kinban vagyok. Senki sincs oldalamnál. Szánjon meg, kérem, s ha specialis birálatokkal nem akar vesződni: küldjön valami általános elmélkedő cikket a főrovatba.¹ Ott is nagy a hiány. Vagy a külföldibe. Mindegy, akármit: akárminek hasznát tudnám venni. Sőt nevének támogatására is szükségem van.

10 Fogadja szives üdvözlésemet!

igaz tisztelője
Arany János^b

U.i. Bár mely szegényül is ütött ki az előfizetés: mindazáltal oly állapotban vagyok, hogy habár szerényen (ivenkint 30 ft) – díjazhatom is a
15 dolgozatokat.

^a egyb.

^b egyb.

1283.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, márcz. 9. 1861.

Mein lieber Karl!^a

Igen, a verset adni fogom.¹ Csengeri nekem is szólt már a Zim-Zimről, azt hiszem az nem lenne igen hosszú, alkalmilag átveszem tőle, s
5 adni fogom.²

^a A megszólítás gót betűkkel.

Most úgy állok, hogy közelebb pár számban Búlcú költeményei jönnek (t.i azok bírálata),³ aztán a Vadnai regénye⁴ és Jókai Szegény gazdagjai.⁵ E rovatban tehát nincs sietős munka. Hanem azt^b kérdem:

1.) Nem tudnál-e két vagy három <cz> számba való vezérczikkkel
10 megsegíteni? Most két számban Brassaitól jó valami, s azután épen semmi sincs.⁶ Magam vagy leszek képes írni, vagy sem. Ha ezt nem, akkor

2. Nem tudnál-e valami külföldi könyv ismertetést ütni össze az illető rovat számára? Itt még nagyobb az üresség, mert már a jövő számra is alkalmasint kellene. Ha ezek közül egyikre vállalkozol, légy szives tudni, hogy én a másikat megcsináljam osztán. – Ha egyiket sem tehetnéd
15

3.) Miután a Kisfaludy-Társaság ülései merő protocollom hitelesítésből állnak:⁷ nem tudnál e küldeni valami felolvasni valót: már akár beköszöntőt akár csak úgy. Például egy sikerült részletet Shakspeare fordításidből. –

20 Sietős válaszat elvárva ölel és csókol

barátod
Arany J^c

^b azt – besz.

^c egyb.

1284.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. március 11.]

Kedves Barátom!

Sietek, első postával, válaszolni leveledre. Vezérczikk féle most leginkább^a kezemre esik – s azt (egy vagy két számra szólót) 20 dika előtt meg fogod kapni! (20-kán jelenik meg azon szám melyre még van
5 vezérczikked.²) Külföldi könyvismertetést azért nem írhatok, mert – semmi új könyvet nem ismerek, nem láttam, olyast mi lapod reach-ébe³ tartoznék. A Kisf. társasághoz pedig semmi olvasni valót nem küldhetek.

^a leginkább – leg inkább [?]

Sh. fordításaim közül simitáson még csak az a kettő ment át mi már be-
adva van:⁴ a többi még egészen durvafaragás.

10 Ölel s csókol

hived
Szász K.^b

^b egyb.

1285.

A NAGYSZALONTAI REFORMÁTUS EGYHÁZ PRESBITÉRIUMA – ARANY JÁNOSNAK

[Nagyszalonta, 1861. március 13.]

Tekintetes Úr!

A' szalontai helv. hitv. Egyház teljes számú népgyülekezete, e' f.
1861. évi febr. 17.kén, – Jegyzőkönyvi 12/1861. sz. szerint, – a' nép-
képviselési presbyterium tiszteletbeli tagjául Tekintete[s]^a Urat megvá-
5 lasztván: a' midőn erről – f. hó 7kén tartott egyh. gyűlésünk 15/1861. sz.
a. határozata nyomán Tekintetes Urat értesíteni szerencsénk van, egyszer-
smind tisztelettel vagyunk

Szalontán 1861 márt. 13.

Tekintetes Úrnak

10

alázatos szolgálói:
Nagy Sándor mk
lelkész.

Gere Ferenc^b sk^c
Egyh. jegyző

15

Molnár Istvan [!]¹
Gondnok

^a Tekintete[s] – emend.

^b egyb.

^c egyb.

1286.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

KSzm. [1861.] Mart. 13.

Kedves Barátom!

Midőn tennap előtt leveledre válaszolván azt ígértem hogy 20-ka
előtt tőlem vezérczikket kapsz, még nem tudtam miről fogok írni. S mi-
5 dőn keves [!] gondolkodás után abban állapotam meg, hogy „még
nehány szót a kritikáról” irok¹ – siettem vele hogy ne 20-kára, de mi-
előbb felküldhessem. Mert – nem tudván: akarod-e e polemiát?² s általá-
ban e tárgy tovább füzését, illendőnek véltem módot nyújtani, hogy ha
netalán nem akarod ezt, időd legyen még valami másról gondoskodni.

10 Most hát csak arra kérlek, tudasd legközelebbi nyílt postádban
(vagy levél utján) adod-e e czikket vagy nem? csináljak-e helyette
(utóbb) mást? vagy megmaradjunk ennél?

Ólélő [!] barátod

SzK.

15 Igaz no! Mindig akartam kérdezni! A Szalontaiak választottak-e
már B[alogh] P[éter]^a helyett papot? Egyes vagy kettős papság van-e ott?
S mily jövedelmű lehet? Bizonyos okból kérdem.

^a egyb.

1287.

ARANY JÁNOS – BRASSAI SÁMUELNEK

[Elveszett]

[Pest, 1861. március 14.]

[A levél feltehetőleg Brassai *Még is valami a fordításról* c. cikksorozatá-
val állt kapcsolatban, amelynek első két része a SzF I. 19. (1861. márc. 13.) és
20. (márc. 20.) számában jelent meg, s csak a 26. számban (máj. 9.) folytatódott.
Arany a folytatást kérhette.]

1288.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, márcz. 14. 1861.

Édes Palim!

Szász Károly, felszólításomra, hogy írna valami főczikket a jövő számra – mivel épen nincs semmi – a te közölebb [!] megjelent cikkeit 5 det választotta „a kritikáról”¹ – azok némely állítását czáfolva. Örömetst leküldeném neked, hogy lásd, mielőtt nyomva lesz: de az idő rövid, ha-csak te vagy Brassai bácsi (kinek szóló, ide zárt levelet légy szives azon-nal kézbe juttatni) rögtön – még 20-áig hogy meg is kaphassam – nem küldetek valami főczikknek valót.² Ha semmi egyéb nem lesz, kénytelen 10 leszek adni, a nélkül, hogy előre láttatnám veled. Tudatni azonban így is szükségesnek gondolám: nehogy te, a te érzékeny magányodban valami ellened szőtt complótnak³ hidd a felszólalást. Én polemiát nem akarok; de szeretném hogy ez által ne elnémulásod, hanem élénkebb föllépted eszközölhetném. Győződjél meg, hogy én semmi nagyon czirolgató tej- 15 fel-kritikát nem akarok, csupán annyi mérséklést, hogy a lap létezését ne hozzam <...> veszélybe. Az történnék pedig, ha <minden> tekintet nélkül^a neki rontanánk mindennek és mindenkinek. A „fortiter in re” ellen soha sem leszek, csupán a „svaviter in modot” ajánlanám.⁴

Bár csak itt volnál, itt lagnál közöttünk. Bár az a segélyegylet 20 szervezködnék hamar: de a political lég annak sem látszik kedvezni. Úgye, elvállalnád a titkárságot, illő fizetés mellett?⁵ –

Köszöntünk, kedveseiddel! Válaszod minden esetre kérem, rögtön!

igaz barátod

Arany János^b

25 U.i. Nehány forintod már volna nálam, közelebb – (ha lehet többel együtt) leküldöm.⁶ Az az alkalmatlanság benne, hogy magamnak kell a postára vinni, s ott néha egy óráig elvárakozni, míg rám kerül a sor. Azért várnék hozzá még, hogy többet küldhessek. –

^a elv.

^b egyb.

1289.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, márcz. 14. 1861.

Kedves barátom Károly!

Rögtöni segítségedet – én nagy szükségemben¹ – szívesen köszönöm. A vélemény-tusát nem kerülöm a lapban, s így cikked közlését, a
5 mint általában az igazság kiderítése s az eszmék tisztítása végett szükségesnek tartom, úgy különösen azt az eredményét is szeretném, hogy Gyulait a lap körül kissé elevebb munkásságba vonnók vele. De tartok tőle, hogy az utóbbi épen ellenkezőleg üt ki. Az „igazság heve” téged is elragadt egy kissé, s a meggyőződés szülte fölhevülésben nem vetted
10 eléggé számításba Palinak igazán „mimosa” kedélyét. Értem némely kifejezéseidet.² Mindjárt előre mondod, hogy Gyulai némely [!] állítása ellen fegyverkezel, ... „abban nincs^a igaza (mondta volna inkább nem volt szerencséje eltalálni a valótlannak ellenkezőjét); következetlen – vegyen ön hánytatót, mert epés (Ezt Pali a legphysicaibb értelemben
15 magára veszi s legott el is önti az epe) – ... szamár (ezt úgy veszi, mint ha az ő kritikái csupán ilyenekből álltak volna) ... po ... (ezt egész kritikai eljárása teljes és tökéletes elítélése [!] gyanánt veszi, s általában, a mit működéséről felhozasz, abban teljesen kárhóztatva fogja egész kritikai multját találni). ... Továbbá te megbotránkozol Gy.[ulai] cynismu-
20 sán^b körmére üssenek... – fiakker társaság³ ezt Pali^c egy szálig ő rá az ő modorára mondottaknak veendi.^d – S ime ő vádolni fogja<,> a te modorodat, szenvedni fog a miatt egyénileg, azt gondolja, hogy épen személye (epés &c) körül jársz, holott kissé símább igazságot eltúrt volna, talán. – Már most nem tudom, mit tegyek: a cikket szeretném adni,
25 szükségem is van rá; de szerettem^e volna előbb láttatni Palival, a mire nincs idő.

^a nincs – n jav.

^b cynismusán – y i-ből jav.

^c Pali – P p-ből jav.

^d veendi. – . jav.

^e szerettem – m jav.

Elvárom sietve válaszodat. Igen! Szalontán kettős papság van, már,
úgy hallom, betöltve. A jövedelem régi módi: föld, búza &c. meg egy kis
pénz.^f Mennyire rug, nem tudom.

30 Ölellek

barátod
Arany János^g

^f pénz. – z jav.

^g egyb.

1290.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. március 15.]

Kedves Barátom!

Különös viszonyba jöttünk mi, t.i. Gyulay és én, a mi teoriainkkal
és praxisunkkal. Én azt mondom: a kritikus soha se gorombáskodjék s
személyeskedő vonatkozásokat ne tegyen^a – azonban szélteben gorom-
5 baskodom s olyasokat irok miket Gyulay^b magára vehet! – Gyulay azt
írja: hadd gorombáskodjék, személyeskedjék a kritikus; s őt – ha valaki
vele ezt teszi – előnti az epe. Ó: petit veniam sed non^c dat;¹ s némi tekin-
tetben én is, bár megfordítva.

Egyébiránt igazad van. Palit kímélni kell. S azért im fölhatalmaz-
10 lak, szelidíts, törülj^d a mit jónak s szükségesnek látsz – sőt jó lesz, ha
czikkem szelid modora teend tanubizonytságot elméletem életrevalóságá-
ról. Hanem e szót: „fegyverkezem” – „Gy.[ulai]nak nincs igaza” oly bá-
rány ártatlannak találom, hogy! Ám lásd s tedd. Azt sem bánám ha vele
előre a cikk közölhető volna. Nem lehetne-e a Brassai cikkét 3 számra
15 terjeszteni? Akkor kiadná az idő.² De másfelől tán jobb hogy Pali csak
majd a szelidített nyomtatásban olvassa.

Egyszóval látod, hogy én – teoriámhoz ragaszkodásomat azzal is
kijelentem^e miszerint kész vagyok egész engedékenységgel^f mindenbe

^a tegyen – eg jav.

^b Gyulay – G g-ből jav.

^c non – n th.

^d törülj – t jav.

^e kijelentem, – m d-ből jav.

bele egyezni – még (ismétlem) abba is hogy félre tedd az egész cikket s
20 mást kívánj tőlem (persze csak később).

Sietve, mint kívántad.

Ölelő barátod

SzK

Mart. 15k

^f engedékenységgel – e é-ből jav.

1291.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár^a mart. 16. 861.

Kedves barátom!

E levelem átadója b. Kemény Gábor ur,¹ Erdély legreménydúsabb
ifja. Ajánlom szives indulatodba.

5 Ide zárva küldök három pártoló tagot, a pénzt nem küldöm, hanem
használok engedelyedet s kérlek fizess ki azon tiszteletdíj-összegeből,
melyre vagy megdolgoztam vagy meg fogok dolgozni.

Mind én, mind Brassai, sőt Szabó Károly nem sokára dolgozatokat
fogunk küldeni.²

10

barátod

Gyulai

Kedves nődet és leányodat üdvözlöm.^b

^a Kolozsvár – r elk.

^b üdvözlöm – m n-ből emend.

1292.

A BONYHÁDI CASINOI EGYLET – ARANY JÁNOSNAK

[Bonyhád, 1861. március 22.]

Kisfaludi-Társaság igen Tisztelt Elnökének.^a

Pesten.

Van szerencsém a bonyhádi casinói egylet nevében a „Kisfaludy-
társaság” alapjának nevelésére 10 o.é. f, Tekintetes Urnak átküldeni.

5 Tisztelettel vagyok
Bonyhádon martius 22.^{én} 1861

Tekintetes Urnak
alázatos szolgája
Rausz Romnald^b
egyleti elnök.

10

^a a sor felső része le van vágva

^b leh.

1293.

A NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR-EGYESÜLET
– ARANY JÁNOSNAK

[Nagyvárad, 1861. március 25.]

Kisfaludy-Társaság mélyentisztelt Igazgatója Arany János Úrnak!

A Kisfaludy-Társaság részére egyesületünk, /. alá hajtott 2. számú
határozatában, 100. irva egyszáz forintot osztrák pénzbecsben alapítvá-
nyozott, s ez által a mélyentisztelt Társaság alapítóinak sorába lépett.

5 Mit midőn bejelenténk: egyszersmind az alapítványi összeget, egy darab száz forintos bankjegyen, tiszteletünk kijelentésével ezennel megküldjük.

Kelt Nagyváradon, márczius 25-kén 1861.

Nagyváradai takarékpénztár-egyesület.

10 Titkár:

Stauffer Lajos^a

Elnök:

Györfly László^b

^a egyb.

^b egyb.

1294.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár mart. 28. 861.

Kedves barátom!

Későn válaszolok sürgős leveledre, de nem ok nélkül. Leveled vételekor beteg voltam, később pedig, midőn a szintén sürgős válasznak
5 már nem igen volt értelme, nem akartam dolgozat nélkül köszönteni be hozzád. Itt véssz egy költeményt, melyet nem sokára két főcikk s egy vagy talán két novella fog követni.¹

A mi Szász Károly újabb polemiáját illeti, te ugy látszik egész Berzsényinek [!] tartasz engem nem ugyan tehetségre, hanem érzékeny-
10 ségre nézve.² Nem tudom, édes János, hogy mivel érdemlém ezt^a tőled. Sok hibám van ugyan, de a hiuságot vagy az irodalmi érzékenykedést még ellenségeim sem vetették soha szememre. S te mégis azt irod nekem, hogy miután Szász K.[ároly] polemiáját nem közölhetted előlege-
15 sen velem,^b legalább tudatni szükségesnek látod, nehogy érzékeny magányomban valami ellenem szőtt komplottnak³ higyem. Jól tudom, hogy te mindezt a legjobb indulattal irod, de épen azért ne vedd rossz neven s engedd nekem is hasonló indulattal kinyilatkoztatni, hogy író barataimtól [!] soha sem kívántam, hogy úgy gondolkozzanak, mint én, ne irjanak ellenem s megelégszem, ha őket ellenkező véleményök daczára is szeretni és tisztelni tudom. Annyira megutáltam tiz évi tapasztalásom után

^a ezt – z jav.

^b velem, – m jav.

irodalmunkban a sok kicsinyes hiuságot, a személyek szertelen cultusat, a bartság pajtáskodásait, hogy irodalmi ügyekben kihalt szivemből minden gyöngédség, még az is, minek talán volna értelme. Azért kérlek soha se ird meg nekem, hogy ki és mit akar rólam írni lapodban, teljességgel
25 nincs kedvem azt a rosz izlésü szerepet játszani, melyet Szasz K.[ároly] bírálatodra irt nyilt levelével játszott.⁴ Az afféle megjár magán levélben, de nem a közönség előtt; olyan, mint a mikor a férj a világ előtt csokolózik nejével.

Még egyszer mondom, hogy <nekem> nem esik nehezemre bár-
30 mennyi polemia jöjön ki ellenem lapodban. Azért épen oly hive maradok lapodnak, támogatni foglak, a mivel lehet, – bár többet tehetnék – nem csak azért, mert szeretlek és tisztellek, mert különben ugy sincs más lap, hova dolgozzam, hanem mert lapod iránya általában véve magához vonz. Más az én bajom, más az én érzékenységem édes János. Némi aggodal-
35 maim vannak lapodra nézve, melyet én viszonyaink közt a kritika ügyével ugyanazítok. Ha te is megbukol, nem tudom ki fogja fölemelni a porbul a^c megvetett és kirugdalt kritikát, ha te is nagy hibakat követsz el mint szerkesztő, nem tudom ki adja vissza azon hitet, hogy lehet következetes és kitartó kritika. E pont némi kapcsolatban levén az én ügyem-
40 mel, azért bővebben beszelek róla.

Kritikai lapot háromféleképp lehet szerkeszteni. A szerkesztő nem ad ki oly czikket, melynek nézeteit nem osztja. Ez nálunk kivihetlen, másutt is sok bajjal jár, mert néhány ugyanazon szellemtől lelkesített dolgozótársakat föltetelez, kikhez aztan lassanként több ujoncz járul.
45 A második mód az, midön a szerkesztő nagyában [!] hü marad ugyan bizonyos irányhoz, de a körülmények szerint többet vagy kevesebbet nyilt kérdéseknek hagy. A harmadik az, midön kiad ugyan mindent, mely egy vagy más tekintetben figyelemre méltó [!] czikk, de a hol nézetei elternek általános vagy részletes jegyzetekkel kíséri. Te úgy látszik, hogy
50 e két utóbbi módot akarod egyesíteni. Ez ellen nincs semmi szavam, de ohajtanám, hogy világosabban és következetesebben tedd. Programmodban semmi szó sincs erről, lapod folyamában pedig csak kétszer nyilatkoztal, hogy ez meg az nem nézeted, egyszer Zilahy, másszor Szasz ellenében.⁵ A többi e szerint mind a te nézeted, a mit én <legalább> nem
55 hiszek, mert olyas dolgokat is^d olvastam egyszer és másszor lapodban,

^c a – besz.

^d is – besz.

melyeket nem tehetek föl rólad. Az én cikkekre is jegyzetet kell vala-
tenned, hogy ez ügyet meg akard vitatni <vagy> s ezért nyílt kérdés-
nek hagyod, vagy pedig megmondanod, hogy itt meg itt nem értesz ve-
lem egyet. Most már melyik lesz a te véleményed a Szász Károlyé vagy
60 az enyém avagy alkalmasint az egyik sem? <Jól van, de> Ha szó nélkül
hagyod, a lap a három mód közül egyik szerint sincs szerkesztve s köze-
ledik a Józsikaféle [!] módhoz, mely iránt én nem taplálhatok jó véle-
ményt.⁶ Jól tudom én édes János, hogy nincs oly szerkesztő, ki minden
munkát elolvashasson, miről lapjában irnak s egyről másról ne nyilat-
65 koznék másképp, mint dolgozótársainak bármelyike, nem is ily lehetlensé-
get kívánok, de azt meg lehet várni, hogy az ítelet indokolásaiban ne
sértse meg a lap nézeteit, az igazságtalan ítéletért a bíráló felelős, mit
mindig helyre hozhat szükség esetében a szerkesztő, de az általános el-
vekért a szerkesztőt szokás kérdőre vonni.

70 Ne vedd rossz neven megjegyzéseimet, nem tenném, ha tudnám,
hogy rossz neven veszed. Tudom, <hogyan> mennyi bajjal küzdesz s cso-
dálkozom, hogy ily jó lapot tudsz kiállítani annyira rossz körülmények
közt. De keservesen tanulván meg az életben, hogy ne csak a körülmé-
nyekben, hanem magunkban is keressük a hibát, nem tehettem, hogy
75 legalább egy szerintem a legfőbb pontra ne tudassam veled aggodalma-
mat. Most visszatérek ügyemre. Szász Károlynak felelni fogok.⁷ A mult-
kor is felelni akartam, <de miután> sőt <...> meg is irtam válaszomat, de
miután te nem igen biztattal, ne hogy kellemetlenséget okozz nekem,
nem küldöttem el. Most már lehetetlen, ki nem szállnom a sikra, miután
80 úgy látszik Szász Károly mindenképp landzsát akar törni velem. Legyen
kivánsága szerint. Mihelyt cikkét veszem, tüstént felelni fogok reá, s
reám nézve mindegy lesz, ha jegyzetekkel kísérve adod is ki.

Még egyet! Te úgy látszik azt hiszed, hogy azért nem dolgoztam
eddig neked kritikákat, mert nem akarom kritikusaid közé elegyíteni
85 magamat s azt hiszem rólad, hogy csak simogató kritikát akarsz. Nem
vagyok én sem ily nagyra látó, sem oly^e megfélemlen ember. Az igaz,
hogy egy pár dologban lehetetlen vagyok lapodra nézve, de azért elég oly
tér van, hol minden összeütközés <...> félelme nélkül dolgozhattam vol-
na neked. Azonban gyermekem és nőm bajai, iskolai elfoglaltatásom,
90 <óra> lezckéim a magyar irodalomból egy tizenöt magnásnőből álló

^e oly – o jav.

társaságnak, a muzeumegylet^f dolgai, hol mindennemű bizottmányba kineveznek s rendesen én vagyok a tollvivő főlemesztették időmet. Kedvem sem igen vala, azonban igyekezni fogok e tekintetben is helyre hozni mulasztásaimat.

95 Vajjon az írói nyugdíj-intézeti titkárságból lehet én [?] valami? Én 5–600^g forintnyi fizetésre is örömet fölmennék, csak hogy itt félév előtt fel tartozom mondani hivatalomat. Mind neked, mind Csengerynek közelebről bővebben fogok írni ez ügyben.⁸

100 Nömmel együtt köszöntve nödet és Julcsát! maradtam
barátod
Gyulai Pál

^f muzeumegylet – y jav.

^g 5–600 – 5 4-ből jav.

1295.

DR. KOVÁCS PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Győr, mart. 29. 1861.

Tekintetes Igazgató Ur!

Az ide mellékelt 10. forintból, 5-ttel gr. Battyányi Géza¹ a' Kisfaludy-társaság alapítóinak diszes sorába kíván lépni, mint a' szükségelt
5 100. fnyi tőke egy évi kamatjával. Elég-e ez így nálam beírva, vagy külön kotelezevényt [!] is igényel a' társaság? Méltóztassék engem erről tudósítani, nevezett derék hazánkfiát azonban mindenesetre az alapítók sorába felvenni 's nevét annak helyén mielőbb közzé tenni. – A' fenmaradt 5. forintot pedig legyen szíves ön a' Sz.[ép] I.[rodalmi] Figyelő eddig
10 dig kijött számaint czimem alatt: D' Kovács Pálnak – Győrött. – haladéktalanul postán megküldeni, kérvén azoknak további folytatását is, – a' díjt hasonlókép leküldendem. Egész tisztelettel maradván önnek

tisztelője
DKovács^a

^a leh.

1296.

ARANY JÁNOS – NAGYVÁRAD VÁROS KÖZÖNSÉGÉHEZ

[Pest, 1861. március 31.]

Mélyen tisztelt közönség! Ha az első meglepetés óráiban midőn a nemes közönség tisztelt képviselőjévé történt kineveztetésemet hozó levelet vettem – nehéz lett volna szavakat találnom érzelmeim és köszönetem kifejezésére: mennyivel nehezebb az most, midőn a késedelmes
5 válaszáért mentegetődnöm s a hálátlanság színét kell magamról elhárítanom. A nemzeti remény és aggodalom percenként változó benyomásai, az élethalál nagy kérdéseim szorongva csüggő általános feszültség közepe-
10 telt, kicsinynek érzem magamat arra, hogy csak pillanatig is személyem felé hagyjam fordulni a közfigyelmet s netalán akaratom ellenére nyilván-
15 nosság elé kerülő hála-szózatot azt a véleményt támassza, mintha oly férfiak dicsőségében kíváncznék osztolni, akik politikai nagy képességük, – multjuk érdeme, szenvedései, – s a jövőben vetett bizalommál fogva efféle nyilatkozatokra nálam ezerszerre inkább jogosítvák. Mert én nem hivatkozhatnám polgári érdemekre a multban, nem nyujthatnék biz-
20 tatást, vagy kezességet személyemben a jövőre. Legfőlebb azt mondhatnám el, mi teszi előttem becsessé a kitüntetést melyben részesíte Nagy-
Várad városa. Elmondhatnám, hogy első ifjuságom emlékei egy másik szülőföld kedves láncáival vonnak e derék városba vissza;¹ hogy ott kezdém először ismerni az alkotmányos élet mozgalmait,² melynek be-
25 nyomása ifjúi lelkemben oly elválaszthatlanul forrott össze azon város helyiségeivel, hogy azokat ezek nélkül ma sem képzelhetem; – szólhatnék egyes polgárai szívességéről, melyben részesültem;³ sőt érinthetném a fájdalmat is, mely elfogta keblemet, midőn évek mulva az elnyomatás szomorú napjaiban, – egyszer ismét odalátogatván⁴ – nem találtam többé
25 az élénk vidor lelkesült magyar várost, – nem az ismerős arcokat, a vidék jeleseinek ragyogó koszorúját s levert kedéllyel siettem ki onnan, miként a próféta Jeruzsálem holt falai közül!⁵ De most képzeletem újra felépíti e romokat; újra pezsgő fiatalságban teremti elém az alkotmányos lét sugarán felüdülő várost; mi hogy ne legyen csalóka fény, egyesítve küldöm
30 fohászatot Istenhez a nemzet millióival! Fogadja a tisztelt közönség

hálám őszinte kifejezését s forró üdvözlésemet, mellyel vagyok a mélyen tisztelt közönségnek

Pest Feltámadás napján 1861.

alázatos szolgája:

Arany János.

35

1297.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Pest, 1861. április 3.]

Kedves Palim!

Röviden válaszolok. Hagyjuk a vitás pontokat személyes találkozásra.¹ Azt hiszem, ez nem halad soká.² Hidd el, hogy sokszor nem tehetek mást, adnom kell, a mi kezembe akad. Bárcsak ittfenn lagnál te! Rajta leszünk, hogy jöhess. De azon nagy urakat, kik e dolog élén állnak, most egyéb foglalja el. Volt egy gyűlés a minap,³ de hihetően a titkár megválasztása a részvényesek közgyűlésének lesz fentartva, kik még nem léteznek. Mi csupán ideigvaló „bizalmi férfiak” vagyunk. Ohajtom, hogy ez minél hamarabb történjék, hogy idejében felmondhass. Azonban ezt nem kell oly szorosan venni. Kőrösön is állt az a félévi leköszönés papíron, mégis péld. én lemondtam – 7 azaz hét nappal az új tanév kezdete előtt, s elfogadták. Neked is elég lesz hét heti.

Idezárva küldöm eddigi dolgozataid némi anyagi díját, a mi szegényes tárczámtól telik.

15 Hanem már most kérlek, kényszerítlek istenre és minden szentekre, hogy ha kész az a novella, hacsak az egyik is, küldjed nekem azonnal!⁴ mert még Jókai sem ír többé, mióta elragadta a honboldogítás szele.⁵ És nincs, a szó teljes értelmében semmi, semmi.^a Most egy fordításba kezdek, mely két számra elég lesz.⁶ azontúl – sonica⁷ felakadok. Nézd körül
20 hát, a mi van, és küldd fel... 8^{ad} nap alatt.

^a semmi. – m i-ből jav.

Brassai úrtól is várom a megkezdett főcikknek folytatását, – vagy egyebet is – a mi jöhet.⁸ Légy cos-a kérlek⁹ (de ne légy kőszá!). Üdvözlöm, valamint Szabó Károlyt is, kedves családjával, s az én kis keresztfiamat csókolom.¹⁰ Titeket is ezerszer!

25 Pest, apr. 3. 1861.

igaz barátod
hanem éhes szerkesztő szolgád
Arany J^b

30	<u>Gyulai.</u> Próza 2/3 iv ¹¹ Vers eredeti kettő ¹² egy fordított ¹³	20 f. ^c 20. 5.
----	---	---------------------------------

35	Ebből a Kisf. ív összege	össz 45 f. ^d 12.
----	--------------------------	--------------------------------

marad 33 f.^e

Melyet ezennel köszönettel küld:

Arany János^f

^b egyb.
^c f leh.
^d f leh.
^e f leh.
^f egyb.

1298.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. április 3.]

Édes barátom!

Minthogy a gombok Áprilist járva vissza mennek Pestre, használok az alkalmat, et sub ala foeminarum¹ küldök neked ismét valamit,² tituláld meg³ illendően és használd ha használhatod. Különben csak annyit mondok az Április járásra, hogy ha a mi asszonyaink így pitykéznek és per 42. váltó forint discurálnak:⁴ kifogyasztják mind kettőnkől a szuszt, s a hires véd és dacz szövetséget mellyet ők kötöttek rovásunkra,

a szépirodalmi figyelő érdemes szerkesztője, ki mint Szabó Richárd mondja Ataláról finom érzésű dalokat is irt hajdanában danában:⁵ keser-
10 vesen meg fogja bánni. Tehát mig lehet csak küldök, különben is úgy látom hogy egyből kettőt csináltatsz, vagy is még egyet az eredeti mellé verset, t.i. Mert hiszen milly rendithetlen hűséggel és pontossággal copiroztattad Sz.[ász] Károly barátunk által a Forr a világot⁶ ut Szép irodalmi figyelő docet.⁷ De elég a bolondságból. Csupán csak arra kér-
15 lek: hogy a gombok visszatérésekor, tudasd velem a Darvas Pál féle, Pesti^a naplóban megjelent nyilatkozat beigtatási díját,⁸ mert már igen kinoz vele, és aztán gondolom, hogy nem mi akarjuk ő helyette a költséget viselni s a dunába [!] hordani a vizet;⁹ különben is mi itt, akár a figyelő prenumerá[lá]sáva[!],^b a K. társaság pártolójává lenni megfog-
20 hatlanok vagyunk. De úgy van az verseimre egész Ekklésiámból egy előfizető sem akadt. Azután arra is kértelek hogy a magyar sajtóban [!] is nyomasd ki ama nyilatkozatot, de mi nem láttuk; kijött-e vagy nem? ha nem: már nem is szükséges.¹⁰

A múltkor küldött régi történet czimü versem talán nem is illik a jelen viszonyokra,¹¹ bár ne illenék; de azért csak add ki ha jónak látod; telik vele a lap, és ez a fő czél.

Kazinczy Gábornak – ha elnem [!] felejtet – add által leg szive-
sebb üdvözetemet, köszönöm hogy elutazása perczében is megemlékezett rólam. Állapotomról mindkettőtöknek ennyit: vagyok a mint voltam,
30 kipusztúlva kedélyből, türelemből, pénzből, maholnap tán kipusztulandó mindenből. Ápril közepén még vissza megyek Miskolczra gözfordóket szedni,¹² azután felhagyok minden orvoslással. Most az orvosok Marienbaadot [!] sürgetik, tan [!] jó volna, tán használna, de abból semmi se lessz; akár Calcuttába küldnének. [!] Ennyit egyszer mindenkorra, ti se
35 irjatok nekem e felől, nem szeretek róla se beszélni se hallani, bár csak a gondolkodással is így tehetnék, de az nem áll hatalmamban. Resignatio! sors mala nihil aliud.¹³ Isten áldjon meg kedveseiddel együtt. Feleségem is ir, tudom ő is azt kívánja.

igaz barátod

40 Hanva. Ápril 3. 1861.

Tompa M^c

^a Pesti – pesti [?]

^b prenumerá[lá]sáva[!] – re jav.; emend.

^c egyb.; **M** leh.

1299.

SZABÓ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár apr. 5. 1861.

Kedves barátom János!

Elsudálkoztál, tudom, mikor Gyulai leveléből olvastad, hogy még én is akarok lapodba valamit dolgozni.¹ Az igaz hogy ez^a a valami nem sokkal több a semminél; ne is magamnak, hanem a Pali ösztökélésének tulajdonítsd, ha szerkesztői asztalod fiókjának fidibussá² aprítandó papirhalmazát e küldeményemmel³ én is szaporítani találtam.

Hogy mi Anakreón eredetiben s mik az én fordításaim mellettök, nagyon jól tudom, te pedig még müértöbben és részrehajlatlanabbúl megítélheted. A Gyulai rostáján a sokból ez a néhány darab már áthullott (azaz hogy benne maradt, mert az alja <...> hullott el) de te az eredetivel kezdedben rostáld még egyszer át, s ha a te rostádban egy kettő benmarad, az is jó; azért küldtem kilenczet hogy válogathass benne, mint a juhász a pergőben.⁴ Ha hézagpótlónak egy kettőt használhatsz, nem hijába fáradtam; ha pedig igaz lélekkel ennyire sem méltathatod, tökéletes resignatióval⁵ megnyugszom rajta, s a szigorú birálat minden igazságos követelését csak a Szent atya lakedaimóni⁶ rövidségű non possumus válaszával⁷ háritom el magamtól.

Tudnék még én talán lapodnak valami cikket is küldeni, de ez is csak oly valami volna, a mit meglehet a te lapod természete nem vehetne be s a közönség még kevésbé kapna rajta. Ez a Heltai Cancionaléjának⁸ (melyből a péczeli könyvtárban még Toldynak unicum volt, most pedig már nálunk is van, a M.vásárhelyi<nek> iskolának^b is került elő egy példány) bibliographico-critikai ismertetése; miben Toldy, Vas pater és legujabban Mátray után⁹ még tudnék ujat is, igazat is mondani. – Irhatnék a Székely Estván első magyar kalendariumáról (1538. előtt nyomt.)^{c10} melyből muzeumunknak mai nap még igazán unicuma van (most hajtjuk Torma Károly barátommal¹¹ Háromszékben a második

^a ez – e jav.

^b iskolának – besz.

^c (1538. előtt nyomt.) – besz.

egyetlen példányt), ebben a hónapok után versek is vannak, nem rimre,
30 hanem régi öreg rythmusra. Ha akarod, majd talán megpróbálom.¹²

Magamról hosszasan irni restellek; megtört egy kissé ez az itteni új
élet (Erdélyben ugyan még ma is a régiben élünk), de azért én még is
csak a régi maradtam; természetemből engem az új levegő nem vetkeztet
ki.^d Az élet itt ridegebb, a levegő zordabb mint nálatok, de majd kitava-
35 szodik nekünk is valahára. Tudod, hogy én a jó reménységben iszonyúan
kितartó vagyok; de itt e szerencsém, mert csakugyan szörnyű szükségünk
van rá. Könnyű nektek Pesten vigan füttyölni, de itt, a hol a vármegye
házából csak ma reggel kezdték a Finanz-Verwaltung¹³ actáit ökörszeke-
rekkel czipelni, de az egy pár kétfejű sas még ma délbe sem akart a még^e
40 nem létező Tt. Kolozs vármegye házáról elszállani; hol még Pali barát-
unk is a közbiztossági bizottmány nem is nemzeti háromszin, hanem a
hajdani circumspectus¹⁴ szász városi tanács két színű rózsajelvényével
mellén, tartja fen mint közbiztossági férfiú (vulgo¹⁵ sasór) az Ordnung és
Ruhét;¹⁶ itt bizony, a kit a jó természet vérmes temperamentummal meg
45 nem áldott, az orrát lecsüggeszthet<n>i; a minthogy az életben nincs is
külömben.

Mind magam mind családom jó egészségben van; Gyula keresztfi-
ad csókolja keresztatyja s keresztanyja^f kezeit; derék izmos gyermek,
igen jó szivű, de vasfejű; bátor, nem félne az eleven ördögtől sem; csak
50 egyet nem szeretek benne, hogy a könyveket, hirlapokat rettenetesen
szereti, legnagyobb mulatsága, ha ezek közt duszválhat,¹⁷ reszket a
könyvért; csak abba bízom, hogy testalkata sokkal erősebb lévén mint
apjának, a tanulás nem fogja megrontani. – Kis Jolán keresztlányod is
igen egészséges, eleven mint a csík; a három gyermek közt mind az any-
55 ja mind a hozzá értő asszonyok ezt jövendőlik legszebbnek. Gizella már
ide s tova nagy lány lesz; a feleségem már mindig számítgatja, hogy két
esztendő múlva hogy s mint fog járni Karacs Teréz néni hires lányiskolá-
jába.¹⁸

Magam és nőm legszivesebben köszöntünk egész családotól;
60 örömmel gondolok azon lehetőségre, hogy az én nyári szünidőmben
(május 15 – jul. 15) Nógrádba menet ha csak egy két napot is Pesten
tölthetnénk; de a legjobb akaratom mellett sem merem ígérni mint bizo-

^d vetkeztet ki. – egyb.; . jav.

^e még – besz.

^f keresztanyja – a jav.

nyost; mert mit ígérhessen most az ember hónapokra előre mint bizonyost, kivált a kit sorsa ebbe a nagyon is bizonytalan jövőjű Erdélybe
65 vetett?

Isten minden jóval áldjon meg s tarts meg baráti szives emlékezetben!

igaz barátod
Szabó Károly mk

1300.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár april. 6^{án} 861

Kedves barátom!

Épen most olvastam el Szász K.[ároly] cikkének végét.¹ Nem annyira logikátlanságán botránkoztam meg, mint azon körülményen, hogy
5 cikkemet nagy részt vagy nem érti vagy nem akarja érteni.² Lehetlen ream nem válaszolnom.³ Te ugyan leveledben most sem biztatsz s alkalmasint azt várod discretiomtól,⁴ hogy felhagyok polemiámmal. Megbocsáss nem tehetem. E kérdés igen nevezetes, s ha egy kritikus ily különösen gondolkodik a kritikáról s az én cikkemről, hogy gondolkodik még a nagy
10 közönség. Föl kell világositanom mindkettőt, sőt az elsőnek egy kis leczkét is tartozom adni, hogy tanuljon gondolkozni. Három négy nap alatt megírom válaszomat. Azonban minthogy a szerkesztő jogairól nekem igen tág fogalmaim vannak nem veszem roszt neven tőled, ha visszautasítod^a cikkemet, akár azért mert nem akarod tovább szőni^b e
15 polemiát, akár azért, mert cikkemet igazságtalannak fogod tartani. De arra, mint barátomat kérlek, hogy sziveskedjél kinyomatni cikkemet külön és mellékeld lapodhoz. Mind a nyomtatás, mind a melléklet költségeit megfizetem.

Novellát lehetlen nyolcz nap alatt küldenem. Az akadály épen e
20 polemia, melyért félre kell tennem minden más dolgot s felhánynom egy rakas [!] kritikust[.]^c

A jövő [!] hét végén mind a főcikkeket fölindítom mind a novellát.⁵

^a visszautasítod – **d** jav.

^b szőni – **n** – th.

^c kritikust[.] – emend.

A pénzt köszönöm, nem vártam ennyit. Általában a tiszteletdíj dol-
gában ne légy annyira discret irányomban.
25 Nődet és Julcsát nőmmel együtt köszöntöm

igaz barátod
Gyulai Pál

1301.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

[Pest, 1861. április 10.]

Édes Palim!

Levágom leveled tiszta felét, hogy rögtön válaszoljak.

Csak te ne csinálj scrupulusokat¹ és ne várj invitatiót.² Minden sort
kiadok melynek neved áll alatta (sőt névtelenül is, ha úgy akarsz). Ez
5 semel pro semper³ legyen megmondva. Elfelejtetem én, mikor neked írok,
biztatni, hogy jó lesz, csináld meg ezt, vagy amazt, qui tacet, consentit.⁴
Sőt megvallom Szász cikkét^a is félig azért adtam, hogy téged újra meg-
szólaltassalak.⁵ Csak ide hát azzal a kézirattal. –

A novellát úgy szeretném, hogy vele^b kezdhessem, Majus elsőjén,
10 az új félét.⁶ Isten bizony nincs semmi, még^c kilátás sincs! Ma 10^{ik}, ha
25-re felküldenéd is, <nem> nem lenne késő. S az már nem 8 nap. Ha
nem küldöd, a víz is elapad előttem.⁷

Szabó Károly levele igen kedvesen lepott meg.⁸ De most nincs
otiumom,⁹ hogy neki amúgy lelkemből válaszoljak. Neked is csak kutya-
15 futtában kell írnom. A jövő számra még sehogy sem vagyok a kézirattal.

Kedveseidnek üdvözlésemet, neked baráti csókomat!

April 10/61.

Arany J^d

^a cikkét – z jav.

^b vele – l jav.

^c még – g jav.

^d egyb.

1302.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Pest, 1861. április 16. és 18. között]

Édes Miskám!

„Asszonyaink” csomagjában én is firkantok pár sort, sietve és kutyafuttában. A verseket igen köszönöm szépen: használtam mindeniket,¹ csakhogy természetesen egy kissé tartogatom a javát. No de most nem
5 erről akarok írni. Darvas Pál hirdetésének [!] ez a története.² Még akkor elvittem Emichhez, saját kezébe, hogy adja ki. Vártam, hogy kijő, s gondolám, ha ma kijő a Naplóban, kivágom, s holnap a Sajtóba adom, nem kell lemásolni. De nem vettem észre mikor a Naplóban megjelent. Nehány hét múlva sürgetem Emichet, az utána jár, s azon felvilágosítást
10 kapja és adja, hogy réges rég kijött már. Azt hittem akkor osztán, késő lesz a Magyar Sajtóba adni. Egyébaránt [!] az árjegyzéket, mai napig, sem kapom Emichtől^a – noha kétszer sürgettem. Így most sem írhatom, mi kell a hirdetésért. –

Zöld tentát is kérdeztél. Van két féle: fü zöld és bizonyos kékesbe
15 játszó. Egy kicsiny üveg 80 kr: rögtön küldtem volna, ha nem félnék, hogy nem léssz eljárásommal megelégedve.

Öllelek százszor

barátod
Arany

^a Emichtől – h jav.

1303.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Pest, 1861. április 20.]

Édes barátom, Károly!

Egy kis „szélcsend” után ime küldöm a legújabb ujdonságot, Atala költeményeit.¹ Írj róla valami szépet és igazat, írj, s^a ha lehet majus 1.

^a s – besz.

napjára juttasd kezemhez. A könyvet örömmel hagynám nálad, ha az én
5 Atala-kedvelő Juliskám már reá nem tette volna a kezét, a ki e szerint
nem csak visszavárja, adandó alkalommal, de még arra is kér, hogy ha
lehet ne a lapok széleire ird bírálataid. Még más két verskötet is van,
Thalyé, Zajzonié;² de ez^b ideig nincs beküldve hozzám; s egy harmadik,
a te verseid,³ melyről magamnak kéne szólanom, ha e sok lelki testi há-
10 nyódás közt arra elég nyugalmat meríthetnék. –

Egy vers is nagyon megjárna téled már egyszer; <...> <igaz, a Zim
Zim⁴> ha úgy heverőben^c volna, küldj kérlek, mert igen gyéren van kö-
röttem a jobbféle portékából.

Isten szeressen minden jóval!

15 Pest, apr. 20. 1861.

igaz barátod

Arany J^d

^b ez – z jav.

^c heverőben – ő jav.

^d egyb.

1304.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. április 20.]

Édes barátom!

Épen most kaptuk meg a küldeményt; minden nagyon jól van; a
kanál a gombok sat feleségem épen ilyen gombokat akart; a kanálnak is
jó hasznát vesszük. A kedves komám asszony nyugodjék meg; de enged-
5 jen is meg egyszersmind hogy annyit zaklattuk; hiába bajos az embernek
levéllel, és annyiról úgy végezni a dolgot mint élő szóval tehetné!

Téged pedig kérlek... no ne ijedj meg nagyon! igenkérlek [!] hogy
a figyelő jövő számában a tudni valók közt értesíts: mennyi az a beigta-
tási összeg? és kinél kapható a zöld tinta?¹ [!] Úgy e nem sok?^a egy név
10 és numerus.

^a sok? – ? !-ből jav.

A postás korán reggel megyen Putnokra, tehát röviden. Isten áldjon meg mindnyájotokat, mindnyájotokat!

Hanva Ápril 20. 1861

15

barátod
Tompa M^b

Saját kezeimmel írom ide kedves komámaszszonynak a köszönetet szives fáradozásaiért; különben is ez a levél csak az ő és nem más ember kedvéé^c vagyon T.

^b egyb.; **M** leh.

^c kedvéér – eér jav.

1305.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, apr. 24. 1861.

Édes Palim!

Közelebbi (apr. 6.) leveledre nem tudom, kaptad-e rövid választomat? Félek, hogy elveszett, miután a mit abban sürgettem, a küldeményt
5 nem kapom. Azon levélben megnyugtattalak volt, hogy mindent kiadok tőled, és kértelek igen szépen, ha 24-ig az ígért novellát kezemhez juttatnád,¹ mert azzal szeretném az új félét megnyitni. De azt is megírtam, hogy teljességgel nincs semmi novellám a majusi első számra. Lehet, hogy te már elindítottad; de lehet az is, hogy az idő rövidege miatt hoz-
10 zá sem nyúltál. Kérlek, édes Palim, ha kész, küldjed azonnal, így talán még 1^{óra}re megkaphatnám. Fő cikkedet aztán 10^{ke} a körül sem lenne késő; addig a Brassai bácsié eltart.² Verset^b is (akár eredeti, akár fordítás) minden órán szívesen veszek tőled.

Sőt még többre kérlek. Arra kérlek, ne hagyj magamban bukdá-
15 csolni e kritikai mezőn. Itt küldöm Th.[aly] Kálmán „Székelykürtjét”³ téged annál inkább érdekelhet, minthogy erdélyi. Semmiben sem kötöm meg kezedet. Olvasd el, írd róla meggyőződésed szerint. Csak, ha lehet, ne soká váráss utána. –

^a 10^{ke} – 1 jav.

^b Verset – t jav.

Szásznak azért nem adom, mert ki akarom vetni gyanúmat hogy
20 K.[ároly] el lehet fogúlva a genre^d iránt. Magam azért nem fogok bele,
mert el lehetek fogúlva, miután Thali leginkább^c engem látszik utánzani.
Kérlek igen igen szépen, hallasd ítéletedet. Abban mindenki meg fog
nyugodni, remélem maga az író is, bár keserű legyen.

Mikor jössz Pestre? Az írói nyugd.[íj] intézet nagy úr kezében van,
25 mit sem hallunk róla.⁵ Mindenkit a haza sorsa foglal el. Szíves üdvözle-
temet kedves nődek! Ölel ezerszer

barátod
Arany J^d

^c leginkább – k jav.

^d egyb.

1306.

KALMÁR GÉZA – ARANY JÁNOSNAK

[Orosháza, 1861. május 1.]

Igen tisztelt Igazgató úr!

Itt küldön irodalmi zsenyémet.¹ – Soha rosúl: soha jól. – Ha
azomban az tűnnék ki, hogy talán a következő munkáim sikerülnének:
méltóztassék megbízatni engem még más darabok⁷ – p. o. az ugyan
5 Shakespeare-i VI^{ik} Henrik másod- és harmadik részének – lefordításával;
vagy ha azokra már több vállalkozók volnának, – akár mely – erőmhöz
mért – darabbal az Angol– vagy francia irodalomból. – Isten látja lel-
kem! – minden erőmből igyekezném a honi-irodalom emelkedéséhez
valami paránnyal járulni; csak legalább is egy igen szerény létezést biz-
10 tosíthatnék [!] magamnak, – hogy minden időmet ezen rögzös, de magasz-
tos feladatnak szentelhetném.

E tárgyban szíves tudósítást mielőbb várva – mert az idő (:több
mint:) pénz: maradtam

Az igen tisztelt Igazgató úrnak
15 Orosházán Május 1^{én} 1861.

alázatos szolgája:
Kalmár Géza

1307.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

[Pest, 1861. május 2.]

Kedves Miskám!

Ma vettük az én jó komám asszony levelét, melyből azt is megtudtam, hogy jelenleg Miskolczon vagy, azért egyenesen oda útalom levelemet.¹ Régóta akarok írni, de azt vártam, hogy valahára megkapjam
5 Emichtől azt a hirdetményi számlát, melyet sürgetsz.² Valahára kezembem van: itt megy. Kellett a hirdetésért 1 ft. 98 kr, melyet nem vonok le a te járandóságodból ez úttal, remélve hogy más módon is hozzájutok, ha téged nem keverlek belé.³ Tartozásomat is rég lefizettem volna már, ha az a gombhistoria közbe nem jó.³ Ez jelenleg így áll:

10	„Forr a világ”	10 f.
	„Tavaszi[”]” ^{b4}	5. f.
	„Régi történet[”]” ^c	10. –
	„Ebéd után”	10 ...

15	összesen:	35 f. – ⁵
	Meg fogsz talán ütközni, hogy a „Tavaszi” című verset 5 fttal számítom, s így a vers jóságát <u>rőffel</u> láttatom mérni, s hidd el, nem tenném, ha a nemes publikum jobban pártol, de így kénytelen vagyok <u>zsugori</u> lenni, kivált, mikor ^d az új előfizetés úgy indul, hogy magam is a Heckenast panaszos kegyelem-kenyerét ^e fogom tán enni nem soká, ha rávisz az orczám, hogy szorosan ragaszkodjam a szerződéshez. – No de folytassuk a számvetést –	
	Tehát volna	35 f. –
	A gombok &c kerültek	17 f 10.
25		-----
	marad levonva	17 f 90

^a belé. – **lé** jav.

^b „Tavaszi[”]” – emend.

^c történet[”]” – emend.

^d **mikor** – besz.

^e kegyelem-kenyerét – **e m**-ből jav.

azaz kerek szám 18 ft, melyet ezennel küldök. –

Nagyon kérek, édes Miskám, hogy ezután is küldj verset, mikor csak lehet. Először, legalább e rovatot jobban akarnám kiállítani, mint a
30 többi lap; aztán meg, hidd el, gyakran igen meg is vagyok szorúlva. Nekem csak két három jelesebb költő ir,⁶ meg a névtelen zsenge ifjuság: a közép, nem tudom, orrol-e a Figyelőre, vagy miért, de egészen visszatartja magát. S így ha tőled, tóletek nincs, vagy magam nem tudok előrántani valamit, kénytelen vagyok a legcsecsemőbb zsengekre szorúlni.
35 Mondd meg ezt Lévaynak is, és nógassátok egymást, múltkori együttléteket szépen gyümölcsözött a lapnak!⁷ Ugyan kísértétek meg most is! – Nem tudom, Lévay megkapta-e pénzküldeményemet? Egészen elhallgatott egy idő óta. –

Mennyi baj! mennyi vesződés! Nem is fogok bele, hogy panaszkodjam, inkább elretentelek e klassikai frázissal, hogy ‘Υγίει⁸ legyen veled ott a miskolci fürdőben [!], vagy is az én jó istenem áldjon meg, kedved szerinti egészséggel, s minden jóval.

Pest, 2. maj. 1861

45

barátod
Arany J^f

^f egyb.

1308.

ARANY JÁNOS – ABONYI LAJOSNAK

Pest, majus 7. 1861.

Tisztelt uram öcsém!

Ha Kegyedet az alkotmányos élet gondjai nem foglalnék el annyira, hogy olykor olykor a műzsáknak is ne áldozzon: szívesen kérem, len-
5 ne szíves – ha kész novellája van, azonnal felküldeni lapom számára.¹ Egyébiránt valami 14–15 napig várhatnék, de akkor erősen fog szorúlni a kapcza.

Ha e határidőre nem ígérhetne, legyen szives tudatni, mikorra bíz-
hatom.
10 Becsés választát várva, maradok

őszinte tisztelője
Arany János^a

^a egyb.

1309.

A KECSKEMÉTI RENDEZŐ BIZOTTMÁNY – A KISFALUDY TÁRSASÁG ELNÖKÉNEK

[Kecskemét, 1861. május 7.]

A Kisfaludy Társaság Tek. Elnökének¹

Az alól irtt bizottmány tisztelettel jelenti, miszerént Katona József
szobra teljesen elkészült, 's Kecskemétnek egyik közterén felállítatott.²

Azon egyetemes érdek, mely minden magyart Katona emlékéhez
5 fűz, bátorit arra, hogy ezen szobornak folyó évi Május 20^{án} délelőtti 11.
órákor történendő ünnepélyes leleplezésére Tekintetes Uraságodat azon
testülettel együtt, melynek élén állni méltóztatik, tisztelettel meghívjuk,³
's azon reményünket fejezzük ki, hogy ezen örök jelentőséggel birandó
nemzeti ünnepünket becsés megjelenésével emelni Tekintetes Uraságod
10 hazafiúi feladatai egyikének ismerendi.

Lehető kényelmes elszállásolásról gondoskodva leend.

Kecskemét Május 7^{én} 1861.

a' rendező bizottmány.

1310.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. május 7.]

Kedves Barátom!

Katona szobra leleplezésére, költeményekre valami pályázat van
nyítva Kecskeméten;¹ én a leleplezést megelőzőleg, nem akarva a pályán
fiatalabb tehetségek sikerét kockáztatni: hozzád küldöm e verset, oly

5 kéréssel hogy a mához egyheti számban add ki.² A „Csaták emléke” már most – hadd szálljon át Jókay kezére, e helyett, a honvéd albumba.³

Igen sietek, s azért csak enynyit.

Szerető bar[átod]^a

SzKároly

10 Ksztmiklós 1861 Majus 7^k.

Wohl Jankát megkaptam s majd irok róla.⁴ Félek nem üt oly kedvezőleg ki, mint szeretném.

^a leh.

1311.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. május 13.]

Édes barátom!

Bizony rettenetesképpen pontos vagy!¹ Én ezen a historián valami idegen szagot érzek, és protestálok hogy ez nem az én akaratommal történik így; különben is az asszony számolt reá, hogy valamit vetet rajta.

5 Valjon oda adom-e neki a holnapi Rimaszombati vásárra? találja ki kedves komám asszony!

Miskolcra haza jöttem a kedvezőtlen idő miatt.² Lévaynak sok dolga van; egyszer tudom hogy 20 főt kapott tőled. Palóczy Ábrissné³ (mert Ábris megházasodott) a kanalakat meglátta és megszerette; most már vagy hozat, vagy ezeket veszi el; mind két esetben szükség tudnunk az árát az illyen kanálnak, tuczet [!] számra, és^a kinél árulják.

10 Bizony édes barátom! ismét rosszkor mentél Pestre; hanem erről ne beszéljünk, sajnálom azt az állapotot, de nézz reám és^b örülj, és adj hálát az Istennek!

15 Csókolunk ölelünk öszveséggel.

Hanva Maj. 13. 1861.

barátod

Miska

^a és – é jav.

^b és – s th.

U.I. Tromfra tromfot! itt küldöm neked én is a Darvas Pál féle 2
20 fot.⁴

1312.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

Pest, május 15. 1861.

Tekintetes Úr!

Tegnap beszélgetésünk folytán magam eljártam a tagok közül né-
melyeket, hogy rábírom a kecskeméti kirándulásra.¹ Jókai nem ígérke-
5 zett, de igen Tóth Kálmán és Greguss urak.² Azonban magam már igen
elgyöngült állapotban jöttem haza,^a pár nap ótai lázas állapotom folyvást
tart, szobámban maraszt a gyöngékedés, s alig vagyok képes összeszed-
ni gondolatimat. Ha ez állapot meg nem szűnik, akkor nem mehetek
Kecskemétre, ha pedig én nem megyek, félő, a többiek is elmaradnak,
10 mert egyik sem akarja elvállalni a küldöttség vezetését. Mit tegyünk ez
esetben? Elmaradni, egyenes meghívás után, szégyen volna: menni ne-
kem alig lehet. Méltóztassék kigondolni valami expedienst.³

Szives üdvözléssel

igaz tisztelője
Arany János^b

15

^a haza – a á-ból jav.

^b egyb.

1313.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

Pest majus 20. 1861.

Tekintetes Ur!

E szerint nem kapta leveletem. Én még tán csütörtökön megirtam
volt, hogy nincs reményem az elmehetéshez,¹ miután lázam nem hogy
5 enyhült volna sőt, nevedett, úgyhogy az óta nem hagyhattam el szo-
bámat s többnyire fekünnöm kelle. Én akkor kedden, mikor szerencsém

volt, feljártam a tagok közül némelyeket: ígérkeztek^a is Tóth K.[álmán]
és Greguss urak² – de szerdán már rosszabbúl voltam, s irtam a Tekintetes
Urnak, legyen szives gondolni valami expedienst,³ mert én nem járhatok
10 sehova. Azóta senki sem volt nálam, én sem mehettem ki: e szerint nem
tudom, mi történt: s nem hiszem, hogy ment volna valaki, qua⁴ küldött-
ség. –

Tisztelettel maradván

15

alázatos sz.

Arany J^b

^a ígérkeztek – tek ett-ből jav.

^b egyb.

1314.

SZILÁGYI ISTVÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Máramarossziget, 1861. május 28.]

Édes barátom,

Te haragudni fogsz a szava-nem tartóra.¹ Méltán, magad szempont-
jából. De bocsáss meg az enyémből. Sok sok az a baj, a mi rám neheze-
dett. Nec mens, nec spatium fuerant satis apta. Excussus propriis, aliena
5 negotia curo.² De biztosítalak, hogy ez év napja nem fog lemenni felőlem,
mi előtt kötelezettségemnek sokszorosan eleget nem tettem.

Most fogadd e valamiket.³ Lásd ezzel voltam, több mint egy hóna-
pig elfoglalva.

Ajánlom figyelmedbe a mit mult nyáron említék, a Magyar chresto-
10 mathia iránti programomat a S[áros]pataki füzetek 1861. 1^{so} füzetében.
Igérted, hogy emlékezni fogsz róla.⁴

Kérlek e többi példányoknak a Toldy kezéhez juttatására.

Sziget, majus 28. 1861.

15

hived

Szilágyi^a

^a leh.

1315.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

[Kolozsvár, 1861. június 1. és 27. között¹]

Kedves barátom!

Itt küldöm a II^{ik} cikket.² Sok bajom volt, fiam született, feleségem majd meghalt. Bocsáss meg hanyagságomért. Cikkeim félbe-szerbe hevernek. Holnap bővebben írok s egy költeményt is fogok küldeni.³
5 A III^{ik} cikk^a a jövő héten indul⁴

a te indulatos és hanyag barátod

Gyulai

^a cikk – i jav.

1316.

ARANY JÁNOS – VADNAY KÁROLYNAK

[Pest, 1861. június 22.]

Tisztelt barátom!

Nem feledkeztem meg kötelességemről, s ha e forró napok nincsenek, vagy cselédem van kitől küldhetek, azóta eleget tettem volna annak. Lapomnál a legmagasb díj sem több, mint e cicero-nyomású ívtől 30 ft. s
5 így a kegyedé 1/2 iv s 1/2 lap (8 1/2 lap)ra terjedvén, azt hiszem nem fogja magát sértve érzeni ha 16 ftot küldök.¹ Becses ígéretének teljesítését annál inkább elvárom, mivel folytonos novella szükségben sinlem.

Őszinte tisztelettel

Pest, 22. jun. 1861.

10

Arany J^a

^a egyb.

1317.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. június 28.]

Kedves Barátom,

Csodálkoztál már, ugy-e, hogy a pontos és gyorsmunkájú Szász Károly^a ily soká késik a Századok Legendájából még hátra levő egy-két apróság beküldésével.¹ De barátom, ez a késedelem, most az egyszer, 5 kimenti magát, midőn az ide zárt kéziratból meglátod, hogy az előbbi terv, a leghosszabb darabbal a páratlan szép Eviradnussal lőn megtoldva. A könyvet forgatva, úgy belebolondultam ebbe a nagyszerű „petite épopée”ba,² hogy meg nem állhatám hogy le ne fordítsam. Vele már most a füzet becsületesen meg fogja ütni a 10–12 ívet (persze a bevezetés, kívánatod szerint, hozzá járúlván.)

Most már a sorozat ime ez:

1. A lelkiismeret.³
2. A czédrus.⁴
3. Az apagyilkos.⁵
- 15 4. Róland násza.⁶
5. Bivar.⁷
6. A kóbor lovagok⁸ (előhang.)
7. Galícia kis királya.⁹
8. Eviradnus.¹⁰
- 20 < 9. Az infánsnő rózsája.>
- <10. A momotombó okai.>
9. Zím-Zízimi.¹¹
10. Murád szultán.¹²
11. Az infánsnő rózsája.¹³
- 25 12. A Momotombó okai.¹⁴

Mi a bevezetést illeti, azt vélem: ennek megírása késhetnék még, mert a nyomtatása legutóbb történhetik meg. De annak megírására szükség bírom azon Revue des deux Mondes-beli cikket, melyből épen én

^a egyb.

csináltam volt egy rövid kivonatot a Szemlébe,¹⁵ kérlek, kérd el azt
30 Csengerytől s add át leküldés végett Bélának.¹⁶

Szeretném, ha már most a nyomást mielőbb megkezdetnéd, ha lehetne azt az unalmas Esmondot megelőzőleg.¹⁷ Kérlek, mihelyt lehetséges lesz, az érette járó honoráriumból, a mennyit csak birsz, küldj meg.^b

A pártolói könyvilletményeket megkaptam, ki is osztottam; 2–3
35 már fizetett is; mihelyt mindenik kifizeti, azonnal beszámolok véle.

Bocsáss meg, hogy a Niebelung-drámáról még nem irtam.¹⁸ Most már rá jó a sor. Hiszen még Tóth Endre^c ismertetése is kiadatlan.¹⁹ Vers mostanában nem terem.

40 Mindnyájakat ölel,

hived
SzKároly

KszMiklós 1861. Jun. 28.

^b meg – e é-ből jav.

^c egyb.

1318.

CSONGRÁD VÁROS KÖZÖNSÉGE – ARANY JÁNOSNAK

[Csongrád, 1861. július 13.]

844. sz.k.i.

861

Mélyen Tisztelt Hazafi!

Van szerencsénk értesíteni, hogy Önt Csongrád város közgyűlése
5 Május 8^k napján tartott gyűlése alkalmával hozott 854. sz. a. végzése szerint: áthatva lévén a' haza eránti tántorithatatlan ragaszkodása és fáradhatatlan munkálkodásáto! Tiszteletbeli képviselőül kinevezte, korlátozott helyzetünkben rokonszenvünknek és nagyra becsülésünknek egyéb jeleit nem adhatván, legyen szives ezen jelentéktelen tisztelet nyilvánításunkat, mint oly szívtől eredettet tekinteni, mely adandó alkalommal képes lenne hajlama és szeretete tanujelét nagyobbszerűleg is nyilvánítani, és tetteleg bebizonyítani.

10 Ószinte hazafiui tisztelettel maradván

Csongrádon Julius 13^{án} 1861.

15

Csongrád Városa közönsége

1319.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Lasztóc, 1861. július 25. előtt]

[Szemere Miklós beküldte egyik művét, de az nem érkezett meg.]

1320.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. július 27.]

Édes barátom!

Értem a szép szót, s teljesítném is, de nem vagyok ám én nimfa hanem csak fá,¹ tizenöt hónap óta se ki se be nem vagyok. A mit márczius elsője óta írtam, azt mind neked küldöttem, kettőt kivévén mellyeknek
5 egyike Vadnay Károlynál, másika Jókainál van a soha meg nem jelenendő Honvéd album számára.² Emilia kinek régebben tartoztam, azon verseket közli tőlem, mellyeket akkor írtam midőn még hó volt a földön.³ Páchnak [!] nem írtam ebben az egész évben egy betűt sem.⁴ Im számlók neked hanem ezzel jól nem lakol. Tanácslom: adj ingyen verseket
10 válogatás nélkül, a gimnaziumi tanulóktól; [!] biztosítlak, hogy a nagy és nemes publicum, lapodon legkisebb változást sem veend észre, s kevesebb elő fizetőd (: haugyan [!] ez lehetséges volna:) eggyel sem leend.

Tehát így vagyunk, azonban ha valamit csinálni képes leszek: hűségesen megküldöm lapod számára.

15 Feleségem néhány nap óta nincs itthon, szalma özvegy vagyok, magam nem járok sehova, két éve múlt mikor utolszor voltam Recskiné-nél; megvagyok magamnak, úgy látszik még az unalom is belém únt már; néha olvastatom a lapokat és gondolkodom a haza szabadságáról és jövőjéről, mellyről^a sok ember azt hitte hogy a markában tartja. Furcsa idő
20 ez, igazi circulus vitiosus.⁵

^a mellyről – r jav.

De mit beszélem én ezeket neked ki jobban tudod és látod a dolgokat ott közlőrl.

Öllelek és csókollak kedveseiddel együtt,
Hanva. [!] július 27. 1861.

25

igaz barátod
Tompai Mihály^b

^b egyb.

1321.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár jul. 29. 861.

Kedves barátom!

Itt küldöm a kérdéses népmesét a dajka vagy állatmesék fájából.¹
Mint első kísérlet e téren talán figyelmet érdemel. A kidolgozás egészen
5 az enyém, s a compositióból is egy rész. Lényeges dolgot is változtattam,
de a megadott alap szellemében. A rimes forma helyett jobbnak láttam e
rimetlen, de elég hangzatost használni, mely szerintem jobbnak illik az^a
<népmesék> ily népmesék naivitasához.^b Értjen annyit, a mennyit érhet,
téggy vele azt, a mit tehetsz.

10 Az ég aldjön! Köszöntöm feleséged és leányodat. Holnap után újra
küldök valamit, akkor bővebben

barátod
Gyulai

Még egyet! Édes barátom nagyon rossz neven [!] vettem tőled, hogy
15 a sine cura² szerkesztést magadra vetted vagy ha nem véded a többi sine
cura szerkesztéseket. Legalább ilyesmi az értelme cikked azon részé-
nek.³ Isten látja lelkemet, hogy nem czéloztam rád, a kikre czéloztam
pedig nem érdemlik meg, hogy védelmezd.

^a az – besz.

^b naivitasához. – . jav.

^c részének. – k jav.

1322.

ARANY LÁSZLÓ – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Károly Fejérvár, 1861. augusztus 1. és 23. között]

[Egyebek közt arról tudósít, hogy két osztálytársával, Ádám Andrással és Zombori Lászlóval többnyire gyalog, ritkábban kocsin teszik meg az utat Erdélyben.]

1323.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. augusztus 1.]

Kedves Barátom!

Béla¹ tennap jött meg Pestről, reméltem hogy általa tudósítasz, mi-napi kérdésem² következtében. Most már azt sem tudom, szabad volt e az ide zárt levélben Julcsának meg új kommissiókat³ adnom. A te hibád
5 ha nem.

Most pedig egy igen nagy kérdést és kérést!

Nem volna-e lehető, ezekben a különben is <...> unalmas nyári napokban, egy kis kirándulást tennetek, KSzMiklóstra? Azt hiszem neked is, az asszonyoknak is igen jól fogna, egy kis jobb levegőt színi annál,
10 minő a 3pipában „zu finden ist?”⁴ Nekünk pedig végetlen örömet okoznátok, ha egyszer csak így meglepnétek. Az az meglepetés ne legyen, mert előre nem tudva, a gőzös állomásnál csak kényelmetlen kocsit kapnátok; hanem tudjam én előre, hogy ott becsületes^a kocsival várhassak reátok. A dolog igen könnyen megejthető. A Dunagőzhajózási társaság
15 (s nem a magyar)^b hajó mindennap jó és mindennap megy. Ird meg, mely nap jötök, – akkor 6 órakor indúltok, 9kor Szalk állomáson lesztek, én ott várlak (vagy kocsim) – s 11 órakor KSzMiklóson vagytok. Itt maradtok két- három- vagy akár mennyi napot s a mikor akartok,^c szintoly ke-

^a becsületes – ü [?]

^b Dunagőzhajózási társaság (s nem a magyar) – besz.

^c akartok, – r jav.

vés bajjal értek haza, vissza. Nős édes János, tedd meg, tegyétek meg,
20 kérünk Tónival együtt ígen szépen! A lap, néhány napra nálad nélkül is
el lehet. NB. minél előbb^d s jelesen 18-ka előtt, mert akkor Halasra
szándékozunk.

Hát a Kisf. Társaság tagjai nem kapnak a 60-ivesből?⁵ Ha nem,
25 úgy magam is beállok pártfogónak. Most olvasgatom a Greguss népdala-
it s ha akarod, lapodban írok róla valamit.⁶ Jó lesz? – (Igaz! hogy’ történt
5 hogy a pártolók példányai bizonyos Bors urhoz küldettek kiosztás vé-
gett?⁷)

Isten veled. Először^e válaszodat, azután magatokat, vár
szerető híved
30 SzK

Aug. 1.

^d előbb – ő [?]

^e Először – ő [?]

1324.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1861. augusztus 1. és 7. között]

Kedves Barátom Uram,

B Eötvös^a panaszkodik, hogy a Kisf-Tsság alapítói közt „Beniczky
szül. Keglevich grófné”¹ neve, kinek urbéri papirosát² 100 pf^b (105 újf)
5 ő adta által, nincsen. Méltóztassék, könyörgök, megtekinteti, hol legyen
a hiba, s azt pótlólag jóvá tenni.

Szíves tisztelettel

barátja s szolgája^c
Toldy

^a egyb.

^b egyb.

^c egyb.

1325.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

[Pest,] 1861. aug 2.

Édes barátom!

Nem volt időm s kedvem, (hol egyik, hol másik) válaszolni leveledre, mert tudtam, hogy a számadásban nincs közöttünk oly lényeges
5 differentia, mely egy vagy más részről a tisztába hozatalt sürgetővé tenné. Azonban legyen akaratom szerint.

Írtál nekem, édes^a jó Károlykám összesen 26 figyelői lapra terjedő prózát és 5 verset, a mi megjelent.¹ Ez utóbbiakat egyre másra 10 ftjával számítom, (Tompának is, csak magam irok ingyen). A prózát (elég szegényesen, de nem bírja a czérna jobban) ivenkint 30 ftal szoktam
10 díjazni. E szerint a te eddigi illetményed:

	5 költemény után,	50 ft] ^b
	1 <1/> és 10/16 iv próza után	48 f. 80
		<hr/>
15	tesz	<u>98 f. 80.</u>
	Már most 1.) ^c a téli vásárlással (23 ft vásárlás, 27 ft küldemény) adtam volt	50 f.,
	2.) A Kisfaludy ^d féle pénz ²	40.
	3.) Julcsa a mult izben vásárlott	9. 57.
20	4.) Most (aug. ^e 2.) ismét vásárlott	8. 90.
		<hr/>
		108 f 47.

S így látod, jó formán csak a mostani vásárlás kezd még új contót.³
A többivel tartoztam.

^a édes – e é-ből jav.

^b leh.

^c 1.) – besz.

^d Kisfaludy – k [?]

^e (aug. – u jav.

25 NB. A paplan 7.f 50 <,>
 2 pár czipő^f 1. 40
 = 8 f. 90.

30 Julcsa azt mondja, hogy az olcsóbb fajta paplanból csak ez egyet-
 len egy volt már, ha nem szeretitek, drágábbat, szebbet akartok, küldjé-
 tek vissza, kicseréli.

Mind ezek után, édes Károlyom, igen nagyon jó lesz, ha irsz Gre-
 guss népdalairól:⁴ mert rég óta is pihensz, meg én is nagyon meg vagyok
 szorúlva dolgozatokban. Minél előbb küldöd, annál jobb. A Zim Zimet
 35 nem merem adni, míg ár tét [?] nem szabad.⁵

A kirándulásból alig lesz valami.⁶

Pest, aug. 2. 1861:

Üdvözlünk, illetőleg csókolunk mindnyájatokat

40 igaz hived
 Arany J^g

^f czipő – ő ő-ból emend.

^g egyb.

1326.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. augusztus 3.]

Kedves Barátom! Leveledet s a küldötteket vettük.¹ Julcsának kö-
 szönjük ujonnan tett fáradozását s a vettekkkel igen megvagyunk [!] elé-
 gedve. A Népdalokról, még mielőtt a küldötted példányt vettem volna,
 kezdtem írni – egy kezemnél levő példány után; s remélem a jövő ked-
 5 den szerdán beküldhetem.² Most ezt a féllapnyi valamit küldöm, kérlek
 add ki a jövő számban.³

Mi Zimet illeti, ha reá szánhatsz (s nem sokallod) 20–25 forintot,
 nyomasd ki.⁴ Szeretném kinyomva látni. Már adósod vagyok 10 forintra
 s így csak 10–15 forintot kellene pótolnod hozzá. De ha vagy sokallod,
 10 vagy nem telik, vedd közönséges vers számban, úgy sem bánom.

Miért nem lesz kirándulástokból semmi?⁵ –

Ölelünk s csókolunk

Augustus 3k.

SzK

1327.

ARANY JÁNOS – KAZINCZY GÁBORNAK

[Pest, 1861. augusztus 4.]

Tekintetes Ur!

67.

Van szerencsém a Kisfaludy-társaságnak alább másolatban olvasható végzése nyomán fölkérni, hogy székfoglalóját megtartani méltóztassék, annak határnapjáról, valamint arról is, melyik tag által kívánja magát bevezettetni, engem előre tudósítván.

Ki teljes tisztelettel maradok

A Tekintetes urnak

Pesten, aug. 4^{én} 1861

10

alázatos szolgája

Arany János^a

igazgató.

./.. Kivonat a Kisfaludy-társaságnak f. é. jul. 25^{én} tartott rendes havi ülése jegyzőkönyvéből.¹

15

3.) Az alapszabályok 17-dik §-a szerint az ujonnan választott tagnak a társaság munkálkodási körébe eső előadással kellvén helyét elfoglalni, pályamunkák nem létében pedig az idei Évlapok szépműtani s szépirodalmi része szinte kizárólag az új tagok beköszöntőire levén szorúlva:

20

A helytartó elnök indítványára határozattá lön, hogy az igazgató a még be nem köszöntött tagokat székfoglaló előadásaiuknak a jelen év folytatásban megtartására szólítsa föl. Kiadta Pesten jul. 27-dikén 1861. Greguss Ágost, titoknok.

^a egyb.

1328.

SZÁSZ KÁROLY – ARANY JÁNOSNAK

[Kunszentmiklós, 1861. augusztus 6.]

Kedves Barátom!

A mint ígértem, itt küldöm a külf. népdalok birálatát.¹ Ha bevezetésemet nem találád helyén vagy jónak, elhagyhatod s akkor kezd csak ott hol ad rem² megy.

5 Hogy Greguss ur igen el ne bizza magát, nem volna-e jó a Levél-t is egy kissé meg forgatni?³ Ha jónak látod küldd ki, majd elbánok vele.

Szerető barátod

SzKároly

KSzMiklós Aug. 6k^a

^a 6k – leh.

1329.

SZILÁGYI SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykőrös,] aug. 9-én 861.

Édes Jánosom! Küldöm a két monographia^a ismertetését.¹ Csak akkorára^b szabtam mekkorára parancsoltad. Jövőre is szolgálatodra állok.

5 Későn küldöm az igaz – mert csak^c pár napja hogy itthon vagyok. De kárpotlásul vedd a^d Szilády Áron gyönyörű küldeményét,² kivel most nagyban csináljuk a helybeli levéltárt. – A Nagy Gasco³ által „használatlanoknak” keresztelt csomagokból közel 400 db okmányt böngésztem ki,⁴ melyekért Salamon ur kezét fog csokolni egy pár hét múlva, midőn magammal felviszem.

10 Kedves nődek add át kézcsoomat Julcsikának szives üdvözetemet.

^a monographia – a á-ból jav.

^b akkorára – a th.

^c egyb.

^d egyb.

Hát a realiskolai kudarcot kinek köszönhetem?⁵ nem tudsz rola
valamit? Ölel

barátod
Szilágyi Sa^e

15 Szilády Áron cikkével csak mára (aug. 13-ára) készülvén el, a 9-
én írott levelet nem tehettem hamarébb postára. Szeretném ha nem soká
halasztanád közlését,^f mert az én biztatásaim sürgetéseimre vágott be
leginkább.

^e egyb.; leh.

^f elk.

1330.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár aug. 15.^a 861.

Kedves barátom!

Ime újra egy polemikus cikk!¹ Hogy már nem tudok kifogni a^b
polemiából! Légy egyébiránt <nyu> nyugodt, még csak egy cikkem van
5 hátra, aztán hallgatni fogok.² Különben e most küldöttet, nem bánom, ha
nem is közlöd, s bár mit felelj reája, e kérdést részemről teljesen bevég-
zettnek tekintem. Tégy egészen belátásod szerint. Csak a Szász K.[ároly]
ellen írt harmadik cikkem kiadását kérem,³ melyet a napokban már va-
lahára felküldök, s mely mintegy három számot fog elfoglalni. A bíráló-
10 tokra és novellara nézve sem tartalak többbe csak ígérettel, ha néltalan [!]
meg találna^c szünni lapod, legalább <ruk> hadd rukkoljak be a végen.

Fiad itt járt.⁴ Szabó Károlyt keresvén fel elébb, ott lefoglalták, s
csak hálni jött hozzam s egyszer vacsorára. Adtunk neki egy rakás ajánló
levelet. Ne féltsd, ügyes, bátor, derék gyerek.

15 Az ég áldjon édes János nőddel és lányoddal együtt. Soha sem
gondoltam, hogy valaha még szembe fogok veled szállani. S ha valami-

^a 15. – 5 6-ból jav.

^b a – jav.

^c találna – a jav.

ért haragszom Szász Károlyra, egyedül csak <...><okbul> az a[z]^d oka,
20 hogy mi a menyköért takarózik a Figyelővel.⁵

baratod
Gyulai

^d a[z] –emend.

1331.

ARANY JÁNOS – SZILÁDY ÁRONNAK

Pest, aug. 18. 1861.

Tisztelt barátom,

Becsés cikkét igen nagy örömmel vettem, s közleni fogom a lap-
ban,¹ mihelyt a külirodalmi rovatban most folyó cikk lejárja.² Nem tu-
5 dom érdekl-e a Figyelő annyira, hogy birni óhajtsa; ha igen, megküldöm
s ha még lesz példány a kiadónál, eleitől fogva.

Kegyed velem nagy szivességet s az irodalomnak hasznos szolgálá-
tot tenne, ha folytatná koronkint ismertetéseit a keleti költészetből. Ol-
vastam mutatványát Firdusi^a sikerült fordításából:³ ha volna még több is
10 készen, örömmel közlenék belőlök. Ne tegyen le a szándékról Firdusit,
ha lehet egészben, vagy legalább kitűnő episodjaiban átültetni irodal-
munkba.⁴

Szilágyinak nem írok, ha feljön majd megtudja, a mit kérdez. Kö-
szönöm neki, hogy Kegyedet megnyerte a cikk dolgozására.

15 Vegye szives üdvözetemet!

tisztelője
Arany J^b

<Pest>

^a Firdusi – s jav.

^b egyb.; leh.

1332.

ARANY JÁNOS – SZÁSZ KÁROLYNAK

Pest, aug. 22. 1861.

Mein lieber Karl!^{a1}

Nem tudván, Halason vagy-e már avagy Szentmiklóson mindkét helyre utasítom e levelet, talán csak megkapod valahol.

- 5 Közelebbi szíves hívásodra igen laconice² feleltem, a mit gorombaságnak is beszámíthatnál. Most okát adom. A szedő-strike³ valamennyi Heckenast lap közt engem – respective⁴ a Figyelőt sujtotta leginkább. Rám nézve nem a [!] teljesült, hogy a villám inkább magas bércre húll, mint alacsony dombokra,⁵ hanem ama másik: szegényt az ág is húzza.
- 10 Mivel a nyomdai hatalmasságok előfizetői arányában becsülik a szerkesztőt: a csütörtöki Figyelő csak kedden^b vala képes megjelenni. Ez, és az örökös kézirat hiány vagy egy vagy más, vagy egyszerre több rovataban nem engedé, hogy másra bizzam lapomat, ha volna is kire, pedig az egyedüli Salamon, kit megbizhatnék, oly messze lakik, csaknem falun,^{c6}
- 15 s annyira el van halmozva dologgal és restségi hajlammal, hogy ő csak néhány napra sem vállalhatná e nyűgöt.

- Hanem, köszönetül, édes Károly, a Figyelő ezen heti száma ismét ellened hoz cikket.⁷ Salamon nem vihette el lelkén azt a néhány szó megjegyzést, melyet az anonym ellen tettél,⁸ s láncsát foga markába. Ez
- 20 már hiába így megy. Azután Gyulai czikke jó, ki engem balház⁹ a „Visszatekintés”¹⁰ exordiumáért.¹¹ Adom persze azt is. Így csináljuk mi ritka közönségünk mulattatására azt a tréfát, hogy mig annyi minden egyébről lehetne irni s beszélni, egymás szavain rágódunk. Kritika kellene s irunk a kritikáról.^d Szerencse, hogy nem soká tart; – aztán minden reál valóság
- 25 [!] helyett következik egy nagy lyuk, le a semmiség fenekéig. Semmi, csak egészség legyen.^e

^a A megszólítás gót írással.

^b kedden – e jav.

^c falun, – n jav.

^d kritikáról. – r jav.

^e legyen. – . jav.

A Levél bírálatát, mint látod, más már megírta.¹² Valamit írni még te is, de nem tudom egyelőre, mit. Semmi új. Valami Fejes István költeményei vannak nálam, meg a Malvináé:¹³ egyik sem kecses; az utóbbi le is tiltották.¹⁴ Ha régiebbekre akarnál visszamenni: tudásod miről s kiről volna kedved.

A Zimzimet közölni fogom, mihelyt helyet szoríthatok neki,¹⁵ mert nem akarom megszakítani. Egyszerre kell.

Üdvözlötök édes tieidnek! Ölel

35

barátod
Arany J^f

^f egyb.

1333.

SZILÁDY ÁRON – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1861. augusztus 23.]

Tekintetes szerkesztő^a Úr! A „Figyelőre[?]”^b vonatkozó ajánlatát hála köszönettel fogadva^c – örömet szolgálnék egy úttal valamivel Firdusziból is.¹ Erre nézve azonban eddig csak egyes chrestomathiákat² használhattam, melyekből mit fordíthattam is töredékesebb s szálkásabb
5 mint hogy velők a helyet foglalni érdemes lenne. – Vámbery³ e nyáron hozott ugyan egy teheráni eredeti-képes kiadást az akadémia könyvtára számára, de ez még eddig épen csak kezemben volt. Mihelyt azonban legközelebb Pestre mehetek magammal hozom s ha belőle vagy más keleti költőből egyet más fordíthatok – azt nem fogok késni azonnal a
10 tekintetes úr rendelkezése alá bocsátani.

Addig is ismételt köszönetem nyilvánítása [!] mellett maradok

tekintetes szerkesztő úrnak

Kész szolgája

Szilády Áron

^a szerkesztő – S [?]

^b „Figyelőre[?]” – emend.

^c fogadva – a jav.

1334.

SZILÁGYI SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykörös,] 1861 aug. 23.

Barátom János! Tehát az alku áll: mint Áron barátom alább következő soraiból látni fogod. Csak indítsd meg neki a Figyelőt: hanem öt hat hét előtt Firdusiból ne várj.¹ Enyi áldozattal tartozunk egymásnak (t. i. 5 Áron s én) miután^a két^b levéltárt (a kőrösit s dömsódit) akarjuk feldolgozni hogy e két hó alatt egy kötet^c „török világ”-gal készen legyünk,² melyet a jövő hó^d végén Pestre viszünk fel. Akkor majd Firdusi^e sem fog pihenőben maradni: valamint magam is azért halasztám el a pesti utat. Légy hát addig türelemmel.

10 Kérlek tudd meg Csengerytől h[ogy]^f Lengyel nem adott-e neki egy levelet tőlem? S ha igen miért nem válaszol?^g Félek h[ogy]^h a levél elveszett.

A Tomory jutalmat nem az irtak: de Nagy Sándor és Barát J. nyertek [!] meg.³ Az irtⁱ jutalmazottak a polgármester pályadíjját kapták meg.⁴

15 Kedves nődnök kéz csokomat Juliskának szives üdvözetemet add át. Ölel

szerető barátod
Szilágyi

Versatur⁵

^a miután – ut jav.

^b két – k jav.

^c egyb.

^d hó – h th.

^e Firdusi – s jav.

^f h[ogy] – leh.

^g válaszol? – a jav.

^h h[ogy] – leh.

ⁱ irt – besz.

1335.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. augusztus 24.]

Kedves barátom!

Itt van két vers; négy ugyan de még is csak kettő,¹ mert arra kérlek: hogy egyet a Vasárnapi ujságnak, egyet a családi körnek [!] adj át, az ide zárt borítékokban. Azért küldöm hozzád mind a négyet hogy válassz
5 kettőt, talán a kézbesítés kellemetlensége nem lesz nagyobb a választás előnyénél. Továbbá légy szives 10 fto dugni az Egressynek szálló borítékba s biztos kéz által hozzá juttatni.² Jókainál is van egy a Honvéd Albumba irt versem;³ ha már ő végkép le mondott a szerkesztésről: nem bánom ha azt is használod, ha használhatod.^a Mi meg vagyunk a régiben.
10 Szivesen üdvözlünk és csókolunk benneteket.

Hanva augusztus 24. 1861.

barátod
Miska

^a használhatod. – . , -ből jav.

1336.

ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLYNAK

Pest, aug. 25^{én} 1861.

Édes barátom,

Ideje félredobnom egy kevésbé a szerkesztői tollat, s mást venni elő, azt, a melylyel egykor nagyobb szorgalommal irogattam talán unalmas, panaszos, de baráti szívből fakadt leveleimet. Ez új állapotnak ha
5 egyéb átka nem lett volna is, mint hogy bennünket ritkább és futólagosb levélváltásra kényszerített: már ez is elég volna, hogy ne igen legyen elragadtatva gyönyöreitől. Hanem hisz majd vége lesz – egyszer mindennek vége lesz.

10 Azon kezdem, mivel más végezni szokta – először is családi mint-létünkről tudósítlak. Helyzetünk, ha a jelent tekintjük, ha előre, de még

csak egy pár hónappal előre – sem gondolunk, tűrhető. Az én fejjúgásom megvan ugyan – meg is lesz tán holtig – de azon következményen kívül, melyet hallásomra úgy látszik növekedő arányban tesz, más, súlyosabb hatását nem tapasztalom. Dolgozni, ha nem úgy is mint régen, tudok, vagy tudnék, ha rögtönözöm nem kellene. Az a gyakori levertség sem kinez annyiszor, ha jókedvű nem – legalább egykedvű tudok lenni, s ez, ha nem boldogság, de nyugalom. Ném fejfájásai elmúltak, láb fájdalom is enyhült, mióta hidegfördőket használt a Dunában – s ezt egész nyáron tette. Ellenben Juliska már 8 hónap óta szemfájásban szenved – mely őszi orbánczának utómaradványa, s az orvosa által javasolt hidegvíz és zuhanyfördő talán még rosszabbá tette baját. Most Dr Balogh Pál hasonszenvi curáját akarja megkísérteni. Ennyiből áll családom jelenleg, s mióta Pesten vagyunk, mert Laczi, miután Kőrösön a 8^{ik} osztályt s így a 25 gymnasialis cursust elvégezte ez évben, mielőtt Pestre jőne, szünidejét rég ápolt vágya teljesítésére akarta felhasználni, hogy beútzassa Erdélyt. Most oda van, legutóbbi levele K.[ároly] Fejérvárról¹ kelt. Többnyire gyalog – azaz csak akkor kocsin, ha felkaphat, – teszi az utat, két tanuló társával, kik jó markos legények,² valamint Laczi is kezd már nem csak 30 fölfelé nyúlni, hanem kissé izmosodni is. Én becsülöm benne e férfias elhatározást, ha baj nélkül megjárhatja ez utat, igen sokat tesz az nem csak szellemi fejlődésére, hanem a nagy növés által elpuhult teste megizmosítására is. Anyagilag – isten tudja hogy leszünk, Pesten bizonytalanra támaszkodni még teljesen egészséges embernek sem könnyű feladat – hanem hisz jó az isten, jót ad. Annyi kétségtelen előttem, hogy a 35 tanári állást mindenesetre el kellott hagynom, azt hát nem bánom: a töb-
biről – deus providebit.³

Lakásom még mindig a 3 pipánál.⁴ tavaszig ide cízmezd leveleid. Ez egy 4 jó szobás szállás – ha Laczi feljő szükségünk van ennyire. De 40 baj az, hogy a központtól kissé távol, hogy 2-dik emelet, hogy biztos padlás nincs, kamra nincs, s a mi fő – hogy többnyire oly nép lakja, mely ökölrel szokta ügyes bajos dolgát igazítani egymás közt. Szóval oly ház ez, hol szemünkbe mondják, vagy beizengetik hogy itt minden lakó becsületes, csak mi nem. Ezért, noha a szobák jók, s már igen lakályossá 45 tettük – <ára> bére^a is mérsékelt – tavasszal költöznünk kell innen.⁵

Említém anyagi helyzetem bizonytalan voltát. Ezt így értsd. A Kisfaludy-társaság 800 ft évi fizetést biztosított ugyan: de tőkéje oly csekély

^a bére – b jav.

gyarapodást nyert mégeddig, hogy az én 800 forintom csak úgy lenne meg, ha a tőkéből fizetné, s így is 5–6 év alatt az egész tőkét fölemésztené. Kivánhatom-e ezt? Nem leszek-e <ké> erkölcsileg kényszerülve előbb utóbb kijelenteni, hogy ha így van, lemondok díjamról és szolgálok díj nélkül, mint a többi tisztviselő? Ez tehát épen nem biztos jövedelmem. A lap? A lapra nézve Heckenasttal úgy áll a szerződés, hogy ha az első év végével nem haladna 750-t az előfizetők száma, ő lemondhat a kiadásról és így a részemre való szerkesztői díj fizetéséről is. Még nem szólt: de azt tudom, hogy az előfizetők száma nem haladja a 750-t; jó ha nem felezi. Íme kilátásaim!

Mind a mellett az a nagy csüggedés, melynek Kőrösön martalékja voltam, most nem gyötör annyira. Meggyőződtem, hogy Laczi végett is, Pesten kell laknom, s így vagy amúgy kiteremtenem a subsistentia⁶ módját. Várok az időtől, körülményektől. – S ha a jövőre kétes a kilátás, azért a jelen nincs minden enyhület nélkül. Naponkint, míg melegebb napok voltak – olcsó kirándulás a zöldbe családommal – s egyik másik jó ösmerősinkkel fűszerezte a pesti létet,⁷ – annyira, hogy elmondhatom – kilencz évig nem szórakoztunk Kőrösön annyit, mint Pesten ez egy év alatt. Pedig szegényesen élünk, nem szükség tractákat⁸ adni, pazarolni, hogy az ember egy délutánt kellemesen töltsön. Talán ennek köszönöm kedélyem némi derülését, s önbizalmam erősültét.

Verset azonban nagyon ritkán írok. A szerkesztés, kivált az ilyen, mint az enyém, hogy folytonos kézírathánylyal kell küzdenem, nem enged valami jóra való hoznom létre. Hol egyik rovat nincs, hol a másik, majd fő cikket, majd kritikát kell írnom, majd külföldi irodalmat teremteni elő, majd novellát fordítani, aztán a heti pletykát összeszedni, a lapot korigálni, beküldött rossz verseket olvasni stb. – ily nyűgös állapot nem alkalmas költői productióra. Kezdtém volt egy humoristico-didacticus művet⁹ – quasi ars poeticát – s hamarjában el is vittem néhány száz sorig, de e zaklatott külső és benső viszonyok közt abba kellett hagynom. Azonban előveszem, mihelyt lélekzethez jutok, mert szeretem a tárgyat.

Poesisról szólván: valahára födöztem fel egy igazi talentumot. Egy kézirat van nálam: „Az ember tragoediája”.¹⁰ Faust féle drámai compositió, de teljesen maga lábán jár. Hatalmas gondolatokkal teljes. Első tehetség Petőfi óta, ki egészen önálló irányt mutat. Kár, hogy verselni nem tud jól, nyelve sem ment hibáktól. De talán még ezen segíthetni: a mű

85 igen figyelemre méltó. Írója egy fiatal képviselő, nevét majd megtudod,
ha elhatározza magát költeménye kiadására s neve nyilvánossá tételére.
Mily jól esik ez örökös majmolás után egy kevés eredeti hang!

Vártál úgy-e tőlem politikai újságokat: kilátást a jövőre: mi lesz,
hogyan lesz már stb. és én a helyett házi apró bajaimmal traktállak. A jövőt
90 nem tudja senki: de még Smerling [!] úr¹¹ sem. Bizunk a változandóság-
ban; a kedélyek komolyak ugyan, de nem nyomottak. A lapokból te is
megtudhatsz annyit, mint én, mert én is azokból merítem minden politi-
kai conjecturámat.¹²

Ölelünk és csókolunk benneteket. Nem rándultok-e fel ez őszön?
95 Mi itthon vagyunk mindig. Én nem távozhatom a laptól, már a míg ő el
nem távozik tőlem – s az enyéim nem akarnak engem egyedül hagyni.
Vegyétek legforróbb üdvözetünket!

igaz barátod
Arany János.^b

^b egyb.

1337.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, aug. 28-án 1861.

Édes barátom!

A helyett, hogy veled újabb polemiába elegyedjem,¹ inkább el-
mondok némely dolgokat, melyeket te ott a távolban sejtessz talán, de tel-
5 jes mértékben csak úgy tudnád méltányolni, ha közel volnál hozzám.

Daczára elismerő nyilatkozásaidnak, sőt dicséretednek tudom én,
hogyan szerkesztésem nem elégít ki téged – hozzá teszem hát, hogy enge-
met sem.

Midőn a múlt nyáron Pestre költözésem lehetősége fölött tanácsko-
10 zám pesti barátaimmal,² s a Kisz. társaság igazgatói állomása nem lát-
szott elég biztos alapnak, hogy ez életbe vágó lépést tegyem: szóba jött
egy szépirod. vagy aesthetikával vegyes tartalmú lap szerkesztése.

Én elég gyarló voltam, hinni annyi varázsát nevennek, s bizni^a va-
lamicskét magamban is, hogy amaz elég vonzerővel birand írókat és kö-

^a bizni – n jav.

15 zönséget körömbe csoportosítani, s ön magamat sem tartám képtelennek
egy írói kör munkásságának központjául. <tenni>

Csalódtam. Leveleim néhánytokhoz, a régi jók közül, kevés visz-
hangot költöttek.³ Írói egyesülésről, <szó> közös programról &c. szó
sem volt. Három négy esztétikai kapacitásunk közül a többség válasz-
20 ra is alig méltatott, vagy pusztá, határozatlan ígéretnél maradt.

Miért nem léptem hát vissza? Akkor, mikor már a lépés megtör-
tént, mikor már az igazgatóságot moraliter⁴ vissza nem utalhattam, mikor
már Pestre költözésem tény, vagy legalább folyamatban volt? Nem lehe-
tett.

25 A szépirodalmi írók tompa hallgatással, vagy némelyik tán kár-
örömmel, várták: no lássuk, mi fog történni, milyen lesz az a mintalap?
Eljött november eleje, s még egyéb kézirat – betű szerinti valóság! –
nem volt kezemenél, mint Tompának egy, Szásznak egy verse.⁵ Hisz tu-
dod, hogy ha akadémiai beköszöntőd véletlen ki nem segít,⁶ az első szá-
30 mot ki sem birtam volna állítani!

E szorult helyzet – kisebb nagyobb mértékben – mai napig tart.
Szász K.[ároly] egy jó tulajdonát vevém segédül e helyzetben: azt hogy
ő akármiről ír néhány óra alatt cikket. Ha egy szerkesztő úgy áll, hogy
minden <kiállítando> következő számnál megőszül, <hogy> honnan
35 vegyen elegendő kéziratot – csak tűrhető is – a mi legalább magyarul
van: az ily szerkesztő nem lehet háládatlan oly dolgozótárs irányában
mint Sz.[ász] K.[ároly.]

Lásd, nekem a legnagyobb lelki aggodalmak közt (zúgó fejjel)
irnom kell mindent: kedv, idő, s azon meggyőződés nélkül, hogy csak
40 tűrhető is kerül ki tollam alól. Majd főcikket, majd kritikát, majd – se-
gédforrások nélkül, mert időm s nyomorú cassám nem engedi – küliro-
dalmat. A vers is rám nézne,^b sokan tán azért fizettek elő hogy nagyobb
részt magam fogom írni – de e nyugtalan állapotban teljes lehetetlen;
novellát magam fordítok!!!^{c7} szóval le a napi hírekig és correcturáig
45 mindent kell csinálnom. Kellő segédekét pénzért sem kapnék – pénz meg
nincsen is.

Ha ez eddig lehangoló, nem teszi jobbá az anyagi helyzet sem. –
Heckenast ugyan még fizeti díjamat, de az év végén, tehát már két hó
múlva felmondhat – gondolom fel is mond.⁸ 750 előfizetőmnél többnek

^b nézne, – n v-ből jav.

^c novellát magam fordítok!!! – besz.

50 kellene lenni e félévben,^d hogy folytassa tovább. Én e számtól messze járok.

Mindezeket nem panaszkép ellened hozom fel, hogy irtad a polemicus cikket. Hidd el: örültem neki – mert cikkk, kézirat. Ha ez nincs, nem volna mit adnom, már a jövő számba.

55 Épen ily helyzetben voltam akkor, midőn Szász K.[ároly] ama famosus cikket írta ellened.⁹ Én kértem őt, írjon főcikknek valamit, de hamar, mert semmi sincs a jövő számra. Megírta, beküldte. Ne hígy oly bornírtnak,¹⁰ hogy be nem láttam volna, hogy mi nem áll benne. De a gyerek jött, adnom kellett. Aztán meg arra is számítottam, hogy te felelni
60 fogsz<, >:¹¹ az igazság is kiderül, új cikkk is lesz.

Immoralitás ugy-e, jellemtelenség? De képzeld magad helyzetemben.

Ha egyéb ellensége nem volna is e lapnak, már az, hogy fele kritika, fele szépirodalom, – veszekedett nehézségeket szül. Hogy bíráljam én azt kiméletlen keménységgel, kitől a jövő számra cikket, verset novellát^e várok? Én elvileg nem vagyok ellene a keményhangú kritikának,
65 de lapomban kivihetetlen. Azért elvül kelle tűznöm: az igazságtól, meggyőződéstől nem távozva, oly szelíden szólni, a hogy csak lehet.^f Hogy az igazsághoz, elvi meggyőződéshez – szóval a fortiter in re-hez,¹² a mennyire tőlem telt, még Sz.[ász] K.[ároly] „Csák”ja és „Versei” bírálataiban is ragaszkodtam:¹³ azt talán te sem fogod <állítani> tagadni kereken.

Talán – sőt annyi mint bizonyos – októberben megszűnik lapom. Lehet, senki sem sohajtja meg; lehet te is úgy vélekedel, jobb semmi közlőny, mint ilyen. Csak azt sajnálnám, ha feltennéd rólam, hogy kezdetben nem vezérlett a legjobb szándék: összesíteni az írói tehetségeket, s
75 valami jóravalót hoznom létre. <Bizonytalan> Bizalmatlanság fogadta első léptemet, bizalmatlanság utóbb gyűlölség is^g kísért egész pályámon. A másod, harmadrendű költők [!] is visszavonultak tőlem, csupán néhány régi barátom nem hagyott el egészen, meg a legelemibb kezdők, kik e lapot vélék legalkalmasbnak, hogy első versöket, vagy beszélyöket
80 nyomtatva lássák. Az^h aesthetikában, kritikában kontárkodtunk, kedv,

^d félévben, – v jav.

^e novellát – e jav.

^f lehet. – e jav.

^g **utóbb gyűlölség is** – besz.

^h Az – A jav.

elegendő idő nélkül a megfontolásra, a mint a napi szükség parancsolta,ⁱ
rögtönözve, folytonos aggodás, részemről physikai bajok közepett.

Belátom, hogy ez állapot így tarthatatlan. Mi lesz utána? nem tudom. Itt állok, nővel, családdal a nagy város tömkelegében. De a múltra
85 nézve, bár bajom nem enyhíti, megnyugtat az, hogy helyzetemben senki
sem eszközölt volna sokkal többet, mint én. Hibám, hogy föl nem ismer-
tem irodalmi állapotainkat, mielőtt magam a kísérletre szántam.

Azonban hagyjuk, ez mind nem segít. Inkább segítne az, ha lapom
hátralévő számait úgy állíthatnám össze, hogy – ha még élnie lehet –
90 bizalmat gerjesztene a jövő évre, ha pedig hal, ne tegye lehetlenné egy
más tartalmú lap szerkesztését, mire valószínűleg kényszerítve leszek
újra. Azért kérlek, ha valamid van, küldd be még. Novellám – a folyó
fordítás után,¹⁴ mely egy pár számra még elég – semmi sincs – se jó, se
rossz, még kezdő kísérlet sincs. Bírálatot már 1. szeptemberben épen nem
95 tudok mit adni, még tárgy sincs, hogy rögtönöznek. Főczikkül a Brassai
bácsiénak folytatását lihegve várom.¹⁵

Díjadat illetőleg nem múlasztom el a lelkiösmeretes számadást.

Isten áldjon meg, édes Palim, szeress, mint én szeretlek daczára ap-
ró zsémbelődésimnek. Kedves nődet melegen üdvözöljük, gyermekeidet
100 csókoljuk, most még távolból, de talán nem sokára itt is.

Aldjon meg a teremtő mindnyájotokat!

igaz barátod
Arany Jánosⁱ

U.i. A sine curát¹⁶ nem vettem egészen magamra, de meg nem áll-
105 hattam, hogy fel ne kiáltsak. Valóban: én hittem némi „sine curát” a
szerkesztésben, a tanársághoz képest. Reméltem, hogy el leszek látva
elegendő dolgozattal arra, hogy inkább szerkesztő legyek, mint robotban
dolgozó munkatársa, újdondásza, correctora lapomnak. Hittem, hogy
lesz annyi szabad lélekzetem, mi szerint csak jókedvemben dolgozom,
110 belső hivatás folytán, lapomba; s a szerkesztés azaz a jobb munkák –
bizonyos elv szerint összeválogatása – hágy annyi időt, hogy nyugalma-
san dolgozni szerető ember s i n e c u r a<...> gyanánt élvezheti ez álla-
potot. Ezért meg nem állhattam, hogy a sine cura említésnél, sorsomra
gondolva, egy pár felkiáltó jelt ne tegyek.¹⁷

ⁱ parancsolta, – n jav.

^j egyb.

1338.

ARANY JÁNOS – MADÁCH IMRÉNEK

[Pest, 1861. szeptember 12.]

Tisztelt Hazafi!

Miután Kegyed, elútazása előtt, engem föl nem keresett,¹ engedje
hogyan látogassam meg^a e néhány sorral. Az „Ember^b Tragoediája” úgy
conceptióban, mint compositioban igen jeles mű.² Csak itt ott a verselés-
5 ben – meg a nyelvben<,> találok némi nehézkességet, különösen a lyrai
részek nem eléggé zengők. De így is, a mint van, egy kevés külsimítással
irodalmunk legjelesb termékei közt foglalhat az helyet. Nem tudom, mi
szándéka van Kegyednek a kiadásra nézve: én ohajtanám ezt a Kisfaludy-társaság útján³ eszközölni, a mi, remélem, sikerülne is.

10 Ha ohajtásom a Kegyed akaratjával találkozónék, akkor sorról sorra
kijelölném a helyeket, hol – semmi esetre sem lényeges – változtatást
gondolnék czélszerűnek; vagy belenyugvása^c esetében magam tennék
rajta egykét tollvonást, aztán bemutatnám a társaságnak.⁴ Ezt bizton
merném tenni, visszautasítás félelme nélkül.

15 Becses válaszát elvárom. Fogadja leghőbb üdvözetemet a gyönyör-
ért, melyet^d nekem műve által okozott, a fényért, melyre költészetünket
deríteni hivatva van!

Pest, sept. 12. 1861

rokonérezelmű pályatársa

Arany János^e

20

^a meg – m jav.

^b Ember – E e-ből jav.

^c belenyugvása – n jav.

^d melyet – e jav.

^e egyb.

1339.

MADÁCH IMRE – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Alsósztrégova, 1861. szeptember 14. és 30. között]

[Madách megköszönhette Arany dicsérő szavait s *Az ember tragédiája* verselésére és nyelvére vonatkozó javítási szándékát.]

1340.

TOLDY FERENC – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1861. szeptember 15.]

Tekintetes Úr,

Azon hivatalos^a kéressel van szerencsém e három Nádasdy-féle pályaepest¹ átküldeni, méltóztatnék azokat összehasonlítólág megbírálni, s october 15-keig visszaküldeni.

5 Csak abszolút becsű mű nyerheti el a száz #² jutalmat.
A Jelentés később is adathatik be.
Szíves tisztelettel

a Tek Úrnak^b

Pest, sept. 15. 1861.

10

alázatos szolgája
Toldy Ferenc^c

^a egyb.

^b egyb.

^c egyb.

1341.

LÉVAY JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Miskolc, 1861. szeptember 22.]

Kedves barátom!

Alig alig hogy élek, részint a hideglelés miatt, részint a politikai, részint az egyházi és még az isten tudná, hányféle részintes viszonyok és viszontagságok miatt.¹ – Ime itt küldök nagy vajudas után egy kis verset,² – legalább jelül annak, hogy a lélek kész, habár a test erőtlen is.³ – Azonban egy kérést is csatolok hozzá t:i: a nálad is bizonyosan még emlékezetben lévő Bozzai Pál hagyományait,⁴ melyek együtt egy kis csinos, értékes füzetet tennének, szíveskednél nyomatékos szavaddal valakinek kiadás végett ajánlani. Én nem kérnék érte valami^a nagy honorariumot, csak a leirogattatás költségeit fizessék meg 30–40 forinttal, sőt legrosszabb esetben úgy is odadom hogy a nyomtatandó példányokból adjanak vagy 80 darabot, vagy tán ingyen is odadnám. – Ha előlegesen áttekinteni ohajtanád, szívesen felküldeném. – Nyomva, 8-ad rétből, ritkán sorozva, lenne vagy 100 lap. – Nyomja a szívemet, hogy eddig kiadni nem bírtam. – Ráth Mórt pedig légy szíves megkérdezni, kelle még neki Kézai Simon forditmánya?⁵ most már küldhetném. –

Válaszodat^b várva maradtam Miskolczon 1861 sept. 22^d

szerető barátod

LJózsef

^a valami – v jav.

^b Válaszodat – a jav.

1342.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. szeptember 25.]

Édes barátom!

Kaptam hosszú és kedves leveledet, mint magad is érzeni látszol: Pesten laktod óta az első igazi levelet tőled; kaptam mondom és hol örömmel, hol aggodalommal, hol bosszúsággal olvastam.

5 Örültem azon: hogy egészségi tekintetben jobbacskán vagy, dolgozol s kedélyed nem olly nyomott mint Kőrösön vala; hogy a kedves komámasszonyt fej és lábfájása nagyrészből elhagyta; hogy fiatokban örömetek van, s Kőrösi cursusát elvégezvén, ismét együtt lesztek mindnyájan, szóval örültem mind azon, mi leveledben jó, kellemes vagy legalább tűrhető van. Aggodalommal olvastam: mit jövőtökről [!] s kilátásaidról irsz, azonban annyi bizonyos: hogy mind ezt előre tudva s látva is, el kellett hagynotok Kőröst. A Juliska állapota is bár más volna! Imé ott vagytok Pesten ezer meg ezer orvos közt, és leányod baján még sincsen segítve sikeresen! hogyan bírnám hát én Hanván kigyógyíttatni szememet? Félbe hagytam minden kurával, bízom az időre és a gondviselésre,
15 egyszer majd vége lesz, mint irod: egyszer mindennek vége lesz.

Nagy bosszankodásom van lapod állapotja miatt; hát sem a tudományért, sem a Kisfaludi [!] társaságért, sem éretted nem akarja e nyomorúlt publicum fentartani a Figyelőt? dicsérnek, arczképeznek, de éhen
20 veszni hagynak; ez a magyar tempo! Igazán resteltem elmondani hogy már az arczátlanságig mentem a Hanvai urakkal hogy legyenek a Kisfaludi^a [!] társaság pártolói vagy legalább fizessenek elő lapodra; mind hasztalan. Sőt szegény feleségem a minap, egyik itteni asszonyság – asztalán egy nyomorúlt lapot látván: azt mondá, ugyan édes lelkem! mért
25 nem hordatod e semmiség helyett az Arany lapját? mire az asszonyság így felelt: mit – mondanának ha én arra praenumerálnék!¹ értsd meg aztán, ha lelked van ezt a feleletet! [!]

Mi saját állapotunkat illeti: engem két hétig az epe-hideg kinezott, így volt itt minden harmadik ember, a hideglelés elmaradása után egy

^a Kisfaludi – K th.

30 hétig türethőn voltam, most ismét ott vagyok hogy a láz visszatérésétől
kell tartanom, szemem a régi állapotban van, kedélyem életem tönkre
téve. Feleségem folytonos májdaganatba szenved, és már csak nem telje-
sen meg siketült, meg annyira hogy társaságba nem mehet; ha készülünk
valahova: egyszerre csak sirva fakad és azt mondja hogy nem jön, én
35 értem szegényt és itthon maradunk.

Pestre édes barátom, nem mehetünk; én másfél év alatt sokat el-
curáltam szememre, a falu 11 év óta elpusztult, 13 telkes gazda megitta
mindenét; már tavaly is jelentékeny része jövedelmemnek kin maradt az
idén pedig, az iszonyu szükség miatt, midőn Darvas Pálnak például 5–6
40 száz helyett 20 kereszt gabonája volt: alig van valamihez reménységem.
Aztán igazság szerént ti következnétek már mi hozzánk jönni, volt is
valamelyik levéltekben ilyen forma ígélet,² de a melly már az idén ne-
hezen fog teljesülni. A minap Kazinczy Gábornál voltam, beszélünk
rólad sokat, különösen dicséri felolvasásodat, mellyet a leveledben is
45 érintett ars poeticából tartottál,³ nekem is feltűnt a mutatvány melly a
Vasárnapi ujságban volt,⁴ de olvasván azt hittem: hogy csak ennyi s hogy
a rim-hajhászatot akarod benne kifigurázni. Félek hogy ugy leszesz vele
mint a Toldy [!] derekával. Gábor csudálkozik: hogy a versek közzül a
Posonyi várban cziműt nem választottad.⁵ Mondja azt is: hogy Eggressy
50 [!] már beszélt a 10 ftról,^b mellyet megkapott; [!] Igy van az osztán, ha
az ember minden áron fizetni akar, (te vagy pedig az és nem én) váltokat
és utalványokat küldenek a nyakára! hanem most már igazán komolyan
kikérem, hogy engedj a barátság rovására is valamit tennünk, engedj
nevezetesen nekem egy két verset írni Contóba vitel nélkül.⁶ Gábornak
55 beszéltem e díjazási historiát, és ő piritó dolognak tartja hogy tőled pénzt
fogadtunk el. Szó sincs róla, hogy van benne valami; tehát ne vigy min-
ket a kísértetbe.⁷

Örülök hogy igazi talentumot fedeztél fel, ohajtom hogy lépjen vi-
lág elé mentől előbb, bár más részről tartok tőle: hogy szava e^c rémitő
60 lúdgáogásban elfog [!] veszni.⁸

Csalatkozol, azt gondolván: hogy én political hireket vártam tőled;
én hiszem magamról hogy szeretem hazámat, de politizáló még sem va-
gyok; és csudálkozom azon kinek ambitioja támad: jeles íróból gyenge
politicus lenni. <No>

^b ftról – tr felett fölfelé nyíló félkör

^c e – besz.

65 No de elég ennyi ez uttal; nagyon elfaradtam a diktálás miatt; de te meg teheted még nekem többször is azt az örömet, melyet legközelebbi leveled által szerzettél. Lelkünk^d ölelünk és csókolunk édes mindnyajotokat!

Hanva september 25. 1861.

70

igaz barátod
Tompa Mihály^e

Ime, baráti bensőséggel írott leveledre válaszoltam, a hogy lehetett; fatalis dolog az: hogy a mit én neked akarok mondani, először a más tollán és máján menjen keresztül!

75 Isten áldjon meg benneteket!

TM.

^d Lelkünk^{ből} – k jav.

^e egyb.

1343.

KEMÉNY ZSIGMOND – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1861. szeptember 30.?¹]

Edes [!] barátom!

Ma hétfőn délután 4 órakor az irói segélyintézet ülest fog tartani, grof Karolyi Istvánnal.

Kér ő és Eötvös, hogy jelenj meg.²

5

hived
Kemény

1344.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, october 2. 1861.

Édes kedves Palim!

Rég hátralevő tiszteletdíjbeli^a járandóságodat,¹ a mi april 3-ától october 1-jeig megjelent 22 lap prózáért és négy versért hetvenöt forintot
5 tesz, idezárva köszönettel küldöm.

Hiába polemizálsz te én velem, s Brassai bácsi is hiába emlegeti az „olmos botot” és „Boeotiát”^{b2} (melyeket minden észrevétel nélkül passiroztatok lapomban) azért csak nem szünök én meg téged szeretni s Br.[assai] úr irányában azon bizalmas tisztelettel viseltetni, melylyel
10 mindig.

Hanem, édes Palim, sok baj van. Baj, ha nincs előczikk, nincs kritika, de most legnagyobb s körmömre égett veszedelem az, hogy nincs novella még kilátás sincs rá. Ha Zilahynak^c azon – nem tudom miféle izetlensége,³ melyet az orosz beszély⁴ után adni kénytelen vagyok, el-
15 fogy, akkor nincs, de a szó teljes értelmében nincs semmi!!! Te már régóta ígérsz nekem egy novellát, sőt két novellát is:⁵ ha lehetséges volna, hogy néhány nap alatt felküldd: ne múlász el, kérlek, könyörgök. A mellett egyéb czikk is jó lesz, és kell is minden órán: de a beszély okvetetlen. Jókai nem ir, más nem ir, senki sem ir. Azt az orosz magam
20 kénytelen voltam fordítani, s jó ideig eltartott,⁶ de már az sincs a mit fordítsak; aztán szeretném eredetivel váltogatni. Édes barátom! ha csak lehetséges, könyörülj rajtam!

Heckenast mindez ideig nem szólt semmit a felmondásról,^{d7} és így talán novemberben is húznom kell ezt^e az igát. Mit csináljak? élnem csak
25 kell. Ha félben hagyom, tönkre jutok.

^a tiszteletdíjbeli – **jb** össz.

^b „Boestiát” – „Baestiát” [?]

^c Zilahynak – **Z z**-ből jav.

^d felmondásról, – **á** jav.

^e ezt – **e** jav.

Ölelünk benneteket!

igaz barátod
Arany János^f

U.i. Novella fordítással is nagy szivességet tehetnél velem, ha volna kezred ügyére valami jeles.

^f egyb.

1345.

MADÁCH IMRE – ARANY JÁNOSNAK

A.[Isó] Sztregován
1861 Oct. 3^{án}

Különösen tisztelt Hazafi!

A nagy lelküeket szokás adományokért is zaklatni nem a' fukarokat. Igy teszek én is midőn ismét 's illy hamar néhány óráját akarom elrabolni. De amit személyesen alig mernék, azt levél álltal mégis teszem, mert a papír nem pirúl. – Ide zárva küldök egy színdarabot, korántsem akartam én abban Csák Mátét egész nagyságában rajzolni, mibe egy Kisfaludy Károly bele fáradt,¹ csak végnapjaiban akartam a' haldokló oro[s]zlányt^a fel mutatni. Nem tudom azonban sikerült-e ez is, és különösen nem vagyok képes meg itélni, a' rendkívül egyszerű cselekmény volna-e képes színpadon hatást tenni. – Nem eléggé megbecsülhető baráti indulatába, mellyet már olly nagy mértékben tapasztalni szerencsés valék, vetett bizalommal kérem tehát Kegyedet, szakítson ismét néhány becses órát ideéből [!] számomra, s ítéljen művem felett bel értékén kívül különösen azon szempontból is, alkalmas-e színre, mert jól tudom, mi nehéz s különyszerű ennek is megfelelni tudni. – Ha alkalmas, akkor lesz kegyes a színházi bíráló bizottmánynak be adni; ha nem, hozzám vissza küldeni. Ez utóbbi esetben meg kísértem^b egy mást, eseménydu-sabbat kicsiszolni irományaim közül s még avval alkalmatlankodni; ha az sem lesz jó, én is azt mondom „non omnia possumus omnes”^{c2} – 's

^a oro[s]zlányt – emend.

^b kísértem – m jav.

^c omnes” – ” jav.

keresek más utat, <hol> mellyen^d valamit bírok, semmi esetre sem csüggedve kegyednek <...> először^e közlött művemre írt szavai után. – Mért választám írományaim közül épen ezen színművet végleges kidolgozásra,^f annak oka részint különös vonzódásom a tárgyhoz, részint az, hogy
25 Csák Máté neve egy idő óta literaturánkban kezd felelevenedni, én pedig minden önkénytelen utánzás elkerülése végett Szász Károly Csákját [!] sem meretem mind e’ napig el olvasni,³ csak ma fogok hozzá, – ezért siettem enyémet is elkészíteni. Egyébben fogadja leg őszintébb^g tisztelete-
30 met, ’s bocsáson [!] meg az^h alkalmatlanságért.ⁱ

alázatos szolgája
es tisztelő honfi társa
Madách Imre^j

^d **mellyen** – besz.

^e **először** – besz.

^f kidolgozásra, – **d** és **g** jav.

^g össz.

^h **az** – besz.

ⁱ alkalmatlanságért. – **rt** jav.

^j egyb.

1346.

ARANY JÁNOS – KÁROLYI SÁMUELNEK

Pest, october 5^{én} 1861

Kedves Barátom!

Kötelességemmé tetted volt, hogy néhány nap eltelvén, írjak egészségi állapotomról, de én részint a rosszúl létem alatt körmömre égett
5 halaszthatlan teendőim, részint halogató rendszerem miatt, mindeddig elmúlászottam. Most, quia deus nobis haec otia fecit¹ – hogy t.i. szemgyulladásban szenvedek, midőn sem olvasnom, sem írnom, sem pipáznom nem szabad, meglopom a perczet és, habár tapogatva, tudósitlak szereid hatásáról.
10 Mire azokat megkaptam, némi kis javulást már sejtettem ugyan, de azért híven bevettem, előbb a laxatívát,² aztán a másikat. S az óta – köszönettel mondom ezt – csakugyan jobban vagyok, esti szédüléseim, éjjeli forróságom elmúlt és ha szemem miatt lehetne, talán már ismét

képes volnék úgy dolgozni, mint az előtt. A zúgás – természetesen –
15 megmaradt, az 8 év óta sohasem szűnt meg teljesen, csak néha nagyobb,
másszor kisebb mértékben háborgatott.

Megtarthatom-e becses receptedet, s előforduló alkalommal hasz-
nálhatom-e ismét, vagy mindannyiszor ismét hozzád forduljak, leírván a
symptomákat?³ Megbocsáss, de engem csak hozzád von már régi bizal-
20 mam. Ha Pestre jössz, látogass meg kérlek, hogy szóval is megköszönjem
szíves segítségedet.

Kedvesidnek legforróbb üdvözetünk küldjük, téged pedig ölel
igaz barátod
Arany János^a

25 U.i. Szememet Kajdacsy⁴ orvosolja nem szükség hogy erre nézve
fáradtságot végy magadnak receptet küldeni.

^a egyb.

1347.

KÁROLYI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

N.Kőrös, Octob.^a 7. 861.

Kedves barátom!

Sajnálak hogy egyik bajod a másikat ott éri; csakhogy az a szem-
lob nem oly jelentékeny – azt hiszem – miután ily apró betűket tudtál
5 írni. Szemlobod természetét, fokát, helyzetét nem ösmervén: gyógyszer
nem rendelhetek, hanem a Kajdacsy barátom tanácsát követni ajánlom. –
Hogy megtartsd-e a receptemet? – tetszésedtől függ ugyan, de azon
ösmert baj ellen én azt nagyon hathatósan tartván, szükségben segítőtül
nem árt ha szét nem téped, – azonban, „soha ne legyen rá szükséged” ezt
10 szívből kívánom. – Itt ma volt az iskola megnyitása; az új igazgató We-
isz – kitett magáért. Talán hallottad hogy helyedbe a magyar s latin iro-
dalom s ékesszólás tanáraúl az uralkodó Bakos párt Toldit – de nem a
tiedet – választá meg,¹ ki ugyan a Collegatusban² nem nagy népszerű-
ségnek örvend. Ide jutottunk!

15 Szüretünk 19^{ikén} kezdődik; be kedves vendégünk lennél!!

^a leh.

A Kisfaludi [!] társasági tagságra mikor kell megújítani a befizetést? – jó lenne egy pár szóval érinteni a Sz. f-ben.³ Én még e hónapban beküldöm a 4 ftot. –

20 Kedveseidet ezerszer tisztelve vagyok mindig
szeretve tisztelő
barátod.
Dr Károlyi Samu^b

^b leh.

1348.

ARANY JÁNOS – LAUKA GUSZTÁVNAK

Pest, october 8. 1861.

Édes Gusztim!

5 Szemfájásom s egyéb bajaim miatt alig mehetvén ki hazulról, kérek, légy szíves a szívesen megígért novellát vagy humoreszket hozzám elküldeni.¹ Ingyen nem kívánom többé, miután az „Ördög” neked sem tolja többé a pénzt,² hanem szerény scalám szerint (íve 30 ft) köszöntettel fogom^a díjazni műveidet.

Légy jó egészségben!

10 btod
Arany J.

^a fogom – foglak-ból jav.

1349.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Lasztóc,] 8. Octob. 1861.

Kedves Jancsim!

5 Te verset vársz tőllem, s én ime kritikát küldök.¹ Add mielőbb, mert későbbre küldöm mint gondoltam, a közben történt sok lótás futás, és – sok vendég messze lökte. – A’ melletted (E.[rdélyi] Jankó druzsád

- ellen)^a irt bírálatom, mint akkor írad, korülbelöl [!] egyeztet nézeteiddel; vajha egy is egyeznék, hogy ne kellene ellenjegyzetekkel kísérned, s két hatalmas ellenel^b harcolnom, ha ugyan vá[la]szol^c – Salamon.²
- 10 Én Salamont pesti ügyvédnek tartám, s csak most hallom hogy, er-
déli pap.^{d3}
- Barátom,^e csodállak én tégedet. Körösről, ugy írad utolsó leveled-
ben, hogy nem tudsz dolgozni, s ime egymás után jelenik^f meg tőled a
sok bírálat s más nemü dolgozat. S kit előbb csak költőnek ismertünk,
mint kritikus toppan elő hirtelen, Miner[v]aként^g Jupiter agyából.
- 15 Engemet (:az az röst s beteg testemet s lelkemet:) e' rövid portéka
is elfárasztott.^h – Hogy a' manóban birtok ti folytonosan dolgozni! Én
nagyonⁱ is értem, kivált mostan már Regulyi, [!] ki barátai sürgetésére
hogy, végre adja ki már utazását, azt mondá: ő sem képes dolgozni.⁴
- Nem kétkedem szavadban edes [!] Jancsim, hogy: nem vetted leve-
20 lemet.⁵ De bosszantó igazán bosszantó a' sorstól, hogy épen az én leve-
lem, 's talán csak ez egy level, nem jutott hozzád.
- Tompa Miska, mint hallom, szomszédomban fog szüretelni Mólnar
[!] Josefnél. Alig másfél ezer lépésnyire borházamtól. Mástol kellett meg
tudnom, ő nem ír hozzám regóta, sőt, nem válaszolt levelemre, sürgetős
25 levelemre. Ő már nem szeret irni levelet, mondá egy ismerősömnek.
„Romlásnak indult hajdan erős Miska!”⁶ – De, hol költői érdeke hajtja,
ottan most is igen szeret irni, nem levelet, de leveleket. – Tréfán^j kívül
fáj rá gondolnom, azt hittem anyira öszveforrtunk, hogy e barátság nem
hülhet meg sírunkig. Kik még szerettek édes barátom, pár barátaim, sze-
30 ressetek!, mert valóban^k nagy szü[k]ségem^l van szeretetőtekre. Szinte az
életcsömörig el hagyatva érzem magamat. Czímborám – mint Petőfi
mondá igen okosan – feleslegesen is van, barátom alig egy pár.⁷ Beülök

^a ellen) –) i-ből jav.

^b ellennel – l jav.

^c vá[la]szol – emend.

^d pap – p jav.

^e Barátom – á h.é.

^f jelenik – k jav.

^g Miner[v]aként – emend.

^h elfárasztott – á h.é.

ⁱ nagyon – a jav.

^j Tréfán – é h.é.

^k valóban – ó h.é.

^l szü[k]ségem – emend.

majd, öregségemre egy hordóba Diogenesként, s ra metszetem kis^m
odúmrá a' – gondolom – Sóloni fölrást „utinam hanc[?]”ⁿ sat.⁸
35 Én Pyrker lyrai verseire csak minap akadtam egy barátomnál törté-
netesen.⁹ Felette – rosszak! Valónak látnád é lapodhoz, s nem elkésett-
nek é bírálatát? E kötetet<...>,^o ha szükséged van rá, meg bíránám, nem
malitiával,¹⁰ de meg vallom némi örömmel, nem igaztalanúl, de kemé-
nyen. <Toldival> Töldyval együtt [!] engem is bánt ez ember hűtlensége
40 hazája irodalmához, – hogy meg vetve ezt, inkább idegenhez, a' német-
hez szított.¹¹

Isten veled kedves Jancsim! ugyan csak sietve karczolám vas tol-
lammal e' levelet.

45 hűved
Szemere Miklós.

Ui. Kérdésedre „pontosan jár a' lapod?[?]”^p pontosan. Meg eskudni
[!] azonban még sem mernék, nem hiányzik é egy szám is, mert röst va-
gyok figyelni reá.

^m kis – k jav.

ⁿ hanc[?] – emend.

^o kötetet<...>, – ő h.é.; ^{tet} jav.

^p lapod?[?] – emend.

1350.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Lasztóc,] 16. Octob 861.

Kedves Jancsim!

Ma egy hete: szeredán, egy bírálatot küldtem hozzád, tértivevény
mellett.¹ Ez a mi velejteji posta expeditorunk,² Gróf Andrássy Aladárnak³
5 (mert övé a posta) egyúttal gőzmalom^a felügyelője, ispánja sat, – ennyi
sok elfoglaltatása miatt természetesen meglehetősen hanyag levelügy-
nők; ma reggel irok hozzá meg jöve e már aláírasod,? azt válaszolja
hogy levelem nem retour recepisse⁴ mellett ment, de azért megkapod sat.
Nyugtalan vagyok nem tévedt e ez is mint a legelső level, [!] isten tudja
10 merre és hova?⁵ légy szíves kedvesem e' levelet (sok dolgod van, nem

^a gőzmalom – m elk.

igénylek tőled e' csekellység miatt levelet) új borítékban vissza küldeni, s ide e sorok alá csak ezt írni: vettem.

Nem emlékezem, irtam é neked múlt levelemben (de ha hozzád nem talált jutni, ha bár irtam sem tudnád) hogy Miska Ujhelyben, szomszédomban fog szüretelni. Most mar ő maga is írja, vagy: iratja (mert csak nevét írta alá) hogy, szemei s hideglelése miatt, orvosi tanácsból, 20án indul ide.⁶

Isten veled kedves Jancsim!, hüved

Szemere Miklós.

1351.

ARANY JÁNOS – KÁROLYI SÁMUELNEK

Pest, oct. 17^{én} 1861.

Kedves Barátom!

Véletlenül megint cura alá jöttem. Elmondom a történetét. Minapi bajom alkalmával, mielőtt neked irtam volna, panaszkodtam Salamon
5 Ferencznek, ki hozzám eljárogat,^a munka képtelenségem &c. felől. Egy úttal azt is, hogy nincs orvos itt Pesten, kihez ismeretség folytán bizalommal járulhatnék; azok a híresek oly nagy urak, hogy talán nem is sokat gondolnának velem, más, kevesebb igényű, de szintén ügyes tanult orvossal pedig nincs ösmeretségem. Ő felhozta és dicsérte dr. Poórt,¹
10 mint jóra való, s igyekező fiatal orvost – s ez ekkor abba maradt, én irtam neked, te szíves voltál receptet küldeni, használtam szereidet, s jobban lettem. De a fej, vagy fülzugás, vagy sistergés, természetesen megmaradt, mint már 8 év óta folyton muzsikál.

Tennap előtt – vagy tán kedden – kopogtat nálam valaki. Tessék.
15 „Én dr. Poor [!] vagyok, hallottam Salamontól &c. ma délutánra tettük a látogatást, de én délután nem érkezem, eljöttem most.” Értelmes, ügyes embernek találtam, részvételt kérdezett bajomról, én elmondtam neki 8 év alatti phasisait s mindent; ő kikérdezett, megvizsgált, megkopogtatott s diagnosisa: lép baj. Én mondtam, hogy nem fáj sehol, de ő bizton állítja,
20 hogy a lép most is dagadt. Nem mondtam neki, de emlékeztem, hogy Kőrösön is néha, két három nap kegyetlen fájdalmakat éreztem, épen a

^a eljárogat – el járogat-ból össz.

tájon, hol ő vizsgálta, mit akkor veled sem <.> közlöttem, rheumának, hülésnek tulajdonítván, s hideg vízzel, másszor melegfedővel etc^b curálván. Csodálkozva kérdezte, nem mondtad-e azt te, hogy lép baj. Én nem
25 emlékeztem,^c hogy ilyet mondtál volna, de előkérve utóbbi receptedet, meggyőződött, hogy te is annak tartottad: és rendelt, a mi következik.

Recepted első részét, a hashajtót, megcsináltatni egyszer, délelőtt bevenni: délután kezdeni a te piluláidat és 14 napig élni veled folyvást, minden nap 10 szemet vevén be. Ezenkívül 6 hétig minden reggel,
30 éhomra, egy pohár keserűvíz (budai) egy pohár ivó^d víz, egy órai séta szabadban, úgy a reggeli. Nem irt semmit, a te receptedet küldtem patikába, azt használom így módon. Ő biztosított, hogy az ártani nem fog, ellenben a lépdagályt eloszlatja, s ha a lépet tökéletesen ki nem gyógyítja is, tetemes javulást okoz. Én elfogadtam, bizalmamat megerősítette az-
35 zal, hogy éppen a te szereidet ajánlja, s megkezdtem a curát tegnap (16-án).

Nem azért írom ezt, hogy az orvos háta megett veled tanácskozzam, vagy mintha elpártolásom miatt benső furdalást érzene: hanem 1° hogy tudjad; 2° és főleg, hogy nem lesz-e nagy ártalmamra, <...> kivált a
40 pilulák oly nagy mértékben használása. Tudom, hogy bennök chinin van, s e miatti aggodalmamat közöltem is Poorral, de ő azzal nyugtatott meg, hogy előítélet az ezen ártatlan szer ellen, melylyel vádolják, bízvást élhetek veled.

Te, aki bajomat húzamosb idő alatt s így jobban tanulmányozhattad^e
45 mint P.[oór], meglehet nem léssz vele egy véleményen a baj iránt. Mindazáltal én már feltettem magamban, kijárni ezt a tánczot végig; tőled csak az iránt kérnék felvilágosítást: nem lesz-e ártalmas, – szerinted létező bajomat még öregbítő – ezen cura? Mert ha nem, akkor – használ nem használ – végig folytatom, de ha nagyobb veszélytől tarthatnék, vagy tartanál
50 te, akkor abba hagyom, mihelyt szíves soraid hozzám jutnak. –

Légy oly jó, édes barátom, válaszolj rögtön, Szíves [!] üdvözlésünket a tieidnek! téged pedig öllelek forrón

igaz barátod
Arany János^f

^b másszor meleg fedővel etc. – besz.

^c emlékeztem – z. jav.

^d ivó – v. jav.

^e tanulmányozhattad – z. jav.

^f egyb.

55 U.i. Megirtam e levelet tegnap előtt, de nem tettem postára. Fél-
tem, hogy mind irántad, mint Poór iránt, nem illő eljárás lesz. De a
chinin (vagy mi még a pilulában) annyira izgat, hogy este felé már csak
nehezen hallok tőle, tegnap[§] este erős szédülések jöttek rám az elszuny-
nyadáskor, alig tudtam elalunni. Ma kerestem Poórt, nem találtam. Ha ez
60 így megy, nem állom ki a 14 napot; mert nekem dolgozni kell, nem csak
aggódni. Mit tegyek? Válaszolj hamar.

[§] tegnap – t jav.

1352.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, [1861.] october 19.

Édes Palim!

Pár héttel ez előtt küldtem egy levelet, pénzzel és kérelemmel.¹
Kaptad-e? Hallgatásod igen-e vagy nem? Iszonyú szorultságban vagyok.
5 Ha nem küldesz (24–25ig) novellát: az első számra egy csepp sem lesz!²
Öllelek

Arany J^a

^a egyb.

1353.

KÁROLYI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

N. Kőrös Octob. 20. 861.

Kedves Barátom!

Hiszed – nem hiszed – igen sajnálom hogy ismét cura alá kellett
kerülnöd. Bajod – az én tudomásom szerint ideges baj, vértolulással a
5 főre, s ezzel szövetkezik a léptömülés¹ is melynek következéseül tartom
a periodice² előkerülő s általad talán fölnemismert lázat. Ezzel összefüg-
gésben van a fülesengés is. Rendelt szerem közt chinin van, de tőle fél-
ned nem kell; sokszor veszem be magam is! – Azonban hosszas vételét
nem ajánlhatom, részint mert nem is szoktam úgy rendelni, részint mert
10 különben is fölösleges ha kikerülhető másként. Irtam Neked hogy ha

bajod lesz, csináltasd meg azon szert, s ezt más okos orvos is mint Poor helybenhagyta.^a Én csak azon megjegyzést teszem az enyémtől^b a szer adagolására nézve talán<.> eltérő rendeletére hogy e szert szerintem systematice³ úgy veszik, hogy az első bevétel (az egész adagot értve) 15 után 8 napra akár van baj – akár nincsen – ismételtetik az adag; továbbá, a^c második vételtől számítandó 15 napra ismétlés ugyan azon adagban – s végre a 3^{ik} vétel után egy hónapra ismét. Ekkor, rendes^d étrend, kevés gond, szórakozás, friss lég mellett az ember biztosítva van. Kellemetlen a fülsengés. Erre nézve csípős lúgos lábfördőket ajánlok, és még napon- 20 ta kétszeri párolását a füleknek jónak tartom; a párolás álljon meleg-eczet gőzből, vagy a mi szintén hasznos: aetherből. Kéress a gyógyszer-tárból eczetégényt⁴ – aether aceticus; ebből egy nehezéket vagy többet is önts egy papirtölcsérbe helyezett darabka szivacsra, s a tölcserő tartsd 1/2 fertályig⁵ egyik – fél fertályig másik füledre hogy az elpárolgó égény a 25 fül dobjára hasson. Meglátod hogy sikere lesz.

Dr Poor úr nagyon olvasott s már most sok tapasztalással bíró orvos, szeretem hogy bár kedvezőtlen körülmények közt – vele megösmerekedtél. Tiszteld nevében. –

Az adó executio nyakunkon van; biztosok Glaszer és Waiser.^{e6} Bi- 30 zalmadat nagyon köszönve, s kedveseidet ezerszer tisztelve vagyok
szerető barátod
Dr Károlyi

u.i. Hadd félben most a pilulákat s élj föntebbi tanácsommal, s ha kell – tudósíts!

^a helybenhagyta. – t jav.

^b egyb.

^c a – jav.

^d rendes – s jav.

^e Waiser – a jav.

1354.

ARANY JÁNOS – FÁY ANDRÁSNAK

[Pest, 1861. október 26.]

Tekintetes Ur!

Mélyen tisztelt Tagtárs!

A Kisfaludy-társaság közelebbi ülésében volt szerencsém bemutatni Cicero^a két beszédének a Tekintetes Úr által Évlapjaink számára be-
5 küldött fordítását.¹

Kettős örömmel fogadta a társaság ezen becses adományt: először, mert a fordítás igen derék; továbbá, mert oly tisztelt Tagjától s egykori kedves emlékü Igazgatójától ered,² ki bár akadályozva van üléseinkben folyvást részt venni, nemcsak nem vonja meg működését a társaságtól,
10 sőt egy az elsők közül, kik a hosszú zsibbadásból ébredő társulatot munkásságukkal támogatni sietnek.

Midőn ezért, az ülés által igazgatói tiszttem szerint rám ruházott kedves kötelességet teljesítve, ezennel a társaság szíves köszönetét tol-
mácsolnám, legmélyebb tisztelettel maradok

15 A Tekintetes Urnak,
Pesten, oct. 26^{án} 1861

alázatos szolgája
Arany János^b
a Kisfaludy-társaság
igazgatója.

20

^a Cicero – nagyobb betűvel írva

^b egyb.

1355.

ARANY JÁNOS – BRASSAI SÁMUELNEK

[Elveszett]

[Pest, 1861. október 26. és november 12. között¹]

[Arany üzeni Gyulainak, hogy mielőbb küldjön novellát a Szépirodalmi Figyelőbe.]

1356.

ARANY JÁNOS – ERDÉLYI JÁNOSNAK

Pest, oct. 27. 1861.

Tisztelt irótárs!

Azon reményben,^a hogy a rectoráság leteltével (mely úgy gondolom csak egyéves volt) szakaszthat a Figyelő számára is egy kevés időt, bá-
5 torkodom megújítani tavalyi zaklató kérésemet. Most különösen aesth.
vagy irodalmi előczikkek dolgában vagyok megszorúlva: ha volna ide-
tartozó tárgya in petto,¹ kérem, írja le és küldje. Minél előbb, annál jobb.
(Zárjel közt tudatom, hogy honorálni is szoktam egy kissé: ivét a prózá-
nak 30 ftjával.) De a többi rovat akármelyikébe is örömet fogadnék
10 hosszabb rövidebb czikkeket, külföldi könyvismertetést, bírálatot, akár-
mit, – egészen az Értesítőbe való apró bulletinekig.²

Szánjon meg és ne vonja meg tőlem támogatását.³

Szives üdvözlettel

tisztelője

Arany J^b

15

U.i. Névvel, vagy anonym, akárhogy.

^a reményben, – a , felett függőleges vonás

^b egyb.

1357.

ARANY JÁNOS – HALMÁGYI SÁNDORNAK

[Pest, 1861. október 27.]

Tisztelt irótárs!

A Szépirodalmi Figyelő második évfolyamát is megkezdi.¹

Szándékom volna ez évben több szépirodalmi tartalmat adni mint a
lefolytban. E végre ohajtanám becses támogatását közkedvességű beszé-
5 lyeivel.

Díjat – tehetségem szerint – én is szoktam adni. Ez mintegy 30 ft
ny. ivétől.

Azon reményben, hogy kérésem vissza nem útasíttatik, lesz szeren-
csém egy t. példányt közelebb megindítani.

10 Szives üdvözlettel

Pest, oct. 27. 1861.

tisztelője
Arany János
szerkesz, [!]

1358.

ARANY JÁNOS – LÉVAY JÓZSEFNEK

Pest, oct. 27. 1861

Kedves Barátom!

Miután az oly terhes főjegyzőség¹ ide s tova letelik rólad, de rólam
a tán még terhesebb szerkesztés még nem telt le: ismét hozzád fordúlok
5 az én nyomorúságimnak idejében.² Adósod vagyok ugyan még most is,
de nem akarok elfeledkezni.

Hogy kedves költeményeid ez év folytán sokat tettek lapom emelé-
sére³ s ezután is igen ohajtott czikkek leendnek nálam, arról most nem
szólok.^a De akarom, hogy tudjad, miszerint a prózában sem kevésbé
10 szorongatott az én helyzetem. És te, nem nagy fáradsággal, sokat segít-

^a szólok. – . jav.

hetnél rajtam. Küldhetnél rövidebb, hosszabb könyvismertetést, a hazai vagy kül irodalomból, [!] eredetit, vagy fordítást, a hogy kezded ügyébe esnék. Írhatnál első cikknek való irod. tájékozást, hozzá szólhatnál egy egy irod. kérdéshez stb. Én mindennek hasznát tudnám venni, s díjaznám
15 is – nem igen vastagon ugyan, mert szegény az ekklézsia – de úgy 30 ftjával ny. ivétől;^b s ez arányban folyvást.

Azért édes Jóskám, feledd a lépedet – nekem is az fáj, azt mondják a doctorok⁴ – és csinálj nekem holmit. Bármely forgácsnak hasznát tudnám venni.

20 Kézayd iránt beszéltem R á t h t a l, ⁵ azt mondja, személyesen végez veled s így közbenjáróra semmi szükség. Bozzai iránt – kit én is szeretek – Heckenastot akartam előbb megpróbálni,⁶ de nem volt itthon, mihelyt lapom évfordulati kinján átestem, azonnal megkinálom vele. Ő az én régi könyvárusom, szavamra jobban hajt, mint bármelyik. Jó
25 lenne azonban, ha felküldenéd.

Isten áldjon, kedves barátom, segítsetek rajtam, mert nem győzöm ki.
Öllelek szíves szeretettel

barátod
Arany J^c

^b ivétől; – ; -ból jav.

^c egyb.

1359.

ARANY JÁNOS – MADÁCH IMRÉNEK

Pest, october 27. 1861.

Édes Barátom!

Hagyjuk a teketoriát, így bizalmas társalgásban könnyebben megértjük egymást.

5 Nem akartam írni, míg tragédiádon végig nem haladtam észrevéte-limmel, de úgy látom, hogy ez kissé több időt vesz igénybe, s én másféle is el lévén foglalva, nem ülhetek rajta folyvást. Pedig az idő sürget: szeretném művedet minél előbb látni nyomtatásban.

Itt küldöm jegyzeteim egy részét.¹ Ezekből megláthatod, milyen
10 természetűek azok. Alig némi kivétellel a legkülső technicára tartozók. Mily kár, hogy ilyenek fordulnak elő: szerintem az „ember tragoediája”

egy Dante vagy Goethe tech[n]ikájával^a remekmű volna. Így is az, de felű[le]tes^b olvasó fenakad az apró rögökön.

Engedelmed folytán már bejelentettem a Kisfaludy-társaságnak.²

- 15 Neved még tudva nincs: tőled függ, mikor legyen napfényre hozva. Föltevé, hogy nem ellenzed, e hó 31-én, a csütörtöki ülésben fel akarok belőle olvasni egy pár^c szakaszt.³ Egyébiránt a kiadás saját szakálamra is megtörténhetnék, miután fel vagyok^d hatalmazva, mi jön azon 60 ives vállalatba, mely a pártolóknak ígértetett.⁴

- 20 Az e vállalatba fölvevett művekért mérsékelt tiszteletdíj is jár (kis iver 20–30 ft); a mi ugyan^e nincsen arányban műved értékével, de én előnyösnek látom föllépésedre, hogy az a Kisf. t. aegise⁵ alatt történjék. Munkádra így több figyelem fordul, s nem lesz kitéve annak, hogy olvasatlan maradjon, míg maga magát valahogy ki nem küzdi a homályból.

- 25 Ha tehát nincs szavad eljárásom ellen – ha javításaimat részben, vagy egészben helybenhagyod, vagy újakkal pótolod, küldd vissza azokat minél előbb hozzám, mert nincsenek meg párban, s kéziratodon nem változtattam semmit.

- Ha módosításaim nem tetszenének, vagy ha általában semmit nem akarnál^f is módosítani (kivéve néhol a helyesírást, mert azt minden esetre kell) azt is ird<d> meg. A munka megjelenésére ez nem akadály; csupán éretted ajánlottam változtatást.

- Mihelyt ez első küldeményt, észrevételeiddel megkaptam, azonnal kezdhethők a nyomást. A mint aztán a munka előbb halad; időről időre kicserélnek észrevételinket. Arról biztossá tehetlek, hogy jegyzeteim 35 mind csupán effélék lesznek, s mindig kevesbedő számmal. Lényegesebbre nem fognak vonatkozni: compositió, oeconomia⁶ &c. mind teljes. Sőt az sem fog talán többször előfordulni, mint itt egy pár esetben megtörtént, hogy a gondolatra tegyek észrevételt.

- 40 Csákot vettem – de nem adtam még be a színházhoz.⁷ Véleményem szerint előnyös lesz rád nézve, ha Csákot nem is ösmerik, míg a „Tragédiát” nem olvassák. Úgy találom, hogy ebben – daczára, hogy a szerep-

^a tech[n]ikájával – emend.

^b felű[le]tes – emend.

^c pár – p jav.

^d elv.

^e ugyan – jav.

^f akarnál – a á-ból jav.

lők elvont eszmét képviselnek – még is több a drámaiság is, mint Csákbán. Hanem erről másszor.

45 Fogadd legszivesb üdvözlésemet!

tisztelő és szerető
barátod
Arany János^g

U.i. Úgy látom, senki sem tudna inkább hozzászólni aesth. és iro-
50 dalmi kérdésekhez, min[t]^h épen te. Én egy irodalmi lapot szerkesztek;ⁱ
igen nagy szűke van nálam dolgozótársaknak. Nem lennél-e szives tá-
mogatni? Hallom és tudom, hogy régebben működtél journalistikai pá-
lyán, habár más szakmában.⁸ Irhatsz álnév alatt is vagy név nélkül. Érte-
kező cikk, bel vagy kül irodalmi termékek ismertetése, bírálata &c.
55 mind lapom körébe vág. Ne vond el tőlem munkásságodat.⁹

I^{só} szín.

„Dicsőség a magasban istenemnek.” Ez em nagyon személyes, erőlteti a
hangot: s a mérték miatt látszik betoldva lenni.

„Részünk csak az árny”, s alább:

60 „Fényében ily osztály részt...” Ellenmondásnak látszik, ha csak úgy nem
vesszük hogy az árny része a fénynek. Lehet talán így is.

„Imádjuk őt a végtelen kegyért, hogy” ez a hogy kivált <sorvégen> lyrá-
ban, sorvégen, <...> rosz.¹⁰ Nem lehetne segíteni rajta?

„Be van fejezve a nagy mű, igen

65 S úgy összevág minden, hogy azt hiszem

Év milliókig szépen elforog

Mig egy kerékfogát ujítani kell.” – E sorokban az azt hiszem, kissé furesa:
de az egész négy sor mester emberes önelégültsége is komikai szín-
ben tűnik fel. Annyival inkább, mert a darab elején van, s első sza-
70 va istennek. Nem lehetne majestaticusabb¹¹ hangúval cserélni föl?
Rám oly hatást tett először, hogy félretettem a művet s csak Jámbor
Pali sürgetésére vettem megint elő.¹²

„Sverák” (több helyen). Szférák, vagy sphaerák (σφαῖρα = gömb)

^g egyb.

^h min[t] – m jav.; [t] emend.

ⁱ szerkesztek; – t jav.

- 75 „dőre szikra” – a dőre csak hézagpótló epithetonnak¹³ tetszik. „Szikra” és „világa” képtelen rossz rím. egyikben [!] i–a hangzók, másikban á–a.
 „Két golyó küzd egymás ellen,
Szétszakadni, összeesni – az utóbbi sor syntactice és grammaticae¹⁴ homályosan fejezi ki a gondolatot.
- 80 „Csillaga a szerelemnek” – ez talán frivol itt, annyival inkább, mert még akkor nem volt az, de különben is csak a föld fia nézheti csillagnak azon sphaerákat, angyal nincs oly optikai csalódásban.
 „Itt enyészők omladéka” – Ha a teremtés után mindjárt kezdődik a színmű, talán nincs helyén enyésző világokat látni még.
 „cserélnek – felettek” nem igen jó rím: é–e = e<,>–e.
- 85 „öröké” – örökké (mert örökyé-ből). A helyesírási hibákat ezentúl nem jelölöm ki, majd kijavítom, ha kezemen megy át a correctura.
 „De még ha is, másítani nincs erőd”. – A ha is nem magyar.
 („Vagy, ha igen, másítani nincs <> erőd.”)
- 90 „Méltó-e ilyen öreg urhoz”... Az öreg úr nagyon Goethés, Mephistós. – Nem lehetne mindenütt más címet adni. Bornirt¹⁵ ember ilyesekből ordítja az utánzás vádját.
 „Hozsánna, úr! (2^{ik} személy) „ki szent törvényt szabott (3^{ik} sz.) Jó volna egyeztetni, kissé visszás.

2^{ik} szín.

- 95 („Verő nap” – Verőfényt mondanak, verőnapot nem)^j
 „Ah, milyen édes, milyen szép az élni”. Nem tudom, comma¹⁶ jö-e az az után, vagy élni főnév helyett áll. Mindenképp bajos. Így kiáltatnám fel Évát:
 „Ah, élni, élni! mily édes, mi szép”! emphaticusabb¹⁷ is, vers, nyelv is jobb.
- 100 „Mint hogy ha <>ellenséges idegen” – E többször előforduló „mint hogy ha” nagyon kitünteti a vers nyűgét. Tán inkább egy egytagú interjectio¹⁸ kellene elébe: Hah! Nézd! Ah! mintha...
 „Itt kebleden, úgy látszik, hallom azt még.” (Az égi zengzetet) – A lát-szik helyett jobb tetszik,^k mert nem láthatóról beszél Ádám. Az
- 105 ^j nem) –) .-ből jav.
^k tetszik – é-ből e jav.

- egész édeskés modern bókja a szerelemnek, valamint az Éva complimentje¹⁹ is Ádám szemére.
 „fejelne” helyett talán feselne; az a fejelés először a csizmát juttatja eszünkbe.
- 110 „Kétkedve állok mégis újra meg” – kétkedve-e, vagy késkedve? az utóbbi szokatlan.
 „az öreg úr”... L. fentebb.
 „mint bamba gyermeket” Anachronismus²⁰ Ádám irányában. Neki nem lehet fogalma erről. Később (midőn visióban él) nincs anachronismus, mert mindent tudhat, most még nem.
- 115 „trágyatúrony”²¹ a túronyt nem ismerem. Tán érthetőbb volna, ha nem szebb is: „De trágyadomb gyanánt...”
 „Tenyészni kis körödnek lágý ölében”... lágý ölen. A nélkül is sok a catalecticus²² (5 1/2) vers sor. Rítkíteni kell, a hol lehet, mert végre sem szabály ez a jámbusban, hanem kivétel.
- 120 „arasz” helyett mindenütt jobb arasz, ha csak mérték nem parancsolja úgy.
 „Ha aztat élvezed”... Aztat elég népies, de megtagadja a nyelvtan. El is lehetne kerülni:
- 125 „Tudsz, mint {^{az} egy isten, azt ha élvezed.”
 „Még is csak zsarnok...” Kemény. „Még is nagy zsarnok”...?
 „A dícs kissé kitisztúl”... Ez a dícs így magában szokatlan, a gloria helyett, melyet dicsfénynek fordítanak. Azonban látom, hogy erősebb volna, ha megszoknók. –
- 130 „A vén tagadás kísért. ...” A metrum jajgat. Tagadás, lehetne – ∪ – mert az első syllaba²³ hangsúlyos, de „a vén | tagadás” bajosabb”. – De látom, nehéz igazítani, hogy meg ne rontsuk a praecisiót.²⁴
- 135 „Segítsetek
 Ti elemek,
 Az embert nektek
 Szerezni meg...” } Ilyenekben mutat Goethe nagy lyrai virtuositást...¹
 ez olyan, mint a Nagy István fordításában Goethe.²⁵
 Hanem rövid, s maradjon.
- „Mindkettőt más-más látkör vesz körül.” Határozottan hibás a syntaxis.
Veszi kell, okvetetlen. Talán így:
 Mindkettőt más-más láthatár övedzi.
- 140 „látköröd kivül” – lehet, mint kétség kivül. De megakad ám rajta Boeotia!²⁶

¹ virtuositást – u jav.

- <„A legmagasbat embernek tekinted”... Talán nem tiszta. Azt akarja-e mondani: istent is antropomorphisálok, vagy csak ezt:
És ember, a mi legmagasb neked”?>
- 145 „Ép úgy tekintünk meg mi...” „Meg mi” szokatlan rend: „Mi meg ép úgy tekintünk... volna helyes rendben. „Mi meg szint’úgy – a vers rozabb, de érthetőbb.
 „E porvilágot választván”... A participium²⁷ visszás. Könnyű volna segíteni:
- 150 E porvilágra közzénk mért jövé? „kimérett életet” rossz hang. Szabályos életet?
 „De mondta az úr, hogy büntetni fog.” Hiatus^m is, a meg szócskának sem szabad volna elmaradni:
 „Megmondta isten, hogy büntetni fog.”
- 155 „napsugaras napok közt –” egyik nap pleonasmus.²⁸

3^{ik} szín.

- „Mínők egykor volt”... nehéz. „Mint egykoron volt”?
 „A míg ipar lesz és háza belőle” – Tán így:
 „A míg belőle hon lesz és ipar. –”ⁿ
- 160 „daczolsz a tiszta égnek” – daczolni valamivel. Inkább vesszen a rím.
 „Mely jár nyomában, a lehangolásban”... rimel. Lehetne így:
 „A mely nyomán jár, a lehangolásban.”
 „De hogyha a hálának pántja” csunya ez a nem is tiszta magyar pánt...
kapcsa? csatja? örve? stb.
- 165 „Mít dőre tervvel ember alkotand...” nem tudom, magáról szól-e Ádám, vagy másról. Ha az első, akkor visszás, hogy önbizalma daczára tervét dőrének mondja, ha a leendő nemzedékről – anachronismus tudnia, hogy dőre tervek is lesznek. Olyannak kell képzelnie ivadékát, mint maga.
- 170 „segélyed sem szükségelém” Nem versbe való ez a szükségből faragott szó.
 „Ahhoz segélyed tán fölösleges”?
 „Tán czérnaszál” gemein²⁹ ez a czérna... fonál kellene inkább. Vagy: hajszál &c.

^m Hiatus – Hi jav.

ⁿ ipar --- ?-ből jav.

- 175 „néked még daczolhat L. feljebb.
 „bir veled daczolni.” aztán a köv. sorban:
 „S Csak [!] is ez az...<”> mi énvelem daczol!”
 „Elrejtve zajtalan mert működik” – Az inversio nagyon kemény.
 „Hogy, mert elrejtve munkál, s zajtalan”,
- 180 „Hadd meglátanom hát azt a működést”... Nehéz a spondeustól
 „Hagyd megtekintnem hát e működést –”
 – „Mely rám befolyhat” – messze van a praedicatum a subjectumtól.³⁰
 Az incisumok³¹ nagyon elfordítják a beszéd értelmét. –
 – „silledsz” = súlyedsz... – Az illetet majd az orthographiánál³² meg kell
 185 javítnunk.
 – „más felettettek ha nincs” – nehézkes inversio.
 „Hogy fáztok ápoló gond s kéz ne’kül,
 „Rő kön**ī**bb**ā**t mint a rideg öreg volt”. Rosz vers, rossz hang.
 „Ki nyájasabb lesz, mint a zord öreg.”
- 190 „szép szerény fiú az”. – az nem kell.
 „szēllēm = vēlēm” – nem jó rim, mert – ◡ = ◡ ◡
 „Ha felveszem képem, leroskadasz”
 „Ha fōlveszem saját képem, leroskadsz<”>^o
 S eme két féreg itt megsemmisül.”
- 195 „a mint kértek, már határozások”^p (vannak.) – Nehéz magyarul az
 ilyen. Vagy határozátok? úgy jó.
 „és az egynapos légy” – A légy, egy az hogy nem igen poétai, más meg
 hogy a catalecticus verset szaporítja. Nem volna jobb:
 „A százasos fa s egynapos rovar?”
- 200 „mi változunk csak” – a csak nélkül is ugyanazt az értelmet adná, több
 emphasissal, jobb verssel.
 „betöltöd czélodat te is hát” A hát megint kimaradhat,
 „szorítva az” hiatus
 „Ez visszapillantása az öregnek” – nem értem tisztán.^q A másik sor nem
 205 tudom szándékosan rimel-é? Tán könnyebb volna így:
 De ifju keblem forró vágya más:
 Jövönkbe vetni egy pillantatot.

^o leroskadsz(, > – k jav.

^p határozások – piros ceruzával áthúzva

^q tisztán. – elk.

4^{ik} szín.

- „Hiába hivod azt” – A hivod (rufst) magyarban nem teszi azt ki: se-
gélyül. Talán kéred, noha ez gemeinabb.
210 „mi búbját bir sajátul” – veszett hang, rosz syntaxis.
„Ki e nő és miféle bája van”
„lényéhez ragadja” – nem volna jobb:
„Lerántja porban fetrengő magához”?
- 215 „Mít tegyek tehát” – Nem volna jobb tegyen? (t.i. a bölcs király kiről
Pharaó beszél) akkor jobban jöne a következő két sora Luczifer-
nek. Vagy ott a tudás a subjectum, meg az erő? Nehéz érteni e két
sort: „Nincsen más hátra, mint hogy a tudás(nak) létét tagadja (a
220 bölcs király) s az erő kaczagja (a bölcs királyt); vagy pedig: nin-
csen más hátra, minthogy a tudás (saját) létét tagadja, s az erő
(ugyanazt) kaczagja.” – Kell vele tenni valamit, mert „brevis esse
laborat, obscurus fit.”³³
„Mít az erős rak, s állítván utódot Jármába, meghal.” Az utóbbi két prae-
dicatumot az olvasó az erősre értheti inkább.
- 225 Miért él a pór? gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal.
„Neked hitvány szám” – jobb metrumot ad: silány.
„Mint a hatálynak én” – a hatály jobb metrum ugyan mint a kitörlött erő,
230 de ez erősebb.
„Mint az erőnek én.
„Te meg tiltsad be” – szabályos de erőszak látszik, „Csitítsd el?”
„aztat az igával” – az igával azt.
„Högy äz ā népjaj” – „Hogy a nép jajja” vagy „e nép jajja” ha a specialis
235 vonatkozás el nem maradhat.
„És véled én” – a véled ige is: olvashatja szórakozott így:
„És véled, én?...” – És én veled. Semmi a metrum.
„A végezet elítélt állata” – Nehéz hang. Talán: A { végzés } arra ítélt ál-
lata” (a mit t.i. Ádám elmondott)
- 240 „Mít vágyol mást –” vágyani valamit? Igazítani könnyű volna: „mi vágyad
más?”

- „e hasztalan e dőre fecsegéssel” – a dőre igen sokszor jó már elé.^r Itt lehetne: balga fecsegés.
- 245 „mely arczaidnál” – úgy veszik, hogy arcz egy van (Gesicht) orcza kettő (Wangen)
 „Mely arczodat legyinti s elröpül”
 „Vékonyka porréteg marad utána = az arczon? nem, a földön. De amúgy érthetni előbb. „marad, hol elszáll”
 „tanyázik” Lehet s jobb is: tanyáz.
- 250 „něm āz égrázó^s fergeteg” –
 „S mindezt nem ég- s földrázó fergeteg” vagy:
 _____ a menyirázó fergeteg –
 „Egyesekből mely egy egészet alkot –” nem zeng. Talán így:
 „Mely egyesekből nagy egészt csinál.”
- 255 „Vezes, vezess Lucifer új helyemre.” –
 „Vezess v.[ezess] új czélra, Lucifer. (?)
 „tört<.> reménnyel stb.... Nehézkes. De maradhat is.

5^{ik} szín.

- 260 „Nézd, arra ment atyád el....
 „Nézd, arra ment el gyors hajón atyád”
 „S vezesse közzénk hős atyádat épen.
 „bú emészti ittthon – Csak: honn.
 „Istennek átka ül....
- 265 „Csak a szerelmes nőnek van joga
 „túlerőre jöne” = jutna, v. kapna.
 „Ki sem szólít szavazatom miatt”... Miatt nem jó. Ért, vagy vége kellene.
 „És senkinek sem kell a szavazat”
 „Mit kezdjen már az ember” – Németes.
- 270 „Unalmas élet! Mittevők legyünk már?”
 „Egy gyöngye kis zavar nem ártana”
 (Nem^t volna rossz egy kis zenebona)

^r elé – é e-ből jav.

^s égrázó – z jav.

^t (Nem – („-ből jav.

- „El innen, engem illet e hely itt... germanism. [us]
 „Odább! ez a hely itten az enyém.”^u
- 275 „Koszorúzzad meg.”
 „No csak, virágozd fel az állatot”
 „Nagyoknak asztalánál –
Gazdái asztaláról...
 „Unalmas árnyjátékoknak nem-e } Nehéz. a [!] nem-e nem is jó
 280 Kopogtat szintén véle bé határa. } magyarság. határ és kopogtat
 rossz tropus³⁴ is.
 „Unalmas árnyjátékoknak vajon
 Nem áll-e majd be rettentő határa” }
 „Ah Miltiadesz, mért is jössz, ha nőd
 285 (N)Sem^v bir örülni jöttödön. – Fiam,...”
 „Oltárodnak fölébe^w szentelem.^x –
 „Szentelve tűzöm oltárod^y fölé.”
 „E hitvány nép csak békót érdemel.^z Mely (a mely a békóra vihető in-
 kább)
 290 „Hiszen csak békót érdemel e nép,
Mely
 „Mint (az) enyém.” Segíteni rajta valahogy, mert erőszakos.
 „Hát még, ha tiszta, mint ez az enyém,
 „Oh igen” – „Oh, nagyon.”
 295 „Te nő meg, a ki a paradicsomból”.... Másutt nem emlékszik Ádám pa-
 radicsomi voltára. És ez tán jobb is. –
 „Nem-e borzongat... Rosz fűzés: Nem borzongat-e. – Az a nem-e min-
 denütt rosz.
 – Nos vitéz, ugyan,
 300 Nem borzongatja kissé tagjaid
 A torzképü halál hideg szele?
 „nem olyan édes a szabadság”...
 „Pedig nincs olyan édes a szabadság }
 Neked, a milyen fájdalmas nekem volt.} maradhat is

^u enyém:” – : jav.

^v (N)Sem – (N) besz.

^w fölébe – e é-ből jav.

^x szentelem. – te elk.

^y oltárod – áro elk.

^z érdemel. – e elk.

- „szegletes asztal” (az [„]instructióban”³⁵). Vajon^{aa} nem inkább kerek asztal volt a rómaiaké?^{bb} (Lásd pl. Rich Diction.[naire] Antiqu.[i-tés] Mensa.^{cc36}
- 305 „Ki van köztünk ki hisz még istenekben – sok i sok k,
 „Ki hinne köztünk még ez istenekben?....
- 310 ...Vagy ki az, dusabban } rossz hang, sok k, sok ki; és a maitresse³⁷ [!]
Ki kedvesét kitartja?... } kitartás modern
Ha is = Ha birnád is. Valahogy a versbe férkeztetni.
 „vágylol gyönyör^l” – gyönyörre vágysz (még jobb, ha nem ikes)
- 315 „S nem esz meg-e’ ” – határozottan hiba.
 S te nem rút féreg martaléka léssz-e? vagy
 S nem esz meg a rút féreg téged is?
 „ha egy kis <.>vér futott” germanism.[us] ömölt.
Jó van jó = jól van, jól.
- 320 „Szemedbe tartom stb. Sejttem az értelmét, de fátyolozott gondolatnak is homályos. –
 „Már benne lappang a fekete halál”. Nem jambus.
 „Lappangva ég a fekete^{dd} halál” inkább menne talán.^{ee}
Hippia és Cluvia dala. Igen jó gondolat, de lyrai zöngelem nélkül.
- 325 „Kisértett a nagyok agyában Es spuckte. Német.
 „Vagy nem vagy-e’ jól?... – Nem magyar. A magyar jól van, mikor nem beteg. – Az ilyen jól esik neki.
 „Nem jó pihened férfi keblemen?
 „Ah, jól esik. –
- 330 „A boldogság komolylyá hogyha hangol, } nehéz.
 Azt tartom mely kaczag nem is valódi }
 „Míntha messze multba szállnék” – Éva emlékezete a paradicsomra itt sokkal szebben van felhozva, mint az Ádámé főnebb. Így kellene tán Ádámnak is emlékezni előbbi lételére.
- 335 Ádám. „Ugy érzem” stb. Itt már homályos emlékezet. Annál szükségesebb kijavítani az 5. scenát.³⁸ –

^{aa} Vajon – V v-ből jav.

^{bb} rómaiaké? – a á-ból jav.

^{cc} Mensa – n jav.

^{dd} fekete – é e-re jav.

^{ee} talán – n jav.

hogy köre legyen = hogy legyen köre (Ádám imájában)
„mint dá^ogadó párnákon” jobb mint ez: „mint^u a dagadt párnákon.

7^{ik} szin.

- 340 Nem-é látjátok... „Vagy nem látjátok? Hát nem?
testvér pánttal...
Hogy annyi hitvány, aljas tervezettel”... A hitványt szintén a tervezet
epithetonának lehet olvasni. Substantiv.[um]³⁹ kellene Vagy: hogy
annyi rabló,
- 345 „Hogy aljas czéllal annyi martalócz,
Kezében a szt zászlót lengeti.
Lesujtom őt. Az őt nem tudjuk, a népre^{ff} vitetik-e vagy a szellemre.
Jobb így: Lesujtom. –
L.[ucifer]: És ha szellem nála is lesz?
- 350 Nem-e’ nemesb... – Hát nem nemesb?
„társt” – erőszak.
„nem-e’ hiszesz már... Hát nem hiszesz már.
S ti még is mindig... Nem kell a kötszó s mert participium előzi meg.
„meztellábas”... Nem megy, lehetne pőre lábas.
- 355 „megszámítottak” – Nehéz, a stil, nem a vers. –
Számlálva vannak...
Mert megszámtívak...
Ha is, mit nyertem?
„S mit nyertem volna?... ”
- 360 S így elkárhozott... elkárhozom.
nem-e nagy eszme? hát nem nagy eszme?
„midőn egy éjt meglepte táborát... Nehéz.
„Nevezetes!” (merkwürdig) „Ez kü^olönös”...
gátolni már győzelmēm... – győz mindig hosszú.
- 365 szereslek – Nincs mód, flexio-formát⁴⁰ csinálni!
„Nincs tiltva tán, hogy én szeresselek?
Hol csak nekünk szeretni nem szabad
„Szeretni hol csak nekünk nem szabad.”
dacolni [!] mindenek... nem neki, vele.
- 370 „Szemetlenség” egész más, mint szemtelenség. „Arczátlanság” lehetne.

^{ff} tudjuk, a népre – k, a n tint.

1360.

TÓTH KÁLMÁN – ARANY JÁNOSNAK

[Pest, 1861. október 27.]

T. uram! Dobó Katica kéziratát vagyok bátor visszakérni, mert szerepezik a színház számára.¹ Ugy é, még is nagyon naiv volna ebből valamit felolvasni?...² no de én ezt csak azért kínáltam, hogy az ülés változatosabb legyen; – tessék megrendelni tehát, hogy igen, vagy nem; tán még az utóbbinak jobban fogok örülni.

mély tisztelettel
Tóth Kálmán^a

Pest, okt 27. 1861.

^a egyb.

1361.

MADÁCH IMRE – ARANY JÁNOSNAK

A.[Isó] Sztregován
1861 Nov 2^{án}

Tisztelt kedves Barátom!

Valóban egészen el kényeztetesz szivességre és barátságra, szivessé-
5 get és barátságot halmozva. Velem közlött észrevételeidet, ha mind egy-
től egyig nem helyeselném, csak szegénységemnek adnám igen sajnálatos
bizonyosságát. Valódi Columbus-tojások azok, mint minden helyes
észrevétel lenni szokott, az ember csodálkozik hogy nem jött rá magától.
– Legfeljebb a' meglevőnek megtartásában mutatott túl-kiméletességed
10 iránt lehet némi észrevételem, 's bár fáradságodat szaporítja, csak arra
kérhetlek: törülj bátrabban. – Hiszen egy átvont jegyzettedben is olly
helyes javítást találtam, hogy egy veres keresztkével újra figyelmedbe
vagyok bátor ajánlani. – Nehány helyen különösen jegyzeteid eleén [!] a'
15 hibát ugyan kijelölted, de javaslatot nem tettél. Miután nálam a' kézirat
másra nincs meg, bár az eszmékre tisztán emlékezem, a szöveget nem
tudom annyira, hogy a' változtatás alá eső helyeket új 's bele illőkkel

pótolni képes legyek. 'S miután illy hely ugy is csak kevés van (a' többek közt az ominosus „Be van fejezve a nagy mű e. u t.¹”) kérlek pótolod azokat is, mint a' többiekét pótolád. Azon sok között, mit már értem
20 érdemtelennel úgy is tettél, ez is mehet a soha nem viszonzhatom rovására. –

Néhány helyre nézve kell mégis némi indokolást felhoznom, korán sem azért, hogy azokat a' megváltoztatástól^a meg mentsem, mert jól tudom, mi a' szépirodalomban commentarra szorúl 's magát nem érteti,
25 helytelen; de csak azért hogy előtted meg magyarázzam mit akartam voltakép mondani, vagy mért mondtam átalában. –

Először is mit az anachronismusra² nézve mondasz, tökéletes igaz. Sőt Ádám az általad kijelölt helyeken kívül is többször beszél olyanokról az első jelenetekben, mikről szorosán véve fogalma nem
30 lehetett. Ezt én Lessing Laokoonjának „von den nothwendigen Fehlern”^{b3} című czikke nyomán merészelttem, – mellyben Milton költeményére vonatkozólag illy szabadságot szükségesnek állit.⁴ –

'S most menyünk a' többin sorba:

1° szín

35 „Itt enyészők omladéká” azért irtam, mert Lucifer is csakhamar e' hely után taglalván a' teremtés művét, csak az anyagok össze gyúrásáról, keveréséről beszél, nem semmiből teremtéséről. – Mert a' mű folytán sokszor jó elő illy vonatkozás: „kezdet, vég, bolond megkülömböztetés, egynek vég másnak kezdet[?]”.^c –

40 Mind ezzel csak előtted akartam magamat a logycatlanság vádja alól kitisztítani (:mit költészetben is újabb költőink nagy többségének ellenében a' leg nagyobb hibának tartok:) a publicumnak nem magyarázhatok 's így csak bátran ki vele. –

2^{ik} szín

45 „Itt kebleden e. u. t. Tökéletes igazad van, a két bók bótos legény és komorna ömlengése. De úgy tartottam valamit kell a paradicsomi párral mondatnom, az egésznek teljessége végett, mi szerelmöket érintse. Igyekeztem is azt mentől rövidebben tenni. Azt ugyan gyanítom, hogy nem így beszéltek szerelemről mint én irok, de attól tartok, hogy úgy meg
50 nem írhatok ahogy ők beszéltek. – Azonban tréfa nélkül, e hely megint

^a megváltoztatástól – v jav.

^b A cím gót betűkkel.

^c kezdet[?] – emend.

- olyan, hogy a' kézirat nélkül nem ítélem meg, kimaradhat-e tisztán, vagy pótolni kell néhány más szóval s mivel? – Itéld meg kérlek és segíts te, vagy Ádám nem tud szerelmet vallani,^d s kihal a világ! –
- „Trágyaturony” tudtomra ez van műszóul behozva a „Mistkäfer[”]^{e5} értelmében, az akademia szótárában⁶ azonban Trágyabogár áll. –
- 3^{ik} szín
- „Az egynapos légy” – ezt biz én németből fordítottam, magyar neve „kérész” de ezt meg nem értik, s így csakugyan leg jobb lesz az „egynapos rovar”[.]^f –
- 60 „Ez vissza pillantása e.u.t.” – Lucifer úgy emlékszem azzal biztatja Ádámot, hogy csak tűrjön, hisz lassanként majd keresztül megy sok iskolán, de tapasztalatai meg maradnak, s ezekből abstrahálhatja a' tudást. Erre Ádám azt mondja, hogy köszöni, de nem él vele, mert hisz ez nem volna egyéb mint visszapillantása az öregnek.^g Az ő ifjú lelke pedig előre akar nézni a' jövőbe. – Így akartam én e' helyet értetni, s midőn azt írod, hogy nem érted egészen, csak rám illes[z]ted^h a „gut gedacht und schlecht gesprochen”-t.ⁱ⁷
- Ha lehet ez irányban javíts rajta kérlek. –
- 4^{ik} szín
- 70 „Nincsen más hátra mint hogy a' tudás e.u.t.” Ez is olly homályos hely mint az előbbi. – Kimagyarázom ezt is. – Szó van mint emlékszem, épen e' hely előtt^j sympathiákról 's más olly tényezőkről, mellyek magukban semmiknek látszanak, kézzel meg nem foghatók s mégis mélyen hatnak az emberek sorsába. – E tényezőket sem a' tudomány nem bírja megmagyarázni, sem a' phisicai erő hatalma alá hajtani. – Erre vonatkozik Lucifer gúnyoros megjegyzése, hogy ha így van, nincs más hátra, mint hogy a' tudomány kereken tagadja meg létezésüket is illy rejtett erőknél; a phisicai hatalom pedig kacagja, gúnyolja, kicsinyelje azokat, hogy compromittáló tehetetlenséget [!] e semmik irányában^k elpalástolja.
- 80 – Hisz ez napjainkban is így történik ugy-e bár? –

^d vallani, – II th.

^e „Mistkäfer[”] – emend.

^f rovar”[.] – emend.

^g öregnek. – .,-ből jav.

^h illes[z]ted – emend.

ⁱ „gut gedacht und schlecht gesprochen”-t – gót betűkkel

^j előtt – e jav.

^k irányában – b jav.

Ezen értelemben kellene tehát fentebbi helyet némileg megvilágosítani. –

Mind ezek után arra kérlek tehát, hogy kivéven ha egészen érthetetlen helyet találsz, mellyen eligazodni nem bírsz s kérdést tartanál szükségesnek, megjegyzéseidet mint egy revisioúl ne is küld hozzám, valóban megszegyenítő az reám nézve, ki annyira megbízom benned, sőt megbíztam már akkor is midőn csak híredet ismerém, hogy hidd el nekem kedves barátom, ha az öreg isten Szabó-mesteres kitörése művem tovább olvasásától végkép elriaszt, s te azt ros̄zalló¹ itélettel vissza küldöd, – már azóta melegedtem volna mellette, s Ádám utósó álmát a purgatórium lángjai közt álmodta volna végig. – Átalán csak azt ne hidd, hogy műveimbe szerelmes vagyok. Túl vagyok a' koron, mellyben magát az ember nyomtatva szereti látni!.. – Igen van nekem is hiúságom, nagyobb mint amaz, – semmi közészerűt nem adni világ elé. Ha irtam valamit, rendesen esztendeig rá sem néztem. Akkor elővehetém s megbírálhatám mint idegen művet, láttam hibáit 's vettem tüzre. „Az ember tragediaja” vólt első melly a^m próba évet kiállván azon meggyőződésre hozott, hogy a' nekem jutott fejlődést el értem, most másnak kell itélni, – így hoztam azt hozzád. – Nevem nyilvánosságra hozatala 's minden egyébben tégy mint azt baráti rokonszenved sugalja, jobb helyettes az, mint maga a' helyettesített [!] lenne. –

Amit a technicaról írsz, mind azt értem és tudom. Helyesen állt lapodban, hogy egyes tökéletes technicájú versszakok azok, mellyek képzeletünkbe ragadnak, népszerűvé teszik a' költőt s zengnek végig az országon. Nem is képeled mennyit s mióta fáradok én, hogy jobb technicara szert tegyek, de hiában miután itt sok esztendőőrül van szó, kénytelen vagyok eⁿ rám nehezkedő átokban, mint valódi végzetben megnyugodni. Hogy csak egyet említsek, van sok apróbb költeményem, mellyek gondolatait legalább én eredetieknek s jóknak hiszem, – Neki [!] álltam kidolgozásuknak újra és újra, – a' próba év végen [!] a' göröngyös technica újra el ieszgett, [!] 's hogy még szekrényem egy szegletében élnek csak annak köszönhetik, hogy más emlékek^o is csatlakoznak hozzájuk. –

¹ ros̄zalló – I jav.

^m a – jav.

ⁿ e – tint.

^o emlékek – e jav.

Csák végnapjaira tett rövid megjegyzésedből azt olvasom ki, hogy
 115 biz abban nincs dramaiság. – Már ez drámában nem csekély baj ám.
 Nincs nagyobb calamitás^s mint egy középszerű mű felmaradása. Vala-
 mikor kibukkanik, ha nem előbb, holtunk után compromittál vele valami
 szívtelen jó barát. Kérlek tehát csak minél hamarább tűzbe vele, azonban
 az auto da fée⁹ után is szívesen veendem rá néhány észrevételedet, mert
 120 abból csak tanulhatok jövőre. – Mind ez mit irok leg őszintébb meggyő-
 ződésem, nem tartanám magamat méltónak^p barátságodra, ha színeskedni
 akarnék előtted;^q úgy mint tőled is mindig a' leg egyenesb igazságot
 reménylem, – sőt mentől bunkósab' mentől távolabb eső lesz Csákra tett
 igen szelid észrevételedtől annál jobban látom, hogy szeretsz. – Megtisz-
 125 telő felszólításodnak lapod iránt, igyekezni fogok meg felelni, Vajh [!]
 ha képes lennék legalább némi csekély viszonzatszolgálat álltal hálámat
 tanúsítani. De csak egy feltétel alatt vállalkozom;^r ha közleményeim iránt
 még szigorúbb leszesz mint bár ki máséi iránt, azokat törlöd változtatod
 v. el veted céljaid szerint. – Ha ezt vagy azt tárgyalatni, vagy valami
 130 művet ösmertetve látni kívánnál,^s értesítsd [!] 's ha bizom magamban,
 megkísértem. – Mióta csak e' levelet írom, palócz munkások a' kertben
 folyvált [!] egy nótát énekelnek, meg nem állhatom, hogy ne részesítse-
 lek^t benne:

135 Fel ment a' kis kecske
 A' fára,
 Zöld ágat szakított
 Szájába.
 –
 140 Igy van jó, úgy van jó
 Igy van jó –
 Másnak a' rózsája
 Vólna jó. –

^p méltónak – It elk.

^q előtted; – tt tint.

^r vállalkozom; – ; :-ból jav.

^s kívánnál, – n th.

^t részesítselek – s jav.

Most bocsáss meg hosszú levelemért, s tarts meg becses emlékedben.
igaz tisztelő^u barátod
145 Madách Imre^v

^u tisztelő – t jav.

^v egyb.

1362.

ARANY JÁNOS – MADÁCH IMRÉNEK

Pest, nov. 5^{én} 1861.

Kedves Barátom!

Az az én szerencsétlenségem, hogy mikor már egész napi gépies és egyéb-ies foglalkozásban elfáradtam, akkor jut egy kis idő<m> levelet
5 írni az én örökké zúgó és többnyire csábult fejemmel. Innen van, hogy
mig a te leveleid az érzelem teljében friselkednek, az enyéim^a szerkesz-
tői rövidséggel és szórakozott hanyasággal [!] vetnek oda egy-két száraz
mondatot. Nem is fogja ez én epistoláimat összegyűjtésre méltóknak
találni semmiféle irodalmi ódonás!

10 Most is csak a dologról: kurtán és lustán. Ultima 8bris felolvastam
a tragédia 4 első jelenetét a Kísf. társaságban.¹ Ha láttad volna, egy Eöt-
vös, Csengeri stb. hogyan kiáltott fel – csupán a localis² szépségeknél is
– ez gyönyörű! igen szép! stb. Győztünk, barátom, eddig győztünk és
fogunk ezután is. A mű alapeszmében, compositióban, mind abban a mi
15 lényeges – eredeti, merész, költői – hogy a külsőben, de a legkülsőben
itt-ott némi hiány mutatkozik, az talán körülményidnek tulajdonítható.
Talán nem hatott úgy át meg át a magyar népnyelv érzete, mint oly nagy
költőt kellene, az irodalmi nyelv pedig évek óta romlik, több-több ide-
genszerút vesz magába. Talán előbb kaptad a német s általában idegen
20 culturát, hogy sem a magyar nyelvszellem kitörölhetlenül ette volna be
magát nyelvérzékedbe. Vagy ha nem így volna, úgy tán merészebb játé-
kot üzs a nyelvvel, mint azt a nyelv most már tűrhetné. A vers technica^b
pedig nagyon megkivánja a nyilvános gyakorlatot: én fölléptem óta igen
igen sokat tanultam e részben, noha az előtt is azt hittem, hogy tudom.

^a enyéim – i besz.

^b vers technica – verstechnica [?]

25 A famosus³ 4 sort – melyre egyébiránt rajtam kívül senki sem tett
gáncsolat – jobb szeretném ha magad javítnád ki. Arra tán emlékezni
még: ott van mindjárt a legelején.⁴ De hamar kellene, mert az idő sürget,
a nyomda vár. Engem nem visz rá a lélek, hogy gondolat helyett gondo-
latot állítsak, mely nem a tied; ha azonban nem tennéd, vagy késik, meg-
30 próbálom.

A többire nézve^c élek a szabadsággal, melylyel felruházni elég bi-
zalmas vagy. De nem élek vissza. Sok van jegyzeteim közt, hol az én
javításom sí mább, de a te szöveged erősebb. Az ilyeneknél kétszer meg-
gondolom a változtatást. Hogy eleinte nem pótoltam a megrótt helyeket
35 magaméval, oka, mert csak ki akartam jelölni a hibákat, hogy te javítsd.
Azt hittem, van impurumod.⁵ Annyit azonban mondhatok, hogy ha így, a
mint van, sajtó alá kerülne is, okos ember önkintelen elősmerné, hogy
nem közönséges íróval van ügye. De én azt is lehetőleg eltávolítani^d aka-
rom, hogy a nem-okos kapzaskodjék belé. Ime, valaki meglesett egy
40 orthographiai⁶ hibát – és ki van kiáltva hogy rossz az orthographia. Mind-
azáltal nem ígérhetem, hogy javításaim által technikáját (t.i. a versét)
tökéletessé csinálom.^e Az néhol megy, másutt nem megy. De például a
lyrai helyek – mikben a lyra zöngését nem igen találom – körülbelül úgy
maradnak. A jambussos [!] helyek általán jobbak – és vannak helyek, hol
45 a dictióval, pathoszszal, vers minden non plus ultráig⁷ emelkedik. Ilyen
például Sz Péter^f beszéde, ilyen sok más, hol Shakspeare sem csinálta
volna különben. Néhol pedig némi darabosság oly jól áll, hogy sajnálna
az ember megválni tőle, mint Bánk bán^g némely zordságaitól.^h Mind ezt
jó meggondolni, a ki javít.

50 Isten áldjon, édes jó emberem! Elvárom szives támogatásodat a
lapra nézve,⁸ – úgy sem sokáig kell, meglehet. Fogadd ölelésemet [!]

igaz barátodⁱ
Arany János^j

^c nézve – v jav.

^d eltávolítani – el besz.

^e csinálom. – c jav.

^f egyb.

^g egyb.

^h zordságaitól – a á-ból jav.

ⁱ egyb.

^j egyb.

A „Csák” úr auto da fê-jével⁹ sohse siessünk oly nagyon. Meg-
55 mondom, ha kell: de még nem kell. Bővebben^k róla, mihelyt időt és ked-
vet kapok. –

^k Bővebben – v jav.

1363.

SZILÁGYI SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykörös,] 1861 nov. 8-án.

Mert neked barátom János tudnod kell hogy tegnap négy bajnok ja-
szakdzsi¹ elfoglalá szállásodat, melyet tudos Vahud örökitett<,>:² <azért>
veszed e soraimat. A terem mely két ablakával még ma is az utczára néz
5 össze van vágva az egyablakos szobával. Most ebben készülnek a nép le-
endő prófétái vulgo praeparandistak.³ Epen [!] Nagy Laci koptatta nyelvét
ráspolyozásokon,⁴ midőn egy szöke fürtü szelidképü jaszakdzsi belép^a
kísérve három daliás termetü nyálasszáju gönülitől.⁵ – A ./ . alatt mellékelt
czédula volt nálak.⁶ Az ige hallgatói szét szaladnak. Minerva jelvényei a
10 falakrol leszedetnek s helyette Mars dzsidái^b tűnnek fel.⁷

A jaszakdzsi főnök Gloser ur^{c8} értesülvén általam hogy már nem vagy
<pesten> Körösön s hogy adóhátralékod nincs, s arról a curatortól⁹ hiteles
bizonyítványt csikarván ki, ma délben^d elviendi őket „tarka pórázán”.¹⁰

Ez az mit neked meg kelle tudnod.

15 A mellekelt levelet kézbesítsd kérlek Salamonnak. Én vele csak így
3-ad kézből levelezek mert szállását nem tudom, ha ugyan van szállása
az emberséges müzülmannak.¹¹

Kedves csaladdal együtt ölel

20

baratod
Szilágyi^e

Nb. A Salamon levele sietős.

^a belép – besz.

^b dzsidái – zs jav.

^c Gloser ur – besz.

^d délben – d jav.

^e egyb.

1364.

ARANY JÁNOS – KÁROLYI SÁMUELNEK

[Elveszett]

[Pest, 1861. november 9. és 22. között]

[Továbbra is tanácsos-e követni Károlyi fülzúgás elleni orvosi utasítását?]

1365.

KÁROLYI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

N.Kőrös Nov. 9. 861.

Kedves Barátom!^a

A Kisfaludy társasági tagság díjját 4 osztr. fiban ezennel küldöm. – Utolsó levelemre nem válaszoltál, de azért semmi baj nincs, jól tudván
5 hogy eléggé el vagy foglalva s magamként nem szeretsz sok levelet írni.
– Újságúl írhatom hogy tegnap a te adód végett néhány katonát az iskolába szállásoltak be;¹ ki főz nekik? nem tudom. – Lapodra előfizetni most nem tudok, – más lapokat is nélkülözöm kell –; talán új évvel képes leszek utánpótolni a hátrálékot. Gyarló és testileg gyöngye vagyok, s
10 megcsaltak..... Isten áldjon meg benneteket!

Maradok^b

mindig hű barátod
D Károlyi^c

^a Barátom! – t elk.

^b Maradok – m [?]

^c egyb.

1366.

HORVÁTH JÓZSEF – ARANY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Margitta, 1861. november 9. után]

[Horváth József¹ margittai jegyző azt kérdezi Aranytól, mint ifjúkori szalontai ismerősétől, milyen könyveket és kitől vásároljanak az olvasó egyesület számára.]

1367.

SZILÁGYI SÁNDOR – ARANY JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1861. november 9. és december 18. között]

Barátom János! Nagy kőrösi 13 fnyi állítólagos adó restantiadért¹ megint 4 katonát adtak rá, mely az Ekklezsianak néhány frtjába nekem pedig 5 fromba került.

Küldök egy kis semmiséget.²

5 Kedves csaladdal együtt ölel

baratod
Szilágyi^a

Epen [!] ma kapott a nemes Ekkla 50 az az ötven jaszakdzsit.³

^a egyb.

1368.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSHOZ

[Elveszett]

[Lasztóc, 1861. november 14. körül]

[Szemere *Arany Jánoshoz* c. versét küldi a Szépirodalmi Figyelőbe.]

1369.

ARANY JÁNOS – HORVÁTH JÓZSEFNEK

[Elveszett]

[Pest, 1861. november közepe – december]

[Arany János saját kezűleg írott könyvjegyzéket küldött a margittai olvasó egyesület számára azzal az ajánlattal, hogy a könyvek Pfeifer Nándor pesti könyv-árusnál 10 % leengedéssel és törlesztéssel vásárolhatók.]

1370.

ARANY JÁNOS – SZÉKÁCS JÓZSEFNEK

[Pest, 1861. november 16.]

Főtisztelendő Úr!

Sárossy Gyula, a Kisfaludy-társaság tagja, meghalt.¹ Illő, hogy a társaság testületileg részt vegyen holnap d.u. 4 órakor történendő temetésén. [!] De ezen kívül ohajtandó volna, hogy valaki a társaság tagjai kö-
5 zül mondana fölötté beszédet. Arra, hogy gyűlésileg intézkedjünk e tárgyban, az idő rövid, sőt az elnökség újtáni intézkedést sem engedi már. E szerint én, mint igazgató, sietek megtenni a szükséges intézkedést. Szét tekintve a társulat tagjai közt, senkit sem találok a sirbeszéd tartására oly alkalmasnak, mint Főtisztelendő Urat, ki mind tekintélye,
10 mind szónoki nagy képessége által a legnagyobb diszt fogná megadni e végtisztességnek. Bátorkodom tehát alázatosan fölkérni, hogy a társulat nevében e szomorú kötelesség teljesítését magára vállalni méltóztassék.²

Ki teljes tisztelettel vagyok

Főtisztelendőségednek

15 Pest, nov. 16. 1861.^a

alázatos szolgája

Arany János^b

a Kisf. társ. igazgatója

^a 1861. – 1 jav.

^b egyb.

1371.

TÓTH ENDRE – ARANY JÁNOSNAK

Vatta, november 17. 1861.

Tisztelt honfitársam!

Jól esett nekem a meglepetés, mit önnek figyelménél fogva a „Sz.[épirodalmi] Figyelő” 2^{ik} számának vételével érezék!.. az 1° szám
5 hihetőleg eltévedt a járatlan uton... s a 2^{ik} sz. vételével önkénytelenül
eszembe jutott az egyszeri vendég, ki látogatasa [!] alkalmával erővel rá
akarta disputálni a gazdára hogy ő most másodszor van házánál; a sok
fogatkozásnak [!] aztán az lett a vége hogy^a ő, t.i. a vendég, először is
oda akart menni... s a gazda igen szívesen acceptálta.¹

10 Ez az említett „gazda” bizonyosan jól ellátta [!] az ő vendégét, mert
amint a hagyomány mondja: jó barátok lőnek.

De én... de én...? kérdések kérdése: minden csekély erőm össze-
szedése mellett is, valyon tudom-é vendégemet úgy fogadni, hogy láto-
gatása méltó helyen történt légyen?..

15 Beleolvastam ugyanis^b vendégem egész lelkébe... számot vettem
multam és jelenemmel... s úgy találtam,^c hogy az ő lelkébe régi vágyaim
vannak ugyan vissza adva, de számvetésemből kitűnt, miszerint aligha
úgy nem jártam, mint a ki 65. éves korába leli föl az ideált, kit 25. éves
korában álmodott..!

20 Ön, alig alig ismerve engem, könnyen elmosolyodhatik e mondá-
somon; de ha leélt benső életemre némi fényt vetnék ön előtt: bevallaná
hogy nem hivalogtam. S tartózkodóvá kell lennem, hogy a jelennél, ha
azt elmondom, panaszra ne szálljon hangom!

Lelkem, ha nem egészen, de minden bizonnynyal nagy mértékben
25 megvan [!] törve... s e töredék gyenge világítása valyon hozand-e vala-
mit ama szép egészhez, mit önnek valóban becses lapja célul tűzött ki?

Én alig hiszem. –

Nem tagadhatom azonban, hogy e megkeresés több benyomást tőn
lelkemben az egyszerű serkentésnél... s ígérem önnek, hogy amint annyi

^a hogy – o jav.

^b ugyanis – is besz.

^c találtam, – tam jav.

30 idővel rendelkezhetem, melyben lelkem a jelenlegi hányatásoktól csak
percekre is ment lesz: azonnal hozzá ülök valami dolgozathoz.² S bocsás-
son meg ön, hogy a helyett hogy szíves figyelmét azonnali viszonzolgá-
lattal köszönném meg: ily terjedelmes lévellel [!] untatom! „Készletem”
semmi sincs, hacsak hosszabb műből mutatványt ne venne ön fel, mi
35 azonban talán össze se fér a lap céljával?.. Most pedig ha látná ön: való-
ságos mindenes vagyok! Nóm, ki ma egy hete ismét egy kis fiuval aján-
dékozott meg engemet: igen igen beteg!! csakhogy főznöm nem kell.
Szegénységemben a gyarló gazdálkodás ezer bibéjéhez beállt a marhabaj
(: szerencse hogy csak szájfájással:) ez minden nap dolgot ad. – Az al-
40 kotmányos élet áldásai közt néhány nap mulva signálva van nyakamra a
– katonai adó executio!..³ Néha^d csaknem zavart vagyok. Ez elfog merít-
teni végkép. – Töprengésemben végre arra is gondolék – hiszen az em-
ber családja megmentésére mit el nem gondol – hogy megkísértem ösz-
szes költeményeim kiadását⁴ ha becsületes kiadó akadna. De ily időben!
45 és végre ki által?!

Még egyszer bocsásson meg ön ennyi bizalmas beszélgetésért!
Magam sem tudom az okát, mért kellett így megnyilnom.

Fogadja ön őszinte köszönetem mellett forró kézzszorításomat s em-
lékezzék néha reám!

50

igaz tisztelője
Tóth Endre^e

^d Néha – N n-ből jav.

^e egyb.

1372.

ARANY JÁNOS – GYULAI PÁLNAK

Pest, nov. 19. 1861.

Édes Palim,

Miért hagyta el végkép? Még a múlt hó elején (2/10) küldtem egy
levelet, azóta másikat,¹ s kérvén kértelek, hogy ha valami novellád volna
5 darabban, készítsd el és küldd be, mert novella-inségben szenvedek.
Vártam tőled egy sort, egy üzenetet: lesz, nem lesz, bizhatom-e rá, vagy
nem. Mély hallgatás. Üzentem Brassai urtól.² Csend. Nem tudok egyebet

gondolni, mint hogy elhatározta, végkép visszavonulni lapomtól, mely akkor aztán szintén visszavonúlhat az élettől.

- 10 Annyival örömebb láttam volna – még tagadás esetében is – egy sor választ tőled, mert oct. 2-ki levelemben néhány forint is volt zárva. Nem azért hozom fel, mintha tőled kívánnék elismervényt, hanem azért, mert hallgatásodból majdnem azt következtetem, hogy nem kaptad meg. Ha ez volna az eset, akkor tudnom kell, mielőtt a 3 havi reclamationalis³
- 15 határidő eltelik: mert az még is bosszantó lenne, hogy te se kapd, a postán se követelhessem vissza.

Ügyemet szivedségedbe [!] ajánlva, köszöntve a tiedet, öllelek
barátod
Arany János^a

^a egyb.

1373.

KÁROLYI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

N.Körös Novemb.^a 23. 861.

Kedves Barátom!

- Köszönöm bizalmadat! köszönöm azt is hogy Lapodat rendesen küldeted, bár elő nem fizettem. – Kérdésedre, hogy használd-e fülzúgá-
- 5 sod elleni utasításomat? – ezennel értesítek hogy azt „tenned kell”, sőt még egyet teszek az ajánlottakhoz, s ez az, hogy végy a gyógyszerárban kutyatejtapaszt (emplastrum^b extracti euphorbiae; emplast.[rum] vesicans perpetuum), ebből a fül mögötti kiálló csontra, de nem lentebb! – tégy fel oly nagyságú és alakú tapaszt mint egy jó nagy levélbélyeg, s hadd ott
- 10 mig magától le nem esik; ezt a seb behegedése után újólá ismételd, s így legalább 2–3 hétig viseld. E tapaszt kemény, s meleg vaslemezen kell fölkenni hogy megolvadjon és hirtelen alkalmazni míg meg nem hűl. – E mellett, végy egy nehezék rhebarbarát, darabban (in frusto¹) s ebből naponta 2–3 búzaszemnyit egyszerre – de ugyanennyit legalább 5–6 ízben
- 15 egy nap – harapj le, rágd össze, szídd ki a levét s nyeld el, a rostját vesd

^a leh.

^b (emplastrum – e jav.

ki. Ez jó étvágyat csinál, epét hajt, kissé fölvidít, szóval egészségedre jó hatást teend. – A mit máskor írtam – az most is álljon.²

Kedveseiddel együtt csókol

20

barátod
D Károlyi^c

^c egyb.

1374.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár [!] nov. 25. 861

Kedves barátom!

Vettem mindenik leveledet,¹ azért nem feleltem egyikre sem, mert nem mertem dolgozat nélkül szemed elébe kerülni. A pénzküldeményt is minden hiba nélkül vettem s köszönöm, szerencsére csak harmincz forint veszett el belőle amaz atkozott baleset alkalmával.² A megmaradt negyven forint segített ki egy részben a bajból, épen azért kétszeresen köszönöm.

Nem hogy oda^a hagynálak édes János, ellenkezőleg csak <most>
10 <.> most akarok hozzád szegődni, <Itt küldök> isten igazában. Itt küldök egy bírálatot.³ Ha kiadod úgy, a mint írva van, maradjon alatta nevem két első betűje, ha pedig jónak látod kihagyni belőle azt, mi a magyar humoristákra vonatkozik, akkor tégy alája akarmifele betűt vagy jegyet, csak a Gy. P.-t ne.

15 Küldök egy verset is,⁴ de azt csak azért, hogy az Ölelve tartlak[,]^b Igazság és Hamisság címűeket és ezt egy versnek vedd a díjazás rubrikájában. Nem sokára küldök másneműt is, nem untatlak többbe <.> a népmesékkal.

A novellát egy hét alatt megkapod, ugyanakkor talan még két
20 bírálatot küldhetek,⁵ egyet a Belirodalom, mást a Külirodalom rovatába. Brassai fordít neked egy novellát eredeti oroszról Sallohubtól,^c igen jó

^a oda – o jav.

^b [,] emend.

^c Sallohubtól, – a jav.

novellat.⁶ Most ide zár egy jegyzetet Ismerettyü vagy mi az ördög című cikkéhez,⁷ melyet akárhol kiadhatsz, akár a boritékon is, mint ő mondja. „Székely dalok” című költeményeket is zárok ide,⁸ melyeket egy füzetkéből válogattam. <Kriza> Kriza János⁹ adta ide e füzetkét, hogy valogassak ki belőle nehányat lapod számára egy barátja irta falusi <...> unalmában, ki egyébiránt már nem ifju ember: ugy hiszem, hogy e dalok megérdemlik a közlést, nem kell érte más díj, csak lapodnak az a száma, melyben a^d vers kijő, hogy elküldhessük neki. E számot tetesd belé az én példányomba.

Decemberben a nagy gyűléskor fölmegeyek.¹⁰ Az ég aldjon! Baj, hogy mindig az utolsó perczre^e hagyom a levelet,^f s csak össze visszazavarok mindent.

Nöm csókolja^g a tieidet!

35

barátod
Gyulai

Ha lehet add birálatomat egy számban.

^d a – tint.

^e perczre – r jav.

^f levelet, – t jav.

^g csókolja – cs jav.

1375.

ARANY JÁNOS – ERCSEY SÁNDORNAK

Pest, nov. 29. 1861.

Kedves öcsém!

Oly tárgyban kereslek meg, mely a te ügyvédi foglalkozásodtól egy kissé elüt ugyan, de azért, remélem, szívesen teljesíted kérésemet.

5 Él-e még Kenéz Péter uram?¹ Hivasd el és juttasd eszébe, hogy ő forradalom előtt vagy alatt egy Rákoczi-nótát [!] diktált volt le nekem. Én most egy értekezést írok a magyar dalról – nem a Figyelőbe, hanem nevezetesb alkalomra,² – s szeretném azt a nótát is <elvesztet> felhasználni, de elvesztettem. Tudja bizonyosan könyvnélkül [!] – és nem tudja 10 más. Sehhol sem jelent meg a dal, pedig nevezetes emléke az a mult századnak. Vedd rá, hogy diktálja le még egyszer és te írd le szokott pontosságoddal. Nehány nap alatt óhajtanám megkapni.

Különben hogy vagytok. Mi a szokott helyzetben. Laczi beteg volt egy pár napig hűlésből, megijedtünk, himlő lesz, de csak torokfájás lett 15 belőle. Ma már jól van. Csókolunk benneteket!

Szerető sógorod
Arany János^a

^a egyb.

1376.

ERDÉLYI JÁNOS – ARANY JÁNOSNAK

[Sárospatak, 1861. november 30.]

Tisztelt Barátom,

Sok unszólásra, mi elég szégyen tőlem, csakugyan irtam valamit és küldöm.¹ Mit és mi érdemben irtam, némi előbeszéd megmondja. – Hogy ezután többet fogok írni, szívesen ígérek. – Közleményemben 5 pár új szó van. Én a gediegen² német szó értelmét így tettem ki: érmedt. Gyöke az érem (Münze); úgy hiszem az a hasonlat mely van, a <...> gediegen írásmód és az érem mint érc pénz között, okos embernek sokat magyaráz. Ajánlom még a mozamot rhythmus helyett. A használatba vett hangidom összetett szó és a hangzó vagy szóló művészetekre szól. Ugy 10 hiszem a tautológia: a hangot hanggal magyarázni, mindig vétség a praecisio³ ellen. – Igen félek hogy nehéz, a mit irtam, azaz elkényeztetett publicumunknak – az. Ha igaz, mit Brassai ellen irtam, jó; bemehet;⁴ ha csak kétség támad ellene: ugyis; ha határozottan hamis: nem.

Lehetséges volna-e az akademia széptudományi vagy a Kisf. Társ. 15 valamelyik ülésében belőle felolvasni?⁵ Erre szívesen kérem.

Itt küldök néhány verset egy kezdőtől. Neve Józsa János,⁶ tavaly patagi muzsa volt; becsületes, jó szegény fiú, most alkalmasint Ballagiéké.⁷ Ha ott van, hihetőleg meg fogja önt keresni. Közljön verseiből némit.

Ha kegyed esenge nekem, hogy szánjam meg mint szerkesztőt; most 20 én esengek, hogy szánjon engem mint kálvinista tanárt. Fene egy állapot!

Szives tisztelettel, üdvözlettel Sárospatak, nov. 30. 1861.

hazafi tisztelője⁸

Erdélyi János^a

^a egyb.

1377.

ROZVÁNY GYÖRGY – ARANY JÁNOSNAK

Szalonta Dec. 2ⁿ 1861.

Tisztelt barátom, Jani!

Ercsey Sándor sógorod felhívott engem a Kenéz Péter által <.> mult 1860^{ik} évben lediktált, előttem elénekelt, s ezután általam le is
5 hangjegyezett „Rákóczi Notájának” átadására, hogy azt felhívásod foly-
tán Neked elküldhesse. Örömmel teszem ezt; sőt hogy az elküldésbe
nekem is legyen egy kis részem, egy kis commentárt nyujtok e dalnak
kezemhez lett jutásáról.

A Pesten közelebb öngyilkosság által elhunyt^a Nagy Lajos a mult
10 1860^{ik} évben nálam irnok lévén, figyelmeztetett a Vasárnapi ujság 1860^{ik}
évi 9ik számában a „Rákóczy induló” eredetéről Ruehietl Miklós által
írott czikre:¹ mire azt mondám nekie, hogy a Ruehietl által a szerkesztő-
ségnek megküldött – de nem közölhetett – induló versszakai aligha azok
nem leendenek, melyeket Kenéz Péter városgazda korában még 1848
15 előtt Neked tollad alá elmondott. Nagy Lajos, a megboldogult, mint
minden nemzeti ügyért kegyelettel érező, nem nyugodott addig, mig Ke-
néz Péter uramat hozzám el nem hozta. Leültünk tehát hároman csász.
kir: közjegyzői irodámban, és Kenéz Péter uram elkezdé a Rákóczy nó-
táját nekem tollam alá mondani, s azután hangjegyzés végett hegedüm
20 hurja alá énekelni. – Nagy Lajos humoros természeténél fogva jó izüen^b
mosolygott a dallam szépsége, s később afelett, hogy minő dologgal fog-
lalkozunk a közjegyzői irodában. – Igy készen lévén a leírás és hang-
jegyzéssel; azon curiositásból,² ha valjon a Ruehietl által felküldött Rá-
kóczy induló azonos é a Kenéz Péter uram által lediktáltal, [!] – azokat a
25 Vasárnapi ujság szerkesztőjéhez^c a túllapon látható czikk kíséretében³ a
postára feltettem: de ez valószínűleg, a szerkesztőhöz^d felnem [!] érke-
zett, mert sem nem közölte, sem^e „szerkesztői mondani valója” közt arról

^a elhunyt – besz.

^b izüen – ü [?]

^c szerkesztőjéhez – ő [?]

^d szerkesztőhöz – ő [?]

^e sem – s jav.

említést sem tett. – Most tehát újra közlöm veled úgy a verseket,^f mint a dallamát, mint pedig^g túllapon e versekrőli nézetemet. – Fogadd tőlem
30 szívesen, s használd fel a dallamot <leg> valamelyik zenészünk által a nemzeti dal történelme megírásánál anyagul.

Baráti kézsorításom mellett add át üdvözetem családod minden tagjának. Vagyok

35 tisztelő barátod
Rozvány György^h

Rákóczy kesergője.

1.

Hallgassátok meg magyarim, amit beszélek.
Tanácsoljatok vitézim, hogy mittévő legyek.
40 Jön a német, dúl-fül pusztit,
Rabol kerget, mindent éget:
Jaj már mit tegyek!

2.

Tanacsoljuk [!] Felségednek, meg se is vesse,
45 Aranyait, ezüsteit rúdakra veresse:
Rakassa fel, vitesse el,
Hordassa el és menjen el,
Merre szeme lát.

3.

50 Megcselekszem, elkövetem; mondja valaki,
Sőt szeretem, meg sem vetem, oktasson akárki.
Ki az oka, minden látja:
de megtudja, hogy megbánja
Spion Karolyiⁱ [!]

^f verseket, – ver jav.

^g pedig – besz.

^h egyb.

ⁱ Karolyi – K k-ból jav.

85 8.
Oh égre kiáltó vétek, hogyha képzelem:
Országából elbujdosott a jó Fejedelem!
Én nem képz'lem, nem is vélem,
Más országnak királyánál
Heljét [!] ne lelje.

90 9.
Nézd a német lakföldünket¹ már mivé tette.
Asszonyinkat, leányinkat megszeplősítette.
Német már a vezéretek,
Jaj de szánlak benneteket
95 Isten veletek.

100 10.
Mégfizeti még az árát az árulásnak,
Kipótolja maradéki Essze [!] Tamásnak:
Ha nem másnak, árulónak:
Úgy léssen még dolga neki
Miként Judásnak.

Rákóczy kesergője, levéve a köznép ajkáról

Hal - gas-sá - tok meg ma - gya-rim a mit be-szé - lek
ta - ná-csol - ja - tok vi - te - zim, hogy mit té - vo le - gyek
jön a né - met dul ful pusz-tit ra - bol ker - get min - dent é - get
jaj már mit te - gyek.

¹ lakföldünket – k jav.

1378.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

Kolozsvár dec. 3^{án} 861

Kedves barátom!

Egy hét alatt felküldeni ígértem a már sokszor ígért novellát. még
[!] most sem küldhetem, de küldök helyette kárpóttalul egy fordítmányt,¹
5 mely egy számra való novella helyét pótolhatja, azzal a biztosítással,
hogy egy hét alatt csakugyan felküldöm a novellát.

Ez itt küldött fordítmányért nem kívánok többet 10 p. forintnál, ha
lapod fizető állapotban van, <ha> ellenkező esetben semmit. Ha e fordit-
mányt bár mi okbul nem akarnád közölni, add át Csengerynek, ki Szem-
10 léjében talán közölni fogja

barátod
Gyulai

1379.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Miskolc, 1861. december 10.]

Kedves Jancsim!

Lévaytól^a írok hozzád. Miskához, s Kazinczy Gáborhoz zárando-
kolok. Épen^b e' pillanatban lép be Lévay^c szobájába lapod 6. száma^d is;¹
még se jelenvén meg Nov – gondolom 14-én küldött jó hosszú versem,²
5 már újra írtóztatatóan kezdek bosszankodni arra a' számár részeges ve-
lejtei expedítorra,³ mert gyanítom hogy e' levelem se' jutott hozzád. Pe-
dig még ahoz, sietős volt anyiban e' költemény, mert az ujhelyi szüretet
és Mískát e' szüreten – írja le; azt te tudod hogy ő köztünk^e szüretelt.

^a Lévaytól – é h.é.

^b Épen – É h.é.

^c Lévay – é h.é.

^d száma – á h.é.

^e köztünk – t jav.

S mind ezen felül, én^f jó hosszasan leszek most Miskáék között, s a' ver-
10 set el se hoztam. Azonban, ha jövő lapodban értesítesz,⁴ vagy addig
szíves vólnál par sorral értesíteni Kazinczyhoz Bán falvára^g (utols. p.
Putnok.) vetted e vagy nem? ez úton^h még hamarabb küldhetnem meg
újra (ha ugyan emlékezetből le írhatom, de úgy hiszem – le). De<>
15 most istenveled! én Josihoz csak perczreⁱ néztem be, csalán üt magam-
mal Gáborhoz.

hived
Sz. Miklós.

^f én – é h.é.

^g Bánfalvára – v jav.

^h úton – ú h.é.

ⁱ perczre – z jav.

1380.

GYULAI PÁL – ARANY JÁNOSNAK

[Kolozsvár, 1861. december 15. és 31. között¹]

Kedves barátom!

A bicskom [!] bele tört. Csak a versekig tudtam végig bírálni a
zsebkönyvet, addig is elég roszul.² Javits a hol lehet, s ird meg a végét
magad. Legyen a tied a dicsőség, a tiszteletdíj, elég lesz nekem a bocsá-
5 nat. Egyébiránt könnyen bevégezheted az egészet, csak a Vörösmarty és
Petőfy verseit kell kiemelned,³ a többinek elég egy pár általános meg-
jegyzés. A Vörösmarty^a verseire^b jegyezd meg, hogy nem akaratból javi-
tott rajta a Remény szerkesztője,^c hanem a sajtó-viszonyok által volt^d
10 kényszerítve <volt>, a Petőfyére^e pedig azt, hogy a költeményt 1846ban
napján, <midőn> Nagy-Károlyban egy <verekedő> corteskedő maritalis⁴
hanggal ijeszteti a nemzetet, később Egressynek adta <vers> e költe-

^a Vörösmarty – ő o-ból emend.

^b verseire – i jav.; versére [?]

^c szerkesztője – p [!]; emend.

^d a sajtó-viszonyok által volt – föléírva besz.

^e Petőfyére – y jav.

- ményt, ki később Sükeivel közölvén többen birták s így került a szerkesztők kezébe.
- 15 A czikk alá tégy (-i.)-t. Ez nekem egy régi kritikusi jegyem.
Éjfél utánra jár az idő, reggel 5 óra előtt kell fel kelnem. Az ég áldjon!
- barátod
Gyulai
- 20 A Petőfi versét a végen közölni kellene.

1381.

KÁROLYI SÁMUEL – ARANY JÁNOSNAK

N. Kőrös Decemb.^a17. 1861.

- Kedves barátom!
- Én a Pest megyei fő orvosi állomásért¹ folyamodom. Most van az idő rá – haugyan személyem s családom jólléte némileg érdekel, s akarod hogy pesti lakos legyek – hogy céloimat közvetve vagy közvetlen előmozdítani sziveskedjél. Multamat tudod; jövóm a te – s netaláni pártfogóim kezében van. A multban nincs ugyan öröm, de remény még lehet, bár én is sokrészt mondhatnám hogy „hazám! – miattad vérzem én.”² –
- Beszélg kérlek oly emberekkel kik a Mélt.^b főispányra hatni tudnak,³ a kinevezés az ő joga! –
- Sok dolgod van, – de megbocsátasz ha még ezzel is terhellek! –
- A Pistának⁴ ajándékozott „Bolond Miskából[?]”^c a 23^{ik} és 27^{ik} szám hiányzik, ha ráakadsz – kérlek tedd félre!
- Kedves családodat tisztelve s csókolva maradok
- 15 tisztelve szerető barátod
D Károlyi^d Sámuel^e

^a leh.

^b leh.

^c Miskából[?] – emend.

^d egyb.

^e egyb.

1382.

MENTOVICH FERENC – ARANY JÁNOSNAK

Mvásárhely dec. 18-án 1861

Edes [!] Jánosom!

Az öreg Brassai a legközelebbi „Figyelőben” velem is érezteti töviseit.¹ Szó nélkül hagynám, ha igazat szólana, ha nem restelleném azon
5 vélemény elterjedését, mintha én az epicureusok² közé tartoznám. Szeretem ugyan a töltött káposztát, kolbászt, s más hüvelyes veteményeket, aztán a turós bélest, melyet a kedves komámasszony oly ízletesen tudott elkészíteni – de azért epicureus nem vagyok. A mai materialisták tana nagy mértékben különbözik a régiekétől, melynek fő maximája^a ez vala:
10 ede, bibe stb.³ Ezért kénytelen vagyok a méltatlan megtámadást röviden visszaútasítani. Bizom igazság szeretettedben, bizom barátságodban, mely szerint visszaútasító soraimnak nem fogsz megtagadni egy kis helyet becses lapod valamelyik zugában.⁴

Köszönem [!] azon megemlékezésedet, miszerint a „Figyelőt” új-
15 ből megküldted számomra – igyekezni fogok azt megérdemelni, ez uttal egy költeménnyel^b szolgálok.⁵

Rég az ideje, mióta készülök neked megírni, mekkora örömet, mekkora meglepetést szerzett nekünk Laczid köztünk volt megjelenése.⁶ A három egyenlőn szálás, egyenlőn bátor, és ismeretszomjas ifjú mindenkire, hol csak megjelentek élénk benyomást tett: Dumas kalandszomjas és vállalkozó „les trois mousquetaires”-jét⁷ láttuk magunk előtt. Míddön eddigi utjok rajzát adák nem győztünk betelni Laczi tréfásan élénk, Adám [!] Bandi sarcasticus, és Zombori komoly előadásával. Mond meg
20 Laczinak, hogy nagyon megörvendeztetne mind engem, mind Szabó collegámat ha röviden tudositana utjok további folyamáról, minő pontokat érintettek, mennyiben használhatták utasításainkat,^c ajánló leveleinket!..

Hát te édes Jánosom nem veszed reá magad hogy a jövő nyáron a Székely <...> földre bekukkints. Bizony megilletne egy kis szorakozás, s én kezeskedem hogy valódi szorakozásod lesz, az eddigi utat kivéve

^a maximája – x jav.

^b költeménnyel – n jav.

^c utasításainkat, – a jav.

30 költségedbe sem kerülne^d erről is kezeskedem. Mennyire megörvendez-
tetnél ha azon izenet[et]^e venném tőled, hogy Junius elejére várjalak. La-
czi megmutatja az utat.

Mi mindnyajan jól vagyunk, az asszonyok ölelik csokolják a ked-
ves komámasszonyt, Julcsát, részemről is mindnyájatokat tisztelve, ölel-
35 ve vagyok

szerető barátod
Mentovich

^d kerülne – ü jav.

^e izenet[et] – emend.

1383.

TOMPA MIHÁLY – ARANY JÁNOSNAK

[Hanva, 1861. december 18.]

Kedves barátom!

Itt küldök egy verset János napi ajándéku! minden jó kívánat kise-
retében;¹ [!] hallgassa meg az Ur Isten egy kicsit figyelmesebben, mint
mikor magam részére szoktam kívánni s kérni valamit! A másik két ver-
5 set oszd el a Vasárnapi Ujság és Holgyfutár [!] közt;² majd küldök én
neked^a többet is, de most az ingyen-példányos szerkesztőket kell kielé-
gítnem.

Valamit mondok. Januárban lesz esztendeje küldtem én fel neked
Miskolcra 10 forintot a Szemlére,³ a Szemle 31–40 füzetére, a könyv-
10 árus számlájába takarva, azon<.> kéressel: [!] hogy kézbesítsd; Most [!]
Pfeifer kéri rajtam; nem tudom: kaptad-e? vagy hogy van ez a dolog?
Lévai zárta be a levelet a versekkel, mellyeknek egyike a Forr a világ
volt. Kérlek csináld el ezt a dolgot s tudósíts!

Mióta Heckenast kiadta Verseimet<.>: úgy hiszem, hogy ismét
15 gyült egy kötetre való; szeretném ha folytatná H.[eckenast] de szégyen-
lek neki írni felőle. Nyomorult dolog de igaz. Pákhnak irtam,⁴ téged is
felkérlek: csinosan tudd ki: valljon készen kell-e lennem azon kudarcra:
hogy kiadóm nem folytatja firkáimat. Most, mint irjátok Toth Endrétől
vett meg egy kötetet.⁵

^a neked – d th.

20 Régen nem írtunk egymásnak! Azt látod: hogyan írok én? de érezni
csak én érzem. Kényesebb dolgokat nem bízhatok másra.

Hát a Miklós versét kaptad-e?⁶ Látom, hogy brassaizzátok Miklóst
erősen, nem jó lesz belőle.⁷ Miklóst ide várjuk, de Isten tudja: jön-e \bar{v}
nem?

25 Szemem retirál;⁸ tisztelünk, csókolunk benneteket, és boldog ün-
neplést s új évet kívánva^b maradunk a régiek és

a régi
Miska

Hanva, dec 18 1861.

^b kívánva – v jav.

1384.

SZEMERE MIKLÓS – ARANY JÁNOSNAK

[Bánfalva, 1861.] 29. Dec.

Kedves Jancsim! Komolyan mondom, már a' gutaütéshez járok
közel. Megfoghatlan előttem, hova az ördögbe lesznek leveleim.¹ – Most
is legközelebb, hazulról indulásom előtt két nappal írok Kazinczýnak,
5 hogy ekkor s akkor bizonyosan szobájába toppanok, s levelem? öt nap-
pal későbbben erkezik ide, mint magam. Már nem tudok mást gondolni,
mint hogy szem alatt vagyok, leveleimet – a velejtei p. expeditor² Kassá-
ra küldi, s csak innen kiszabadúlva mennek útjokra. Ez mind jó volna ha
jobban nem lehet, de miután mit sem találnak bennök, mért nem juttatják
10 kézhez. Három^a küldeményem, csak egy jutott hozzád, – ez még is írtóz-
tató.

Ime itt küldöm újra verseimet, derék lessz ha ezt sem kapod.³ Ez
esetre többé lehetlen lessz rá vennem magam hogy többé valamit küldjek.

Brassai csak hadd folytassa még ellenem^b mondandóit;⁴ nem va-
15 gyok elfogúlt, ha jót mond elfogadom, ha nevetseges szórszalhasogatás-
sal folytatja ellenben a' tobbit is, nekem is lessz majd rájok szavam. Te-
hát ezennel fölszóllítom, – már csak azért is, mert nagyon hetykén

^a Három – á h.é.

^b ellenem – n m-ből emend.

- sz[a]valja,^c miszerint nem vélné hogy én vagy bárki felszólítja a folytatásra.
- 20 E pillanatban érkezett közénk Lévaÿ. Én, egy napot töl[t]ve^d itt Bánfalván, s Miskánál kettőt, s egyet egy más ismerősömnél, visszatértem ismét ide Miskával együtt. Füstölünk, kandallózunk disputálunk, verseket olvasunk ~ etc, – én – különben is fájos torokkal indulva utamnak – már telyesen berekedtem.^e
- 25 De most istenveled, ebédhez hívnak.

Miklósod.

- ui. Vers díj? – Ha milliókat érne egy egy versem, akkor sem vólnék képes töled dijt fogadni el kedves Jancsim! Még^f másoknak is a' nélkül irtam. S ezt korántsem idéztem aristokratikus ostobaságból. —
- 30 Úgy! Mídon Miskához toppan[o]k^g be, már ebédnél^h ültek. Kit talállok ott a' háziakon kívül? Tomorit, – de ő délután tovább ment, Abaújba – úgy jut eszembe, – feketeⁱ szakállal és vörös nadrágban. –
Be menék az ebédlöbe^j „Ti lumpok, ti poéták és nem poéták, üdvözöljem e mindnyájotoktól Arany Jancsit?”^k
- 35 Üdvözöljed![""]^l
Jancsikám! Szabadíts meg a' gonosztól,⁵ az az, a': sajtóhibáktól – ajanlj – kiválón – correctorod figyelmébe; mert arról sincs fogalmad, m[enn]yire^m üldöztettem az első föllepésem ota a betűszedők által. E verset bizony szebben is leirhattam vólna, de kéntelen voltam sietni.
- 40 Még egyet! E vers illy késői meg jelenését Jancsikám csak az hozzhatja helyre ha jegyzést tézszesz alá, postán elsikkadt első küldését említve okúl hogy illy sokára adatik.ⁿ

^c sz[a]valja, – sz jav.; emend.

^d töl[t]ve – emend.

^e berekedtem. – ber th.

^f Még jav.

^g toppan[o]k – emend.

^h ebédnél – b jav.

ⁱ fekete – e jav.

^j ebédlöbe – ő [?]

^k ? jav.

^l Üdvözöljed![""] – emend.

^m m[enn]yire – emend.

ⁿ Az utolsó bekezdés a 2. oldal felső részén, a lapot megfordítva olvasható.

FÜGGELÉK

FÜGGELÉK I. (Levélszerű feljegyzések, üzenetek)

1.

ARANY JÁNOS – TOLDY FERENCNEK

[Pest, 1861. május 31. és november 6. között¹]

- 1856 júliustól fogva nem sok történt velem.
1857-ben Tisza Domokos hátra^a hagyott verseit rendeztem sajtó alá,
mely azon évben (előszómmal) meg is jelent.²
- 5 1858 decz 15. akad. taggá választattam.³
1858. Toldi estéje népszerű kiadásban.⁴
1859. nov. akadémiai székfoglalás.
1860. Kisebb költemények II. kiadása.
- 10 1860. Kisf. Társaság igazgatójává választatás, ennek folytán lemondásom a körösi tanári állomásról sept. vége felé;⁵ Pestre költözés october elején.
1860. Széchenyi emlékezete – s annak felolvasása a nagy gyűlésen.⁶
1860. November^b 1-től a Szépirodalmi Figyelő szerkesztése. –
1860. Pest megye bizottmányi tagjává választatás.
- 15 1861. Felszólítás, <.> szalontai választók részéről orsz. képviselőségre.⁷ – El nem fogadtam,⁸ s föl sem léptem. –
— Nógrád megye tiszt[élet]b[e]l[í] főjegyzőnek választ,⁹ Nagy Várad városi képviselőnek,¹⁰ stb –
Vojtina „levelei” már említvék az idei Almanachban.¹¹ A mit olvas-
- 20 tam, annak czíme lenne Vojtina könyve a költészetről. –

^a hátra – h jav.

^b November – N betold.; ov Oc-ból jav.

2.

TOLDY FERENC ÉS ARANY JÁNOS ÜZENETVÁLTÁSA

[Pest, 1861. november]

Nem volna Kegyednek kedve^a valamely kész^b v[agy] bár még em-
bryo-, de 8 nap alatt világra bábázható széptani dolgozatát mához^c egy^d
hétre itt felolvasni?

5

nov. 1861^e

Toldy

Magam is abban gyötrődöm, hogyan kapjak valami széptani dolgot a
lap számára, mely örökké éhes.

Arany

^a egyb.

^b egyb.

^c mához – má jav.

^d egyb.

^e nov. 1861 – a dátum utólagos

FÜGGELÉK II. (Pótlás)

1.

SZALONTAVÁROS TANÁCSA – SZÉCHENYI ISTVÁNNAK

[Nagyszalonta, 1847. április 30.]

10 Nagyméltóságú Gróf,
Kegyelmes Urunk!

Leirhatlan a keserv, az inség és nyomor, mellynek tördelt hangjait és elalélt nyögéseit tolmácsolják jelen soraink. **SZALONTA**, egyike **Biharmegye** legnépeseb mezővárosainak, irtózatot tűzveszély áldozatává
15 lett. Folyó ápril 17-ke volt a végzetes nap, mellynek déli óráiban egy rettenetes orkán, kevés idő alatt, füstfelleggel vastagon borított lángtengerré változtatta a várost s megmenthetlenül elemésztette, alig hagyván meg annak egy ötödrészét. Templomunk, tornyunk leégett, harangjaink olvadtan lehulltak, leégett egyik lelkészi, két tanítói lak, városházunk
20 minden irományokkal, több megyei épület, ezek közt a katonaelelmi raktár. Az elhamvadtt magánházak számát könnyen tehetjük e g y e z e r - r e , ide nem számítva más, gazdasági épületeket, malmokat stb., mellyek sokkal nagyobb számmal lettek a pusztító elem martalékivá. Legtöbbnek a házak, kamarák és magtárak közül a bensőjét sem lehetett
25 megvédeni; s e miatt az éhenhalásra jutott, hajléktól, sőt testi ruházattól is megfosztatott szerencsétlenek száma iszonyúan nagy.

Illy boldogtalan körülmények közt nincs mit tenni, mint azokhoz, kiket a gondviselés javaiknak hasonló pusztulásától mostan megőrzött, rögtöni segélyért kiáltani fel; hogy ne kényteleníttessenek éhen veszni
30 azok, kik csak imént alig ragadhaták ki nyomorú életöket a dühöngő vész nyílt torkából.

E czélből bátrak vagyunk azon alázatos kérelemmel járulni Kegyelmességedhez hogy nyújtandó adomány, vagy egybegyűjtendő segély által e megmérhetlen inséget némileg enyhíteni méltóztassa.

35 Teljes tisztelettel maradván
Szalontán, april, 30. 1847.
Kegyelmességednek

legalázatosb szolgálai:
Szalontaváros tanácsa.
Arany János sk^f
másodjegyző

40

^f Arany János sk – egyb.

2.

ARANY JÁNOS – KUUN LÁSZLÓNÉ
GYULAY CONSTANCIÁNAK

[Nagykőrös, 1855. április 20.]

Méltóságos Grófnő!

Nagyságod becses sorait vévén, sietek ezennel válaszolni. Legottan közlém az ügyet gymnasiumunk igazgatója Warga János tanár urral, ki is, üdvözlése mellett, általam azt izenteti Nagyságodnak, mi szerint arra
5 nézve, hogy az ifju gróf^l intézetünkben az érettségi vizsgát letehesse, fensőbb rendelet folytán szükség vagy a m. helytartósághoz folyamodni, vagy a 8^k osztály tanulmányaiból nálunk^a megvizsgáltatni; és pedig az első félévi tanulmányokból (mert már is késett egy kissé) minél előbb, a
10 mint intézetünk magán növendéke a folyó évben, – lenne tekintendő. Mély tisztelettel maradok

Nagyságodnak

alázatos szolgálja
Arany János

15 Nagy-Kőrös, apr. 20. 1855.

^a nálunk – besz.

3.

ARANY JÁNOS – SZERKESZTŐKNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1856. december végén]

[Aranytól ne várjanak verset, s így ne küldjék lapjaikat.]

4.

ARANY JÁNOS – TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1856. december 26.]

[Arany felajánlja, hogy elküldi Tisza Domokos leveleit Tisza Lajosné Teleki Juliannának, akinek Arany Tisza Domokoshoz írt leveleit tartalmazó küldeménye még nem érkezett meg. Családja jó egészségéről tudósít, de fejfájásáról panaszodik.]

FÜGGELÉK III.
(Arany János hagyatékában megmaradt
versszövegek a kötet korszakából)

1.

ISMERETLEN SZERZŐ – ARANY JÁNOSNAK
[Elveszett]

[1858 és 1860 között?]

[A szerző 1853 és 1858 között írt verseit küldhette el Aranyinak,¹ feltehetőleg még a nagykőrösi időszakban.]

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

Arany János összes műveinek, s ezen belül levelezésének kritikai kiadása 1985-ben, Sáfrán Györgyi halálával megszakadt. Ő rendezte sajtó alá a XV. és XVI. kötetet, amelyet 1975-ben ill. 1982-ben jelentetett meg az Akadémiai Kiadó; az első az 1828 és 1851, a második az 1852 és 1856 között írott leveleket tartalmazza. Kiadásra maradt az 1857 és 1882 közötti anyag, amely a fennmaradt tervek szerint először három, aztán két kötetre oszlott volna meg (egyebek között ez magyarázza a XVI. kötet szokatlan terjedelmességét). Ehhez fel kellett dolgozni Sáfrán Györgyi hagyatékát (28 doboz anyagát), amelyet az Akadémiai Könyvtár Kézirattára őrzött meg s adott át az Irodalomtudományi Intézet XIX. századi osztályának. A ránk maradt és kibővített levélkatalógus alapján elkészített kötethatárok a következőképpen alakultak: XVII. kötet: 1857–1861; XVIII.: 1862–1865; XIX.: 1866–1882.

1994 óta OTKA-támogatás segítségével és függvényében dolgozunk. Rám jutott a témavezetés megtiszteltetése és a XVII. kötet, a XVIII-at pedig Új Imre Attila rendezte sajtó alá; a XIX. ismét a témavezető munkája lesz. A XX. kötet Arany János lapszéli jegyzeteit tartalmazza, amelyeknek jelentős része a Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum könyveiben és folyóirataiban található: ezen az anyagon Hász-Fehér Katalin dolgozik; Gönczy Monika pedig az 1970 utáni Arany-bibliográfiát készíti el.

A kritikai kiadás elkészítésében s ezen belül a nagyszalontai kéziratok, könyvek és folyóiratok lefényképezésében segítségünkre volt Zuh Imre, a nagyszalontai Arany-múzeum vezetője. Ez a kéziratmentő vállalkozás három évi, olykor kilátástalannak látszó előkészítés után, 1998 tavaszán sikerült, Szörényi László és Korompay H. János (MTA Irodalomtudományi Intézet), valamint Láng Klára és Würth Béla (Akadémiai Könyvtár) részvételével. A 29 tekercsnyi anyag az MTA Könyvtárának Mikrofilm-tárában kutatható, s mennyiségi és technikai szempontból kiegészíti Sáfrán Györgyi és Tökés László korábbi tanulmányútjának eredményeit.

A XV. kötet 441. lapján található tájékoztatás szerint az egész levelezés mintegy 2000 megmaradt és 1000 elveszett (de bizonyosan létezett, tehát a kritikai kiadásban is feltüntethető) darabból áll. Ebből a XV. kötetben 344 levél jelent meg (közülük 111 töredék ill. elveszett), a XVI-ban pedig 521 (74 töredék vagy elveszett). Mindebből az következik, hogy a további köteteknek több, mint 1100 fennmaradt levél szövegét kell tartalmazniuk, s kb 800 elveszetre utalhatnak.

A XVII. kötetben 520 levél található; ebből 91 elveszett vagy töredék, és egy levél nélküli melléklet; az első függelék tartalmaz még két levélszerű dokumentumot is. Az elveszettek fentebb becsült számához képest nagy az eltérés: ezt az aránytalanságot egyebek között a levelek kikövetkeztetése és értelmes számbavétele közötti különbség magyarázza. Ha ugyanis arról esik szó, hogy a Pesten időző Arany Juliska

vagy az Erdélyt bejáró László gyakran ír haza, tehát a levél mint önálló és időben-térben létező szöveg nem jeleníthető meg, tanácsos arról lemondani, hogy a bizonytalanságba vesző írások külön sorszámot kapjanak. Másik példánk a szerkesztőnek küldött kísérelőlevél műfaja, amely minden messziről (vagy akár Pestről) postázott közleménnyel együtt érkezhett: ez önkényes és illogikus módon növelné meg a levél-rekonstrukciók számát. Végül a Kisfaludy Társaság igazgatójának címzett jelentkezések említendő, amelyek közül kevés maradt fenn (a küldött tagsági díj pontos megjelölésével), de ezek mennyisége, a Szépirodalmi Figyelőben közölt listák alapján, több-kevesebb pontossággal megállapítható lenne.

A levelek közül 185 kiadatlan, közülük 31 Aranytól való. Ilyennek minősítettük azokat a leveleket, amelyek nem jelentek meg kötetben, s nem említik a bibliográfiák sem (bár a kutatás – elsősorban a napisajtó anyagában – tartogathat még meglepetéseket). Ez a nagy szám azokkal az itt végre megtalálható levélrészletekkel növekszik, amelyeket Arany László kék zárójellei fogtak közre, akkor jórészt érthetően, több mint egy évszázad távlatában viszont egyre nagyobb hiányérzetet támasztva a fennmaradt teljes anyag iránt érdeklő olvasókban.

A levelezés sajtó alá rendezésének textológiai alapelveit és a szükségesnek látszó változtatások kérdését a meghívott szakemberekkel együtt megvizsgálta és jóváhagyta a MTA Irodalomtudományi Intézetének XIX. századi osztálya, majd az MTA Textológiai Munkabizottsága. A több évtizeddel ezelőtt elkezdett munka folytatása az eddigi módszerek felülvizsgálatával is járt. Mint a Petőfi-kritikai kiadás esetében, azt a problémát kellett elemeenként megvizsgálunk és megoldanunk, hogy mely esetekben nélkülözhetetlen s melyekben tanácsos a változtatás a XV. és XVI. kötet kialakult rendjéhez képest, s mi az, amit teljes egyetértéssel folytathatunk.

A kötetek felépítésében a *Függelék* megszűnik, ill. átveszi a korábbi *Pótlás* funkcióját. Erről a XV. kötet jegyzeteinek *Bevezetése* a következőket mondja: „*Családtagok levelezését* közöljük itt a kötet időszakát felölelő években, minthogy ezek a költőről sok érdekes megjegyzést tartalmaznak, és tükrözik a közvetlen környezetet, problémákat, amelyek közt mindennapjait töltötte.” (496.) Ebből a megfontolásból következően a családi levelek közül a XV. kötet egyet, a XVI. hármat tartalmazott. A levelezés egészére gondolva azonban több okból is megoldhatatlan problémát jelentene ennek a vállalkozásnak a folytatása. Egyrészt mennyiségi szempontból: ahogy a költő gyermekei felnőttek, úgy növekedett a közlendő levelek száma is; a XVII. kötet a 13–17 éves, a XVIII. a 18–21, a XIX. pedig a 22–38 éves Arany László leveleit közölné, majd 1882-vel (szempontunkból logikusan, de annak nézőpontjából önkényesen) megszakítaná, s így torzót hozna létre. Hasonló problémákat jelentene, egészen 1865-ben bekövetkezett haláláig, Juliska levelezése is. Másrészt, s legfőképpen: Arany János levelezésének kritikai kiadása nem alakulhat át az Arany-család leveleinek kiadásává. Az, hogy a sajtó alá rendezőnek szükséges megismernie és (esetenként) hasznosítania a család leveleit, nem jelentheti annak vállalását, hogy

teljes terjedelmükben és a kritikai kiadás szabályai szerint közölje is ezeket. Sáfrán Györgyi feltehetőleg át kívánta menteni Rozvány Erzsébet megtalált és az Irodalomtörténeti Füzetekben publikált levelezését is az Arany János-kritikai kiadásba, amely azonban nem oda való és egyre nagyobb ballasztal terhelte volna meg a sorozatot.

Az *Adattár* a XV. kötetben Arany műveinek és fordításainak címét, a személy- és földrajzi neveket, valamint a folyóiratok címét tartalmazza (492.); a XVI. kötetben azonban már nem szerepelnek a földrajzi nevek, „a kötet nagy terjedelme miatt” (1127.). Ezt a karcsúsítást nekünk is folytatnunk kell, az alábbi területeken:

Az egyes személyekről az *Adattár* törekedett, „ha szükséges, az illető származásának, szociális körülményeinek, valamint közéleti és irodalmi tevékenységének jellemzőit” is meghatározni (XV. 492.). Erről lemondunk. Az Aranyhoz fűződő kapcsolatot is („mikor, hol ismerkedtek meg, baráti vagy csupán munkatársi viszonyban voltak-e, mi jellemezte kapcsolatuk elvi-eszmei oldalát” – uo.) igyekeztünk csupán tényszerűen megvilágítani, általában az első levélbeli előfordulást magyarázó jegyzetben, amire a névmutató kurzív félkövér lappal utal. Lemondunk azoknak a szövegeknek teljességre törő idézéséről is, amelyet „a kötet felölelte években, egy-egy levelező egy harmadiknak írt Aranyról” (uo.): ezt – a családi levelezéshez hasonlóan – a jegyzetelés konkrét feladatai határozták meg. Nem folytathatuk azt a szándékot, amely egy új Arany-életrajz összes, a kötetben szereplő személyek és a költő viszonyához kapcsolódó adatainak összegyűjtésére és közzétételére irányult.

Az *Adattár* „[a]z egyes folyóiratokban közölt Arany-művek címeit s a költőről szóló egyes megjegyzéseket” is közölte, az elsőket teljességre törekedve, az öt érintő közléseket pedig esetlegesen (XV. 493–494.). Nem tekintettük kötetbeli feladatunknak az Arany-művek teljes korabeli bibliográfiájának elkészítését vagy a költő és a sajtó kapcsolatának feldolgozását: az egyes leveleket magyarázó jegyzetek és az *Adattár* nem pótolhatják ezeket.

Sáfrán Györgyi az Arany-család levelezésének publikálásával, a másokhoz szóló levelek és a sajtó Arany Jánost érintő megjegyzéseinek összegyűjtésével és a bibliográfiai adatok közzétételével a *Petőfi napjai* és a *Petőfi-adattár* kötetéhez hasonló vállalkozást, egy Arany-enciklopédia alapjait kívánta megvalósítani a levelezés kritikai kiadásában. Úgy látjuk, ez a tiszteletreméltó törekvés esetünkben már kivihetetlen, legalábbis meghaladja a mi erőnket és túlzottan megterhelné a kiadást. Az *Adattár* helyett név- és címmutatót választottunk, amelyben a levelekben előforduló Arany-művek címére is utalunk.

A kritikai kiadás textológiai kérdéseit a XV. kötet 12 pontban foglalja össze (*A szövegek közzétételének szempontjai*, 494–495.).

Az 1. pont szerint „Minden levelet teljes szövegében közlünk.” Ehhez szükséges volt tisztázni azt, hogy mi a levél, vagy – s ez az anyag ismeretében némiképpen könnyebb – mi nem az, tehát mit hagyunk ki a kiadásból. A szerkesztői üzeneteket

mindenképpen ebbe az utóbbi kategóriába soroltuk (bár ezeket Bisztray Gyula misszilisként jelezte a *Tompa Mihály levelezése* című, kétkötetes Fontes-kiadványban, s az Arany–Tompa levelezés sajtó alá rendezőjeként feltehetőleg közölte volna a kritikai kiadásban is). Csak azokat az üzeneteket közöltük – s azokat is jegyzetben –, amelyek Arany levelezőpartnereihez szóltak és szükségesek voltak a levelek létezésének feltételezéséhez vagy a szövegek magyarázatához.

A hivatalos és magánlevelek elkülönítése a kritikai kiadás eddigi kötetében nem volt, nem is lehetett egészen következetes. Azokban az esetekben közöltük újra a XIII. és XIV. kötetben megjelent darabokat, ha ott hiányosan jelentek meg (melléklet nélküli levélként vagy levél nélküli mellékletként). A kiadatlan hivatalos leveleket viszont bevettük a magánlevelek közé. Bizonytalan kategória még a névjegy és a meghívó; mindkettő a kései időszakra jellemző. Ha kéziratos üzenetet is tartalmaznak, fölveendő a levelek közé, ha nem, csak jegyzetben (esetleg regesztában) említendő.

A levél szövegének *teljes* közlése fölveti azt a kérdést, hogy mi kerüljön a főszövegbe s mi a jegyzetbe (az elküldött jelentés, vers, kritika, dokumentum, stb., tehát a levél melléklete); a levél szövegéhez tartozik-e a ráírt (ismert kéztől származó) egyéb egykorú üzenet vagy (azonosítható vagy ismeretlen kéztől való) utólagos rájegyzés; hol legyen a címzés, stb. Ezt alább tárgyaljuk.

A 2. pont a közlés betűhív voltára, s ezen belül a *cz* megtartására hívja fel a figyelmet, s arra, hogy a hiányjelet „az *a*’ névelő [után] s az *'s* kötőjel előtt mellőztük”. A *cz* megtartása az Arany-kritikai kiadásban újdonság a hivatali iratok sajtó alá rendezéséhez képest (XIII. és XIV. köt.), s üdvözlendő eltérést jelent a kritikai kiadások ma is érvényes szabályzatától. Ld. erre nézve a következő idézeteket:

A nagyszalontai anyagról Dánielisz Endre: „Kiadásunk főszövegében mindenütt híven követjük A. írását, az ő fogalmazásbeli szokatlanságaival, sietségből fakadó elírásaival egyetemben. Ellenben – a kiadói utasítás szerint – a *cz* helyett egyszerű *c*-t írtunk és a kezdetben általa néha alkalmazott hiányjelet (‘) elhagyjuk[,] a két betűvel jelzett mássalhangzók kettőzését is (lyly) a mai szabály szerint írjuk.” (XIII. 437.)

A nagykőrösi anyagról Törös László: „A közlés módszerében követjük a kritikai kiadás általános irányelveit: megtartottuk az eredeti helyesírást, kivéve a *cz*-t, mely nálunk is mindenütt egyszerű *c* alakjában jelentkezik, – elhagytuk a tisztán helyesírási [?] jelzéseket, pl. a szóvégi hiányjelt stb.” (XIII. 492.)

A budapesti anyagról Gergely Pál: „A[,] kéziratainak helyesírási szokatlanságait is betűhíven követtük, minthogy [?] ezelőtt száz évvel még nem alakult ki törvényszerűen *egységes* helyesírási szabályzat. [...] Mindössze a régies *cz*-ket és *lyly*-féle betűkettőzéseket egyszerűsítettük, vagyis a mai helyesírásnak megfelelően közöljük; egyébként betűhíven közöljük A. egykorú kézirati, illetőleg nyomdai szövegeit.” (XIII. 562.)

Az akadémiai iratokról Gergely Pál: „csupán 1870-ig használt *cz*-betűt írtuk át mai *c*-re, valamint a kettős mássalhangzók kettőzött alakjait, mai helyesírás szerint, a kiadói szabályzat egységes szempontjához igazodva.” (XIV. 609.)

Az *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*, amelyet a Textológiai Bizottság közreműködésével Péter László állított össze (1988), a következőket írta elő:

„5.2 Az 1832 és 1904 között, azaz a Simonyi-féle iskolai helyesírás érvényesülése előtt keletkezett irodalmi szövegek közlésében a következő, technikai természetű módosításokat hajtsuk végre: a *c* hangértékű *cz* helyett *c*-t, a *cs* hangértékű *ts* helyett *cs*-t, az *szsz* típusú kettőzés helyett *ssz*-t írjunk: az *a* névelő, az *e* mutatónévmás, az *s* kötőszó és a ragtalan birtokos jelző mellől a hiányjelet hagyjuk el.” (19.)

Az Arany-kritikai kiadásban módosítottuk ezt az alapelvet: a *cz*, a *ts*, a hosszú mássalhangzók régies kettőzése és a hiányjel szándékunk szerint minden esetben megmaradt. Ezt mind a betűhív közlés szükségessége, mind a használat jellegzetessége megkívánta; ezek a módosítások nem pusztán technikai, hanem sokkal inkább művelődéstörténeti jellegűek. Nemcsak Tisza Lajosné használta pl. a hiányjelekkel élő helyesírást, hanem Deák Ferenc, Eötvös József vagy Kemény Zsigmond is; leveleik átírása következtében főlegesen szegényítenénk el a kéziratok jóval informatívabb világát. Törekednünk kell arra, hogy bizonyos átmeneti jelenségek összehasonlítására ne csak a kézirat, vagy annak faksimile kiadása lehessen elégséges alap.

A betűhív közlés legyen, ha lehet, valóban betűhív: úgysem lehet teljesen az. Ez további módosításokat is kívánt. Megtartottuk azokat a hosszú kettős mássalhangzókat, amelyek a rövid alakot használva a kettőzést vízszintes vonallal jelzik a mássalhangzó fölött; visszaállítottuk a & használatát (pl. „&c.”), használtuk a # jelet; éltünk az indexelés lehetőségével: „3^{dikán}”.

A 3. pont fontos változtatást igényelt: „A levélíró szövegbeli javítását Arany Jánosnál és Tompa Mihálynál < > zárójelbe tettük.” Ez a jel áthúzott részt jelöl, nemcsak a mai használatban, hanem pl. Vörösmarty levelezésének kritikai kiadásában is („A levélíró áthúzásait, törléseit foglalja egybe.” XVII. 319.). A XV. és a XVI. kötet rövidítésjegyzéke szerint a < > jelentése: „áthúzott, javított szöveg”; ez azért nem pontos, mert az elfogadott értelmezés szerint nincsen szó a kihúzott szöveg kijavításáról (jelentése a Kölcsey-kritikai kiadásban is: „a kéziratban áthúzott részek”). Ezt az ellentmondást az a gyakorlat oldotta fel, hogy a XV. és XVI. kötet egyedül a kihúzást tekintette szövegjavításnak, s mindössze ezeket jelölte, azt is csupán Arany és Tompa leveleiben.

Teendők világos: nemcsak a kihúzást, hanem minden szövegváltoztatást (beszúrás, betűjavítás, egybeírást, elválasztást stb.) feltüntettünk a jegyzetben, másrészt valamennyi levelet hasonló módon közöltünk.

4. A levélszöveg rövidítéseinek szögletes zárójelben való feloldása annak eldöntését teszi szükségessé, hogy melyek „zavarják a szöveg közérthetőségét”, s melyek nem. Sáfrán Györgyi a két kötet tanúsága szerint nemcsak Szilágyi István nehezebben kiegészíthető rövidítéseit oldotta fel, hanem csaknem valamennyit, sőt, olykor még a családnévhez is hozzátette a szögletes zárójelbe tett keresztnévet. A szabályzat idevonatkozó pontja kétértelmű: „**5.11** A szövegbeli rövidítéseket általában szögletes zárójelek közt föl kell oldani. (Pl. K.[edves] B.[aratom!])” és **6.21**: „A szerkesztőnek [...] föl kell oldania a szokatlan, zavaró rövidítéseket”. Mi az összes rövidítést feloldottuk, a ritkébbakat a levelek szövegében, a gyakran előfordulókat pedig külön jegyzékben közöljük.

5. A levelek keltezésének technikáját változtatás nélkül vettük át.

6. A címzést jegyzetben közöljük.

7. Jegyzetbe kerültek azok a feljegyzések is, amelyeket Arany a kapott levelekre írt (legtöbbször a válasz időpontjáról van szó), Arany László rájegyzéseivel és az összes egyéb, utólagos információval együtt. Önálló levélnek minősítettük az Aranynak szóló levelet folytató, más kéztől származó üzenetet; az Arany levele végén található viszont jegyzetben közöltük.

8. A XVI. kötetben Tisza Domokos Aranynak küldött versei a főszövegben szerepeltek. Az itt közölt, Aranyhoz szóló levelek verskéziratait mi (indokolt esetektől eltekintve) jegyzetben közöljük; a Szépirodalmi Figyelőbe küldött szövegeknek viszont – amelyek kézirata már nincs meg – csak megjelenési adatait adjuk meg. Az Aranytól származó verskéziratok viszont mindig a főszövegben kaptak helyet.

9. A levelek közlésének idő- és betűrendjét változatlanul folytatjuk.

10. Nemcsak a kéziratos másolat vagy nyomtatott szöveg alapján publikált leveleket emendáljuk; ezt tesszük az autográf kéziratokkal is, amennyiben: a) kimaradt egy (vagy több) betű, b) a helyesírás szabályait jól ismerő levélíró összerántott különírandó szavakat (pl. Arany az aláírásnál, vagy másutt). A jegyzet meg kell, hogy említsen valamennyi változtatást. Kivételt képeznek Szabó Károly levelei, amelyekben olyan gyakori a szavak egybeírása, hogy ennek jegyzetelése fölösleges és csaknem nevetséges volna.

Nem követtük az előző köteteket abban, hogy a levélkezdő megszólítás után, a kézirat írásmódjától függetlenül, eleve új sort nyissunk, némi önkényességgel egységesítve így a levél formáját. A korábbi átírási gyakorlattal szemben nem kurziváltuk az aláhúzást, hanem a kézírathoz hasonlóan, a nyomtatásban is aláhúztuk – van rá példa, hogy kétszer is – a kiemelt szöveget. Nyomtatott alapszöveg esetében viszont meghagytuk a dőlt betűs részeket.

A számítógép betűkészletének és technikájának segítségével igyekeztünk a lehetőségek szerint közelíteni a kritikai kiadást a kézíráshoz. Szükséges viszont, hogy megemlítsük a betűhív átírás határait. Nem jelezzük a hosszú *s*-et, a mai helyesírástól eltérő elválasztást, a más (macskaköröm-szerű) elválasztójelet, az elválasztójel hiányát, az idézőjelnek megfelelő egyéb jelzéseket (pl. vízszintes vonal), az *ā* hosszú

ékezését, vagy az őrszót és őrszótagot. Ha egy betű kétféleképpen (leggyakrabban nagy- vagy kisbetűként, rövid vagy hosszú ékezzel) olvasható, azt megjegyezteljük. Külön feladatot jelent az i vagy í megállapításának problémája: olvasatunkban lehet pont-értékű is a vessző (ez annak irányától és hosszától függ).

A megjelent levelezéskötetek jegyzetanyagából csaknem teljesen hiányoznak a textológiai jellegű megjegyzések; ezen – előbbi kérdéseinkkel összhangban – feltétlenül változtatnunk kellett. Megemlítjük még, hogy ilyen szempontból a XV. és XVI. kötet már megjelenésük korában is különbözött az akkor elfogadott felfogástól és gyakorlattól: könnyen meggyőz bennünket a Petőfi-kritikai kiadás VII. kötetével (1964) vagy a Vörösmarty XVII–XVIII. kötetével (1965) való összehasonlítás. Válgatnunk kell azt, hogy ha különbözünk, tudatosan különbözzünk az előzményektől, úgy, mintha mi kezdenénk el, legalábbis ilyen szempontból, a levelezés kritikai kiadását.

Szövegátírásunk és jegyzetelésünk nem tünteti fel Arany László zárójeleit, amelyek az *Arany János levelezése író-barátaival* két kötetéből kihagyandó szövegrészeket különítették el (bár ezek nem feltétlenül egyeznek meg a levél kinyomtatott változatával),¹ s nem említi meg a szövegközlés különbségeit Arany László, Ercsey Sándor, Somogyi Sándor (Gyulai Pál), T. Erdélyi Ilona (Erdélyi János) és a többiek kiadásához képest; megelőlszik Sáfrán Györgyi megjegyzéseinek követésével: „kihagyással”, „kihagyásokkal”. A kéziratok leírása nem a szokásos recto–verso terminusokkal történt, mivel az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában található levelek mikrofilmre való fényképezésekor megszámozták a levelek oldalait.

Textológiai jelként mind a két előző kötetben csak az alábbi három szerepel (XV. 789–792. és XVI. 1123–1126.):

[]	a sajtó alá rendező kiegészítése
<>	áthúzott, javított szöveg
...	kihagyás v. szakadt szöveg

A ... jelet [...] -ra módosítjuk, a <> jelet pontosítjuk.

A [!] és a [?] jeleket a jegyzetek bevezetése említi.

A következőkkel egészítjük ki a rövidítések jegyzékét:

besz.	beszúrás
egyb.	egybeírva
elk.	elkenődött
elv.	elválasztva
emend.	emendálva
h.é.	hátravetett ékezet

¹ Ld. Korompay 2002.

jav.	javítva
kül.	elkülönítve
leh.	lehúzza
össz.	összehúzza
sh.	sajtóhiba
th.	tollhiba
tint.	tintafolt
<>	áthúzott részek
[.]	olvashatatlan betű
[...]	olvashatatlan részek
<>	áthúzott, olvashatatlan betű
<...>	áthúzott, olvashatatlan részek

Befejezésül hadd köszönjem meg mindazok segítségét, akik nélkül ez a könyv nem készülhetett volna el. Hadd emeljem ki közülük azokat, akiknek munkáját folytathatjuk: Sáfrán Györgyit, aki már elkezdte a most közreadott kötet összeállítását, másolását és jegyzetelését, Bisztray Gyulát és Somogyi Sándort, Tompa és Gyulai levelezés-kiadásának sajtó alá rendezőjét és Keresztury Dezsőt, *Arany János összes műveinek* sorozatszerkesztőjét; munkatársaim közül Új Imre Attilát, akivel párhuzamosan és egymást támogatva munkálkodtunk a leveleken, Bódyné Márkus Rozáliát, aki a német, és Jankovits Lászlót, aki a latin nyelvű szövegeken dolgozott, Kerényi Ferencet, aki új levelekre és összefüggésekre hívta fel figyelmünket és – Barta János örökébe lépve – a lektori teendőket is volt szíves elvégezni, az Erdélyi János hagyatékát gondozó és kiadó T. Erdélyi Ilonát, az ismeretlen Arany-leveleket találó Hász-Fehér Katalint és Fenyő Ervint, valamint a nyelvész Zelliger Erzsébetet, aki a turkológus Dávid Gézával együtt segítette a szövegmagyarázatokban, Láng Klárát, aki a kép-, Rumen Csörsz Istvánt, aki a kottamelléleteket készítette el, s Tóth Magdolnát, aki a név- és címmutató készítésekor a kötetet gondosan átvizsgálta. Köszönöm a Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumnak és a nagykőrösi Arany János Múzeumnak, az Akadémiai Könyvtárnak, a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának, a debreceni Református Kollégium Könyvtárának, a Magyar Országos Levéltárának, az Országos Evangélikus Könyvtárnak, az Országos Széchényi Könyvtárnak, a Petőfi Irodalmi Múzeumnak, a Ráday Könyvtárnak és a magángyűjtemények tulajdonosainak, hogy a kéziratok mellett hozzáértésükkel is segítettek, a Pro Professione alapítványnak, hogy a nagyszalontai múzeumot támogatva járult hozzá tanulmányutaink sikeréhez. Köszönöm végül az Irodalomtudományi Intézetnek, elsősorban XIX. századi osztályának, hogy egyszerre volt inspirátora, otthona és részese ennek a munkának; köszönöm mindazoknak, akik tanácsaikkal, adataikkal, örömmel hozzájárultak Arany János kritikai kiadásának folytatásához.

ÁTTEKINTETT KÖZGYŰJTEMÉNYEK

Arany János Emlékmúzeum, Nagyszalonta
Arany János Múzeum, Nagykőrös
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
Egyetemi Könyvtár, Budapest
Erdélyi Tár
Magyar Országos Levéltár
MTA Könyvtára, Kézirattár, Mikrofilmtár
Országos Evangélikus Könyvtár, Kézirattár
Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Mikrofilmtár
Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár
Ráday Gyűjtemény, Kézirattár, Szemere-tár
Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattára

AZ EGYES LEVELEK JEGYZETEI

1857

870. Nagyszalonta – Arany Jánosnak (1857. január második fele – február)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **888.** 1857. márc. 8.: „A szalontai komédia épen nem versed miatt késett el: Barabás mostanig sem küldte nekik le a képet. Külömben nekem is írtak azóta, hogy téged kértek föl s te egy igen szép levélben kimentetted magadat.” A levelet feltehetőleg Mezey Ferenc szalontai főbíró írta, mivel ő intézte az arckép készítését a város számára: ld. 1856. aug. 19-i levelét AJ-nak (*AJÖM* XVI. **828.** 738. és 1095.); AJ 1856. aug. 23-án írt válaszában fogadta el a felkérést (uo. **832.** 742.). Barabás 1856. szept. 6-án kérte a költőt, hogy utazzon ezügyben Pestre (uo. **840.** 757.); a kép még abban a hónapban el is készült (AJ Ercseynek, uo. **848.** 765. Ld. Sáfrán Györgyi jegyzetét, uo. 1097–1098.); vö. Dánielisz 1984. 71–78. – E kötet anyagának egészére ld. Voinovich 1931., Voinovich 1938., Törös 1978., Novák 1982., Sáfrán 1982., Keresztury 1987., Dávidházi 1992., Nyilasy 1998.

¹ **Barabás Miklós** – (1810–1898); korábbi kapcsolataira nézve ld. *AJÖM* XV. 804. és XVI. 1134. A XVI. kötet egy elveszett Barabás-levelet tart számon (1856. szept. 6.)

² **Tompa** – Tompa Mihály (1817–1868) és AJ korábbi levelezésére és kapcsolatára nézve ld. *AJÖM* XV. 909–912. és XVI. 1215–1220. AJ első, Tompához szóló levelét 1847. jún. 6. és 8. között írta, Petőfivel együtt (**66.**), amelyet Tompa 1847. jún. 14-én köszönt meg (**67.**). AJ levelezésének ez a legterjedelmesebb része, belőle először Arany László közölt bő válogatást (*AJLI* I–II.). Tompa levelezésének Fontes-kiadásából ez a központi jelentőségű rész, papírtakarékossági okokból, kimaradt (*TMLev* I–II.). Az *AJÖM* XV. és XVI. kötetében Bisztray Gyula rendezte sajtó alá ezt az anyagot. AJ-nak 1851 végéig, a XV. kötet lezárásáig, huszonegy Tompához írt leveléről van tudomásunk (mindegyik elveszett); Tompának ugyanebből a korszakból huszontét levele maradt fenn. A XVI. kötetben negyvenöt AJ- és ötvenhárom Tompa-levél kapott helyet (közülük az AJ által írt első négy, 1852 őszéig, elveszett). A XVII. kötet harminchárom AJ- és harminchét Tompa-levelet közöl, s emellett tud egy elveszett AJ-levelelről is.

871. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. január 17.)

K: MTAK Kt K 513/868. 2 gyászkeretes, csontszínű fol. koronás nyomattal, 20,6x13,2 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 615.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich I. 1.)

Tisza Lajosné Teleki Julianna (1805–1863) három levele jelent meg az *AJÖM* XVI. kötetben (az első 1852. szept. 24-én kelt); jegyzet hozzá: 1213. Ld. róla még: *AJÖM* XV. 907. Kötetünk két hozzá írt AJ-levelet közöl és négy elveszetről tudósít; tőle nyolcat tesz közzé.

¹ **Imádott Domokosom pappírjai [!] közt, – Önnek, ugy hiszem – minden levelelt, egy fekete köteléssel össze kötve meg kaptuk** – Tisza Domokos (1837–1856): 1851-ben Geszten AJ tanítványa. Első levelét 1851. nov. 2-án írta AJ-nak, az utolsó kelte 1855. nov. 17. Levelezésüket az *AJÖM* XV. és XVI. tartalmazza: az elsőben öt Tisza Domokostól és három AJ-tól való, a másodikban hatvanöt Tisza Domokostól és harmincöt AJ-tól való levél található; jegyzet hozzá: *AJÖM* XV. 906–907. és XVI. 1211–1213.

² **'s alkalmoszeréni kézbesítés végett Ön sógorának küldem** – Ercsey Sándornak, Nagyszalontára

³ **a' Kováts Úr által hozzá intézetre el hűnt élet-örömem verseit illetőleg, emlékeztem** – Kovács János (1816–1906) Geszten Tisza Domokos nevelője volt, s egyszersmind AJ ajánlója is; később Debrecenben tanított természettudományt. Az *AJÖM* XV. kötetében négy, AJ-hoz írt levele található (az első 1851. jan. 9. körüli, elveszett), s AJ-tól három (valamennyi elveszett); jegyzet hozzá: 851–852. Az *AJÖM* XVI. kötetben huszonhét Kovács-levél jelent meg (közülük egy elveszett), AJ-tól pedig kilenc (ebből öt elveszett); jegyzet hozzá: 1176. Ez a kötet egy AJ- és három Kovács-levelet tartalmaz. – A kötet *Tisza Domokos hátrahagyott versei* címmel jelent meg AJ válogatásában és előszavával (Pest, 1857. IX–X. és *AJÖM* X. 207–209.; jegyzet hozzá: 598–599.).

872. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1857. január 18.)

K: MTAK Kt K 513/131. 2 csontszínű fol., 22,1x18 cm. 1. szöveg, 2–3. üres. 4. címzés:

Arany János Urnak.

Nagy-Körös

A bélyeg kivágva. Postai pecsétek: **Pesth 18/1 Abends, Nagy Körös 19/1.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLev* 263. 327–328.

Gyulai Pál (1826–1909) 1851 májusában ismerkedett meg AJ-sal Nagyszalontán (ld. *AJÖM* XV. 830–833.). Az *AJÖM* XVI. nyolc hozzá írt AJ-levelet tartalmaz (rajtuk kívül egy elveszetről tud), Gyulaitól pedig tizenegy levelet közöl (és egy elveszettet tart számon). Jegyzet hozzá: *AJÖM* XVI. 1160–1162. Nádasy Tamás halálát követően Gyulai 1856 dec. közepén tért haza Berlinből Pestre, ahonnan AJ gyakori látogatója volt. 1858 augusztusától 1862. jún. végéig Kolozsvárt tanított. Ebben a kötet-

ben húsz hozzá írt (és egy elveszett) AJ-tól, valamint huszonhárom Gyulaitól való levél található.

- ¹ **Kemény csak két három hét mulva fog meglátogatni.** – Kemény Zsigmondról (1814–1875) ld. *AJÖM* XV. 846. és XVI. 1171. Kemény 1855. jún. 22.–1856. dec. 9., 1857. dec. 10.–1859. júl. 13. és 1860. febr. 28.–1869. nov. 30. között volt a PN szerkesztője. Kötetünkben egy hozzá írt AJ-levelet közlünk, egy elveszetről tudunk, és tőle egyet teszünk közzé. Külföldi utazására 1857 januárjában került sor (ld. Kemény Gyulainak, 1857. jan. 13. *GyPLev* **262**. 327.), AJ-t csak márciusban látogatta meg (ld. AJ Tompának, **899**. 1857. ápr. 19.).
- ² **Danielikkel** – Danielik János kat. püspökkel (1817–1888), aki a Religio c. lap szerkesztője, 1854-től a Szent István Társulat alelnöke, Kemény barátja és munkatársa (1857. dec. 10-től 1858. jan. végéig főmunkatársa) a PN-ban, 1858-tól akadémikus. A Magyarországra erőszakolt konkordátum idején (1856) a nemzeti párthoz csatlakozott.
- ³ **Pákh költeményeidet, melyek a Vasárnapi Ujság első számában [!] jelentek meg, okvetlen díjazni akarja** – Pákh Albert (1823–1867) 1854-től a VU szerkesztője volt. (Róla ld. *AJÖM* XV. 873. és XVI. 1187–1188.) Az *AJÖM* XVI. egy hozzá írt AJ-levelet közöl (négy elveszetről ad számot), és nyolc AJ-hoz írt levelét tartalmazza; az utóbbiak közül a legkorábbi dátuma 1852. dec. 18. *A Sirva jön a magyar nóta világra...* és az *Elesett a Rigó lovam patkója...* kezdetű versek *Népdalok* címmel az 1857. jan. 4-i számban jelentek meg (1. sz. 2.). Ld. Jókai AJ-nak, 1856. dec. 25. *AJÖM* XVI. **862**. 785. és AJ Jókainak, 1856. dec. 29. *Uo.* **864**. 786. Kötetünk egy Pákh-levelet tartalmaz.
- ⁴ **nehány nap alatt minden bizománya el lesz igazítva** – a bizományok: a bevásárlandó kanál, cipő és furulya (ld. AJ Gyulainak, **874**. 1857. febr. 1. és Gyulai AJ-nak, **875**. 1857. febr. 4.).
- ⁵ **Nagy Körösön feledett plaidemet, mellényemet adandó alkalommal küldje be** – Gyulai legutóbb 1856. december 21. után ment Nagykörösre (ld. Gyulai AJ-nak, 1856. dec. 15. *AJÖM* XVI. **858**. 782. és AJ Kovács Jánosnak, 1856. dec. 21. *AJÖM* XVI. **860**. 784.).
- ⁶ **Csengerihez** – AJ és Csengery Antal (1822–1880) korábbi levelezésére és kapcsolatára nézve ld. *AJÖM* XV. 811. és XVI. 1144. Először AJ mint Szalonta másodjegyzője írt Csengerynek mint a PH szerkesztőjének 1847. ápr. 18-án, a nagy tűzvész utáni segélyek ügyében. A XV. kötetben AJ-nak ez az egy levele, a XVI. kötetben négy AJ- és négy Csengery-levél található. (Az előbbiekből egy, az utóbbiakból kettő veszett el.) Csengery Antal az 1850-es években elsősorban történeti tanulmányokat írt; újságíróként és tanárként tartotta fenn magát. 1857-ben megalapította és 1869-ig szerkesztette a BpSz-t, 1860-ban a PN főmunkatársa lett. Az Akadémia (melynek 1847-től lev. tagja volt) 1858 végén rendes tagjává s jegyzőjévé választotta; rendszeresen közreműködött a Kisfaludy Társaság munká-

jában is. Ez a kötet AJ tizenhét öhozzá és Csengery tizenkét, AJ-hoz írt levelét tartalmazza.

- ⁷ **A Nadasdy házbán engem megtalál[|]ni bajos** – Gyulai 1855 ősztől 1856 decemberéig gr. Nadasdy Lipót szolgálatában állt, mint Tamás fiának (sz. 1837) nevelője, aki 1856. dec. 14-én halt meg Münchenben (ld. Gyulai AJ-nak, 1856. dec. 15. *AJÖM* XVI. 858. 782).
- ⁸ **Köszöntöm Julcsát, nödet, Laczit, Szabót, Szilágyit, Hajnalt, Losonczyt** – Arany Juliska (1841–1865): ld. *AJÖM* XV. 800. és XVI. 1130–1132. Ebben a kötetben egy hozzá írt levelet közlünk; apjához írt három elveszett leveléről tudunk. – Arany Jánosné Ercsey Julianna (1816–1885): ld. *AJÖM* XV. 798–800. és XVI. 1130. – Arany László (1844–1898): ld. *AJÖM* XV. 800–801. és XVI. 1132. Kötetünkben egy hozzá írt levél található; apjához írt két elveszett levelét dokumentáljuk. – Szabó Károly (1824–1890): ld. *AJÖM* XV. 894. és XVI. 1197. A nagykőrösi gimnáziumban 1855-től 1860 február végéig tanított görögöt, utána Kolozsvárt az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárosa lett. Ebből az időszakból egy hozzá írt AJ-levél, tőle pedig két levél maradt fenn. – Szilágyi Sándor (1827–1899): ld. *AJÖM* XV. 900. és XVI. 1208. 1853-tól 1867-ig tanított történelmet Nagykőrösön. A XV. kötetben tizenhárom hozzá írt AJ- és három tőle való levél található (egy ill. tíz elveszett levélről tudunk); a XVI. kötet egy-egy levelet tartalmaz. Ez a kötet két AJ- és négy Szilágyi-levelet közöl. – Hajnal Albert: békési református lelkész, akinek Ábel nevű fia kosztos diákként lakott AJ-éknál. – Losonczy László (1812–1879): ld. *AJÖM* XVI. 1180. Latin szakos tanárként 1853-tól volt AJ kollégája.

873. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. január 30.)

K: MTAK Kt K 513/869. 2 gyászkeretes, csontszínű fol. koronás nyomattal, 20,6x13,2 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 615.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich III. 59–61.)

Válasz AJ 1856. dec. 26-i (elveszett) levelére (Függelék II. 4.)

- ¹ **Ezennel fel szolítottam Kováts Urat is, ki azt magára válolta volt, hogy mind Arany urat, mind engemet, értesítsen, nyugtasson meg** – ld. Kovács János AJ-nak, 881. 1857. febr. 23.
- ² **Nem is arra valók tán, de nem is szándokom kereskedésbe adni azokat, szép papírra, szép betűkkel, lehető csinos egyszerűségbe, pár száz példányt, magam költségén, emlékül ki osztandókat nyomtatatni, 's mivel én semit hozzá nem tudok, erre is önt kérni fel** – ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna előző levelét és annak 3. jegyzetét (871. 1857. jan. 17.)
- ³ **ne aggódjon alkalmatlan fő zúgásán** – „én szenvedtem egyszer másszor a fejemmel s fülemmel, a melly mindig zúg” (Ercseynek, 1853. nov. 21. *AJÖM* XVI. 570. 334.); „bizonyos fej és fülzúgásban szenvedek, s régi hajlamom, miszerint a

vér agyamra tolul, s miért a nyakkendő sem tűrhetem, naponként erősödik” (AJ Tompának, 1853. nov. 22. *uo.* 572. 339.); „már szinte egy éve az első rohamnak” (AJ Tompának, 1854. jún. 23. *uo.* 639. 447.); „Mert betegség ez, édes Miskám: tudom napját és óráját, mikor beköszöntött” (AJ Tompának, 1854. okt. 18. *uo.* 670. 493.); „egyéb symptoma a fejugáson kívül még elé nem fordult, pedig már több, mint egy éve a bajnak. Azt hiszem ideggyöngeség, kimerülés, enervatio.” (AJ Tompának, 1854. dec. 1. után. *uo.* 681. 510.); „nekem sem ártana e szép tavaszi napokból vagy két tuczatot valamely fürdőben, ha csak Budán is, tölteni, de a hivatal nem lehet üres, az erszény pedig nagyon is üres; így hát csak itthon iszom az áldott budai keserű vizet, Károli rendeletéből, oly jó reménnyel, hogy tán elmúlik fejugásom, mely 3 év óta anynyira bénítólag hat kedélyemre.” (AJ Ercseynek, 1856. ápr. 26. *uo.* 792. 690.); „Eddigi vértolulásim a főre, melyek azelőtt csak roszt kedélyűvé tettek, 3–4 héttel ezelőtt oly mértékben fogtak elő, hogy gutaütéstől féltem. Kivált este, lefekvés után, kezdett fejem erősen zúgni, olykori szédülésekkel, melyek csak egy másodperczig tartottak ugyan, de gyakran és megelőzve bizonyos különös fájdalom által, mely testem alsóbb részeiből az agyra futott v. nyilallott fel. Károlyi pilulákat s budai vizet rendelt, mellyel már 3 hét óta élek bár a fejugás egyretart, de szédülés nem igen jó elé, vagy nem fájdalommal, mint azelőtt.” (AJ Tompának, 1856. máj. 9. *uo.* 797. 698.); „Az én bajom alább hagyott, de nem mult el, nem is fog talán soha.” (AJ Tompának, 1856. jún. 25. *uo.* 809. 714.); „Az én fejugásom egyre tart, nem is hagy el a sírig.” (AJ Ercseynek, 1856. dec. 10. *uo.* 856. 780.); „Magam csak so so! Eleven seb, mely minden érintésre végigsajdul. Munka-kedv és tett-erő oda van. – Terhemre van minden. Fejem örökké zug, – mi lesz a vége, nem tudom.” (AJ Kovács Jánosnak, 1856. dec. 21. *uo.* 860. 783.). Vö. Voinovich 1931. 290–297., Pál 1986., Czeizel 2001. 63–64.

⁴ „**meg holt Uram a’ kít te szeretnél**” – feltehetőleg bibliai utalás: „Uram, imé, a kít szeretsz, beteg” (Ján 11:3) és „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem.” (Ján 11:21)

⁵ **’s élek én, mint a’ Katalin című ditsó vereszet végén említett kóró igazolója!!!** – „Hát az *anyaszív*... Feleded / Ének, hogyan repede meg? – / Kitép, legázol a vihar / Kemény tölgyet, nyiló virágot; / A zöld mező télben kihál: / De nézd el a sivó kopárt: / Az *asszu kóró* ott sovárg, / Hogy hervatag szálaival / Jelképezze... a *pusztaságot!*” AJ: *Katalin*

⁶ **a’ szegény menyemet ki véve** – Tisza Lászlóné Holles Ottilia, 1861-ben a Kisfaludy Társaság pártolója (AJÖM XIII. 248.)

⁷ **’S velle szeretsétlen Lászlom házi boldogsága** – Tisza László (1829–1902), Tisza Domokos legidősebb testvére

874. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. február 1.)

K: MTAK Kt K 513/169. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

T. cz. Gyulai Pál urnak.

Pesten.

Bálvány-utca: 7^k szám.

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 1/2; Pesth 2/2 Früh.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* **264.** 328.

¹ **Mindent küldtél, mindent megkaptunk B. Tihamér által** – ld. Gyulai AJ-nak, **872.** 1857. jan. 18. B. Tihamér: feltehetőleg Almási Balogh Tihamér (1838–1907), aki a nagykőrösi gimnáziumban fejezte be tanulmányait és AJ indíttatására kezdte el írói pályafutását. AJ neki dedikálta *A dalnok bújja* kéziratát: „Balog Tihamérnak N. Körös, aug. 8. 1857. Arany János. [egyb.]” (OSZK Kt Analecta 10.494.) – Pesti orvosi tanulmányai után Aradon, majd a fővárosban gyógyított. Első elbeszélése a Hf-ban jelent meg (1855); kötetünk időszakában a következő folyóiratokban publikált: Kalauz, SzépirodKözl, Napk, CsalKör, UjNemz.

² **a diligence-on** – postakocsin (fr.)

³ **peremptorius** – nem tűr ellentmondást (lat.)

875. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1857. február 4.)

K: MTAK Kt K 513/133. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22,5x14,3 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Aranv János urnak.

Nagy-Körös.

Pecsétek: **Pesth 5/2; Nagy Körös 5/2.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLev* **265.** 328–329.

Válasz AJ 1857. febr. 1-jei levelére (**874.**)

¹ **Csengeryné** – Csengery Antalné Kőnig Róza (ld. *AJÖM* XVI. 1144.)

² **Brassaihoz** – Brassai Sámuel (1800–1897), aki 1851 és 1859 között Szőnyi Pál, majd Gönczy Pál magániskolájában tanított Pesten; ezután visszatért a kolozsvári unitárius főiskolába s az Erdélyi Múzeum Egylet múzeumának igazgatója lett. Ld. *AJÖM* XV. 807–808. és XVI. 1138. A XV. kötet egy hozzá írt, elveszett AJ-levélről tud (amit a XVI. pótlásként közöl) és két Brassai levelet tartalmaz (az első 1851. júl. 18. előtti). Ez a kötet AJ két hozzá írt, elveszett leveléről ad hírt és egy Brassaitól való levelet ad közre.

³ **brúgós** – böngös

- ⁴ **Dopplerrel** – Doppler Ferenc (1818–1883) lengyel származású fuvolavirtuóz és zeneszerző, aki zenész testvérével, Károlyval az 1840-es évektől az 1860-as évtized végéig Pesten élt
- ⁵ **Pákh 10 p. forinttal díjazta költeményedet** – a *Sirva jön a magyar nóta világra...* és az *Elesett a Rigó lovam patkója...* kezdetű versek a VU 1857. jan. 4-i számában (1. sz. 2.) jelentek meg (ld. Gyulai AJ-nak, **872.** 1857. jan. 18.)
- ⁶ **mihelytt Kemény haza tér** – Kemény 1857. januárjában Bécsbe és Németországba utazott; Gyulai vele együtt készült Nagykőrösre (ld. Gyulai AJ-nak, **872.** 1857. jan. 18.), azonban látogatására csak húsvétkor (ápr. 12. vagy 13.) került sor (ld. AJ Tompának, **899.** 1857. ápr. 19.)
- ⁷ **tavasz felé engedjétek be Julcsát néhány hétre** – Csengery Antalné kérése ugyanez év tavaszán teljesül: húsvétkor „Csengeri fölvitte Julcsát” (AJ Tompának, **899.** 1857. ápr. 19.)
- ⁸ **Azonban erről bővebben irok** – ilyen levélről nincsen tudomásunk

876. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. február 5.)

K: elveszett

M: Négyesy 1907. 143–148.; *AJLev* 382–388.

Válasz Tompa 1856. dec. 31-i levelére (XVI. **865.** 787–789.)

- ¹ **Mindig a régi baj** – ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. jan. 30-i, AJ-hoz írt levelének 3. jegyzetét (**873.**)
- ² **Nagy részvéttel olvastuk családi aggályokat** – Tompa utolsó levelében Géza fiának (1853–1857) betegségéről panaszkodik (*AJÓM* XVI. 1856. dec. 31. **865.** 787.)
- ³ **egy nyílt posta a Hölgyfutárban: »legmelegebb részvétünket« – a nem értés miatt némi aggályt okozza** – „Hamvára. A legmelegebb részvétünket. Vajha becses ígérteát mielőbb beválthatná ön.” Hf 1857. jan. 30. 98. Vö. Tompa 1857. febr. 11-i válaszával (**877.**)
- ⁴ **a naptár-ágenség, a verskérők** – „jönnek kötélszámra a kalendariomok s más egyebek hogy én adjam el azokat”; „Jönnek a szerkesztők levelei, hogy: vers kell! vers és ismét vers!” (Tomba AJ-nak, 1856. dec. 31. XVI. **865.** 787.) – ágenség: ügynökség (lat.)
- ⁵ **az új év közeledtével minden szerkesztőnek, ki az előtt lapját küldte (volt pedig vagy hét) megírtam** – Hajnik Károly (MS): 1856. dec. 12. XVI. **857.** 781–782.; Emödy Dániel (MNI): 1856. dec. 21. XVI. **859.** 782–783.; Pompéry János (PN): 1856. dec. 21. XVI. **861.** 784–785.; Jókai Mór (Db): 1856. dec. 29. **864.** 786. A többi szerkesztőhöz írt levél elveszett. Ezek címzettjei feltehetőleg: Császár Ferenc (Dcs) és Tóth Kálmán (Hf).

- ⁶ **Volentibus non fit injuria** – Akik valamit maguk is akarnak, azokkal nem történik jogtalanság. – Ulpianus (170–228) egyik jogi tétele: „Nulla est injuria, quae in volentem fiat”, vagyis „nem törvénytelenység, amit valaki maga akar”
- ⁷ **massák** – tömegek (lat.)
- ⁸ **tűzbe felét** – „DAYKA: Tűzbe felét! HIMFY: Vetem. / DAYKA: Ujra felét! HIMFY: Ím. / DAYKA: Harmadikát még! / HIMFY: Lángol az is. / DAYKA: Jer most; vár az olympusi kar.” Kazinczy Ferenc: *Himfy*. Vö. Tompa AJ-nak, 1856. dec. 31. *AJÖM* XVI. 865. 788.
- ⁹ **Ha Petőfi versei megtizedelését Kazinczy, az öreg, eszközölte volna Dajkával** – Petőfi Sándor (1823–1849); Kazinczy Ferenc (1759–1831); Dayka Gábor (1769–1796)
- ¹⁰ **Megveszett alkotmányt** – *Az elveszett alkotmányt* (*AJÖM* II. 5–96.), amely 1849-ben jelent meg először (uo. 225.)
- ¹¹ **„Megállj Mihály!” (mond a szép hölgy és Kisfaludy Sándor)** – „Állj meg, Mihály! (mond a bús hölgy)” (*Dobozy Mihály és hitvese*); Kisfaludy Sándor (1772–1844)
- ¹² **Lévainak, igaz, régen nem írtam** – Lévy József (1825–1918): 1852-től a miskolci ref. gimnáziumban tanított magyar irodalmat és latint; 1860-tól Borsod vm. aljegyzője, 1861-től alispánja. Korábbi kapcsolatokra nézve ld. *AJÖM* XV. 855–856. és XVI. 1179–1180. A XV. kötet két Lévy-levelet közöl (az első 1850. máj. 27-én kelt); a XVI. hét AJ- és nyolc Lévy-levelet tartalmaz. Ez a kötet négy AJ-tól és kilenc Lévytől való levelet ad közre (egy AJ-levelet elveszett). – AJ Lévyhoz írt utolsó levele: 1855. dec. 28. (*AJÖM* XVI. 777. 660–662.) – Lévy „keseredve mondta ki: hogy se te se én nem vagyunk egészen, tökéletesen igaz barátai. Reggel megbánta; kibékíttem” (Tompa AJ-nak, 1856. dec. 31. *AJÖM* XVI. 787. 789.). „Egy kicsit, mondom, – tán igazad is van, furcsa dolog is mai világban az az életre-halálra szóló kebel-barátság, sokkal inkább fásultak, blaszítottak és a fene tudja mik s minők vagyunk, mint hogy ennek mai világban teljes értelme volna. [...] szeressük úgy egymást amint s minők vagyunk; azért bizony kár lenne nehezíteni” (Tompa Lévynek, 1856. dec. 31. *TMLev* I. 357. 268.).
- ¹³ **lépkórsága** – hipochondriája
- ¹⁴ **Szemeréről** – Szemere Miklósról (1802–1881): AJ és Tompa 1855-ben látogatta meg Lasztócon. Korábbi kapcsolatukat ld. *AJÖM* XV. 897. és XVI. 1200–1202. A XVI. kötet három AJ- és két Szemere-levelet ad közre (az utóbbiak közül az első dátuma 1855. júl. 26.). Kötetünkben egy AJ- és hat Szemere-levelet található (két elveszett Szemere-levelelről tudunk).
- ¹⁵ **malecontentus** – elégedetlen (lat.)
- ¹⁶ **Mikor szegény Miklós nálam volt** – Szemere Miklós 1856 tavaszán látogatta meg AJ-t Nagykőrösön, két napig maradt és április 25-én indult haza: „pár napig Szemere Miklós volt nálam, tegnap indult vissza Zemplénbe” (AJ Ercseynek,

1856. ápr. 26. XVI. 792. 690.); „Tölem ma két hete ment el, csak két napot töltve nálam” (AJ Tompának, 1856. máj. 9. XVI. 797. 697.).
- ¹⁷ **a régi baj** – ld. Tisza Lajosné Teleki Juliánna 1857. jan. 30-i, AJ-hoz írt levelének 3. jegyzetét (873.)
- ¹⁸ **Hát az a Török Sándor** – Tompa kérdése: „Hát valami Török Sándor a Sajtóban a férges almák írójához irván, kinek ir? mi az?” (XVI. 865. 789.) Jókai „az általa szerkesztett *Nagy Tükör* 1–3. és 6–7. füzetében (1856. dec. – 1857. jan., illetve 1857. aug.) [...] In ½X (= Infélix) betűrejtvényes álnév alatt közölte a *Férges almák* c. ciklust, »Egy szerencsétlen furuglyás verseiből« alcímmel. [...] [A] Magyar Sajtó 1856. dec. 24-i számában Török Sándor szintén verssel válaszolt a Petőfiének hitt ciklus első darabjaira”. Ld. Kerényi 1997. 132–133. – Török János (1809–1874)
- ¹⁹ **Jókai** – Jókai Mór (1825–1904): 1857 májusától az év végig a MS főmunkatársa; sokirányú tevékenységéből kiemelendő a VU-ban és az 1858-ban indult, az ő szerkesztésében és kiadásában megjelent Az Üstökösben végzett munkássága. Korábbi kapcsolatukat ld. *AJÖM* XV. 843–844. és XVI. 1169. A XV. kötet egy AJ-levelet közöl és hat elveszetről tud (közülük egy töredék); Jókaitól két levelet ad közre (az elsőt Petőfivel írta 1847. jún. 18-án). A XVI. két AJ- és négy Jókai-levelet tartalmaz (egy elveszett AJ-levelet tart számon). Ebben a kötetben három hozzá írt, AJ-tól való levelet közlünk.
- ²⁰ **Tomory ő nagysága** – Tomori (Theodorovics) Anasztáz (1824–1894): 1853–1854-ben AJ nagykörösi kollegája; 1858-tól a magyar Shakespeare-kiadás mecénása és megszervezője. Korábbi kapcsolatukra nézve ld. *AJÖM* XV. 909. és XVI. 1214–1215. A XVI. kötet két AJ- és három Tomori-levelet közöl. Kötetünk négy AJ- és nyolc Tomori-levelet ad közre (két elveszett AJ-levelelről is tudunk).
- ²¹ **az ujságban azt olvashadd, hogy nagy Jánosnapja volt nálam** – János-nap: dec. 27. „A lefolyt ünnepek egyikén koszoruzott költőnk Arany János tartá meg névnapját. Ennél érdekesebb ünnepet vagy »krisztkindlit« [karácsonyi ajándékot, né.] nem óhajtott volna a tanuló ifjuság. Kedves családja mindent elkövetett, hogy az est érdekét emelje, s különösen szellemdus leánya Julia a legszeretreméltóbban teljesíté a [!] honneuröket [vendéglátási kötelezettségeket, fr.]. Szivünkéből óhajtjuk mindnyájjan, hogy a nagy költő sok ily kedélyes névünnepek örvendhessen!” (Almási [Balogh] T.[ihamér]: *Nagykörösi séták*. Hf 1857. jan. 12. 33–34.)
- ²² **míg Gyulai itt volt** – Erre nézve ld. Gyulai 1856. dec. 15-i levelét: „Hozzád szeretnék menni pár hétre.” (*AJÖM* XVI. 858. 782.); „Gyulai Pali pár nap mulva nálam lesz” (AJ Kovács Jánosnak, 1856. dec. 21. *Uo.* 860. 784.). Gyulai Pestre visszatérve első levelét 1857. jan. 18-án írta AJ-nak (872.).
- ²³ **Utolsó dolgozatom egy víg modorú ballada** – A *Pázmán lovag*. „Kézirata a kaptos könyvben, a cím után: (*Egy trufa*); a végén: *Dec. 1856*. Előszőr: Sárosi

- Gyula: *Az én albumom*, Pest, 1857. a 92. lapon”. Voinovich jegyzete az *AJÖM* I. kötetében, ahol megtalálható a hivatkozott levélidézete is (500.).
- ²⁴ **Sárosinak küldtem** – Sárosi Gyula (1816–1861): korábbi kapcsolatokra nézve ld. *AJÖM* XV. 890. és *AJÖM* XVI. 1195.
- ²⁵ **Ő neki t.i. mindig kell lenni, a kít le akarjon vágni: emlékszem, egy időben azzal járt az országban, hogy fogja levágni Petőfit** – Sárosi és Petőfi kapcsolata 1845 tavaszán romlott meg, amikor a Pesten Barabás által magát műmelléklettül lerajzoltatni akaró Sárosira Petőfi ironikus megjegyzést tett az *Uti jegyzetekben* (*PSÖM* V. 17. Jegyzet hozzá: 202.)
- ²⁶ **Császárral jártam volt ilyenformán, mikor a szikszói könyvet szerkesztette** – Császár Ferenc (1807–1858): a PN egyik megindítója (1850), a Dcs alapító szerkesztője (1853–1863). – A célzás Császár Ferenc 1852. dec. 10-i, elveszett levelére vonatkozik (*AJÖM* XVI. 426. 129. és Voinovich 1931. 257.); a könyv címe: *Szikszói Enyhlapok* (1853). – „Angyalbandi”: utalás Tóth Endre *Angyal Bandi. Költői Beszély 6 énekben* c. elbeszélő költeményére (Pest, 1856). Vö. *VMÖM* I. 628., *PSÖM* III. 227. és *AJ*: *A lacikonyha* („De »Angyal Bandi« meg »Zöld Marci«, »Sobri«, / Schogyse látszanak ritkulni, fogyni, / Sokan pislognak széjjel a ponyváruul”)
- ²⁷ **Losonczinak pedig: hogy megkapta az övét is** – Losonczy Lászlónak nem jelent meg verse a Sárosy szerkesztette *Az én albumom* c. gyűjteményben
- ²⁸ **Keedves Komám asszony!** – Tompa Mihály felesége, szül. Soldos Emilia (1831–1880); ld. *AJÖM* XV. 912. és XVI. 1220.
- ²⁹ **az öreg Szentpéterinek** – Szentpéteri Zsigmondnak (1798–1858), a Nemzeti Színház színésznének
- ³⁰ **Vadnai Rudi** – Vadnay Rudolf (1819–1889): földbirtokos. 1848-ban belügyminiszteriumi fogalmazó, majd titkár volt Szemere Bertalan mellett. Ld. *AJÖM* XV. 915. és XVI. 1223.
- ³¹ **A jó Recskínét és Hamvainét** – Özv. Recsky Benedekné szül. Dobsa Róza: földbirtokos Naprágyon. Tompa tisztelője, feleségének barátnője, *AJ Az özvegy lakása* c. versének ihletője; Hanvay Károlyné szül. Madarassy Júlia: a hanvai egyházi főgondnok felesége

877. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1857. február 11.)

K: MTAK Kt K 513/975. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **febr. 4. 857.** A **4.** (idegen kéztől) **11.**-re van javítva. 2 csontszínű fol., 24,8x19,4 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJVM* IV. 95–101. (Kézirat másolat: Voinovich IV. 95–101.)

Válasz AJ 1857. febr. 5-i levelére (**876.**)

¹ **december végén tudositottalak** – 1856. dec. 31-én (XVI. **865.** 787–789.)

² **kietettük** – lemarattuk, kirágattuk

- ³ **fatalitást** – balszerencsét (lat.)
- ⁴ **a szalontai főbíró épen ezen időközben keresett meg** – Mezey Ferenc, akinek levele nem szerepel a *TMLev*-ben. A Barabás Miklós festette arckép leleplezésére, mint azt Ercsey Sándor 1857. jún. 26-i levele (915.) hírül adja, 1857. jún. 1-jén került sor.
- ⁵ **Szemre [!] Miklósról nem tudsz valamit? én azóta semmit** – Szemere 1856 április végén Nagykőrösön tett látogatása óta
- ⁶ **hát az értekezést mikor kapom már meg?** – vö. Tompa előző, 1856. dec. 31-i levelével: „Hát azt a *Magyar versidomról* írt dolgot mikor kapom már meg?” (*AJÖM* XVI. 865. 789.) *A magyar nemzeti vers-idomról* írt tanulmány először a nagykőrösi gimnázium 1856. évi értesítőjében, azután az ÚMM-ban jelent meg (*Tudósítvány a nagy-kőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/6 tanévben*. Kecskemét, 1856. 1–29.; ÚMM 1856. VI. évf. 441–483.; *AJÖM* X. 218–258. Jegyzet hozzá: 602–607.).
- ⁷ **Leveledet délután [!] kaptam** – AJ 1857. febr. 5-i levelét (876.)
- ⁸ **A Hölgyfutár verset kért tőlem** – ez a levélváltás nem szerepel a *TMLev*-ben
- ⁹ „nem legjobb-e sohsem élni!” – Petőfi *Édes öröm, ittalak már...* c. versének utolsó sora
- ¹⁰ **praenumeransoknak** – előfizetőknek (lat.)
- ¹¹ **homoeopathice** – hasonzenyűleg (gör.)
- ¹² **Elmondtam neki hogy egyszer Mi összevesztünk, számárságon, kecske-szőrön majd összevesztünk** – ld. Tompa AJ-nak írt 1850. jún. 12-i levelét (*AJÖM* XV. 228. 279–281.)
- ¹³ **Szemerére nevez [!] nincs igazad** – AJ ezt írta utolsó, 1857. febr. 5-i levelében (876.): „Félek, hogy Miklóska rossz emléket vitt el Kőrösről, s nem ohajtja a további érintkezést.”
- ¹⁴ **valamint Szeremleinek is a macskát; s hajna! kap teveled Szeremley, azonmódon hajba!** – Szeremlei Károly: Tompa káplánja; a célzás AJ *A tudós macskája* c. versére vonatkozik
- ¹⁵ **Olvastam a nagy János napját** – ld. AJ Tompához írt, 1857. febr. 5-i levelének (876.) 21. jegyzetét
- ¹⁶ **Advocem [!]** – erről jut eszembe (lat.)
- ¹⁷ **latyinkákat** – fecsegéseket
- ¹⁸ **Mikor a szikszói könyvet szerkesztette** – *Szikszói Enyhlapok*. Császár Ferenc szerkesztése mellett, kiadta Kunsch József. Pest, 1853. AJ: *Keveháza* (129–139.), Roboz István (1828–1916): *Mit adhat a költő?* (217–223.)
- ¹⁹ **ha az ember nem tudja a csombókot** – vö. Tompa 1856. szept. 26-i, AJ-nak írt levelével: „ha szerencsém lenne valaha: megtanítanám a fiát egy szép mesterségre; t.i.: hogyan kell a keszkenőn a *csombókot* kioldani; mert mig ezt nem tudja semmit sem ér a dolog, s addig nem lesz nagy *kapitalista*.” (*AJÖM* XVI. 846. 763.)

878. Lévay József – Arany Jánosnak (1857. február 18.)

K: MTAK Kt K 513/306. 2 csontszínű fol., 22,5x14,6 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

T. cz. Arany János urnak
baráti szeretettel.
N.Körös.

Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan

¹ **az öreg Vágó** – Vágó József, miskolci tanár, Lévay barátja, a levél kézbesítője. Vö. AJ Tompának, **888.** 1857. márc. 8.

² „**numerus oratorius**” – a prózában a verslábak egymásutánosságának szóoklattani szabályozása (Quintilianus: *Szónoklattan*, IX. 4. 57.). Prácser Albert fordításában: „Azonban szükségünk volna olyan elnevezésre, mellyel a beszédnek verslábakkal elért kerekded szabatoságát megjelölni tudnók. Hát lehetne-e ezt helyesen másnak nevezni, mint numerus-nak és pedig szónoki numerusnak, a mint hogy az enthymemát is rhetorikai syllogismusnak nevezzük.”

879. Egressy Sámuel – Arany Jánosnak (1857. február 21.)

K: MTAK Kt. Kallódiók.

M: Gergely 1979.

¹ **Gr. Ráday Gedeon úr** – (1806–1873): 1855 és 1860 között a Nemzeti Színház művészeti vezetője

² **Lenne szives 20 nap alatt – egy 3 strófás, tizenegy syllabás BOR-dalt (toast), általa bizonyos alkalomra használandó magyar szövegű daljátékba-szöwendőt szerezni** – AJ *Köszöntő-dal* c. verse „Alkalmi betétnék készült egy (alkalmi) dalműbe, melyet a Nemzeti Színház az uralkodó-pár magyarországi látogatásakor adott elő. (Egressy Samu levele, 1857. II. 21.) – 1857. május 6. volt a díszelőadás. A dalmű, vonatkozással Erzsébet királyné nevére, II. Endre leányáról, a későbbi magyarországi Szent Erzsébetről szólott; szerepét Hollósy Kornelia énekelte. Címe: *Erzsébet*. Eredeti opera három felvonásban, írta Czanyuga József, zenéjét Erkel Ferenc és Doppler testvérek. (Erkel a II. felvonás zenéjét szerzette.) A szövegkönyv megjelent Pesten, Herz Jánosnál. E füzetben a köszöntő nincs lenyomatva. A II. felvonás végén lehetett beszöve, mikor az átvonuló keresztes vitézek lakomát ülnek a királyi udvarban. A *Vasárnapi Ujság* kiemeli (1857. máj. 10.) a köszöntő dal hatását.” Voinovich jegyzete a *Köszöntő-dalhoz* (AJÖM I. 505.). A vers megírásának körülményeiről ld. Keresztury 1987. 143–144.: a VU híradása szerinte is AJ „dalbetéjének nagy hatását” emelte ki. – Tarjányi Eszter megjelenés előtt álló tanulmánya viszont meggyőzően cáfolja azt, hogy AJ versét elő is adták volna: a VU tudósítása ui. Czanyuga szövegkönyvének egyik konkrét

részletére vonatkozhatott. Következtetése szerint vagy AJ vonhatta vissza a verset, vagy – a „Harcra magyar!” miatt – a cenzúra tilthatta be (Tarjányi, kézirat). Hozzátehetjük: AJ maga is így találgatott, bizonyára személyes tapasztalatként, Tóth Kálmán *Egy királyné* c. darabjának sorsáról: „Hanem bezzeg felsült Tóth K.[álmán] mert darabja »nem fog színpadra jöni«, – a mit meg nem foghatok, miután a Teleki-díjas mű, szabály szerint a nemzeti színház tulajdonává lesz. Így hát ő nem tilthatta be az előadást, – de hát ki?... az egész darabban nincs egy politikai czélzás se; meg nem foghatom, hogy a censura kötött volna belé, pedig épen ezt mondogatják.” (Tompának, 1089. 1859. jún. 4.) – Egressy Sámuel (1805–1868) volt Pest megyei főjegyző, földbirtokos, a nagykőrösi ref. tanítóképző intézet kormányzótestületének tagja, az intézet egyik anyagi támogatója. Megzenésítette AJ *Sirva jön a magyar nóta világra...* és *Elesett a Rigó lovam patkója...* kezdetű versét (*AJÖM* I. 264. Jegyzet hozzá: 500. Vö. AJ Ercseynek, 1856. dec. 10. *AJÖM* XVI. 856. 780. Jegyzet hozzá: 1110. és 1857. márc. 12.)

³ **gr. Teleky** – Teleki Sámuel (1792–1857. febr. 9.), a dunamelléki ref. egyház főgondnoka

⁴ **Füredi** – Füredi Mihály (1816–1869): opera- és népszínműénekes (bariton); 1845 és 1863 között a Nemzeti Színház tagja

880. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. február 23.)

K: MTAK Kt K 513/170. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,6x13,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**T. cz. Gyulai Pál urnak
tisztelettel.**

Pesten

Bálvány utca 7. szám

Gr. Nádasdy ur lakásán.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 23/2; Pesth 24/2; Nach Abgang der Post.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 266. 329.

¹ **Ballagi Mór által beküldtem** – ld. Gyulai 1857. jan. 18-án AJ-nak írt levelét (872.). Ballagi (1848-ig Bloch) Mór (1815–1891): nyelvész, teológus, egyházi szerző; 1851-től a kecskeméti ref., 1855 és 1877 között a pesti prot. teológia tanára, 1858-tól a ProtEgyhIskLap szerkesztője.

² **burkonyod** – takaród

³ **ideje volna igéreted beváltani és kijöni** – Kemény, külföldi útja után, Gyulaival együtt meg szándékozott látogatni AJ-t (ld. Gyulai AJ-nak, 872. 1857. jan. 18.)

881. Kovács János – Arany Jánosnak (1857. február 23.)

K: MTAK Kt Ms 5451/194 28. Alatta fekete ceruzával: **28**. 2 csontszínű fol. koronás Bath-nyomattal, 22,3x14,7 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **Ha soha nem lettel [!] volna völegény és újházás** – Kovács János 1856. nov. 24-i levelében mutatta be menyasszonyát AJ-nak (*AJÖM* XVI. **854**. 776–777.)

² **apodosis** – utótag (gör.)

³ **Én szegény megbódogúlt Domokosunk verseit mind letisztázva szerettem volna hozzád elküldeni** – ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **873**. 1857. jan. 30.

882. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. február 24.)

K: NSzAJM **742**. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **47**. Két csontszínű fol., 22,8x14,3 cm. 1–7. levél, 8. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára 9101.

M: Kiadatlan. Részletek: Dánielisz 1960. 768. és 1984. 75.

Ercsey Sándor, ifj. (1826–1898): Arany Jánosné Ercsey Julianna öccse, AJ szalontai ügyeinek intézője. 1850-től ügyvéd Nagyszalontán, 1858-tól gazdálkodik. Korábbi kapcsolatokra és levelezésükre nézve ld. *AJÖM* XV. 819. és XVI. 1152–1153. AJ első, Ercseyhez írt (elveszett) levelét 1847. jún. 25. előtt írta. Maga Ercsey tette közzé AJ hozzá írt leveleit (*AJÉ*). A XV. kötet AJ egy levelét közli (és egy elveszett); Ercseynek ugyanebből a időszakból egy levele maradt fenn. A XVI. kötetben haminkét AJ- és negyvennégy Ercsey-levél kapott helyet. Kötetünkben tizennyolc AJ- és tizenkilenc Ercsey-levél található.

¹ **Már oly rég nem irtam** – Ercsey utolsó levelét 1856. aug. 24-én írta (*AJÖM* XVI. **835**. 744–746.)

² **Lovassy Ferenczcel** – feltehetőleg ifj. Lovassy Ferenczel (*AJÖM* XVI. 1181.), aki 1861-ben a Kisfaluud Társaság pártolója volt (*AJÖM* XIII. 247.) és a nagyszalontai kerület országgyűlési képviselője lett. Ld. még *AJÖM* XVI. 1181.

³ **Mezey pátri egyrésről írt Barabásnak** – ld. a Nagyszalontáról 1857. jan. második felében vagy februárban küldött levél jegyzetét (**870**.); pátri: atyafi (lat.-ból)

⁴ **mert azt szeretné a műkiállításba kitenni** – „A ki a jelenlegi műtárlaton megfordul, többi közt találkozni fog kitünő költőnk Arany János arczképével is, melyet Barabás mesteri ecsete N. Szalonta község számára festett.” (Hf 1857. febr. 18.)

⁵ **a felhívásnak legjobb akarata mellett is, meg nem felelhet** – Tompának ez a levele nem szerepel a *TML*ev-ben

- ⁶ **Rozvány Andris** – (1817–1877): ld. *AJÖM* XV. 889. és XVI. 1194. Vö. Sáfrán 1960. 9–30.
- ⁷ **Ezen eseményt valami furfangos ember, a „Néplapban” leírta** – *Uj peleskei notárius, vagy inkább notáriusné* címmel egy Kövessi nevű művész produkciójáról esett szó, ilyen tanulsággal: „Igy járt a bűvész Szalontán” (MN, 1857. febr. 11. 97.). A *Peleskei notárius*-utalás nem Gvadányi művének, hanem Gaál József bohózatának (1838) címére vonatkozik: itt található ui. az a jelenet, amelyben Zajtay felmegy a színpadra, hogy megakadályozza Desdemona megfojtását. A MN-ban az újság „két protestációra” adott válasza is megjelent (1857. febr. 28. 137.).
- ⁸ **fulminatoriumok** – dörgedelme (lat.)
- ⁹ **mint ezt a Hölgyfutárban olvasám** – Almási [Balogh] T.[ihamér]: *Nagykőrösi séták*. Hf 1857. jan. 12. 33–34. Ld. bővebben az AJ Tompának írt, 1857. febr. 5-i levelének 21. jegyzetében (877.)
- ¹⁰ **Sándor napjára** – márc. 18-ra
- ¹¹ **Én a minap kibéreltem Gere professor házát, ki a Papp József-féle házat vévén meg, azt meglehetősen átalakította** – Gere Ferenc, a békési rektor 1854-ben fogadta el a nagyszalontai iskola meghívását és „43 éven át szolgálta Nagyszalonta nevelésügyét; ezenkívül társszerzője lett az első iskolamonográfiának”: Gere Ferenc–Katona Mihály: *A nagy-szalontai gymnasium története*. Nagyszalonta, 1896. (ld. Dánielisz 1998. 87., 171.). – Pap József neve egy 1848. febr. 13-án tartott közgyűlés jegyzőkönyv-fogalmazványán szerepel (*AJÖM* XIII. 63.)
- ¹² **kalkulusomból** – számításomból (lat.)
- ¹³ **Tolna-féle rosz házamat** – Vö. Ercsey AJ-nak, 1855. okt. 14.: „Megvettem nevezetesen a Nagy Sándor pap lakja mögött lévő házát hóbortos Tolna Ferencnek 4000 vftért.” XVI. 754. 627.
- ¹⁴ **Volt szándékom ezt a Balog Mihály-féle házat megvenni** – A Zsófi ragadványnevű Balog Mihályét (nem a hasonló nevű volt főbíróét). Vö. *AJÖM* XVI. 1134.
- ¹⁵ **A bátyámék házukért is rég nem nem [!] fizetett cs. k. tollnok lakó Úr** – Vö.: „egy nőtlen cs. k. pénztárnok” (Ercsey AJ-nak, 1853. aug. 24. XVI. 542. 289.); „a házat, jövő évre, mint írány, egy nőtlen cs. k. pénztárnoknak adtam át” (Ercsey AJ-nak, 1853. szept. 11. *uo.* 552. 305.); „Az új lakó Csernyi pénztárnok” (Ercsey AJ-nak, 1854. jan. 19. *uo.* 591. 379.); „azon cs. k. szolgabírói tollnok” (Ercsey AJ-nak, 1855. aug. 29. *uo.* 740. 611.); „a tisztelt cs. k. tollnok úr nem a legjobb (:sőt megsértése nélkül legyen mondva:) a legrosszabb fizető” (Ercsey AJ-nak, 1856. márc. 15. *uo.* 786. 678.)
- ¹⁶ **Még Lajos talpra sem állott** – Ercsey Sándor fia (1855–1874). Ld. *AJÖM* XVI. 1152.
- ¹⁷ **már 3–4. hónap mulva itthon lesz az öccse vagy huga** – Ercsey Ilona (1857–1878)

¹⁸ **a zsidók vigasztalási módjához folyamodik** – „A zsidó t.i. mai napság is a gyermekeket valódi Isten-áldásának tartja, és abból mennél bővebb részt vehetni, legszívélyesebb ohajtása. Azért zsidót soha sem fogsz hallani panaszkodni, hogy sok gyermeke van; nagyon örül inkább annak és vele szinte dicsekszik.” Edvi Ilés Pál: *Zsidó iskola, az az: mit tanulhatunk a zsidóktól.* VU 1857. febr. 1. 39.

883. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1857. febr. 25.)

K: MTAK Kt K 513/134. Arany László fekete ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 20x12,4 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLev* 267. 329–330. (Kézirat másolat: Voinovich V. 52–55.)

Válasz AJ 1857. febr. 23-i levelére (**880.**)

¹ **a tervezett revue csaknem bizonyos** – a Csengery-féle, 1857-ben indult Budapesti Szemle

² **az utlevél eltörlése** – „Belföldieknek belföldöni utazásukban [...] utlevélre rendszeren nincs szükségök, de igazolási bizonyítványokkal kell magokat ellátniok, melyeket a kerületi hivatalok előljárói (szolgabírói hivatalok, az ezek hatáskörével felruházott hatóságok, kerületi biztosi hivatalok), ott pedig, hol országfejedelmi rendőri hatóságok léteznek, e hatóságok előljárói, oly személyek számára, kik azoknak hivatalkerületében lakoznak, egy év tartamára adandnak ki.” (PN 1857. febr. 24.) A cs. és kir. rendelet 1857. márc. 15-én lépett érvénybe.

³ **Olvastad-e e lapban az öndicsőítésről irt fanyar tréfamat, [!] melyet a Salamon ujdonságai közé loptam be** – Ez aláírás nélkül jelent meg a PN 1857. febr. 11-i számában (Pesti napló-rovat). Előzményei: a Hf 1857. febr. 7-én közölte Székely József egy bírálatát Tóth Kálmánnak (a Hf szerkesztőjének) *100 új költemény* c., ekkor megjelent verseskötetéről. Gyulai említett cikkére Tóth Kálmán felelt: lapja febr. 12-i számában gyávának nevezte a PN-ban megjelent glossza szerzőjét. A PN febr. 14-én válaszolt Tóth Kálmán megjegyzéseire, feltehetőleg ismét Gyulai révén. A vita zárócikke a Hf-ban jelent meg, febr. 21-én. (Ld. *GyPLev* 635–636.) – Salamon Ferenc (1825–1892): 1854–1855-ben Nagykőrösön tanított, majd a PN munkatársa lett. Korábbi kapcsolatukról ld. *AJÖM* XV. 890. és XVI. 1195. A XVI. kötet egy hozzá írt AJ-levelet tartalmaz. Kötetünkben három AJ- és négy Salamon-levelet közlünk.

⁴ **Miatta majd meggyült a baja Pomperynek [!] Tóth Kálmánnal** – Pompéry János (1819–1884) a PN szerkesztője volt. Kapcsolatukra nézve ld. *AJÖM* XV. 885–886. és XVI. 1192–1193. A XVI. kötet két AJ-levelet tesz közzé és egy elveszett Pompéry-levelelről tud; kötetünkben két hozzá írt AJ- és egy Pompéry-levél található (s Pompéry két elveszett leveléről tudunk). – Tóth Kálmán (1831–1881): 1860-tól a Kisfaludy Társaság tagja, 1861-től az akadémia lev. tagja; 1852-től a Hf segédszerkesztője, 1856 és 1861 között felelős szerkesztője; 1860-ban megindította a BolM c. élelclapot. E korszakbeli művei: *Egy királyné* (1858),

Összes költeményei (1860). Az *AJÖM* XVI. egy levelét közli; e kötetben két levele található. Ld. *AJÖM* XV. 913., XVI. 1220–1221.

- ⁵ **Hát még Lisznyai?** – Lisznyai Kálmán (1823–1863): a *Palócz dalok* (1851, 1852) és az *Új palóczdalok* (1858, 1859) c. verseskötetek szerzője. Ld. *AJÖM* XV. 856. és XVI. 1179–1180. és Szilágyi 2001. 75–90. – Vö. „Olvastad-e a Lisznyai »Talpraugrott egészségének vízi liliumlevelét«? – Az scandalum!” (AJ Tompának, **899**. 1857. ápr. 19. és a levél 16. jegyzete)
- ⁶ **Ürményi József** (1807–1880): az Újabb Nemzeti Könyvtár egyik kiadója
- ⁷ **Kovács Lajos** (1812–1890): Kemény Zsigmond közeli barátja, bányászati képzettségű közgazdász, publicista
- ⁸ **Masjon** – J. A. Masjon (1817–1858): holland születésű hajóskapitány, 1837-től a Dunagőzhajózási társulatnál dolgozik, 1844-től az óbudai hajógyár, 1849-től 1856-ig a gőzhajótársulat igazgatója, 1857-ben a Tisza-szabályozás vezetője
- ⁹ **kettőt Vörösmarty árvainak adott, kettőt a színházi nyugdíjintézetnek** – A vasbánya a Szatmár és Máramaros vármegye határán lévő Avasságban volt. Vörösmarty özvegye, Csajághy Laura és árvái (Béla, Ilonka és Erzsébet) számára gyámjuk, Deák Ferenc magánlevelezés útján szervezte meg a közadakozást, mert a hatóságok megtiltották a társadalmi segélyezést. Néhány hónap alatt 103 ezer ft gyűlt össze. Vö. AJ Tompának írt, 1855. dec. 23-i levelével: Vörösmarty „gyermekai is a nemzet (?) árvai volnának, ha szabad volna. [...] Úgy hallom, Deák F. az árvák gyámja, s tán segélygyűjtés is történik, de csak titokban, magán uton, mert másképp nem lehet.” (*AJÖM* XVI. **775**. 657.) A Nemzeti Színház nyugdíjintézetéről az 1850-as években még csak tervek születtek: a *Nemzeti Színházi Nyug-Intézeti naptár*, Szigeti József szerkesztésében, 1857-ben jelent meg; Futó János 1858-ban adta ki *Gyámbot* c. segélyalbumát a Nemzeti Színházi nyugdíjintézet javára; 1863-ban Molnár György kért – sikertelenül – engedélyt egy színi nyugdíj- és segélyintézet megalapítására. Az első, saját kezelésű nyugdíjintézetet 1867-ben alapították meg Debrecenben; 1871-ben, a magyar színészek első kongresszusán megalakult a Magyar Színészkebelzet, a kölcsönös segélyegylettel és nyugdíjintézettel együtt.
- ¹⁰ **sans gêne** – fesztelenül (fr.)
- ¹¹ **affectatíot** – színlelést (lat.)
- ¹² **Régulit** – Reguly Antal (1819–1858): nyelvész, néprajzkutató; ld. *AJÖM* XV. 887. és XVI. 1194.
- ¹³ **gr. Csákyne** – feltehetőleg gróf Csáky Tivadar (1798–1855) vagy gróf Csáky László (1820–1891) felesége

884. Kemény Zsigmond – Arany Jánosnak (1857. február 25.)

K: MTAK Kt K 513/267. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **1858**. 2 csontszínű föl., 28,5x22,7 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany János tanár urnak.

Nagy-Kőrös.

Pecsétek: **Pesth 25/2; Nagy Kőrös 25/2.** 2 db 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

- ¹ **gróf Zichy Ferencz** – (1811–1897): tárnokmester; az 1850-es években visszavonult a politikai élettől. 1861-ben Nógrád megye főispánja. Ld. *AJÖM* XVI. 1227.
- ² **E' részvényekből kettő a' n. színház nyugdíjintézetének van szánva, kettő a' V...[örösmarty] árváknak** – ld. Gyulai AJ-hoz írt, 1857. febr. 25-i levelének 9. jegyzetét (883.)
- ³ **garantírozva** – szavatolva (né.)
- ⁴ **Deák** – Deák Ferenc (1803–1876): ld. *AJÖM* XV. 813. és XVI. 1146. AJ Pestre költözésének egyik pártolója és fővárosi ismeretségi körének legfőbb tekintélye. Kötetünk AJ egy elveszett leveléről ad hírt és Deák két levelét adja közre.

885. Arany János – Kemény Zsigmondnak (1857. március 1. vagy 2.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulai Pálnak, 1857. márc. 1. vagy 2.: „Most irtam Keménynek, egy füst alatt neked is válaszolok. A K.[ovács] L.[ajos] ajánlatát, igazad van, balgaság volna el nem fogadnom.”

Válasz Kemény Zsigmond 1857. febr. 25-i levelére (884.)

886. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. március 2. körül)

K: MTAK Kt K 513/171. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1857 febr. végén.** Alatta fekete ceruzával: [**márc. 2**]. A 4. oldalon fent, középen, fekete ceruzával: **171.** Arany László fekete ceruzás zárójeli. 2 világoskék fol., 25,7x21,6 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tek. Gyulai Pál urnak

tisztelettel.

Pesten.

Bálvány utza 7. szám.

Gr. Nádasdy urnál.

Pecsétek: **Nagy Kőrös 2/3; Pesth 3/3 Früh.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 268. 330–331. (Kézírtas másolat: Voinovich V. 56–57.)

Válasz Gyulai Pál 1857. febr. 25-i levelére (883.)

- ¹ **Most irtam Keménynek** – Elveszett. Válasz Kemény 1857. febr. 25-i levelére (884.)
- ² **A K.[ovács] L.[ajos] ajánlatát, igazad van, balgaság volna el nem fogadnom** – ld. Gyulai 1857. febr. 25-i levelét (883.)

- ³ **A lengyel fiúra nézve nem tudom, mit tegyünk** – Regulyt „gr. Csákyne megbizta, hogy valamelyik alföldi magyar városban szerezzon egy általa nevelt lengyel fiu számára oly helyet valamely magyar családnál, hol mielőbb megtanulhasson magyarul s mielőbb beadható legyen egyik pesti finöveldebe” (Gyulai AJ-nak, **883**. 1857. febr. 25.)
- ⁴ **Én a nyári szünidőt nem szándékozom Körösön tölteni** – AJ 1857 nyarán családostul Nagyszalontán tett látogatást
- ⁵ **az a kis szoba, melyben Hajnal lakik** – Hajnal Ábel, Hajnal Albert békési ref. lelkész fia, aki AJ-éknál kosztos diákként élt
- ⁶ **Polemiád elejét olvastam** – Nem Gyulai Tóth Kálmánnal, a PH és a Hf hasábjain folytatott vitájáról van szó (ld. Gyulai AJ-nak, **883**. 1857. febr. 25.); AJ Gyulai és Erdélyi János 1857-ben folytatott polémiájára utal, ahol Gyulai első, Erdélyivel vitatkozó cikkében (PN 1857. febr. 18.) ezt írja: „Néhány megjegyzést akarok tenni azon becses cikkekre, melyeket ön *Egy századnegyed a magyar szépirodalomban* és *Arany kisebb költeményei* címek alatt a lapokban közrebocsátott. Tulajdonképp nem bírálni szándékszom önt, hanem védeni magam.” (GyPLev 636.)
- ⁷ **Laczi megkapta a fuvolát és fúja örömeiben** – ld. AJ Gyulainak, **874**. 1857. febr. 1. és Gyulai AJ-nak, **875**. 1857. febr. 4.
- ⁸ **akkor jöhettek bátran** – Gyulai és Kemény tervezett nagykőrösi látogatásáról van szó (ld. Gyulai AJ-nak, **872**. 1857. jan. 18., AJ Gyulainak, **880**. 1857. febr. 23.)
- ⁹ **„Várja[,] várja, mindig várja, Hogy kinő majd csonka szárnya”** – AJ: *A rab gólya*

887. Vajda János – Arany Jánosnak (1857. március 2.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Voinovich 1938. 165.: Vajda engedélyt kér AJ-tól, hogy a *Zách Klárát*, „mint ’remek költeményt’ *A magyar költészet gyöngyei* anthológiájába fölvehesse. (Levele, 57 márc. 2.)” *Uo.* lábjegyzetben: „E levelek [a másik Vajda 1857. szept. 20-i levele] fönmaradtak Arany iratai közt, de a család nem adta be az Akadémia levéltárába a többivel.” A *Zács Klára* először *A Magyar Nép Könyvében* jelent meg 1855-ben (szerk. Csengery Antal és Kemény Zsigmond), másodsor a *Kk*-ben (1856), harmadszor pedig Vajda *Nemzeti lant* című, kétkötetes antológiájában (Pest, 1858. I. 171–175.), az utolsó helyen AJ versei (*Fiamnak, Letésem a lantot, Őszszel, Rachel siralma[i], A dalnok búja, Családi kör, Hiu sovárgás, Ágnes asszony, A pusztai fűz, Bor vitéz*) között (I. 131–175.). – Vajda János (1825–1897): 1857-től a *Növ*, 1861-től a *Csatár* szerkesztője; az irodalmi ellenzék vezéralakja. Ld. *AJÖM* XV. 916. és XVI. 1223. Kötetünk Vajda két elvesztett leveléről ad számot.

888. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. március 8.)

K: Elveszett

M: Bessenyei 1892. 127–130.; *AJLev* 389–392. A helyesírás modernizált (augusztus, miniszternek, rosszúl). A levélnek van egy archaikusabb helyesírású (aposztrófokat használó) másolata: MTAK Kt K 513/1378.

Válasz Tompa 1857. febr. 11-i levelére (**877.**)

¹ **dispositiót** – hajlandóságot (lat.)

² **epitheton** – jelző (gör.)

³ „**sat cito si sat bene**” – elég gyors, ha elég jó (lat.) – Marcus Porcius Cato: *Dicta memorabilia*, 80.

⁴ **Ergo** – tehát (lat.)

⁵ **czoczózik** – lovacskazik

⁶ **Barabás mostanig sem küldte nekik le a képet** – ld. a Nagyszalontáról 1857. jan. második felében vagy februárban küldött levél (**870.**) jegyzetét; vö. még: Ercsey AJ-nak, **882.** 1857. febr. 24.

⁷ **Külömben nekem is írtak azóta, hogy téged kértek föl s te egy igen szép levélben kimenttetted magadat** –Vö. Ercsey AJ-nak, **882.** 1857. febr. 24. Tompa említett levele nem szerepel a *TMLev* I. kötetében.

⁸ **Avagy nem töl-e csúffá Gesztelyen a két kalappal?** –Gesztely: nagyközség Zemplén vármegyében, a Hernád mellett, ahol AJ 1855 nyarán volt Tompával. Az eset története: „javalhatnám: hogy kalapban festesse ön le magát, még pedig két kalapban, mellynek egyike fehér, másika fekete lenne; mert az ön feje két kalapot is megérdemel, a mint hogy történt is, hogy ön *kettőt* akart egyszerre a fejére tenni valamikor”. Tompa AJ-nak, 1856. szept. 26. *AJÖM* XVI. **846.** 762. Vö. még Tompa AJ-nak, 1855. okt. 4. *uo.* **753.** 624.

⁹ **Avagy nem rontottad le hősi hírnevedet a rókaljuk emlegetésével** – Arany László lábjegyzete: „A *rókaljuk* az aggteleki barlang egyik része, melyet együtt látogattak meg.” (*AJLI* I. 401.) Az előzményekhez: „mert lehet-e azt rosz néven venni: ha nincs bébúni kedve valakinek egy *rókaljukba*, bár váltig sarkalják is?!” Tompa AJ-nak, 1856. szept. 26. *AJÖM* XVI. **846.** 762. Ld. még Tompa AJ-nak, 1856. ápr. 7. *uo.* **788.** 684.

¹⁰ **s nem gyaláztad-e meg bölcsőmet a szalontai disznóval?** – Vö.: „a szalontai disznót nem emlegetem” (Tompa AJ-nak, 1855. okt. 4. *uo.* **753.** 624.; „itt a boszszuállás a szalontai disznóért” (AJ Tompának, 1856. febr. 10. *uo.* **784.** 672.; 1856. máj. 9. *uo.* **797.** 699.; 1856. aug. 1. *uo.* **819.** 727.; 1856. okt. 4. *uo.* **849.** 767.)

¹¹ **Disznairól hajdanonta** – az *AJÖM* VI. nem közli; ld. *AJÖK* I. 319.

¹² **Konya** – lekonyuló, kajla

¹³ **Lévai Józsi is írt egy panaszdús levelet** – 1857. febr. 18-án (**878.**)

- ¹⁴ **Szász Károlyt, a mint hallom, a kúnszentmiklósiak papnak választották** – Szász Károly (1829–1905): 1851-től 1853-ig Nagykőrösön, 1853 és 1854 között Kecskeméten tanított, majd a kézdivásárhelyi lelkészséget választotta. 1857-től Kúnszentmiklóson lelkész, 1858-tól az Akadémia, 1860-tól a Kisfaludy-Társaság tagja és a SzF legfőbb munkatársa. AJ-sal való korábbi levelezésére és kapcsolataira nézve ld. *AJÖM* XV. 894–895. és XVI. 1198–1199. Szász Károly AJ-hoz írt verses levelét (*AJÖM* XV. **95.** 1847. szept. 2. előtt) AJ 1847. okt. 11-én köszönte meg (**101.**). A XV. kötetben AJ-nak egy, Szásznak négy levele, a XVI-ban három AJ- és öt Szász-levél található. Ez a kötet AJ huszonkét öhozza írt (közülük három elveszett) és Szász Károly harminchét levelét tartalmazza (amelyekből négy elveszett, s amelyek közé nem számítjuk be Szász 1861. márc. 6-án, a SzF-ben publikált nyílt levelét).
- ¹⁵ **a két szabad hónapomat Budán a vízgyógyintézetben tölténém** – vö. *Dr. Siklós Károly vizgyógy- és testgyakorlati intézete* (VU 1857. nov. 29. 521.): „Az intézet a budai városmajor végén a budai hegyek egyik legkieisebb pontján fekszik”; „Az intézetbe való felvétel iránt egyenesen dr. Siklós Károly tulajdonos uralra kell értekezni”.
- ¹⁶ **heroica curával** – hősi gyógymóddal (lat.); vö. AJ Tompának, **876.** 1857. febr. 5.
- ¹⁷ **káplányom** – káplánom, segédlelkészem
- ¹⁸ **ölelő karokkal (nehogy karokkal-t olvass)** – Kisfaludy Károly *Mohácsának* „Ösi szabadságért harcolt bár férfi-karokkal” sorát AJ a *Tücsök és bogár a magyar nyelv köréből* (1877) c. írásának *16. A szövegnyelv* című tréfájában is félreolvastatta (*AJÖM* XI. 581.)
- ¹⁹ **„wir haben Rákóczi-Bibel, Türkische Blätter (török dohány; török leveleket akart mondani) und alles** – „van nekünk Rákóczi-Bibliánk, török (dohány)levelünk [...] és *mindenünk*” (né.); Alexander Bach (1813–1893) 1852. jún. 27-én volt Nagykőrösön; PN 1852. júl. 1.
- ²⁰ **fátum** – balszerencse (lat.)
- ²¹ **sikárlott** – sikált
- ²² **comico-heroica cura** – komikai-hősi gyógymód (lat.)

889. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1857. március 10.)

K: MTAK Kt K 513/610. 2 világoskék fol. koronás BATH nyomattal, 22,8x14,4 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

T. cz.

Arany János Úrnak barátilag.

[bérmen]ten. Nagy Kőrösön.

Pest megye.

Pecsétek: **Velejte 12/3; Forró 13/3; Pesth 15/3; Nagy Kőrös 15/3.** 9 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Kalocsa** – Kalotsa Balázs (1819 vagy 1822–1892) őrnagy, ezrede egyik századának parancsnoka az I. hadtestben a világosi fegyverletételig; halálra, majd 10 év hadifogságra ítélik. 1852-től nagykőrösi birtokán gazdálkodik, presbiter és a tanítóképző igazgatótanácsának tagja. Végrendeletében tekintélyes vagyont hagy a nagykőrösi ref. egyházra, a tanítóképzőre, a gimnáziumra és a népiskolákra.
- ² **német sógromnál [!] Spóner Tivadarnál** – Szemere Miklós felesége, Máriássy Anna testvére volt Spóner Tivadar feleségének, Máriássy Ottiliának. Spóner 1860-ban a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerületi consistorium világi elnökeként és pénztárnokaként működött.
- ³ **Kakaslomniczon** – Nagy-Lomnicon (szlovákul: Vel'ká Lomnica)
- ⁴ **Tököli** – Thököly Imre (1657–1705)
- ⁵ **Lintner** – Lindner Ernő (1826–1902): Eperjesen és Késmárkon líceumi tanár, 1861-ben Drezdában, 1862-től 1864-ig Bécsben tanít, 1867-től az akadémiai könyvtárban dolgozik; Petőfi és Arany verseinek németre fordítója
- ⁶ **ezt bebizonyítá Szabó Richard „erdélyi Múzeumában is** – Szabó Richárd (1820–1873): újságíró és szerkesztő. 1858-ban Kolozsvárról Pestre költözik; elsősorban a fővárosi folyóiratokban adja ki elbeszéléseit és dolgozatait. Ez időszaki művei: *Beszéleyei* I–III. Kolozsvár, 1856, *Novellák*, Pest, 1858. Az *Erdélyi Múzeum* 1857-ben jelent meg.
- ⁷ **Mocsi Laczit, s Gyurit** – régi nagykőrösi család tagjai (a XVIII. sz. közepén Mocsi István nagykőrösi lelkész és esperes volt); Mocsi Györgyről feljegyezték, hogy hozzájárult a kaszinó könyvtárának gyarapításához (Galgóczy 1896. 476.)
- ⁸ **Vargát** – Warga (Wargha) János (1804–1875): 1833-tól nagykőrösi tanár, majd 1853-tól igazgató, akadémikus; ld. *AJÓM* XV. 919. és XVI. 1226.
- ⁹ **Mentovics már elment közületek** – Mentovich Ferenc (1819–1879): 1850 és 1856 között Nagykőrösön, utána Marosvásárhelyen tanított természettudományt. Korábbi kapcsolataira nézve ld. *AJÓM* XV. 863–864. és XVI. 1183. A XV. kötet AJ egy elvesztett leveléről tud és két Mentovich-levelet közöl (az utóbbiak közül az első keltezése 1851. okt. 8.), a XVI. kötet egy Mentovich-levelet tartalmaz. Kötetünk két AJ- és három Mentovich-levelet ad közre.

890. Arany János – Ercsey Sándornak (1857. március 12.)

K: NSzAJM 596. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,5x13,9 cm. 1–4. levél. A boríték címezése:

Tekintetes

ifj. **Ercsev Sándor hites ügyvéd**

urnak tisztelettel.

Orosháza felé Nagy-Szalontán.

Pecsétek: **Nagy Körös 14/3.**; **Nagy Szalontha 15/3.** A bélyeg leáztatva. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: *AJÉ* 120–124. (kihagyásokkal); részletek: Dánielisz 1960. 768. és 1984. 75.

Válasz Ercsey Sándor 1857. febr. 24-i levelére (**882.**)

- ¹ **bár elképzelték, mennyi aggodalmat szenved Lina hugom szegény testvéreért** – Lina: Ercsey Sándorné Nagy Karolina (1830–1874); testvére: Nagy Amália (ld. *AJÖM* XV. 819. és XVI. 1153.)
- ² **koránsem volt oly nagy mértékben, mint a most kétévi roham** – vö. *AJ* Tompának, 1855. ápr. 1. XVI. **697.** 535. és 1855. jún. 8. *uo.* **706.** 568.; *AJ* Ercseynek, 1855. jún. 30. *uo.* XVI. **712.** 576–577.
- ³ **Most fuvolázni tanul, erre jött kedve** – vö. *AJ* Gyulaiak, **874.** 1857. febr. 1., **886.** 1857. márc. 1. vagy 2. és Gyulai *AJ*-nak, **875.** 1857. febr. 4.
- ⁴ **ősszel már felgymnasista lesz** – a nyolcosztályos gimnáziumban ötödikes diák
- ⁵ **Az a nagy Jánosnap, melyet egy diák a Hölgyfutárban kitrombitált** – Almási [Balogh] T. [ihamér]: *Nagykőrösi séták*. Hf 1857. jan. 12. 33–34. Ld. bővebben *AJ* Tompának írt, 1857. febr. 5-i levelének 21. jegyzetében (**876.**)
- ⁶ **processiot** – búcsút (lat.)
- ⁷ **Egyszer rárántja a tanulóknak zenekara** – A diákok bandájában „két Stieglitz-fiú, – egyikök ma a bécsi udvari opera első hegedűse, – volt a primás, Wiszkidenszky Gusztó a kontrás, Freyburgh Oszkár a flótás és Váradi Lajos a kis bőgős” (Benkó 1897. 100.)
- ⁸ **Sándor napját** – márc. 18-át
- ⁹ **Gyulai Pali, miután az ifju Nádasdit eltemette** – Nádasdy Tamást, akinek Gyulai mentora volt, s aki 1856. dec. 14-én halt meg Münchenben (Gyulai Csengery Antalnak, 1856. dec. 14. *GyPLev* **259.** 322. és *AJ*-nak 1856. dec. 15. *AJÖM* XVI. **858.** 782.)
- ¹⁰ **Most újra várom, Keménynyel és talán Deák Ferenczcel, ki rég óhajt ismer-ni, de sohase volt alkalma** – vö. Gyulai 1857. jan. 18-i levelével (**872.**) és *AJ* febr. 23-i válaszával (**880.**)
- ¹¹ **capacitás és notabilitas** – tekintély (lat.) és nevezetesség (lat.)
- ¹² **Kettőt ebből a nemzeti színház nyugdíj intézetének kettőt a Vörösmarty ár-váknak adtak – kettőt-kettőt pedig az én gyermekeimnek szántak** – ld. Gyulai *AJ*-nak, **883.** 1857. febr. 25.
- ¹³ **Kemény és Gyulai által előre kitudakozták, elfogadnám-e, vagy elhagynám-e fogadni?** – Gyulai és Kemény *AJ*-nak (**883.** 1857. febr. 25. és **884.** 1857. febr. 25.)
- ¹⁴ **száztolit** – százalékot
- ¹⁵ **collegatus** – tantestület (lat.)
- ¹⁶ **Három vagy négy van, kikkel gyakrabban összejövök** – Szilágyi Sándor, Szabó Károly és Lengyel Dániel (Benkó 1897. 108.); talán még Deák József

- ¹⁷ **Most Budán van valami vizgyógy és testgyakorló intézet** – minden valószínűség szerint dr. Siklósy Károly városmajori vizgyógyintézete: vö. AJ Tompának, **888**. 1857. márc. 8.
- ¹⁸ **Tompát is várom, Majus körül** – Tompáék nem utazhattak, a költő feleségének betegsége miatt: ld. Tompa AJ-nak, **908**. 1857. máj 28.
- ¹⁹ **a kép, mint olvasom az ujságból, még most is a műkiállításban parádézik** – vö. Hf 1857. febr. 18.
- ²⁰ **Mentovics pedig eltemette magát M. Vásárhelyen** – Mentovich Ferenc 1856-tól tanított Marosvásárhelyen
- ²¹ **A Sárosi albumába irtam egy költeményt** – *A Pázmán lovagot*. „Kézirata a kapcsos könyvben, a cím után: (*Egy trufa*); a végén: *Dec. 1856*. Előszőr: Sárosi Gyula: *Az én albumom*, Pest, 1857. a 92. lapon”. Voinovich jegyzete, *AJÖM* I. 500.
- ²² **Az a pár népdal, a V.[asárnap]i ujságban alkalomra, vagyis Egressi Samu zenéjéhez szövegül, készült** – Egressy Samu (1805–1868) volt Pest megyei főjegyző, nagykőrösi földbirtokos, megzenésítette AJ *Sírva jön a magyar nóta világra...* és *Elesett a Rigó lovam patkója* kezdetű versét (*AJÖM* I. 264. Jegyzet hozzá: 500. Vö. AJ Ercseynek, 1856. dec. 10. *AJÖM* XVI. **856**. 780. Jegyzet hozzá: 1110. és 1857. márc. 12.). Vö. Egressy Samu AJ-nak, **879**. 1857. ápr. 23.
- ²³ **A Vörösmarty ércz szobrát kaptam érte ajándékul** – Czélkuti-Zülich Rudolf 1856-ban készült alkotását, amely a nagyszalontai múzeumban található
- ²⁴ **Majd ad most Lisznai uj palóczdalokat: már fujja a trombitát** – Lisznai *Palócz dalok* c. verseskötetét 1851-ben és 1852-ben jelentette meg, az *Új palóczdalok* c. kötetet 1858-ban és 1859-ben publikálta. Kötetét a *Talpraugrott egésségem vizililiomlevele* c. írásában propagálta (MNI 1857. jan. 31. 69–71.). Vö. Gyulai AJ-nak, **883**. 1857. febr. 25. és AJ Tompának, **899**. 1857. ápr. 19.
- ²⁵ **Kovács János írja, hogy megházasodott** – ld. Kovács János AJ-nak, **881**. 1857. febr. 23.
- ²⁶ **a grófné írta, hogy a Domokoshoz irt leveleimet nálad tette, vagy teszi le** – ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **871**. 1857. jan. 17.
- ²⁷ **A Hölgyfutár szerkesztője** – Tóth Kálmán
- ²⁸ **Ajánlom a fáskertet atyai gondjaidba** – AJ-nak a Nagyvárad felé vezető út mellett 819 ölnyi kertje volt (ld. *AJÖM* XVI. 806.)
- ²⁹ **tolerantia alatt van** – eltűrik (lat.)
- ³⁰ **famosus** – nevezetes (lat.)
- ³¹ **mindjárt mondtam, hogy Andris lesz** – ld. Ercsey AJ-nak, **882**. 1857. febr. 24.
- ³² **megdifámálták** – hírbe hozták (lat.)
- ³³ **foemininum genus** – női nem (lat.)

³⁴ **Károlyi** – Károlyi Sámuel (1818–1862): Nagyszalontáról Nagykőrösre származott orvos. Ez a kötet öt tőle való és három hozzá írt AJ-levelet tartalmaz (az utóbbiak közül egy elveszett)

891. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. március 20.)

K: NSzAJM 743. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **48.** 2 csontszínű fol., 22,8x14,3 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan. Részletek: Dánielisz 1960. (768.) és 1984. (75–76.)

¹ **Julitól** – AJ feleségétől

² **hogya bátyám folytonosan szenved fejug[ás]ban** – ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. jan. 30-án AJ-hoz írt levelének 3. jegyzetét (**873.**)

³ **supleálja** – kipótolja (lat.)

⁴ **menjen Pestre vagy Grefenbergbe** – Gräfenberg: fürdőhely Csehországban, Észak-Morvaországban, Frývaldov (ma Jeseník) mellett

⁵ **Csáky Gyuri** – Csáky György: nagyszalontai lakos, a szabadságharcban honvédszázados; ez a kötet egy tőle való és egy hozzá írt AJ-levelelről tud (mindkettő elveszett)

⁶ **Ők elhozták magokkal Szolnokig a bátyám arczképét is** – Ez a Barabás Miklóstól 1856 szeptemberében festett kép (*AJÖM* XVI. 1097–1098.). Ld. Ercsey AJ-nak, **882.** 1857. febr. 24. és AJ Tompának, **888.** 1857. márc. 8. A Budapest–Cegléd–Szolnok vasútvonal 1847. szept. 1-jén nyílt meg.

⁷ **Balog Imre és Lakatos Tili** – Balog Imre: Balog Péter lelkészesperes fia (Rozvány 1889. II. 12.); Lakatos Otilia (vö. AJ Tompának, 1853. máj. 23. *AJÖM* XVI. **507.** 228.)

892. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1857. március 28.)

K: MTAK Kt K 513/976. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **Martz 28. 1857.** A levél szövegében **mart 28^a** fekete ceruzával aláhúzva. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 19,7x12,3 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 412–413. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1857. márc. 8-i levelére (**888.**)

¹ **dr. Balogh Pál** – (Almási) Balogh Pál (1794–1867) pesti orvos, az akadémia rendes tagja; vö. *TMLev* I. 443. Ld. *AJÖM* XVI. 1129.

² **No de itt van Heckenast! még nincs itt; épen most kaptam választ kereskedéséből: hogy külföldre ment** – A *TMLev* nem tartalmazza ezt a levelet. – Heckenast Gusztáv (1816–1878): a *Toldi* második (1853), a *Toldi estjének* első (1854) és *Arany János Kisebb költeményeinek* (1856), valamint 1860. nov. 7-től a SzF-nek megjelentetője. Ld. *AJÖM* XV. 834. és XVI. 1163–1164. A XVI.

kötet AJ nyolc elveszett leveléről tud és Heckenast tizenöt levelét tartalmazza (s egy elveszett leveléről ad számot); az utóbbiak közül a legkorábbi 1853. júl. 23. előtti. Ez a kötet hat AJ- és egy Heckenast-levelet közöl és három-három elveszett levelet dokumentál.

- ³ **Szemere Miklóstól, mióta nála voltunk e hónapban kaptam az első levelet** – Ez a levél nem, csak Tompa válasza szerepel a *TMLev*-ben (I. 369. 276.). 1855-ben találkoztak, amikor AJ-sal együtt meglátogatták őt Zemplénben; erről ld. AJ Ercseynek, 1855. okt. 19. XVI. 755. 629. Vö. még Szemere Miklós AJ-nak, 889. 1857. márc. 10.
- ⁴ **mit ér a nagyság, ha az ember olly kicsiséget se tud, mint a csombók** – vö. Tompa AJ-nak, 877. 1857. febr. 11.
- ⁵ **majd färbilizünk** – ferbli: magyar kártyával játszott hazárdjáték
- ⁶ **paklizott** – csalt
- ⁷ **vállalatot** – vállalkozást
- ⁸ **a híd is elromlott a hosszú révben** – Hosszúrév: Galgóchoz (szlovákul: Hlohovec) tartozó pusztá a Sajó mellett. Vö. „de a hosszúrévi híd (vagyis inkább nem-híd) másképp rendelkezett”. (Tompa Lévaýnak, 1856. dec. 31. *TMLev* I. 357. 268.)
- ⁹ **Jósef napjára** – márc. 19-ére
- ¹⁰ **preferenc-ozunk** – préférence: háromszemélyes, az utíhoz hasonló, licitálással egybekötött kártyajáték (fr.)

893. Szemere Bertalan – Arany Jánosnak (1857. március 31.)

K: MTAK Kt K 513/640. 2 csontszínű fol., 13,4x10,4 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. Két melléklet: *A grófi vadászat*: K 513/640/a. 4 világoskék fol., 20,8x13,4 cm. 1–8. szöveg; *Születésnapomon*: K 513/640/a. Csontszínű fol., 20,8x13,4 cm. 1–2. szöveg. **M:** *SzBLEv* 111. (a versszövegek nélkül). Jegyzet hozzá 225.: Szemere a *Grófi vadászat*nak csak címét említi naplójában (*Naplóm. Száműzetésében*, Pest, II. 55.), a *Születésnapomon* viszont teljes egészében szerepel (*uo.* 46–47.). Kézíratos másolat: Voinovich VI. 51–53/a.

Szemere Bertalan (1812–1869): 1848-ban az első magyar minisztérium belügyminisztere, 1849. máj. 1-jétől miniszterelnök. Világos után emigrált, már beteg, 1865-ben tért haza. – Az *AJÖM* XIII. egy hozzá írt AJ-levelet tartalmaz, amelyet az *AJÖM* XV. is jelez és Szemere egy levelét közli; róla ld. *AJÖM* XV. 896. és XVI. 1200.

- ¹ **Most Májusban lesz hét éve, sőt hibázom, nyolcz éve, hogy Kegyedet először láttam, s örömmel emlékezem, hogy ha bár nem tartós, de szolgálatot tehettem** – Szemere 1849. máj. 9-én nevezte ki AJ-t fogalmazóvá a Debrecenben működő belügyminisztériumba (levele AJ-nak, *AJÖM* XV. 184. 250.). AJ 1849. jún. 16-én a belügyminiszterhez intézett kérvényében a népet és a hadsereget lelkesítő

költeményeinek (így a *Szabadság zengő hárfája* c. versesfüzetének) terjesztéséhez kért anyagi segítséget (*AJÖM* XIII. 76. 96–97.; jegyzet hozzá: 464–465.; *AJÖM* XV. 196. 258.).

² **gyönyörrel olvasom apróbb költeményeit** – *Arany János Kisebb költeményei* I–II. Pest, 1856.

³ A levél mellékletei:

A grófi vadászat.
(:forradalom előtti korkép:).

Foly a hős vadászat hoszu két hét óta
A sötét Bakonynak roppant erdejében,
Nyolcz száz szegény paraszt urdolgát így róttá
Istentől jobb czélra kapott erejében;
Öröm volt hallani mint rivalt az erdő
Domboru ércz kürtök' vizshangos [os jav.] dalátul,
Boldog volt az urrend, boldogtalan kettő:
A hajtó nép, meg a vad mely rakásra hull.
De sok mi sok! végre a pór is kifárad,
Kivált ha csak üzik s enni senki nem ad,
S a kürtzaj elnémult, vele a rengeteg,
S várlakába visszavonult az ursereg.

Kopár bérczetetön állt a vár mint kísértet,
Homlokán üstökkint lógott vörös zászló,
Rongyolt [I s-ből jav.] lepedőkint körülte lebegett
A téli borulat vész' szárnyain szálló,
Csonka tornyai mint akasztófák nyultak
Rémletes alakkal éjben a magasnak,
S ha a károgaató varjak elnémultak,
Ott csikorgott hangja a sok rézkakasnak.
Az uri vadászok e várba térének
Világánál fáklyák füstölgő fényének,
De hogy a sor szegény hajtó népre került,
Csörögve a lánczhid a légbe felrepült.

E hidnak két végén mi két ellenélet!
Várban <vigan> <...> <fön> fön pohár cseng, [fön pohár cseng, – besz.] a
vadászok' tora,

Mig len [!] éhze, fázva s busan haza széled,
Hóban egymás' nyomán lépve, a nép' sora,
Elmējőkben kedves háznépők forogván
Kik aggódva várják, mert ők is koplalnak,
S tekintve kunyhójuk felé nagy mogorván,
Hű házeböktül hirt nem sokára hallnak.
Csak midőn a várnak ives ablakitul
Vig dal, zene és üdv-lövés közt fény kigyul,
Riadnak álmikból, [o jav.] s mind vissza visszanéz,
S baltájoknak nyelén összébb szorul a kéz.

S mig a sűrű ködben némán odább halad
A pór, elborulva lelkében, kedvében,
A vár' fénytermiben az urnép az alatt
Tombolva lakmároz arany bor' nedvében,
Ez is két hétig tart miként a vadászat,
Alusznak a napot, virasztgatnak éjjel,
S ha közülök egy egy urfi földig ázott
Ezüstbe öltözött szolgák hordják széjjel.
De kárpitos ágyok fölött áll egy alak,
Ősi képek azok mik így virasztanak,
Haragos szemölddel tekintvén le rájuk
Szégyenlve elfajult hogy így unokájok.

S legjobban csörteti lánczos buzogányát
Kutyabóri' képe (: a vár-ur' déd-apja:),
S hideg csontkarokkal durván ölelvén át,
Puha ágyából ezt magához felkapja,
S dörgi: „Fattyu, hallod? jövök úgy mint birád,
Ne reszkess mint őszszel hervadt nyárfá levél,
De mondd, Honbul s Népbül mely örökkép szállt rád,
E két szemfényünkből, utánunk, mit tevé?
Mi tevők tisztünket melyet korunk kívánt,
Kelet s nyugot ellen védtük az alkotmányt,
Hazánknak sem fogyott meg régi határa,
Várat ezért rakánk hegyei' ormára.

„És ti mit műveltek szent bástyái megett?
Buja ringyók' ölén erőtlen dőzsöltök, [zs th.]
Borbul s kéjből soh' sem hörpöltök eleget,

Bátor ellen helyett futó vadat öltök.
Hallgatsz? Szólj hát! avagy hívj fel bizonytságot,
Kaphatsz, hisz tág a hon, s tenger benne a nép,
Hívd fel tanuképen az egész országot,
Ne félj, apád az ki mint birád is föllép.
Hallgatsz még is? Tehát én hívok fel mindent,
Élő lényt azonkép, mikép étellelent,
Mondja el mindenki mi ellened a vád,
A milyen nagy bűnöd oly büntetés vár rád.”

Alapjában a vár e szóra meg zendül,
Csattogva fölnyílnak a rostélyablakok,
Zörgő kerekein a lánczid legördül,
S tolongva jönnek be vádoló alakok,
Hangjok velőrázó nyögés, panasz, sohaj,
A bírónak feje bele már szédeleg,
S égnek áll a vádlott’ fején minden szál haj, [egyb.]
Keblet borzongatja félelem és hideg.
„Én vádlok őt, – kiált egy aczélkard melyet
Két százados rosda izről izre megett, –
Ő engem így becsül meg a hősi kardot
Mely neki hont s honnak dicsőséget adott.”

Erre megszólalnak <a> vár’ <.> mély [<.> **mély** besz.] pinczéiben
A puskák, mosarak, s más vitéz fegyverek,
Penésztől boritva haszonvehetetlen
Foglyok gyanánt hol ők feledve hevernek,
S mondák: „Nemde ismersz minket? Fénylünk hajdan,
Büszke váraidnak valánk véde s éke,
Ragyogánk békében, villámlánk a hadban,
Im sirba temetett, – a hőskornak vége;
Éttermmé változott a gazdag fegyvertár,
Benne tölt pisztoly helytt [y jav.] kereng csak tölt pohár,
Szerelmi daloknak hangoz a magas bolt
Hol, mig mi diszitők, hazafiének szolt.”

S utánok szót emel egy bedölt kápolna,
Hol híres bajnokok’ hős hamvi fekvének,
Oltár nélkül állt ben hazánk’ védasszonya,
Kósza szél’ fuvása volt a zsoltár ének.

„Falambul ut’ szélén csárdát építesz,
(:Mond:), csak a korbálvány, csengő pénz mit imád,
S csodálkozik még is, ha az kit megvetesz
Ura, teremtője bő áldást rá nem ád;
Hazája feledve, feledve Istene,
Érttök áldozatot egyikért sem tenne,
A nemzet’ nagy fáján mint hitvány hernyó él,
Minek kedves nem a fa, csak a zöld levél.”

S mintha gerjelmében hívta volna elő
Isten maga vádul az ország’ czimerét,
Kettős keresztével im a hármás hegy jő,
Termékeny síkját négy folyam választva szét.
„Szép vagyok, dús vagyok? – ordít a föld’ szája,
Nem általad vagyok az, karod nem művel,
Édes anyád volnék de nincs gondod rája,
Élve nem használsz, csak ha mint tetem hullsz el.”
S kérdik a folyamok: „Mit tevé belőlünk?
Semmit! s mint rég, most is dulva, rontva dőlünk,
Hanyagságod oka, ha árjaink átok
És nem áldásképen hömpölyög reátok.”

Most hűl, majd hevül a várur félelmében,
Csontait áltfűtja [!] nem-ismert borzalom,
Szólna, de nem bír, s mi ajkárul ellebben
Hazug mentségképen e szó: „Mind rágalom!”
S őse, a bíró szól: „Hivj fel bizonytságot,
Hiszen tágas a hon, s benne tenger a nép,
Embent csak kapsz, ha nem kapsz népet s országot,
Kivel jót tevé s ki mind védtanud föllép.
Nem lehet, melletted hogy senki ne szólna,
Annyi jogot s vagyont rád mért hagyunk volna,
Kell hogy valakinek használtál is légyen,
Másképp végtlen volna mely rád száll a szégyen.”

S nyerítve vihogtak büszke, szilaj mének:
„Lakul nekünk emelt márványbol palotát,”
Utánok naplopó szolgák felelének:
„Bársonybul s aranybol adott nekünk ruhát.”
„Nekünk ékszert vön s dus nyugdíjakat rendelt”

A buja kéjhölgyek így tanuskodának,
S gyárosa Londonnak s Párisnak így felelt:
„Költeni nincs párja a magyar magnásnak.”
S az uzsorás mondja: „Dus lettem általa.”
S a hízelt: „Hogy volt nála nyílt asztala.”
S mondják az alkotmány s haza' ellenségi:
„Ha tervünk sikerült, köszönhetjük néki.”

„Szent Isten! – rémülve sikolt a hős öreg, –
Hajlék vádlóidnak nem hinni szavukat,
S ime még szörnyebb mit mond e tanuserég,
Bizonyágok nem ment, sőt jobban kárhoztat;
Bűnökkel vádolnak, bűnökkel dicsérnek,
Ha magasztalnak mind az egy ujjabb ujjabb vád,
Ó, mondd, nekem, az ég' nagy nevére kérlek,
Bírsz e olyan rénynyel mely nem volna hibád?
Kriptámban fekvén, sejtém rossz s gyáva vagy,
De nem is álmodám romlásod ilyen nagy,
Min bámulok az hogy derék népem s hazám
Nem tör szét, vagy égből nem sujt le egy villám.”

„Hát minket nem kérdesz?” dörög a nép' szava
Haragosan mint zúg a felbőszült tenger,
„Számítlan bűneinek hátra van még java,
Minket kérj ha tudni vágyasz mint élt ez ember.”
„Ő védte a hazát?” „Nem, mi védtük a hont.”
„Az adót fizette?” „Csak mi fizettük azt.”
„Várinkat fentartja?” „Nem, mindig s mindent ront.”
„Tisztét teljesíti?” „Csupán csak a paraszt.”
„Anyanyelvét szólja?” „Ha el nem feledte.”
„Emlékinket őrzi?” „Már rég eltemette.”
„Szabadságért hevül, kedveli a jogot?”
„Ezt magának, amaz ellen kezét fogott. <?>

„Miért mi fáradunk, általa lesz ő dus,
Veritékünk' [az első k jav.] csöppje kincstárában a gyöngy,
Ő a született ur, mi született koldus,
Mít föld terem övé, miénk csak a göröngy.
Nagy őserdejében rohadnak a vén fák,
Míg a szülő pórné<.>[é jav.] fázik kunyhájában,

Zárt vermiben fülnek megbúzhódott búzák
Míg kisdedink között jár éhhalál sápadtan,
Állított bitófát, de kór s tápházat nem,
Van hóhéra ha kell, de nincs segedelem,
Minek ápolgatna? hisz van elég [a **van** fölött **2**, az **elég** fölött **1**] paraszt
Ha inség üldözi, anya ismét szül azt.

„Utait mi töltjük,de kitérünk neki,
Berkében számunkra egy fa nő: verő bot,
Ha tagunkat harcban seb s bénulás éri,
Támaszunkul mit nyújt a szabad koldusbot,
Szűz mátkánk, igaz, már igénybe nem vészi
Elvből? ó nem, de mert nincs hozá ereje,
Sok is lenne nyomort szégyennel tetézni,
E szarvat nem bírná vad pórnak sem feje.
Aztán egy homlokra elég egy korona,
S tövisbül mienkre a sors egyet fona,
Tehetők fejére csak egy pillanatig
Hadd tudná népben mi sok szenvedés lakik. –

Ezt hallva az ősz int, hófúrti lebbenek,
Fájt neki a panasz, tetszék a kísérlet, [í jav.]
S mivel hatalma volt mint van szellemeknek
A várur' borongó homlokán ott termett
A népszenvetésnek ezer koronája, –
Mert a szenvedésnek mindeniknek van egy, –
S velök kin, fájdalom omolva hullt rája
Mint zápor<,> felhőbül, mely villámszórva megy;
Mít a szánandó nép századokon által
Szenvedett, érzette most mind azt urával,
Ezred' folytán mit száz milljó nép kiállott
Azon kinok' terhe mind keblén fekvék ott.

Rongyos vityillóban nyomorg... Télben fázik
Benne, s nyárban nem nyújt esőtül sem ereszt,
Iszik ha ehethék, eszik ha szomjazik,
Múvel bort és búzát, de azt másnak természet,
Papoknak bolondja, <zsídók [?]> csalók' martaléka,
Botot rá majd hajdu, majd bösz katona fog.
Pedig mind a kettő saját ivadéka, –

Övé minden teher mihez [h jav.] nincs kötve jog,
Teste, lelke földön rab, ha volna szárnya
<A> Szabadon kékellő menny felé fölszállna,
Hiszen a csillagok' tulélti sugára
<Az egy mi> Hint csak [Hint csak besz.] reményt [rem jav.] s vigaszt
szomorú lakára.

Van kedves családjá, de benne mi haszna?
Ura elcsábítja hajadon leányát,
Két fia kötéllel fogva lön katona,
S ennyi bút hű neje nem bira élni át.
S ő ott áll magában mint áll őszszel a fa,
Lombtalan ágain nem függ több zöld levél,
Hallgat mély búvában, csak olykor jajgatva
Leng azokon által panaszképen a szél.
S kérdi Istenétől: miért is kell élnem, [, besz.] <?>
Ha sem föld sem család nem sajátom nékem?
Ha nincs biztos házam, és nincs védő hazám
S ha béke s nyugalom csak sirban vár reám?

Szívét nyomva érzi sötét keservekkel,
De főképen feje lobog, majd megpattan,
Mióta koronát, a népét tette fel
Őse rá, szörnyű nagy lángot érez abban,
Gyötrődik, kinlódik selyem puha ágyán,
Pokolnak szenvedve mondhatlan kínait,
S duzzadozó melle csaknem kiszakadván
Kétségbesve mint vad oroslán fölördít,
S ébred, – s látja fején hogy a tűz korona
Mámora csak tornak s dőzsölésnek volna,
„Hál' Istennek, – sohajt, – hisz ez csak álomkép!!” –
Ugy van, álmodott, [ott jav.] – ó! nem álmodik a nép.

*

Másnap őse' képét lom-tárba hányatta
„Békén, mond, nem lehet alunni alatta.”

Sz. b. [!]

Páris, Aug. 26. 1856.
Születésnapomon.

Ismét fölvirradt hát [**hát** besz.] születésem' napja!
Negyvennegyed évem, csaknem egy félszázad,
Multam csak bút adott, jövőm is ha azt ad,
Életem egy kígyó mely farkát harapja;
Isten óvjon tőle,
Keserv' poharától, – ittam már belőle.

Körülnézem magam', elborul homlokom,
Melyen lakom a föld, ez nem édes hazám,
Köröttem nép mely él mind idegen hozám, [!]
Látja de nem kérdi miért búslakodom?
Száműzött idegen
Lévén, nem köszönt s ha köszönt, csak hidegen.

S tán szerettim reám hon sem emlékeznek!
Mint fa nem emlékszik a lehullt virágra,
Melyet vész elragadt messze távolságra. [., -ből jav.]
Ó a hontalanok hivebben éreznek!
Fájdalmikban élnek
Ők, s egymás<> között csak honukról beszélnek.

Olthatatlan vágygyal epedeznek vissza,
Mint vándormadarak' költöző serege,
Röpülök magasan mint égne fellege,
Ha érzik honuknak hogy megtért tavasza,
S vigan énekelnek
Szülőföldük felé midőn utra kelnek.

De én magányosan merengek és ülök,
Hasztlan váraozom, senki nem üdvezel,
Keblem dagadozik fojtó keservekkel,
S bánatom' éjébe jobban elmerülök,
Nőm s lányom sincs itten
Velem, elhagyott már maga is az Isten.

Egy gyermekem van még, – de a temetőben;
Kimenék sirjára, szakíték egy rózsát,
Ki száműzött, annak virágot más nem ad
Nehéz üldözéssel ily teljes időben,
Csupán az ád, ki holt, –
Születésem' napján ez egy bokrétám volt.

Sz.

894. Nádaskay Lajos – Arany Jánosnak (Pest, 1857. április 3. előtt)

K: Elveszett. Utalás a levélre: AJ Nádaskay Lajosnak, **895.** 1857. ápr. 3.: „Vettem becses felszólítását, de nem vagyok oly állapotban, hogy annak eleget tehessek. [...] Így hát nem én vagyok az oka, ha rokkant Pegazusommal nem jelenhetek meg a fényes tisztelgésnél: lesznek mások, fiatalabbak, kik azt a helyet díszesebben betöltik mint én.”

Nádaskay Lajos (1816–1860): 1849 végétől a MH, 1853-tól a BH munkatársa, segédszerkesztője, 1857-től szerkesztője. Ez a kötet egy elveszett levelét és AJ arra írt válaszát tartalmazza.

¹ **Ferenc József** – (1830–1916): ld. *AJÖM* XV. 822. és XVI. 1156.

895. Arany János – Nádaskay Lajosnak (1857. április 3.)

K: MTAK Kt K 513/1364. A 4. oldalon a címzés fölött fekete ceruzával: **Arany Jánostól.** Uo. alul fekete ceruzával: **45/1966.** 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 27,7x21,7 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Nádaskay Lajos urnak

a Budapesti Hirlap szerkesztőjének tisztelettel.

Pesten.

Egyetem útca 2. sz.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 3/4; Pesth 4/4 Früh; Nach Abgang der Post.**

M: Kiadatlan

Válasz Nádaskay Lajos 1857. ápr. 3. előtti levelére (**894.**)

¹ **Vettem becses felszólítását** – Elveszett (**894.**). Nádaskay a BH számára kért AJ-tól költeményt Ferenc József Magyarországra látogatása alkalmából, amelyet végül (névtelenül) Lisznai Kálmán írt meg (*Költői üdvözlés*, BH 1857. máj. 5.). Ld. Szilágyi 2001. 91–95.

² **egy év óta alig közöltek tőlem valamit, s ha igen, az is valamely régiebb töredék volt** – *Mirza Shaffy perzsa költőből* (Hf 1856. 130. sz. jún. 7. 527.), *Szondi*

két apródja (PN 1856. jún. 29.), *Népdalok* (VU 1857. 1. sz. jan. 4. 2.), *Pázmán lovag* (Sárosy Gyula: *Az én albumom*. Pest, 1857. 92–94.)

896. Arany Juliska – Arany Jánosnak (Pest, 1857. április 18. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulai Pálnak, **898.** 1857. ápr. 18.: „Julcsika érinti levelében, hogy te Erdélybe készülsz, nem tudom mikor és mi alkalommal. Remélem Szolnokig gőzösön fogsz jöni, csak azontúl szekeren, vagy hogy? Na hát, édes fiam, tedd azt, hogy pakold fel Julcsát és magaddal hozd haza.”

897. Arany János – Csengery Antalnak (1857. április 18.?)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Pompéry Jánosnak, **924.** 1857. júl. 30.: „Gyulainak Csengerihez utasítottam volt egy levelet, melyben a T.[isza] D.[omokos] versei nyomtatása ügyét sürgettem, de már azóta magam is irtam Heckenastnak és rendben vagy legalább útban van a dolog. Ez a levél az, melyet ő állítólag nem kapott. Légy szíves neki megmondani. – Az ide zárt kis levelet pedig hovaelőbb odaadni neki.”

¹ **1857. április 18.?** – a datáláshoz: nem bizonyos, hogy AJ az 1857. ápr. 18-i, Gyulainak küldött levelet (**898.**) használta fel a Csengeryhez szóló üzenet továbbítására

² **Csengery sürgesse meg Heckenast kiadóiban Tisza Domokos verseinek kinyomtatását** – Heckenast ekkor külföldön volt: ld. Tompa AJ-nak, **892.** 1857. márc. 28. és AJ Tompának, **899.** 1857. ápr. 19.

898. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. április 18.)

K: MTAK Kt K 513/172. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 1–2.: 27,7x21,7 cm, 3–4.: 27,7x15,1 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

T. cz. Gyulai Pál urnak.

Pest.

Nádor vendéglő, 38 számú szoba

Piros viaszpecsét maradványa. Pecsétek: **Nagy Körös 18/4; Pesth 19/4 Früh.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* **269.** 331–332. (Kéziratos másolat: Voinovich V. 56/b)

¹ **Nem a könyveket sürgetem, ne félj** – ezek között lehetnek Planche és Firdauszi művei, „egy ind eposz” és egy angol nyelvű Shakespeare (ld. Gyulai AJ-nak, **1048.** 1858. nov. 28.)

² **Julcsika érinti levelében** – Ez a levél elveszett (**896.**). „A’ tavasszal Csengery Antalék hoszas kérelmökre, fel eresztett Anyám Pestre hozájok, ’s oda fent voltam nálok Húsvéttól, Pünkösdig”, tehát 1857. ápr. 12–13-tól máj. 31-ig (Arany Juliska Rozvány Erzsébetnek, 1857. nov. 15. Sáfrán 1960. 81.)

³ **Hajnallal** – Hajnal Ábellel

- ⁴ **Pünkösdig** – 1857. máj. 31-ig
- ⁵ **Csengeri szívességéből megkaptam a régi cseh költeményt** – Ez a *Královédvorsky Rukopis (Königinhofi kézirat)*, ill. annak kiegészítő része, a *Rukopis Zelenokorsky (Grünebergi kézirat)*, Václav Hanka (1791–1861) cseh régész műve. Első darabja a cseh nép elképzelt hőskorát elevenítette fel mitológiájával együtt, Samo fejedelem korától 1241-ig; a második rész IX. századi történelmi adatokat tartalmazott. Riedl Szende fordításában jelent meg magyarul 1856-ban, *A királyudvari kézirat, költemények a cseh őskorból* címmel. AJ Csengerytől kapta meg ezt a könyvet, a következő beírással: „Arany Jánosnak Csengery Antal, ápril. 16-án, 1857.” A műről az 1880-as években tisztázták, hogy hamisítvány. (Ld. *AJÖM* X. 608–609. és *GyPLev* 638.)
- ⁶ **fataliter** – végzetesen (lat.)
- ⁷ **elkéstetek Kőrösön** – Gyulai, Csengery és Salamon Ferenc húsvéti látogatásakor (1857. ápr. 12-én vagy 13-án)

899. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. április 19.)

K: MTAK Kt K 513/1131. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *ALLI* I. 413–416. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1857. márc. 28-i levelére (**892.**)

- ¹ **Ime, elmúlt az ünnep** – húsvét 1857-ben ápr. 12–13-án volt
- ² **5 %-re** – 5 percentre
- ³ **fináncz<->ia** – pénzügyek (lat.-fr.)
- ⁴ **Heckenast is haza jött** – válasz Tompa 1857. márc. 28-i levelének (**891.**) aggódására: Tompa verseinek kiadásáról van szó.
- ⁵ **még passus sem kell** – ld. Gyulai AJ-hoz írt, 1857. febr. 25-i levelének 2. jegyzetét (**883.**)
- ⁶ **„a lég megenyhült”** [...] **„vidul a határ”** – Tompa *A gólyához* c. versének első sora: „Megenyhült a lég, vidul a határ”
- ⁷ **homoeopathia** – hasonszenvi gyógy mód; olyan gyógyszerek használata, amelyek egészséges embereken az illető betegség tüneteit idézik elő (gör.)
- ⁸ **allopatha** – olyan gyógyító eljárás híve, amely a homeopathiával ellentétben a betegséggel ellentétes tüneteket támaszt (gör.)
- ⁹ **in petto** – készülőben (ol.)
- ¹⁰ **hypocondricus** – betegségről képzelődő (gör.-lat.)
- ¹¹ **Vágó kolléga itt járt** – vö. AJ Tompához, **888.** 1857. márc. 8.
- ¹² **egy zsebkönyvet alapitnánk meg** – ez a terv nem valósult meg

- ¹³ **Pfeiffer, új könyv árus** – Pfeifer Ferdinánd (1833–1879): könyvkereskedő, könyvkiadó, aki 1857-ben átvette Emich Gusztáv pesti könyvkereskedését és kiadóvállalattá fejlesztette
- ¹⁴ **a mostani grassálók** – a mostani divat feltűnést keltő képviselői (né.)
- ¹⁵ **a kinek nevét már ki sem irhatom** – Gyulai Pál (Tompa 877. 1857. febr. 11-i levele nyomán)
- ¹⁶ **Olvastad-e a Lisznai „Talpraugrott egészségének vízi liliumlevelét”?** – Lisznai Kálmán: *Talpraugrott egészségem vízililiumlevele* (MNI 1857. jan. 31. 69–71.) a költő *Új Palóczdalok* c. verseskötetét propagálja: „én költészetünkben a palóczdalok által egészen új bányeret földöztem föl”; „a palócság közt legtöbb költői kincs rejlik”; „a palóczok tartották fenn a szájról szájra hagyott legősibb hagyományokat, mondákat, regéket, meséket, babonákat, úgy hogy a palóczok regéje Árpádról, Mátyás királyról, Tündér Ilonáról sat. egészen más, elütőbb, eredetibb, igazibb a többi magyar fajokénál, kiknek regéi nagyrészt belevágnak a szomszéd idegen népek, tótok, horvátok, szerbek, oláhok, csehek, németek mythosába.” – „A tős öreg dallamoknak is itt van a legelső gyökere, tenyésztő fészke, s innen származott át máshová”. – „A palóczdalokkal én különösen azon czélt akartam elérni, hogy azoknak benső költői szelleme oly befolyással fog birni az általános költészetre, miszerint az, mintegy észrevétlenül, bizonyos jellemzetes szinezetet, zománczot, saját hím-árnyalatot fog a mikor akkor rálehelni, – s az mintegy öntudatlanul fogja engedni magára olvadni az úgy mondhatnám még eddig csak részletesen eltalált nemzeti jelleget, mint a minő már a nemzet mostani legnagyobb költőjének *Arany*nak hőskölteményén, Toldin is elömlik”. (70.) Ld. Szilágyi 2001.75–90.
- ¹⁷ **hátha te is kaptad** – mivel Tompa felesége, szül. Soldos Emilia Lisznai Kálmán unokatestvére volt
- ¹⁸ **Hát a dráma írók protestatióját az academiai birálat ellen olvastad-e a H[ölgy]futár és V.[asárnapi] ujságban?** – „mult József napján [márc. 19.] a *Teleki-jutalmat* mind a vigjátéknál, mind a drámánál *Szigligeti* nyerte el, amott a „*Mama*” itt a „*Béldi Pál*” című darabokkal. A bírálók véleménye szerint ugyan mind valamennyi pályázott szinmű olly minden kritikán alul lévő rosz, hogy lehetetlen közülök választani; hanem hát ezek a legkevésbé roszak.” Kakas Márton: *Kakas Márton imitt-amott*. VU 1857. márc. 22. 90. és *JMÖM Cikkék és beszédek* IV. 364. Jegyzet hozzá: 801–806. „Béldi Pál után pedig legfigyelemre méltóbb”: *Dózsa György* [Jókai drámája]. Hf 1857. márc. 19. 201. „Az akademia Teleki-pályázati szigorú ítélete visszatetszést szült az irodalmi körök egy részében, anyival inkább, mert tudva van, hogy a mostani legjobb dráma- és vigjáték-írók majd mind pályáztak. Kakas Márton is nagy felindulással szól a tárgyról s mint látszik kész egy kis kakasviadalra.” Hf 1857. márc. 24. 300–301.

- ¹⁹ **Most olvasám a Riedl prágai tanár által fordított régi cseh költeményeket** – Riedl Szende (1831–1873): 1858-tól az akadémia lev. tagja; 1854 és 1860 között a prágai egyetem magyar lektora, 1861-től Pesten gimnáziumi tanár. Ld. AJ Gyulaiaknak, **898**. 1857. ápr. 18.
- ²⁰ **Értekezést még se küldtem** – *A magyar nemzeti vers-idomról. In Tudósítvány a nagy-körösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/6. tanévben.* Kecskemét, 1856. 1–29; ÚMM 1856. VI. évf. 441–483.; *AJÖM* X. 218–258. Jegyzet hozzá: 602–607.
- ²¹ **Nálad van-e még Papszász?** – Papszász József Tompa káplánja volt 1855 táján
- ²² **Hanvai és Darvas urékat szinte** – Hanvay Károly, Zoltán apja: a hanvai egyházi főgondnok; Darvas Pál (1802–1867): hanvai nagybirtokos, Tompa feleségének rokona. – szinte: szintén
- ²³ **Palóczy Ábrisanak meleg üdvözlésemet** – Palóczy Ábrahám: „hites ügyvéd” Bején, Tornalján és Putnokon; AJ vízjeles levélpapírjainak intézője 1856-ban
- ²⁴ **Erdélyi J.[ános]ról mit tudsz? rám aligha nem neheztel, egy levelem folytán, melyre nem válaszolt** – AJ Erdélyinek, 1856. szept. 4. *AJÖM* XVI. **839**. 751–757. – Erdélyi János (1814–1868): 1839-től az akadémia lev., 1858-tól rendes tagja, 1842-től a Kisfaludy Társaság tagja; 1851-től a sárospataki ref. főiskola filozófiatanára, több ízben közigazgatója; 1856-ban AJ *Kisebb költeményeinek* egyik bírálója; 1857-től a SpFüz szerkesztője. Főbb művei e korban: *A hazai bölcsészet jelene* (1857), *Én, a forma és a próza* (1857, 1858), *A legújabb magyar lyra* (1859). Az *AJÖM* XV. három tőle való és egy hozzá írt AJ-levelet közöl, a XVI. egy AJ-levelet tartalmaz. Kötetünkben három AJ- és két Erdélyi-levél található. Ld. *AJÖM* XV. 819–820. és XVI. 1153–1154.

900. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1857. április 20.)

K: MTAK Kt K 513/135. A 4. oldalon Pompéry János sorai. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22,5x14,3 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL* **270**. 332.

Válasz AJ 1857. ápr. 18-i levelére (**898**.)

¹ **Ily hamar haza vitetni Julesát!** – AJ a Csengeryéknél 1857 húsvétjától (ápr. 12–13.) Pesten vendégeskedő Juliska mielőbbi hazavitelét kérte

² **Gönczyékhez** – Gönczy Pál (1817–1892): pedagógus, 1858-tól akadémikus. 1852-től egy pesti tan- és nevelőintézet vezetője, majd 1859-től a pesti ref. főgimnázium első igazgatója

- ³ **Móroczeékhoz** – Morócz István (1816–1881): mezőgazdász, 1858-tól akadémikus, a gazdasági egyesület titkára
- ⁴ **A császár érkezése miatt kergetnek ki szobámból** – 1857 májusában, Ferenc József pesti látogatása idején hivatalos célra lefoglalták a Nádor-vendéglőt, ahol Gyulai ekkor lakott
- ⁵ **polemizalok** – Erdélyi Jánossal: *Polemikus levelek*, PN 1857. febr. 18.–ápr. 26.

901. Pompéry János – Arany Jánosnak (1857. április 20.)

K: MTAK Kt K 513/135. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22,5x14,3 cm. 1–2. Gyulai 1857. ápr. 20-i levele, 3. üres, 4. Pompéry levele. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLev* 270. 636.

902. Arany János – Egressy Sámuelnek (1857. április 23. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Egressy Sámuel AJ-nak, **902.** 1857. ápr. 23.: „Midőn minapi igen beces küldeményeért – egy-résről – mint közbenjáró, de más-résről még is – meleg honfi-kebellel üdvözölném, – hinni akarom – hogy már azolta a’ megbízó g. Ráday szivélyes köszönetét is olvasta.” A *Köszöntő-dal* szövege: *AJÖM* I. 276. (Jegyzet hozzá: 505.) Ráday leveléről nem tudunk. A dalszöveg megírásának körülményeiről és sorsáról ld. Egressy Sámuel 1857. febr. 21-i, AJ-hoz írt levelének 2. jegyzetét (**879.**)

903. Egressy Sámuel – Arany Jánosnak (1857. április 23.)

K: MTAK Kt Ms 5451/64. 2 csontszínű fol., 22,4x13,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tc. Arány [!] János Tanár Úrnak

barátilag

N.Körösön

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1857. ápr. 23. előtti levelére (**902.**)

- ¹ **Midőn minapi igen beces küldeményeért** – AJ a *Köszöntő-dal* szövegét küldte el
- ² **hogy már azolta a’ megbízó g. Ráday szivélyes köszönetét is olvasta** – Ráday Gedeon leveléről nincsen tudomásunk. Ő kérte Egressy Sámuel révén a *Köszöntő-dalt*: erre nézve ld. Egressy 1857. febr. 21-i, AJ-hoz írt levelének 2. jegyzetét (**879.**)

- ³ **a' páratlan magyar csalogány** – Hollóssy Kornélia (1827–1890), akihez AJ 1857. máj. 1-jén *Hollóssy Kornéliának* címmel verset írt, és aki 1857. máj. 6-án az *Erzsébet* címszerepét énekelte a Nemzeti Színházban
- ⁴ **mert Tót Kálmán „Sir a zene” stb költeményét ajánlották** – feltehetőleg a *Sirjon, ríjjon a hegedű...* címűt
- ⁵ **azon ll. s<.>illabás-dal, – melynek szerkesztésével [!] – most Nagy József úr fáradozik** – Nagy József (1832–1909): 1854-től Nagykőrösön kántor-organista, 1855-től 1864-ig ének- és zenetanár, a dalárda karnagya
- ⁶ **Szabad e' hát egy a' – „Sirva jön a' magyar nota” [!] stb szellemű költeményért esedeznem** – AJ *A bujdosó* c. vers szövegét küldte el (ld. *AJÖM* I. 276. Jegyzet hozzá: 505.)
- ⁷ **Polgár mester úr** – a nagykőrösi főpolgármester ekkor Magyar Pál volt (Galgóczy 1896. 174.)

904. Arany János – Filó Jánosnak (1857. április 25.)

K: Elveszett

M: *Arany János levele*. PH 1883. 303. sz. nov. 3. (itt Filó Jánosnak); Dézsi 1906. 129–131. (itt ismeretlen a címzett). – Közlés utáni kézirat másolat: VMás 50.

Filó János (1823–1897) gimnáziumi, majd teológiai tanár Kecskeméten; 1858-tól szentesi lelkész

- ¹ Fekete János (1817–1877) 1849 tavaszán Fejér megyei főjegyző; ekkori szereplése miatt bujdosásra és visszavonulásra volt kényszerítve. 1857-ben tért vissza Székesfehérvárra, ahol 1861-ben ismét megyei főjegyzővé választották. 1858-ban több ezer példányban nyomtatták ki Pesten *Életiskola a magyar nép számára* című, AJ-től e levélben bírált költeményét. A szerző kijavította az itt említett sorokat: az idézett rím��avak már nem találhatók a vers végleges (28 oldalnyi) szövegében.

905. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. április 27.)

K: NSzAJM 744. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **49.** 2 csontszínű fol., 22,8x14,3 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. A MTAK Mikrofilm-tára B 9101.

M: Kiadatlan. Részletek: Dánielisz 1960. 769. és 1984. 76.

- ¹ **Nagy Mili** – Ercsey Sándorné Nagy Karolina testvére; vele kapcsolatban ld. Arany Juliska Rozvány Erzsébetnek írt, 1859. febr. 26-i levelét: „Ugyhiszem Betta néninél senki sem ösmeri jobban Ercseyné; és senki sem fogja jobban által látni tudni, hogy – őtet telyesen ösmerve, jó és rosz tulajdonait össze mérve – miért őrizkedünk engem az ő, és Mili iskolájában adni. 'S bár mily lehetetlen lenne haza mennem hogy nála ne legyen; ezt pedig nem szeretném; ekkor gyakran őszsze kellene jönnöm Milivel, a' mit pedig még kevésbé óhajtok. [...] Én Sándor

- bácsit végtelenül szeretem és tisztetem. Lina nénit is hasonlóul a' *távolban*; de *csak* is a' *távolban*." Sáfrán 1960. 86.
- ² **szegény Málit eltemettük** – Nagy Amáliát, Ercsey Sándorné másik testvérét
- ³ **mi, ideiglenesen az öreg urékhoz átköltöztünk** – Nagy Lászlóékhoz, Ercsey Sándor apósáékhoz
- ⁴ **bátyám arczképe leérkezett Pestről** – a Barabás Miklóstól 1856 szeptemberében festett kép; ld. Ercsey AJ-nak, **882.** 1857. febr. 24.; AJ Tompának, **888.** 1857. márc. 8.; Ercsey AJ-nak, **891.** 1857. márc. 20. és *AJÖM* XVI. 1097–1098.
- ⁵ **Rozványéknál** – Rozvány József (1782–1862), felesége: Krisztián Perszida (1793–1883, és gyermekeik: András, György (1819–1902) és Erzsébet (1829–1908). Róluk ld. Sáfrán 1960. Ld. még *AJÖM* XV. 889. és XVI. 1194–1195.
- ⁶ **A ház lakója Vidovich** – Vidovich József
- ⁷ **angariával** – évnegyedre szóló fizetéssel (ol.)
- ⁸ **A fás kert** – ld. AJ Ercseyhez, **890.** 1857. márc. 12.
- ⁹ **Hetesünk** – egy heti munkásunk (vagy minden munkát elvégző cselédünk)
- ¹⁰ **póttentat** – hatalmasság (lat.)
- ¹¹ **Kenyeres** – Kenyeres János (1818–1881), 1845 és 1848 között Nagyszalonta főbírája
- ¹² **kágyai bort** – Kágya (románul Cadea) Bihar megyében, a székelyhídi járásban levő község
- ¹³ **Janiról épen úgy nem tudok semmit** – Ercsey János Arany Jánosné Ercsey Julianna egyik testvére, jegyző Sályiban. Ld. *AJÖM* XV. 819. és XVI. 1152. Az *AJÖM* XVI. kötetében AJ három, Ercsey Jánosnak írt, elveszett levelére van utalás, Ercsey Jánosnak pedig két levele található (közülük egy elveszett). AJ 1852. jan. 1-jén írta hozzá első (elveszett) levelét. Kötetünk egy, Ercsey Jánostól való levelet tartalmaz.

906. Pompéry János – Arany Jánosnak (1857. május)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Pompéry Jánosnak, **912.** 1857. jún. 14.: „Kétsőscként válaszolok szíves levedre”. AJ Tompa Mihálynak, **914.** 1857. jún. 26.: „A múlt héten Pestről azt kérdezték tőlem, nem lenne-e kedvem egy újon állítandó keresk.[edelmi] iskolában a magyar nyelv és irod. tanszékét felvállalni, melyhez mintegy 1400 pftot szándék kapcsolni.” (Ez a hivatkozás már Pompéry második, ilyen tárgyú levelére vonatkozik.) Ld. még AJ Pompéry Jánosnak, **924.** 1857. júl. 30.

¹ **Pesten egy új kereskedelmi iskolában** – az iskola neve: Pesti Kereskedelmi Akadémia (Pester Handelsakademie)

907. Arany János – Salamon Ferencnek (1857. május 2.)

K: MTAK Kt K 513/1348. 2 csontszínű fol., koronás BATH-nyomattal, 27,7x21,6 cm. 1–2. levél.

M: Jónás 1903. 94–97.

¹ **Salamonio mio!** – Én Salamonom! (ol.)

² **Kértél, édes barátom, hogy Zrinyi utánzásait, a mennyiben Tassót, Ariostót, vagy Virgilt követte, mutassam ki** – Feltehetőleg 1857 húsvétján (ápr. 12. vagy 13.), amikor Salamon Csengeryvel és Gyulaival látogatta meg AJ-t (ld. AJ Tompának, 899. 1857. ápr. 19.). – Zrinyi Miklós (1620–1664); Torquato Tasso (1544–1595); Ludovico Ariosto (1474–1533); Publius Vergilius Maro (ie. 70–ie. 19)

³ **jókora essay-t írhatna róla, kinek ideje s kedve lenne** – Vö. AJ: *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623. AJ Ariosto- és Tasso-jegyzeteitől ld. Kovács 1981., Király–Kovács 1983. Verses epikájában való szerepükről: Nyilasy 2001. 72–100.

⁴ **Toldi „leczkét” s a mit ezekben Zrinyiről mond, ne hagyj megolvasatlan** – Toldy Ferenc (1805–1875): 1835 és 1860 között a Magyar Tudós Társaság titkára, 1841-től a Kisfaludy Társaság igazgatója, 1860-tól másodelnöke, 1850-től az esztétika és az egyetemes irodalomtörténet magántanára. Az 1850-es évtized volt irodalomtörténeti szintéziseinek fő időszaka. – Korábbi kapcsolatokra nézve ld. *AJÖM* XV. 908–909. és XVI. 1213–1214. A XV. kötet négy AJ- és öt Toldy-levelet ad közre (az utóbbiak közül az első dátuma 1847. okt. 1.), a XVI. egy AJ- és két Toldy-levelet tartalmaz. Ez a kötet hat AJ-tól és hat Toldytól való levelet közöl. – Toldy „leczkéi”: *A magyar költészet története*. Huszonegyedik–Huszonnegyedik Előadás. Pest, 1854. 3–55.

⁵ **Ille ego, qui quondam stb. „Én a ki az előtt.....”** – Sokáig ezt a sort tartották az *Aeneis* első sorának. A négy (ál)kezdő sor latinul: „Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena / carmen et egressus silvis vicina coegi, / ut quamvis avido parent arva colono / gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis (/ arma virumque cano...”). (Donatus–Suetonius: *Vergilius élete*, 42.; Maurus Servius Honoratus: *Magyarázatok Vergilius Aeneiséhez, Bevezetés.*) Csengery János fordításában: „Én, aki régv` vékony nádon dalom elfurulyáztam, / Majd a vadont hagyván a mezőket kényszerítettem, / Hogy tegyenek kedvére, akármily kapzsi a gazda, / (Kedves is annak e mű), most küzdelmes, riadalmas (/ Fegyvereket zengek s daliát...”). Vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM* X. 341. 18. sor

⁶ **A 3–6 vers, segédhívás, Invocatio** – vö. *uo.* 14. sor

⁷ **de Tassótól csak a 3-dik versszakot** – vö. *uo.* 342. és *Tassóból* (*AJÖM* VI. 114.): „Tudod, hogy a világ mind arra tódul, / Hová Parnasszus önti csábjait, / S

a költeménnyel fűszeres valótul / Rögzött se fél, oly édesen javit. / Így a beteg gyermek, ha kóstolólul / Mézzel kenők a csésze ajkait, / A keserű nedvet csalódva issza, / Hogy a csalásban éltét nyerje vissza.”

- ⁸ **Gerusalemme [Liberata], Canto I. v. 7.** – *A megszabadított Jeruzsálem*, I. ének, 7. vers
- ⁹ **..... magas trónjáról az örök Atya,** – vö. *Tassóból* (*AJÖM* VI. 115.): „Midőn az Úristen, királyi széke / Fönségiből, szemét aláveté, / Onnan, hol a menny leg-tisztább vidéke / Még egyszer oly fenn trónját hirdeté / Mint a pokol a csillagok alatt van, – / S megláta mindent egy szemfordulatban.”
- ¹⁰ **Ezek előképei Tassónál (II: 58–95) a sima Aléte és a szilaj Argante** – vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM* X. 408. 6–7. sor
- ¹¹ **De ez Tassónál sem eredeti: ezt Fabius tette és mondta a carthagói tanácsban** – Florus: *Róma háborúi*, II. 6. „Huius tantae cladis auctor Hannibal poscitur. Tergiversantibus poenis dux legationis »quae« inquit »mora est?« Fabius »in hoc ego sinu bellum pacemque porto; utrum eligitis?« subclamantibus bellum »bellum igitur« inquit »accipite«. Et excusso in media curia togae gremio non sine horrore, quasi plane sinu bellum ferret, effudit.” Havas László fordításában: „E szörnyű vérfürdőt [ti. Saguntum pusztulását] Hannibal idézte elő, s Róma azt követelte, hogy szolgáltassák ki őt neki. A punok azonban egyszerűen hátat fordítottak a követeknek, mire küldöttségünk vezetője, Fabius így szólt: – Ugyan, miféle időpocsékolás ez? Íme, togám redőjében vagy a békét, vagy a háborút hozom nektek! Melyiket választjátok? – A háborút! – zúgták rá. – Akkor hát, nesztek a háború! – felelte, és borzadályt keltve, kitérta ruhája öblét a tanácssterem közepén, s mintha valóban abban hozta volna, szabadon engedte a harc szellemét.”
- ¹² **A csodálatos, a machina, még az, miben Zrinyi szemlátomást követte Tassót** – vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM* X. 339–340., 410–411.
- ¹³ **Dante** – Dante Alighieri (1265–1321)
- ¹⁴ **Clorinda az öt szerető Tancreddal ví meg, s kezétől elesik, meghal: Deli Vidnek a nőjével lesz kalandja** – vö. *uo.* 409. 17–18. sor
- ¹⁵ **Utánozva Zrinvinél** – vö. *uo.* 23. sor
- ¹⁶ **Delimán dühöngése bújában az örvöngő Orlandóra emlékeztet** – vö. *uo.* 15–16. sor
- ¹⁷ **Hasonlít hozzá az a hely Ariostonál**– vö. *uo.* 408. 10–11. sor
- ¹⁸ **perorál** – szónoklatot tart (lat.)
- ¹⁹ **épen oly alkut tesznek Tancred és Argante** – vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM* X. 408. 12–13. sor
- ²⁰ **sophistája** – álbölcseleje (gör.)
- ²¹ **a titkon hallgató Solimán kitör ellene, mint itt Deliman** – vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM* X. 408. 18–19. sor

- ²² **Cloridan és Medor, de az utóbbi életben marad** – vö. *uo.* 20–22. sor, 420. 11. sor
- ²³ „**Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt...**” – Vergilius: *Aeneis*, 9. 446. Lakatos István fordításában: „Boldog pár, te! ha versemnek van némi hatalma...”. A sor az Euryalus és Nisus közös vállalkozását és halálát leíró rész végén található.
- ²⁴ „**spirto ignudo**” – Tasso: *Gerusalemme Liberata*, IX. 99. 792 (a canto utolsó sora). „Risorgerò nemico ognor piú ignudo / cenere anco sepolto e spirto ignudo”. Tusnády László fordításában: „Feltámadok, mint ellenség, kegyetlen, / ha földelt por leszek is, puszta szellem.” (A menekülő szultán szavai.)
- ²⁵ **ügy adatja hirül elestököt** – vö. *Zrinyi és Tasso. AJÖM X.* 418. 38–39. sor
- ²⁶ **ez álomjelenet Aen.[eis] II. midőn Aeneásnak Hector megjelen** – vö. *uo.* 413. 7. sor
- ²⁷ **Turnus hasonlólag reked benn** – vö. *uo.* 419. 34–35. sor
- ²⁸ **de barátjai kérelmére enged, s számkivetésbe megy** – vö. *uo.* 409. 7–8. sor
- ²⁹ **Homérnál** – Homérosz (? i.e. 8. sz.)
- ³⁰ „**ül vala az isten**” „**Sedeae colà**” (Tasso IX–56) már közelebbi nyomon halad – vö. *uo.* 33–34. sor
- ³¹ **Adieu!** – Isten veled! (fr.)

908. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1857. május 28.)

K: MTAK Kt K 513/977. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz jun. 25. 57.** Ugyanott Arany László írásával, kék ceruzával: **1857 máj 28.** Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzásai. 2 csontszínű fol., 19,6x12,5 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 417–418. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1857. ápr. 19-i levelére (899.)

¹ **a szent ünnepekre** – pünkösdre (1857. máj. 31.)

² **engem először a császár elé tisztelegni, másodszor Patakra a két hétig tartó vizsgálatokra egyházmegyei biztosul, kirendeltek és hajtottak** – A Napk 1857. ápr. 2-i számában megjelent terv szerint Ferenc József jún. 21. és 23. között tartózkodott volna Kassán (215.); a BH 1857. máj. 10-i száma szerint ez júl. 4. és 6. közé esett volna. A felvidéki körút azonban eltolódott: a kassai látogatás aug. 31-től szept. 2-ig tartott (Napk 1857. szept. 6. 567.). A pataki kiküldetéssel kapcsolatban ld. Tompa 1857. máj. 25-i levelét Szentpétery Sámuelnek, a tornallyai ref. lelkésznek (*TMLev* I. 374. 279–280.) és 1857. júl. 3-i, AJ-nak írt levelét (918.).

³ **homoeopathiai szereket** – olyan gyógyszerek, amelyek egészséges embereken az illető betegség tüneteit idézik elő (gör.)

⁴ **görvéllyel** – megduzzadt nyirokmiriggyel

⁵ **Erdélyivel azóta levelet váltottam, fészes, közönyös tárgyú levelet** – ezek a levelek nem szerepelnek a *TMLev*-ben és az *EJLev*-ben

- ⁶ **Hanvai Zoltánt** – Hanvay Zoltán (1840–?) Hanvay Károlynak, Tompa egyházi főgondokának fia
- ⁷ **de a ki a csombókot még sem tudja** – ld. Tompa 1857. febr. 11-i, AJ-hoz írt levelének 19. jegyzetét (877.)
- ⁸ **készültek erősen a parádéhoz, és a tisztelgő versek írásához** – Ferenc József fogadása alkalmából
- ⁹ **Mi az általad felhozott vállalat tervét illeti** – a Keménnyel elhatározott zsebkönyv tervét; AJ Tompának, 899. 1857. ápr. 19.
- ¹⁰ **Volt már, tán Erdélyi szerkesztése mellett, ilyenformán kezelt almanach,** – Erdélyi János nem szerkesztett almanachot; első dalai az *Aurora* c. zsebkönyvben jelentek meg (1836)
- ¹¹ **angariára** – részletre (ol.)
- ¹² **Papszász többé nincs nálam** – Papszász József, korábban Tompa hanvai káplánja
- ¹³ **arra az 50 aranyas Nádasdyféle jutalomra iszunk-e? írjunk-e?** – Toldy a PN 1857. febr. 11-i számában írta ki a Nádasdy-pályázatot egy magyar történeti költői beszélyre (50 arany) és a Teleki-pályázatot 1857-ben egy vígjátékra, 1858-ben pedig egy szomorújátékra (100 arany). – Nádasdy Ferenc (1842–1907) 1857-ben az akadémián bátyja, Tamás (1837–1856) emlékére létesített 5250 forintos alapítványt, hogy az összeg kamatait a legjobb elbeszélő költemény jutalmazására fordítsák; Teleki József (1790–1855), az akadémia első elnöke végrendeletében évenként kiadandó 100 aranyos drámai jutalomra tett 12.000 forintos alapítványt
- ¹⁴ **povedáljanak** – beszéljenek (szlov.)
- ¹⁵ **Károlyné** – Hanvay Károlyné

909. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1857. június – július)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Pompéry Jánosnak, 924. 1857. júl. 30.: „Gyulainak Csengerihez utasítottam volt egy levelet, melyben a T.[isza] D.[omokos] versei nyomtatása ügyét sürgettem, de már azóta magam is irtam Heckenastnak és rendben vagy legalább útban van a dolog. Ez a levél az, melyet ő állítólag nem kapott. Légy szíves neki megmondani. – Az ide zárt kis levelet pedig hovaelőbb odaadni neki.” AJ ezt megelőzően utoljára 1857. ápr. 18-án írt Gyulainak (898.).

910. Ercsey János – Arany Jánosnak (1857. június 3.)

K: NSzAJM IV/6. A 4. oldalon: III. 26. 2 csontszínű fol., 20,7x17,1 cm. 1– levél, 4. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára

M: Kiadatlan

¹ **A’ Nőd Juli testvéremnek 1856 évi nov: 21én hozzám írott levelét csak folyó évi maj 31én, midőn Sándor testvéremnél Szalontán valék, kaptam meg** – ld. Ercsey AJ-nak, 915. 1857. jún. 26.

² **Sályiba volt r. cath. Plebános t. Kubovics Ferencz ur** – Ercsey János sályi ismerőseit nem tudtuk azonosítani

³ **közelebbi nevednapja** – márc. 8.

911. Kovács János – Arany Jánosnak (1857. június 7.)

K: MTAK Kt Ms 5451/195. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **29.** 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22,3x14,5 cm. 1–3. levél, 4. üres

M: Kiadatlan

¹ **a' Muzeum** – Kovács János természettudományos magángyűjteménye (ld. Kovács János AJ-nak, 1854. aug. 24. *AJÖM* XVI. **657.** 471. és 1856. júl. 9. *uo.* **812.** 722.)

² **sendicével** – zsendice: oltott juhtej felforralt túrós savója

³ **superintendencia** – egyházkerület (lat.)

⁴ **kilátásunk van rá, hogy a' kormány a' nyilvánosságot elveszi tőlünk** – Az 1849-ben kiadott *Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich* – magasabb pedagógiai szempontjai mellett is (nyolcéves képzés szaktanárokkal és érettségivel) – nagy ellenszenvet váltott ki a magyar tanügy, de leginkább a protestáns tanintézetek részéről, mivel a bécsi kormány a monarchia egységesítése szellemében erőszakolta rá az iskolákra, a tanítás nyelvűl a németet követelve. A debreceni tanári kar ellenállt, és – néhány tárggyal való sikertelen kísérlet után – valamennyit újra magyarul tanította. Az 1858/59. tanévre új iskolai szervezetet léptettek életbe és ezt tudomásulvétel végett terjesztették fel a kormányhoz, amely erre a nyilvánossági jog elvételével fenyegetőzött. Az egyházkerületi közgyűlés, mint az iskola legfőbb felügyelője, megmaradt előbbi határozata, a magyar tanítási nyelv mellett. A kormány végül 1859. jún. 24-én csak az érettségi vizsga jogától fosztotta meg az intézetet, amely a következő évben ezt is visszaharcolta.

⁵ **éppen tegnap délben mutatta Szücs István collega ö Felsege által még Maj. 21^{kén} aláírt iskola tanácsossá lett kineveztetését a' Várad Kerületbe; és így mi Mikolást elvesztettük!** – Szücs István (1811–1891): 1857-ig a debreceni jogakadémia igazgatótanára, püspöki titkárként a Thun-féle reformot képviselte, sikertelenül, az egyházkerülettel szemben; távozása és előléptetése az 1853-óta a prot. iskolák felügyeletét gyakorló Mikulás Jánossal való kapcsolatot is megváltoztatta (ld. *AJÖM* XVI. 1184.)

⁶ **szinte** – szintén

⁷ **Hát az igaz-e, hogy Jánosi megőrült volna?** – Jánosi Ferenc (1819–1879), aki 1850 és 1853 között Nagykőrösön tanított, Pesten élt; a kiegyezés után igazságminisztériumi titkár és tíz évig az Országos Törvénytár és Rendeletek Tárának szerkesztője volt

912. Arany János – Pompéry Jánosnak (1857. június 14.)

K: OSzK Kt. Az 1. oldalon fent, közepén: fekete ceruzával bekarikázott **3.** A 4. oldalon pecsét: **M. N. Muzeum Könyvtára Kézirattári Növedéknapló 1915. év 17. sz.** 2 világoskék föl., koronás BATH-nyomattal, 27,7x21,7 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Pompéry János Urnak

a „Pesti Napló” szerkesztőjének
tisztelettel.

Pesten.

Úri utca 3. szám.

Piros pecsét, **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 16/6; Pesth Früh 17/6; Nach Abgang der Post.** 3 kr-os bélyeg

M: PN 1911. febr. 21. 15.; *AJLev* 402.

Válasz Pompéry János 1857. májusi elveszett levelére (**906.**)

¹ **mely még „az istenek térdén fekszik” mint Homer mondja – Ilias, XVII. 514.; XX. 435.; Odüsszeia, I. 267., 400.; XVI. 129.** Devecseri Gábor fordításában: „csak-hogy mindez az isteneink térdén fekszik még”. Vö. a *Csaba trilógiával* (utolsó dolgozat a trilógia második részéből): „Sokszor a bal végzet hever isten térdén”

² **Nem vagyok az az ember, ki ohajtsam a változást, ki ösmeretlen körülmények tengerére merjem bocsátni hajómat** – vö. „Lelkem, a tenger hajója, / Retteg újabb kikötőtül” (*AJ: Reményem*)

913. Pompéry János – Arany Jánosnak (1857. június 16. és 19. között)

K: Elveszett

Utalás a levélre: **AJ** Pompéry Jánosnak, **924.** 1857. júl. 30.: „Tudom, hogy vétek az illendőség ellen, hogy szíves soraidra ily későn válaszolok: de nem lehet magamat elhatároznom. Az a büszkeség, vagy mi, melyet leveledben érintesz, nálam ismeretlen dolog: sőt ellenkezőleg épen más indokból eredett volt előbbi válaszom.” **AJ** Tompának, **914.** 1857. jún. 26.: „A múlt héten Pestről azt kérdezték tőlem, nem lenne-e kedvem egy újon állítandó keresk.[edelmi] iskolában a magyar nyelv és irod. tanszékét felvállalni, melyhez mintegy 1400 pftot szándék kapcsolni.”

¹ **Pesten egy új kereskedelmi iskolában** – az 1857 őszén indult Pesti Kereskedelmi Akadémia (Pester Handelsakademie) német tannyelvű volt (vö. Pompéry János **AJ**-nak, **906.** 1857. május)

914. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. június 26.)

K: MTAK Kt K 513/1132. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,6x13,9 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 419–422. (kihagyásokkal); *AJLev* 403–406.

Válasz Tompa 1857. máj. 28-i levelére (**908.**)

¹ **allopathától** – olyan gyógyító eljárás hívétől, amely a homeopathiával ellentétben a betegséggel ellentétes tüneteket támaszt (gör.)

² **laxál** – hashajtót szedet (lat.)

³ **homoeopatha** – a hasonszenvi gyógymód híve: ez olyan gyógyszerek használata, amelyek egészséges embereken az illető betegség tüneteit idézik elő (gör.)

⁴ **Meglehet, minden nagy feltételek mellőztével szépen itt maradok, vagy legfőlebb Szalontára megyek** – AJ és családja aug. 15-én érkezett Nagyszalontára (ld. AJ Szilágyi Sándornak, **931.** 1857. aug. 19.)

⁵ **oraculumot** – jövendölést (lat.)

⁶ **Verset nem irtam ősz óta – legalább semmi egészet** – AJ nem szól a *Köszöntődal* és a *Hollósy Kornéliának* c. versekről (ld. Egressy Sámuel AJ-nak, **879.** 1857. febr. 21.; AJ Egressy Sámuelnek, **902.** 1857. ápr. 23. előtt; Egressy Sámuel AJ-nak, **903.** 1857. ápr. 23.)

⁷ **A Csengeri Szemléjébe, ha telik, küldök valami prózát, az új m.[agyar] museumba is szándékozom** – *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. AJ az ÚMM-ban már nem publikált.

⁸ **Húsvétkor és Pünkösdben** – 1857. ápr. 12–13. és máj. 31.

⁹ **a két Hunfalvi** – Hunfalvy Pál (1810–1891) 1841-től az Akadémia lev., 1858-tól rendes tagja; 1851-től az Akadémia főkönyvtárnoka, 1855-ben a MNyszet c. folyóiratot indította meg. Az *AJÖM* XVI. egy hozzá írt AJ- és három tőle való levelet tartalmaz. Ld. *AJÖM* XV. 840. és XVI. 1168. – Hunfalvy János (1820–1888) földrajztudós, 1858-tól az Akadémia lev., 1865-től rendes tagja.

¹⁰ **a Toldi közepével (: az az a mi kész:) belőle) [!] nagyon meg volt elégedve** – AJ *Daliás idők* c. első dolgozata 1853-ban (*AJÖM* V. 438–439.), a második 1854-ben (*uo.* 450–452.) maradt félbe; a *Toldi Szerelmének* meseterve 1863 őszén kezdett kialakulni (*uo.* 8–9.). Toldy Ferenc már 1847. okt. 1-jei levelében ösztönözte AJ-t a *Toldi* folytatására (*AJÖM* XV. **100.** 146.); „magyar Odüsszeát”, Toldi-trilógiát 1851. ápr. 10-én említ (*uo.* **290.** 354–355.). Ilyen irányú érdeklődésének összefoglalását ld. *uo.* 437–438. és Dávidházi 1992. 114–136. (különösen 129–130.).

¹¹ **nem lenne-e kedvem egy újon állítandó keresk.[edelmi] iskolában a magyar nyelv és irod. tanszékét felvállalni** – ld. AJ Pompéry Jánosnak, **912.** 1857. jún. 14.

- ¹² **Olvastad-e a bárányfelhős verset?** – [Lisznyai Kálmán:] *Költői üdvözlés* (Ferenc József Magyarországra érkezésekor, BpH 1857. máj. 5.): „Budapest fölött, titkos büvjelül, / Egy gyönyörű *bárányfelhő* repül: [...] / ...Hova, merre, szelid *bárányfelhő*?! [...] / Hová, merre, fényes *bárányfelhő*?! [...] / Megszólal a szelid *bárányfelhő* [...] / – És így repül a népek áldása / Mint a szeretet *bárányfelhője*, [...] / Mint fejedelmi talizmán, / Beföd, bármily vész jö, / Mint sérthetetlen tündérpalást, / *Ez a – bárányfelhő!*” Vö. Szilágyi 2001. 91–95.
- ¹³ **Engem is felszólított az a jó ur** – ld. Nádaskay Lajos AJ-nak, **894**. 1857. ápr. 3. előtt és AJ választát, **895**. 1857. ápr. 3.
- ¹⁴ **A Kemény-féle vállalatban már magam se nagyon bízom** – ez a Keménnyel közösen elhatározott zsebkönyv terve; ld. AJ Tompának, **899**. 1857. ápr. 19., Tompa AJ-nak, **908**. 1857. máj. 28.
- ¹⁵ **Én édes barátom, semmi féle jutalomra nem pályázok** – Tompa levelében a Nádasy-jutalomról szólt (**908**. 1857. máj. 28.)

915. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. június 26.)

K: NSzAJM 745. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával **ad III. 86.**, piros ceruzával: **50**. A dátum alatt AJ írásával **Válasz: Jul. 1. 857.** 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 23x14,3 cm. 1–4. levél. Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan. Részletek: Dánielisz 1960. 769. és 1984. 76.

¹ **Mint az ujságok is kürtölték, folyó évi június 1én ment végbe az arc kép leleplezési ünnepély** – „Arany Jánosnak Barabás által olajban festett arcképe, melyet a műtárlat látogatói ismernek, s melyet Szalonta, koszorus költőnk szülővárosa készített, ugyane városban f. hó 1-sején lepleztetett le nagy ünnepélyvel. Ez alkalom nagyobb megünneplésére az ottani casino könyvtára részére tánczvigalom rendeztetett.” (PN 1857. jún. 24. Ld. még MNI 1857. jún. 27. 408.) Az előzményeket ld. Nagyszalonta AJ-nak, **870**. 1857. jan. második fele vagy febr.; Ercsey AJ-nak, **882**. 1857. febr. 24.; AJ Tompának, **888**. 1857. márc. 8.; Ercsey AJ-nak, **891**. 1857. márc. 20. és **905**. 1857. ápr. 27.

² **a Cassinoban egy igen csinos kis bál tartatott és ezen alkalommal a kép, megkoszoruzottan, ki lón függesztve** – Ezt megelőzően a Szalontai Casino-Egylet a következő, kézzel írt oklevelet küldte AJ-nak:

„A SZALONTAI CASINO-EGYLET 'S EZZEL EGYBEKAPCSOLT OLVASÓ KÖR alúlrít elnöke s' [!] igazgató választmányának tagjai közgyűlési határozat következtében réank [!] ruházott kedves kötelességnél fogva adjuk emlékezetül: miként tekintetbe vévén azt, hogy Magyar hazánk koszorus költője ARANY JÁNOS ur e városban született, születése helyének, az alig ismert városkának, a nemzeti irodalom terén tett nagyszerű működésével dicsőséget szerzett és hogy az itteni tősgyökös [!] népies nyelvet classicus költeményeiben oly remekül és

fenségesen felhasználni tudta és akarta; valamint figyelembe vévén azt is, hogy Arany János ur, mint egykori lakostársunk s e város polgára, Szalonta város összes lakosainak szeretetét, – mint egykori városi hivatalnok az összes lakosság kegyeletteljes tiszteletét ’s mint költő az egész haza dicsőítését fényesen kiérdemli: bátorságot vesz magának ezen szép virágzásnak indult kis egylet Arany János urat tiszteletbeli tagjául kinevezni, őt a rendes tagok által élvezhető jogokkal felruházni.

Melyről szóló bizonyítványunkat midőn kiadnánk; a fenttiszelt urat ezennel felkérjük, hogy a Szalontai Casino egylet összes tagjai tisztelete s’ [!] szeretetének ezen gyengéd jelét szíve szokott jóságával elfogadni kegyeskedjék.

Kelt Szalontán 1857 Maj 20^{án}

	Kenyeres János [egyb.] elnök
Csáky György pénztárnok	Madass György mk ülnök
Sebők Lajos mk. könyvtárnok	Balogh János ülnök
	Rozvány György casino-egyleti jegyző.”

K: NSzAJM 434. Pecsét: SZALONTAI CASINO

- ³ **Demosthenesek** – Démoszthenész (i.e. 384–i.e. 322): görög író és szónok
⁴ **a bonumokra** – a birtokolt javakra (lat.)
⁵ **Sz. György naptól** – ápr. 24-től
⁶ **Ercsey Károly** – Arany Jánosné testvére; az *AJÖM* XVI. két tőle való levelet tartalmaz (az egyik elveszett)
⁷ **A fáskert** – ld. AJ Ercseynek 1857. márc. 12-én írt levelének 27. jegyzetét (**890.**)
⁸ **Pünkösöd első napján** – máj. 31-én
⁹ **Vilma** – Ercsey Vilma (1853–1874), Ercsey Sándorék leánya; ld. *AJÖM* XVI. 1153.
¹⁰ **szerencsétlen filótás** – szerencsétlen flótás

916. Arany János – dr. Siklósy Károlynak (1857. június 30.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **917.** 1857. júl. 1. „Én írtam Budára azon orvosnak, ki ott a vizgyógyintézet tulajdonosa; előadtam neki bajomat, s őszintén fölkerem, mondja meg, használ-e a víz, és használ-e annyi idő alatt, meddig az én vacatióm tart. A levél tegnap ment el”. (Ld. Dr. Siklósy Károly: *A gyógy-testgyakorlat ügyében.* VU 1857. 4. sz. jan. 25. 31–32. és *Dr. Siklósy Károly vizgyógy- és testgyakorló intézete.* VU 1857. 48. sz. nov. 29. 521.)

Siklósy Károly (1816?–1894): Pest főorvosa; több, a vizgyógymódról írt tanulmány és cikk szerzője

917. Arany János – Ercsey Sándornak (1857. július 1.)

K: NSzAJM 598. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal. 21,7x13,8 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: *AJÉ* 124–126. (kihagyásokkal); kiegészítés: Szendrey 1917.a.; részletek: Dánielisz 1960. 769. és 1984. 77.

Válasz Ercsey 1857. jún. 26-i levelére (**915.**)

¹ **post multum cras – cras...** – sok holnap után holnap jön megint (lat.)

² **Örvendek, hogy az arczkép historia nem történt nagyobb lármával** – Az arc-képet 1857. jún. 1-jén leplezték le (ld. Ercsey AJ-nak, **915.** 1857. jún. 26.). Az előzményekről ld. Nagyszalonta AJ-nak, **870.** 1857. jan. második fele vagy febr.; Ercsey AJ-nak, **882.** 1857. febr. 24.; AJ Tompának, **888.** 1857. márc. 8.; Ercsey AJ-nak, **891.** 1857. márc. 20. és **905.** 1857. ápr. 27.

³ **Én irtam Budára azon orvosnak, ki ott a vizgyógyintézet tulajdonosa** – dr. Siklósy Károlynak (elveszett levél), a városmajori intézet orvostulajdonosának (**916.**)

⁴ **akkor talán már vasúton járhatunk** – a Budapest–Cegléd–Szolnok közötti vonal 1847. szept. 1. óta működött; a Cegléd és Kecskemét közötti szakaszt 1853. szept. 1-jén, a Szolnok és Debrecen közöttit 1857. nov. 20-án, a Nagyváradig tartót 1858. ápr. 24-én nyitották meg

⁵ **Janitól a tieddel csaknem egy időben kaptam levelet – azt hiszem egy időben is válaszolok rá** – Ercsey Jánostól, **910.** 1857. jún. 3. AJ válaszárol nincsen tudomásunk.

⁶ **A tavasz folytán sok pesti vendég fordult meg nálunk** – márciusban Kemény és (karácsonyi látogatása után ismét) Gyulai; húsvétkor (ápr. 12–13.) Salamon, Gyulai és Csengery; májusban Sárosy, Szelestey, Zalár és ismét Csengery; pünkösdkor (máj. 31.) Toldy, Hunfalvy János és Hunfalvy Pál. – Szelestey László (1821–1875): a SzépirodKözl szerkesztője; 1860-ban Vas megye főjegyzője, 1861-ben országgyűlési képviselő. E korszakból való művei: *Huszárok könyve* (1858), *Pásztorórák* (1859). Ld. *AJÖM* XV. 896. és XVI. 1199. – Zalár József (1825–1914): Pesten tanár, a SzépirodKözl munkatársa, 1861-ben Heves megye jegyzője. Kötetünk idejében megjelent verseskötete: *Borura derü* (1860). Ld. *AJÖM* XV. 920.

⁷ **nem voltam ott, mióta otthagytam – nem ugyan a fogamat, de a képemet** – 1856 szeptembere óta, amikor Barabás Miklós megfestette a Nagyszalonta rendelte képet. A festmény történetét ld. *AJÖM* XVI. 1097–1098.

⁸ **Julcsa, a Császár-járáskor lakott egy hónapig Csengeriéknél** – húsvétól pünkösdig (ld. AJ **898.** 1857. ápr. 18-i, Gyulaihoz írt levelének 2. jegyzetét); Ferenc József magyarországi körútja máj. 4-én kezdődött

⁹ **ott lesz a Csengeri Revue-je** – a BpSz

¹⁰ **praenumeransa** – előfizetője (lat.)

¹¹ **Ha megfejelhetném magam** – célzás fej- és fülzúgására, amely 1853 óta kínozza; ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. jan. 30-i, AJ-hoz írt levelének 3. jegyzetét (873.)

¹² **falamiát** – falamia: a familia tréfás alakja

¹³ **süved** – sógorod

918. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1857. július 3.)

K: MTAK Kt K 513/978. Az 1. oldal tetején a levél utóirata. Alul Arany László írásával, fekete ceruzával: **Kivonat; hogy a báránnyfelhőt nem érti, s hogy hívja H.[anváj]ra.** Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 csontszínű fol., 19,3x12,2 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 421. (részletek)

Válasz AJ 1857. jún. 26-i levelére (914.)

¹ **jul 12–18 ig ott leszek a Censurákon** – Censurákon: vizsgákon (lat.); ld. Tompa 1857. máj. 25-i, Szentpétery Sámuelnek írt (*TML*ev I. 279–280.) és 1857. máj. 28-i, AJ-nak írt levelét (908.)

² **Honyy [!] soit qui mal y pense!** – Huncut, aki rosszra gondol (fr.); a Térdszalagrend jelmondata. Az érdemrend alapításának mondája szerint 1350-ben III. Edward ezzel a mondattal adta vissza egy udvari bálon Salisbury grófnőjének tánc közben elvesztett harisnyakötőjét.

³ **Ithaly** – a Pozsony megyei nemesi család egyik tagja

⁴ **Csak hadd te azt a muzeumot és Szemlét** – az ÚMM-ot és a BpSz-t

⁵ **Schmeksre** – Tátrafüredre (szlovákul: Starý Smokovec)

⁶ **Medgyes Lajostól, Deezsről irtam neki levelet** – Medgyes Lajos (1817–1894): ref. lelkész és egyházi író Dézsen. Korábbi kapcsolatukra nézve ld. *AJÓM* XV. 863. és XVI. 1183. Kötetünk egy Medgyes-levelet közöl; az említett levél nem szerepel a *TML*ev-ben

⁷ **még a gőzösnél megtanítlak a – csombókra** – ld. Tompa 1857. febr. 11-i, AJ-hoz írt levelének 19. jegyzetét (877.)

⁸ **Schwarzenbergbe** – az Igló közelében lévő Feketehegyre (szlovákul: Čierna Hora)

⁹ **Priesznitzféle intézet** – hidegvízgyógyintézet

919. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. július 4.)

K: NSzAJM 746. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **51.** 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 23x14,3 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1857. júl. 1-jei levelére (917.)

- ¹ **mi jelenleg az öregekkel együtt lakunk** – Nagy Lászlóéknál, Ercsey apósáéknál (ld. Ercsey AJ-nak, **905**. 1857. ápr. 27.)
- ² **isolálhatom** – elszigetelhetem (lat.)
- ³ **Tenkén** – Tenkefürdő (románul Tinca); Nagyszalontától 24 km-re fekszik
- ⁴ **junius 29én d.u. 1. órakor egy kis leányunk született** – Ercsey Ilona
- ⁵ **Ez ujdonszülöttnek keresztapja léssen báró Wildburg Adolf cs. k. őrnagy és az udvari gárdánál szolgálatban lévő úri ember** – báró Adolph Wildburg az 1857-re érvényes, Bécsben kiadott *Militärschematismus* szerint a testőrség („Arcieren-Garde”) udvari állományában szolgált (152.)

920. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1857. július 24.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **921**. 1857. júl. 28.: „Folyó ho 24^d napjáról czimzett betses sorait tegnap estve vettem, ’s azonnal sietek azokra felelni.” A verseskötet kiadásának előzményeihez ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna levelét AJ-nak, **871**. 1857. jan. 17. és **873**. 1857. jan. 30.; AJ – Hecckenastnak, **909**. 1857. jún.–júl.; ld. még AJ Pompérynak, **924**. 1857. júl. 30.

921. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. július 28.)

K: MTA K Kt K 513/870. 4 gyászkeretes, világoszöld fol., 21,9x14 cm. 1–8. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 615.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich III. 61.)

Válasz AJ 1857. júl. 24-i levelére (**920**.)

- ¹ **Kálmánommal** – Tisza Kálmán (1830–1902): Tisza Domokos bátyja, a leendő miniszterelnök
- ² **vállalatnál** – vállalkozásnál
- ³ **a’ Rómához irt vers, mely a’ legjobbak közé tartozik Öntől bizonyosan [!] elő vigyázatból hagyatott ki, – ’s ő úgy emlékszik – de nem ál [!] jót érte – hogy hírlapba ki jött volt** – *Cantico*. (Róma 1855.) AJ *Tisza Domokos emlékezete* c. írása után, *A pyramisoknál* és a *Feljajdulás* c. vers között, az utolsó előtti versszak nélkül, a következő jegyzettel: „Egy versszakot ki kelle hagynunk.” PN 1856. júl. 14. Teljes szövegét ld. *AJÖM* XVI. 551–552. A kihagyott strófa: „Kik az égi uj világért, / Vérükkel rótták le a bért, / – De vérüknek nincs nyoma! / Mert itt *ujra* – sötétségnek, / Áll – és balga festett képnek / Ezer cifra temploma.”
- ⁴ **e két száz példany jövedelme, (: melyiket Ön jobbnak látja :) valamelyik költő árvái javára fordittandó** – a *Tisza Domokos hátrahagyott versei* bevétele Garay János (1812–1853) árváit segítette
- ⁵ **Majd feledem az élet le írást** – az életrajzi adatok a verseskötet AJ írta előszavához voltak szükségesek (*Előszó*. In *Tisza Domokos hátrahagyott versei*. Kiadta édes anyja. Pest, 1857. IX–XVI. és *AJÖM* X. 207–209. Jegyzet hozzá: 598–599.)

- ⁶ **mikör egyszer mondta el a' Körner által szerzet, [!] Szoboszlai által fordított Halotti imádságot** – Theodor Körner (1791–1813): *Gebet während der Schlacht* Szoboszlai Pap István (1786–1855) ref. püspök fordításában: *Ima a harcban*
- ⁷ **Szőnyi Úr** – Szőnyi Pál (1808–1878): 1839 és 1848 között Tisza Lajos családjánál nevelő Geszten, 1846-tól az akadémia lev. tagja, 1851-ben nevelőintézetet alapít Pesten
- ⁸ **Ugyan azon két év alatt mig Kovács Úr kún volt** – Kovács János 1844 és 1846 között tanult a berlini egyetemen
- ⁹ **Sporsildnek a' Keresztes háború historiját** – Johann Chrysostomus Sporschill: *Geschichte der Kreuzzüge*. Mit Stahlstichen nach Originalzeichnungen von J. Kirchof. Leipzig, F. Volckmar, 1843.
- ¹⁰ **privatim** – magánúton (lat.)
- ¹¹ **criát** – neves személyiségek tetteit vagy velős mondásait őrző anekdotát (gör.-lat.)
- ¹² **'S átalán lehető meggyógyulást lehetleníté a' szerentsétlen Egyiptomi út** – ld. Tisza Domokos két levelét AJ-hoz: 1855. nov. 5. *AJÖM* XVI. 759. 635–638. és 1855. nov. 17. *uo.* 761. 640–645.
- ¹³ **Nánival** – feltehetőleg Tisza László feleségével (sz. Holles Ottiliával); vö. Tisza Domokos *Penna* c. versével (Tisza Domokos AJ-nak, 1852. febr. 29. *AJÖM* XVI. 362. 32.)
- ¹⁴ **Darányi Úr** – Darányi Ignác (1811–1877) ügyvéd, mezőgazdasági szakember, aki 1850-től Pesten élt

922. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. július 28.)

K: MTAK Kt K 513/871. 2 gyászkeretes, világoszöld fol., 21,8x13,9 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 616.)

M: Kiadatlan

¹ **melynek küldéséről önt Szalontai postára tett levelembé tudósítottam** – az 1857. júl. 28-án írt, ezt megelőző levélben (921.)

923. Arany János – Csengery Antalnak (1857. július 30.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Pompéry Jánosnak, 924. 1857. júl. 30.: „Gyulai-nak Csengerihez utasítottam volt egy levelet, melyben a T.[isza] D.[omokos] versei nyomtatása ügyét sürgettem, de már azóta magam is irtam Heckenastnak és rendben vagy legalább útban van a dolog. Ez a levél az, melyet ő állítólag nem kapott. Légy szíves neki megmondani. – Az ide zárt kis levelet pedig hovaelőbb odaadni neki.”

924. Arany János – Pompéry Jánosnak (1857. július 30.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon felül, középen fekete ceruzával bekarikázott 4. A 4. oldalon pecsét: **M. N. Muzéum Könyvtára Kézirattári Növedéknapló**

1915 év 14. sz. 2 világoskék fol., pecsétes BATH-nyomattal. 27,7x21,7 cm, a 3–4. oldal 3 cm-rel keskenyebb. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Pompéry János urnak,
a Pesti Napló érd. szerkesztőjének.**

Pest.

Egyetem utca 2 szám

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 30/7; Pesth Fröh 31/7**. 3 kr-os bélyeg

M: PN 1911. febr. 21. 15.

Válasz Pompéry 1857. jún. 16. és 19. közötti levelére (913.)

- ¹ **épen más indokból eredett volt előbbi válaszom** – az 1857. jún. 14-án keltezett levél (912.)
- ² **nyilvános** – nyilvánvaló
- ³ **stilust** – dolgozatot (lat.)
- ⁴ **Gyulainak Csengerihez utasítottam volt egy levelet** – elveszett (897.)
- ⁵ **azóta magam is irtam Heckenastnak** – elveszett (909.)
- ⁶ **Az ide zárt kis levelet pedig hovaelőbb odaadni neki** – elveszett (923.)

925. Arany János – Ercsey Sándornak (1857. augusztus 2.)

K: NSzAJM 597. 2 csontszínű fol., 25x19,4. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes ifj. Ercsey Sándor
urnak, tisztelettel.**

Orosháza f. Nagy-Szalontán.

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 3/8; Nagy Szalontha 5/8**. 6 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: *AJÉ* 126.

Válasz Ercsey 1857. júl. 4-i levelére (919.)

- ¹ **most húzzák fölfelé a kőrösi torony gombját** – a Fitos nevű ácsmesterről, aki 1857. aug. 1-én állványozás nélkül felillesztette „a három akós gombot, a csillaggal és kakassal” ld. VU 1857. aug. 23. 348. és Zombory Gusztáv: *Nagy-Kőrös*. VU 1857. dec. 5. 578–580.
- ² **A budai fürdő bizonyos okból elmaradt** – ld. AJ Tompának, 927. 1857. aug. 4.
- ³ **Gömörbe is erősen híttak** – ld. Tompa AJ-nak, 918. 1857. júl. 3.
- ⁴ **forposzton** – előörsben (né.); vö. Körner *Auf Vorposten* c. versével
- ⁵ **hol a tiszt. urnál** – Hajnal Albertnél, akinek Ábel nevű fia kosztos diákként lakott AJ-éknál Nagykőrösön

926. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1857. augusztus 4.)

K: MTAK Kt K 513/864. Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 27,7x21,7 cm. 1. levél, 2. üres

M: *AJLev* 406–407. (Kéziratos másolat: Voinovich III. 51–53.)

Válasz Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. júl. 28-i két levelére (921., 922.)

- ¹ **Sajnálám ha a rendezési akadályok részletes elszámálása, melylyel a kése-
delmet némileg mentetni véltem** – AJ 1857. júl. 24-én írt (elveszett) levelében
(920.); az előzményeket ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna levele AJ-nak, 871.
1857. jan. 17. és 873. 1857. jan. 30.; AJ –Heckenastnak, 909. 1857. jún.–júl.; AJ
Pompérynak, 924. 1857. júl. 30.
- ² **A levél többi pontjaira, szóval** – AJ Szalontára érkezése előtt járt Geszten (Szi-
lágyi Sándornak, 931. 1857. aug. 19.)

927. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. augusztus 4.)

K: MTAK Kt. K 513/1133. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol.,
25x19,6 cm, 25x16,5 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tompa Mihálynak. barátilag.

Pest. Putnok

Hanva.

Piros pecsét, AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 4/8; Pesth 5/8; Putnok [...].** –
Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 422–423. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1857. júl. 3-i levelére (918.)

- ¹ **Eleinte úgy volt: a doctor biztatott, én vérmes reményeket kötöttem a budai
vizhez** – dr. Siklósy Károlynak, a városmajori vízgyógy- és testgyakorlati intézet
tulajdonosának elveszett leveléről lehet szó; ld. AJ Tompának, 888. 1857. márc.
8. és Ercseynek, 917. 1857. júl. 1.
- ² **formaliter** – forma szerint (lat.)
- ³ **szegény geszti pap** – Szabó József
- ⁴ **A pesti dolog azóta függőben van** – a pesti kereskedelmi iskolában felajánlott
állás ügye; ld. AJ Tompának, 914. 1857. jún. 26.
- ⁵ **A „bárányfelhő” – Lisznyai** – Lisznyai Kálmán névtelenül megjelent verse Fe-
renc József Magyarországra érkezésekor: *Költői üdvözlét.* (BpH 1857. máj. 5.).
Vö. AJ Tompának, 914. 1857. jún. 26. és Tompa AJ-nak, 918. 1857. júl. 3.
- ⁶ **Az egészet nem érted, ha a hiv. lap aranyos számát nem olvastad** – Arany
László lábjegyzete: „Valóban aranyos festékkel volt nyomva.” (*AJLI* I. 422.)
- ⁷ **én is akarok most egy füzetet kiadni – a Domokoséból** – *Tisza Domokos hátra-
hagyott versei.* Pest, 1857.
- ⁸ **a Hubai színtársulata** – a Hubay (Klinger) Gusztáv (1825–1908), aki 1857-től
volt színiigazgató
- ⁹ **néztük a mi ezermesterünket, ki a körösi tornyot – állás nélkül – csupán egy
szál kötélén lógva, mint pók a fonalán, egész’ újra zsindelezte, festette, a**

gombot, kakast lehozta s megint felvitte – ld. AJ Ercsey Sándorhoz 1857. aug. 2-án írt levelének 1. jegyzetét (925.)

¹⁰ **„Terem az ember” ugy-e?** – „Ott terem a magyar ember”. Tompa: *Népdalok*, VII. („Bujdosom a kerek földön...”)

¹¹ **Még verset is irtam a minap** – ez feltehetőleg a *Béranger halálakor* (a francia költő 1857. júl. 16-án halt meg); ld. *AJÖM* I. 506.

¹² **excepto pede** – lábától eltekintve (lat.)

¹³ **detto** – úgyszintén (ol.)

928. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1857. augusztus 7.)

K: MTAK Kt K 513/882. 2 világoskék fol., 21,3x13,7 cm. 1–4. levél

M: *AJLI* II. 58–59.; Kacziány 1905. (kivonat); *MÍL* 1938. 284–286.

¹ **A múlt napokban készítettem el Kézikönyvemnek Kdet** **illető cikkét** – *A magyar nyelv és irodalom Kézikönyve* I. *A mohácsi vésztől Kisfaludy Sándorig*. II. *A XIX. század költői Kazinczy Ferencztől Arany Jánosig*. Pest, 1855, 1857.

² **Mely évben kezdett Kd Szalontán iskolába járni?** – (vö. AJ Gyulainak, 1855. jún. 7. *AJÖM* XVI. 704. 555.) 1823 tavaszán (AJ Toldynak, 929. 1857. aug. 11.)

³ **Mely évben végezte ottani isk. pályáját? Mely évben ment először Debrecenbe?** – (vö. AJ Gyulainak, 1855. jún. 7. *AJÖM* XVI. 704. 557.) AJ 1833-ban fejezte be szalontai tanulmányait és ugyanez év őszén került Debrecenbe (Voinovich 1929. 28.)

⁴ **Mely** ” [évben] **tanított Kis Uj Szálláson?** – (uo.) 1834 tavaszától 1835 tavaszáig (AJ Toldynak, 929. 1857. aug. 11.)

⁵ **Mely évben tért innen vissza Debrecenbe?** – 1835 tavaszán (Voinovich 1929. 37.)

⁶ **Mely év őszén? S mi tulajdonkép az a grádus eleje?** – 1835 őszén; gradus: fok, fokozat (lat.); „a gradus eleje = osztály eleje, a jobb tanulók közé” (AJ Toldynak, 929. 1857. aug. 11.)

⁷ **Micsoda „Vasárnapi Újság”** – „Vasárnapi ujság tollhiba, a Vas Gereben szerkesztette „Nép barátja” helyett.” (AJ Toldynak, 929. 1857. aug. 11.)

⁸ **Emlékezem egy ily lapra, mintha Atádi lett volna a szerk.** – Atádi (Golub) Vilmos (1821–1865) 1849 előtt a következő lapokba írt: *Élk*, *IÓr*, *PDI*, *Je*, *Ha* és *Népb*

⁹ **ad acta** – a még elintézendő iratokhoz (lat.)

¹⁰ **Mióta Kőrösről eljöttem** – Toldy legutóbb 1857 pünkösdjén (máj. 31-én) látogatta meg AJ-t (ld. AJ Szilágyi Istvánnak, 958. 1857. dec. 3.)

¹¹ **igen sokszor akartam szabadságot venni magamnak, hivatkozva nagy becsű barátságos ígéretemre, egy darabka Ariostót kérni** – AJ az *Orlando furioso* (*Őrjöngő Lóránt*) elejét kezdte el fordítani. Toldy, eredménytelenül, az ÚMM szá-

mára kért belőle részletet; a szöveg, 1858-as évszámmal, csak az *ÖK* között jelent meg (1867). – Vö. Kovács 1981. és Kovács 1993.

929. Arany János – Toldy Ferencnek (1857. augusztus 11.)

K: MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 61/a sz. kötet. Az 1. oldal jobb felső sarkán kék ceruzával: **45**. Az egymást követő oldalak jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **113, 114, 115, 116**. Az 1. oldal jobb felső sarkában, a dátum alatt, Toldy írásával, tintával: **Vett.** ” [aug.] **12**. A 2. oldalon, AJ utóirata alatt, Toldy írásával, tintával: **Nem teszem, de n[em] fogja látni senki míg élek**. 2 világoskék fol. koronás Bath-nyomattal. 21,8x13,8 cm. 1–2. szöveg, 3–4. üres

M: PN 1882.; *AJLI* II. 60–61. (kihagyással); Kacziány 1905. (kivonat); *MÍL* 1938. 286–288.; *AJLev* 407–408.

Válasz Toldy 1857. aug. 7-i levelére (**928.**)

¹ **A Gyulaihoz küldött életrajzi adatokban** – AJ Gyulainak, 1855. jún. 7. (*AJÖM* XVI. **704**. 554–565.)

² **„K. Kézikönyv”** – *A magyar nyelv és irodalom Kézikönyve* I. *A mohácsi vésztől Kisfaludy Sándorig*. II. *A XIX. század költői Kazinczy Ferencztől Arany Jánosig*. Pest, 1855., 1857. – A „K.” a ’költészeti’ szó rövidítése lehet, esetleg a KK (kézikönyv) fölöslegessé vált első betűje

³ **a Vas Gereben szerkesztette „Nép barátja”** – Vas Gereben (Radákovits József) (1823–1868): 1848. jún. 4-től 1849. jún. 30-ig a Nbja szerkesztője. Ld. *MSS* II/1. 173–178., *AJÖM* XV. 917. és XVI. 1224.

⁴ **geniestreich** – lángészcsелеkedet (né.)

⁵ **genieroznak** – zavarnak (né.)

⁶ **„Bevégzetlen élet, bevégzetlen munka”** – AJ: *Csaba királyfi* (I. dolg.), *Előhang*

⁷ **Ariostóban mit se csináltam azóta** – ld. Toldy Ferenc AJ-nak, **928**. 1857. aug. 7.

930. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1857. augusztus 12.)

K: MTAK Kt K 513/883. 2 világoskék fol., 21,4x13,8 cm. 1–4. levél

M: *AJLI* II. 62–63.; Kacziány 1905. (kivonat)

Válasz AJ 1857. aug. 11-i levelére (**929.**)

¹ **a Gy.[ulai]hoz írt levélben** – AJ 1855. jún. 7-én Gyulainak írt „önéletrajzi” levelében (*AJÖM* XVI. **704**. 554–565.)

² **respectálni** – méltányolni (lat.)

³ **Hiszen nem csak magának tartozik azzal hogy e trilogia elkészüljön, hanem édes mindnyájunknak** – a trilógiával kapcsolatos ösztönzéseket ld. AJ Tompához 1857. jún. 26-án írt levelének 10. jegyzetében (**914.**)

⁴ **Ariostót nem sürgetem** – ld. Toldy Ferenc – AJ-nak, **928**. 1857. aug. 7.

⁵ **a Muzzeum** – az ÚMM

- ⁶ **a hátramaradt Muzeumokat a kívánt tervrajzokkal** – a kívánt mellékletekkel: így pl. Kiss Károly *A' várnai ütközet* c. tanulmányához (ÚMM 1854. I. 452–470., 537–564.) *Az 1444^{ki} magyar török hadjárat térképe* és a *Várnai ütközet Nov. 10^{kén}*; *Olvasmányok a' haditörténelemből II.* c. tanulmányához (ÚMM 1855. II. 249–312.) *Az 1396-ki magyar török hadjárat térképe* és a nikápolyi csatát bemutató vázlat.

931. Arany János – Szilágyi Sándornak (1857. augusztus 19.)

K: MTAK Kt K 513/727. Az aláírás után: **Édes Szilágyyi [!] bácsi kérem ezt a levelet át adni az illetőnek. Julcsa.** 2 csontszínű fol., 21,2x17 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Szilágyi Sándor tanár

urnak.

NagyKörös

Pecsétek: **Nagy Szalontha 19/8; Nagy Körös 21/8.** Piros pecsét **ES** felirattal. 2 db 3 kr-os bélyeg

M: Kiadatlan

¹ **Szombaton érkeztünk** – 1857. aug. 15-én

² **1 1/2 napi mulatás után Békésen** – Hajnal Albert ref. lelkésznel, akinek Ábel nevű fia kosztos diákként lakott AJ-nál Nagykörösön

932. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1857. szeptember 6.)

K: MTAK Kt K 513/894. Arany László kék ceruzás zárójelű. Csontszínű fol. „**Tomori**” nyomattal, 22,8x14,2 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: Kiadatlan

¹ **Sokat kellene mondanom személyesen ez ide mellékelte program ügyében** – ez feltehetőleg a SzépirodKözl programja

² **támogasd hatalmaddal e lapot** – SzépirodKözl (1857. okt. 4.–1859. máj. 22.); Szelestey László, majd Székely József szerkesztette

³ **Kérlek irj egy költeményt** – AJ nem küldött verset; a SzépirodKözl első száma, Tomori levele után, Tompa *A megtérő* c. költeményével kezdődik (1857. okt. 4. 5–7.).

⁴ **Szelesteyt** – Szelestey László (1821–1875): 1854-től Pesten él; 1857–1858-ban a SzépirodKözl és a *Szépirodalmi Album* szerkesztője, 1860-ban Vas megye főjegyzője, 1861-ben országgyűlési képviselő. Az 1850-es években a Petőfi-epigonok közé tartozott. Korábbi és ez időszaki kötetek: *Érzelemvirágok*. Kőszeg, 1842., *Szelestey László összes költeményei*. I–II. Pest, 1852, 1856, *Kemenesi cimbalom*. Pest, 1853, *Falu pacsirtája*. Pest, 1854, *Tündérvilág*. Pest, 1855, *Huszárok könyve*. Pest, 1858, *Pásztor órák*. Pest, 1859.

- ⁵ **Ily jó órákra számítok köztetek is october első napjaiban, amikor NKörösön akarok szüretelni** – Tomori terve megvalósult: ld. AJ Tompához, **939**. 1857. okt. 4.

933. Arany János – Csengery Antalnak (1857. szeptember 9.)

K: MTAK Kt K 513/70. 2 csontszínű fol., 21x13,2 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: Kiadatlan (Kézírtas másolat: Voinovich VI. 6–7.)

¹ **a patriából** – a szülőföldről (lat.)

² **a Revue** – a BpSz

³ **valakitől hallám, hogy rajtad ismét családi fatalitás történt** – fatalitás: balszerencse (lat.) – „[A] sok virrasztás által leveretve, esett szegény nóm betegágyba. Leánykát szült. Ez a kis teremtés azonban megkereszteltetése után, pár nap mulva meghalt.” Csengery Antal Csengery Imrének, 1857. júl. 25. Csengery Lóránt 1928. 458. – Az előzmények: „A napokban temettük el szegény kis Vilmosunkat.” Csengery Antal apjának, Csengery Antalnak, 1854. máj. 25. *uo.* 445. „Engem iszonyú csapás ért. Nem rég temettük mostoha leánykámát, s most tegnap este óta Gézám, gyönyörű, okos nagyobbik fiam nincs többé!” Csengery Antal Csengery Imrének, 1856. aug. 21. *uo.* 457. „Kedves, szép, okos fiam után tegnap temettem el szegény kis leánykámát.” Csengery Antal Csengery Imrének, 1856. szept. 4. *uo.* – Arany Juliska összefoglalásában: „Megirhatom hogy szegény Csengeryné most minden nap kinos, keserves óráknak néz eleibe, mik egy nőre nézve kétségkívül igen válságos órák szoktak lenni. Nagyon nagyon fájlalom e tekintetben a Csengeryné sorsát. Neki az élete ez: hordozza és szüli kisdédét, fölneveli 3–4–6–8–éves korukig; mikor legtöbb velök a' baj, gond, nyughatatlanság azt az időt keresztül hatolja velök szerencsésen; szépek, egészségesek gyerekei, 's egyszer egészen váratlan jön egy torok-gyík vagy <vagy> más hirtelen ölő betegség, 's akkor ragadja el őket egymásután; mint már egy izben történt hogy öt hét alatt háromat [!] vesztett el. És ez így megyen évről-évre; neki mindig csak apró gyerekei vannak. Ugy hiszem most a' tizenharmadik lesz. Iszonyú sors ám ez kedvesem!” (Lengyel Dánielnének, 1862. márc. 18. MTAK Kt K 376/14.)

⁴ **apotheosisát** – dicsőítését (gör.)

⁵ **Lehet, Pestnek is jut egy pár nap, még e szünidő folytán** – erre nem került sor (Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17.)

⁶ **Toldytól már itt kaptam levelet, nagyon sürgeti az Ariostot, de én nem tartom alkalmasnak közlésre azt a töredéket** – Az *Orlando furioso* egy részletéről van szó: vö. Toldy AJ-nak, **928**. 1857. aug. 7., AJ Toldynak **929**. 1857. aug. 11. és Toldy AJ-nak, **930**. 1857. aug. 12. AJ még tovább dolgozott a fordításon, amely először, 1858-as évszámmal, az *ÖK* között jelent meg, 1867-ben. *AJÖM* VI. 104–113. Jegyzet hozzá: 234–235.

⁷ **Szónyi vagy Gönczi intézetébe** – Szónyi Pál 1850-ben nevelő- és tanintézetet alapított Pesten, ahol együtt dolgozott Gönczy Pállal (1817–1892), aki 1852-ben önálló magániskolát nyitott. AJ és Gönczy Pál barátságáról ld. Geönczy 1978.

⁸ **subsistálhat** – élhet meg (lat.)

934. Arany János – Szónyi Pálnak (1857. szeptember 9. és 15. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **933.** 1857. szept. 9.: „Baráti szivességed akarom igénybe venni egy ifju ember érdekében, ki ez itteni volt kántornak fia, most tett érettségi vizsgát, szép sikerrel, Debreczenben, s orvosi pályára kíván lépni. Szegény apja, ki régi ismerősöm, felkért, hogy pesti öszeköttetésimmél fogva, eszközleném ki, hogy a fiu Szónyi vagy Gönczi intézetébe, mint a növendékekre felügyelő, bejuthasson, mert máskép nem subsistálhat Pesten. Én Szónyival nem állok oly viszonyban, hogy tőle valamit igényelhessek, mindazáltal hozzá is irok egy ajánló levelet. De tudván azt, hogy Gönczivel te jól vagy, téged kérek, légy szives, ajánlatom folytán, a fiú mellett egy pár szót ejteni, hogy bejuthasson, ha van üresség. Nem tanító, csak felügyelő akar még most lenni; meglehet később tanításra is alkalmas lesz, mert a fűről sok dicséretet hallok; a mellett külseje is ajánló. Neve Tóth József. Vagy ha egyik prot. intézetbe sem találna helyet, akkor talán Ballagi tehetne érte valamit, s ajánlhatná gyermekek mellé. Kérek, édes barátom, légy szives szót ejteni mellette. A fiú e hó közepén szándékszik Pestre, s fel fog keresni, ha Szónyinél nem akad helye.”

935. Vajda János – Arany Jánosnak (1857. szeptember 20.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Voinovich III. 165. Vajda „arra kéri a költőt, hogy arcképe mellé küldene a ’tisztelt honfi’ a *Nővilág*-nak egy verset, »olyatén költeményt, mint egy *Zách Klára*«. (57 szept. 20.)” Uo. lábjegyzetben: „E levelek [ez és Vajda 1857. márc. 2-i levele] fönmaradtak Arany iratai között, de a család nem adta be az Akadémia levéltárába a többivel.”

¹ **küldjön arcképe mellé a Nővilágnak egy verset** – AJ nem küldött verset a Nővilágnak; arcképe az 1857. szept. 27-i számban jelent meg. Vajda 1857. okt. 4-én *Arany Jánosról* c. írását közölte (614–616.), s egy rövid részletet a *Katalinból* (624.). – A Nővilág-ban „Arany és Tompa költeményei más kiadványokból átvételek” (MST II/1. 436.)

936. Szász Károly – Arany Jánosnak (1857. szeptember 21.)

K: MTAK Kt K 513/502. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz 24/IX. 1857.** Uo. Arany László írásával, fekete ceruzával: **1857. sept 21.** 2 csontszínű föl. 23,2x14,6 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany János [egyéb.] **tanár úrnak**

Pest felé **Nagy Kőrös** [egyéb.].

Piros pecsét Szász P. felirattal. Pecsétek: **Kunsmiklós 21/9; Pesth 23[?]/9; Nagy Körös 23/9.** [?] kr bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 604.)

M: Kiadatlan

¹ **Emlékezni fogsz még arra, hogy a mult iskolai év vége felé, VII gymn. osztálybeli Pap Kálmánt – egy tiltó parancs elleni mükedvelősködés miatt az iskolából kiutasítottatok** – A nagykőrösi református gimnázium rendszabályainak X/2. pontja értelmében a diáknak „Szinházban, tisztességes táncvígalmában is csupán az igazgató előleges engedélye mellett szabad megjelenie” (*AJÖM* XIII.7. 120.)

² **enfant prodigue-t** – tékozló fiút (fr.)

³ **hat hét előtt irt levelemre nem méltóztatik válaszolni** – Szász Károlynak ez a levele nem szerepel a *TML*ev-ben

⁴ **mennyit egyegy Indali féle gyűjteménnyel is meg teszsz** – Indali (Erdélyi) Péter (1824–1885): *Magyar olvasókönyv a protestans algymnasiumok I–IV. osztályai számára.* I–III. Pest, 1856–1859.

937. Arany János – Szász Károlynak (1857. szeptember 24.)

Válasz Szász Károly 1857. szept. 21-i levelére (**936.**)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ feljegyzése Szász Károly 1857. szept. 21-i levelén (**936.**): „Válasz 24/IX. 1857.” és Szász Károly AJ-nak, **938.** 1857. szept. vége – okt. eleje: „A mit Szarvason hallottál olyan mint a legtöbb hir 1% igaz belőle, 99% toldalék. Szentesre meghívtak engem próba predicálásra s én nem fogadtam el és megírtam hogy nem megyek. Ha papnak választanának sem mehetnék becsülettel. Egykissé már igen sok volna a költözködés. Verseimmel még nem vagyok készen. Míhelytt [!] megleszek velök, azonnal hozzád küldöm. Az már az én dolgom megnyit adjak itéletedre.” Ld. még Szász Károly AJ-nak, **977.** 1858. febr. 15.: „Nehezetsz pedig azért hogy miután én verseim átnézésére kértelek s te azt meg ígérted sőt meg is kezdetted, – én azt végig nem várva, egyszer csak minden magyarázat nélkül azt irtam hogy rögtön küldd Gy.[ulai]hoz.”

938. Szász Károly – Arany Jánosnak (1857. október eleje)

K: MTAK Kt K 513/503. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **28 1857 sept vagy octob.** 1 csontszínű fol. 23,2x14,5 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1857. szept. 24-i levelére (**937.**)

¹ **Ujra irok a Pap Kálmán dolgában s ujra kérlek és ajánlom őt neked** – ld. Szász Károly 1857. szept. 21-i, AJ-nak írt levelét (**936.**)

- ² **A mit Szarvason hallottál olyan mint a legtöbb hir 1% igaz belőle, 99% toldalék** – AJ-ék szeptember 18-án értek haza, Szarvason keresztül, Nagykőrösre (ld. AJ Tompának, **939**. 1857. okt. 4. és Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17.)

939. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. október 4.)

K: MTAK Kt K 513/1134. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 423–425. (kihagyásokkal)

¹ **dolce far' niente** – édes semmittevés (ol.)

² **Többek közt a híres Körösvölgyét is láttam száz meg száz bizarr alaku szikláival** – AJ és családja Rozvány Erzsébetet látogatta meg, aki férjével, Bersek Józseffel a Királyhágó mellett, Réven élt 1853 és 1865 között (Sáfrán 1960. 56.)

³ **commotio** – testi-lelki mozgás (lat.); AJ kulcsszava: vö. pl. AJ Tompának, **975**. 1858. febr. 9. és „Szóval: csinált *kommóciót*.” (AJ: *Naturam furcâ expellas...*)

⁴ **a Pogány-K.[arolina] féle hagyatékáról maig sem tudsz semmit hivatalosan** – Bónis Barnabásné Pogány Karolina „Tokajhoz közel, Nagyfaluban lakott. Tompa a 40-es évek elején Szemere Miklós révén ismerte meg. A szerencsétlen házasságban élő, fiatal, művelt asszony lelkesítő műzsája lett a költőnek”; Tompa neki ajánlotta verseskönyvét. „Bónisné 1855 végén mintegy száz holdas birtokot hagyott végrendeletében Tompa Mihály fiára. [...] A végrendeletet azonban (Tompa indulatos kifejezése szerint) »a lelketlen öröklő« (tudniillik a férj) megtámadta, az tehát nem érvényesült. 1855. dec. 16-án, harmincnégy éves korában halt meg a »magasztos« hölgy, Tompa költészetének rajongó tisztelője.” (Bisztray jegyzete, *TMLev* II. 527.)

⁵ **hagyomány** – hagyaték

⁶ **Engem a tavasszal felszólított valaki, elfogadnék-e gyermekim számára 2-2 bányarészvényt** – Kemény Zsigmond által Kovács Lajos (ld. Kemény AJ-nak, **884**. 1857. febr. 25.)

⁷ **bilánczot** – mérleget (ném.)

⁸ **felgymnasiumba** – *Az Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich* által 1850-ben bevezetett gimnáziumi tanulmányi rendszer második része, felső tagozata. Az algimnázium és a felgimnázium 4–4 évig tartott, s az érettségi vizsga kötelezővé vált.

⁹ **apathia, indolentia** – fásultság, közönyösség (lat.)

¹⁰ **Szász K.[ároly] panaszkodik, hogy levelére nem válaszolsz** – ld. Szász Károly AJ-nak, **936**. 1857. szept. 21.; a Tompához írt levél nem szerepel a *TMLev*-ben

940. Szász Károly – Arany Jánosnak (1857. október közepén)

K: MTAK Kt K 513/504. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1857** (<sept> – oct.). A 2. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **504**. Csontszínű fol. 22,2x18,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **Ime; a mint előre fenyegettelek, itt küldöm össze írott verseimet** – vö. Szász Károly 1857. szept. 21-i (**936.**) és okt. elején írt levelével (**938.**)

² **gêne** – zavar, feszélyezettség (fr.)

³ **Az exitus** – A búcsú (lat.)

⁴ **a Jókay féle délibáb 1853 octoberi számjai** – A Festetics Leó szerkesztette Db 1853. jan. 2-től 1854. febr. 13-ig, majd 1855. jún. 17-től 1858. dec. 5-ig jelent meg; Jókai a lap főmunkatársa volt (*MST* II/1. 417., 431.). Szász Károly említett verse: *Bucsú-este. (Nagykörös, september 30. 1853.)* 1853. okt. 16. 483–485. Első és refrénné alakított sorai: „Huzzad cigány, huzd a tust, / Most tartom az exitust.”

941. Arany János – Ercsey Sándornak (1857. október 17.)

K: NSzAJM 599. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal. 21,7x13,9 cm. 1–3. levél, 4. üres. A borítékon címzés:

Tekintetes ifj. Ercsey Sándor
hites Ügyvéd Urnak.

Szeged felé

Orosháza. Nagy-Szalontán.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 18/10, Szegedin 19/10, Nagy Szalontha** [...]. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: *AJÉ* 126–129. (kihagyásokkal); *AJLev* 409–411.

¹ **denique** – végre (lat.)

² **elsőben** – elsején

³ **Ad vocem Pest** – Pest juttatja eszembe (lat.)

⁴ **A Macaulay után dolgozott Nagy Fridrik érdekes, a Gyulai cikke pedig igazán szép** – Székely József: *Nagy Fridrik (Macaulay után)*. BpSz 1857. I. évf. 34–93.; Gyulai Pál: *Nemzeti színház és drámai irodalmunk*. Uo. 120–139. – Macaulay, Thomas Babington (1800–1859), angol történész, az Akadémia külső tagja; ld. *AJÖM* XVI. 1181.

⁵ **De a Szelestey közlönye nem sokat ér** – a SzépirodKözl (1857. okt. 4.–1859. máj. 22.); ld. *MST* II/1. 440–442.

⁶ **irtam neki e hó elején** – 1857. okt. 4-én (**939.**)

- ⁷ **szép öcsödi búzát lehet venni** – Öcsöd: község Békés megyében (szarvasi járás)
- ⁸ **Ez aránylagos olcsóság engem egy kis speculatióra csábitott** – a búzavásárlásról ld. AJ Ercseynek, **974.** 1858. febr. 7. és Tompának, **975.** 1858. febr. 9.
- ⁹ **ide s tova meglehet a fákat tisztogatni a fáskertben** – ld. AJ Ercseyhez írt, 1857. márc. 12-i levelének (**890.**) 28. jegyzetét
- ¹⁰ **Károly** – Ercsey Károly
- ¹¹ **expresse** – határozottan (lat.)

942. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1857. október 24.)
K: MTAK Kt K 513/979. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **October 1857.** Előtte fekete ceruzával: **Hanva 24.** Arany László kék ceruzás zárójeli. 2 csontszínű fol., 22,1x14 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:
Arany Jánosnak. [egyb.]
Pest Nagy-Körösön.
Pecsetek: **Putnok, 25/10; Pesth 27/10; Nagy Körös 27/10.** 6 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)
M: *AJLI* I. 425–426. (kihagyásokkal); *TMVM* 612.
Válasz AJ 1857. okt. 4-i levelére (**939.**)
¹ **verességbe** – vörhenybe, skarlátba ¹

943. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. október 28.)
K: Elveszett
M: Bessenyei 1892. 130–131.
Válasz Tompa 1857. okt. 24-i levelére (**942.**)
¹ **De te férfi vagy – te légy férfi** – vö. Petőfi: *Ha férfi vagy, légy férfi...*

944. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1857. október 31.)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **947.** 1857. nov. 13.: „Mult ho 31^d napjáról irt becses sorait tegnap vettem [...]. A’ nap, melyet Ön választott a’ szomorú és terhes munka be fejezésére, mutatja, hogy igazza [!] volt feledhetlen kedvesünknek, midőn önt lelki atyának nevezte”. – Tisza Domokos 1857. okt. 27-én lett volna húszéves. Verseskötetének kiadására nézve ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak **871.** 1857. jan. 17. és **873.** 1857. jan. 30., AJ Hecckenastnak, **909.** 1857. jún.–júl., Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak **921.** 1857. júl. 28., AJ Pompérynek, **924.** 1857. júl. 30.

945. Szász Károly – Arany Jánosnak (1857. november eleje)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **946.** 1857. nov. 6.: „Szász Károlynak e csomó verse nálam volt egy idő óta, hogy rájok tegyem meg bíráló észrevételimet. Én akartam is valami ilyest tenni, de most egy laconicus levelet küld,

hogy a kéziratcsomót küldjem hozzád rögtön.” Ld. még Szász Károly AJ-nak, **977**. 1858. febr. 15.: „Neheztelsz pedig azért hogy miután én verseim átnézésére kértelek s te azt meg ígérted sőt meg is kezdetted, – én azt végig nem várva, egyszer csak minden magyarázat nélkül azt irtam hogy rögtön küldd Gy.[ulai]hoz. Ez megvallom illetlen volt, különösen az hogy minden ok nélkül látszott történni.”

946. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. november 6.)

K: MTAK Kt K 513/173. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 277. 335.; *AJLev* 412. (Kézírtos másolat: Voinovich V. 57–58.)

¹ **Szász Károlynak e csomó verse nálam volt egy idő óta, hogy rájok tegyem meg bíráló észrevételimet** – „Képzeld, mire adtam a fejemet! Gyűjtöm össze verseimet. Nem tudom kiadhatandó-e? Ha össze lesznek írva közleni akarom veled, s meg kérni téged, tég a kézirattal annyi jót mennyit egyegy [!] Indali féle gyűjteménnyel is meg teszesz, – azaz tedd meg reá megjegyzéseidet” (Szász Károly AJ-nak, **936**. 1857. szept. 21.); „Verseimmel még nem vagyok készen. Mihelytt [!] megleszek velök, azonnal hozzád küldöm” (Szász Károly AJ-nak, **938**. 1857. okt. eleje); „Ime; a mint előre fényeztettem, itt küldöm össze írott verseimet. Kérlek, tég velök annyi jót, olvasd át; jegyezd ki azokat melyek egyátalában nem méltók hogy a gyűjteményben benmaradjanak. [...] Kiadásukról addig nem akarok gondoskodni míg a kézirat készen nincs – mert azt sem tudom a két kis kötet nem olvad-e egyre.” (Szász Károly AJ-nak, **940**. 1857. okt. közepe); „Szász Károly épen tegnap volt nálam. Ő verseit összeszedte s hozzám küldte, hogy nézzem át.” (AJ Tompának, **943**. 1857. okt. 28.)

² **laconicus levelet küld** – laconicus: szűkszavú (gör.); Szász Károly levele elveszett (**945**.)

947. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. november 13.)

K: MTAK Kt K 513/872. 2 gyászkeretes, világoszöld fol., 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 616.)

M: Kiadatlan (kézíratos másolat: Voinovich III. 63.)

Válasz AJ 1857. okt. 31-i levelére (**944**.)

¹ **Mező nagy Csán** – Mezőnagycsán: Torda melletti kisközség, a Tisza-család mintagazdaságával (románul: Ceanu mare)

² **már készen fekszik előttem annak fájdalmasan kedves tárgyába [!] irt levelem Darányi Urhoz** – Vö. Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. júl. 28-i, AJ-nak írt levelével (**921**.): „A’ nyomtatási s.a.t. költségek fedezésére utasítva lesz Darányi Úr”. A többi, Tisza Domokos verseskötetéhez kapcsolódó levél: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak **871**. 1857. jan. 17. és **873**. 1857. jan. 30., AJ Hecke-

nastnak, **909**. 1857. jún.–júl., AJ Pompérynek, **924**. 1857. júl. 30., AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannának, **944**. 1857. okt. 31.

³ **A' nap, melyet Ön választott a' szomorú és terhes munka be fejezésére** – 1857. okt. 27-én Tisza Domokos húszéves lett volna; AJ ezen a napon fejezte be a posztumusz verseskötet kiadásával kapcsolatos teendőket

⁴ **Kováts bátsit** – Kovács Jánost, Tisza Domokos egyik nevelőjét

948. Salamon Ferenc – Arany Jánosnak (1857. november 20. előtt)

K: MTAK Kt K 513/454. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **[5<7>6. VI. 22. előtt]**. Csontszínű fol. 22,1x14,1 cm. 1–2. levél

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 30–32.)

¹ **Pest, 1857. november 20. előtt** – ld. AJ Salamon Ferencnek, **949**. 1859. nov. 20.: „Leveledet vettem, magadat (és Gyulait) vártalak: de az ígéret pesti ígéret maradt.”

² **Későn küldöm az idezárt jegyzéseket** – ez feltehetőleg AJ 1857. máj. 2-i, Salamon Ferencnek írt levele (**907.**), amely „Zrinyi utánzásait” mutatta ki

³ **Azt hallom, irni akarsz a Zrinyiásról épen azon szempontból, melyből e jegyzések készültek** – AJ: *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143.; *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.

⁴ **tanulmányomat elősegítik, de a Zrinyi életrajzában egyenesen nem használhatom fel** – vö. Salamon: *Az első Zrinyiek*. Pest, 1865. és *Zrinyi Miklós ifjúsága*. Koszoru II. I. 8. sz. 1864. febr. 21. 169–173., 9. sz. 1864. febr. 28. 193–197., 10. sz. 1864. márc. 6. 217–221. és *Salamon Ferencz kisebb történeti dolgozatai*. Bp. 1889. 348–384.

⁵ **Legközelebből megtaláltam egy oklevelet, melyben 2ik Ferdinánd Pázmánynak <...> ír a 19^{<ik>} éves Zrinyi Miklósnak és öccsének Olaszországban tett utazásáról** – II. Ferdinánd (1578–1637, uralkodott: 1619–1637). – Zrinyi Miklós (1620–1664) öccse: Zrinyi Péter (1621–1671). – Az 1635. szept. 10-én kelt királyi leirat fogalmazványáról lehet szó (Zrinyi ekkor 15 éves volt; Salamonék idősebbnek vélték). Fraknói Vilmos a következőket írja: Pázmány „Az 1635-iki év nyarán azt a javaslatot terjesztette a király elé, hogy a Zrinyi-testvérek Olaszországba küldessenek [...]. II. Ferdinánd a javaslatot és az ajánlatot elfogadta, az abban nyilatkozó »atyai gondosságért« elismerését fejezte ki”. Fraknói 1917. 180. Vö. Klaniczay 1964. 32.

⁶ **gardedámjaul** – hölgykísérőjéül (fr.)

⁷ „**á <...> világ legnagyobb dáráb opálját**” – palóc nyelvjárásban

⁸ „**hátiratozom**” – hátirat: valamely okmány hátlapján lévő írás

⁹ **Csupán azt vette nagyon a szívére, miért nem rántották le jobban a Jókai „Dózsa György”ét – pedig Egressy Gábor elegendé [!] tönkre tette.** – A darabot 1857. nov. 3-án mutatták be Egressy Gábor rendezésében és főszereplésével.

A közönségsiker és a kritikák többségének dicsérete a Teleki-pályázat értékelésének felülbírálatát is jelentették, amely nem Jókainak adta az elsőséget (vö. AJ Tompához, 899. 1857. ápr. 19.). Gyulai azt hiányolta, hogy a dráma gyengeségeire is rámutató bírálatok nem jellemezték kellőképpen a mű dramaturgiai és történelemábrázolási hibáit: ezt fejtette ki *Dózsa György. Szímmű Jókaitól. A színpadi hatás, tragicum és a történeti hűség* c. tanulmányában (BpSz 1857. 1. köt. 466–474.; *Egy kis pörpatvar*. PN 1858. jan. 8–9. 5–6. sz., *Dramaturgiai dolgozatok* I. Bp., 1908. 273–292.). A dráma fogadtatását ld. *JMÖM* 1971. 895–902.; a Gyulai–Jókai vitát ld. *JMÖM* 1968. 450–460.; 463–467. Az utóbbival kapcsolatban vö. Ercsey AJ-nak, 972. 1858. febr. 5. és AJ Ercseynek, 974. 1858. febr. 7. – Egressy Gábor (1808–1866): 1837 és 1866 között megszakításokkal a Pesti Magyar, majd a Nemzeti Színház tagja; 1860-ban a MSzinhL szerkesztője. Az *AJÖM* XV. két hozzá írt AJ-levelet és tőle egy töredéket közöl, az *AJÖM* XVI. egy hozzá írt AJ-levelet tartalmaz és két elveszett Egressy-levelelről tud. Kötetünkben két, Egressyhez írt AJ-levél található. Ld. *AJÖM* XV. 816. és XVI. 1151.

¹⁰ **maholnap Kemény veszi át ismét a „Pesti Napló”t** – Kemény Zsigmond 1857. dec. 10-én vette vissza a PN szerkesztését (ld. *MST* II/1. 375.)

¹¹ **Gyulai ismét a régi szállásán lakik, a hol <-> kedves, gyermekkori emlékek veszik környül** – Gyulai címe: Pest, Uri utca 13.; Salamon talán az Akadémia könyvtárára és a Nemzeti Színházra gondol

¹² **a színházi naptár megjelent a szerkesztő színezett képével** – *Nemzeti színházi nyugdíjintézeti naptár 1858-ra*. Szerk. Szigeti József. Pest, 1857.

¹³ **detto** – hasonlóképpen (ol.)

¹⁴ **Szász Karólyt [!] Erdély kitagadta** – Szász Károly 1857 őszén került Kézdivásárhelyről Kunszentmiklóásra lelkésznek

949. Arany János – Salamon Ferencnek (1857. november 20.)

K: MTAK Kt K 513/455. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék, beszkadt fol., koronás BATH-nyomattal, 21,6x13,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1–3. levél, 4. címzés:

Tek. Salamon Ferencz

urnak.

Pesten

A „Pesti Napló” kiadó hiv.

Egyetem utca 2 sz.

M: *AJLI* II. 135–137. (kihagyással); *AJVM* IV. 446–447.; *AJLev* 413–415.

Válasz Salamon Ferenc 1857. november 20. előtti levelére (**948.**)

- ¹ **majora canamus!** – „Sicelides Musae, paullo majora canamus.” (Vergilius: *Eklogák*, IV. 1.) Lakatos István fordításában: „Múzsák, sícelidák! magasabbra kicsit ma dalunkkal!”
- ² **Egy szózat jelent meg a Sz.[épirodalmi] Közlönyben Lévaítól a Kazinczy-
emlék ügyében** – Léway József. *Nemzeti hála. Emlékezés Kazinczy Ferencre.* SzépirodKöz 1857. 14. sz. nov. 18. 317–324. és Kalauz 1857. dec. 5. 353–355. dec. 12. 369–371.
- ³ **requiemjét** – búcsúünnepségét (lat.)
- ⁴ **Kölcsey beszédet mondott fölötte** – Kölcsey Ferenc (1790–1838): *Emlékbeszéd Kazinczy Ferenc felett.* MTudTársÉvk 1831/1832. Pest, 1833. 148–155.; *KFÖM* I. Bp., 1960. 713–722.
- ⁵ **A Kisf. társaság nyugszik halottaiban** – a Magyar Tudós Társaság 1858-ig nem működhetett nyilvánosan, a Kisfaludy Társaság tevékenysége 1860-ig szünetelt
- ⁶ **Kisfaludytól** – Kisfaludy Károlytól (1788–1830)
- ⁷ **dissolutiót** – felbomlást (lat.)
- ⁸ **for ever!** – örökre! (ang.)
- ⁹ **Eötvös** – Eötvös József (1813–1871): 1856-tól az Akadémia másodelnöke, 1860-tól a Kisfaludy Társaság elnöke. Korábbi kapcsolatokról ld. *AJÖM* XV. 818–819. és XVI. 1152. Az *AJÖM* XVI. egy tőle és egy hozzá írt levelet közöl, kötetünk egy Eötvös-levelet tartalmaz.
- ¹⁰ **A m. kir. természet tudományi Társulat 1855 márcz kitűzött egy pályakérdést: „A kártékony állatok kiirtása.”** – „Pályakérdés. Kell-e, lehet-e s tanácsos-e némely állatokat, gazdaság, egészség s kényelmünk tekintetéből kiirtani vagy kevesbitni? s ha igen, melyek azok, mi módon irthatnak ki? Ezen pályakérdés kir. tanácsos és magyar nemzeti muzeumi igazgató nagyságos Kubinyi Ágoston ur indítványára, a magyar orvosok és természetvizsgálók Kassa-Eperjesen 1847-ben tartott nagygyűlése által tüzett ki, s a feleleteknek az 1848-ik évi május 18-ig kellett volna a kir. m. természettud. társulat elnökéhez beküld[et]ni. [...] a feleletek beküldendők lesznek a jövő 1856-ik évi június 1-jeig” [...] Kiadta a kir. m. természettudományi társulat 1855-ki év mart. 14-én tartott szakgyűlése jegyzőkönyvéből. Takács János s.k. első titoknok.” PN 1855. márc. 30. és *A Magyar Természettudományi Társulat évi jelentése tagjairól és működéséről. 1851–1856.* Szerk. Szabó József. Pesten, 1857. 28.
- ¹¹ **referálni szoktatok róla** – be szoktatok számolni róla (lat.)
- ¹² **holnap megint ülése lesz, a mint olvasom** – PN 1857. nov. 20.
- ¹³ **Hallottál már a Sándor-disznó multságáról** – vö. a Szilágyi Sándor malacvacsoráján felolvasott *Alkalmatosságra írott versekkel* (*AJÖM* VI. 25–27. Jegyzet hozzá: 220–221.)
- ¹⁴ **Gyulainak mondd meg, hogy ha jötök, ne felejtse kihozni könyveimet** – vö. Salamon 1858. szept. 20-i, AJ-nak írt levelével (**1031.**): „Csengerinél csak Firdü-

sit s az Árvizkönyvet hagyta Gyulai – angol Shakespearról egyikünk sem tud semmit.”

950. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1857. november utolsó hete)

K: MTAK Kt K 513/139. Az 1 oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: <**1859 elején**> **1857. nov.** Csontszínű fol., 22,3x14,4 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL* **280.** 337.

¹ **én egy zsebkönyvet szerkesztek a Vachott Sándorné neve alatt** – *Remény. Zsebkönyv az 1858. évre.* Szerkeszti Vachott Sándorné. Pest. Kiadja Pfeifer Ferdinánd 1858 (1857 végén jelent meg). *AJ Balzsamcsepp* c. versét közölte; ld. Voinovich jegyzetét, *AJÖM* I. 506.– Vachott Sándorné szül. Csapó Mária (1830–1896). E korszakból való művei: *Margit* (1857), *Irma hagyományai* (1859), *Gyermekvilág* (1861). Ld. *AJÖM* XV. 915. és XVI. 1223.

salvalni – megmenteni (lat.)

protegálj – pártfogolj (lat.)

⁴ **a nyavalyás férfiut** – Vachott Sándort (1818–1861), aki 1852-ben elszenvedett börtönbüntetése óta elborult elmével élt

⁵ **Könyveidet sem feledem** – ld. *AJ* 1857. ápr. 18-án Gyulaihoz (**898.**) és Gyulai 1858. nov. 28-án *AJ*-hoz (**1048.**) írt levelének 1. ill. 3. és 4. jegyzetét

⁶ **Hát Julcsának nincs-e kedve bejöni farsangra? Csengeryék szívesen látják s megbíztak behoznom. Gondolkozatok róla!** – Csengery 1858. márc. 19-én (**985.**) ismételte meg a meghívást, amelyet *AJ* 1858. márc. 28-án háritott el (**989.**)

⁷ **Neked pedig keziratod [!] a Szemlébe** – *AJ: Ballada Goethe után* (BpSz 1858. II. köt. 424–429.); *Zrinyi és Tasso* (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143.)

⁸ **A Kazinczy ügyről bővebben majd szóval** – *AJ* egy Kazinczy-társaság megalapítására gondolt; ld. *AJ* Salamon Ferencnek, **949.** 1857. nov. 20. és Salamon Ferenc *AJ*-nak, **951.** 1857. nov. utolsó hete

951. Salamon Ferenc – Arany Jánosnak (1857. november utolsó hete)

K: MTAK Kt K 513/452. Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzásai. 2 csontszínű fol. 22x14 cm. 1–3. levél, 4. üres

M: *AJLI* II. 137–138. (kihagyásokkal)

Válasz *AJ* 1857. nov. 20-i levelére (**949.**)

¹ **Az idén nem volt szabad Kisfaludy K.[ároly] évünnepén, midőn a színházban valamelyik drámáját vették elő, csak jelét is adni valami megünneplés formának** – A Kisfaludy-ünnepet hagyományosan a költő születésnapján, febr. 5-én rendezték meg a Nemzeti Színházban, a Kisfaludy Társaság javára. Staud Géza

- összesítése szerint 1856. jan. 18-án mutatták be a *Kérőket* és 1856. febr. 20-án a *Stibor vajdát* (Staud 1965. 176.)
- ² **Az Akadémia részére gyűjtést indítványozott a „Magy.[ar] Sajtó”** – Péntek [Jókai Mór]: *Szombati levelek*. MS 1857. 150. sz. júl. 4. 601. és *JMÖM* IV. 454–456.
- ³ **a Lévai indítványáról** – Lévay József: *Nemzeti hála. Emlékezés Kazinczy Ferencre*. SzépirodKöz 1857. 14. sz. nov. 18. 317–324. és Kalauz 1857. dec. 5. 353–355., dec. 12. 369–371.
- ⁴ **per Gyulai** – Gyulai révén (lat.)
- ⁵ **egy nagy „Album” ot indítványozunk 1859 re** – ez meg is valósult: *Akadémiai emlékkönyv a Kazinczy Ferencz születése évszázados ünnepéről*. Pest, 1859.
- ⁶ **„Hálnak, hálnak, egyre hálnak.....”** – *Néma bú.* – Vachott Sándorné albuma: *Remény, zsebkönyv az 1858. évre*. Pest, 1858. „AJ oda nem ezt, hanem a *Balzsamcseppet* küldte.” (*AJÖM* I. 496.)
- ⁷ **„lapsum”** – szökevény (lat.)
- ⁸ **A Vörösmartí <vers> (<ki> eddig kiadatlan) verse mellé** – az 1858. évi *Reményben Vörösmartynak az Egy főúr sírkövére I–II.* (89.) és az *Emléklapra* (247–248.) c. versei jelentek meg
- ⁹ **portálja** – hordja (lat.)
- ¹⁰ **a szegény Sükei** – Sükei Károly (1824–1854); ld. *AJÖM* XV. 893. és XVI. 1197.
- ¹¹ **ha Zrinyi költészetéről való jegyzeteidet s észrevételeidet egy cikké componálnád** – Ennek első része volt AJ akadémiai székfoglalója (1859. okt. 31.): *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143.; *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.
- ¹² **Ha azt a <sza> magában oly száraz dolgot, a magyar verstan körül, oly érdekessé tudtad tenni, s oly jó magyar prózában irtad meg** – *A magyar nemzeti vers-idomról*. Harmadik Tudósítvány a N.-kőrösi hely. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/6. tanévben. Kecskemét, 1856. 1–29.; *ÜMM* 1856. VI. évf. IX. füzet. 441–483.; *AJÖM* X. 218–258. Jegyzet hozzá: 602–607.
- ¹³ **az irodalmi Ludovicus sine terra?!** – az irodalmi Földnélküli Lajos (lat.) – vö. AJ 1857. nov. 29-i, Szemere Miklósnak írt levelének „Joannes sine Terra” aláírásával (955.)
- ¹⁴ **Toldy Ferencz is dolgozza, vagy tán már ki is dolgozta a Zrinyi jellemrajzát** – Toldy: *Gróf Zrinyi Miklós*. In *Magyar költők élete* I. Pest, 1870. 97–106.
- ¹⁵ **azért én folytatom a munkálkodást!** – vö. Salamon: *Az első Zrinyiek*. Pest, 1865. és *Zrinyi Miklós ifjusága*. Ko 1864. I. 169–173, 193–197, 217–221. és *Salamon Ferencz kisebb történeti dolgozatai*. Bp., 1889. 348–384.
- ¹⁶ **nyugtázást** – utólagos kifizetést (vö. Szilágyi István AJ-nak, 1213. 1860. nov. 14.)

- ¹⁷ **Gyulai erősen fel tette magába, hogy Karácsonra le megy Kőrösre** – Gyulai Brassával látogatta meg AJ-t karácsonykor (AJ Tompának, 964. 1857. dec. 29.)
- ¹⁸ **A természettudományi társulat még tavaly sikeretlenek nyilatkoztatta, egyik nyilvános gyűlésén a pályázatot – s ujat hirdetett** – A pályázat további sorsáról a következő híradások jelentek meg: „határidőül 1856. junius elseje tűzetett ki, s bejött három munka, melyek megbirálására Dr. Kovács Gyula, Kovács János és Frivaldszky Imre urak kérettek föl. Beadási határidő 1856-ki december.” (*A Magyar Természettudományi Társulat évi jelentése tagjairól és működéséről. 1851–1856.* Szerk. Szabó József. Pesten, 1857. 31.) „E munkák megbiráltatván, a birálatoknak azon eredményére jutottunk, miszerint a három pályamunka közül egy sem felel meg tökéletesen a várákozásnak annyira, hogy szorosán véve a dolgot, mint ilyen mű, a pályabért egy sem érdemlené meg, ha más okok nem kényszerítenék társulatunkat, e munkálatok közül kettőt mégis fokozatosan megjutalmazni. Felbontatván az első jeligés levél: »Quae nocent, docent« [Ami árt, tanít; lat.], a szerzőnek Dr. Károlyi Sámuel n.-kőrösi városi főorvos bizonyult be. A 2-ik levélben, melynek feligéje: [!] »A rovarok metamorphosisában rejlik az állatok költészete,« egyéb nem állott, mint »Egy magyar természetbuvár« a név és lakhely megemlítése nincsenek, utolagosan *Pávay Elek* úr tűnt ki szerzőül. Határozatott: hogy az elsőnek a 16 db. kiadandó a másodikat illető [!] nyolcz darab visszamarad, és arról Kubiny Ágoston ő méltósága, mint jutalom kitűző értesítendő, ki utolagosan annak kifizetésébe beleegyezett.” (*A Királyi Magyar Természettudományi Társulat évi jelentése tagjairól és működéséről. 1857–1859.* Szerk. Szabó József. Pesten, 1860. 30.)

952. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1857. november 25.)

K: MTAK Kt K 513/611. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: 7. A 4. oldalon a bal lapszélen három függőlegesen írt, olvashatatlanná tett sor. Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzása. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 22,8x14,6 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: *AJLI* II. 109–112. (kihagyásokkal)

- ¹ **meglehetősen viselted magadat tornáczomon Darvai szerepében** – feltehetőleg Darvas Pál, hanvai nagybirtokos szerepében
- ² **Feb. 11^{én} irtam hozzád s Miskához** – Szemere Miklós AJ-nak, 889. 1857. márc. 10.; a Tompának írt levél nem szerepel a *TML*ev-ben
- ³ **s még inkább, amaz asszonyka** – ld. Szemere Miklós AJ-nak, 889. 1857. márc. 10.
- ⁴ **perduellis** – ellenség(es) (lat.)
- ⁵ **hát érdemled te hogy tégedet még a' Szerbek is szeressenek?** – célzás Jovan Jovanović (Zmaj) *Toldi*-fordítására (*Toldija*, Novi Sad 1857): „Arany János »Toldi«-ját Jovanovics János sok szerencsével lefordította szerb nyelvre, s mondják, hogy a fordítás sokkal jobban sikerült, mint a »Toldi« német fordítása. Ki-

- adója e műnek Medakovics nyomdatulajdonos Újvidéken, ki előfizetéseket elfogad 30 pkrjával.” Napk 1857. okt. 4. 630.
- ⁶ **colloquiumot** – beszélgetést (lat.)
- ⁷ **mint im ez anticritica bizonyítja** – Szemere Miklós ismeretlen válasza Erdélyi Arany János kisebb költeményei c. bírálatára (PN 1856. aug. 26., 27., 28., 29., 31., szept. 2., 3. és Erdélyi 1991. 256–297.)
- ⁸ **pátrim-nak** – földimnek (lat.)
- ⁹ **reminiscentia** – visszaemlékezés (lat.)
- ¹⁰ **vagy tán Vágáson sem volt** – Kovács-Vágás, Warga János szülőhelye
- ¹¹ **kérdésére: [„]mint tetszik nekem Pulszky bírálatára Petőfi verseiről?” írtam hozzá Pestre** – Pulszky Ferenc (1814–1897) – Szemere Miklós 1847. márc. 24-i leveléről lehet szó, amelyet „mintegy pótlékként Pulszky bírálatához” írt (*ELev* I. 230. 302–307.); maga a kritika csak később jelent meg: MSzSz 1847. I. máj. 2. 277–281., máj. 9. 297–301. Későbbi kiadásai: Pulszky 1914. 187–200.; Endrődi–Kiss 1972. 275–280., 286–292. Vö. Korompay 1998. 85–93. Ld. *AJÖM* XV. 886. és XVI. 1193.
- ¹² **Miskával öt vig napot tölték Patakon a vizsgálatokkor** – az 1857. júl. 12. és 18. közötti vizsgák idején (vö. Tompa AJ-nak, 918. 1857. júl. 3.)
- ¹³ **állás** – állatok számára való építmény
- ¹⁴ **mint figura docet** – amint az ábra mutatja (lat.)
- ¹⁵ **Mint egy késmarki tanár – Lintner nevű, úgy jut eszembe, fordítja Petőfi verseit, az valami!** – vö. Szemere Miklós AJ-nak, 889. 1857. márc. 10.
- ¹⁶ **Birja Petőfi két újabb kötetét is** – *Az Újabb költemények 1847–1849* Emichnél egy nagynyolcadrétű és két tizenhatodrétű kötetben jelent meg. A kiadást elkobozták és csak 1858-ban engedélyezték. Vö. Kiss 1979. 43–61., különösen 45–48.
- ¹⁷ **Ez a Sárosy nem tudom mire késik olly soká albumával?** – *Az én albumom*. Pest, 1857.
- ¹⁸ **Te, mint olvasám valamelyik lapból, szorgalmasan dolgozol.** – „*Arany művekről* szólunk, mik becsebbek minden aranynál és drágaköveknél. – Az irodalmi körökben beszélnek nevezetesen, hogy *Arany János*, a nagy olasz költő *Ariostónak* egy pár remekét fogja lefordítani. – Ez is igen örvendetes dolog, hanem még örvendetesebb az, hogy (mint halljuk), e nagy költőnk a »*Toldi*« közep-résztét már bevégezte; s jelenleg egy új nagy hőskölteményen dolgozik, melynek hőse a hagyományokban élő *Csaba királyfi*. A közönség tehát dúsán lesz kárpótolva azon hiányért, hogy egy időtől fogva Arany nevével a szépirodalmi lapokban nem találkozhatott.” Hf 1857. 259. sz. nov. 12. 1129–1130.
- ¹⁹ **Erdélyihez irt szép nyomos leveled végső sorai<d> miatt.** – „Óhajtom, hogy nem szóljon rólam senki, – hagyjanak engem pihenni.” AJ Erdélyinek, 1856. szept. 4. *AJÖM* XVI. 839. 757.
- ²⁰ **tót falújában [!]** – Lasztócon (szlovákul: Lastovce)

953. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1857. november 26. vagy 27.)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **956.** 1857. nov. 29.: „A’ Landerer – Hekkenast árjegyzék, ön becses soraival tegnap estve jött kezembe”. A Tisza Domokos-kötet kiadásának előzményei: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **871.** 1857. jan. 17. és **873.** 1857. jan. 30., AJ Heckenastnak, **909.** 1857. jún.–júl., Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **921.** 1857. júl. 28., AJ Pompérynek, **924.** 1857. júl. 30., AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannának, **944.** 1857. okt. 31., Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **947.** 1857. nov. 13.

954. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1857. november 27.)

K: MTAK Kt K 513/672/a. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1857 novemb 27.** 2 csontszínű fol., 21,1x17,1 cm. 1–3. levél, 4. üres

M: Kiadatlan

Szilágyi István (1819–1897): 1845-től a máramarosszigeti ref. főiskola tanára, 1850-től igazgatója, 1846-tól az Akadémia lev. tagja. E korszakbeli munkái: *A máramaros-szigeti reform. tanoda történeteinek rövid vázlata* (1858), *Keresztyén egyház-történet* (1860), *A gymnasiumi oktatásügy története a magyarországi helvét hitvallásuaknál* (1861). Korábbi kapcsolataikra nézve ld. *AJÖM* XV. 898–900. és XVI. 1207–1208. Az *AJÖM* XV. 24 tőle való és 12 hozzá írt levelet közöl (s még 3 elveszett AJ-levelelről tud), a XVI. két Szilágyi- és két AJ-levelet tartalmaz. Kötetünkben 4 AJ- és 7 Szilágyi-levél található.

¹ **Harmadik éve körülbelül, hogy egymásról semmit sem tudunk** – Az utolsó levelet AJ írta 1854. márc. 9-én. *AJÖM* XVI. **603.** 396–397.

² **eyeim** – enyéim

³ **catarrhalis** – hurutos (gör.)

⁴ **Én a napokban Erdélyi J[ános] Füzetekben egy kis átdolgozatot közlöttem** – Szilágyi István: *Anyanyelvi feladatok ügye a magyar gimnáziumokban*. SF 1857–1858. I. évf. II. félév 1. sz. nov. 4. 489–531.

⁵ **Tordait, a hozzá való Commentárral együtt Lugossynak még october elején át küldtem** – Tordai Sámuel (1731–1801) *Chronicon Hungarorum* c. munkájáról lehet szó, amelynek kiadása azonban elmaradt. Vö. AJ Szilágyi Istvánnak, **958.** 1857. dec. 3. – Lugossy József (1812–1884): ref. lelkész, 1851 és 1861 között debreceni főiskolai tanár (tárgyai: mértan és természettan, héber, görög nyelv és irodalom, magyar nyelvészet); a *Történeti Emlékek szerk.* (Pest, 1859. I–III.), Szabó Károllyal, Szilágyi Istvánnal és Szilágyi Sándorral

⁶ **Diplomatariumból** – oklevéltárból (gör.-lat.)

955. Arany János – Szemere Miklósnak (1857. november 29.)

K: MTAK Kt K 513/637. Baloldalt, fent tintával: Szemere Miklóshoz. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,6x13,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 1–4. levél

A MTAK Kt K 513/638/a jelzet alatt őrzi Lévy József 1882. dec. 20-i, Arany Lászlóhoz írt levelét: „Kedves barátom! A Szemere Miklósnéhoz intézett kéresemnek csak annyi sikere lett, hogy Payzssos Endre, Szemeréék veje, zempléni árvaszéki ülnök, tegnap ezt a két levelet küldötte hozzám, a melyet sietek ime kezdedhez juttatni. Payzssos a Szemere iratainak kezelője, rendezője, csak annyit írt, hogy »van szerencsém az itt talált két levelet csatolni«. Hihetőleg több is volt valamikor, bár én úgy gondolom, hogy boldogult édes atyád nem állott sűrű levelezésben Sz. Miklóssal. Ezt a két levelet is, használat után, úgy mint a többit, akár a muzeum, akár az akadémia levéltárának légy szíves átadni. Ez a küldő kívánata. Isten áldjon meg! Édesanyádnak jelentsd szíves tiszteletemet. Mindnyájatoknak boldog karácsonyünnepeket kíván igaz barátod Lévy József. Miskolczon 1882. dec. 20.” (A MTAK Kt-ban három, Szemere Miklóshoz írt AJ-levél található.)

M: Kiadatlan

Válasz Szemere Miklós 1857. nov. 25-i levelére (**952.**)

¹ **talióval** – megtorlással (lat.)

² **commisio** – megbízás (lat.)

³ **Mea culpa, mea maxima culpa!** – az én vétkem, az én igen nagy vétkem! (lat.)

⁴ **A kegyelmi tény által visszanyerte vagyonát** – ld. az 1857. máj. 8-án kelt, *Kegyelmi tény* c. amnesztiát, egyebek között a következő cikkellyel: akik „a felségárulás, felkelés vagy lázadás büntényei miatt [...] már elítéltettek, s a belföldön még fogságban vannak, ezen bűnökre vonatkozó minden további büntetést elengedek.” PN 1857. máj. 10.

⁵ **Iam praestitum est** – Éppen most végeztetett el (lat.)

⁶ **a szokott gummi-galles speciesből** – gumi-gubacs fajtából (lat.)

⁷ **Item** – hasonlóképpen (lat.)

⁸ **habebis** – megkapod (lat.)

⁹ **d^{tto}** – detto: szintén (ol.)

¹⁰ **Ellenbirálatodra térve, tréfán kívül, köszönöm azt** – ld. Szemere Miklós AJ-hoz írt 1857. nov. 25-i levelének 7. jegyzetét (**952.**)

¹¹ **Féltem, hogy Erdélyi megneheztelt rám a levélért, melyet akkor hozzá sebtiben, kellő meggondolás nélkül irtam volt** – 1856. szept. 4-én (*AJÖM* XVI. 839. 751–757.)

¹² **mediocritás** – közepszerűség (lat.)

¹³ **Fuimus** – voltunk (lat.)

- ¹⁴ **Petőfi mellett irt észrevételeid is helyesek** – ld. Szemere Miklós AJ-hoz írt 1857. nov. 25-i levelének 11. jegyzetét (952.)
- ¹⁵ **Magát Petőfit akkor ismertem meg, mikor már megalapított neve volt. 46-ban, ha jól emlékszem** – AJ levél útján és személyesen is 1847-ben ismerte meg Petőfit
- ¹⁶ „echt”-dolognak – eredeti, jellegzetes dolognak (né.)
- ¹⁷ „Ha kedvemnek magva volna – „Kedvemnek ha magja volna: / Elvetném a hó felett, / S ha kikelne: rózsaeerdő / Koszorúzná a telet.” (Petőfi: *Egri hangok*)
- ¹⁸ **Egyszer nem várhattam, irtam neki** – AJ Tompának, 939. 1857. okt. 4.
- ¹⁹ **Megint irtam. Erre jött válasza, hogy fia meghalt. Természetesen irtam neki rögtön** – AJ újbóli leveléről nem tudunk. – Tompa AJ-nak, 942. 1857. okt. 24.; AJ Tompának, 943. 1857. okt. 28.
- ²⁰ **kostök** – a kos herezacskója ill. az ebből készített (dohány)zacskó
- ²¹ **laute** – előkelően (lat.)
- ²² **Benne van az én – utolsó versem is – ez a Pázmán lovag:** Sárosi Gyula: *Az én albumom*. Pest, 1857. 92. (vö. AJ Tompának, 876. 1857. febr. 5.)
- ²³ **hiába olvasod te a lapokból, hogy én ezt meg ezt csinálom, – ezt meg ezt bevégeztem** – ld. Szemere Miklós AJ-hoz írt, 1857. nov. 25-i levelének 18. jegyzetét (952.)
- ²⁴ **egyik másik pesti író levetődik Kőrösre** – 1857-ben AJ-t meglátogatta Gyulai (Tompának, 876. 1857. febr. 5. és ápr. 19.), Ballagi Mór (Gyulainak, 880. 1857. febr. 23.), Kemény (Tompának, 899. 1857. ápr. 19.), Salamon, Csengery (Gyulainak, 898. 1857. ápr. 18., Tompának, 899. 1857. ápr. 19.), Toldy, Hunfalvy János és Pál (Tompának, 914. 1857. jún. 26.), Sárosi, Szelestey, Zalár (Ercseynek, 917. 1857. júl. 1.), Tomori (Tompának, 939. 1857. okt. 4.) és Szász Károly (Tompának, 943. 1857. okt. 28.). – Karácsonykor Gyulai és Brassai kereste föl (Ercseynek, 974. 1858. febr. 7.)
- ²⁵ „hadd forogjon keserű levében” –” A’ vak csillag, ez a’ nyomoru föld / Hadd forogjon keserű levében.” (Vörösmarty: *A’ vén cigány*)
- ²⁶ **Joannes sine Terra (ki nem soká Terra leend sine Joanne.)** – Földnélküli János (ki nem soká János nélküli Föld leend) (lat.): célzás Anglia királyára (1166 vagy 1167–1216); vö. „Joannes sine Terra” (AJ Tompának, 1856. márc. 20. *AJÖM* XVI. 787. 682.)

956. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. november 29.)

K: MTAK Kt K 513/873. 2 gyászkeretes, közepén beszakadt, világoszöld fol., 21,7x13,8 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 616.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich III. 63–65.)

¹ **A’ Landerer – Hekkenast árjegyzék, ön becses soraival tegnap estve jött kezembe** – elveszett levél; Landerer Lajos (1800?–1854): a nyomdászcsalád utolsó

tagjaként 1840-ben Heckenast Gusztávval társult, aki a céget 1863-ig kettejük nevében folytatta

- ² **'s már ezzel együtt indul a' Darányi Úréba** – Vö. Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **921.** 1857. júl. 28. és **947.** 1857. nov. 13. A Tisza Domokos-kötet előzményei: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **871.** 1857. jan. 17. és **873.** 1857. jan. 30.; AJ Heckenastnak, **909.** 1857. jún.–júl.; AJ Pompérynek, **924.** 1857. júl. 30.; AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannának, **944.** 1857. okt. 31.

957. Arany János – Gyulai Pálnak (1857. december 1.)

K: MTAK Kt K 513/174. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával): **1857. dec. 1.** 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,5x13,9 cm. 1–2. lev., 3. üres, 4. címzés: **Neked!** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 47–48.; *GyPLev* **282.** 338–339.; *AJLev* 415–416.

Válasz Gyulai 1857. nov. végi levelére (**950.**)

¹ **Kedves kicsim!** – célzás Gyulai alacsony természetére

² **desperátus** – kétségbeesett (lat.)

³ **ihol megy a kívánt vers** – „Gyulai azt izeni, küldj az ő vagy is a Vahotné albumába egy kis verset, ha csak akkorát is, mint a nyúl farka. Emlékszik, hogy látott volt nálad egy heverő, ily kezdetű költeményt: »Halnak, halnak, egyre halnak.....« Erre fáj a foga” (Salamon Ferenc AJ-nak, **951.** 1857. nov. utolsó hete); ő maga ugyanebben az időben írt AJ-nak: „Talán hallottad, hogy én egy zsebkönyvet szerkesztek a Vachott Sándorné neve alatt. [...] Nem sziveskednél-e belé valami apróságot adni? [...] Szánakozzál kedves János és protegálj bennünket: a szegény asszonyt és a nyavalyás férfiut.” (**950.**) Az idézett vers a *Néma bú*, AJ azonban a júniusban írt *Balzsamcsepp* szövegét küldte el Gyulainak (*AJÖM* I. 496., 506.)

⁴ **respective** – illetőleg (lat.)

⁵ **Igen szívesen látlak benned, respective benneteket János napján úgy, mint egyébkor** – respective: illetőleg (lat.); Gyulai 1856-ban a karácsonyt és a Jánosnapot Nagykőrösön töltötte, s 1854-ben is ígérkezett oda (Gyulai AJ-nak, 1854. okt. 23. *AJÖM* XVI. **676.** 504.)

⁶ **Szilágyi és Szabó helyt fognak állni** – vö. Gyulai előző, 1857. nov. végi levelével (**950.**)

⁷ **respectussal** – tisztelettel (lat.)

⁸ **úgy nyikorog, mint az oláhkerék** – a már Decsi Jánostól (1583) is ismert „Nyikorog, mint az oláh szekér” változata

⁹ **Kezdtém írni valamit a cseh költeményekről, a kraludworszki kéziratról** – *A Královédvorsky Rukopis (Königinhofi kézirat)* és a *Rukopis Zelenokorsky*

(*Grünebergi kézirat*) akkor még eredetinek hitt szövegeiről van szó. Részletesebben ld. AJ Gyulainak, **898**. 1857. ápr. 18. 5. jegyzet

- ¹⁰ **egy nagy előbeszédet kerítettem, „a magyar naiv eposzról”** – *A Naiv eposzunk* (AJÖM X. 264–274.) első mondata így hangzik: „Valahányszor idegen népköltészet egy-egy régi maradványa kerül kezembe, mindig elborultan kérdelem magamtól: volt-e nekünk valaha ős eredeti eposzunk?” Az értekezés először a SzF-ben jelent meg: 1860. I. 1. sz. nov. 7. 2–4., 2. sz. nov. 14. 17–19., 3. sz. nov. 21. 33–35. Történetéről ld. AJÖM X. 608–610.

958. Arany János – Szilágyi Istvánnak (1857. december 3.)

K: MTAK Kt K 513/704. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, vízjel: **ARANY JÁNOS**. 21,6x13,9 cm. Arany László kék ceruzás zárójelei. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 610.)

M: *AJLI* II. 258–260.; *AJVM* IV. 448–449.

Válasz Szilágyi István 1857. nov. 27-i levelére (**954.**)

- ¹ **Sok, sok ideje annak, mikor utolsó levelemet Szigetre útasítottam** – 1854. márc. 9-én (AJÖM XVI. **603**. 396–397.)

² **patriára** – szülőföldre (lat.)

- ³ **öröködben uram-féle pogányság** – a Szenci Molnár Albert fordította LXXIX. zsoltár első sora: „Öröködben Uram pogányok jöttek”

⁴ **respectálni** – megtisztelni (lat.)

- ⁵ **Pünkösdkor Toldy is volt, Hunfalvival** – 1857. máj. 31-én, Hunfalvi Jánossal és Pállal

⁶ **Az académiá sorsa még mindig függőben, – a Kisf. Társaság sehogy** – Világos után az Akadémia 1858-ban tarthatott először nagygyűlést, minekutána az abszolútista kormányzat követelésére módosítania kellett alapszabályait; a Kisfaludy Társaság, a többi egyesülethez hasonlóan, nem működhetett szabadon: a hatalom csak 1860. ápr. 6-án engedélyezte azt, hogy továbbra is fennálljon és megtarthassa üléseit

- ⁷ **Ha te azt gondolod, hogy én mindazon nagyszerű dolgokat megcsináltam, melyeket valamelyik lap hirdet, igen csalatkozol** – ld. Szemere Miklós 1857. nov. 25-i levelének 18. jegyzetét (**952.**)

⁸ **Köszönöm a küldeményt** – ld. Szilágyi István 1857. nov. 27-i, levelének 4. jegyzetét (**954.**)

⁹ **chriát** – gyakran anekdotával illusztrált szentenciát (gör.)

¹⁰ **Horatiust** – Horatius Flaccus, Quintus (i.e. 65–i.e. 8)

¹¹ **exordium a laude** – dicsérettel való kezdés (lat.) – a chria ezen szabályát – elején a dicsőítés áll – AJ a Hermogenész: *Előgyakorlatok*, 3-ban találhatókkal egyezően adja meg

¹² **idem per idem** – ugyanazt ugyanazzal (lat.)

- ¹³ **Kiáltó szükség még egy magyar olvasókönyv: nem volna kedved összeállítani egyet?** – idézi Szilágyi István 1857. dec. 10-i, Erdélyi Jánosnak írt levelében (*EJLev* II. 474. 175.)
- ¹⁴ **Nekem volt szerződésem Heckenasttal, protestans olvasókönyvre** – „Jelenleg Szilágyival egy olvasókönyv szerkesztésében fáradozunk, felső gymnasiumok számára, mellynek, ha a kormány elfogadná, minden ivétől 17 f. 40xr.pp. fizetésére kötelezte magát Heckenast, lenne pedig vagy 50–60 ív.” AJ Ercseynek, 1855. jan. 17. (*AJÖM* XVI. 689. 528.) Ld. még Heckenast 1856. aug. 23-i levelét (*uo.* 834. 743.), AJ 1856. szept. 11-i (elveszett) válaszát (*uo.* 843. 760.) és Heckenast 1856. szept. 13-i újabb levelét (*uo.* 844. 760.). Az olvasókönyv nem jelent meg. *Bevezetését* ld. *AJÖM* X. 443–445.; jegyzet hozzá: 623–625.
- ¹⁵ **mert az a Lonkai-féle számár pópista** – Lonkay Antal (1827–1888), a piarista rend tagja, 1855-től a budai gimnázium, majd 1858–1859-ben a budapesti kat. főgimnázium tanára, a Tanodai Lapok (1856–1871) alapítója. Említett tankönyve: *A magyar irodalom ismertetése a legrégibb időkől napjainkig. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára.* A Szent-István társulat megbízásából, Pest, 1855. I–II. Vö. AJ Lévynek, 979. 1858. febr. 24.
- ¹⁶ **azt Kis Lajosnak adtam** – Kiss Lajos (1813–1867): 1851 és 1859 között a nagykőrösi ref. gimnázium latin tanára, ezután a budai kerület prot. tanfelügyelője. Földrajzi, történelmi, növénytani, és görög nyelvtani tankönyvek szerzője.
- ¹⁷ **Szabó és Szilágyi csinálják a krónika III kötetét, de attól félnek, hogy Lugossi nem egyhamar lesz készen a másodikkal** – I. köt.: Balla Gergely: *Nagy-kőrösi krónika.* Kiad. Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Kecskemét, 1856.; II. köt.: *Inczédi Pál, Kézsmárki névtelen, Szakál Ferenc és Vizaknai Briccius György Napló följegyzései (1660–1715).* Kiad. Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Pest, 1860.; III. köt.: *Kis-Kun-Halás története.* Irta Toth János. Kiad. Szilágyi Sándor. Nagy-Kőrös, 1861. Lugossi nem készült el Szilágyi István kötetével, amely a bibliográfiák szerint kiadatlan maradt.
- ¹⁸ **collegátusban** – tantestületben (lat.)
- ¹⁹ **bruderschaft az egész compania** – testvéries az egész társaság (né., lat.)
- ²⁰ **rusticálásra** – AJ szavával: faluzásra (lat.); vö. AJ Csengerynek, 1092. 1859. júl. 1.
- ²¹ **a mező édes lelkét** – vö. „Mezők üde lelkét: friss széna-szapot” (AJ: *Vásárban*)

959. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1857. december 5.)

K: Elveszett (1911-ben özv. Tisza Kálmánné birtokában volt)

M: Baros Gyula 1911. 280–281. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 52.

Válasz Tisza Lajosné Teleki Julianna 1857. nov. 29-i levelére (956.)

¹ **Midőn közelebbi levelem útnak indítottam** – 1857. okt. 31-én (elveszett, 944.)

² **Méltóságod utolsóelőtti becses sorait** – 1857. nov. 13-i kelettel (947.). A Tisza Domokos verseskötete ügyében folytatott levelezés előzményei: Tisza Lajosné

Teleki Julianna AJ-nak, **871.** 1857. jan. 17. és **873.** 1857. jan. 30.; AJ Heckenast-nak, **909.** 1857. jún.–júl.; Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **921.** 1857. júl. 28.; AJ Pompérynek, **924.** 1857. júl. 30.; AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannának, **944.** 1857. okt. 31.; AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannának, **953.** 1857. nov. 26. vagy 27.; Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **956.** 1857. nov. 29.

³ **Tisza Lajos** – Tisza Kálmán öccse (1832–1898); ld. *AJÖM* XV. 907. és XVI. 1213.

960. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. december 6.)

K: MTAK Kt K 513/874. 2 gyászkeretes, világoszöld fol., 22,8x13,9 cm. 1–4. levél
M: Kiadatlan

¹ **melyben azok neveik írvák, kiknek áldott férjem halotti beszédjeiből** – Tisza Lajos (1789–1856) Bihar megyei adminisztrátor (ld. *AJÖM* XV. 907. és XVI. 1213.) halotti beszédei: Révész Bálint (1816–1891): *Gyászünnepély, mely tartatott néh. borosjenői id. Tisza Lajos urnak temetése alkalmával Geszten 1856. aug. 26. napján. Balogh Péterrel együtt.* Debreczen, 1857. és Osváth Imre: *Emlék-beszéd, melyet néh. [...] Boros-Jenői Tisza Lajos ur gyász-ünnepélyére készített s hívei gyülekezetében elmondott aug. 31. 1856.* Debreczen, 1857. – Balogh Péter (1792–1870): 1822-től id., 1823-tól rendes nagyszalontai ref. lelkész; 1832-től esperes, 1855-től h. püspök, 1860-tól püspök és debreceni pap. Vö. *AJÖM* XV. 803. és XVI. 1134.

² **procentet** – százalékot (lat.)

³ **alá taxálva** – alábecsülve (lat.)

⁴ **N.[agy] Kovátsi lelkész** – Hegyköz-Kovácsiban (Bihar megye) 1855-ben Lovas Dániel volt a ref. lelkész

⁵ **Szonyi Urék** – Szőnyi Pálék

⁶ **Sztaroveszkyné, Sztaroveszky Imre** – Sztaroveczky: Bihar megyei nemesi család

⁷ **Daranyi Natzi** – Darányi Ignác (1849–?): Tiszáék megbízott ügyvédjének fia

⁸ **Dr. Moskowits** – Moscovitz Móric (1802–1880), orvosdoktor, 1846-tól Pesten a legelőkelőbb családok orvosa

⁹ **Görög nyelv Professora** – Télfy Iván (1816–1898): 1846-tól a pesti egyetemen a görög nyelv és irodalom, 1852-től a classica philologia tanára; vö. Kovács János AJ-nak, 1852. jan. 24. *AJÖM* XVI. **350.** 14.

¹⁰ **Nagy István Úrék** – nem azonosított személyek

¹¹ **Török [!] Pál lelkész** – Török Pál (1808–1883): 1832 és 1836 között rektor Kisújszálláson, AJ mellette preceptor 1834-től 1836-ig. 1836-tól ref. lelkész Kisújszálláson, 1839-től Pesten, 1860-tól püspök. A pesti ref. teológiai akadémia (1855) és főgimnázium (1859) megalapítója. Ld. *AJÖM* XV. 913. és XVI. 1221.

- ¹² **Székats [!]** – Székács József (1809–1876): 1836-tól az Akadémia lev. tagja, 1838-tól a Kisfaludy Társaság tagja, 1836-tól Pesten ev. lelkész, 1860-tól püspök. Ld. *AJÖM* XV. 896. és XVI. 1199. – Kötetünk egy hozzá írt AJ-levelet tartalmaz.
- ¹³ **Oz. G: Teleki Samuné, Teleki Julia, Teleki Sándorék, Teleki Gyula, Teleki Domokos, Teleki Domokosné** – Teleki Samuné Jeszenák Lujza (1803–?); Teleki Sándor (1829–?); felesége: Teleki Jozefina; Teleki Gyula (1833–?); Teleki Domokos (1810–1876): 1836-tól az Akadémia lev. tagja, 1855-től igazgatótanácsi tagja, 1861-től tiszteleti tag; a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár egyik feldolgozója, Mikó Imrével az erdélyi múzeum megalapítója (ld. *AJÖM* XV. 905.); felesége: Teleki Klementina (ld. *AJÖM* XVI. 1210.)
- ¹⁴ **B. Way Miklosek, Way Lajos, Way Béláné** – Way Miklós (1802–1894): 1859-ben részt vett a protestáns pátens elleni harcban, 1860-tól Magyarország kancellárja és az akadémia igazgató tagja; Way Lajos (1803–1888): Borsod megye főispánja; Way Béláné Teleki Erzse (1812–?) vagy Way Béláné Teleki Zsófia (1836–?)
- ¹⁵ **Gr. Ráday Gedeon, Ráday Gida (a' fia:), Ráday Pál, József, Latzi, Szapáry Ráday Biri** – Ráday Gedeon (1806–1873) nógrádi főispán, Teleki Borbála férje volt; gyermekei: Ráday Gedeon (1841–1883) 1861 után országgyűlési képviselő, Ráday Pál (1830–1879), Ráday József, Ráday László (1837–1869) és Szapáry Istvánné Ráday Biri
- ¹⁶ **Szabó Menyhért Ur, Madas Károly Úr, Dobos Lajos Úr, Szeher Mihály Úr, Hajdú József Úr** – nem tudtuk őket azonosítani
- ¹⁷ **Dr. Kováts Endre** – Kovács Sebestyén Endre (1814–1878): orvosdoktor, 1858-tól az akadémia lev. tagja
- ¹⁸ **Czuczór [!]** – Czuczor Gergely (1800–1866): 1831-től az Akadémia lev., 1836-tól rendes tagja, *A magyar nyelv szótárának* egyik szerzője (I–VI. 1862–1871). Kötetünk időszakában megjelent műve: *Czuczor költeményei* I–III. (1858). Ld. *AJÖM* XV. 812. és XVI. 1143.
- ¹⁹ **Hunfalvy** – Hunfalvy Pál (1810–1891): nyelvész, 1841-től az akadémia lev., 1858-tól rendes tagja; 1842-től a Kisfaludy Társaság tagja, 1851-től az akadémia főkönyvtárnoka
- ²⁰ **Gregus [!]** – Greguss Ágost (1825–1882): 1858-tól az Akadémia lev. tagja, 1860-tól a Kisfaludy Társaság tagja és titkára. Fontosabb művei kötetünk időszakából: *A materialismus hatásáról* (1859), *A lángész* (1860), *Külföldi népdalok* (1861). Ld. *AJÖM* XV. 829. és XVI. 1159.
- ²¹ **Fay [!]** **András** – Fáy András (1786–1864): 1831-től az Akadémia tiszteleti tagja, 1837 és 1840 között a Kisfaludy Társaság igazgatója. E korszakbeli művei: *A Halmay-család* (1858), *A régi pénzek, vagy az erdélyiek Magyarországbán* (1858), *Hulló virágok* (1861). Az *AJÖM* XV. egy tőle és egy hozzá írt levelet kö-

zól, a XVI. úgyszintén. Kötetünkben egy Fáyhoz írt AJ-levél található. Ld. *AJÖM* XV. 821. és XVI. 1155.

²² **Szemere Pál** – (1785–1861): 1831-től az Akadémia rendes tagja, 1840-től a Kisfaludy Társaság tagja. E korszakból való műve: *Erdei lak mint hármassal-verseny, és Petőfi Sándor* (1860). Kötetünk egy tőle és egy hozzá való levelet közöl. Ld. *AJÖM* XV. 897. és XVI. 1202.

²³ **Toth [!] Lórintz** – Tóth Lőrinc (1814–1903): 1836-tól az Akadémia lev., 1858-tól rendes tagja, 1837-től a Kisfaludy Társaság jegyzője, 1853-tól az Akadémia pénztárosa. Kötetünk időszakában megjelent műve: *Magyar írók arcképei és életrajzai* (1858). Ld. *AJÖM* XV. 913. és XVI. 1221. A XVI. kötet egy, AJ-nak írt elvesztett leveléről tud (1855. aug. 5. előtt), amelyre AJ válasza fennmaradt.

²⁴ **Szilágyi** – Szilágyi István

²⁵ **G. Bethlen Geza [!] politich: tanulo, Őz. Tokodyné Bétsbe, Szent Györgyi Ur Bétsbe** – Bethlen Géza (1838–1911): Bethlen Jánosnak (1811–1879) és Teleki Zsófiának (1815–1852), Tisza Lajosné Teleki Julianna testvérének egyik fia. Vö. *AJÖM* XVI. 1137. – Tokody: Bihar megyei nemesi család; Szent Györgyi Ur: talán Szentgyörgyi Gyula, aki a bécsi udvari kancelláriánál volt titkár

961. Tisza Lajosné Teleki Julianna – Arany Jánosnak (1857. december 16.)

K: MTAK Kt K 513/875. 2 gyászkeretes, világoszöld fol., 21,8x13,8 cm. 1–3. levél, 4. üres.

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich III. 65–67.)

Válasz AJ 1857. dec. 5-i levelére (959.)

¹ „Az Isten adta, az Isten vette el” tán holtig se leszek elég erős mondani: „áldassék szent neve érette”! – Jób 1:21

962. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1857. december 20.)

K: NSzAJM 747. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **52.** 2 csontszínű fol., 22,2x13,8 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany János főiskolai tanár
urnak

50. pfnattal. **N. Kőrösön**

Piros pecsét **E.S.** felirattal. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1857. okt. 17-i levelére (941.)

¹ **Néhány hónapja mulik ide s tova hogy elváltunk** – AJ 1857. aug. közepétől szept. közepéig volt Nagyszalontán: ld. AJ Szilágyi Sándornak, **931.** 1857. aug. 19. és Tompának, **939.** 1857. okt. 4.

² **Janit** – Ercsey Jánost

³ **graciájokban** – kegyeikben (lat.)

963. Kovács János – Arany Jánosnak (1857. december 26.)

K: MTAK Kt Ms 5451/196. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **30.** 2 világoskék, szakadt fol., 22,3x14,1 cm. 1–2. szöveg, 3–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **Rég kelle vala e' levelet megírnom, mert a' Grófné is bizott rám valamit, mit ugyan az óta már vissza is húzott** – azoknak a névsoráról van szó, akik megkapják Tisza Domokos verseskötetét (ld. Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, **947.** 1857. nov. 13.)

² **nadály** – pióca

³ **Mi itt azt hisszük, hogy Kőrösön oly fordulást vesznek a' dolgok, millyenhez a' te lelked nem fog fölni, 's Debrecen mostanában annyit nyert, hogy megnyeréssel kecsegtethetjük magunkat** – A nagyköri főgimnázium az 1855. novemberi felszólítással szemben bízta meg AJ-t, hogy készítsen fölterjesztést a magyar nyelvű oktatás védelmére; ennek eredményeként csak a „Vaterlandskunde” (honismeret) nevű tantárgyat kellett Szilágyi Sándornak németül tanítania (Benkó 1897. 81–82.). – AJ véleményét ld. Kovács Jánosnak, **965.** 1857. dec. 31. és Léwaynak, **979.** 1858. febr. 24.; vö. még AJ Mentovichnak, **1004.** 1858. ápr. 25. és Ercseynek, **1038.** 1858. okt. 29. AJ 1858 végén adott először hírt a kedvezőtlen változásokról: Wurga János, az igazgató feladja kollégáit (Tompának, **1047.** 1858. nov. 28.). A tanári kar újjászervezési kísérletéről: Csengerynek, **1137.** 1860. jan. 4. és Tompának, **1140.** 1860. jan. 25. A tanárokat kizárták az iskolát igazgató egyháztanácsból: Szabó Károly AJ-nak, **1171.** 1860. aug. 4. és Gyulai AJ-nak, **1183.** 1860. aug. 20. – A debreceni Kollégium helyzetét ld. Kovács János 1857. jún. 7-i, AJ-hoz írt levelének 4. jegyzetében (**911.**)

⁴ **vállalatban** – vállalkozásban

⁵ **fixumod** – állandó fizetésed (lat.)

964. Arany János – Tompa Mihálynak (1857. december 29.)

K: MTAK Kt K 513/1135. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 426–428. (kihagyásokkal)

¹ **emlékeztetne a fakép, mely Vahot lapjában megjelent** – Vahot Imre: *Uti emlények* (Napk 1857. dec. 27. 51–52. sz. 817–819.) – Vahot Imre (1820–1879): a Napk szerkesztője (1857. jan. 8.–1860. dec. 23.; 1862. jan. 1.–1862. szept. 28.); ld. *MST* II/1. 438–440. E korszakban megjelent munkái: *Dalok* (1855, 1857, 1860); *Vándorórák* I–II. (1859); *Magyar történelmi képcsarnok* (1860).

- ² **Emlékezetünk jobb festő volt, mint Vizkeleti, vagy hogy híják** – nem Vizkeleti Béla, hanem Zombori Gusztáv, a Napk másik illusztrátora készítette a fametszetet
- ³ **impertinentia** – szemtelenség (lat.)
- ⁴ **midőn magára idézi Sárosi versét: „Dicső anyám”... stb.** – „Dicső anyám! Ha élvezhetnéd / Önérzetem fenálmait, / Ha tudnád, mily híven betöltém / E földön embertisztemet: / Nem tartanád te fájdalomnak / Még egyszer szülni engemet.” Sárosi: *Ingeborg, önszületésnapján*
- ⁵ **Néha Marikovszky Gábor, vagy más cseperedő poeta is megtisztel szenge munkáival** – Marikovszky Gábor (1835–1872): Sárospatakon tanul, majd Kecskeméten teológus, Dorogon (Tolna m.) tanító, 1860-tól Kunszentmiklóson tanár. *Száz költemény* c. kötete (1856) Sárospatakon, *Költemény füzér* c. könyve (1859) Kecskeméten jelent meg.
- ⁶ **Nem látom az „istenfiakat”** – „De én még sokáig nem szeretnék dimittáltani [elbocsátatni, lat.], mind gyermekeim miatt, mind hogy a’ ti fényeiteket láthassam, lelkes Istenfiak.” Kazinczy 1826. máj. 23-i, Toldynak írt levele (*KazLev* XX. 27.)
- ⁷ **Szemere Miklóstól nem régiben kaptam levelet** – 1857. nov. 25-én (952.). Szemere Miklós Erdélyi Jánoshoz írt leveleit ld. az *EJlev* két kötetében, Petőfiről különösen 1847. márc. 24. (I. 230. 302–307.), AJ-ról pedig 1857. márc. (II. 444. 151.)
- ⁸ **mert ő írt nekem** – Lévay levelének kelte: 1857. febr. 18. (878.)
- ⁹ **Felszólalása a Kazinczy-émlék ügyében igen szép volt** – Lévai József: *Nemzeti hála. Emlékezés Kazinczy Ferencre*. SzépirodKözl 1857. 14. sz. nov. 18. 317–324. és Kalauz 1857. dec. 5. 353–355. és dec. 12. 369–371.
- ¹⁰ **a pestiek azt mondják, hogy ilyet most nem lehet kivinni** – ld. Salamon Ferenc AJ-nak, 951. 1857. nov. utolsó hete
- ¹¹ **Demonstrációnak** – tüntetésnek (lat.)
- ¹² **féltek, hogy „írói nyugdíj intézet” lesz belőle** – A Bach-kormány kezdettől ellene szegült a magyar írók segélypénztára létrehozásának: csak magánúton szervezhették meg az adakozást 1854-ben Garay, 1855-ben Vörösmarty árván maradt családja számára. Az írói segélyegylet csak 1861. nov. 24-én jöhetett létre Károlyi István, az Akadémia igazgató tagja elnöklésével, akinek helyettese Eötvös József lett; AJ-t is az igazgató bizottság tagjává választották. Vö. AJ Bezerédj Istvánnának, 1246. 1861. jan. 13.; Gyulainak, 1259. 1861. febr. 1. és 13. között; Kemény AJ-nak, 1343. 1861. szept. 30. Ld. Pompéry János: *A magyar írók segélyegylete*. VU 1861. márc. 10. 116. és *A magyar írók segélyegyletének alakító közgyűlése*. VU 1861. dec. 1. 571–572.
- ¹³ **Invalidusnak** – rokkantnak (lat.)
- ¹⁴ **állomáson** – álláson

- ¹⁵ **(talán irtam volt neked)** – ld. AJ Tompának, **914.** 1857. jún. 26.
¹⁶ **Most Debreczenből hallék olyan szót, hogy meghínának** – ld. Kovács János AJ-nak, **963.** 1857. dec. 26.

965. Arany János – Kovács Jánosnak (1857. december 31.)

K: DRefKK Kt R 702. Világoskék föl., 21,5x13,5 cm. 1–2. levél

M: Csürös 1907. 415.

Válasz Kovács János 1857. dec. 26-i levelére (**963.**)

- ¹ **correspondenciát** – levelezést (lat.)
² **De nekem ez a hely mégis tormám marad** – vö. Kovács János AJ-nak, **963.** 1857. dec. 26-i levelével: „neked Kőrös nem tormád, ’s te nem akarsz férge lenni”
³ **didactrummal** – tandíjjal (gör.)
⁴ **vállalatot** – vállalkozást
⁵ **talán Debreczennek több respiriuma van: egyébiránt az még itt sem igen nyomasztóbb, mint ott** – respiriuma: lélegzetvétele (lat.); vö. Kovács János AJ-nak, **963.** 1857. dec. 26.
⁶ **24 órával távoztál el Gesztről az előtt, hogy én ott jártam** – AJ 1857. aug. 15-én érkezett meg Nagyszalontára, Szilágyi Sándornak 1857. aug. 19-én írt levele szerint (**931.**) közvetlenül azelőtt járt Geszten. Aug. 13-án indultak el és szept. 18-án érkeztek vissza Nagykőrösre (AJ Tompának, **939.** 1857. okt. 4.)
⁷ **De most biztatom magamat, hogy a vasútnak Debreczenig nyújtott jobbát majd csak elfogadod egyszer** – a Szolnok és Debrecen közötti útvonalat 1857. nov. 20-án nyitották meg
⁸ **Köszönsed nevében Kovács Pál urékat** – Kovács Pál AJ szalontai tanítója, aki a debreceni gimnázium igazgatója lett (ld. *AJÖM* XVI. 1176.)

1858

966. Arany János – Emich Gusztávnak (1858. január?)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **996.** 1858. ápr. 11.: „Emichre ráírtam volt, hogy disznóság 10 év óta nem számolni Murányról, de még csak nem is válaszolni levelemre.”

Emich Gusztáv (1814–1869): a *Murány ostroma* kiadója (1848); könyvkereskedését 1856-ban eladta Pfeifernek. Ld. *AJÖM* XV. 818. és XVI. 1151. Az *AJÖM* XVI. egy elveszett AJ-levélről tud; kötetünk két AJ- és egy Emich-levélről ad számot (mindhárom elveszett).

¹ **1858. január?** – a keltezés magyarázata az a feltevés, miszerint Emich mintegy három hónapig hallgatott AJ két levele között, beszámítva azt is, hogy AJ nem azonnal számolt be erről Gyulainak, akinek utoljára 1857. dec. 1-jén írt (**957.**) és karácsonykor találkozott vele (Tompának, **964.** 1857. dec. 29.)

967. Dózsa Dániel – Arany Jánosnak (1858. január 22.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Voinovich 1929. 245–246.: Dózsa Dániel „midőn *Zandirhám* hőskölteményét megküldi, emlékezteti a költőt: »Egyszer Budán egy bureauban dolgoztunk; önnek szokása volt számunkra papírból készített és tollszipkás szivarpipával kedveskedni« (858 jan. 22. kiadatl.)”

Dózsa Dániel (1821–1889): 1849-ben titkár a belügyminisztériumban. 1859 és 1868 között a KváriKözl szerkesztője. E korszakbeli művei: *Zandirhám* (1858), *Dózsa Dániel versei* (1859), *Kornizs Ilona* (1859), *Boronkay Margit* (1860). Kötetünk erről az elveszett levélről ad számot.

¹ **Dózsa Dániel elküldi *Zandirhám* c. hőskölteményét** – AJ *Dózsa Dániel: Zandirhám* címmel, a kritikai kiadás jegyzete szerint „talán 1858 végén vagy 1859 elején”, kritikát írt a műről; ez csak halála után jelent meg (*AJÖM* XI. 7–13.; jegyzet hozzá: 627–629.)

968. Kempelen Győző – Arany Jánosnak (1858. január 23.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: *AJÖM* I. 508.: „**Kempelen Riza sirkövére**. Kézirata egy kis papírszeleten volt; ráírva: *Kérték*. – Kempelen Győző jászberényi tanár kérte 1858. jan. 23. levelével, felesége sírjára.”

Kempelen Győző (1829–1865) 1857–1858-ban a jászberényi gimnáziumban tanított, 1859-ben a SzegHíradót indította meg. Szeged alkotmányos tiszti főjegyzője, 1861 és 1865 között a Hon munkatársa. Több (elsősorban nyelvtan-) tankönyvet írt.

¹ **Verset kér felesége sirkövére** – Kempelen Riza (1829–1858. jan. 1.) Tóth Kálmánné testvére volt; addig megjelent munkái: *Kempelen Riza beszélői* I–IV. Szeged, 1855, *Kempelen Riza újabb beszélői* I–II. Szeged, 1858, *Kibékülés*. Szeged, 1858.

969. Oláh Károly – Arany Jánosnak (1858. február)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **980.** 1858. márc. 3.: „Oláh Károly levele folytán nem siettem válaszolni, miután előbbi – s a tieddel hihetőleg egy napon útra kelt – levelemben érintetem volt a debreczeni historiát, s azt, hogy csep kedvem sincs cseberből vederbe szállni, vagy eben gubát cserélni. [...] Ezeket, tudomásul neked, ha O.[láh] K.[ároly] megint sürgetne.”

Oláh Károly (1826–1875): debreceni ügyvéd (akit AJ 1853. máj. 23-án Tompának lehetséges előfizetőként említett: *AJÖM* XVI. **507.** 228.), Kovács János javaslatának elfogadására kéri AJ-t (ld. Kovács János AJ-nak, **963.** 1857. dec. 26., AJ Kovács

Jánosnak, **965.** 1857. dec. 31. és Ercsey AJ-nak, **972.** 1858. febr. 5.). Vö. *AJÖM* XV. 871–872., *AJÖM* XVI. 1186.

970. Arany János – Emich Gusztávnak (1858. február – március?)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **996.** 1858. ápr. 11.: „Emichre ráírtam volt, hogy disznóság 10 év óta nem számolni Murányról, de még csak nem is válaszolni levelemre.”

¹ **1858. február–március** – ld. AJ Emichnek írt, 1858. januári levelének jegyzetét (**966.**)

971. Wölfel Jánosné – Arany Jánosnak (1858. február 4. vagy 5.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **974.** 1858. febr. 7.: „épen ma kaptam egy német levelet Wölfelnétől, ki hivatkozva arra, hogy már egyszer úgy is volt lakóm, kéri, hogy a házat adjam ki neki ismét: de mikor menne belé, azt nem írja.”

Wölfel (Völfel) János: nagyszalontai gyógyszerész, aki 1853-ban AJ házának bérlője volt (*AJÖM* XVI. 1227.)

972. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. február 5.)

K: NSzAJM 748. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **Hv** [?] **53.** 2 csontszínű fol., 27,9x22,2 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Arany János főgymnasio[u?]mi

tanár urnak, tisztelettel.

N.Kőrösön

Pecsétek: **Nagy Szalonta 7/2; Grosswardein 8/2; Nagy Kőrös 10/2.** 6 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **a levelet minden commentár nélkül, eredetiben közlöm** – Ercsey Oláh Károly debreceni ügyvéd (elveszett) levelét mellékeli (**969.**). Ld. AJ Ercseynek, **980.** 1858. márc. 3.

² **A francia császár<on> ellen elkövetett merényleten kívül** – ez III. Napóleon ellen 1858. jan. 14-én történt a párizsi opera előtt, sikertelenül

³ **a Gyulai–Jókai[!]-féle polemia** – Gyulai Dózsa György. *Színmű Jókaitól. A színpadi hatás, tragicum és a történelmi hűség* c. tanulmánya a dráma dramaturgiai és történelemábrázolási hibáit elemezte (BpSz 1857. I. köt. 466–474.; PN 1858. jan. 8–9.; *Dramaturgiai dolgozatok* I. Bp., 1908. 273–292.); ennek előzményeiről ld. Salamon Ferenc AJ-hoz 1857. nov. 20. előtt írt levelének 9. jegyzetét (**948.**). Jókai *Egy kis feleselés Gyulaival* c. válaszában azellen tiltakozott, hogy ő a köznépet kívánta volna bujtogatni az arisztokrácia ellen (MS 1858. jan.

5. és PN 1858. jan. 13.; *JMÖM* 1968. 9–13.); Gyulai újabb cikkében védelmezte álláspontját (*Egy kis pörpatvar* III. PN 1858. jan. 13–14. és *Dramaturgiai dolgozatok* I. Bp., 1908. 293–309.); Jókai *Végszó Csengerynek a kis pörpatvarban c.* cikke zárta a polémiát (MS 1858. jan. 16. 26. és *JMÖM* 1968. 15–16.). Ld. még a *JMÖM* 1968. jegyzeteit: 456–460.; 463–467. – Vö. AJ Ercseynek, **974.** 1858. febr. 7.

- ⁴ **Holnap nagyszerű Casino-bál lesz Szalontán. Azt hiszem hogy erre bátyám is, mint tiszteletbeli tag meg van hiva** – AJ tiszteletbeli tagságának oklevelét ld. Ercsey 1857. jún. 26-i (**915.**) levelének 2. jegyzetében
- ⁵ **Lina most Gyarmaton van** – Feketegyarmat (románul Iermata Neagră), Arad megyei község, Nagyszalontától délre
- ⁶ **a kispapékkal** – a káplánékkal; Nagyszalontán 1855-ben Csomor János volt a segédlelkész

973. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. február 5.)

K: MTAK Kt K 513/980. Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzásai. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 21,8x14 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Pest Nagy-Körösön.

Pecsétek: **Tornallya 6/2; Pesth 8/2; Nagy Körös** [...]. A 3–4. lapon 2x1,5 cm-es kivágás. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 428–429. (kihagyásokkal); *TMVM* 613–614.

Válasz AJ 1857. dec. 29-i levelére (**964.**)

¹ **stylust** – dolgozatot (lat.)

² **Multságom: a fiamat érdeklő végrendelet olvasgatása** – Bónis Barnabásné Pogány Karolina 1855 végén mintegy százholdas birtokot hagyott végrendeletében Tompa Mihály fiára. Vö. *TML*ev II. 527.

³ **mondj köszönetet nevemben az említett asszonyságnak** – elveszett levél (**976.** 1858. febr. 10.–júl. 9.)

974. Arany János – Ercsey Sándornak (1858. február 7.)

K: NSzAJM 600. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,8x13,8 cm. 1–4. levél. A boríték címzése:

Tekintetes

Ifj. Ercsey Sándor h.

ügyvéd urnak

Szeged

Orosháza felé N. Szalontán.

Pecsétek: **Nagy Körös 9/2, Szegedin 10/2, Nagy Szalontha** [?]. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 129–130. (kihagyásokkal); kiegészítés: Szendrey 1917.a

Válasz Ercsey 1857. dec. 20-i levelére (962.)

- ¹ **a decemberi küldeményről** – a szalontai házbér Vidovichtól utoljára fizetett 50 pftjáról (vö. Ercsey AJ-nak, 962. 1857. dec. 20. és 972. 1858. febr. 5.)
- ² **Adósa maradván még bátyám Janinak 25 pftjával.**” – Ld. Ercsey AJ-nak, 1855. okt. 14. *AJÖM* XVI. 754. 626. Arról az összegről van szó, amelyet AJ nagyszalontai házának vásárlásakor Ercsey Jánostól kölcsönbe kapott (ld. *uo.* 1055.).
- ³ **specificálsz** – részletezel (lat.)
- ⁴ **az oeconomiában** – a gazdasági életben (lat.)
- ⁵ **épen ma kaptam egy német levelet Wölfelnétől, ki hivatkozva arra, hogy már egyszer úgy is volt lakóm** – Wölfel János szalontai gyógyszerész 1853-ban volt AJ házának bérlője. Elveszett levél (971.)
- ⁶ **A gabona olcsó s ez nekem, szerencsétlen kupecznek szép vigasztalás** – vö. AJ Ercseynek, 941. 1857. okt. 17.
- ⁷ **Tompától, mióta kis fia meghalt, nem kaptam levelet, akkor igen** – 1857. okt. 24-én (942.)
- ⁸ **Pesten másfél éve hogy nem voltam** – azaz 1856 ősze óta, amikor Barabás Miklós AJ-képét festette (ld. AJ Ercseynek, 1856. okt. 3. *AJÖM* XVI. 848. 765.)
- ⁹ **famozus** – hírhedt (lat.)
- ¹⁰ **Gyulai kritikája a Szemlében alapos volt** – Gyulai: *Dózsa György. Eredeti történeti színmű 4 felv. Írta Jókai Mór.* BpSz 1857. I. köt. 466–474. A vita összefoglalását ld. Ercsey 1858. febr. 5-i levelének 3. jegyzetében (972.)
- ¹¹ **barbaries** – durvaság (lat.)
- ¹² **examen** – vizsga (lat.)
- ¹³ **az „istenek térdein fekszik”** – Homérosz: *Ilias*, XVII. 514.; XX. 435.; *Odüsszeia*, I. 267., 400.; XVI. 129. Devecseri Gábor fordításában: „csakhogy mindez az isteneink térdén fekszik még”. Vö. *Csaba trilógia* (utolsó dolgozat a trilógia második részéből): „Sokszor a bal végzet hever isten térdén”
- ¹⁴ **Kovács János azt írta Debreczenből, hogy kieszközlenék jóakaróim, hogy oda menjek tanárnak, ha kedvem van** – ld. Kovács János AJ-nak, 963. 1857. dec. 26.
- ¹⁵ **Megköszöntem** – ld. AJ Kovács Jánosnak, 965. 1857. dec. 31.
- ¹⁶ **Gyurival** – Rozvány Györggyel
- ¹⁷ **az árva gyűlésben** – az árvabizottmányi gyűlésben
- ¹⁸ **Balog Janit** – Balogh János (1813–1875)
- ¹⁹ **reméljük hogy a tavasszal megnyíló vasút a kert alá hoz benneteket** – a Budapest–Cegléd–Szolnok közötti vonal 1847. szept. 1. óta működött; a Cegléd és Kecskemét közötti szakaszt 1853. szept. 1-jén, a Szolnok és Debrecen közöttit 1857. nov. 20-án, a Nagyváradig tartót 1858. ápr. 24-én nyitották meg
- ²⁰ **süved** – sógorod

975. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. február 9.)

K: MTAK Kt K 513/1136. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 429–433. (kihagyásokkal); *AJVM* IV. 449–452.; *AJLev* 419–424.

Válasz Tompa 1858. febr. 5-i levelére (973.)

- ¹ **ha szerit tehetné, hogy kikaphasson, kikapna rajta** – ha szerit tehetné, hogy kifoghasson, kifogna rajta
- ² **csináljon commotiót** – mozogjon testben, lélekben (lat.)
- ³ **Probatum est** – ki van próbálva (lat.)
- ⁴ **hypocondricus** – képzelt beteg (gör., lat.)
- ⁵ **mint damoclesi kard** – A hagyomány szerint idősebbik Denisszos (Dionysius), aki az i. e. IV. században Siracusa uralkodója volt, udvaroncának, Damoclesnek úgy bizonyította be azt, hogy mennyire törekeny a tirannusok boldogsága, hogy fenséges lakomára hívta őt, amely közben állandóan fenyegette vendégét a feje fölé függesztett, lószőrön lógó meztelen kard. A történetet ld. pl.: Cicero: *Tusculumi beszélgetések*, 5. 61–62.; Pomponius Porphyrio: *Magyarzatok Horatius verseihez*, 3. 1. 17–18.
- ⁶ **Kedztem valamit** – Arany László lábjegyzete: „Talán az Utolsó magyar lehetett. Lásd alább a junius 5.-én kelt levelet.” (*AJLI* I. 431.); vö. AJ Tompának, **1015.** 1858. jún. 5.
- ⁷ **nulla dies sine linea** – ne legyen nap egy sornyi írás (eredetileg ecsetvonás) nélkül (lat.). – Plinius szerint Apellés görög festő mondása: „Apelli fuit [...] perpetua consuetudo numquam tam occupatum diem agendi, ut non lineam ducendo exerceat artem, quod ab eo in proverbium venit.” Magyarul: „Apellés [...] kitartott annál a szokásánál, hogy bármennyire is lefoglalták az ügyek-bajok, egy napja sem telt el úgy, hogy ne gyakorolta volna művészetét egy ecsetvonás erejéig; ebből származott azután a közmondás.” (*Naturalis historia*, 35. 84.)
- ⁸ **Ám olvasd tehát a kedves elhunytadat illető végrendeletet** – ld. AJ 1857. okt. 4-i levelének (939.) 4. jegyzetét
- ⁹ **consistoriumban** – egyházi tanácsban (lat.)
- ¹⁰ **tractussal** – egyházmegyével (lat.)
- ¹¹ **hypocondria** – képzelt betegség (gör., lat.)
- ¹² **a „fellegeterelő Zeüsz”** – a kifejezés 36-szor fordul elő a homéroszi eposzokban, először *Iliász* 1. 511. Devecseri Gábor fordításában: „fellegtorlaszoló Zeusz”
- ¹³ **légy kupetz!** – a búzavásárlásra nézve ld. AJ Ercseynek, **941.** 1857. okt. 17. és **974.** 1858. febr. 7.
- ¹⁴ **locó** – helyben (lat.)

- ¹⁵ **Irtam volt, hogy Szemerétől kaptam egy levelet és hogy válaszoltam is neki?** – Szemere Miklós AJ-nak, **952**. 1857. nov. 25. AJ válasza: **955**. 1857. nov. 29.
- ¹⁶ **Megbízásodat legközelebbi alkalommal teljesíteni el nem múlasztom** – ti. azt, hogy köszönje meg Tompa nevében Tisza Lajosné Teleki Juliannának az elküldött arcképeket és a verseskötetet (ld. Tompa AJ-nak, **973**. 1858. febr. 5.)
- ¹⁷ **Lévainak is irok már** – AJ Lévainak, **979**. 1858. febr. 24.
- ¹⁸ **Szász Károly régen nem volt itt** – utoljára 1857. okt. 27-én (AJ Tompának, **943**. 1857. okt. 28.)
- ¹⁹ **effective** – ténylegesen (lat.)
- ²⁰ **meg is házasodott már** – Szász Károly 1858 virágvasárnapján (márc. 28-án) házasodott meg újra (Szász Károly AJ-nak, **977**. 1858. febr. 15.)
- ²¹ **coquette** – kacér (fr.)
- ²² **Vasárnap itt voltak meghallgatni a káplánt** – Kovács Lajos segédlelkész
- ²³ **sullog be** – sompolyog be
- ²⁴ **deputatio** – küldöttség (lat.)
- ²⁵ **Azt hiszem, már nem sokára meg kellene jelenniök** – a *Tompa Mihály versei* I–V. c. kiadás 1858 tavaszán jelent meg

976. Arany János – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (1858. február 10. – július 9.)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **975**. 1858. febr. 9.: „Megbízásodat legközelebbi alkalommal teljesíteni el nem múlasztom” – ti. azt, hogy köszönje meg Tompa nevében Tisza Lajosné Teleki Juliannának az elküldött arcképeket és a verseskötetet (Tompa AJ-nak, **973**. 1858. febr. 5.). „Domokosról jut eszembe: valljon megköszönted-e Tiszánénak nevemben a küldeményt? még most sem késő.” (Tompa AJ-nak, **1012**. 1858. máj. 28.) „Tiszánénak a példányokat, igen is, megköszöntem, erről ne aggódjál.” (AJ Tompának, **1018**. 1858. júl. 3.)

977. Szász Károly – Arany Jánosnak (1858. február 15.)
K: MTAK Kt K 513/505. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1858 febr 15**. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 csontszínű föl., a 3. oldal jobb alsó sarka hiányzik. 23,1x14,6 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany János [egyb.] **tanár urnak**

Pest felé **Nagy Körös.** [egyb.]

Piros pecsét, **Szász P** felirattal. Pecsétek: **Ksztmiklós 16/2; Pesth 17/2; Nagy Körös 17/2**. 3 krajcáros bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 73–74. (kihagyással)

¹ **Gyulaytól fájdalmas meglepetéssel hallom hogy neheztelsz reám** – vö. AJ Gyulainak, **946**. 1857. nov. 6.

- ² **te azt meg ígérted sőt meg is kezdetted** – elveszett levél (AJ Szász Károlynak, 937. 1857. szept. 24.)
- ³ **egyszer csak minden magyarázat nélkül azt irtam hogy rögtön küldd Gy.[u-lai]hoz** – elveszett levél (Szász Károly AJ-nak, 945. 1857. nov. eleje)
- ⁴ **el g'schäftelhetem** – elüzletelhetem, eladhatom (né.)
- ⁵ „[E]z már csak sok baj egy legénynek” – mond Vörösm.[arty] – Vörösmarty: *Mese a' rózsabimbóru*
- ⁶ **hallám Tisza Kálmántól hogy Debrecenbe hínak; nem volna-e jobb elfogadni?** – ld. Kovács János AJ-nak, 963. 1857. dec. 26. és AJ Kovács Jánosnak, 965. 1857. dec. 31.
- ⁷ **hasonlít lelkülete szegény kis Pólikáméhoz** – Szász Polyxéna, Iduna (1831–1853): Szász Károly első felesége (vö. *AJÖM* XVI. 1168.). AJ verset írt Iduna verseskötetete elé és sírkövére (*AJÖM* VI. 28.)
- ⁸ **Virág vasárnapján** – 1858. márc. 28-án
- ⁹ **eskető papnak az öreg Báthorit akarjuk felkérni, – ki a lánynak rokona, nem azért hogy superintendens** – Báthory Gábor (1798–1872) 1835-től 1860-ig volt Nagykőrösön ref. lelkész, egyházkerületi főjegyző, főesperes, 1854-től 1859-ig helyettes püspök, 1857-től a tanítóképző kormányzótestületének elnöke. Az 1859 őszén kibocsátott prot. pátens ügyében tanúsított magatartása miatt lemondott a lelkészségről, 1860-ban miniszteri tanácsossá nevezték ki, 1861-ben nyugalomba vonult (ld. *AJÖM* XVI. 1135.). – superintendens: püspök (lat.)
- ¹⁰ **Tompáról tudsz-e valamit? Én semmit, már újra irok neki, mert hogy előbbi levelemre nem válaszolt, azt az utóbb rájött csapások miatt be nem számíthatom** – Szász Károly Tompához írt, említett levelei nem szerepelnek a *TML*ev-ben; Tompa 1858. jún. 19-i válaszát ld. *TML*ev I. 401. 292–293.
- ¹¹ **Fodor bácsiéknak** – Fodor Gerzson: nagykőrösi birtokos

978. Lévay József – Arany Jánosnak (1858. február 21.)

K: MTAK Kt K 513/307. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz 24/II 1858.** [1858 1848-ból jav.]. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 23,4x14,4 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés: **Tekintetes**

Arany János urnak tisztelettel.

Nagy Kőrös.

– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: *AJLI* II. 29–30. (kihagyásokkal)

¹ **in parentesi** – zárójelben (lat.)

² **hogy a debreczeniek meg akarnák tőled fosztani NagyKőröst** – vö. Kovács János AJ-nak, 963. 1857. dec. 26. és AJ Kovács Jánosnak, 965. 1857. dec. 31.

- ³ **Azt mondom én erre a Mártonféle Német grammatikából, hogy „a sír az Olympus tetején is csak sír”!** – Márton József (1771–1840): *Német grammatika, ahoz tartozó grammatikai gyakorlásokkal, egy új német olvasókönyvvel [!] és szókönyvvel [!] együtt*. Bétsben, 1810.³ 148.
- ⁴ **a capite** – fejtől (lat.); vö. „a capite foetet piscis” (fejtől büzlik a hal) szentencia. A kifejezést ld. Rotterdami Erasmus: *Adagia*, no. 3197.
- ⁵ **dissolutiója** – felbomlása (lat.)
- ⁶ **naturalista módra** – természetes módon, a magunk erejéből (lat.)

979. Arany János – Lévay Józsefnek (1858. február 24.)

K: MTAK Kt K 513/349. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,8 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 600.)

M: *AJLI* II. 30–34.; részlet: Tanár 1942.; *AJVM* IV. 452–454.; *AJLev* 424–428.

Válasz Lévay 1858. febr. 21-i levelére (**978.**)

¹ **Szépen megköszöntem az egész históriát** – vö. Kovács János AJ-nak, **963.** 1857. dec. 26. és AJ Kovács Jánosnak, **965.** 1857. dec. 31.

² **„Clitellas dummodo portem meas”** – helyesen: dummodo. Phaedrus: 1. 15. (*Számár az öreg pásztorhoz*), 10. (az utolsó) sor. Terényi István fordításában: „A nép fölé ha új uralkodó kerül, / Ez gyakran pusztá névcsereét jelent csupán. / E tételt illusztrálja kurta kis mesém. / Félénk aggastyán egy csacsit legeltetett / A réten, s meghallván az ellenség zaját, / Nógatni kezdte szürkéjét, hogy fussanak. / De az nyugodt flegmával ezt kérdezte: »Mondd, / A győző majd két nyeret rak rám egy helyett?» / Nemmel felelt a vén. »No, akkor egykutya, / Kinek szolgállok, míg terhet kell hordanom.«”

³ **Szinte** – szintén

⁴ **Tropusok, figurák** – képes kifejezések (gör.), szóalakzatok (lat.)

⁵ **zumtuchel** – a *Halotti Beszéd* harmadik szava

⁶ **Olvasókönyv Lonkai II.** – Lonkay Antal: *A magyar irodalom ismertetése a legrégibb időktől napjainkig. Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára*. Pest, 1855. I–II.

⁷ **pápistasággal** – katolikussággal

⁸ **Censeáalom** – ellenőrzöm (lat.)

⁹ **extractust** – kivonatot (lat.)

¹⁰ **KK.** – kézikönyv

¹¹ **Toldi Példatárát** –Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története. (Ó- és középkor). Példatárral*. Pest, 1851. 2. jav. kiadás: Pest, 1852. I–II.

¹² **resolválunk** – magyarázunk (lat.)

¹³ **syntaxisra** – mondattanra (lat.)

¹⁴ **Metamorph.[oses]** – Ovidius: *Metamorphoses*

- ¹⁵ **Livius** – Livius: *Ab urbe condita*
- ¹⁶ **Stilust** – dolgozatot (lat.)
- ¹⁷ **praegnans** – lényeges, tartalmas (lat.)
- ¹⁸ **indebindéjét** – csinját-binját, tartozékát
- ¹⁹ **pro forma** – forma szerint (lat.)
- ²⁰ **Virágvasárnap** – 1858. márc. 28-án
- ²¹ **Tompa, hosszú hallgatás után, csak mostanában írt nekem** – 1858. febr. 5-én (973.)
- ²² **Az irodalmi patvarról bölcsen hallgatsz** – ez a Gyulai–Jókai vita: ld. Ercsey AJ-nak, 972. 1858. febr. 5. 3. jegyzet
- ²³ **Halász Dezső és Tubolyi Victor** – Halász Dezső (1835–1910): 1859-ben – oklevél nélkül – befejezte orvosi tanulmányait, ezután a GyőriKözl segédszerkesztője, majd Pécelen Szemere Pál iródiákja; 1861-ben Pest megye levéltárában segéd, 1865-től a földhitelintézetben dolgozik. – Tuboly Victor (1833–?): ügyvéd és birtokos, 1861-től Zala megyei aljegyző. A fővárosi és a Zala megyei hírlapokba írt költeményeket. Ekkori munkája: *Költészet csirái*. Nagy-Kanizsa, 1853.
- ²⁴ **Ezt tanítja Szegfi Mór** – Szegfi Mór Mihály (1825–1896): ebben az időben költeményeket, elbeszéléseket, tárcákat írt a Hf-ba, a Dcs-ba, a Religióba, a Csall-ba és a SzépirodKözl-be. Munkái: *Magyar ragozási táblázat*. Pest, 1853, *Kis bajok, nagy gondok. Regényes képek*. Pest, 1856, *A harmadik szomszéd*. Pest, 1857, *A világ csudái*. Pest, 1857. – A kérdéses cikk: *Kritikánk, tudományunk és szépirodalmunk*. SzépirodKözl 1858. jan. 28. 812–814., jan. 31. 836–839., febr. 4. 865–867., febr. 7. 881–884., febr. 18. 959–962.
- ²⁵ **De hagyjuk őket forogniok keserű levőkben** – „A’ vak csillag, ez a’ nyomoru föld / Hadd forogjon keserű levében.” (Vörösmarty: *A’ vén cigány*)

980. Arany János – Ercsey Sándornak (1858. március 3.)

K: NSzAJM 601. Világoskék fol., 21,7x13,8 cm. 1–2. levél. A borítékon címzés:

Tekintetes

Ifj. Ercsey Sándor

h. ügyvéd urnak.

N. Szalontán.

Piros pecsét, **AJ** felirattal. 6 kr-os bélyeg. Pecsétek: **Nagy Körös 5/3, Szegedin 5/3, Nagy Szalontha 7/3.** – Ercsey Károly hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 131–132.

Válasz Ercsey 1858. febr. 5-i levelére (972.)

¹ **Oláh Károly levele folytán** – elveszett levél (969.)

² **előbbi – s a tieddel hihetőleg egy napon útra kelt – levelemben** – AJ Ercsey Sándornak, 974. 1858. febr. 7.

- ³ **érintettem volt a debreczeni historiát** – tehát azt, hogy Kovács János 1857. dec. 26-án írt levelében (963.) Debrecenbe hívta tanárnak, mire ő dec. 31-én (965.) azt válaszolta, hogy inkább Nagykőrösön marad
- ⁴ **denique** – végre is (lat.)
- ⁵ „**a sir az Olympus tetején is csak sir**” – tanultuk a Márton grammatikában – ld. Lévy AJ-nak írt, 1858. febr. 21-i levelének 3. jegyzetét (978.)
- ⁶ **az általad felhozott irodalmi perben** – a Gyulai és Jókai közötti vitában; ld. Ercsey AJ-nak, 972. 1858. febr. 5. 3. jegyzet
- ⁷ **t. Nagy Sándor öcsémet** – Nagy Sándor (1825–1885): nagyszalontai lelkész. Ld. *AJÖM* XVI. 1185.
- ⁸ **Botránys dolog, hogy születésem napja** iránt bizonytalanságban kell élnem – Ezt Toldy Ferenc számította ki: „1817-ben martius 8-ika előtti vasárnap martius 2-ika volt, s így épen ma telik be ismét egy éve áldott életednek.” (AJ-nak, 1876. márc. 2.) Idézi Voinovich 1929. 13.
- ⁹ **Apám neve György, anyámé Megyeri Sára, keresztapám valami Ács Bagosi, k.[ereszt] anyám Bujdosó (Sára?)** – AJ szülei: Arany György (1762–1844); Arany Györgyné Megyeri Sára (1772–1836); keresztapja Bagosi Mihály, keresztanyja Bujdosó Sára. Ld. *AJÖM* XV. 797. és XVI. 1130. ill. Voinovich 1929. 12–13.

981. Arany János – Szász Károlynak (1858. március 4.)

K: MTAK Kt K 513/569. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: 5. Arany László narancssárga ceruzás zárójeli. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,8x13,8 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Tiszt. Szász Károly ref.
lelkész urnak.

Kun- Szentmiklós.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 3/3; Pesth 6/3; Kunszmiklós 8/3; [Nach] Abgang der Post.** 3 krajcáros bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 74–75.

Válasz Szász Károly 1858. febr. 15-i levelére (977.)

¹ **raptusában** – elragadtatásában (lat.)

² **correspondensi** – levelezői (lat.)

³ **Io Paeán!** – Ἰω – víg görög indulatszó; *παίαν* – győzedelmi kiáltás, eredetileg győzelmi ének

⁴ **Thalassio!** – a római mitológia nászistene, akihez akkor fohászkodtak, amikor az új menyecskét bevezették a férj házába

⁵ **classice** – klasszikusan (lat.)

- ⁶ **Változás helyzetemben: ez jó volna, de nem úgy, hogy Kőrösi homokból Debreczeni homokba költözzem** – vö. Kovács János AJ-nak, **963**. 1857. dec. 26. és AJ Kovács Jánosnak, **965**. 1857. dec. 31.
- ⁷ **privátim** – magánúton (lat.)
- ⁸ **Tompáról igen is, tudok valamit. Ő nekem hosszú hallgatás után, irt a mult hóban.** – Tompa AJ-nak, **973**. 1858. febr. 5.
- ⁹ **circulus vitiosus** – ördögi kör (lat.)

982. Arany János – Kempelen Győzőnek (1858. március 12.)

A levél: **K:** MTAK Kt K 376/8. 2 megrongálódott, szürke fol. 21,5x13,7 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tek.

Kempelen Győző gymnas.

Tanár úrnak

Jász-Berény

Postai pecsétek: **Nagy Körös 12/3; Czegléd 13/3; Jász Berény 13/3; Nach Abgang der Post.** 3 kr-os bélyeg.

M: *AJÖM* I. 508. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 54.

A vers: **K:** MTAK Kt K 376/9. Csontszínű, gyászkeretes, elsötétedett fol. 21x11,5 cm. 1. szöveg, 2. üres. – K 376/10 jelzettel itt található Kempelen Gyulának, az országos kaszinó titkárnak és pénztárosának Beöthy Zsolthoz szóló, 1893. jún. 7-i levele is, amely a két kéziratot a Kisfaludy Társaság ereklyegyűjteményének ajánlja fel.

M: *AJÖM* I. 281. *Kempelen Riza sírkövére* címmel, a 2., 3., 4. sor végén más központosítással, mint a kéziratban; kurziválás nélkül a 2. sor végén. Különbség még: zendült.

¹ **sans gêne** – minden gond nélkül (fr.)

² **Az irgalom atyja** – vö. „Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.” AJ: *Ágnes asszony*

983. Heckenast Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. március 15.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **984**. 1858. márc. 16.: „Heckenasttól ma kapok egy levelet, s javitnivaló ivateit Toldi népszerű kiadásának. Ez iránt ohajtom tanácsodat.”

984. Arany János – Csengery Antalnak (1858. március 16.)

K: MTAK Kt K 513/71. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 21,9x14,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 159–161.

- ¹ **A sors már ezt így mérte.**” – „A sors ezt már így mérte” (Kisfaludy Sándor: *Himfy. A kesergő szerelem*, 173.)
- ² **bona fide** – jóhiszeműen (lat.)
- ³ **Herr Prof. Arany &c. überlässt [...]** – Magyarul: Arany tanár úr &c. átadja &c. Heckenast Gusztáv úrnak *Toldi (Toldi estéje)* című [...] költeményét egy kétféle kiadásban (díszkiadásban és népszerű kiadásban) megjelenő új kinyomtatásra olyan módon, hogy szerző úr mindaddig nem lesz jogosult e költemény újabb kiadását megjelentetni, ameddig a Heckenast G.[usztáv] úrtól vállalt mindkét kiadás egészen el nem kelt. Ezzel szemben szerző úrnak jogában áll a megnevezett költeményt, mindkét kiadás megjelenésétől számított három év elteltével, műveinek egy nagyobb gyűjteményébe felvenni és így mint összes műveinek integráns alkotórészét kiadni.
- ⁴ **a Volks-Ausgabert** – a népszerű kiadást (né.)
- ⁵ **malitiával** – rosszakarattal (lat.)
- ⁶ **az ein<e> Abdruck** – az egy kinyomtatás (né.)
- ⁷ **szinte** – szintén
- ⁸ **Gyulaít köszöntöm: megy-e már professornak?** – Gyulai házasságáról és a kolozsvári tanárságról, amelyet Szendrey Ignác a házasság feltételül szabott, AJ Gyulai 1858. ápr. 9-i leveléből értesült (994.)
- ⁹ **Mikor küldi már haza könyveimet?** – a bekötendő könyvekre nézve ld. még AJ Csengerynek, 989. 1858. márc. 28.; Gyulai AJ-nak, 994. 1858. ápr. 9.; a keresett Firdauszi-kötetre és a *Budapesti Árvízkönyvre* nézve ld. Salamon AJ-nak, 1031. 1858. szept. 20.; Shakespeare és Planche könyvére nézve ld. AJ Gyulainak, 1055. 1858. dec. 22. – Abú'l-Qászem Manszúr Firdauszi (934?–1020?); ld. *AJÖM* XVI. 1156.
- ¹⁰ **Örülök, hogy a Naplót nem ütötték egészen agyon** – Kemény Zsigmond második szerkesztésének idején (1857. dec. 10-tól) a hatóságok több ízben megintették vagy lefoglalták a PN-t; 1858. febr. 17. után két hónapra tiltották be. Ennek ellenére a lap márc. 16-tól ismét megjelenhetett. (*MST* II/1. 375–376.)

985. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1858. március 19.)

K: MTAK Kt K 513/53. 2 csontszínű fol., 22,9x14,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.). Kéziratmásolat: OSzK Kt

M: *AJLI* II. 161–162. (kihagyással)

Válasz AJ 1858. márc. 16-i levelére (984.)

¹ **„ein Abdruck in zweierlei Ausgaben”** – egy kinyomtatás kétféle kiadásban (né.)

² **„ein Abdruck”** – egy kinyomtatás (né.)

³ **bélyegdíjt** – illetéket

986. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1858. március 21. és 24. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.: „Heckenastnak irtam s ő válaszolt”. Ld. AJ Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16. és Csengery AJ-nak, **985.** 1858. márc. 19.

¹ „ein Abdruck in zweierlei Ausgaben” – egy kinyomtatás kétféle kiadásban (né.)

987. Deák Ferenc – Arany Jánosnak (1858. március 22.)

K: MTAK Kt K 513/89. 2 csontszínű fol., 21,4x13,7 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 139–140.

¹ **Az e' képpen el fogadott engedményeket küldje Ön ismét hozzám** – AJ aláírta és visszaküldte a kért „engedményeket”: ld. Deák AJ-nak, **1009.** 1858. máj. 13. – Az előzményeket ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25. és Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.

988. Heckenast Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. március 26.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.: „Heckenastnak irtam s ő válaszolt. [AJ Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **988.** 1858. márc. 26.] Mutogatja levelében, hogy ő a jog terén áll. Végül mind két mű népszerű kiadására pótlékot ígér 200–200 forintot. Abba veti lábát – mit én is elismerek – hogy szóval kikötötte a szerződés alkalmával, hogy a népi formatum ne egyszerre, hanem később jelenjék meg. Ő még arra is akar emlékezni, hogy én beleegyeztem, miszerint a népi formatumot csak akkor bocsássa világ elé, ha a diszformatum nagyobb része elkelt. Én erre nemcsak nem emlékszem, de nem is egyeztem ilyenbe. Mindazáltal van egy argumentuma, mellyel állítását törvény előtt valószínűvé tehetné. Nevezetesen azt hozza fel, hogy midőn 9 hónappal később »Toldi estéjére« alkudtam vele, nemcsak óvást nem tettem a népformatum késedelme miatt, sőt az első szerződés szavait szórul szóra fel hagytam venni a második contractusba is. Igaz. Ezzel ő mindig kimutathatja, hogy a két formatumnak nem egyszerre kellett megjelenni, legalább hogy én az einer Abdruck [!] [egy kinyomtatás] dacára még kilencz hónap mulva sem követeltem azt. Mellettem szól az einer Abdruck [!] [egy kinyomtatás] kifejezés, mystificálva a zwei Ausgaben-nel [két kiadással].” Vö. még AJ Heckenastnak, **998.** 1858. ápr. 17.: „Csodálkozva olvasám Kegyed tegnapról kelt levelét, melyben felszólít, hogy mártz. 26-diki iratára válaszoljak.”

Válasz AJ 1858. márc. 21. és 24. közötti levelére (**986.**)

989. Arany János – Csengery Antalnak (1858. március 28.)

K: MTAK Kt K 513/72. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 21,7x13,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Csengery Antal urnak.

Pesten.

Széputcza 3. szám.

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 28/3; Pesth 29/3.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 163–164. (kihagyással)

Válasz Csengery 1858. márc. 19-i levelére (**985.**)

- ¹ **bármennyire óhajtanék köztetek időzni, visszatart valami** – talán már ekkor Arany Juliska vonzódása Báthory Gábor fiához (ld. *AJ* Erceynek, **1096.** 1859. aug. 15. 17. jegyzet)
- ² **Heckenastnak irtam s ő válaszolt** – *AJ* Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között.; Heckenast *AJ*-nak, **988.** 1858. márc. 26. (mindkét levél elveszett)
- ³ **contractusba** – szerződésbe (lat.)
- ⁴ **einer Abdruck [!]** – egy kinyomtatás (né.)
- ⁵ **mystificálva** – ködösítve (né.)
- ⁶ **a zwei Ausgaben-nel** – a két kiadással (né.)
- ⁷ **szűzvállas** – adózás alól mentes
- ⁸ **desperatus** – kétségbeesett (lat.)
- ⁹ **volenti non fit injuria** – azon, aki maga is úgy akarja, nem esik jogtalanság (Ulpianus)
- ¹⁰ **Úgy hallom, annyira megerőltette magát az én könyveim után való futkosásban** – Gyulai *AJ* könyveit köttette be Pesten; ld. még *AJ* Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16.; Gyulai *AJ*-nak, **994.** 1858. ápr. 9.; a keresett Firdauszi-kötetre és a *Budapesti Árvízkönyvre* nézve ld. Salamon *AJ*-nak, **1031.** 1858. szept. 20.; Shakespeare és Planche könyvére nézve ld. **1055.** *AJ* Gyulainak, 1858. dec. 22.
- ¹¹ **tüdölobbot** – tüdőgyulladást
- ¹² **Deák F.[erenc] egy kedves levél kíséretében megküldé a mult héten gyermekeim számára a vasgyár engedményeket** – **987.** 1858. márc. 22.
- ¹³ **Jut-e eszedbe, mi történt most egy éve?** – Csengery 1857 húsvétján (ápr. 12–13.) Salamonnal és Gyulaival együtt meglátogatta *AJ*-t (ld. *AJ* Tompának, **899.** 1857. ápr. 19.)

990. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1858. április 1. vagy 2.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: *AJ* Gyulainak, **996.** 1858. ápr. 11.: „Talán tudod a Heckenasttali historiámat. Ő nekem 400 forint pótlékot ígért, én bizonyos tekintetből még 75-öt rá kértem, s kijelentését annak, hogy midőn a »Kisebb versek« tulaj-

doni joga viszaszáll rám (még 3 év van hátra), akkor Toldiról is rendelkezhessem, nem külön, hanem összes kiadásra. Az óta ez is hallgat, tán nincs inyére a módosítás, pedig ez csekély.” AJ Heckenastnak, **998**. 1858. ápr. 17.: „Csodálkozva olvasám Kegyed tegnapról kelt levelét, melyben felszólít, hogy mártz. 26-diki iratára válaszoljak. Én arra, mindjárt ápril 1-ső vagy 2-dik napján válaszoltam, de levellem e szerint elveszett, a mi közöttünk még eddig nem történt.” Újabb levelében összefoglalja az elveszettben írottakat. – A vita előzményei: Heckenast AJ-nak, **983**. 1858. márc. 15.; AJ Csengerynek, **984**. 1858. márc. 16.; Csengery AJ-nak, **985**. 1858. márc. 19.; AJ Heckenastnak, **986**. 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **998**. 1858. márc. 26.; AJ – Csengerynek, **989**. 1858. márc. 28.

991. Arany János – Tomori Anasztáznak (1858. április 2. előtt)

K: Elveszett. Utalás a levélre: Tomori AJ-nak, **992**. 1858. ápr. 2.: „Azon kis aggodalmadon, hogy a Petőfi-szoborra előfizetni elkéstél, nagy okom van örülni; mert ime kedves leveledet eredményezé számomra.”

¹ **nem késett-e el a Petőfi-mellszoborra való előfizetésről** – a Petőfi-mellszobor készítőjének kérdése mindmáig eldöntetlen maradt: nem tudni, kinek a művéről van szó

992. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1858. április 2.)

K: MTAK Kt K 513/895. 2 világoszöld fol. „**Tomori**” nyomattal, 21,8x14 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Arany János tanár úrnak
tisztelettel**

Nagy-Kőrös.

Pecsétek: **Pesth 2/4; Nagy Kőrös 3/4; Nach Abgang der Post.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ elveszett levelére (**991.**)

¹ **epithetont** – jelzőt (gör.)

² **Van is erre egy titkos tervem** – Tomori terve talán a magyar Shakespeare-fordításokkal volt kapcsolatban; ld. AJ-hoz írt, 1858. nov. 14-i levelét (**1041.**)

³ **a husvétnapokra** – 1858. ápr. 4–5-re

⁴ **egy kedves antik-magyar család körébe** – az „antik-magyar” kifejezés utalás a magyarosított nevű Tomori „új-magyar” voltára

⁵ **Jelenleg egy szobrászati-egylet tervén dolgozom** – Tomori a képzőművészeteknek is mecénása volt; szobrászati egylet-tervére nézve nem találtunk adatokat

993. Arany János – Csengery Antalnak (1858. április 6.)

K: MTAK Kt K 513/73. Világoskék fol., vízjel: **ARANY JÁNOS**. 21,7x13,8 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 165. (kihagyással); *AJLev* 428–429.

¹ **talán e fordítás jó lesz a Szemlébe** – *Ballada Goethe után*. BpSz 1858. II. köt. 424–429.; az *ÖK*-ben (II. 292–296.): *Ballada az elűzött és visszatért grófról*. Ld. Voinovich Géza jegyzetét: *AJÖM* I. 509.

² **Goethe** – Johann Wolfgang Goethe (1749–1832); ld. *AJÖM* XV. 828. és XVI. 1159.

³ **fogadom, többen tudják könnyv nélkül a vashámorba-menést, mint a hányan ezt elolvasták** – Schiller: *Der Gang nach dem Eisenhammer*, ford. Rónay György, *Út a vashámorba* címmel

⁴ **Vártam Gyulait az ünnepekre** – húsvét 1858-ban ápr. 4–5-ére esett

994. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1858. április 9.)

K: MTAK Kt K 513/136. Csontszínű fol., 20,7x17,2 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLEv* **288**. 344–345. (Kézírtatos másolat: Voinovich V. 58–60.)

¹ **négy hónapja, hogy nem vagyok a magamé s a belküzdelmek egész éveit életem át** – ld. Gyulai Szendrey Júliának, 1858. febr. 9. *GyPLEv* **284**. 343.; Gyulai két keltezetlen levelét Szendrey Marinak (1858. ápr. 2. előtt), *uo.* **285**. és **286**. 343., 344. és Gyulai Szendrey Marinak, 1858. ápr. 2. *uo.* **287**. 344.

² **Mindennemű kételyen átmentem, mindent meggondoltam s Húsvét első napján megkértem a lányt** – 1858. ápr. 4-én

³ **Neve Szendrey Mari, az egykori Petőfiné testvére** – Szendrey Mari (1838–1866); Szendrey Júlia (1828–1868)

⁴ **az atya annyival engedékenyebb volt irántam** – a földbirtokos Szendrey Ignác (1800–1895), a Károlyi-uradalom felügyelője, azt szabta feltételül, hogy Gyulai tanári állást vállaljon

⁵ **Elfogadtam a tanárságot** – Gyulai 1858 nyarán került Kolozsvárra, ahol 1862 nyaráig magyart és latint tanított a református kollégiumban

⁶ **Petőfiné példája talán elég ok lett volna arra, hogy visszariadjak** – Az özvegyen maradt Szendrey Júlia 1850. jún. 27-én ment férjhez Horvát Árpád egyetem tanárhoz (1820–1894); ld. Kiss–Kerényi 1992. 283. – Vö. „Gyalázatos nő!” Gyulai Szász Károlynak, 1850. szept. 14. (*GyPLEv* **40**. 56.); *AJ: A honvéd özvegye* (*AJÖM* I. 93–98. Jegyzet hozzá: 437.); *AJÖM* XV. 883–885. Ld. Imre 1996. 14–22.

⁷ **Könyveidet magam viszem ki Pünkösdre** – 1858. máj. 23-án. A bekötendő könyvekre nézve ld. *AJ* Csengerynek, **984**. 1858. márc. 16. és **989**. 1858. márc.

28.; a keresett Firdauszi-kötetre és a *Budapesti Árvízkönyvre* nézve ld. Salamon AJ-nak, **1031**. 1858. szept. 20.; Shakespeare és Planche könyvére nézve ld. **1055**. AJ Gyulainak, 1858. dec. 22.

995. Emich Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. április 11. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **996**. 1858. ápr. 11.: „Emichre ráírtam volt, hogy disznóság 10 év óta nem számolni Murányról, de még csak nem is válaszolni levelemre. Válaszolt és számolt, kitüntetvén, hogy én vagyok neki adós néhány forinttal, s pénzének, melyet a kiadásba ölt, kamatjával.”
Válasz AJ 1858. február–március hónapban írt levelére (**970**.)

996. Arany János – Gyulai Pálnak (1858. április 11.)

K: MTAK Kt K 513/175. 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* **289**. 345–346.; *AJLev* 429–431. (Kéziratos másolat: Voinovich V. 63–64.)

Válasz Gyulai 1858. ápr. 9-i levelére (**994**.)

¹ **nőm látta egyszer – úgy gondolom én is – gyermekkorában** – Ez a találkozás feltehetőleg 1848 december elején történt Debreczenben, amikor AJ-ék Petőfi hívására utaztak oda (ld. Petőfi AJ-nak, 1848. dec. 1. *AJÖM* XV. **170**. 235–236.). AJ ezt jegyezte fel a levélre: „NB. E hó elején csakugyan voltam Debreczenben, nőmmel együtt. Petőfi akkor ipával és napával egy háznál lakott, békeségben, bár nem minden panasz nélkül. Dec. 10-én értünk haza Szalontára, s 15-én meglétt Zoltán, kit e szerint nőm nem tarthatott keresztvízre. –” (*Uo.* 236.)

² **partie** – házasság (fr.)

³ **et comp[agnie]** – és társai (fr.)

⁴ **épen táborozást kezdesz** – Gyulai két, a nőírók ellen írt cikkéről van szó: *Flóra 50 költeménye* (PN 1858. ápr. 8., 9., 13., 18.) és *Flóra 50 költeménye. Andersen meséi. Fordította Szendrey Júlia* (PN 1858. május 15.). A kiváltott ellenbírálatok: Szabó Richárd (névtelenül): a *Bel- és külföldi hírek* rovatban (Db 1858. ápr. 11. 179.), Jókai Mór: *Bajza Lenke munkái* (MS 1858. jún. 24. 297., jún. 29. 305., júl. 3. 313.), Brassai Sámuel: *Felnyitott levél Gyulai Pálhoz* (SzépirodK 1858. ápr. 25. 1397–1400., ápr. 29. 1421–1425., máj. 2. 1445–1449.), Brassai Sámuel: *Tiltakozás* (PN 1858. jún. 27.), Szendrey Julia: *A Pesti Napló* 61., 62. s 65. száma (Növ 1858. jún. 20. 385–388., jún. 27. 401–407.) – Vö. *GyPLev* 639.

⁵ **blue-bottle-ke**t – búzavirágokat (ang.), valószínűleg ’kékharisnya’ (blue-stocking) értelemben

- ⁶ **Válaszolt és számolt, kitüntetvén, hogy én vagyok neki adós néhány forinttal, s pénzének, melyet a kiadásba ölt, kamatjával** – Emich AJ-nak, **995.** 1858. ápr. 11. előtt (elveszett levél)
- ⁷ **Talán tudod a Heckenasttali historiámat** – ld. Heckenast AJ-nak, **983.** 1858. márc. 15.; AJ Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16.; Csengery AJ-nak, **985.** 1858. márc. 19.; AJ Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **998.** 1858. márc. 26.; AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.; AJ Heckenastnak, **990.** 1858. ápr. 1. vagy 2.
- ⁸ **„Kisebb versek”** – *Arany János kisebb költeményei* I–II. Pest, 1856.
- ⁹ **Olvastad-e goethei balladámat** – *Ballada, Goethe után* (BpSz 1858. II. 424–429.). Az *ÖK* között (208–211.): *Ballada az elűzött és visszatért grófról. (Goethe.)*

997. Heckenast Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. április 16.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Heckenast Gusztávnak, **998.** 1858. ápr. 17.: „Csodálkozva olvasám Kegyed tegnapi kelt levelét, melyben felszólít, hogy mártz. 26-diki iratára válaszoljak.” – Az előzmények: Heckenast AJ-nak, **983.** 1858. márc. 15.; AJ Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16.; Csengery AJ-nak, **985.** 1858. márc. 19.; AJ Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **998.** 1858. márc. 26.; AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.; AJ Heckenastnak, **990.** 1858. ápr. 1. vagy 2.

998. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1858. április 17.)

K: Elveszett

M: Schöpflin 1938. 87–88.

Válasz Heckenast Gusztáv 1858. ápr. 16-i levelére (**997.**)

¹ **miért s mennyiben sérelmes rám nézve Toldinak újranyomatása** – a vita előzményei: Heckenast AJ-nak, **983.** 1858. márc. 15.; AJ Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16.; Csengery AJ-nak, **985.** 1858. márc. 19.; AJ Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **998.** 1858. márc. 26.; AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.; AJ Heckenastnak, **990.** 1858. ápr. 1. vagy 2.; Heckenast AJ-nak, **997.** 1858. ápr. 16.

² **Geschäftben** – üzletben, ügyletben (né.)

³ **úgy látszik örökre, elvesztettem** – Vahot Imre 1851 elején értesítette AJ-t, hogy kiadatlan kéziratait vette meg Szilágyi Sándortól, aki nem kapta meg a további kiadási engedélyt (*AJÖM* XV. **269.** 325.). AJ válaszában jelezte, hogy Szilágyi az ő tudta nélkül adta el verseit, amelyeknek árával még tartozik (1851. jan. 20.? *AJÖM* XV. **276.** 330.). A részletes elszámolást ld. AJ 1851. jún. 4-i, Szilágyinak írt levelében (*AJÖM* XV. **299.** 370.).

999. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. április 17.)

K: MTAK Kt K 513/1137. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,7 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 434–435. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1858. febr. 5-i levelére (**973.**)

¹ „**aecri somnia**” – Horatius: *Ars poetica (Episztolák, II. 3. 7.)*. Muraközy Gyula fordításában: „lázbeteg álma”

² **magazinjába** – raktárába, tárházába (fr., né.)

³ **a „fátyolt”** – Tompa lovát

⁴ **junói** – Juno: Hérának, a házasság istennőjének, az asszonyok védőjének latin neve

⁵ „**heu! quantum alter ab illo Tompa erat**” – „jaj! mennyire más volt, mint az a Tompa” (lat.); „Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo Hectore” (Vergilius: *Aeneis, II. 274–175.*). Lakatos István fordításában: „Ó, mily szörnyű volt, mily egészen más, mint az a Hector”. Vö. „Kivéve a Laczkó fiam kalapját, mely »heu quantum alter ab illo« – amit elvitt. (AJ Ercseynek, 1856. okt. 3. *AJÖM* XVI. **848.** 764. Jegyzet hozzá: 1106.)

⁶ „**kinlódium**” – a kollégium

⁷ **Ha nem is olyan, mint a Szász K.[ároly] boldogsága, ki most virágzik másodszor** – ld. Szász Károly AJ-nak, **977.** 1858. febr. 15.

1000. Mentovich Ferenc – Arany Jánosnak (1858. április 18.)

K: MTAK Kt K 513/387. 2 csontszínű fol. 22,8x18,6 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: Kiadatlan

¹ **stichliroz** – bökdös (né.)

² **bouquet-jának** – zamatának (fr.)

³ „**a vasvári verebeket**” – AJ kedves nótáját (Kodály–Gyulai 1952. 38.)

⁴ **ferbliztem** – ferbli: magyar kártyajáték, amelyben az nyer, aki négy ugyanazon színből való lapjával a legnagyobb értéket éri el (né.)

⁵ **az olájt** – az *Oláj nótát* (Kodály–Gyulai 1952. 15.)

⁶ **állomásoknak** – állásoknak

⁷ **Szelekivel** – Szilágyi Sándorral (a tanárkollégáktól kapott ragadványneve szerint)

⁸ **sans d’aur [!]** – helyesen: sans d’or (arany nélküli, fr.); vö. AJ verses levelét (*Episztola Petőfihez*): „Imádott barátom, jó Petőfi Sándor, / Szives üdvözlését ime küldi Jean d’Or.” (1848. febr. 6. *AJÖM* XV. **123.** 176.)

⁹ **Küldök egy programot** – iskolai értesítőt; vagy talán az általa szerkesztett Marosvásárhelyi Füzetekre (1859–1861) vonatkozó programot

1001. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1858. április 19.)

K: MTAK Kt K 513/54. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 22,6x14,2 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés: **Arany János tisztelt barátomnak. Nkőrösön [N K-ból jav.] 20 pfttal.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 165–166. (kihagyással)

Válasz AJ 1858. ápr. 6-i levelére (993.)

¹ **Köszönöm a verset. Pár nap mulva meg fog jelenni** – *Ballada Goethe után.* BpSz 1858. II. köt. 424–429. Az *ÖK*-ben (208–211.): *Ballada az elűzött és visszatért grófról.* Ld. Voinovich Géza jegyzetét: *AJÖM* I. 509.

² **Igen leköteleznél, ha a naív költészetéről irt értekezésedet is beküldenéd; vagy Zrinyiről tett jegyzeteidet állitanád össze** – Csengery tudott AJ *Naiv eposzunk* c. tanulmányának elkészültéről, amely nem a BpSz-ben, hanem a SzF első számaiban jelent meg (I. 1860. 1. sz. nov. 7. 2–4., 2. sz. nov. 14. 17–19., 3. sz. nov. 21. 33–35. és *AJÖM* X. 264–274. Jegyzet hozzá 608–611.), és hallott a *Zrinyi és Tasso* előmunkálatairól is, amelynek elejét a BpSz közölte (1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)

³ **Gyulai házasodik** – vö. Gyulai AJ-nak, **994.** 1858. ápr. 9.

⁴ **A nők addig kinozták correcturával, míg a nőirók ellen sorompóba szállott** – Gyulai: *Flóra 50 költeménye* (PN 1858. ápr. 8., 9., 13., 18.) és *Flóra 50 költeménye. Andersen meséi. Fordította Szendrey Júlia* (PN 1858. máj. 15.)

⁵ **Montirozta magát** – felizgatta magát (né.)

1002. Arany János – Csengery Antalnak (1858. április 19. után)

K: MTAK Kt K 513/69. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **Talán 1857.** 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 21,7x13,9 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 6.)

Válasz Csengery 1858. ápr. 19-i levelére (1001.)

¹ **A Goethe féle fordítást összenéztem az eredetivel: bizony csak fordítás az!** – *Ballada Goethe után.* BpSz 1858. II. 424–429. Az *ÖK*-ben (208–211.): *Ballada az elűzött és visszatért grófról.* Ld. Voinovich Géza jegyzetét: *AJÖM* I. 509.

² **kis keresztfiának is küldöm apai csókomat** – Csengery Lóránt (szül. 1856. máj. 29.)

1003. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1858. április 25.)

K: Lappang

M: Scheiber 1973. 257.

¹ **A szerződés egyik példányát van szerencsém ezennel aláírva küldeni** – Ennek szövege (Schöpflin, 1938.):

„Szerződés.

Alolirtak az általuk 1858. július 25-én, és 1854. április 18-kán kelt Arany Jánosnak »Toldi« és »Toldi estéje« című hőskölteményeit illető szerződésekre vonatkozólag a következő pótlékhatározásokban egyeztek meg szerződésileg.

1. Tekintetbe vévén, hogy az érintett két szerződésben a »Toldi« és »Toldi estéje« költeményekből kikötött népies kiadás váratlanul ennyire elkésett, alolirt kiadó Heckenast Gusztáv késznek nyilatkozott, Arany János szerző urnak négyszáznegyven forint 30 krt. tevő pótlékdíjt fizetni, mely járulék (az Arany János ur javára a kiadónál létező ötszáz ötvenkilencz forint 30 kr. rúgó öszletet egy ezer pengő forintig kiegészítvén) nevezett szerző urnak 1858-ki április 1-től fogva öt perczentet kamatoz, és egy havi felmondás mellett, Heckenast Gusztáv úr által részletenként vagy egyszerre egészen kifizetendő lészen.

2. Hasonló tekintetből alolirt kiadó hozzájárul: hogy az ide vonatkozó két szerződés által ő reá mint kiadóra ruházott három évi határidő, melynek lefolyta után lett volna csak szerző urnak jogában két költői műve ú.m. »Toldi« és »Toldi estéje«-nek megjelenését munkáinak összes kiadásában eszközölni, – aként módosítások: miszerint a szerző urnak szabadságában állandó nevezett két költői művét műveinek összes kiadásába már előbb is fölvenni, mihelyt t.i. »Arany János kisebb költeményeinek« két kötetére nézve a kiadási jog a szerző urna ismét vissza esik, és ő ez által azon helyzetben lesz, hogy műveinek egybegyűjtött kiadását eszközölhesse.

Egyéb pontokban Heckenast Gusztáv és Arany János urak közt kötött többször érintett szerződések változatlanul fennmaradnak.

Pest, április 21-én 1858.

Heckenast Gusztáv.

Arany János.”

A fennmaradt nyugták e cikkben közzétett fotokópiái szerint a költő 1859. okt. 29-én 105 ftot, 1860. júl. 19-én 210 ftot, 1860. szept. 18-án 157.50 ftot, 1860. okt. 15-én 157.50 ftot és 1863. máj. 2-án 231.88 ftot vett fel (mindig ausztriai értékben); az utolsó összeget 1863. márc. 20-án írt levelében kérte, amelyet Heckenast, nem sokkal az egy havi felmondás idejének eltelte után, ki is fizetett.

A szerződés előzményeit ld. Heckenast AJ-nak, **983.** 1858. márc. 15.; AJ Csengerynek, **984.** 1858. márc. 16.; Csengery AJ-nak, **985.** 1858. márc. 19.; AJ Heckenastnak, **986.** 1858. márc. 21. és 24. között; Heckenast AJ-nak, **998.** 1858. márc. 26.; AJ Csengerynek, **989.** 1858. márc. 28.; AJ Heckenastnak, **990.** 1858. ápr. 1. vagy 2.; Heckenast AJ-nak, **997.** 1858. ápr. 16.; AJ Heckenastnak, **998.** 1858. ápr. 17.

1004. Arany János – Mentovich Ferenchez (1858. április 25.)

K: MTAK Kt K 513/399. Az 1. oldal jobb felső sarkában tintával: **Mentovichhoz**. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,6x13,8 cm. Arany László fekete ceruzás zárójelei és javításai. A „No de, ha nem lehet másképp” után fekete ceruzával: **[41 éves!]** 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 602.)

M: részletek: P. I. 1882. 773–774.; Nemzet (regg.) 1882. dec. 4. (kihagyásokkal)
Válasz Mentovich 1858. ápr. 18-i levelére (**1000.**)

- ¹ **öt évi együttlétünk** – Mentovich 1850-től 1856 nyaráig tanított Nagykőrösön, AJ 1851 őszén került oda
- ² **ő egyszer válaszolt a télen, mely levél mutatja kétségbeesett állapotját** – 1858. febr. 5-én (**973.**)
- ³ **Karli fiam boldogságának híret bizonyosan hallottad** – ld. Szász Károly AJ-nak, **977.** 1858. febr. 15.
- ⁴ **Ugy van biz az: húsvét óta völegény** – 1858. ápr. 4. óta; ld. Gyulai AJ-nak, **994.** 1858. ápr. 9.
- ⁵ **Farkas Elek** – (1829–1891): nagykőrösi földbirtokos és előljáró, 1861-ben főbíró; különösen iskolai és egyházi ügyekben tevékenykedett
- ⁶ **utódod Ballagi K.[ároly] megégett, azaz csak a Báthoryék istállója** – Ballagi Károly (1824–1888) 1856-tól a nagykőrösi főgimnáziumban, 1860-tól 1869-ig a tanítóképzőben tanított történelmet, mennyiségtant, természettudományokat és elméleti gazdaságtant. – Báthoryék: ld. Szász Károly AJ-nak, **977.** 1858. febr. 15.
- ⁷ **Deák Józsi pedig felbontotta az allianczot** – Deák József (1818–1874): 1853-tól húsz éven át a nagykőrösi gimnázium magyar, latin és német tanára. Ld. *AJÖM* XVI. 1146. – allianczot: frigyét (fr., né.)
- ⁸ **W.[eisz] kolléga tanyát örökölt a régvárt Patay-tömegeből** – Weisz János (1818–1869): 1851-től német nyelvet és természettudományt tanított Nagykőrösön. Ld. *AJÖM* XV. 919. és XVI. 1226. AJ *Weiss barátom...* kezdetű versét (1856) ld. *AJÖM* VI. 24. Jegyzet hozzá: 220. – Patay Sámuel (1773–1857) és felesége, Beretvás Éva 1857-ben kelt végrendeletükben 131 hold földet hagyományoztak Pusztá-Dánoson a nagykőrösi ref. tanítóképző számára.
- ⁹ **a csuli** – feltehetőleg a kártya
- ¹⁰ **technicus terminusa** – szakszava (lat.)
- ¹¹ **grassál** – elharapózik (né.)
- ¹² **homoeopathia** – hasonszenvi gyógymód (gör.)
- ¹³ **Lengyel** – Lengyel Dániel (1815–1884): orvosdoktor, 1854-től a természetrajz és a német nyelv tanára a nagykőrösi gimnáziumban
- ¹⁴ **szinte** – szintén

- ¹⁵ **V-[arg]ja collegával** – Wurga János (1804–1875): 1833-tól a nagykörsi líceum természettan, mennyiségtan, majd magyar irodalom tanára, 1853-tól igazgatója. 1835-től akadémikus. Ez évekbeli munkái: *Latin nyelvtan dr. Schultz Ferdinánd nyomán* I–II. Pest, 1856–1857, *Egyetemes és elemi oktatástan*. Pest, 1858. Vö. *AJÖM* XV. 919. és *AJÖM* XVI. 1226.
- ¹⁶ **A „vasvári verebek” soha sem repülnek már ki az eszterhaj alól** – ez AJ kedves nótája (Kodály–Gyulai, 1952. II. 38.); eszterhaj: háztető, eresz
- ¹⁷ **mióta a vasút N[agy]váradig megnyílt** – a Budapest–Cegléd–Szolnok közötti vonal 1847. szept. 1. óta működött; a Cegléd és Kecskemét közötti szakaszt 1853. szept. 1-jén, a Szolnok és Debrecen közöttit 1857. nov. 20-án, a Nagyváradig tartót 1858. ápr. 24-én nyitották meg
- ¹⁸ **az öszön szinte voltam a Királyhágóig** – ld. a Tompának 1857. okt. 4-én írt levél 2. jegyzetét (939.)
- ¹⁹ **a Zandirham honában** – a Székelyföldön (Zandirham a hagyomány szerint a székelyek vezetője volt a honfoglalás idején); vö. AJ: *Dózsa Dániel: Zandirhám. AJÖM* XI. 7–13. Jegyzet hozzá: 627–629.
- ²⁰ **periculum in mora** – a késedelem veszéllyel jár (lat.); Titus Livius nyomán elterjedt proverbium és jogalkalmazási terminus. Az eredeti megfogalmazás: „cum iam plus in mora periculi [...] esset” (*Ab urbe condita*, XXXVIII. 25. 13.). Muraközy Gyula fordításában: „mikor a halogatás több veszélyt jelentett, mint amennyi előnyt”
- ²¹ **„Minden órának leszakaszd virágát” mondja Vajda János** – AJ Horatius sorát adja Vajda szájába: „Dum loquimur, fugerit invida / actas: carpe diem, quam minimum credula postero.” *Énekek*, I. XI. 7–8. Trencsényi-Waldapfel Imre fordításában: „Amíg szánkon a szó, már tovatűnt a nap: / élvezd, míg teheted; holnapokat, Leucone, ne várj.” Vö. „Szakítsd le minden órának virágát” (Gyulai: *Horatius olvasásakor*)
- ²² **Richtig!** – helyes! (né.)
- ²³ **Iskolánknak eddig még nem sokat ártott a nyilvános Kecskemét versenye: de árthat ezután** – Kecskemét ref. iskolája 1854-től algimnázium, 1856-tól főgimnázium, ahol az első érettségi vizsgát az 1857–1858. tanév végén tehették le (ld. Mészáros 1988. 200.)
- ²⁴ **teszi az avantgardeot** – jár élen (fr.)
- ²⁵ **Körös előre hátra pislog** – az *Entwurf* előírásainak teljesítésében; ld. Kovács János AJ-nak, 963. 1857. dec. 26.
- ²⁶ **Debreczen effective hátrálót fúj** – effective: ténylegesen (lat.); ld. Kovács János AJ-nak, 963. 1857. dec. 26.

1005. Vincze Viktor – Arany Jánosnak (1858. április 28.)

K: MTAK Kt K 513/1250. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **Válasz 11/V.** 2 csontszínű fol., 20,7x13,9 cm. 1–3. levél, 4. üres

M: Kiadatlan

¹ Vincze Viktor életrajzát nem ismerjük. *Arany János egy levele* c. cikkében, amelyben az e levelére adott választ közli, bevezetesként a következőket írja (FL 1882. nov. 5. 254. sz. 1583.): „Abban az időben, midőn a magyar embert már az is elragadta, ha nemzete dicsőségéről csak úgy titokban ábrándozhatott – értem az ötvenes éveket, – a szenvedések e korszakában végtelenül jól esett Arany Jánosnak a »Losonci Phönix«-ben »*Daliás idők*« című hőskölteményéből az első ének megjelenése. Ugy ennek, mint egyéb hazafias költeményeknek, társaságokban felolvasása az akkori zárt körökben valóságos gyönyört szerzett. Így történt, hogy az 1858. év tavaszán nálam Debrecenben összejött társaság szórakoztatására én is felolvastam a »*Daliás idők*« első énekét s e társaság úgy volt hangolva, hogy engem megbizott: szólítsam fel Arany Jánost a költemény folytatására.”

² „**Kezdeté egy nagy népies eposznak mely Töldi második részét képezendi**” – *Losonczy Phoenix* (szerk. Vahot Imre). Pest, 1851. I. 78.

1006. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. május 3.)

K: MTAK Kt K 513/981. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz 12/V. 1858.** Ugyanott Arany László írásával, fekete ceruzával: **maj 3.** Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22x13,9 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Pest Nagy-körösön.

Pecsétek: **Putnok 5/5; Pesth 7/5; Nagy Körös 7/5.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 435–436. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. ápr. 17-i levelére (**999.**)

¹ **egy ficsórral** – faedénnyel, amellyel a molnár megvámolja az örleményt

² **Inség van a nagy bőség miatt** – vö. Ovidius (i.e. 43–i.sz. 17 v. 18): *Átváltozások*, a Narcissus-történetből: „inopem [...] copia fecit” (3. 466.). Devecseri Gábor fordításában: „Koldussá kerget a bőség”.

³ **szinte** – szintén

⁴ **affectálni** – színlelni (lat.)

⁵ **A fátyol** – Tompa lova

⁶ **áldott legyen az ő neve érette!** – „Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úrnak neve!” (Jób 1:21)

- ⁷ **Solymosi** – Solymossy (Solcz) Sámuel: a miskolci ref. főgimnáziumban 1845-től 1882-ig a szónoklattan és a magyar és latin irodalom tanára.
- ⁸ **nálunk voltak Husvétban** – 1858. ápr. 4–5-én
- ⁹ **a csombókra megtanítani** – ld. Tompa 1857. febr. 11-i levelének 19. jegyzetét (877.)

1007. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. május 11. és 12.)

K: MTAK Kt K 513/1138. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 437–440. (kihagyásokkal); *AJLev* 431–435.

Válasz Tompa 1858. május 3-i levelére (**1006.**)

- ¹ **Emlékszel-e még, édes barátom, az aczél-kova féle bolondságra** – ld. AJ Tompának, 1850. nov. 20.? *AJÖM* XV. **253.** 301. és Tompa AJ-nak, 1850. nov. 30. *Uo.* **256.** 304.
- ² **„elérhetlen távolban lengenek fölöttem”** – Vö. „Hová, hová, te képzet csalfa kéje? / Mi zúg fel itt a’ pásztor kebelén? / Mi gond, mi álmok lengenek feléje? / Mi bájvidékre, ’s mért esdeklem én?” Kölcsey: *Endymion*; „Miért vagy nekem mégis / Elérhetlen távol?” Vajda János: *Szerelem átka*, IX.
- ³ **„H. Péterez!”** – Arany László lábjegyzete: „H.[anvay] Péter úr, Tompa egyik gyakori, néha talán kelletlen, látogatója, otthon Hanván.” (*AJLI* I. 437.)
- ⁴ **„nem előre szeret nézni, hanem hátra”** – Petőfi: *A téli esték*
- ⁵ **A multban aluvó örömek, fájdalmak / Felriadt serege zajgó szívébe gyűl.** – Tisza Domokos: *N.[agy] Kovácsiban*. *AJÖM* XVI. 197. *Kovácsiban* címmel: *Tisza Domokos hátrahagyott versei*. Kiadta édes anyja. Pest, 1857. 61. – AJ véleménye a versről 1853. ápr. 21-i, Tisza Domokosnak írt levelében: „Hogy nem lehetek közelebb, hogy megcsókoljam e versért! Igaz! eleitől végig. Teljesen sükerült. Nem részletezem: gyönyörű!” *AJÖM* XVI. **485.** 200.
- ⁶ **Az „egy harmadik” ki mintegy bemutatott bennünket kölcsönösen** – Petőfi
- ⁷ **Te még akkor Bejében** – Beje Tompa első papi állomása (1846. szept. – 1849. ápr.)
- ⁸ **egy <> gräfenbergi levél** – Tompa levele AJ-nak, 1848. máj. 11. *AJÖM* XV. **144.** 206–208.
- ⁹ **félharag köztünk valami ostobaságért** – ld. Tompa Freywaldauból (csehül Frivaldov) írt, 1848. máj. 11-i levelét (*AJÖM* XV. **144.** 206–208.)
- ¹⁰ **hosszú hallgatás után ismét kedélyes levélváltás** – a hallgatás 1848 májusától 1850 júniusáig tartott
- ¹¹ **nehány datum Kelemérről** – Tompa második papi állomása (1849. ápr. – 1851 nyara)

- ¹² **a krumpfli alakú paplak rajza** – Tompa 1850. okt. 27-i levelében. *AJÓM* XV. 249. 294–297.
- ¹³ **hamvai [!] levelek sora a látogatás előtt és után** – AJ és családja 1855 nyarán látogatta meg Tompáékat Hanván
- ¹⁴ **chriát** – chria (gör., lat.): neves személyiségek tetteit vagy velős mondásait őrző rövid történet, adekdota
- ¹⁵ **historia est magistra vitae** – a történelem az élet tanítómestere (lat.); a proverbium alapja Cicero: *A szónokról*, II. 36.
- ¹⁶ **ha igaz a rettentő eset, mit a lapok írnak** – „Aggtelek e csoda hely mostanában igen szomorú hely lett. Pár hét előtt a barlang melletti falu leégett, elpusztult, s mindössze is az egész helységben hét ház maradt meg. A kárt százhúszezer p. ftra becsülik”. Hf 1858. máj. 8. 419. – „Mult hó 19-én a világhírű barlang helységét, Aggteleket iszonyú tűzvész alapjából megsemmisíté (mivelhogy házai többnyire fából voltak építve). [...] A papi lak is semmivé tétetvén, s mi még borzasztóbb, a nagy tehetségű lelkésznek, Török Károlynak, – mint hallám – igen tisztos öreg atyja is e pusztító elem áldozata lett.” *Levelezés* rovat: *Putnok. (Tűzvész Aggteleken és Járdánházán)*. Napk 1858. máj. 9.
- ¹⁷ **émette** – ébrenlétemben
- ¹⁸ **Dionysius Cátóként** – A középkorban Dionysius Cato néven ismerték a ma *Dicta* vagy *Disticha Catonis* néven ismert, különböző változatokban használt szentenciagyűjteményt. AJ talán a következő szentenciára utal (I. 2.) „Plus vigila semper neu somno deditus esto; / Nam diuturna quies vitiis alimenta magistrat.” (Nagyillés János fordításában: „Inkább légy éber, ne aludj mindig, amikor tudsz: / nappali szunyadozás ugyanis csak a bűn melegágya.”) Ld. *Latin mondások: Cato mondásai – Dicta catonis; Publilius Syrus szentenciái – Publilii Syri Sententiae*, ford. Nagyillés János, Szeged, 2001. 18–19.
- ¹⁹ **Hogy pedig átkozod poétaságodat: az is <.> mehetne, csak legalább versben tennéd, mint Ovidius vagy Kölcsey** – ld. pl. Ovidius: *Levél Fabius Maximushoz*; Kölcsey: *Átok és Panasz*
- ²⁰ **Jaj nekem! jaj annak a ki engem verset írni búmra megtanított!** – Kölcsey: *Panasz*
- ²¹ **az ily Schlag-beli ember** – az ilyenfajta ember (ném.)
- ²² **Már kiegyeztünk: néhány forint kárpótlást ad** – 440 ft 30 kr-t; a szerződést ld. AJ 1858. ápr. 25-i, Heckenasthoz írt levelének jegyzetében (1003.)
- ²³ **Isten áldjon meg, édes lelkeim, jó kedvvel, bőséggel!** – Vö. „Isten, áldd-meg a’ Magyar / Jó kedvvel, bőséggel” (Kölcsey: *Hymnus, a’ Magyar nép’ zivataros századaiból*)

1008. Arany János – Vincze Viktornak (1858. május 11.)

K: Elveszett

M: Vincze 1882. A cikk a MTAK Kt-ban: K 513/1254. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 55.

Válasz Vincze Viktor 1858. ápr. 28-i levelére (**1005.**)

¹ Vincze Viktor közleményében lábjegyzet: „»Testem meg van törve, lelkem meg van ölve.« Ez az idézet mutatja, mily ónsúlylyal nehezült az akkor férfikorában levő költő lelkére a haza, a nemzet állapota.”

1009. Deák Ferenc – Arany Jánosnak (1858. május 13.)

K: MTAK Kt K 513/90. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz 14/V. 1858.** A 3. oldalon Kovács Lajos írásával:

Arany László és Julia avasi vasgyári részvényeire eső [e é-ből jav.] folyó évi jövedelem

teszen 2 részvényre 60 f. összes 4.

f. 120.

ebből vesz a' kormány 5% jövedéki

f. 6.

adót mi már megfizetett

marad f. 114.

A 4. oldalon Kovács Lajos írásával:

Oklevél az Arany Julia és László vasgyári jövedelméről vitt Számadáshoz.

1. szám.

2 csontszínű, középen bevágott föl. 21,5x13,6 cm. 1. levél, 2. üres, 3–4. jegyzék és cím. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 14–15.)

¹ **Kovács Lajosnak ki néhány nap óta Pesten van, át adtam az alá írt Engedményezéseket** – ld. Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22.

1010. Arany János – Kovács Lajosnak (1858. május 14.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Deák Ferenc AJ-nak írt, 1858. máj. 13-i levelére (**1009.**) rájegyzés: „Válasz 14/V. 1858”. Deák leveléből: „Ide zárom tehát a' fent maradott járandóságot 114 ftot pengőben, azon kéressel legyen ön szíves ezen 114 ftokrol csak levél formában kis nyugtátványt adni, 's ha szombat estig ez meg történhetik, a' levelet Kovács Lajos czíme alatt ide az angol királynéhoz utasítani.” Az előzményeket ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22.

1011. Szász Károly – Arany Jánosnak (1858. május 18.)

K: MTAK Kt K 513/506. 2 csontszínű fol., 23,1x14,6 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany János [egyb.]**tanár urnak**

Pest felé. [egyb.]

Nagy Körös[egyb.]

Pecsétek: **Kunsmiklós 18/5; Pesth 19/5; Nagy Körös 19/5.** 3 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1858. márc. 4-i levelére (**981.**)

¹ **Petőfi szerint „olyan furcsa, furcsa portéka az a feleség”** – Petőfi: *Csendes élet*

² **ex offó** – hivatalból való (lat.)

³ **német Shakespearedet rögtön nem küldhetem** – William Shakespeare (1564–1616) Szász Károly-féle fordításának előzményét ld. AJ Szász Károlynak, 1855. júl. 1. (*AJÖM XVI. 714.* 579. Jegyzet hozzá: 1034.): Szász Károly *II. Richárd*-fordításából az ÚMM 1855. márciusi száma szemelvényt közölt, *II. Richard király élete és halála* címen (153–169.)

⁴ **conkordantián** – bibliai egyezményes szótáron (lat.)

⁵ **ferslagba** – kamrába (né.)

⁶ **Sándor urfi** – Szilágyi Sándor

1012. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. május 28.)

K: MTAK Kt K 513/982. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, narancssárga ceruzával: **Vál. 3/VII 1858.** Arany László kék ceruzás zárójeli. 2 csontszínű fol., 21,9x14 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 440–444. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. május 11–12-i levelére (**1007.**)

¹ **dr. Baronyaiének** – Baronyai József: a munkácsi és szentmiklósi uradalmak rendes, Bereg-megye főorvosa

² **malcontent** – elégedetlen (lat.)

³ **fehérházat** – tisztaszobát

⁴ **szinte** – szintén

⁵ **a csurapét** – ködmönt

⁶ **Théroigne de Malicourt vagy Mericourt** – Théroigne de Méricourt (Anne Josèphe Terwagne, 1762–1817): libertinus és girondista, akit 1793. máj. 31-én, a jakobinus diktatúra idején Párizsban nyilvánosan megostoroztak

⁷ **executio** – végrehajtás (lat.)

⁸ **matriculát** – anyakönyvet (lat.)

- ⁹ **Kassán vesztek el** – Tompa Kassára idézése és haditörvényszék elé állítása 1853. márc. 28-án ért véget (ld. AJ-hoz írt levelét, 1853. máj. 17. *AJÖM* XVI. 498. 213.)
- ¹⁰ **Levai [!] írta Kazinczinak, Kazinczi nekem: hogy Miskolczon ment keresztül** – Kazinczy Gábornak ez a levele nem szerepel a *TMLev*-ben. – Kazinczy Gábor (1818–1864): 1858-tól az Akadémia lev. tagja, 1860-tól a Kisfaludy Társaság tagja. Korábbi kapcsolatokról ld. *AJÖM* XV. 845. és XVI. 1171. E korszakból való kiadványai: *Kazinczy Ferencz levelezése Berzsenyi Dániellel 1808–1831* (1860); *Kazinczy Ferencz levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével* (1860). Kötetünk három hozzá írt és három tőle való levelet közöl.
- ¹¹ **Miklóssal egy levelet se váltottam azóta** – fia, Géza halála (1857. okt. 23.) óta (ld. Tompa Aranyak, 942. 1857. okt. 24.); Tompa legutóbbi levele Szemere Miklósnak: 1857. márc. 22. (*TMLev* I. 369. 276–278.)
- ¹² **Fraenkel miskólczi könyvárussal** – Fraenkel Bernát: könyvkiadó és könyvkereskedő; ő jelentette meg Tompa következő köteteit: *Két halotti beszéd* (1855), *Hűség* (1855), *Mit örököl a haza nagy fiai után?* (1855), *Egyházi beszédek* I. (1859), II. (1864), *Halotti emlékbeszédek* I–II. (1867), *Ünnepi egyházi beszédek* I–II. (1899). Vö. *TMLev* II. 542.
- ¹³ **Heckenást írta hogy menjek fel ülni; de én azt válaszoltam** – ezek a levelek nem szerepelnek a *TMLev*-ben
- ¹⁴ **valljon megköszönted-e Tiszánénak nevében a küldeményt? még most sem késő** – ld. az AJ-tól Tisza Lajosné Teleki Juliannának 1858. febr. 10. és júl. 9. között írt levél (976.) jegyzetét
- ¹⁵ **Kicsoda az a P. Nagy Sándor, P. Kiss Sándor, <.> a Naplóban a H[ölgy]fűtárban** – Az első Salamon Ferenc, a második Vadnay Károly (ld. AJ Tompának, 1018. 1858. júl. 3.). – Salamon *Balzac összes munkái* címmel ismertette Eugène Poitou *M. de Balzac. Étude morale et littéraire* c. cikkét (RddM 1856/6. 713–767.) a BpSz-ben (1858. II. köt. 408–422.). Vadnay bírálta meg ezt az összefoglalást, abból indulva ki, hogy a *La Grenadière* címet Salamon rosszul magyarított, „Gránátosné”-nak [Rónay György fordításában: *A Gránátalmház*] (P. Kis Sándor: *Őszinte levelek* III. (A klikk, Hf 1858. máj. 15. 439–440.), s ebből az következik, hogy épen ő az, „ki Balzacot voltaképpen nem is ösmeri”. Salamon *Válasz P. Kis Sándornak* című ellenreplikáját a PN jelentette meg (1858. máj. 19.)
- ¹⁶ **malitiák** – álnokságok (lat.)

1013. Arany János – Gyulai Pálnak (1858. május 31. és július 18. között)

K: NSzAJM No: 39. A 2. oldal bal felső sarkán tintával: **A.J.M. N°: 257.** Alatta fekete ceruzával: **226. gr. [?] 73.** Világoskék fol., nyomattal. 21,5x13,8 cm. 1. levél, 2. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9103.

M: Sáfrán 1960. 82.

- ¹ **1858. május 31. – július 18. között** – a levelet Arany Juliska két, Rozvány Erzsébetnek írt levele segítségével tudjuk datálni: az egyiket 1858. máj. 31-én írta, s „Betta néni” érkezését sietteti, a másikat 1858. júl. 18-án, a következő – AJ üzenetével egyező – megjegyzéssel: „A’ nálunk maradt gyűrűeit csakugyan Kenyereséktől küldte el Anyám Betta néninek.” (Sáfrán 1960. 81–82., 82–83.)
- ² **Berzsekné t. asszony** – Bersek Józsefné Rozvány Erzsébet, aki 1858 májusában Arany Juliskával együtt utazott Pestre (Sáfrán 1960. 57.)
- ³ **malicziát** – csínytevést (lat.)
- ⁴ **déligncera** – diligence: postakocsi (fr.)
- ⁵ **Kenyeresné asszonynak** – Kenyeres Jánosné, Nagyszalonta volt főbírájának (1845–1847) és szolgabírájának felesége (ld. *AJÖM* XV. 846. és XVI. 1171.)

1014. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. június 3.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1015.** 1858. jún. 5.: „Leveleink szépen elstáltak egymás mellett. Tegnapelőtt indult az enyém, tegnap érkezett a tied.”

1015. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. június 5.)

K: MTAK Kt K 513/1139. Arany László kék ceruzás zárójelei. Világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *ALLI* I. 444–445. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1858. május 28-i levelére (**1012.**)

- ¹ **így mérte a sors** – vö. „A sors ezt már így mérte” (Kisfaludy Sándor: *A kesergő szerelem*, 173.)
- ² **gléba** – termőföld (lat.)
- ³ **Kivéve azon egy fordítást, mely talán nem került ki figyelmed** – *Ballada az elűzött és visszatért grófról*; a BpSz-ben *Ballada Goethe után* címmel (1858. II. 424–429.)
- ⁴ **Kezdtém egy költői beszélyt** – *Az utolsó magyar*. Ld. Voinovich jegyzetét, *AJÖM* VI. 232–233.
- ⁵ **az olaszokból kísérlettem egyes strophákat** – **Ariostóból, Tassóból, – de nem megy** – AJ *Ariostóból* címmel az *Orlando furioso*, *Tassóból* címmel a *Gerusalemme liberata* részleteit fordította le. Ld. Voinovich jegyzeteit, *AJÖM* VI. 234–236. és Király–Kovács 1983.

1016. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. június 9.)

K: NSzAJM 750. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **59.** Csontszínű fol., 21x17 cm. Baloldalt a felső és az alsó sarokban két, 5–6 cm átmérőjű kivágás. 1. levél, 2. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

- ¹ **Hát a kőrösi buzáját eladta-e már bátyám?** – ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17. és **974**. 1858. febr. 7.; Tompának, **975**. 1858. febr. 9.

1017. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. június 29.)

K: MTAK Kt K 513/983. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz** [a á-ból jav.] **5/VII**. Világoskék fol. 23x14,4 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés: **Arany Jánosnak**. [egyéb.] **Pest; Nagy-Kőrösön**. Pecsétek: **Putnok 1/7; Pesth 3/[7]; Nagy Kőrös 5/7**. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1858. jún. 5-i levelére (**1015**.)

- ¹ **verességben** – vörhenyben, skarlátban
² **szinte** – szintén
³ **Pétert** – Tompa kocsisát
⁴ **resignatióval** – belenyugvással (lat.)
⁵ **Szász Károly irt s én végezetre válaszoltam neki** – Szász Károly levele nem szerepel a *TML*ev-ben; Tompa válasza: 1858. jún. 19. *TML*ev I. **401**. 292–293.
⁶ **Körülbelöl [!] censuráznak már** – vizsgáznak, vizsgáztatnak az iskolában (lat.)

1018. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. július 3.)

K: Elveszett

M: Bessenyei Ferenc 1892. 131–135.; *AJVM* IV. 454–458.; *AJLev* 435–441.

Válasz Tompa 1858. jún. 29-i levelére (**1017**.)

- ¹ **háunk valóságos vendégfogadó volt** – a vendégek között volt Ercsey Sándorné és kislánya, Vilma, Rozvány Erzsébet, Kenyeres János és felesége, valamint Madas György (Arany Juliska Rozvány Erzsébetnek, 1858. máj. 31. és júl. 18.; Sáfrán 1960. 82., 83.)
² **examennek** – vizsgának (lat.)
³ **circiter** – hozzávetőleg (lat.)
⁴ **azt nem maga az akadémia, hanem egy kinevezendő „cs. biztos” dönti el** – Az 1858. máj. 29- és 31-én tartott akadémiai igazgatósági ülésen „Olvastatott a budapesti kerületi cs. k. helytartósági osztály alelnöke b. *Augusz Antal* úrnak május 14. költ levele, melyben jelenti, hogy a cs. kir. főkörmányszék a legkegy. megerősített alapszabályok 60. § értelmében országfejedelmi biztosul helytartósági tanácsos Dr Palló Sándor urat rendelte.” MAkÉrt 1858. 319.
⁵ **adieu** – isten veled (fr.)
⁶ **Régibb leveleim elvesztét sajnálom egy kissé** – az 1852. okt. 1. előttieket, amelyeket Kassán a haditörvényszék elkobzott; ld. Tompa AJ-nak, 1852. nov. 1. (*AJÖM* XVI. **415**. 112.)
⁷ **noha róka nem vagy azért, hogy úgy vágtyál a róka-lyukba** – ld. AJ Tompához írt, 1857. márc. 8-i levelének 9. jegyzetét (**888**.)

- ⁸ **arczképedet kiadja elébb a könyvben, aztán a *Nővilágban*** – a *Növ* 1858. jún. 27. számának mellékleteként
- ⁹ **midőn kértem belőle egy példányt (mert nekem a *Nővilág* nem jár) adott 30 p. krért** – AJ arcképe a *Növ* 1857. szept. 27-i számában jelent meg
- ¹⁰ **a Kisfaludy-Társaság féle *Toldit* Eggenbergertől száznál szaporább példányban vásároltam meg, késpénzért, *Szuhaystól*, *Bosnyák Zsófiától*** – AJ, Tompa és Garay pályaműve „Eggenberg és fia árujok”-ként együtt jelent meg 1847-ben Pesten, Beimel nyomtatásában. Vö. *AJÖM* XV. 816. és XVI. 1150. – Ezt a legrégebb magyarországi könyvkereskedést (1748–1948) Maus Gellért alapította; Weingand János Mihály 1800-ban társult Eggenberger Józseffel (?–1850), aki 1837-től fiával, Eggenberger Ferdinánddal (?–1863) együtt vezette az üzletet.
- ¹¹ **Majd írok én, de nem köszöni meg Slavonia** – a szólás forrását nem ismerjük; feltehetőleg Szlavónia Mohács utáni fenyegetettségével és hovatarozásának problémáival kapcsolatos
- ¹² **Hogy P. Nagy Sándor = Salamon, P. Kis Sándor = Vadnai volt** – ld. Tompa AJ-nak, **1012.** 1858. máj. 28. – Vadnay Károly (1832–1902) 1852-től a Hf főmunkatársa, 1856-tól főszerkesztője. E korszakból való munkái: *Beszélyek* (1857); *A kis tündér* (1860); *Eszter a szép kalandornő* (1861). Ld. *AJÖM* XVI. 1223. Kötetünk egy tőle való és egy hozzá írt levelet tartalmaz.
- ¹³ **malitiákat** – álnokságokat (lat.)
- ¹⁴ **Csak nem a negyed évi dolgokat érted?** – négy évvel azelőtt, 1854. máj. 1-jén szünt meg Tompa több mint egy évig tartó, hanvai internálása
- ¹⁵ **difficile est...** – nehéz... (lat.) – „Difficile est saturam non scribere.” Decimus Junius Juvenalis: *Saturae*, I. 30.) Muraközy Gyula fordításában: „Vajmi nehéz szatirát nem költeni!”
- ¹⁶ **Én nem látom az „istenfiakat”, mint Kazinczy** – ld. AJ Tompához írt, 1857. dec. 29-i levelének 6. jegyzetét (**964.**)
- ¹⁷ **S hogy az én fölléptem sem volt csupán a „széles országúton ballagás”** – vö. „széles országúton andalog a jobbágy” (AJ: *A szegény jobbágy*)
- ¹⁸ **pötyörgössé** – lötyögössé, túlságosan bővé
- ¹⁹ **Legfőlebb Lisnyai galvanicus vonaglásai rúgják ki magokat ez egyhangú pocsolyából** – a költészet mint békák kórusa már a Quattrocentóban ismert. Bartolommeo Prignano Paganelli a következőket írja a ferrarai költőkről: „...tot Ferraria vates, / quot ranas tellus Ferrariensis habet.” Magyarul: annyi költő van Ferrarában, ahány béka él a ferrarai földön. (Idézi Huszti 1931. 116.) Galvani az elektromosságot egy béka rángatózó combján figyelte meg.
- ²⁰ **„veternum”-unkat** – közönyünket (lat.)
- ²¹ **Kupeczi vállalatomra most már átkozott jó idők járnak** – vállalat: vállalkozás; a bűzvásárlás történetét ld. AJ Ercseynek, **941.** 1857. okt. 17. és **974.** 1858. febr. 7.; AJ Tompának, **975.** 1858. febr. 9.

- ²² **a Mercurius ördöge** – kezdetben Hermész volt a gabonaszállítás és -kereskedelem védője, majd a kereskedelem és az üzleti szerencse istene is lett
- ²³ **Ha ehhez vesszük, mit a lapok Londonból, „a Themse kigőzölgéséről” írnak** – „mind a felső, mind az alsóházban a Themze mérges büze jött szóba. A tenger árja minden rothadékot visszahajt a folyóba, innen a mérges kigőzölgés, mely, mint mondják, choleras bajokat idéz elő. Néhány nappal ezelőtt temették a legelső áldozatot, s a jury azt ítélte, hogy a betegség ázsiai cholera volt a Themze légmérgező kigőzölgései következtében. A félelem egész Londonban nagy” (PN 1858. júl. 1.)
- ²⁴ **Indiából, azon veszett háborúból hozták** – 1857. máj. 10-én tört ki az a szipoj lázadás, amelyet 1858 júniusában az angol hadsereg jelentős részében lever, de amely 1862-ig tartott
- ²⁵ **detto** – szintén (ol.)
- ²⁶ **poeseos praeceptor** – a költészet tanítója (lat.)
- ²⁷ **Albumát is az idén folytatni akarja** – *Az én albumomnak* (Pest, 1857) nem jelent meg folytatása
- ²⁸ **Bulcsú K.[ároly]** – Bulcsú (Paltsó) Károly (1823–1865): az 1850-es években a Fáy-családnál nevelő, Losoncon, Halason, majd Kecskeméten tanár. E korszakbeli kötetei: *Viadár* (1858), *Bulcsú Károly Költményei* (1860)
- ²⁹ **confuzióba** – zavarba (lat.)
- ³⁰ **Tomori volt nálam a tavaszon, Nyári Pállal** – Nyáry Pál (1806–1871): a forradalomban és szabadságharcban való közreműködéséért hét évet töltött börtönben. Kiszabadulása után a Nagykőrös közelében lévő Nyáregyházán élt: ide hívta meg AJ-t. A vallásszabadság és függetlenség védelmezője a protestáns pátens ügyében; 1861-ben a határozati párt tagja.
- ³¹ **az Avas hegyben** – ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; a részvények történetére nézve ld. még Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22.; AJ Kovács Lajosnak, **1010.** 1858. máj. 14.
- ³² **Pack, mack, mily jó rím és eredeti!** – a „Pack” talán *A Szent-Iván éji álom* Puck-ját is visszhangozza, hiszen AJ ezt a darabot már 1836–1840 táján lefordította, Wieland német szövege alapján (ld. *AJÓM* VII. 363.)

1019. Szénfy Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. július 7.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1025.** 1858. aug. 25.: „Hát Szénfi urnak válaszoltál-e hazafiui felhívására? Az összejövetelből nehezen lett valami, mert te nem mentél és én nem mentem. Erdélyi, a mint sejtem, fordult meg Pesten, de ő is aligha abba járt.” Szénfy levelét egyszerre küldhette meg Erdélyinek, Tompának és AJ-nak: közülük egyedül az Erdélyi-tárban lévő maradt meg; az *EJLev* II. alapján közöljük (**501.** 197–198.).

Szénfy Gusztáv (1819–1875): Nyíregyházán városi hivatalnok; akadémiai megbízásból 1859-től két éven át itthon, Erdélyben és Romániában gyűjtött népdalokat a magyar zene rendszerének megírásához, művét azonban megsemmisítette. Ez időben zenészetű cikkeket közölt a MS-ban, a PN-ban, a VU-ban, a SpFüz-ben, a MSzinhL-ban és a ZenL-ban. Munkásságáról ld. Kecskés 1991. 300–312.

¹ **Fogarasi János „Művelt magyar nyelvtan”-ának megjelenése olta** – Fogarasi János (1801–1878): *A magyar nyelv szelleme. I. Művelt magyar nyelvtan.* Pest, 1843.

² **én még 1855^{ben} mondtam el némely nézeteimet a „magyar” verstanról, midőn Greguss Ágost „Magyar verstan”-ához hozzászóltam a „Magyar Sajtó” ugyan azon évi augusztusi számaiban** – Szénfy: *Greguss Ágost „magyar verstan”-a zenészetű szempontból.* MS 1855. 34. sz. aug. 9., 37. sz. aug. 12., 39. sz. aug. 15., 41. sz. aug. 18.

³ **auctoritásainak** – tekintélyeinek (lat.)

⁴ **zöngelmek** – dallamok

1020. Arany János – Szénfy Gusztávnak (1858. július 8. és 31. között)

K: Elvesztett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1025.** 1858. aug. 25.: „Én irtam volt neki: hogy rólad nem hiszem, hogy felmenj, s elmondtam miért, Erdélyi lehet fölmegegy, ha más dolga is lesz, de hogy csak e hazafias czélért annyi költségbbe verje magát, azt, mondám, nem hiszem. Irja meg tehát, mi választ kapott tőletek, én boldjába egyet sem lépek. De biz ő nem irt mindeddig: gondolom szidja magában a poéták hazafiatlanságát, kik a nagy eszme körül nem akarnak bábáskodni.”

Válasz Szénfy Gusztáv 1858. júl. 7-i levelére (**1019.**)

1021. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. július 20.)

K: MTAK Kt K 513/984. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz aug. 25./1858.** Világoskék fol., 23,2x14,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich IV. 101–103.)

Válasz AJ 1858. júl. 3-i levelére (**1018.**)

¹ **Kazáig** – Sajókazáig

² **tudod: kik Liptayék?** – birtokos familia Sajókazán

³ **Tóth Endrével** – Tóth Endre (1824–1885): költő, földbirtokos. Világos után a Borsod megyei Vatta faluban élt. Verseskötetei: *Zengő bokor* (Pest, 1853), *Ujabb költeményei* (Pest, 1855), *Angyal Bandi* (Pest, 1856). – Levele AJ-nak: 1851. okt. 25. *AJÖM* XV. **326.** 400–421. AJ válasza elveszett (*AJÖM* XV. **333.** 412.)

⁴ **Nejét siratja, még is mer beszélni róla** – Szemere Pál első feleségének, Szemere Krisztinának (1792–1828) elvesztése után Csoma Borbálát vette el, aki házasságuk 29. évében, 1858. jún. 12-én halt meg (Napk 1858. jún. 20. 400.)

- ⁵ **de addig tán eladhatjátok a gabonát vagy egészen továbbra halaszthatjátok az eladást** – ld. AJ Ercseynek, **941.** 1857. okt. 17. és **974.** 1858. febr. 7.
- ⁶ **ezer [!] pengőt igaz kaptam már Heckenásttól** – honoráriumként a *Tompa Mihály versei* 1858 tavaszán megjelent, öt kötetes kiadásáért
- ⁷ **az 1000–1000 pft történetét nem ösmertem ilyen körülményesen** – a Kovács Lajos által AJ gyermekei számára felajánlott vasgyári részvényekről van szó (ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22. és **1009.** máj. 13.; AJ Kovács Lajosnak, **1010.** 1858. máj. 14.)
- ⁸ **Küldd vissza H-[eckenast]nak az arczképet** – vö. AJ 1858. júl. 3-i levelével: „Heckenast, mint sejtem, rólad is [...] két bőrt von: arczképedet kiadja előbb a könyvben, aztán a *Nővilág*ban. Velem is úgy tett, s midőn kértem belőle egy példányt (mert nekem a *Nővilág* nem jár) adott 30 p. krért.” (**1018.**)
- ⁹ **vagy úgy ugatja meg mint Gyulai megugatta** – a *Szépirodalmi szemle* III., *Lyrái költemények* c. részében (BpH 1855. ápr. 24–27., máj. 4–21., jún. 22–30. és Gyulai: *Kritikai dolgozatok 1854–1861.* Bp., 1908. 137–240., főleg 137–173.)
- ¹⁰ **Ti pedig szörzöttem átkozott sok versek** – Balassi 66., „Óh, én édes hazám...” kezdetű versének utolsó versszaka: „Ti pedig, szerzettem átkozott sok versek, / Búnál kik egyebet nékem nem nyertetek, / Tűzben mind fejenként égjétek, veszszetek, / Mert haszontalanok, jót nem érdemletek.”

1022. Szász Károly – Arany Jánosnak (1858. július 22.)

K: MTAK Kt K 513/507. Az 1. oldal bal felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **Valószínűleg 1858.** 2 csontszínű fol. 22,3x14 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **Szegény Miskától is kaptam a mult hetekben levelet** – 1858. jún. 19-i kelettel. *TML*ev I. **401.** 292–293.

1023. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. augusztus – szeptember)

K: NSzAJM 749. A 2. oldalon fent, középen piros ceruzával: **56.** Csontszínű fol., 21x17 cm. 1–2. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **1858. augusztus – szeptember** – Arany László 1858 nyarán utazott egymagában Nagyszalontára

1024. Arany János – Jókai Mórnak (1858. augusztus 25.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **141.** Középen, fönt fekete ceruzával: bekarikázott **3.** Baloldalt, lenn, fekete ceruzával: **4.** A 2. oldalon fekete ceruzával: **Fond V/16.** Uo. kék ceruzával: **Eml Arany.** Uo. pecsét:

M. N. Muzeum Jókai hagyaték kézíratt. 1912. 33. sz. Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 21,6x13,9 cm. 1. levél, 2. üres

M: Jókai 1882.; *JMÖM* 1895. 238–239.; Császár 1914. 97.; Jókai 1925. 141–142.; *JMÖM* I. 188. 214–215.; *AJLev* 441–442. – Közlés utáni kéziratot másolat: VMás 56.

¹ **Szives megemlékezésed köszönöm** – Jókai elküldte AJ-nak Az Üstökös első, 1858. aug. 21-én megjelent számát

² **hogyan jól esett, mutatja az idezárt bolondság** – „E »bolondság« Arany híres makámja, *A poloska*, melyet Jókai úgy látszik sietett nyomdába adni, mivel már az Üstökös legközelebbi számában, a 3.-ban megjelent, 1858. szept. 4.-n, # jelzéssel”, a 21. lapon.” (A leveleket közlő Császár Ernő lapalji jegyzete.) A # az arany kémiai jele: *AJÖM* VI. 225.

³ **invalidus** – rokkant (lat.)

⁴ **„accidentiára”** – mellékes jövedelemre (lat.)

1025. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. augusztus 25.)

K: MTAK Kt K 513/1140. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 445–447. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1858. júl. 20-i levelére (**1021.**)

¹ **Planche Gusztáv** – Gustave Planche (1808–1857): francia kritikus. Fő művei: *Portraits littéraires* (1836, 1846–1849), *Nouveaux portraits littéraires* (1854), *Portraits d'artistes* (1853).

² **Schmidt Julien** – Julian Schmidt (1818–1886): német irodalomtörténész. Addig megjelent fő művei: *Geschichte der Romantik im Zeitalter der Reformation und Revolution* (1848), *Geschichte der deutschen Nationalliteratur im XIX. Jahrhundert* (1853)

³ **actu** – azonnal (lat.)

⁴ **Szentkirályi Mór** (1807–1882): Pest megye reformkori országgyűlési képviselője, 1849 után orvos, a szegények ingyenes gyógyítója. Tápiószentmártonban lakott. 1865-től ismét országgyűlési képviselő

⁵ **falámia** – a familia tréfás alakja

⁶ **Kesziig** – Tiszakesziig

⁷ **steht a fátyol** – helytáll (ném.); a Fátyol: Tompa lova

⁸ **a <...> Közlönyben magnetizál** – Lévy: *Látogatás egy delejes alvónál*. SzépirodKözl 1858. 92–66. sz. aug. 19. 2202–2204., 93–67. sz. aug. 22. 2228–2229., 94–68. sz. aug. 26. 2251–2252.

⁹ **ad vocem** – e szó juttatja eszembe (lat.)

- ¹⁰ **Szegény gyermekeim első évi járadékát a tudvalevő vasgyárból** – a Kovács Lajos felajánlotta részvények alapján (ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22. és **1009.** máj. 13.; AJ Kovács Lajosnak, **1010.** 1858. máj. 14.)
- ¹¹ **8 évig viselte a curatorságot** – Tancsa József tanácsnok volt Nagykőrösön
- ¹² **quantum satis** – bőséges mennyiségben (lat.)
- ¹³ **kinek csőd alá nem eső félkeresményi joga van** – Tancsa József felesége a Nagykőröshöz közeli, Gógányon található földjét is fedezetül jelölte meg (ld. Ujszászi József AJ-nak, **1027.** 1858. aug. 27.); félkeresményi jog: a házastárs joga, hogy a házasság ideje alatt szerzett vagyon felerészből ötöt illeti
- ¹⁴ **mire céloztam a nagy kár vallhatással** – az eladandó búzába fektetett pénzzel (ld. AJ Ercseynek, **941.** 1857. okt. 17. és **974.** 1858. febr. 7.)
- ¹⁵ **Ülünk tehát, mint Phaedrus [!] ebe a kincsen** – utalás Phaedrus (i.e. 15–i.sz. 50?) I. 27. fabulájára (*A kutya, a kincs és a keselyű*). Terényi István fordításában: „(A fősvényekre illik és azokra, kik / Alantas, aljas módon lettek gazdagok.) / A földből embercsontokat kapart elő / Egy eb, s eközben kincseket talált. Mivel / Szentségtörés esett a holtak lelkein, / Vad kapzsisággal sujtották az istenek. / Aranykincsét vigyázta étlen-szomjan ő, / Míg fel nem fordult. Arra szállt egy dögmadar, / S így szólt: »Bizony megérdemelted sorsodat, / Királyi kincsekre vágyakoztál, te, aki / Utcán fogantattál, s szemét volt ételed.«” Vö. *AJÖM* XV. 885.
- ¹⁶ **Jánosiban** – a Gömör megye rimaszombati járásában lévő községben (szlovákul: Jánošovce)
- ¹⁷ **Hát Szénfi urnak válaszoltál-e hazafiui felhívására?** – ld. Szénfy Gusztáv AJ-nak, **1019.** 1858. júl. 7. (elveszett)
- ¹⁸ **van már magyar rhythmus, vannak népdal schemák; az ember maga kifütyöli, hova kell hosszú, hova rövid szótag** – vö. AJ *A magyar nemzeti vers-idomról* c. tanulmányával (*Harmadik Tudósítvány a N.-kőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/56 tanévben*. Kecskemét, 1856. és *AJÖM* X. 218–258.)
- ¹⁹ **clausulát** – záradékot (lat.)
- ²⁰ **Bírálatát a napokban újra olvastam** – a *Szépirodalmi szemle* III., *Lyrái költemények* c. részében (BH 1855. ápr. 24–27., máj. 4–21., jún. 22–30. és Gyulai: *Kritikai dolgozatok 1854–1861*. Bp., 1908. 137–240., főleg 137–173.)
- ²¹ **A csombókot ugyan mégsem tudja** – ld. Tompa AJ-nak írt, 1857. febr. 11-i levelének 19. jegyzetét (**877.**)
- ²² **so und so!** – hát csak olyanformán (ném.)
- ²³ **mindgyárt pász az egész** – mindjárt oda az egész (ném.)

1026. Vachott Sándorné – Arany Jánosnak (1858. augusztus 25. és szeptember 29. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1033.** 1858. szept. 29. (és okt. 6.): „Vahot Sándornéval személyesen nem – levélben kellene találkoznom, mert nekem is irt. De hogy válaszoljak neki, ha nem küldök semmit, és hogy küldjek, mikor nincs?”

¹ **Vachott Sándorné arra kéri Aranyt, hogy küldjön verset *Remény* c. zsebkönyvébe** – *A Remény. Zsebkönyv az 1858. évre* (Szerk. Vachott Sándorné. Pest, 1858) AJ *Balzsamcsepp* c. versét közölte (ld. Gyulai AJ-nak, **950.** 1857. nov. utolsó hete). A kiadványt 1857 végén nyomtatták: „A *Vachott* Sándorné által szerkesztett s általunk is előlegesen bejelentett »Remény« című zsebkönyv 1858 évre díszes kiállítással s válogatott tartalommal jelent meg.” VU 1858. jan. 3. 11. Vachott Sándorné kérése a következő kötetre vonatkozott, amely csak az 1860-as évre jelent meg (ld. Tompa AJ-nak, **1032.** 1858. szept. 22.; AJ Tompának, **1033.** 1858. szept. 29. és okt. 6.; Eötvös AJ-nak, **1081.** 1859. ápr. 16.; Tompa AJ-nak, **1141.** 1860. febr. 1.)

1027. Ujszászi József – Arany Jánosnak (1858. augusztus 27.)

K: NSzAJM IV/17. Az 1. oldalon baloldalt fenn: **III–155.** Címzés:

**Tekintetes Arany János tanár
urnak tisztelettel.**

N: Kőrösön

Pecsét: **Kecskemét 27/8; Nagy Kőrös 28/8.** 1 [?] kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 301.

M: Kiadatlan

¹ **Tisztelt Collega ur!** – Lehetséges, de nem bizonyos, hogy Ujszászi József levélben feltett kérdésekre válaszolt

² **a’ Tancsánéféle mind két rendbeli kötelezvény** – a Tancsa József felesége által kiállított elismervény Arany László és Arany Juliska Kovács Lajos vasgyári részvényeiből származó ajándékának befektetésére és Kiss Lajos kölcsönére vonatkozik (ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22. és **1009.** máj. 13.; AJ Kovács Lajosnak, **1010.** 1858. máj. 14.; AJ Tompának, **1025.** 1858. aug. 25.)

³ **fölzetekkel** – felzet: a kérvény külső, felső borítólapja, amelyre a címzést, a folyamodó nevét, lakhelyét, a folyamodás tárgyát, a mellékletek számát írják

⁴ **az ennek földözetül szolgáló fél gógányi rét** – Gógány: a Nagykőröستől Cegléd felé vezető út két oldalán fekvő, többnyire rétes, kisebb részben erdős terület

1028. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. szeptember 14.)

K: NSzAJM 751. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **58.** 2 csontszínű fol., 20,5x17 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Arany János tanár

urnak

N. Kőrösön.

Piros pecsét E.S. felirattal. Pecsétek: **Nagy Szalonta 14/9; Grosswardein 15/9; Nagy Kőrös 15/9.** 6 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **a vacatioból még egy jó pár hét hátra van, s fussanak le bátyámék s töltsük együtt azon néhány napot** – AJ családjából 1858-ban egyedül Arany László volt Nagyszalontán

1029. Arany János – Gyulai Pálnak (1858. szeptember közepe)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.: „»Nem is sajnálom én tőled, édes barátom, azt a boldogan eltöltött 3 hónapot« sőt lelkemből ohajtom, hogy egész életed azon 3 hó folytatása legyen! De ezt úgy ne értsd valamiképp, hogy oly hanyag levélíró – s általában iró – maradj; mert a mi az elsőt illeti, már a szabályszerű 6 hét után is megvártam volna egy levelet, azért bosszantalak a tiszta papírral, – (mert megkaptad, azt hiszem?)” – Gyulai esküvője 1858. júl. 31-én volt Pesten.

1030. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1858. szeptember 16.)

K: Elveszett

M: Schöpflin Aladár 1938. 88.

¹ **Megújított szerződésünk** – a szerződés szövegét ld. AJ Heckenastnak írt, 1858. ápr. 25-i levelének jegyzetében (**1003.**)

1031. Salamon Ferenc – Arany Jánosnak (1858. szeptember 20.)

K: MTAK Kt K 513/453. 1 csontszínű fol. 22,1x14 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 29–30.)

¹ **A pénzes és arany karperecz, a gyűrű készen volt még a mult héten** – Arany Juliska Rozvány Erzsébettel együtt vásárolta a karperecet; így számol be sorsáról: „Fölküldtem csináltatás végett Pestre, meg is csinálták, hanem sokkal csunyasabb most mint volt. Nemtudta [!] az ötvös az előbbeni formáját vissza adni. Nagyon

sajnálom, mert igen szerettem.” (Rozvány Erzsébetnek, 1859. okt. 25. Sáfrán 1960. 88.)

- ² **Csengerinél csak Firdusit s az Árvizkönyvet hagyta Gyulai – angol Shakespeare-ről egyikünk sem tud semmit** – Adolf Friedrich Schack ford. *Epische Dichtungen des Firdusi*, (idézve: *Zrinyi és Tasso*, *AJÖM* X. 368.); *Budapesti Árvizkönyv* I–V. Szerk. Eötvös József. Pest, 1839–1841. – A bekötendő könyvekre nézve ld. még *AJ Csengerynek*, **984**. 1858. márc. 16. és **989**. 1858. márc. 28.; *Gyulai AJ-nak*, **994**. 1858. ápr. 9.; *Shakespeare és Planche könyvére nézve* ld. **1055**. *AJ Gyulainak*, 1858. dec. 22.

- ³ **Boccacciot** – Giovanni Boccaccio (1313–1375)

1032. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. szeptember 22.)

K: MTAK Kt K 513/985. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz oct. 6. 1858.** Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 20,9x16,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

bermentve [!]

Pest Nagy-Körösön.

Pecsétek: **Putnok 23/9**, [Wa]litzén **25/[9]**, **Pesth 25/9**, **Nagy Körös 26/9**. 6 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 447. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. aug. 25-i levelére (**1025**.)

- ¹ **Hogy azt az embert védelmezni tudnád, sőt kimenteni előttem?** – Gyulai Pált, akire Tompa kritikája miatt haragudott: *Szépirodalmi szemle*. BH 1855. ápr. 24., 25., 27., máj. 4., 5., 8. és *GyPVM* 523–556. Vö. *TMLev* II. 544.
- ² **nem küldhettem verset az albumába** – vö. Vachott Sándorné AJ-nak, **1026**. 1858. aug. 25. és szept. 29. között
- ³ **Balogh Sámuel nálunk pap, derék, tudós, jó ember** – (Almási) Balogh Sámuel (1796–1867): ref. lelkész, az akadémia lev. tagja; Zsibben, Otrokócson, Sajókeszin, Náprágyon, majd 1832-től haláláig Serkén pap
- ⁴ **actiák** – részvények (ol.)
- ⁵ **az ur adta s elvette, legyen áldott érette!** – Jób 1:21: „Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úrnak neve!” Vö. Tompa: *Isten akarátja*.

1033. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. szeptember 29. és október 6.)

K: MTAK Kt K 513/1141. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 21,7x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 965.)

M: *AJLI* I. 448–450. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1858. szept. 22-i levelére (**1032**.)

- ¹ **bizonyos személy említéseért, s bizonyos vélemény kimondásaért** – Gyulai Tompa-bírálatáról s annak AJ részéről való védelméről van szó (AJ Tompának, **1025**. 1858. aug. 25.)
- ² **A vasuti omnibusz** – a vasutat a várossal összekötő társaskocsi
- ³ **méló vacatióban** – művelő, dolgos vakációban
- ⁴ **solo** – egyedül (ol.)
- ⁵ **Vahot Sándornéval személyesen nem – levélben kellene találkoznom, mert nekem is irt** – ld. Vachott Sándorné AJ-nak, **1026**. 1858. aug. 25. és szept. 29. között
- ⁶ **conditiót** – alkalmaztatást (fr.-né.)
- ⁷ **És még sincs a nagy világon e kívül számomra hely** – vö. „A’ nagy világon e’ kívül / Nincsen számodra hely” (Vörösmarty: *Szózat*)
- ⁸ **hogy t.i. a főherceg nekem ezt ’s azt mondta** – Albrecht főherceg 1858 szeptember közepén járt Nagykőrösön (PN 1858. szept. 16.)
- ⁹ **„bekannt aus der ungarischen Literatur”** – a magyar irodalomból ismeretes (ném.)
- ¹⁰ **„und machen sie noch immer Verse?”** – és ír még mindig verseket? (ném.)
- ¹¹ **„sehr selten, Ew. [Eure] kais.[erliche] Hoheit!”** – igen ritkán, császári fenség! (ném.)
- ¹² **„Adieu!”** – isten önnel (fr.)
- ¹³ **Demonstratiónak** – tüntetésnek (lat.)
- ¹⁴ **Emich Petőfi újabb verseit hirdeti** – *Újabb költemények* I–II. Pest, 1858.
- ¹⁵ **A Vojtina féle ostobaság közt (emlékszel-e még? hisz felettél is rá) volt egy sor: Burns Robert, a scótok Petőfije** – *A Vojtina levelei öccséhez* I. részéről van szó (Pesti Röpívek 1850. 6. sz. nov. 10.). – Robert Burns (1759–1796); vö. Tompa AJ-nak, 1850. nov. 30. *AJÖM* XV. **256**. 307–308.
- ¹⁶ **Most e szamarak azt mondják hogy én Petőfit neveztem magyar Burnsnek** – „Vagy színpadon széket hogyan rakott, / Burns Róbert, a skótok Petőfije” (AJ: *Vojtina levelei öccséhez*. I. levél)
- ¹⁷ **A Szépirod. Közlöny pedig neki esik** – „Petőfit az angolok nevezték el lyrai Shakespearenak, Arany költészete körutat tesz a szerbeknél és nyugaton épen ugy lelkesülnek tőle, mint mi magunk.” A szerkesztő (Szelestey László): *Tájékozásul*. (SzépirodKözl 1858. 98–72. sz. szept. 9. 2333.)
- ¹⁸ **parallelát vonni** – párhuzamosságot megállapítani (lat.)
- ¹⁹ **az az Erdélyi irod. történet jó** – Szilágyi Sándor: *Erdély irodalomtörténete különös tekintettel történeti irodalmára*. BpSz 1858. III. köt. 140–189., IV. köt. 190–241., 395–426., 1859. V. köt. 32–57., VI. köt. 3–48., 288–311., VII. köt. 232–253. (Folytatása: *Vázlatok az erdélyi magyar irodalom történetéből 1790-től maig*. ÚMM 1860. I. 204–228., I. 3–22., 150–161.)

- ²⁰ **Czelder Márton** – (1833–1889): 1860 végéig Losoncon ref. segédlelkész, majd tíz évig misszionárius a román nyelvterületen
- ²¹ **Épen akkor jöttem haza Szentkirályitól** – ld. AJ Tompának, **1025**. 1858. aug. 25.
- ²² **conversatio** – társalgás (lat.)
- ²³ **Én nem tudom, honnan szedte egykor Kazinczy az „istenfiakat”** – ld. a Tompának 1857. dec. 29-én írt levél 6. jegyzetét (**964**.)

1034. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1858. október 25.)

K: MTAK Kt K 513/986. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **58 [8 jav.] oct 25**. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 19,5x12,3 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 450–452. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. szept. 29-i (és okt. 6-án folytatódó) levelére (**1033**.)

¹ **Kelemérben-laktomban** – 1849 áprilisa és 1851 szeptembere között

² **dictiót** – beszédet (lat.)

³ **Szegény Miska! míg baja nem volt; maga csinált magának, s most nem bírja elviselni, hogy igazán baja van!** – Vö. AJ Lévaýnak, **979**. 1858. febr. 24.: „Szegény Miska! míg baja nem volt, csinált: most, hogy van, épen nem bírja elviselni.”

⁴ **compániát** – társaságot (lat.)

⁵ **Burns Robertet ösmerem német fordításból** – A következő német kiadásokról lehet szó: *Robert Burns: Gedichte*, uebers. von Philipp Kaufmann, Stuttgart, Cotta, 1839; *Robert Burns' Gedichte*, deutsch von W. Gerhard, Leipzig, Barth, 1840; *Lieder und Balladen des Schotten Robert Burns*. Uebertragen von Heinrich Julius Heintze. Braunschweig, Westermann, 1840, 1846.

⁶ **költeményeimből olvastak Heinenak, ki így kialtott [!] fel: ah! ez nagy költő, mint Burns vagy Béranger!** – Heinrich Heine (1797–1856); Pierre-Jean de Béranger (1780–1857)

⁷ **in optima forma** – annak rendje-módja szerint (lat.)

⁸ **Ad vocem** – e szóról jut eszembe (lat.)

⁹ **Tudod: hogy Fraenkellel majd sajtóperbe keveredtem** – Fraenkel Tompa *Egyházi beszédek* c. munkájának I. kötetét 1859-ben, a II-at 1864-ben adta ki. Az előzményeket ld. Tompa AJ-nak, **1012**. 1858. máj. 28.; AJ Tompának, **1018**. 1858. júl. 3. Vö. még Tompa Szász Károlynak, 1859. márc. 8. *TML*ev I. **428**. 311.

¹⁰ **Azonban tartsd ki, ha lehet!** – Tompa tanácsa AJ eladandó búzájára vonatkozik

¹¹ **pelulákat** – pilulákat, pirulákat (lat.)

¹² **én még nevezetesebb napon irok vagy válaszolok neked, ma esztendeje....** – Tompa Géza 1857. okt. 23-án halt meg (ld. Tompa AJ-nak, **942**. 1857. okt. 24.)

1035. Knócz László – Arany Jánosnak (1858. október 27. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ 1858. okt. 27-i, Knócz Lászlónak írt levele (**1036.**): „Becses soraira válaszom késett” és *AJÖM* VI. 222.: „A kéziratott ott volt: *Megrendelt vers*. Ott a felírás prózai szövege is: Knócz József, magyarországi hités ügyvéd, Buda és Krakkó városok polgára. Született 1797. febr. 24. Meghalt 1856. jún. 6. – A második vers előtt: Knócz László. Meghalt 1857. márc. 3. Élte 3. évében. A kézirat alján: *Knócz László cs. k. kerületi pénzbiztos megkeresésére s részletes utasítása nyomán. 1857. okt. 27.* – A pénzügyi biztos K. Józsefnek fia, a kisgyermeknek pedig atyja volt.”

1036. Arany János – Knócz Lászlónak (1858. október 27.)

K: MTAK Kt Ms 5373/6–7. 2 csontszínű, szakadt, restaurált fol. 21,4x13,6 és 21,4x13,1 cm. 1–2. levél, 3–4. vers

M: BácskEII 1887. ápr. 3.; a vers: PN 1887.; Várdai 1909. 264–266.; Babay 1925.; a levél: *AJÖM* VI. 222–223., a vers: *uo.* 29.

Válasz Knócz László 1858. okt. 27. előtti levelére (**1035.**)

¹ **accentus, vagy comma** – ékezet (lat.), vagy vessző (gör., lat.)

1037. Szathmáry Elek – Arany Jánosnak (1858. október 29. előtt)

K: MTAK Kt K 513/1317. 2 világoskék fol. koronás nyomattal, 29,4x22,6 cm. 1. levél, 2. üres, 3–4. versek

M: Kiadatlan

Szathmáry Elek életrajzi adatait nem ismerjük

¹ **ha látja ezen pár kísérletből:** – ld. a mellékelt verseket:

Kis hűgomnak

Szép szelid galambja az ártatlanságnak,
Testesült angyala az örök vigságnak,
Itt hagyta bennünket.
Oly pusztá oly rideg most ez egész [!] vidék
Mióta angyalát belőle elvívék.

De miért is kellett eltávoznod innét!
Mennyire sajnálunk ha mond'nam se hinnéd,
Nem szeretvén minket;
Ámde így megérted sziveink keservét.
Ismered szerető tieidnek lelkét.

Balgaság úgy hiszem, keseregni érted
Hisz szülei karok ölelgetnek téged
S viselnek rád gondot.
De még is nagyon fáj, fáj nekünk valami:
Csengő dalaidat szeretnők hallani.

Jó és engedelmes légy azt nem is mondom.
Más nem is tudnál te lenni jó galambom.
Ez veled született.
Igyekezz, tanulgass, művelődjék lelked
Jövendőd talp kövét mostan kell megvetned.

Ha keserü volt is mostan az elválás
Ezer anyyi élvét nyujt a viszont látás
Mely hidd el nincs messze!
Csókoljuk szüleid s téged száz-ezerszer,
Irta kinek fejét beverétek verssel.*

* Kis hungaim [!] egyszer egy versemre hasonlóval feleltek. –

Rajnohán

Bent a rengeteg ölében
Egy homályos éjszakán,
Vad társival préda lesni
Rejtőzött el Rajnohán.

Rajnohán a rabló vezér,
A környéknek átka, réme.
Rajnohán a megtestesült
Kegytlenség zordon képe.

A fogyó hold sűrű, nehéz
Fellegek közt tette útját,
Lanyha szellő lebegtette,
A százados tölgyek lombját.

Az erdőnek méla csendét
Távol zöreje zavarta meg.

„Halljátok e?” – szólt a vezér
A várt préda már közeleg.

Lövésre kész fegyvert tartva
Éjhez szokott szemmel néztek,
A kanyargó ország-útra,
A legvéresebb tetre készek.

Jött egy fényes úti hintó,
Halk robajjal nem sokára.
Nem tudom hogy maradhattak,
Vad erdőben éjszakára.

Egyszerre mint az Etnából
Kirohanó láva tenger;
Körül vette, útját állta
A kocsinak a sok ember.

„Állj meg!” „álj [!] meg!” kiáltának
Mert szörnyet halsz! nézd e fegyvert!
Őn golyója át már nem egy
Ellent állónak szivén ment[.]

A négy csikó karcsú lába
Gyökeret vert, félre állott.
„Életedet vagy pénzedet!”
A vad rabló így kiáltott.

A vérszomjas rabló csapat
Felrántá a hintó szárnyát
S kirángatott egy ősz, öreg
Urat, s ennek szép leányát.

„Akasszátok ama fára
Az öreget, ezt megtartom, –”
Szólt a vezér [!] – ne sírjon hat! [!]
Öleljen meg szép galambom!”

Felragadták az öreg
Melyhez vitték azon fába,
Évek óta egy szép festett
Kis feszület volt bevágva.

A közelgő gyilkosoknak,
Majd elveszett szemvilága
A feszített környező<>
Égi sugarakat látva.

Látták mily szánva néz rájuk
Mintha jóra kérné őket,
Ajka mozgott, s leszegezett
Ujjaival híva intett.

Térdre rogytak a betyárok,
Látva Isten e csodáját.
S felküldötték zsámolyához
A megbánás hő imáját.

„Mit csináltak,” [!] szólt Rajnohán
S a térdelők közé lépett.
'Térj Istenhez uram, kérlek!
Nézd e csodát, fényes képet!'

A vad vezér felkacagott
S készült a szent képhez vágni,
Egy percz, és a kis keresztet
Nem lehetett helyén látni.

Magosan az egek felé
Vitte már azt két kis angyal,
Így kiáltott le az egyik
A felhőkből csengő hanggal.

„Ember, ember! szálj magadba
Ne gúnyold ki megváltódat,

Imádd buzgón Istenedet
S szeresd felebarátodat!”

Az ezt halló rabló csapat
A jó útra vissza tére.
Háborodott elmével csak,
Maga járkal már vezére. [az első e é-ből jav.]

Egy agg olasz...

Egy agg olasz szép leányát
Magyar nyelvre tanítgatom.
Eddig igen könnyen tanult,
Most miért nem? nem tudhatom

Negy [!] nap óta magyarázom
Már a szeretlek szót neki.
Térden állva is kértem már,
Hogy csak még eztet mondja ki.

Én nem tudom hová leszek,
Ha nem tudja megtanulni.
S le kell tündér reményimről
Ösztön dijamról mondani. –

1038. Arany János – Ercsey Sándornak (1858. október 29.)

K: NSzAJM 602. 2 világoskék folio, koronás BATH-nyomattal. 21,8x13,8 cm. 1–4. levél, a borítékon címzés:

bérmentve

Tekintetes ifj. Ercsey Sándor
hites ügyvéd urnak.

<Nagy-Várad> N.Szalontán

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös ...**, **Debreczin 4/11**, **Grosswardein 5/11**, **Nagy Szalontha 6/11**. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilm-tára B 9100.

M: *AJÉ* 132–135. (kihagyásokkal)

¹ **Úgy látszik, a vasút, a helyett hogy közelebb hozott volna, még inkább eltávolított bennünket egymástól** – a Budapest–Cegléd–Szolnok közötti vonal 1847. szept. 1. óta működött; a Cegléd és Kecskemét közötti szakaszt 1853. szept. 1-

- jén, a Szolnok és Debrecen közöttit 1857. nov. 20-án, a Nagyváradig tartót 1858. ápr. 24-én nyitották meg
- ² **aegise** – oltalma (gör.)
- ³ **Lajos ecsém** – Ercsey Sándor fia
- ⁴ **acquirált** – szerzett (lat.)
- ⁵ **kőccsig**, – költség
- ⁶ **angariáiig** – évnegyedre járó részletfizetésig (ol.)
- ⁷ **Ott lakik Szentkirályi Móricz, s ő hítt már többször, sürgetőleg, s miután meg is látogatott, vissza kelle adnom** – ld. a Tompának 1858. aug. 25-én írt levelével (1025.) 4. jegyzetét; vö. még AJ Tompának, **1033**. 1858. szept. 29. és okt. 6.
- ⁸ **diligentia** – szorgalmi idő (lat.)
- ⁹ **nyilvánossá lett** – érettségét adható
- ¹⁰ **Különben itt nincs hajlam követni Debreczen példáját, s maradunk a réginél** – ld. Kovács János AJ-nak, **963**. 1857. dec. 26.; vö. AJ Mentovich Ferencnek, **1004**. 1858. ápr. 25.
- ¹¹ **legjobb lapja a P.[esti] Napló, bukás szélén áll** – a PN felelős szerkesztője 1855. jún. 22-től Kemény Zsigmond volt; névlegesen azonban, egészségi, anyagi vagy erkölcsi megfontolásból, többször lemondott: 1856. dec. 9-től egy évig Pompéry János, 1858. júl. 14-től 1860. febr. 5-ig Királyi Pál javára (ld. *MST* II/1. 372.)
- ¹² **Szina nagylelkűsége dédelgeti** – báró Sina Simon (1810–1876): bankár, nagybirtokos és mecénás; gazdasági, egészségügyi és művelődési intézmények felállításának támogatója
- ¹³ **hirdeti Heckenast a 100,000 előfizetős Hirmondót** – a Hirm politikai irányú, de vegyes tartalmú néplap, mely 1858. nov.-tól 1861. július végéig jelent meg, Hajnik Károly és az utolsó félévben Gyárfás Ferenc szerkesztésében, Heckenast Gusztáv kiadásában, előbb kéthetenként, utóbb hetenként
- ¹⁴ **az Űstökös** – 1858. aug. 21. és 1880. jan. 11. között felelős szerkesztője és kiadója Jókai Mór; maga a lap 1910-ben szűnt meg (ld. *MST* II/1. 460–461. és 667–672.; II/2. 82–84.)
- ¹⁵ **mihelyt gr. Desewffy elnök visszaérkezik az Ostendei fürdőről, s elhozza a zsebredugott legf. engedélyt** – Desewffy Emil (1814–1867) 1843-tól az Akadémia lev. tagja, 1855-től elnöke; 1861-ben Pozsony képviselője az országgyűlésen. Kötetünk egy hivatalos levelét és az általa is aláírt akadémiai tagsági oklevelet tartalmazza. – Ostende: nyugat-flandriai tengeri fürdő.
- ¹⁶ **egyszermind lehozza Petőfi szobrát (olyan alakban, mint a Vörösmartyé)** – Vörösmartyé 28 cm magas mellszobrát Czélkúti-Züllich Rudolf készítette 1856-ban, gipsz és bronz változatban. Egressy Sámuel ez utóbbival ajándékozta meg AJ-t a két népdalért (AJ Ercseynek, 1856. dec. 10. *AJÓM* XVI. **856**. 780.). Ez

- indíthatta el a Petőfi-mellszobor ötletét is (ld. Tomori AJ-nak, **992**. 1858. ápr. 2.). Mindkét szobor a nagyszalontai múzeumban található.
- ¹⁷ **Berzsenyiről** – Berzsenyi Dániel (1776–1836); ld. *AJÖM* XVI. 1137.
- ¹⁸ **Tompától ma vettem levelet** – az 1858. okt. 25-i keletűt (**1034**.)
- ¹⁹ **desperált** – kétségbeesett (lat.)
- ²⁰ **Szalontáról dátált [!] levelében néhány verset küldött az hozzám** – 1858. okt. 29. előtt (**1037**.)
- ²¹ **„az ördög ássa még ki”** – Biberach mondja az Elő-versengésben: „Még / innét az ördög ássa azt ki, hogy / szeret.”
- ²² **Janit** – Ercsey Jánost
- ²³ **szűzvállások** – adómentesek
- ²⁴ **Búzánk ott hever a padláson** – ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17. és **974**. 1858. febr. 7.; Tompának, **975**. 1858. febr. 9.

1039. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. november 8.)

K: NSzAJM 752. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **57**. 2 világoskék fol., 22,8x14,3 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1858. okt. 29-i levelére (**1038**.)

- ¹ **Érinti bátyám, hogy a búzája most is meg van** – ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17. és **974**. 1858. febr. 7.
- ² **Károly** – Ercsey Károly
- ³ **az „Üstökös” et Comp.[agnie]** – az „Üstökös” és társai (fr.) – A hetenként megjelenő humorisztikus folyóirat első számát 1858. aug. 21-én adták ki; felelős szerkesztője és kiadója Jókai volt. Állandó munkatársai: Dienes Lajos, Gyárfás Ferenc és Balogh Zoltán; rendszeres szerzői: Tamásfi-Tomsics Gyula, Kiss József és Dobos Dániel. (*MST* II/1. 667–672.)
- ⁴ **Fonyad Józsit** – Fonyad József (1826–1858): a szabadságharcban honvéd hadnagyként szolgált, sebesülése rokkanttá tette; AJ *Nemzetőr dalát* és Tompa *A gólyához* c. versét zenésítette meg (vö. *AJÖM* XV. 823.)
- ⁵ **Lovassy Bert** – Lovassy Albert; 1861-ben szerepel a Kisfaludy Társaság pártolói között (*AJÖM* XIII. 248.)
- ⁶ **predikációs halott** – az a magasabb közhivatalt viselt vagy tehetősebb személy, aki templomi búcsúztatásban és gyászbeszédes temetésben részesül (Dánielisz 1992. 17.)

1040. Szénfy Gusztáv – Arany Jánosnak (1858. november 11.)

K: MTAK Kt K 513/644. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz Jan 8/1859**. Uo. a bal felső sarokban fekete ceruzával: **Arany láda**. A kézirat 3.

oldalán AJ írásával, vörös ceruzás kottavonalazással, tintával a következő dalok szövege és kottája: „**Keményen, csendesen...**” [Vö. Kodály-Gyulai 1952. 81. sz. AJ írásával: „Ez a versszak Gyöngyösiből van.” Gyöngyösi István: *Porából megéledett Főnix*, I. ének, II. rész, 31. strófa.] „**Szánja az úristen...**” [Szegei Gergely: *A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásról.*] 2 csontszínű fol., 28,4x22,3 cm. 1–2. levél, 3. AJ dalszövege és kottája, 4. címzés:

Tekintetes

Arany János

Tanár Urnak, tisztelettel –

Nagykőrösön.

Pecsétek: **Nyiregyháza 11/11;** [Debreczi]n **12/11;** **Nagy Körös 13/11.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 608.)

M: Kiadatlan

¹ „**A magyar nemzeti versidomról**” írt értekezésében – *Tudósítvány a nagykőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/6. tanévben.* Kecskemét, 1856. 1–29.; ÜMM 1856. VI. évf. IX. füzet, 441–483.; *AJÖM* X. 218–258. – Vö. Szénfy AJ-nak, **1019.** 1858. júl. 7.

1041. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1858. november 14.)

K: MTAK Kt K 513/896. Arany László kék ceruzás zárójelű. Csontszínű fol. koronás magyar címerrel, „**Áldás Hazánknak**” és „**Tomori**” nyomattal. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: *AJLI* II. 125. (kihagyással)

¹ **Shakespeare fordítására eddig ajánlkoztak** – Tomorinak ezzel a felkérésével kezdődött AJ részvétele a Kísfaludy Társaság által kiadott magyar Shakespearekiadásban, amelyre nézve ld. Bayer 1909. I. 69–129. és Dávidházi 1989. 165–190. – Az ezzel kapcsolatos további levelek: AJ Tomorinak, **1042.** 1858. nov. 17.; Tomori AJ-nak, **1043.** 1858. nov. 18.; AJ Tomorinak, **1044.** 1858. nov. 19.; Tomori AJ-nak, **1045.** 1858. nov. 23.; AJ Tomorinak, **1046.** 1858. nov. 26.; AJ Tompának, **1047.** 1858. nov. 28.; Tomori AJ-nak, **1049.** 1858. nov. 28.; AJ Bérczy Károlynak, **1052.** 1858. dec. 20. előtt; Bérczy Károly AJ-nak, **1054.** 1858. dec. 22. előtt; AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.; AJ Ercseynek, **1058.** 1858. dec. 28.; Tompa AJ-nak, **1064.** 1859. febr. 12.; Szász Károly AJ-nak, **1074.** 1859. márc. 17.; AJ Szász Károlynak, **1075.** 1859. márc. 19.; Szász Károly AJ-nak, **1076.** 1859. márc. 21.; Lévy AJ-nak, **1110.** 1859. szept. 21.; AJ Tomorinak, **1122.** 1859. nov. 10.; Szász Károly AJ-nak, **1182.** 1860. aug. 15.; AJ Szász Károlynak, **1184.** 1860. aug. 27.; AJ Tomorinak, **1196.** 1860. szept. 26. előtt; Tomori AJ-nak, **1197.** 1860. szept. 26.; AJ Szász Károlynak, **1215.** 1860. nov. 15.; Lévy AJ-nak, **1226.** 1860. nov. 28.; Kalmár Géza AJ-nak, **1264.** 1861.

febr. 13. előtt; AJ Szász Károlynak, **1283**. 1861. márc. 9.; Kalmár Géza AJ-nak, **1306**. 1861. máj. 1.

- ² **Székely** – Székely József (1825–1895): megyei levéltárnok, költő, író, publicista. Idevágó munkái: *Shakespeare (Magyar Thália)*. Pest, 1853. 273–284.; *Imogen* (Hf 1852. júl. 26. 679–680.). Színkritikái: *Julius Caesar* (Hf 1852. okt. 4. 914., okt. 5. 917–918.), *Romeo és Julia* (SzépirodL 1853. jan. 23. 102–106.), *Othello* (SzépirodL 1853. febr. 3. 151–154.)
- ³ **Flóra** – Majthényi Flóra (1837–1915): költő, Tóth Kálmán felesége. E korszakból való kötetei: *Flóra 50 költeménye* (1858), *Flóra dalai* (1860). Ld. *AJÖM* XVI. 1183. A *Romeo és Juliát* Szász Károly fordította le a Kisfaludy Társaság kiadványa számára. – Kötetünkben egy hozzá írt levél található.
- ⁴ **Ács Zsigától** – Ács Zsigmond (1824–1898): ref. lelkész, 1852 és 1855 között a nagykőrösi gimnázium tanára, utána Foktón lelkész. Eddig a korszakig főbb fordításai: Shakespeare: *A velencei kalmár*. Kecskemét, 1853, Pest, 1864; Dumas: *Paul Jones*. Kecskemét, 1854; Bernardin de Saint Pierre: *Pál és Virginia*, Pest, 1855.

1042. Arany János – Tomori Anasztáznak (1858. november 17.)

K: Elveszett

M: *AJLI* II. 125–126. (Emendálás az Arany László-féle kiadáshoz képest: ott a műcímek kapitálchennel vannak szedve.) *AJLev* 442–443.

Válasz Tomori 1858. nov. 14-i levelére (**1041**.)

¹ **vállalatod** – vállalkozásod

² **a már elhíresztelt Midsummernights [!] dreammel** – *A Szent-Iván éji álommal*

³ **az én Shakspearemet elpóétázta Gyulai Palkó** – ld. Gyulai AJ-nak, **1048**. 1858. nov. 28. és AJ 1858. dec. 22-i válaszát (**1055**.)

⁴ **ha Delius az, hát azt** – *Shakspeare's Werke*. Nikolaus Delius (1813–1888) német irodalomtörténész 7 kötetes Shakespeare-kiadása (1854–1861) – *A Shakespeare magyarítása ügyében* c. híradás (SzépirodKözl 1858. II. 22. sz. dec. 16. 351–352.) a következő részleteket idézte AJ leveléből: a fordításhoz „a jó angol szöveg, a legjobb magyarázatos és jegyzetes Shakespeare”, tehát Delius kiadása szükséges. „Mi magát a fordítást illeti, arra nézve Arany és mindnyájunk véleménye oda megy ki: »legyen a fordítás eszme- és alakhü, mégis szabad (azaz: ne szolgál); tehát vers, verssel, ha lehet ugyanannyi sorral adassék vissza. Jegyzés csak annyi kell, hogy a szöveg érthetlen ne maradjon, péld. ha ismeretlen tárgy, név stb. kíván magyarázatot; de aesthetikai kommentárok erdejébe bonyolodni [!] nem kell. A fordító ne csak a színpadot, de az olvasó közönséget is szem előtt tartsa; tehát hatályosság mellett választékos és korrekt is igyekezzék lenni, – a magyarság mellett kerülje a bundaszagot.«”

⁵ **kolomposabb** – irányadóbb, élenjáróbb

- ⁶ **csak mint a lipcsei stereotyp** – *W. Shakespeare's Sämmtliche Werke*. Im Verein mit Mehreren übersetzt, und herausgegeben von Julius Körner. Mit 40 Holzschnitten vermehrte Ausgabe. Leipzig, Baumgärtner, 1838 vagy *Familien-Shakspeare*. Eine zusammenhängende Auswahl aus Shakspeare's Werken in deutscher metrischer Übertragung. Mit Einleitungen, erläuternden Anmerkungen und einer Biographie des Dichters, von dr. O.[skar] L.[udwig] B.[ernhard] Wolff. Leipzig, W. Jurany, 1849.
- ⁷ **Dixi** – megmondottam (lat.)

1043. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1858. november 18.)

K: MTAK Kt K 513/897. Arany László kék ceruzás zárójelei. Csontszínű fol. koronás magyar címerrel, „**Áldás hazánknek**” és „**Tomori**” nyomattal, 22,1x14,6 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: *AJLI* II. 126–127. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. nov. 17-i levelére (**1042.**)

- ¹ **Épen most veszem tegnap irt leveledet, mikor a Szépirod. Közl. jelenti, hogy pár nap mulva személyesen üdvözölhetünk** – „Shakespeare fordítására eddig Arany János, Flóra, Jókai Mór, Lévai, Sárossy Gyula, Szász Károly és Székely József ajánlkoztak. Ács Zsigmond szintén felkérte, s valószínű, hogy részvétele meg nem tagadja. Különb: arra nézve, hogy a kiadást melyik darabbal kezdjék meg, még semmi sincs határozva; azt azonban bizton állíthatjuk, hogy a fordítás a legszigorubb kritikai ellenörködés alatt történik, miről már Arany neve elég kezesség, kit e napokban személyesen lesz szerencsénk üdvözölhetni.” (*Shakespeare magyartása ügyében*. SzépirodKözl 1858. II. 14. sz. nov. 18. 224.) – A Shakespeare-fordításokról folyó levelezés első darabja: Tomori AJ-nak, (**1041.**) 1858. nov. 14.

1044. Arany János – Tomori Anasztáznak (1858. november 19.)

K: Elveszett

M: *ALJI* II. 127–128.

Válasz Tomori 1858. nov. 18-i levelére (**1043.**)

1045. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1858. november 23.)

K: MTAK Kt K 513/898. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. koronás magyar címerrel, **Áldás hazánknek** és **Tomori** nyomattal, 22,1x14,6 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: *AJLI* II. 128–130. (kihagyással)

Válasz AJ 1858. nov. 19-i levelére (**1044.**)

- ¹ **a te leveleid** – AJ 1858. nov. 17-én (**1042.**) és 19-én (**1044.**) Tomorinak írt levelei

- ² **Delius** – *Shakspeare's Werke*. Nikolaus Delius 7 kötetes Shakespeare-kiadása (1854–1861)
- ³ **kolomposabb** – irányadóbb, élenjáróbb
- ⁴ **Az első jelenti, hogy nála készen van Hamlet és Sok zaj semmiért** – Ács Zsigmond *Hamlet*-fordítása nem jelent meg, a *Sok zaj semmiért* (*Much Ado about Nothing*) 1886-ban látott napvilágot az Olcsó Könyvtárban.
- ⁵ **directioni serviet** – irányadóként fog szolgálni (lat.)
- ⁶ **Ezenkívül kijeleli a darabokat, melyek fordítására hajlandó** – ld. Lévay AJ-nak, **1109.** 1859. szept. 21.
- ⁷ **szinte** – szintén
- ⁸ **Azután elősorolja, hogyan áll Shakespeare jelenleg a magyar irodalomban?** – vö. Szász Károly 1859. okt. 31-én, a műfordításról tartott akadémiai székfoglalójával
- ⁹ **Coriolán, J.[ulius] Caesar és Lear** (talán kegyeletből Petőfi és Vörösmarty iránt) fölvétethetnék némi áttekintés és pótlás mellett kiadásunkba – A fordítások könyvészeti adatai: *Shakespeare összes színművei*. Angolból fordítják Arany, Petőfi, Vörösmarty. I. *Coriolánus*. (Ford. Petőfi Sándor) Pest, 1848; *Vörösmarty Mihál' Ujabb Munkái*. Buda, 1840. III. 1–150., *Vörösmarty' Minden Munkái*. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel Ferencz. Pest, 1847. VIII. 127–254., *Vörösmarty Mihál' Minden Munkái*. Kiadák barátai Bajza J. és Schedel F. Pest, 1847. 1187–1262. h.; *Lear király* Shakespeare-től. Fordította Vörösmarty Mihál. Pest, 1856.
- ¹⁰ **revisióját** – felülvizsgálatát (lat.)
- ¹¹ **Collier-t** – John Payne Collier (1789–1883) *Notes and emendations to the text of Shakespeare's plays* c. művét (1852)

1046. Arany János – Tomori Anasztáznak (1858. november 26.)

K: Elveszett

M: *AJLI* II. 130–131.

Válasz Tomori 1858. nov. 23-i levelére (**1045.**)

- ¹ **Lévay kiválogatta magának épen azon darabokat, melyeken, azt hiszem, senki sem kapna** – Lévay 1859. szept. 21-i, AJ-nak írt levelében (**1109.**) a *Titus Andronicus*-ról és *A két veronai nemesről* ír; az elsön kívül a *IV. Henrik király*, az *V. Henrik király*, *A makranczos hölgy* és a *Vizkereszt* című műveket fordította le, *A két veronai ifju* viszont Arany László tolmácsolásában jelent meg

- ² **részletes** – részletekre vonatkozó

1047. Arany János – Tompa Mihálynak (1858. november 28.)

K: MTAK Kt K 513/1142. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,6x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 452–455. (kihagyásokkal); *AJLev* 444–447.

Válasz Tompa 1858. okt. 25-i levelére (1034.)

¹ **correcturát** – az iskolai dolgozatok javítását (lat.)

² **accentusig** – ékezetig (lat.)

³ **Annálfogva nem tudom én, mennyit lendíthetek a kürtölt Shakespeare fordításon** – Tomori „Shakespeare összes művei lefordítását és kiadását eszközölni s azonnal megindítani is fogja” (*Lesz hát Shakespeare magyar nyelven*. SzépirodKözl 1858. II. 8. sz. okt. 28. 113.)

⁴ **Azt pedig, hogy Pestre várandó valék, ha olvastad, nehogy valónak vedd** – ld. Tomori AJ-hoz írt, 1858. nov. 18-i levelének jegyzetét (1043.)

⁵ **Pesten, daczára a könnyű közlekedésnek, közel harmadfél év óta nem fordultam meg** – utoljára 1856 augusztusában (Ercseynek, 1856. aug. 20. *AJÖM* XVI. 829. 738–741.; Tompának, 1856. aug. 30. *AJÖM* XVI. 837. 747–750.)

⁶ **„teneros ovium depellere foetus”** – „Urbem quam dicunt Romam, Meliboeae, putavi / stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus / pastores ovium teneros depellere foetus.” (Vergilius: *Eklogák*, I. 19–21.) Lakatos István fordításában: „Eddig a Róma nevű városról én, Meliboeus, / Azt hittem botorul, csak ilyen, mint ez, hova nyájunk / Zsengéjével olyan gyakran bemegyünk mi, juhászok.”

⁷ **„Urbs”** – város (lat.)

⁸ **„decrepita aetas”** – az emberélet utolsó kora (lat.). „Decrepitus, quod morti propior quasi ad mortis tenebras vertat, sicut crepusculum tempus noctis. Alii dicunt decrepitem non qui senectute avulsus est, sed qui iam crepare desierit, id est loqui cessaverit.” (Isidorus Hispalensis: *Etimológiák*, X. 74.) Magyarul: „Elaggott, mivel közel kerül a halálhoz, mintegy a halál sötétségébe ér, mint ahogy a szürkület (crepusculum) ideje az éjsötétbe. Mások nem azt hívják elaggottnak, aki az öregség martaléka, hanem azt, aki már nem tud hablatyolni (crepare), vagyis megszűnt a beszédképessége.”

⁹ **vonzolni** – vonszolni

¹⁰ **nem sült el a vers** – ld. *AJ Az özvegy lakása* című töredékét

¹¹ **marsrutát** – menetirányt (ném.)

¹² **solo** – egyedül (ol.)

¹³ **a gondviselés, „mely táplálja a verebet”** – Mát 6:26; Mát 10:29

¹⁴ **Miklóska** – Szemere Miklós

¹⁵ **e „keserű lében forgó” földön** – vö. „A’ vak csillag, ez a’ nyomoru föld / Hadd forogjon keserű levében” (Vörösmarty: *A’ vén cigány*)

¹⁶ **Subseque** – mellékesen (lat.)

¹⁷ **igen furcsán esett olvasnom a lapokban** – „Fraenkel Bernát miskolczi könyvkereskedő és kiadó hosszas sürgetése után szerencsés volt Tompa Mihály egyházi beszédeit kiadás végett megszerezhetni. Midőn nemzetünk egyik első rendű költőjének s egyházi szónokának neve a kiadandó munka becséről kezeskedik, nem

kételkedünk, hogy a derék kiadó buzgósa a közönség részéről kellő méltánylással fog fogadtatni.” PN 1858. nov. 9.

¹⁸ **executióval** – végrehajtással (lat.)

¹⁹ **Auch gut!** – Így is jó! (ném.)

²⁰ **patristád** – földid (lat.)

²¹ **tanártársai feladásával mulatja magát** – feltehetőleg az iskolát vezető egyház-tanácsban (consistorium); a nagykőrösi gimnáziumra vonatkozó jegyzetek összegzését ld. Kovács János AJ-nak, **963**. 1857. dec. 26.

²² **sőrét** – szarvasmarhát

²³ **coelibatusban** – nőtlenségben (lat.)

²⁴ **Szabó K.[ároly] veri a készülő, Enyedre hitták tanárnak, s hihetően el is fogadja, mert a fizetés sokkal jobb** – A nagyenyedi tanárságot 1858 szeptemberében ajánlották fel Szabó Károlynak (Gyulai levele Szabó Károlynak, 1858. okt. 29. *GyPLEv* **298**. 352–353.), s 1859. febr. 13-án választották meg oda (Gyulai levele Szabó Károlynak, 1859. febr. 13. *Uo.* **309**. 367.). Szabó Károly azonban az Erdélyi Múzeum-Egylet könyvtárosi állását fogadta el, amelyet az alakuló közgyűlés 1859. nov. 25-én szavazott meg neki és 1860 júniusában költözött Kolozsvárra (Szabó Károly levele Gyulainak, 1860. június 16. *Uo.* **364**. 418–419.).

²⁵ **Mentovicsről is az a hír, hogy ott hagyja M. Vásárhelyt, s Enyedre jó** – Mentovich nem költözött el Marosváráshelyről, hanem az ottani gimnáziumban tanította tovább a mennyiség- és természettant. Ld. Szabó Károly Gyulai Pálnak, 1859. jan. 25. *GyPLEv* **308**. 366.

²⁶ **Szász éli világát az új menyecskével, s a mit együtt csinálnak, rögtön kiírja versben: olvashatod te is** – Szász Károly 1858 virágvasárnapján (márc. 28.) tartotta esküvőjét Bibó Antóniával (ld. Szász Károly AJ-nak, **977**. 1858. febr. 15.); ld. pl. következő verseit: *Pályáemlékek* (VU 1858. ápr. 4. 158.), *Csöndesség* (VU 1858. jún. 20. 290.), *Érted-é...* (Hf 1858. júl. 29. 681.)

²⁷ **collegatus** – tantestület (lat.)

²⁸ **zsúzsoktól** – gabonazsúzsoktól

²⁹ **esprit** – szellemesség (fr.)

1048. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1858. november 28.)

K: MTAK Kt K 513/137. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz dec. 22./858.** Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű lap koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,6 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *AJLI* II. 49–50. (kihagyással); *GyPLEv* **301**. 356.

¹ **A mint Szilágyi leveléből értem** – a *GyPLEv* nem tartalmazza ezt a levelet

² **Ugy vagy meggyőződve, hogy angol Shakespeare-edet elvesztettem** – erre nézve ld. AJ 1858. dec. 22-i válaszát (**1055**.)

- ³ **Planche és Firdusi** – Nem dönthető el, hogy Gustave Planche melyik művéről van szó: a *Portraits littéraires* (1836, 1846–1849), a *Nouveaux portraits littéraires* (1854), vagy a *Portraits d'artistes* (1853) címűről. A Firdauszi-kötet viszont feltehetőleg az a kiadás, amelyre AJ *Zrinyi és Tasso* c. tanulmányában hivatkozik: *Epische Dichtungen des Firdusi*, übersetzen von Schack (*AJÖM* X. 368.).
- ⁴ **egy ind eposz – Bérczynél** – valószínűleg a *Mahábháratából* való egyik válogatás, amelyről AJ a *Naiv eposzunkban* (*AJÖM* X. 265.) és *Dózsa Dániel: Zandirhám* c. recenzójában (*AJÖM* XI. 9.) is szól. – Bérczy Károly (1821–1867): 1859-től az akadémia levelező tagja; *Az irodalmi humorról* tartott székfoglalót.
- ⁵ **eddig Szvorenyi [!] szerint tanították az ékesszólást és költészetet** – Szvorenyi József (1816–1895) *Ékesszólástan vezérltetül a remekírók fejtegetése- s a szép írásművek kidolgozásában* (Eger, 1851), *Olvasmányok a gymnasiumi s ipartanodai alsóbb osztályok számára* I–IV. (Pest, 1853) és *Kalauz az alsóbb-tanodai műolvasás- és elemzésben* (Pest, 1855, 1858) c. tankönyveit használták az iskolákban.
- ⁶ **Ugy tudom, <neked> te már évek óta saját kéziratod szerint tanítasz** – AJ kéziratát Toldy *A magyar nemzeti irodalom története* (1851) és *A magyar költészet története* (1854) c. műveinek átdolgozott kivonata volt. (Ld. Gyulainak írt válaszáat, **1055**. 1858. dec. 22.; kiadta Pap Károly: *Arany János magyar irodalomtörténete*, Bp., 1911. és *A magyar irodalom története rövid kivonatban*, *AJÖM* X. 446–531. Jegyzet hozzá: 625–631.) Esztétikai nézeteit a *Széptani jegyzetek* alapján adta elő (*AJÖM* X. 532–565. Jegyzet hozzá: 631–634.)
- ⁷ **Hát Laczi tud-e már flótázni?** – Gyulai 1857 elején vásárolt számára fuvolát, atyai megbízásból; ld. AJ Gyulainak írt levelét (**874**. 1857. febr. 1.) és Gyulai válaszáat (**875**. 1857. febr. 4.)

1049. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1858. november 28.)

K: MTAK Kt K 513/899. 2 csontszínű fol. koronás magyar címerrel, **Áldás hazánk** és **Tomori** nyomattal, 22,1x14,6 cm. A 3–4. lap felső része le van tépve. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

[Tekintete]s **Arany János tanár urnak**

[tisz]telettel

Nagy-Kőrös.

Pecsét: **Nagy Kőrös 28/11.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: *AJLI* II. 132–133. (kihagyással)

Válasz AJ 1858. nov. 26-i levelére (**1046.**)

- ¹ **revideáló** – felülvizsgáló (lat.)
- ² **Állandó tagok [...]** Arany és Csengeri lennének – vö. Csengerly Antal Gyulai-nak, 1858. nov. 26. *GyPLev* 300. 355.
- ³ **vállalat** – vállalkozás
- ⁴ **Táborunkba ismét egy új vitéz lépett be: Tóth Lőrincz** – nem tudunk arról, hogy Tóth Lőrinc Shakespeare-t fordította volna
- ⁵ **Lear fordítását Csengeri is nagyon gyengének mondja** – Vörösmarty *Lear*-fordítását, amely 1856-ban jelent meg, a Kisfaludy Társaság kiadványa mégis megtartotta (vö. Tomori AJ-nak, 1045. 1858. nov. 23.)
- ⁶ **Jövő hó 10-e körül lemegyek hozzád** – Tomori utazásáról nem ismerünk híradást

1050. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1858. december 15.)

K: MTAK Kt K 513/884. 2 csontszínű fol., 22,6x14,2 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: *AJLI* II. 63.; Kaziány 1905. (kivonat)

- ¹ **A ma délelőtti ülésben** – Az Akadémia 1858. évi nagygyűlésének első ülésén, Dessewffy Emil elnöklete alatt és országfejedelmi biztos Dr. Palló Sándor helytartósági tanácsos előtt. Részt vettek: Eötvös József másodelnök; tiszteleti tagokként: Deák Ferenc, Fáy András, Károlyi György, Kemény Zsigmond, Kubinyi Ágost; rendes tagokként: Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Érdy János, Fábrián Gábor, Fogarasi János, Frivaldszky Imre, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Kiss Károly, Nagy János, Purgstaller József, Szalay László; lev. tagokként: Ballagi Móric, Erdélyi János, Kubinyi Ferenc, Lukács Móric, Peregriny Elek, Podhradczy József, Tóth Lőrinc, Wenczel Gusztáv valamint Toldy Ferenc titoknok.
- ² **Toldi Estvéje” Marczibányi jutalmat nyert (50 #)** – A Marczibányi-jutalom 1845-ben jött létre a Pest vármegye által kiadott Marczibányi-alapítványból. Mivel 1849 és 1858 között maga az alapítvány nem szünetelt, 1858-ban kiadhatták. (Marczibányi Lajos alapító levelét ld. Kerényi 2002. 344–345.; történetét ld. *uo.* 86–90.).
- ³ **az estveliben pedig Kd az akad. levelező, s fél órával utóbb rendes taggá választatott** – Az 1858. évi nagygyűlés második ülése 1858. dec. 15-én du. 5 órakor, Eötvös József másodelnök elnöksége alatt a következők jelenlétében ült össze: tiszteleti tagokként Deák Ferenc, Fáy András, Károlyi György, Kemény Zsigmond, Kubinyi Ágost; rendes tagokként Balogh Pál, Bugát Pál, Czuczor Gergely, Érdy János, Fábrián Gábor, Fogarasi János, Frivaldszky Imre, Gebhardt Ferenc, Győry Sándor, Horváth Cyrill, Kiss Károly, Nagy János, Purgstaller József, Szalay László, Tarczy Lajos; lev. tagokként Kiss Ferenc, Mátray Gábor, Szőnyi Pál, Tóth Lőrinc, Török János valamint Toldy Ferenc titoknok. AJ-t a

nyelv- és széptudományi osztályba 20 szavazattal választották meg lev., majd 18 szavazattal rendes tagnak. – Vö. Gergely 1978. 5. és Keresztury 1978.

- ⁴ **Levelező taggá lettek Szabó Károly és Szilágyi Sándor** – Szabó Károly 20, Szilágyi Sándor 16 szavazattal lett a történeti osztály tagja

1051. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1858. december 16.)

K: MTAK Kt K 513/55. 2 csontszínű fol., 22,5x14,3 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 8. és OSzK Kt)

- ¹ **a tegnap esteli akadémiai közgyűlés előbb levelező, s aztán rögtön rendes taggá elválasztott Téged** – ld. Toldy 1858. dec. 15-i levelének 3. jegyzetét (1050.)

- ² **Ugyanekkor Szabó Károly és Szilágyi Sándor levelező tagok lettek** – Szabó Károly 20, Szilágyi Sándor 16 szavazattal lett a történeti osztály tagja

- ³ **Petőfi és Te jutalmat is kaptok** – a nagygyűlés első ülésén, 1858. dec. 15-én délelőtt hirdették ki, hogy a nagyjutalmat Petőfi kapta 1847-ben megjelent *Költeményeiért*, s hogy a nyelvtudományi osztály AJ *Toldi estéjét* ajánlotta Marczibányi-jutalomra

- ⁴ **Gyulai is levelező tag** – Gyulait 16 szavazattal választották meg a nyelv- és szépirodalmi osztályba

1052. Arany János – Bérczy Károlynak (1858. december 20. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.: „Ime! a mult karácsonykor itt van Gyulai nálam, meglátja a brochure-öket, mondja, mért nem köttetem be, ő beviszi Pestre, bekötteti, rövid időn vissza is hozza. Én átadom neki mind a 7 kötetet, előttem beteszi a táskába, elviszi, és most még rám fogja, hogy nekem ment el az eszem. Mit tegyek? Igen, jut eszembe, hogy sok izbeni sürgetésem alkalmá<.>val egyszer olyan formát is ejtett ki, hogy a könyvet Bérczinek adta olvasni. Bérczinek? hisz az régi angol, a mellett gazdag ember, csak van egy Shakspeareje; minek vitte volna az el olvasni? – De még is megpróbálom, írok neki. S írtam.”

- ¹ **[Shakespeare-könyve, amelyet Gyulai elvitt beköttetni Pestre, nem került-e Bérczyhez]** – ld. Gyulai 1858. nov. 28-i levelét (1048.)

1053. Dessewffy Emil és Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1858. december 20.)

K: NSzAJM II–63. 2 fol. 1. levél, 2. üres. Címzés:

A m. tudom. akadémia Elnökétől.

Tekintetes
Arany János Úrnak
a Tudom. Akadémia rendes
Tagjának

hivatalból **Nagy Kőrös**

Pecsétek: **Pest [...]/1; Nagy Kőrös 16/1.** – 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 301.

M: Kiadatlan

- ¹ **az akadémiai Alapszabályok szellemében s különösen a 16. §., s az ezt bővebben kifejtő akadémiai határozatok értelmében** – „16. §. A rendes tagoknak, kiknek száma negyvenkettőt nem haladhat meg, a nagy gyűlés, úgy az öszves s az illető osztályülésekben székkal és szavazattal bírnak. Kötelességek az illető szakokat önálló, tudományos vizsgálatok és dolgozatok által előbbre vinni, s az akadémia mindennemű, alapszabályilag elébe tűzött, céljai létesítésére reájok bízott dolgokban társas munkásság, véleményzések és tudósítások adása által buzgón eljárni.” *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai.* MAÉ 1858. 551.
- ² **az Alapszabályok 32. §-ának teljesítésére egész bizodalommal felkérjük** – „32. §. Minden ujonnan választott tag, a külsők kivételével, osztályába tartozó dolgozat felolvasásával, vagy személyes meg nem jelenetés esetén beküldésével, legfelébb egy év alatt, *széket foglal*, különben megválasztása megsemmisülvén.” *Uo.* 554.

1054. Bérczy Károly – Arany Jánosnak (Pest, 1858. december 22. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.: „Hát, lelkem adta, Bérczi válaszol: hogy soraim vételével sosem tudta elgondolni miféle Shakspeárt keresek én rajta, s minek vitte volna ő azt el tőled, mikor neki háromféle kiadás is van”.

Válasz AJ 1858. dec. 20. előtti levelére (**1052.**)

1055. Arany János – Gyulai Pálnak (1858. december 22.)

K: MTAK Kt K513/176. 2 csontszínű fol., 23,6x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1889. 596.)

M: *AJLI* II. 50–54. (kihagyással); *GyPLev* **306.** 359–361.; *AJLev* 448–451.

Válasz Gyulai 1858. nov. 28-i levelére (**1048.**)

- ¹ **curis expeditis** – curis expeditis: gondoktól mentesen (lat.) – „Namque me silva lupus in Sabina, / dum meam canto Lalagen et ultra / terminum curis vagor expeditis, / fugit inermem”. (Horatius: *Énekek*, I. 22. 9–12.) Justus Pál fordításában:

- „Tőlem is nemrég a sabinus erdön / – gondtalan zengtem Lalagém – egy ordas / el-
futott tüstént, noha kard se, tör se / volt a kezemben”.
- ² **utolsó (utolsó?) ittléted alkalmával** – Erre feltehetőleg 1858 júniusában vagy
júl. első felében került sor, abban az időben, amikor Rozvány Erzsébet is Nagy-
kőrösön tartózkodott. Őneki írta Arany Juliska: „Gyulairól az óta épen semmit
sem tudok” (1858. júl. 18. Sáfrán 1960. 83.)
- ³ **Vártunk, nagyon vártunk** – „Vártam, sokat vártam, azt nem mondhatjátok; /
Várásom’ bérét hát mért meg nem adjátok?” Csokonai Vitéz Mihály (1773–
1805): *Dorottya, vagyis a’ dámák’ diadalma a’ Fárságon* II. Vö. AJ Tisza Do-
mocosnak, 1853. máj. 4.: „Elmondhatom a Csokonay Dorottyájával: Vártam,
mindíg vártam, azt nem mondhatjátok.” *AJÓM* XVI. 493. 208.
- ⁴ **azért bosszantálak a tiszta papírral** – elveszett levél (1029. 1858. szept. közepe)
- ⁵ **mendikás** – mendicus: földhözragadt (lat.)
- ⁶ **halhatlan sógorod** – Petőfi
- ⁷ **a jutalom, ugyanazon jutalom, melyre számított, mégis övé lett** – az Akadémia
1858. évi nagygyűlésének első ülésén, dec. 15-én délelőtt Dessewffy Emil elnök
bejelentette, hogy az 1843–1848 közötti időszakra vonatkozó nagyjutalmat az
1847-ben megjelent, *Petőfi összes költeményei* c. kötet nyerte el
- ⁸ **én még nem határoztam el magamat** – t.i. a székfoglaló beszéd megtartására,
amely egyszersmind az akadémikussá választás elfogadását is jelenti
- ⁹ **aurem praebere** – vö. pl. „nec surdam praebes venerantibus aurem” (Claudius
Caesar Germanicus: *Aratea*, 99.): s nem hallgatod süket fülekkel a téged tisztelőket;
„votis ut praebat aurem” (Horatius: *Szatírák*, I. 1. 22.); Horváth István Károly for-
dításában: „hogy füle meghallgassa a kérést”.
- ¹⁰ **demonstratio** – tüntetés (lat.)
- ¹¹ **despiciálni** – lenézni (lat.)
- ¹² **pro et contra** – mellette és ellene (lat.)
- ¹³ **A skakpeare [!] fordításba csakugyan engem is bevontak** – ld. a Tomorival
folytatott levelezést: Tomori AJ-nak, 1041. 1858. nov. 14.; 1043. 1858. nov. 18.;
1045. 1858. nov. 23.; 1049. 1858. nov. 28.; AJ Tomorinak, 1042. 1858. nov. 17.;
1044. 1858. nov. 19.; 1046. 1858. nov. 26.
- ¹⁴ **a nyáréji álmot** – *A Szent-Iván éji álmot*
- ¹⁵ **foglyosabbak** – fogósabbak, nehezebbek
- ¹⁶ **Gámán úr** – feltehetőleg Gámán Zsigmond (1829–?) közgazdasági író, aki a
kolozsvári kereskedelmi és iparkamarának 1851-től jegyzője, 1855 óta titkára
volt
- ¹⁷ **brochure-öket** – füzeteket (fr.)
- ¹⁸ **Csengeri (és Toldi [!]) irt a <nagy> 15-ki gyűlés napján** – Toldy AJ-nak, 1050.
1858. dec. 15. és Csengery AJ-nak, 1051. 1858. dec. 16.

- ¹⁹ **te is be vagy választva** – ld. Csengery 1858. dec. 16-i levelének 4. jegyzetét (1051.)
- ²⁰ **Firdusit megkaptam, de Planche-ot nem** – A Firdauszi-kötet feltehetőleg az a kiadás, amelyre AJ Zrinyi és Tasso c. tanulmányában hivatkozik: *Epische Dichtungen des Firdusi*, übersetzen von Schack (AJÖM X. 368.). Nem dönthető el viszont, hogy Gustave Planche melyik művéről van szó: a *Portraits littéraires* (1836, 1846–1849), a *Nouveaux portraits littéraires* (1854), vagy a *Portraits d’artistes* (1853) címűről. – A bekötendő könyvekre nézve ld. még AJ Csengerynek, 984. 1858. márc. 16. és 989. 1858. márc. 28.; Gyulai AJ-nak, 994. 1858. ápr. 9.; a Firdauszi-kötetre és a *Budapesti Árvízkönyvre* nézve ld. Salamon AJ-nak, 1031. 1858. szept. 20.
- ²¹ **Az ind eposzt** – talán William Mornier ford.: *Sakoontalá, or the Lost Ring* (ismertetve: *A hindu dráma*, AJÖM X. 258–277.)
- ²² **Az Entwurf szerint nem is kell azon dolgokat theoretice tanítani, hanem gyakorlatilag, olvastatás közben** – „Der Unterricht bezweckt, die grammatische Sicherheit zu bewahren und den Sinn für die Eigenthümlichkeit des lateinischen Ausdrucks in Hinsicht auf Worte und Satzbildung zu erwecken. Erreicht wird dieser Zweck hauptsächlich durch Uebungen im Uebersetzen ins Lateinische, zu welchen die Aufgaben in steigender Schwierigkeit gewählt und allmählich [!] (ungefähr von der dritten Klasse an) aus den Schriftstellern der Mutterspache selbst entlehnt werden. An diese Uebungen schliessen sich am angemessensten die allgemeinen stilistischen Bemerkungen an.” – Magyarul: A tanítás célja az, hogy megőrizze a nyelvtani megbízhatóságot és felébressze az érzéket a latin kifejezések sajátossága iránt a szavakra és mondatképzésre való tekintettel. Ezt főképp latinra való fordítási gyakorlatokkal érhető el, amelyekhez a feladatok növekvő nehézségben és fokozatosan (mintegy a harmadik osztálytól kezdve), maguktól az anyanyelv íróitól kölcsönöztetnek. Az általánosabb jellegű stilisztikai észrevételek a legmegfelelőbb módon illeszkedjenek ezekhez a gyakorlatokhoz. (*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich*. Wien, 1849. 25.) „Die Uebungen [...] nehmen die bei weitem wichtigste Seite des grammatisch-stilistischen Unterrichts dieser Klassen ein; ein Vortrag über lateinische Stilistik, wenn dieser zuweilen stattfindet, kann, bei der Unbegrenztheit und noch mangelnden Durcharbeitung dieses Gegenstandes, nur die Absicht haben, die im Laufe der Uebungen und der Lektüre vorgekommenen Bemerkungen unter etwas allgemeinere Gesichtspunkte zu sammeln.” – Magyarul: Ezeknek az osztályoknak nyelvtani-stilisztikai oktatásában a gyakorlatok töltik be a legfontosabb szerepet; a latin stilisztikáról olykor elhangzó előadásnak – a tárgy körülhatárolatlanságánál és még hiányzó kidolgozásánál fogva – csak olyan szándéka lehet, hogy a gyakorlatok és az olvasmányok során előfordult észrevételeket némileg általánosabb szempontok alá gyűjtse. (Uo. 115.)

²³ **Toldi [!] igen rövid extractusa** – Toldy Ferenc *A magyar nemzeti irodalom története* (1851) és *A magyar költészet története* (1854) c. műveinek átdolgozott kivonata. Kiadta Pap Károly: *Arany János magyar irodalomtörténete* (Bp., 1911). Ld. *A magyar irodalom története rövid kivonatban*, *AJÖM* X. 446–531. Jegyzet hozzá: 625–631. AJ itt nem szól a *Széptani jegyzetekről* (*AJÖM* X. 532–565. Jegyzet hozzá: 631–634.)

1056. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1858. december 24.)

K: NSzAJM. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **61.** Csontszínű föl., 22,3x13,6 cm. 1. levél, 2. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **Nagy meglepetéssel és örömmel olvastam a Pesti Napló dec. 21iki számát, mely szerint bátyámat, a magyar akadémia, kétszeres megtiszteltetéssel jutalmazá** – a PN 1858. dec. 21-i számában megjelent *Magyar Akadémia* c. tudósításban AJ „A nyelv- és széptudományi osztályban elválasztottak” között előbb a lev., majd a rendes tagok között szerepel

² **Hát a Marczibányi-féle jutalom hány db arany?** – a *Toldi estéje* kapta meg a Marczibányi-jutalmat; e jutalomról ld. Toldy 1858. dec. 15-i levelének 2. jegyzetét (**1050.**)

1057. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1858. december 25.)

K: MTAK Kt K 513/673. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz Jan 8./1859.** Uo. Arany László írásával, fekete ceruzával: **1858 dec. 25.** 2 csontszínű föl. 34,2x21 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekint. Arany János tanár

és magy. tud. Akad. r. tag urnak

N.Kőrös.

Pecsétek: **Márm.szigeth 25/12; Debreczin 27/12; Nagy Körös 28/12.** 10 és 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: *AJLI* I. 260–261.

¹ **Kazinczi F.[erenc] e szavakkal üdvözlé Kist** – Kazinczy 1801. nov. 21-i levelének első mondata (Bajza–Schedel 1842. 24. és *KazLev* II. 444. Mindkét kiadásban „örvendezéssel” helyett „örvendéssel” található.) – Kis János (1770–1846); ld. *AJÖM* XV. 848. és XVI. 1175.

² **TE ime a tetön vagy** – AJ-t 1858. dec. 15-én választották az akadémia lev., majd rendes tagjává; ugyanaznap a *Toldi estéje* elnyerte a Marczibányi-díjat (ld. Toldy AJ-nak, **1050.** 1858. dec. 15. és Csengery AJ-nak, **1051.** 1858. dec. 16.)

- ³ **a digito monstrarier-t** – vö. „at pulchrum est digito monstrari et dicier »hic est«” (Persius: *Szatírák*, 1. 28.); Muraközy Gyula fordításában: „Jó, de olyan szép, hogy mutogatnak súgva: Ez itt ő!”

1058. Arany János – Ercsey Sándornak (1858. december 28.)

K: NSzAJM 603. Csontszínű fol., 23,5x15 cm. 1. levél, 2. üres. A borítékon címzés:

Tekintetes Ercsey Sándor

ügyvéd urnak tiszt.

bérmentes

N.Szalontán.

Piros pecsét, **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 29/12, Debreczin 30/12, Nagy Szalontha 30/12.** 2 5 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 135–136. (kihagyásokkal); *AJLev* 452.

Válasz Ercsey 1858. dec. 24-i levelére (**1056.**)

- ¹ **Szilágyi Pistától [!] is ma vettem egy enthusiasmustal-teljes levelet ugyan e tárgyban** – az 1858. dec. 25-i keletűt (**1057.**); enthusiasmustal: lelkesedéssel (gör.)
- ² **(mint Toldi [!] írja)** – Toldy AJ-nak, **1050.** 1858. dec. 15.
- ³ **promoveáltak** – előléptettek (lat.)
- ⁴ **processióval** – búcsújárással (lat.)
- ⁵ **a szünnapok alatt Shakespeart próbálgattam fordítani** – *A Szent-Iván éji álmot*; ld. AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.
- ⁶ **S legalább elvinnéd ezt a Szalontára sovárgó lelket** – AJ feleségét, Ercsey Juliannát

1859

1059. Arany János – Szénfy Gusztávnak (1859. január 8.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ rájegyzése Szénfy Gusztáv 1858. nov. 11-i levelének (**1040.**) 1. oldalán: „Válasz Jan 8/1859” és 3. oldalán, amelyre AJ az elküldött két dal szövegét és kottáját leírta.

- ¹ Vö. Kodály-Gyulai 1952. 81. sz. AJ írásával: „Ez a versszak Gyöngyösiből van.” Gyöngyösi István: *Porából megéledett Főnix*, I. ének, II. rész, 31. strófa.
- ² Szegedi Gergely *A magyaroknak siralmas éneke a tatár rablásról* c. versének kezdősorai

1060. Arany János – Szilágyi Istvánnak (1859. január 8.)

K: MTAK Kt K 513/705. A 4. oldalon tintával: **Január 14. 1859.** A lap közepén fekete ceruzával: **15.** 2 csontszínű fol., a 3–4. oldal felső része leszakadt. 26,7x21,3 cm. Arany László kék ceruzás zárójelei. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tek. Szilágyi István Tanár

s acad. tag úrnak tisztelettel

Debrecen f. Márm. Szigeth

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: [De]breczin 11/1; Marm[.szigeth] 13/1; **Nach Abgang der Post.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 610.)

M: *AJLI* I. 261–262. (kihagyással); *AJLev* 453–454.

Válasz Szilágyi István 1858. dec. 25-i levelére (**1057.**)

¹ „**Jo Paean!**” kiáltád több mint tíz évvel ezelőtt – ἰω: víg hangulatú görög indulatszó; παῖων: győzelmi kiáltás, eredetileg győzelmi ének. – Vö. a *Toldi* sikere után Szilágyi István *AJ*-nak, 1847. febr. 3. *AJÖM* XV. **36.** 49.

² **A kitüntetés, melyben részesülék** – az 1858. dec. 15-én elnyert akadémikusi cím és a Marczibányi-jutalom, amelyet a *Toldi estéje* kapott

³ **Ezért még nem is válaszoltam Toldynak, – és mit fogok, nem tudom** – ld. *AJ* két hivatalos levelét Toldy Ferencnek: a Marczibányi-jutalomért 1859. jan. 10-én (*AJÖM* XIV. **1.** 7.) és a rendes tagságért 1859. febr. 12-én (*AJÖM* XIV. **2.** 7–8.); ld. még *AJ Toldynak*, **1067.** 1859. febr. 23.

⁴ **parentheticus** – közbevetett (gör.)

⁵ **veternumát** – (maga)tehetetlenségét (lat.)

1061. Almási Balogh Tihamér – Arany Jánosnak (1859. január 21. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: „Rég válaszolnom kellett volna becses levelére, de részint hivatalos teendőim, részint más dolgaim gátoltak, hogy a küldött beszélyeket átnézhessem. [...] Fogadja szives köszönetemet végső meleg soraiért. Mélyen tisztelt Szüleinek tolmácsolja viszont üdvözlésemet”. *AJ Almási Balogh Tihamérnek* **1062.** 1859. jan. 21.

¹ **Köny és mosoly c. elbeszélés-gyűjteményét küldi elbírálás végett** – *A Köny és mosoly* két kötetben jelent meg 1859-ben, Pesten. Vö. *AJÖM* XII. 82., 477. Jegyzet hozzá: 414., 621.

1062. Arany János – Almási Balogh Tihamérnek (1859. január 21.)

K: Kiss Ferenc magántul. Bp., 2 csontszínű fol. oroslános nyomattal, 23,7x15 cm. 1–3. levél, 4. üres.

M: Kiadatlan

Válasz Almási Balogh Tihamér levelére (**1061.**)

- ¹ **Rég válaszolnom kellett volna becses levelére, de részint hivatalos teendőim, részint más dolgaim gátoltak, hogy a küldött beszélyeket átnézhessem** – ld. Almási Balogh Tihamér AJ-nak, **1061.** 1859. jan. 21. előtt
- ² **à la Eszti** – Eszti módjára (fr.)
- ³ **resumálom** – foglalom össze (lat.)
- ⁴ **bene** – jól van (lat.)
- ⁵ **A szivar és táncz ismeretes előttem még vigjáték korából** – a művet „Beszély”-ként a Hf közölte: 1858. dec. 2. 1101–1102., dec. 3. 1105–1106., dec. 4. 1109–1110., dec. 6. 1113–1114., dec. 7. 1117–1118., dec. 9. 1121–1122., dec. 10. 1125–1126., dec. 11. 1129–1130., dec. 13. 1133–1134., dec. 14. 1137–1138., dec. 15. 1141–1142., dec. 16. 1145–1146., dec. 17. 1149–1150., dec. 18. 1153–1154.; vigjátékként való megjelenéséről nincsen tudomásunk
- ⁶ **L’amour** – A szerelem (fr.); a *L’amour qui passe, l’amour qui vient* (A szerelem, amely elmúlik, a szerelem, amely közeledik; fr.) először az Enyedi Miklós szerkesztette *Szépirodalmi Album*ban jelent meg (Pest, 1856)
- ⁷ **a viláért sem mondom azt, hogy ne adja ön ki, ha kedve van** – A *Köny és mosoly* c. kötetben (Pest, 1859) a következő beszélyek jelentek meg: I. *Andor Klára, Hova visz az amerikai út?, Egy napi fogadás*; II. *Sikerült előadás, A szerelem nő és távozik, Ez nőm.*

1063. Farkas Elek – Arany Jánosnak (1859. január 31.)

K: NSzAJM IV/9. III.–156. Címzés:

Tekintetes Arany János tanár<...>

akad. rendes tag urnak

Nagy Kőrösön

– Ercsey Sándor hagyatékából. 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. MTAK Mikrofilmtár B 301.

M: Kiadatlan

- ¹ **A jan. 30-án tartott választmányi ülés, mint a társulat ügyeinek vezetője, a tagok közóhajtása folytán a tekintetes urat, mint körében mindig szívesen látott vendéget, tiszteleti tagjává nevezte ki** – Az Olvasó társaság 1838. jan. 1-jén nyílt meg, elnökkel és jegyzővel; 1842-ben indult újra működése Városi kaszinó néven, s emlegették Nagy ill. Úri kaszinóként is (Galgóczy 1896. 474–475.). Ld. AJ Ercseynek, **890.** 1857. márc. 12.

1064. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. február 12.)

K: MTAK Kt K 513/988. Arany László kék ceruzás zárójelei. Csontszinű fol., 24,8x19,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 456–457. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1858. nov. 28-i levelére (1047.)

¹ **kötés** – szám szerinti

² **Mit Recskynénél észleltél** – vö. AJ 1858. nov. 28-i levelét (1047.)

³ **Jób szerint azok is bántásomra rendeltettek énnékem** – „Éjjeli látásokon való töprengések között, mikor mély álom fogja el az embereket, Félelem szálla rám, és rettegés, s megreszketteté minden csontomat.” (Jób 4:13–14); „Akkor álmokkal rettentesz meg engem és látásokkal háborítasz meg engem” (Jób 7:14)

⁴ **szinte örültem mikor Fraenkel megszorított** – Tompa kárpótlásként prédikációinak kiadását ígérte Fränkelnek (ld. Tompa AJ-nak, 1034. 1858. okt. 25.); patvarkodásukra nézve ld. Tompa AJ-nak, 1012. 1858. máj. 28., AJ Tompának, 1018. 1858. júl. 3.

⁵ **mint Seneca mondja, (Consolatio ad Polybium): Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est!** – Révay József fordításában: „Mire való részenként elsiratni az életet? Az élet mindenestül siralmas”. – Az idézet nem Lucius Annaeus Seneca (i.e. 4–i.sz. 65) *Ad Polybium de consolatione (Polybius vigasztalása)*, hanem az *Ad Marciam de consolatione (Marcia vigasztalása)* c. művéből való (XI. 1.)

⁶ **Martintsek** – Martincsek Miklós, Trencsén megye követe 1848–1849-ben

⁷ **Fiat applicatio** – Legyen meg ennek alkalmazása (lat.)

⁸ **Igazán örülök: hogy az academia illy szép megkülönböztetéssel járt el irányodban** – az Akadémia 1858. dec. 15-én választotta AJ-t előbb lev., majd rendszeres tagjává

1065. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. február 20.)

K: MTAK Kt K 513/1143. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,7x15 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 458–460. (kihagyásokkal); *AJLev* 456–458.

Válasz Tompa 1859. febr. 12-i levelére (1064.)

¹ **nem tudod elgondolni, igazán levelem olvasod-e, vagy valamely süldőnovellát** – vö. AJ Almási Balogh Tihamérnek, 1062. 1859. jan. 21.

² **„meglepátust”** – Arany László lábjegyzete: „Meglepetés, örményesen ejtve; Jókainak egy humoros elbeszélése után.” *AJLI* I. 458. Ez *Az örmény és családja: „Csoeto meglepetátus?”* In *Erdélyi képek. Novellák*. Pest, 1854. II. 230. – Vö. AJ Tompának, 1856. okt. 4. (*AJÖM* XVI. 849. 767. Jegyzet hozzá: 1106.) Ezt adták elő Arany Juliskáék 1853 karácsonyán (AJ Tompának, 1853. dec. 4. *Uo.* 578. 352. és 1131.)

³ **Az ötlet már születése percében tetté izmosodott** – Vö. „Épülj-fel! izmosodj-meg, gondolat!” *Bánk bán*, III/1.

⁴ **„kötés” barátságot** – előre kiszámított barátságot

- ⁵ „vis. et non correct.” – visa et non correcta: látva és nem javítva (lat.)
- ⁶ a visálás és corrigálás [!] – a megtekintés és kijavítás (lat.)
- ⁷ „bárha, mikép Falstaff Jankó szólana, a hallgatás egy mérföldig tartana” – „Hadd igyam hát! hogy forogjon / Kerekem – / Meg sem állok, csak a kancsó- / Fenekem. / Bárha mindgyárt – a mint Falstaff szólana – / Bárha, mondom, egy mérföldig tartana.” (Petőfi: *Ivás közben*)
- ⁸ ránkort – lépfenét (ném.)
- ⁹ „krepíroz” – elhull (ném.)
- ¹⁰ megköppölyözte – a köppölyözés során a bőrt átmetszve a vérző felületre egy köppölyt (harangalakú kis üvegbúrát) helyeztek, amelyben előzőleg melegítéssel megritkították a levegőt; a légnyomáskülönbség így elősegítette a vér kifolyását
- ¹¹ „nicht ausreichend” – nem elégséges (ném.)
- ¹² Martinček úrnak igaza lehetett a követek irányában – Martincsek Miklós Trencsén megye követe volt 1848–1849-ben; ld. Tompa 1859. febr. 12-i, AJ-hoz írt levelét (1064.)
- ¹³ Egy kettő, a foem.[ininum] genusból, elmaradhatott volna – a foem.[ininum] genusból: a női nemből (lat.); a célzás elsősorban Majthényi Flóra vonatkozhatott: ld. Tomori AJ-nak, 1041. 1858. nov. 14.
- ¹⁴ A nyáréji álomba – *A Szent-Iván éji álomba*. Vö. AJ Gyulainak, 1055. 1858. dec. 22.
- ¹⁵ Hogy az akadémiai histórián örvendesz – AJ 1858. dec. 15-én történt (előbb lev., majd rendes) akadémiai taggá választásán
- ¹⁶ denique – legalább (lat.)
- ¹⁷ demonstráltam – tüntettem (lat.)
- ¹⁸ ha értekezésem egy év alatt el nem készül – AJ 1859. okt. 31-én tartotta meg székfoglalóját *Zrinyi és Tasso* címmel (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)
- ¹⁹ e „conditio sine qua non”t – e szükséges feltételt (lat.)

1066. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1859. február 20.)

K: MTAK Kt K 513/138. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,5 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLev* 313. 370.

Válasz AJ 1858. dec. 22-i levelére (1055.)

¹ Julcsának, neve napjára – febr. 16-ára

² Utam Pestre és hozzátok feleségem boldog reményi állapota miatt elmaradt – Gyulaiék első gyermeke, Júlia Aranka 1859. június 15-én született

³ az examenek s az új iskolai felév [!] bokros foglalatosságai miatt – Gyulai ekkor a kolozsvári ref. kollégium tanára volt

1067. Szathmáry György – Arany Jánosnak (1859. február 20.)

K: MTAK Kt K 513/484. 2 csontszínű fol., 24,4x19,4 cm. 1–2. levél, 3–4. vers. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 604.)

M: Kiadatlan

Szathmáry György: ref. lelkész és igazgató tanár Hajdúszoboszlón az 1850-es években

¹ „**Sublimi feriam sidera vertice**” – Horatius: *Énekek*, I. 1. 36. (utolsó sor). Bede Anna fordításában: „fennkölt homlokomat csillagokig vetem”.

² **engedje meg hogy az önt meg tisztelő haza 's honfiak' díszes körében, én is, egy kis egyszerű babér koszorúval üdvözölhessem** – A levél melléklete:

H. Szoboszló, február 11e 1859.

Arany Jánoshoz.

Quis [i besz.] desiderio sit pudor aut modus

Tam cari capitis?

cui liquidam Pater

Vocem cum cythara dedit.

Horatius Lib. I. Ode XXIV.

[A mottó pontos helye: Horatius: *Énekek*, I. 24. 1–2., 3–4. Grigássy Éva fordításában: „Mily szégyen s fegyelem tiltana gyászt, ha ily / kedves főt siratunk? [...] égi atyád kinek / szép hangot s kitharát adott.”]

Óh! drága arannya
A' magyar hazának,
Isten, jó kedviben
Adott a' Világnak.
Arany vagy Te-magad,
Arany a' te neved,
Mely sugárzó napként
Ragyog e' hon felett!
Óh! bár láthatnálak
Szinről színre Téged!
És hogy nem láthatlak,
Hidd, ez, engem' éget.
Mi boldog kör, melynek
Vagyon ily férfja,
Kit látva és bírva,
Föl kell lángolnia.

Midőn lángol lelked
 'S dalokban ömledez,
 'S tűz szárnyain égi
 Sphaerák közt lengedez:
 Megindúl a' kő-szív
 Mint Orpheus' lantján;
 Virág 's élet fakad
 A' síroknak lantján.
 Nemzetünk' tűz lelkű –
 Ihletett dalnoka!
 Te élni fogsz nállunk,
 Magas dalaidba'.
 Ki vívtad „Tóldi”-val
 'S „Murány ostromá”-val,
 Hogy büszke Rád e' hon,
 Mint Hellás Homérral,
 Örök leszen neved,
 Honunk' évkönyviben,
 'S halhatatlanított
 Milliók' sziviben!
 Ragyogni fog neved,
 Míg lesz magyar kebel;
 A' márvány el porlik,
 De Te nem halhatsz el!
 Én sem halok még meg,
 Hiszem jó Istenem,
 Míg a' hon' Aranyát
 Meg nem ölelhetem;
 Akkor áshatjátok
 Bátran meg síromat:
 Mosolygva fogadom,
Ha jó, halálomat!!

1068. Arany János – Toldy Ferencnek (1859. február 23.)

K: MTAK Kt, a M. Irod. Levelezés 4-r. 61/ a sz. kötetben. Az 1. oldal jobb felső sarkában Toldy írásával, tintával: **Vett.[em] febr. 24. 59.** Uo. kék ceruzával: **46.** Az egymást követő oldalak jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **117, 118, 119, 120.** 2 csontszínű fol. nyomattal, 23,7x14,7 cm. 1–2. levél, 3–4. üres
M: *AJLI* II. 64–65.; Kacziány 1905. (kivonat); *AJLev* 458–459.
 Válasz Toldy 1858. dec. 15-i levelére (**1050.**)

¹ **demonstrációt** – tüntetést (lat.)

² „**Académicien malgré lui**” – maga ellenére való akadémikus (fr.)

³ **A Bánk-bán írója, e színmű első kiadásának előszavában hivatkozik valamely novellára, melyet Müller után Csery ur magyarított** – Johann Gottwert Müller (1743–1828): *Vetter Niklas, oder das glückliche Versehen*. Magyarul: *Miklós sógor. Budai történet* (1802). – Csery Péter (1778–1830): a helytartótanács jegyzője, az *Ottó, vagy a zabolátlan indulatok áldozatja* (Pest, 1812, 1822) c., Bánk bán-tárgyú német regény fordítója (ld. Benkő 1943.). Az 1821-i kiadás előszava szerint „Csery Úr, vagy is inkább Müller (a’ kitől fordította) egyj Történetkében Ottót veszi, és Bánkbán által Konstánczinápolnál meg öleti.” (Katona 1983. 155.)

1069. Csillag (Beckereki) Márton – Arany Jánosnak (1859. március)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompa Mihálynak, **1084.** 1859. ápr. 17.: „Hanem hetek múlva ír Tul a dunáról egy levelet »Beckereki Márton« név alatt, melyben mennyre földre kér, hogy bíráljam meg verseit, küldjem haza, s mindenek felett mondjam ki, hogy ő poeta, mert ő az akar lenni, mert ő olyan, mint az örült [!] etc. Nem feleltem rá, – magam is félni kezdém a fiatal embert, hogy baja van.”

Csillag Márton életrajzi adatait nem ismerjük

1070. Radácsy Frigyes – Arany Jánosnak (1859. március)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompa Mihálynak, **1084.** 1859. ápr. 17.: „kapok a helybeli szolgabírótól egy levelet, melyben kérdi: igaz-e hogy valami Thüringer [azaz Csillag vagy Beckereki] Márton verseket hozott hozzám, – s mit tudok e fiatal emberről, mert a városi rendőrségnek feltűnt, hogy a fogadóban napol, s azt vélik elmeháborodott, mert mindig csak jár fel s alá s <mag> fenhargon beszél (szavalt perse). Én mondtam rá a mennyit tudtam, s így elszabadult, de felém se jött.”

Radácsy Frigyes: Nagykőrös járás szolgabírája

1071. Arany János – Tomori Anasztáznak (1859. március 17. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Szász Károly levele AJ-nak, **1074.** 1859. márc. 17.: „Hogy vagy már Shakespear-rel? Én a téli mesét kezdtem s ezelőtt öthéttel négy felvonásával már készen voltam. Azólta kezét sem tettem reá. Majd újra. Tomory mutatta a Babos kísérleteit, leveledet s a benne közlött néhány sort; gondolhatod mint örültem neki!” Vö. még AJ Gyulainak, **1055.** 1858. dec. 22.; Ercseynek, **1058.** 1858. dec. 28.; Tompának, **1065.** 1859. febr. 20.; Szász Károlynak, **1075.** 1859. márc. 19.; Tomorinak, **1122.** 1859. nov. 10. (Idézi Ruttkay Kálmán, *AJÓM* VII. 355.) – Babos Pál (1824–1861) a szabadságharcban való részvétele után visszavonultan élt Salomvárott (Zala megye). A Hf-ban versei, elbeszélései és fordításai jelentek meg. 1860 elején lefordította a *Troilus és Cressidát*, de az Lévay és Szász

Károly kedvezőtlen bírálata után nem került be a Kisfaludy Társaság kiadásába. Szász Károlyhoz írt leveleit ld. Szász 1930.

1072. Kóti József – Arany Jánosnak (1859. március 17. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ levele Kótinak, **1073.** 1859. márc. 17.: „Levelére nem válaszolhattam, de nem baj; most Szilágyi úrral megküldöm a kívánt könyv címét: »Ékesszólástan« Szvorényitól.”

Kóti József (1838–1922): az V–VIII. gimnáziumi osztályokat végezte Nagyőrösön; 1854/55-ben, ötödikes korában, AJ volt osztályfőnöke s magyar- és latintanára; 1858-ban nála érettségizett magyarból. A könyvre 1858 őszén megkezdett jogi tanulmányai során lehetett szüksége. Róla ld. Kerényi 2003.

1073. Arany János – Kóti Józsefnek (1859. március 17.)

K: Magántulajdonban. 13,4x7,5 cm, 1. levél, 2. üres. A 2. lapon tintával: **2 hatos.**

M: Kerényi 2003. 94.

Válasz Kóti József 1859. márc. 17. előtti levelére (**1072.**)

¹ „Ékesszólástan” Szvorényitól – Szvorényi József: *Ékesszólástan vezérletül a remekírók fejtegetése- s a szép írásművek kidolgozásában.* Eger, 1851.

² **troposok és figurák** – szóképek (gör., lat.) és alakzatok (lat.)

1074. Szász Károly – Arany Jánosnak (1859. március 17.)

K: MTAK Kt K 513/508. Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzásai. Csontszínű fol., 27,7x22,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 75–76. (kihagyásokkal)

¹ **Az academiában Majus 2-dikán akarom székfoglaló felolvasásomat tartani s annak tárgyául Bánk bánt választottam** – Szász Károly 1859. okt. 31-én, AJ-t követve tartotta meg székfoglalóját a műfordítás kérdéseiről (ld. AJ Tompának, **1118.** 1859. nov. 2.)

² **Sógorom ki egykor Kőrösön előadásaidat hallgatta** – Bibó Antonia testvére, feltehetőleg Bibó Dénes, a Kisfaludy Társaság egyik pártolója (*AJÓM* XIII. 251.)

³ „untauglich” – alkalmatlan (né.)

⁴ **Szabó K.[ároly] hát csak elmegy Erdélybe!** – Szabó Károly 1860 júniusában költözött Kolozsvárra, miután az Erdélyi Múzeum-Egylet alakuló közgyűlése 1859. nov. 25-én könyvtárnokává választotta (ld. bővebben AJ Tompának, **1047.** 1858. nov. 28.)

⁵ **Én a téli mesét kezdtem** – *The Winter's Tale*

⁶ **Tomory mutatta a Babos kísérleteit, leveledet s a benne közlött néhány sort** – ld. AJ Tomorinak, **1071.** 1859. márc. 17. előtt

⁷ **Sándort s általa Fodor bácsiékat üdvözlöm** – Szilágyi Sándort és Fodor Gerzsonékat

1075. Arany János – Szász Károlynak (1859. március 19.)

K: MTAK Kt K 513/570. Az 1. oldal bal szélén fekete ceruzával: **6.** Arany László kék ceruzás zárójeli és kihúzása. Csontszínű fol. koronás nyomattal, 30x23,6 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 76–78. (kihagyással); *AJVM* IV. 478. (részlet); *AJLev* 460–462.

Válasz Szász Károly 1859. márc. 17-i levelére (**1074.**)

¹ **a kornak historiai kutatása** – vö. AJ 1859. febr. 23-i, Toldynak írt levelével (**1068.**)

² **extractusa** – kivonata (lat.)

³ **s akkor kárhoztatnál, hogy a kincsörző eb eljárását követtem** – utalás Phaedrus I. 27. fabulájára (*A kutya, a kincs és a keselyű*). Terényi István fordításában: „(A fősvényekre illik és azokra, kik / Alantas, aljas módon lettek gazdagok.) / A földből embercsontokat kapart elő / Egy eb, s eközben kincseket talált. Mivel / Szentségtörés esett a holtak lelkein, / Vad kapzsisággal sujtották az istenek. / Aranykincsét vigyázta étlen-szomjan ő, / Míg fel nem fordult. Arra szállt egy dögmadár, / S így szólt: »Bizony megérdemelted sorsodat, / Királyi kincsre vágyakoztál, te, aki / Utcán fogantattál, s szemét volt ételed.«”

⁴ **Egyébiránt aligha Gyulai P.[ál] is e rétbbe nem vágta kaszáját** – Gyulai *Katona és Bánkbánja* címmel 1860. okt. 29-én tartotta meg székfoglaló előadását az Akadémián (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 5–9.; *Katona József és „Bánk bánja”*. BpSz 1860. 11. köt. 72–168.)

⁵ **Ő egy 18 ives monographiát irt Bánfi D.[énes] haláláról** – Szilágyi Sándor *Bánffi Dénes kora és megöletése* címmel 1859. márc. 19-én tartotta meg akadémiai székfoglalóját (MAKÉrt 1859. 137–220.; kny. Pest, 1859. és *Vértanúk a magyar történetből. Történeti tanulmányok*. Pest, 1867. 173–296.)

⁶ **A „Dream”** – *Midsummer Night’s Dream*, azaz *A Szent-Iván éji álom*

⁷ **„John” királyt** – *The Life and Death of King John*, azaz *János király*

⁸ **indecorum** – illetlen (lat.)

⁹ **collegatus** – társulás (lat.)

¹⁰ **a „Measure for Measure!”** – a *Szeget szeggel*

¹¹ **teljes részvétellel osztozunk a családi szerencsétlenségben** – „én ezelőtt egy hóval apja lettem, egy – szegény feleségem iszonyu kínai közt halva született fiunak” (Szász Károly AJ-nak, **1074.** 1859. márc. 17.)

1076. Szász Károly – Arany Jánosnak (1859. március 21.)

K: MTAK Kt K 513/509. 2 csontszínű fol. **Sz.K.** nyomattal, 22,1x14,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 79–80.

Válasz AJ 1859. márc. 19-i levelére (1075.)

- ¹ **Nembaj [!] biz az, édes Jánosom** – AJ azt adta hírül, hogy mint Szász Károly, ő is a *Bánk bán*ról kíván székfoglaló előadást tartani az Akadémián
- ² **deferentiát** – bejelentést (lat.)
- ³ **gênírozzanak** – zavarjanak (fr.-né.)
- ⁴ **tudosits előre mikor szándékszol olvasni? hogy én is akkor olvashassak** – AJ 1859. okt. 31-én tartotta meg székfoglaló előadását (*Zrinyi és Tasso*); Szász Károly utána következett, s a műfordítás kérdéseiről beszélt
- ⁵ **decorumot** – illendőséget (lat.)
- ⁶ **egy római pápa a vaticánban levő meztelen szobroknak inget gatyát, (tán krinolint) is szabatott** – V. Pius pápa idejében a tridentinai zsinat utasítására Daniele da Volterra 1565-ben leplet festett a Sixtusi kápolna freskóinak meztelen alakjaira. A „braghe”-oknak ez a felfestése még a XVIII. században is folytatódott.
- ⁷ **Tompától egy hét alatt ma a második levelet kapom** – az első levél keltezése 1859. márc. 8. (*TML*ev I. 428. 311–312.), a második keltezés nélküli (*uo.* 429. 312–314.)
- ⁸ **valami predikaciok, kritikák és antikritikák felől irtunk** – Tompa második levelében Szász Károlynak arról a kéziratáról tett megjegyzéseket, amely *Egyházi beszédek. Irta Tompa Mihály* címmel a ProtEgyhIskLap 1859. jún. 7. és 14. számában jelent meg (618–620., 637–641.)

1077. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1859. március 21.)

K: MTAK Kt K 513/885. A 2. oldalon a 28–30. sz. sorok mellett a baloldali lapszélen két függőleges vonal fekete ceruzával. 2 csontszínű fol., 22,1x14,3 cm. 1–2. levél, 3–4. üres

M: *AJLI* II. 65–67.; Kacziány 1905. (kivonat)

- ¹ **A Teleki-bizottmány** – ld. Tompa AJ-nak, 908. 1857. máj. 28.
- ² **Egy újabb bizottmány nevezetett ki** – Az 1859. márc. 19-i „öszves” ülésen „E bizottság tagjaiul kinevezettek: Lukács Móricz tiszteleti, Arany János rendes és Jókai Móricz levelező tagok, fölhivandó lévén a nemzeti színház igazgatósága is, hogy a bizottsághoz, a végrendelet értelmében, részéről is két új tagot nevezzen ki.” (MAKÉrt 1859. 282–283.) Az újabb bizottság jelentését az 1859. ápr. 16-i összes ülésen olvasták fel: a jutalmat Tóth Kálmán *Egy királyné* c. darabja nyerte el. (*Uo.* 527–528.)
- ³ **a jutalmat a Karácsonyi félével együtt lehetne oda itélni** – az 1858. évi Karácsonyi-jutalmat az Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya négy pályamű közül, Greguss, Lukács Móric és Toldy javaslatára, Pompéry János *A telivér* c.

vígjátékának ítélte. Greguss 1859. márc. 31-én felolvasott jelentését ld. MAkÉrt 1859. 268–278.

- ⁴ **Tegy fel magában erősen hogy a Nádasdy-versenyen megjelenjék** – ld. Tompa AJ-nak, **908**. 1857. máj. 28.
- ⁵ **A rendes tagok ily nem jutalomkérdésekre versenyezhetnek** – „Tiszteletbeli és rendes tagoknak szabad kiadott munkák által keresni jutalmat, de ily szándékkal a’ feltett kérdésekre nem felelhetnek.” *A magyar tudós társaság alaprajza és rendszabásai*. Pest, 1831. 24.
- ⁶ **Egy Müller-Csery Bánk kell** – ld. AJ Toldynak, **1068**. 1859. febr. 23.
- ⁷ **Pünkösdkor, ha isten éltet, látni fogom Kteket Körösön** – Toldy pünkösdi látogatásáról nem tudunk; aug. 14–15-én bizonyosan volt Nagykörösön (AJ Ercseynek, **1096**. 1859. aug. 15.)
- ⁸ **s különösen Kecskeméten Döménél együtt leszünk többen** – Horváth Döme (1819–1899): Horváth Cyrill (1804–1884) öccse, író, műfordító. Komoly szerepet játszott Kecskemét közéletében; 1861-ben országgyűlési képviselő. A Katona-kultusz kezdeményezője; két ízben kiadta a *Bánk bánt* Katona József (1791–1830) életrajzával (Kecskemét, 1856, 1860). Toldy levelét idézi és Horváth Dömét bemutatja Orosz 1990. 47–49.

1078. Csillag Márton – Arany Jánosnak (1859. március vége és április 15. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1084**. 1859. ápr. 17.: „Idő mulva kapok egy új levelet, de egész más hangon. Szó sincs többé az én birálatomról. Lóháton beszél. Elmondja, hogy ő még az őszön Vahot I.[mré]nél járt, s átaladott neki egy csomó verset. Vahot válaszolt neki, lapját is megküldte, de ő nem volt honn, más ember kezébe került s attól csak most kapta meg mind a levelet, mind a lapokat. A levél a legmagasztalóbb kifejezésekkel írva, a lap első száma az ő verseit hozza, ajánlat mellett. Tehát tölem csak azt kéri, küldjem haza nálam hagyott verseit. Vahot már öbelőle embert farag.”

- ¹ **[a lapot, melynek első száma ajánlás mellett hozza az ő verseit]** – Vahot Imre lábjegyzete: „Szabad legyen e költemények szerzője iránt fölhívni olvasóink figyelmét. A fiatal kezdő most lép először nyilvánosság elé, s mi mind a mostani számunkban közölt költeményei, mind a kezeink közt levő számos szép dala után, melyek mindegyikét eszmegazdagság, eredetiség s tősgyökeres magyar szellem jellemzik, – örömmel üdvözljük őt e pályán, melyre első kísérleteivel is oly szép hivatottságot tanúsít. Szerk.” Napk 1859. jan. 2. 10.

1079. Arany János – Toldy Ferencnek (1859. március 26.)

K: A kísérőlevél: MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 61/ a. Bekötve. Az 1. oldal jobb felső sarkában kék ceruzával: **47**. Az egyes lapok jobb ill. bal felső sarkában fekete

ceruzával: **121, 122, 123, 124.** 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,7x14,7 cm. 1. szöveg, 2–3. üres, 4.: címzés:

Tekintetes

Toldy Ferencz Urnak

a magyar tud. Akadémia

Rendes tagja s Titoknokának

stb. stb teljes tisztelettel.

Pesten.

A bírálát: OSzK Kt Analekta lit. 242. Az 1. oldal bal felső sarkában Toldy Ferenc írásával, tintával: **167 szvk. Uo.** a jobb felső sarokban, Toldy Ferenc írásával, tintával: **Vettem martius 28 1859.** A 4. oldalon pecsét: **M. N. Muzeum Könyvtára. Kézirattári Növedéknapló 1915. év. 14. sz.** 2 csontszínű fol., 41,8x26,3 cm. 1–3. szöveg, 4. üres

M: Kiadatlan

Válasz Toldy Ferenc 1859. márc. 21-i levelére (**1077.**)

¹ **Az iskolai Inspector jelenléte** – a Schulinspektori hivatalt az 1849. okt. 9-i miniszteri rendelet vezette be

² **A IV. számmal jegyzett „Egy királyné” című drámát** – Tóth Kálmán: *Egy királyné.* Pest, 1858. Először a Nemzeti Színházban: 1860. dec. 17. Öt előadást ért meg; a koronázás után, 1867-ben is felújították.

³ **dictio** – nyelv, beszéd (lat.)

⁴ **Az V. számú darab, „Attila”** – Dobsa Lajos (1824–1902): *Attila és Ildikó.* Bp., 1903. OSzK Színháztört. Tár; nem került színre. A Ko 1863. II. évf. 8. száma hírt adott arról a tervről, amely szerint Wohl Janka nyersfordítása nyomán a darabot Jules Janin alkotja újra franciául (*AJÖM* XII. 121. Jegyzet hozzá: 439–440.)

⁵ **„rogo, charissime!”** – „könyörgök, drágaságom!” (lat.)

⁶ **„ter turbide nequam”** – „háromszor lázadó semmirekellő” (lat.)

⁷ **megjuháznak** – lecsillapulnak, megszelidülnek

1080. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. április 2.)

K: MTAK Kt K 513/989. Arany László kék ceruzás zárójelei. Világoskék fol., 20,2x16,8 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 460. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1859. febr. 20-i levelére (**1065.**)

¹ **József napját** – márc. 19-ét

² **Kazinczi Gáborhoz mentünk neve napjára** – márc. 24-re

³ **még toastiroztam is** – még pohárköszöntőt is mondtam (ang.)

⁴ **Palóczy Ábris** – Tompa barátja; hites ügyvéd Bején, Tornalján és Putnokon, majd járásbíró Tornalján

- ⁵ **feste vitam ut caeteri** – „Lepus tunc unus: »Sunt et alii, qui timent; / Sequamur vitam, ut ceteri, quam sors dedit.«” Phaedrus: *Lepores vitae pertaesi (Fabularum Aesopiarum* Appendix II. Fab. II.). Sepsi Zalányi Szabó Elek fordításában: „Jaj, így szoll egyik, vagynak, mások is, a’ kiket a’ veszedelmektől való félelem gyötör: folytassátok az életet, úgy mint egyebek.”
- ⁶ **a fátyol** – Tompa lova

1081. Eötvös József – Arany Jánosnak (1859. április 16.)

K: MTAK Kt K 513/99. 2 csontszínű fol., 22,3x14,1 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *EöJLev* 305–306.

¹ **vállalatok** – vállalkozások

² **melyekhez magam is egy nagyobb elbeszélést irtam** – a *Novella* címűt

³ **ha azon költeményeket <melyeket> melyekkel a Reményt gazdagítani fogja mentül elébb elküldeni kegyeskednék** – az 1858-ra megjelent *Reménnyel* kapcsolatban ld. Gyulai AJ-nak, **950.** 1857. november utolsó hete; a következő számra vonatkozólag ld. Vachott Sándorné AJ-nak, **1026.** 1858. aug. 25. és szept. 29. között; Tompa AJ-nak, **1032.** 1858. szept. 22.; AJ Tompának **1033.** 1858. szept. 29 (és okt. 6.). Vö. még Eötvös Lévainak, 1859. dec. 21.: „A Reménynek kiadása mind a jelen, mind a múlt évben kiadó hiánya miatt maradt el, 1860-ban, mint azt biztosan remélem, e vállalat [...] ismét meg fog indulni” (*EöJLev* **133.** 312.) és Tompa AJ-nak, **1141.** 1860. febr. 1.

⁴ **Levelét intézze kérem egyenesen Hekenast Gusztávhoz a Remény számára** – elveszett levél (**1082.**)

1082. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1859. április 16. után)

K: Elveszett. – A levélre utalás: Eötvös József AJ-nak, **1081.** 1859. ápr. 16.: „Heckenast G.[usztáv] Ur a Reményt ez évben az Angol Almanachok mintája szerint fényes alakban fogja kiadni, ’s hogy – mi a’ kelendősegre nézve fontos – a zsebkönyv mentül elébb jelenhessék meg, már Juniusban akarja megkezdeni a nyomtatást. A prozai dolgozatok – melyekhez magam is egy nagyobb elbeszélést irtam – készek, csak a költői mivek hiányzanak még ’s Kegyed kettősen le fogna kötelezni, ha azon költeményeket <melyeket> melyekkel a Reményt gazdagítani fogja mentül elébb elküldeni kegyeskednék. Levelét intézze kérem egyenesen Hekenast Gusztávhoz a Remény számára.”

1083. Szabó Károly – Arany Jánosnak (1859. április 17. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **1084.** 1859. ápr. 17.: „Szabó K.[ároly] is irt hogy Enyedre megy Professornak.”

A nagyenyedi tanárságot 1858 szeptemberében ajánlották fel Szabó Károlynak (Gyulai Szabó Károlynak, 1858. okt. 29. *GyPLev* **298**. 352–353.), s 1859. febr. 13-án választották meg oda (Gyulai Szabó Károlynak, 1859. febr. 13. *Uo.* **309**. 367.). Ennek nyomán 1859 tavaszán Erdélyben járt, s Kolozsvárt Gyulainál lakott; a közledő piemonti háború veszélyei azonban elrettentették attól, hogy a biztosabbnak látszó nagykőrösi állást az enyedire cserélje és családjával Erdélybe utazzon (Szabó Károly Gyulainak, *uo.* **320**. 374–375.). Végül az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárosi állását fogadta el, amelyet az alakuló közgyűlés 1859. nov. 25-én szavazott meg neki és 1860 júniusában költözött Kolozsvárra (Szabó Károly Gyulainak, 1860. június 16. *Uo.* **364**. 418–419.).

1084. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. április 17.)

K: MTAK Kt K 513/1144. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,6x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 461–463. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1859. ápr. 2-i levelére (**1080**.)

¹ **szúszrau** – szuszra, palóc ejtéssel

² **Diligentiában** – szorgalmi időben (lat.)

³ **delizsánczon** – postakocsin (fr.)

⁴ **deportáltatnám** – szállíttatnám el (lat.)

⁵ **s megint összeveszsz velem, mint anno 1854 (?), ha nem talál teljesülni** – anno 1854: az 1854. évben (lat.); vö. Tompa AJ-nak, 1854. okt. 9. *AJÖM* XVI. **668**. 489–491.

⁶ **a Karacsféle földabroszt** – Karacs Ferenc (1770–1838): *Kis Atlas az oskolák számára* (Pest, 1838) vagy *Magyarország és a hozzá kapcsolott Horvát és Tót országoknak és a Határőrző katonai vidéknek, nem különben az Erdélyi nagy fejedelemségnek közönséges táblája* (Pest, 1813)

⁷ **ha a vasút megnyílik** – a Debrecen–Miskolc vonalat 1859. máj. 24-én adták át

⁸ **Kürü helység** – (Nagy) Kürü: Jász-Nagykun-Szolnok megyei község

⁹ **a „fátyol”** – Tompa lova

¹⁰ **Neograad** – Nógrád, latinos formában

¹¹ **a palócdalok hazáját** – vö. Lisznyay Damó Kálmán: *Palócz dalok* (Debrecen, 1851); *Uj palócz dalok* (Pest, 1858)

¹² **Quid sagis zu hoc?** – Mit szólna ehhez? (lat.-ném. keveréknyelven)

¹³ **mint Europa népei a kilátásban levő (?) congressusra** – a piemonti kérdés megoldására Oroszország egy európai kongresszus összehívását kezdeményezte, erre azonban nem került sor

¹⁴ **NagyKeüreüs** – Nagykőrös, bihari ejtéssel

¹⁵ **hátha most meg oly nagy háború lesz** – Az Ausztria és Piemont, valamint Franciaország közötti egyre növekvő feszültség 1857. máj. 20-án az osztrák seregek

montebellói, jún. 4-én magentai, jún. 24-én pedig solferinói vereségéhez vezetett. A háború a villafrancai fegyverszünettel és a zürichi békével ért véget, amelyben Ausztria lemondott Lombardiáról Franciaország javára.

¹⁶ **infam-cassiroznak** – rangomtól mint arra érdemtelené válót megfosztanak (fr.-ném.)

¹⁷ **„Quis desiderio sit pudor aut modus tam cari capitis”** – Horatius: *Énekek*, I. 24. 1–2. Grigássy Éva fordításában: „Mily szégyen s fegyelem tiltana gyászt, ha ily / kedves főt siratunk?” Ld. Szathmári György AJ-nak, **1066**. 1859. febr. 20.

¹⁸ **cani, cani** – a carum caput (kedves fő) helyett canum caput (ősz fő)

¹⁹ **celebritásoktól** – hírességektől (lat.)

²⁰ **anathemáját** – ítéletét (gör.)

²¹ **Mingyárt eszembe jutott Petőfi a Pönögei Kis Pál bőrében, s éltem a gyanú-pörrel, hogy ifju barátom Bajzát akar velem fogatni** – Bajza József (1804–1858) Petőfi több költeményét Pönögei Kis Pál álnéven közölte az Athenaeumban (1843)

²² **Csillag Márton** – ld. Csillag Márton AJ-hoz írt levelét (**1165**. 1860. júl. 16.) és AJ válaszat (**1175**. 1860. aug. 6.).

²³ **Szabó K.[ároly] is írt hogy Enyedre megy Professornak** – Erdélyből, feltehetőleg Kolozsvárról írt, elveszett levél (ld. Szabó Károly Gyulainak, *GyPLev* **320**. 374–375.)

²⁴ **Ide s tova én leszek itt az utolsó Mohikán** – James Fenimore Cooper (1789–1851) 1826-ban megjelent regényét (*The Last of the Mohicans*) Gondol Dániel fordította magyarra, *Az utolsó mohikán* címmel (1845)

1085. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. május 18.)

K: NSzAJM 754. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **60**. 2 csontszínű fol., 21,3x17 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **lethargiámból** – tespedtségemből (gör.)

² **Különben azon búza eladással sem szükség nagyon sietni** – az 1857 őszén vásárolt búza eladásával (ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17. és **974**. 1858. febr. 7.)

³ **percentre** – százalékra (lat.)

⁴ **Károlynál** – Ercsey Károlynál

1086. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. május 21.)

K: NSzAJM 604. 2 csontszínű fol., 23,7x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Ercsey Sándor
hit. ügyvéd urnak.**

N. Várad N. Szalontán

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 22/5; Grosswardein 23/5; Nagy Szalonta 23/5.** 6 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: AJÉ 136–137. (kihagyásokkal)

Válasz Ercsey 1859. máj. 18-i levelére (1085.)

¹ **Valóban mély és hosszú volt a te hallgatásod – nem tudom, mivel lettél bölcsőbb általa** – „Si tacuisses, philosophus mansisses.” Magyarul: Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna. – Eredetileg: „’iam tandem’, inquit, ’intellegis me esse philosophum?’ tum ille nimium mordaciter: ’intellexeram’, inquit, ’si tacuisses.’” Boethius: *De consolatione philosophiae* 2P7 20–21. Hegyi György fordításában: „»No, végre belátod, hogy filozófus vagyok?« Mire amaz maró gúnnyal: »Beláttam volna, ha nem szólaltál volna meg.«”

² **ha Lovassyéktól nem halljuk** – 1858 májusában tett nagykőrösi látogatásukkor

³ **A buzáról azt izentem volt, hogy eladva még nincs, pár hétig nem is lesz** – az 1857 őszen vásárolt búza (ld. AJ Ercseynek, **941.** 1857. okt. 17. és **974.** 1858. febr. 7.)

⁴ **háboru daczára** – az Ausztria, Piemont és Franciaország között kitört háború dacára

⁵ **agiót** – ázsiót, felárat (ol.)

⁶ **Pünkösd felé** – pünkösd 1859-ben jún. 12–13-ra esett

⁷ **az apró monétára** – az aprópénzre (lat.)

⁸ **salvavi animam** – megmentettem lelkemet (lat.); a „dixi et salvavi animam meam” (szóltam és megmentettem lelkemet) proverbium rövidített formája. A közmondás Ezékiel 3. 19. Vulgata-szövegének parafrázisa. A Vulgatában Ezech „3. 19. Si autem tu annuntiaveris impio, et ille non fuerit conversus ab impietate sua et a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.” A modernizált Káldi-fordítás szerint, bővebben: „3. 18. Ha azt mondom a gonosznak: »Halállal halsz meg!« – és te nem hirdeted neki, és nem beszélsz, hogy megtérjen gonosz útvjáról és éljen, maga a gonosz a saját gonoszsága miatt hal ugyan meg, de vérét a te kezeden keresem. 19. Ha te azonban hirdeted a gonosznak, de ő nem tér meg gonoszságából és gonosz útvjáról, ő maga ugyan meghal istentelensége miatt, te azonban megmentetted lelkedet.”

1087. Arany János – Salamon Ferencnek (1859. május 30.)

K: MTAK Kt K 513/1349, az 1. oldalon lent középen fekete ceruzával: **1349.** Uo. Salamon Ferenc írásával, tintával: (**1859. Aranytól**). Csontszínű fol., 27,4x21,7 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Jónás 1903. 97–98.

Melléklet: Salamon Ferenc írásával a következő szöveg:

1221. II. Endre megerősíti Sib[enik] szabadalmait.

Olim dilecti et fideles nostri cives Sebenicenses nuntios suos cum quodam libertatis suae instrumento, a praedecessore nostro felicis memoriae R[ege] Stephano ipsis collato ad nostram praesentiam destinaverunt [...] ut libertatem dignaremur [...] confirmare (Fuit autem hujusmodi ipsorum continentia) 1167-ből. Perpetuo ipsis munimine confirmamus.

Datum per manus Cleti cancellarii et Agriensis praepositi Anno 1221. Nicolao Palatino et Com. Sopron. Ochuz Bano, Jula curiali comite Reginae [...] Bancone curiali comite Regni et Comite Albensi Regni nostri 18° (Ex autographo Nic. Jankovics de Wadas.)

Magyarul: Kedves és hű sibeniki polgáraink egykor követeket küldtek színtünk elé bizonyos kiváltságlevéllel, amelyet elődöm, a boldog emlékezetű István király bocsátott ki számukra [...] hogy méltóztassak kiváltságukat [...] megerősíteni. (Ezek pedig a következőket foglalták magukba) 1167-ből. Örökös érvényű okirattal erősítjük meg számukra.

Kelt Cletus kancellár és egri prépost kezéből, 1221-ben, Miklós nádor és soproni ispán, Ochuz bán, Jula királynői udvarispán [...] Bánk udvarispán fehérvári ispán [jelenlétében] uralkodásunk 18. évében. (Wadasi Jankovics Miklós eredeti kéziratából.) – Az oklevélről ld. Szentpétery 1923. I. 121–122. 367. sz.

K: MTAK Kt K 1349/a, ad K 513/1349. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, narancssárga ceruzával: **2 1/2**, lent tintával: **1221**

1205

16?

Csontszínű fol., 21,8x18,2 cm (feltehetőleg AJ 1859. máj. 30-án Salamon Ferenchez írt levelének üresen maradt fele). 1. szöveg, 2. címzés:

T. cz. Salamon Ferencz urnak

tisztelettel.

Pesten.

Uri utca, 13 szám.

vagy

A Pesti Napló szerkesztősége.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsét: [?]/31. A bélyeg kivágva.

¹ **bárätom** – barátom, palóc ejtés szerint

² **Szilágyi Sándor „de Székháza”** – Szilágyi Sándor ragadványneve: Szeleky (Benkó 1897. 89.); vö. AJ: *Alkalmatosságra írott versek*

³ **én is láttam egyet Julius Perthes-től** – a gothai térképkészítő intézet kiadásában, melynek alapítója Justus Perthes (1749–1816) volt

- ⁴ **mert szomjuhozza lelkem a mappát** – vö. Zsolt 63:2: „téged szomjúhoz lelkem”
- ⁵ **most csak felső Olaszország: Piemont és Lomb.[ardia] Velence kell, bármilyen nyelvű lesz, mindegy** – 1859. ápr. 26-án megkezdődött az ellenségeskedés Ausztria és Piemont, valamint Franciaország között
- ⁶ **Remélem, Püünkösdre lerándúlsz** – püünkösöd 1859-ben jún. 12–13-ra esett
- ⁷ **miért nem jön színre az „Egy királyné”?** – Tóth Kálmán darabja (Pest, 1858), amelyet 1860. dec. 17-én mutattak be a Nemzeti Színházban
- ⁸ **Én azt mondtam volt róla: olvasni szép, de hatása nehezen lesz** – AJ Toldy Ferencnek, **1079.** 1859. márc. 26.: bírálat a Teleki-pályázatra beérkezett művek két legjobb darabjáról
- ⁹ **penultimus** – utolsó előtti (lat.)

1088. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. május 31.)

K: MTAK Kt K 513/987. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, kék ceruzával: **1859 máj. 31.** Baloldalt fent (fekete ceruzával) **200.** Arany László fekete ceruzás zárójellei. 2 csontszínű fol., 24,6x19,6 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Pest Nagy-Körösön

Pecsétek: **Putnok 1/6; Pesth 3/6; Nagy Körös 3/6.** 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: *AJLI* I. 463–465. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1859. ápr. 17-i levelére (**1084.**)

- ¹ **Szemerével évek óta nem váltottam levelet** – Tompa utoljára 1857. márc. 22-én írt Szemere Miklósnak (*TML* I. 369. 276–278.)
- ² **hogy Pesten galvanicus uton, fájdalom nélkül huznának fogat?** – ld. *Foghuzás fájdalom nélkül.* VU 1858. szept. 12. 443.
- ³ **látván Karacs szerint próbálgatni az utazást** – a Karacs Ferenc kiadta térkép szerint (ld. AJ Tompának, **1083.** 1859. ápr. 17.)
- ⁴ **az ujkönyér communiók miatt** – az új kenyérhez kapcsolódó úrvacsoraosztások miatt (lat.)
- ⁵ **diligentiahoz** – szorgalmi időhöz (lat.)
- ⁶ **asztalneműt** – abroszt és asztalkendőket
- ⁷ **meg a csimbók** – vö. Tompa AJ-hoz írt, 1857. febr. 11-i levelének 19. jegyzetét (**877.**)
- ⁸ **Olvastad az ujságokban: hogy R[ima]szombatban nagyon szerepeltem** – „Rimaszombat, május 4-én. (Terhes Sámuel, ref. főesperes úr félszázados papságának örömnépelye.) [...] April 27-én délutáni órákban esperességi gyűlés volt, az itteni protestans gymnázium nagy teremében, melyben n.t. Terhes Sámuel főesperest [!] urat, az összes papság nevében, – kedvelt költőnk, Tompa Mihály – fogadá, tolmácsolván az egész esperesség hálatiszteletét.” A 450 személyes dísz-

ebéden „Kazinczy Gábor, Tompa Mihály, Egressy Gábor, Tremmel Miklós prépost és Ferenczy kassai lelkész, remek tosztjaik” hangzottak el. Napk 1859. 20. sz. máj. 15. 317.

⁹ **dictióval** – beszéddel (lat.)

¹⁰ **Csillagodról** – Csillag Mártonról

¹¹ **Hallom, hogy haború [!] van** – a piemonti háború 1859. ápr. 29-én kezdődött, amikor az osztrák csapatok átlépték a szárd határt

¹² **önkéntes** – önkéntes katona

1089. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. június 4.)

K: Elveszett

M: Nagy 1881.a (kivonat); Nbja 1881. júl. 29. (kivonat); *AJLI* I. 465–469.

Válasz Tompa 1859. máj. 31-i levelére (**1088.**)

¹ **próbálgatom feltartani a fejemet, mint az én öreg Benczém a derekát** – „Derekát azonban kezdte egyengetni, / Kár, hogy csak a nyakát tudta hátrább vetni; / Virgonc legénysége is eszébe jutott, / Próbálta, ha tudná, amit akkor tudott.” AJ: *Toldi estéje* III. 12.

² **hiszem, vallom és követem** – a ref. istentiszteleten kimondott szavak sákramentum kiosztása előtt

³ **kivált utolsó versszakát** – a *Vanitatum vanitas* utolsó előtti versszaka, a *KFÖM Versek és versfordítások* (118.) szerint: „Hát ne gondolj e’ világgal, / Bölcs az, mindent ki megvet, / Sorssal, virtussal, nagysággal, / Tudományt, hírt ’s életet. / Légy mint szikla rendületlen, / Tompa, nyugodt, érzetlen, / ’S kedv emel vagy bú temet, / Szépnek ’s rútnak húnyj szemet.” (Jegyzet hozzá: 788–811., kül. 809–810.) – AJ emlékezetből idézhette a vers szövegét.

⁴ **emotio** – érzelmi feliindulás (fr.)

⁵ **Megérdemli, hogy elmondjam történetét** – a búzavásárlásról ld. AJ Ercseynek, **974.** 1858. febr. 7.; Tompának, **975.** 1858. febr. 9.

⁶ **a hadi lármáig** – a piemonti háború előkészületéig

⁷ **megmásoltam** – meggondoltam, változtattam

⁸ **agiót** – felpénzet (ol.)

⁹ **in infinitum** – a végtelenségig (lat.)

¹⁰ **trópusoknál** – szóképeknél (gör., lat.)

¹¹ **„ne sutor ultra crepidam”** – „ne juss tovább, cipész, a sarunál”, vagyis „suszter, maradj a kaptafánál”. – Plinius szerint (*Historia naturalis*, 35–36.) egy varga Apelles képén kifogásolta, hogy egyik cipőn egy fűzőlyukkal kevesebb van, mint kellene; a művész megigazította a cipőt, de midőn másnap a sikerében elbizakodott varga az alak combját is kifogásolni kezdte, Apelles bosszusan rákiáltott: ne sutor ultra crepidam!

- ¹² **Se nem rossz az, se nem jó, / Mind csak hiábavaló!** – Kölcsey: *Vanitatum vanitas*
- ¹³ **a dicsőített Telivér, jó formán megbukott, s ha úgy van, mikép a Hölgyfutár ismerteti, méltán is** – *A telivér* Pompéry János vígjátéka volt, amely megnyerte a Karácsonyi-pályázatot. Csak két előadást ért meg a Nemzeti Színházban (1859. máj. 26. és 27.); Péter Pál álnéven jelent meg (Bp. 1859). – „E darab szerzője nem hogy alakítani nem tud, de e műve után azt kell hinnünk, hogy a dráma elemeit sem ismeri.” (Hf 1859. máj. 28. 529.) „Nincs a darabban egy jellem, nincs egy alak, sőt typus sem” (Hf 1859. máj. 31. 537.)
- ¹⁴ **discursusok** – beszédek (lat.)
- ¹⁵ **én is megbuktam académiái első bírálatommal, csúfúl leszavazott a többi négy** – ld. AJ 1859. márc. 26-án Toldynak megküldött bírálatát a Teleki-jutalomra beérkezett pályaművekről (1079.)
- ¹⁶ **Denique** – szóval (lat.)
- ¹⁷ **Másba kaptam** – ez már feltehetőleg a *Zrinyi és Tasso*
- ¹⁸ **olyan az csak, mint „a jó idő malma”** – szeszélyes; vö. a következő nagyszalon-tai gyűjtéssel: „ojam mint a jóidők malma” (Viski 1914. 263. és Szendrey 1917.b)
- ¹⁹ **Szákfy, a volt színész** – Szákfy József (1798–1886): 1821-től színész, 1843 és 1848 között a Nemzeti Színház tagja. 1834-től többször színigazgató; Debrecenben 1836-ban a társulat hősszerelmese volt
- ²⁰ **kolomposabb** – élenjáróbb, irányadóbb
- ²¹ **Sic transit gloria mundi!** – Így múlik el a világ dicsősége! (lat.) – A pápa koronázásakor elhangzó mondat, V. Sándor koronázása óta (1409). Kempis Tamás *De imitatione Christi*jében olvasható: „O quam cito transit gloria mundi!”
- ²² **stereoscopról** – a képet térhatásúvá tevő optikai eszközről (gör.–ang.)
- ²³ **Schulmeisterkodás** – iskolamesterkedés (né.)
- ²⁴ **pátriámról** – hazámról, szülőföldemről (lat.)
- ²⁵ **szinte** – szintén
- ²⁶ **contumacia** – távolmaradás (lat., fr.)

1090. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1859. június 16.)

K: MTAK Kt K 513/140. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 21,7x13,5 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL* 323. 377.

- ¹ **Tegnap esti 7 és 8 óra közt nóm egy lyánkát szült** – Gyulaiék első gyermeke a Júlia Aranka nevet kapta

1091. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. június 27.)

K: NSzAJM 755. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **54.** 2 csontszínű fol., 21x13,3 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1859. máj. 21-i levelére (**1086.**)

¹ **ily háborus időben** – a piemonti háború idejében

² **Pajerné** – vö. a nagyszalontai Pályer Sándorral, aki 1848 elején tanúként szerepelt egy másodjegyzői vizsgálat alkalmával (*AJÖM* XIII. 58–59.)

³ **a konyári fordóbe** – Konyár: falu Bihar megyében (derecskei járás)

1092. Arany János – Csengery Antalnak (1859. július 1.)

K: MTAK Kt K 513/74. 2 csontszínű fol. nyomattal, 23,6x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Csengery Antal úrnak.

Pesten

Széputcza 3. szám.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 2/7; Pesth 3/7 Früh.** 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *ALLI* II. 166–168. (kihagyásokkal)

¹ **apathia** – egykedvűség (gör.)

² **Pünkösdre szivesen, de igen szivesen vártalak. Gregusékon kívül senki se volt** – pünkösd: 1859. jún. 12–13.; nem tudjuk, hogy ki volt Greguss társaságában

³ **Gyulaitól a napokban vettem egy bulletint** – Gyulai 1859. jún. 16-án értesítette AJ-t kislánya megszületéséről (**1090.**); bulletin: beszámoló (fr.)

⁴ **qualifikálta** – minősítette (lat.)

⁵ **schulmeiszterség** – iskolamesterség (né.)

⁶ **Akkorra biztatom magam, hogy elkészitem a beköszöntőt** – *Zrinyi és Tasso* (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)

⁷ **A Kovács-féle kegy-adomány múlt évről megjött nekik, az idén elmaradt** – ld. Gyulai AJ-nak, **883.** 1857. febr. 25.; Kemény AJ-nak, **884.** 1857. febr. 25.; Deák AJ-nak, **987.** 1858. márc. 22.; AJ Kovács Lajosnak, **1010.** 1858. máj. 10.

⁸ **oly embernek adatván kölcsön** – Tancsáéknak; ld. Ujszászi József AJ-nak, **1027.** 1858. aug. 27.

⁹ **cridát mondott** – csődöt jelentett (né.)

¹⁰ **a „Szemle”** – a Budapesti Szemle

¹¹ **keresztfiam** – Csengery Lóránt

¹² **Isten tartsa meg, örömmül annyi fájdalomhoz** – Csengeryék gyermekeinek sorsáról ld. AJ Csengerynek írt, 1857. szept. 9-i levelének 3. jegyzetét (933.)

1093. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1859. július 14.)

K: MTAK Kt K 513/56. 2 csontszínű fol., **Csengery Antal** nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: Lukinich 1926. 302–303.

Válasz AJ 1859. júl. 1-jei levelére (1092.)

- ¹ **Megbízásodban, ha későn is, mivel Kemény, a Napló tulajdonosa csak egy hétben egyszer jó be a Sváb hegyről, hová én soha sem megyek, – eljártam** – Csengery a PN elmaradt számainak pótlása ügyében intézkedett (ld. AJ Csengerynek, 1092. 1859. júl. 1.)
- ² **családomat Bezerédjné Hídjára vitte** – Bezerédj István (1795–1856) felesége (1807–1888), aki férje Hidján alapított kiseddóvodáját vezette. AJ hozzá írta *A jószágos özvegynek* c. versét (1880). – Kötetünk AJ egy hozzá írt levelét közli.
- ³ **expeditio** – szállítás (lat.)
- ⁴ **Gyulai nekem is küldött egy bulletint** – bulletin: beszámoló (fr.); ez a levél nem szerepel a *GyPLEv*-ben
- ⁵ **A Kovácsféle adomány sorsáról értesítém Deákot** – ld. AJ Csengerynek, 1092. 1859. júl. 1.
- ⁶ „Szemle” – Budapesti Szemle
- ⁷ **De többet, ugy hiszem, rövid időn, szóval** – Csengery, Greguss-sal együtt, a nagykorúsi érettségi vizsgákra utazott kormányképviselőnek
- ⁸ **Az csak ostoba formáság, melyet Toldy szeszélye hozott divatba és iktatott <...> a szabályokba** – az 1859. jan. 3-i „Öszves ülés” keretében Toldy Ferenc titkoknak „az új *Ügyrend* javaslatának elkészítésével megbízott választmány” nevében ismertette azokat az újításokat, amelyeket az egybegyűltek el is fogadtak; ezek 2. pontja szerint az előadások „egy-egy óránál tovább ne tartsanak” (MAkÉrt 1859. 67–68.)

1094. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. július 16.)

K: MTAK Kt K 513/1145. 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,6x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. Tompa írásával, tintával Tompa *Kazinczy Ferenc emlékezetére* c. verse 12. versszakának első négy sora:

A szép közös kincs: [: ; -ből jav.] – érte mentél

Élő és holt népek közé. –

Kisded elmét karodra <[fölte:] öledbe> vettél,

Az [z besz.] <restet> álmost szód ösztönözé. –

A lap közepén függőlegesen: <10 50.> 5 ft 25. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: Kiadatlan (kéziratot másolat: Voinovich IV. 105–109.)

¹ **dexteritásodat** – ügyességedet (lat.)

² **commoditas** – kényelmesség (lat.)

³ **Napoleonnál Napoleonabb** – III. Napóleon, Charles-Louis-Napoléon Bonaparte (1808–1873), Franciaország császára

⁴ **oly teljes tökéletes béke lesz akkorra** – Az 1859. júl. 11-én III. Napóleon és Ferenc József által kötött villafrancai előleges békéről van szó, amely szerint Lombardiát (Mantova és Peschiera nélkül) III. Napóleon kapta meg, hogy Szardíniának adhassa át. A végleges béke Zürichben jött létre. – Cavour szárd-piemonti miniszterelnök szövetsége Franciaországgal a Habsburgok olaszországi uralmának megtörésére magyar politikai reményekkel is járt: ezt szolgálta egyebek között Kossuth titkos találkozója III. Napóleonnal 1859. máj. 5-én egy újabb magyar függetlenségi küzdelem megszervezése ügyében. Az előleges béke azonban csalódást okozott mind Cavournak, mind a magyar emigrációnak: Velence osztrák kézen maradt és megszűntek a magyar felkelés külföldi támogatásának esélyei is.

⁵ **a felső vonatot** – a Pest felől érkező vonatot (az „alsó vonat”-ra nézve ld. AJ Tompának, 1856. márc. 20. *AJÖM* XVI. 787. 680.)

⁶ **Nota bene** – megjegyzendő (lat.)

⁷ „**omnibus**” – a vasutat a várossal összekötő társaskocsi

⁸ **pátriotád** – földid

⁹ **per Debreczen, Miskolcz** – Debrecenen és Miskolcon át (lat.)

¹⁰ **Valakitől megkapta olvasni predikációdat** – Tompa: *Egyházi beszédek* I. Kecskemét, 1859.

¹¹ **Ez nagyobb dicséret, mint a Szászé** – Szász Károly bírálata Tompa művéről a ProtEgyhIskLap 1859. jún. 7. és 14. számában jelent meg (*Egyházi beszédek. Irta Tompa Mihály*. 618–620. és 637–641.). Ld. Tompa két, Szász Károlyhoz írt levelét: 1859. márc. 8. *TML*ev I. 428. 311–312. és 1859. márc. (?) *Uo.* 429. 312–314. Jegyzet hozzá: 449.

¹² **P.... urat** – Hanvay Pétert, Tompa hanvai ismerősét (ld. *TML*ev II. 545.)

¹³ **azóta megszületett az áldott béke** – a Villafrancában kötött előleges béke

1095. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. augusztus 10.)

K: MTAK Kt K 513/990. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, kék ceruzával: **1859 aug. 10.** 2 csontszínű fol. 19,2x12,3 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 661.)

M: Kiadatlan (kéziratot másolat: Voinovich IV. 109–111.)

Válasz AJ 1859. júl 16-i levelére (**1094.**)

¹ **mebaklottatok** – megcsöknyösödtek

² **resignaltuk magunkat** – belenyugodtunk (lat.)

- ³ **Már irtam neki csinosan, semmi válasz!** – a levél nem szerepel a *TML*ev-ben
- ⁴ **eltörrik** – lehetetlenné válik
- ⁵ **fatalitás** – balszerencse (lat.)
- ⁶ **Azért küldöm a predikációt is Julcsának** – Tompa: *Egyházi beszédek* I. Kecskemét, 1859.
- ⁷ **mindenre ráveszik az embert, mint Kulint a papolásra!** – III. Béla tilalma ellenére Kulin bán (1180–1204) tízezer bosnyákkal együtt áttért a bogumil hitre. A magyar király és utóda, I. Imre keresztes hadjáratot hirdetett a délszláv eretnekek ellen, s ennek, valamint a pápa dorgáló levelének hatására Kulin bán 1203-ban több boszniai kolostor főnökével együtt visszatért a katolikus hitre.
- ⁸ **szégyen volna arra a Kazinczi ünnepélyre valami verset nem írni** – az Akadémia által 1859. okt. 27-én rendezett centenáriumi ünnepségre Tompa *Kazinczy Ferenc emlékezetére* címmel írt verset
- ⁹ **„hív és nagy vala”** – Tompa versének pályázati jeligéje. „Üss, csak szólani hagyj! mond – hív és nagy vala. Bántó / Honja ellen nem költ – hív vala, nem vala nagy.” (Kazinczy: *Themistoclesz*)
- ¹⁰ **Kazinczi Gábor és Lévai Erdélyben kószálnak** – Lévay 1859. júl. 2-án értesítette Gyulait, hogy Kazinczy Gáborral és Egressy Gáborral hamarosan meglátogatja Kolozsvárt (*GyPL*ev 327. 379.); a vendéglátást 1859. nov. 24-én köszönte meg (*uo.* 335. 385–386.)

1096. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. augusztus 15.)

K: NSzAJM 605. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **Nagykőrös, 1859. aug. 15.** 2 csontszínű fol., 23,3x15 cm. 1–4. levél. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 137–140. (kihagyásokkal)

Válasz Ercsey 1859. jún. 27-i levelére (1091.)

¹ **recepisse** – visszaküldendő vevény (fr., né.)

² **akad. beköszöntőm** – akadémiai székfoglalóm

³ **probatum est** – ki van próbálva (lat.)

⁴ **Julcsát Lovassynéval erősen küldtük** – a nagyszalontai Lovassy-család májusban meglátogatta AJ-ékat

⁵ **Laczi pedig most a szünidő beálltával kapta magát s a Vojvodinába utazott, hová egy itt tanuló barátja <erősen> hívta** – Arany László Zsiros Lajos meghívására utazott vele Oroszlámosra [szerbül: Banatsko Arandjelovo], ahol szept. 12-ig maradt (Benkó 1897. 118.); – Vojvodina: a Magyarországtól a szabadságharc után adminisztratív elszakított és 1860-ig fennállott, Szerb Vajdaság vagy Temesi Bánság nevű koronatartomány

- ⁶ **az a szerencsétlen búza is a nyakunkon – a szó saját értelmében, mert a padláson – van** – az 1857 őszén vásárolt búza (ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17.; **974**. 1858. febr. 7.; **1086**. 1859. máj. 21.)
- ⁷ **Mikor Szalontának le festett Barabás** – 1856 szeptemberében (AJ Ercseynek, 1856. okt. 3. *AJÖM* XVI. **848**. 765.)
- ⁸ **Schedel** – Toldy Ferenc (a név magyarosításáról ld. Dávidházi 1997.)
- ⁹ **Hát Kenyeres mit csinál? áldják-e a disznók a békét?** – Kenyeres János disznóit 1856-ban kiküldték a párizsi világkiállításra (*AJÖM* XVI. 1171.); a piemonti háború után 1859. júl. 11-én Franciaország és Ausztria Villafrancában kötött előleges békét.
- ¹⁰ **in concreto** – a szó szoros értelmében (lat.)
- ¹¹ **Szegény Kovács Pál** – AJ szalontai tanítója, aki később Debrecenbe került, majd az ottani gimnázium igazgatója lett (*AJÖM* XVI. 1176.)
- ¹² **Magentai diadal: / Mind csak kakasviadal** – A „’S waterlooi diadal: / Mind csak kakasviadal.” sorok aktualizálása az osztrák seregek felett 1859. jún. 4-én aratott magentai győzelemre emlékezve. Kölcsey: *Vanitatum vanitas*. Vö. *KFÖM* *IV* 2001. 809.
- ¹³ **nem épen a körösi tek. curator urat értem** – Báthory Gábort: ld. Szász Károly AJ-nak, **977**. 1858. febr. 15.
- ¹⁴ **vagy, Brassaiként, viseli a gondv.[iselés] képét** – Vö. Brassainak azzal a felfogásával, amely szerint „határozatlan és így értetlen gyökökből” nem szabad „componálni”, másrészt pedig „a magyarban, szerkesztett (= komponált) igetörzsök egyáltalában és teljességgel *nem létez*”; ezért helytelen a „*gondvisel, távir, ellenőriz, jelképez, indokol, testgyakorol, kárpótol, képvisel*” igealak. (*Mégis valami a fordításról* III. SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 483–484. és *AJÖM* XI. 729–740.) – AJ vitatta ennek a két szabálynak a kizárólagosságát (*Visszatekintés* III. SzF I. 38. sz. 1861. júl. 25. 595–596. és *AJÖM* XI. 233–235. Jegyzet hozzá: 709–744.)
- ¹⁵ **stokaturt** – a gipszvakolású (stukatúr) mennyezetet (né.)
- ¹⁶ **zwerglinek** – törpének (né.)
- ¹⁷ **Ezzel sok aggódásunk volt a napokban, – komoly szülei gondok.... de erről csitt** – Ennek oka Juliska szerelmi csalódása Báthory Gábor fiában s ugyanekkor Szabó Sámuel kolozsvári tanár leánykérésével szembeni elutasítása volt. „Úgy látszik, nehezére esik [AJ-nak], hogy leánya, Julcsa is féken tartja ugyan Szabót, de – köztünk maradjon – nem látszik szeretni. Úgy látszik, nehezen feledheti régi viszonyát Báthory fiával.” (Csengery Antal Gyulainak, 1860. márc. 28. *GyPLev* **354**. 410.) Vö. Arany Juliska 1859. okt. 30-i, Gyulai Pálnénak írt levelével (Rolla 1944. 36.). Ez utóbbi levelet újra közli és Juliska csalódását másképp magyarázza Törös László (Törös 1978. 236–244.)

1097. Tóth Kálmán – Arany Jánosnak (1859. augusztus 17.)

K: MTAK Kt K 513/1234. 2 csontszínű fol. **'Hölgyfutár'** nyomattal, 21,9x13,7 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 668.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich VI. 71–73.)

¹ **Midőn önnek, megjelent darabom egy példányával kedveskedem** – *Egy királyné.* Pest, 1858.

² **nem mulaszthatom el megköszönni azon jó akarattal irt bírálatát** – vö. AJ Toldy Ferencnek, **1079.** 1859. márc. 26.: bírálat a Teleki-pályázatra beérkezett művek két legjobb darabjáról

³ **caprice** – szeszély (fr.)

⁴ **genreével** – műfajával (fr.)

⁵ „**Nem ezt akartam én, nem ezt –**” – *Bánk bán,* V. szakasz

⁶ **az igen sikerült Kazinczy-képet, melyet Losoncytól a jövő héten küldök el** – feltehetőleg azt az Akadémia által kiadott Kazinczy-émlékérmét (Antonio Fabris művét), amely arany, ezüst és bronz változatban készült (ld. *Akademiai emlékkönyv a Kazinczy Ferencz születése évszázados ünnepéről.* Pest, 1859. 78.)

⁷ **s ha írna valami apróságot, ha csak hat sorosat is** – AJ nem küldött újabb verset a Hf-ba

1098. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1859. augusztus 22.)

K: MTAK Kt K 513/674. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: <Talán> **1859. aug 22.** 2 csontszínű fol. 34,1x20,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Arany János [egyéb.] urnak,
a magyar tud. Akadémia r. tagjának,
kőrösi tanárnak**

Nagy Kőrösön

A címzés mellett tintával: **Arany.** Pecsétek: **Már.szigeth 25/8; Nagy Kőrös 2[...].** 15 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: Kiadatlan

¹ **antemuralis** – a 'Magyarország a kereszténység pajzsa, védőbástyája, mellvédje', itt a 'védőfal' toposz alkalmazása (lat.)

² **Én, Szatmári Károly társammal arra határoztam el magamat, hogy ketten egyesülve egy Albumot adjunk ki** – A *Szigeti Album* 1860-ban jelent meg Pesten. – P.[éterfálvi] Szathmáry Károly (1831–1891): 1858-tól tanított Máramaros-szigeten, ahonnan 1862-ben Nagyenyedre hívták meg. E korszakbeli művei: *Magyarhon fénykora* (1857), *Erdély vészcsillaga* (1857), *Vetélytársak* (1858), *Bethlen Miklós* (1858), *Izabella* (1859), *Történeti alakok* (1860), *II. Rákóczy Ferencz és nevezetesebb kortársainak némely kiadatlan eredeti leveleik* (1861).

³ **Kérdd meg nevemben Losonczit, egykor debreczeni elődömet, és Szilágyi Sándorit (kinek egy levelére, még most is adós vagyok, de ne haragudjék!), legyenek ők is munkások** – Losonczy László: *Árpád imája a honalkotás után*. In *Szigeti Album*. Pest, 1860. 184–185. Uő: *Honfájdalom. Uo.* 186–187. Szilágyi Sándor: *Gróf Bethlen Kata. Uo.* 225–234.

1099. Szász Károly – Arany Jánosnak (1859. augusztus 23.)

K: MTAK Kt K 513/510. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1859 aug. 23.** 2 csontszínű fol., 22,4x13,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich V. 88–90.)

¹ **Bevégeztem Csákról irt költői beszélyemet, melynek vázlatát mult Majusban mutattam volt neked** – *Trencsényi Csák*. Pest, 1861.

² **impurum** – fogalmazvány (lat.)

³ **sans gene [!]** – (helyesen: gène) feszélyezettség nélkül (fr.)

⁴ **scriptor** – másoló (lat.)

⁵ **quasi lelkiismerete** – majdhogynem lelkiismerete, élő lelkiismerete (lat.)

⁶ **Tomori mind azzal biztat hogy te és Szilágyi a vacatióból pár hetet Gombán nála töltenetek** – vö. AJ Tompának, **1094.** 1859. júl. 16.

1100. A Magyar Tudományos Akadémia – Arany Jánosnak (1859. augusztus 29. előtt)

K: Elveszett. – A levélre utalás: „Igen meg lepett, midőn a Kazinczy-féle pályaművek bírálói közt nevedet is olvasám” (Szász Károly AJ-nak, **1101.** 1859. aug. 29.)

1101. Szász Károly – Arany Jánosnak (1859. augusztus 29.)

K: MTAK Kt K 513/511. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1859 aug 29.** 2 csontszínű fol. **Sz.K** nyomattal, 22,1x14,1 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **Igen meg lepett, midőn a Kazinczy-féle pályaművek bírálói közt nevedet is olvasám** – Mint AJ az Akadémiának címzett 1859. szept. 12-i levelében írja, „A Kazinczy-ünnepélyre pályázat útján beérkezett tizenhárom szavaló költemény közül” legjobbnak az V. számút (Tomba versét) találta, másodiknak pedig a (Szász Károlytól való) II. számút javasolta (*AJÖM XIV. 3. 8.*).

² **zsenirozná** – zavarná (fr.–né.)

³ **Meg az is lehet, hogy te még akkorra Trencsényi Csákomat nem olvasandottad volna** el – ld. Szász Károly 1859. aug. 23-i, AJ-hoz írt levelével (**1099.**), amellyel együtt a *Trencsényi Csák* kéziratát is elküldte

1102. Arany János – Szász Károlynak (1859. augusztus 31. – szeptember 10.)

K: Elveszett. – A levélre utalás: Szász Károly AJ-nak, **1101.** 1859. aug. 29.: „Nem tagadom, hogy ha már a dolognak így kellett történni, a kíváncsiság engem arra ösztökélne, hogy mivel Szeptemberben úgy is akarok hozzád menni, egyjárást akkor menjek, midőn ama költeményeket nálad egy csomóban láthatnám. De lehet hogy ez a te bírálói függetlenségedet zsenirozná. Meg az is lehet, hogy te még akkorra Trencsényi Csákomat nem olvasandottad volna el (ugy-e szép?) – hogy róla ítéletedet kimondhasd, – már pedig hozzád menetelem legfőbb célja az. Ezért egész bizalommal kérlek tudósíts ha nem röstelled: lehetne-e egyszerre e két vágyamnak tenni eleget, – hogy? s mikor? –”

Válasz Szász Károly 1859. aug. 29-i levelére (**1101.**)

1103. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. augusztus 31.)

K: NSzAJM 756. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **55.** Csontszínű fol., 20,8x17,1 cm. 1–11. levél, 12. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1859. aug. 15-i levelére (**1096.**)

¹ **dictum, factum, deliberatum...** – kimondva, megtéve, elhatározva (lat.)

² **mióta Szalontának, az életbelépett újrendezéssel, arany kora beállott** – „1853-ban végleg szervezték a közigazgatást, felállították [a] cs. kir. helytartósági parancsnokságot s ezzel Biharvármegyét ketté osztották; az egyik Dél-Bihar-, a másik Észak-Biharvármegye volt, mindenik élén a megye főnöke állott. Dél-Biharmegyét hét járásra osztották, az 5-ik a szalontai volt, mindenik élén a főszolgabíró állott, alatta a szolgabírák és az esküdtek. – [...] Mezey Ferencz előbb volt szalontai jegyző, nemsokára a Bach-korszak közigazgatási szelleme értelmében a kisebb városokban is neveztek ki polgármestereket s így ő lett Szalonta ezidőszerint első polgármesterévé 1859-ben, hivataloskodása 1861-ig tartott.” (Olti 1906. 88–89.)

³ **disgustáljon** – elkedvetlenítsen, megundorítson (lat.)

⁴ **eldégáltuk volna** – eltöltöttük volna (lat.)

⁵ **a Miklósi iskolája most már aligha jobb, mint volt e század elején a Pap Mihályé** – Miklósi Sándor: nagyszalontai tanító, Szilágyi István barátja (ld. *AJÖM* XV. 864.); Pap Mihály: talán azonos Kenyeres János 1847-beli telekszomszédjával (ld. *AJÖM* XIII. 30.). 1801-ben a nagyszalontai rektor neve Kis Imre volt (Danielisz 1998. 59.)

⁶ **Gyarmaton** – Feketegyarmaton (románul: Iermata Neagră)

- ⁷ **Bajó János** – 1849 májusában nagyszalontai másodjegyző, 1850-ben jegyző (*AJÖM* XIII. 431., 465.); 1861 márciusában a Kisfaludy Társaság pártoló tagja. Ld. még: *AJÖM* XV. 802. és XVI. 1133.
- ⁸ **gyaraki** – erdőgyaraki (románul Ghiorac)
- ⁹ **Balog Imrének** – Balog Imre 1854-ben egy műkedvelő társulat tagja volt Nagyszalontán (*AJÖM* XVI. 477.)
- ¹⁰ **csere** – cserjés, bozótos hely
- ¹¹ **atyafi látogatni jártunk Biharon, Gáspáréknál** – Gáspár András (1803–1884), a szabadságharc tábornoka, aki másfél évi bebörtönzés után feleségének bihari birtokán élt, mint postamester

1104. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. szeptember 13.)

K: NSzAJM 606. 2 csontszínű fol., 23, 7x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Ercsey Sándor ügyvéd

urnak tisztelettel.

N. Szalonta.

Piros pecsét, **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 15/9; Grosswardein 16/9; Nagy Szalonta 16/9.** Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmár B 9100.

M: *AJÉ* 140–142. (kihagyásokkal)

AJ válasza Ercsey 1859. aug. 31-i levelére (**1103.**)

- ¹ **desperationak** – kétségbeesésnek (lat.)
- ² **a posteriori** – az utóbbiakból következtetve (lat.)
- ³ **exquisitus** – felségesen (lat.)
- ⁴ **anno 57.** – az 57. esztendőben (lat.)
- ⁵ **Ad vocem humor** – a humorról jut eszembe (lat.)
- ⁶ **kágyait vagy szentimreit** – Kágya (románul: Cadea) és Hegyközszentimre (Sántimreu): községek Bihar megyében
- ⁷ **procurálni** – beszerezni (lat.)
- ⁸ **Laczi tegnap jött haza az „Új országból”** – a Magyarországtól a szabadságharc után adminisztratív elszakított és 1860-ig fennállott, Szerb Vajdaság (Vojvodina) vagy Temesi Bánság nevű koronatarományból
- ⁹ **permanens** – állandó (lat.)
- ¹⁰ **Nyövünk, nyövünk** – kopunk, nyúzódnunk

1105. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1859. szeptember 16.)

K: Lappang. Fotokópia a Szépirodalmi Kiadó (előbb Franklin-Társulat, majd Athenaeum) levéltárából

M: Schöpflin 1938. 87. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 57.

- ¹ **capitalis** – alaptőke (lat.)

1106. Szász Károly – Arany Jánosnak (1859. szeptember 18.)

K: MTAK Kt K 513/512. Csontszínű fol. **Sz.K.** nyomattal, 22,1x14 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **Tompa nálad lesz s én is akkor oda megyek** – Tompa és felesége 1859. szept. 13. vagy 14-től szept. 19-ig volt Nagykörösön; ld. AJ Ercseynek, **1104.** 1859. szept. 13. és Szász Károlynak, **1107.** 1859. szept. 19.

1107. Arany János – Szász Károlynak (1859. szeptember 19.)

K: MTAK Kt K 513/572. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, tintával: **1859. sept 19.** Uo. baloldalt fenn, fekete ceruzával: **8.** 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,4x14,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tiszteletes Tudós Szász Károly

ref. lelkész urnak.

Pestnek

Kún Sz. Miklós

Pecsétek: **Nagy Körös 19/9; Pesth 20/9; Kunszentmiklós 22/9.** A cím mellett Szász Károly írásával: **Aczél L. Baki F. Horváth L. Kerek [?] Varga Géza [?] Virág Dani Gyenes tanár Pap[...]** <Acél Lajos>. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich V. 91.)

Válasz Szász Károly 1859. szept. 18-i levelére (**1106.**)

¹ **Tompa egy pár nap óta itt van** – 1857. szept. 13. vagy 14. óta (ld. AJ Ercseynek, **1104.** 1859. szept. 13.)

² **visszajövet pedig Tomorihoz kirándulni, hova én is, ha a napot megtudom, melyet innen hazül nem birunk megállapítani, – csatlakozni fogok** – Tompa Pestre látogatása végén (vagy talán már a Monor közelében lévő Gombárol, ahol Tomori lakott) írta AJ-nak 1859. szept. 20. és 24. között (**1109.**), hogy „Vasárnap [szept. 25-én] délután várunk Monornál” (Tomorival)

1108. Heckenast Gusztáv – Arany Jánosnak (1859. szeptember 20.)

K: MTAK Kt K 513/222. Fejléces levélpapír: **Kiadó-könyvkereskedés HECKE-NAST G. Pest barát-tér, kalap- és himző-utcai sarokház, 1. szám.** 2 csontszínű fol., 28,5x23,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Arany János, főgymnasiumi

tanár urnak

Nagy Körös.

Pecsét: **Pesth 20/9.** 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 597.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1859. szept. 16-i levelére (1105.)

¹ **Szives levele folytán a kivánt 100 ujftot azonnal, mihelyt levelét vettem, Önnek megküldöttem** – ld. AJ Heckenastnak, 1105. 1859. szept. 16. (előzménye: AJ Heckenastnak, 1003. 1858. ápr. 25.)

1109. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. szeptember 20. és 24. között)

K: MTAK Kt K 513/991. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1859 sept.** Uő tintával: **Hihetőleg Gombárol, Tomoritól.** Csontszínű fol. **Szatmáry Károly** nyomattal, 23x14,3 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés: **Arany Jánosnak.**

Nagy-Kőrösön

– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

¹ **Vasárnap délután várunk Monornál** – feltehetőleg 1859. szept. 25-én. AJ Szász Károlynak írt levele szerint (1107. 1859. szept. 19. hétfő) Tompa aznap este készült feleségével együtt Nagykovácsról Pestre utazni, hogy ott 4–5 napot töltsön, azután pedig Tomorit meglátogatni Gombán (Monor közelében), ahová Szász Károlyval együtt AJ is hivatalos volt (vö. Szász Károly AJ-nak, 1099. 1859. aug. 23.)

² **contóra** – számlára (ol.)

1110. Lévay József – Arany Jánosnak (1859. szeptember 21.)

K: MTAK Kt K 513/308. 2 csontszínű fol., 21,6x13,6 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan

¹ **ha a természet nem volna erősebb, mint az emberi gyöngeség, Tacitus szerint, talán még a beszédet is elfelejtenénk** – „Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostra potestate esset oblivisci quam tacere”. Tacitus (i.sz. 56 k.–120 k.): *Iulius Agricola élete*, 2. 4. Borzsák István fordításában: „Hangunkkal együtt az emlékezést is elvesztettük volna, ha a feledés ugyanúgy rajtunk múlték, mint a hallgatás.”

² **proletarius** – a legalsóbb, vagyontalan osztály polgára (lat.)

³ **Nem ez lehetett az a Krisztus igája, melyet ő kedvesnek és gyönyörűségnek mondogatott** – „Mert az én igám gyönyörűsége, és az én terhem könnyű” (Mát 11:30)

⁴ **Legalább egy egy baráti expedíciót engedne az embernek a kényelem! de ne úgy, mint nekem, véletlenül az<,> erdélyit engedte** – Lévay és Kazinczy Gábor 1859 nyarán Erdélybe utazott (Tompa AJ-nak, 1095. 1859. aug. 10.)

⁵ **diligentiákra** – szorgalmi időszakokra (lat.)

⁶ **órál** – szónokol (lat.)

- ⁷ **declamál** – szaval (lat.)
- ⁸ **S én kötve hiszem, hogy Vahot Imre „nemzetiést és sajátost” lásson e nélkül az évszázados emlékűnnepélyben** – célzás azokra a dalidókra, amelyeket 1858-tól rendezett Vahot Imre és Lisznyai Kálmán; ld. Szilágyi 2001. 96–118.
- ⁹ **a villafrancai proliminaré** – az 1859. júl. 11-én III. Napóleon és Ferenc József által kötött előzetes békefeltételek, amelyekben Ausztria lemondott Lombardiáról
- ¹⁰ **Tomori – úgy látom – inkább a szobrok öntögetésében leli passióját** – célzás a Petőfi-mellszobor készítésére (vö. Tomori AJ-nak, 992. 1858. ápr. 2.)
- ¹¹ **Nekem régen elküldötte Titus Andronicust és a két veronai nemest** – vö. Tomori AJ-nak, 1045. 1858. nov. 23.
- ¹² **Most megköszönöm, ha úgy járok velem, mint Kézaival, melyet velem Toldy és Kazinczy Gábor lefordított, aztán mai napig nálam hever** – Kézai Simon (a XIII. sz. második fele): a *Gesta Hungarorum*; a fordítás nem jelent meg

1111. Lévy József – Arany Jánosnak (1859. szeptember 25.)

K: MTAK Kt K 513/309. 2 csontszínű fol., 21,6x13,6 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Pár nappal ez előtt’ írott levelemet, gondolom, mind te, mind Miska megkaptatok** – az 1859. szept. 21-én írottat (**1110.**)
- ² **Kun Kálmán** – a nagykőrösi gimnázium 1859/60. évi értesítője szerint ott a VIII. osztályt végezte el (31.)
- ³ **judiciuma** – ítélőképessége (lat.)
- ⁴ **néhány nap óta hazánk két ilyen amolyan koszorúsa NagyKőrösön együtt mulat** – Szász Károly és Tompa (ld. AJ Szász Károlynak, 1107. 1859. szept. 19.)

1112. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. október 5.)

K: MTAK Kt K 513/992. Csontszínű fol., 24,9x19,3 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich IV. 113.)

- ¹ **hétfőn** – azaz 1859. okt. 3-án
- ² **Miskolcon és Hanván is átadtuk tőletek a tiszteletet és üdvözetet az illetőknek** – Miskolcon Lévy Józsefnek és Vágó Józsefnek, Hanván Recskynének, Darvas Pálnak és Hanvay Károlynak

1113. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1859. október 18.)

K: MTAK Kt K 513/675. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1859 octob. 18.** 2 csontszínű fol. **SZILÁGYI ISTVÁN** nyomattal, 28,6x22,9 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Vetted ugy hiszem azt a levelemet** – az 1859. aug. 22-én írottat (1098.)
- ² **Szigethazám!, a görög ifju dala** – Fordítás George Gordon Byron (1788–1824) *Don Juanjának* III. énekéből; *Az új görög dalnok* címmel jelent meg a *Szigeti Al-bumban* (Pest, 1860. 321.). Ld. *AJÖM* I. 285–288. Jegyzet hozzá: 511.
- ³ **Losonczi és Szilágyi S.[ándor] mit mondának? Remélem, hogy ők sem maradnak hátra** – ld. Szilágyi István 1859. aug. 22-i, AJ-hoz írt levelének 3. jegyzetét (1098.)
- ⁴ **Szabó Károlyt is megkerestem volt; de a Hirlapok által megtevesztve, [!] MVásárhelyre utasítám a levelet** – Szabó Károly nem szerepelt a *Szigeti Al-bumban*
- ⁵ **Én csak a Programmból tudám meg, hogy ő a nyarat még Kőrösön töltötte volt** – A forrás valószínűleg a *Hatodik tudósítvány a Nagy-Kőrösi hely. hitv. evang. Főgymnasiumról 1858/9-ki tanévben*. Szerkesztette Wurga János igazgató. Kecskeméten, 1859. – Az évkönyv a júl. végén kezdődő érettségi vizsgálatok előtt jelent meg és megemlíti Szabó Károlyt a tanárok között (32.)
- ⁶ **Hogy élitek a fordulatos idöket ott?** – a „fordulatos” jelző egyrészt az 1859. június 24-i solferinói vereséget követő villafrancai békére vonatkozik, másrészt az egyre erősebb Habsburg-ellenes nyilvános tiltakozásra, amely először 1859 őszén a protestáns pátenssel való szembeszegülésben, majd az okt. 27-én tartott Kazinczy-megemlékezésen nyilatkozott meg
- ⁷ **schulráth-tá** – tanfelügyelővé (né.)
- ⁸ **Eltört** – lehetetlenné vált

1114. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. október 22.)

K: MTAK Kt K 513/1146. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal. Vízjel: ARANY JÁNOS. 23,4x14,9 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich IV. 115–117.)

Válasz Tompa 1859. okt. 5-én írt levelére (1112.)

- ¹ **„nem thágádum” khümisz ember** – thágádum: palóc ejtés, archaizált formában; khümisz: talán görögösített szókezdettel
- ² **höher!** – emelkedettebben (ném.)
- ³ **fölmászs-e a Kazinczy ünnepélyre** – az Akadémia által 1859. okt. 27-én rendezett Kazinczy-centenárium ünnepségre
- ⁴ **[,]uti figura docet** – amint a példa mutatja (lat.)
- ⁵ **ama bizonyos mondókát** – az akadémiai székfoglalót (*Zrinyi és Tasso*), amelyet AJ 1859. okt. 31-én olvasott fel (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)
- ⁶ **de dato heute** – a mai napon (lat.-ném.)

- ⁷ **exordiumát** – bevezetését (lat.)
- ⁸ **„Hát ne gondolj”** – „Hát ne gondolj e’ világgal, / Bölcs az, mindent ki megvet” (Kölcey: *Vanitatum vanitas*)
- ⁹ **nekünk is nehezen esett az elválás** – Tompa és felesége 1859. szept. 13. vagy 14-től 19-ig volt Nagykőrösön (ld. AJ Ercseynek, **1104**. 1859. szept. 13. és Szász Károlynak, **1107**. 1859. szept. 19.).
- ¹⁰ **Visszatérve a „Kazinczy-himnuszra”, – balúl értetted Ballagi Mórt, hogy a bírák e fölött estek volna oly nagy meghasonlásba. [...] a költőire egy szivvelszájjal az V.nek ítéltek jutalmat** – Tompa *Kazinczy Ferencz emlékezete* c. költeményének elbírálására nézve idézzük Bisztray Gyula jegyzetét: „A M. Tud. Akadémia 1859-ben, Kazinczy Ferenc születésének százados évfordulója alkalmából 50 arany jutalmat tűzött ki egy, Kazinczy emlékezetét dicsőítő ódára. Az augusztus 20-i határnapig összesen tizennégy költői pályamunka érkezett be; ezek közt az V. számú s *Hív és nagy vala* jeligéjű volt a T[ompa] M[ihály] ódája. Bírálókul Lukács Móric tiszteleti, Arany János rendes és Székács József levelező tagok küldettek ki, kiknek véleménye némileg eltért egymástól. A két első a jutalmat a T[ompa] M[ihály] költeményének javasolta kiadatni, ellenben Székács a II. számút [Szász Károly versét] ajánlotta jutalmazásra. [MTAK Kt RAL 403/1859.] Lukács szerint az V. számú »néhol kissé dőcögös és nehézkes, de erőteljes, velős, tömört eszmedús nyelven, lelkesült hangon, lyrai tűzzel, ódaszerű fellengő modorban, mintegy diadalénekkal dicsőíti az ünnepély hőstét.« Arany János szerint is ennek a költeménynek »[k]enetteljes hang, ódai hév s emelkedés, a tartalom költőisége, erő a nyelvben adják előnyeit«. [1859. szept. 8. *AJÖM* XIV. 3. 8.] Az október 3-án tartott összes ülés Tompának ítélte oda a jutalmat; de minthogy a pályaműben simítandó részleteket talált, utasította a titoknokot, hogy a bírálóbizottság jelentésében érintett figyelmeztetéseket közölje a költővel.” (*TML*ev I. 450–451.) *A Magyar Tudom. Akademia öszves és osztály-üléseinek Jegyzőkönyvei* szerint 1859. okt. 3-án „A titoknok előterjeszté a nyelvtudományi osztály jelentését a Kazinczyféle pályázatról.” A határidő aug. 20. volt. Egy „literariai-aesthetikai” és tizennégy költői pályamunka érkezett be: az első Greguss, Hunfalvy Pál és Toldy, a másodikat Lukács Móric, AJ és Székács József bírálta. „Sept. 29-kén délután tartott bizottmányi ülésében az illető osztály meghallgatá véleményeiket”. Hunfalvy az elsőnek azonnali kinyomtatását javasolta, a másik kettő átdolgozást ajánlott. „A költői pályaművek közül bővebb értekeződéskés után a bírálók megegyeztek abban, hogy a jutalom az V. számúnak adassék, mely győzelmi himnus egy hosszú dicső pályá felett, a milyen a százados ünnep emelésére mindég alkalmas. E mellett a II. számú oly megillető szép elegiai ömledézés, mely szintén megérdemli, hogy az ünnep dicsőítésére, még pedig tiszteletdíj mellett, kinyomassék. De e kettőben is nemcsak simítandó részletek vannak, de az expositioban oly hibás előadásai positív tényeknek, hogy valamint a prozai pá-

lyairatra, úgy e két költőire nézve is szükséges leszen levelezés útján a szerzőket bizonyos dolgokra figyelmeztetni, melyeknek megírását a bizottmány a titoknokokra ohajtja bízati. A II. számú és rangú költeménynek végre 10 arany tiszteletdíj ajánl adatni az osztály bizottmánya.” A tanulmány az osztály döntése szerint nem adatott ki jutalom, s megbízták a titoknokot a jelentésben érintett figyelmeztetések közlésére. Mindehhez hozzáteendő, hogy Lukács Móric *Vélemény a Kazinczy-ünnepély alkalmára kitűzött költői jutalom tárgyában* c., 1859. szept. 15-én készített bírálata szerint az Akadémia „a jutalmazás által némi <f> erkölcsi felelősséget vállal az illető művek tartalmára nézve is. Mindegyik általam ajánlott költeményben – írja – oly helyek találtak, melyek csak azon esetben állhatnak meg, ha valóságos, hitelesen bizonyítható tényeken alapulnának, mert vádat foglalnak magokban mások ellen.” Tompa verséből a „Szégyenlék őt és megtagadták / Kik egy vérből voltak vele” és a „Volt kincs- kenyér s polcczal kísértve / Hanem ő hív és nagy vala” sorokat idézi, azzal a következtetéssel, hogy „a szerzők az illető helyek módosítására vagy is a hitelesen kitudandó valóságos tényálláshoz alkalmazására lennének felkérendők.” (MTAK Kt RAL 404/1859.) Vö. az 1859. okt. 22-i Tompa-levél (1115.) 2. jegyzetével. AJ eszerint elhallgatott egyet-mást, amiben a hivatali titoktartás is szerepet játszhatott. Vö. Porkoláb 1999.

¹¹ **podexemet** – alfelemet (lat.)

1115. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. október 22.)

K: MTAK Kt K 513/993. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: 263. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., 20,6x16,7 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak. [egyb.]

Pest Nagy-Kőrösön.

Pecsétek: **Putnok 23/10; Miskolcz 23/10; Pesth 24/10; Nagy Körös 25/10.** 2 db 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* I. 469–470. (kihagyásokkal)

¹ **miért nem válaszolsz te nekem** – Tompa 1859. okt. 5-én írt levelére (1112.)

² **Engem valósággal meggyilkolt a nemes magyar Akademia; változtatásokat kér a versben, és minőket!** – Toldy levele, amelyben Tompa *Kazinczy Ferenc emlékezetére* c. versében változtatásokat kér, nem szerepel a *TML*ev-ben; szerepel viszont Tompa 1859. okt. 22-i, Kazinczy Gábornak írt levele, amelyben egyebek között ez áll: „Az én nyakamra a nemes Magyar Akademia kötelet hurkolt; a versben változtatásokat kell tennem; és pedig minőket! például: ez nem jó *mikor*, hanem jobb lesz ez *midőn*, mintha egészen egyet tenne a kettő! Azután ez a sor: *Volt kincs-, kenyér- s polcczal kísértve* (t.i. Kazinczy Ferenc): nem igaz, tehát töröljem ki, sat.” (*TML*ev I. 448. 321–322.) Megmaradt Tompa Toldynak írt vá-

laszlevele (*TMLev* I. 449. 322–323.), amelyben egyrészt az a megújított kérés hangzik el, hogy az átdolgozott szöveget olvassák fel az ünnepségen, másrészt a változtatásokhoz fűzött kommentárok találhatóak meg, harmadszor pedig az a kérés, hogy küldjék meg neki „a *versbírák* eredeti ítéletét”. Ld. még *AJ* 1859. okt. 22-i, Tompához írt levelének (1114.) 10. jegyzetét.

- ³ **komaasszonyod nem volt azóta sehol, még Runyában se** – Runya: Tompa felesége, Soldos Emilia családjának Gömör megyei, régi lakhelye (szlovákul Rumince)
- ⁴ **magyarmiskásan** – derekasan; vö. „»Hadnagy uram!« így kiált fel magyarmiskásan: / »Vágjuk le mind s menjünk haza, kérem alássan.«” *AJ: Magyar Misi* (1852)

1116. Arany János – Szilágyi Istvánnak (1859. október 25.)

K: MTAK Kt K 513/706. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,1x15 cm. Arany László kék ceruzás zárójelei. 1–2. levél, 3–4. üres. Címzés:

Tekintetes Szilágyi István m.t.

**akad. tag és ref. tanár úrnak
tisztelettel.**

Debreczennek

Máramaros-Sziget.

Piros pecsét *AJ* felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 26/10;** [Deb]reczin **27/10;** [Márm.sz]igeth **29/10.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 610.)

M: *AJLI* I. 263–264. (kihagyásokkal)

Válasz Szilágyi István 1859. okt. 18-i levelére (1113.)

- ¹ **mégcsak nem is válaszoltam** – Szilágyi István *AJ*-nak, **1098.** 1859. aug. 22.
- ² **A Don-Juan féle fordítás nem tudom már milyen** – A Byron *Don Juan*jának III. énekéből 1845-ben készült fordítás, amelynek kéziratát Szilágyi István őrizte meg, és *Az új görög dalnok* címmel jelent meg a *Szigeti Album*ban (Pest, 1860. 321.). Ld. *AJÓM* I. 285–288. Jegyzet hozzá: 511.
- ³ **Losonczyval közelebb nem beszéltem: de ő nem fog elmaradni** – Losonczy László: *Árpád imája a honalkotás után és Honfájdalom.* In *Szigeti Album.* Pest, 1860. 184–185.; 186–187.
- ⁴ **Szilágyi Sándor nagyban készül – Bánfi Katázn**i – Vö. Szilágyi Sándor: *Bánffi Dénes kora és megöletése. Történeti rajz, mellyel a M. T. Akadémiában márcz. 19. 1859. széket foglalt.* *MAKÉrt* 1859. 137–220.; kny. Pest, 1859. és *Vértanúk a magyar történetből. Történeti tanulmányok.* Pest, 1867. 173–296.; uő: *Gróf Bethlen Kata.* In *Szigeti Album.* Pest, 1860. 225–234.
- ⁵ **malitiával** – álnoksággal (lat.)
- ⁶ **Ő még csak jövő Augustusban foglalja el enyedi tanszékét** – Szabó Károly nem a nagyenyedi kollégiumba, hanem Kolozsvárra került, az Erdélyi Múzeum

Egylet könyvtárosaként, 1860 júniusában (ld. Szabó Károly AJ-nak, **1171**. 1860. aug. 4.); a *Szigeti Album*ban nem jelent meg írása.

⁷ **ördög-motolla** – az ördögsekérnek vagy más, hasonló gyomnövénynek a széltől görgetett kórója

⁸ **mint a „jó-idő-malma”** – szeszélyes; vö. a következő nagyszalontai gyűjtéssel: „ojam mint a jóidők malma” (Viski 1914. 263. és Szendrey 1917.b)

⁹ **schulrathizalódott** – tanfelügyelő lett (né.)

1117. Arany Juliska – Arany Jánosnak (1859. november eleje – 1860. január)

K: Elveszett. – Utalás a levelekre: AJ Tompának, **1140**. 1860. jan. 25.: „Julcsa még mindig Pesten van, nem is akar húsvétig hazajöni; különben ír gyakran és nincs semmi baja.” Juliska 1859. okt. végétől volt Pesten, Csengeryéknél: ld. AJ Tompának, **1123**. 1859. nov. 10.

1118. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. november 2.)

K: MTAK Kt K 513/1197. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **204**. Arany László kék ceruzás zárójeli. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 470–472. (kihagyásokkal); *AJLev* 462–465.

Válasz Tompa 1859. okt. 22-i levelére (**1115**.)

¹ **Az akadémiának, jó fiú, semmi baja veled, és verseddel; hanem Toldy kíván-ta azon fontos változtatásokat** – *Hymnus Kazinczy Ferencz százados ünnepén*. In *Akademiai emlékkönyv a Kazinczy Ferencz születése évszázados ünnepéről*. Pest, 1859. 57–62.; BpSz 1859. 7. köt. 166–170. AJ nem írta meg Tompának, hogy Székács Szász Károly versét javasolta első helyre, míg ő és Lukács Móric Tompára szavaztak, s azt sem, hogy Lukács kérte a változtatások tartalmi részét (ld. AJ Tompának, **1114**. 1859. okt. 22. 10. jegyzet)

² **Eötvös beszéde folytán** – *Magasztaló beszéd Kazinczy Ferencz felett*. In *Akademiai emlékkönyv [...]*. Pest, 1859. 1–23.; *Kazinczy Ferencz* címmel BpSz 1859. 7. köt. 139–151. és Eötvös 1975. 124–142.

³ **Olvashatod már magad is a Szász versét** – *Kazinczy Ferencz emlékezete*. PN 1859. okt. 28.; in *Akademiai emlékkönyv [...]*. Pest, 1859. 27–38.; BpSz 1859. 7. köt. 151–161.

⁴ **Szepesi piarista csinálta rá az „adnotam”ot** – Szepesi Imre (1811–1875): szerzetestanár, zenepedagógus, klasszika-filológus. 1858-tól akadémikus, 1861–1864: a pesti piarista főgimnázium igazgatója, 1865-től egyetemi magántanár. – „adnotam”: dallam (lat.)

⁵ **Jellemző a P.[ester] Lloyd eljárása** – I. *Lobesgedicht von Michael Tompa*; II. *Auszug aus dem Gedichte von Karl Szász*. Uebersetzt von Adolf Dux. PL 1859.

- okt. 28. – Adolf Dux (1822–1881): 1855-től a Pester Lloyd főmunkatársa; Petőfi, AJ, Katona, Eötvös, Gyulai, Jókai műveinek német nyelvre való fordítója.
- ⁶ **Desperatióban** – kétségbeesésben (lat.)
- ⁷ **miután az Acad. által meghatározott egy óra rég eltelt** – ld. Csengery AJ-hoz 1859. júl. 14-én írt levelének 8. jegyzetét (1093.)
- ⁸ **átadám helyemet Szásznak** – Szász a műfordítás kérdéseiről tartotta meg akadémiai székfoglalóját
- ⁹ **probatum est** – ki van próbálva (lat.)
- ¹⁰ **Untig olvashadd az ujságból** – *Pest, october 27.* PN 1859. okt. 28.; *A Kazinczy-ünnepély Pesten.* VU 1859. 45. sz. nov. 6. 538–539.
- ¹¹ **dikciók** – beszédek (lat.)
- ¹² **copizáltuk** – másoltuk (lat.)
- ¹³ **feltétel, fizetés mind ugyanazok** – ld. Heckenast AJ-nak, 1108. 1859. szept. 20.
- ¹⁴ **Julcsa és Laczi is feljöttek velem Pestre; Julcsa ott is maradt** – Juliska szerelmi csalódása 1859 nyarán a nagykőrösi Báthory-fiúban (ld. Csengery Antal Gyulaiinak, *GyPLev* 354. 410.) s ugyanekkor Szabó Sámuel kolozsvári tanár leánykérésével szembeni elutasítása volt a fő oka annak, hogy AJ-t okt. 26-án Pestre kísérte és Csengeryéknél maradt, a környezetváltozástól is várt lelki megnyugvás reményében (ld. AJ Ercseynek, 1096. 1859. aug. 15.)
- ¹⁵ „**magyarlaczissan**” – Tompa – AJ *Magyar Misi* c. verséből idézett – „magyar-miskásan” (‘derekasan’) szavának továbbalakítása

1119. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1859. november 2.)

K: MTAK Kt K 513/900. Arany László kék ceruzás zárójelei. Csontszínű fol. koronás magyar címerrel, **Áldás hazánk** és **Tomori** nyomattal, 22,5x14,3 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 659.)

M: *AJLI* II. 133. (kihagyásokkal)

- ¹ **szépen kérlek sziveskednél addig egy művet átadni** – ld. AJ Tomorinak, 1122. 1859. nov. 10.
- ² **Én e hó vége felé okvetlen lemegyek hozzád** – nem találtunk olyan híradást, amely megerősítette volna Tomori tervének megvalósulását
- ³ **Sajnálom, hogy a Kazinczy-ünnepélyre gyengélkedésem miatt – mely még most is tart – be nem mehettem** – a Kazinczy-ünnepélyt 1859. okt. 27-én tartották (ld. AJ Tompának, 1118. 1859. nov. 2.)

1120. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. november 2.)

K: MTAK Kt K 513/994. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. koronás **TM** nyomattal, 21,5x13,8 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Nagy-Kőrösön.

Pecsétek: **Putnok 4/11; Pesth 7/11; Nagy Körös 7/11.** 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* I. 472–473. (kihagyásokkal)

¹ **sem pedig agyon nem olvasott Molnár színész és Toldy nem-színész** – Molnár György (1830–1891) vándorszínész; 1861-től a fővárosban játszik, előbb a budai népszínházban, majd a Nemzeti Színházban, ahol később rendező. Színházi tanulmányok szerzője. Toldyra nézve ld. *AJ* Tompának, **1118.** 1859. nov. 2.

² **syllabizálta** – betűzte ki (gör.)

³ **totaliter** – teljességgel (lat.)

⁴ **megbuktatott, a mint írják** – Toldy Ferenc „olvasá föl Tompa Mihálynak 50 arany jutalmat nyert jeles pályakölteményét is, mely bizonyára még sokkal nagyobb hatást szül, ha előadása értelmesebb; de a t. titkár úr belefáradt emlékezésébe, s így a felolvasás már nehezebbre esett. Jobb lett volna e felolvasást másnak engednie.” *Az Akademia Kazinczy-ünnepé.* Hf 1859. okt. 29. 1055.

⁵ **Vedd hozzá még: hogy változtatásokat kért** – ld. *AJ* 1859. okt. 22-i, Tompához írt levelének (**1114.**) 10. és Tompa okt. 22-i, *AJ*-hoz írt levelének (**1115.**) 2. jegyzetét

⁶ **undelicat** – tapintatlan (ném.)

⁷ **nem venném-e fel folyó árban az aranyak árát??** – Ezt a kérdést Toldy tette fel elveszett levelében; Tompa válasza: „A díj kiadása folyó árban is lehet.” Tompa Toldynak, 1859. okt. 22. *TML* I. **449.** 323.

⁸ **Hát ne gondolj sat!** – 1859. jún. 4-i (**1088.**) és okt. 22-i (**1114.**) levelében *AJ* idézte Tompának Kölcsey *Vanitatum vanitasát*

⁹ **Gondolom széket is foglaltál** – *AJ* 1859. okt. 31-én olvasta fel székfoglalóját (*Zrinyi és Tasso*). Ld. *BpSz* 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.

¹⁰ **komendáltad el** – ajánlottad (lat.)

1121. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1859. november 9.)

K: MTAK Kt K 513/995. Csontszínű fol. 22,4x14,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz *AJ* 1859. nov. 2-i levelére (**1118.**)

¹ **a latere** – mellékesen (lat.)

² **ki már átúszta a Tiszát, mellynek én alkalmasint soha neki se megyek** – azaz *AJ* már túljutott azon az akadémiai székfoglalón, amelyről Tompa eleve lemondani szándékozott

³ **gr. Mikó** – Mikó Imre (1805–1876): az akadémia tiszteleti és igazgatósági tagja, erdélyi kincstárnok, a nagyenyedi ref. kollégium főgondnoka, 1859-ben Kolozsvárt az erdélyi múzeum megalapítója

- ⁴ **Weér Farkas** – 1848-ban és 1865-ben Belső-Szolnok megye főispánja. – Erről a találkozásról a PN így számolt be: „Mikó Imre gr. folyó hó elején Miskolczt látogatta meg erdélyi honfitársa, a régebb időből kitűnőleg ismert Weér Farkas és Kazinczy Gábor társaságában. [...] Más nap a derék vendégek, Lévy József is hozzájuk csatlakozván, Bánfalvára Kazinczy Gáborhoz utaztak, hol [...] Tompa Mihály, Balássy Ferencz s többen a ház barátjai közül csakhamar érdekes kört alakítottak a gróf körül” (1859. nov. 22.)
- ⁵ **látta és hallotta Lukács Mórítzot, iszonyuan sopánkodni és mondani: bizony nem jól ítéltünk mi a pálvaversekről!** – Lukács Móric (1812–1881): 1839-től az Akadémia lev., 1858-tól rendes tagja. Önkéntes emigrációjából 1859-ben tért haza, s elsősorban a BpSz-ben publikált. – Ő volt AJ-sal és Székáccsal a Kazinczy-centenáriumra készített versek bírálója (ld. AJ Tompának, **1114.** 1859. okt. 22. és Tompa AJ-nak, **1115.** 1859. okt. 22.)
- ⁶ **Károly** – Szász Károly
- ⁷ **deputálva** – kiküldve (lat.)
- ⁸ **superintendentialis** – egyházkerületi (lat.)
- ⁹ **mellyet ha másképp nem lehet, szuronynyal fognak szétriasztani** – az avasi öreg templomban tartott gyűlésen „se nem szurtak se nem lőttek” (Tompa Szász Károlynak, 1859. nov. 25. *TML*ev I. **460.** 329.)
- ¹⁰ **finész** – ravaszság (fr.)
- ¹¹ **dictiót** – beszédet (lat.)
- ¹² **a levárti fördőbe** – Levárt (szlovákul: Leváre) Hanva közelében található

1122. Arany János – Tomori Anasztáznak (1859. november 10.)

K: Elveszett

M: *AJLI* II. 133–134.

Válasz Tomori 1859. nov. 2-i levelére (**1119.**)

¹ „**proh dolor!**” – fájdalom! (lat.)

² **Mentségül felhozhatnám, hogy ősz óta „székfoglalóm” foglalt el** – *Zrínyi és Tasso* (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)

³ **Sajnálunk távolléted a Kazinczy-ünnepélyről, – hol magam is jelen voltam s egy álló hétig „ki-pesteztem” magam** – AJ 1859. okt. 26-tól nov. 1-ig volt Pesten (ld. Szilágyi Istvánnak, **1116.** 1859. okt. 25. és Tompának, **1118.** 1859. nov. 2.); az 1859. nov. 10-én Tompának írt levél (**1123.**) szerint viszont „szerdától szerdáig”, azaz okt. 25-től nov. 1-ig volt távol

1123. Arany János – Tompa Mihálynak (1859. november 10.)

K: MTAK Kt K 513/1148. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1–3. levél, 4. üres, – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 474–476. (kihagyásokkal); *AJLev* 465–467.

¹ „**keczelnek**” – ugrálnak, szökdelnek

² „**csendre verődik**[?]” – „Mint fene kölykes oroszlánok’ barlangja, dühödten / Zúg a’ hős tábor, ’s kelnek csillogva, zörögve / A’ rohanó csapatok; száz lángszem méri halálra / Alpár’ embereit: szörnyet halnának azonnal; / De nincs bántások, ’s hogy ezen félelmök elálljon, / Árpád’ hadkötöző fejedelmi tekintete őrt áll. / Csendre verődik mind lelkébe temetve haragját”. Vörösmarty: *Zalán futása*, I. ének (270–276.)

³ **solemniter** – ünnepélyesen (lat.)

⁴ **az előbbi levelemben meg vagyon irván** – az 1859. nov. 2-i keletüben (**1118.**)

⁵ **pauzál** – szünetel (lat.)

⁶ „**undelicat**” – tapintatlan (ném.)

⁷ **Egy hetet töltöttem ott – szerdától szerdáig** – 1859. okt. 25-től nov. 1-ig; az 1859. okt. 25-i, Szilágyi Istvánnak írt levél (**1116.**) viszont – igaz, csak tervként – okt. 26-át említi

⁸ **notabilitással** – kiválósággal (lat.)

⁹ **a Trattner házban** – az Úri utcai Károlyi–Trattner ház (ma Petőfi Sándor u. 3.) 1832-ben épült Hild József tervei szerint Károlyi István nyomdász számára; 1833 és 1865 között itt voltak az Akadémia helyiségei

¹⁰ **a verbum regenseket** – a vezérigéket, azaz: kettős alany vagy kettős tárgy (pl. accusativus cum infinitivo) esetében a személyragozott igealakokat

¹¹ **Majd a Bp. Szemlében újság lesz az nekem, a minék igazság szerint, fültanúja lettem volna** – *Kazinczy Ferencz születésének százados ünnepe. (1859. október 27-kén.)* BpSz 1859. VII. köt. 138–173.

¹² **legalább vedd elő a türelem Szuhay-pipáját** – „Kapja magát, ott egy pipa-dohány végett / Rendre kunyorálja az egész sor népet; / Megbánta mindenik kapásnak dohánya: / De mégsem lett tele nagybélű pipája. / Kopasz Szuhayról ezóta csúfolnak: / Nagy pipájú, kevés dohányu magyarnak.” Tompa: *Szuhay Mátyás*

¹³ **Jókaynéval** – Jókainé Laborfalvi Róza (Benke Judit) (1817–1886): 1837-től 1869-ig a Pesti Magyar, majd a Nemzeti Színház tagja volt

¹⁴ **akkor Besze János volna legnagyobb szónok a világon, mert neki van legnagyobb torka** – Besze János (1811–1892) esztergomi képviselő 1848-ban és 1861-ben; 1850 és 1857 között raboskodott; elbeszélések szerzője a MNp-ban (1857)

¹⁵ **Tomory is sürget a fordítással, de biz az pihen még** – ld. Tomori AJ-nak, **1119**. 1859. nov. 2. és AJ Tomorinak, **1122**. 1859. nov. 10.

¹⁶ **A Julcsa históriájából [!] nem akaródzik valami lenni** – ld. AJ Ercseynek, **1096**. 1859. aug. 15., Tompának, **1118**. 1859. nov. 2.

1124. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1859. november 18.)

K: MTAK Kt K 513/676. A 2. oldalon az évszám alatt Arany László írásával, fekete ceruzával: **1859**. Csontszínű fol. **SZILÁGYI ISTVÁN** nyomattal, 28,8x20,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1859. okt. 25-i levelére (**1116**.)

¹ **Im, kívánságodhoz képest, kedvesem, itt a byroni dal** – AJ Byron *Don Juan*-jának III. énekéből 1845-ben készült fordítása, amely *Az új görög dalnok* címmel jelent meg a *Szigeti Albumban* (Pest, 1860. 321.). Ld. *AJÖM* I. 285–288. Jegyzet hozzá: 511. Vö. Szilágyi István AJ-nak, **1113**. 1859. okt. 18. és AJ Szilágyi Istvánnak, **1116**. 1859. okt. 25.

² **hogy ha a kőrösi k[önyv]tárban Engel Moldau-ja és Kantemir Osman históriája meg van, közölné velem** – Johann Christian von Engel (1770–1814): *Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. Halle, 1797–1804. 4. Theil. *Geschichte der Moldau und Walachey*. 1804; Antiokh Dmitrievitsch Kantemir (1708–1744): *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae* (angolul: London, 1734); *Histoire de l'Empire Othoman, où se voyent les causes de son aggrandissement et de sa décadence*. Paris, 1743. Uő: *Descriptio Moldaviae (Historisch- geographisch- und politische Beschreibung der Moldau, nebst dem Leben des Verfassers und einer Landcharte*. Frankfurt, 1771).

³ **Szabó K.[ároly] még semmit nem tudatott a küldésről** – ti. arról, hogy küld-e valamit a *Szigeti Albumba* (vö. Szilágyi István AJ-nak, **1113**. 1859. okt. 18. és AJ Szilágyi Istvánnak, **1116**. 1859. okt. 25.)

1125. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. november 27.)

K: NSzAJM 607. 2 halványkék fol. koronás BATH-nyomattal. 23,4x15 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9100.

M: *AJÉ* 143–144. (kihagyással)

¹ **a dilizsánszszal** – postakocsival (fr.)

² **Eladott búzám ára ez** – az 1857 őszén vásárolt búza (ld. AJ Ercseynek, **941**. 1857. okt. 17.; **974**. 1858. febr. 7.; **1085**. 1859. máj. 21.)

³ **zsúsoktól [!]** – gabonazsúsoktól

⁴ **egyremásra ötért (de nem ötön) vettem** – ötön vesz: lop

- ⁵ „**a nemzeti kölcsönt**” – nemzeti (hazafias) kölcsön: az állam felszólítása polgárhoz, hogy neki a hazai tőkepiacnál kedvezőbb feltételek mellett kölcsönözzenek
- ⁶ **egy itteni kölcsönöm – mit adtam – először is roszul ütött ki** – ld. AJ Tompának, **1025**. 1858. aug. 25. és Ujszászi József AJ-nak, **1027**. 1858. aug. 27.
- ⁷ **Olvastam az Academiában** – AJ *Zrinyi és Tasso* címmel 1859. okt. 31-én tartotta meg székfoglalóját (BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.)
- ⁸ **pausálhat** – pihenhet (lat.)
- ⁹ **Örömmel olvastam valami lapból, hogy „Szalontán egy tolvaj sincs többé”: de azért még se tedd az ablakba** – Talán a következő híradásról van szó: „Egy úri nő Biharban utazván, hatezer forint értékű pénzt és ékszert vesztett el az országúton. Egy oláh megtalálta és visszaadta. A nő egészen meg volt lepelve, nem anyira megkerült vagyona, mint a szegény ember becsületessége miatt, ki egykor jobbágya volt. Ritka becsületességét 600 forinttal, két szép ökörrel, és némi legeelőbirtokkal jutalmazá. Megérdemlik, hogy nemes tettük följegyeztessék.” (Hf 1859. okt. 22. 1033.)

1126. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. november 27.)

K: NSzAJM 608. Világoskék fol., 23,2x15,1 cm. 1. levél, 2. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: Kiadatlan

¹ **Ide zárva megy a 720 a. é. forint, melyről külön levélben tudósítottalak** – AJ Ercseynek, **1125**. 1859. nov. 27.

1127. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. november 29. vagy 30.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **1133**. 1859. dec. 23.: „mióta a pénzt elküldöttem, a recepissén [elismervényen] kívül semmi nemű irásod nem jutott hozzám”.

1128. Arany János – Szilágyi Istvánnak (1859. december 6.)

K: MTAK Kt K 513/707. Az 1. oldal alján Szilágyi István írásával tintával: **A költeményt Szathmárynak adtam Sz.** A 2. oldal közepén fekete ceruzával: **dec 6/59**; lent: **17**. Uo. tintával:

[?]	31. f 50
<u>7</u> [?]	3 <u>75</u>
175	35 f 25
	<u>17 f 2</u>
	18 f 23 x

2 világoskék fol. 26,8x22,7 cm. Arany László kék ceruzás zárójelei és áthúzása. 1. levél, 2. címzés:

Tekintetes

Szilágyi István ref. tanár

és akad. tag úrnak.

Debreczen f. Máramaros-Szigeten

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 7/12; Debreczin 8/12; Márm.Szigeth 11/12.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 610.)

M: AJLI I. 264–265. (kihagyással)

Válasz Szilágyi István 1859. nov. 18-i levelére (**1124.**)

¹ **Itt küldöm Byront, egyebet ne várj** – A Byron *Don Juan*jának III. énekéből 1845-ben készült fordítás, amely *Az új görög dalnok* címmel jelent meg a *Szigeti Album*ban (Pest, 1860. 321.). Ld. *AJÖM* I. 285–288., jegyzet hozzá: 511. Vö. Szilágyi István AJ-nak, **1113.** 1859. okt. 18.; AJ Szilágyi Istvánnak, **1116.** okt. 25.; Szilágyi István AJ-nak, **1124.** 1859. nov. 18.

² **„Nem az vagyok, ki voltam egykor”** – AJ: *Letésem a lantot*

³ **Voltam Pesten, olvastam az Academiában valamit** – AJ 1859. okt. 31-én olvasta fel akadémiai székfoglalóját: *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439. Jegyzet hozzá: 615–623.

⁴ **recipe** – rendelvény (lat.)

⁵ **Leányom Pesten időz Csengeriéknél** – Arany Juliska 1859. okt. végétől volt Pesten (ld. AJ Tompának, **1123.** 1859. nov. 10.)

⁶ **olim** – egykor (lat.)

⁷ **az [!] „Islands of the Blest” nem tudtam micsoda** – AJ szövegében „Mint ősink »Boldog szigeti«”. Lábjegyzete: „A hellen költők νήσοι μακάρων-jai. Valószínűen a Zöldhegyfoki- vagy Kanári-szigetek. (Moore jegyzete.) Mások szerint oázisok Afrikában. Ford.” (*AJÖM* I. 285. Jegyzet hozzá: 511.) Vö. „Ott laknak, s lelkükhöz nem fér gond s szomorúság, / mély örvényű Ókeanos boldog szigetében (Hésziodosz: *Munkák és napok*, 170–171. sor; ford. Trencsényi-Waldapfel Imre) és „Vagy a »boldogok szigetjén«, / Mint hívé a boldog hellén” (AJ: *Honnan és hová?*)

1129. Pákh Albert – Arany Jánosnak (1859. december 10.)

K: MTAK Kt K 513/426. 2 csontszínű fol., 22,6x14,3 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 602.)

M: Kiadatlan

¹ **hogy az által nem vonom magamra haragodnak nagy voltát** – vö. a XXXVIII. zsolttárral: „Haragodnak nagy voltában / Megindulván, / Ne feddj meg, Uram, engem!” (Szenci Molnár Albert ford.)

- ² **a Seidlitz porokat** – pezsgőporokat, amelyek a PN-ben közölt reklámszöveg szerint „jelentékeny segínyt nyújtanak májbetegség, hasszorulás, aranyér, szédülés, szivdobogás, vértódulás, gyomorgörccs, nyálkásodás, gyomorégetés s különféle nőnemi betegségeknel” (így pl. 1857. nov. 24.)
- ³ **patentalis** – pátens-ügyes (lat.)
- ⁴ **gyönyörű bátorságu püspököt** – Báthory Gábort: ld. Szász Károly AJ-nak, **977**. 1858. febr. 15.
- ⁵ **Bajza Jenőt, Bajza József fiát** – Bajza Jenő (1840–1863); a nagykőrösi főgimnázium értesítője nem tartalmazza az ott érettségizők névsorát. E korszakbeli munkáit a Hf, a SzF, a Csalkör, a VU, a Növ és az ÚMM közölte.
- ⁶ **eloquentiával** – ékesszólással (lat.)
- ⁷ **Maturitásra** – érettségi vizsgára (lat.)
- ⁸ **Staatsbeamter** – állami hivatalnok (né.)
- ⁹ **Hátha hoznál magaddal valamit a Vas.[árnap]i Ujság számára!** – AJ nem adott verset a VU-nak
- ¹⁰ **Lám pedig Hanvai Mihály is megindult már** – Tompa 1857-ben nem publikált a VU-ban; 1858-ban a *Karcsai templom* (júl. 18. 29. sz. 337–338.), 1859-ben a *Pusztuló erdő* (dec. 11. 50. sz. 590.) c. verse jelent meg

1130. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. december 19. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Ercsey Sándor AJ-nak, **1131**. 1859. dec. 19.: „Minden nap küldött levelem után, melyet, mint hiszem, annak idejében megkapott bátyám, – szintén feleslegesnek tartom tudatni, hogy a pénzt, oly feltétel alatt, mint megállapítottuk, Lovassy Ferinek, folyó hó 7-éről kelt kötelezvény mellett, kiadtam.” AJ Ercsey Sándornak, **1133**. 1859. dec. 23.: „A 15 forintot, természetesen, megkaptam, másképp nem tudnám, hogy előbbi leveled eltévedt. Ha ebben volt lényeges dolog, kérlek tudasd velem még egyszer.” Ercsey AJ-nak, **1134**. 1859. dec. 28.: „Csodálom hogy utolsó előtti levelemet meg nem kapta. Egyébiránt nem volt abban semmi érdekesebb dolog.” Ercsey AJ feleségének, 1860. jan. 25. (NSzAJM 759.): „A férjed által küldött 720 fntot, a mint annak idejében írtam volt is, Lovassy Ferinek adtam ki, oly módon, hogy ő azt, egy évig visszafizetni nem tartozik; miután ő nem 720. fntól, hanem 800. fntól adott részletekre kötelezvényt, melyben aztán az egy évi kamat is befoglaltatik. A mennyire Lovassy Feri vagyoni állapotát ismerem, – pedig meglehetősen ismerem – bátran állithatom, hogy nálánál biztosabb helyre nem igen adhattam volna Szalontán.”

1131. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. december 19.)

K: NSzAJM **757**. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **65**. 2 csontszínű fol., 20,9x17,2 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **Minap küldött levelem után** – elveszett (1130.)

² **A Kazinczy ünnepély, 15ikén, meglehetősen ütött ki** – „A nagyszalontai casino egylet dec. 15-kére rendez Kazinczy-ünnepet [...]. Az ünnepélynek, melyet lakoma fog követni, programja következő: 1. Megnyitó beszéd: Kenyeres János casino-egyleti elnöktől. 2. Néphymnus Kőlcseytől: karének. 3. Kazinczy Ferencz életrajza: Bökönyi Jánostól. Kazinczy szelleméhez! kötött beszéd, szerzette s előadja Gere Ferencz tanár. 5. Szózat Vörösmartytól: karének. Alkalmi beszéd: Riskó Sándortól. 7. Vezérhang Lévyától: előadja Főnyad Károly. 8. Zárszó: Lovassy Ferencztől. 9. Berekesztésül Rákóczy-induló: zenekar.” (PN 1859. dec. 16.)

³ **angáriáját** – évnegyedre járó részletfizetését (ol.)

1132. Csáky György – Arany Jánosnak (1859. december 23. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **1133.** 1859. dec. 23.: „Csáki Gy. irt nekem a ház iránt. De én nem tudom, mit tegyek vele. A házat – örökös gyötrelmedet – nem bánám, ha illő árért el lehetne adni: de nem tudom mit kérjek tőle, nem ismervén az ottani »cursust.« Azt tudom, hogy maga az a rosz ház nem érhet sokat – de azt nem tudom, ha vajon Cs.[áki] hajlandó lenne-é a helyért is fizetni valamit. Ha te engem e részben támogatnál őszinte véleményeddel, igen nagyon megköszönném. Addig nem is felelek Csákinak, míg szives tudósításod nem kapom.” Ld. Ercsey 1859. dec. 28-i válaszát (**1134.**)

1133. Arany János – Ercsey Sándornak (1859. december 23.)

K: NSzAJM 609. 2 csontszínű fol., 25x14,3 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes ifj. Ercsev Sándor h. ügyvéd úrnak.

Nagy-Szalontán

Piros pecsét, AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 24/12; Grosswardein 25/12; Nagy Szalontha 26/12.** 10 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJLev* 468–470.

¹ **meghaltál-e, <vagy> beteg vagy, avagy haragszol** – vö. „Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott / Jankóm” (Petőfi AJ-nak, 1847. aug. 6. *AJÖM* XV. 111.)

² **recepissén** – elismervényen (né.)

³ **szekérposta** – leveleket, személyeket, csomagokat szekéren szállító posta

⁴ „**cursust**” – árfolyamot (lat.)

- ⁵ **Pedig ki tudja, meddig lesz a mi leányunk, – most legalább egy nagy nyílt kérdés áll előtte** – ld. AJ Ercseynek, **1096**. 1859. aug. 15.; Tompának, **1118**. 1859. nov. 2. és **1123**. 1859. nov. 10.
- ⁶ **A Budap. Szemle időről időre közölni fogja** – *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143.
- ⁷ **moles** – tömeg, építmény (lat.)
- ⁸ **A mienk – daczára hogy fél academia Kőrösön lakik – csak 3 nappal előzte meg a szalontait** – (*Kazinczy-ünnep Nagy-Kőrösön*), dec. 11-én. [...] Szilágyi Sándor tanár rendezé az ünnepélyt, melly az iskola nagy termében tartatott, következő renndel: Hymnus Tompa koszorus költeményére, zenéjét ez alkalomra készítette Nagy József zenetanár. Kölcsey emlékbeszéde Kazinczy felett, felolvasá: Borostyán S. Szász Károly költeményét Pap K. kecskeméti s.[egéd] lelkész. Széphalmon, költemény Petőfitől, Bessenyei Ferencz. Kazinczy emlékezete írta és szavalta Bulcsu Károly. A hit szava, költemény Kazinczytól Zsiros Lajos. Kazinczy emlékezete, írta és szavalta Losonczy László. Végre: Hazádnak rendületlenül, kardal; előadta a helybeli főiskolai ifjuság.” (VU 1859. dec. 18. 609.)
- ⁹ **de a „paizsos férfi” – a szükség, parancsolóan szólt közbe: nem lehet most** – „Így jó el, mint az útonjáró, a te szegénységed, és a te szükölködésed, mint a paizsos férfiú!” (Péld 6:11)

1134. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1859. december 28.)

K: NSzAJM 758. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **64**. 2 csontszínű fol. 20,8x17 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Arany János úrnak.

N. Kőrösön

Piros pecsét **E. S.** felirattal. Pecsétek: **Nagy Szalonta 28/12, Grosswardein [...]/12, Nagy Kőrös 30/12.** 10 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1859. dec. 23-i levelére (**1133.**)

¹ **Csodálom hogy utolsó előtti levelemet meg nem kapta** – ld. Ercsey AJ-nak, **1131**. 1859. dec. 19. és AJ Ercseynek, **1133**. 1859. dec. 23.

² **devalvatio** – pénzromlás (lat.)

1860

1135. Arany János – Csáky Györgynek (1860. január)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercseynek, **1133**, 1859. dec. 23.: „Addig nem is felelek Csákinak, míg szives tudósításod nem kapom.” Ld. még Ercsey 1859. dec. 28-i válaszát (**1134**.)

1136. Achille Millien – Arany Jánosnak (1860. január 2.)

K: MTAK Kt K 513/1282. Gyászkeretes, csontszinű fol., 21,4x13,4 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 669.)

M: Kiadatlan

Achille Millien (1838–1927) verseskötete *La Moisson (Az aratás)* címmel jelent meg 1860-ban, Párizsban. Ld. róla AJ *Millien: La Moisson* c. bírálatát: SzF I. 27. sz. 1861. máj. 9. 422–425. és *AJÓM* XI. 171–178. Jegyzet hozzá: 692–700. (AJ szinte bizonyosan elküldte válaszlevelét, erre nézve azonban nem ismerünk hivatkozást.)

Magyarul:

Beaumont-la-Ferrière, par Prémery (Nièvre),
1860. január 2.

Tisztelt Uram, kiváló Mester!

Nemrégiben egy versgyűjteményt adtam ki, amelynek előszavát tudós tanítóm és barátom, Thalès Bernard (akit ön is ismer) volt szives megírni. Arra törekedtem, hogy átvigyek valamit a mi francia versünkbe abból a természetes nyíltságból és érzékenységből, ami a népdalok sajátja, és amellyel ön olyan jól tudta áthatni szép költészetét. Nem mulaszthatom el, hogy el ne küldjem önnek az én kötetemet: levelemmel egyidőben fog megérkezni. Ne értéke miatt fogadja el, kiváló Mester, hanem mint az ön munkái iránti bámulat keltette érzések tisztelgését.

Remélem, őszintén fogalmazza majd meg véleményét verseimről; hálás leszek mindenért, amit ön mondani fog, s kérem, fogadja együttérző és tiszteletteljes hódolatom kifejezését.

Achille Millien
író

Beaumont-la-Ferrière, par Prémery

(Nièvre – France)

¹ **J'ai publié récemment un Recueil de poésies dont mon savant maître et ami Thalès Bernard (que vous connaissez) a bien voulu faire la préface** – Thalès Bernard (1821–1873) bevezetését ld. *AJÓM* XI. 695–696. AJ róla is írt: *Thalès Bernard*, SzF I. 6. sz. 1860. dec. 12. 94. és *AJÓM* XI. 40–41. Jegyzet hozzá: 644.

1137. Arany János – Arany Juliskának (1860. január 4.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **1138.** 1860. jan. 4.: „Julcsának egy pár sort zártam ide.”

1138. Arany János – Csengery Antalnak (1860. január 4.)

K: MTAK Kt K 513/75. 2 csontszínű fol., koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 23,4x15 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Tek. Csengery Antal úrnak

Pesten

M: *AJLI* II. 168–170.; *AJVM* IV. 458–460.; *AJLev* 471–473. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

¹ **Itt küldöm a Zrinyi harmadik énekét a Szemlébe – Zrinyi és Tasso** (BpSz 1860. VIII. köt. 107–143.)

² **Szándékom vala ezt még ottfenn létemben közölni veled** – az Akadémia nagygyűlése idején (1859. dec. 15–17.)

³ **a jó emberek – collegáim – mind inkább ritkúlnak mellőlem, elhagyogatják Kőröst** – AJ tanártársai közül Jánosi Ferenc és Szász Károly 1853-ban, Tomori Anasztáz 1854-ben, Ács Zsigmond és Salamon Ferenc 1855-ben, Mentovich Ferenc 1856-ban, Szabó Károly 1860 február végén vált meg a nagykőrösi gimnáziumtól

⁴ **nepotismus** – rokonpártolás (ol.)

⁵ **mert akkor jön haza külföldről Wargának igen mediocris fia** – ifj. Warga János (ld. AJ Tompának, **1140.** 1860. jan. 25. és Mentovich AJ-nak, **1263.** 1861. febr. 10.); mediocris: közepszerű (lat.)

⁶ **subsistentiát** – fennmaradást (lat.)

⁷ **notatus** – megbélyegzett (lat.)

⁸ **a lap megindúlhatna jövő octoberben** – a SzF első száma 1860. nov. 7-én jelent meg

⁹ **macerálni** – gyötörni (lat.)

1139. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. január 12.)

K: MTAK Kt K 513/57. Arany László kék zárójelei. 2 csontszínű fol., **Csengery Antal** nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 170–172. (kihagyásokkal); kéziratos másolat: OSzK Kt

Válasz AJ 1860. jan. 4-i levelére (**1138.**)

¹ **Meg vagyunk győződve, hogy a philologiai osztályban első vagy, kit az Igazgató tanács fizetésben részesít** – AJ mint az akadémia rendes tagja nem részesült fizetésben

- ² **Ugy hiszszük, részvények alapján is biztosíthatjuk a szépirodalmi lapot, melyet Te szerkesztesz** – ez az elképzelés sem valósult meg
- ³ **a Szemle** – a Budapesti Szemle
- ⁴ **a theologiai intézettől is számíthatnál némi jövedelem-pótlékra** – ez a terv sem vált valóra
- ⁵ **A Naplóba kell irnom az akademiáról** – Csengery a PN 1860. jan. 14-i számában *Magyar tudományos Akademia* címmel a nyelvtudományi osztály jan. 2-i és a filozófiai, törvény- és történettudományi osztályok jan. 9-i együttes üléséről számolt be: az elsőn Deáky Zsigmond, a másodikon Udvardy Ignác tartotta meg székfoglaló előadását
- ⁶ **Czikked folytatását örömmel vettem** – *Zrinyi és Tasso* (BpSz 1860. VIII. köt. 107–143.)
- ⁷ **Most a Szemlébe Mikótól kaptam cikkeket; s gr. Teleki Domokostól** – Mikó Imre: *Irányeszmék*. BpSz 1860. VIII. köt. 257–268., 1860. IX. köt. 3–16., 257–271., 1860. X. köt. 5–20., 261–273., 1860. XI. köt. 3–12. – Teleki Domokos: *Báró Wesselényi Miklós*. BpSz 1860. X. köt. 435–458. Uő: *Gróf Széchenyi István emlékezete*. BpSz 1860. XI. köt. 169–178.
- ⁸ **Ugy hiszem, Deákkal nem sokára meglátogatunk** – ez a terv nem teljesült; vö. AJ Csengerynek, 1143. 1860. febr. 7.
- ⁹ **Kis fíjam tiszteli „körösztapját”** – Csengery Lóránt (1856–1924); ld. *AJÖM* XVI. 1144.

1140. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. január 25.)

K: MTAK Kt K 513/1149. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 665.)

M: *AJLI* I. 476–479. (kihagyásokkal); *MÍL* 1938. 296–299.

Válasz Tompa 1859. nov. 9-i levelére (1121.)

¹ „**kottás barátságáról**” – előre kiszámított barátságáról; vö. Tompa AJ-nak, 1064. 1859. febr. 12.

² **scartétádat** – kártyádat (ol.)

³ **dalidóban** – itt: bálban; vö. AJ: Jókai „tudunkkal csak egyszer érezte szükségét, hogy maga új szót készítsen s ez a »bál« helyett feltalált »dalidó« – ezt is, bár ismeretes néphasználta szóból módosította, nem tartjuk sikerültnek.” *A szegény gazdagok. Regény. Irta Jókai Mór. (Négy kötetben). Pest, Emich G. tulajdona. 1861.* SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 486. és *AJÖM* XI. 181. Idézi és elemzi Szilágyi 2001. 96–98.

⁴ **hogy a decemberi nagy gyűlésen is megfordúltam** – 1859. dec. 15–17.

⁵ **De ne gondold, hogy a gyönyörű választás, mely történt, – egy-két tag kivételével – befolyással esett volna** – a nyelvtudományi osztály lev. tagnak java-

- solta és megválasztotta Bérczy Károlyt, Podmaniczky Figyest, Lichner Pált, Pompéry Jánost, Salamon Ferencet és Engel Józsefet; javasolta, de nem választotta meg Laky Dömét
- ⁶ **Ez a rókalvuk** – Arany László lábjegyzete: „Célzás az aggteleki barlang egy szűk bejáratú részére; együtt jártak ott, de Tompa a szorosba nem bűjt be.” (AJLI I. 477.)
- ⁷ **Kazinczyként „kongatnak harangot”** – vö. „Kongatják a’ Harangot!” (Csokonai: *A’ Fársáng’ Bútsúzó Szavai*)
- ⁸ **exempla sunt odiosa** – a példák bosszantóak (lat.); vö. AJ: *Szilágyi István nevenapjára*, 6. rész
- ⁹ **nem igen irtak ez alkalomra gyöngébb verset mint az én Losonczy barátom** – „Kazinczy emlékezete, írta és szavalta Losonczy László.” (VU 1859. dec. 18. 609.) A nagykőrösi műsort ld. AJ Ercseynek, **1133**. 1859. dec. 23. – Vö. még: *Kazinczy Ferencz évszázados ünnepén*. A Szegeden tartott Kazinczy-ünnepély alkalmára szerzé Losonczy László (Dcs 1859. nov. 8. 3–4.)
- ¹⁰ **De gustis.....** [non est disputandum] – Ízlésről hiábavaló vitatkozni (lat.). Vö. AJ *De gustibus* c. versével (1853)
- ¹¹ **schulmeisterséget** – iskolamesterséget (ném.)
- ¹² **nepotismus** – rokonpártolás (ol.)
- ¹³ **önnön fiát – egy igen mediocris ficzkót – ültesse Szabó Károly helyébe** – ifj. Warga Jánost (vö. AJ Csengerynek, **1138**. 1860. jan. 4. és Mentovich AJ-nak, **1263**. 1861. febr. 10.); mediocris: középszerű (lat.)
- ¹⁴ **az egyház tanács – becsületére legyen mondva – mást választott, a kit mi is akartunk** – Szabó Károly utóda Hoffer Endre lett
- ¹⁵ **nepotisticus** – rokonpártoló (ol.)
- ¹⁶ **közöltem is egy pár pesti barátommal, kik tehetnének valamit** – először Csengeryvel, s általa Keménnyel, Deákkal, Eötvössel (ld. AJ Csengerynek, **1138**. 1860. jan. 4. és Csengery AJ-nak, **1139**. 1860. jan. 12.)
- ¹⁷ **igvót** – Arany László lábjegyzete: „»Mindjárt«. Gömöri táj-szó; Hanván hallotta Arany.” (AJLI II. 205.)
- ¹⁸ **Julcsa dolgában még semmi megállapodás** – ld. AJ 1859. nov. 2-i, Tompához írt levelének 14. jegyzetét (**1118**.)
- ¹⁹ **Én most academiái értekezésem folytatását irom, a Szemlébe** – *Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. (AJÖM X. 330–439.)
- ²⁰ **így akartam aláírni, de nem sült el mingyárt** – Arany László lábjegyzete: „Az *Amen* oly forma manu-propriával [kézírással, lat.] van írva a levél alá, mint az *Arany* nevet szokta írni.” (AJLI I. 479.)

1141. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. február 1.)

K: MTAK Kt K 513/996. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 febr 1.** Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 4 csontszínű fol. koronás **TM** nyomattal, 21,5x13,8 cm. 1–6. levél, 7. üres, 8. címzés: **Arany Jánosnak.**

Pest Nagy-Kőrösön

Pecsétek: **Putnok 2/2; Pesth 5/2; Nagy Körös 5/2.** 2 db 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* I. 479–482. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. jan. 25-i levelére (**1140.**)

¹ **mi is dalidóznunk, bálozunk** – vö. AJ 1860. jan. 25-i levelének 3. jegyzetét (**1140.**)

² **Etelka-estéjén** – dec. 16-án

³ **Azután Rimaszombatban lesz bál az akademia palotájára** – Ld. Tompa 1860. febr. 6-i, Szentpétery Sámuelnek írt levelét: „A m. t. Akademia elnöke most küldött hozzám egy adomány gyűjto ivet az akademia épületre. E végett már megkerestek mindnyájunkat a rimaszombati bál czime alatt. Én tehát nem képzelhetem honnan telik meg az én ivem, mert üresen csak nem küldhetem vissza, ugy-e? Azért hozzátok fordúlok és ajánlom lelkes, meleg pártfogástokba ezt az ügyet.” (*TML*ev I. 469. 335.)

⁴ **„megkordoványozni” magamat** – kordoványból (szattyánbőrből) készített csizmát vennem

⁵ **demonstratió** – tüntetés (lat.)

⁶ **Én most a „természet rendszerét” olvasom** – feltehetőleg Friedrich Melchior Grimm (1723–1807) és Paul Henri Thiry Holbach (1723–1789) *Système de la nature ou des lois du monde physique et du monde moral par feu Mr. Mirabaud* c. művét (London, 1770), amely az ateizmus legteljesebb kódexeként tartott számon

⁷ **Én nem lépem azt a küszöböt át soha** – ez a fogadalom az előző évi Kazinczy-centenáriumra írt, *Kazinczy Ferencz emlékezete* c. verséhez kapcsolódó bosszúságok következményeként az akadémiai székfoglaló megtartásáról való lemondást jelentette

⁸ **az a választmány, a versek elítélése után, egy valóságos megbecstelenítést akart rajtam elkövetni** – ld. AJ Tompához írt, 1859. okt. 22-i levelének (**1114.**) 10. és Tompa AJ-hoz írt 1859. okt. 22-i levelének (**1115.**) 2. jegyzetét

⁹ **respective** – illetőleg (lat.)

¹⁰ **Csengery felől azt hittem hogy nagyobb ember a többi aprónál** – ld. Tompa 1859. nov. 25-i, Csengeryhez, az akadémia jegyzőjéhez írt levelét, amelynek írója egyrészt a megjutalmazott vers szövegén való, ráadásul túl késői változtatások

kérése miatt tett szemrehányást, másrészt amiatt, hogy Toldy nem a végleges változatot olvasta fel az ünnepségen, harmadszor pedig, hogy az 50 arany papírpénzben való ellenértéke nem érte el a Tompa által számított összeget (*TML* I. 459. 327–328.).

- ¹¹ **Ösmered Hámos Gusztit a touristát** – Hámos Gusztáv és Kubinyi Lajos munkája: *Uti jegyzetek Nyugat-Európa fővárosaiban (Drezda, Berlin, Hamburg, Páris, London.) 1852–53-ból.* Pest, 1854.
- ¹² **Jókainé szavalása, Kakas Márton felszólalása, mind csak rosszabbá teszi a dolgot** – „Ünnep előtti csütörtökön [1859. dec. 22-én] volt a színházban, a nyugdíjintézet javára műverseny rendezve [...]. Hallottuk Tompa koszorúzott költeményét, Jókainétól elszavalva, ki valóban tartozott azzal az elégtétellel Tompa muzsájának s a tudós Akadémia ítéletének, hogy e ritka szépségű verset a maga átértett valójában mutassa be; mert hiába, minden ember ahhoz ért, a mi élethivatása, s a tudósok igen derék tudósok lehetnek, hanem igen rossz szavalnak; ez már művészek dolga.” [Jókai:] *Kakas Márton levelei.* VU 1860. jan. 1. 7. és *JMÖM* 1968. 323. Jegyzet hozzá: 623.
- ¹³ **compromissio** – rossz hírbe keverés (lat.)
- ¹⁴ **a praedestinációban** – az eleve elrendelésben (lat.)
- ¹⁵ **a kormány most az egyes egyházakhoz fordult** – A PN 1860. jan. 12-i számában Rauscher bibornok pásztori levelének összefoglalása, a jan. 22-i számban pedig *A cs. k. vallás- és oktatásügyi miniszteriumnak 1860. jan. 10-kén kelt rendelete* jelent meg, az „1859. szept. 1-jén kelt legfelsőbb nyiltparancs, és a vallás- és oktatásügyi miniszterium 1859. sept. 2-án kelt rendelete” foganatosítása céljából. Az egyházakat állami felügyeletnek alárendelő, életüket felsőbb megerősítésekhez kötő protestáns pátens megvalósítása során „egy egyházköztség sem vonhatja ki magát rendezésének elmulasztása által az őt illető kötelességek és tartozások teljesítése alól. Az egyházi és iskolai célokra megtagadott vagy általában késedelmes fizetések, az azok huzására jogosítottak folyamodása folytán mindenestre a fönálló szabályok szerint, a politikai közigazgatási közlönyök által fognak behajtatni.”
- ¹⁶ **irasson velem a Vészkönyvbe** – a Szilágyi István és P. Szathmáry Károly szerkesztette *Szigeti albumba* (Pest, 1860)
- ¹⁷ **Eötvös [!] irt a Vahot Sándorné ügyében** – A *Remény* c. zsebkönyv következő, 1860-ra megjelent kötetéről. Ld. Vachott Sándorné AJ-nak, **1026.** 1858. aug. 15. és szept. 29. között; Tompa AJ-nak, **1032.** 1858. szept. 22.; AJ Tompának, **1033.** 1858. szept. 29. (és okt. 6.); Eötvös AJ-nak, **1081.** 1859. ápr. 16.
- ¹⁸ **nem confundál** – nem hoz zavarba (lat.)
- ¹⁹ **Kánitz uram** – „Kánitz J. papirkereskedése, nagy hid utca 3. szám alatt, ajánlja magát mindennemű látogató jegyek, levélpapírok névvel, mindenféle lakodalmi és táncjegyek domborún nyomott betűkkel való elkészítésére”. MNI 1860. jan. 25.

- ²⁰ **Ad vocem** – erről jut eszembe (lat.)
- ²¹ **Julcsa megkapta-e a magaét Tóth Kálmántól?** – Tóth Kálmán talán mint a Hf szerkesztője kapta a megbízást Tompától, aki lapjába is küldött verseket
- ²² **mustrákat** – mintákat (né.)
- ²³ **csimbalykodott** – csimpaszkodott
- ²⁴ **Csak ki ne hagyná aztán: millyet irjak?** – ld. Tompa 1860. ápr. 28-i, Egressy Gáborhoz írt levelét: *A pozsonyi harczjáték* c. költeményét küldte be a MSzinHL-nak (*TML* I. 474. 340., 453.).
- ²⁵ **a hírlapok szerint Te Zrinyit általdolgozod?** – „*Érdekes irodalmi ujdonság.*) A »Gy.[őri] Közlönynek« írják Pestről, hogy Arany János, gr. Zrinyi Miklós »Zrinyiász« című nagyszerű hőskölteményét újból átdolgozza, úgy hogy a szerkezet, felosztások, költői képek, szóval minden megmaradand, csupán a műforma fog tökéletesülni.” VU 1860. jan. 22. 45. – AJ az első éneket és a második elejét költötte át: *AJÖM* VI. 70–89. Jegyzet hozzá: 231–232.
- ²⁶ **Julcsát csak hagyjátok magára, az idő majd kifejti a mi legjobb lesz** – ld. AJ 1859. nov. 2-i, Tompához írt levelének 14. jegyzetét (1118.)

1142. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. február 2.)

K: MTAK Kt K 513/58. 2 csontszínű fol., **Csengery Antal** nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1. lev, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 172.

¹ A SzF-ről való első levélváltás után (AJ Csengerynek, **1138.** 1860. jan. 4. és Csengery AJ-nak, **1139.** 1860. jan. 12.) Csengery Heckenast következő ajánlatát küldte el:

„Ezennel a következő ajánlatot teszem:

1.) Az Arany János ur szerkesztése alatt megjelenendő új szépirodalmi lapnak saját költségemen való kiadását elvállalom.

2.) A lap anyagi része évenként 52 nagy nyomtatott ivből álland, és két hétről két hétre, 2 ivenkint – borítókkal ellátva fog kiadatni.

3.) Fizetésem következők lennének:

a) Három Ezer forint szerkesztőségi díj fejében, ide értve minden díjazandó cikket s dolgozatot.

b) Mindegyik egész évi előfizetéstől, mely az ezer példányt túlhaladja, öt forint a.e., mihez képest 1500 előfizető után, összes fizetni valóm 5500 ftra emelkednék.

4.) Az előfizetési ár egész évre postai szétküldéssel [!] 10 ft.

5.) A szerződés hat évre köttetik.

6.) Azon esetre, ha az előfizetők száma a 800-at meg nem ütné, szabadságomban álland a kiadástól viszálépnj.

7 [!] Azon esetre, ha a szerződés a fennebb előadott pontok értelmében velem köttetik meg, kérésem oda terjed hogy az engedélyérti folyamodás alkalmával a lap címének megválasztása és a program meghatározása iránt nekem is befolyás engedjessék.

Pest. Jan. 31. 1860

Heckenast Gusztáv”

K: MTAK Kt K 513/223. 2 csontszínű fol., 36x22,7 cm. 1–2. levél, 3–4. üres

M: Kiadatlan

² **most a félév végén a szünnapok alatt felrándulnál Pestre s együtt elintéznők az elintézendőket** – AJ nem élt ezzel a lehetőséggel: ld. AJ Csengerynek, **1143.** febr. 7. és Csengery AJ-nak, **1145.** 1860. febr. 27.

³ **Azt hiszszük, az Akademiánál is kiviszzük, hogy mielőbb fizetésbe juss** – ez a terv nem sikerült

1143. Arany János – Csengery Antalnak (1860. február 7.)

K: MTAK Kt K 513/76. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 febr 7.** 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 23,4x15,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 173–175.; *AJLev* 474–476.

Válasz Csengery 1860. febr. 2-i levelére (**1142.**)

¹ **Leben und leben lassen** – élni és élni hagyni (né.)

² **képeskednek** – képmellékleteket közölnek

³ **gondolva, hogy olyankor inkább van időd beváltani ígéretedet** – a Deákkal való Nagykőrösre látogatásra vonatkozólag; vö. Csengery AJ-nak, **1139.** 1860. jan. 12.

⁴ **catalogus-irással** – az osztály anyakönyvének megírásával (ld. *AJÖM* XIII. 490.)

⁵ **meg Julcsát** – Arany Juliska 1859. október vége óta Csengeryéknél volt Pesten (ld. AJ Tompának, **1118.** 1859. nov. 2.)

⁶ **Szabó K.[ároly] átadta a 40 forintot: köszönöm** – ez a *Zrinyi és Tasso* (BpSz 1860. VIII. köt. 107–143.) második részének honoráriumá

⁷ **a Szemlébe** – a Budapesti Szemlébe

1144. Arany Juliska – Arany Jánosnak (1860. február 26. vagy 27.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **1148.** 1860. márc. 18.: „Az örvendetes ujságot [t.i. Csengery Leona megszületésének hírét], melyet leveled végén emlitsz, már tudtuk, Julcsa megírta rögtön.”

1145. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. február 27.)

K: MTAK Kt K 513/59. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., Csengery Antal nyomattal. 22,1x14,4 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 175–176. (kihagyással)

Válasz AJ 1860. febr. 7-i levelére (**1143.**)

¹ **felszólításomra Ráth Mór ajánlkozik munkádat a Szemléből utánnnyomatni s együtt majdan kiadni** – Ráth Mór (1829–1903), aki 1857-ben nyitott könyvesboltot Pesten, a *Zrinyi és Tassot* jelentette volna meg (*Zrinyi és Tasso*. BpSz 1859. VII. köt. 177–212., 1860. VIII. köt. 107–143. és *AJÖM* X. 330–439.)

² **Azonban sietnem kell – az akadémiai ülésre** – 1860. „Febr. 27. a nyelv és széptudományi osztályban Riedl Szende prágai egyetemi magyar nyelvtanár úr, mint osztálybeli új lev. tag székfoglalója olvastatott az igeszó módalakjairól a magyar és rokon nyelvekben. [...] Utána rendestag [!] *Fogarasi János* váltótörvényszéki elnök úr a hangsúlyról értekezett a magyar nyelvben.” *ÜMM* 1860. I. 187.

³ **nóm tegnap reggel szerencsésen egy kis leányt szült** – Csengery Leonát

⁴ **Benkőéknél** – Benkő Dániel (1799–1883), az akadémia lev. tagja, gazdasági szakember családjánál

⁵ **Moróczné** – Morócz Istvánnak (1816–1881), az akadémia lev. tagjának, a Magyar Gazdasági Egyesület titkárának felesége

1146. Arany Juliska – Arany Jánosnak (1860. március első fele)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, **1148.** 1860. márc. 18.: „Az örvendetes ujságot [ti. Csengery Leona megszületésének hírét], melyet leveled végén említasz, már tudtuk, Julcsa megírta rögtön. És most azt is megírta, hogy ismét engem tiszteltetek meg a keresztapasággal.” AJ az 1856-ban született Lóránt keresztapja volt.

1147. Magyar Tudományos Akadémia – Arany Jánosnak (1860. március 14. vagy 15.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengerynek, 1860. **1148.** márc. 18.: „Tegnapelőtt kaptam az akadémiai »szabaduló-levelet« – mely azonban, rám nézve inkább már talán »opsit« lesz.”

A tagsági oklevél **K:** NSzAJM 436.; dátuma AJ székfoglaló előadásának napja. Szövege: „AZ Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE KÜLÖNÖS OLTALMA ALATT ÁLLÓ A TUDOMÁNY MÍVELÉSE ÉS TERJESZTÉSÉRE S EGYSZERSMIND A MAGYAR NYELV EMELÉSÉRE ALAPÍTOTT MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA Arany János urat 1858. december 15-én rendes

tagjául választotta, S EZEN OKLEVÉL EREJÉVEL TÁRSÁNAK ISMERI. Pest, october 31-kén 1859. Gróf Dessewffy Emil Elnök Toldy Ferencz Titoknok”

1148. Arany János – Csengery Antalnak (1860. március 18.)

K: MTAK Kt K 513/77. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 23,4x15,1 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés: **Csengery bácsinak.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 177. (kihagyással)

Válasz Csengery 1860. febr. 27-i levelére (**1145.**)

¹ **Tompa is azt írja** – 1860. febr. 1-jei levelében (**1141.**)

² **Fáradozásod a Ráth-féle ügyben** – vö. Csengery 1860. febr. 27-i levelének 1. jegyzetét (**1145.**)

³ **A Te „Szemlédet”** – a Budapesti Szemlét

⁴ **Tegnapelőtt kaptam az akadémiai „szabaduló-levelét”** – az akadémiai tagságról szóló oklevelet

⁵ **Petőfi sorai jutnak eszembe** – Petőfi: *Katonaélet*

⁶ **„Értesítő” competentia** – Magyar Akadémiai Értesítő; competentia: illetékesség (lat.)

⁷ **A „Knauz Nándor” féle dissertatio nem jött meg nekem** – Knauz Nándor (1831–1898), az akadémia rendes tagja, 1860-tól főegyházmegyei alkönyvtárnok és érseki levéltárnok Esztergomban. Említett munkája: *Az országos tanács és országgyűlések története 1445–52. A magyar akadémiában székfoglalólag előadta.* Pest, 1859.

⁸ **competál-e** – jár-e (lat.)

⁹ **Julcsa megírta rögtön** – Arany Juliska AJ-nak, **1144.** 1860. febr. 26. vagy 27.

¹⁰ **És most azt is megírta, hogy ismét engem tiszteltetek meg a keresztapasággal** – az 1860. febr. 26-án született Csengery Leona keresztapaságával; Arany Juliska AJ-nak, **1146.** 1860. márc. első fele

¹¹ **Hát az a rosz lány hogy’ viseli magát?** – Arany Juliska, aki 1859 október végétől 1860 húsvétjáig Csengeryéknél vendégeskedett

1149. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. március 30.)

K: Elveszett

M: Nagy 1881.b (kivonat); *AJLI* I. 482–486.; *AJVM* IV. 460–462.

Válasz Tompa 1860. febr. 1-jei levelére (**1141.**)

¹ **comedentiat** – táplálkozást (lat.)

² **az „istenek térdén fekszik”** – Homérosz: *Iliász*, XVII. 514.; XX. 435.; *Odüsszeia*, I. 267., 400.; XVI. 129. Devecseri Gábor fordításában: „csak hogy mindez az isteneink térdén fekszik még”.

- ³ **profánnum vulgus** – „Odi profanum vulgus” (Horatius: *Odes* 3. 1.) Illyés Gyula fordításában: „Gyűlölvé mondom: hátra, hitetlenek!”
- ⁴ **Azonban rosszul tennéd, ha végkép elfordulnál az akadémiától** – ld. Tompa 1860. febr. 1-i, AJ-hoz írt levelének 7. jegyzetét (1141.)
- ⁵ **Tehát lap kellene, mely egy ifju költői nemzedék növelését tűzné ki céljául, de nem úgy mint a Napkelet** – Vahot Imre lapját (1857. jan. 8. – 1860. dec. 23.; 1862. jan. 1.– szept. 28.) elsősorban a provinciális magyarkodás és a cigánymuzsika melletti sírvavigadás versei jellemezték. Ld. *MST* II/I. 438–440.; Szilágyi 2001. 99–105.
- ⁶ **Heckenast írásba adta ajánlatát, de én se igent, se nemet nem mondtam rá** – ld. Heckenast 1860. jan. 31-én megfogalmazott szerződéstervezetét Csengery AJ-hoz írt, 1860. febr. 2-i levelének (1142.) mellékleteként
- ⁷ **pium desiderium** – beteljesületlen óhaj (lat.)
- ⁸ **Hogy Zrínyit én átdolgozom és kivált úgy, mint a lapok emlegették, abban semmi sincs** – *A Zrínyiász népies kidolgozása. AJÖM* VI. 70–89. Jegyzet hozzá: 231–232. Vö. Tompa AJ-nak, 1141. 1860. febr. 1.
- ⁹ **caesurátlan** – metszet nélküli (lat.)
- ¹⁰ **A „talpig magyar” időszak** – „Akkor látnád, pajtás! erejim melly nagyok, / Akkor látnád, hogy én talpig Magyar vagyok.” Csokonai: *A' becsület 's a' Szerelem*. Utalás a Bach-rendszer bukását követő nemzeti divathullámra.
- ¹¹ **Kakas Mártonnak** – Kakas Márton Jókai Mór álneves figurája

1150. Szemere Pál – Arany Jánosnak (1860. április 2.)

K: MTAK Kt K 513/639. Az ajánlás Szemere Pál, az *Elmélkedés* Halász Dezső kézírása. Az 1. oldalon a dátum mellett Arany László írásával, kék ceruzával: **ápril 2.** A 4. oldal alsó felén Halász Dezső levele. Arany László kék ceruzás kihúzásai. 2 csontszínű fol., 29,5x23 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 608.)

M: *AJLI* II. 141–146.; Szemere 1890. II. 43–45.

- ¹ **neszmélet; neszme** – még nem eszmélet; még nem eszme (az ang. nonsense, a fr. non-sens: 'értelmetlenség' alapján), azaz a gör. heureszisz, a lat. inventio ('rátalálás', 'lelemény', 'kitalálás') szintje; vö. AJ 1860. ápr. 14-i válaszával (1152.)
- ² **A II.ik sz. a. tárgy 6. rendbeli részein, hacsak futólag is átpillantani, nem épen felesleges** – A kontextussal kapcsolatban ld. Halász Dezső 1860. ápr. 3-án kelt kísérőlevelét (1151.): „A versenytársak »Remény« cím alá foglalva Petőfi (1.2.3.) Csokonai V. M. (5.) és Szemere Pál sonettje (6.)”. AJ *Reményem* c. költeménye a *Dalverseny és magyarázat Mű és élv* c. részének VI., *Remény* c. fejezetében Petőfi *Drága orvos úr...*, *Szállnak reményink...*, *Szerelmem zúgó tenger...* c. versei után, Csokonai *A reményhez* és Szemere Pál *Remény* c. szonettje előtt szerepel (Szemere 1890.).

³ **Orczy Lőrincz** – 1718–1789

⁴ **gemmain** – drágakövein (lat.)

⁵ **klapáncz** – mesterkél, gyatra rím (né.)

1151. Halász Dezső – Arany Jánosnak (1860. április 3.)

K: MTAK Kt K 513/639. A levél Szemere Pál 1860. ápr. 2-i levelének (**1150.**) végén, a 4. oldal alsó felén található. 2 csontszínű fol., 29,5x23 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 608.)

M: Kiadatlan

¹ **Őszinte örvendezéssel küldöm meg uraságodnak a fentebbi nyilatkozatot és taglalást mit kegyed költeménye felől a mi kedves agg költőnk Szemere Pál a napokban tőn** – ld. Szemere Pál fentebb említett levelét

² **A taglalatok között ez emelkedik ki legjobban leghosszabb is, középen** – *Dalverseny és magyarázat*. In Szemere 1890. 43–45.

1152. Arany János – Szemere Pálnak (1860. április 14.)

K: RGY SZT I. pótk. 10. Az egymást követő oldalak jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **36., 37., 38., 39.** Csontszínű fol., 21,8x17,8 cm.

M: Vértes 1951. 230–231.; Vértes 1970. 84–86.

Válasz Szemere Pál 1860. ápr. 2-i levelére (**1152.**)

A levél első, töredék-változata: **K:** MTAK Kt K 513/641. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **[1860]** Arany László fekete ceruzás javításai. Csontszínű fol., 21,9x17,7 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 608.) **M:** *AJLI* I. 146–150.; *AJVM* IV. 478–480. (részlet)

A szöveg:

„Szemere Pálnak

mély tisztelettel, szives viszont-üdvözléssel

Arany János [egyb.]

Örvendve olvastam az »Elmélkedést«, melyet Kegyed, tisztelt Férfiu, »Remény« című versem széptani fejtegetéseül irt, és nekem szives vala megküldeni. Az, és a már előbb láttam egy pár mutatvány meggyőz engem, hogy a péczeli magányban olyasmi készül, mely egyedül fog állni irodalmunkban. Hogyne? Szemere írja. Szív és elme, kedély s értelem, eszme-röppentyűk s szigoru logica hármóniás ölelkezésben minő egészet [egészet – e é-ből jav.] várhatunk! Vajha mielőbb!

Gyakran gondolok vissza – midőn lelkem ünnepel – a nem sok de feledhetlen órák-ra, melyek egy izgalmas, de reményteljes korban, a Kegyed nagyra-becsült társalgása nekem oly édessé tőn. Emlékszem, minő kegyelettel csüggénk hárman – s ime kettő nincs többé! – a lelkes fejtegető szavain; hogy világosodott meg, a szellem váratlan görögtüzeinél egy-egy eszme bennünk, mely elébb csak homályos sejtelem, határozatlan ködárny, összefutó chaosz vala. Igen! mi gyönyör-

ködvé tanultunk, s tanulságosan gyönyörködénk. Fájdalom, hogy a sors e néhány órámat édes ugyan, de rövid emléknek hagyta maradni.

Mit szólhassak én a közlött »Elmétkedésre«? Egészben oly kedvező az, hogy érezve parányiságomat s különösen a fölvetett költemény számos gyengéit, hizelgőnek kellene mondanom, ha e kifejezésnek egy oly magasan álló műítész irányában, értelme volna. Így csupán arra szorítkozom, hogy elismervén a fejtegetésnek, általános szempontból véve, eredeti, találó s következetes voltát, mintegy számot adok a specialis érzelemtől, [érezlemtől – r jav.] melyből ama költemény kieredt, s melynek hatása alatt végig fonódott, hogy így az »Elmétkedés« szerzőjének alkalmat adjak összehasonlítást tenni saját felfogása és a között, mi a versíró lelkében e költemény fogamzásakor, véghez ment. Ámbár tudom, hogy ez sem szükséges, mert ha a költész azt, mi lelkében történt, nem fejezi ki úgy, hogy semmi kétségnek, eltérő magyarázatnak helye ne lehessen, hanem minden (hozzáértő) olvasójában ugyanazon érzelem képét támaszsa, – ha mondom a költész nem tudta magát így fejteni ki, jele, hogy költeménye el van hibázva.

Mielőtt arra mennék, szabad legyen egy észrevételt kockáztatnom Kegyednek amaz ép annyira új, mint találó <...> megjegyzésére, hogy a szellemnyilatkozásban, főleg ha költészetre, s itt leginkább a lyrára szorítjuk, alsó fokozat a neszme (nonsens ugy-e?), vagy alig több ennél. Igen helyes. Mi is lehetne, az inventio műveinél, egyéb mint neszme, vagy félig homályos eszme legfőlebb. Itt nem a logica vezet bizonyos eszmékhez, itt a pillanatnyi helyzet, kedélyállapot, érzelemből fog eszme fejleni, s ha kísérhetjük is, szabályozhatjuk is további fejlődésében, a csiráról, a keletkezés mozzanatáról [!] nem adhatunk számot magunknak. Hallottam – s Kegyed még inkább tudhatja – hogy Vörösmarty Szép Ilonkája ez egyetlen sorból fakadt fel: »Hervadása liliumhullás volt.« – Mi ez így, semmi határozott személyhez, tárgyhoz nem kötve? egy kép, de mihez csak ezentúl kell tárgyat keresni: tehát féleszme, vagy a mi egyértelmű: neszme. És e neszmetől viselősen, a költő addig hordja azt, míg szerves egészszé alakítva megszületik az eszme, teljes szépségében: egy »Szép Ilonka«. – Más példát mondok. A nép fia megtelik érzellemmel, – az érzelem már hullámzik, rhythmust, dallamosságot kap (mert a zeneiség áll legközelebb a még eszmévé nem fejlett érzelemhez) – de az eszme még hiányzik: mit tesz tehát? Összefüggetlen, ex abrupto, jövő szavak dallamába [dallamába – a á-ból jav.] önti érzelmét, s csak azután törekszik e dallamos szavakhoz illő eszmét találni, mi nem is sikerül olykor. Példa saját népköltészetünk, de, némi módosítással valamennyi nép lyrája, főleg a chinai, mely e részt a mienkkel meglepő hasonlatot tüntet föl. Mikor a dalló neki kezd: »Káka tövén költ a rucza« akkor még nehezen van egyebe a pusztá érzelemtől, eszmeiség nélkül, melyet dallamos szavakba, s egy az érzéki szemlélet köréből – találmra előrántott – képbe önt, s ez első sor mi egybefüggésben sincs a majdan kifejlő eszmével, ez ridegen marad. Mikor a másik sort hozzáríml: »Jó földben terem a búza« – akkor sincs még eszméje az érzelemhez, de e sor már mégsem

marad oly ridegen, mint az első, mert hozzá kötheti a terem szóhoz megszületett gondolatját: »De a hol a <szép> szüz lány terem. Azt a helyet nem ismerem«. – Már van eszméje, »hogy a leány mind, (s különösen az övé) hűtelen.« Vagy szabatosabban: »azért hűtelen minden lány, mert az övé az.«

Az eszme genesisise hát, úgy sejtem, művelt lyricusnál is ez, csak a velebánás, a procedura különböző, több félék levén az utóbbinak eszközei, mint a természet naív gyermekének. Ön csekély tapasztalásom legalább ezt látszik igazolni. Kevés számú lírai darabjaim közül most is azokat tartom sikerültebbeknek, a melyek dallamát hordtam már, mielőtt kifejlett eszmém lett volna – úgyhogy a dallamból [!] fejlődött mintegy a <z> gondolat<,>. Sőt balladáim foganzasakor [!] is, az első, még homályos eszme felközlésnél már ott volt a rhythmus, a dallam, rendszerint nem eredeti, hanem valamely régi népdalhang, mely nem tudom micsoda sympathiánál fogva épen a szülemelő <es> eszméhez társult, illeté és semmi más. Ezért esett meg rajtam nem egyszer, hogy ha a fölvetett dallam formáit, rhythmusát a nyelv később nem bírta, noha az eszmével már tisztába jöttem, még sem tudtam azt más, talán kényelmesb formába önteni, hanem az elkezdett mű töredék maradt. De hagyjuk ezt.

A mi a fejtegett »Reményt« illeti: annak eredetére így emlékszem. 1850-ben készült, nem sokkal a nagy, országos catastrophá után. Egyéni helyzetem is örömtelen, reménytelen vala. E kettős, honfíui és egyéni helyzetből <> – s ez a való – menekülni akarván, keresem a bizonytalant, mert a mi bizonyos, az kétségbe ejt. Eszményi világba ringatom magamat, mert a real csak ijesztő kilátásokat nyújt: nem kívánok boldog jövőt – tehát nemcsak [össz.] általános értelemben veszem a reményt – <csak> hanem [besz.] azt ohajtom, hogy ne érezzem a szenvedést, s álmodozva, ideális világban találjon a csapás, mitől rettegek: álmodott világból mehessek át, si fata tulerint [ha a sors eltűri, lat.] – a halálba is, észrevétlenül. – Innen már a kis hajó, mely az alábbi csónakkal synonym – semmi egyéb – nem <csak> azért van megfosztva kormány és <eve> árbocztól, hogy a valóságtól eltérő, ideális szint nyerjen, hanem, mert a bizonytalanság tengerén lebeg, irány és védelem nélkül. Megy, megy, mint a haldoklani bujdosó hattyu, – mindig beljebb a kétes messzeségbe, mégis e helyzet nem ijesztő, inkább enyh<.>ületes a csónakon levőnek, mert mind jobban elhagyja a partot, hol bizonyos a veszély, s bár a tenger is bösz habbal forog, mégis <...> itt érzi magát jobban, mert néha egy-egy szivárvány is mosolyog rá.”

Arany László (*AJLI* I. XVIII.): „Tárgyánál és stíljénél fogva az egész gyűjteményből kiválik a Szemere Pállal cserélt levél. Az érdekes öreg, 1860-ban, az ő akkori szokása szerint, egy elmélkedést írt atyám Remény című költeményére, s ezt neki levél alakban megküldötte, Atyám, úgy látszik, hasonló modorban akart válaszolni reá; ez lett volna talán az egyetlen »pistola«, a mit életében írt. De nem tudom befejezte és elküldötte-e? Levelét kerestetem a Szemere-Tárban, de nem akadtak nyomára. Az a bevégzetlen rész, a mit közölhetek, saját kézíratai között volt, nem mint fogalmazvány, hanem mint elküldésre szánt, de félben maradt levél.”

– Baráth Ferenc levele (MTAK Kt K 513/641/a): „Kedves barátom! A kérdéses levélnek utána néztem a Szemere-könyvtárban, de eredménytelenül. Szemerének összes levelezéseit az u.n. Szemere-tár 17 kötete foglalja magában, s ezek közül az utolsó az 1840-től 1860-ig terjedő részt. Ennek minden lapját átnéztem, de a keresett dolgot ott nem találtam. 1860-ból mintegy 15–20 levél van benne, leginkább rokonoktól, Halász Dezsőtől, Kazinczy Gábortól stb. Ha válaszolt is kedves apád, könnyen megtörténhetett, hogy levelét valamelyik rokon vagy jó ismerős Szemere halála után eltulajdonította – emlékül. Ez annyival könnyebben történhetett, mert míg a Sz.[emere] tár többi kötetei lapszámozva és tárgymutatóval ellátva vannak: az utolsónál mind ennek semmi nyoma, csak bele vannak téve az iratok, egymás után időrendben. Az öreg halála után azt tették ide be, a mit akartak. Ez, eddig, így van. Különben pedig boldog ünneplést kíván tisztelő barátod Baráth Ferencz [egyéb.]”

¹ **és a már előbb láttam egy töredék-mutatvány** – Szemere Pál: *Erdei lak, mint hármás dalverseny és Petőfi Sándor*. Pest, 1860.

² **Emlékszem, minő kegyelettel csüggénk, hárman – s ime kettő azokból nincs többé!** – AJ, Petőfi és Vörösmarty, 1848. máj. 16. és 21. között, Pesten (Voinovich 1929. 214–215.)

³ **a neszme (nonsense ugy-e?)** – még nem eszmélet, még nem eszme (az ang. nonsense, a fr. non-sens: ’értelmetlenség’ alapján), vagyis a gör. heureszisz, a lat. inventio (’rátalálás’, ’lelemény’, ’kitalálás’) szintje

⁴ **Ex abrupto** – váratlanul, rögtönözve (lat.)

⁵ **Példa saját népköltészetünk, de, némi módosítással, valamennyi nép lyrája, főleg a chinai** – a kínai költészetéről ld. pl. Székely József: *Kelet költészete*. SzépirodKözl 1857. 1. sz. okt. 4. 14–18., 3. sz. okt. 11. 65–71., 5. sz. okt. 18. 116–118., 8. sz. okt. 28. 186–190.

1153. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. április 18.)

K: MTAK Kt K 513/60. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., **Csengery Antal** nyomattal. 22,1x14,4 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 178. (kihagyással)

¹ **az Akadémia részéről fel fogunk kérni, írj egy költeményt Széchenyi halálára** – Széchenyi István, aki 1791-ben született, 1860. ápr. 8-án halt meg; AJ *Széchenyi emlékezete* címmel írta meg versét

² **Az Igazgató tanács e költeményért ma ajánlotta meg a 100 aranyat** – Az 1860. ápr. 18-i, Dessewffy Emil elnöklésével tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve szerint (amelyet Csengery Antal vezetett) „Az ünnepély programjára nézve úgy vélekedik az Igazgatóság, hogy annak kiváló érdekét az emlékbeszéd teendí ugyan, melynek tartását az elhunyt gróf elnöki utóda, Mélt. Báró Eötvös József másodelnök úr volt szíves elvállalni: célirányosnak tartja mindazonáltal,

hogy ez ünnepélyre a nagy férfiú nevét dicsőítő költemény is készíttessék, s e költemény írására az Akadémia egyik tagja kéressék föl. Az Igazgató tanács, részéről, száz arany jutalomdíjat ajánl meg a költőnek, a kit az Akadémia bizalma e végett felszólít.” – A költeményről ld. Barta 1987.

- ³ **Elég idő van október elejéig, a mikor lesz a Széchenyi-gyászünnepély** – azt ünnepélyt 1860. okt. 13-án tartották meg (ld. Voinovich jegyzetét, *AJÖM* I. 515.)

1154. Arany János – Csengery Antalnak (1860. április 23.)

K: MTAK Kt K 513/78. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 ápril 23.** 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 23,4x15,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 594.)

M: *AJLI* II. 178–181. (kihagyással)

Válasz Csengery 1860. április 18-i levelére (**1153.**)

¹ **A „majora canamus” sohasem ment énnekem, inkább a „humiles myricae” körül forgottam** – „Sicelides Musae, paullo majora canamus. / Non omnis arbusta juvant, humilesque myricae.” Vergilius: *Eklogák*, IV. 1–2. Lakatos István fordításában: „Műzsák, sicelidák! magasabbra kicsit ma dalunkkal! / Van kit a hanga-berek nem igéz, sem a törpe bozótos”.

² **compromissiótól** – kompromittálástól (lat.)

³ **specifíce** – megkülönböztetve (lat.)

⁴ **plausibilis** – elfogadható (lat.)

⁵ **aegíse** – oltalma (gör.)

⁶ **capacitatióba elegyedni** – rábeszéléseket kezdeményezni (lat.)

⁷ **de már Pestre vitte a kedélyén rágó férget és – nem hagyta ott** – ld. AJ 1859. nov. 2-i, Tompának írt levelét (**1118.**)

⁸ **a Szemle** – a Budapesti Szemle

⁹ **egressvziünk** – Egressy Gábor Nagykőrösön vendégszerepelt

¹⁰ **à la Pest** – Pest módjára (fr.)

¹¹ **tegnap Bánk-bán (roszúl), az előtt Krumm Illyés meg Brankovics, igen jól, ma egy hete Hamlet** – az Egressy színtársulata által előadott darabok (*Krumm Illyés* Kotzebue *Legjobb az egyenes út* c. vígjátékának főszerepe, *Brankovics* pedig Obernyik Károly műve); a játszott szerepekre nézve ld. Rakodczay 1911. II. 243.

¹² **Infamis** – gyalázatos (lat.)

¹³ **ensemble** – együttes (fr.)

¹⁴ **Adieu!** – Isten veled! (fr.)

1155. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. május 17–19.)

K: MTAK Kt K 513/997. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, tintával: **Válasz 26/V. 60.** Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 csontszínű fol., 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* I. 486–487. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. márc. 30-i levelére (**1149.**)

¹ **Oedipa** – Oidi-pusz a. m. dagadt-lábú nőnemű alakja (gör.)

² **Irén hűgom** – Tompáék fogadott leánya, Lévy Irén (ld. *TMLEv* II. 592.)

³ **Átolvastam ismét mart 31.^{kén} írott leveledet** – helyesen: márc. 30.

⁴ **nolle velle** – akarva, akaratlan (lat.)

⁵ **náladnál jobban senki meg nem csinálja, amit az Akad. kíván** – A PN 1860. ápr. 25-én adott hírt arról, hogy „az Akademia egyhangulag elhatározá, hogy a Széchenyit magasztaló költemény megírásával Arany János rendes tag bizassék meg.”

⁶ **részint adósságom törlesztésére** – 1859 szeptemberében „Páktól vagy inkább Heckenasttól pénzt vettem fel mikor Pesten voltam” (Tompa AJ-nak, **1141.** 1860. febr. 1.)

⁷ **superintendentia** – egyházkerület (lat.)

⁸ **exmissiót** – kiküldetést (lat.)

⁹ **Lórántfi Susannáról akarok írni** – Lorántffy Zsuzsanna (1600 k.–1660): I. Rákóczy György felesége, a sárospataki ref. kollégium támogatója. – Tompa *Lorántfi Zsuzsanna emlékezete* c. versét a kollégium fennállásának 300. évfordulójára írta, s a sárospataki ünnepélyen olvasta fel 1860. júl. 8-án

¹⁰ **a Vahotféle Magyarország 3^{dik} füzetnek** – *Magyarország és Erdély képekben*. Kiad. Kubinyi Ferenc és Vahot Imre. I–IV. Pest, 1853–1854.

¹¹ **Hát Báthory elfogadja-e a méltóságot, melyre kinevezve van?** – ld. Szász Károly AJ-nak, **977.** 1858. febr. 15.

1156. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. május 24.)

K: MTAK Kt K 513/519. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: <**1860**> **maj 24.** <**59**>. Baloldalt, fent (ismeretlen kéz írásával): **Helyesen: [1860].** 2 csontszínű fol., 21,7x14,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **vaktörténetből** – véletlenségből

² **formaliter** – láthatóan (lat.)

³ **filtrirozott** – átszűrt (né.)

- ⁴ **a papi üresség** – a Báthory Gábor lemondása utáni üresen maradt papi állás, amelyet első lelkészként 1861. okt. 13-tól Filó Lajos (1828–1905), második lelkészként pedig 1861. ápr. 14-től Czira Kovács Lajos töltött be
- ⁵ **malgré eux** – akaratuk ellenére (fr.)
- ⁶ **ha Reményinek irt versed meg nem jelenik valahol, küldd meg azt nekem – Reményinek.** *AJÖM* I. 284–285.; jegyzet hozzá: 510–511. – Reményi Ede (1829–1898) hegedűművész, a Petőfi-szoborra való gyűjtés kezdeményezője.

1157. Arany János – Toldy Ferencnek (1860. május 26.)

K: MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 61/ a sz. kötet. Az 1. oldal jobb felső sarkában Toldy írásával, tintával: **Vett. május 28 1860.** Uo. kék ceruzával: **48.** Az egymást követő oldalak jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **125, 126, 127, 128.** 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 30x23,2 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Dr Toldy Ferencz Urnak, a Magyar tud.

Akadémia rendes Tagja s Titoknokának stb.

mély tisztelettel.

Pesten

Akad. szállás, Uriútcza Trattner

ház; vagy lakásán:

A Vad embernél 2^k emelet

Baloldalt, a címzés felett: **bérmén.**[tve]. Postai pecsétek: [Nagy]**Körös** [...]; **Pest 28/5 Fröh.** A bélyeg kivágva.

M: PN 1882.; *AJLI* II. 67–68.; Kacziány 1905. (kivonat); *AJLev* 479–480.

¹ **A tek. Akadémia parancsa** – a Széchenyi-vers megírására (ld. Csengery AJ-nak, **1153.** 1860. ápr. 18.)

² **mint én irtam Csengerynek** – ld. **1154.** 1860. ápr. 23.

³ **θεὸν ἐν γούνασι κει *ται** – Homérosz: *Ilias*, XVII. 514.; XX. 435.; *Odüsszeia*, I. 267., 400.; XVI. 129. Devecseri Gábor fordításában: „csakhoggy mindez az isteneink térdén feküszik még”.

⁴ **Most Kazinczy és Kegyed társaságában élek – 30 év előtt. Mily tanulságos olvasmány!** – ez a Pyrker-bírálat (G. [Toldy]: *A szent hajdan gyöngyei.* KritL I. 1831. 13–23.)

1158. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. május 26.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ feljegyzése Tompa Mihály 1860. május 17-i levelének (**1155.**) 1. oldalán: „Válasz 26/V. 60.” Ld. még Szász Károly AJ-nak, **1156.** 1860. máj. 24. és Tompa AJ-nak, **1160.** 1860. jún. 30.

1159. Arany János – Szász Károlynak (1860. május 27.)

K: MTAK Kt K 513/ 571. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, tintával: **1859 május 27.** Baloldalt fent, fekete ceruzával: **Helyesen: [1860.]** Uo. fekete ceruzával: 7. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

bérméntve

T. Szász Károly kúnszentmiklósi ref. Lelkész urnak, tiszt.

Pest **K.Szentmiklós**

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 27/5; Pesth 28/5; Kszmiklós 31/5.** 5 krajcáros bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich V. 85–88.)

Válasz Szász Károly 1860. máj. 24-i levelére (**1156.**)

¹ **Czira káplán** – Czira Kovács Lajos: 1857-től ref. segédlelkész, 1861-től lelkész Nagykörösön

² **specificatióval** – pontos feladattal (lat.)

³ **parochiális** – egyházközségi (lat.)

⁴ **portofrei** – portómentesen (né.)

⁵ **Privatim** – magánbeszédben, magánkörben (lat.)

⁶ „malgrés [!] eux” – akaratuk ellenére (fr.); helyesen: malgré

⁷ „malgrès” [!] – ellenére (fr.); helyesen: malgré

⁸ **Reményinek én egy rossz verset irtam, nem is érdemes elküldenem** – *Reményinek. AJÖM* I. 284–285.; jegyzet hozzá: 510–511. Először a *Népszínházi Évkönyv*ben jelent meg (Buda, 1862. 40.)

1160. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. június 30.)

K: MTAK Kt K 513/998. A két zárósort kivéve idegen kézírással. Csontszínű fol. 21,5x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1860. máj. 26-i levelére (**1158.**)

¹ **mással íratok és csak az aláírás az enyém** – Lévay szerint Tompa káplánjának diktálta levelét (*TML*ev I. 456.)

² **A czimer felől a mit irtál, használni fogom** – AJ elveszett válaszában megküldhette Szilágyi Sándor magyarázatát Tompa Lorántffy Zsuzsannával kapcsolatos kérdéseire, amelyeket 1860. máj. 17-i levelében (**1155.**) tett fel. Egyházkerülete u.i. felkérte Pompát, írjon emlékverset róla a sárospataki kollégium 300. évfordulójának ünnepére

³ **nolens volens** – akarva, akaratlan (lat.)

- ⁴ **Ezt vedd eszedbe és alkalmaztasd az Allah kenverére** – vö. Tompa AJ-nak, **1155.** 1860. máj. 17–19.
- ⁵ **A vacantiára nézve** – a megüresedett állásra nézve (lat.) – Nagykőrösön Báthory Gábor lemondott lelkészi állásáról, s az ő utódlásáról döntöttek
- ⁶ **collegatust** – tantestületet (lat.)
- ⁷ **lásd prot. lap** – „Minden nagyobb közönségben helyeztessenek szét a lelkipásztorok híveik közé, minden 5–600 családra egy lelkipásztor”; „Nagy-Kőrösre, hol közel 3000 család van, legalább is ily lelkipásztor kívántatnék.” Wurga János: *Némely eszmék a papi hivatal szervezetéről.* ProtEgyhIskLap 1860. 23. sz. jún. 8. 712–716. (715.)
- ⁸ **Igazán okos ember volt az a bölcs Salamon ki régen meg mondta hogy a nagy bölcsességben sat.** – vö. „Mert a bölcsességnek sokaságában sok búsulás van, és valaki öregbíti a tudományt, öregbíti a gyötrelmet.” (Préd 2:1)
- ⁹ **Sz-[ás]zt, pedig nem értem, felőlem nyitva lehet az útja akár a Péter székeig** – AJ Szász Károly 1860. máj. 24-i leveléről (**1156.**) is tudósíthatta Tompát: arról, hogy ő is érdeklődik a nagykőrösi lelkészi állás iránt. Ezzel kapcsolatban ld. még AJ 1860. máj. 27-én Szász Károlynak írt válaszát (**1159.**).
- ¹⁰ **L. öcsém** – talán Filó Lajos vagy Czira Kovács Lajos, akiket 1861-ben nagykőrösi ref. lelkésznek választottak
- ¹¹ **J[ulcsá]-ra nézve láthatjátok a gondviselés útait** – ld. AJ Ercseynek, **1096.** 1859. aug. 15., Tompának, **1120.** 1859. nov. 2. és **1123.** nov. 10., Ercseynek, **1133.** 1859. dec. 23.
- ¹² **nux vomicával** – ebvészmaggal, farkasmaszlaggal (lat.)
- ¹³ **nux odorata** – szerecsendió (lat.)
- ¹⁴ **mint mondám hordom és valóban használ nekem éppen úgy mint neked** – AJ elvesztett levelében (**1158.** 1860. máj. 26.) ajánlhatta Tompának az ezzel kapcsolatos gyógymódot
- ¹⁵ **Kazinczi leveleit nem olvastam vagy inkább nem olvashattam** – a Kazinczy Gábor szerkesztésében megjelent *Kazinczy Ferencz levelezése Berzsényi Dániellel 1808–1831* (Pest, 1860) és/vagy a *Kazinczy Ferencz levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével* (Pest, 1860) c. kiadásról lehet szó

1161. Arany János – Egressy Gábornak (1860. július 1.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon pecsét: **M. N. Múzeum könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1901. év. 7. sz.** 2 csontszínű fol., 23,6x15 cm. 1. levél, 2. üres, 3–4. melléklet. A borítékon címzés:

T. Egressy Gábor urnak.

Pesten.

Kerepesi út. 15. sz.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 1/7.**; **Pesth Fröh 2/7.** Rájegyzés fekete ceruzával: **1860 1860.** Lila ceruzával: **Arany julius 1.** 5 kr-os bélyeg.

M: Esztegár 1903. 112.; Molnár 1908. 44–45. (Mindkét esetben melléklet nélkül); melléklet: Berczeliné 1971. 235–236. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 58.

¹ **Először is köszönöm a lapot** – az Egressy Gábor szerkesztette MSzinhL-ot

² **Ezt, ha tetszik elküldhetem, sőt ide zárom** – a fordítás első ismert változata (a végleges szöveget lásd *AJÖM* VII. 243–244.; a kötet nem említi ezt a kéziratot). A küldemény előzménye Gyulai 1860. jún. 14-i levele Egressy Gábornak: „Ígéretem szerint megemlítettem Arany Jánosnak ön kívánságát; ő nagyon szívesen átengedi a „Magyar Színházi lap” számára János király első jeleneteit, amennyit t. i. lefordított.” (*GyPLev* 363. 418.) – A fordítás nem jelent meg.

³ **A „Midsummernight”ból** – *A Szent-Iván éji álomból*

⁴ **Mikor jósz még Kőrösre sanvarogni?** – utalás Egressy csekély bevételű vendéjátékára 1860 áprilisában (vö. AJ Csengerynek, **1154.** 1860. ápr. 23.)

1162. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. július 4.)

K: MTAK Kt K 513/1150. 2 csontszínű, nyomatos fol., 23,6x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: Kiadatlan

Válasz Tompa 1860. jún. 30-i levelére (**1160.**)

¹ **Homer – vagy Milton dicsősége árán sem szeretném, hogy az ő sorsukra juss** – AJ most szerzett tudomást Tompa szembetegségéről és a vak költők sorsától félti őt. – John Milton (1608–1674)

² **consistorium** – egyházi tanács (lat.)

³ **a Pataki ünnepélyre** – a sárospataki kollégium fennállásának 300. évfordulójára (1860. júl. 8.)

⁴ **depraecáltam a kitüntetést** – a kitüntetés elengedését kértem (lat.)

⁵ **toásztozni** – pohárköszöntőt mondani (ang.)

⁶ **gourmand** – ínycenc (fr.)

⁷ **per Lévy–Vágó expediálni** – Lévy és Vágó útján szállítani (lat.)

⁸ **a feleségem testvérjének a felesége** – Ercsey Sándorné szül. Nagy Karolina

⁹ **candidatusról** – jelöltről (lat.)

¹⁰ **voxoltak** – szavaztak (lat.)

¹¹ **koriphaeus** – élenjáró (gör.)

¹² **sympathirozunk** – rokonszenvezünk (ném.)

1163. Arany János – Csengery Antalnak (1860. július 9.)

K: MTAK Kt K 513/79. 2 csontszínű fol., nyomattal. 23,8x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 181–184. (kihagyással); *AJVM* IV. 463–465.; *AJLev* 480–483.

- ¹ **Te már haza fogtál érkezni a s.[áros]pataki nagy ünnepélyről** – az ünnepélyt 1860. júl. 8-án tartották, a sárospataki kollégium fennállásának 300. évfordulója alkalmából (ld. *AJ Tompának*, **1162**. 1860. júl. 4.)
- ² **Fulton paripái** – a gőzhajó feltalálása Robert Fultonhoz (1765–1815), a gőzmozdonyé George Stephensonhoz (1781–1848) fűződik
- ³ **Gyulai oly jó volt – meg Salamon is – hogy a minap meglátogattak** – Gyulai pünkösdre (jún. 4-re) jelentette be magát AJ-hoz (Gyulai Szabó Károlynak, 1860. ápr. 19. *GyPLEv* **355**. 411.), erre azonban nem ekkor, hanem jún. 24. után kerülhetett sor, hiszen ezen a napon még Kolozsvárról írt levelet Erdődön lévő feleségének (*uo.* **365**. 419.)
- ⁴ **rectius** – helyesebben (lat.)
- ⁵ **Kuthy Lajos** – (1813–1864): a belügyminisztériumtól 1853-ban Nagyváradon, 1855-ben Aradon kapott megyei hivatalt; e korszakból való műve: *A királyné olvasója* (1860); ld. *AJÖM* XV. 853.
- ⁶ **„mint a holt szén eleven társai közt”, a hogy Szemere M.[iklós] egyetlen szép verse mondja** – „S ha, midőn bánat ér, vidor czimborák közt / Viharzom át az éjt, míg künn fergeteg dul; / Köztök, mint a holt szén égő szenek között, / Elsötétült kedvem ujonnan felpirul” (*Kedvteléseim*). Vö. „Mint az eleven szénre a holt szén, és a fa a tűzre, *olyan* a háborúságszerző ember a patvarkodásnak felgyújtására.” (Péld 26:21); „Valamint a holt szén gerjed eleventül” (*AJ: Buda halála*, VII. 180.)
- ⁷ **sup.[er]intendialis** – egyházkerületi (lat.)
- ⁸ **„lasciare ogni speranza<,>!”** – Dante: *Isteni színjáték* III. ének. Babits fordításában: „hagyj fel minden reménnyel!” *AJ* Dante-fordításának töredéke – *A Pokol* első hat sora – *A magyar nemzeti vers-idomról* c. tanulmányban jelent meg (*Harmadik Tudósítvány a N.-kőrösi hely. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/56 tanévben*. Kecskemét, 1856. és *ÜMM* 1856. 441–483. Ld. *AJÖM* I. 256. és *AJÖM* XI. 218–258. Jegyzet hozzá: 602–607.)
- ⁹ **B.[enedek] t[ábor]sz[er]nagy ittjártában** – Benedek Lajos tábornagy (1804–1881), 1860 júniusától Magyarország főkormányzója, 1860. jún. 15-én látogatta meg Nagykőröst (Szabó Károly Gyulainak, 1860. jún. 16. *GyPLEv* **364**. 418–419.)
- ¹⁰ **audientiát** – kihallgatást (lat.)
- ¹¹ **föltetném** – írásba foglaltatnám
- ¹² **Prudens futuri temporis exitum...** – „Prudens futuri temporis exitum / caliginosa nocte premit deus / ridetque, si mortalis ultra / fas trepidat.” (Horatius: *Carminum*, III. 29.) Bede Anna fordításában: „Pedig jövendőnk útjait éj sűrű / ködébe rejtik bölcsen az istenek, / nevetve, hogyha kelletén túl / reszket a földilakó.”

- ¹³ **Hallom, hogy a K. társaságnál gyűléseztek** – „(A Kisfaludy-társaság új alapszabályai) felsőbb megerősítést nyervén, a társulatnak Pesten lakó volt tagjai b. Eötvös József elnöklete alatt már két gyűlést tartottak. Az elsőben választmányt neveztek ki, mely a választásokra előkészületeket tegyen s a pénztár állását megvizsgálja. A második ülésben, jun. 20-án, Tóth Lőrincz pénztárnok jelenté, hogy az elnök, b. Eötvös József, a társaság tőkéje nevelésére 200 darab aranyat, egy magát megnevezni nem akaró pedig 300 ftot ajánlott.” VU 1860. júl. 1. 330.
- ¹⁴ **aegise** – oltalma, védelme (gör.)
- ¹⁵ **A „Szemle”** – a Budapesti Szemle
- ¹⁶ **A Sz-[éche]nyi vers is nyom: nagyot várnak, <tudom> s nekem az ily állapot legnehezebb** – vö. Csengery AJ-nak, **1153.** 1860. ápr. 18. és AJ Csengerynek, **1154.** 1860. ápr. 23.
- ¹⁷ **Toldynak, rosz órámban, irtam egy desperatus levelet** – 1860. máj. 26-án (**1157.**); desperatus: kétségbeesett (lat.)

1164. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. július 16.)

K: MTAK Kt K 513/63. Arany László kék ceruzás zárójelei. Csontszínű fol., Csengery Antal nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1. és 3–4. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *ALLI* II. 185–186. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. júl. 9-i levelére (**1163.**)

- ¹ **A mostani tagok első dolga lesz bennünket vagy tizönket előbb beválasztani, s aztán a szervezést ránk bízni** – a Kisfaludy Társaság első ülésén, 1860. aug. 1-én, Eötvös József elnöklete mellett a következők voltak jelen: Csengery Antal, Greguss Ágost, Kemény Zsigmond, Kiss Károly, Salamon Ferenc, Szigligeti Ede, Toldy Ferenc, Tóth Kálmán és – mint cs. és k. biztos – dr Palló Sándor cs. k. helytartósági tanácsos.
- ² **Te egyike leszel azoknak, a kik első alkalommal, talán már az oktoberi gyűlésen, fizetésbe jutnak az Akademiánál** – erre nem került sor
- ³ **Azonban úgy hiszem, a héten időt vehetek, lemenni Hozzád** – erre nem került sor: ld. AJ választát, **1167.** 1860. júl. 25. és Csengery AJ-nak, **1170.** 1860. aug. 1.
- ⁴ **Patakon nem voltam** – 1860. júl. 8-án, a sárospataki kollégium fennállásának 300. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen
- ⁵ **Gyulainé nincs Pesten, s így Gyulai sem jött fel** – Gyulainé Erdődön volt apjánál (Gyulai Pál Gyulai Pálnénak, 1860. jún. 24. *GyPLEv* **365.** 419.)

1165. Csillag Márton – Arany Jánosnak (1860. július 16.)

K: MTAK Kt K 513/1320. Csontszínű fol., 21x171 cm. 1–2. levél

A melléklet **K:** MTAK Kt K 513/1320/a. 8 csontszínű fol., 21x13 cm. 1–16. szöveg

M: Kiadatlan

¹ **Jelenleg bátorkodom egypár költeményt küldeni –**

A késő sejtelem. [a **késő** vörös ceruzával aláhúzva]

Sejtettem én, korán sejtettem azt, [a **korán** vörös ceruzával aláhúzva]
Hogy hideg a te szerelmed lányka;
De sejtésem késő volt, mert akkor [a **késő** vörös ceruzával aláhúzva]
Már kilobbant szerelmem hő lángja.
Sőt mi több – szomorú sejtelmemet
Enmagammal el sem hitethetém,
Hogy is? hiszen miként a nyári nap,
Szerelmemtől oly forrón égtem én.

Égtem, miként nyárközepén a nap,
Égtem, miként a kitörő láva;
Nem csoda hát, ha mindent a földön
Téged is égni láttalak lányka.
Oh Istenem milyen balga valék!...
No de így jár a ki forrón szeret,
Így jár, mert a valóra mit sem ad –
Elragadja egy tündérképzelt.

Elragadja egy szebb világba és
Ott ringatja édes álmak között;
Oh ilyenkor az elbájolt lélek
Azt képzeli, hogy mennybe költözött.
Oh képzelet! miért nem ringatál
Holtig az édes álomban engem?
Vagy mért nem altatád örökre el
Megátkozott, siralmas életem?!

A sirban most milyen szép csendesen
Alhatnám a békés örökálmot,
A melynél a földön úgy sem lelek
Soha, soha nagyobb boldogságot!
– De hasztalan, mert az a szörnyű kin,
Mely most veszett ebként marja keblem,
Tudom még ott a koporsóban is
Felrázott s rettentett volna engem.

Hah mert irtóztató a fájdalom,
Mely e szerencsétlen szívet marja;
De még irtóztatóbb a gondolat,
Hogy nincs semmi, mi enyhítne rajta!
Oh lányka te hideg élőszobor!
Hogy mondhatád azt: hogy engem szeretsz?
Vagy ha szíved nem jégből [g jav.] alkotott: [alkotott vörös ceruzával aláhúzva]
Az Istenért ily hideg hogy lehetsz?

De mit esengek én? hiszen láttad
Halvány arczomon a mély szenvedést,
Láttad a fájdalom kinyomatát
És az iszonyu kétségbeesést;
Mégsem esett meg a te kegytelen
Hideg szíved mindezek láttára:
Hát most hogy esnék az meg könyes
Lantnak sirva epedő hangjára!

Többé nem is esengek hát neked,
És nem panaszodom a világnak;
Hideg, gunyos az emberek szíve,
Ugyis tudom csak kikacagnának.
Van nekem, a kit mindig szerettem
S imádtam egy drága, jó barátom;
S ki egyszersmind anyám, vigasztalóm
És mindenem nekem e világon.

Igaz szerelmem e dicső [i jav.] tárgya:
Az egyszerű de bájdús természet,
Kivel az érzelem néma hangján
Én mindig oly jóízűt beszélek.
Ennek panaszodom ha bánat ér –
És ő mindig szán és megért engem,
Érzem én, mert ha véle társalgok:
Szinte megkönyebbül fájó lelkem! –

Oh ha a fájdalom nagyon üldöz,
S kinomban nem lelek sehol nyugtot,
Kiballagok, ki a szabadba hol,

A lanyha szellő is vigaszt suttog.
Kiballagok a lombos fák alá;
<Ők is megérik a néma panaszt,>
Ott érzem én magamat legjobban,
Mert nincsen annyi részvét emberi
Keblekben, mint az árnyas lombokban.

Oh midőn sátraik alá lépek;
Bus halovány arczomnak láttára,
Ugy elsetétülnek azok, miként
A nap: ha felhőfolt tolul rája.
S ha szenvedő szívemnek mélyiből
Egy bús fohászt bocsátok néha ki,
Arra szinte megrendülnek a fák
Kinomban [i jav.] résztvevő, bús lombjai.

Vagy elmegyek a virágok közé, –
Ők is megértik a néma panaszt;
Bár fájdalomtól ment szűzi keblök,
Még általérzeni képtelen azt.
Nincsen fogalmuk a szenvedésről,
Nyájasan üdvözölnek engemet,
S illatsókkal [kal jav.] halmoznak el, – így
Akarván vigasztalni keblemet.

Mert ők olyan jók, s olyan kedvesek,
Csupa ártatlanság az életük –
S mint szerelmük tárgya a napsugár
Olyan igaz s hű minden érzelmük.
Ha búmban köztök elkeseredem,
Könyüimet keblökbe fogadják –
Keblökbe oh igen, oda oda,
A hova az ég tiszta harmatját[.] [a sor mellett vörös ceruzával függőleges vonás]

Oh természet szerény leányai!
Ti gyönyörű, szemérmes virágok,
Ti teszitek kedvessé én nekem
Ez érzéktelen, hideg világot!
Tibnetek találok sok szépet,
Mit keblekben fellelni nem lehet;

Jaj Istenem be kár hogy érzeni
Nem tanítjátok az embereket!

Oh ha miként nektek, olyan igaz
És hű szerelme volna lánykámnak,
Akkor én volnék a legboldogabb [egyb.]
Fia ennek a széles világnak!
De így, de így földkerekségén
Én a legboldogtalanabb vagyok,
S az is leszek tudom és Istenem,
Az is leszek, míg csak meg nem halok!

...Hah mért is jön fel a nap az égre.
Miért nincs mindig setét éjszaka!
Hogy ne látnám már ezt a világot,
Mely rám oly szörnyű sok kint áraszta.
S hogy nelátna [!] senki többé engem,
Ne látná senki mély keservemet,
Hat [!] sirhatnék bátran és szabadon:
Mig ki nem sirnám lelke, szívemet.

De haj közelg hála neked oh ég!
Közelg az est, az éj sincs messze már,
A nap, miként egy megsebzett vitéz –
Vérbemerült arcczal pihenni száll.
Szegény mivel oly hön lángolt ottfenn,
Mivel olyan forróan szeretett,
Véres arcczal kénytelen elhagyni,
Azt a fényes, de hűtelen eget.

...Az lett jutalma hő szerelmének
Véres arcczal hagyni el az eget. –
<Hal> Én meg halvány arcczal s véres szível
Fogom elhagyni a lányt s életemet. –

—
vége

Hah mi szörnyü...

Hah mi szörnyü szomjuság ez!
Ég a torkom, mint pokol, –
Bort nekem! mert még kinomban
A halál is elsodor.

Bort előmbe! bort örömmel,
Hadd iszom le magamat!
Józan élet úgy sem élet
Ily borongós ég alatt.

Bort örömmel, bort nekem, mert
Szomjuságom végtelen,
Váljék borrá bár egy tenger –
Hah még azt is elnyelem!

Mert oly forró szenvedéllyel
Földi ember képtelen
Lányt [á jav.] szeretni, mint milyennel
Én a jó bort szeretem.

Szeretem nagyon a jó bort,
Végtelen szeretem én;
Sőt midőn reá tekintek
Hálérzet is száll belém;

S méltán, – mert hű nemzetemnek,
Mely már annyit szenvedett,
S melyet terhes bűi közt tán
Istene is megvetett!

Csak egyedül e dicső nedv
Enyhíté fájdalmait,
Ez [z jav.] vigasztalá keservit,
Bánatát s siralmait. –

Szeretem nagyon a jó bort,
Mert a földön nincs ily nedv;

Tőle, mint tavaszi naptól
A virág: úgy nyíl a kedv.

Szerettem anyám tejét is,
Mert hiszen az édes volt;
De még sem szerettem oly hön
S lángolón mint most a bort[.]

S méltán, mert míg emlőt szoptam,
Sirás közt tölt életem; [**Sirás** vörös ceruzával aláhúzva]
És mióta borral élek:
A bűt nem is ismerem.

Gyilkosa a bor a bűnak,
S éltetője a kedvnek,
Tán még a szomorufűz is
Megvidulna e mellett! [e két sor mellett vörös ceruzával függőleges vonás]

– Hah e szép virágos földet
S azt a csillagos eget,
Mely bájoló szépségével
Elragadja a lelket:

Istenkéz alkotta ugyan,
S gyönyörűn is alkotta;
De a bor minékünk mindezt
Még szebbé [!] varázsolja!

Sőt midőn e szép világot
Bíbor színre festi be,
A keletégen [!] hasadó
Hajnalnak dicső színe;

Még akkor se tetszik olyan
Gyönyörűnek hiába,
Mint midőn egy kis borszesz van
Az embernek agyába! –

Bort nekem hát! bort ürömmel
Hadd csipem le magamat,
S hadd lássak mindent dicsőbbnek
E borongós ég alatt. –

—
vége

Nem kell nekem...

Nem kell nekem se csutora, se cigány;
Kedvem anélkül is szilaj és vidám.
A bánatot nem is tudom hol terem,
Mióta így megváltozott nemzetem.

Kis kalapom nem vágom a szememre,
Mert nem könyezek most már keservembe;
De hogy sírok, – ha csak örömben nem:
Oh úgy meg elsírok holtig szívesen!

[**elsírok holtig szívesen!** vörös ceruzával aláhúzva]

Kis kalapom szememre dehogy rántom,
Oh nem! inkább kevélyen félrevágom,
S még hozzá sarkantyum is összeverem;
Mert hiába így kívánja a kedvem!

Gyönyörűséges a magyar viselet,
Már nála szebb az ég alatt sem lehet;
Ha benne a magyar végig néz magán:
Büszke lehet, nyalka lehet igazán. –

Nem kell nekem se csutora, se cigány,
Kedvem a nélkül is szilaj és vidám
Teremtuttse azt sem tudom mit tegyek
Hogy mulassak, mivel töltssem kedvemet?

Kis dolmányom gombjai ragyogjatok!
Örömetekben, miként a csillagok;
Mert nem nevezhet többé a világnak
[nevez|het vörös ceruzás függőleges vonal]
Czudar nyelve miattotok [!] betyárnak.

És te sarkantyúm ne sirj keservesen,
[sarkan|tyúm függőleges vonal; ne sirj aláhúzva vörös ceruzával]
Ne sirj, – inkább minden hangod vig legyen;
Nem vagy többé, nem vagy – mint eddig – árva,
Van már elég társad kedves hazámba. –

vége

Óriási sziklahegyként...

Óriási sziklahegyként nyomja
A bubánat érző keblemet,
Jaj csak zuzná százezer darabra,
S hozna rám halált élet helyett!

És emésztő tüze fájdalmimnak,
Egyre égeti bus lelkemet;
Oh ily kint az alvilági lángok
Bűnös martaléka sem szenved!

Ha miért is [is besz.] könnyé nem olvasztja
Lelkem és szívem a fájdalom,
Hadd sirhatná bús szemem ki őket,
Hadd borulna rám a sírhalom.

Hadd lehetnék temető lakosa, –
Mert ez élet terhes énnékem;
Kin-keservek szenvedése [második s jav.] mellett
Tellik egyre napom s éjelem.

Hogy ne volna életem keserves?
Midőn álmaim sem édesek; [álmaim vörös ceruzával aláhúzva]

Nem mert sohsem álmodám hogy engem
Mint halottat – sirba tettenek. – [az egész sor vörös ceruzával aláhúzva]

vége

1166. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1860. július 21.)

K: NSzAJM 760. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: **62.** Csontszínű fol., 22,1x14,2 cm. 1. levél, 2–4. üres. A 3–4. oldal alsó fele (12,8x14,2 cm) levágva. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9101.

M: Kiadatlan

¹ **Legyen szives velem néhány nappal előre tudatni Váradra leendő megérkezésük idejét** – a vasútvonal Nagyváradig tartó szakasza 1858. ápr. 24-én nyílt meg; AJ 1860-ban nem ment haza Szalontára

1167. Arany János – Csengery Antalnak (1860. július 25.)

K: MTAK Kt K 513/80. 2 csontszínű fol., nyomattal; 23,6x15 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Csengery Antal akad. tag és jegyző úrnak.

Pesten.

Szépútcza, 3. szám.

Piros pecsét, **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 25/7; Pesth 26/7 Fröh.** 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: Kiadatlan

Válasz Csengery Antal 1860. júl. 16-i levelére (**1164.**)

¹ **deputatio** – küldöttség (lat.)

1168. Arany János – Egressy Gábornak (1860. július 27.)

K: OSzK Kt Levelestár. 2 csontszínű, restaurált fol., 23,4x14,8 cm. Az 1. oldalon pecsétek: **Ernst Lajos gyűjteménye; Orsz. Széchényi Könyvtár Növedéknapló 1919. év. 1713. sz.** Uo. rájegyzések fekete ceruzával: **XII. 253. Kt 1953/143.** A 4. oldalon rájegyzések: fekete ceruzával **28.**, tintával **Arany János – 1860.** vörös ceruzával **1860 Arany júl válasz.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

T. Egressy Gábor urnak

tiszt.

Pesten

**Kerepesi út, 15 szám
a Rókussal szembe.**

M: Molnár 1908. 44–45.

¹ **inclusive** – bezárólag (lat.)

² **viszonzásul tán én is fogok adni valamit, habár nem költeményt is** – AJ-nak nem jelent meg publikációja a MSzinhL-ban

1169. Arany János – Jókai Mórnak (1860. augusztus)

K: A Tisza Lajos kocsordi könyvtárából előkerült kézirat elveszett

M: Jókai 1882.; *JMÖM* 1895. 239.; Baros 1925. 71–72.; *AJLev* 487–488.

¹ **Megörültél (?) úgy-e, hogy az Űstökösbe küldök valamit?** – Az Űstökösben jelent meg, # szignóval, AJ *A poloska* c. makámája (1858. szept. 4. 3. sz. 21. és *AJÖM* I. 37–39. Jegyzet hozzá: 225–227.) és *Az új magyar költő* c. paródiája (1859. nov. 5. 10. sz. 78–79. és *AJÖM* I. 41–42. Jegyzet hozzá: 228.).

² **írj egy novellát szeptember végéig: hogy ha sikerülne, októberre megindítanám a lapot** – Jókai *A kuruczvilág után* c. novellája a SzF első számában, 1860. nov. 7-én kezdett megjelenni: 1. sz. 10–12., 2. sz. nov. 14. 25–28., 3. sz. nov. 21. 42–44., 4. sz. nov. 28. 58–60. és 5. sz. dec. 5. 73–75.

1170. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. augusztus 1.)

K: MTAK Kt K 513/64. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. 2 csontszínű föl., 22,1x14,3 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 187. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. júl. 25-i levelére (**1167.**)

¹ **Midőn e sorokat veszed, már a lapból is olvashatod az eredményt** – A Kisfaludy Társaság 1860. aug. 1-jei ülésén a jegyzőkönyv szerint Eötvös Józsefet 8 szavazattal elnökül, Toldy Ferencet 7 szavazattal helytartó elnökül, AJ-t 8 szavazattal igazgatóul, Greguss Ágostot 7 szavazattal titoknokul, Tóth Kálmánt 5 szavazattal segédtitoknokul választották meg. Laphír: PN 1860. aug. 2.

² **Toldyt eltettük az útból, nagyobb címmel, de semmi hatáskörrel** – Toldy 1841-től a Kisfaludy Társaság igazgatója volt; a helytartó elnöki cím ehhez képest jelent emelkedést. Vö. Csengery AJ-nak, **1164.** 1860. júl. 16.

³ **A társaság reorganizációjára választmányt nevezünk ki** – reorganizációjára: újjászervezésére (lat.) – A jegyzőkönyv szerint a társaság „Toldy Ferenc elnöklete mellett AJ, Csengery Antal, Greguss Ágost, b. Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc és Tóth Kálmán tagokból álló bizottságot nevezett ki, melynek tiszteleszen a mívelés alá veendő tárgyakra, megindítandó munkálatokra, életbeléptendő vállalatokra, a szükséges anyagi alap megszerzésére s biztosítására, ugyszintén az ezentúl több dologgal terhelt hivatalnokok fizetésére nézve is részletes, kimerítő tervet készíteni s ezt a társaságnak f. é. sept. 27dikén tartandó ülésén beadni”.

⁴ **öszlet** – összeg

⁵ **percentek** – százalékos juttatások (lat.)

⁶ **aegise** – pártolása, védelme (gör.)

⁷ **nominalis** – névleges (lat.)

1171. Szabó Károly – Arany Jánosnak (1860. augusztus 4.)

K: MTAK Kt K 513/458. 2 csontszínű, közepén beszakadt föl., magyar címeres nyomattal, „**ÁLDÁS HAZÁNKNAK**” felirattal. 22,2x14,2 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan

¹ **részint hivatalos töméntelen dolgom, míg a halomra gyült könyvtárt, régiség- és éremtárt csak türethetően is rendeztem** – az Erdélyi Múzeum Egylet közgyűlése 1859. nov. 25-én választotta meg Szabó Károlyt könyvtárosává, aki 1860 júniusában költözött Kolozsvárra

² **Mihelyt körülményeim engedik, azonnal sietek Békésbe** – Szabó Károly apja, Szabó Mihály ott volt ref. lelkész

³ **ha lelkemet föl nem villanyozza azon tudósítás, hogy a Kisfaludy Társaság igazgatójává el vagy választva** – ld. PN 1860. aug. 2.

⁴ **collegatust** – tantestületet (lat.)

⁵ **de ha elgondolom, mily jövő vár e testületre – melyet mint hirlapból olvasom az egyháztanácsból is ki akarnak taszítani** – a nagykörösi megüresedett lelkészi állás körüli vitát eldöntendő (hogy ti. egy vagy két lelkész kövesse-e a lemondott Báthory Gábort), az egyházmegye esperese, Miskolczi István által kinevezett bizottság azt a nézetét mondta ki, hogy „az egyháztanácsból a tanárok kirekeszteni dők” (PN 1860. aug. 2.)

⁶ **örülök, hogy még e gyalázat előtt szabadultam Kőrösről** – Szabó Károly 1855-től 1860 febr. végéig tanított Nagykörösön

⁷ **Kiss Lajost lelkemből sajnálom** – Kiss Lajost a budai kerület protestáns tanfelügyelőjévé nevezték ki

⁸ **A kolozsvári eseményeket: az oláh fraternizálást gr. Teleki Domokos fáklyás zenéjét stb. hirlapból bizonyosan olvastad** – 1860. júl. 27-én Reményi kolozsvári hangversenyén „román nemzeti dalok játszására lón fölszólítva”; az ezt követő díszvacsorán mindkét nép képviselői részéről a magyar–román testvériséget éltető beszédek hangzottak el (*Román–magyar testvériség!* PN 1860. aug. 1.)

⁹ **azolta hallomás szerint Naszód körül volt roppant oláh gyülekezet, 2 püspökkel; mit végeztek, nem tudjuk** – „Legközelebről a megszüntetett második oláh ezrednek határőrvidéki kerülete, *Naszod* [románul Năsăud], mely 33 ezer lakost számlál, külön törvényhatósággá tétetett, azon gondolattal, hogy a román nemzet számára, külön területté alakíttassék.” Kemény Zsigmond: *Az Unio-törvényekről. Lenyomat a Pesti Naplóból.* Pest, 1861. 25.

- ¹⁰ **Mi fejlik ki Erdélyben a megindított mozgalmakból, csak az idő mutatja meg**
– Az 1860. okt. 20-án kibocsátott Októberi Diploma a külön tartománygyűlések és a birodalmi tanács közreműködésével hozandó törvényeket ígért; visszaállt a magyar és az erdélyi udvari kancellária. Az 1848. évi unió semmisnek nyilvánult, s ez a magyar liberális tábor ellenállását váltotta ki; a szász polgárság régi jogainak visszaállítását kezdeményezte; a román szándék az egyes nemzetek egyenlő számú képviselőiből álló erdélyi parlament és a három egyenjogú nyelv kívánságától a román nyelv területi egységének és a román hivatalos nyelv kizárólagosságának követeléséig terjedt.

1172. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. augusztus 4.)

K: MTAK Kt K 513/999. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 aug 4.** A szöveg ismeretlen kéz írása; csak az aláírás és az utóirat autográf. Világoszöld fol. 21,1x17,5 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak

Pest Nagy-Körösön

Pecsetek: **Putnok 5/8; Pesth 7/8; Nagy Körös 7/8.** 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1860. júl. 4-i levelére (**1162.**)

¹ **Kanka szem-orvosnál jártam** – Kanka Károly (1817–1908): az 1850-es években országos szemész, 1864-től főorvos a pozsonyi kórház szemészeti osztályán. Vö. Tompa 1860. aug. 1-i, Hőke Lajosnak írt levelével: „Én épen most érkeztem haza Posonyból, hova Kanka szemorvoshoz mentem; szememnek három hó óta semmit nem változó kór-állapotja, a sok ijesztgető beszéd, aggodalmam s tán túlvitt képzelődésem is reá birtak, hogy ezen hosszú s áldozatteljes utat megtegyem. [...] dr. Kanka szórúl szóra azt mondá: a mit itthon tisztelt Orvos ur; a szem erőttetve van, s aranyeres vértolulások által van nyomva. Kimélet, diéta, s vérhígítás leend az orvosság.” (*TML* I. **483.** 344.)

² **oráculum** – jövendölés (lat.)

³ **tán már eddig repültök is a homokon a nevezetes város Szalonta felé** – AJ 1860 nyarán nem utazott Nagyszalontára

⁴ **Szabó Samu** – kolozsvári tanár, aki 1859 nyarán megkérte Arany Juliska kezét, de ő elutasította (vö. AJ Ercseynek, **1096.** 1859. aug. 15.; Tompának, **1118.** 1859. nov. 2.)

⁵ **suum cuique** – mindenkinek a magáét (lat.)

1173. Arany János – Csengery Antalnak (1860. augusztus 5.)

K: MTAK Kt K 513/81. 2 csontszínű fol., nyomattal; 23,6x15 cm. Az 1–2. oldal aljáról 8,1 cm magasságú darab hiányzik. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 188.

Válasz Csengery Antal 1860. aug. 1-jei levelére (**1170.**)

1174. Arany János – Ercsey Sándornak (1860. augusztus 5.)

K: NSzAJM 610. 2 csontszínű folio, 23,6x14,9 cm. 1. levél, 2–4. üres. A boríték címezése:

Tekintetes

**Ifj. Ercsey Sándor h. ügyvéd
urnak.**

N. Szalontán.

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Nagy Körös 5/8, Nagy Szalontha 6/8.** 2 5 kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 145. (kihagyásokkal); *AJLev* 483–484. (kihagyással)

Válasz Ercsey 1860. júl. 21-i levelére (**1166.**)

¹ **Sejthetted a lapokból, hogy aligha ismét forduló pont nem áll be az én életemben** – AJ-t a Kisfaludy Társaság igazgatójává választották (ld. Csengery AJ-nak, **1170.** 1860. aug. 1.; PN 1860. aug. 2.)

² **subsistentiámat** – fennmaradásomat (lat.)

³ **Szél Farkassal** – Szél Farkas (1844–1909) a gimnáziumot Nagykőrösön fejezte be. 1861-ben kezdett el publikálni, s a SzF-nek is munkatársa volt (*Szerb lakodalmi dalok és szokások. Wesely után.* II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 165–166., 12. sz. jan. 23. 182–185.; *Szerb hősi dalok. Wesely után.* II. II. 21. sz. 1862. szept. 25. 326–329.). Forrásmunkája: *A nagybesenyői Bessenyei-család története.* Bp., 1890.

⁴ **per Vásárhely, Gyarak** – Hódmezővásárhelyen és Erdőgyarakon át (lat.)

⁵ **rusttog-okat** – (Rusttagokat) pihenőnapokat (né.)

1175. Arany János – Csillag Mártonnak (1860. augusztus 6.)

K: MTAK Kt K 513/1320/B. 2 csontszínű fol., címeres nyomattal, 23,x15 cm. 1–3. levél

M: *Levél egy ismeretlen költőhöz* címmel, *AJLI* II. 151–153.

Válasz Csillag Márton 1860. júl. 16-i levelére (**1165.**)

¹ **Őn már fellépett, s a szerkesztő, kivel érintkezésben van, úgy mutatta be a közönségnek** – Vahot Imre Napk c. folyóiratában; ld. Csillag Márton 1859. márc. vége és ápr. 15. között AJ-hoz írt levelének jegyzetét (**1078.**)

² **dispositio** – hajlam (lat.)

³ **rari nantes in gurgite vasto** – Vergilius: *Aeneis*, I. 118. Lakatos István fordításában a teljes sor: „Néha merül csak egy-egy úszó föl a forgatag árban.”

1176. Szél Farkas – Arany Jánosnak (1860. augusztus 8.)

K: MTAK Kt K 513/643. 2 csontszínű föl., 21,2x17,2 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 608.)

Melléklet Szél Farkas írásával, tintával: MTAK Kt K 513/643/a. 6 csontszínű föl., 21,2x17,2 cm

M: Kiadatlan

¹ **Laczi barátom ösztönzésére** – Szél Farkas Arany Lászlóval utazott, Hódmezővásárhelyen és Erdőgyarakon át, Nagyszalontára (ld. AJ Ercseynek, **1174.** 1860. aug. 5.)

² **Az általam sokszor említett XVIII^{ik} századbeli népdalokat, Szentjóni Szabó László költeményes munkáival együtt, – hamarabb mint reméltem –, van szerencsém megküldeni** – az első küldeményt nem ismerjük; a második Szentjóni Szabó László (1767–1795) *Költeményes munkáinak* valamelyik kiadása: Pest, 1791., Debrecen, 1820.² vagy Pest, 1839.³

³ **E' munka címe: „A' Természet Világa, vagy A Józan Okosság;” – mint kedves Anyám állítja Bessenyei György saját keze írása** – A kézirat nem autográf, hanem Bessenyei György (1747–1811) művének másolata; a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattárában található, R 614/1–3. jelzet alatt, ahová 1865. ápr. 28-án került, Szél Farkas ajándékként. Ld. erről bővebben Bessenyei 1999. 16–32., különösen 29–30.

⁴ **Tóthon lakott Anús nénénktől került ide** – Bessenyei Annától (1765?–1859), Bessenyei György unokahúgától, aki a Bihar megyei Fekete-Tóthon halt meg

⁵ **hát ha nyomtatásban is megjelent már** – *A természet világa vagy a józan okosság*ot először Bokor János adta ki: Bp., 1898. (RMKt 7.). A melléklet szövege:

A'
Természet Világa,
vagy
A' Józan Okosság.
Első könyv
Első kötés.

Olvasó!

Ollyá lettem, mint a' pusztában bújdosó Szarándok, ki Világát elhagyván,
csak egyedül ül, melyből áradt keservében könyveit törölgeti szemérről: Igy ülök

magánosságomban, szüntelen arra forogván artzal, [z jav.] hol a' nyájas Böltsek egymással társalkodva, az életnek unalmát magok közt enyhítik 's édesítik!

Músámat szólítom, hadd panasolja életemnek hanyatlását; úgy mint a' megélemedett Hattyú, mely már utolsó óráit hozzá közelgetni érezvén, abból vett fájalmát hajnalonként bánattal énekelgeti. Ifúságomnak örömmel teljes mezeje, hol egy kezemet fogva Vénus, mással Minerva vezettek, oly aggott magánossággá változott most, hol csak őszi ködök, és szomorú fellegek boronganak! Méjjálmomban e' tsendességek alatt érezve, 's tizenhat Esztendeig gondolkozva, most fordúlok ki ismét e' Világra artzal. Mit szóljak hozzá? Hízkelkedni néki nevettség, [tt jav.] mivel tekintetbe nem veszi; szidni bolondság, mert sem hallja, sem érti, sem érzi, sem tettéről felelni nem tartozik: Viszontagságainak fergeteges Tengerén mindnyájunkat szabad útnak bocsát: akár ütközzünk köszálaiba, akár szerentsésen kerüljük el azokat; egyben nem vigasztal, másban nem oktat. Végre nem maradt egyéb a' szomorú emlékezetnél, és körültem haldokló kietlen magánosságnál. Óh! boldog Házasság, töllem örökre eltávozott élet, hol a' megaggott halandó, gyermekeiben születik újra, mikor már esztendeinek sokasága szivéről minden egyéb világi örömet eltörli! Te! ki ezt irod vénségben, nételenségben, hová lett vigasztalásod? Mindenestől fogva vezet a' halál sírod széleihez, honnan e' világra nézvén vissza, senkit sem látsz utánnad, ki véredben nevedben éljen.. Fedezzük el a' Házasságnak édes sebeit! Legnagyobb fájdalom annál, a' kinél nem találtathatik! Édes vigasztalás a' vénségbe belé fült életnek, magát gyermekeiben látni, és asztalánál mondani: Egyetek ebből! [!] igvatok abból!

Alig vehetem fel, mit írjak, kinek, és minek? Valamennyi csupa ember még e' földön írással okoskodott, mind küszködésében cselekedte. Vagy sorsát panasolta; vagy kenyerét kereste, vagy vakított, hogy vezethessen, vagy gonoszság ellen dolgozott, mely minden időre megmarad; vagy végre elfelejtett semmiségből, kívánta magát több társai felett küszködéssel kimutatni.

Irok én is unalmamban, kínomban, nem tudván mi vonsz, csak érzek a' bennem élő természetben oly ellene állhatatlan ösztönt, mely magát halandó társaival közölni kívánja. Koporsómon túl vitt beszédem úgy tetszik, mintha síromnak komor éjtszakáját hozná haldokló szívemen kiderülésre, enyhítvén keservét ennek előre való tudása, hogy halálomból elevenekhez szólhatok ki. Ha pedig én is írással a' közboldogság Templomának oszlopa alá egy követ letehetek, abból származott vigasztalásom, a' halálnak örök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat. [a második m jav.] –

A' Tudománynak választása.

Lássuk! mibenn hasznos hát az oly Tudomány
Mely színében cifra, de magában sovány?

Tudod e hogy Plátó melyik nap született?
 A' Bábája ki volt, 's mitsoda pépet ett?
 Mikor kezdtek el a' Népek 's Nemzetek
 Külömböző nyelvek, ruhák 's nevezetek?
 Ha ezekről nem írsz, a' Szennyes okosok,
 Régiség hamvában pislogó Tüdosok
 Mind tudatlanságra átkozzák nevedet,
 És reves grapsákhoz lántzolják Lelkedet.
 Ha ezekről nem írsz, szólj hát a' Lélekrül
 Melynek a' Tudomány mind fenekére ül.
 Okoskodjál rólla szép eszetlenséggel,
 És hogy oktalan vagy, próbáld elmésséggel.
 Érzés, gondolat közt hányál határokat
 Hogy ne tehessenek egymásnak károkat
 Légy tüdos tudatlan; Lelket, érzéseket
 Köss egybe, 's pórászonn vezessed léteket.
 Mutasd meg hogy egyik másikához hol jut
 'S merre szolgál ettül amához bé [b jav.] az út.
 Gondolatot, érzést fűzz fel nagy pórékba,
 'S a' mi oda nem fér, zárd egy mély szuszékba.
 Vagy menj tanátskozni egy Itekáriussal
 Ki körül van rakva Kommentáriussal
 Melyeket az útas, mások is megnéznék
 Szépen megdítsérnek: meg helyre intéznek.
 Nyöszörögj vagy dünnyögj ott Fábritziussal,
 Szent Krisosztomussal, Náziánzénussal.
 Lambeciust, Kollárt tedd sorokra velek.
 Forgasd [as jav.] munkájokban árkusos Levelek.
 Ha szép írásikat szélyel el osztanák,
 Falusi nemesség számára ki adnák
 Tudós Leveleket tejes fazekakonn
 Olvashatnád, és a' kitört ablakokonn.
 Kevés ember van itt, ki ezt tanulhassa –
 Térdig érő könyvek! – Ördög sem olvassa.
 Menj tovább: Szedd össze mind a' szép Böltseket
 Tanúld meg sorjára kihirelt nevedet.
 Vedd [az első d tint.] elő munkájok: [:,-ből jav.] mutogasd másoknak
 Nevezd könyveiket a' nagy Tudósoknak.
 Ne fáraszszad magad a' sok olvasással
 Eleget tanulhatsz már ma a' hallással.

Ha [H jav.] kérdik, e' könyvben 's másban írva [besz.] mi vólt [kül.] <...>
 Fújd az órrod 's mondgy rá sületlen a própot
 Elég a' tenger könyv ha mind ott áll sorban;
 Nem lehet tanulni már az ember korban.
 Elég hogy te sok szép könyvet megszerezteél,
 És általa híres tudományú lettél
 Jobb egy hosszú cifra újj nevet szerezni
 Ezzel tudják szépen az embert Kendezni!
 Hányd fel Szelek közé a' keresetedet,
 'S Pótold ki Szép hanggal te is a' Létedet
 Minden érdem megvan, csak más neved legyen.
 Már ennek az elme felibe nem megyen.
 Hogy lehess még tudós igen könnyű móddal?
 Keveset vesződvén Lélekben magaddal.
 Add reá eszedet a' sok név gyűjtésre,
 Rakd boglyába őket és vidd a' törésre.
 Egyiknek értelmét tedd ki a' dologban:
 Bizonyítsd többekkel, de halgass magadban.
 Örökké csak [c jav.] azt írd, a' mit más megmondott
 És nevednek a' hír, ditsőséget adott.
 Tsak ezt bizonyíthatd, hogy sokat olvastál,
 Nem árt, életedben, ha semmit se mondtál.

Bessenyei György ezen tankölteménye három kötetből áll, melyet ő könyvnek nevezett; és minden könyv több kötésre van osztva, nevezetesen az egész mű áll nyolcz kötésből; minden kötés kevesebb és több szakaszra van osztva; az első kötés áll [á jav.] öt szakaszból, a' második: há<t>romból; [á a-ból jav.; rom besz.] a' harmadik: hatból; a' negyedik: ötből; az ötödik: ötből; – a' hatodik: ötből; a' hetedik: kettőből; és végre a' nyolczadik kötés négy szakaszból áll. A' szakaszok ismét több részre osztvák, nevezetesen:

Első kötés: Első Szakasz tartalma: Az ember mint csecsemő; gyermekkor; – Ifjú kor. Az örömmek keserve. Ember kor.

Második Szakasz – ” – : Az ember mint vad állat, vallás tudomány, mesterség nélkül. Testi gyengesége az embernek.

Harmadik Szakasz. – ” – : Az ember, mint tudomány és mesterség. Bálványozás a' pogányok közt. Fegyver, harcz, tanult, és mesterséges vérontás. Bujálkodás a' gyönyörködésben. Meg szakadhatatlanság a' gyönyörködésben. Tengeri kereskedés, hajókázás. Méltósága az emberi értelemnek! Irás, nyomtatás. Kincskeresés: veszte az erkölcsnek. Veszedelme a' tanálmánynak.

Negyedik szakasz: Az ember mint házi gond és cseléd vezér. Mezei mív 's annak régisége. A' mezei mívét könyvből tanulni nevettség. Jövedelem és költés. A' szolgálat bosszant. Vezérlő okosság. Erkölcs a' házi rendtartásban.

Ötödik szakasz: Az ember, mint igaz hadi vezér, és világdúló. Az igaz vezér, mennyei védelem. Halhatatlan győzedelme a' magyar nemzetnek. A' ki csak hirért hadakozik, ostroma az egeknek. –

Második kötés. Első Szakasz: Az ember mint múzsa, és szomorú bölcsesség. A' bölcsesség egész világi boldogságot nem adhat, de segít, különösen. Haszna a' tudománynak.

Második Szakasz: Az ember mint pártra hajlás és párt ütés. Párt ütés.

Harmadik Szakasz: Az ember mint öröme magának és keserve. Harag, irigység: veszte az életnek.

Harmadik kötés. Első Szakasz: Az ember mint a becsületnek rabja. Az ember mint világ fia. A' bölcs ítélet és szemérmesség rúgó tollai a' becsületnek. Az elrablott hir,név [!] becstelenség.

Második szakasz: Az ember mint szomszédjának bírása. –*

[lapalji jegyzet: * A' második szakasz föl van [v f-ből jav.] cserélve az elsővel; az első a' második és a' második az első]

Harmadik Szakasz: Az ember, mint józan okosság által való Isteni ismeret. A' hol értelem nincs, ott rend [r jav.] nem lehet. – Ellenvetések a' naturálistáknak, a' különös Isteni igazgatásra nézve, Pálnak, Péternek világi állapotjában.

Negyedik Szakasz: Az ember mint pogány, Istenének isméréiben.

Ötödik szakasz: Az ember, mint előre látás, vagy plánum. –

Hatodik szakasz: Az ember, mint barátság. Barátok közt a' szüntelen való látogatás unalom. Teljesítése e' szakasznak. (:próza:)

Negyedik kötés. Első szakasz: Az ember, mint hittűrő. Fanatizmus.

Második szakasz: Az ember, mint törvénybíró. Minden polgár köteles, a' hogy 's mivel teheti, közjóra dolgozni. Az igaz bíró kincs. A' rang, hivatal: tárgya az irigységnek. Pusztulás. Okosság a' hivatalban.

Harmadik szakasz: Az ember mint magában veszett vad természet. Természet, és mesterség; latba vetve.

Negyedik szakasz: Az ember mint uralkodásának külömbb, külömbb féle módja, és örökös szenvedés.

Ötödik szakasz: Az ember, mint változhatatlan erkölcs. Megátalkodás a' gonoszban. Korhely. Méreg, bolond indulat. Prédálás, vesztegetés. Fukarság, fősvényesség. A' testi szükség, ösztöne az értelemnek és uralkodik, mint érzés.

Ötödik kötés. Első szakasz: Az ember, mint polgári kötelesség, maga iránt való tartozás, és alku. – A' király és törvény. Haza-fiúság. Királyhoz való hívség. [s tint.] A' nemzet szereteti: <a'> maga szeretet. A' polgári engedelmességnek vallás az eredete. A' vallás el nem töröltethetik.

Második szakasz: Az ember, mint természet szerint való igazság, és szerzett törvény.

Harmadik szakasz: Az ember, mint família, és régi nemzettség. A' megnevesítő érdem: mindég parasztban terem. Az úri méltóság eredetire tér vissza, honnan származik. Az érdemetlenségnek érdeme. Becsi a' régi vérnek. A' parasztot a' méltóság bé nem fedheti. A' halandóságban egyenlőség van. A' halál minden bánatnak véget vet.

Negyedik szakasz: Az ember, mint magában meg különböztetett nemzet, és ország. Tárgya a' nemzetnek: A' nagy birodalom, ha szabad; dicsősséges; de örökké véres. Anya nyelv. – Tudomány. Magyar erkölcsi tulajdonság.* Hadi-sereg. Kereskedés. Kötés, – fogadás. Perelkedés. Pompa. Meg ismértető jele az alacsonyságnak. Emberség, – jóság. Nevelés. Erős test, és annak alkotása. Hadi mesterség, tudomány. Az érdem magában. Természet ajándéka. Gazdálkodó okosság. A' tudatlanság, ostora a' társaságnak. A' hit különbségét tünni kell.

Ötödik szakasz: Az ember mint országoló értelem. (:Folytatása az elébbi szakasznak.) A' föld népe első tárgy. Uralkodás az életem, halálom. A' földmivelő nép nem igazgathat, sem uralkodásra nem mehet. Birtok, Jövedelem a' polgárra nézve. A' hivatal érdemre tartozik. Ösztön nélkül a' természet pusztá. A' mezei mív, minden törvény alá zárt társaságnak fundamentoma. A' szegényt, sorsa jutalmazza. A' méltóságos sorsnak 's [!] vannak osztályba jutott mennykövei.

(:Róma, Mogol, Persa, Khína, mind fel fordúlt,
Ilion, Karthágo, Memfis hamvába fült.
Krézus, kintsei közt Solon után sóhajt – – –
Igy tsinálja a' sors, a' nagyoknak a' bajt. Bess.:) –

* Ezen cikkekcskét mutatóványképpen meg nem állhatom hogy ide ne irjam:

Ósi erköltsidet gyermek szokásokban
Ne temesd el, mert jók még azok magokban.
„Nemesi bátorság, szép áthatatosság,
„Tsenedes tűz, vitézség, és Józán okosság:
„Jámborság, emberség, szemérem, szelédesség
„Hallgató okosság, és nyájás Nemesség,
„Tsapodárság kívül fenn tartott barátság
„És durvaság nélkül való szép mulattság:
Mind olyan erköltsök, mellyeket tisztelhetsz
'S Elméddel táplálván véllek ember lehetsz.
Ha nints szép-erköltsöd, tsak Finfinista vagy,
Hijába a' gögöd, 's rongyos pompád, oly nagy.

Hatodik kötés. Első szakasz: Az ember, mint királyi [az első **i** í-ből jav.] tanács. Keserve a' hivatal méltóságának. Ki tett tárgya a' hibás miniszterségnek. Ösztön a' hivatalban, és tévedés. Tárgya, 's módja az igaznak. A' királyságnak fájdalma. Tévelygés a' tanult, és elrejtett elmék közt.

Második szakasz: Az ember, mint ijjesztő szegény. A' testnek keserve, keserves szüksége becsületet, erkölcsöt, érdemet megemészt. Az elszegényedés attól jön a' kit út. Az ember magában gazdagodik, és magában szegényedik.

Harmadik szakasz: Az ember, mint a' gondviselésnek tárgya.

Negyedik szakasz: Az ember, mint asszony.

Ötödik szakasz: Az ember, mint házassági hívség, és nételenség. Öröm, vigasztalás, méltóság – a' házasságban. – Nételenség, a' pusztaság és sivatag életben. Ellenvetés a' házasságban. Inség a' magános életben.

Hetedik kötés. Első szakasz: Az ember, mint Okosságának unalma, és örökös tudatlanság. Az emberi nemzet magát sem érti. Az okoskodás egy fájdalmat sem ölt el. Az ember, kezét öszve dugva: e' világot nézve és semmit sem értve. Lélek ismertet. Csak a' józan okosság egy átaljába való igaz lelki ismeret. Az akarat kéntelenség, szükségére nézve. A' nagy tudomány nagy fájdalom. A' jámborság, együgyűség, tudományt halad. Az együgyűség szivbül vigad. Az okoskodásából, vagy eszébül kiszorult élet némán gyönyörködik.

Második szakasz: Az ember, mint józan okosság, és lehető boldogság. (:Folytatása az elébbi szakasznak:). Uralkodó indulat. A' gonosz lélek egész világ kincsével sem lehet boldoggá.

Nyolczadik kötés.* [lábj.: * A' mutatvány versekben és e' nyolczadik kötésben az eredeti kézirat ortographiáját tartottam meg. SzF.] Első Szakasz: Az Ember, mint Törvénnyel szerzett Boldogság. A' Törvény által való Boldogság, tsak Törvényes Szabadság. Polgári, vagy Nemzeti Szabadság. Köz=bátorság.

Második Szakasz: Az Ember, tsendes Egek alatt. A' meg ért Értelemnek haszna, ideje. Az Emberi Hibáknak eltűrése. Tsendes tőrés.

Harmadik Szakasz. Az Ember, mint meg szikkadt Vénség, és halálának árnyéka. Végső pusztulása az Életnek. Mozgó Halál, utolsó Vénség. Szomorú Vigasztalás a' Halálban.

Negyedik szakasz: Az Ember, mint Lélek, és Halhatatlanság. Elindul a' Lélek önnön halhatatlansága után és a' Látásnak határából kitűnik. –

Ez a' három kötetes kézirat tartalma. Az első könyv legelején mindjárt azon cím után, mely itt is legelő áll, [, ;-ből jav.] van egy beszédecské az olvasóhoz; és „Világosítás vagy intező beszéd Géniumomhoz; ez két részre van osztva; elsőben foglaltatik: a' „Tudományok választása”, [az első **a** á-ból jav.] másodikban: „Eröltetés az erköltsben Tudományban.”

Az előbeszédet, és a „Tudományok választását” egész terjedelmében ide irtam. –

Végül megjegyzem: az egész három kötet éppen 60 tömött írasu negyedrért ivet tesz. –

1177. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. augusztus 9.)

K: MTAK Kt K 513/62. 2 csontszínű fol., **Csengery Antal** nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 188.

¹ **csakugyan elindultál s oly rögtön ide hagyál bennünket** – AJ 1860. aug. 6-tól aug. 9-ig volt Pesten: ld. 1860. aug. 10-i, Gyulaihoz (**1179.**) ill. Tompához (**1181.**) és 1860. szept. 14-i, Szabó Károlyhoz (**1195.**) írt levelét

² **Lapod iránt beszélvén Emichkel, [!]** – A SzF tervére vonatkozólag ld. AJ Csengerynek, **1138.** 1860. jan. 4.; Csengery AJ-nak, **1139.** 1860. jan. 12. és **1142.** 1860. febr. 2.; AJ Csengerynek, **1143.** 1860. febr. 7.; Csengery AJ-nak, **1145.** 1860. febr. 27. – Emich Gusztáv (1814–1869) az 1840-es évek elején alapította pesti könyvkereskedését; 1850-ben belépett az 1848-tól működő Eisenfels-nyomdába s 1852-től saját neve alatt folytatta azt. Könyvnyomda- és kiadóvállalatát 1868-ban az Athenaeum vette meg.

³ **cautiót** – óvadékot (lat.)

1178. Arany János – Csengery Antalnak (1860. augusztus 10.)

K: MTAK Kt K 513/82. és ad K 513/82<a>. A 2. fol. 1. oldalának jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: (**Az 1860 aug. 10. levélhez**). Az 1. fol. világoskék, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél. A 2. fol. csontszínű, 23,6x15,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 189–191. (kihagyásokkal); *AJLev* 484–486.

Válasz Csengery Antal 1860. aug. 9-i levelére (**1177.**)

¹ **Szerencsésen haza érkezvén** – pesti látogatásáról: 1860. aug. 6–9. (ld. AJ Gyulaiinak, **1179.** 1860. aug. 10.; Tompának, **1181.** 1860. aug. 10.; Szabó Károlynak, **1195.** 1860. szept. 14.)

² **első gondom vala feltenni a Helytartósághoz benyújtandó folyamodványnak vázlatát, mely ide zárva megy** – feltenni: írásba foglalni. Tekintettel arra, hogy Csengeryék e vázlat alapján, azt javítva és kibővítve adták be a folyamodványt, amely a rendőrségen át jutott el a Helytartósághoz (ld. Csengery AJ-nak, **1189.** 1860. szept. 4.), ezt a mellékletet nem tekintjük önálló levélnek.

³ **Belletrist.[ischer] Beobachter** – Szépirodalmi Figyelő (né.)

⁴ **Csináljatok valami Herkulesz-csizmát** – nagyméretű csizmát (az olympiai láb 0,3205 m, az attikai 0,308 m: a monda magyarázata szerint az olympiai stadionot Heraklész mérte ki; vö. még a Heraklész-kolosszusok nagyságával)

- ⁵ **Adieu!** – Isten veled! (fr.) – A Magyar Országos Levéltár K. k. Statthaltereii für Ungarn Elnöki iratai D 161 jelzet alatt tartalmazza AJ folyóiratkérelmét, az alábbi iratokkal:

An das hochlöbliche k. k. Statthaltereii-Präsidium zu Ofen

Bericht der k. k. Polizei-Direktion für Ofen-Pest

dt°. 5. September 1860 Z 3285/Pr

Gesuch des Johann Arany um die Bewilligung zur Herausgabe einer belletristisch-kritischen Zeitschrift unter dem Titel: Szépirodalmi figyelő

Zahl 3285/Pr

Hochlöbliches k. k. Statthaltereii-Präsidium! [a margón 2 Stück]

In dem beifolgenden Gesuche bittet der Gymnasial Professor in Nagy Kőrös, Johann Arany um die Bewilligung zur Herausgabe einer belletristisch kritischen Zeitschrift unter dem Titel: „Szépirodalmi Figyelő“ (: Belletristischer Beobachter) welche wöchentlich einmal erscheinen wird und unter seiner eigenen Redaktion die Förderung der schönen Literatur in ästhetischer Richtung zur Tendenz haben, daher nicht cautionspflichtig sein würde.

Der Concessionswerber ist von Szalonta in Biharer Comitatus gebürtig, 43 Jahre alt, hat seine Studien in Debreczin mit Auszeichnung im Jahre 1836 vollendet, wurde im Jahre 1840 Komitats Notär und im Jahre 1848 Professor am Gymnasium zu Nagy Kőrös, als welcher er auch 1853 durch das k. k. Unterrichtsministerium bestätigt wurde.

Laut der beiliegenden Note des Nagy-Köröser Stuhlrichteramtes vom 31 a. M. Z 476/pr liegt gegen denselben in politischer Hinsicht nichts Nachtheiliges vor.

Arany hat sich durch sein episches Gedicht „Toldi“ schnell im Lande bekannt gemacht und seine späteren Gedichte Murány ostroma, Katalin, Nagyidai czigányok werden unter die klassischen Werke der Jetztzeit gezählt, und haben Arany zum ersten Dichter in der heutigen ungarischen Literatur erhoben, demzufolge er auch zum Direktor des literarischen Vereins „Kisfaludy társaság“ gewählt wurde, als welcher er nun nach Pest zu übersiedeln genöthigt ist. Da derselbe auch ordentliches Mitglied der ungarischen gelehrten Gesellschaft ist und demnach als anerkannte literarische Autorität im Lande gilt: so kann hinsichtlich seiner Befähigung im Sinne des §. 12 der Preßordnung zur Leitung des beabsichtigten Unternehmens kein Zweifel obwalten und in Bezug auf die Persönlichkeit des Gesuchstellers überhaupt kein Anstand erhoben werden.

Was das nun zu begründende Unternehmen betrifft: so zählt die ungarische Journalistik zwar bereits mehr belletristische Blätter, als eigentliches Bedürfniß dazu vorhanden ist, demzufolge auch manches derselben nur ein kümmerliches

Dasein fristet; nachdem es sich aber in dem vorliegenden Falle um ein Organ für ästhetische Critik handelt, welches von der breitgetretenen Heerstrasse der Mitelmässigkeit weichend, eine höhere, die verflachte ungarische Belletristik ästhetisch bildende Richtung nach dem, dem Gesuche beiliegenden Programm einzuschlagen beabsichtigt: so glaubt man einem solchen Unternehmen nicht entgegen treten zu können und da überhaupt alle im § 10 der Preßordnung erfordernten Nachweisungen geliefert werden: so erlaubt man sich das Gesuch ehrfruchtsvoll zu befürworten.

Pest, am 5. September 1860.
Für den kk. Polizeidirektor

Worafka
k.k. Polizei Rath

Magyarul:

A nagytekintetű budai székhelyű Cs. és K. Helytartósági Elnökség számára
A Cs. és K. buda-pesti rendőrigazgatóság jelentése
Kelt 1860. szept. 5. Száma: 3285/Pr

Arany János kérvénye egy „Szépirodalmi figyelő” című szépirodalmi-kritikai folyóirat kiadását illetően

3285/Pr

Nagytekintetű Cs. és K. Helytartósági Elnökség! [a margón: 2 darab]

A mellékelt kérvényben a nagy-kőrösi gimnáziumi tanár, Arany János folyamodik egy „Szépirodalmi figyelő” című szépirodalmi kritikai folyóirat kiadásának engedélyezéséért, mely lap hetente egyszer fog megjelenni és Arany saját szerkesztésében a szépirodalom esztétikai irányú előmozdítását célozná, ezért nem lenne kaucióköteles.

Az engedélyért folyamodó a Bihar megyei Szalontán született, 43 éves, tanulmányait Debrecenben 1836-ban kitüntetéssel fejezte be, 1840-ben megyei jegyző és 1848-ban a nagykőrösi gimnázium tanára lett, mely utóbbi minőségében 1853-ban a cs. k. Oktatási Minisztérium is megerősítette.

A nagykőrösi szolgabírói hivatal aug. hónap 31-én kelt 476/pr számú jegyzete szerint személyével kapcsolatban politikai tekintetben semmi hátrányos tényező nem ismeretes.

Arany „Toldi” című epikus költeménye révén gyorsan ismertté vált az országban. A későbbi Murány ostroma, Katalin, Nagyidai cigányok című verseit a jelenkor klasszikus költeményei közé számítják s ezek Aranyt a mai magyar irodalom első költőjének rangjára emelték, aminek nyomán a „Kisfaludy társaság” nevű irodalmi egyesület igazgatójává is választották, s ekként most Pestre kell köl-

töznie. Mivel Arany ugyanakkor a magyar tudományos akadémia rendes tagja és eszerint az ország elismert irodalmi tekintélyének számít: nem fér hozzá kétség, hogy a sajtórendelet 12. paragrafusának értelmében alkalmas a tervezett vállalkozás vezetésére és semminemű aggály nem merül fel a kérvényező személyiségét illetően.

Ami a most alapítandó vállalkozást illeti: Magyarországon ugyan máris több szépirodalmi lap létezik, mint amennyire tényleges igény van, aminek következtében néhány közülük nyomorúságosan tengődik; mivel azonban jelen esetben olyan folyóiratról van szó, amely az esztétikai kritika orgánuma lenne, amely a középszerűség szélesre taposott hadiútját elhagyva, a kérvényhez csatolt program szerint az ellaposodott magyar szépirodalmat esztétikailag kiművelő irányt venni szándékozik: úgy gondoljuk, hogy nincsen ok akadályt gördíteni egy ilyen vállalkozás elé és mivel a kérvényező a sajtórendelet 10. paragrafusában megkövetelt összes bizonyítvánnyal rendelkezik, tiszteletteljesen bátorkodunk kérvényét támogatni.

Pesten, 1860. szeptember 5-én
A cs. k. rendőrigazgató számára

Worafka
cs. k. rendőrtanácsos

ad 3693/pr. 60. St.

A tervezett „Szépirodalmi Figyelő” (: Belletr.[istischer] Beobachter:) programja.

Megjelenik e lap hetenként egyszer.

Czélja: A magyar szépirodalom (: művészet és költészet:) aesthetikai fejlődését előmozdítani. Eszközli e cél a lap:

1.) Elméletileg: aesthetikai értekezések, hosszabb, rövidebb tájékozások, fejtegetések által.

2.) Gyakorlatilag: a) Szépirodalmi (: prózai és verses:) dolgozatok [t t-től emend.] közlése által.

b.) Szépirodalmi, úgy hazai, mint külföldi, termékek egyszerű, vagy bírálatos ismertetése által.

c.) Bármely irodalmi jelenség méltatása által, a mennyiben az aesthesis [az első s t-től emend.] körébe esik.

d.) Az által hogy a hazai irodalmi, főleg szépirodalmi intézetek – minő a Kisfaludy társaság – működését folytonos figyelemmel kísérendi; valamint a költészettel kapcsolatban álló rokon művészetekre is alkalmilag kiterjeszkedik.

e.) Czeljaira, ha mikor szükségesnek látja, a képző [z jav.] és hangzó művészetek segélyét is igénybe veszi.

f.) Rövid napi híreket is közöl, a bel- és külföldi társas élet, de leginkább az irodalom és művészet köréből.

1179. Arany János – Gyulai Pálnak (1860. augusztus 10.)

K: MTAK Kt K 513/178. Arany László kék ceruzás zárójeli. 2 csontszínű fol. nyomattal, 23,7x15 cm. 1–2. 1. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 311–312. (kihagyásokkal); *GyPLev* 370. 423.; *AJLev* 486–487.

¹ **Ma indítom útnak folyamodványomat a budai helytartósághoz egy szépirod. lap iránt** – ld. a Csengerynek ugyanaznap írt levél 2. és 5. jegyzetét (1178.)

² **Sept. végéig semmi esetre nem költözöm** – AJ 1860. október 2-án már Pesten volt (Voinovich 1938. 3.)

³ **October 1^{én} adni akarnám a lapot, ha el nem késik az engedély** – a SzF első száma 1860. nov. 7-én jelent meg

⁴ **Mi köt téged ahoz az állomáshoz** – állomáshoz: álláshoz; Gyulai magyart és latint tanított a kolozsvári református teológián

⁵ **Ipad örömmel nyugodnék már meg körötökben** – Szendrey Ignác

⁶ **Szabó Károlynak mondd meg, hogy vettem F.[arkas] B.[alázs] által igen kedves, igen szép és jó levelét** – ld. Szabó Károly Kolozsvárról, 1860. aug. 4-én írt levelét (1171.)

⁷ **A vasuton adta kezembe hétfőn, azóta Pesten valék, tegnap jöttem haza** – AJ 1860. aug. 6-tól (hétfőtől) aug. 9-ig (csütörtökig) volt Pesten (ld. Tompának, 1181. 1860. aug. 10. és Szabó Károlynak, 1195. 1860. szept. 14.)

1180. Arany János – Szász Károlynak (1860. augusztus 10.)

K: MTAK Kt K 513/574. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **9**. Csontszínű fol. koronás nyomattal, 23,6x15 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 328–329.

¹ **Alea jacta est** – A kocka el van vetve (lat.); Julius Caesar szavai, mikor i.e. 49-ben átlépte a Rubicont Felső-Itáliában és megkezdte a polgárháborút

² **Ma indul folyamodványom a budai helytartósághoz egy szépirod. lap iránt** – ld. a Csengerynek ugyanaznap írt levél 2. és 5. jegyzetét (1178.)

³ **Ecce!** – Íme! (lat.)

⁴ **„bis dat, qui cito.”** – kétszer ad, ki gyorsan ad (lat.); Publius Syrus szentenciájából lett középkori szállóige

⁵ **in infinitum** – a végtelenségig (lat.)

1181. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. augusztus 10.)

K: MTAK Kt K 513/1151. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol., nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 23,6x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: *AJLI* I. 488–490. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1860. aug. 4-i levelére (1172.)

¹ **Úgy látszik, hogy „Allah” messzebb tette előlem a „darab kenyeret[?]”** – ld. Tompa AJ-nak, **1155.** 1860. máj. 17.

² **consistoriumból** – az egyházi tanácsból (lat.)

³ **subsistentiámat** – tartózkodásomat (lat.)

⁴ **De szándékunk a társaságot szélesb alapra helyezni, részvényeseket toborozván, mint a Sz. Istv.[án] Társaságnál, – és 3–4 forint évi befizetésért bizonyos mennyiségű könyvet adván az illetőknek; a Kisf. t. kiadványait** – Az 1860. aug. 1-jén tartott ülésen kinevezett bizottság – amelynek AJ, Csengery, Greguss, Kemény, Salamon és Tóth Kálmán voltak tagjai – a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve szerint azt javasolta, hogy „minél többen lépjenek 100–100 forinttal a társaság alapítói közé”, mások pedig „mint régebben, három-három éven át 4–4 ftal mozdítván elő a társaság kiadásait, legyenek a Kisfaludy-társaság pártolói. Ezek [...] egyelőre évenként 60 ívnyit kapnak a társaság könyvkiadásáiból”.

⁵ **fixum** – állandó (lat.)

⁶ **procentjei** – százalékos részesedései (lat.)

⁷ **NB. e procentek, már létező határozat szerint, [...] a befizete[te]tt részvényekből, brutto, vonatnának le** – A fellebbezett javaslat folytatásában az igazgató „fizetéseiül a bizottság 800 ft rendes évdíjt, a 60 ívnyi vállalat összes jövedelméből pedig az első ezer ft után 5, azután minden további száz ft után 15 százalékot ajánl.” Az előterjesztést az 1860. szept. 27-i ülés hagyta jóvá.

⁸ **Ez egy szépirod. lap kiadása, melyért most küldöm a folyamodványt** – ld. a Csengerynek ugyanaznap írt levél 2. és 5. jegyzetét

⁹ **képeskedő** – képeket tartalmazó

¹⁰ **állomás** – állás

1182. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. augusztus 15.)

K: MTAK Kt K 513/520. A 2. oldalon, a levél szövege után AJ írásával, fekete ceruzával: **Szász K** [egyb.]. Csontszínű fol., 23x14,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 329–330. (kihagyással)

Válasz AJ 1860. aug. 10-i levelére (1180.)

¹ **Két eredeti s két fordítás az egész summa. Mind két párból egyiket egyiket [!] <> vedd el, a másikat küldd vissza** – AJ a következő kettőt választotta: *A férfi*

(SzF I. 2. sz. 1860. nov. 14. 25.) és *Bivar* (Hugo V. *Légende des Siècles*) (SzF I. 7. sz. 1860. dec. 19. 104.)

- ² **egy eredetivel tartozom az Akademia könyvének** – Szász Károlynak három verse jelent meg a *Magyar Akademia* könyvében (szerk. Ormódi Bertalan. Pest, 1860. I–II.): *Az ifju* (I. 30–32.), *A jó tündér* (I. 110–112.) és *Hunyadi László* (II. 62–67.)
- ³ **Egy fordítást pedig ígértem a Nóvilágnak** – Victor Hugo: *Veni, vidi, vixi* („*Lyrarai aloék*”). Növ 1860. 44. sz. okt. 28. 696–697.
- ⁴ **Renán (az akademia külföldi tagja) igen jeles könyvet írt a Salamon énekek énekéről** – Ernest Renan (1823–1892): *Le Cantique des cantiques* (1860)
- ⁵ **Nem volna-e célszerűbb, ha a Kisf. Társ. a Shakspeare fordítás ügyét szép szerével átvenné Tomorytól?** – ez így is történt: ld. AJ Tomorinak, **1196.** 1860. szept. 26. előtt és Tomori AJ-nak, **1197.** 1860. szept. 26.

1183. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1860. augusztus 20.)

K: MTAK Kt K 513/142. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. SM nyomattal, 21,8x14,2 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *AJLI* II. 312–313.; *GyPLev* **372.** 425–426.

Válasz AJ 1860. aug. 10-i levelére (**1179.**)

- ¹ **Octoberben Pestre megyek** – Ld. Gyulai feleségéhez írt levelét (Pest, 1860. okt. 16. *GyPLev* **375.** 428–429.): apósával találkozott, látta újonnan épült házát, s felkereste Szendrey Júliát és Horvát Árpádot is. „Ugy látszik – írja – Julia megfontolta a dolgot s nem látja idejét a szakításnak.”
- ² **részint hogy már valahára beköszöntsek az akademiába** – Gyulai akadémiai székfoglalóját 1860. okt. 29-én tartotta meg
- ³ **Remélem, hogy ekkor egyelőre legalább egy pár költeményt és novellát [!] vihetek föl lapod számára** – a SzF 1860-ban Gyulai *Katona és Bánkbánja* [!] c. akadémiai székfoglalójából közölt mutatványt (1. sz. 1860. nov. 7. 5–9.), a költemények között *A valódi élv* (*Goethe után*) (6. sz. 1860. dec. 12. 88.) jelent meg
- ⁴ **Csengery nem rég bár elég gyöngéden visszautasította egy hosszabb kritikai cikkemet s nem sok kedvet mutatott, az Erdélyi cikkei vagy Salamon Petőfi bírálatát [!] ellen kiadni tölem valamit** – Jósika Miklós *Regény és regényítészet* (Pest, 1859) c. röpiratának bírálatát: *Néhány szó a kritikáról*. SzF I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276. – Erdélyi cikkei: *A legújabb magyar lyra*. BpSz 1859. 5. köt. 211–232., 6. köt. 99–154., 335–355. és Erdélyi 1991. 298–381. – Salamon Petőfi-bírálatát: *Petőfi Sándor újabb költeményei 1847–1849*. BpSz 1858. IV. köt. 502–516., 1859. V. köt. 288–306. és Salamon 1889. I. 179–236.
- ⁵ **ipam** – Szendrey Ignác (ld. Gyulai AJ-nak, **994.** 1858. ápr. 9.)

- ⁶ **Aztán nőmnek testvére és sógora van** – Szendrey Júlia és második férje, Horvát Árpád (ld. Gyulai AJ-nak, **994**. 1858. ápr. 9.)
- ⁷ **állomásra** – állásra
- ⁸ **Ha akadna egy kis biztos állomás, legalább 500 fr. fizetéssel tüstént elmennék** – Szendrey Ignác 1861 nyarán Pesten házat vett Gyulaiéknak, amelynek hasznosbérére is anyagi támogatásként szolgált; Gyulai ígéretet tett neki, hogy egy éven belül Pestre költözik (Gyulai Csengerynek, 1861. júl. 17. *GyPLev* **375**. 448.), amire 1862. jún. 28-án sor is került. Első pesti állásai: a SzF segédszerkesztője, a Magyar Írók Segélyegyletének titkára és a pesti református gimnázium tanára.
- ⁹ **consistoriumra** – egyházi tanácsra (lat.)

1184. Arany János – Szász Károlynak (1860. augusztus 27.)

K: MTAK K K 513/575. Az 1. oldalon baloldalt fent, fekete ceruzával: **10**. 2 csontszínű fol. koronás nyomattal, 23,6x15 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 330–332.; *AJLev* 488–490.

Válasz Szász Károly 1860. aug. 15-i levelére (**1182.**)

- ¹ **Választék pedig egy fordítást, mely eposziabb s egy eredetit, mely lyraibb – A férfi** (SzF I. 2. sz. 1860. nov. 14. 25.) és *Bivar* (*Hugo V. Légende des Siècles*) (SzF I. 7. sz. 1860. dec. 19. 104.)
- ² **felsütném** – megréfném
- ³ **Lapom aethetico–critico–belletristicus valami akarna lenni** – esztétikai–szépirodalmi–kritikai (lat.-fr.); ld. AJ Csengerynek, **1178**. 1860. aug. 10.
- ⁴ **azt mondom, mint Socrates a kicsiny házra: bárcsak ezt tölthetném meg „jó barátokkal”** – „Barátod sok lehet, de hűséges kevés. / Kicsiny hajlékát építette Socrates / (Hírét elérve, vállalnám halálnemét, / Csak hamvaimban engem is becsüljenek), / Így szólt hozzá egy ácsorgó (szokott eset): / »Nagy ember vagy, és mégis szűk viskót rakatsz?« / »Bár meg tudnám igaz baráttal tölteni.« Phaedrus: *Socrates a barátokról* (III. IX.), Terényi István fordítása.
- ⁵ **A képeskedést** – a képillusztrációkkal élést
- ⁶ **De az olyat kerülöm, mit péld. a boldogult „Szépirod. Közl” [!] tett, hogy <péld.> Tizianról ivekre terjedő biographiát kapott a magyar publikum <> hetekig! egyebet semmit** – r. (Planche Gusztáv után): *Tizian élete és művei*. SzépirodKözl 1859. 28. sz. ápr. 7. 433–435.; 29. sz. ápr. 10. 451–454.; 30. sz. ápr. 14. 465–466.; 31. sz. ápr. 17. 481–484.; 32. sz. ápr. 21. 500–503.; 34. sz. ápr. 28. 533–534.; 36. sz. máj. 5. 566–567.; 38. sz. máj. 12. 593–598.; 39. sz. máj. 15. 609–611.; 40. sz. máj. 19. 625–627. – Tiziano Vecelli da Cadore (1477–1576)

- ⁷ „**svaviter in modo, fortiter in re.**” – szelídebben a kivitelben, erősebben a tárgyban (lat.); Claudio Acquaviva: *Industriae ad curandos animae morbos*, 2. 4. nyomán szállóigévé vált kifejezés
- ⁸ **A Kisf. Társaság Sh. fordítását átveheti-e, nem tudom** – ld. AJ Tomorinak, **1196.** 1860. szept. 26. előtt és Tomori AJ-nak, **1197.** 1860. szept. 26.
- ⁹ **Toldynak van egy kedvencz gondolatja, hogy adjuk az egész Shakspeart prózában; mert a németek is úgy adták először** – Wieland (1733–1813) Shakespeare-fordítása 1762 és 1766 között, az Eschenburgé (1743–1820) 1775 és 1777 között jelent meg. Toldy ezt az elképzelést a Kisfaludy Társaság 1860. aug. 1-jei ülésén adta elő.

1185. Arany János – Léway Józsefnek (1860. augusztus 28.)

K: MTAK Kt K 513/350. 2 csontszínű fol. koronás nyomattal, 23,7x15 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 600.)

M: *AJVM* IV. 465–466.; *AJLev* 490–491. (Kéziratos másolat: Voinovich V. 15–17.)

¹ **subsistálhassak** – tartózkodhassak (lat.)

² **Aesthetico-critico-belletristicus** – esztétikai-kritikai-szépirodalmi (lat.-fr.); ld. AJ Csengerynek, **1178.** 1860. aug. 10.

³ **Olyan vers, mint a Színházi lapban jött, nagyon megjárná nekem** – Léway: *Álom és ébredés* (MSzinhL 1860. 29. sz. júl. 14. 230.) és *Emlékhangok Kazinczy Gábornak* (uo. 1860. 34. sz. aug. 18. 271.)

⁴ „**svaviter in modo, fortiter in re.**” – ld. AJ Szász Károlynak, **1184.** 1860. aug. 27.

⁵ **Én a Széch.[enyi] verssel vesződöm** – a *Széchenyi emlékezete* cíművel

1186. Salamon Ferenc – Arany Jánosnak (1860. szeptember 1. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Csengery Antalnak, **1187.** 1860. szept. 1.: „Folyamodásom, mint Salamon írja, már be van adva’, de nem tudom, mikor szabadul ki a bureau- vagy graphokratia körmei közül.”; „Ezuttal Salamonnak is akartam írni: de minthogy az ő levele csak passiv elolvasást s tudomásul vételt kívánó, nem lévén arra mit felelnem, abbahagyom. Köszönts és köszönd nevemben a szives tudósítást.” Ld. még AJ Csengerynek, **1178.** 1860. aug. 10. és Csengery AJ-nak, **1189.** 1860. szept. 4.

1187. Arany János – Csengery Antalnak (1860. szeptember 1.)

K: MTAK Kt K 513/83. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 sept. 1.** 2 csontszínű fol., nyomattal, 23,5x15,1 cm. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 191–192. (kihagyással)

- ¹ **a bureau- vagy graphokratia** – hivatalnok- vagy iraturalom (fr., gör.)
- ² „**plena sessiókat**” – teljes üléseket (lat.)
- ³ **vasárnap, különben sem lévén szerkesztés, megtarthatnók az első ülést** – Az 1860. aug. 1-jei ülés jegyzőkönyve szerint „Toldy Ferenc elnöklete mellett AJ, Csengery Antal, Greguss Ágost, b. Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc és Tóth Kálmán tagokból álló bizottságot nevezett ki, melynek tiszte leszen a művelés alá veendő tárgyakra, megindítandó munkálatokra, életbeléptetendő vállalatokra, a szükséges anyagi alap megszerzésére s biztosítására, ugyszintén az ezentúl több dologgal terhelt hivatalnokok fizetésére nézve is részletes, kimerítő tervet készíteni s ezt a társaságnak f. é. sept. 27dikén tartandó ülésén beadni”. Ennek a bizottságnak az első üléséről van szó, amely azonban nem szept. 9-én, hanem később gyűlt össze; jelentése szept. 26-án kelt (vö. AJ Csengerynek, **1193**. 1860. szept. 7.)
- ⁴ **ezért Brassay baraczkot adna, hogy lehet fel merülni** – vö. „ránk nézve főleg az képviseli a gondviselést, – vagy, Brassaiként, viseli a gondv.[iselés] képét” (AJ Ercseynek, **1096**. 1859. aug. 15.)
- ⁵ **mert ha, a mit beszéltünk, nem menne keresztül** – ez a Kisfaludy Társaságbeli évi 800 forintnyi fizetés és a könyvkiadásból származó juttatás, amelyet a bizottság a Kisfaludy Társaság 1860. szept. 27-i ülésén terjesztett elő (AJ Csengerynek, **1178**. 1860. aug. 10.)
- ⁶ **prospectusok** – kilátások (lat.)
- ⁷ **nehogy T.[oldy] úr elfeledje az új „Szabályokat”: mert a nélkül egy lépést sem lehet tenni** – Már az 1860. aug. 1-jei ülésen – amelyen AJ még nem volt jelen – szóba kerültek a „legújabbban megerősített alapszabályok”, amelyek értelmében, mint az a jegyzőkönyvben olvasható, „a megválasztott tisztviselők az elnök [Eötvös], helytartó elnök [Toldy] és igazgató [AJ] jóváhagyás végett a cs. k. főkormányzósághoz” fölterjesztendők. Ld. *A Kisfaludy-Társaság 1860. nov. 22-dikén helybenhagyott alapszabályai*. KisfTÉ ÚjF I. 1860/2–1862/3 Pest, 1868. 52–59.

1188. Lévy József – Arany Jánosnak (1860. szeptember 2.)

K: MTAK Kt K 513/310. 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 22,8x14,2 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich V. 19–23.)

Válasz AJ 1860. aug. 28-i levelére (**1185**.)

¹ **belletristicus** – szépirodalmi (fr.)

² **vállalatod** – vállalkozásod

³ **az utilét a dulcéval** – a hasznosat a kellemessel (lat.): „Osztatlan tetszést az arat, mi a hasznosat, édest / jól elegyítve tanít, s közben komoly élvezetet nyújt.” (Horatius: *Ars poetica*, Muraközy Gyula ford.)

- ⁴ **cadentiával és cadentia nélkül** – mértékkel (azaz versben) és mérték nélkül (azaz prózában)
- ⁵ **Épen tegnap írt nekem néhány sort** – a levél nem szerepel a *TML*-ben
- ⁶ **Titus Andronicus fordítását valahára bevégeztem** – ld. Lévay AJ-nak, **1110**. 1859. szept. 21.
- ⁷ **Tomori, ugy látom, hallgat** – vö. AJ Tomorinak, **1196**. 1860. szept. 26. előtt és Tomori AJ-nak, **1197**. 1860. szept. 26.

1189. Csengery Antal – Arany Jánosnak (1860. szeptember 4.)

K: MTAK Kt K 513/61. Arany László kék ceruzás zárójeli. 2 csontszínű fol., Csengery Antal nyomattal. 22,1x14,3 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: *AJLI* II. 192–193. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. szept. 1-jei levelére (**1187**.)

- ¹ **Toldyval közöltem leveled tartalmát, s ő ígérte, hogy vasárnapra (9-kére) összehívja a bizottságot** – A Kisfaludy Társaság 1860. aug. 1-jei ülésén kinevezett bizottság első üléséről van szó, amely nem szept. 9-én, hanem később gyűlt össze. Vö. AJ Csengerynek, **1187**. 1860. szept. 1. 3. jegyzet és **1193**. 1860. szept. 7.
- ² **A mi a lap dolgát illeti: ez iránt már rég benyújtók a folyamodványt** – ennek anyagát ld. AJ Csengerynek, **1178**. 1860. aug. 10. 5. jegyzet
- ³ **szolgabíróval** – a főszolgabíró helyettesével és segédjével, aki a járás közigazgatásának bíraskodási hatáskörrel is rendelkező irányítója volt
- ⁴ **fungálnia** – eljárnia (lat.)
- ⁵ **instrualva** – felszerelve (lat.)
- ⁶ **október elsején nem lehet felolvasást tartania, mivel akkor két hónapig meggyült tárgyak fölött kell összes ülést tartani** – 1860. „*oct. 1.* öszves ülés volt, melyben *Kerkapoly Károly* pápai tanár foglalta el mint új lev. tag, székét az emberiség fajokülönbségeiről értekezve.” (ÚMM 1860. II. 449.)

1190. Arany János – Heckenast Gusztávnak (1860. szeptember 6.)

K: Elveszett

M: Schöpflin 1938. 88.

- ¹ **bureaujában** – irodájában (fr.)
- ² **rátába** – fizetési részletbe (ol., né.)
- ³ **Ugyanakkor az első rátából még nem nyugtatványozott összegről is adhatok írást, és talán egyéb tárgyról is értekezhetünk** – A Heckenasttal kötött szerződés szövegét és a fennmaradt nyugták időpontját és ellenértékét ld. AJ 1858. ápr. 25-án Heckenastnak írt levelének (**1003**.) jegyzetében: eszerint AJ 1860. szept. 18-án 157.50 ftot vett fel; bizonyára a SzF kiadási feltételeiről is tárgyaltak.

1191. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. szeptember 6.)

K: MTAK Kt K 513/1000. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 sept 6.** Arany László kék ceruzás zárójelei. A két zárósort kivéve idegen kéz írása. 2 csontszínű fol., 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* II. 199–200. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. aug. 10-én írt levelére (**1181.**)

¹ **Pár nap alatt útnak indítom** – ez *A repkény*, a SzF-ben közölt első vers (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 9–10.)

1192. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. szeptember 6. és 27. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tompa AJ-nak, **1191.** 1860. szept. 6.: „A versnek utolsó strofáját gyötröm, gyötröm mondom mert ilyen állapotban hogyan lehetne másképp? Igen akartam számodra valami jót, s így bizton számíthatsz rá hogy lehetőleg rossz lesz. Pár nap alatt útnak indítom.” AJ Tompának, **1198.** 1860. szept. 29.: „A verset megkaptam, és köszönöm”. – *A repkény* c. verset AJ a SzF első számában közölte (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 9–10.)

1193. Arany János – Csengery Antalnak (1860. szeptember 7.)

K: MTAK Kt K 513/84. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 sept 7.** 2 csontszínű fol., koronás nyomattal, 23,7x15 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *AJLI* II. 193–194.

Válasz Csengery 1860. szept. 4-i levelére (**1189.**)

¹ **akkor találkoztam az itteni szolgabíróval, ki mondá, hogy épen az nap küldötte vissza folyamodványomat, mely vélemény adás végett hozzá le volt utasítva** – a szolgabíró neve: Radácsy Frigyes; vö. Csengery AJ-nak, **1189.** 1860. szept. 4.

² **stál** – vesztegel (lat.)

³ **nem tűztem volna 8-dikra időt az összeülésre** – AJ 1860. szept. 1-jei, Csengerynek írt levelében (**1187.**) arra kérte Toldyt, hívja össze szept. 9-re az ő elnököletével működő bizottságot (AJ, Csengery, Greguss, Kemény, Salamon és Tóth Kálmán részvételével) a Kisfaludy Társaság működésére vonatkozó terv első megbeszélésére. Nem ekkor, hanem szept. 15. és 18. között volt Pesten; ld. AJ Heckenastnak, **1190.** 1860. szept. 6. 3. jegyzet és Szabó Károlynak, **1195.** 1860. szept. 14.

⁴ **expeditiója** – kiadása (lat.–fr.)

1194. Arany János – Csengery Antalnak (1860. szeptember 11.)

K: MTAK Kt K 513/84/a. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával **1860 sept 11.** 2 csontszínű fol., koronás nyomattal, 22,9x15 cm. 1. levél, 2–4. üres.

M: *AJLI* II. 195. (kihagyással)

¹ **Napját nem tudom, de a héten bizonynyal** – AJ szept. 15. és 18. között volt Pesten

² **Ugyan jó hogy elhalasztottam a fölmenést** – ld. AJ Csengerynek, **1193.** 1860. szept. 7.

1195. Arany János – Szabó Károlynak (1860. szeptember 14.)

K: Kolozsvár, Archiva Istorică a Filialei Cluj a Academiei RPR, Szabó Károly-Corespondență; MTAK Mikrofilmtár A. 293/I. koll. 11. A 4. oldalon pecsét: **ERD. NEMZ. MÚZ. LEVÉLTÁRA Szabó Károly levelei.** 1–4. levél

M: Gyalui 1891. 3.; Szabó 1959. 100–102.; *AJLev* 491–493.

Válasz Szabó Károly 1860. aug. 4-i levelére (**1171.**)

¹ **Épen vasúton valék, Pest felé menőben** – 1860. aug. 6-án (vö. AJ Gyulainak, **1179.** 1860. aug. 10.)

² **állomás** – állás

³ **philantrop** – emberbarát (gör.)

⁴ **neki kell úsznom a Rubicónak** – vö. Caesar ad Rubiconem: lat. szállóige; magyarul: Caesar Rubiconnál, azaz valamilyen fontos elhatározás előtt

⁵ **A lemondást ugyan még ez napig sem adtam itt be** – a Nagykőrösi Ref. Egyháztanáchoz írt levél dátuma: 1860. szept. 20. (*AJÖM* XIII. **138.** 207–208.) Fogalmazványát ld. MTAK Kt K 513/1327.

⁶ **consistorium** – egyházi tanács (lat.)

⁷ „**exoffo**” – hivatalból (lat.)

⁸ **collegatusból** – tantestületből (lat.)

⁹ **Deák, Szarka többnyire rustikál** – Szarka Mihály (1832–?): 1855-től 1874-ig a nagykőrösi gimnázium tanára (vö. *AJÖM* XVI. 1198.); rustikál: vidéken van, fázik (lat.)

¹⁰ **az én Gyulámmal** – Szabó Károly fia, Gyula AJ keresztfia volt (vö. Szabó Károly AJ-nak, **1297.** 1861. ápr. 5.)

¹¹ **Palinak mondd meg, hogy levelét kaptam** – az 1860. aug. 20-it (**1183.**)

1196. Arany János – Tomori Anasztáznak (1860. szeptember 26. előtt)

K: Elveszett. – Utalás: Tomori AJ-nak, **1197.** 1860. szept. 26.: „A Shakespeare-fordítás ügyében sietek válaszolni, hogy leveletem, ha szükségesnek látod, már a hol-

napi Kisfaludy-társasági gyűlésben felhasználhasd.” Vö. még Szász Károly AJ-nak, **1182.** 1860. aug. 15.

1197. Tomori Anasztáz – Arany Jánosnak (1860. szeptember 26.)

K: Lappang

M: r. 1908. 230–231.

Válasz AJ 1860. szept. 26. előtt írt levelére (**1196.**)

¹ **A Shakespeare-fordítás ügyében sietek válaszolni, hogy levelemet, ha szükségnek látod, már a holnapi Kisfaludy-társasági gyűlésben felhasználhasd** – A Kisfaludy Társaság 1860. szept. 27-i ülésének jegyzőkönyve szerint (amelyen Eötvös József elnökölt és AJ, Csengery, Greguss, Jókai, Kemény, Kuthy, Lukács, Salamon, Szalay, Szász Károly, Székács, Szigligeti, Toldy, Tóth Kálmán, Tóth Lőrinc és cs. k. biztosként Csernyus helytartósági tanácsos vett részt), „Előterjesztvén Tomori Anasztáz úrnak Arany János igazgatóhoz intézett levele, melyben Shakspeare magyar fordításának s e fordítás kiadásának költségei előlegezését elvállalva, a kiadás tiszta jövedelmét pedig a Kisf.-társ.nak ajánlva, szellemi hozzájárulásra s a fordítások közrebocsátására a Kisf.-társ.ot kéri föl: e hazafias ajánlatot a társ. köszönettel fogad s Arany János, Csengery Antal, Jókai Mór, Lukács Móricz, Szász Károly és Szigligeti Eduard tagokból álló bizottságot nevez ki, melynek föladata lesz a magyar Shakespeare-kiadás alaprajzát elkészíteni s a foganatosítás módjára nézve javaslatát a társ.-nak legközelebbi rendes ülésében (oct. 25dikén) előterjeszteni.”

² **Winter Tale** – *Téli rege*

1198. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. szeptember 29.)

K: Elveszett

M: Bessenyei 1892. 135–136.; *AJLev* 495–497.

Válasz Tompa 1860. szept. 6-i és szept. 6–27. közötti levelére (**1191.** és **1192.**)

¹ **A verset megkaptam, és köszönöm** – Tompa: *A repkény* (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 9–10.)

² **expeditio** – továbbítás (lat., fr.)

³ **fixumot** – állandó fizetést (lat.)

⁴ **procentot** – százalékos részesedést (lat.)

⁵ „**földiekkel játszó égi tünemény**” – Csokonai: *A' Reményhez*

⁶ **hogya az akadémiai nagygyűléskor már helyben lehessek** – a Széchenyi-gyász-ünnepély 1860. okt. 13-án volt, az MTA ünnepélyes közülésének második napján

⁷ **apropos** – most jut eszembe (fr.)

⁸ **Jakabkor** – júl. 25-én

⁹ **A Szénatér közelében van az (a kálvinista embernek ott dukál)** – a mai Kálvin tér; az utalás az ottani ref. templomra vonatkozik

- ¹⁰ **három pipa útca** – a mai Erkel utca
¹¹ **policzey-amt** – rendőrőrszoba (ném.)
¹² **excellens** – kitűnő (lat.)
¹³ **Széchenyi-versem kész** – *Széchenyi emlékezete* (vö. Csengery AJ-nak, **1153.** 1860. ápr. 18.; AJ Csengerynek, **1154.** ápr. 23.; AJ Toldynak, **1157.** máj. 26.)
¹⁴ **Lévay Józsit választák helyemre, de nem hiszem, hogy elfogadja** – Lévay nem fogadta el a megválasztást és Miskolcon maradt: ott tanított szülei közelében, akik 1892-ig éltek, Sajószentpéteren (ld. Porkoláb 2001.)
¹⁵ **utcunque** – akárhogyan is (lat.)

1199. Vadnay Károly – Arany Jánosnak (1860. október)

K: MTAK Kt K 513/1240. A 4. oldalon AJ írásával, fekete ceruzával: **Figyelő.** 2 csontszinű fol. **Vadnai Károly** nyomattal, 22,9x14,1 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

T. cz.

Arany János úrnak.

Pest.

Piros pecsét **VK** felirattal. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 668.)

M: Kiadatlan

- ¹ **1860. október** – AJ 1860 október legelején költözött Pestre (ld. AJ Tompának, **1198.** 1860. szept. 29.); Vadnay említett regényének megjelenését (*A kis tündér* I–II. Pest, 1860.) már hírül adja a SzF első száma (1860. nov. 7. 16.) – A SzF I. évfolyamában a következő művei jelentek meg: *Ilona. Par M-me Eiluj Nixarpa. Paris. 1860.* (16. sz. 1861. febr. 20. 246–248., 17. sz. febr. 27. 263–265.); *Az Überall kisasszonyok. Kisvárosi életképek.* (31. sz. 1861. jún. 6. 490–494., 32. sz. jún. 13. 506–510.)
- ² **Semmit sem sajnálok jobban, mint hogy önnek megtisztelő soraira rögtön egy beszélyfélével nem állíthatok be** – Vadnay feltehetőleg arra a körlevélre válaszolt, amelyet Heckenast küldött szét: „A kiadó lelkes körlevéllel fordult a hazafiakhoz: »Arany János, a költő, a magyar nemzet ünnepezt dalnoka, Pestre teendi lakását! Általános örömkialtás fogadja a fővárosba való jövetelét! Vajha az összes nemzet kezét nyujtana, hogy most élő legünnepelebb költőjét a haza szívében állandóan megtarthassa.«” (Voinovich 1938. 15.) Ld. még Kolbenheyer AJ-nak, **1209.** 1860. nov. 12.
- ³ **sajtó alatt levő regényem iveit korrigálok** – *A kis tündér* I–II. Pest, 1860.
- ⁴ **egy időhöz kötött új regény befejezéséhez sietek** – *Eszter a szép kardalnoknő* I–II. Pest, 1861.

- ⁵ az „Akademia könyvénel” van egy beszélyem, már rég oda adva, ezt – ha csak lehet – delután [!] Vodianertől visszaváltom – *A báró és leánya*. In *Magyar Akademia könyve*. Szerk. Ormódi Bertalan. Pest, Wodianer F. 1860. II. 121–172. – Wodianer Fülöp (1820–1899): 1856-ban önálló nyomdát nyitott Pesten
- ⁶ jele, hogy a kísérlet nem sikerült – Vadnaynak nem jelent meg novellája a SzF első évfolyamában

1200. Arany János – Erdélyi Jánosnak (1860. október 20. vagy 21.)

K: E T. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **[1860] okt. [20]**. 2 csontszínű fol., 23,4x15 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tek. Erdélyi János tanár és m.

akadémiai r. Tag urnak

S.Patak

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth 21/10, Sárospatak 21/10**. 15 kr-os bélyeg.

M: *EJLev* II. 569. 261.

- ¹ **A mire szóval kértem Kegyedet** – AJ és Erdélyi az Akadémia 1860. okt. 12–13-án tartott ünnepélyes közülésén találkozott; a SzF I. évfolyama nem tartalmaz Erdélyitől való közleményt. – Kapcsolatukra nézve ld. Erdélyi 1985. és T. Erdélyi 1985.

1201. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. október 20.)

K: MTAK Kt K 513/521. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 octob 20**. Uo. alul, a „Feleségem, mikor versedet olvastam” sorhoz lábjegyzetként, Arany László írásával, fekete ceruzával: „**Széchenyi Emlékezete**”. A 2. oldalon AJ írásával, fekete ceruzával: **SzászK. Vegyes**. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzása. Csontszínű fol., 34,2x21 cm. 1. levél, 2. címzés:

frankó

Arany János [egyb.] urnak

a Kisfaludy Társaság [egyb.] igazgatójának, a Szépirodalmi Figyelő” szerkesztőjének.

Pest

**Üllői út és 3pipa utca
sarkán 2^k emeleten.**

Piros pecsét **SzK** felirattal. Pecsétek: **Kunsmiklós 20/10; Pesth 22/10 Früh.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 332–333. (kihagyással)

Válasz AJ 1860. aug. 27-i levelére (**1184**.)

- ¹ **Igéretem szerint im küldöm a magyar Faustról irt cikket** – *Faust. Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860.* (SzF I. 3. sz. 1860. nov. 21. 35–38.)
- ² **Julcsa ne haragudjék hogy lángeszétől megfosztattam** – nem ismerünk forrást a célzás megmagyarázására
- ³ **Feleségem, mikor versedet olvastam** – a *Széchenyi emlékezetét* (PN 1860. okt. 14.)

1202. Arany János – Szász Károlynak (1860. október 22.)

K: MTAK Kt K 513/576. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **11.** Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. koronás nyomattal, 23,6x15 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 333–334. (kihagyással)

Válasz Szász Károly 1860. okt. 20-i levelére (**1201.**)

- ¹ **Mármost elhagyom a rövid ismertetést, s a te kritikádat hozom az I. számban** – AJ mégsem hagyta el ezt az ismertetést: *Faust. Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860.* (SzF. I. 1. sz. 1860. nov. 7. 12–13. és *AJÖM* XI. 17. Jegyzet hozzá: 631–632.); Szász Károly kritikája, azonos címmel, két héttel később jelent meg (SzF I. 3. sz. 1860. nov. 21. 35–38.) – Nagy István (1830–1896): a Nemzet munkatársa, számos mű magyarra fordítója
- ² **„Borura Derű.” Zalár** – Zalár József: *Borúra derű.* Pest, 1860.
- ³ **„Magyar Hölgyek életrajza”** – **Kulini N.[agy] Benő** – *Magyar Hölgyek életrajza.* Irta Nagy Benő és Sárvári Elek. Debrecen, 1860. – Kulini Nagy Benő (1830?–1891): a Dcs, a DebrKözl, a Hf munkatársa; Sárvári Elek (1834–1896): a Dcs, a Hf, a Növ, a SzépirodKözl, a DebrKözl munkatársa; e korszakbeli kötetei: *Akácztvirágok* (1860), *Történelmi képek* (1861)
- ⁴ **„Szigeti Album.”** – *Szigeti Album.* Kiadták Szilágyi István és P. Szathmáry Károly. Pest, 1860. Ld. Szilágyi István AJ-nak, **1098.** 1859. aug. 22. és **1113.** 1859. okt. 18.; AJ Szilágyi Istvánnak, **1116.** 1859. okt. 25.; Szilágyi István AJ-nak, **1124.** 1859. nov. 18. és AJ Szilágyi Istvánnak, **1128.** 1859. dec. 6.
- ⁵ **„Magyar nők évkönyve”** – **Emilia** – *Magyar nők évkönyve. Gróf Széchenyi Istvánné arczképe-, s tizenkét híres nő képével, hazánk multjából.* Szerkeszté Emilia. Pest, 1860. – Kanya Emília (1828–1905): 1860-ban a CsalKör megindítója, 1861 és 1863 között a Magyar Nők Évkönyvének és a Magyar Hölgyek Könyvtárának szerkesztője. E korszakbeli művei: *Szív és élet* (1859), *Válságos napok* I–II. (1860), *Beszélyek* I–II. (1861)
- ⁶ **„Az utolsó Szapolyai.” Regény, Ábraitól** – Ábrai Károly: *Az utolsó Szapolyai.* Pest, 1860. – Ábrai Károly (1830–1912): Szatmáron ref. lelkész, 1862-től Hódmezővásárhelyen tanár; e korszakbeli másik műve: *Emléklapok a hazai történelemből* (1861)

⁷ **Julcsa nem igen fájlalja a lángészt; még egyszer sem említette** – nincs forrásunk a célzás megmagyarázására

⁸ **Azóta olvasod az Alkotmányt!!!** – az 1860. okt. 20-án kibocsátott Októberi Diplomát

1203. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. október 24. – november 10.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: „**Sz.K-nak, Kunszentmiklós.** Vettük. Küldjük. – Magán levél, mihelyt idő lesz rá.” (*Nyílt levelezés*, SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 16. és *AJÖM* XII. 195. Jegyzet hozzá: 536.); AJ Szász Károlynak, **1215.** 1860. nov. 15.: „Szives leveledre ugyan későn válaszolok.” „Zalárt kiküldöm.” Arany László lábjegyzete: „Nincs meg.” (A kézirat 1. oldalán és *AJLI* II. 334.) Ld. Szász Károly: *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860.* SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.

1204. Arany János – Szilágyi Sándornak (1860. november 1.)

K: MTAK Kt K 513/728. Csontszínű fol., 10,5x17,1 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 610.)

M: Kiadatlan

¹ **hisz megy az újság a jövő héten** – a SzF első száma 1860. nov. 7-én jelent meg

² **Quittungot** – nyugtát (né.)

³ **most este van és ünnep** – Mindenszentek ünnepéről, nov. 1-jéről lehet szó

⁴ **Hát az Értesítőbe való cikkek mit csinálnak** – a SzF Értesítő c. rovatába várt cikkek; Szilágyi Sándor 1861. aug. 9-én írt és 13-án postázott levelében küldött ilyet (**1329.**)

1205. Dömötör János – Arany Jánosnak (1860. november 3.)

K: MTAK Kt K 513/95. Csontszínű fol, országcímeres nyomat, **Áldás hazánknak** felirattal, 22,3x14,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: Kiadatlan

Dömötör János (1843–1878): 1857-től AJ tanítványa a nagykőrösi gimnáziumban, 1862-ben érettségizett. Dolgozatainak javítását ld. *AJÖM* XIII. 171–178. Jegyzet hozzá: 504–505. 1865-ben harmadik lett a Kísfaludy Társaság balladaelméleti pályázatán (ld. *uo.* 281.). 1867-től a pesti ref. gimnáziumában és a ref. teológián tanított; költeményeket és kritikai cikkeket publikált.

¹ **elhatározta, hogy egy „önképző társulat”-ot alakítson, melynek, mint a név is mutatja, célja legyen a tanulókat képezni, művelni, általában hasznos dolgokkal foglalkoztatni** – A Bach-rendszer tiltotta a diákszerveződések és csak most nyílt lehetőség önképzőkör alakítására, amely a gimnázium értesítője szerint „főczélul a szavalásbani gyakorlást, valamint prózai és költői dolgozatok írását tűzte ki magának” (*Tudósítás a nagy-kőrösi hely. hitvallásu fő és elemi iskolák-*

ról az 1862/3 iskolai évről, visszapillantással az 1860/61 és 1861/2-dik évek történetére. Szerk. Szilágyi Sándor és Nagy László. Kecskemét, 1863. 10.) – *A főiskolai önképző társulat Érdemkönyvét a Nagykőrösi Arany János Múzeum NAJM.It.–An. 70.9.1. jelzettel őrzi.*

- ² **Tagjai ezen társulatnak a két bölcsészeti osztálybeli tanulók** – az 1860/1861. tanévben a gimnázium hat osztályát két bölcsészeti osztály követte, az 1861/1862. tanévben pedig a hat nyelvészeti osztályt három bölcsészeti (ezek közül a harmadik a héber és görög nyelv, valamint a jog tanulmányozása céljából)
- ³ **Zombori Lászlónak** – Zombori László Arany László osztálytársa és barátja volt; 1861-ben érettségiztek
- ⁴ **Kérjük még utólagosan, hogy ezen hála és tisztelet-nyilatkozatunkat elfogadni sziveskedjék** – AJ válasza: „**D.J. Nagy-Körös.** Köszönjük a megtiszteltetést. Elfogadjuk. Levél mihelyt lehet.” (*Nyílt levelezés*, SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 16. és *AJÖM* XII. 195. Jegyzet hozzá: 536–537.) – Az ígért levélről nincsen tudomásunk.

A Nagy-Kőrösi Dalárda a következő (nyomtatott és kézírással kiegészített) oklevelet küldte el AJ-nak:

„Mi Nagy-Kőrösi Dalárda tagjai Tettes Arany János urat, mint a szépművészetek buzgó pártolóját, egyletünk tiszteleti tagjául, általános szavazattal ezennel megválasztjuk: minek emlékére kiadtuk ezen aláírásunk és egyleti pecsétünkkel megerősített oklevelünket.

Kelt N.-Körösön November 1^{én} 1860

Pénztárnok: Mészáros Gerzson: A Dalárda igazgató elnöke:

Választmányi tagok: Nagy József [egyb.] Nyizsnyay Gusztáv

Losonczy László mk. Másod igazgató:

Rajniss Nep: János”

Pecsét: A N.-KÖRÖSI DALÁRDA PECSÉTJE 1860

K: NSzAJM 427.

1206. Arany János – Mentovich Ferencnek (1860. november 7. után)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Mentovich Ferenc AJ-nak, **1263.** 1861. febr. 10.: „Köszönöm a tiszteletpéldányt, nagy örömmel vettem rólam való megemlékezésed, egyszersmind intésnek tekintettem azt, hogy engem is lapod dolgozótársai közé számláltál.”

1207. Kertbeny Károly – Arany Jánosnak (1860. november 8.)

K: MTAK Kt K 513/272. 2 csontszínű fol., 20,8x13,3 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

Kertbeny Károly (1824–1882): 1851-ben a *Toldi és Murány ostroma* fordítója (*Erzählende Dichtungen von Johann Arany*); 1855-től Bécsben, 1860-tól két évig Genfben élt. E korszakbeli fordításai: *Gedichte von Michael Vörösmarty* (1857), *Dichtungen von Alexander Petőfi* (1858), *Zaubertraum. Dichtung von Petőfi* (1859), *Gedichte von Koloman Lisznyai* (1859), *Erzählende Dichtungen von Alexander Petőfi* (1860), *Alexander Petőfi's Dichtungen* (1860), *Erinnerungen an Graf Stefan Széchenyi* (1860), *Gedichte von Johann Arany* (1861). Korábbi kapcsolatukról ld. *AJÖM* XV. 847–848. és XVI. 1172–1174. Az *AJÖM* XV. hét tőle való levelet közöl és három elveszett AJ-levelelről tud, a XVI. hét Kertbeny-levelet tartalmaz és AJ két elveszett levelét tartja számon. Kötetünkben tőle ez az egy levél található; AJ válaszárol nincsen tudomásunk.

Magyarul:

Genf, 1860. 11. 8. csütörtök. Hôtel de la Balance

Uram!

Mellékeltlen küldöm 18 apróbb költeményéből készített legújabb fordításom egy példányát. Amikor évekket ezelőtt csak nem éppen udvarias és honfitársi szavai voltak számomra, köszönetképpen a „Toldi” és a „Murány ostroma” fordításáért, teljes joggal tartotta nagyon rossznak azokat a fordításokat; csak most, hogy sok gyakorlat és komoly tanulmányok által bölcsőbb lettem, és a műfordítás teljesen más elvéhez jutottam el, látom be igazán, hogy az abban a kiadásban megjelent fordítások valóban igen ügyetlenek, sőt még sokkal ügyetlenebbek, mint azt Ön a saját nézőpontjából meg tudja ítélni. Mégsem szégyenlem irodalmi múltamat. Autodidaktaként önkényes próbálkozásokra voltam utalva, honfitársaimtól semmiféle segítséget vagy jó tanácsot nem kaptam, így csak saját káromon tanulhattam; kontár kísérletek révén találtam meg a helyes utat, és magamnak kellett tűzön-vizen át utat törnöm, hogy csak megközelítőleg megoldjam feladatomat. Egyéni érdemem, hogy nem csak hogy nem fáradtam bele ebbe és nem kedvetlenedtem el, hanem következetesen tovább kísérleteztem és mindig jobbat igyekeztem nyújtani; és ez ritka érdem ma, ebben a felületes és következtelen korban. Ezért ha valakinek szégyellnie kell magát, úgy inkább honfitársaim azok, akik soha nem segítettek, nem támogattak, tanáccsal sem láttak el, hanem mindig csak közömbösen vagy gúnyosan tekintettek igyekezetemre, akik miatt megint az idegen keserű kenyerét kell ennem, és akiknek érdekében én mégis kitartóan azon fáradozom, hogy hírnevük és elismertségük a külföldön gyarapodjék.

Fenti vallomásom korábbi munkáim elégtelenségét illetően egyébként csak a magam számára kiállított műveltségi bizonyítványnak tekinthető. Ön előtt azonban ennek ellenére sem kell magamat vádolnom. Az európai közönség érdemük felett kedvezően fogadta Toldy- [!] és Murány-fordításaimat; egy második kiadása is megjelent a két fordításnak, az Ön neve és hírneve általuk honosodott meg a világirodalomban; életrajzát az általam közölt adatok nyomán közölte Brockhaus

Konversationslexikona, Lorck „Männer der Zeit”-je, Vapreau Dictionnaire des Contemporains-je, és még számtalan további német, francia és angol gyűjteményes munka; továbbá az én fordításom adott alkalmat Dr. Kolbenheyernek, hogy ő maga egy jobbat készítsen. Szóval, nem csak hogy nem ártottam Önnek, hanem sokkal inkább komoly hasznára voltam, minden magamnak bevallandó elégtelenség ellenére.

Most azonban úgy hiszem, fordításom köszönetre méltó módon esztétikai vonatkozásban is megfelel Önnek. Olyan fordítást küldök most, amely nemcsak hogy a német formai és nyelvi követelményeknek tesz eleget, hanem amelyben, ezen túl, az eredetiben fellelhető nehézségek megkettőzve jelennek meg és mégis ügyesen megoldatnak, és amelyet, minekutána a művet, még szemleív formában, az alább következőknek átnézés céljából szétküldtem, olyan elsőrangú tekintélyek, mint egy Charles Sealsfield [1793–1864], egy Ludwig Uhland [1787–1862], Georg Herwegh [1817–1875], Ferdinand Freiligrath [1810–1876] és Hermann Grimm [1828–1901] valódi „mesterfordításnak” neveztek. A tőlük kapott hízelgő tartalmú leveleket, mivel csak a nyomtatás lezárulta után érkeztek meg, a második kiadásban fogom kinyomtatni.

Mint mondtam, ez a kedvező ítélet e fordításnak csak mint német poétikai munkának értékére vonatkozik, amely vonatkozásban kevés német fordítás vetekedhet vele a művészi forma biztonságát, a rimelés szigorúságát és tisztaságát illetően. Ami azonban az eredeti iránti hűséget illeti, ezt Önnek kell megítélnie; egyedül a hírneves filológus, honfitársunk Louis Podhorszky vetette eddig egybe az eredetit az utánköltéssel, és akármilyen nehéz is egyébként az ő igényességének megfelelni, ezúttal nagyon bátorítón nyilatkozott.

Talán most nekilátok, hogy, ha alkalom adódik, a Toldyt [!] és Murányt is újrafordítsam ezen új, szigorúbb rendszer szerint, mint ahogy Petőfiből készített első fordításom elégtelenségeit is jóvátettem és elfeledtettem az oly jól sikerült második által.

Mindenesetre látnia kell – és láthatják a többi honfitársak is –, hogy nemcsak hogy fáradhatatlanul törekszem arra, hogy a magam elé állított feladatot mindig jobban és jobban megoldjam és hogy önmagam művelése által mind hatékonyabban képviseljem az országot, hanem hogy még mindig az egyetlen vagyok – az elmúlt 12 év tapasztalata ezt mutatja –, aki Magyarország hírnevének a költészet terén való gyarapítását igazán komolyan veszi és a szívében viseli, hiszen Kolbenheyer, Dux, Dudumi, Machek [!] és mások próbálkozásai csak kísérleteknek, gyakran csak bármely határozott célt nélkülöző játszadozásoknak nevezhetők.

Kisebbségi költeményeinek első kiadása nem kerül a könyvkereskedésekbe, mivel a kiadást egy baráti kör előfizetése fedezi. A legtöbb példányt Miksa bajor király, Ernst koburgi herceg, Hohenlohe herceg, a weimari nagyherceg, M. Bentheim birodalmi gróf, Polignac herceg rendelték meg, a honfitársak közül pedig Klapka, Teleki, s.t.b. A második kiadást Berlinben szándékozom megjelentetni, és re-

mény van arra, hogy korunk legnagyobb művésze, Wilhelm v. Kaulbach igazgató úr Münchenben, akinek a fordítást ajánlottam, néhány illusztrációt rajzol majd a következő kiadáshoz. E célból igen kívánatos lenne, ha kaphatnék néhány rajzot magyar nemzeti viseletekről, hogy a nagy mesternek legyen támpontja az ember-típust és a történelmi lokálkoloritot illetően. Úgy gondolom, tudja majd értékelni a kilátásba helyezett lehetőség jelentőségét, mégpedig, hogy egy olyan művész ceruzája segítségével tehet szert európai hírnévre, aki a Reinecke Fuchst, Goethe és Schiller [1759–1805] műveit oly korszakalkotóan illusztrálta.

Egyébként Öntől függ, hogy ezúttal megtisztel-e engem levelem megválaszolásával, amely udvarias gesztushoz honfitársaim részéről nem vagyok már hozzászokva. Nagyon megörvendeztetne egy teljesen őszinte válasszal, mindazon tökéletlenségek megjelölésével, melyeket a fordításban esetleg még kifogásolni lehet. Hiszen bizonyára belátja, hogy én magam is legmélyebben érdekelve vagyok abban, hogy az eredeti mű szerzőjének támogatása révén a fordítást a második kiadás számára tovább tudjam tökéletesíteni, és még a leghalványabb esetleges pecsétet is el tudjam tüntetni.

Legjobb szerencsekívánatokkal a szülőföld nemzete, és hasonló jókívánságokkal annak legnemesebb ma élő költője számára, üdvözli Önt

odaadó híve

Kertbeny

Levélcímem: Mr. Kertbeny, Genève [!], Hôtel de la Balance. Suisse

¹ **Sie erhalten anbei ein Exemplar meiner neuesten Uebersetzung von 18 Ihrer kleineren Gedichte** – A 18 vers 1861-ben jelent meg Genfben: *Gedichte von Johann Arany*. Versuch einer Musterübersetzung. Nach dem Ungarischen von K. M. Kertbeny. Genf, Buchdruckerei von J. W. Fick, 1861. A kötet a következő költeményeket tartalmazza: *Die Mutter des Königs Mathias Korvin* [Mátyás anyja], *Klara Zács* [Zács Klára], *Ladislaus der Fünfte* [V. László], *Bor der Held* [Bor vitéz], *Der gefangene Storch* [A rab gólya], *Die Hunnenschlacht* [Keveháza], *Familienkreis* [Családi kör], *Im Herbste* [Ősszel], *Dante* [Dante], *Erinnerungen an Alexander Petöfi* [Emléklapra], *Auf dem Hügel von Tetétlen* [A tetétleni halmon], *Rückblick* [Visszatekintés], *Die Ballade von der Frau Agnes* [Ágnes asszony], *Die Nähmädchen* [A varró leányok], *Hatvani* [Hatvani], *Des uralten Gulyás (Rinderhirt's) Begräbniss* [A vén gulyás temetése], *Die Katze des Gelehrten* [A tudós macskája], *Die Nachtigall* [A fülemile].

² **[...] Ihren „Toldi“ und Ihre „Belagerung von Murány“ übertragen zu haben** – Johann Arany: *Die Eroberung von Murány* [Murány ostroma]. Erzählende Dichtung. Übers. von Kertbeny. Leipzig 1851. Herbig; Johann Arany: *Toldi. Erzählende Dichtung*. Übers. von Kertbeny. Leipzig 1851. Herbig. Ld. AJ két elveszett levelét Kertbeny Károlynak, 1852. aug. 1. (AJÖM XVI. 398. 86.) és 1853. 585. dec. vége (Uo. 585. 362.)

- ³ **es erschien davon die zweite Auflage** – Johann Arany: *Die Eroberung von Murány*. Erzählende Dichtung. Übers. von Kertbeny. Leipzig 1853. Herbig; Johann Arany: *Toldi*. Erzählende Dichtung. Übers. von Kertbeny. Leipzig 1853. Herbig.
- ⁴ **das Brockhäusische „Konversationslexikon“** – *Brockhaus' Konversations-Lexikon*. 10. Auflage. Unsere Zeit. Deutsche Revue der Gegenwart. Bd. 1–8. Leipzig, F. A.; Brockhaus, 1857–64.
- ⁵ **die Lorck'schen „Männer der Zeit“** – *Männer der Zeit. Biographisches Lexikon der Gegenwart*. Leipzig, C. B. Lorck, 1860.
- ⁶ **Vapereau's Dictionnaire des Contemporains** – *Dictionnaire universel des contemporains ...* par Gustave Vapereau. Paris, L. Hachette 1858.
- ⁷ **ferner konnte, durch meine Uebersetzung veranlaßt, die des Dr Kolbenheyer eine bessere werden** – Johann Arany: *Toldi*. Poetische Erzählungen in 12 Gesängen. Im Versmaß des Originals übersetzt von Moritz Kolbenheyer. Mit einem Briefe von Fr.[iedrich] Hebbel. Pest, Heckenast, 1855. Kolbenheyer fordításával AJ is elégedett volt, ld. AJ Kolbenheyernek 1855. márc. 17. (*AJÖM XVI. 694. 532–533.*) – Kolbenheyer Móric (1810–1884): 1846-tól ev. lelkész Sopronban. E korszakbeli művei: *Johann Arany: Toldi's Abend* (1856); *Festgedicht zur Huldigung der Evangelischen Ungarns Ihren k. k. Apost. Majestäten Franz Josef I. und Elisabeth in unterthänigster Ehrfurcht dargebracht zu Ofen–Pest im Monat Mai 1857* (1857). AJ-sal való korábbi kapcsolatát ld. *AJÖM XVI. 1175.* Az *AJÖM XVI.* egy tőle való és két hozzá írt AJ-levelet közöl (közülük az egyik elveszett), ez a kötet egy Kolbenheyer-levelet tartalmaz.
- ⁸ **welche schmeichelhaften Briefe, da sie jezt erst nach geschlossenem Drucke eintrafen, ich der demnächsten zweiten Auflage werde beiducken lassen** – Második kiadás nem jelent meg. Az 1861-es első kiadást a Kertbeny által szerkesztett *A magyar nemzeti és nemzetközi irodalom könyvészete 1441–1878* című munka szerint (Bp., 1876. 7.) 750 példányban nyomtatták, csak baráti körben került terjesztésre, ingyen.
- ⁹ **Louis Podhorszky** – Podhorszky Lajos (1815–1891): nyelvész, hányatott sorsú emigráns. Az 1850-es években a párizsi Bibliothèque Nationale-ban dolgozott. A kelet-ázsiai nyelveket és őstörténelmet tanulmányozta, kínai–magyar nyelvrokonságot tételezett fel.
- ¹⁰ **wie ich die Unzulänglichkeit meiner ersten Uebersetzung Petőfi's, durch die so gelungene zweite wieder gut und vergessen machte** – Az első Petőfi-fordításokat tartalmazó kötet 1849-ben jelent meg: *Gedichte von Alexander Petőfi*. Nebst Anhang, Lieder anderer ungarischer Dichter. (Heinrich Heine gewidmet.) Frankfurt a. M., 1849. Literar. Anstalt, XXIII. 466. A második 1858-ban: *Dichtungen von Alexander Petőfi*. Aus dem Ungrischen in eigenen und fremden Uebersetzungen. Mit einem Vorworte von Friedr.[ich] Bodenstedt. Leipzig, 1858. F. A. Brockhaus. XXII. 592. Bodenstedt és Kertbeny 1856-ban váltott le-

veleiben szó volt a műfordítás elvi kérdéseiről (Bodenstedt azt tanácsolta Kertbenynek, hogy ne szöveghűségre, hanem kifogástalan német nyelvű költemény létrehozására törekedjen, mely „úgy hangozzék s oly hatást gyakoroljon, mint az eredeti”. (*Kertbeny Károly*. KépCsalL 1879. 265.) Ez hozzájárulhatott ahhoz, hogy Kertbeny a levélben fentebb említett „teljesen más rendszerre” tért át műfordítói munkájában.

- ¹¹ **die anderen Versuche eines Kolbenheyer** – Kolbenheyer Petőfi, AJ, Vörösmarty, Jókai, Lisznyai, Pompéry, Czuczor, Garay műveit is fordította németre. Figyelemre méltó, hogy Kertbeny itt ellentmondásba kerül önmagával: fentebb maga mondta Kolbenheyer Toldi-fordításáról, hogy jobb, mint az övé.
- ¹² **Dux** – Dux Adolf, pl.: *Ungarische Dichtungen*. Deutsch von A. Dux. Preßburg u. Leipzig. 1854. L. A. Knapp und W. Baensch. IV. 116.
- ¹³ **Dudumi** – Demeter Dudumi: *Klänge aus dem Osten*. Ungarische Dichtungen, frei nachgebildet von Demeter Dudumi. Pest, 1855. Geibel Miniatur-Ausgabe. XII. 186.
- ¹⁴ **Machek [!]** – Joseph von Machik, pl.: *Gisela*. Auswahl ungarischer Dichter. Deutsch von Joseph von Machik. Pest, 1858. Lampel. Miniatur-Prachtausgabe, 130.
- ¹⁵ **Max von Bayern** – II. Miksa József (1811–1864), 1848–1864-ig Bajorország királya
- ¹⁶ **von den Landsleuten Klapka, Teleki, u.s.w.** – Kertbeny 1860 áprilisától Genfben élt. Az itteni magyar emigránsok közül főleg Klapka György és Teleki László gróf támogatták (Detrich 1936. 26.)
- ¹⁷ **Direktor Wilhelm v. Kaulbach in München** – Wilhelm v. Kaulbach (1805–1874) 1837-től bajor udvari festő, 1849-től a Münchener Akadémia igazgatója volt. Goethe *Reineke Fuchs*-ához rajzolt illusztrációi az 1840-es években, Goethe nőalakjait megörökítő szénrajzai és a *Schillergalerie* az 1850-es és 1860-as években készültek.

1208. Erdélyi János – Arany Jánosnak (1860. november 9.)

K: MTAK Kt K 513/104. Csontszínű fol. 22,9x14,5 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *EJLev* II. 570. 261. (Kézirat másolat: Voinovich VI. 18–19.)

Válasz AJ 1860. okt. 20-án vagy 21-én írt levelére (**1200.**)

- ¹ **A mit kegyednek szóval ígértem, megtartom** – ld. AJ 1860. okt. 20-án vagy 21-én írt levelének jegyzetét (**1200.**)
- ² **kész hazafi szolgája** – vö. AJ idézett levelének „Tisztelt Hazafi!” megszólításával

1209. Kolbenheyer Mór – Arany Jánosnak (1860. november 12.)

K: MTAK Kt K 513/1275. 2 csontszínű fol., 24,2x14,9 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. A 4. oldalon AJ narancssárga ceruzás írásával: **Heckenast**. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 669.)

M: Kiadatlan

Magyarul:

Tisztelt Uram és Barátom!

Ön megemlékezett rólam, még ha csak egy körlevél elküldése által is: ez nekem, akit minden oldalról üldöznek és gyaláznak, mégis jólesett. Méltányos ezért, hogy én is megemlékezzem Önről, s én ezt azért teszem, hogy íme, elküldöm Önnek Vörösmarty két magasztos énekének fordítását, mellyel éppen elkészültem.

Tudomásom szerint sem a Szózatnak, sem a Fóti dálnak nem található valamennyire is élvezhető fordítása. Megkíséreltem e két dalt a német irodalomba bevezetni, és úgy hiszem, fordításom nem teljesen sikertelen. Rendkívül örülnék, ha közölné szíves véleményét.

Mert bizony magasra szárnyaló terveim vannak. Nem kevesebbet szeretnék, mint hogy Heckenast kinyomtassa a hazaszeretet e kettős himnuszát különösen a magyarországi németek épülésére, és ha lehet gazdag tipográfiai köntösben. A Kisfaludytársaság [!] talán tudna segíteni e kívánság megvalósításában. Úgy gondolom, hogy egy szó az Ön részéről ez ügyben Heckenast számára mérvadó lenne.

Ez mindazonáltal az egyetlen módja annak, hogy én mint a „pártolója a Kisfaludytársaságnak” [!] lépjek fel. Egy szegény lelkész, akinek nyolc élő gyermekét, kiknek egy része a messze idegenben tartózkodik, és egy öreg anyósát kell eltartania, sokkal inkább maga szorulna támogatásra, semhogy képes lenne intézményeket és eszmei testületeket támogatni.

Még valamit. Ha Ön, tisztelt Uram és Barátom, fontosnak tartja, hogy magyar költeményeket jobb tolmácsok tegyenek a német olvasók számára hozzáférhetővé, mint amilyenek az utóbbi időben előtérbe kerültek, úgy legyen olyan jó, és jelölje meg nekem azt, ami leginkább érdemes arra, hogy német nyelvre átültetessék.

Szívélyes üdvözlettel

az Ön

őszinte tisztelője
Moritz Kolbenheyer

Sopron, 1860. nov. 12.

¹ **Sie haben sich meiner erinnert, wenn es auch nur durch Uebersendung eines Circulares gewesen ist** – A Kisfaludy Társaság programjával és a SzF megjelen-

tesével kapcsolatos kiadói körlevélről lehet szó. Vö. Vadnay Károly AJ-nak, 1199. 1860. okt., 2. jegyzet

² [...] **in dem ich Ihnen meine so eben vollendete Uebersetzung der beiden hohenpriesterlichen Gesänge Vörösmartys zusende** – Kolbenheyer a *Szózat* fordításának *Die Stimme des Vaterlandes*, a *Fóti dal*nak *Das Lied von Fóti* címet adta. Németh 1938. mindkét fordítás kéziratából idéz egy-egy versszakot (47–48.). Nem találtuk nyomát annak, hogy a fordítások megjelentek volna; AJ válaszárol sincs tudomásunk.

³ **So viel ich weiß, existirt eine halbwegs genießbare Uebersetzung weder vom Szózat, noch viel weniger vom Fóti dal** – A *Szózat* anonim fordítása 1856-ban, valószínűleg Kertbeny Károly tollából, *Aufruf!* címmel jelent meg (Michael Vörösmarty: *Aufruf!* Ungarisch, deutsch, französisch, italienisch. Pest, 1856. R. Lampel). Kertbeny *Aufruf!* c. *Szózat*- és *Fóti dal*-fordítása egyaránt szerepel egy 1857-ben megjelent kötetben: Michael Vörösmarty: *Gedichte*. In eigenen und fremden Uebersetzungen, her.[ausgegeben] von K. M. Kertbeny. Pest, 1857. R. Lampel. Leipzig, G. E. Schultze. XLV. 156 l. (61–64. és 80–88.)

1210. Arany János – Kazinczy Gábornak (1860. november 13.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon pecsét: **M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló. 1899. év. 14. sz.** Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 30x23,3 cm., 1. levél, 2. üres. Címzés (PIM Kt V. 4713/48/8.):

Tekintetes

Kazinczy Gábor urnak

Putnok f. Bánfalva.

Piros pecsét AJ felirattal. Az 1. oldalon pecsét: **Darnay Kálmán kéziratgyűjt. Sümegben 71.** Baloldalt kék ceruzával: **L 344**, a jobb felső sarokban piros tintával: **16.760.** – **D.** Postai pecsét: **Putnok 15/11.**

M: Abafi 1884. 81.; *AJLI* II. 355.

¹ **Voltam bátor egy példányt utnak indítani** – ez a SzF első példánya (1860. nov. 7.)

1211. Arany János – Lévy Józsefnek (1860. november 13.)

K: MTAK Kt. K 513/351. 2 csontszínű fol. 23,7x15 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 600.)

M: Kiadatlan (kézirat másolat: Voinovich V. 27–29.)

¹ **Erdélyi vékony biztatásnál marad – Gyulai tűnődik – Salamon mással is el van foglalva, Tompa szegény beteg** – Ld. Erdélyi 1860. nov. 9-i (1208.), Gyulai 1860. aug. 20-i (1183.) és Tompa 1860. szept. 6-i (1191.), AJ-nak írt levelét. Salamon Ferenc, a PN belmunkatársa, történeti kutatásokat is folytatott.

1212. Kazinczy Gábor – Arany Jánosnak (1860. november 13. körül)

K: MTAK Kt K 513/251. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **Kelet nélkül 1860 december körül.** Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. Világoskék fol. címeres **KG** nyomattal, 28,2x22 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: *AJLI* II. 356–357.

¹ **1860. november 13. körül** – ld. Kazinczy Gábor nov. 15. utáni válaszát AJ. nov. 13-án kelt levelére (**1219.**): „Nem tudom, vetted-e első leveletem? Azt már elküldtem volt, mikor a Tiéd érkezett.”

² **Ohajtanám a jegyzőkönyv azon pontját ismerni, mely ez ügyről szerkesztett** – a Toldy elnökségével és AJ, Csengery, Greguss, Kemény, Salamon és Tóth Kálmán részvételével 1860. aug. 1-ején alakult bizottság 1860. szept. 26-i jelentésében ajánlotta „a Kazinczy Gábor fordította három molièrei vígjáték (A fősvény, Tartuffe, Dandin György) fölvetelét a pártolókat illető ívszámba”

³ **az okt. 20d. patens** – az Októberi Diploma

⁴ **Mikó festetni akar Kovácscsal** – Kovács Mihállyal (1819–1892), pesti műtermében

⁵ **még emiatt sem hagyhatom el – à la Széchenyi: – „barlangomat.”** – Bánfalvát

⁶ **állomásod** – állásod

1213. Brassai Sámuel – Arany Jánosnak (1860. november 14. előtt?)

K: MTAK Kt K 513/44. Csontszinú fol., 8,3x14,4 cm. 1. levél, 2. üres. A 2. oldalon AJ írásával, vörös ceruzával: **Figy.**

M: Kiadatlan

¹ **1860. november 7. előtt (?)** – feltehető, hogy Brassai első publikációját küldi a SzF számára: *The Woman in White, by Wilkie Collins. 1860. (A fejér ruhás nő).* SzF I. 2. sz. 1860. nov. 14. 21–23.; 3. sz. nov. 21. 38–40.; 4. sz. nov. 28. 54–57.

² **sublimi feriam sidera vertice** – Horatius: *Carm.* I. 1. Kardos László fordításában: „a / mennybölt csillagait verdesi homlokom.”

1214. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1860. november 14.)

K: MTAK Kt K 513/677. A 2. oldalon a 35–38. sorok mellett a bal lapszélen vörös ceruzás függőleges vonal. 2 világoskék fol., 27,8x19,7 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: Kiadatlan

¹ **a Pestről haza jövet óta** – AJ és Szilágyi 1860 nyarán találkozott: ld. Szilágyi István 1861. máj. 28-án AJ-hoz írt levelét (**1314.**)

² **Kiséretökben veszed a kitett 28 forintot** – a 28 ft a következő részletekből áll: 12 ft pártoló pénz, 6 ft kamat, 10 ft Balogh Péter pénze

- ³ **Szatmáry is ígért egy novellát, s azt küldeni is fogja nem sokára, miután a Pákhnak tett ígéret terhe alól immár felszabadult** – P. Szathmáry Károlynak két novellája jelent meg a SzF I. évfolyamában: *Vitam et sangvinem*. 19. sz. 1861. márc. 13. 297–300., 20. sz. márc. 20. 313–317., 21. sz. márc. 27. 329–333., 22. sz. ápr. 3. 345–349. és *A megátkozott leány*. 27. sz. 1861. máj. 9. 426–430. 28. sz. máj. 16. 441–445., 29. sz. máj. 23. 457–461. – A VU-ban *A vajda leánya* c. novellája jelent meg: 1860. nov. 18. 567., nov. 25. 582–583., dec. 2. 595–596., dec. 9. 606–607., dec. 16. 618–620., dec. 23. 631–632.
- ⁴ **rátáját** – részesedését (né.)
- ⁵ **Competensebb** – illetékesebb (lat.)
- ⁶ **Szíves vala azt utólagos fizetés mellett tenni** – ezt hívta Salamon „nyugtázás”-nak (AJ-nak, 951. 1857. nov. utolsó hete)
- ⁷ **Vetted-e már Ráthtól az Albumot?** – a Szilágyi István és P. Szathmáry Károly szerkesztette *Szigeti Albumot* (Pest, 1860.)
- ⁸ **Fogsz-e valami ismertetést adatni az Albumról?** – AJ a SzF első számától (1860. nov. 7.) fölvette a *Szigeti Albumot az Új könyvek* rovatba; ismertetést Gyulai ígért a folyóiratba (ld. AJ-nak, 1225. 1860. nov. 27.), azonban nem készült el vele
- ⁹ **tervben van egy 2^d kötet kiadása** – ez a terv nem valósult meg
- ¹⁰ **a vállalat permanenssé lesz** – a vállalkozás folyamatos lesz (lat.)

1215. Arany János – Szász Károlynak (1860. november 15.)

K: MTAK Kt K 513/577. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **12.** Uo. alul a „Szíves leveledre” vonatkozó lábjegyzet Arany László írásával, fekete ceruzával: **Nincs meg.** 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 334–335. (kihagyásokkal)

Válasz Szász Károly elveszett levelére (**1203.**)

¹ **semmi „dolgot nem igazíthatok.”** – Vö. „De, mint szomjas plánta zivatar szelére, / Úgy üdült, úgy éledt Toldi e rossz hírre, / S így beszélt magához: »jó az isten, jót ad, / Jóra igazítja bűnös ember dolgát. [...]«” AJ: *Daliás idők (Toldi szerelmének első dolgozata, 1849–1853)*

² **a Thali Kürtjéről** – Thaly Kálmán: *Kárpáti kürt*. Pest, 1860. Szász Károly recenziója: SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 67–70., 6. sz. dec. 12. 83–85. – Thaly Kálmán (1839–1909): 1856 és 1860 között jogot és bölcsészetet tanul a pesti egyetemen; 1860 és 1864 között a PN munkatársa. E korszakból való egyéb művei: *Ne bántsd a magyart!* (1857), *Zengő liget* I–II. (1859), *Szabadság hajnala* (1861), *Székelly-kürt* (1861).

- ³ **Az utolsó Zápolyait vártam, hogy valaki beküldi a szerk.hez** – Ábrai Károly: *Az utolsó Szapolyai*. Pest, 1860.
- ⁴ **Zalárt kiküldöm** – Zalár József: *Borúra derű*. Pest, 1860. Szász Károly recenziója: SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.
- ⁵ **Gyulai ma egy hete távozott el innen** – Gyulai Pál 1860. okt. 29-én tartotta meg *Katona és Bánkbánja* [!] címmel akadémiai székfoglaló előadását; ezután visszatért Kolozsvárra
- ⁶ **Jövő számban adom a „Faustot”** – Szász Károly: *Faust. Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860.* (SzF I. 3. sz. 1860. nov. 21. 35–38.)
- ⁷ **Babófélék jelentkeztek** – babó: vadbab, vadborsó, a búzában elszaporodó és annak minőségét rontó gyomnövény, az ocsú szinonimája (talán Babos Pál neve alapján)
- ⁸ **constitutiót** – alkotmányt (lat.): az Októberi Diplomát

1216. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. november 15.)

K: MTAK Kt K 513/1152. Arany László kék ceruzás zárójelei és stilizálása: a 30. sorban „**autonomiával felzúdult komizságot**” helyett: „**autonomiával felzúdult zavart**”. 2 csontszínű föl. koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 23,1x15 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: *AJLI* II. 200–202. (kihagyásokkal)

- ¹ **Még Kőrösről irtam utolsó leveletem, s az óta semmi válasz** – 1860. szept. 29-én (1198.)
- ² **Pákh mondja, hogy irtál neki mostanában** – *TMLev* csak Pákh válaszát közli: 1860. okt. 20. I. 499. 351.
- ³ **Így vers dolgában már a jövő számban olyat ugrom lefelé, hogy a nyakam törik ki** – a SzF 3. számában Vecsey Sándornak *A köszörüs* c. verse jelent meg (1860. nov. 21. 41–42.)
- ⁴ **Oly járatlan vagyok izraelben** – Vö. „Járatlan Izraelben. Mondják általánosan tapasztalatlanra, de a körülmények szerint alkalmazva leginkább oly ifjura, ki nem tud még a kalandok szövevényeihez.” Erdélyi János: *Magyar Közmondások Könyve*, Pest, 1851. 208.
- ⁵ **Ennyit küldök mostan** – *A repkény* c. vers honorárium (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 9–10.)
- ⁶ **Lehetlen vala átélnem ottan az újabb iskolai változásokat és az autonomiával felzúdult komizságot** – ld. AJ Tompának, **1181**. 1860. aug. 10.

1217. Babos Pál – Arany Jánosnak (1860. november 15. és 27. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Szász Károlynak, **1223**. 1860. nov. 24. és 28. között: „Babos Pál azt írja, hogy valami műve nálad van bírálaton – visszakéri. Küldd hozzám: [!] ha övé, hadd kapja meg.”

¹ **Visszakéri művét, amely Szász Károlynál van bírálaton** – Babos a *Troilus és Cressidát* fordította le; ld. AJ 1859. márc. 17. előtt Tomorihoz írt, elveszett levelelének jegyzetét (1071.) és Szász Károly 1859. márc. 17-i, AJ-hoz írt levelét (1074.)

1218. Balogh Péter – Arany Jánosnak (1860. november 15. után)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Szilágyi István levele AJ-nak, **1214.** 1860. nov. 14.: „Tegnap indítottam utnak 10 fto lapod számára Balogh Pétertől. Ugyanaz, a kinek alapítvány levelét veszed.”

1219. Kazinczy Gábor – Arany Jánosnak (1860. november 15. után)

K: MTAK Kt K 513/250. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860** <(?) **october**> **november**. Arany László kék ceruzás zárójelei és kihúzásai. Világoskék fol. címeres **KG** nyomattal, 28,2x21,7 cm. 1. levél, 2. címzés:

**Tekintetes Arany János [egyb.]
úrnak.**

– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: *AJLI* II. 356. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. nov. 13-i levelére (1210.)

¹ **czímes** – a társadalmi címnek kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonító; utalás AJ 1860. nov. 13-i levelének megszólítására (1210.): „Tekintetes Úr! Tisztelt Barátom Uram!”

² **Lückenbüszert** – hézagpótlót (né.)

³ **en attendant** – erre várakozva (fr.)

⁴ **Nem lehetne-e a Kisfaludy-Társaság kiadványai közé sorolni a Majláth magyar meséit, s a Marmontel novelláit, Kazinczy Ferencz kiadatlan fordításában?** – a *Magyar regék, mondák és népmesék. Gróf Majláth János után ford. Kazinczy Ferencz.* c. mű 1864-ben jelent meg; Kazinczy Gábor nem említi *Kazinczynak fordított egyveleg írásait*: I. Széphalom (Bécs), 1808. *Marmontel szív-képző regéi két könyvben.* – Mailáth János (1786–1855); Jean-François Marmon-tel (1723–1799)

⁵ **Két pártfogó tag van nálam: Lónyay Sarolta, Bánfalván, és gróf Serényi Lászlóné Putnokon** – Lónyay Sarolta Vladár József (1802–1834) özvegye volt; Serényi Lászlóné leánykori neve: Bubna Ludmilla

⁶ **Nem tudom, vetted-e első levelemet?** – az 1860. nov. 13. körül írottat (1212.)

1220. Arany János – Abonyi Lajosnak (1860. november 17.)

K: PIM Kt V. 5274/1. A 2. és 4. oldalon fekete ceruzával: **Növ. n. sz.: 1991/19/1.** Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes

Márton Károly úrnak

Abony.

Piros pecsét **AJ** felirattal. A postai pecsétek közül: az egyik – a bélyeggel együtt – félig levágva, a másik: **Ab[ony] 18/11.**

Rájegyzések az 1. oldalon tintával: **tisztelője Arany János. Tisztelt írótlárs! Simonffy Kálmán úr által inzentem [!] volt kegyednek, hogy ha kész, vagy készülő novellája lenne lapom számára igen nagy.** A 2. oldalon tintával rájegyzés: **Ha csengtek a kardok a szörnyű csatán S omlott le a földre patakban a vér Folzend[...].** Függetlenül: **Ime lemondásom elbocsáttatásomat kérem Une jeune dame parisienne ajánlja [!] francia leckék adására. Lakik a Nádor vendéglőben 25 sz.a.** A 4. oldalon tintával: **10 x; A' hohér kötele Steigniczter viszonagságai. A' philolog A' mely madár A' mely madár fészket <...> a' fára. En azt hiszem En azt hiszem En azt.** Uo. fekete ceruzával: **A' nem baj még mikor fel áll az új alkotmány**

M: Kiadatlan

Abonyi Lajos (családi nevén Márton Ferenc; 1833–1898), földbirtokos, 1861-ben Pest megye aljegyzője. 1851-től elbeszéléseket közölt, leginkább fővárosi lapokban és folyóiratokban. Addig megjelent regényei: *Észak csillaga*, Pest, 1855, *Az egyetem pallósa*, Pest, 1859; elbeszéléskötetei: *Regék a kandalló mellett*, Pest, 1857, *Regék a pástortűz mellett*, Pest, 1857. Válaszul *Az erdők anyja* c. novellát küldte el: SzF I. 6. sz. 1860. dec. 12. 88–92., 7. sz. dec. 19. 105–109., 8. sz. dec. 26. 120–124. – Kötetünkben AJ két hozzá írt levelét közöljük.

¹ **Simonffy Kálmán ur által izentem volt Kegyednek** – Simonffy Kálmán (1832–1881): zeneszerző. 1860-ban Nyáry Pál mellett Pest megye jegyzője. Levelei és cikkei a Hf-ban, a MS-ban, a SzépirodKözl-ben, a PN-ban és a VU-ban jelentek meg; kötete: *Magyar dalbrokréta*. Eger, 1855.

² **Most Jókay-tól foly egy, s pár számban vége lesz.** – Jókai: *A kurucz világ után*. SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 10–12., 2. sz. nov. 14. 25–28., 3. sz. nov. 21. 42–44., 4. sz. nov. 28. 58–60., 5. sz. dec. 5. 73–75.

1221. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. november 17.)

K: MTAK Kt K 513/522. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 nov. 17.** A 8. sorban AJ narancssárga ceruzával aláhúzta a

„Boruraderü [!] birálatát” szavakat. Csontszínű, vonalas fol. 21,9x14 cm. 1–2. levél.
– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1860. nov. 15-i levelére (1215.)

- ¹ **a Kárp.[át]i kürt birálatát** – Thaly Kálmán: *Kárpáti kürt*. Pest, 1860. Szász Károly recenziója: SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 67–70., 6. sz. dec. 12. 83–85.
- ² **a Boruraderü [!] birálatát** – Zalár József: *Borúra derű*. Pest, 1860. Szász Károly recenziója: SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.
- ³ **Tr.[encsényi] Csákomat is egy jó fogas kritikával megtisztelni (vagy -tetni) ígérek** – Vö. Szász Károly 1859. aug. 23-i, AJ-nak írt levelével (1099.). AJ kritikája, *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861. Engel és Mandello tulajdona* címmel: SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98.

1222. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. november 22.)

K: MTAK Kt K 513/1001. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 nov 22**. Arany László kék ceruzás zárójeli. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. 2 csontszínű fol., 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* II. 202–203. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1860. nov. 15-i levelére (1216.)

- ¹ **ne desperálj!?** – ne ess kétségbe! (lat.)
- ² **A télen még, mihelyt lehet, Bécsbe megyek** – vö. Tompa AJ-nak, 1237. 1860. dec. 24.
- ³ **Egressynek, Pákhnak kiknek – adósa vagyok éppen most küldöttem üres választ** – Egressy Gábor a MSzinhL-t, Pákh Albert a VU-t szerkesztette. Pákh levele (1860. okt. 20. *TMLev* I. 499. 351.) mellett ld. Tompa Egressynek írt levelét (1860. nov. 17. *TMLev* I. 502. 352.)
- ⁴ **Reményi is egyre kinez bizonyos Nótákkal, miket bolond ésszel ígértem neki** – Reményi Ede 1860. szeptember közepén felkérte Tompát, írjon néhány népdalt, amelyeket ő megzenésít. Ezzel kapcsolatban ld. Tompa három, hozzá írt levelét (1860. okt. 20., 1861. febr. 4. és 1862. nov. 6.), 1860. nov. 30-i keltezésű kísérelő iratát (*TMLev* I. 465–467.), Lévyhoz írt levelét (1860. nov. 17. *TMLev* I. 503. 353.) és Bisztray Gyula jegyzeteit (*TMLev* I. 468–469. és II. 577.)
- ⁵ **Mihelyt lehet küldök** – Tompa következő verse a SzF-ben: *Forr a világ* (1861. febr. 6. I. 14. sz. 216.).

1223. Arany János – Szász Károlynak (1860. november 24. és 28. között)

K: MTAK Kt K 513/578. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **Datum nélkül.** Uo. Arany László írásával, tintával: **1860. decz.** A bal felső sarokban fekete ceruzával: **13.** Arany László kék ceruzás zárójelei és javításai. Halványszürke fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 338–339. (kihagyásokkal)

Válasz Szász Károly 1860. november 17-i levelére (**1221.**)

¹ **1860. november 24. – november 28. között** – az első időpont Tompa említett, 1860. nov. 22. keltezésű levelének (**1222.**) leghamarabbi érkezése, a második a Kisfaludy Társaság idézett gyűlését megelőző nap

² **Ime itt küldöm Zalár költeményeit** – Zalár József: *Borúra derű.* Pest, 1860. Szász Károly recenziója: SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.

³ **Az utolsó <Boronkay> Szapolyait is küldeném** – Ábrai Károly: *Az utolsó Szapolyai.* Pest, 1860.

⁴ **commisióid** – megbízásaid (lat.)

⁵ **Babos Pál azt írja, hogy valami műve nálad van bírálaton – visszakéri** – Babos Pál 1860. nov. 17. és 27. közötti, elveszett levele (**1217.**); vö. AJ 1859. márc. 17. előtti, Tomorihoz írt, elveszett levelének (**1071.**) jegyzetével és Szász Károly 1859. márc. 17-i, AJ-hoz írt levelével (**1074.**)

⁶ **Othellód és Téli regéd nálam. Ha a 29-ki Kisf. gyűlésen épen semmi olvasnivaló nem talál lenni, gondoltam, hogy ezekből olvasok egy pár jelenést** – Az 1860. nov. 19-i ülésen (amelyen Eötvös József elnökölt és AJ, Csengery Antal, Greguss Ágost, Hunfalvy Pál, Kiss Károly, Kuthy Lajos, Salamon Ferenc, Szigligeti Ede, Toldy Ferenc, Tóth Kálmán, Tóth Lőrinc, valamint cs. kir. biztосsként dr. Palló Sándor cs. kir. helytartósági tanácsos vett részt) a jegyzőkönyv szerint is elhangzottak ezek a felolvasások. Lukács Móric és Salamon Ferenc jelöltettek ki ki bírálókul, akik az 1861. nov. 28-i ülésre készítették el jelentésüket Szász Károly *Othello* fordításáról; „e jelentések alapján a fordítmány a Shakespeare-kiadásba fölvétetni, a bírálók megjegyzései pedig használat végett a fordítóval közölni határozottak” (ez utóbbi ülésen Eötvös József elnökölt és AJ, Czuczor Gergely, Greguss Ágost, Henszlmann Imre, Hunfalvy Pál, Jókai Mór, Kiss Károly, Lukács Móric és Toldy Ferenc volt jelen).

⁷ **Sok ifju ember beiratta magát az érdekes ülésekre** – Az Akadémián elfogadott gyakorlat így alakult: „Vendégek számára az irodában vendégkönyv leszen kitéve, melybe szükséges hogy a vendég valamely akadémiai tag által irassék be, mi által minden a tudománytól érdekelt férfi bejárasi engedélyt nyer azon évre, melyben beiratott.” (MAkÉrt 1859. 68.) Ehhez hasonlóan „A Kisfaludy-társaság

üléseiben, az alapszabályok szerint, az elnöknél történt előleges jelentkezés mellett, nem tagok is résztvehetnek, mint hallgatók. Azoknak tehát, kik a társaság üléseit látogatni kívánják, szolgáljon tudomásul, hogy a Kisfaludy-társaság minden hónapnak utolsó csütörtökén délután 3 órakor a m. akademia termében tartja üléseit s a jelentkezés, mely egy évre szól, ugyanott, az ülés kezdete előtt, történhetik meg. Greguss Ágost, titoknok.” Dcs 1860. nov. 6. 360.

⁸ **valamelyik közelebbi ülésre készíts egy költeményt, „eine poetische Erzählung” – egy 4–5 lap, vagy levelnyi költeményt, beköszöntőül** – Ilyen költeményt, „költői elbeszélést” (né.) nem ismerünk. Az 1861. máj. 31-i ülésen Szász Károly maga is részt vett, s 1862-re Victor Hugo *A századok legendája* c. kötetéből ígért fordításokat (ekkor Toldy Ferenc elnökölt és Szász Károlyon kívül AJ, Csengery Antal, Greguss Ágost, Kazinczy Gábor, Kiss Károly és Salamon Ferenc volt jelen).

⁹ **Miskától épen most kapok levelet** – az 1860. nov. 22-i keltezésűt (1222.)

1224. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1860. november 26.)

K: MTAK Kt K 513/143. Arany János kék ceruzával húzta alá: „minden héten vésszsz tölem küldeményt”; piros ceruzával: „Brassainak jó volna, ha lapot küldenél.”; „megbízását 29re nem teljesíthetem”; „egy irodalmi cikket”; „azután a novellát”. Csontszínű fol., **ÁLDÁS HAZÁNKNAK** feliratos országcímer-nyomattal, 22,2x14,1 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL* 377. 429.

¹ **Itt küldöm az ígért fordítmányt Geothéből [!]** – *A valódi élv (Goethe után)*. SzF I. 6. sz. 1860. dec. 12. 88.

² **Ezután minden héten vésszsz tölem küldeményt vagy költeményt vagy novellát [!] vagy irodalmi cikket és kritikát [!]** – Gyulainak ezután a következő művei jelentek meg a SzF I. évfolyamában: az „Értekezések” rovatban *Néhány szó a kritikáról* (17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.), *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.), *Egy pár jegyzet a „Visszatekintésekre”*. (44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.); az „Irodalom történethez” rovatban *Kazinczy Ferencz levelei* (46. sz. 1861. szept. 19. 721–723., 47. sz. szept. 26. 737–740.); a „Költemények” között *A bujdosó* (13. sz. 1861. jan. 30. 201.), *Barátom halálára* (23. sz. 1861. ápr. 10. 361–362.), *Oh, ha ki tudnám fejezni* (35. sz. 1861. júl. 4. 553.), *A tyuk és a farkasverem* (40. sz. 1861. aug. 8. 632–633.), *Horatius olvasásakor* (46. sz. 1861. szept. 19. 728–729.) és *Ölelve tartlak...* (50. sz. 1861. okt. 17. 793.)

³ **Brassainak jó volna, ha lapot küldenél. Ő [!] igen ohajt neked szolgálni** – AJ első válasza: „**Kolozsvár. Gy. P.** Köszönet – és remény. Csodáljuk, hogy B... úr

nem kapja a lapot; még jólevele megrendeltük és most újra.” (*Nyílt levelezés*, SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 80. és *AJÖM* XII. 196. Jegyzet hozzá: 537.)

- ⁴ **A Kisfaludy társaság megbízását 29re nem teljesíthettem** – Gyulai a Kisfaludy Társaság 1860. okt. 25-i ülésén indítványozta a népdalok, mondák és közmondások gyűjtésének intézményes megszervezését, azzal az ígérettel, hogy el fogja készíteni a közönséghez intézendő fölszólítást a legközelebbi rendes ülésig (nov. 29.). Az újabb megbeszélésre nem 1860 végén, hanem 1862-ben, Gyulai Pestre költözése után került sor. Vö. Szabó Károly Gyulaihoz írt levelét: „A népdalgyűjtés iránti felhívást olvastam.” (1863. szept. 9. *GyPLEv* 458. 506.) E kezdeményezés eredménye lett a Kisfaludy Társaság *Magyar Népköltési Gyűjteményének* I–III. kötete, melyet Gyulai Arany Lászlóval együtt szerkesztett (I. 1872: *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. Szerk. Gyulai Pál és Arany László. II. 1872: *Csongrádmegyei gyűjtés*. Szerk. Török Károly. III. 1882. *Székegyföldi gyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek, Sebesi Jób). A gyűjtés történetét Gyulai az I. kötet előszavában foglalta össze.

1225. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1860. november 27.)

K: MTAK Kt K 513/144. A margón piros ceruzával függőleges vonás a „Kukliné predikációi” kezdetű szakasztól balra. 2 csontszínű fol. **SM** nyomattal, 21,8x14,2 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPLEv* 378. 430.

- ¹ **A tegnapi postán felküldött versemben** – – *A valódi élv (Goethe után)*. SzF I. 6. sz. 1860. dec. 12. 88.
- ² **Kukliné predikációi** – *Kukliné predikációi*. Összeszedte Kukli Jeremiás. Kolozsvár, 1860.
- ³ **Boronkay Margit Dózsától** – Dózsa Dániel: *Boronkai Margit*. Pest, 1860.
- ⁴ **Mintegy tíz év előtt. Rózsaágitól** – Rózsaági Antal: *Mintegy tíz évvel ezelőtt*. Pest, 1860. – Rózsaági Antal (1829–1886) 1857-től Győrben tanít, a GyőriKözl alapítója, 1859-től Pesten a MNI és a Dcs munkatársa. E korszakbeli egyéb művei: *Kisvárosi titkok* (1859), *Esti órák* (1861)
- ⁵ **Szigeti album** – *Szigeti album*. Kiadták Szilágyi István és P. Szathmáry Károly. Pest, 1860.
- ⁶ **Gr. Wass Adamné utazása** – Gr. Wass Ádamné (1834–?): *Uti képek*. Kolozsvár, 1860.
- ⁷ **kritikákat küldök [!] az Ertesítő rovatába** – Gyulai ebbe a rovatba nem küldött kritikát
- ⁸ **Zilahy ide azt írta, hogy neki adtad ki** – Z.[ilahy] K.[ároly]: *Vészhangok. Irta Vajda János*. SzF I. 4. sz. 1860. nov. 28. 51–52. Zilahy levele nem szerepel a *GyPLEv*-ben. – Zilahy Károly (1838–1864): 1857-től Pesten jogász; a Dcs, a

CsalKör, a MSzinHL, a VU, a SzF munkatársa. E korszakbeli művei: *Az erdélyi fejedelmek életirata* (1861), *A lelánczott Prometheus* (1861)

1226. Lévy József – Arany Jánosnak (1860. november 28.)

K: MTAK Kt K 513/311. Csontszínú fol. 20,9x13,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan (kéziratot másolat: Voinovich V. 25–27.)

Válasz AJ 1860. nov. 13-i levelére (**1211.**)

¹ **Parturiunt montes! s itt megy a ridiculus mus** – Horatius: *Ars poetica*, 139. Muraközy Gyula fordításában: „Hegy vajudik, s végül nevetést keltő egeret szül!” – Lévy *A discső nap* c. versét küldi (SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 72.)

² **vállalatodhoz** – vállalkozásodhoz

³ **Az alkotmányos és forradalmi zaj** – A folyamat 1859 őszén a protestáns pátens elleni nyilvános tiltakozásokkal kezdődött, majd a Kazinczy-megemlékezésekkel s 1860 tavaszán tüntetésekkel és az országos Széchenyi-gyásszal folytatódott, s az uralkodó részéről az Októberi Diploma kibocsátását váltotta ki.

⁴ **Shakspeari fordításomban** – a *Titus Andronicus* fordításában; vö. Lévy AJ-nak, **1188.** 1860. szept. 2.

⁵ **Miska e napokban iratott nekem; folyvást igen rosszul vannak szemei** – Tompa Lévynek, 1860. nov. 17. *TMLev* I. **503.** 352–353.

⁶ **A jövő hétfőn megyei közgyűlésünk lesz s ha az alkalom kedvez, aligha be nem hagyom sodortatni magamat** – Lévyt Borsod megye első aljegyzőjévé választották; 1861-ben, a provizórium idején, újra elfoglalta tanári állását

1227. Arany János – Arany Lászlónak (1860. december 5.)

K: Elveszett. – Idézet a levélből: Voinovich 1938. 9.

¹ **semmi ilyesbe nem elegendel** – az Októberi Diploma kibocsátása utáni tüntetésekbe

1228. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. december 12.)

K: MTAK Kt K 513/1002. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Világoszöld fol. 21,5x13,7 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

¹ **Furcsa szemeket csinálsz úgy-e az ide mellékelt czédulát olvasván** – Az említett cédula nem maradt meg. A „b. úr” Kemény Zsigmond; tartozására Tompa 1860. nov. 17-i, Lévyhoz írt levelében is célzott: „A Kemény-féle dologra keresztet vethetünk.” (*TMLev* I. **503.** 353.) – Ld. még Tompa Kazinczy Gábornak, 1860. dec. 1. és Kazinczy Gábor Tompának, 1860. dec. 1–12. között (*TMLev* I.

506. 354. és 507. 355.) A kifizetésre nézve ld. AJ Tompának, 1229. 1860. dec. 16.

- ² **de ha annyi ép szemem volna is mint volt Argusnak** – Argosz Gaia fia, ezerszemű szörnyalakja a görög mitológiának
- ³ **Pákhnak, Egressynek tartozom** – Pákh a VU-t, Egressy a MSzinhL-t szerkesztette; az utóbbi 1860. jan. 1-től 1860. dec. 29-ig jelent meg
- ⁴ **Reményi, a mint jól tudod, Petőfi szoborra gyűjt** – A hegedűművész Reményi Ede itthon és külföldön lelkesen agitált a Petőfi-szobor ügyében, amelyhez saját koncertjeivel – a Széchenyi-szoborral együtt – 67.000 forintot gyűjtött össze.
- ⁵ **praenumeránst** – előfizetót (lat.)
- ⁶ **K ra nézve a praenumerások beérkezésének most van az ideje** – talán Kazinczy Gáborra nézve

1229. Nádasdy Lipót – Arany Jánosnak (1860. december 14.)

K: MTAK Kt Ms 5737. (A Kisfaludy Társaság iratai 1860.) 2 csontszínű fol., 29,2x22,6 cm. AJ kék ceruzával aláhúzta a „mellékelve küldök 100 forintot” szavakat. A 4. oldalon AJ írásával tintával: **Kisfaludy Társaság. Gróf Nádasdy Lipót uró exc. levele 100 ft alapítványi összeg lefizetése iránt.** – 1. levél, 2–3. üres, 4. rájegyzés

M: Kiadatlan

Nádasdy Lipót (1802–1873): Komárom megye főispánja, főrendiházi tag, a hétszemélyes tábla bírója, Nádasdy Tamás apja (akinek Gyulai magántanára volt). Kötevényben ez az egy levele jelenik meg.

1230. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. december 16.)

K: MTAK Kt K 513/1153. 2 csontszínű fol., 19,6x12 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1890. 666.)

M: AJLI II. 203.

Válasz Tompa 1860. dec. 12-i levelére (1228.)

- ¹ **Kivánatod teljesítése nekem semmibe sem került** – Tompa kérése az volt, hogy AJ tegye szóvá Kemény 50 forintnyi tartozását
- ² **recreátíóm** – felüdülésem (lat.)
- ³ **Tegnap kaptam leveledet, tegnap szólottam Keménynek, s első szóra kész örömmel fizette ki az ötven forintot, melyet idezárva sietek külden<'>i** – erre vonatkozik AJ SzF-beli kérdése: „**Hanvára.** Megkaptad-e a küldeményt?” (*Nyilt levelezés*, SzF I. 8. sz. 1860. dec. 26. 128. és *AJÖM* XII. 197. Jegyzet hozzá: 537.)

1231. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. december 18.)

K: MTAK Kt K 513/523. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 dec 18.** Arany László kék ceruzás zárójelei és javításai. Csontszínű fol. 22,9x14,3 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 335–336. (kihagyással)

Válasz AJ 1860. nov. 24. és 28. között írt levelére (**1223.**)

- ¹ **Im a Borúra Derü bírálata** – Szász Károly: *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860. (a boritékon 1861.)* (SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.)
- ² **Most Vida Nemzeti Koszorúját olvasgatom** – *Nemzeti koszorú. Költemények*, írta Vida József. Pest, 1860. Ld. Szász Károly AJ-nak, **1249.** 1861. jan. 18. és **1262.** 1861. febr. 7. és 12. között; AJ Szász Károlynak, **1265.** 1861. febr. 13. – Vida József (1833–1876): 1856-tól a VU munkatársa, publikált a Hf-ban, a Csalkörben, a Dcs-ban, a SzF-ben is; 1862-től Egerben tanított
- ³ **chirurgusságot** – sebészkedést (lat.)
- ⁴ **Hanem én igen szeretném, ha már az én Csák Mátémra is sor kerülne** – AJ kritikája *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tiz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861.* címmel jelent meg: SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98.
- ⁵ **Ez utóbbihoz, (lehet) egy indítványt fogok beküldeni** – ld. Szász Károly AJ-nak, **1232.** 1860. dec. 19.

1232. Szász Károly – Arany Jánosnak (1860. december 19.)

K: MTAK Kt K 513/524. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 december (Arany dec 27 levelében emlékezik ez ügyről)].** Csontszínű fol., 22,5x14,1 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

- ¹ **1860. december 19.** – a következtetés alapja a Kisfaludy Társaságnak mellékelt levél dec. 19-i keltezése
- ² **Minapi levelemben bejelentett indítványom, ime itt megy** – A Kisfaludy Társaság 1860. dec. 27-i ülésén (amelyen Toldy Ferenc elnökölt és AJ, Csengery Antal, Greguss Ágost, Henszlmann Imre, Hunfalvy Pál, Kiss Károly, Kuthy Lajos, Lukács Móric, Salamon Ferenc, Tóth Kálmán és Tóth Lőrinc vett részt) felolvasták Szász Károlynak a társasághoz intézett 1860. dec. 19-i levelét, melyben „a társaság által májusban tartandó »magyar költők ünnepét«” indítványozta.

A jegyzőkönyv szerint azonban „a társaság ily külön ünnep tartásának okát nem látja, miután annak tárgyai a társaság rendes közülésébe is foglalhatók, hol szép-tani beszédek és emlékköltemények költőkről szintén olvashatók”.

³ **deputáltak** – küldtek ki képviselőnek (lat.)

1233. Szvorényi József – Arany Jánosnak (1860. december 20. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Szvorényi Józsefnek, **1234.** 1860. dec. 20.: „Beccses leveléből úgy sejtem, hogy a Szépirodalmi Figyelő iránt nincs jól értesítve. E lap kiadója – noha érdekeit figyelemmel kíséri, – nem a Kisfaludy-Társaság, hanem magam. Nehogy tehát az előfizető gimnásium csalódva érezze magát, a megrendelést felfüggesztem addig, míg világos biztosítást veszek, ha elfogadtatik-e magán-lapom. Addig a küldött 10 forintot magamnál tartom, posta fordultával kivánság szerint intézkedendő. A pártolói díjt annak rende szerint könyvbe ígtattam.”

Szvorényi József (1816–1892) az egri cisztercita gimnáziumban tanított; 1846-tól akadémiai lev. tag volt és több tankönyvet írt: *Az ó-classika literatura vagy görög és római remekirodalom történelmének főbb pontjai*, Eger, 1851; *Ékesszólástan vezérléssel a remekírók fejtegetése- s a szép írásművek kidolgozásában*, Eger, 1851; *Olvasmányok a gymnasiumi s ipartanodai alsóbb osztályok számára I–IV.*, Pest, 1853; *Magyar nyelvtan tanodai s magánhasználatra*, Eger, 1861. Ld. *AJÖM* XV. 903. Kötetünk ezt az egy levelét tartja számon s közli AJ válaszát.

1234. Arany János – Szvorényi Józsefnek (1860. december 20.)

K: OSzK Kt Levelestár. A 2. oldalon pecsét: **Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirat-tári Növedéknapló 1957 év 36 sz.** Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 23,3x15,8 cm. 1. levél, 2. üres

M: Kiadatlan

Válasz Szvorényi József 1860. dec. 20. előtti levelére (**1233.**)

¹ **az előfizető gimnásium** – az egri cisztercita gimnázium

1235. Arany János – Gyulai Pálnak (1860. december 21.)

K: MTAK Kt K 513/179. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 314–315.; *GyPLev* 379. 430–431.; *AJLev* 497–498.

Válasz Gyulai 1860. nov. 27-i levelére (**1225.**)

¹ **kivéve a kis tárczabeszélyt mit Brassai úr szivességéből bírok** – *Tárcza-beszély.* W. szignóval, „Angolból”, SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 138–141. és I. 10. sz. jan. 9. 153–155.

² **Erdélyi, Kazinczy az ígéretnél maradtak** – vö. Erdélyi János AJ-nak, **1208.** 1860. nov. 9. és Kazinczy Gábor AJ-nak, **1219.** 1860. nov. 15. után

- ³ **Dux olyat irt, mit nem használhatok** – erről az írásról nincs tudomásunk
- ⁴ **Salamon csak a színházra vállalkozott, de most beköszöntőt csinál** – Salamon Ferenc: *Csokonai Dorottyája* (akadémiai székfoglaló). SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 129–133., 10. sz. jan. 9. 145–148., 11. sz. jan. 16. 161–164., 12. sz. jan. 23. 177–181., 13. sz. jan. 30. 193–196., 14. sz. febr. 6. 209–212., 15. sz. febr. 13. 225–228., 16. sz. febr. 20. 241–244.
- ⁵ **Brassai bácsinak már küldtem volna néhány forintot** – Brassai – a fentebb említett fordításon túl – *The Woman in White, by Wilkie Collins, 1860. (A fejér ruhás nő.)* címmel írt ismertetést: SzF I. 2. sz. 1860. nov. 14. 21–23., 3. sz. nov. 21. 38–40., 4. sz. nov. 28. 54–57.
- ⁶ **columnáira** – oszlopaira (lat.)
- ⁷ **Ha küldene még valamit** – Brassai következő, AJ folyóiratában megjelent tanulmánya: *Mégis valami a fordításról.* SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.
- ⁸ **S a közönség várja, várja a phönixet minden héten** – ez a kép a porából minden héten megéledő szerkesztő allegóriája
- ⁹ **praenumeransok** – előfizetők (lat.)
- ¹⁰ **Lévay politizál** – ld. Lévay 1860. nov. 28-i levelének 6. jegyzetét (1226.)
- ¹¹ **ignorál** – nem ismer (lat.)
- ¹² **Heu mihi!** – Jaj nekem! (lat.)
- ¹³ **Ha novelládat felküldhetnéd** – Vö. Gyulai AJ-nak, 1224. 1860. nov. 26.: „Ezután minden héten vészszerűen küldeményt vagy költeményt vagy novellát [!] vagy irodalmi cikket és kritikát [!].” Gyulai ezt az ígéretét nem tudta betartani.

1236. Medgyes Lajos – Arany Jánosnak (1860. december 20.)

K: MTA K Kt K 513/381. 2 csontszínű fol. 22,7x14,8 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Arany Jánosnak a nemzet [egyéb.] **ünne-**
pelt költőjének.

Pesten.

A 4. oldal tetején AJ írásával, kék ceruzával: **Példányt küldeni.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Küldöm e balladát becses lapodba** – *Czillei és Hunyadi János.* SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 137. Medgyes a következő verseket küldte még a SzF első évfolyamába: *Honszeretet. Hymnus.* 16. sz. 1861. febr. 20. 248. (lábjegyzete szerint „Mutatványul: *Növendék ifjuság* számára irt és sajtó alatt levő *imakönyvemből.* M. L.); *A magyar leányok.* 39. sz. 1861. aug. 1. 616.

- ² **Pesten találkozásunk [!] alkalmával** – AJ és Medgyes Lajos 1859. okt 27-én, a Kazinczy-emlékülés utáni ebéden találkozott, ahol Medgyes Erdély képviselőtében mondott pohárköszöntőt. Ennek szövegét ld. Hf 1859. nov. 22. 23. Vö. AJ Tompának, **1118**. 1859. nov. 2.
- ³ **Heckenásznak kívánatára megtekintés végett felküldöttem „Ifjuság” száma-ra írt imakönyvem** – *Növendék ifjúság imakönyve himnuszokkal, hitben megerősödött protestáns fiúk és leányok számára*. Kolozsvár, 1861.
- ⁴ **mesopotánerek** – Mesopotamier: mezopotámiaiak (né.) – Mezopotámia i.e. 538-tól perzsa, macedón, szíriai, pártus, római, majd ismét perzsa uralom alá került; lakói tehát ismerték a hatalmi változásokat
- ⁵ **Nagy baj van az Oláh és Szász elemmel melynek vezérei a reactio zsoldjába állanak** – Erdélyben a három nemzet eltérően fogadta az Októberi Diplomát; részletesebben ld. Szabó Károly 1860. aug. 4-i, AJ-hoz írt levelének jegyzeteit (**1171**.)
- ⁶ **El végreis [!] a csomót kard vágja ketté** – Ld. pl. Justinus: *Világkrónika*, 11. 7. Ifj. Horváth János fordításában: „Ezután [Nagy Sándor] Gordium városába megy [...]. Megszállta őt a vágy, hogy birtokába vegye a várost. [...], mert hallotta, hogy e városban van elhelyezve Jupiter templomában Gordius igája. Régi jóslatok szóltak arról, hogy az fog egész Ázsiában uralkodni, aki ennek a csomóját megoldja [...]. Sándor tehát elfoglalta a várost, Jupiter templomába ment, és előkérte az ígás szeke- ret. Midőn odaadták neki, nem tudta megtalálni a bogot, mivel az a csomók belsejében volt elrejtve, ezért erőszakkal szerezve érvényt a jóslatnak, kardjával vágta szét a kötelékeket.”

1237. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1860. december 24.)

K: MTAK Kt K 513/1003. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860 dec 24**. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Csontszínű fol. 21,1x17 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

bérmentve

Arany Jánosnak.

Pesten

Üllői út 3 pipaútsza sarkán

11. szám

Pecsétek: **Putnok 24/12; Pesth 28/12 Abends**. 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1860. dec. 16-i levelére (**1230**.)

- ¹ **A vevényről látom, hogy dolgomban eljárta** – AJ 1860. dec. 16-i levelében (**1230**.) elküldte azt az 50 forintot, amelyet Tompa kérésére vett fel Kemény Zsigmondtól, a PN szerkesztőjétől. Ezzel kapcsolatban a SzF 1860. dec. 26-i

számában a *Nyílt levelezés* rovatban a következő kérdés jelent meg: „**Hanvára.** Megkaptad-e a küldeményt?” (I. 8. sz. 128.)

- ² **hol lakik Bécsben Frankenburg?** – Frankenburg Adolf (1811–1884), 1845-től az akadémia lev. tagja; 1843-tól a Magyar Életképek, 1844 és 1847 között az Életképek szerkesztője. Az 1850-es években fogalmazó, előbb a bécsi legfőbb törvényszéknél, aztán (1855-től) az úrbéri legfőbb törvényszéknél; 1860-tól 1866-ig titkár az udvari kancellárián.
- ³ **írnál nekem Vácra poste restante mikor át megyek Vácson kezemhez veném** – AJ-nak ez a levele elveszett; poste restante: postán maradó (fr.)
- ⁴ **Meglehet azonban hogy vagy Bécsből írok vagy váczról [!] teregrafáltatok [!]** – Nincs tudomásunk erről a váci találkozásról. Tompa bécsi útjáról való hazatérését először Kazinczy Gábornak jelezte 1861. jan. 3-án: „Bécsből itthon vagyok, de alig hiszem hogy itthon vagyok; röviden csak ennyit: Vakmerőség sőt esztelenség volt elindulnom, de persze nem tudhattam előre, ezen Siberiai időt.” (TMLev I. 514. 358.)

1238. Arany János – Tompa Mihálynak (1860. december 26. vagy 27.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tompa AJ-nak, **1237.** 1860. dec. 24. – „Most ismét más szívessegre kérlek, én t.i. e napokban ez évben még bizonyosan Bécsbe utazom Vácron keresztül ezt a próbát még meg kell – tennem. Igen kérlek ha ösmérsz Bécsben valami jó Magyar fiút tudasd nevét és lakását velem, szeretném ha valami biztos emberem lenne ott, a ki kalaúzoljon. Hol van Bécsben a magyarok gyűlhelye vagy kávéháza? vagy hol lakik Bécsben Frankenburg? mind ez láthatod hogy csupa falusiaszkodás mert e részben akarmellyik vendéglői szolgálta alkalmas útba igazítást adni; még is szeretném ha ezekről (: a Pákh segítségét is igénybe véve ha kell.) írnál nekem Vácra poste restante mikor át megyek Vácson kezemhez veném.”

1239. Arany János – Szász Károlynak (1860. december 27.)

K: MTAK Kt K 513/579. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **14.** Arany László kék ceruzás zárójelei. A 3–4. oldal felső része hiányzik. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Nagytiszteletű Szász Károly

ref. esperest [lehúzva] Úrnak stb.

Kún-Szentmiklós

Piros pecsét AJ felirattal. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 336–337. (kihagyásokkal)

Válasz Szász Károly 1860. dec. 18-i és dec. 19-i levelére (**1231.** és **1232.**)

- ¹ **Zalárt szedik is már** – Szász Károly: *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860. (a borítékon 1861.)*. SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.
- ² **Ha a N.[emzet]i Koszorút megbírárod, igen jó lesz** – *Nemzeti koszorú. Költemények*, írta Vida József. Pest, 1860.
- ³ **Azóta olvasod Thali ellenbírálátát** – Thaly Kálmán: *Néhány szó Szász Károlynak*. SzF I. 8. sz. 1860. dec. 26. 126–127.
- ⁴ **Indítványodat ma délután előterjesztem a K. T. ülésében** – ld. Szász Károly 1860. dec. 19-én AJ-hoz írt levelének (1232.) 2. jegyzetét
- ⁵ **restellatióra** – tisztújításra (lat.)
- ⁶ **Már nem tudom, hacsak valami töredék fordítással nem állok elé, mi lesz ma délután** – A jegyzőkönyv szerint 1860. dec. 27-én az adminisztratív jellegű ügyek megtárgyalása után „Toldy Ferencz helytartó elnök a Spissich László úr által küldött Kisfaludy Károlyféle leveleket ismerteté”. – Az említett fordítás Shakespeare *Nyár éji álmára* vonatkozott, amelyből AJ az 1861. jan. 31-i ülésen olvasott fel részleteket.
- ⁷ **Tompa szegény Bécsbe utazik a szemével** – ld. Tompa AJ-nak, 1237. 1860. dec. 24.
- ⁸ **a juste milieut** – a helyes középutat (fr.)
- ⁹ **A „Wintertale”** – *The Winter’s Tale*, a *Téli rege*, Shakespeare egyik, Szász Károly által fordított műve
- ¹⁰ **Delius** – Nikolaus Delius (1813–1888) Shakespeare-kiadásának (1854–1861) megfelelő kötete. AJ ugyanezt kérdezte a SzF-ben is: „**K. Sz. Miklós**. A »Wintertale,« Delius szerint, ott van-e? A bírálók igen sürgetik, légy szives beküldeni.” (*Nyílt levelezés*, SzF I. 8. sz. 1860. dec. 26. 128. és *AJÖM* XII. 197. Jegyzet hozzá: 537.)
- ¹¹ **Ezek a <fo> bírálók (Lukács és Salamon) nem boldagúlnak [!] a nélkül** – a Kisfaludy Társaság 1860. nov. 29-i ülésén Lukács Móricot és Salamon Ferencet jelölték ki Szász Károly *Othello*- és *Téli rege*-fordításának bírálójául
- ¹² **Csák Máténak van ugyan egy bírálata nálam, de az nem adható** – Németh G. Béla nézete szerint ennek szerzője alighanem Salamon Ferenc volt (*AJÖM* XI. 660.)

1240. Kempelen Győző – Arany Jánosnak (1860. december 28.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Kempelen Győző „1860. decz. 28. [!] fölkérte Aranyt, fogalmazza meg a feliratot a márványlapra, mellyel Szeged Dugonics szülő- és lakóházát kívánta megjelölni. A levél hátán a költő fel is írta a tábla méreteit, de a mozgalom abbamaradt. A házat 1876. jelölték meg, rövid prózai feliratú táblával.” *AJÖM* I. 508–509. – Dugonics András (1740–1818)

1861

1241. P. Szathmáry Károly – Arany Jánosnak (1861. január 1.)

K: MTAK Kt K 513/485. A „**csinosan kiállított történeti beszélyt küldök**” vörös ceruzával aláhúzva. Csontszínű fol., 20,8x17 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 604.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Idemellékelve van szerencsém 12 darab pártoló tagot az illető pensummal együtt beküldeni** – a Kisfaludy Társaság új tagjairól van szó; pensum: díj (lat.)
- ² **mi tetszenék kedves Bátyámuramnak jobban, ha egy lehetőleg csinosan kiállított történeti beszélyt küldök, vagy ha az ígért magyar regényírók irói jellemrajzát kezdem meg, a magyar regényirodalom bölcsőjétől mostanig?** – AJ a SzF-ben válaszolt: „**M. Sziget. P. Sz. K.** Ha rajtunk állna, a cigánynyal felel-nénk, ki a jó tűznél szalonnát szeretett volna sütni. Ha választanunk kell, s beszély hamarabb jöhet: jöjjön az.” (*Nyílt levelezés*, SzF I. 10. sz. 1861. jan. 9. 160. és *AJÖM* XII. 197. Jegyzet hozzá: 538.) P. Szathmáry Károly beszélye: *Vitam et sanguinem* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 297–300., 20. sz. márc. 20. 313–317., 21. sz. márc. 27. 329–333., 22. sz. ápr. 3. 345–349.)
- ³ **Szilágyi István szívesen üdvözli s a jövő héten küldeni fog valamit** – a SzF I. évfolyama nem tartalmaz Szilágyi Istvántól származó közleményt; vö. Szilágyi István AJ-nak, **1314.** 1861. máj. 28.

1242. Arany János – Majthényi Flórának (1861. január 2.)

K: Elveszett vagy kallódik. Halványkék fol., címzés: **Flórának tisztelettel Pest.** Piros pecsét, **AJ** felirattal.

M: Török 1931. 466.

- ¹ **fájt, hogy ez első bizalmas kérelmét nem teljesíthetem, s reményem vala, hogy talán küldhetek valamit** – Majthényi Flóra feltehetőleg a férje, Tóth Kálmán által 1856-tól szerkesztett Hf-ba vagy az 1860-ban indult BolM-ba kért verset AJ-tól

1243. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. január 2.)

K: MTAK Kt K 513/525. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **1861 jan 2.** Csontszínű fol. **SZÁSZ KÁROLY** felirattal, 22,9x14,3 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1860. dec. 27-i levelére (**1239.**)

¹ **Im, én ígret nélkül küldök egy verset lapodnak** – *Harmincz évvel* (SzF I. 12. sz. 1861. jan. 23. 185.)

² **Thaly Kálmánt sajnálom, de nem neheztelek reá. Jól tetted hogy kiadtad feleletét** – Thaly Kálmán: *Néhány szó Szász Károlynak* (SzF I. 8. sz. 1860. dec. 26. 126–127.)

1244. Nógrád vármegye közgyűlése – Arany Jánosnak (1861. január 9.)

K: NSzAJM. A levél szövege és aláírása különböző kéz írása. 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. – Ercesey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára

M: Kiadatlan

¹ **Arany János tiszteletbeli főjegyzőnek közfelkiáltással megválasztott** – AJ megválasztása Madách javaslatára történt. Ld. Leblancné 1984. 360.

1245. Arany János – Szász Károlynak (1861. január 9. és 16. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Szász Károly AJ-nak, **1249.** 1861. jan. 18.: „Először is ez a levél legyen nyugtatvány a köszönettel vett 50 forintról.” „Utóbbi leveldben nem irsz arról semmit, vetted-e »Harmincz évvel« című versemet?” Szász Károly: *Harmincz évvel*. SzF I. 12. sz. 1861. jan. 23. 185. A megküldött honorárium a következő művekre vonatkozik: *A férfi*. SzF I. 2. sz. 1860. nov. 14. 25., *Faust. Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pesten, 1860.* SzF I. 3. sz. 1860. nov. 21. 35–38., *Kárpáti kürt. Költemények Thali Kálmántól. A költő arczképeivel. Második kiadás. Pest, kiadja Pfeifer Ferdinand. 1860.* SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 67–70., 6. sz. dec. 12. 83–85., *Bivar (Hugó V. Légende des Siècles).* SzF I. 7. sz. 1860. dec. 19. 104., *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860.* SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.

1246. Arany János – Bezerédj Istvánnénak (1861. január 13.)

K: Magántulajdonban

M: Smidt 1962. 90.

¹ **gr. Károlyi I.[stván] ő nméltóságához** – Károlyi István (1797–1881): 1853-tól az Akadémia igazgató tagja, 1858-tól a Magyar Gazdasági Egylet elnöke, 1860. nov. 13-tól 1861. aug. 28-ig Pest megye helytartó főispánja

² **Nagyságodnak elébb történt kedves meghívását a mai ebédre ez egyszer mellőzzem** – özv. Bezerédj Istvánné vasárnapi ebédeire rendszeresen meghívta AJ-t, Bartal Györgyöt, Bezerédj Lászlót, Csengeryt, Deákot, Gyulait, Horváth Mihályt, Keményt, Perczel Bélát, Perczel Mórt, Zichy Antalt és másokat Koronaherceg utcai lakásába. – Az írói segélypénztár ügyében vö. AJ Tompának, **964.** 1857. dec. 29.

1247. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. január 15.)

K: MTAK Kt K 513/141. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **61.** A 30–31. sorban vörös ceruzával AJ aláhúzása: „gr. Mikó [...] jegyzéket.” 2 csontszínű fol. 21,7x14,1 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: GyPLev **383.** 436. (Kéziratos másolat: Voinovich V. 65–66.)

Válasz AJ 1860. dec. 21-i levelére (**1235.**)

¹ **Ide zárva küldök egy költeményt s két első cikknek valót** – a vers *A bujdosó* lehet (SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 201.), a két cikk pedig a *Néhány szó a kritikáról* (I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.).

² **a nyílt postában** – a szerkesztői üzenetek rovatában

³ **Örvendek, hogy lapod legelébb is ellenem kezd polemiát** – Szász Károly *Borura derü. Költemények. Irta Zalár* c. bírálatáról van szó (I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135.). Gyulai fentebb említett *Néhány szó a kritikáról* c. cikkeire felelt Szász Károly: *Még néhány szó a kritikáról* (21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.), s erre jelent meg Gyulai válasza: *Megint a kritikáról (Szász Károlynak)* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453.). Szász Károly következt: *Gyulai Pálnak* (30. sz. 1861. máj. 30. 478.), AJ szerkesztői lábjegyzetével, majd ismét Gyulai: *Megint a kritikáról (Szász Károlynak) II.* (34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.)

⁴ **Most valami új cikken töri fejet [!]** – ez Brassai *Mégis valami a fordításról* c. sorozata lehet: SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.

⁵ **A pénz ügyében kívánatod szerint szóltam vele** – AJ a Brassainak járó honorárium kérdését vetette föl

⁶ **Bírálataid közt legjobbnak tartom a „Pörös atyafiakról” irottat** – *A pörös atyafiak. Regény. Irta Vas Gereben. Két kötet. (Pfeifer, Pest.)*. (SzF I. 7. sz. 1860. dec. 19. 99–102., 8. sz. dec. 26. 115–118. és *AJÖM* XI. 42–52. Jegyzet hozzá: 645–646.)

⁷ **Nem sokára bírálatokat is venni fogsz tőlem** – a SzF I. évfolyamába Gyulai nem írt bírálatot

⁸ **gr. Mikó várja röpirata kijövetelét s kéri a költségek jegyzéket** – Mikó Imre *Irányszemlék* c. röpiratáról van szó (Pest, 1861)

1248. Weisz Bernát Ferenc – Arany Jánosnak (1861. január 15.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) A 4. oldalon fekete ceruzával: **23.** 2 csontszínű fol., 23,7x14,4 cm. 1 levél. 2–4. üres

M: Kiadatlan

Weisz Bernát Ferenc (1800–1888): üzletember, kereskedő; 1848-ban Kossuth pénzügyminisztériumának egyik osztályát vezette; Világos után bebörtönözték. 1861-től számos fővárosi szociális, infrastrukturális és kereskedelmi létesítmény kezdeményezője volt. Több jelentős alapítványt tett. – Kötetünk ezt az egy levelét közli.

1249. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. január 18.)

K: MTAK Kt K 513/526. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 január 18.** 2 csontszínű fol., 20,8x13,4 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. jan. 9. és 16. között írt, elveszett levelére (**1245.**)

¹ **ez a levél legyen nyugtatvány a köszönettel vett 50 forintról** – ez az a „téli vásárlás” (23 ft vásárlás, 27 ft küldemény”, amely a SzF honoráriumainak elszámolásában is szerepel (AJ Szász Károlynak, **1325.** 1861. aug. 2.)

² **Itt megy a Nemzeti koszoru ismertetése** – Szász Károly: *Nemzeti koszorú. Költemények, írta Vida József. 1860.* (SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 212–214.)

³ **Kakas Márton tolltaraját akarod-e ismertetni?** – *Kakas Márton tolltaraja.* Kiadja Jókai Mór. I–II. Pest, 1860. A SzF nem ismertette.

⁴ **ezennel meghivlak reá téged is, ha szerkesztői foglalkozásaid engedik** – AJ nem ment el a látogatásra (ld. AJ Szász Károlynak, **1256.** 1861. jan. 29.)

⁵ **vetted-e „Harmincz évvel” című versemet?** – megjelent: SzF I. 12. sz. 1861. jan. 23. 185.

1250. Arany János – Jókai Mórnak (1861. január 23. és február 2. között)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **439.** Középen, fenn, Arany László írásával, fekete ceruzával: (**1861–1862**). Felette fekete ceruzával: bekarikázott **5.** A 2. oldalon fekete ceruzával: **Fond. V/16.** Uo. pecsét: **M. N. Muzeum Jókai hagyaték kézíratt. 1912. 33. sz.** Világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. 1. levél, 2. üres

M: Császárszár 1914. 98.; Jókai 1925. 142.; *JMÖM* II. **226.** 14. – Közlés utáni kézirat másolás: VMás 62.

¹ **1861. január 23. és február 2. között** – a SzF Zilahy Károly alábbi novelláját 1861. jan. 23-án kezdte közölni, amelynek utolsó előtti része febr. 6-án jelent meg. AJ eszerint 4 nappal a megjelenés előtt adta le a kéziratot.

² **ha ez a most folyó semmiség elfogy a Figyelőben: végkép elakadok** – Zilahy Károly: *Csalfa álmok, tört remények.* SzF I. 12. sz. 1861. jan. 23. 186–188., 13. sz. jan. 30. 201–205., 14. sz. febr. 6. 217–220., 15. sz. febr. 13. 232–238. Vö. AJ Gyulainak, 1861. febr. 13. előtt.

1251. Lévay József – Arany Jánosnak (1861. január 23.)

K: MTAK Kt K 513/312. Csontszínű fol. 22,9x14,5 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan

¹ **a 25 személyt mutató névsor mellett** – a névsor nem maradt fenn

² **bankótában** – bankjegyben (lat.)

³ **könyv-depositariusok** – könyvletéteményesek (lat.)

⁴ **persecutorok** – üldözőjük (lat.)

⁵ **A szegény Tancsics-család részére is összekoldultunk 23 ftot** – Tancsics Mihályt (1799–1884) 1860. aug. 29-én márc. 15-i ünnepség szervezése és röpiratai miatt 15 évi börtönre ítélték; 1867-ben megrokknanva szabadult. Ld. *AJÖM* XV. 904.

⁶ **nyilvános nyugtatványozás végett a P.[esti] Naplóhoz utasítá[m]. Kérlek, sziveskedjél át küldeni** – „Miskolczi rendes levelezőnk írja: [...] Városunkban jelenleg a Tancsics özvegye s árvái segélyzése van napirenden, s pár nap mulva indul Pest felé azon szép összeg is, mely a Kisfaludy társaság részére, mint pártfogoló tagdíj gyűlt össze.” PN 1861. jan. 26.

⁷ **kontót** – számlát (ol.)

⁸ **pénzes-commissiokért** – pénzes megbízásokért (lat.)

⁹ **ide ragasztottunk egy pár jámbor versecskét. Tompa egyet, én is egyet** – Tompa: *Forr a világ* (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.), Lévay: *Az éj titka* (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 232.)

¹⁰ **nótarus** – jegyző (lat.); Lévayt Borsod megye első aljegyzőjévé választották

¹¹ **A bécsi orvosok egyhangúlag szem-reumának állíták baját és így nem organicus bajnak, s gőzfördőt ajánlottak neki** – ld. Tompa AJ-nak, 1237. 1860. dec. 24.

¹² **azon Kakast ábrázoló igen szép antik tajtékpipa** – Jókai egyik álneve Kakas Márton volt

1252. Arany János – Kazinczy Gábornak (1861. január 25.)

K: Elveszett

M: Abafi 1884.; *AJLI* II. 357–359.

Válasz Kazinczy Gábor 1860. november 13. körüli levelére (**1212.**). Előzménye: „**Bánfalva K. G.** Pár nap alatt magánlevél.” (*Nyilt levelezés*, SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 80. és *AJÖM* XII. 196. Jegyzet hozzá: 537.)

¹ **a jegyzőkönyvi kivonatot, melyet tőlem utolsó leveledben kívántál, csak a napokban kaphattam meg Toldy úrtól** – ld. Kazinczy Gábor 1860. nov. 13. körül AJ-hoz írt levelének (**1212.**) 2. jegyzetét

² **alias** – másként (lat.)

- ³ **vállalatra** – vállalkozásra
- ⁴ **Ami molièrei fordításidat illeti** – ld. Kazinczy Gábor AJ-nak, **1212.** 1860. nov. 13. körül; Molière (1622–1673)
- ⁵ **Hogy Kazinczy Majláthját és Marmontelét a társaság – legalább most – nem adhatja a pártolók évi illetékébe, azt valószínűleg már tudod a lapokból** – *A Magyar regék, mondák és népmesék. Gróf Majláth János után ford. Kazinczy Ferencz.* c. mű 1864-ben jelent meg Pesten, Kazinczy Gábor kiadásában; a *Kazinczynak fordított egyveleg irásai. I. Marmontel szívképző regéi két könyvben* először 1808-ban, Bécsben.
- ⁶ **Adam Bede** – George Eliot (valódi nevén Mary Ann Evans, 1819–1880) regénye; magyarul: *Bede Ádám*, Salamon Ferenc fordításában (Pest, 1862)
- ⁷ **atque** – és (lat.)
- ⁸ **Azokat az úgymondott „hézagpótló” cikkeket nagyon várom ám, de nagyon hiába!** – így pl. Kazinczy Gábor fordította le François Arago *Molière* c. beszédét (SzF II. II. 4. sz. 1862. máj. 29. 49–54.)

1253. Lévay József – Arany Jánosnak (1861. január 25.)

K: MTAK Kt K 513/313. Feltehetőleg AJ húzta alá a levél következő részleteit: „Jókainak küldött pipaügyről”, „magam”, „Kazinczy Kör”, „Figyelő” (vörös ceruzával); „a K.[azinczy] Körnek hiányzik:” (feketével); „4. 5. 9.”, „1. 2. 3. 4. 7. 9.” (vörössel); „Lévay J” (feketével és kézzel). Csontszínű fol. 22,6x14,5 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 599.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Itt megy a Tompa verse is, mely az én pénzzel terhelt küldeményemből kimaradt** – *Forr a világ* (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.)
- ² **A felküldött pénznek kezedhez jutásáról, valamint a Jókainak küldött pipaügyről, kérlek mielőbb tudósíts** – ld. Lévay AJ-nak, **1251.** 1861. jan. 23.

1254. Brassai Sámuel – Arany Jánosnak (1861. január 28.)

K: MTAK Kt K 513/43. Csontszínű fol. 21,7x14 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 593.)

M: Kiadatlan

- ¹ **A „dulcis odor”t** – az „édes illatot” (lat.); több szerzőnél is előforduló kifejezés, pl. Prudentius: *Psychomachia*, 330., Maximianus: *Elegiae*, 1. 121.
- ² **disponálván** – helyezvén el (lat.)
- ³ **ezennel bátor vagyok némi semmiséget küldeni** – *Még is valami a fordításról.* SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 189–291., 20. sz. márc. 20. 305–307.
- ⁴ **„W. Kol. à disposition.”** – a W. Brassai szignója volt; Kol.: Kolozsvár rövidítése lehet; à disposition: rendelkezésére (fr.) A nyílt posta nem közölt ilyen szöveget.

- ⁵ **Én oly szerencsétlen voltam, hogy minden cikkem melyet a Szemlébe irtam egy vagy más okból nem tetszett neki** – Brassai addig megjelent cikkei Csengery folyóiratában: *A tenger, mint a természettan tárgya*. BpSz 1857. 1. köt. 246–271.; *A természettan szelleme és újabb iránya*. BpSz 1859. 7. köt. 301–324. – Vö. Csengery magyarázatával: „Brassai, mint Aranyhoz irt levelében látom, haragszik, hogy cikkét még nem adtam. Oka – cikkének nagysága, mely miatt még alkalmas helyet nem találtam oly cikkek mellett, melyek mint folytatások nem maradhattak el, vagy a napi érdeknél fogva (mint Olaszország, az építési cikk, az akadémia építése előtt, Magyarország közjoga stb) igénylették a gyorsabb közlést, vagy már ki levén fizetve, pénzügyi tekintetben kelle adnom.” (Gyulainak, *GyPLev* 386. 438.) Lehetséges, hogy Brassai *Irodalmi pör a philo-sophia ügyében* c. munkájáról van szó, amely Kolozsvárt jelent meg, s a SzF 1861. ápr. 17-én vette föl először az új könyvek közé (I. 24. sz. 384.)
- ⁶ **genirozza** – feszélyezi (fr.-né.)
- ⁷ **gravaminalis** – sérelmi (lat.)
- ⁸ **Értekezésem ez I. számát bizonyosan egy II. talán egy III. fogja elfogadás esetében követni** – *Még is valami a fordításról* II. SzF I. 27. sz. 1861. máj. 9. 417–419., 28. sz. máj. 16. 433–436.; III. SzF I. 30. sz. 1861. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515.; IV. SzF I. 48. sz. 1861. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.
- ⁹ **pausa** – szünet (lat.)

1255. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. január 28.)

K: MTAK Kt K 513/145/a. 2 csontszínű fol., 21,8x13,9 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: *GyPLev* 384. 437.

- ¹ **Még e héten venni fogsz tőlem egy 300 sorból álló költeményt s egy pár apró kritikát** – a költemény talán *A szerkesztő, olvasó és költő* c. Lermontov-fordítás, amely csak jóval később készült el (SzF II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 166–169.); a rövid kritikák megküldéséről nincs tudomásunk
- ² **A jövőben pedig legalább is másfél ivnyi novellát, mely egy egészet tesz; ezt egy pár nagyobb kritika fogja követni s egy főcikk Valami a vigjátékról** – Nem tudunk ezek elkészültéről: a SzF I. évfolyamában Gyulainak sem novellája, sem könyvbírálatra nem jelent meg. Az „Értekezések” rovat közölte viszont a következő cikkeket: *Néhány szó a kritikáról* (I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.), *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.), *Egy pár jegyzet a „Visszatekintésekre”*. (44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.)
- ³ **ma végzem próbatéteimet** – ma vizsgáztatok

- ⁴ **Brassai azt izeni, hogy bármikor megkezdheted fordított novelláját** – *Előkelő világ*, Gr. Sollohútból, *** szignóval (SzF I. 39. sz. 1861. aug. 1. 617–621., 40. sz. aug. 8. 633–636., 41. sz. aug. 15. 650–654., 42. sz. aug. 22. 666–669., 43. sz. aug. 29. 682–685., 44. sz. szept. 5. 696–701., 45. sz. szept. 12. 713–717., 46. sz. szept. 19. 729–733., 47. sz. szept. 26. 746–749., 48. sz. okt. 3. 763–767.)

1256. Arany János – Szász Károlynak (1861. január 29.)

K: MTAK Kt K 513/580. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **15.** Világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 344–345.

Válasz Szász Károly 1861. jan. 18-i levelére (**1249.**)

¹ **Régen hever nálam egy bírálat Trencsényi Csákról, de általános, categoricus ítéletei oly kíméletlennek tünnek föl nekem, hogy jobbnak láttam félretenni** – Németh G. Béla szerint Salamon Ferenc lehetett a cikk szerzője (*AJÓM* XI. 660.)

² **Olvasd meg, kérlek, higadtan, szenvedély nélkül** – vö. „sine ira et studio”: harag és elfogultság nélkül (lat.); a Tacitus *Annales*éből való idézet hazai értelmezéséről ld. Dávidházi 2002.

³ **Ha közölhetőnek véled: úgy kérlek küldd vissza vasárnapig** – 1861. febr. 3-ig

⁴ **ne genirozzon** – ne zavarjon (fr.–né.)

⁵ **scrupulusod** – aggályod (lat.)

1257. Nagyvárad város közönsége – Arany Jánosnak (1861. január 31.)

K: NSzAJM III–32. 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradai fiókjába, majd bukaresti központjába került. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 265.

M: Kiadatlan

1258. A Pécsi Nemzeti Casino Egyesület – Arany Jánosnak (1861. január 31.)

K: MTAK Kt Ms 5738 (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) A 4. oldalon fekete ceruzával: **15., 2/napló**, barna ceruzával: **1, b., 2** csontszínű fol. címeres BATH superfine-nyomattal, 29x22,4 cm. 1 levél, 2–3. üres, 4. rájegyzések

M: Kiadatlan

1259. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. február 1. és 13. között)

K: MTAK Kt K 513/180. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 február <(aug elején)>**. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,4x15 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1889. 596.)

M: GyPLev 387. 438–439.

Válasz Gyulai 1861. jan. 28-i levelére (1255.)

- ¹ **1861. február 1. és 13. között** – A keltezést Gyulai versének és AJ *Trencsényi Csák*-kritikájának megjelenése határozza meg
- ² **Vettem a verset – azóta te is – köszönöm** – *A bujdosó* (SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 201.)
- ³ **A cikket adni fogom változtatás nélkül** – *Néhány szó a kritikáról* (SzF. I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.)
- ⁴ **Hát a Brassai bácsi cikke** – *Mégis valami a fordításról* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.)
- ⁵ **Én Csákról irtam, – nem mertem kiadni, elküldtem Szásznak** – 1861. jan. 29-én. *Trencsényi Csák* (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. Az utolsó rész végén AJ közölte Szász Károly nyílt levelét, amely elismeri a bírálat igazát.
- ⁶ **apprehensió**nak – neheztelésnek (lat.)
- ⁷ **A novella dolgában is úgy vagyok, hogy nem tudom mit adok, ha e kezdői kísérlet – melyben semmi cselekvény nincs – elfogy** – Zilahy Károly: *Csalfa álmok, tört remények*. Ld. AJ Jókaihoz írt, 1861. jan. 23. és febr. 2. közötti levelét (1250.)
- ⁸ **scherblitlen** – edény nélküli (né.)
- ⁹ **constitutionalis** – megegyezés szerinti (lat.)
- ¹⁰ **Azon két novellának ha csak egyikét is beküldenéd** – vö. Gyulai AJ-nak, 1247. 1861. jan. 15.: „Novellam készül, vagy jobban mondva egy helyett kettőt írok.”
- ¹¹ **Azon zsákszámra ígért apró ismertetésből** – vö. Gyulai AJ-nak, 1255. 1861. jan. 28.: „Még e héten venni fogsz tőlem egy 300 sorból álló költeményt s egy pár apró kritikát.”
- ¹² **lieferalnál** – szállítanál (né.)
- ¹³ **gr. Károlynál az írói segélypénztár ügyében tanácskozá**n – Vö. AJ Bezerédj Istvánnának, 1246. 1861. jan. 13. – Az írói segélyegylet létrehozásáról ld. AJ közleményét, „Az írói nyugdíjintézet” kezdettel (SzF 1861. I. 19. sz. márc. 13. 301–302. és *AJÖM* XII. 23–24.)
- ¹⁴ **Az a felhívás a népdalok ügyében nem volna még kész** – Gyulai Pál a Kisfaludy Társaság 1860. okt. 25-i ülésén indítványozta a népdalok, mondák és közmondások gyűjtését, s ígérte, hogy elkészíti a közönséghez intézendő fölszólítást a legközelebbi rendes ülésig (nov. 29.); vö. Gyulai AJ-nak, 1224. 1860. nov. 26. 4. jegyzet

- ¹⁵ **S az a székfoglaló? melynek nem kell ám a „Katona” hosszúságával és mélységével birnia** – a Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyve szerint Gyulai 1862. nov. 27-én ajánlkozott székfoglaló-felolvasásra a *Hazafiság a költészetben* c. készülő értekezéséből; erre azonban csak az 1868. febr. 5-i közülésen került sor *A népszerűségről* c. szatírával. Katona említése Gyulai *Katona és Bánbánja* c. akadémiai székfoglalójára utal (ennek egyik szakaszát ld. SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 5–9.)
- ¹⁶ **Köszöntöm Brassai bácsit, Szabó Károlyt, Fekete Misit, Gáspárt, Takácsot** – Fekete Mihály (1820–1871): korábban, mint Gyulai is, házitanítóként a Bethlencsalád szolgálatában állott. 1860 végétől a Korunk szerkesztője Kolozsvárt, ahol 1862-től Gyulai utódja a ref. kollégium magyar irodalomtörténeti katedráján. – Gáspár János (1816–1892): tankönyvíró és pedagógus. Az 1850-es évek első felében a kolozsvári ref. kollégium magyar nyelv és irodalom tanára, 1856-tól 1869-ig a ref. teológiai kar és a tanítóképző igazgatója. – Takács János (1813–1881): a kolozsvári ref. főgimnázium fizikatanára, majd igazgatója; Gyulainak korábban is kollégája az 1850-es évek elején Szőnyi Pál pesti fiúneveldejében, majd a Nádasdy-család szolgálatában, akiknél Gyulai is házitanító volt.

1260. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. február 1. és 8. között)

K: MTAK Kt K 513/513. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 febr. kezdetén**. Arany László vörös ceruzás zárójeli. Világoszöld fol., 23,3x14,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. [!] 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 345. (kihagyással)

Válasz AJ 1861. jan. 29-i levelére (1256.)

- ¹ **1861. február 1. és 8. között** – az első napot a postaforgalom legkorábbi időpontja, a másodikat a bíráló első részének megjelenése (febr. 13.) határozza meg
- ² **A rövid nyílt levél, mit cikked végére írtam, egészen őszintén szól** – Szász Károly nyílt levele meg is jelent AJ *Trencsényi Csák*-bírálatának utolsó lapján (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98. Jegyzet: 659–663.). Szövege: „Nyílt levél Arany Jánoshoz. Megbecsülhetlen barátságod és bizalmad új jelét adtad akkor, midőn ez ismertetést, mielőtt sajtó alá menne, azon kijelentéssel közléd velem, hogy ha azt igazságtalannak, tulszigorunak tartom, készebb vagy kiadatlan hagyni. Első gondolatom volt, olvasatlanul küldeni vissza, mert igazságszeretetedben ép oly határtalanul bizom, mint ítélőtehetségedben; s ha netalán szigoru volna is bírálatod, nagy gyávaság volna a szigortól visszaretennem, ki magam is szigort követelek. És megvallom, egyedül a kíváncsiság nem engedé, ez első gondolat mellett maradnom. Jól tettem. Most azon megnyugvással bocsátom vissza kéziratodat, hogy művemét igazságosan ítélte meg, és én neked sok

hálával tartozom a tanúságokért, miket nyújtottál. Egy s más apróságokra tán tehetnék viszonzást; de minek volna az? Mondhatnám, hogy némely hibát mit kijelölösz, – későn, midőn művem nyomtatásban olvasám (mint a festő illendő távolban nézi művét) magam is észrevettem; de mit javítva ez ügyemen? Add, kérlek, bírálatodat a mint van; engem érdemem fölött megtiszteltél avval, hogy művem méltónak tartád arra, hogy általános, – s legmagasb mértéket alkalmazz reá. Szász Károly.”

³ **Nálam van 10 pártoló tag = 40 ft.** – a Kisfaludy Társaság új tagjairól van szó

⁴ **Felelj a nyílt postában** – AJ nem a SzF „Nyílt levelezés” rovatában, hanem 1861. febr. 13-án kelt, következő levelében válaszolt (**1265.**)

1261. Szatmárnémeti város közönsége – Arany Jánosnak (1861. február 5.)

K: NSzAJEM III. 33. Címzés:

Szatmárnémeti sz kir. [egyb.] város községétől.

Tekintetes Arany János Urnak

htalból Pesten

Pecsét: **Szathmár 21/2.** 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára

M: Kiadatlan

1262. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. február 7. és 12. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Szász Károlynak, **1265.** 1861. febr. 13.: „Miért ez apprehensió? Hogy Csák bírálatáért megneheztelsz, attól féltem, megvallom, mert az emberi természetben fekszik, de hogy Vidára tett jegyzéseimet oly zokon vennéd, azt valóban nem gondoltam. A mi téged illet abban, igyekeztem úgy irni, hogy a sértésnek még árnyékát is ker<j>üljem: a dologra mondtam egyet és más, azt hittem hogy az ránk nézve egy harmadik. Panaszlod, hogy állításaid egytől egyig le vannak rontva: nézd meg kérlek jobban, s úgy találod, hogy nem. [...] Én, édes barátom, még most, nyilatkozatod után sem tartom a két véleményt egymás mellett oly megférhetetlennek, sem oly compromittálónak rád, vagy lapomra nézve. [...] Nyilatkozatodat, ha ismét kívánod, adni fogom, de nem addig, míg újabb válaszd hozzám nem érkezik.” Ld. még Szász Károly 1861. febr. 14-i (**1266.**) és febr. 22-i (**1269.**) levelét.

¹ **Vida József Nemzeti koszorú c. kötetének bírálatá után** – Szász Károly: *Nemzeti Koszorú. Költemények, írta Vida József. 1860.* SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. 1861. febr. 6. 212–214.

² **Arany olyan szerkesztői jegyzetet közölt** – SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 214–216.

1263. Mentovich Ferenc – Arany Jánosnak (1861. február 10.)

K: MTAK Kt K 513/388. 2 csontszínű fol., 26,1x21,1 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: Kiadatlan

¹ **eider-tollas** – lúdtollas (né.)

² **engem is lapod dolgozótársai közé számláltál** – AJ a SzF első számát (1860. nov. 7.) küldte el; erre a levélre a SzF-ben válaszolt: „**M...vichnak**. Köszönöm, ezutánra is kérem a megemlékezést. Magán válasz, mihelyt érkezem.” (SzF I. 16. sz. 1861. febr. 20. 256. és *AJÖM* XII. 199. Jegyzet hozzá: 539.) Az ígért levélről nincs tudomásunk.

³ **mint most az ide csatolt verssel** – *Honszeretet*. SzF I. 18. sz. 1861. márc. 6. 280.

⁴ **Én is megküldöm számodra a „Füzetek” egész mult évi folyamát** – Mentovich 1858 és 1860 között szerkesztette a Marosvásárhelyi Füzeteket

⁵ **complét** – teljességében (fr.)

⁶ **a mi Sándor barátunknak [!]** – Szilágyi Sándornak

⁷ **történetből** – véletlenségből

⁸ **srofolták** – erőszakolták (né.)

⁹ **collegatusunk** – tantestületünk (lat.)

¹⁰ **elolvastam Lengyel barátunk cikkét** – Dr. Lengyel Dániel: *Néhány szó az emberek egészségének biztosítására teendő intézkedések érdekében*. In *Nagykö-rösi naptár 1861. közönséges évre*. Szerk. Ballagi Károly. I. évf. Pest, 1860. 100–107.

¹¹ **ex ungue leonem** – az oroszlánt körméről (madarat tolláról) ismerjük meg (lat.) – Plutarkhosz: *De defectu oraculorum*, 410C2 szerint Alkaiosztól származó szállóige

¹² **mindenből úgy látszik mikép a reactio Erdélyt nézte ki működése központjá-ul** – ld. Szabó Károly AJ-hoz írt, 1860. aug. 4-i levelének 10. jegyzetét (1171.)

¹³ **könnyen megérhetjük a 48–49-beli istentelenségek megújulását** – azt ti., hogy a nemzetiségeket a magyarok ellen uszították

¹⁴ **Julcsáról azt hallottuk, hogy jeg[y]ben jár egy szalontai ifjúval** – Arany Juliska és Szél Kálmán 1863 márciusában váltottak jegyet és 1863. aug. 9-én kötöttek házasságot (ld. Sáfrán 1960. 61–62., Voinovich 1938. 171.)

¹⁵ **fenna** – fene

¹⁶ **kinek reménye van még Krakkónál vitézkedhetni** – Mentovich a gimnáziumban egy Charivari c. élclapot rajzolt és írt; ezzel szemben AJ egy Contra Charivarit szerkesztett, s ennek első két száma Mentovichot ábrázolja a krakkói csatában. Krakkó kis falu Gyulafehérvár mellett; közelében olyan harcok folytak a szabadságharc idején, amelyekben Mentovich is részt vett (ld. Benkó 1897. 90.)

1264. Kalmár Géza – Arany Jánosnak (1861. február 13. előtt)

K: Elveszett. Utalás a levélre: „**Orosháza K. G. úrnak.** Tudomásul. Fordítás, ha jó, mindenünnen elfogadtatik. Azon darabra még nem jelentkezett más.” (**Nyílt levelezés**, SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 240. és *AJÖM* XII. 198. Jegyzet hozzá: 538.)

Kalmár Géza Békés megyében volt földbirtokos.

¹ **A levél írója arról tudósít, hogy Shakespeare VI. Henrik király c. művét fordítja** – vö. következő, 1861. máj. 1-jén AJ-nak küldött levelével (**1306.**): a darab első részét ekkor küldte el

1265. Arany János – Szász Károlynak (1861. február 13.)

K: MTAK Kt K 513/581. Az 1. oldal jobb felső sarkában Szász Károly írásával, tintával: **1861 febr 13.** A 4. oldalon jobb felső sarkában, fekete ceruzával: **16.** 2 csontszínű fol. 24,9x19,7 cm. 1–3. levél, 4. címzés:

Nagy tiszteletű Szász Károly úrnak.

Kún-Szentmiklós.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsét: **Pesth, 13/2 Abends.** 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: *AJLI* II. 346–349. (kihagyással)

Válasz Szász Károly 1861. febr. 7. és 12. között elküldött levelére, amely szerzője beleegyezésével (**1266.** 1861. febr. 14. és **1269.** febr. 22.) nem jelent meg nyílt levelként a SzF-ben (kézirata elveszett).

¹ **apprehensio** – sértődés, neheztlenség (lat.)

² **Hogy Csák bírálatáért megneheztelsz, attól félttem, megvallom** – AJ: *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történelmi költői beszély tíz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861.* (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98.)

³ **de hogy Vidára tett jegyzéseimet oly zokon vennéd, azt valóban nem gondoltam** – AJ nem értett egyet Szász Károly dicséretével, mely szerint Vida „összegyűjtött művei fokozták a hatást, melyet előbb egy-egy költemény tett vala rá”; a kötet néhány jó darabja mellett „aránylag kevés eszmei tartalmat, formaépséget találtunk benne”. Egy helyen rútnak tekintette azt, ami Szász szerint nagyon jeles, felsorolta az öncélú játék, a „[k]éptelen képzelet”, a „lyrai confusio” és a tökéletlen kompozíció szembetünőbb példáit. Szerkesztői megjegyzések Szász Károly *Nemzeti koszorú. Költemények, írta Vida József. 1860.* c. bírálatára (SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 212–214.) lábjegyzet (197.) és kommentár (212–214.) formájában (*AJÖM* XII. 277–282. Jegyzet hozzá: 415., 599–602.). Vö. Kovács 1993. és Balázs 2002.

- ⁴ **Én mit sem szólok az ellen, <hog> a mire te fő súlyt fektetsz, hogy Vida „határozott költői egyéniség.”** – „határozottan körvonalazott költői *egyéni*ség” (Szász Károly: *i. m.*, 196.)
- ⁵ **genreben** – nemben (fr.)
- ⁶ **devalválni** – leértékelni, alábbszállítani (lat.)
- ⁷ **Így hát örömmel vettem értesítésed hogy te írsz** – ld. Szász Károly AJ-nak, **1231.** 1860. dec. 18.
- ⁸ **resensus** – méltatlankodás, visszatetszés (lat.)
- ⁹ **mely az egész fiatal irodalomban első közlésed megjelentével támadt** – Ld. Vajda János véleményét: „Épen most ötlük szemünkbe a »Figyelő«-ben egy bírálat, melyben e lap rendes udvari ítése egyik fiatal költőnket elemzi, illetőleg magasztalja. Nincs szavunk az ellen, hogy e fiatal költőnkben képesség van, magunk is a fiatalok legjobbjai közé állítottuk; az sem csoda, hogy mai fiatal versíró valami szörnyű nagy botlást követ el, de hogy egy műjogosultnak elismert, akadémikus ítészünk épen azon versszakát idézi kidicsérve, mint a mely versszak a szerkesztő Arany J. helyes megjegyzése szerint is – határozottan r ú t , az már olyan mesés ritkaság, a mi csak nálunk fordulhatott elő.” *Széptani levelek* I. Növ 1861. febr. 15. 61. és *VJVM* 951–952.
- ¹⁰ **minapi Zalár-cikkedre** – Szász Károly: *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860. (a borítékon 1861.)* (SzF I. 9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.)
- ¹¹ **malitiosus** – rosszhiszemű (lat.)
- ¹² **affaire** – ügy (fr.)
- ¹³ **Sine ira et cum studio** – harag nélkül és részrehajlással (lat.), a „sine ira et studio” (harag és részrehajlás nélkül) szólás átalakításával; ld. AJ Szász Károlyhoz 1861. jan. 29-én írt levelének 2. jegyzetét (**1256.**)

1266. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. február 14.)

K: MTAK Kt K 513/514. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 febr 14.** Arany László vörös ceruzás zárójelei. Csontszínű föl. **SZÁSZ KÁROLY** nyomattal, 23x14,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 349–350. (kihagyással)

Válasz AJ 1861. febr. 13-i levelére (**1265.**)

¹ **apprehendálnék** – neheztelnék (lat.)

² **Hogy én jegyzeteidet zokon vettem volna?** – AJ szerkesztői megjegyzéseit, amelyek Szász Károly Vida-bírálatát kísérték. Szász Károly: *Nemzeti koszorú. Költemények, írta Vida József. 1860.* (SzF I. 13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 212–214. és *AJÖM* XII. 277–282. Jegyzet hozzá: 415., 599–602.)

- ³ **S csodálom hogy ellenjegyzeteimből azt olvastad ki** – Szász Károly 1861. febr. 7. és 12. között küldte el nyílt levelét AJ-nak, amely előzetes beleegyezésével végül is nem jelent meg a SzF-ben, s kézírata is elveszett, így csak AJ 1861. febr. 13-i leveléből (1265.) rekonstruálható
- ⁴ **a Csák-féle bírálat** – AJ: *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-dijból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben.* Irta Szász Károly. Pest, 1861. (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és AJÖM XI. 82–98.)
- ⁵ **privát nóticiaként** – magáncélú jegyzetként (lat.)
- ⁶ **írjak-e Kakas M.[árton]ról?** – *Kakas Márton tolltaraja.* Kiadja Jókai Mór. I–II. Pest, 1860. Vö. Szász Károly AJ-nak, 1249. 1861. jan. 18.

1267. P. Szathmáry Károly – Arany Jánosnak (1861. február 15.)

K: MTAK Kt K 513/486. 2 csontszínű fol., 20,9x171 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 604.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Igéretem szerint van szerencsém a novellát megküldeni** – *Vitam et sanguinem.* SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 297–300., 20. sz. márc. 20. 313–317., 21. sz. márc. 27. 329–333., 22. sz. ápr. 3. 345–349. P. Szathmáry Károly másik novellája a SzF I. számában: *A megátkozott leány.* 27. sz. 1861. máj. 9. 426–430., 28. sz. máj. 16. 441–445., 29. sz. máj. 23. 457–461.
- ² **genreü** – műfajú (fr.)
- ³ **sans gêne!** – habozás nélkül (fr.)
- ⁴ **Szilágyi István [...] valami verset fog mellékelni** – Szilágyi Istvánnak nem jelent meg verse a SzF I. évfolyamában

1268. Arany János – Lévay Józsefnek (1861. február második fele)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, 1307. 1861. máj. 2.: „Nem tudom, Lévay megkapta-e pénzküldeményemet? Egészen elhallgatott egy idő óta.” A honorárium *A dicső nap* (SzF I. 5. sz. 1860. dec. 5. 72.), *Richárd király – Heinetól* – (10. sz. 1861. jan. 9. 156.), *Az éj titka* (15. sz. febr. 13. 232.) c. versekért járt.

1269. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. február 22.)

K: MTAK Kt K 513/527. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **febr 22.** Csontszínű fol. **SZÁSZ KÁROLY** nyomattal, 22,9x14,4 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. febr. 20-án megjelent nyílt levelére: „**Sz. K...nak.** Kaptad-e legközelebbi soraimat?” (SzF I. 16. sz. 1861. febr. 20. *Nyílt levelezés.* 256. és *AJÖM* XII. 199. Jegyzet hozzá: 539.)

¹ **apprehendálni** – neheztelni (lat.)

² **s mivel úgy látszik feleletem elveszett** – nem vészett el, csak a SzF fenti számának nyomdába adása után érkezett meg (Szász Károly AJ-nak, **1266.** 1861. febr. 14.)

³ **igyekeztelek megnyugtatni, hogy tán – Vida örve alatt, Csák bírálatától datálódnék neheztelésem (?)** – AJ: *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben.* Irta Szász Károly. Pest, 1861. (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98.)

⁴ **tiszteld meg, sajtó alól épen e napokban kikerülő két kötet költeményemet hasonló bírálattal** – *Szász Károly költeményei* I–II. Pest, 1861.

⁵ **Akarod-e hogy K[akas]M.[árton] tolltaraját ismertessem?** – *Kakas Márton tolltaraja.* Kiadja Jókai Mór. I–II. Pest, 1860. Vö. Szász Károly AJ-nak, **1249.** 1861. jan. 18.

1270. Arany János – Tompa Mihálynak (1861. február 23.)

K: MTAK Kt K 513/1154. Arany László kék ceruzás zárójellei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 23,2x14,9 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: *AJLI* II. 204–206. (kihagyásokkal)

¹ **Ha én visszanyerném – hogy a napi jelszót használjam – a 48-at!** – „nem engedni a negyvennyolcból” (az 1848-as törvényekből) volt ennek az időszaknak egyik jelszava

² **a te gyönyörű versed, melylyel közelebb megleptél** – Arany László lábjegyzete: „Forr a világ című.” *AJLI* II. 204. SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.

³ **raptusaim** – elragadtatásaim (lat.)

⁴ **Bezerédy István neje, kinél én rendes heti vendég vagyok** – vö. AJ Bezerédy Isvánénak, **1246.** 1861. jan. 13.

⁵ **Sic vos non vobis!** – A történet, amely ezt az idézetet tartalmazza, példázat arra, hogy Vergilius mennyire megvetette a dicsőséget. Egy ízben Augustus-dicsőítő disztichont tűzött egy ajtóra névtelenül, s amikor Augustus meg akarta jutalmazni a szerzőt, Vergilius elhallgatta, hogy ő az. Egy Bacillus (Bathyllus) nevű költő azt állította, hogy ő írta a verset, és át is vette a jutalmat. Vergilius ekkor ugyanarra az ajtóra a következő négy egyforma sorkezdetet tűzte ki, szintén névtelenül: „sic vos non vobis” (azaz: „nem magatoknak ti így”). Mikor Augustus felszólítására senki sem tudta kiegészíteni a sorkezdeteket, Vergilius a következőképpen fejezte be őket:

„hos ego versiculos feci: tulit alter honorem: / sic vos non vobis nidificatis aves. / sic vos non vobis vellera fertis oves. / sic vos non vobis mellificatis apes. / sic vos non vobis fertis aratra boves.” (Donatus Avctvs: *Vita Vergilii*, 68–71.) Magyarul: „Én írtam e sorokat, s más aratta le a dicsőséget: / nem magatoknak ti így raktok fészket, madarak. / nem magatoknak ti így növesztetek gyapjút, juhok. / nem magatoknak ti így készíttetek mézet, méhek. / nem magatoknak ti így húzzátok az ekét, ökrök.”

- ⁶ **Tudom, örömebb hallanál (fatalis szó)** – Arany László lábjegyzete: „Arany kezdett nehezen hallani; Tompánénak is ez volt a baja; innen a célzás és e levélben alább.” *AJLI* II. 204.
- ⁷ **A politikai konjunktúrákat** – a politikai viszonyok állását (lat.)
- ⁸ **Én magam részéről azt hiszem, se alkotmány nem lesz, sem sikeres fölkelés** – Az Októberi Diploma és a Februári Pátens elfogadhatatlan volt a magyar közvélemény számára; a piemonti háborút folytató osztrákellenes fegyveres konfliktusra nem került sor, éppúgy, mint az 1861 elejére várt magyar felkelésre sem.
- ⁹ **Ha a Presse mai híre valósul, hogy orosz-porosz-osztrák alliansz létesült** – „Bécs. febr. 23. Az »Oestr. [Oesterreichische] Ztg. [Zeitung] « meghazudtolja a »Presse« azon közleményét, mintha Ausztria, Porosz- és Oroszország között a Lengyel- és Magyarországból keletkező fölkelés esetére egyezkedési szerződés kötött volna.” PN 1861. febr. 24.
- ¹⁰ **a fixum fizetésem** – az állandó fizetésem (lat.)
- ¹¹ **igyót** – Arany László lábjegyzete: „»Mindjárt«. Gömöri táj-szó; Hanván hallotta Arany.” *AJLI* II. 205.
- ¹² **Örömmel olvastam a lapokból – de nem tudom a forrás mennyire hiteles – hogy szemrheumád a miskolci gőzfürdő használata folytán gyógyulni kezd** – Ld. Tompa 1861. jan. 3-i, Kazinczy Gábornak írt levelét: „Egy hétig pihenek itt-hon, akkor Bánfalvára, onnan megyek Miskolczra, hol néhány hetig tartózkodni fogok, gőzfürdők vétele végett” (*TML* I. 514. 358.). – A laphír: „Miskolcra írják, hogy Tompa szembaja örvendetesen javúl, az ottani gőzfürdők használata folytán.” Hf 1861. febr. 23. 191.

1271. Arany János – Nógrád megye közönségének (1861. február 24.)

K: Kiss Ferenc, magántulajdon, Bp. Csontszínű fol., 35x21 cm. 1. levél, 2. üres.

M: PN 1861. márc. 19., Scheiber 1965. 473.

Válasz a Nógrád megyei tisztújító közgyűlés 1861. jan. 9-i levelére (**1243.**)

1272. Arany János – Szász Károlynak (1861. február 24.)

K: MTAK Kt K 513/573. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **17.** Világoskék fol. 23,2x14,9 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 606.)

M: Kiadatlan

Válasz Szász Károly 1861. febr. 22-i levelére (1269.)

¹ **mikor első leveled kezemhez jutott** – az 1861. febr. 14-i keltezésű (1269.)

² **fatalitásom** – balszerencsém (lat.)

³ **úgy hogy még nem tudom, mi jövend Csák után** – AJ: *Trencsényi Csák. A magyar Akadémia által Nádasdy-díjból 100 arannyal koszorúzott történeti költői beszély tíz énekben. Irta Szász Károly. Pest, 1861.* (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és AJÖM XI. 82–98.)

⁴ **Itt volnának „Bulcsú költeményei”** – AJ: *Bulcsu Károly költeményei. 1850–1860. Kecskeméten, nyomtatott Szilágyi Károlynál. 1860.* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 291–293., 20. sz. márc. 20. 308–309., 21. sz. márc. 27. 324–326. és AJÖM XI. 107–121. Jegyzet hozzá: 666–672.)

⁵ **Szász G.[erő] druzsád is beküldötte csakmost frisiben megjelent Verseit** – AJ: *Szász Gerő költeményei. Pest. Nyomatott Herz Jánosnál. 1861.* (SzF I. 24. sz. 1861. ápr. 17. 372–375., 25. sz. ápr. 24. 389–392. és AJÖM XI. 139–153. Jegyzet hozzá: 682–685.) – Szász Gerő (1831–1904): Kolozsvárott ref. lelkész

⁶ **Aztán Vadnai és Jókai új regényei volnának napirenden** – *Eszter, a szép kardalnoknő. Regény. Irta Vadnai Károly. I–II. Pest, 1861.; Szegény gazdagok. Regény Jókai Mórtól. IV. kötet. Az utolsó budai basa. Történeti elbeszélés Jókai Mórtól. Pest, 1861. Vö. AJ: A szegény gazdagok. Regény. Irta Jókai Mór. (Négy kötetben.) Pest, Emich G. tulajdona. 1861. c. bírálatát (SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 486–488. és AJÖM XI. 179–185. Jegyzet hozzá: 700–704.)*

⁷ **a „Szigeti Albumot”** – *Szigeti Album.* Kiadták Szilágyi István és P. Szathmári Károly. Pest, 1860.

⁸ **Ezt Gyulai ígérte volt, még az ősszel, de arra nincs mit várni** – ld. Gyulai AJ-nak, 1225. 1860. nov. 27.

⁹ **Kakas Márton babérjait hagyjuk talán** – *Kakas Márton tolltaraja.* Kiadja Jókai Mór. I–II. Pest, 1860.

¹⁰ **alteregoját** – hasonmását (lat.)

¹¹ **Csütörtökön Kisf. T. gyűlése. Akkorra jó lenne itt lenned** – az 1861. febr. 28-i ülésen a jegyzőkönyv szerint Szász Károly nem volt jelen

1273. Ercsey Sándor – Arany Jánosnak (1861. március 1.)

K: NSzAJM 761. Az 1. oldal bal felső sarkában piros ceruzával: 66. 2 csontszínű fol., 22x14,1 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. AJ írásával, tintával:

176
6 | 102, (0)17

6
= 42

42

A 3–4. oldalon két, 1–2 cm átmérőjű kivágás. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtára B 9101.

M: Kiadatlan

- ¹ **Több szalontai egyén azt ohajtaná tudni: hogy hajlandó lenne-e bátyám, a szalontai választókerületből, a követ-jelöltséget elfogadni?** – vö. Rozvány György AJ-nak, 1274. 1861. márc. 1.

1274. Rozvány György – Arany Jánosnak (1861. március 1.)

K: MTAK Kt K 513/450. 2 világoskék fol., 22,3x13,8 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Követválasztásunk a legközelebbi országgyűlésre közelgetvén** – a Világos utáni első országgyűlésre a választások 1861. márc. 2-án kezdődtek el; az országgyűlés ápr. 6-án nyílt meg Budán
- ² **Eddig két egyén, Lovassy Ferencz és Riskó Sándor jelentkezett – mint hallom – vidékünk képviselésére** – Riskó Sándor (1824?–1895): Bihar megyei szolgabíró, árvaszéki ülnök, a nagyszalontai járás szolgabírája. – Bihar megye szalontai kerületéből Lovassy Ferencet választották meg országgyűlési képviselőnek (melléklet a PN 70–3336-ik számához, 1861. márc. 24.)

1275. Arany János – Kemény Zsigmondnak (1861. március 2.)

K: MTAK Kt K 513/1352. A 2. oldalon pecsét: **Ernst Lajos gyűjteménye**. Uo. jelzetszám: **XII/<...>251**. A 4. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **27**. Uo. a jobb alsó sarokban fekete ceruzával: **12/1939**. Uo. fönt, piros ceruzával: **Arany János költő**. 2 világoskék, elpiszkolódott fol., koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. A 3–4. oldal beszakadt. 1–2. levél, 3–4. üres

M: Kiadatlan

- ¹ **nem akarván a küldemény visszautasítása által megsérteni Méltóságodat** – Kemény kérdéses kéziratát nem tudtuk azonosítani; tudomásunk szerint nem jelent meg önállóan, s nem hasonlít a PN-ban vagy a SzF-ben publikált tanulmányaihoz sem
- ² **competensnek** – illetékesnek (lat.)
- ³ **manuscriptumot** – kéziratot (lat.)
- ⁴ **praecis** – kerek (lat.)

1276. Arany János – Rozvány Györgynek (1861. március 3.)

K: Magántulajdonban

M: *AJLI* II. 468–469., Ell 1931. dec. 25. 11.; *AJLev* 500–501.

Válasz Rozvány György 1861. márc. 1-jei levelére (**1274.**)

¹ **1848-ban, igaz hogy félig erőltetve, hagytam nevemet szerepelni a jelöltek lajstromán** – az akkori nagyszalontai választási vereségre nézve ld. AJ Petőfi Sándornak írt 1848. jún. 27-i levelét (*AJÖM* XV. **149.** 210–214.)

² **otiumnak** – pihenésnek (lat.)

³ **„sine curának”** – olyan munkának, amelyért fizetést húz valaki, de nem kell elvégeznie, vagy ha kellene is, nem végzi el (lat.)

⁴ **scrupulósus** – aggályos (lat.)

1277. Arany László – Arany Jánosnak (1861. március 3.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Ercsey Sándornak, **1279.** 1861. márc. 4.: „Laczi ma irt, annak sincs semmi baja.”

1278. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. március 3.)

K: MTAK Kt K 513/1004. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, kék ceruzával: **1861 márcz 3.** Idegen kéz írása, a zárósort autográf. Csontszinű fol., 20,9x16,9 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Pesten. 3. pipa útsza

Pecsétek: **Putnok 3/3; Pesth 4/3 Abends.** – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. febr. 23-i levelére (**1270.**)

¹ **Ha lehet később vissza megyek** – Tompa 1861 április végén vissza is ment Miskolcra, de a kedvezőtlen időjárás miatt hamarosan hazatért (AJ Tompának, **1307.** 1861. máj. 2. és Tompa AJ-nak, **1311.** 1861. máj. 13.). Június közepén azonban ismét Miskolcon volt (levele Fodor Ágostonnak, 1861. jún. 14. *TMLev* I. **531.** 365.)

² **Igen örülök hogy az az izé tetszett** – a *Forr a világ* c. vers (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.)

³ **Én már mondtam neked: hogy küldök a mikor lehet és a mit lehet** – Tompa következő versei *A tavaszhoz* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 329.) és a *Régi történet* (SzF I. 24. sz. 1861. ápr. 17. 377.)

⁴ **Pedig most is elegyedtem már miatta bizonyos mentehistoriába** – Ld. ezzel kapcsolatban Tompa Kania Emiliának, a Csalkör szerkesztőjének írt levelét: „Van szerencsém 6 verset küldeni lapjába. [...] Feleségemet egy *tavaszi mentével*

akarom meglepni, s e tekintetben Kegyedet néztem ki áldozatul. Méltóztassék e versek értékét s a nétán születendő mente árát egybe vetni, s eligazodást eszközölni.” (1861. febr. 4. *TML* I. 516. 359.)

⁵ **Portót** – kézbesítéskor esedékes szállítási díjat

⁶ **Légy szives ezt a nyilatkozatot a Pesti napló és Magyar Sajtóban a hirdetések közt kiadatni** – Tompa Darvas Pál kérését közvetítette; ld. erre nézve AJ Tompához 1861. ápr. 16. és 18. között írt levelét (1302.). A szöveg a következő: „Nyilatkozat. **Krizsek József** pesti szabómester, folyó évi február 6-dikáról, 124 forint 70 krt mutató számlát küldött hozzám kifizetés végett, azon öltönydarabokért, melyeket nála bizonyos egyén mult évi october hóban megrendelt és el is vitt. Ennek következtében kinyilatkoztatom: hogy az öltönyök megrendeléséről semmi tudomásom nincs, s hogy soha hitelre dolgoztatni nem szoktam; s így ha valaki most vagy jövőendőben, megbízatásommal s tán költött levelemmel bárhol és kinél, kereskedő- vagy mesterembnél előáll: az c s a l ó ; s figyelmeztetek mindenkit az ovakodásra, nehogy jóhiszeműségének maga vallja kárát. Hanva, mártius 3-án 1861. **Darvas Pál.**” PN 1861. márc. 12.

1279. Arany János – Ercsey Sándornak (1861. március 4.)

K: NSzAJM 612. Világoskék fol. 23,2x14,8 cm. 1. levél, 2. üres. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmár B 9100.

M: *AJÉ* 149–150. (kihagyással)

Válasz Ercsey 1861. márc. 1-jei levelére (1273.)

¹ **noha e tárgyban egy nappal előbb R.[ozvány] Gyurinak is irtam** – AJ Rozvány Györgynek, 1276. 1861. márc. 3.

² **Laczi ma irt, annak sincs semmi baja** – Arany László Nagykőrösről írt levele elveszett (1277.)

³ **ad coronationem** – a koronázásra (lat.) – vö. Deák 1861. máj. 13-án elhangzott javaslatával, amely szerint „az uralkodó követelheti megkoronáztatását, de csak abban az esetben, ha eleget tett a trónváltozással kapcsolatos törvényes előírásoknak, s ha maradéktalanul visszaállította a Pragmatica Sanctióval összhangban álló hatályos magyar törvények, így az 1848. évek érvényét is, sor került az ország területi és politikai integritásának helyreállítására, az országgyűlés kiegészítésére, a parlamentnek felelős magyar minisztérium kinevezésére, és az abszolutizmus maradványainak felszámolására.” (Szabad 1967. 474.)

1280. Arany János – Aigner Lajosnak (1861. március 6. után)

K: OSzK Kt Levelestár. 2 csontszínű, nyomatos fol. A 4. oldalon pecsét: **M. N. Múzeum könyvtára Kéziratt. Növedéknapló 1906. év. 17. sz.** 23,4x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**T. Aigner Lajos urnak
tisztelettel**

Helyben

M: Kiadatlan

Aigner (Abafi) Lajos (1840–1909): 1858 és 1860 között Pozsonyban, 1860 és 1863 között Pesten, Pfeifer könyvkereskedésében dolgozott; cikkeket írt egyebek között AJ folyóirataiba és a VU-ba. – Kötetünkben AJ-nak ez az egy, hozzá írt levele jelenik meg.

¹ **1861. március 6. után** – A SzF I. évfolyamában Aigner Lajos következő bibliográfiai cikkei jelentek meg: *Magyar könyvészet* (1858–1859). 18. sz. 1861. márc. 6. 284–285., *Adalék a magyar könyvészethez 1861. jan.–márt.* 28. sz. 1861. máj. 16. 446–447., *Adalék a magyar könyvészethez 1861. April–Junius.* 38. sz. 1861. júl. 25. 606–607., *Adalék a magyar könyvészethez 1861. jul.–september.* 51. sz. 1861. okt. 24. 813–814. Az 1861. évi könyvtermést *Adalék a magyar könyvészethez 1861-ig okt.–decz.* c. írásával fejezte be (SzF II. I. 21. sz. 1862. márc. 27. 334.). – AJ feltehetőleg a cikksorozat első részének megjelenése után írta meg levelét a szerzőnek.

1281. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. március 8.)

K: MTAK Kt K 513/515. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 marc 8** [egyb.]. Világoskék fol., 19,8x13,9 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 339.

Válasz AJ 1861. febr. 24-i levelére (**1272.**)

¹ **Egy verset küldök itt** – Szász Károly: *Megindult a tenger* (SzF I. 20. sz. 1861. márc. 20. 313.)

² **kérlek – ird meg a nyílt postában adod-e, nem adod-e?** – AJ nem a „Nyílt levelezés” rovatban, hanem 1861. márc. 9-i levelében válaszolt (**1283.**)

³ **Hogy ez utóbbi esetben küldhessem a Nefejejtsnek** – Nefejejts (1859–1875): szépirodalmi, művészeti és divatlap; 1866-ig Bulyovszky Gyula szerkesztésében

⁴ **Hugo Victor Zim-Zizimijét még tavál, midőn közölni lehetlen volt, adtam volt át Csengerynek** – *Zim-Zizimi* (Hugó Victor „*Századok legendájából.*”). SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713. – Victor Hugo (1802–1885): *La légende des siècles* (1859)

1282. Arany János – Erdélyi Jánosnak (1861. március 9.)

K: E T. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: *EJLev* II. 579. 277.

¹ **küldjön valami általános elmélkedő cikket a főrovatba** – vö. AJ Erdélyi Jánosnak, **1356.** 1861. okt. 27. és Erdélyi AJ-nak, **1376.** 1861. nov. 30.: ekkor

küldte el Erdélyi a SzF-nek az *Aesztetikai tanulmányokat* (SzF II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 161–163., 12. sz. jan. 23. 177–180., 13. sz. jan. 30. 194–196. és Erdélyi 1981. 677–687.)

1283. Arany János – Szász Károlynak (1861. március 9.)

K: MTAK Kt K 513/582. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **18.** 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: *AJLI* II. 339–340.

Válasz Szász Károly 1861. márc. 8-i levelére (**1281.**)

- ¹ **Igen, a verset adni fogom** – Szász Károly: *Megindult a tenger* (SzF I. 20. sz. 1861. márc. 20. 313.)
- ² **Csengeri nekem is szólt már a Zim-Zimről, azt hiszem az nem lenne igen hosszú, alkalmilag átveszem tőle, s adni fogom** – *Zim-Zizimi* (Hugó Victor „*Századok legendájából.*”) (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713.)
- ³ **közelebb pár számban Búlsú költeményei jönnek (t.i azok bírálata)** – AJ: *Bulcsu Károly költeményei. 1850–1860. Kecskeméten, nyomtatott Szilágyi Károlynál. 1860.* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 291–293., 20. sz. márc. 20. 308–309., 21. sz. márc. 27. 324–326. és *AJÖM* XI. 107–121. Jegyzet hozzá: 666–672.)
- ⁴ **a Vadnai regénye** – *Eszter, a szép kardalnoknő.* Regény. Irta Vadnai Károly. I–II. Pest, 1861.
- ⁵ **Jókai Szegény gazdagjai** – AJ: *A szegény gazdagok. Regény. Irta Jókai Mór. (Négy kötetben.) Pest, Emich G. tulajdona. 1861. c. bírálata* (SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 486–488. és *AJÖM* XI. 179–185. Jegyzet hozzá: 700–704.)
- ⁶ **Most két számban Brassaitól jó valami, s azután épen semmi sincs** – Brassai Sámuel: *Még is valami a fordításról* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307.)
- ⁷ **Miután a Kisfaludy-Társaság ülései merő protocolom hitelesítésből állnak** – az üléseken rendszeresen hitelesítették az előző összejövétel jegyzőkönyvét

1284. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. március 11.)

K: MTAK Kt K 513/516. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **Kun SzMiklós 1861 marc 11.** Csontszínű fol., 23x14,9 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 340–341.

Válasz AJ 1861. márc. 9-i levelére (**1283.**)

- ¹ **Vezércikk fele most leginkább kezemre esik – s azt (egy vagy két számra szólót) 20 dika előtt meg fogod kapni** – Szász Károly: *Még néhány szó a krittikáról* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.)

² **20-kán jelenik meg azon szám melyre még van vezércikked** – Brassai Sámuel: *Még is valami a fordításról* (SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307.)

³ **reach-ébe** – hatáskörébe (ang.)

⁴ **Sh. fordításaim közül simitáson még csak az a kettő ment át mi már beadva van** – az *Othello* és a *Téli rege*

1285. A nagyszalontai református egyház presbitériuma – Arany Jánosnak (1861. március 13.)

K: NSzAJM III–34. Gere Ferenc kézírásával. – Ercsey Sándor hagyatékából. 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. MTAK Mikrofilmtár B 301.

M: Kiadatlan

¹ **Molnár Istvan** [!] – 1846-ban és 1847-ben esküdt volt Nagyszalontán (*AJÖM* XIII. 21., 51.)

1286. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. március 13.)

K: MTAK Kt K 513/517. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861.** Az utolsó bekezdés vörös ceruzás zárójelek között. Csontszínű fol., 22,1x13,7 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 341. (kihagyással)

¹ „**még néhány szót a kritikáról**” irok – Szász Károly: *Még néhány szó a kritikáról* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.)

² **nem tudván: akarod-e e polemíát?** – Gyulai *Néhány szó a kritikáról* c. cikkével (SzF I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.)

1287. Arany János – Brassai Sámuelnek (1861. március 14.)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **1288.** 1861. márc. 14.: „Szász Károly, felszólításomra, hogy írja valami főczikket a jövő számra – mivel épen nincs semmi – a te közölsz [!] megjelent cikkeidet választotta »a kritikáról« – azok némely állítását czáfolva. Örömezt leküldeném neked, hogy lásd, mielőtt nyomva lesz: de az idő rövid, ha csak te vagy Brassai bácsi (kinek szóló, ide zárt levelet légy szives azonnal kézbe juttatni) rögtön – még 20-áig hogy meg is kaphassam – nem küldetek valami főczikknek valót.” Ld. Brassai korábbi, AJ-nak írt levelét (**1254.** 1861. jan. 28.)

1288. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. március 14.)

K: MTAK Kt K 513/181. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,4x14,9 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 315–315. (kihagyással); *GyPLev* 389. 439–440.

- ¹ Szász Károly, felszólításomra, hogy írna valami főcikket a jövő számra [...] a te közölség [!] megjelent cikkeidet választotta „a kritikáról” – Szász Károly *Még néhány szó a kritikáról* c. cikkéről van szó (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324. és 22. sz. ápr. 3. 337–340.)
- ² hacsak te vagy Brassai bácsj (kinek szóló, ide zárt levelet légy szíves azonnal kézbe juttatni) rögtön – még 20-áig hogy meg is kaphassam – nem küldetek valami főcikkeknek valót – a SzF 1861. márc. 20-i, 20. számába Brassai Sámuel küldte el *Még is valami a fordításról* c. cikkének második részét (305–307.)
- ³ complótnak – összeesküvésnek (fr.)
- ⁴ A „fortiter in re” ellen soha sem leszek, csupán a „svaviter in modot” ajánlanám – Erősebben a tárgyban, szelídebben a kivitelben (lat.); forrására nézve ld. AJ Szász Károlynak, 1184. 1860. aug. 27. 7. jegyzet
- ⁵ Úgye, elvállalnád a titkárságot, illő fizetés mellett? – Gyulai Pestre költözésekor, 1862 júniusának végén a SzF segédszerkesztője, a Magyar Írók Segélyegyletének titkára és a pesti református gimnázium tanára lett
- ⁶ Néhány forintod már volna nálam, közelebb – (ha lehet többel együtt) leküldöm – AJ következő levelében, 1861. ápr. 3-án számolt el a honoráriummal (1297.)

1289. Arany János – Szász Károlynak (1861. március 14.)

K: MTAK Kt K 513/583. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: 19 [18-ból jav.]. Világoskék fol. 23,2x14,8 cm. Vízjel: ARANY JÁNOS. Feltehetőleg Arany László vörös ceruzás zárójelei és kihúzása. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1889. 607.)

M: *AJLI* II. 341–342. (kihagyással)

Válasz Szász Károly 1861. márc. 13-i levelére (1286.)

- ¹ én nagy szükségemben – „Nagy szükségemben ne hagyj engemet” (Kecskeméti Vég Mihály, 55. zsoltár)
- ² Értem némely kifejezéseidet – Szász Károly márc. 15-i válasza (1290.) felhatalmazta AJ-t, hogy szelidítsen a cikk stílusán, ami meg is történt: az aláhúzással jelölt kifejezések elmaradnak a *Még néhány szó a kritikáról* publikussá vált szövegében (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.)
- ³ fiakker társaság – fiákeres (kocsis-) társaság (né.)

1290. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. március 15.)

K: MTAK Kt K 513/518. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 márcz 15.** Uo. a dátum előtt fekete ceruzával: **Kunszentmiklós.** Csontszínű fol. **SZÁSZ KÁROLY** nyomattal, 22x13,5 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: *AJLI* II. 343.

Válasz AJ 1861. márc. 14-i levelére (**1289.**)

¹ **petit veniam sed non dat** – a kegyet csak kéri, de nem adja meg (lat.); egy Horatius-sor átalakítása: „Scimus, et hanc veniam petimusque damusque vicissim” (*Ars poetica*). Muraközy Gyula fordításában: „Tudjuk, s kérjük is ezt a jogot, s ugyanúgy meg is adjuk.”

² **Akkor kiadná az idő** – ld. AJ 1861. márc. 9-i, Szász Károlynak írt levelét, amelyben vezércikket kér (**1283.**)

1291. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. március 16.)

K: MTAK Kt K 513/146. 2 csontszínű fol., 21,7x14,1 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: Kiadatlan. *GyPLEv* 682. (Regesta 23.)

¹ **E levelem átadója b. Kemény Gábor ur** – Kemény Gábor (1830–1888): 1863-tól akadémikus, Gyulafehérvár országgyűlési képviselője, 1878-ban ipar- és kereskedelemügyi, majd 1882-től közmunka- és közlekedési miniszter. Gyulaival való levelezését ld. *GyPLEv*.

² **Mind én, mind Brassai, sőt Szabó Károly nem sokára dolgozatokat fogunk küldeni** – Gyulai ezután megjelent cikkei a SzF I. évfolyamában: az „Értekezések” rovatban *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.); *Egy pár jegyzet a „Visszatekintésekre”*. (44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.); az „Irodalom történetéhez” rovatban *Kazinczy Ferencz levelei* (46. sz. 1861. szept. 19. 721–723., 47. sz. szept. 26. 737–740.). – Brassai cikke: *Mégis valami a fordításról* (SzF 1861. I. 20. sz. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.). – Szabó Károlynak nem jelentek meg dolgozatai a SzF I. évfolyamában.

1292. A Bonyhádi Casinói Egylet – Arany Jánosnak (1861. március 22.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) 2 csontszínű fol., 32x20,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, a 4. oldalon címzés:

Bonyhady [!] Cassino egylet
Tekintetes
Arany János Urnak,
a Kisfaludy-társaság Elnökének
Üllői és három pipa utcák sarkán,
11 sz. alatt
1 db. 10 ft
Pesten.

M: Kiadatlan

Piros viaszpecsétek. Fekete ceruzával: **18, 12.**, barna ceruzával: **II m**). Tintával: **f**
19. Postai pecsét: **Bonyhád, 23/3.**

1293. A Nagyváradi Takarékpénztár-Egyesület – Arany Jánosnak (1861. március 25.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) Az 1. oldalon a ./ felett AJ írásával, fekete ceruzával: **hiányzott.** 2 csontszínű fol., 35,8x21,9 cm. A 4. oldalon fekete ceruzával: **13., 8. napi, 1861.** Barna ceruzával: **II é**).

M: Kiadatlan

1294. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. március 28.)

K: MTAK Kt K 513/147. 2 csontszínű fol., 21,7x14,1 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *AJLI* II. 316–320.; *GyPLev* **390.** 440–442.

Válasz AJ 1861. márc. 14-én írt levelére (**1288.**)

¹ **Itt véssz egy költeményt, melyet nem sokára két főcikk s egy vagy talán két novella fog követni – Barátom halálára** (I. 23. sz. 1861. ápr. 10. 361–362.) ill. *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.). Gyulai nem publikált novellát az SzF I. évfolyamában.

² **A mi Szász Károly újabb polemiáját illeti, te úgy látszik egész Berzsényinek [!] tartasz engem nem ugyan tehetségre, hanem érzékenységre nézve – Szász Károly: Még néhány szó a kritikáról** (I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324. és 22. sz. ápr. 3. 337–340.) – Berzsényi példája célzás a Kölcsey-kritikára (1817) írt *Észrevételek Kölcsey recenziójára* c. antikritikára (1825)

³ **komplottnak** – összeesküvésnek (fr.)

⁴ **teljességgel nincs kedvem azt a rossz izlésű szerepet játszani, melyet Szász K.[ároly] bírálatodra írt nyílt levelével játszott** – AJ *Trencsényi Csák* c. bírálatának végén szerepel Szász Károly nyílt levele (I. 18. sz. 1861. márc. 6. 277.)

⁵ **lapod folyamában pedig csak kétszer nyilatkoztal, hogy ez meg az nem nézted, egyszer Zilahy, másszor Szász ellenében** – Zilahy Károly: *A hazáról és szerelemről. Költemények. Irta Szabados János* (I. 11. sz. 1861. jan. 16. 164–165., 12. sz. jan. 23. 181–183.) első részének utolsó lapján és Szász Károly

Nemzeti koszoru. Költemények, írta Vida József c. bírálata (I. 13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 212–214.) második része után (214–216.)

- ⁶ **Ha szó nélkül hagyod, a lap a három mód közül egyik szerint sincs szerkesztve s közeledik a Józsikaféle [!] módhoz, mely iránt én nem taplálhatok jó véleményyt** –vö. Jósika Miklós (1794–1865) *Regény és regényítészet* c. röpiratával (Pest, 1859) és Gyulai erről írt bírálatával: *Néhány szó a kritikáról*. I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. 1861. márc. 6. 273–276. Vö. Gyulai AJ-nak, **1183**. 1860. aug. 20.
- ⁷ **Szász Károlynak felelni fogok** – *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.)
- ⁸ **Mind neked, mind Csengerynek közelebből bővebben fogok irni ez ügyben** – Ld. Gyulai AJ-nak, **1294**. 1861. ápr. 6. Ezek a nézetek nincsenek kifejtve a *GyPL*-ben közölt, Csengeryhez szóló levelekben.

1295. Dr. Kovács Pál – Arany Jánosnak (1861. március 29.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) Az 1. oldal tetején AJ írásával, lila ceruzával: **Kisfaludy társas 5 f.** Uo. a bal lapszélen AJ írásával, kék ceruzával: **5 f. Sz. F.** Kék ceruzával aláhúzva: „10.”, „gr. Battyányi Géza a’ Kisfaludy-társaság alapítóinak”, „5.”, „kijött számaim czimem” „D’ Kovács Pálnak – Győrött”. A 4. oldalon AJ írásával, lila ceruzával: **SzF 3/4 5 f.** Ismeretlen kézzel, barna ceruzával: **45.** Fekete ceruzával: **10, 8, 81), 1.) 78/866. Dr. Bathányi Géza, 43.** 2 csontszínű fol., 22,6x14. 1. levél, 2–3. üres, 4. rájegyzések

M: Kiadatlan

A levél írója feltehetőleg az orvos Kovács Pál (1808–1886), aki 1833-tól az akadémia lev. és 1836-tól a Kisfaludy Társaság alapító tagja volt; élete végéig Győrött dolgozott: 1847-ben a Hazánk c. lapot alapította, az 1857-ben indult Győri Közlöny főmunkatársa volt; számos költeményt, elbeszélést és színművet írt.

¹ **gr. Batthyány Géza** – (1838–1900)

1296. Arany János – Nagyvárad város közönségéhez (1861. március 31.)

K: Elveszett. Kézirat másolat: MTAK Kt Ms 5/59.

M: Bihar 1882. nov. 12.; Nemzet 1882. nov. 13. – Közlés utáni kézirat másolat: VMás 59.

Válasz Nagyvárad város közönségének 1861. jan. 31-én írt levelére (**1257.**)

¹ **Elmondhatnám, hogy első ifjúságom emlékei egy másik szülőföld kedves lányaival vonnak e derék városba vissza** – AJ versei közül ld. különösen a *Szent László* és az *Édua* címűt

² **ott kezdém először ismerni az alkotmányos élet mozgalmait** – ld. *Az elveszett alkotmány* megírásának megyei tapasztalatait: *AJÖM* II. 221–222., Keresztury 1967. 93–95.

- ³ **szólhatnak egyes polgárai szívességéről, melyben részesültem** – Ercsey Sándor „Várad Olasziban a megye háznál Csengeri Imre aljegyző irodáján megyei irnok” (AJ Petőfinek, 1847. jún. 25. *AJÖM* XV. 73. 101.); „Ha Emich urnak küldeni valója lenne *Hollósi Lajos* nagy-váradai quasi-könyvárushoz” (AJ Petőfinek, 1848. febr. 6. *AJÖM* XV. 123. 178.); „Mikor a belügymin.[isztérium] Váradra tétetett át, berándultam én is, s ott voltam vagy 2 nap, de következett a Nagy Sándor csatavesztése Debreczennél – az egész Várad futni indult, s én is visszavonultam Szalontára.” (AJ jegyzete Petőfi levelén: 1849. máj. 27. *AJÖM* XV. 190. 255.); ld. ugyanerről önéletrajzi levelét (AJ Gyulainak, 1855. jún. 7. *AJÖM* XVI. 704. 563.); a nagyszalontai tűzvész után nyújtott nagyváradai segítségről ld. *AJÖM* XV. 557.; Csengery Imre és Hollósy Lajos neve szerepel azon az előfizető-listán is, amelyet AJ állított össze Tompa *Virágregék* c. kötetére (AJ Tompának, 1853. máj. 23. *AJÖM* XVI. 507. 228.)
- ⁴ **egyszer ismét odalátogatván** – valószínűleg 1852 vagy 1857 nyarán
- ⁵ **miként a próféta Jeruzsálem holt falai közül** – ld. *Jeremiás siralmi*

1297. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. április 3.)

K: MTAK Kt K 513/182. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 320–321.; *GyPLEv* 391. 442–443.

A melléklet **K:** MTAK Kt K 513/177. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1860**. Csontszínű fol., 16,3x12,2 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: Kiadatlan. *GyPLEv* 686. (Regesta 87.)

Válasz Gyulai 1861. márc. 28-i levelére (**1294**.)

- ¹ **Hagyjuk a vitás pontokat személyes találkozásra** – Gyulai a lapszerkesztés módjára nézve tett kritikus megjegyzéseket
- ² **Azt hiszem, ez nem halad soká** – mármint a SzF szerkesztése
- ³ **De azon nagy urakat, kik e dolog élén állnak, most egyéb foglalja el. Volt egy gyűlés a minap** – AJ közleménye szerint („Az írói nyugdíjintézet” kezdettel, SzF I. 19. sz. 1861. márc. 13. 301–302. és *AJÖM* XII. 23–24.) az 1861. március elején Károlyi Istvánnál tartott gyűlésen, amelyen Károlyi György, Eötvös, Kemény, Csengery, Lukács Móric, Török János, Toldy, Pompéry János és AJ vett részt, elnökül Károlyi Istvánt, alelnökül Eötvös Józsefet kérték fel. „Az igazgató választmány választja a pénztárnokot és titkárt. A titkár fizetésben részesül. Ez szerkeszti az évkönyveket is, más teendőkön kívül.”
- ⁴ **hogy ha kész az a novella, hacsak az egyik is, küldjed nekem azonnal!** – Vö. Gyulai 1861. jan. 15-én írt levelével (**1247**.): „Novellam készül, vagy jobban

mondva egy helyett kettőt írok.” AJ ezt már 1861. febr. elején írt levelében (1259.) is sürgette.

- ⁵ **még Jókai sem ir többé, mióta elragadta a honboldogítás szele** – Jókai Siklós képviselője volt az országgyűlésben
- ⁶ **Most egy fordításba kezdek, mely két számra elég lesz** – *A köpönyeg (Beszély az orosz életből, Gogol Miklós után)*, * szignóval. SzF I. 23. sz. 1861. ápr. 10. 362–365., 24. sz. ápr. 17. 377–382., 25. sz. ápr. 24. 398–397., 26. sz. máj. 1. 408–412.
- ⁷ **sonica** – azonnal (a házárdjátékoknál olyan kártya, amely első felmutatásra nyereséget vagy veszteséget jelent)
- ⁸ **Brassai úrtól is várom a megkezdett főczikkek folytatását, – vagy egyebet is – a mi jöhet** – *Mégis valami a fordításról*: SzF I. 27. sz. 1861. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.
- ⁹ **Légy cos-a kérlek** – légy köszörűköve, kérlek (lat.). Vö. „Ergo fungar vice cotis, acutum / reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi: / munus et officium, nil scribens ipse, docebo” (Horatius: *Ars poetica*, 304–306.). Muraközy Gyula fordításában: „Szolgállok hát, mint köszörűkő, mely az acélnek / jó élt ad, noha ő maga metszeni tompa; nem írok, / s hogy mi a költőnek hivatása s tiszte, tanítom”.
- ¹⁰ **az én kis keresztfiamat csókolom** – Szabó Károly fiát, Gyulát (ld. Szabó Károly AJ-nak, 1299. 1861. ápr. 5.)
- ¹¹ **Próza 2/3 iv** – *Katona és Bánkbánja* (1. sz. 1860. nov. 7. 5–9.), *Néhány szó a kritikáról* (17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.)
- ¹² **Vers eredeti kettő** – *A bujdosó* (13. sz. 1861. jan. 30. 201.), *Barátom halálára* (23. sz. 1861. ápr. 10. 361–362.)
- ¹³ **egy fordított** – *A valódi élv (Goethe után)* (6. sz. 1860. dec. 12. 88.)

1298. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. április 3.)

K: MTAK Kt K 513/1005. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Csontszinű fol., 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

- ¹ **et sub ala foeminarum** – és asszonyi szárnyak alatt (lat.)
- ² **küldök neked ismét valamit** – *Ebéd után* (SzF I. 29. sz. 1861. máj. 23. 456.)
- ³ **tituláld meg** – címezd meg (lat.)
- ⁴ **per 42. váltó forint discourálnak** – 42 váltóforintért beszélgetnek (lat.)
- ⁵ **ki mint Szabó Richárd mondja Ataláról finom érzésű dalokat is irt hajdanában danában** – Vö. SzF I. 22. sz. 1861. ápr. 3. 351.: **Vegyes.** „Szabó Richárdtól szintén megrendelési ivet veszünk *Atala* költeményeire. Ajánljuk a közönség-

- nek.” – Kisfaludy Atala Szalay Károlyné (1836–1911): 1858-tól közreadott verseket; első kötete: *Atala költeményei*. Pest, 1861.
- ⁶ **milly rendíthetlen hűséggel és pontossággal copiroztattad Sz.[ász] Károly barátunk által a Forr a világot** – Tompa Szász Károly *Megindult a tenger... c.* versére céloz (SzF I. 20. sz. 1861. márc. 20. 313.)
- ⁷ **ut Szép irodalmi figyelő docet** – amint a SzF mutatja (lat.)
- ⁸ **prenumerá[lá]sáva[!]** – előfizetésével (lat.)
- ⁹ **tudasd velem a Darvas Pál féle, Pesti naplóban megjelent nyilatkozat beigtatási díját** – ld. Tompa AJ-nak, **1278**. 1861. márc. 3.
- ¹⁰ **Azután arra is kértelek hogy a magyar sajtóban [!] is nyomasd ki ama nyilatkozatot, de mi nem láttuk; kijött-e vagy nem? ha nem: már nem is szükséges** – a nyilatkozat nem jelent meg a MS-ban: ld. AJ Tompának, **1302**. 1861. ápr. 16. és 18. között
- ¹¹ **A múltkor küldött régi történet című versem talán nem is illik a jelen viszonyokra** – *Régi történet* (SzF I. 24. sz. 1861. ápr. 17. 377.)
- ¹² **Ápril közepén még vissza megyek Miskolczra gőzfürdöket szedni** – ld. Tompa 1861. márc. 3-i, AJ-hoz írt levelének 1. jegyzetét (**1278**.)
- ¹³ **Resignatio! sors mala nihil aliud** – Belenyugvás! rossz sors, semmi egyéb (lat.); a „sors bona, nihil aliud” (jó sors, semmi egyéb) átalakítása

1299. Szabó Károly – Arany Jánosnak (1861. április 5.)

K: MTAK Kt K 513/459. A 2. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **459**. Csontszínű fol., 28,9x22,7 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan

- ¹ **mikor Gyulai leveléből olvastad, hogy még én is akarok lapodba valamit dolgozni** – ld. Gyulai AJ-nak, **1291**. 1861. márc. 16.
- ² **fidibussá** – összecsavart, pipára vagy szivarra gyújtásra használatos papírdarabbá
- ³ **e küldeményemmel** – Szabó Károly: *Anakreón dalaiból*. SzF I. 30. sz. 1861. máj. 30. 476–477. – Anakreón (i.e. 572?–487?)
- ⁴ **hogy válogathass benne, mint a juhász a pergőben** – hogy kedvedre válogathass a nem nagyon értékes dolgok között
- ⁵ **resignatióval** – belenyugvással (lat.)
- ⁶ **lakedaimóni** – spártai
- ⁷ **non possumus** – nem tudhatjuk (lat.); IX. Pius engesztelhetetlen politikájának jelképévé vált kifejezés
- ⁸ **Heltai Cancionaléjának** – a Heltai Gáspár (1510?–1574?) szerkesztésében 1574-ben megjelent énekeskönyvnek
- ⁹ **Toldy, Vas pater és legujabban Mátray után** – Toldy: *A magyar költészet kézikönyve*. Pest, 1855. I. 101–102. – Vass József (1813–1873): *Heltai Gáspár*

Cancionáleja. KolKözl 1859. márc. 24. 96., márc. 27. 100., ápr. 3. 107–108. – Mátray Gábor (1797–1875): *Történeti, bibliai és gunyoros magyar énekek dal-lamai a XVI. századból*. Pest, 1859. 130–133. – Szabó Károly felfogását ld. *Régi magyar könyvtár* I. Bp., 1879. 58–62.

- ¹⁰ **Irhatnék a Székely Estván első magyar kalendariumáról (1538. előtt nyomt.)** – Székely István (1500 u. – 1563 u.) Krakkóban 1537–38-ban megjelentetett, elvesztett kalendariumáról
- ¹¹ **Torma Károly barátommal** – Torma Károly (1829–1897): régész és jogász, Erdély történetének kutatója, 1861-től az akadémia lev. tagja, 1863-tól országgyűlési képviselő
- ¹² **Ha akarod, majd talán megpróbálom** – Ez a SzF-ben nem történt meg. Vö. Szabó Károly: *XVI. századbeli magyar kalendariumok*. MKSz 1876. 14–21. és uő: *Régi magyar könyvtár* I. Bp., 1879. 166–167.
- ¹³ **Finanz-Verwaltung** – pénzügyi igazgatás (né.)
- ¹⁴ **circumspectus** – körültekintő (lat.)
- ¹⁵ **vulgo** – közönségesen (lat.)
- ¹⁶ **az Ordnung és Ruhét** – a rendet és nyugalmat (né.)
- ¹⁷ **duszkálhat** – dúskálhat
- ¹⁸ **Karacs Teréz néni híres lányiskolájába** – Karacs Teréz (1808–1892): 1846 és 1859 között a miskolci ref. leánynevelő intézet, 1859 és 1863 között a kolozsvári belvárosi leányiskola vezetője

1300. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. április 6.)

K: MTAK Kt K 513/148. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 csontszínű fol. **SzM** nyomattal, 21,8x14,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *AJLI* II. 321–322. (kihagyással); *GyPLev* **392.** 443.

Válasz AJ 1861. ápr. 3-i levelére (**1297.**)

- ¹ **Épen most olvastam el Szász K.[ároly] cikkének végét** – *Még néhány szó a kritikáról* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.)
- ² **cikkemet nagy részt vagy nem érti vagy nem akarja érteni** – *Néhány szó a kritikáról* (SzF I. 17. sz. 1861. febr. 27. 257–261., 18. sz. márc. 6. 273–276.)
- ³ **Lehetlen rea nem válaszolnom** – *Megint a kritikáról* (SzF I. 29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.)
- ⁴ **discretiomtól** – tapintatomtól (lat.)
- ⁵ **A jövő [!] hét végen mind a főcikkeket fölindítom mind a novellát** – Gyulai a válaszcikket elküldte, a novellát azonban, amelyet AJ már többször is sürgetett, nem

1301. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. április 10.)

K: MTAK Kt K 513/183. Arany László kék ceruzás zárójelei. Csontszínű fol. **SzM** nyomattal, 21,8x14,1 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 322. (kihagyással); *GyPLev* 393. 443–444.

Válasz Gyulai 1861. ápr. 6-i levelére (**1300.**)

¹ **scrupulusokat** – aggályokat (lat.)

² **invitatiót** – felszólítást (lat.)

³ **semel pro semper** – egyszer s mindenkorra (lat.)

⁴ **qui tacet, consentit** – aki hallgat, beleegyezik (lat.)

⁵ **Sőt megvallom Szász cikkét is félig azért adtam, hogy téged újra megszólaltassalak** – *Még néhány szó a kritikáról* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.)

⁶ **A novellát úgy szeretném, hogy veled kezdhessem, Majus elsőjén, az új félévet** – Gyulai a novellát nem küldte el

⁷ **Ha nem küldöd, a víz is elapad előttem** – Vö. „Mint a víz kiapad a tóból, a patak elapad, kiszárad” (Jób 14:11); „Azért, hogy elapad / Már a víz is előlünk, / Azért a bubánat / Messze járjon mitőlünk.” (AJ: *Csendes dalok* I.)

⁸ **Szabó Károly levele igen kedvesen lepett meg** – 1861. ápr. 5-i keltezéssel (**1299.**)

⁹ **otiumom** – szabad időm (lat.)

1302. Arany János – Tompa Mihálynak (1861. április 16. és 18. között)

K: MTAK Kt K 513/1155. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861. április vége.** 2 világoskék fol. koronás BATH nyomattal, 22,3x14,9 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: Kiadatlan

Válasz Tompa 1861. április 3-i levelére (**1298.**)

¹ **A verseket igen köszönöm szépen: használtam mindeniket** – *Forr a világ* (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.), *A tavaszhoz* (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 329.), *Régi történet* (SzF I. 24. sz. 1861. ápr. 17. 377.), *Ebéd után* (SzF I. 29. sz. 1861. máj. 23. 456.)

² **Darvas Pál hirdetésének [!] ez a története** – a nyilatkozat közzétett szövegét ld. Tompa 1861. márc. 3-i levelének 6. jegyzetében (**1278.**)

1303. Arany János – Szász Károlynak (1861. április 20.)

K: MTAK Kt K 513/584. Az 1. oldal jobb felső sarkában Szász Károly írásával, tintával: **1861. április 20.** Uo. a bal felső sarokban, fekete ceruzával: **20.** Világoskék

fol., koronás BATH-nyomattal, 22,7x14,9 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

Válasz Szász Károly 1861. márc. 15-i levelére (1290.)

- ¹ **ime küldöm a legújabb ujdonságot, Atala költeményeit** – Szász Károly bírálata: *Atala költeményei. Pest. 1861.* (SzF I. 28. sz. 1861. máj. 16. 436–439.)
- ² **Még más két verskötet is van, Thalyé, Zajzonié** – Thaly Kálmán: *Székegy kúrt. Erdélyi regék, balladák, mondák és dalok.* Pest, 1861. – Zajzoni Rab István (1832–1862): *Börtön dalok.* Pest, 1861.
- ³ **s egy harmadik, a te verseid** – AJ: *Költemények Szász Károlytól. Első és második kötet. (Heckenast, Pest. 1861.)* (SzF I. 32. sz. 1861. jún. 13. 501–503., 33. sz. jún. 20. 516–518., 34. sz. jún. 27. 532–535., 35. sz. júl. 4. 548–551., 36. sz. júl. 11. 565–567. és *AJÖM* XI. 186–216. Jegyzet hozzá: 704–709.)
- ⁴ **igaz, a Zim Zim** – *Zim-Zizimi (Hugó Victor „Századok legendájából.”)* (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713.)

1304. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. április 20.)

K: MTAK Kt K 513/1006. A levelet idegen kéz írta; az aláírás és az utószó autográf. Csontszínű fol. 20,9x17 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Arany Jánosnak.

Pesten.

Üllői út 11 szám

Pecsétek: **Putnok 21/4; Pesth 25/4 Fröh.** 2 db 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. ápr. 16. és 18. közötti levelére (1302.)

- ¹ **a figyelő jövő számában a tudni valók közt értesíts: mennyi az a beigatási összeg? és kinél kapható a zöld tinta?** – Tompa Darvas Pál hirdetésének költségeit kérdezi (ld. Tompa AJ-nak, **1276.** 1861. márc. 3. és AJ Tompának, **1302.** 1861. ápr. 16. és 18.). A kért válasz a SzF **Nyílt posta** rovatában: „**T. M....** Többszöri zaklatásomra maig sem kaptam az illető számlát. A kérdezett árucikk van Szervita-téren, Ilits boltjában, s azt hiszem, minden papir kereskedésben. Küldjek és mennyit? Egy üveg 80 kr.” (I. 26. sz. 1861. máj. 1. 416. és *AJÖM* XII. 201. Jegyzet hozzá: 539.)

1305. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. április 24.)

K: MTAK Kt K 513/184. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1. levél, 2–4. üres.

M: *GyPLev* **394.** 444. (Kézírtas másolat: Voinovich V. 61–62.) – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

- ¹ **ha 24-ig az ígért novellát kezemhez juttatnád** – Gyulai nem küldte el a többször is ígért novellát. AJ egy hónap elteltével ismét üzent: „**Kolozsvárra...** »Várás és nem-jövés után« mikor következik az: »Édes szívem-kénye?«” (SzF I. 29. sz. 1861. máj. 23. 464. és *AJÖM* XII. 202.) – Vö. „Várás és nemjövés után / Édes szívem kénye”. Amade László (1703–1764): *Ki béborúlt az fölyhőben...*
- ² **Fő cikkedet aztán 10^{ke} körül sem lenne késő; addig a Brassai bácsié eltart** – Gyulai Szász Károlynak szóló válasza: *Megint a kritikáról* (I. 29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.); Brassai cikke: *Mégis valami a fordításról* (I. 19. sz. 1861. márc. 13. 289–291., 20. sz. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.)
- ³ **Itt küldöm Th.[aly] Kálmán „Székelykürtjét”** – *Székely kürt. Erdélyi regék, balladák, mondák és dalok*. Pest, 1861.
- ⁴ **genre** – műfaj (fr.)
- ⁵ **Az írói nyugd. intézet nagy úr kezében van, mit sem hallunk róla** – az írói nyugdíjintézet elnöke gróf Károlyi István lett

1306. Kalmár Géza – Arany Jánosnak (1861. május 1.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) 2 csontszínű fol., 33,9x20,8 cm. A 4. oldalon fekete ceruzával: **30/1861**. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

Válasz AJ *Nyílt levelezés*-beli üzenetére (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 240. és *AJÖM* XII. 198. Jegyzet hozzá: 538.)

- ¹ **Itt küldön irodalmi zseggémet** – Kalmár Géza a *VI. Henrik* első részének fordítását küldte (vö. Kalmár Géza AJ-nak, **1264**. 1861. febr. 13. előtt), amely a Kisfaludy Társaság 1861. máj. 31-én tartott ülésén „bírálat alá bocsátatott” (Greguss Ágost: *Kisfaludy-Társaság*. SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 495.). A 1861. júl. 25-i ülésen Szász Károly és Lukács Móric bírálata hangzott el: az első levele szerint „a szerző még igen gyöngye Shakespearet fordítani”, fordítson inkább könnyebb szövegeket (Kunszentmiklós, 1861. jún. 25.); a második így összegezte véleményét: „a jelen fordítást [...] számos hiányai miatt, a társaság által kiadásra elfogadhatónak nem tartom”, Kalmár dolgozza újra, akkor kiadható lesz. (MTAK Kt A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) A jegyzőkönyv szerint az ülésen Toldy elnökölt, s AJ, Greguss, Kazinczy Gábor, Kiss Károly és Tóth Lőrinc volt jelen. – Kalmár Géza önállóan adta ki a *VI. Henrik király* első részét (Pest, 1862); a Kisfaludy Társaság Shakespeare-sorozatának XVII. kötetében Lőrinczy Zsigmond fordítása jelent meg (1870).

1307. Arany János – Tompa Mihálynak (1861. május 2)

K: MTAK Kt K 513/1156. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,1x14,8 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1889. 666.)

M: *AJLI* II. 206–207. (kihagyásokkal)

Válasz Tompa 1861. ápr. 20-i levelére (**1304.**)

- ¹ **jelenleg Miskolczon vagy, azért egyenesen oda útalom leveletem** – Tompa gőzfürdők vétele céljából ment ismét Miskolcra
- ² **azt vártam, hogy valahára megkapjam Emichtől azt a hirdetményi számlát, melyet sürgetsz** – Tompa Darvas Pál hirdetésének költségeit kérdezte (ld. Tompa AJ-nak, **1278.** 1861. márc. 3. és **1298.** 1861. ápr. 3., valamint AJ Tompának, **1302.** 1861. ápr. 16. és 18. között)
- ³ **ha az a gombhistoria közbe nem jó** – ld. Tompa AJ-nak, **1278.** 1861. márc. 3. és **1298.** 1861. ápr. 3.
- ⁴ „Tavaszi” – *A tavaszhoz*
- ⁵ **összesen: 35 f.** – a versek megjelenésére nézve ld. AJ 1861. ápr. 16. és 18. közötti levelének 1. jegyzetét (**1302.**)
- ⁶ **Nekem csak két három jelesebb költő ir** – Tompán kívül Szász, Lévay és Gyulai
- ⁷ **múltkori együtt-létetek szépen gyümölcsözött a lapnak!** – Tompa 1861. januári, miskolci tartózkodásáról, s Tompa *Forr a világ* (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 216.) és Lévay *Az éj titka* c. verséről (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 232.) van szó
- ⁸ **Υγιεινα** – Hügieia, az egészség istennője

1308. Arany János – Abonyi Lajosnak (1861. május 7.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon pecsét: **M. N. Múzeum Könyvtára Kéziratt. Növedéknapló. 1902. év. 24. sz.** Rájegyzés, fekete ceruzával: **Fond I/18.** 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 23,1x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–4. üres

M: Esztergár 1904. 231.; Györe 1904.; Máramarossziget 1913. 104.; Györe 1914. 33. – Közlés utáni kéziratos másolás: VMás 63.

- ¹ **szívesen kérem, lenne szíves – ha kész novellája van, azonnal felküldeni lapom számára** – Abonyi Lajos *A Bogár és Bársony* c. novellát küldte el: SzF I. 35. sz. 1861. júl. 4. 553–558., 36. sz. júl. 11. 569–573., 37. sz. júl. 18. 585–590., 38. sz. júl. 25. 601–605.

1309. A kecskeméti rendező bizottmány – a Kisfaludy Társaság elnökének (1861. május 7.)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) Csontszínű fol., 34,2x20,7 cm. 1. levél, 2. üres. A körlevél, ill. a címzés és a „Tekintetes Uraságod(at)” más kézírással.

M: Kiadatlan

- ¹ **a Kisfaludy Társaság Tek. Elnökének** – a Kisfaludy Társaság elnöke Eötvös József volt, őt azonban a „méltóságos” cím illette meg; AJ a társaság igazgatója volt, őt „tekintetes”-nek szólították
- ² **Katona József szobra teljesen elkészült, 's Kecskemétnek egyik közterén felállítattott** – Dunaiszky László (1822–1904) Katona-szobrára nézve ld. Sümegei 1979. 131. – Katona József (1791–1830)
- ³ **Tekintetes Uraságodat azon testülettel együtt, melynek élén állni méltóztatik, tisztelettel meghívjuk** – ld. AJ Toldyhoz írt 1861. máj. 15-i levelének 1. jegyzetét (1312.)

1310. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. május 7.)

K: MTAK Kt K 513/528. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 május 7.** Csontszínű fol. **SZÁSZ KÁROLY** nyomattal, 22x13,6 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. ápr. 20-i levelére (1303.)

- ¹ **Katona szobra leleplezésére, költeményekre valami pályázat van nyítva Kecskeméten** – „A Katona-szobor május vagy június hó folytán már fölállítatik Kecskeméten. Két alkalmi költeményre hirdettetik pályázat, mely ez ünnepély alkalmával fog felolvastatni: a legjobb 10 arannyal, az utána következők legjobbika 6 arannyal jutalmaztatik. Határidő május 10-ike, mikorra a pályázó művek, a szokott formák megtartásával, bérmentes levelekben Kecskemétre *Torkos* István urhoz küldendők be.” (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 335.)
- ² **hozzád küldöm e verset, oly kéressel hogy a mához egyheti számban add ki** – *Katona József szobrának leleplezésére (Kecskeméten, maj. 20-k.)* (SzF I. 28. sz. 1861. máj. 16. 440–441.)
- ³ **A „Csaták emléke” már most – hadd szálljon át Jókay kezére, e helyett, a honvéd albumba** – A *Honvédalbum*, Szokoly Viktor szerkesztésében, csak 1868-ban jelenhetett meg Pesten, benne Szász Károly *A temesvári csata reggelén* c. versével (77–78.)
- ⁴ **Wohl Jankát megkaptam s majd irok róla** – *Wohl Janka költeményeiről* Salamon Ferenc írt (SzF I. 39. sz. 1861. aug. 1. 613–616., 40. sz. aug. 8. 629–632.) –

Wohl Janka (1846?–1901) műveit kötetünk időszakában a Kalauz, a Dcs, a Hf és a SzF közölte. AJ *Wohl Janka emlékkönyvébe* címmel írt hozzá verset (1858).

1311. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. május 13.)

K: MTAK Kt K 513/1007. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Csontszinű föl., 17,1x11,1 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. máj. 2-i levelére (1307.)

- ¹ **Bizony rettenetesképpen pontos vagy!** – köszönetmondás a megküldött honoráriumért
- ² **Miskolcra haza jöttem a kedvezőtlen idő miatt** – Tompa 1861. ápr. végétől volt Miskolcon, gőzfürdőkúrán
- ³ **Palóczy Ábrissné** – vö. Tompa AJ-nak, **1080.** 1859. ápr. 2.
- ⁴ **itt küldöm neked én is a Darvas Pál féle 2 ftot** – A PN-ban kért hirdetés árának megtérítése (ld. Tompa AJ-nak, **1278.** 1861. márc. 3. és **1298.** 1861. ápr. 3., AJ Tompának, **1302.** ápr. 16. és 18. között, Tompa AJ-nak, **1304.** 1861. ápr. 20. és AJ **1307.** 1861. máj. 2.). AJ ezt a SzF **Nyílt levelezés**-rovatában köszönte meg: „**Hanvára...** Kaptuk a levelet és pénzt. De a *verset* nem!” (I. 29. 1861. máj. 23. sz. 464. és *AJÖM* XII. 202. Jegyzet hozzá: 540.)

1312. Arany János – Toldy Ferencnek (1861. május 15.)

K: MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 61/a sz. kötet. Az 1. oldal jobb felső sarkában Toldy írásával, tintával: **Vett. 17.** Uo. kék ceruzával: **49.** Az egymás után következő oldalak jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **129, 130, 131, 132.** 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 23,1x14,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

- ¹ **Tegnap beszégetésünk folytán magam eljártam a tagok közül némelyeket, hogy rábirjam a kecskeméti kirándulásra** – ld. a Kecskeméti rendező bizottmány 1861. máj. 7-i levelét (**1309.**) és ennek nyomán az alábbi közleményt: „Katoná József szobra Kecskemét egyik közterén folyó évi május 20-án délelőtt 11 órakor fog ünnepélyesen leleplezteni.” SzF I. 28. sz. 1861. máj. 16. 447.
- ² **Jókai nem ígérkezett, de igen Tóth Kálmán és Greguss urak** – A Kisfaludy Társaság 1861. máj. 31-i ülésén a jegyzőkönyv szerint „Jelenté az igazgató, hogy Katona szobrának leleplezésére (Kecskeméten f. é. máj. 20-dikán) a Kisfaludy-társaság is meg levén híva, a társaságot ez ünnepélyen a titoknok [Greguss] és segédtitoknok [Tóth Kálmán] képviselték.”
- ³ **expedienst** – kivezető utat (lat.)

1313. Arany János – Toldy Ferencnek (1861. május 20.)

K: MTAK Kt M. Irod. Levelezés 4-r. 61/a sz. kötet. Az 1. oldal jobb felső sarkában kék ceruzával: **50**. Az egymást követő lapok jobb ill. bal felső sarkában fekete ceruzával: **133, 134, 135 136**. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,4x14,6 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tek. Toldy Ferencz akad. titoknok urnak, tisztelettel.

Helyben

A bélyeg kivágva

M: Kiadatlan

- ¹ **Én még tán csütörtökön megirtam volt, hogy nincs reményem az elmeheztetéshez** – ld. AJ Toldynak, **1312**. 1861. máj. 15. a kecskeméti Katona József-szobor felavatása ügyében
- ² **igérkeztek is Tóth K.[álmán] és Greguss urak** – ld. AJ Toldyhoz írt 1861. máj. 15-i levelének 2. jegyzetét (**1312.**)
- ³ **expedienst** – kivezető utat (lat.)
- ⁴ **qua** – mint (lat.)

1314. Szilágyi István – Arany Jánosnak (1861. május 28.)

K: MTAK Kt K 513/678. 2 világoskék fol. 27,9x19,8 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 609.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Te haragudni fogsz a szava-nem tartóra** – ld. P. Szathmáry Károly AJ-nak, **1241**. 1861. jan. 1.
- ² **Nec mens, nec spatium fuerant satis apta. Excussus propriis, aliena negotia curo** – Horatius: *Szatírák*, 2. 3. 19–20. „aliena negotia curo / excussus propriis”. Kárpáti Csilla fordításában: „magaméből így kihajítva / más gondját viselem”
- ³ **Most fogadd e valamiket** – „A gimnáziumi oktatásügy története a magyarországi helv. hitvallásuaknál. Különös tekintettel a helv. hitv. tanároknak Pesten 1860-ban tartott Egyetemes Értekezletére. Irta *Szilágyi István* (Külön lenyomat a »S.[áros] pataki füzetekből.[])« (Jäger, S.-[áros]Patak.)” – *Uj könyvek*. SzF I. 33. sz. 1861. jún. 20. 528.
- ⁴ **Igérted, hogy emlékezni fogsz róla** – a SzF I. évfolyamában csak a „Mármaros-szigeti helv. hitv. gymnasium Értesítője az 1860/1 évről. Harmadik év. Kiadta *Szilágyi István*, igazgató. (Sziget, a kir. kincstári nyomdából.)” ismertetése található. „Tartalma: Emlékbeszéd Hari Péter felett *Szilágyi Istvántól*; Hari Péter emléke, költemény P. *Szathmáry Károlytól*. Továbbá »Értesítő részletek« – melyben az iskola ez évi statistikája adatik.” *Vegyes* rovat, SzF 42. sz. 1861. aug. 22. 670–671. és *AJÖM* XII. 45. Jegyzet hozzá: 386.

1315. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. június 1. és 27. között)

K: MTAK Kt K 513/152. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, kék ceruzával: **1860/61.** Csontszínű fol., 11,4x9,3 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 686. (Regesta 86.) – Ld. Gyulai 1861. júl. 17-i levelét Csengerynek (*GyPLev* 399. 448.)

¹ **1861. június 1. és 27. között** – Gyulai Kálmán nevű fia 1861 májusában született; Nádasdy Lipótné Forray Júlia grófnő 1861. máj. 30-án gratulált (*GyPLev* 682.). A mellékelt cikk jún. 27-én jelent meg a SzF-ben.

² **Itt küldöm a II^{ik} cikket** – *Megint a kritikáról* (I. 34. sz. 1861. jún. 27. 529–532.)

³ **egy költeményt is fogok küldeni** – *Oh, ha ki tudnám fejezni* (I. 35. sz. 1861. júl. 4. 553.)

⁴ **A III^{ik} cikk a jövő héten indul** – *Megint a kritikáról* (I. 35. sz. 1861. júl. 4. 545–548.)

1316. Arany János – Vadnay Károlynak (1861. június 22.)

K: MTAK Kt K 513/1353. Az 1. oldalon pecsét: **Ernst Lajos gyűjteménye.** Mellette jelzetszám: **XII. 254.** A 4. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **29.** Uo. lent fekete ceruzával: **MTAK 12/1939.** 2 elsötétetett, csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kéky 1942. 60.

¹ **azt hiszem nem fogja magát sértve érzeni ha 16 ftot küldök** – AJ elszámolása *Az Überall kisasszonyok. Kisvárosi életképek* (SzF I. 31. sz. 1861. jún. 6. 490–494., 32. sz. jún. 13. 506–510.) megjelenésére vonatkozik

1317. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. június 28.)

K: MTAK Kt K 513/529. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, fekete ceruzával: **1861 júni 28.** 2 csontszínű fol., 21,9x15 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **a Századok Legendájából még hátra levő egy-két apróság beküldésével** – Szász Károly fordításkötete, *A századok legendájából. Hugó Victortól* címmel, 1862-ben jelent meg Pesten, a Kisfaludy Társaság kiadásában

² **„petite épopée”ba** – kiséposzba (fr.)

³ **A lelkiismeret** – *La Conscience*

⁴ **A cédrus** – *Le Cèdre*

⁵ **Az apagyilkos** – *Le Parricide*

⁶ **Róland násza** – *Le Mariage de Roland*; a kötetben *Róland házassága* címmel

- ⁷ **Bivar** – *Bivar*
- ⁸ **A kóbor lovagok** – *Les Chevaliers errants*
- ⁹ **Galiczia kis királya** – *Le petit roi de Galice*
- ¹⁰ **Eviradnus** – *Eviradnus*
- ¹¹ **Zím-Zízimi** – *Zim-Zizimi*
- ¹² **Murád szultán** – *Sultan Mourad*
- ¹³ **Az infánsnő rózsája** – *La Rose de l'infante*
- ¹⁴ **A Momotombó okai** – *Les Raisons du Momotombo*; a kötet végén a *Csata után* (*Après la bataille*) és *A szegény emberek* (*Les pauvres gens*) c. fordítás található
- ¹⁵ **szükség bírnom azon Revue des deux Mondes-beli cikket, melyből épen én csináltam volt egy rövid kivonatot a Szemlébe** – Émile Montégut: *La Légende des Siècles de M. Victor Hugo*. RddM XXIII. 1859. 970–996. – Szász Károly: *La Légendes des Siècles, [!] de V. Hugo. 2 vol. 1859*. BpSz VII. 1859. 401–407.
- ¹⁶ **Bélának** – Szász Béla (1840–1898): Szász Károly öccse, aki 1859 és 1863 között Pesten hallgatott református teológiát
- ¹⁷ **az unalmas Esmondot megelőzőleg** – Thackeray: *Esmond Henrik. Anna királynő ezredesének önéletrajza* I–II. Ford. Szász Károly és Szász Béla. Pest, 1862, 1865. A Kisfaludy Társaság kiadásában
- ¹⁸ **Bocsáss meg, hogy a Niebelung-drámáról még nem irtam** – Szász Károly 1865-ben publikálta *A Niebelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről* c. munkáját (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, I. 4.)
- ¹⁹ **Hiszen még Tóth Endre ismertetése is kiadatlan** – *Ujabb költeményei* (1855) és *Angyal Bandi* (1856)

1318. Csongrád város közönsége – Arany Jánosnak (1861. július 13.)

K: NSzAJM III–35. – Ercsey Sándor hagyatékából. 1977. ápr. 12-én „restaurálás és jobb megőrzés végett” a NSzAJM-ból a Román Állami Levéltár (Archivele Statului) nagyváradi fiókjába, majd bukaresti központjába került. MTAK Mikrofilmtár B 301.

M: Kiadatlan

1319. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1861. július 25. előtt)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: „**SZ M...nak a Sátorhegy alatt**. Édes barátom, színét se láttam semmi küldeményednek. Ellenben a lapot még kezdetben megindítottam. Siess még egyszer beküldeni – s minél többször annál jobb lesz, egy uttal megírván jár-e a lap, igen sajnálom a történetet, de nem vagyok oka legtávolabbról sem. Én csak vártam, csalódtam – de már annyira hozzászoktam a csalódáshoz, hogy hallgattam vele.” (SzF I. 38. sz. 1861. júl. 25. 608. és *AJÓM* XII. 203. Jegyzet hozza: 540.) Ld. még Szemere Miklós AJ-nak, **1349**. 1861. okt. 8.: „Nem kétkedem szavadban edes [!] Jancsim, hogy: nem vetted leveletem. De bosszantó igazán bosszantó a’ sorstól, hogy épen az én levelem, s talán csak ez egy level, nem jutott hozzád.”

1320. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. július 27.)

K: MTAK Kt K 513/1008. Az 1. oldal jobb felső sarkában AJ írásával, kék ceruzával: **1861 jul 27.** A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Csontszínű fol. 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ *Nyílt levelezés*-beli üzenetére: „**T.M. ..nak.** (Miskolcz [azaz Lévay] is érthet róla). »Egy dalt! egy dalt! oh nimfa, kedvesednek...«” (SzF I. 35. sz. 1861. júl. 4. 560. és *AJÖM* XII. 202. Jegyzet hozzá: 540.) Az idézet Kölcsey *Rákos' nymphájához* c. versének kezdete.

¹ **Értem a szép szót, s teljesítném is, de nem vagyok ám én nimfa hanem csak fa** – a fentebbi Kölcsey-idezet átalakítása

² **másika Jókainál van a soha meg nem jelenendő Honvéd album számára** – Ld. Tompa 1861. ápr. 26-i, Jókainak írt levelét: „Ime küldök a Honvédalbumba *valamit*, kérve hogy te is küldj érte nekem *valamit*.” (*TML*ev I. 525. 363.) *Az olvasóhoz* c. vers azonban 1861-ben a cenzúra miatt nem jelenhetett meg; *Egy könyv olvasása közben* címmel 1866-ban a VU közölte (ápr. 29. 198.; ld. *TML*ev I. 458.). A *Honvédalbumot* csak 1868-ban adhatta ki Szokoly Viktor Pesten, benne Tompa *Forr a világ* c. versével (5.).

³ **Emilia kinek régebben tartoztam, azon verseket közli tőlem, melyeket akkor írtam midőn még hó volt a földön** – Kania Emilia a Csalkör szerkesztője volt. Tompa 1861. febr. 4-én hat verset küldött lapjába (*A patak, Egy alföldi új telepen, Levél egy anyához, Vőlegény emlékkönyvébe, Múlt, jelen s jövő, A fogoly*), melyek márc. 3. és okt. 6. között jelentek meg (*TML*ev I. 516. 359., 457.).

⁴ **Páchnak [!] nem írtam ebben az egész évben egy betűt sem** – a VU-ba

⁵ **circulus vitiosus** – ördögi kör (lat.)

1321. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. július 29.)

K: MTAK Kt K 513/149. 2 csontszínű fol., 22,1x15 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL*ev 400. 449. (Kézírtas másolat: Voinovich V. 67.)

Válasz AJ SzF-beli üzenetére: „**Gy...nak, Kolozsvárt.** Nem kaptam a kidolgozott népmesét.. Ohajtanám pedig.” (SzF I. 38. sz. 1861. júl. 25. 608. és *AJÖM* XII. 203. Jegyzet hozzá: 541.)

¹ **Itt küldöm a kérdéses népmesét a dajka vagy állatmesék fajából** – *A tyúk és a farkasverem* (SzF I. 40. sz. 1861. aug. 8. 632–633.). AJ lábjegyzete: „Gyermek költészetünk (nem *gyermekes*, hanem gyermekek számára való költészetünk) parlag mezején örömmel üdvözöljük e naiv mesét. A ki csekélylené ez irodalmi lap-

ba, ne feledje, hogy egy Puskin nem tartotta méltóságán alulinak népmeséket dolgozni ki.” (Uo. 632.; *AJÖM* XII. 288.)

² **sine cura** – a szinekúra (lat.) állás olyan munka, amelyért fizetést húz valaki, de nem kell elvégeznie, vagy ha kellene is, nem végzi el

³ **Legalább ilyesmi az értelme cikked azon részének** – *AJ Visszatekintés* c. tanulmányának első részét ezzel a mondattal kezdi: „Tisztelt barátom Gyulai Pál ma egy hete bevégzett figyelői cikkében [*Megint a kritikáról*. SzF I. 35. sz. 1861. júl. 4. 547.] azt mondja, hogy ha az ő Szász K.[ároly] elleni vitájában e lapok szerkesztője utólag sem nyilvánítaná ön véleményét, e mulasztás által írói, vagy irodalmi »jellemtelenség« vádját vonná magára”, s később: „Nem mondom ezzel, hogy a szerkesztőnek sohasem szükség vagy nem szabad közbe vagy utánszólni – gyakorlatom czáfolna meg – de hogy ezt minden eltérő vélemény alkalmával tennie kelljen: tamás vagyok benne. Utoljára nem is győzné, habár szerkesztői helyzete nem volna is »sine cura;« (!?) s mit nyerne vele? Azt, hogy munkatársai, közönsége előtt a »legkiállhatatlanabb szerkesztő« nevére tenne szert.” (SzF I. 36. sz. 1861. júl. 11. 561., 562.; *AJÖM* XIV. 217., 219.) Gyulai következő fejtegetése ad erre alapot: „A szerkesztőhöz egy kitünő értekezés vagy bírálat érkezik be, melyet nagy részt helyesel, kivéve egy pár lényeges pontot; kiadja minden változtatás nélkül, de az illető pontokhoz egyszersmind jegyzeteket tesz. Egy a lap elveivel ellenkező író, mert talán nincs másutt tere, szintén küld be valamit, még pedig a maga szempontjából igen jól irt munkát; a szerkesztő ezt is kiadja, még pedig azért, hogy megczáfolhassa. [...] Ezer módja van annak, hogy az ellenkező vélemények közlése mellett meg lehet őrizni a lap irányának egységét egész a részletekig, a módszerben is bizonyos elveket, bizonyos rendszert követve. Természetesen, hogy egy így szerkesztett lap nem lehet sine cura s a szerkesztés valamivel több lesz, mint a bejövő kéziratokból téltul válogatva csak odadni ezt azt a szedőnek.” (*Megint a kritikáról*. SzF I. 35. sz. 1861. júl. 4. 547.) – Vö. Gyulai *AJ*-nak, **1294**. 1861. márc. 28.

1322. Arany László – Arany Jánosnak (1861. augusztus 1. és 23. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: *AJ* Tompának, **1336**. 1861. aug. 25.: „Laczi, miután Kőrösön a 8^{ik} osztályt s így a gymnasialis cursust elvégezte ez évben, mielőtt Pestre jőne, szűnidejét rég ápolat vágya teljesítésére akarta felhasználni, hogy beúttassa Erdélyt. Most oda van, legutóbbi levele K.[ároly] Fejérvárról [Gyulafehérvárról] kelt. Többnyire gyalog – azaz csak akkor kocsin, ha felkaphat, – teszi az útát, két tanuló társával, kik jó markos legények”. *AJ* itt fia korábbi (elveszett) leveleiről is hírt ad. Ld. Arany Juliska 1861. júl. 20-i, Rozvány Erzsébetnek írt levelét: július „huszonnyolczadikán indulnak Kőrösről egyenesen; haza sem jön Laczi Pestre csak holmiját fölküldi”; „Laczi jött haza egy évi távollakás ’s tiz heti utazás után” (Arany

Juliska Rozvány Erzsébetnek, 1861. nov. 23. Sáfrán 1960. 95., 96.); ld. még Gyulai AJ-nak, **1330**. 1861. aug. 15. és Mentovich Ferenc AJ-nak, **1382**. 1861. dec. 18.

1323. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. augusztus 1.)

K: MTAK Kt K 513/530. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 aug 1**. Csontszínű föl., 22,8x14,5 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **Béla** – Szász Béla

² **minapi kérdésem** – a kérdés a honoráriumokra vonatkozik; vö. Szász Károly AJ-nak, **1316**. 1861. jún. 22.

³ **kommissiókat** – megbízásokat (fr.–né.)

⁴ **minő a 3pipában „zu finden ist?”** – amilyen a Hárompipa utcában található (né.)

⁵ **Hát a Kisf. Társaság tagjai nem kapnak a 60-ivesből?** – a 60 éves illetmény-példány-keret csak a pártfogó tagoknak járt; ezek a könyvek könyvesbolti forgalomba sem kerültek

⁶ **Most olvasgatom a Greguss népdalait s ha akard, lapodban írok róla valamit** – Szász Károly: *Külföldi népdalok Greguss Ágostól. Kiadta a Kisfaludy-társaság, 1861.* (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 660–662., 43. sz. aug. 29. 676–678.)

⁷ **hogy' történt hogy a pártolók példányai bizonyos Bors urhoz küldettek kiosztás végett?** – feltehetőleg a Kunszentmiklóson lakó Bors Károly járásbírói végrehajtóhoz, aki a VU-ban, a Növ-ban és a Dcs-ban publikált

1324. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1861. augusztus 1. és 7. között)

K: MTAK Kt Ms 5738. (A Kisfaludy Társaság iratai – 1861.) Az 1. oldalon fent AJ írásával, fekete ceruzával:

Vettem aug. elején. Uo. lent Greguss írásával, fekete ceruzával: **Toldy szept. 13diken küldte <...> meg a kérdéses urbéri kötelezvényeket.** A 2. oldalon fekete ceruzával: **39/1861. 1861-es iratok között volt. <Toldynál 7. jegyzőkönyv>?** Csontszínű föl., 24,8x19,3 cm. 1. levél, 2. rájegyzések

M: Kiadatlan

¹ **Beniczky szül. Keglevich grófné** – Beniczky Jenőné szül. Keglevich Stefánia

² **urbéri papirosát** – 1861elején az Országbírói Értekezlet hatályosnak ismerte el az 1853-beli urbéri pátens rendelkezéseit: a jobbágyfelszabadítás a volt földesurak földdel vagy pénzzel való kárpótlásával járt, a maradvány-és irtásföldek kártalanítását a parasztságra visszahárítva. Ld. Szabad 1967. 323–326.

1325. Arany János – Szász Károlynak (1861. augusztus 2.)

K: MTAK Kt K 513/585. Az 1. oldal bal felső sarkában, fekete ceruzával: **21.** Világoskék fol., 23,1x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

Válasz Szász Károly 1861. aug. 1-jei levelére (**1323.**)

- ¹ **Írtál nekem, édes jó Károlykám összesen 26 figyelői lapra terjedő prózát és 5 verset, a mi megjelent** – A SzF addigi számainak egészére vonatkozó elszámolás. Szász Károly bírálati: *Faust. Irta Goethe. Fordította Nagy István, Pesten, 1860.* (3. sz. 1860. nov. 21. 35–38.); *Kárpáti kürt. Költemények Thali Kálmántól. A költő arczképével. Második kiadás. Pest, kiadja Pfeifer Ferdinand. 1860.* (5. sz. 1860. dec. 5. 67–70., 6. sz. dec. 12. 83–85.); *Borura derü. Költemények. Irta Zalár 1860.* (9. sz. 1861. jan. 2. 133–135., 10. sz. jan. 9. 148–150.); *Nemzeti Koszoru. Költemények, írta Vida József. 1860.* (13. sz. 1861. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 212–214.; *Atala költeményei. Pest. 1861.* (28. sz. 1861. máj. 16. 436–439.). Az „Értekezések” rovatban: *Még néhány szó a kritikáról* (21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340. A versek: *A férfi* (2. sz. 1860. nov. 14. 25.); *Bivar (Hugo V. Légende des Siècles.)* (7. sz. 1860. dec. 19. 104.); *Harmincz évvel* (12. sz. 1861. jan. 23. 185.); *Megindult a tenger* (20. sz. 1861. márc. 20. 313.); *Katona József szobra leleplezésére* (28. sz. 1861. máj. 16. 440–441.)
- ² **A Kisfaludy féle pénz** – ld. Szász Károly AJ-nak, **1260.** 1861. febr. 1. és 8. között
- ³ **contót** – számlát (ol.)
- ⁴ **igen nagyon jó lesz, ha irsz Greguss népdalairól** – Szász Károly: *Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. Kiadta a Kisfaludy-társaság. 1861.* (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 660–662., 43. sz. aug. 29. 676–678.)
- ⁵ **A Zim Zimet nem merem adni, míg ár tét [?] nem szabad** – *Zim-Zizimi (Hugó Victor „Századok legendájából.”)* (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713.). Erre vonatkozhat AJ SzF-beli üzenete: „**Sz. K.....-nak.** A költemény *hosszával* csak megbirkóznék lapunk, – de a *nehezét* birjuk-e?” (*Nyílt levelezés.* SzF I. 35. sz. 1861. júl. 4. 561. és *AJÓM* XII. 202. Jegyzet hozzá: 540.)
- ⁶ **A kirándulásból alig lesz valami** – ld. Szász Károly AJ-nak, **1323.** 1861. aug. 1.

1326. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. augusztus 3.)

K: MTAK Kt K 513/531. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 aug 3.** A dátum előtt Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861.** Csontszínű fol., 21,1x16,9 cm. 1. levél, 2. címzés:

Tekintetes Arany János urnak
a Kisf. Társaság Igazgatójának

Pest.

Üllői út és 3pipa utca sarkán
2. emelet.

Piros pecsét SzK felirattal. Pecsétek: **Kunsmiklós 3/8; Pesth [4]/8 [?] Fröh.** 5 kros bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. aug. 2-i levelére (1325.)

- ¹ **a küldötteket vettük** – a paplant és a két pár cipőt (ld. AJ Szász Károlynak, 1325. 1861. aug. 2.)
- ² **A Népdalokról, még mielőtt a küldötted példányt vettem volna, kezdtem írni** – Szász Károly: *Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. Kiadta a Kisfaludy-társaság. 1861.* (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 660–662., 43. sz. aug. 29. 676–678.)
- ³ **Most ezt a féllapnyi valamit küldöm, kérlek add ki a jövő számban** – Szász Károly: *A kritikáról még – egy kis toldalék.* (SzF I. 40. sz. 1861. aug. 8. 638.)
- ⁴ **Mi Zimet illeti, ha reá szánhatsz (s nem sokallod) 20–25 forintot, nyomasd ki.** – *Zim-Zizimi (Hugó Victor „Századok legendájából.”)* (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713.)
- ⁵ **Miért nem lesz kirándulástokból semmi?** – ld. Szász Károly AJ-nak, 1323. 1861. aug. 1.

1327. Arany János – Kazinczy Gábornak (1861. augusztus 4.)

K: PIM Kt V. 4713/48/1. Az 1. oldal jobb felső sarkában piros tintával: **16. 762-D.** Uo. felül fekete ceruzával: **Csurgo.** Uo. baloldalt kék ceruzával: **L 342.** Uo. jobboldalt kék ceruzával: **Kazinczy.** A 4. oldalon pecsét: **Darnay Kálmán kéziratgy. Sümegeben 67.** 2 csontszínű fol. 34x21 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

A Kisfaludy-társaság igazgatójától.

Tekintetes Kazinczy Gábor m. akad.

tag, s országgy. képviselő urnak, a Kisfaludy-társaság tagjának, tisztelettel.

Hivatalosan.

Pesten.

Piros pecsét Kisfaludy-Társaság felirattal.

M: Kiadatlan

- ¹ **Kivonat a Kisfaludy-társaságnak f. é. jul. 25^{én} tartott rendes havi ülése jegyzőkönyvéből** – Ezen az ülésen Toldy Ferenc elnökölt, rajta kívül részt vett AJ, Greguss Ágost, Kazinczy Gábor, Kiss Károly és Tóth Lőrinc. Hasonló szövegű értesítést kapott, azonos keltezéssel, Gyulai is: *GyPLEv* 682. (Regesta, 27.); *AJÖM* XIII. 405–406.

1328. Szász Károly – Arany Jánosnak (1861. augusztus 6.)

K: MTAK Kt K 513/532. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, fekete ceruzával: **1861 aug 6.** A 2. oldalon AJ írásával, kék ceruzával a következő elszámolás:

35 sz.	5 l.
36 sz.	4 l.
37. sz.	5 l.
38 sz	4 l
<hr/>	
	18 l. –
	1 2/16
	1 1/8

8/30/3 f.

24

—
–6/8

Csontszínű fol., 22,8x14,5 cm. 1. levél, 2. elszámolás. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 605.)

M: Kiadatlan

¹ **itt küldöm a külf. népdalok bírálatát** – Szász Károly: *Külföldi népdalok Greguss Ágosttól. Kiadta a Kisfaludy-társaság. 1861.* (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 660–662., 43. sz. aug. 29. 676–678.)

² **ad rem** – magára a dologra (lat.)

³ **Hogy Greguss ur igen el ne bizza magát, nem volna-e jó a Levél-t is egy kissé meg forgatni?** – Greguss Ágost: *A levél. Vigjáték, 3 felvonásban, előjátékkal.* Kiadta Pfeiffer Ferdinánd. 1861.

1329. Szilágyi Sándor – Arany Jánosnak (1861. augusztus 9.)

K: MTAK Kt Ms 5452/74. Az 1. oldalon baloldalt fön **SZILÁGYI SÁNDOR Nagy Körösön** koronás nyomat. Csontszínű fol., 27x22,8 cm. 1. levél, 2. üres

M: Kiadatlan

¹ **Küldöm a két monographia ismertetését** – Sz. S.: *Szathmár-Németi szabad királyi város egyházi és polgári története. Összeszedte Sarkadi Nagy Mihály, rendbeütötte s kiegészítette Bartók Gábor stb. Szathmár 1861 8-adr. Székes-Fehérvár Története. Irta Csapó Kálmán. Székes-Fehérvár 1861 12-edr. SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 670.*

² **De kárpotlásul vedd a Szilády Áron gyönyörű küldeményét** – Szilády Áron: *Az arab Kászid és Ghazal.* SzF I. 47. sz. 1861. szept. 26. 742–744., 48. sz. okt. 3. 760–762. – Szilády Áron (1837–1922): Nagykörösön AJ tanítványa; Debrecen-

ben hallgatott teológiát, 1858–1859-ben a göttingeni egyetemen tanult, majd ref. segédlelkész Gödöllőn, Ómoravicán és Nagykőrösön; 1863-tól Kiskunhalason lelkész. Cikkei ekkor az ÚMM-ban, a SzF-ben és a Nyt-ben jelentek meg. Ld. *AJÖM* XV. 897–898. – Kötetünkben egy tőle és egy hozzá való levelet közlünk.

- ³ **Nagy Gasco** – Nagy Gáspár, aki 1848 és 1861 között levéltárnok, egyszersmind előbb al-, 1854-től pedig főjegyző volt Nagykőrösön (Galgóczy 1896. 178.); gascon: hencegő (fr.). – Vö. „Nagy Körös, júl. 20-án. [...] De hát hol voltak ez okmányok, midőn Szabó Károly s Szilágyi Sándor a körösi krónikát kiadták? Megvoltak biz azok akkor is, betéve egy lomtárba, feljegyezve mint haszna vehetetlen papírok. Az akkori főjegyző, mint levéltárnok azoknak létezését is kereken tagadta”. (PN 1861. júl. 23.)
- ⁴ **közel 400 db okmányt böngésztem ki** – megjelent: *Török-magyar történelmi emlékek*. Kiadja a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottmánya. Okmánytár: 1. 2. *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon* I–II. Pest, 1863. III–IX. *Jegyzetekkel ellátták 1868–1872. Név- és tárgymutató*. 1874. Szilády Áronnal.
- ⁵ **Hát a realiskolai kudarcot kinek köszönhetem?** – 1855 elején nyílt meg a pesti reáliskola (az Eötvös József Gimnázium elődje). „A pesti főreáltanoda igazgató bizottmánya” 1861. máj. 25-i kelettel pályázatot hirdetett hat rendes tanári állásra, amelyek közül az első a „történelem és földrajzi tanszékre” szólt (PN 1861. máj. 30.); Szilágyi Sándor ezt pályázhatta meg. A 104 jelölt közül 28 jutott a „történelem és földirati” tanszékre (PN 1861. júl. 21.), amelyet Rudelka János nyert el (PN 1861. aug. 4.).

1330. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. augusztus 15.)

K: MTAK Kt K 513/150. Az 1. oldal bal felső sarkában AJ írásával, kék ceruzával:
Vál. aug 28/61. 2 csontszínű fol., 22,3x14,4 cm. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: *GyPL* 401. 449.

- ¹ **Ime újra egy polemikus cikk!** – *Egy pár jegyzet a „Visszatekintések” című cikkekre.* (SzF I. 44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.)
- ² **még csak egy cikkem van hátra, aztán hallgatni fogok** – A SzF I. évfolyamában Gyulainak a most megküldött cikk után már csak *Kazinczy Ferencz levelei* c. közleménye jelent meg (46. sz. 1861. szept. 19. 721–723., 47. sz. szept. 26. 737–740.), valamint két verse: *Horatius olvasásakor* (46. sz. szept. 19. 728–729.) és *Ölelve tartlak...* (50. sz. okt. 17. 793.)
- ³ **Csak a Szász K. ellen irt harmadik cikkem kiadását kérem** – a kézirat ismeretlen: lehet, hogy – talán AJ válaszlevelének hatására – meg sem született
- ⁴ **Fiad itt járt** – Arany László 1861. július végétől barátaival beutazta Erdélyt; ld. Arany László AJ-nak, **1322.** 1861. augusztus 1–23.

⁵ **hogy mi a menyköért takarózik a Figyelővel** – Szász Károly ezt írta *Még néhány szó a kritikáról* c. vitacikkének első részében, Vida József *Nemzeti koszoru* c. verseskötetéről írt bírálatának példáját idézve fel, amelyet AJ saját észrevételeivel korrigált (SzF I. 14. sz. 1861. febr. 6. 212–216.): „Azt hiszem, Gyulainak, midőn cikkeit írta, esze ágában sem volt irodalmi jellemtelenséggel, szinezetlenséggel vádolni *e lapokat*, s pedig a szerkesztő, csak minap is, és épen e sorok írójával szemben kitünő példát adott azon elv alkalmazására, melyet Gyulai mint határozatlan párt nélküliséget visszautasít!” (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 322.) Gyulai ebben a levélben az *Egy pár jegyzet a „Visszatekintések” című cikke* második részének végén tett kifogását ismétli meg: „Szász Károly, az udvarias kritika e Bayardja, bizonyára lehetett volna oly udvarias, hogy elégséges ok nélkül ne elegyítse polemikánkba a Figyelő dolgait.” (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 707.) – Jean-François-Alfred Bayard (1796–1853): francia vígjátékíró

1331. Arany János – Szilády Áronnak (1861. augusztus 18.)

K: BKMÖL XV. 11/2. 2 világoskék fol., 23,2x15 cm, koronás BATH-nyomattal. 1. levél, 2–4. üres

M: Szabadi 1955. 28.; Szabadi 1957. 279.; *AJLev* 501–502.

¹ **Becses cikkét igen nagy örömmel vettem, s közleni fogom a lapban** – *Az arab Kászid és Ghazal*. SzF I. 47. sz. 1861. szept. 26. 742–744., 48. sz. okt. 3. 760–762. A kéziratot Szilágyi Sándor küldte el: **1329.** 1861. aug. 9.

² **mihelyt a külirodalmi rovatban most folyó cikk lejárja** – *A hindu dráma. („Sakoontalá, or the Lost Ring:” Szakuntalá, vagy az elveszett gyűrű; indiai dráma. Kálidásza szanszkrit eredetéből angol prózában és versben fordítva Monier Williams, a szanszkrit nyelv tanára által. Hertford: 1855.)*. SzF I. 37. sz. 1861. júl. 18. 582–584., 38. sz. júl. 25. 598–600., 42. sz. aug. 22. 662–664., 43. sz. aug. 29. 678–680.

³ **Olvastam mutatványát Firdusi sikerült fordításából** – *Firdúsi*. Szilády Árontól. ÚMM 1860. I. 366–384.

⁴ **Ne tegyen le a szándékáról Firdusit, ha lehet egészben, vagy legalább kitünő epizódjaiban átültetni irodalmunkba** – Szilády Áron *A Bárzonámé-ból* című fordítást küldte el (SzF II. I. 25. sz. 1862. ápr. 24. 391–392., 26. sz. máj. 1. 406–408.)

1332. Arany János – Szász Károlynak (1861. augusztus 22.)

K: MTAK Kt K 513/586. Az 1. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **22.** Arany László vörös és kék ceruzás zárójeli. 2 világoskék, középen betépett fol. koronás BATH-nyomattal, 23,1x14,9 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Nagy tiszteletű [egyb.] Szász Károly [egyb.]
esperest úrnak.

Kún Sz<tMiklós>

vagy: Halas.

Halason

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth** [?]/8; **Kunsmiklós 24/8**; **Pesth 25/8**
Nach Abgang der Post. 5 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899.
607.)

M: *AJLI* II. 344. (kihagyásokkal); *AJLev* 502–503.

Válasz Szász Károly 1861. aug. 6-i levelére (**1328.**)

¹ **Mein lieber Karl!** – Kedves Károlyom! (né.)

² **laconice** – szűkszavúan (lat.)

³ **A szedő-strike** – „Az ismeretes könyvnyomdász-strike következtében a pesti betűszedők szombaton, m.[últ] hó 27-én, csakugyan felmondottak s most a nyomdászok 14 krjával per 1000 n betüért betűszedőket, s a szedők pedig 18 krjával ugyancsak 1000 n betüért foglalkozást keresnek.” (PN 1861. aug. 2.)
A PN 1861. júl. 30-tól aug. 14-ig hirdetésben keresett gyakorlott betűszedőket.

⁴ **respective** – illetőleg (lat.)

⁵ **Rám nézve nem a [!] teljesült, hogy a villám inkább magas bérczre hull, mint alacsony dombokra** – Vö. „feriuntque summos / fulgura montis” (Horatius: *Énekek*, 2. 10. 11–12.). Szabó Lőrinc fordításában: „s a hegyek legormát / sújtja a villám”.

⁶ **az egyedüli Salamon, kit megbizhatnék, oly messze lakik, csaknem falun** – Salamon címe 1859-ben az Üri utca 13. volt (AJ Salamonnak, **1087.** 1859. máj. 30.); újabb költözéséről nincsen tudomásunk

⁷ **a Figyelő ezen heti száma ismét ellened hoz cikket** – Salamon Ferenc: *Az ember és író*. (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 22. 657–659., 43. sz. aug. 29. 673–675.)
Mivel 1861-ben Szász Károly többet nem publikált a SzF-ben, sőt ez évből AJ-nak írt levele sem maradt fenn, feltehető, hogy ideiglenes visszavonulásában ez a cikk komoly szerepet játszott.

⁸ **Salamon nem vihette el lelkén azt a néhány szó megjegyzést, melyet az anonym ellen tettél** – Salamon *Wohl Janka költeményei* (SzF I. 39. sz. 1861. aug. 1. 613–616., 40. sz. aug. 8. 629–632.) c. bírálatának első, még névtelenül megjelent részét Szász Károlyal vitatkozva kezdte, amelyre Szász *A kritikáról még – egy kis toldalék* címmel válaszolt (SzF I. 40. sz. 1861. aug. 8. 638.)

⁹ **engem balház** – az én bolháimat keresi, engem tisztogat

¹⁰ **a „Visszatekintés”** – AJ tanulmánya (SzF I. 36. sz. 1861. júl. 11. 561–565., 37. sz. júl. 18. 577–580., 38. sz. júl. 25. 593–596., 39. sz. aug. 1. 609–613., 40. sz. aug. 8. 625–628., 41. sz. aug. 15. 641–645. és *AJÖM* XI. 217–257. Jegyzet hozzá: 709–744.)

¹¹ **exordiumáért** – bevezetéséért (lat.)

- ¹² **A Levél bírálatát, mint látod, más már megírta** – #: *A levél. Vigjáték, 3 felvonásban, előjátékkal. Irta Greguss Ágost. Pest. Kiadta Pfeiffer Ferdinánd. 1861.* (SzF I. 42. sz. 1861. aug. 15. 645–649.)
- ¹³ **Valami Fejes István költeményei vannak nálam, meg a Malvináé** – AJ: *Fejes István költeményei. Első kötet. Szeged, Burger Zsigmond bizománya, 1861.* (SzF I. 44. sz. 1861. szept. 5. 691–695. és *AJÖM* XI. 290–299. Jegyzet hozzá: 752–755.) – Fejes István (1838–1913): 1857-től Fehérgyarmaton, Csurgón, Hódmezővásárhelyen tanár; 1865-től Sátoraljaújhelyen ref. lelkész. Költeményeit 1857-től egyebek között a Kalauz, a Napk, a VU, a Dcs, a Hf, a SzF jelentette meg. – AJ: *Malvina költeményei. 1861. Kiadja Ráth Mór.* (SzF II. I. 12. sz. 1862. jan. 23. 180–182., 13. sz. jan. 30. 196–198., 14. sz. febr. 6. 213–215., 15. sz. febr. 13. 231–232. és *AJÖM* XI. 350–366. Jegyzet hozzá: 770–772.) – Tarnóczy Malvina (1843–1917) verseit elsősorban a Csalkörben publikálta.
- ¹⁴ **az utóbbit le is tiltották** – Malvina lelkesen és kezdeményezőleg vett részt az 1859 és 1861 közötti nemzeti felbuzdulás eseményeiben; kötetét le is foglalta, bár utóbb kiengedte a rendőrség (*AJÖM* XI. 770.). Vö. a SzF híradásával: „Malvina költeményei megjelentek – volna, ha a cs. rendőrség le nem foglalta volna. A költő türelemre kéri előfizetőit, míg a m. kir. helytartóság útján segíthet a bajon.” (I. 41. sz. 1861. aug. 15. 655. és *AJÖM* XII. 43.)
- ¹⁵ **A Zimzimet közölni fogom, mihelyt helyet szoríthatok neki** – *Zim-Zizimi (Hugo Victor „Századok legendájából.”)* (SzF I. 45. sz. 1861. szept. 12. 710–713.)

1333. Szilády Áron – Arany Jánosnak (1861. augusztus 23.)

K: MTAK Kt Ms 5452/75. 2 csontszínű fol. **SZILÁGYI SÁNDOR Nagy Körösön** nyomattal, 22,5x14,4 cm. 1. Szilágyi Sándor levele, 2. Szilády Áron levele, 3–4. üres

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. aug. 18-i levelére (**1331.**)

¹ **örömet szolgálnék egy úttal valamivel Firdusziból is** – vö. Szilády Áron ford.: *A Bárzonámé-ból.* SzF II. I. 25. sz. 1862. ápr. 24. 391–392., 26. sz. máj. 1. 406–408.

² **chrestomathiakat** – példatárakat (gör.)

³ **Vámbery** – Vámbery Ármín (1832–1913): a magyar turkológia egyik megteremtője; 1857 és 1861 között Konstantinápolyban volt tanulmányúton; 1860-tól az akadémia lev. tagja

1334. Szilágyi Sándor – Arany Jánosnak (1861. augusztus 23.)

K: MTAK Kt Ms 5452/75. Az 1. oldal bal felső sarkában: **SZILÁGYI SÁNDOR Nagy Körösön** koronás nyomattal. 2 csontszínű fol., 22,5x14,3 cm. 1. Szilágyi Sándor levele, 2. Szilády Áron levele, 3–4. üres

M: Kiadatlan

- ¹ **hanem öt hat hét előtt Firdusiból ne várj** – vö. Szilády Áron ford.: *A Bárzonámé-ból*. SzF II. I. 25. sz. 1862. ápr. 24. 391–392., 26. sz. máj. 1. 406–408.
- ² **miután két levéltárt (a kőrösit s dömsödít) akarjuk feldolgozni hogy e két hó alatt egy kötet „török világ”-gal készen legyünk** – megjelent: *Török-magyar történelmi emlékek*. Kiadja a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottmánya. Okmánytár: 1. 2. *Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon I–II*. Pest, 1863. III–IX. *Jegyzetekkel ellátták 1868–1872. Név- és tárgymutató*. 1874. Szilády Áronnal.
- ³ **A Tomory jutalmat nem az irtak: de Nagy Sándor és Barát J. nyertek [!] meg** – „Tanintézetünk tiszteletbeli tanára *Tomori Anastasius* úr, ki a múlt iskola évben is három darab arany jutalmat tűzött ki azon VIII. osztálybeli növendék számára, kinek legkifejlettebb magyar stílusa van, ezen nemes buzdítást az évben is folytatja, sőt nevelve azt, a mennyiben a nevezett célra 5 db. aranyat tűzött ki” (*Tudósítvány a nagy-kőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/6 tanévben*. Szerk. Warga János igazgató. Kecskeméten, 1856.). Ezt a jutalmat 1861 júliusában az értesítő szerint Keresztes Nagy Sándor és Baráth Ferenc kapta meg (7.)
- ⁴ **Az irt jutalmazottak a polgármester pályadíjját kapták meg** – 1861-ben ifj. Bakos Ambrus volt a nagykőrösi főpolgármester; az általa kiírt jutalmat Ádám András és Zombori László nyerte meg
- ⁵ **Versatur** – fordíts (lat.); a versón Szilády Áron levele következik

1335. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. augusztus 24.)

K: MTAK Kt K 513/1009. A levelet idegen kéz írta; az aláírás autográf. Csontszinű fol., 21,4x13,8 cm. Koronás **Tompa Mihály**-nyomat. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Itt van két vers; négy ugyan de még is csak kettő** – *A p-[ozsony]i várban* (VU 1861. szept. 1. 410.), *Ifjú barátomhoz* (CsalKör 1862. jan. 5. 6.), *Zrinyi Ilona keserve* (SzF I. 44. sz. 1861. szept. 5. 695–696.). A negyediket nem ismerjük: a SzF 1861 második felében csak egy Tompa-verset közölt.
- ² **Továbbá légy szives 10 ftot dugni az Egressynek szálló boritékba s biztos kéz által hozzá juttatni** – Ld. Tompa 1861. aug. 24-i, Egressy Gábornak írt levelét: „Arany kézbesítendő a pénzt és e pár sort.” (*TMLev* I. 536. 366.)
- ³ **Jólkainál is van egy a Honvéd Alumba irt versem** – *Az olvasóhoz*; ld. Tompa 1861. júl. 27-i, AJ-hoz írt levelének 2. jegyzetét (1320.)

1336. Arany János – Tompa Mihálynak (1861. augusztus 25.)

K: MTAK Kt K 513/1157. Arany László kék ceruzás zárójelei. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,4x15 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 666.)

M: *AJLI* II. 207–210. (kihagyásokkal); *MÍL* 1938. 299–302.; *AJVM* IV. 480. (részlet); *AJLev* 504–508.

¹ **legutóbbi levele K.[ároly] Fejérvárról kelt** – ld. Arany László 1861. augusztusi, Gyulafehérvárról kelt (elvesztett) levelét (**1322.**); vö. Gyulai AJ-nak, **1330.** 1861. aug. 15. és Mentovich AJ-nak, **1382.** 1861. dec. 18.

² **két tanuló társával, kik jó markos legények** – osztálytársaival: Ádám Andrással és Zombori Lászlóval (ld. Mentovich AJ-nak, **1382.** 1861. dec. 18.)

³ **deus providebit** – isten gondot fog viselni (lat.) – „Dixit autem Abraham: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi.” (Teremtés könyve, 22, 8.) A modernizált Károlyi-fordítás szerint: „És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik az égőáldozatra való bárányról, fiam.”

⁴ **Lakásom még mindig a 3 pipánál** – Arany László lábjegyzete: „Vagy is a három pipa utcában (az üllei út sarkán). Nagy ház volt, de tágas hátsó udvara sok apró épülettel s ezek sok kósza lakóval – cigányokkal is – voltak tele. Aranyt, a ki a »Hausbogen«-be *Schriftsteller*nek [a ház nyilvántartó füzetébe *író*nak] írta be magát, a háziak betűszedőnek tartották, s ez ellen ő annál kevésbé tartotta szükségesnek tiltakozni, mert adóját is ehhez mérten szabták ki.” (*AJLI* II. 208.)

⁵ **tavaszzal költöznünk kell innen** – AJ csak 1864 tavaszán költözött át családjával az Üllői út 7. sz. alatti házba

⁶ **subsistentia** – itt-tartózkodás (lat.)

⁷ **Naponkint, míg melegebb napok voltak – olcsó kirándulás a zöldbe családommal – s egyik másik jó ösmerősinkkel fűszerezte a pesti létet** – Vö. Arany Juliska 1861. júl. 20-i, Rozvány Erzsébetnek írt levelével: „Multságokba, vigalmakba nem járunk; egész élvezetünk annyiból áll, hogy majdnem minden nap kimegyünk valahova a »zöldbe« hegyek közzé, város-ligetbe, vagy Margitszigetre, szóval minden nap valahova ha csak az idő nem akadályoz. Itt nincsenek zajos vigalmaink; egy pár nő csevegése, egy pár férfi komoly politizálása képezik egész multságainkat, a' mit én mégis nem cserélnék föl semmiért. A város ligetbe rendesen nyitott omnibuszon szoktunk járni, a' melyet a' szerény kézművestől kezdve a legfelsőbb osztályig mindenki egyaránt használ, 's melyen egy egész nagy társaság elfér, 's kimondhatatlan kellemes főleg a hazajövetel midőn már hűsebb a lég, az ember föl van villanyozva, a rohanó kocsin, vig társaságban; úgy hogy ha egész éjjel jöne az ember sem volna hosszasa az ut miként ez az este is történt együtt jöven Csengeryék, Eötvösök és mi.” (Sáfrán 1960. 95.)

⁸ **tractákat** – vendégségeket

- ⁹ **Kezdttem volt egy humoristico-didacticus művet** – ez a *Vojtina Ars Poetikája*. Ld. *AJÖMI*. 519.
- ¹⁰ **Egy kézirat van nálam: „Az ember tragoediája”** – Madách Imre (1823–1864) életművének e kötet időszakából való drámái: *A civilizátor* (1859), *Az ember tragédiája* (1859. febr. 17. – 1860. márc. 26.), a *Mózes* (1860) és az 1843-ban írt *Csák végnapjai* átdolgozása (1861). Madách mint Balassagyarmat országgyűlési képviselője 1861. ápr. elejétől Pesten tartózkodott, s *Az ember tragédiája* kéziratát magával hozta; Jámbor Pál közvetítésével találkozhatott AJ-sal ugyanez év júniusában, s adta át a kéziratot. A mű kezdete először nem nyerte meg AJ-t, aki Jámbor Pál sürgetésére vette elő megint, s ez a levél a felfedező öröm első megnyilatkozása. Ld. Kerényi, kézirat. 630–633. – Kötetünk három AJ- és három Madách-levelet közöl (az utóbbiakból egy elveszett).
- ¹¹ **Smerling [!] úr** – Anton Schmerling (1805–1893): 1860. dec. 13-tól 1865. júl. 27-ig államminiszter, az 1861. évi februári pátens kidolgozója
- ¹² **conjecturámat** – feltevésemet (lat.)

1337. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. augusztus 28.)

K: MTAK Kt K 513/186. 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1–3. 1. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *AJLI* II. 323–327.; *AJVM* IV. 466–469.; *GyPLev* **402.** 450–452.; *AJLev* 508–512.

Válasz Gyulai 1861. aug. 15-i levelére (**1330.**)

- ¹ **A helyett, hogy veled újabb polemiába elegyedjem** – legutóbbi levelében Gyulai újabb vitacikket küldött: *Egy pár jegyzet a „Visszatekintések” című cikkre* (SzF I. 44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.)
- ² **Midőn a mult nyáron Pestre költözésem lehetősége fölött tanácskozáim pesti barátaimmal** – elsősorban Csengeryvel, Keménnyel és Salamonnal
- ³ **Leveleim néhánytokhoz, a régi jók közül, kevés viszhangot költöttek** – a címzettek: elsősorban Erdélyi, Gyulai, Jókai, Kazinczy Gábor, Lévy, Szabó Károly, Szász Károly, Szilágyi István, Szilágyi Sándor és Tompa
- ⁴ **moraliter** – erkölcsileg (lat.)
- ⁵ **mint Tompának egy, Szásznak egy verse** – Tompa: *A repkény* (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 9–10.); Szász: *A férfi* (SzF I. 2. sz. nov. 14. 25.)
- ⁶ **ha akadémiai beköszöntőd véletlen ki nem segít** – *Katona és Bánkbánja* (SzF I. 1. sz. 1860. nov. 7. 5–9.)
- ⁷ **novellát magam fordítok!!!** – *A köpönyeg* (*Beszély az orosz életből, Gogol Miklós után*), * szignóval (SzF I. 23. sz. 1861. ápr. 10. 362–365., 24. sz. ápr. 17. 377–382., 25. sz. ápr. 24. 398–397., 26. sz. máj. 1. 408–412.)

- ⁸ **Heckenast [...] az év végén, tehát már két hó múlva felmondhat – gondolom fel is mond** – a SzF utolsó száma 1862. okt. 30-án jelent meg; a Koszorút AJ 1863. jan. 4-től 1865. jún. 25-ig szerkesztette. Az utóbbiról ld. Új 2002.
- ⁹ **midőn Szász K.[ároly] ama famosus cikket írta ellened – Még néhány szó a kritikáról** (SzF I. 21. sz. 1861. márc. 27. 321–324., 22. sz. ápr. 3. 337–340.); famosus: hírhedt (lat.)
- ¹⁰ **bornirtnak** – korlátoznak (né.)
- ¹¹ **Aztán meg arra is számítottam, hogy te felelni fogsz** – Gyulai: *Megint a kritikáról* (29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.)
- ¹² **a fortiter in re-hez** – a tárgyban való erősséghez (lat.); eredetét ld. AJ Szász Károlynak, 1184. 1860. aug. 27. 7. jegyzet
- ¹³ **még Sz.[ász] K.[ároly] „Csák”ja és „Versei” birálatában is ragaszkodtam** – AJ: *Trencsényi Csák* (SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277.); *Költemények Szász Károlytól* (SzF I. 32. sz. 1861. jún. 13. 501–503., 33. sz. jún. 20. 516–518., 34. sz. jún. 27. 532–535., 35. sz. júl. 4. 548–551., 36. sz. júl. 11. 565–567.)
- ¹⁴ **Novellám – a folyó fordítás után – Előkelő világ**, Gr. Sollohutból, *** szignóval, Brassai fordításában (SzF I. 39. sz. 1861. aug. 1. 617–621., 40. sz. aug. 8. 633–636., 41. sz. aug. 15. 650–654., 42. sz. aug. 22. 666–669., 43. sz. aug. 29. 682–685., 44. sz. szept. 5. 696–701., 45. sz. szept. 12. 713–717., 46. sz. szept. 19. 729–733., 47. sz. szept. 26. 746–749., 48. sz. okt. 3. 763–767.)
- ¹⁵ **Főcikkül a Brassai bácsiének folytatását lihegve várom** – *Mégis valami a fordításról* (SzF I. 20. sz. 1861. márc. 20. 305–307., 27. sz. máj. 9. 417–418., 28. sz. máj. 16. 433–436., 30. sz. máj. 30. 465–468., 31. sz. jún. 6. 481–485., 32. sz. jún. 13. 497–501., 33. sz. jún. 20. 513–515., 48. sz. okt. 3. 753–757., 49. sz. okt. 10. 769–771., 50. sz. okt. 17. 785–788.)
- ¹⁶ **sine curát** – a szinekúra (lat.) állás olyan munka, amelyért fizetést húz valaki, de nem kell elvégeznie, vagy ha kellene is, nem végzi el
- ¹⁷ **Ezért meg nem állhattam, hogy a sine cura említésnél, sorsomra gondolva, egy pár felkiáltó jelt ne tegyek** – ld. Gyulai 1861. júl. 29-i levelének 3. jegyzetét (1321.)

1338. Arany János – Madách Imrének (1861. szeptember 12.)

K: OSzK Kt Levelestár. A 2. oldalon pecsét: **M. N. Muzeum Madách hagyaték kézíratt. 1913. 40. sz.** 2 világoskék föl. koronás BATH-nyomattal, 30x23,4 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–4. üres

M: *AJLI* II. 384–385.; *MIÖL* II. 82–83.; *MIÖM* II. 1001.; *AJVM* IV. 469.; *AJLev* 513.; *ML* 194–195.; *MIVM* 1989. 353. – Madách ezt a levelet lemásolta Szontagh Pálnak 1861. szept. 19-én írt levelében.

- ¹ **Miután Kegyed, elútazása előtt, engem föl nem keresett** – az 1861. aug. 22-én feloszlott országgyűlésről Madách – megállapodva és beszámolva választókerülete központjában, Balassagyarmaton – szept. 1-jén ért haza Alsósztrégovára
- ² **Az „Ember Tragoediája” úgy conceptióban, mint compositioban igen jeles mű** – vö. AJ Tompának, **1336.** 1861. aug. 25.
- ³ **a Kisfaludy-társaság útján** – a 60 ives illetménypéldány-keret terhére
- ⁴ **aztán bemutatnám a társaságnak** – AJ 1861. okt. 31-én olvasott fel mutatványokat *Az ember tragédiájából* a Kisfaludy Társaságban

1339. Madách Imre – Arany Jánosnak (1861. szeptember 14. és 30. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Arany László megjegyzése AJ 1861. szept. 12-i, Madáchnak írt levele (**1338.**) után: „E levélre a válasz nincs meg.” (*AJLI* II. 385.); Madách tehát 1861. okt. 3-án (**1345.**) nem az első AJ-levélre válaszolt.

1340. Toldy Ferenc – Arany Jánosnak (1861. szeptember 15.)

K: MTAK Kt K 513/886. 2 csontszínű fol. **MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA** nyomattal, 22,2x14,2 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **e három Nádasdy-féle pályaepest** – Nádasdy Ferenc (1842–1907) 1857-ben az akadémián bátyja, Tamás (1837–1856) emlékére létesített 5250 forintos alapítványt, hogy az összeg kamatait a legjobb elbeszélő költemény jutalmazására fordítsák. AJ bírálattát, 1861. okt. 20-i keltezéssel, ld. *AJÖM* XIV. **6.** 12–17.

² **a száz #** – a száz arany

1341. Lévay József – Arany Jánosnak (1861. szeptember 22.)

K: MTAK Kt K 513/316. Csontszínű, szakadozott fol., jobb felső sarka hiányzik. 22,8x14,5 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 600.)

M: Kiadatlan

¹ **részint a politikai, részint az egyházi és még az isten tudná, hányféle részintes viszonyok és viszontagságok miatt** – Lévayt 1860 végén Borsod megye első aljegyzőjévé választották meg (vö. Lévay AJ-nak, **1226.** nov. 28.). Schmerling 1861. aug. 22-én leirattal és katonai fenyegetéssel oszlatta fel az országgyűlést, amelynek Pest megye közgyűlése ennek ellenére bizalmat szavazott, s az így indult szolidaritási hullámhoz Borsod megye is csatlakozott. Az aug. vége és okt. közepe között kibocsátott rendeletek célja az volt, hogy „nyílt színvallásra bírják a törvényhatóságokat vezetőikkel együtt, mennyiben hajlandók közreműködni a kormányzat terveiben”; nov.-ben lemondtak a még hivatalukban maradt főispánok és megyei tisztikarok”. (Szabad 1967. 596–602., 605.) Lévay visszatért a tanításhoz a miskolci ref. gimnáziumba.

- ² **Ime itt küldök nagy vajudás után egy kis verset – Wesselényi temetésén** (SzF I. 48. sz. 1861. okt. 3. 762.). – Célzás Horatius *Ars poeticájára*: „Hegy vajudik, s végül nevetést keltő egeret szül!” (Muraközy Gyula ford.) – Lévay korábban megjelent, *Nem alszik az isten...* c. verse után nem maradt fenn kísérőlevél (SzF I. 32. sz. 1861. jún. 13. 505.)
- ³ **a lélek kész, habár a test erőtlén is** – Mt 26:41
- ⁴ **Bozzai Pál hagyományait** – Lévay Bozzai Pál (1829–1852) műveinek kiadásához 1857. nov. 9-i levelében Gyulai segítségét kérte (*GyPLEv* 278. 335–336.) s a válogatást, *Bozzai Pál hagyományai* címmel, 1858. máj. 20-án küldte el neki az 1858-ban megjelent *Remény* c. zsebkönyv számára (*GyPLEv* 292. 347–348.), amely azonban – feltehetőleg a cenzúra miatt – semmit sem közölt belőle (ld. ezzel kapcsolatban még 1859. febr. 19-i, Gyulaihoz írt levelét: *GyPLEv* 312. 369.). A kéziratot már Eötvös is látta: ő küldte vissza Lévaynak 1859. dec. 21-én (*EöJLev* 312.). Lévay *Bozzai Pál irodalmi hagyományai* I–III. címmel csak 1886-ban jelentethette meg Budapesten, az Olcsó Könyvtár 212. számaként.
- ⁵ **kell-e még neki Kézai Simon fordítmánya?** – ez a munka nem jelent meg; Kézai Simon (a XIII. század második fele) *Gesta Hungarorum* c. művének fordítása

1342. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. szeptember 25.)

K: MTAK Kt K 513/1010. Arany László kék ceruzás zárójeli. A levelet idegen kéz írta; az aláírás és az utóirat autográf. 2 csontszínű fol. koronás **Tompa Mihály**-nyomattal, 21,5x13,8 cm. 1–4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 662.)

M: *AJLI* II. 211–212. (kihagyásokkal)

Válasz AJ 1861. aug. 25-i levelére (**1336.**)

¹ **praenumerálnék** – fizetnék elő (lat.)

² **volt is valamelyik levéltekben ilyen forma ígéret** – „Majd meglátom, ha közelebb van-e Hanvához Pest, mint Kőrös.” AJ Tompának, **1198.** 1860. szept. 29.

³ **különösen dicséri felolvasásodat, melyet a leveledben is érintett ars poeticából tartottál** – a Kisfaludy Társaság 1861. máj. 31-i ülésén, amelyen Kazinczy Gábor is részt vett, a jegyzőkönyv szerint AJ „»Vojtina könyve a költészetről« című munkájából olvassa föl egy részletet»

⁴ **nekem is feltűnt a mutatvány mely a Vasárnapi ujságban volt** – AJ nem publikált a VU 1861. évi számaiban; Tompa az A. betűjelű szerző *Zajgva bácsi* c. népies balladáját hihette tőle valónak, amelyben a rímek kiemelt szerepet játszanak (VU 1861. júl. 14. 28. sz. 326–327.). A *Vojtina Ars poeticájából* először a SzF-ben jelent meg részlet, *Eszmény és való.* (*Mutatvány Vojtina Ars poeticájából*) címmel (I. II. 1. sz. 1861. nov. 6. 1.)

- ⁵ **Gábor csudálkozik: hogy a versek közül a Posonyi várban czimút nem választottad** – ld. Tompa AJ-nak, **1335**. 1861. aug. 24.
- ⁶ **Contóba vitel nélkül** – számlázás nélkül (ol.)
- ⁷ **ne vigy minket a kísértetbe** – Mát 6:13
- ⁸ **Örülök hogy igazi talentumot fedeztél fel, ohajtom hogy lépjen világ elé mentől előbb, bár más részről tartok tőle: hogy szava e rémitő lúdágogásban elfog [!] veszni** – AJ Tompának írt, 1861. aug. 25-i levelében (**1336**.) a még meg nem nevezett Madách Imre költői erejét dicsérte. Vö. „argutos inter strepere anser olores” (Vergilius: *Eklogák*, IX. 36.). Lakatos István fordításában: „Csak, liba, gágogok én a dalos hattyúk csapatában”.

1343. Kemény Zsigmond – Arany Jánosnak (1861. szeptember 30.?)

K: MTA Kt K 513/270. 2 csontszínű fol. 22,7x14,6 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Arany János Urnak

Helyben

M: Kiadatlan

- ¹ **1861. szeptember 30.?** – A SzF szerint „a segélypénztári ideiglenes bizottmány némely tagjai hétfőn (sept. 30.) gr. Károlyi István ő mlga lakásán összejőve, az alapszabályok fölterjesztését csakugyan szükségesnek jelentették ki” (I. 48. sz. 1861. okt. 3. 767.), de az 1861. nov. 25-i első bizottmányi ülés is hétfőre esett: „A magyar írók segély egyletének bizottmánya hétfőn (25.) ülést tartván, elhatározta, mind az alapító és rendes tagok szaporítását munkába venni mind az egylet pénztárát mellék jövedelmek által gyarapítani.” (II. I. 4. sz. 1861. nov. 28. 63.)
- ² **Kér ő és Eötvös, hogy jelenj meg** – vö. Eötvös 1861. szept. 28-i, Toldynak írt levelével (*EöJLev* 335.)

1344. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. október 2.)

K: MTAK Kt K 513/187. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS**. 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLEv* 403. 452.

- ¹ **Rég hátralevő tiszteletdíjbeli járandóságodat** – a honorárium Gyulai következő műveiért járt: *Megint a kritikáról* (SzF I. 29. sz. 1861. máj. 23. 449–453., 34. sz. jún. 27. 529–532., 35. sz. júl. 4. 545–548.), *Egy pár jegyzet a „Visszatekintésekre”*. (44. sz. 1861. szept. 5. 689–691., 45. sz. szept. 12. 705–707.), *Kazinczy Ferencz levelei* (46. sz. 1861. szept. 19. 721–723., 47. sz. szept. 26. 737–740.); *Barátom halálára* (23. sz. 1861. ápr. 10. 361–362.), *Oh, ha ki tudnám fejezni* (35. sz. 1861. júl. 4. 553.), *A tyúk és a farkasverem* (40. sz. 1861. aug. 8. 632–633.), *Horatius olvasásakor* (46. sz. 1861. szept. 19. 728–729.)

- ² **Hiába polemizálsz te én velem, s Brassai bácsi is hiába emlegeti az „olmos botot” és „Boeotiát”** – Gyulai *Egy pár jegyzet a „Visszatekintésekre”* c. vitairatáról és Brassai *Még is valami a fordításról* c. tanulmányáról van szó. AJ a *Visszatekintésben* többek között ezt írta Brassairól: „nehogy az lássék némely fon-
tebb jellemzett olvasóm előtt, mintha Gyulai anathemája [kárhoztatása] riasztott volna rám, s azért rohanok a tudomány, elmésség s logica fegyveres Goliáthja ellen, gyöngé pálcával ugyan mint Dávid, de a »Seregek urának neve« nélkül.” (SzF I. 36. sz. 1861. júl. 11. 562.) A *Mégis valami a fordításról* IV. részében Brassai így kommentált: „az ötletes hasonlatnak csupán azt a – nem annyira irodalmi mint ipari – nyereségét látom, hogy »visszatekintő« feltalálta egy új nevét a polemianak, melyet akár czukrozott sottisenak [ostobaságnak, fr.], akár ólombotos bóknek nevezünk, egyformán eltaláljuk a jellemét.” (SzF I. 48. sz. 1861. okt. 3. 754.) – Brassai másrészt azt vette zokon, hogy AJ bírálata szerint ő „oly componált igetörzsök létezését tagadja, melyben legalább egyik (rendszerint az utolsó) elem eredetileg is igető, mint: *táv-ir*, *kár-pótol*, *gond-visel*, *kép-visel*, *ár-verez*, *párt-fogol* stb.” (*Visszatekintés*. SzF I. 38. sz. 1861. júl. 25. 595.) Olyan példákat idéz Barcafalvi Szabó Dávidtól, amelyek „igazán »fülsértegető« szólások, mert szónak vétek volna nevezni, ámbár kisebb bűn mint a »táv-irják«-ot – akár mit mond Boeotia [azaz az Athén előtt korlátolt lakosairól ismert Beócia]!” (*Mégis valami a fordításról*. SzF I. 49. sz. 1861. okt. 10. 769.)
- ³ **Ha Zilahynak azon – nem tudom miféle izetlensége – A székelly legény** (SzF I. 49. sz. 1861. okt. 10. 776–780., 50. sz. okt. 17. 793–797.)
- ⁴ **az orosz beszély – Előkelő világ**, Gr. Sollohubtól, *** szignóval, Brassai fordításában (SzF I. 39. sz. 1861. aug. 1. 617–621., 40. sz. aug. 8. 633–636., 41. sz. aug. 15. 650–654., 42. sz. aug. 22. 666–669., 43. sz. aug. 29. 682–685., 44. sz. szept. 5. 696–701., 45. sz. szept. 12. 713–717., 46. sz. szept. 19. 729–733., 47. sz. szept. 26. 746–749., 48. sz. okt. 3. 763–767.)
- ⁵ **Te már régóta ígérsz nekem egy novellát, sőt két novellát is** – vö. Gyulai AJ-nak, 1247. 1861. jan. 15.: „Novellam készül, vagy jobban mondva egy helyett kettőt írok.” AJ ezt már régóta sürgette.
- ⁶ **Azt az orosz magam kénytelen voltam fordítani, s jó ideig eltartott – A köpönyeg (Beszély az orosz életből, Gogol Miklós után)**, * szignóval (SzF I. 23. sz. 1861. ápr. 10. 362–365., 24. sz. ápr. 17. 377–382., 25. sz. ápr. 24. 398–397., 26. sz. máj. 1. 408–412.)
- ⁷ **Heckenast mindez ideig nem szólt semmit a felmondásról** – vö. AJ Gyulainak, 1337. 1861. aug. 28.

1345. Madách Imre – Arany Jánosnak (1861. október 3.)

K: MTAK Kt K 513/373. 2 csontszínű fol., 21,8x13,7 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: *AJLI* II. 385–386.; *MIÖL* 86–87.; *MIÖM* II. 863–864.; *ML* 197–198.; *MIVM* 1989. 353–354.

- ¹ **korántsem akartam én abban Csák Mátét egész nagyságában rajzolni, mibe egy Kisfaludy Károly bele fáradt** – Kisfaludy Károly *Csák Máté* c. töredéke 1830-ból való; Madách 1843-ban írta a *Csák végnapjait*, amelyet 1861. aug. 12. és szept. 28. között dolgozott át (ld. Kerényi, kézirat. 635.). Először megjelent: *Madách Imre összes művei*. Kiad. Gyulai Pál. Bp., 1880. III. 143–260.
- ² „**non omnia possumus omnes**” – szó szerint: nem értünk mindnyájan mindenhez (lat.); Vergilius: *Eklogák* VIII. 63. Lakatos István fordításában: „dalom erre erőtlenn”
- ³ **Szász Károly Csákját [!] sem mertem mind e’ napig el olvasni** – Szász Károly *Trencsényi Csák* c. darabja, amely megkapta az Akadémia 100 aranyos Nádasy-díját; 1861-ben nyomtatásban is megjelent Pesten. Ld. róla AJ recenzióját: SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 228–229., 16. sz. febr. 20. 244–246., 17. sz. febr. 27. 261–262., 18. sz. márc. 6. 276–277. és *AJÖM* XI. 82–98. Jegyzet hozzá: 659–663.

1346. Arany János – Károlyi Sámuelnek (1861. október 5.)

K: MOL R 313. 1.d. 2 csontszínű fol., 21,1x17 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Dr Tekintetes Károlyi Sámuel urnak tisztelettel.

Nagy-Körös

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth 5/10; Nagy Körös 6/10**

M: Nemzet 1882.; Motz 1919–1921. 179.; Iványi 1972. 212. – Közlés utáni kézirat másolat: VMás 60.

- ¹ **quia deus nobis haec otia fecit** – Vergilius: „O Meliboee, deus nobis haec otia fecit” (*Eklogák*, I. 1. 6.); Lakatos István fordításában: „Ó, Meliboeus, egy isten adott nekem ily nyugodalmat”
- ² **laxatívát** – hashajtószereket (lat.)
- ³ **symptomákat** – tüneteket (gör.)
- ⁴ **Kajdacsy** – Kajdacsy István (1812?–1873): orvosdoktor, szemész, Pest-Pilis-Solt megye főorvosa, kir. tanácsos

1347. Károlyi Sámuel – Arany Jánosnak (1861. október 7.)

K: MTAK Kt K 513/260. 2 csontszínű fol. **KÁROLYI SÁMUEL** nyomattal, 21,6x14 cm. 1. levél, 2–3. oldalon Károlyi Sámuel írásával, tintával: **össze volt ragadva!**, 4. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. okt. 5-i levelére (1346.)

- ¹ **helyedbe a magyar s latin irodalom s ékesszólás tanáraúl az uralkodó Bakos párt Toldit – de nem a tiedet – választá meg** – 1861-ben ifj. Bakos Ambrus volt

egy személyben főpolgármester és egyházi főgondnok; AJ utódjául Toldy Józsefet (1805–1873) választották meg, aki minden tárgyat tanított a gimnázium I. osztályában (Ádám–Joó 1896. 220–221.)

² **Collegatusban** – tantestületben (lat.)

³ **jó lenne egy pár szóval érinteni a Sz. f-ben** – ld. AJ: *A Kisfaludy-társaság ügyében*. SzF I. 51. sz. 1861. okt. 24. 814.

1348. Arany János – Lauka Gusztávhoz (1861. október 8.)

K: Magántulajdonban

2 kékesszürke fol. koronás BATH-nyomattal, 32x14,5 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Lauka Gusztáv

úrnak, tiszt.

Pest

Belváros, Lipót utca

1. szám

M: Scheiber 1977. 868.

Lauka Gusztáv (1820–1902): 1855-től Nagyváradon hivatalnok, 1860-tól Pesten helytartótanácsi tisztviselő. E korszakbeli művei egyebek között a következő lapokban és folyóiratokban jelentek meg: *Növ*, *GyöriKözl*, *SzépirodKözl*, *Dcs*, *MS*, *SzF*, *CsalKör*; kötete: *Megtörténtek és megtörténhetők* (1858). – Kötetünk ezt a hozzá írt levelet közli.

¹ **légy szíves a szívesen megígért novellát vagy humoreszket hozzám elküldeni** – Laukának három novellája jelent meg a SzF-ben: *Egy újkori amazon* (I. 30. sz. 1861. máj. 30. 474–476.), *Egy nyár Pesten* (I. 51. sz. 1861. okt. 24. 810–813., 52. sz. 1861. okt. 31. 825–828.) és *Művészetragály* (II. II. 20. sz. 1862. szept. 18. 311–315, 21. sz. 1862. szept. 25. 330–333, 22. sz. 1862. okt. 2. 345–347.); ezek közül a másodikról van szó

² **az „Ördög” neked sem tolja többé a pénzt** – Lauka *Ördög naplója* c., hetenként megjelenő éleclapja (1861. márc. 29.– 1861. jún. 28.). Vö. *MST* II/1. 655.

1349. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1861. október 8.)

K: MTAK Kt K 513/612. 2 csontszínű fol. 21,4x13,7 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

¹ **én ime kritikát küldök** – *Nyílt levél Arany Jánoshoz*. SzF I. 51. sz. 1861. okt. 24. 801–802., 52. sz. okt. 31. 817–820.

² **s két hatalmas ellennel harcolnom, ha ugyan vá[la]szol** – **Salamon** – Szemere Miklós cikkére először Brassai válaszolt (*Nincs már ismerettyü!* SzF II. I. 6. sz.

1861. dec. 12. 85–87., 7. sz. dec. 19. 103–105.); Salamon Ferenc cikke ezután jelent meg (*Nyílt levél Szemere Miklós urhoz*. SzF II. I. 9. sz. 1862. jan. 2. 134.)
- ³ **Én Salamont pesti ügyvédnek tartám, s csak most hallok hogy, erdélyi pap –** Salamon Ferenc Déván született és apja, Salamon István volt ref. lelkész
- ⁴ **kivált mostan már Regulyi, [!] ki barátai sürgetésére hogy, végre adja ki már utazását, azt mondá: ő sem képes dolgozni** – Reguly Antal (1819–1858) ekkor már nem élt, hagyatékának feldolgozását Hunfalvy Pál és Budenz József kezdte el, majd Munkácsi Bernát és Pápay József folytatta
- ⁵ **Nem kétkedem szavadban edes [!] Jancsim, hogy: nem vetted leveletem –** Szemere Miklós elveszett levele AJ-nak, 1319. 1861. júl. 25. előtt
- ⁶ **„Romlásnak indult hajdan erős Miska!”** – vö. „Romlásnak indult, hajdan erős Magyar!” (Berzsenyi: *A' Magyarokhoz*)
- ⁷ **Czímborám – mint Petőfi mondá igen okosan – feleslegesen is van, barátom alig egy pár** – „S azt gondolod tán: annyi a barátom / Mint fõnn az égen a csillag? ha egy / Lehull közülök, észre sem veszem? / Hiszen tudod jól: mily kis számotok van / Nektek, kik engem õszintén szerettek, / Kik fõntartjátok szívem melegét. / Mért e kis számot megfogyasztani? –” (Petõfi: *Levél Várady Antalhoz*)
- ⁸ **Beülök majd, õregségemre egy hordóba Diogenesként, s ra metszetem kis odúma a' – gondolom – Sóloni fölírást „utinam hanc[?] sat.** – Diogenész (i.e. 4. század); Szolón (i.e. 640–i.e. 560). – „Utinam, inquit, veris hanc amicis impleam.” Phaedrus: *Socrates ad Amicos*. Terényi István fordításában: „Bár meg tudnám igaz baráttal tölteni.” (*Sokrates a barátokról*)
- ⁹ **Én Pyrker lýrai verseire csak minap akadtam egy barátomnál történetesen –** Pyrker János László (1772–1847) egri érsek, az akadémia tiszteleti tagja. *Perlen der heiligen Vorzeit* c. kötetét (Ofen, 1821; Bécs, 1826; Stuttgart és Tübingen, 1841) Kazinczy fordította magyarra (*Szent hajdan gyöngyei*, Buda, 1830, 1839, 1842). Összes művei *Sämmtliche Werke* I–III. címmel jelentek meg (Stuttgart, 1839, 1841, 1845, 1853–1858). Lehetséges, hogy Szemere a *Lieder der Sehnsucht nach den Alpen* (Stuttgart, 1845, 1846) vagy a *Bilder aus dem neuen heiligen Bunde und Legenden* (Stuttgart, 1847) c. kötetrõl szól.
- ¹⁰ **malitiával** – rosszindulattal (lat.)
- ¹¹ **Töldyval együt [!] engem is bánt ez ember hűtlensége hazája irodalmához, – hogy meg vetve ezt, inkább idegenhez, a' némethez szított** – Toldy Ferenc G. aláírással 1831-ben, a KritL első füzetében bírálta meg Pyrker és Kazinczy fordítását (13–23.)

1350. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1861. október 16.)

K: MTAK Kt K 513/613. A 4. oldalon, a címzés felett tintával: 303. 2 csontszinű fol., 21,4x13,8 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

[Te]kintetes Arany János Úrnak barátilag,
Üllői-út és Kisfaludy utca Pesten.
sarkán 11 szám.

Pecsétek: [V]eleite 17/10; Tokay 19/10; Pest 19. oct.; Recomandirt. 2 10 kr-os és egy 1 (?) kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Ma egy hete: szeredán, egy birálatot küldtem hozzád, tértivevény mellett – Nyílt levél Arany Jánoshoz.** SzF I. 51. sz. 1860. okt. 24. 801–802., 52. sz. okt. 31. 817–820.
- ² **expeditorunk** – feladónk (fr.)
- ³ **Gróf Andrássy Aladárnak** – (1827–1903)
- ⁴ **retour recepisse** – visszaküldendő vevény (fr., né.)
- ⁵ **Nyugtalan vagyok nem tévedt e ez is mint a legelső level, [!] isten tudja merre és hova?** – Szemere Miklós elveszett levele AJ-nak, 1319. 1861. júl. 25. előtt
- ⁶ **Most mar ő maga is írja, vagy: iratja (mert csak nevét írta alá) hogy, szemei s hideglelése miatt, orvosi tanácsból, 20án indul ide** – ez a levél nem szerepel a *TMLev*-ben; Tompa 1861. okt. 13-án értesíti Kazinczy Gábort Hegyaljára való elutazásáról és nov. 8-án hazaérkezéséről (*TMLev* I. 543. 369. és 544. 370.)

1351. Arany János – Károlyi Sámuelnek (1861. október 17.)

K: MOL R 313. 1.d. 2 világoskék fol., pecsétes BATH-nyomattal, 23,2x15 cm.

Vízzel: **ARANY JÁNOS.** 1–2. levél, 3–4. üres

M: Nemzet 1882.; Motz 1919–1921. 179–181.; Iványi 1972. 212–214. – Közlés utáni kéziratos másolat: VMás 60.

Válasz Károlyi Sámuel 1861. október 7-i levelére (1347.)

- ¹ **dr. Poórt** – Poór Imre (1823–1897): orvosdoktor, 1858-tól magántanár, 1861-től főorvos a Rókus-kórházban; 1857 és 1859 között az OrvHetil társszerkesztője, 1861-ben a Gyógyászat c. hetilap megalapítója

1352. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. október 19.)

K: MTAK Kt K 513/188. Az 1. oldal jobb felső sarkában Arany László írásával, tintával : **861.** 2 csontszínű fol. koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. Vízzel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Gyulai Pál tanár
urnak.

Kolozsvár.

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth 19/10 Abends; Klausenburg 24/10.** 15 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 405. 453.

¹ **Pár héttel ez előtt küldtem egy levelet, pénzzel és kérelemmel** – AJ Gyulainak, **1344.** 1861. okt. 2.

² **Ha nem küldesz (24–25ig) novellát: az első számra egy csepp sem lesz!** – Gyulai nem küldött novellát; a SzF II. évfolyamának 1. száma, amely 1861. nov. 6-án jelent meg, Jókai *Egy szegény asszony története* c. elbeszélésének első részét tartalmazta (10–12.)

1353. Károlyi Sámuel – Arany Jánosnak (1861. október 20.)

K: MTAK Kt K 513/261. 2 csontszínű fol. **Dr KÁROLYI SÁMUEL** nyomattal, 21,6x13,9 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. okt. 17-i levelére (**1351.**)

¹ **léptömülés** – léptömörödés

² **periodice** – időnként (lat.)

³ **systematice** – rendszeresen (lat.)

⁴ **eczetégényt** – ecetétert

⁵ **fertályig** – negyedóraig

⁶ **Az adó executio nyakunkon van; biztosok Glaszer és Waiser** – executio: behajtás (lat.); 1861 őszén királyi biztosok kiküldésével és katonai erőszakkal folytatódott az április végén elkezdett adószedő-hadjárat (ld. Szabad 1967. 530–534., 604–609.); vö. Szilágyi Sándor AJ-nak, **1363.** 1861. nov. 8.

1354. Arany János – Fáy Andrásnak (1861. október 26.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon fenn: rányomtatott **3**, fekete ceruzával bekarikázott **2**, rányomtatott **158**. A 3. oldalon jobboldalt fenn rányomtatott **4** és **159**. A 4. oldalon jobboldalt fenn tintával: **1861. okt. 26.** 2 csontszínű fol., 34,2x21,1 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **A Kisfaludy-társaság közelebbi ülésében volt szerencsém bemutatni Cicero két beszédének a Tekintetes Úr által Évlapjaink számára beküldött fordítását** – Az 1861. okt. 10-i ülésen Toldy elnökölt és AJ, Csengery, Czuczor, Greguss, Salamon és Szalay vettek részt. A jegyzőkönyv 2. pontja szerint „Fáy András tag Ciceronak általa fordított két beszédét (Archias költő és Marcellus mellett) küldi be a társaság Évlapjai számára: örömmel fogadtatik, s az igazgató fölkéretik, fejezze ki a tisztelt tagnak szíves küldeményeért levélben a társaság köszönetét.” Ld. Fáy András: *Cicero két beszéde*. KiszTÉ Újf I. Pest, 1868. 87–118. – Marcus Tullius Cicero (i.e. 106–i.e. 43); vö. *AJÓM* XV. 810.

² **oly tisztelt Tagjától s egykori kedves emlékü Igazgatójától ered** – Fáy András a Kisfaludy Társaság első alakuló ülésén (1837. febr. 6.) három évre igazgatóvá választották; e tisztséget 1841-ben Toldy Ferenc vette tőle át

1355. Arany János – Brassai Sámuelnek (1861. október 26. és november 12. között)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Gyulainak, **1372.** 1861. nov. 19.: „Miért hagytlál el végkép? Még a mult hó elején (2/10) küldtem egy levelet, azóta másikat [okt. 19.], s kérvén kértelek, hogy ha valami novellád volna darabban, készítsd el és küldd be, mert novella-inségben szenvedek. Vártam tőled egy sort, egy üzenetet: lesz, nem lesz, bizhatom-e rá, vagy nem. Mély hallgatás. Üzentem Brassai urtól. Csend. Nem tudok egyebet gondolni, mint hogy elhatározad, végkép visszavonulni lapomtól, mely akkor aztán szintén visszavonúlhat az élettől.”

¹ **1861. október 26. és november 12. között** – az első valószínű időpont az okt. 19-hez hozzáadott, a második a nov. 19-től visszszámolt egy hétből következik

1356. Arany János – Erdélyi Jánosnak (1861. október 27.)

K: E T. Világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 23,2x15 cm. 1. levél, 2. üres
M: *EJLev* II. **584.** 281–282.

¹ **in petto** – készülöben (ol.)

² **bulletinekig** – beszámolóig (fr.)

³ **Szánjon meg és ne vonja meg tőlem támogatását** – Erdélyi 1861. nov. 30-án válaszolt (**1376.**) és *Aesthetikai tanulmányok* c. munkáját küldte el: SzF II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 161–163., 12. sz. jan. 23. 177–180., 13. sz. jan. 30. 193–196. és Erdélyi János 1981. 677–687. A levél előzményei: AJ Erdélyinek, **1200.** 1860. okt. 20. vagy 21., Erdélyi AJ-nak, **1208.** 1860. nov. 9., AJ Erdélyinek, **1282.** 1861. márc. 9.

1357. Arany János – Halmágyi Sándornak (1861. október 27.)

K: MTAK Kt K 513/196. 2 világoszöld fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x14,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Halmágyi Sándor
urnak tisztelettel**

Kolozsvár

A Casinóban.

Pecsétek: **Pesth 28/10; Klausenburg 30/10.** Piros pecsét, **AJ** felirattal. 15 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 597.)

M: Kiadatlan (Kézirat másolat: Voinovich VI. 54–55.)

Halmágyi Sándor (1832–1917) az 1850-es években irodalmi, történelmi, jog- és államtudományi tanulmányokkal foglalkozott. Költeményeket és novellákat publikált az erdélyi és fővárosi folyóiratokban; készülő regényének részletei jelentek meg a SzF-ben *Az inség napjai. Regény a mult évtizedből* címmel (II. I. 24. sz. 1862. ápr. 17. 378–382., 25. sz. ápr. 24. 393–398.). E korszakbeli munkái: *Saphira. Történelmi*

regény Erdély multjából. Kolozsvár, 1859; *Parlagi Rózsák. Történeti beszédek.* I–II. Pest, 1860. – Kötetünk ezt a neki írt AJ-levelet közli.

¹ **A Szépirodalmi Figyelő második évfolyamát is megkezdí** – A SzF II. évfolyamának 1. száma 1861. nov. 6-án jelent meg.

1358. Arany János – Lévy Józsefnek (1861. október 27.)

K: MTAK Kt K 513/352. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Lévy József
tanár urnak.

Miskolcz.

Piros pecsét **AJ** felirattal. Pecsétek: **Pesth 28/10; Miskolcz 30/10.** 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 600.)

M: Kiadatlan (Kéziratos másolat: Voinovich V. 29–31.)

Válasz Lévy 1861. szept. 22-i levelére (**1341.**)

¹ **az oly terhes főjegyzőség** – Lévynek 1860 december elején Borsod megye a főjegyzőséget ajánlotta fel, de ő csak az első aljegyzőséget fogadta el

² **ismét hozzád fordúlok az én nyomorúságimnak idejében** – vö. „És hívj segítségül engem a nyomorúság idején”. (Zsolt 50:15.)

³ **Hogy kedves költeményeid ez év folytán sokat tettek lapom emelésére** – Lévy következő költeményei jelentek meg a SzF I. évfolyamában: *A dicső nap* (5. sz. 1860. dec. 5. 72.), *Richard király (Heinetól)* (10. sz. 1861. jan. 9. 156.), *Az éj titka* (15. sz. 1861. febr. 13. 232.), *Nem alszik az isten...* (32. sz. 1861. jún. 13. 505.), *Wesselényi temetésén* (48. sz. 1861. okt. 3. 762.).

⁴ **feledd a lépedet – nekem is az fáj, azt mondják a doctorok** – célzás Lévy lépkórságára, hipochondriájára (vö. AJ Tompának, **876.** 1857. febr. 5.); AJ betegségére nézve ld. AJ Károlyi Sámuelnek, **1351.** 1861. okt. 17.

⁵ **Kézayd iránt beszéltem R á t h t a l** – Lévy Kézai-fordítása nem jelent meg

⁶ **Bozzai iránt – kít én is szeretek – Heckenastot akartam előbb megpróbálni** – *A Bozzai Pál irodalmi hagyományai* c. mű kiadására vonatkozó adatokat ld. Lévy 1861. szept. 22-i levelének 4. jegyzetében (**1341.**)

1359. Arany János – Madách Imrének (1861. október 27.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon középen fönt: fekete ceruzával bekarikázott 2. Uo. jobboldalt lenn fekete ceruzával: **39.** A 2–3. oldalon: **M. N. Muzeum Madách hagyaték kézíratt. 1913. 40. sz.** Kék ceruzás aláhúzások. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. A borítékon címzés:

Tekintetes **Madách Imre urnak**
tiszt [leh.]

B. Gvarmat

u. p. **Szakál** **A. Sztregován**

A címzés fölött fekete ceruzával, bekarikázva: 2. Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth Abends 28/10.**; **Szakál 29/10.** 10 kr-os bélyeg.

M: *AJLI* II. 386–388.; *MÍL* 1938. 321–323.; *MIÖL* II. 88–91.; *MIÖM* II. 1001–1013.; *AJLev* 514–516. (kihagyással); *ML* 199–201.; *MIVM* 1989. 355–367.

A melléklet **K:** MTAK Kt K 531.; *Az ember tragédiája* kéziratába kötve. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **151.** 4 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 26x21 cm. 1–6. szöveg, 7–8. üres. Poss. Kisfaludy-Társaság.

M: *AJÖM* XIII. **104.** 284–291. Jegyzet hozzá: 537–546.; *MIVM* 1989. 355–367.

Válasz Madách 1861. okt. 3-i levelére (**1345.**)

- ¹ **Itt küldöm jegyzeteim egy részét** – Az 1–7. szín javítását. AJ korrekcióinak jellegéről ld. Kerényi, kézirat
- ² **Engedelmed folytán már bejelentettem a Kisfaludy-társaságnak** – Az 1861. okt. 10-i ülésen, amelyen Toldy Ferenc elnökölt és AJ, Csengery, Czuczor, Greguss, Salamon és Szalay volt jelen, a jegyzőkönyv szerint „Az igazgató bemutatván »Az ember tragédiája« című drámai költeményt, melynek szerzője magát egyelőre nem nevezte meg, e művet oly kitűnő szerkesztménynek tünteti föl, mely csekély külső javítások megtörténtével a pártolók 60 ívnyi könyvilletményében méltán helyet foglalhatna s ennek még első évi folyamába is fölvétethetnék: a társaság magáévá teszi az igazgató nézetét s megbízza őt, hogy a mű fölvétele iránt a 60-ives vállalatba saját belátása szerint intézkedjék.”
- ³ **e hó 31-én, a csütörtöki ülésben fel akarok belőle olvasni egy pár szakaszt** – Az 1861. okt. 31-i ülésen, amelyen Eötvös József elnökölt és AJ, Csengery, Czuczor, Greguss, Henszlmann, Kiss Károly, Lukács, Salamon, Szász Károly, Toldy, Tóth Kálmán és Tóth Lőrinc volt jelen, a jegyzőkönyv szerint „Tóth Kálmán »Az egri szép napok« (Dobó Katicza) című népszínművéből, Arany János »Az ember tragoediája« című drámai költeményéből, Szász Károly »A kis Ilonka emlékezete« című költeményfüzetéből olvastak föl mutatványokat.”
- ⁴ **fel vagyok hatalmazva, mi jőjön azon 60 ives vállalatba, mely a pártolóknak ígértetett** – ld. feljebb; vállalat: vállalkozás
- ⁵ **aegise** – pártolása (gör.)
- ⁶ **oconomia** – rendezettség (gör.)
- ⁷ **Csákot vettem – de nem adtam még be a színházhoz** – ld. Madách AJ-nak, **1345.** 1861. okt. 3.
- ⁸ **régebben működtél journalistikai pályán, habár más szakmában** – Madách az 1840-es évek közepén Timon álnéven politikai cikkeket írt a Szalay, majd

Csengery szerkesztette PH-ba. Ld. Praznovszky 1984. 97–112. és Fenyő 1997. 289–297.

- ⁹ **Ne vond el tőlem munkásságodat** – Madách 1862. ápr. 2-án tartotta Kisfaludy Társaságbeli székfoglalóját *Az aesthetika és társadalom viszonyos befolyása* címmel (SzF II. I. 24. sz. 1862. ápr. 17. 369–372. és 25. sz. ápr. 24. 385–389.). *A nőről, különösen aesthetikai szempontból c.*, 1864. ápr. 18-án elhangzott akadémiai értekezése először a Ko-ban jelent meg (II. II. 1. sz. 1864. júl. 3. 1–4., 2. sz. júl. 10. 25–28., 3. sz. júl. 17. 49–53.); AJ uo. közölte a következő Madách-verseket: *Elveink* (I. I. 9. sz. 1863. márc. 8. 197.), *A könyvek* (I. II. 13. sz. 1863. szept. 27. 268.), *A rab család* (II. II. 15. sz. 1863. okt. 11. 340–341.), *Borbálához* (II. I. 15. sz. 1864. ápr. 10. 341.), *Két kérő* (II. II. 10. sz. 1864. szept. 4. 219–220.), *Őszi érzés* (II. II. 16. sz. 1864. okt. 16. 372.), *Tündéralom* (II. II. 6. sz. 1864. aug. 7. 123–125.) és *A Kolozsiak* c. elbeszélést (II. II. 12. sz. 1864. szept. 18. 268–275., 13. sz. szept. 25. 292–300.)
- ¹⁰ **ez a hogy kivált < sorvégen > lyrában, sorvégen, <...> rossz** – a *hogy* szó stilisztikai problémáiról ld. AJ: *Visszatekintés* II. (SzF I. 37. sz. 1861. júl. 18. 579–580. és *AJÖM* XI. 228–229.)
- ¹¹ **majestaticusabb** – fenségesebb (lat.)
- ¹² **Rám oly hatást tett először, hogy félretettem a művet s csak Jámbor Pali sürgetésére vettem megint elő** – Madách 1861 aug. első felében kérhette meg képviselőtársát, Jámbor Pált AJ sürgetésére, aki aug. 25-re már végig is olvasta (AJ Tompának, **1336**. 1861. aug. 25.). Ld. Kerényi, kézirat 630–633. – Jámbor Pál (1821–1897): franciaországi emigrációjából 1859-ben hazatérve Hegyesen káplán, az 1861-es országgyűlésen a kulai kerület képviselője, ezután a szabadkai gimnázium igazgatója. E korszakbeli művei egyebek között a Hf-ban, a VU-ban, a PN-ban és a Dcs-ban jelentek meg.
- ¹³ **epithetonnak** – jelzőnek (gör.)
- ¹⁴ **syntactice és grammaticae** – mondattanilag és nyelvtanilag (lat.)
- ¹⁵ **Bornirt** – korlátolt (né.)
- ¹⁶ **comma** – vessző (lat.)
- ¹⁷ **emphaticusabb** – hevesebb (gör.-lat.)
- ¹⁸ **interjectio** – indulatszó (lat.)
- ¹⁹ **complimentje** – bókja (fr.)
- ²⁰ **Anachhronismus** – kortévesztés (gör.)
- ²¹ **„trágyatúrony”** – ganajtúró bogár (vö. Madách AJ-nak, **1361**. 1861. nov. 2.)
- ²² **catalecticus** – csonka (gör.)
- ²³ **syllaba** – szótag (gör.-lat.)
- ²⁴ **praecisiót** – pontosságot (lat.)

- ²⁵ ez olyan, mint a Nagy István fordításában Goethe – *Faust*. Irta Goethe. Fordította Nagy István. Pest, 1860. Ld. róla Szász Károly recenzióját (SzF I. 3. sz. 1860. nov. 21. 35–38.)
- ²⁶ De megakad ám rajta Boeotia! – a Beócia nevű tartomány Athén előtt nehézkes felfogású lakosairól volt ismert; vö. AJ Ney Ferencnek, 1853. okt. 4. *AJÖM* XVI. 559. 316. és AJ Gyulainak, 1344. 1861. okt. 2.
- ²⁷ participium – igenév (lat.)
- ²⁸ pleonasmus – szószaporítás (gör.)
- ²⁹ gemein – közönséges (né.)
- ³⁰ messze van a praedicatum a subjectumtól – messze van az állítmány az alanytól (lat.)
- ³¹ incisumok – közbevetések (lat.)
- ³² orthographiánál – helyesírásnál (lat.)
- ³³ „brevis esse laborat, obscurus fit.” – „brevis esse laboro, / obscurus fio” (Horatius: *De arte poetica. Epistularum liber alter* II. III. 25–26.); Muraközy Gyula fordításában: „Mit tömörítve szeretnék / írni, homályos lesz”
- ³⁴ tropus – szókép (gör.-lat.)
- ³⁵ [„]instructióban” – utasításban (lat.)
- ³⁶ Lásd pl. Rich Diction.[naire] Antiqu.[ítés] Mensa. – Anthony Rich: *Dictionnaire des antiquités romaines et grecques*. Paris, 1859. – mensa: asztal (lat.)
- ³⁷ maitresse – maîtresse: szerető (fr.)
- ³⁸ scenát – jelenetet (gör.-lat.)
- ³⁹ Substantiv.[um] – főnév (lat.)
- ⁴⁰ flexio-formát – ragozás-formát (lat.)

1360. Tóth Kálmán – Arany Jánosnak (1861. október 27.)

K: MTAK Kt K 513/1235. 2 csontszínű fol., 23,4x14,6 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

T.c. Arany János urnak

Piros pecsét Hölgyfutár felirattal. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 668.)

M: Kiadatlan

¹ Dobó Katica kéziratát vagyok bátor visszakérni, mert szerepezik a színház számára – Tóth Kálmán *Dobó Katica, vagy: Az egri szép napok* c. darabját 1861. dec. 2-án mutatta be a Nemzeti Színház

² Ugy é, még is nagyon naív volna ebből valamit felolvasni?... – a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve szerint az 1861. okt. 31-i ülésen „Tóth Kálmán »Az egri szép napok« (Dobó Katicza) című népszinművéből, Arany János »Az ember tragédiája« című drámai költeményből, Szász Károly »A kis Ilonka emlékezetek« című költeményfüzetéből olvastak föl mutatványokat”

1361. Madách Imre – Arany Jánosnak (1861. november 2.)

K: MTAK Kt K 513/374. A 6. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **ad AL 374.** Arany László kék ceruzás zárójelei és javításai. 3 csontszínű fol., 21,8x14,3 cm. 1–5. levél, 6. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: *AJLI* II. 389–392.; *MIAET* 250–252.; *MÍL* 1938. 323–327.; *MIÖL* II. 92–98.; *MIÖM* II. 864–868.; *MIVM* 1958. 575–579.; *ML* 202–209.; *MIVM* 1989. 367–372. (Kézirat másolat: Voinovich VI. 24–27.)

Válasz AJ 1861. okt. 27-i levelére (**1359.**)

¹ **e. u. t.** – es [!] úgy tovább

² **anachronismusra** – kortévesztésre (gör.)

³ **„von den nothwendigen Fehlern”** – a szükségszerű hibákról (né.) – „Ich nenne nothwendige Fehler solche, ohne welche vorzügliche Schönheiten nicht seyn würden; denen man nicht anders, als mit Verlust dieser Schönheiten abhelfen kann.” Magyarul: „Szükségszerű hibáknak nevezek olyanokat, amelyek nélkül jeles szépségek nem létezhetnének; amelyeket csak ezeknek a szépségeknek elvesztésével lehetne megszüntetni.” *Zum Laokoon*. In Gotthold Ephraim Lessing's *Sämmtliche Schriften* XI. Herausgegeben von Karl Lachmann. Leipzig, 1857. 164.

⁴ **mellyben Milton költeményére vonatkozólag illy szabadságot szükségesnek állít** – Lessing (1729–1781) – Arisztotelészt kommentálva – Milton Ádámját idézte *Az elveszett paradicsomból* példának: „So ist im Milton ein nothwendiger Fehler, der Gebrauch der Sprache in allem dem weiten Umfange, welcher Kenntnisse voraussetzt, die Adam noch nicht haben konnte. [...] Desgleichen gehören seine theologischen Fehler hierher”. Magyarul: „Így Milton művében található egy szükségszerű hiba, a nyelvnek egy olyan tág kör teljességében való használata, amely Ádám számára még nem létező ismereteket feltételez. [...] Hasonlóképpen idetartoznak teológiai hibái is.” Lessing: *uo.*

⁵ **„Mistkäfer[”]** – ganajtűró bogár (né.)

⁶ **az akademia szótárában** – *Magyar és német zsebszótár. Közre bocsátá a magyar tudós társaság.* Második, vagy német–magyar rész. Budán, 1835. Szerk. Vörösmarty és Toldy.

⁷ **a „gut gedacht und schlecht gesprochen”-t** – a „jól elgondolva, de rosszul megfogalmazva” ítéletét (né.)

⁸ **calamitás** – csapás (lat.)

⁹ **auto da fée** – megégetés (sp.)

1362. Arany János – Madách Imrénék (1861. november 5.)

K: OSzK Kt Levelestár. Az 1. oldalon közepén fent: fekete ceruzával bekarikázott **3.** Uo. jobboldalt lenn fekete ceruzával: **39.** A 2–3. oldalon pecsét: **M. N. Muzeum**

Madách hagyaték kézíratt. 1913. 40. sz. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. 1–2. levél, 3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Madách Imre urnak
tiszt[leh.]

Balassa-Gyarmat Szakál

A.[lsó]Sztregován

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth [...]; Balassa Gyarmat 8/11; Szakál 9/11.** 10 kr-os bélyeg.

M: *AJLI* II. 392–394.; *MIÖL* II. 103–105.; *MIÖM* II. 1013–1015.; *AJLev* 516–517.; *ML* 212–214.; *MIVM* 1989. 374–376.

Válasz Madách 1861. nov. 2-i levelére (1361.)

¹ **Ultima 8bris felolvastam a tragédia 4 első jelenetét a Kisf. társaságban** – ld. AJ Madáchhoz 1861. okt. 27-én írt levelének 3. jegyzetét (1359.); Ultima 8bris: október utolsó napján (lat.)

² **localis** – helyi (lat.)

³ **famosus** – hírhedt (lat.)

⁴ **Arra tán emlékeznél még: ott van mindjárt a legelején** – „Be van fejezve a nagy mű, igen / S úgy összevág minden, hogy azt hiszem / Év milliökig szépen elforog / Mig egy kerékfogát ujítani kell.”

⁵ **impurumod** – fogalmazványod (lat.)

⁶ **orthographiai** – helyesírási (lat.)

⁷ **non plus ultráig** – felülmúlhatatlanságig (lat.)

⁸ **Elvárom szíves támogatásodat a lapra nézve** – Madách közreműködéséről a SzF-ben és a Ko-ban ld. AJ Madáchhoz írt, 1861. okt. 27-i levelének 9. jegyzetét (1359.)

⁹ **A „Csák” úr auto da fé-jével** – a *Csák végnapjai* megégetésével (sp.)

1363. Szilágyi Sándor – Arany Jánosnak (1861. november 8.)

K: MTAK Kt Ms 5452/76. Az 1. oldalon baloldalt fön **SZILÁGYI SÁNDOR Nagy Körösön** koronás nyomat. A 4. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **Voin. hagyat.** 2 csontszínű fol., 22,5x14,4 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **jaszakedzsi** – pontosabban jaszakcsi; mai török helyesírás szerint yasakçi; vidéki őrszolgálatban lévő janicsár (tör.)

² **elfoglalá szállásodat, melyet tudos Vahud örökölt** – Dalos László: *Arany János (Életrajzi vázlat)*. In *Emich Gusztáv magyar- és erdélyországi nagy képes naptára az 1861. évre*. Szerk. Vahot Imre, Pest (é.n.) 130–131. A rajz felirata: „Arany János lakása, 1860.”

³ **ulgo praeparandistak** – közönségesen a tanítóképző hallgatói (lat.)

- ⁴ **Epen [!] Nagy Laci koptatta nyelvét ráspolyozásokon** – az 1855-ben felállított tanítóképezde igazgatóságát 1858-ban választották külön a főgimnáziumi igazgatóságtól, s élére Nagy Lászlót (1816–1874) választották meg, aki korábban Kisújszálláson tanított neveléstudományt, magyar nyelvet, mennyiségtant és természettudományokat, s új funkcióját 1868-ig töltötte be
- ⁵ **gönülítől** – gönüli, pontosabban gönüllü; eredeti jelentése ’önkéntes’; a hódoltság korában a nagyobb várak legjobban fizetett lovas katonáinak elnevezése (tör.)
- ⁶ **A /. alatt mellékelte czédula volt nálok** – a cédula nem maradt fenn
- ⁷ **Minerva jelvényei a falakról leszedetnek s helyette Mars dzsidái tűnnek fel** – Minerva (Pallas Athéné): az ész, a tudomány istennője; Mars (Arés): a harc istene; az első rendszerint legyőzte a másodikat
- ⁸ **A jaszakdzsi főnök Gloser ur** – Gloser királyi biztos volt; vö. Károlyi Sámuel AJ-nak, **1353**. 1861. okt. 20.
- ⁹ **a curatortól** – az egyházmegyei segédgondnoktól
- ¹⁰ **ma délben elviendi őket „tarka pórázán”** – vö. „Más az Atridák’ ragyogó dagályát / Tarka pórázon mosolyogva nyögje” (Berzsenyi: *A’ Jámorság és Középszer*)
- ¹¹ **müzülmannak** – muzulmának (arab)

1364. Arany János – Károlyi Sámuelnek (1861. november 9. és 22. között)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Károlyi Sámuel AJ-nak, **1373**. 1861. nov. 23.: „Kérdésedre, hogy használd-e fülzúgásod elleni utasításomat? – ezennel értesítlek hogy azt »tenned kell«”. Vö. Károlyi AJ-nak, **1353**. 1861. okt. 20.

1365. Károlyi Sámuel – Arany Jánosnak (1861. november 9.)

K: MTAK Kt K 513/262. Csontszinü fol. **Dr KÁROLYI SÁMUEL** nyomattal, 21,5x14 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

¹ **tegnap a te adód végett néhány katonát az iskolába szállásoltak be** – vö. Szilágyi Sándor AJ-nak, **1363**. 1861. nov. 8.

1366. Horváth József – Arany Jánosnak (1861. november 9. után)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: „»A margittai olvasó egyesület alakulása történetéhez egy halhatatlan név is fűződik. Ugyanis 1861 évi nov. 9ⁿ a könyvtár alapjára bál tartatván, ez 163 ft-ot jövedelmezett; [...] ekkor az egyesület jegyzője, Horváth József [...] Arany Jánost, – mint ifjúkori ismerősét bizalmasan felkérte kiszemelésére annak, hogy mely könyvek kitől lennének vásárlandók? Erre Arany János saját kezűleg írott könyvjegyzéket küldött azon ajánlással, hogy a könyvek Pfeifer Nándor pesti könyvtárosnál 10 % leengedéssel és részletes törlesztés mellett vásárolhatók, amint-

hogy azután több éveken át onnan történt a vásárlás.«” Horváth József szavait idézi Horváth 1956. 464.

¹ **Horváth József** – (1822–1897): 1835 és 1840 között a nagyszalontai algimnáziumban tanult, ahol AJ 1836-tól korrektorként működött; debreceni gimnáziumi éveiben Szilágyi Istvánnal ismerkedett meg. Érbogyoszlón (románul: Buduslău), majd Margittán (Marghita) volt jegyző.

1367. Szilágyi Sándor – Arany Jánosnak (1861. november 9. és december 18. között)

K: MTAK Kt Ms 5452/77. Az 1. oldal bal felső sarkában **Szilágyi Sándor** nyomat. 2 csontszínű fol., 21,5x14 cm. 1. levél, 2–4. üres

M: Kiadatlan

¹ **restantiadért** – hátralékodért (lat.)

² **Küldök egy kis semmiséget** – Sz. S.: *Történetirodalmi szemle*. SzF II. évf. I. 5. sz. 1861. dec. 5. 76–77. és/vagy Sz. S.: *Történetirodalmi szemle*. SzF II. évf. I. 7. sz. 1861. dec. 19. 110.

³ **jaszakedzsit** – ld. Szilágyi Sándor 1861. nov. 8-i, AJ-hoz írt levelének 1. jegyzetét (**1363.**)

1368. Szemere Miklós – Arany Jánoshoz (1861. november 14. körül)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Szemere Miklós AJ-nak, **1379.** 1861. dec. 9. vagy 10.: „Épen e’ pillanatban lép be Lévay szobájába lapod 6. száma is; még se jelenvén meg Nov – gondolom 14-én küldött jó hosszú versem, már újra írtóztatatóan kezdek bosszankodni arra a’ számár részeges velejtei expeditorra, mert [?] gyanítom hogy e’ levelem se jutott hozzád. Pedig még ahoz, [?] sietős vólt anyíban e’ költemény, mert az ujhelyi szüretet és Miskát e’ szüreten – írja le; azt te tudod hogy ő köztünk szüretelt.” – Szemere Miklós: *Arany Jánoshoz*. SzF II. I. 10. sz. 1862. jan. 9. 153–154. Vö. Szemere Miklós AJ-nak, **1384.** 1861. dec. 29.

1369. Arany János – Horváth Józsefnek (1861. november közepe – december)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: Horváth 1956. 464. Ld. Horváth József AJ-nak, **1366.** 1861. nov. 9. után.

Válasz Horváth József 1861. nov. 9. utáni levelére (**1366.**)

1370. Arany János – Székács Józsefnek (1861. november 16.)

K: Evangélikus Országos Levéltár, Székács József irathagyaték. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal, 30x23,4 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Üllői út
Öt pacsirta 19 [9 jav.] szám alatt.
Főtiszteletű Székács József
urnak, a dunamelléki ág. hitv.
egyház főfelügyelőjének, a Kis-
faludy-társaság tagjának tisztt.

Helyben.

Piros pecsét AJ felirattal

M: Szász 1927.

- ¹ **Sárossy Gyula, a Kisfaludy-társaság tagja, meghalt** – Sárosi Gyula 1861. nov. 16-án halt meg
- ² **Bátorkodom tehát alázatosan fölkérni, hogy a társulat nevében e szomorú kötelesség teljesítését magára vállalni méltóztassék** – Székács József eleget tett a felkérésnek: „az »öt pacsirta utcza« 14-ik szám alatti [...] háznál főtiszt. Török Pál reform. superintendens [püspök, lat.] tartott szivhez szóló egyházi beszédet és imát [...]. – A színház előtt a menet megállott, s főtiszt. Székács József evang. superintendens, egyszersmind a Kisfaludy-társaság tagja, tartott gyönyörű, az elhunyt írói és politikai pályájára vonatkozó szónoklatot, melynek végeztével a korporsót, mint lelkész, megáldá.” PN 1861. nov. 19.

1371. Tóth Endre – Arany Jánosnak (1861. november 17.)

K: MTAK Kt K 513/1200. 2 csontszínű fol., 21x17 cm. 1–3. levél, 4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 667.)

M: Kiadatlan

- ¹ **acceptálta** – fogadta (lat.)
- ² **azonnal hozá ülok valami dolgozathoz** – A SzF II. évfolyamában Tóth Endre következő versei jelentek meg: *Cassius éneke* (I. 5. sz. 1861. dec. 5. 73.), *Az utolsó Zrínyi* (I. 15. sz. 1862. febr. 13. 232–233.), *A férj* (II. 10. sz. 1862. júl. 10. 153–154.)
- ³ **executio** – behajtás (lat.); a katonai erővel való adóbehajtásról ld. Szilágyi Sándor AJ-nak **1363.** 1861. nov. 8. és Károlyi Sámuel AJ-nak, **1365.** 1861. nov. 9.
- ⁴ **megkísértem összes költeményeim kiadását** – *Harangvirágok* (Pest, Emich, 1862)

1372. Arany János – Gyulai Pálnak (1861. november 19.)

K: MTAK Kt K 513/189. 2 világoskék fol. koronás BATH-nyomattal, 23,3x15 cm. Vízjel: **ARANY JÁNOS.** 1. levél, 2–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: GyPLev 407. 455.

- ¹ **Még a mult hó elején (2/10) küldtem egy levelet, azóta másikat – 1344.** 1861. okt. 2. és **1352.** 1861. okt. 19.
- ² **Üzentem Brassai urtól** – feltehetőleg elveszett levélben: **1355.** 1861. okt. 26. és nov. 12. között
- ³ **reclamationalis** – felszólalási, közbenjárási (lat.)

1373. Károlyi Sámuel – Arany Jánosnak (1861. november 23.)

K: MTAK Kt K 513/263. 2 csontszínű fol. **Dr KÁROLYI SÁMUEL** nyomattal, 21,4x14 cm. 1–2. levél. Károlyi levelei között AJ tintával írt cédulája található. Az 1. oldal jobb felső sarkában fekete ceruzával: **K 513/265 mellékl.[ap]**. Az 1. oldalon:

**Aether aceticus. (egyszeri használatra 1. nehezék)
naponta kétszer használni. emp<h>lastrum extracti euphorbiae
v. emplastr.[um] vesicans perpetuum.
(2–3 héti használat)
rhebarbara in frusto 1 nehezék.**

66

24

15

1.05

– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

Válasz AJ 1861. nov. 9. és 22. közötti, elveszett levelére (**1364.**)

- ¹ **in frusto** – darabban (lat.)
- ² **A mit máskor írtam – az most is álljon** – ld. Károlyi AJ-nak, **1353.** 1861. okt. 20.

1374. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. november 25.)

K: MTAK Kt K 513/151. A 2. oldalon AJ kék ceruzával aláhúzta a 28–29. sor következő részét: „csak lapodnak az a száma, melyben a vers kijö, hogy elküldhessük neki. E számot tetesd”. 2 csontszínű fol., 22,7x14,4 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPL* **408.** 455.

Válasz AJ 1861. nov. 19-i levelére (**1372.**)

- ¹ **Vettem mindenik leveledet** – AJ Gyulainak, **1337.** 1861. aug. 28., **1344.** 1861. okt. 2., **1352.** 1861. okt. 19. és **1372.** 1861. nov. 19.
- ² **amaz atkozott baleset alkalmával** – ennek körülményeit nem ismerjük
- ³ **Itt küldök egy birálatot** – GY. P.: *Kukliné prédikációi. Összeszedte Kukli Jeremiás. Kolozsvár. 1860. Stein János tulajdona* (SzF II. I. 5. sz. 1861. dec. 5.)

- 70–73.); Gyulai már 1860. nov. 27-i levelében (1225.) ígérte ezt a kritikát. AJ közölte a magyar humoristákra vonatkozó részt is.
- ⁴ **Küldök egy verset is** – Ezt a verset, nem tudni miért, AJ nem publikálta. Az *Ölve tartlak...* című a SzF I. 50. számában, 1861. okt. 17-én (793.), *Az Igazság és Hamisság* pedig az II. I. 2. számban, nov. 14-én (25.) jelent meg.
- ⁵ **A novellát egy hét alatt megkapod, ugyanakkor talan még két bírálatot küldhetek** – Gyulai nem novellát vagy bírálatot, hanem az *Adalék népmeséinkhez* c. cikket küldte (SzF II. I. 9. sz. 1862. jan. 2. 132–134.)
- ⁶ **Brassai fordít neked egy novellát eredeti oroszról Sallohubtól, igen jó novellát** – Vlagyimir Alexandrovics Szollogub (1813–1882). – *A gyógyszerészné, Sollogub után*. SzF II. II. 1. sz. 1862. május 8. 10–13., 2. sz. máj. 15. 26–29., 3. sz. máj. 22. 42–46., 4. sz. máj. 29. 57–61., 5. sz. jún. 5. 73–78., 6. sz. jún. 12. 90–92., 7. sz. jún. 19. 105–110.
- ⁷ **Most ide zár egy jegyzetet Ismerettyü vagy mi az ördög című cikkéhez** – *Nincs már ismerettyü!* (SzF II. 6. sz. 1861. dec. 12. 85–87., 7. sz. dec. 19. 103–105.)
- ⁸ **„Székely dalok” című költeményeket is zárok ide** – Gálfi Sándor: *Székely dalok* (SzF II. I. 6. sz. 1861. dec. 12. 89.)
- ⁹ **Kriza János** – (1811–1875): 1838-tól Kolozsvárt unit. lelkész, a főiskola tanára; 1861-től püspök. 1841-től az Akadémia lev. tagja. *Vadrózsák* c. székely népköltési gyűjteménye 1863-ban jelent meg.
- ¹⁰ **Decemberben a nagy gyűléskor fölmegegyek** – az Akadémia 1861. évi nagygyűlésekor (vö. Gyulai levele Gyulai Pálnénak, 1861. dec. 20. *GyPLEv* 410. 456–457.)

1375. Arany János – Ercsey Sándornak (1861. november 29.)

K: NSzAJM 611. 2 világoskék fol., koronás BATH-nyomattal. 23,2x14,9 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

Tekintetes Ercsey Sándor
ügyvéd urnak.

NVárad **N. Szalontán**

Piros pecsét AJ felirattal. Pecsétek: **Pesth 29/11**; [Gross]wardein **30/11**; Nagy Szalontha **30/11**. 3 <.> kr-os bélyeg. – Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK Mikrofilmtár B 9100.

M: *AJÉ* 149. (kihagyással); kiegészítés: Szendrey 1917.a 466.; Sáfrán 1961. 4.; *AJLev* 518.

¹ **Él-e még Kenéz Péter uram?** – Az *AJÖM* XIII. kötetében szereplő jegyzőkönyvek szerint Kenéz Péter 1847–1848-ban esküdt volt Nagyszalontán

² **Én most egy értekezést írok a magyar dalról – nem a Figyelőbe, hanem nevezetesebb alkalomra** – Voinovich 1938. 68. és a kritikai kiadás szerint ez *A magyar*

népdal az irodalomban c., töredékben maradt tanulmány (AJÖM XI. 383–400. Jegyzet hozzá: 790–799., kül. 793.). – A Rákóczy-nótát Rozvány György küldte el AJ-nak: **1377.** 1861. dec. 2.

1376. Erdélyi János – Arany Jánosnak (1861. november 30.)

K: MTAK Kt K 513/105. 2 világoskék fol., 22,3x14,3 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 594.)

M: *EJLev* II. **589.** 285.

Válasz AJ 1861. okt. 27-i levelére (**1356.**)

¹ **csakugyan irtam valamit és küldöm** – *Aesthetikai tanulmányok*. SzF II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 161–163., 12. sz. jan. 23. 177–180., 13. sz. jan. 30. 194–196. és Erdélyi 1981. 677–687.

² **gediegen** – tiszta, szín- (né.)

³ **præcisio** – szabatosság (lat.)

⁴ **Ha igaz, mit Brassai ellen irtam, jó; bemehet** – Erdélyi Brassainak *A magyar mondat* c. értekezésével vitatkozott (MAÉ 1860. 279–399.)

⁵ **Lehetséges volna-e az akademia széptudományi vagy a Kisf. Társ. valamelyik ülésében belőle felolvasni?** – a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve szerint az 1861. dec. 28-i ülésen „Arany János igazgató Erdélyi János tag értekezését olvasá föl: »Aesthetikai tanulmányok.«”

⁶ **Itt küldök néhány verset egy kezdőtől. Neve Józsa János** – Az elküldött versek nem jelentek meg az SzF-ben, feltehetőleg szerzőjüknek szolt AJ korábbi üzenete: „**Sárospatak J. J.** »Hogy a Figyelő minden kezdőnek utat nyit a föllépésre« ezt így épen nem mondtuk. Például nem nyithatunk utat azon kezdőnek, ki most *kezdi* tanulni az ortographiát; mert így az is majd előállna, ki most *kezdi* az ábécztét. „*Nyilt levelezés*, SzF I. 15. sz. 1861. febr. 13. 240. és *AJÖM* XII. 198. Jegyzet hozzá: 538.)

⁷ **most alkalmasint Ballagiéké** – azaz a pesti prot. teológiai főiskola diákja, ahol Ballagi Mór 1855-től 1878-ig tanított

⁸ **hazafi tisztelője** – vö. AJ Erdélyihez írt levelének (**1200.** 1860. okt. 20. vagy 21.) megszólításával és Erdélyi válaszána (**1208.** 1860. nov. 9.) aláírásával

1377. Rozvány György – Arany Jánosnak (1861. december 2.)

K: MTAK Kt K 513/451. A 4. oldalon, feltehetőleg Rozvány György írásával, tintával: **RÁKÓCZY-DALHOZ.** Alatta fekete ceruzával: **Rozvány.** A 4. oldal bal felső sarkában fekete ceruzával: **451.** 2 csontszínű fol., 27,5x22 cm. 1. levél, 2–3. melléklet, 4. cím. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan

Melléklet: **K:** MTAK Kt K 513/451/a. 2 csontszínű fol. Az első: 21,9x13,7 cm. 1–2.: a vers szövege. Az egymást követő versszakokat AJ fekete ceruzával ilyen

rendben számozta át: **1, 2, 3, 5, 7, 6, 8, 9, 10, 4**. A második: 22x13,8 cm. 1. kotta, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 603.)

M: Kiadatlan

Rozvány György válasza AJ 1861. nov. 29-i levelére (1375.)

¹ **Nagy Lajos a mult 1860^{ik} évben nálam irnok lévén, figyelmeztetett a Vasárnapi ujság 1860^{ik} évi 9ik számában a „Rákóczy induló” eredetéről Ruehietl Miklós által irott czikre [!]** – Ruehietl Miklós (1804–1889): *Más vélemény a Rákóczy-induló eredetéről*. VU 1860. febr. 26. 107. A cikk, amelyre ez az írás reagál: *A Rákóczy-induló eredete* (Gr. Fáy István szerint.) VU 1860. jan. 1. 9–10. – Vö. AJ Ercseynek 1861. nov. 29-én írt levelével (1375.)

² **curiositásból** – kíváncsiságból (lat.)

³ **a túllapon látható czikk kíséretében** – „Másolat, N. szalonta mart. 8 1860 (: Még egy vélemény a Rakóczy [!] induló eredetéről:)

A Vasárnapi ujság folyó évi (:1860:) 9^{ik} számában Ruehietl Miklós a Rakóczy [!] indulót egy, történelmi alapon szerkesztett, érzékeny, szerkesztői észrevétel szerint nem közölhető költeményből vonva következtést nem cigány zenész, hanem népköltőtől mondja szerkesztettnek.

Ambár nem ismerem a R.[uehietl] M.[iklós] által ezelőtt 30 évvel régi írásból lemásolt érzékeny, s állítása bebizonyítására okmányul felhasznált költeményt: de ha az ugyanaz, vagy legalább azonos azzal, melyet hangjegyezve is idemellékelve a t. szerkesztőségnek megküldök; akkor R.[uehietl] Miklós állítása bebizonyítására kétségtelen kutfőt használt.

Az itten levő, szövege és dallamára nézve érzékeny, szinte történelmi alapon szerkesztett, épen úgy nem közölhető költeményt Nagy szalontai lakos és volt egyház gondnok id. Kenéz Péter uram előadása után irtam, <le,> és hangjegyeztem le.

E szöveget és dallamot a nyelve, öltönye és ősi szokásaihoz oly hiven ragaszkodó köznép hagyománykép adta át gyermekeinek s tartotta fen 150 éven keresztül. Ezt, mint egyszerű népköltőtte témát a cigány zenész, mert e dallam értelmé szívéhez növe nem vala, már rég elfelejtette, emlékezetében [!] legfelebb az ezen egyszerű témából idő folyama alatt különböző képzettségű zenészek által szerkesztett különböző változatokat (:variatio:) mint »Rákóczy kesergője« »Rákóczy [!] indulója« ujjabb időben »Rákóczy [!] francia négyesse«, tartotta meg: sőt már e három közül is az előbb nevezett »kesergőt« csaknem feledékenységre hagyta menni: pedig a hajdani jelesebb cigányzenészeknek ez vala legkedvesebb productionalis darabja, s épen ezért tehetségük fitogtatására, kitoldozgatva azt [**azt** betold.] ujjabb 's ujjabb cikornyás czifrasággal, (: ornamentatio:) annyira fel nem ismerhetővé tették<,> az eredeti szép, de egyszerű témát; mint ezt jelenben a »biro uram« féle kipitykézett dalnál tapasztalhatjuk. –

Ha az [a A-ból jav.] általam néphagyomány után hangjegyzett dallamnak egyszerű szépségét, a szöveghez alkalmazott [z jav.] fájdalmas síró hangzatát és ös typossát figyelembe veszem: határozottan merem mondani, hogy ez a legelső »Rákóczy nota« s themája a később különböző név és változatok alatt keletkezett e című dal, és nótáknak, s hogy ennek, mint a legtöbb népdalnak szerzőjét [sz jav.] felfedezni sohasem sikerülend. –

Az itten beküldött dallamnak valamelyik szakertő [!; t jav.] zenészünk, ki zeneköltészetünk történelmén valaha elmélkedett, vagy legalább régiebb dallamok összegyűjtésével foglalkozik, hasznát vehetendi. Sziveskedjék szerkesztő úr ezzel rendelkezni. s.at. Rozvány György. –”

1378. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. december 3.)

K: MTAK Kt K 513/153. Csontszinű fol., 22,7x14,4 cm. 1. levél, 2. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 596.)

M: *GyPLev* 409. 456.

¹ még [!] most sem küldhetem, de küldök helyette kárpóttalul egy fordítmányt – A szerkesztő, olvasó és költő Lermontoff Mihálytól (SzF II. I. 11. sz. 1862. jan. 16. 166–169.). A novella elkészültéről nincsen tudomásunk.

1379. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1861. december 10.)

K: MTAK Kt K 513/624. Az 1. oldalon jobbra fent fekete ceruzával: [dec. 10]. 2 világoskék, vonalas fol., 22,8x14,4 cm. 1. levél, 2–3. üres, 4. címzés:

**Tekintetes Arany János Úrnak baráti-
lag.**

bérmenten.

Pesten.

Üllői út és Pipautcza sarkán.

Pecsétek: **Miskolcz 10/12; Pesth 16/12 Abends.** 10 kr-os bélyeg. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

¹ **lapod 6. száma is** – ez a szám 1861. dec. 12-én jelent meg

² **jó hosszu versem** – Az *Arany Jánoshoz* című verset Szemere 1861. dec. 29-én újból elküldte; megjelent: SzF II. I. 10. 1862. jan. 9. 153–154. Ld. még: Szemere 1882. II. 181–185. és Perényi 1934. 152–154.

³ **expeditorra** – feladóra (fr.)

⁴ **ha jövő lapodban értesítesz** – „**Sz. M.-nak.** Nem kaptam. Igazán boszantó, hogy épen onnan maradnak el a versek. Egyet sem, soha. – Az a *kör*, a Bükk lejtőin, megemlékezhetnék már rólunk. Nem kapunk onnan semmit.” SzF II. I. 7. sz. 1861. dec. 19. 112. és *AJÖM* XII. 205. Jegyzet hozzá: 541.

1380. Gyulai Pál – Arany Jánosnak (1861. december 15. és 31. között)

K: MTAK Kt K 513/159. Csontszínű fol., 21,5x17,9 cm. 1. szöveg, 2–3. üres, 4. címzés:

T. Arany János urnak.

Pest.

– Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 595.)

M: Scheiber 1954. 245–246.; *GyPLev* **413.** 462–463. (Kéziratos másolat: Voinovich V. 73.)

¹ **1861. december 15. és 31. között** – a küldött cikk 1862. jan. 9-én jelent meg; megírása az előző év végén történhetett

² **Csak a versekig tudtam végig bírálni a zsebkönyvet, addig is elég roszul** – (– i.); *THALIA. Zsebkönyv 1862-re.* Kiadták Fésüs György és Toldy István. A budai magyar népszínház javára s keletkezésének emlékezetére. Első évfolyam. Pest. 1862. Emichnél. SzF II. I. 10. sz. 1862. jan. 9. 148–151.

³ **csak a Vörösmarty és Petőfy verseit kell kiemelned** – *Emlékkönyvbe és Gr. Batthyányi Kázmér sírkövére ill. Hazatértem...*

⁴ **maritalis** – házassági (lat.)

1381. Károlyi Sámuel – Arany Jánosnak (1861. december 17.)

K: MTAK Kt K 513/264. 2 csontszínű fol. **D' KÁROLYI SÁMUEL** nyomattal, 21,5x14 cm. 1–2. levél, 3–4. üres. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 598.)

M: Kiadatlan

¹ **állomásért** – állásért

² **A multban nincs ugyan öröm, de remény még lehet, bár én is sokrészt mondhatnám hogy „hazám! – miattad vérzem én.”** – „Multadban nincs öröm, / Jövődben nincs remény, / Hanyatló szép hazám! / Miattad vérzem én.” Bajza: *Sohajtás*

³ **kik a Mélt. főispányra hatni tudnak** – a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispáni helytartója ekkor Kapy Ede volt

⁴ **Pistának** – Károlyi Sámuel fiának

⁵ **„Bolond Miskából[”]** – a Tóth Kálmán szerkesztette élc lapból (1860–1873); vö. *MST* II/1. 671.

1382. Mentovich Ferenc – Arany Jánosnak (1861. december 18.)

K: MTAK Kt K 513/389. Csontszínű fol., 33,9x22,2 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 601.)

M: Kiadatlan

- ¹ **Az öreg Brassai a legközelebbi „Figyelőben” velem is érezteti töviseit** – Brassai Sámuel: *Nincs már ismerettyü!* SzF II. I. 6. sz. 1861. dec. 12. 85–87., 7. sz. 1861. dec. 19. 103–105.
- ² **epicureusok** – itt: a testi élvezeteket legfontosabbnak tartók (lat.)
- ³ **ede, bibe stb.** – a latin közmondás szövege: „ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas”, azaz: egyél, igyál, játsszál, a halál után nincsen gyönyör – az epikureusok jelmondata
- ⁴ **visszaútasító soraimnak nem fogsz megtagadni egy kis helyet becses lapod valamelyik zugában** – Mentovich Ferenc: *Brassainak*. SzF II. I. 8. sz. 1861. dec. 26. 126.
- ⁵ **ez uttál egy költeménnyel szolgállok** – Mentovich Ferenc: *Hajósok*. SzF II. I. 8. sz. 1861. dec. 26. 121.
- ⁶ **mekkora örömet, mekkora meglepetést szerzett nekünk Laczid köztünk volt megjelenése** – vö. Arany László AJ-nak, **1322**. 1861. aug. 1. és 23. között, Gyulai AJ-nak, **1330**. 1861. aug. 15. és AJ Tompának, **1336**. 1861. aug. 25.
- ⁷ **„les trois mousquetaires”-jét** – „három testőr”-ét (fr.), id. Alexandre Dumas (1802–1870) regényének címe

1383. Tompa Mihály – Arany Jánosnak (1861. december 18.)

K: MTAK Kt K 513/1011. Csontszínű fol., 21,2x17 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1889. 662.)

M: Kiadatlan (kéziratos másolat: Voinovich, IV. 119–121.)

- ¹ **Itt küldök egy verset János napi ajándékul! minden jó kívánat kiseretében** – *Télben* (SzF II. I. 9. sz. 1862. jan. 2. 136.)
- ² **A másik két verset oszd el a Vasárnapi Ujság és Holgyfutár [!] közt** – ezek feltehetőleg a *Héber legenda* (VU 1862. márc. 16. 122.) és *A tél* (Hf 1862. jan. 30. 97.)
- ³ **Januárban lesz esztendeje küldtem én fel neked Miskolcra 10 forintot a Szemlére** – Ld. Lévy 1861. jan. 23-i levelét (**1251.**): „A Pfeiferféle árjegyzékbe takart 10 fto pedig Tompa küldi Pfeifernek. Juttasd kézhez azt is.” – a Szemlére: a Budapesti Szemlére
- ⁴ **Pákhnak irtam** – A *TML*év Pákh válaszát közli, amely a VU 1861. dec. 29-i számának „Szerkesztői mondanivaló” rovatában jelent meg: „*Hanva*. Az újabb termék ügye el van intézve. Legszívesebb készsége talált. Kérjük már most a feltevéteket, az anyagot és a többit.” (I. **550**. 372.) – *Tompa Mihály verseit* 1863-ban adta ki Heckenast, hat kötetben.
- ⁵ **Most, mint írjátok Toth Endrétől vett meg egy kötetet** – *Harangvirágok* (Pest, 1862); vö. Tóth Endre AJ-nak, **1371**. 1861. nov. 17.
- ⁶ **Hát a Miklós versét kaptad-e?** – *Arany Jánoshoz* (SzF II. I. 10. sz. 1862. jan. 9. 153–154.)

⁷ **Látom, hogy brassaizzátok Miklóst erősen, nem jó lesz belőle** – Brassai Sámuel: *Nincs már ismerettyü!* (SzF II. I. 6. sz. 1861. dec. 12. 85–87. és 7. sz. dec. 19. 103–105.)

⁸ **retirál** – gyengül (fr.)

1384. Szemere Miklós – Arany Jánosnak (1861. december 29.)

K: MTAK Kt K 513/623. Csontszínű fol. 20,8x17 cm. 1–2. levél. – Arany László hagyatékából (AkÉrt 1899. 607.)

M: Kiadatlan

¹ **Megfoghatlan előttem, hova az ördögbe lesznek leveleim** – vö. Szemere Miklós AJ-nak, **1379.** 1861. dec. 14. körül

² **expeditor** – feladó (lat.)

³ **Ime itt küldöm újra verseimet, derék lesz ha ezt sem kapod** – Ezek között szerepelt az *Arany Jánoshoz.* című költemény, „Feketehegy Nov. 2.” datálással (SzF II. I. 10. sz. 1862. jan. 9. 153–154.), a következő kezdettel: „Nem irok én több kritikát neked, Arany János! / Mert ez egy is vala nagyon, de nagyon hiányos, / Tömve volt, mint öklöm, olyan hét sajtóhibával / Mik az írókat egybefűzik a botor libával. / Mint Kazinczy Gábor, ő az »aranszáju« mondja: / Van reám az impertinens sorsnak szörnyű gondja [...]”. A verset a következő lábjegyzet kíséri: „Nehogy az olvasó azt vélje, hogy a felsorolandó nyomdahibák mind a Figyelőben laknak, kijelentjük, hogy t. barátunk cikkében utólag sem birtuk e hét kövér sajtóhibát felfedezni. Egyszer mind sajnáljuk, hogy e meleg levélre csak szerkesztői sovány jegyzettel válaszolhatunk, azzal is ily későn, miután a levél »per ambages« [kerülő utakon, lat.] jutott ide. Ez egyszer az »impertinens [arcátlan, lat.] sors!« S z e r k .”

⁴ **Brassai csak hadd folytassa még ellenem mondandóit** – E levél mellékleteként küldhette Szemere Miklós *Felhívás* című rövid írását (SzF II. I. 9. sz. 1862. jan. 2. 143.) Brassai Sámuel *Nincs már ismerettyü!* című cikkére (SzF II. I. 6. sz. 1861. dec. 12. 85–87., 7. sz. dec. 19. 103–105.) adott válaszként. Szemere utolsó mondata így hangzik: „Én tehát, habár »nem hiszi« ime fölszólítom Brassai urat a további folytatásra; akkorra halasztva észrevételeimet eddigi állításaira is, midőn cikke bevégezve leend.” Ennek nyomán Brassai újabb vitacikket közölt: *Nyílt válasz Szemere Miklós urnak.* (SzF II. I. 19. sz. 1862. márc. 13. 289–292., 20. sz. márc. 20. 305–308.)

⁵ **Szabadíts meg a' gonosztól** – Mt 6: 13; Luk 11:4

A FÜGGELÉKEK JEGYZETEI

Függelék I.

1. Arany János – Toldy Ferencnek (1861. május 31. és november 6. között)
K: MTAK Kt M. Irod. Lev. 105. Csontszínű fol. 1. levél, 2. üres. Az 1. oldal alján Toldy Ferenc írásával, tintával: **Arany János levele 1861-ből.**
M: Kiadatlan
- ¹ **1861. máj. 31. és nov. 6. között** – Az első időpontban AJ felolvasott a költeményből a Kisfaludy Társaságban, ahol a jegyzőkönyv szerint a cím *Vojtina könyve a költészetéről* volt; a másodikban a vers a SzF-ben jelent meg, már *Mutavány Vojtina Ars poeticá-jából* címmel: II. 1. sz. 1861. nov. 6. 1–5. Vö. *AJÖM* I. 518–519.
- ² **1857-ben Tisza Domokos hátra hagyott verseit rendeztem sajtó alá, mely azon évben (előszómmal) meg is jelent** – a verseskötet ügyében folytatott levelezést ld. AJ Tisza Lajosné Teleki Juliannához írt, 1857. dec. 5-i levelének 2. jegyzetében (959.)
- ³ **1858 decz 15. akad. taggá választattam** – ld. Toldy AJ-nak, **1050.** 1858. dec. 15. és Csengery AJ-nak, **1051.** 1858. dec. 16.
- ⁴ **1858. Toldi estéje népszerű kiadásban** – a *Toldi* népszerű megjelentetése körüli s a *Toldi* és a *Toldi estéje* kiadási jogával kapcsolatos levelezést ld. AJ Heckenasthoz írt, 1858. ápr. 25-i levelének jegyzetében (1003.)
- ⁵ **Kisf. Társaság igazgatójává választás, ennek folytán lemondásom a körösi tanári állomásról sept. vége felé** – ld. Csengery AJ-nak, **1170.** 1860. aug. 1.; AJ a Nagykőrösi Egyháztanácsnak, 1860. szept. 20. (*AJÖM* XIII. **138.** 207–208.); állomásról: állásról
- ⁶ **1860. Széchenyi emlékezete – s annak felolvasása a nagy gyűlésen** – 1860. okt. 13-án
- ⁷ **1861. Felszólítás, <> szalontai választók részéről orsz. képviselőségre** – ld. Ercsey AJ-nak, **1273.** 1861. márc. 1. és Rozvány György AJ-nak, **1274.** 1861. márc. 1.
- ⁸ **El nem fogadtam** – AJ Rozvány Györgynek, **1276.** 1861. márc. 3. és Ercseynek, **1279.** 1861. márc. 4.
- ⁹ **Nógrád megye tisz[le]t[ő] főjegyzőnek választ** – Nógrád vármegye közgyűlése AJ-nak, **1244.** 1861. jan. 9.
- ¹⁰ **Nagy Várad városi képviselőnek** – Nagyvárad város közönsége AJ-nak, **1257.** 1861. jan. 31.

¹¹ **Vojtina „levelei” már említvék az idei Almanachban** – ld. MTA Alm. 1861. 108.

2. Toldy Ferenc és Arany János üzenetváltása (1861. november)

K: MTAK Kt M. Irod. Lev. 61/a. Világoskék, leszakított cédula. Toldy fekete ceruzával, AJ tollal írt.

M: Kiadatlan

Függelék II.

1. Szalontaváros tanácsa – Széchenyi Istvánnak (1847. április 30.)

K: Lappang. A 1. oldalon pecsétek: **Gr. Széchenyi István hagyatéka. Storno-levéltár 85.** Nyomatott körlevél; AJ írásával a megszólítás, a **Kegyelmességedhez**, a méltóztassa., a **Kegyelmességednek** és az aláírások.

M: A körlevél megjelent Rozvány II. 142–143.; ennek a Marienfeldi uradalomhoz címzett példánya: *AJÖM* XIII. 22. 28. Jegyzet hozzá: 446–447.

2. Arany János – Kuun Lászlóné Gyulay Constanciának (1855. április 20.)

K: Kolozsvári Állami Levéltár. Fond Gyulay–Kuun 762. Megbarnult fol. 21,3x14,5 cm. 1. levél, 2. üres. Az 1. oldal alján más kézírással: **Gróff Kuun Lászlónéhoz sz. Gróf Gyulay Constanciához írva.**

M: Kiadatlan

¹ **az ifju gróf** – Kuun Lászlóné Gyulay Constancia fia, Kuun Géza (1838–1905), leendő klasszika-filológus, orientalista, nyelvész

3. AJ – Szerkesztőknek (Nagykőrös, 1856. december végén)

K: Elveszett. – Utalás a levélre: AJ Tompának, **876.** 1857. febr. 5.: „Mindazáltal közelebb megszállt a lelkiösmeret, s az új év közeledtével minden szerkesztőnek, ki az előtt lapját küldte (volt pedig vagy hét) megírtam kereken, hogy tőlem verset ne várjanak, s bizonyos veszteség fejébe ne küldjék kapjaikat. Hiába. Azt nyertem vele, hogy hét helyett nyolczat kaptam.” Az említett levelek közül az *AJÖM* XVI. kötetében megjelent: Hajnik Károlynak (MS, **857.** 781–782.), Emödy Dánielnek (MNL, **859.** 782–783.), Pompéry Jánosnak (PN, **861.** 784–785.), Jókai Mórnak (Db, **864.** 786.), Pákh Albertnek (VU, *uo.*). Még legalább két szerkesztőnek írt, feltehetőleg Császár Ferencnek (Dcs) és Tóth Kálmánnak (Hf).

4. AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának (Nagykörös, 1856. december 26.)
K: Elveszett. – Utalás a levélre: Tisza Lajosné Teleki Julianna AJ-nak, 1857. jan. 30.: „Múló ho 26^d napjáról hozzam irni sziveskedett igen becses sorait mély megindulással olvastam”.

Függelék III.

1. Ismeretlen szerző – Arany Jánosnak (1858 és 1860 között?)

K: MTAK Kt K 513/1312. 8 csontszinű fol. 24,4x19,6 cm

M: Kiadatlan

¹ [A szerző 1853 és 1858 között írt verseit küldhette el Aranynek]

1853.

Oh mily ápoló dajkám vagy
Édes szülő föld!
Mint egy anya hű fiához
Mint egy éltető;
Te adsz élvezet mindig nekem
Távollétemben,
Te vigasztalsz nyomorimban
S te ápolsz engem

Most is midőn szép ormidat
S báj vidékedet
Elhagytam sirva sovárgok
Láthatni téged
Kítárott karokkal már már
Felölelnélek,
Vig dalokkal – vig versekkel
Dicsőítnélek.

Ah de ezt most a távol
Földön teszem én,
Itt sovárgok itt sohajtok
Itt e föld terén;
Majd ha ismét vissza térek
Várt kebeledbe

Ottan mint egy szerelmi pár,
Hajlok öledbe.

1854.

Kutya láncos teremtette
Mit tegyek?
Mikor minden versemre így felelek
Még most gyenge [y besz.], de majd<j> [j besz.] tovább
Jobb leend.
Ha szorgosan olvas – tanul
S figyelend.

Igen biz – de már az ötvent
Elhagytam
Őszbe borult a szakálam
És hajam.
Vagy ugy!! hisz ők ironiát
Használják.
Most tudom hát – most hogy ők
Mit akarnak:

Hogy majd tovább az az hogyha
Meghalok,
Mély síromba jobb verseket
Irhatok;
Jól van tehát föl fogadom
E percbe,
E néma e sötét e bus
Éjfélbe;
Hogy többet nem irok holnap
Reggelig,
A ragyogó piros bibór
Hajnalig.

1855.

Bátyámhoz.

Dobogó hő szívem
Ti felétek sohajt

És látni titeket
Végtelenül ohajt.

Bár hova tekintek
Égre földre – vízre
Mindenütt egyedül
Ti vagytok eszembe.

Picinke kis madár
Miért nem leheték
Hogy hozzátok rögtön
Rögtön elmehetnék:

Koszorukat kötnék
Virágból szépeket
Közzé tennék rózsát
S égszín nefelejtsét.

Föl diszítném velök
Szerető szívetek
Mint legnagyobb s drágább
Egyetlen kincsteket.

Ne feledjeteK hát
Engemet el soha
Ne legyetek hozzám
Rideg és mostoha.

És keblem mit kíván
Töletek testvérek?
Kevesek mind azok
Az: hogy szeressetek.

Dobogó hő szívem
Ti felétek sohajt
És látni titeket
Végtelenül ohajt.

1856.

Vadász álмам.

Ki mentem vadászni
Zöld ligetbe
Hogy bumát
Változas [!]
Enyhítse le.

Fönt pacsirta dalolt
Fellegekben
Csiz – sármány
Csalogány
A cserjékben

Kis pintyőke madár
Lombok között
A héja
Prédára
Lesölködött.

Nem löttem mit se én
Nem madarat
Nem ölémet
Nem sértém
A futokat.

Egy fa törzsre tettem
Fegyveremet
Lőszerem
Köpenyem
S bus kürtömet.

S aljában szunnyadtam
Édes álmat
A lányka
Jött s hozta
Virágokat.

Nefeajtset vettem
Kis kezéből
Ezt mondá
Ezt sugá:
„Emlékemül.”

S eltűnt – s ah szívem szint
Meghasada,
Mert ő rég
Igen rég:
Hogy elhala.

1857.
Sarolta.

Megnyerte hős Álmos vezér
A régen áldott szép hazát
Ott Ungh megyének halmain
Láthatni fényes táborát.

Győzelmi víg dal har[s]oga [emend.]
A nőknek rózsá ajkirol
Mint a minőt kis fűlmile
Csattog le bokrok galyiról.

Majd ismét hős Lehel vezér
Duló csapatall utra száll
Fegy[v]ereik [emend.] fény színére
Remegve néz a napsugár.

Itt nyugaton Lehel veré
A németek roppant hadát
Ottan kelet felől Botond
Töré be Konstanc ércfalát.

Igy tölt sok év – sok éven át
Csatát – csatára nyerve tért
Honába vissza a magyar
S a nagy világ csak tőle félt.

De Gézja lett a fejdelem
S parancs szavára uj korány
Uj kezde szép hazánk egén
Virulni bíbor hajnalán.

„Te Gézja édes mindenem
Kezdé Sarolta bus szavát
Fogadd el a kereszt hitnek
Örökre üdvös szent tanát!”

„Ah hát Hadur nagy Istenünk
És ős hitünk számüzve lesz?
Akkor – igen – hős Gézja mond
Hű nemzetem szélesztve lesz.”

„Hidd el nagyobb leend hazád
Nagyobb erőben s bár mi vész
Mérgecs fulánkja szennyitől
Mefogja védni égi kéz.”

Igy szólt Sarolta s Gézja hős
Szemébe vidor köny szökellt, [a második I jav.]
S szívébe oltá nem soká
A szende megváltási jelt.

Sarolta az ki ülteté
Kebünkbe üdvös szent hitünk
Melynek malaszt árnyába’ most
Oly édesen pihenhetünk.

Tudom...

Tudom mért adál
Piros rózsát nekem
S melléje liljomot
Leányka kedvesem:

Lelném föl bennök a
Honnak három színét,

És benned a haza'
Leghívebb gyermekét.

Azt kérditek...

Azt kérditek hogy mim vagyok
Van e sok kincsem? van bizony'.
Keblemben szent erény honol
Tisztán miként a lilium.

És van keblemben lángoló
Magasztos tűz: hő szerelem
Melynek nagyságát mint szerény
Kimondani én nem merem.

Vagy jól van hát ki mondom azt
De csak hasonlatba teszem:
Olyan mint gömbölyű golyó
Melynek végét nem lelhetem.

Sokan szerelmet...

Sokan szerelmet esdenek
Nemde leánykák töledek
Szorják a sok szép szavakat
Csakhogy megnyerjék szívetek.

Én hallgatok hisz csak ugyan
A szerelem nem nagy hiány
Csak arr'az egyre kérlek én
Csókolj meg kedves kis leány.

1857.

Emlény

Emlény füzért adott
A lányka kedvesem
Legszebb virágiból
Foná ő azt nekem.

S emlékét tiszta – hű
Keblemben hordozám
Rezgő szép szirmait
Szeretve csokolám.

Mert annyi bánatok
Vészétől ovtá meg
E kis virág bokor
Törődött éltetmet:

Mint mennyit nélküle
Keblem a mostoha
Elbírhatsz elég
Nem lett von' tán soha.

De jaj – de jaj mi az
Szívembe tör szaladt
Mely vadkint tép – gyötör
S fakaszt fájdalmakat.

A kis virág bokor
Ott nyugszik keblemen
De már ez sem segít
Kin sajtó sebemen.

Mert az ki nékem ezt
Mint emlényt adta át
Hit tipró kebele
Magszegte szent szavát.

Emlény füzért adott
A lányka kedvesem
Hogy lenne fájdalom
A sírig életem.

Anyámhoz
– levél –

Mit irjak édes egy anyám neked
Hogy földeritsem gyászos éjeled
Meg irjam keblem mennyit szenvedett
Mióta nem láthattál engemet?
Megirjam e hogy a kedves haza
Nem-nem tudom ez bántja szívedet
Hazád – fiad [a besz.] sorsa minden felett.
Azért légy nyugodt vigan élek én
Mint kis madár zöld fáknak levelén
Járok virány s csergő patak felett
Dalolva Istent – hont – és nemzetet.
De bár hol járjak és bár mit tegyek
Soha téged elnem [!] felejtelek
Hisz nincs a földön olyan kincs nekem
Mint te anyám egyetlen mindenem.
Oh mond a két kis testvér nem beteg
Az a szép szőke s barna lány g[y]erek? [emend.]
Nem-nem hisz látom mint tanítgatod
A két szelid angyalka magzatot,
Tanítsd is őket édes jó anyám
Tanítsd még gyenge kis testvérimet
S az uristen megáldja tetedet.
Tanítsd miként szeressék a hazát
S báj csengésű nyelvének szent szavát,
Viseljék a honnak három színét
S tiszteljék a költőnek énekét
Igen hisz a költőnek éneke
Nem pusztá hang miként a tél szele,
Égi virág az melynek ágain
Angyal sereg lép szellem szárnyain
Tiszteljétek mind azt a mi csak magyar
Nem úgy mint sok más hölgy... mint sok cudar
Kik restellik kik szégyenlik mondani:
Hogy magyarok hogy e hon gyermeki
Tanítsd őket de ah így mért írok
Mikor te azt mint én jobban tudod,

Bocsáss meg hát hogy így irtam neked
Hiszen te hön kedvelled nemzedet,
S felejtém bumban hogy mint engemet
A hazának nevelt föl kebeled:
Ép úgy lesz a kedves Malvin- s Ninám
Mindkettő hű s igaz magyar leány.

Nos....

Nos mit csináltatok fiúk
Holvottatok? [!]
Talán bizony – talán bizony
Mulattatok?

Mulattatok fiúk – mulattatok
Mint gyors patak,
Melyet jegétől langy szelek
Föloldanak.

Mulattatok fiúk – mulattatok
S lányok között
Kiknek látásán lángra gyult
Szerelmetök.

Mulattatok – s én nem talán
Azt vélték?
Balul lánykámnak irtam egy
Szép levelet.

Sokszor...

Sokszor elgondolkodtam már azon
Melyik hát szebb: a szőke vagy a barna lány?
És úgy találtam:
Legeslegszebb a barna lány
Sötét haján az éj lebeg
Mit oly szépen kellemesen
Hullám redőkbe rendbe szed.

De bár haján az éj lebeg
Piros két ajkán szét szalad
A reggnek rózsás fellege
Melyet pirosra fest a nap.

S ha rá nézek azt képzelem
Elöttem áll a nap s az éj
Sötét haján az éj lebeg
Ajkán a regg hajnalja kél.

De ha nézem a szőke lányt
S a szőke lánynak kék szemét
S látom szög szőke fűrtjeit
S arcának halavány színét:

Legyen bár éj vak és sötét
Mint a pokolnak börtöne
Azt gondolom előttem áll
A napnak kedves reggele.

Sokszor elgondolkodtam már azon
Melyik hát szebb a szőke vagy a barna lány.
És úgy találtam:
Mind a kettő szép egyaránt
Ha szeret igazán.

Zug – zug

Zug zug – erősen zug a ház
Huzza a mord cigány
Vig táncot lejteget
Az ifju és leány:

Arcán mindenkinek
Öröm rózsája ül
S a sok [s jav.] között csak én
Vagyok bus egyedül.

Meg mellettem az a
Szép szőke lány gyerek
Okát mért hallgatunk [!]
Ne is kérdezzétek.

Ti csak táncoljatok
És legyetek vígan
Nekünk csak szíveink
Beszélnek hangosan.

Midőn

Midőn eszmélni kezdtem én
Anyámnak karjain
S lépéket fogdosott kezem
A rét virányain.

Midőn még kis gyermek valék
S a völgybe távozám
El-el merengtem hosszasan
A csattogány dalán.

S dalára lángra gyult szívem
Kis keblem fölhevült
Szememnek fénylő tükörén
Öröm könnyűje ült.

El-elmerengtem hosszasan
A csattogány dalán
S lázas szívvel tértem haza
Az<> estnek alkonyán.

De <> mint a fürge-gyors patak
Futtában zug s cseveg
Miként ha sirva hagyná el
A bérci völgyeket.

Én is sirtam keservesen
Mint sebzett légy szokott

Melyet röptében kis gyerek
Kezével megfogott.

És sirva kérlek jó anyám
Engedje meg nekem
Had lakjam én a völgybe ott
Örökké szüntelen.

Hisz lám a völgy oly kellemes
Halmát virág lepi,
Kőszirtes oldalát vidám
Patakcsa szegdeli.

S zöld bokrokban patak megett
Madárka énekel
Melynek búbájós zengzete
Szívem vidítja fel.

Oh engedj-engedj jó anyám
A völgybe engemet
Megkell [!] tanulnom mit az a
Csepp fűlmile zeneg.

Ne menj a völgybe gyermekem
Szolott a hü anya,
Hisz a csalogány dallani
Meg nem tanítana<.>.

S ha tudnák is s meg értenéd
Mindazt mit ő zeneg
A fájdalomtól kebeled
S szived repedne meg.

De menj a bérctetőre fel
Hol büszke sas repül
Hol a légben vihar sivít
Szárnya szegetlenül.

Menj föl a bércre gyermekem
S a bércről még tovább
Míg lelked meg nem lelte a
Fény csillagok honát.

S ott fenn majd megtanítanak
Dalolni tégedet
Magasztosabbra mint minőt
A csattogány zeneg.

A nagy szellem csak ég felé
Törekszik szállani
Mint szép virágnak illata
S pacsirta hangjai.

Föl föl tehát jó gyermekem
A bérc tetőre fel
És szellemed a csillagok
Honába vesszen el.

Igy szolt anyám s meg indulék
A bérc tető felé
Aljába szívem fölhevült
Szememet köny lepé.

S önkénytelen bár szellemem
Dalolni készitete
S ez volt szívemnek <első> gyenge – és
Legelső éneke.

De jöni fog egy szebb idő
Lelkemre jöni fog
Mídön keblem eléri majd
A messze bérc fokot.

Akkor fogok csak zengeni
Halhatatlan danát

S büszkén repülni mint a sas
A csillag fényen át.

P. Zs.hoz

Ha bérc fokára jő a napsugár
S a fürge kis madár vigan zeneg
El-messze szállnak szív érzelmeim
Mint égen a futó felhő tömeg.
A dal honába fölkívánkozom
Boldogságom és nyugtom ott lelem
Ki gyújt világot oh ki ad erőt?
Dalolj te szép lány – jer dalolj nekem.

Szivem lesujtá néma fájdalom
Mint szép virágot észak zord szele,
De haj szerelmem lángja ég s lobog
Oly forroan miként a nap tüze.
Hazám – hazám keblemmek szent hona
Téged szeretlek – te vagy mindenem
Zengő nyelved hallhatni égi kékj.....
Dalolj te szép lány – jer dalolj nekem.

A dal honába szebb élet virul
Rózsából van a költőnek laka
Lantjának hurja rezgő napsugár
Párnája a szerény kis ibolya
Szép-szép magasztos és dicső e hon
Én is megyek – hisz ott van édenem,
S hogy lantomon a dal dicsőbb legyen
Dalolj te szép lány – jer dalolj nekem.

A gyors pacsirta...

A gyors pacsirta kis madárt
Rabbá tévé egy szép leány
Hogy dalt zenegne ő neki
A reggnek rózsás hajnalán.

S minden regg rózsás hajnalán
Kis csőre báj dalt csattoga

Oly andalítóan miként
A langy szellő fuvallata.

S hozzá mén a kis lányka s szolt:
Madárkám édes mindenem
Dalolj ne csak regg hajnalán [j és l jav.]
Hanem estvéként is nekem

S dalolt forroan a madár
Miként kívánta szép leány
A szunnyadó hüs este is
Nem csak regg rózsás hajnalán.

S ismét szolt hozzá szép leány:
Madárkám édes mindenem
Dalolj nekem egész napon
Egész napon s bus éjjelen.

S a kis pacsirta így felelt:
Megtenném oh de nem lehet
Éjente dalt csak fülmile
Zenghet búbájosan – s zeneg.

Akkor mehatsz te rosz madár
Szolt a leányka dacosan.
S selyemfonállal megköté
Kis lábát gyorsan-titkosan.

S kezéből őt ki engedé
S a kis madár magasra szállt
És dalra gyult csepp csőrei
Bezúgták a kék láthatárt.

És zengett ott soká-soká
Zengett búsan keservesen,
Míg végre elhalt éneke
S leszállt a földre csendesen.

S a lányka szolt: megállj hamis
Azt gondolád szabad leszesz
Kezembe' a selyem [az első e jav.] fonál
Mily hosszú messzibb nem mehetsz.

S ment mindig a fonál után
Vizen bokron s tüskéken ált
De haj kis keble megvetett [?]
Holtan lelé a kis madárt.

Haragszol...

Haragszol rám te kis leány
S azért hogy melletted vagyok?
Sohse bizony – én elmegyek
Szeretőt máshol is kapok
Menjek tehát?
S oh fájdalom
Ő így felelt:
Nem bánom.

De lásd [s jav.] ha elmegyek babám
Többé nem látsz engem soha
Mert én vagy meglövöm magam
Vagy elhalok mint törött ibolya:
Menjek tehát?
S oh fájdalom
Ő így felelt:
Nem bánom.

S elnéznéd é azt édesem
Hogy én egy bujdosó legyek?
S elnézhetnéd é kinomat
Mit érted lánykám szenvedek.
Menjek tehát?
S oh fájdalom
Ő így felelt:
Nem bánom.

Te szép még is dacos leány
Add ide hát kis kezedet.
És szólj és szólj de sebesen
Megcsokolhatlak tégedet?
Először holnapig
E sötét alkonyon?
S ő így felelt:
Nem bánom.

Hogyha.....

Hogyha föltűnt az est csillag az egen
Jöjj ki hozzám – jöjj ki hozzám kedvesem
Jöjj ki hozzám a zöldelő tanyára
Jöjj ki hozzám kedvesednek karjába.

Hideg szél fű – de csak fujjon nem bánom.
Ha te itt lész édes kedves galambom:
Fölmelegszem barna szemed sugára
Föl vidítja szívemet bizonyára.

Nem is megyek elmelőled [!] sehova
Míg fölne [!] tün a nap piros sugara
Vesszen el az egész gulyám nem bánom
Veled voltam.... édes kedves galambom.

Csöndes.....

Csöndes éj van nyugszik a ki nyughatik
Fellegek közt a hold vigan bujdosik
Egy egy csillag néz a földre szeliden
Hej csak engem nem vigasztal semmisem.

Leng a szellő Isten tudja mit beszél
Hogy szavára táncra kél a fa levél.
S ki fejleszti báj illatát a virág
Hej csak nékem vigasztalást mi sem ád

Rózsa fák közt megsendül a fülmile
Az egész tájt énekivel tölti be
Fájdalmában oly szomorun énekel
Hogy ki fakad rája a bimbó kebel.

Kis madárka mért oly bus az éneked
Hisz szabad vagy boldogság az életed
Tégedet rabbá nem tett még senki se
Hej rab vagyok – rabbá tett babám szeme.

Mindennek.....

Mindennek légyen vége ma
Eddig sokat tettem – sokat
Jártam futottam lányokért
S mit nyertem? üres kosarat

Pedig be kedveltem a lányt
És ha beszélgeték vele
És ha ő is beszélt velem
Mosolya dalra késztede.

El is zengtem szerelmemet
Előtte szépen kedvesen
Miként szokott a kis madár
Ha a tavasz s nyár megjelen.

De mind hiába kebele
Hóval fedett bérc fok vala
Melynek nem oldja föl jegét
A fényes napnak sugara.

De ej minek panaszkodom
Volt és többé nem lesz soha
Örökre hát Isten veled
Szerelemnek csalárd hona.

Hanem mit hallok – ajtomon
Kopognak – szabad – lehet

levél? s kitől? a lányka hi?!
No mond hogy mindjárt elmegyek.

Sz. L. hoz

Nem mondom egészen
Nem is mondhatom
Hogy az élet puszta
Néma bérc orom

Hol ne nőjön egy két
Szép öröm virág
Hol ne légyen egy két
Hü s igaz barát.

Hü s igaz barátság
A legszebb virág
A mit e gonosz föld
Az embernek ad.

Ide hát kezted te
Kedves ifiu
Szived s szívem légyen
Egy szép koszoru

S ezentul most már mink
Barátok levénk
Barátok a mennyben
S itt a föld terén.

Még egyszer tehát tedd
Kezembe kezéd
Mégegyszer üritsünk
Emlék serleget.

S tudd meg a pohárból
A melyből ivánk
Kettőnk vére volt itt
Tisztán igazán.

S tudd midőn a kéz
Kézben nyugodott
Nefelejts virágka
Volt s virita ott.

S midőn a kéz elvált
Egy ág itt maradt
A másik szivedhez
Szivedhez tapadt.

Öntözd e virágot
S ápold híven azt
Hidd el e virág majd
Örömöt fakaszt.

1858.

Uj évre.

Mіндеgyre mulnak ifju éveim
És mulnak vélők szenvedéseim.
Mikkel oly sokszor sebzék szívemet:
Világ a sors s a durva emberek.

Mіндеgyre jönnek s nőnek éveim
És nőnek vélők szenvedéseim;
Ki mondja meg ha majd én meghalok
Mik öltenek meg:
Az évek e? vagy a sok bánatok?

Emlékezés K.....ra

Ismét íthon [!] vagyok
S benned kicsinyke lak
Honnét hő vágyaim
El-messze csaltanak

Jártam sokat – sokat
Mint felhő kég [!] egen

Melyet a zivatar
Minden felé [é jav.] viszen

Láttam a rónaság
Kalászos téreit –
S az itt ott feltűnő
Kicsinyded völgyeit.

De bár mily szép is az
Alföldi rónaság [!]
Hol az ember szeme
A végtelenbe lát:

Sokkal magasztosabb
Vagy büszke szikla táj
Melyeknek ormain
Sasoknak serge száll.

Azért mindegyre csak
Vissza kívánkozám
Láthatni tégedet:
Szülőföldem – hazám.

S most ismét itt vagyok
S melletted jó atyám
Meg melletted te hű
Egyetlen egy anyám.

De ti mért könyeztek
Mondjátok meg nekem?
Azért hogy szerte van
Szakgasztva hő szívem?

Hjáh – a mély fájdalom
Zuzá szét keblemet
Miként villám tüze
A büszke bérceket,

De ne könyeztetek
Szenvedtem bár sokat
Mint virág a melyet
Csipős dér megfagyaszt

Ne sirjatok szülék
Nem vesztém mindenem,
Legfőbb kincsem megvan:
„A haza szerelem.”

Ha vissza.....

Ha vissza nézek elmult éveimre
Zugo kebelem zug – mint a téli nap
Midőn észak szele a rét göröngyin
Megbodultan – s örvöngve át szalad.

Oh a mult nékem egy jégtenger a mely
Habzó vizével sziklává fajult,
Mely elhervasztá szép virágaimat
Mely itt forró szívem felett virult.

Átkozott sors! fogsz e könyitni egykor
E megrongált – e vérző szív baján?
Mindegy... csak rajta büntess – nem haragszom
Hagyj itt e meg fagyott rideg jegek fokán.

Hisz én nem félek egy szikrát se tőled
Itt e kebel.. ha tetszik zuzd–tipord
Vagy lantom kell? itt van törd össze vissza
De él a dal mit rajt szívem dalolt.

Anyámnak
– levél ujévre –

Ugy elmerengtem a mult év felett
Mely eltűnt gyorsan mint villám tüze:
Hogy bus lelkem a mélyen szenvedett
Keservesen és hosszan könyeze; [!]

De te ne lásd – ne lásd s ha látod is
Ne ütközz meg szemem köny záporán
Fájdalmaimnak nem te vagy oka
Boldog új évet édes jó anyám.

Ha szét <tekintek> nézek a nagy világba' én
Senkim sincsen – csak te vagy egyedül
Csak te vagy kincsem – csak te mindenem
Csak te kiért gyermek szívem hevül; –
Hej mert sokat szenvedtem én sokat
E nagy világnak durva szinpadán....
De ne könyez ne – s én sem könyezek
Boldog új évet édes jó anyám.

Most messze űzött a sors engemet
Te tőled messze messzire nagyon,
De hadd el – nem sokára ujjolag
Meglátjuk egymást tiszta hajnalon;
Légy boldog addig is és ne feledj
Ne ütközz meg fiadnak bus szaván
Fájdalmaimnak nem te vagy oka
Boldog új évet édes jó anyám.

Kezére.....

Kezére keztyüt huz az ur
Hogy a hideg meg ne vegye
Vagy elne [!] süsse azt a nap
Forróan sütő melege.

Huzzatok is keztyüt reá
Takarjátok be kezetek
Ne lássa a világ puhult
Restségtől sárgult kezetek.

De hát – de hát majd szívetek
Azt a bűnnel terhelt tanyát
Mivel földitek el – mivel
Hogy a világ ne lásson át?

A remény.

Sokat szenvedtem én sokat
A sors elrablá mindenem
S elhervasztá virágimat
Melyek virultak szépen – kedvesen,

S most némán állok mint a bérc
Melyen nincs zöld levél – s virág
Vagy mint egy rongyolt puszta lak
Melynek vihar döntötte bé falát.

És ily sok szenvedés között
Én még is élni akarok
Az életért küzd kebelem
Habár eltűntek is a szebb napok

És ily sok szenvedés között
Távol kis mécszet lát szemem
Mely mintha híjna engemet
Lobog s világít bájjal – fényesen.

És én utána indulok
S midőn már-már elérem őt
Egy perc..... és ismét eltűnik
S magamra hágy fájdalmaim között.

De végkép nem hagy el soha
Mindegyre biztat – egyre híj
Csak menjek s ha elértem őt
Nagy lesz a boldogság nagy lesz a díj.

S hiszek szavának s követem
Fényét a föld felületén;
Mivé leszek ha ellobog
E mécs az a család – csalárd remény?

Sokszor...

Sokszor úgy elgondolkodom
Miért élek – miért?
Még<...> [tint.] tudom fájdalomért
Nem lesz ki nyujtja bért.

Avagy lesz e majd valaki
Ki sebzett szívemet
Szerelemmel és lángoló
Csokkal gyógyítsa [!] meg?

Avagy lesz e majd valaki
Ki lantom bus szavát
Elzengje nékem mint madár
A regnek hajnalát?

Avagy lesz e – avagy lesz e
Lesz e majd oly leány
Kinek keblén megpihenjek
Mint harmat zöld fű oldalán?!

Ne csodálkozzatok [!]

Ne csodálkozzatok
Ha néha vig vagyok
Hiszen rongált szívem
Vigalmi nem vagyok.

S tudjátok e minek
Örülök néha én
E rég megátkozott
E durva föld tekén?

Azt vélitek talán
A lány szerelminek?
Nem – nem hisz engemet
A lányka nem szeret.

Csak annak örülök [!]
Csak annak vigadok
Ha aztat gondolom:
Hogy holnap meghalok.

Melyik már...

Melyik már szebb virág
Az [z jav.] igazság? vagy a remény?
Én Istenugyse nem tudom:
Igazságot a földön nem lelek,
S reményt?
Cudar – eltün előlem.

A LEVELEKBEN ÉS KORABELI IDÉZETEKBEN ELŐFORDULÓ GYAKORIBB RÖVIDÍTÉSEK

a.	alatt <i>vagy</i> alatti
acad.	académia <i>vagy</i> academiai
aesth.	aesthetikai
ág.	ágostai
apr.	aprilis
ar.	arany
aug.	augustus
b.	báró
b. e.	boldog emlékezetű
bibliogr.	bibliographiai
btod	barátod
cath.	catholicus
comp.	compagnie (társaság, fr.)
cs.	császári
db.	darab
dec.	december
e.	ezer <i>vagy</i> ezüst
É. <i>vagy</i> én.	ének
eccla <i>vagy</i> ekkla	ecclesia
egyh.	egyházi
eszt.	esztendő
etc. <i>vagy</i> &c <i>vagy</i> etcet	et cetera (s a többi, lat.)
f.	fél <i>vagy</i> folyó
f. é.	folyó év
febr.	februarius
felv.	felvonás
főgimn.	főgimnasiunmi
főisk.	főiskola
főtiszt.	főtiszteletű
G. <i>vagy</i> Gf. <i>vagy</i> gr.	gróf
g. c.	görög catholicus
gymn.	gymnasialis (gimnasiunmi, lat.)
helv.	helvét
hit.	hites
hitv.	hitvallású
hiv.	hivatalos

htal	hivatal
igazg.	igazgatói
ir. <i>vagy</i> irod.	irodalom <i>vagy</i> irodalmi
isk.	iskola <i>vagy</i> iskolai
jan.	januar
jel.	jelenet
jöv.	jövedelmi
jul.	julius
jun.	junius
K. <i>vagy</i> Kisf.	Kisfaludy
k.	kedves <i>vagy</i> királyi <i>vagy</i> komám-
Kd.	Kegyed
kedv.	kedves
kir.	királyi
költ.	költői
köv.	következő
Közl.	Közlöny
KSzZM <i>vagy</i> Kszmiklós	Kunszentmiklós
külf.	külföldi
l.	lap
legf.	legfelsőbb
legkegy.	legkegyelmesebb
lit.	literatura
m. <i>vagy</i> magy.	magyar
mart.	martius
Mélt.	méltóságos
mk.	a maga kezével
mlga	méltósága
MSziget	Máramarossziget
Mvásárhely	Marosvásárhely
n. <i>vagy</i> nemz.	nemzeti
NB.	nota bene (megjegyzendő, lat.)
nga	nagysága
Nkőrös	Nagykőrös
nov. <i>vagy</i> novemb.	november
N.Szalonta	Nagyszalonta
n.t.	nagytiszteletű
ny.	nyomtatott
nyilv.	nyilvános
nyomt.	nyomtatták
nyugd.	nyugdíj

oct.	october
olv.	olvasó
orsz. <i>vagy</i> országgy.	országgyűlési
oszt.	osztály
Öz.	özvegy
p.	pengő <i>vagy</i> posta
péld.	például
p.o.	példának okáért
poss.	possessor (birtokos, lat.)
prof.	professor
prot. <i>vagy</i> protest.	protestans
P sc	postscriptum (utóirat, lat.)
r.	rendes
r. cath.	római catholicus
sept.	september
seqq.	sequentes (és a következők, lat.)
Sh.	Shakespeare
sk.	saját kezével
sz.	szabad <i>vagy</i> szám <i>vagy</i> személy <i>vagy</i> szent
sz. <i>vagy</i> szolg.	szolgája
Szépír. <i>vagy</i> szépirod.	Szépirodalmi
szerk. <i>vagy</i> szerkesz.	szerkesztő
Szmiklós	Szentmiklós
szt	szent
szül.	született
t.	társaság <i>vagy</i> tisztelet- <i>vagy</i> tudományos
t. <i>vagy</i> tek. <i>vagy</i> tekint. <i>vagy</i> tettes <i>vagy</i> tk.	tekintetes
t. <i>vagy</i> tiszt.	tiszteletes <i>vagy</i> tisztelettel <i>vagy</i> tisztelt
Társ. <i>vagy</i> Tsság	Társaság
t. cz.	tisztelt czím(ü)
t.i.	tudniillik
tört.	történet
tsznagy	táborszernagy
tud. <i>vagy</i> tudom	tudományi <i>vagy</i> tudományos
Ui. <i>vagy</i> Ut.i.	utóirat
ú.m.	úgy mint
u. p. <i>vagy</i> utols. p.	utolsó posta
übers.	übersetzt (fordította, né.)
v.	<i>vagy</i> <i>vagy</i> verssor
vett.	vettem

A JEGYZETEK RÖVIDÍTÉSEI

Abafi 1884.	Abafi Lajos: <i>Arany János levelei Kazinczy Gáborhoz</i> . Figy 1884. 16. köt. 81–99.
Ádám–Joó 1896.	Ádám Gerzson–Joó Imre: <i>A nagy-kőrösi ev. ref. főgymnasium története</i> . Nagy-Kőrösön, 1896.
AJ	Arany János
AJÉ	<i>Arany János életéből</i> . Irta Ercsey Sándor. Gyulai Pál előszavával és Arany János hatvan levelével. Ráth Mór, Bp., é.n. [1883.]
AJLev	<i>Arany János leveleskönyve</i> . Válogatta, szerkesztette, a bevezetőt és mutatókat készítette Sáfrán Györgyi. Gondolat, Bp., 1982.
AJLI I–II.	<i>Arany János hátrahagyott iratai és levelezése III–IV. Levelezés. Arany János levelezése író-barátaival</i> . Kiad. Arany László, I–II. Ráth Mór. Bp., 1888–1889.
AJÖK	<i>Arany János összes költeményei I–II</i> . Kiad. Keresztury Dezső és Keresztury Mária. Szépirodalmi, Bp., 1967.
AJÖM I.	<i>Arany János összes művei I. Kisebb költemények</i> . S.a.r. Voinovich Géza. Akadémiai, Bp., 1951.
AJÖM II.	<i>Arany János összes művei II. Elbeszélő költemények. Az elveszett alkotmány. Toldi. Toldi estéje</i> . S.a.r. Voinovich Géza. Akadémiai, Bp., 1951.
AJÖM V.	<i>Arany János összes művei V. Toldi szerelme. A daliás idők első és második dolgozata</i> . S.a.r. Voinovich Géza. Akadémiai, Bp., 1953.
AJÖM VI.	<i>Arany János összes művei VI. Zsengék. Töredékek. Rögtonzések</i> . S.a.r. Voinovich Géza. Akadémiai, Bp., 1952.
AJÖM VII.	<i>Arany János összes művei</i> . Szerk. Keresztury Dezső. VII. <i>Drámafordítások 1. Shakespeare: A Szent-Iván éji álom. Hamlet, dán királyfi. János király</i> . S.a.r. Ruttkay Kálmán. Akadémiai, Bp., 1961.
AJÖM X.	<i>Arany János összes művei</i> . Szerk. Keresztury Dezső. X. <i>Prózai művek 1. Eredeti szépprózai művek. Szépprózai fordítások. Kisebb cikkek. Tanulmányok. Iskolai jegyzetek</i> . S.a.r. Keresztury Mária. Akadémiai, Bp., 1962.
AJÖM XI.	<i>Arany János összes művei</i> . Szerk. Keresztury Dezső. XI. <i>Prózai művek 2. 1860–1882</i> . S.a.r. Németh G. Béla. Akadémiai, Bp., 1968.

- AJÖM XII. *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztury Dezső. XII. *Prózai művek 3.* Glosszák, szerkesztői üzenetek, szerkesztői megjegyzések, előfizetői felhívások. S.a.r. Németh G. Béla. Akadémiai, Bp., 1963.
- AJÖM XIII. *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztury Dezső. XIII. *Hivatali iratok 1. Nagyszalonta – Nagykőrös – Budapest (1831–65).* S.a.r. Dánielisz Endre, Törös László, Gergely Pál. Akadémiai, Bp., 1966.
- AJÖM XIV. *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztury Dezső. XIV. *Hivatali iratok 2. Akadémiai évek (1859–77).* S.a.r. Gergely Pál. Akadémiai, Bp., 1966.
- AJÖM XV. *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztury Dezső. XV. *Levelezés I. Arany János levelezése (1828–1851).* S.a.r. Sáfrán Györgyi, Bisztray Gyula, Sándor István. Akadémiai, Bp., 1975.
- AJÖM XVI. *Arany János összes művei.* Szerk. Keresztury Dezső. XVI. *Levelezés II. Arany János levelezése (1852–1856).* S.a.r. Sáfrán Györgyi, Bisztray Gyula, Sándor István. Akadémiai, Bp., 1982.
- AJVM IV. *Arany János válogatott művei IV. Tanulmányok. Cikketek. Levelek.* Kiad. Barta János. Bp., 1953.
- AkÉrt
a. m.
ang.
AranyTársÉvk
Babay 1925.
BácskEll
Bajza–Schedel 1842.
Balázs 2002.
Baros 1911.
Baros 1925.
Barta 1987.
Bayer 1909.
Benkó 1897.
- Akadémiai Értesítő
annyi mint
angol
Arany Társaság Évkönyve. Nagykőrös
Babay József: *Arany János ismeretlen versei egy vörösmárványlapon – a vízivárosi temetőben.* V 1925. nov. 4. 5.
Bácskai Ellenőr
Kazinczy Ferencz' levelei Kis Jánoshoz I. Kiad. Bajza József és Schedel Ferencz. Budán, 1842.
Balázs Eszter Anna: *Arany János széljegyzetei Vida József Nemzeti koszorú című verseskötetében.* ItK 2002. 676–689.
Baros Gyula: *Arany János és Tisza Domokos.* Ur 1911. 274–281.
Baros Gyula: *Jókai és Arany.* ProtSz 1925. 65–76.
Barta János: *Arany János Széchenyi-ódája.* In *A pálya végén.* Szépirodalmi, Bp., 1987. 105–121.
Bayer József: *Shakespeare drámái hazánkban I–II.* Franklin, Bp., 1909.
Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön.* Nagy-Kőrös, 1897.

- Benkő 1943. Benkő László: *A Bánk bán egyik mellékforrása*, ItK 1943. 224–229.
- Berczeliné 1971. Berczeliné Monori Erzsébet: *Ismeretlen Arany- és Petőfi-kézirat az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményeiben*. OSzK Évk. 1968–1969. Bp., 1971. 231–238.
- Bessenyei 1892. Bessenyei Ferenc: *Arany Jánosnak kiadatlan levelei*. BpSz 1892. 71. köt. 123–136.
- Bessenyei 1999. Bessenyei György: *Időskori költemények*. S.a.r. Penke Olga. Balassi Kiadó, Bp., 1999.
- BH Budapesti Hírlap
- BKMÖL Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára
- BolM Bolond Miska
- BpSz Budapesti Szemle
- Czeizel 2001. Czeizel Endre: *Aki költő akar lenni, pokolra kell annak menni?* Bp., 2001.
- CsalKör Családi Kör
- CsalL Családi Lapok
- Császár 1914. Császár Ernő: *Arany János öt levele*. ItK 1914. 97–100.
- Csengery 1928. *Csengery Antal hátrahagyott iratai és feljegyzései*. Bevezető tanulmánnyal ellátta Br. Wlassics Gyula. Közzétette Dr. Csengery Lóránt. Bp., 1928.
- Csűrös 1907. Csűrös Ferenc: *Arany János ismeretlen öt levele*. VU 1907. 414–415.
- Dánielisz 1960. Dánielisz Endre: *Egy Arany-portré története*. IgSzó 1960. II. 766–770.
- Dánielisz 1984. Dánielisz Endre: *Három Arany-portré*. In *Arany-émlékek Nagyszalontán*. Kriterion, Bukarest, 1984. 71–82.
- Dánielisz 1992. Dánielisz Endre: „...Számos testvéreim előttem mind elhaltak”. In „Szülőhelyem, Szalonta...” *Tanulmányok, esszék Arany János köréből*. Nagykőrös, 1992. 13–19.
- Dánielisz 1998. Dánielisz Endre: *A szalontai iskolák története*. Nagyvárad, 1998.
- Dávidházi 1989. Dávidházi Péter: „Isten másodszületője.” *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Gondolat, Bp., 1989.
- Dávidházi 1992. Dávidházi Péter: *Hunyt mesterünk. Arany János kritikai öröksége*. Argumentum, Bp., 1992.
- Dávidházi 1995. Dávidházi Péter: „Izonyodnám enmagam előtt” (*Egy írói Oidipusz-komplexum drámája*). Holmi 1995. 350–365., 513–525.

- Dávidházi 1997. Dávidházi Péter: *Egy szerzői név kiválasztása a reformkorban (Franz Karl Joseph Schedeltől Toldy Ferencig)*. ItK 1997. 123–129.
- Dávidházi 2002. Dávidházi Péter: „*Sine ira et studio*”: Toldy Ferenc és a *tacitusi eszmény meghonosítása*. ItK 2002. 24–66.
- Db Délibáb
- Dcs Divatcsarnok
- DebrKözl Debreceni Közlöny
- Detrich 1936. Detrich Márta: *Kertbeny Károly élete és műfordítói munkássága*. Szeged, 1936.
- Dézsai 1906. Dézsai Lajos: *Arany levele a didaktikus költészetéről*. ItK 1906. 129–131.
- DRefKK Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár
- Egressy 1908. *Egressy Gábor és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz (1838–1865)*. Bp., 1908.
- ÉI Élet és irodalom
- EJLev* *Erdélyi János levelezése I–II*. S.a.r. T. Erdélyi Ilona. Akadémiai, Bp., 1960–1962.
- Ék Életképek
- Ell Ellenőr
- Endrődi–Kiss 1972. *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849*. Kiad. Endrődi Sándor; s.a.r. Benjámín László, Kiss József, Pataki Ferenc. Bp., 1972.
- EöJLev* Eötvös József: *Levelek*. S.a.r. Oltványi Ambrus. Magyar Helikon, Bp., 1976.
- Eötvös 1975. Eötvös József: *Arcképek és programok*. S.a.r. Fenyő István. Magyar Helikon, Bp., 1975.
- Erdélyi 1981. Erdélyi János: *Filozófiai és esztétikai írások*. S.a.r. T. Erdélyi Ilona. A jegyzeteket írta T. Erdélyi Ilona és Horkay László. Akadémiai, Bp., 1981.
- Erdélyi 1991. Erdélyi János: *Irodalmi tanulmányok és pályaképek*. S.a.r. és a jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona. Akadémiai, Bp., 1991.
- Erdélyi Zsuzsanna 1985. Erdélyi Zsuzsanna: *Arany János és Erdélyi János kapcsolata*. 2. AranyTársÉvk 1984–1985. 14–23.
- Esztegar 1903. Esztegar László: *Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz*. ItK 1903. 111–112.
- Esztegar 1904. Esztegar László: *Arany János levelei Abonyi Lajoshoz*. ItK 1904. 231–233.
- E T Erdélyi-tár

ev.	evangélikus
Fenyő 1997.	Fenyő István: <i>A centralisták</i> . Argumentum, Bp., 1997.
Figyelő	Figyelő
FL	Fővárosi Lapok
ford.	fordítása
fr.	francia
Fraknói 1917.	Fraknói Vilmos: <i>Zrinyi a költő tanulóévei</i> . BpSz 1917. 170. köt. 161–183.
Galgóczy 1896.	Galgóczy Károly: <i>Nagy-Kőrös város monographiája</i> . Pát- ria, Bp., 1896.
Geönczy 1978.	Geönczy József: <i>Arany János és Gönczy Pál barátsága</i> . ItK 1978. 207–209.
Gergely 1978.	Gergely Pál: „Félórával utóbb rendes taggá választott.” <i>Hogyan lett akadémikus Arany János</i> . MNemz 1978. dec. 15. 5.
Gergely 1979.	Gergely Pál: <i>Lomtári leletek, értékes levelek</i> . MNemz 1979. jan. 11. 4.
gör.	görög
Gyalui 1891.	Gyalui Farkas: <i>Arany János egy levele Szabó Károlyhoz</i> . BH 1891. jan. 19. 3.
Gyerbar	Gyermekbarát
Györe 1904.	Györe János: <i>Abonyi János levelei Abonyi Lajoshoz</i> . Abony 1904. okt. 16.
Györe 1914.	Györe János: <i>Abonyi Lajos pályája</i> . Máramarossziget 1914. 33–36.
GyőriKözl	Győri Közlöny
GyPLEv	<i>Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig</i> . S.a.r. Somogyi Sándor. Akadémiai, Bp., 1961.
GyPVM	<i>Gyulai Pál válogatott művei</i> . Kiad. Kovács Kálmán. Bp., 1989.
h.	helyettes
Haz	Hazánk
Hf	Hölgyfutár
Hirm	Hirmondó
Horváth 1956.	Horváth János: <i>Apró adat Arany Jánosról</i> . In <i>Tanulmá- nyok</i> . Akadémiai, Bp., 1956. 463–465.
Huszti 1931.	Huszti József: <i>Janus Pannonius</i> . Pécs, Janus Pannonius Tár- saság, 1931.
id.	ideiglenes
IgSzó	Igaz Szó

Imre 1996.	Imre László: <i>Műfajok létformája XIX. századi epikánkban</i> . Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.
Iőr	Irodalmi Őr
Irod tud	Irodalomtudomány
It	Irodalomtörténet
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
Iványi 1972.	Iványi Emma: <i>Arany János két levele házi orvosához</i> . OrvtK 1972. 211–214.
Je	Jelenkor
JMÖM 1895.	<i>Jókai Mór összes művei. XXXV. Az életből elvesve</i> . Bp., 1895. 233–240.
JMÖM 1968.	<i>Jókai Mór összes művei. Cikkek és beszédek 5. 1850–1860</i> . S.a.r. H. Törő Györgyi. Akadémiai, Bp., 1968.
JMÖM 1971.	<i>Jókai Mór összes művei. Drámák (1843–1860)</i> . S.a.r. Solt Andor. Akadémiai, Bp., 1971.
JMÖMI.	<i>Jókai Mór összes művei. Levelezése I.</i> S.a.r. Kulcsár Adorján. Akadémiai, Bp., 1971.
JMÖM II.	<i>Jókai Mór összes művei. Levelezése II.</i> S.a.r. Oltványi Ambrus. Akadémiai, Bp., 1975.
Jókai 1882.	Jókai Mór: <i>Mikor az embernek nincsen gondolatja. (Adalék az Arany-émlékekhez.)</i> Nemzet 1882. dec. 3. (reggel) 94. sz.
Jókai 1925.	<i>Naptár az 1925. esztendőre. A százéves Jókai élő emlékének szenteli Az Est Hármaskönyve</i> . Bp., 1925. 141–143.
Jónás 1899.	Jónás Károly: <i>Arany János levelezése</i> . AkÉrt 1899. 591–616., 659–671.
Jónás 1903.	Jónás Károly: <i>Arany János – Salamon Ferenchez</i> . ItK 1903. 94–98.
k.	körül
Kacziány 1905.	Kacziány Aladár: <i>Toldy levelezése Arannyal</i> . Haz 1905. aug. 13. 191. sz. mell. 2–3. (kivonat)
Katona 1983.	Katona József: <i>Bánk bán</i> . Kiad. Orosz László. Akadémiai, Bp., 1983.
KazLev	<i>Kazinczy Ferenc levelezése I–XXI.</i> S.a.r. Váczy János. MTA, Bp., 1890–1911.
Kecskés 1991.	Kecskés András: <i>A magyar verselméleti gondolkodás története. A kezdetektől 1898-ig</i> . Akadémiai, Bp., 1991.
Kéky 1942.	Kéky Lajos: <i>Vadnay Károly levelestárából</i> . I. ItK 1942. 41–63.
KépCsalL	Képes Családi Lapok

- Kerényi 1997. Kerényi Ferenc: *A körözölevéltől a szoboravatásig. A Petőfi-kultusz első korszaka, 1849–1862.* In *Kegyelet és irodalom.* Szerk. Kalla Zsuzsa. Bp., 1997. 130–143.
- Kerényi 2002. Kerényi Ferenc: *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867).* Bp., 2002.
- Kerényi 2003. Kerényi Ferenc: *Arany János-kéziratok, tanítványa hagyatékában.* ItK 2003. 91–95.
- Kerényi, kézirat Madách Imre: *Az ember tragédiája.* Szinoptikus kiadás. S.a.r. Kerényi Ferenc (kézirat)
- Keresztury 1967. Keresztury Dezső: „*S mi vagyok én...*”. *Arany János 1817–1856.* Szépirodalmi, Bp., 1967.
- Keresztury 1978. Keresztury Dezső: *Arany és a Magyar Tudományos Akadémia.* MTA I. OK 1978. 11–22.
- Keresztury 1987. Keresztury Dezső: „*Csak hangköre más*”. Szépirodalmi, Bp., 1987.
- KFÖM VV 2001. *Kölcsey Ferenc összes munkái. Versek és versfordítások.* S.a.r. Szabó G. Zoltán. Universitas, Bp., 2001.
- Király–Kovács 1983. Király Erzsébet–Kovács Sándor Iván: *Arany János Tassokötetének margójegyzetei.* In „*Adria tengernek fönnforgó habjai*” – *Tanulmányok Zrínyi és Itália kapcsolatairól.* Bp., 1983. 59–79., 238–261.
- KisfTÉ ÚjF A Kisfaludy Társaság Évlapjai. Új Folyam
- Kiss 1979. Kiss József: *A Petőfi-költemények kiadásának története 1850-től 1945-ig.* MKSz 1979. 43–61.
- Kiss–Kerényi 1992. Kiss József–Kerényi Ferenc: *Petőfi-adattár III. Petőfi-okmányok, függelék (családi adatok), pótlások az I. és II. kötethez.* Balassi Kiadó, Bp., 1992.
- Kk *Arany János kisebb költeményei.* Pest, 1856.
- Kkunság Kiskunság
- Klaniczay 1964. Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós.* Akadémiai, Bp., 1964.²
- Ko Koszorú
- Kodály–Gyulai 1952. Kodály Zoltán–Gyulai Ágost: *Arany János népdalgyűjteménye.* Akadémiai, Bp., 1952.
- Korompay 1998. Korompay H. János: *A „jellemzetes” irodalom jegyében. Az 1840-es évek irodalomkritikai gondolkodása.* Akadémiai–Universitas, Bp., 1998.
- Korompay 2002. Korompay H. János: *A „kegyeletes fiú” textológiája (Az Arany János-levelek kiadástörténetéhez).* In *A két Arany. Összehasonlító tanulmányok.* Szerk. Korompay H. János. Universitas, Bp., 2002. 174–199.
- Kort Kortárs

Kovács 1981.	Kovács Sándor Iván: <i>Arany János Ariosto-jegyzetei</i> . Kort 1981. 1639–1642.
Kovács 1993.	Kovács Sándor Iván: <i>Margójegyzetek Vida József „Nemzeti Koszorú című verseskönyvében (1860–1861)</i> . In <i>Arany János: „Tisztelt írótlárs!”</i> Kötetben még nem szereplő kritikai írások, glosszák. Kiad. Kovács Sándor Iván. Bp., 1993, 42–46.
KritL	Kritikai Lapok
Kt	Kézirattár
kül.	különösen
KváriKözl	Kolozsvári Közlöny
lat.	latin
ld.	lásd
Leblancné 1984.	<i>Madách Imre-dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban</i> . Összeáll. Leblancné Kelemen Mária. Salgótarján, 1984.
lev.	levelező
Lukinich 1926.	Lukinich Imre: <i>Arany János életéhez</i> . ItK 1926. 300–304.
MAÉ	Magyar Akadémiai Értesítő
Máramarossziget 1913.	<i>A máramarosszigeti helv. hitv. gymnasium értesítője. 1912/1913</i> . Máramarossziget 1913. 104–107.
Mészáros 1988.	Mészáros István: <i>Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiaja (996–1948)</i> . Bp., 1988.
MH	Magyar Hirlap
MIAET	Madách Imre: <i>Az ember tragédiája</i> . S.a.r. Tolnai Vilmos. Bp., 1923.
MÍL 1938.	<i>Magyar írók levelei (XV–XX. század)</i> . Összeállította Fábian István. Bp., 1938.
MIÖL	<i>Madách Imre összes levelei</i> . Kiad. és bevez. Staud Géza. I–II. Bp., 1942.
MIÖM	<i>Madách Imre összes művei</i> . Kiad. és bevez. Halász Gábor. I–II. Bp., 1942.
MIVM 1958.	<i>Madách Imre válogatott művei</i> . S.a.r. Sötér István. Bp., 1958.
MIVM 1989.	<i>Madách Imre válogatott művei</i> . Szerk. Horváth Károly és Kerényi Ferenc. Bp., 1989.
MKSz	Magyar Könyvszemle
ML	Madách: <i>Levelek</i> . Kiad. Kántor Lajos. Kriterion, Bukarest, 1982.
MNemz	Magyar Nemzet

MNI	Magyar Néplap
MNy	Magyar Nyelv
MNy _r	Magyar Nyelvőr
MNysz _{et}	Magyar Nyelvészet
MOL	Magyar Országos Levéltár
Molnár 1908.	Molnár László: <i>Egressy Gábor és kortársai. Levelek Egressy Gáborhoz (1838–1865)</i> . Bp., 1908.
Motz 1919–1921.	Motz Atanáz: <i>Arany János két kiadatlan levele Károly Sámuelhez</i> . ItK 1919–1921. 178–181.
MS	Magyar Sajtó
MST	<i>A magyar sajtó története</i> II/1–2. Szerk. Kosáry Domokos és Németh G. Béla. Akadémiai, Bp., 1985.
MSzinhL	Magyar Színházi Lap
MSzSz	Magyar Szépirodalmi Szemle
MTA Alm	Magyar Tudományos Akadémiai Almanach
MTA I. OK	A Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTud	Magyar Tudomány
MTudTársÉvk	A Magyar Tudós Társaság Évkönyve
Nagy 1881.a	Nagy Pál: <i>Tompa reliquiák</i> . I. RozsnyHir 1881. júl. 24. és Nbja 1881. júl. 29.
Nagy 1881.b	Nagy Pál: <i>Tompa reliquiák</i> . II. RozsnyHir 1881. júl. 31. 31. sz.
NAJM	Nagykőrösi Arany János Múzeum
Napk	Napkelet
Nbja	Nép barátja
né.	német
Négyesy 1907.	Négyesy László: <i>Arany János kiadatlan levele Tompa Mihályhoz</i> . BpSz 1907. 132. köt. 141–148.
Németh 1938.	Németh Sára: <i>Kolbenheyer Móric</i> . Bp., 1938.
Népb	Népbarát
Novák 1982.	Novák László: <i>Arany János és Nagykőrös</i> . In <i>Arany János-tanulmányok</i> . Szerk. Novák László. Nagykőrös, Arany János Múzeum, 1982. 85–134.
Novák 2002.	<i>Arany János és gyermekei Nagykőrösön</i> . In <i>A két Arany. Összehasonlító tanulmányok</i> . Szerk. Korompay H. János. Universitas, Bp., 2002. 22–38.
Növ	Nővilág
NSzAJM	A Nagyszalontai Arany János Múzeum
Nszava	Népszava

Nyilasy 1998.	Nyilasy Balázs: <i>Arany János</i> . Korona, Bp., 1998.
Nyilasy 2001.	Nyilasy Balázs: <i>A konzervatív-modern költő. Arany János verses epikája</i> . Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2001.
NyItudK	Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények
Nyt	Nyelvészet
Nyug	Nyugat
OEK	Országos Evangélikus Könyvtár
ol.	olasz
Olti 1906.	Olti Mózes: <i>Közigazgatás</i> . In <i>Nagyszalonta (1606–1906)</i> . Szerk. Móczár József. Nagyszalonta, 1906. 77–97.
Orosz 1990.	Orosz László: <i>Kecskemét irodalmi öröksége</i> . Kecskemét, 1990.
OrvHetil	Orvosi Hetilap
OrvtK	Orvostörténeti Közlemények
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
ÓK	<i>Arany János összes költeményei</i> , I–VI. Pest, 1867.
P.	Pesti
Pál 1986.	Pál Endre: <i>Arany János betegségei</i> . It 1986. 316–337.
Perényi 1934.	Perényi József: <i>Szemere Miklós irodalmi hagyatékából</i> . ItK 1934. 72–83., 152–165., 266–278., 378–386.
PH	Pesti Hirlap
P. I. 1882.	P. I.: <i>Arany János két levele</i> . KváriKözl 1882. dec. 3. 773–774., dec. 5. 777–778.
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PN	Pesti Napló
Porkoláb 1999.	Porkoláb Tibor: „ <i>Felette szűrős koszorú</i> ”. <i>Tompa Mihály pályanyertes Kazinczy-ódájának „compromittáltatása</i> ”. Irodtud 1999/1. 42–56.
Porkoláb 2001.	<i>Szentpéteri üres fészek. Lévy József naplója</i> . Szerk. Porkoláb Tibor. I–II. Miskolc, 2001.
Praznovszky 1984.	Praznovszky Mihály: <i>Madách és Nógrád a reformkorban</i> . Salgótarján, 1984.
prot.	protestáns
ProtEgyhIskLap	Protestáns Egyházi s Iskolai Lapok
ProtSz	Protestáns Szemle
PSÖM III.	<i>Petőfi Sándor összes művei</i> . Szerk. Kerényi Ferenc. III. <i>Petőfi összes költeményei (1844. szeptember–1845. július)</i> . S.a.r. †Kiss József, Kerényi Ferenc, †Martinkó András, Ratzky Rita, Szabó G. Zoltán. Akadémiai, Bp., 1997.

- PSÖM V. *Petőfi Sándor összes művei V. Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások.* S.a.r. V. Nyilassy Vilma és Kiss József. Akadémiai, Bp., 1956.
- Pulszky 1914. *Pulszky Ferenc kisebb dolgozatai.* Kiad. Dr. Lábán Antal. Bp., 1914.
- r. 1908. r. [Bayer József]: *Tomori Anasztáz levele Arany Jánoshoz a Shakespeare-fordítás ügyében.* Magyar Shakespeare Társ. I. 1908. 229–231.
- Rakodczay 1911. Rakodczay Pál: *Egressy Gábor és kora.* Bp., 1911.
- RddM Revue des deux Mondes
- ref. református
- RGy SzT Ráday Gyűjtemény, Szemere-tár
- Rolla 1944. Rolla Margit: *Arany estéje.* Bp., 1944.
- Rozvány 1889. Rozvány György: *Nagy-Szalonta történelme II–III.* Nagy-Szalonta 1889. (Reprint: Nagyvárad, 2001)
- RozsnyóH Rozsnyói Híradó
- Salamon 1889. Salamon Ferenc: *Irodalmi tanulmányok.* I–II. Bp., 1889.
- Sáfrán 1960. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet.* Akadémiai, Bp., 1960.
- Sáfrán 1961. S. Gy. [Sáfrán Györgyi]: „Rákóczi kesergője” *Arany és Kodály gyűjtésében.* ÉI 1961. febr. 17. 4.
- Sáfrán 1982. Sáfrán Györgyi: *Arany János Nagykőrösön – levelezése tükrében.* In *Arany János-tanulmányok.* Szerk. Novák László. Nagykőrös, Arany János Múzeum, 1982. 135–202.
- Scheiber 1954. Scheiber Sándor: *Arany János és Gyulai Pál közös bírálata.* ItK 1954. 245–248.
- Scheiber 1965. Scheiber Sándor: *Arany János-levelek.* ItK 1965. 471–473.
- Scheiber 1973. Scheiber Sándor: *Arany János leveleiből.* MTud 1973. 257–259.
- Scheiber 1977. Scheiber Sándor: *Arany János levele Lauka Gusztávhoz.* MTud 1977. 868.
- Schöpflin 1938. Schöpflin Aladár: *Arany János és kiadói.* Tük 1938. I. 86–89.
- SF Sárospataki Füzetek
- Smidt 1962. Smidt Lajos: *Arany János levele.* VasiSz 1962. I. 88–90.
- SpFüz Sárospataki Füzetek
- Staud 1965. Staud Géza: *A Nemzeti Színház műsora.* In *A Nemzeti Színház.* Szerk. Székely György. Gondolat, Bp., 1965.

- Sümegei 1979. Sümegei György: *Katona József múlt századi arcképei*. In Cumania VI. Szerk. Orosz László. Kecskemét, 1979. 119–136.
- sz. szám
- Szabad 1967. Szabad György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–61)*. Akadémiai, Bp., 1967.
- Szabadi 1955. Szabadi Sándor: *Adalékok a kecskeméti levéltárakból Arany János nagykőrösi működéséhez*. Kkunság 1955. 25–29.
- Szabadi 1957. Szabadi Sándor: *Arany János nagykőrösi működéséről*. It 1957. 276–284.
- Szabó 1959. Szabó T. Attila: *Arany-levelek és Arany-vonatkozások Szabó Károly levelezésében*. NyItudK 1959. 99–103.
- Szász 1927. Szász Károly: *Régi írások (Székács József leveleiből)*. BH 1927. nov. 22. 1–2.
- Szász 1930. Szász Károly: *Egy ismeretlen Shakespeare-fordító*. It 1930. 93–95.
- SzBLev *Szemere Bertalan leveleskönyve (1849–1865)*. Kiad. Albert Gábor. Balassi, Bp., 1999.
- SzegHiradó Szegedi Hiradó
- Szemere 1882. *Szemere Miklós összegyűjtött munkái*. Bp., 1882. I–III.
- Szemere 1890. *Dalverseny és magyarázat*. In *Szemerei Szemere Pál munkái*. Szerk. Szvorényi József. Bp., 1890. II. 5–156.
- Szendrey 1917.a Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranynek Ercseyhez írt leveleiből*. It 1917. 465–468.
- Szendrey 1917.b Szendrey Zsigmond: *Jó idő malma*. MNy 1917. 244–245.
- Szentpétery 1923. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. Kiad. Szentpétery Imre. MTA, Bp., 1923. I. 121–122. 367. sz.
- SzépirodKözl Szépirodalmi Közlöny
- SzF Szépirodalmi Figyelő
- Szilágyi 2001. Szilágyi Márton: *Lisznyai Kálmán. Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai*. Argumentum, Bp., 2001.
- szül. született
- Tanár 1942. Tanár: *Hogyan tanította Arany János a magyar irodalmat?* Nszava 1942. febr. 8. 31. sz. 14.
- Tarjányi, kézirat Tarjányi Eszter: *Irodalmi viaskodások. Arany János és az 1850-es évek költői csoportosulásai (kézirat)*
- T. Erdélyi 1985. T. Erdélyi Ilona: *Arany János és Erdélyi János kapcsolata*. 1. AranyTársÉvk 1984–1985. 5–13.

TMLev I–II.	<i>Tompa Mihály levelezése</i> I–II. S.a.r. Bisztray Gyula. Akadémiai, Bp., 1964.
TMVM	<i>Tompa Mihály válogatott művei.</i> Kiad. Bisztray Gyula. Bp., 1961.
Török 1931.	Török Sophie: <i>Emlékezés egy régi írónőre.</i> Nyug 1931. I. 466–469.
Törös 1978.	Törös László: <i>Arany János Nagykőrösön.</i> Nagykőrös, 1978.
Tük	Tükör
Új 2002.	Új Imre Attila: <i>A Koszorú megszűnésének okai és körülményei.</i> In <i>A két Arany. Összehasonlító tanulmányok.</i> Szerk. Korompay H. János. Universitas, Bp., 2002. 50–66.
UjNemz	Uj Nemzedék
ÚMM	Új Magyar Muzeum
unit.	unitárius
Ur	Uránia
V	Világ
v.	von
Várdai 1909.	Várdai Béla: <i>Arany János költői hagyatékához.</i> BpSz 1909. 138. köt. 261–267.
VasiSz	Vasi Szemle
Vértes 1951.	Vértes O. Augusztá: <i>Arany csonkán ismert „egyetlen epistolájának” teljes változata.</i> It 1951. 230–231.
Vértes 1970.	Vértes O. Augusztá: <i>Arany János még mindig csonkán ismert „egyetlen epistolájáról”.</i> ItK 1970. 83–87.
Vincze 1882.	Vincze Viktor: <i>Arany János egy levele.</i> FL 1882. nov. 5. 254. sz. 1583.
Viski 1914.	Viski Károly: <i>A szalontai nép nyelvéből.</i> MNyr 1914. 126–132., 212–218., 263–266.
VJVM	<i>Vajda János válogatott művei.</i> Kiad. Németh G. Béla. Szépirodalmi, Bp., 1988.
vm.	vármegye
VMás	<i>Arany János leveleiből Voinovich Géza másolatai.</i> MTAK Kt Ms 5/38–85.
VMÖMI.	<i>Vörösmarty Mihály összes művei.</i> Szerk. Horváth Károly és Tóth Dezső. I. <i>Kisebb költemények.</i> S.a.r. Horváth Károly. Akadémiai, Bp., 1960.
Voinovich 1929.	Voinovich Géza: <i>Arany János életrajza</i> I. Bp., 1929.
Voinovich 1931.	Voinovich Géza: <i>Arany János életrajza</i> II. Bp., 1931.
Voinovich 1938.	Voinovich Géza: <i>Arany János életrajza</i> III. Bp., 1938.

Voinovich I–VI.

Arany János Összes Művei Ráth-féle kiadásában nem közölt levelek. 1844–1882. Voinovich Géza által készítettetett másolatok (6 füzet). MTAK Kt Ms 3/1–6.

vsz.

versszak

VU

Vasárnapi Ujság

ZenL

Zenészet Lapok

MÉRTÉKEGYSÉGEK ÉS PÉNZNEMEK

1 akó =	60 itce
a. vagy austr.(iai) vagy o.(sztrák) é.(rtékű) vagy új ft – 1857-ben született egyezmény alapján 1858-tól Ausztria és Magyarország hivatalos valutája, amely 21:20 arányban állt a régi (konvenció) forinttal. 100 régi ft = 105 osztrák értékű ft	
1 cseber =	100 itce
1 font =	0,56 kg
ft –	forint
1 itce =	kb. $\frac{3}{4}$ liter
köböl –	koronként és helyenként változik: 1 köböl = 62, 94, 125 liter
kr vagy + –	krajcár
1 meszely =	kb. 0,35 liter
1 mérföld =	8354 m (magyar mérföld)
mérő –	koronként és helyenként változik: 1 mérő = 62, 94, 125 liter
1 nehezék =	$\frac{1}{4}$ lat = 4,375 g
1 poltura =	1 garas = 3 kr
pfnt –	pengőforint vagy konvenció ft, amelyet 1740-ben vezettek be; 1 pfnt = 60 kr
új krajcár –	1 osztrák értékű ft = 100 új krajcár
vft –	váltóforint: 1811-ben kibocsátott papírpénz; 2,5 váltóforint = 1 konvenció ft
1 véka =	kb. 31 liter

NÉV- ÉS CÍMMUTATÓ

A név- és címmutató tartalmazza a kötet leveleiben és jegyzetanyagában előforduló személyneveket és Arany János-műveket, utóbbiakba beleértve a műfordításokat és tanulmányokat is. Nem vettük fel a mitológiai alakokat, a történelmi személyeket viszont igen, akkor is, ha csak a róluk szóló műveket említik.

A magánlevelek természetéből adódóan fontosnak tartottuk felvenni a csak rokoni viszonylatban vagy keresztnéven, esetleg beceneven említett személyeket is (nóm, leányom, Laci stb.), kivéve, ha csak a levelet záró üdvözlőformulában szerepelnek.

A levelekben való előfordulásra utaló oldalszámokat antikvából, a jegyzetekben lévőket kurzívából szedtük. Félkövér kurzív szám jelzi azt a jegyzetbeli előfordulást, ahol az illetőről részletesebb ismertetést és/vagy biográfiai adatot is közlünk. Az Arany János-művek címét is kurzívából szedtük.

A bujdosó 698
A dalnok bújja 663, 676
A fülemile 918
A honvéd özvegye 759
A jószágos özvegynék 828
A köpenyeg (Beszély az orosz életből Gogol Miklós után) 539, 969, 998
A lacikonyha 667
A magyar irodalom története rövid kivonatban 799, 805
A magyar nemzeti vers-idomról 18, 244, 668, 696, 729, 780, 793, 875
A magyar népdal az irodalomban 626, 1015
A nagyidai cigányok 898, 899
A poloska 219, 779, 886
A pusztai fűz 676
A rab gólya 32, 676, 918
A szegény gazdagok [Bírálat Jókai Mór regényéről] 526, 957, 961, 962
A szegény jobbágy 775
A szöveg-moly (In: Tücsök és bogár a magyar nyelv köréből 16.) 678
A tetétleni halmon 918
A tudós macskája 20, 668, 918
A varró leányok 918
A vén gulyás temetése 918
A Zrinyiász népies kidolgozása 373, 383, 860, 864
Abafi (Aigner) Lajos 524, 922, 944, **961**, 985, 1054
Abonyi Lajos (Márton Ferenc) 470, 551, **927**, 975, 1057, 1058
Ábrai Károly 454, **913**, 925, 929
Acquaviva, Claudio 905
Ács Bagosi lásd Bagosi Mihály
Ács Zsigmond 245, 246, 248, 250, 256, **794**, 795, 796, 855

Ádám András 561, 635, 991, 992
Ádám Gerzson 1000, 1054
Ágnes asszony 676, 754, 918
Agricola, Julius 837
Aigner Lajos lásd Abafi (Aigner) Lajos
Albert Gábor 1065
Albrecht, főherceg 231, 784
Alkaiosz 951
Almási Balogh Pál 43, 63, 229, 573, **682**, 800
Almási Balogh Sámuel 229, **783**
Almási Balogh Sámuel, ifj. 229, 230
Almási Balogh Tihamér 10, 11, 268, **663**, 666, 672, 680, 807–809
Amade László 974
Anakreón 542, **970**
Andersen, Hans Christian 760, 763
András, II. lásd Endre, II., magyar király
Andrássy Aladár, gr. 591, **1002**
Apellés 748, 945
Arago, François 945
Arany György 163, **753**
Arany Györgyné Megyeri Sára 163, **753**
Arany Jánosné Ercsey Julianna 9, 17, 35, 38, 41, 66, 92, 104, 105, 111, 131, 139,
208, 209, 223, 233, 241, 242, 251, 268, 273, 274, 295, 307, 310, 316, 345, 349,
352, 353, 368, 406, 472, 515, 523, 547, 573, 582, 583, **661**, 682, 703, 708, 760,
806, 851
Arany Julianna 9, 12, 16, 21, 24, 25, 27–30, 32, 35, 37, 38, 41, 42, 47, 48, 51, 52,
68, 77, 92, 104, 105, 118, 131, 139, 141, 154, 157, 162, 165, 172, 182, 188, 193,
198, 203, 204, 212, 222, 229, 233, 241, 242, 253, 267, 274, 276, 295, 299, 303,
310, 311, 313, 314, 316, 318, 336, 343, 345, 352, 354, 356, 360, 368, 369, 373,
374, 377, 379, 381, 383, 402, 453, 454, 468, 471, 473, 489, 507, 523, 561, 563,
564, 573, 583, 649, **661**, 664, 666, 693, 696, 698, 709, 717, 718, 728, 757, 770,
773, 781, 782, 803, 809, 810, 831, 843, 844, 850, 855, 860–863, 873, 913, 914,
951, 982, 992
Arany László 9, 11, 25, 30, 32, 35, 38, 41, 45, 52, 68, 81, 89, 92, 105, 122, 124,
126, 131, 139, 141, 151, 155, 162, 182, 184, 188, 193, 198, 212, 222, 226, 229,
233, 239, 241, 242, 253, 267, 295, 303, 306, 310, 316, 318, 329, 331, 336, 345,
352, 368, 397, 401, 411, 421, 423, 431, 468, 477, 507, 522, 523, 561, 567, 573,
574, 583, 627, 635, 636, 650, 655, 658, **661**, 663, 667, 669, 670, 673, 675–678,
682, 693, 694, 696, 697, 702, 706, 710, 712, 714, 717–724, 726, 728, 730, 732,
734–736, 741, 746, 748–751, 753–760, 762, 763, 765, 767, 768, 770, 771, 773,
774, 777, 778, 781–783, 785, 793–796, 798, 799, 801, 802, 805, 807–811, 814,

815, 819, 820, 822, 824, 826, 828–830, 832, 833, 835–839, 841–845, 847, 848, 850, 854, 856–858, 860–865, 867–870, 872, 874, 876, 885–889, 897, 901–909, 912–915, 921, 923–940, 942–945, 947, 949, 951–956, 958–966, 968–973, 975–979, 981–989, 991, --993, 995–1005, 1008, 1009, 1013, 1014, 1017–1021

Ariosto, Lodovico 58, 60, 94, 95, 97, 99, 205, **700**, 701, 715, 716, 718, 731, 773, 1061

Ariostóból [Orlando furioso-fordítástöredék] 718

Arisztotelész 1009

Atádi (Golub) Vilmos 93, **715**

Atyusz, bán (Vázsony nemzetségbeli) 823

Augustus Octavianus, római császár 955

Augusz Antal 774

Az elveszett alkotmány 14, 665, 967

Az özvegy lakása 797

Az új görög dalnok (ford. Byron Don Juanjából) 338, 343, 352, 356, 839, 842, 850

Az új magyar költő 886

Az utolsó magyar 205, 773

Babay József 786, 1055

Babits Mihály 875

Babos Pál 281, 468, 473, **813**, 814, 925, 926, 929

Bach, Alexander 35, **678**, 742

Bacillus (Bachyllus, Bakkhülidész) 955

Baensch, W., könyvkiadó 920

Bagosi Mihály 163, **753**

Bajó János 327, **835**

Bajza Jenő 357, **851**

Bajza József 296, 357, 796, 805, **821**, 851, 1019, 1055

Bajza Lenke 760

Bakos Ambrus, ifj. 588, **991**, 999

Balassi Bálint 778

Balássy Ferenc 846

Balázs Eszter Anna 952, 1055

Balla Gergely 737

Ballada az elűzött és visszatért grófról (ford. Goethe után) 176, 179, 728, 759, 761, 763, 773

Ballagi Károly 188, 189, 281, **765**, 951

Ballagi Mór 24, 100, 339, 447, 627, **670**, 719, 734, 800, 840, 1016

Balog Imre 327, **835**

Balog Lina 244

Balog Mihály 27, 41, 82, **672**

Balogh Imre 43, **682**
Balogh János 151, 708, **747**
Balogh Pál lásd Almási Balogh Pál
Balogh Péter 466, 469, 528, 682, **738**, 923, 926
Balogh Zoltán 792
Balzac, Honoré de 772
Balzsamcsepp 735, 781
Bánfi Dénes 283, **815**, 842
Bánk, udvarispán [Bór-Kalán nemzetségbeli] 823
Barabás Miklós 7, 26, 33, 39, 137, 316, **658**, 667, 668, 671, 677, 682, 699, 707,
709, 747, 831
Baráth Ferenc 571, 868, **991**
Barczafalvi Szabó Dávid 998
Baronyai József 200, **771**
Baros Gyula 737, 886, 1055
Barta János 656, 869, 1055
Bartal György 941
Bartók Gábor 986
Báthory család 765
Báthory Gábor 157, 189, 357, 396, 399, 402, **750**, 831, 851, 870, 887
Báthory Gábor, ifj. 757, 831, 844, 873
Batthyány Géza, gr. 537, **967**
Baumgärtner, könyvkiadó 795
Bayard, Jean-François-Alfred **988**
Bayer József 793, 1055, 1064
Becskereki Márton lásd Csillag Márton
Bede Anna 811, 875
Beimel, nyomdász 775
Béla, III., magyar király 830
Benedek Elek 931
Benedek Lajos 409, **875**
Beniczky Jenőné gr. Keglevich Stefánia 562, **983**
Benkó Imre 680, 741, 823, 830, 951, 1055
Benkó Dániel és családja 379, **862**
Benkó László 813, 1056
Bentheim, M., birodalmi gróf 459, 917
Beöthy Zsolt 754
Béranger, Pierre-Jean de 235, 261, **785**
Béranger halálakor 715
Berczeliné Monori Erzsébet 874, 1056
Bérczy Károly 254, 258, 259, 261, 351, 793, **799**, 801, 802, 857

Beretvás Éva lásd Patay Sámuelné
Bernardin de Saint-Pierre, Jacques Henri 794
Bersek József 721
Bersek Józsefné lásd Rozvány Erzsébet
Berzsenyi Dániel 240, 534, 772, **792**, 873, 966, 1001, 1011
Bessenyei Anna 423, **890**
Bessenyei Ferenc 677, 723, 774, 853, 1056
Bessenyei György, testőríró 423, **890**, 893
Bessenyei György, irodalomtörténész 890, 1056
Besze János 352, **847**
Bethlen Géza, gr. 137, **740**
Bethlen János, gr. 740
Bethlen Jánosné Teleki Zsófia, gr.-né 740
Bethlen Kata 833
Bethlen Miklós 832
Bevezetés [a magyar olvasókönyvhöz] 737
Bezerédj István **828**
Bezerédj Istvánné 311, 491, 514, 742, **828**, 941, 948, 955
Bezerédj László 941
Bibó Antónia lásd Szász Károlyné
Bibó Dénes 280, **814**
Bisztray Gyula 652, 656, 658, 721, 840, 928, 1055
Boccaccio, Giovanni 228, **783**
Bodenstadt, Friedrich 919, 920
Böldyné Márkus Rozália 656
Boethius, Anicius Manlius Severinus 822
Bokor János 890
Bónis Barnabás 104, **721**
Bónis Barnabásné Pogány Karolina 104, **721**, 746
Bor vitéz 676, 918
Borostyán S. 853
Bors Károly 562, **983**
Borzsák István 837
Bozzai Pál 581, 599, **996**, 1005
Böhm Ferencné Baranyi Júlia 67
Bökényi János 852
Brassai Sámuel 11, 118, 136, 142, 150, 163, 190, 250, 318, 439, 464, 474, 482,
492, 498–500, 502, 504, 526, 528, 529, 531, 532, 540, 548, 578, 585, 597, 623,
625, 627, 635, 637, **663**, 730, 734, 760, 831, 906, 923, 930, 935, 936, 942, 945–
949, 962–965, 969, 974, 994, 998, 1000, 1004, 1014–1016, 1020, 1021
Brockhaus, Friedrich Arnold 917, 919, 920

Buda halála 875
 Budenz József 1001
 Bugát Pál 800
 Bujdosó Sára 163, **753**
Bulcsú Károly költeményei 517, 526, 962
 Bulcsú (Paltsó) Károly 212, 517, 526, **776**, 853, 957, 962
 Bulyovszky Gyula 961
 Burger Zsigmond 990
 Burns, Robert 232, 234, 235, **784**, 785
 Byron, Lord (George Gordon) 352, 356, **839**, 842, 850

Cato, Marcus Porcius 677
 Cicero, Marcus Tullius 596, 748, 769, **1003**
 Cavour, Camillo Bensodi 829
 Cletus, kancellár és egri prépost 823
 Collier, John Payne 249, **796**
 Collins, William Wilkie 936
 Cooper, James Fenimore **821**
 Czanyuga József 669
 Czeizel Endre 662, 1056
 Czelder Márton 232, 235, **785**
 Czélkuti-Zulich Rudolf 681, 791
 Czira Kovács Lajos 400, 871, **872**, 873
 Czuczor Gergely 136, 250, **739**, 800, 920, 929, 1003, 1006

Csaba királyfi (I. dolg.) Előhang 716, 731
Csaba-trilógia 705, 747
 Csajághy Laura 674
 Csáky György 42, 359, 360–362, **682**, 708, 852, 854
 Csáky László, gr. 674
 Csáky Tivadar, gr. 674
 Csákyné, gr.-né 29, **674**, 676
Családi kör 676, 918
 Csapó Kálmán 986
 Császár Ernő 779, 943, 1056
 Császár Ferenc 16, 21, 136, 664, **667**, 668, 1023
 Csengery Antal 9, 12, 24, 29, 32, 47, 48, 51–53, 77, 87, 89, 99, 118–120, 130, 131, 137, 167, 169, 170, 172, 176, 179, 185, 186, 190, 227, 248–250, 254–257, 262, 284, 301, 309–311, 316, 344, 345, 351, 354, 356, 360, 363, 365, 367, 372, 375, 378–380, 391, 392, 398, 410, 412, 414–416, 420, 424, 425, 433, 438, 441, 444,

445, 465, 468, 492, 493, 499, 524, 525, 537, 558, 571, 616, 632, **660**, 661, 673, 676, 680, 693, 694, 700, 703, 706, 709, 712, 713, 719, 727, 728, 734, 737, 741, 754–759, 761, 763, 764, 783, 800, 801, 803–805, 828, 831, 843, 844, 850, 850, 855–858, 860–864, 868, 869, 871, 874, 876, 885, 886, 889, 897, 901–911, 923, 929, 930, 934, 941, 946, 961, 962, 967, 968, 979, 993, 1003, 1006, 1007, 1022, 1056

Csengery Antal, id. 718
Csengery Antalné König Róza 11, 12, 16, 52, 53, 71, **663**, 664
Csengery család 992
Csengery Géza 718
Csengery Imre 718, 967, 968
Csengery János 700
Csengery Leona 377, 379, 381, **861**, 862, 863
Csengery Lóránt 186, 411, 414, 426, 718, **763**, 827, 856, 862, 1056
Csernyi, pénztárnok 27, 672
Csernyus, helytartósági tanácsos 910
Csery Péter 278, 287, **813**, 817
Csillag Márton 279, 287, 297, 412, 413, 421, **813**, 817, 825, 876, 889
Csokonai Vitéz Mihály 388, **803**, 857, 864, 910, 936
Csoma Borbála lásd Szemere Pálné
Csomor János 746
Csürös Ferenc 743, 1056

Daliás idők 96, 191, 706, 767, 924
Damoklész 748
Daniele da Volterra (Daniel Ricciarelli) 816
Danielik János 8, **660**
Dánielisz Endre 652, 658, 672, 680, 682, 698, 707, 709, 792, 834, 1055, 1056
Dante Alighieri 59, 600, **701**, 875, 918
Dante-fordítás [„A pokol” első 6 sora] in: A magyar nemzeti versidomról 875
Darányi Ignác 86, 112, 113, 128, 134, 135, **712**, 724, 735
Darányi Ignác, ifj. 135, **738**
Darnay Kálmán 922, 985
Darvas Pál 52, 121, 541, 546, 554, 583, **696**, 730, 838, 960, 970, 972, 973, 975, 977
Dávid Géza 656
Dávidházi Péter 658, 706, 793, 831, 947, 1056
Dayka Gábor 13, **665**
Deák Ferenc 31, 38, 169–172, 174, 186, 198, 212, 311, 353, 365, 366, 375, 377, 410, 412, 477, 653, 674, **675**, 680, 756, 757, 770, 776, 778, 780, 781, 800, 827, 857, 861, 941, 960
Deák József 189, 225, 447, 680, **765**, 909

Deáky Zsigmond 856
 Decsi János 735
 Delius, Nikolaus 246, 248, 487, **794**, 796, 939
 Démoszthenész 73, 708
 Dessewffy Emil, gr. 240, 258, 259, 345, 351, **791**, 800, 801, 803, 863, 868
 Detrich Márta 920, 1057
 Devecseri Gábor 705, 747, 767, 863, 871
 Dézsi Lajos 698, 1057
 Dienes Lajos 792
 Diogenész 591, **1001**
 Dionysius (Dionüsziosz), id. 748
 Dionysius Cato 195, **769**
 Diószeghy Károly 233
 „*Disznairól hajdanonta...*” 33, 677
 Dobos Dániel 792
 Dobos Lajos 136, **739**
 Dobsa Lajos **818**
 Donatus Aelius 700, 956
 Doppler Ferenc 11, 53, **664**
 Doppler fivérek 53, 669
 Dózsa Dániel 145, 475, **744**, 766, 799, 931
Dózsa Dániel: Zandírhám [Bírálat] 766, 799
 Dömötör János 455, 456, **914**
 Dudumi, Demeter 459, 917, **920**
 Dugonics András 487, **939**
 Dumas, Alexandre, id. 635, 794, **1020**
 Dunaiszky László 976
 Dux Adolf 459, 482, 843, **844**, 917, 920, 936

Édua 967
 Edvi Illés Pál 673
 Edward, III. (Windsor), angol király 710
 Eggenberger Ferdinánd 210, **775**
 Eggenberger József 775
 Egressy Gábor 115, 373, 403, 414, 419, 472, 477, 572, 583, 633, 725, **726**, 825,
 830, 860, 869, 873, 874, 885, 928, 933, 991, 997, 1057, 1062, 1064
 Egressy Sámuel 23, 39, 53–55, 669, **681**, 697, 706, 791
 Eisenfels Rudolf 897
Elesett a Rigó lovam patkója 39, 670, 681
 Eliot, George [Mary Ann Evans] 945

Emich Gusztáv 145, 146, 178, 179, 231, 424, 546, 550, 695, 731, **743**, 744, 745,
760, 761, 784, 856, 897, 957, 968, 975, 1010, 1013, 1019
Emléklapra 918
Emödy Dániel 664, 1023
Endre, II., magyar király 23, 823
Endrödi Sándor 731, 1057
Engel, könyvkiadó 947
Engel, Johann Christian von 353, **848**
Engel József 857
Enyedi Miklós 808
Eötvös család 992
Eötvös József 116, 118, 119, 137, 293, 294, 344, 351, 365, 373, 412, 416, 562, 584,
616, 653, **727**, 742, 783, 800, 819, 843, 844, 857, 859, 868, 876, 886, 906, 929,
968, 997, 1006, 1057
Episztola Petőfihez 762
Erasmus, Desiderius (Rotterdami Erasmus) 751
Ercsey Dánielné 329
Ercsey Ilona 82, 326, **672**, 711
Ercsey János 57, 66, 67, 74, 77, 83, 138, 149, 241, 242, 327, **699**, 703, 704, 709,
740, 747, 792
Ercsey Károly 74, 108, 243, 298, **708**, 723, 752, 792, 821
Ercsey Lajos 28, 43, 74, 139, 147, 239, 318, 326, **672**, 791
Ercsey Lajos, id. 329
Ercsey Sándor 7, 25, 28, 37, 41, 43, 56, 57, 66, 73, 74, 81, 83, 89, 107, 138, 139,
146, 147, 149, 151, 162, 206, 218, 219, 226, 239, 242, 263, 264, 298, 299, 308,
309, 315, 325, 329, 354, 355, 358, 359, 361, 413, 414, 420, 518, 523, 626, 628,
655, 658, 659, 661, 668, 670, **671**, 672, 677, 679–683, 698, 699, 703, 707–711,
713, 715, 721–723, 726, 734, 737, 740, 741, 744–747, 752, 772–775, 778, 780–
782, 790–793, 797, 802, 805, 806, 808, 813, 817, 821, 822, 825, 827, 830, 831,
834–836, 840, 844, 848, 849, 851–854, 857, 873, 885, 888, 889, 906, 941, 947,
950, 957, 958, 960, 963, 967, 980, 1015, 1022, 1054, 1065
Ercsey Sándorné Nagy Karolina 37, 56, 75, 76, 82, 147, 226, **680**, 698, 699, 746,
774, 874
Ercsey Vilma 74, 139, 326, **708**, 774
Ercsey Zsigmond 330
Erdélyi Ilona, T. 655, 656 912, 1057, 1065
Erdélyi János 52, 63, 64, 122, 123, 125–127, 213, 214, 222, 243, 452, 460, 462,
477, 479, 480, 482, 515, 525, 597, 627, 655, 656, 676, **696**, 697, 702, 703, 731–
733, 737, 742, 776, 800, 903, 912, 920, 925, 935, 961, 962, 993, 1004, 1016,
1057, 1065
Erdélyi Zsuzsanna 912, 1057

Érdy János 800
Erkel Ferenc 53, 669
Ernst Lajos 885, 958, 979
Ernst, koburgi herceg 459, 917
Erzsébet, Árpádházi, Szent 23, 669
Erzsébet, Wittelsbach, osztrák császárné, magyar királyné 919
Eschenburg, Johann Joachim 905
Esser Károly 126
Esztegar László 874, 1057

Fábián Gábor 800
Fábián István 1061
Fabius Pictor, Quintus 701
Fabris, Antonio 832
Farkas Balázs 418, 428, 446, 901
Farkas Elek 188, 271, 765, 808
Fáy András 137, 351, 596, 739, 740, 800, 1003
Fáy család 776
Fáy István, gr. 1017
Fejes István 570, 990
Fekete János 55, 56, 698
Fekete Mihály 504, 949
Fenyő Ervin 656
Fenyő István 1007, 1057, 1058
Ferdinánd, II., Habsburg, német-római császár, magyar és cseh király 114, 725
Ferenc József, I., Habsburg, osztrák császár, magyar király 46, 53, 692, 697, 702, 703, 707, 709, 714, 829, 838, 919
Ferenczy, kassai lelkész 825
Festetics Leó 722
Fésüs György 1019
Fiarnak 676
Fick, J. W. 918
Filó János 55, 698
Filó Lajos 871, 873
Firdauszí, Abú'l-Qászem Manszúr 227, 254, 262, 568, 570, 571, 693, 727, 755, 757, 760, 783, 799, 804, 988, 990, 991
Fitos, ácsmester 713
Florus, Publius Annius 701
Fodor Ágoston 959
Fodor Gerzson 157, 282, 332, 398, 400, 407, 750, 815
Fogarasi János 213, 777, 800

Fónyad József 243, **792**
 Fónyad Károly 852
 Forray Júlia, gr.-nő lásd Nádasdy Lipótné
 Fraenkel Bernát 202, 210, 235, 252, 272, **772**, 785, 797, 809
 Fraknói Vilmos 725, 1058
 Frankenburg Adolf 484, 485, **938**
 Freiligrath, Ferdinand 458, **917**
 Freyburgh Oszkár 680
 Frivaldszky Imre 730, 800
 Fulton, Robert 407, **875**
 Futó János 674
 Füredi Mihály 23, **670**

Gaál József 672
 Gálfi Sándor 1015
 Galgóczy Károly 698, 808, 987, 1058
 Galvani, Luigi Aloisio 775
 Gámán Zsigmond 261, **803**
 Garas Berci 211
 Garay János 480, **711**, 742, 775, 920
 Gáspár András 835
 Gáspár család 330, **835**
 Gáspár János 504, **949**
 Gebhardt Ferenc 800
 Geönczy József 719, 1058
 Gere Ferenc 27, 527, **672**, 852, 963
 Gergely Pál 652, 653, 669, 801, 1055, 1058
 Gerhard, W. 785
 Germanicus, Gaius Julius Caesar 803
 Gloser, adóbiztos 595, 618, 1003, 1011
 Goethe, Johann Wolfgang 176, 186, 459, 474, 600, 602, 603, **759**, 761, 763, 773,
 903, 913, 918, 920, 925, 930, 931, 941, 969, 984, 1008
 Gogol, Nyikolaj Vasziljevics 969, 993, 998
 Gondol Dániel 821
 Gönczy Monika 649
 Gönczy Pál 52, 99, 663, **696**, 719, 1058
 Greguss Ágost 137, 202, 213, 220, 250, 310, 463, 482, 515, 554, 555, 562, 564–
 566, **739**, 777, 816, 817, 827, 828, 840, 876, 886, 902, 908, 910, 923, 929, 930,
 934, 974, 977, 978, 983–986, 990, 1003, 1006
 Grigássy Éva 811, 821
 Grimm, Friedrich Melchior 858

Grimm, Hermann 458, **917**
Gvadányi József 672

Gyalui Farkas 909, 1058
Gyárfás Ferenc 791, 792
Gyöngyösi István 793, 806
Györe János 975, 1058
Györffy László 534
Györy Sándor 800
Gyulai Ágost 762, 766, 793, 806, 1060
Gyulai család 447
Gyulai Júlia Aranka 308, 310, 810, **826**
Gyulai Kálmán 556, **979**

Gyulai Pál 8–12, 15, 16, 21, 24, 28–31, 38, 47, 52, 53, 77, 89, 93, 94, 96, 99, 108, 111, 112, 115–120, 129, 131, 142, 147, 150, 156, 164, 169, 170, 173, 176–178, 185, 188, 190, 203, 216, 220, 222, 226, 227, 245, 254, 257–259, 261, 276, 282, 285, 308, 310, 311, 316, 344, 407, 408, 412, 427, 433, 434, 447, 462, 474, 475, 479, 482, 491, 492, 500, 502, 503, 509, 515, 517, 529–532, 534, 537, 539, 540, 542–545, 548, 556, 560, 567–569, 575, 594, 597, 623, 625, 632–634, 655, 656, **659**, 660, 663, 664, 666, 670, 673, 675, 676, 680, 681, 693–697, 700, 703, 709, 712, 713, 715, 716, 720, 722, 724–730, 734–736, 741, 742, 744–747, 749, 750, 752, 753, 755–757, 759, 760, 763, 765, 766, 770, 772, 776, 778, 780–784, 793, 794, 798–802, 804, 806, 810, 813, 815, 819–821, 826–828, 830, 831, 844, 874–876, 897, 901, 903, 904, 909, 924, 925, 930, 931, 935, 936, 941, 942, 946–949, 957, 963–968, 970–975, 979, 981, 982, 985, 987, 988, 992–994, 996–999, 1002, 1003, 1008, 1013–1015, 1018–1020, 1054, 1058, 1064

Gyulai Pálné lásd Szendrey Mari

Hajdú József 136, **739**
Hajnal Ábel 31, 48, 222, 661, **676**, 693, 713, 717
Hajnal Ábel, ifj. 222
Hajnal Albert 9, **661**, 676, 713, 717
Hajnik Károly 791, 1023
Halász Dezső 161, 388, **752**, 864, 865, 868
Halász Gábor 1061
Halmágyi Sándor 598, **1004**
Hámos Gusztáv 372, **859**
Hanka, Václav 694
Hanvai Mihály lásd Tompa Mihály
Hanvay család 304

Hanvay Károly 52, **696**, 703, 838
 Hanvay Károlyné Madarassy Júlia 17, 65, 81, **667**, 703
 Hanvay Péter 194, 313, 768, 829
 Hanvay Zoltán 52, 63, 696, **703**
 Hari Péter 978
 Hárosy G. 313
Hatvani 918
 Hász-Fehér Katalin 649, 656
 Havas László 701
 Hebbel, Friedrich 919
 Heckenast Gusztáv 44, 47, 49, 62, 64, 66, 89, 124, 128, 132, 135, 167–174, 179,
 180, 187, 196, 202, 215, 216, 227, 240, 293, 294, 314, 331, 333, 334, 345, 373,
 375, 383, 442, 449, 453, 461, 482–484, 515, 517, 550, 569, 574, 576, 585, 599,
 636, **682**, 683, 693, 694, 703, 711, 713, 724, 732, 734, 735, 737, 754–758, 761,
 763, 764, 769, 772, 778, 782, 791, 819, 835–837, 860, 861, 870, 907, 908, 911,
 919, 921, 937, 973, 994, 998, 1005, 1020, 1022
 Hegyi György 822
 Heilprin Mihály 1013
 Heine, Heinrich 235, **785**, 919, 1005
 Heintze, Heinrich Julius 785
 Heltai Gáspár 542, **970**
 Henszlmann Imre 929, 934, 1006
 Hermogenész 736
 Herwegh, Georg 458, **917**
 Herz János 669, 957
 Hésziodosz 850
Hiú sovárgás 676
 Hoffer Endre 858
 Hohenlohe, weimari nagyherceg 459, 917
 Holbach, Paul Henri Thiry 858
 Hollóssy Kornélia 54, 669, **698**
Hollóssy Kornéliának 706
 Hollóssy Lajos 968
 Homan, gazdatiszt 135
 Homérosz 61, 69, **702**, 705, 747, 863, 871, 874
 Honoratus, Maurus Servius 700
 Horatius, Quintus Flaccus 132, 296, **736**, 748, 762, 766, 802, 811, 821, 864, 875,
 906, 923, 932, 965, 969, 978, 989, 996, 1008
 Horkay László 1057
 Horvát Árpád **759**, 903, 904
 Horváth Cyrill 800, **817**

Horváth Döme 287, **817**
Horváth István Károly 803
Horváth János 1012, 1058
Horváth János, ifj. 937
Horváth József 620, 621, 1011, **1012**
Horváth Károly 1061, 1066
Horváth Mihály 941
Höke Lajos 888
Hubay (Klinger) Gusztáv 92, **714**
Hugo, Victor 524, 903, 904, 930, 941, **961**, 962, 973, 979, 980, 984, 990
Hunfalvy János 71, 77, 131, **706**, 709, 734, 736
Hunfalvy Pál 71, 77, 131, 136, **706**, 709, 734, 736, 739, 840, 929, 934, 1001
Husztai József 775, 1058

Illyés Gyula 864
Imre, I., Árpádházi, magyar király 830
Imre László 759, 1059
Inczédi Pál 737
Indali (Erdélyi) Péter 102, **720**, 724
Isidorus Hispalensis lásd Izidor, Szevillai, Szent
Ithaly 79, **710**
Iványi Emma 999, 1059
Izabella, Jagelló, magyar királyné 832
Izidor, Szevillai, Szent 796

Jámbor Pál 601, 993, **1007**
Janin, Jules 818
Jankovits László 656
János, I., (Plantagenet), Földnélküli, angol király 128, **734**
János király [Shakespeare színművének fordítása] 283, 284, 403, **815**, 874
Jánosi Ferenc 69, **704**, 855
Janus Pannonius 1058
Jókai Mór 15, 106, 115, 147, 184, 190, 219, 246, 348, 351, 372, 380, 384, 415, 470, 486, 493, 494, 503, 511, 513, 517, 518, 526, 539, 554, 559, 572, 585, 660, 664, **666**, 695, 722, 725, 726, 729, 745–747, 752, 753, 760, 778, 779, 791, 795, 809, 816, 844, 856, 859, 864, 886, 910, 920, 927, 929, 943–945, 948, 954, 955, 957, 962, 969, 976, 977, 981, 991, 993, 1003, 1023, 1055, 1059
Jókainé Laborfalvi Róza (Benke Judit) 352, 372, **847**, 859
Jónás Károly 700, 823, 1059
Joó Imre 1000, 1054

Jósika Miklós, br. 536, 903, **967**
 Jovanović, Jovan 730
 Józsa János 627, 1016
 Jula, királynői udvarispán 823
 Julius Caesar 901, 909
 Jurany, W., könyvkiadó 795
 Justinus 937
 Justus Pál 802
 Juvenalis, Decimus Junius 775

Kacziány Aladár 715, 716, 800, 812, 916, 871, 1059
 Kajdacsy István 588, **999**
 Kakas Márton lásd Jókai Mór
 Káldi György 822
 Kalla Zsuzsa 1060
 Kalmár Géza 507, 549, 793, 794, **952**, 974
 Kalotsa Balázs 36, 126, **679**
 Kánitz J., papirkereskedő 373, **859**
 Kanka Károly 419, **888**
 Kantemir, Antiokh Dmitrievitsch 353, **848**
 Kántor Lajos 1061
 Kanya Emilia 454, **913**, 959, 981
 Karacs Ferenc 295, 302, **820**, 824
 Kapy Ede, főispáni helytartó 1019
 Karacs Teréz 543, **971**
 Kardos Lajos 745
 Kardos László 923
 Károlyi Gáspár 992
 Károlyi György 800, 968
 Károlyi István, nyomdász 847
 Károlyi István, gr. 491, 503, 584, 742, **941**, 948, 968, 974, 997
 Károlyi István, Károlyi Sámuel fia 634, 1019
 Károlyi Sámuel 40, 50, 66, 189, 316, 406, 419, 450, 587–589, 592, 594, 595, 619,
 624, 625, 634, 662, **682**, 730, 999, 1002, 1003, 1011, 1013, 1014, 1019, 1062
 Kárpáti Csilla 978
Katalin 10, 662, 719, 898, 899
 Katona József 278, 552, 813, 815, **817**, 844, 903, 925, 949, 969, 976–978, 984, 993,
 1059, 1064
 Katona Mihály 672
 Kaufmann, Philipp 785
 Kaulbach, Wilhelm von 459, 918, **920**

Kazinczy Ferenc 13, 115, 116, 118, 141, 142, 202, 210, 211, 215, 232, 263, 314, 319, 323, 324, 335, 339, 342, 343, 346, 350, 359, 360, 368, 369, 371, 385, 392, 399, 403, 469, 497, **665**, 715, 716, 727, 729, 742, 772, 775, 785, 805, 828, 830, 833, 839–841, 843–845, 847, 852, 853, 857, 858, 871, 873, 926, 930, 932, 945, 965, 987, 1001, 1059

Kazinczy Gábor 292, 314, 315, 335, 348, 352, 461, 463, 469, 470, 482, 496, 515, 541, 565, 632, 633, 637, **772**, 818, 825, 837, 838, 841, 846, 868, 873, 905, 922, 923, 926, 930, 932, 933, 935, 944, 945, 956, 974, 985, 993, 996, 1002, 1021, 1054

Kecskés András 777, 1059

Keglevich Stefánia lásd Beniczky Jenőné

Kéky Lajos 979, 1059

Kemény Gábor, br. 532, **965**

Kemény Zsigmond, br. 8, 11, 24, 29–31, 38, 48, 50, 51, 53, 72, 77, 115, 130, 137, 169, 174, 179, 190, 212, 250, 283, 284, 301, 311, 364, 365, 375, 377, 410, 416, 425, 433, 479, 493, 514, 520, 584, 653, **660**, 664, 670, 674–676, 680, 703, 707, 709, 721, 726, 734, 742, 755, 770, 776, 778, 780, 781, 791, 800, 827, 828, 857, 876, 886, 887, 902, 906, 908, 910, 923, 932, 933, 937, 941, 958, 968, 993, 997

Kempelen Gyöző 145, 166, 487, **744**, 754, 939

Kempelen Gyula 754

Kempelen Riza 744

Kempelen Riza sírkövére 167, 744, 754

Kempis Tamás 826

Kenéz Péter 626, 628, 630, **1015**

Kenyeres család 318, 361

Kenyeres János 57, 73, 151, 317, 327, 330, **699**, 708, 774, 831, 834, 852

Kenyeres Jánosné 203, **773**, 774

Kerényi Ferenc 656, 666, 759, 800, 814, 993, 999, 1006, 1007, 1060, 1061, 1063

Keresztes Nagy Sándor 571, **991**

Keresztury Dezső 656, 658, 669, 801, 967, 1054, 1055, 1060

Keresztury Mária 1054

Kerkapoly Károly 907

Kertbeny Károly 457, 459, 915, **916**, 919, 920, 922, 1057

Keveháza 16, 668, 918

Kézai Simon 335, 581, 599, **838**, 996, 1005

Kézsmárki névtelen 737

Király Erzsébet 700, 773, 1060

Királyi Pál 791

Kirchhof, J. 712

Kis Imre 834

Kis János 263, **805**

Kisebb költemények („Kisebb versek”) 174, 179, 180, 641, 682, 684, 696, 731, 761
 Kisfaludy Atala (Szalay Károlyné) 541, 546, 547, **970**, 973, 984
 Kisfaludy Károly 116, 118, 586, 678, **727**, 728, 772, 873, 939, 999
 Kisfaludy Sándor 13, 14, 480, **665**, 715, 716, 755, 773
 Kiss Ferenc, régészeti író, numizmatikus 800
 Kiss Ferenc 807, 956
 Kiss József 731, 759, 1057, 1060, 1063
 Kiss József, az *Üstökös* munkatársa 792
 Kiss Károly 717, 800, 876, 929, 930, 934, 974, 985, 1006
 Kiss Lajos 132, 189, 224, 225, 338, 342, 418, **737**, 781, 887
 Kiss Sándor, P. lásd Vadnay Károly (álnév a *Hölgyfutárban*)
 Klaniczay Tibor 725, 1060
 Klapka György 459, 917, 920
 Knapp, L. A., könyvkiadó 920
 Knauz Nándor 381, **863**
 Knócz József 236, **786**
Knócz József sírverse 237
 Knócz László 236, **786**
Knócz László sírverse 238
 Knócz László, ifj. 236, **786**
 Kodály Zoltán 762, 766, 793, 806, 1060, 1064
 Kolbenheyer Móric 458, 460, 461, 911, 917, **919**, 920–922, 1062
 Korompay H. János 649, 655, 731, 1060, 1062, 1066
 Kosáry Domokos 1062
 Kóti József 280, **814**
 Kotzebue, August Friedrich 869
 Kovács Gyula 730
 Kovács Ilona 139
 Kovács János 8, 9, 24, 25, 40, 85, 86, 113, 139, 143, 151, **659**, 661, 662, 666, 671, 681, 704, 712, 725, 730, 738, 741, 743, 744, 747, 750, 751, 753, 754, 766, 791, 798
 Kovács Jánosné 139
 Kovács Kálmán 1058
 Kovács Lajos 28, 30, 31, 38, 171, 174, 198, 212, 310, 311, **674**, 675, 721, 749, 770, 776, 778, 780, 781, 827, 828
 Kovács Mihály 463, **923**
 Kovács Pál, orvos 537, **967**
 Kovács Pál 144, 317, 327, **743**
 Kovács Pálné 327
 Kovács Sándor Iván 700, 716, 773, 952, 1060, 1061
 Kovács Sebestyén Endre 136, **739**

Kölcsey Ferenc 116, 195, 305, 317, 653, **727**, 768, 769, 825, 826, 840, 845, 852,
853, 966, 981, 1060
Költemények Szász Károlytól 547, 577, 973, 994
Körner, Julius 795
Körner, Theodor 85, **712**, 713
Köszöntő-dal 53, 669, 670, 697, 706
Kövessi, mutatóványos 672
Krizsa János 626, 931, **1015**
Krizsek József 960
Kubinyi Ágoston 727, 730, 800
Kubinyi Ferenc 800, 870
Kubinyi Lajos 859
Kubovics Ferenc 66, **704**
Kukli Jeremiás 931, 1014
Kulcsár Adorján 1059
Kulin, bán 314, **830**
Kulini Nagy Benő 454,
Kun Ábris 157
Kun Kálmán 336, **838**
Kunsch József 668
Kuthy Lajos 408, **875**, 910, 929, 934
Kuti, napszámos Ercsey Sándoréknál 57
Kuun Géza, gr. 644, **1023**
Kuun Lászlóné Gyulay Constancia. gr.-né 644, **1023**

Lábán Antal 1064
Lachmann, Karl 1009
Lacza József 502
Lajos, IV., thüringiai tartománygróf 23
Lakatos István 702, 727, 797, 869, 890, 997, 999
Lakatos Ottilia (Tili) 43, **682**
Laky Döme 857
Lampel, R., könyvkiadó 922
Landerer Lajos 124, 128, 732, **734**
Láng Klára 649, 656
Lauka Gusztáv 589, **1000**, 1064
Leblancné Kelemen Mária 941, 1061
Lengyel Dániel 189, 447, 506, 571, **765**, 680, 951
Lengyel Dánielné 718
Lermontov, Mihail 946, 1018
Lessing, Gotthold Ephraim 612, **1009**

Lesze (?) Ferenc 505
Letésem a lantot 356, 676, 850
 Lévay Irén 395, **870**
 Lévay József 250, 256, 273, 292, 301, 315, 334, 336, 341, 348, 406, 437, 439, 440,
 450, 462, 476, 482, 495, 496, 498, 512, 551, 553, 581, 598, 632, 633, 636, 638,
665, 669, 677, 683, 727, 729, 733, 737, 742, 749–751, 753, 779, 785, 793, 795,
 796, 813, 819, 830, 837, 838, 846, 852, 872, 874, 905–907, 911, 922, 932, 936,
 944, 945, 954, 975, 981, 993, 995, 996, 1005, 1012, 1020, 1063
 Lichner Pál 857
 Lindner (Lintner) Ernő 36, 123, **679**, 731
 Liptay család 215, 395, 777
 Lisznyai Damó Kálmán 28, 39, 51, 72, 92, 211, **674**, 681, 692, 695, 707, 714, 775,
 820, 838, 916, 920, 1065
 Livius, Titus 161, **752**, 766
 Lonkay Antal 132, 160, **737**, 751
 Lónyay Sarolta (Vladár József özvegye) 470, **926**
 Lorántffy Zsuzsanna 396, 399, **870**, 872
 Lorck, C. B. 917, 919
 Losonczy László 9, 24, 36, 184, 189, 227, 253, 319, 321, 338, 341, 342, 358, 369,
661, 667, 832, 833, 839, 842, 853, 857, 915
 Lovas Dániel 135, **738**
 Lovassy Albert 244, **792**
 Lovassy család 318, 327, 361, 822
 Lovassy Ferenc, ifj. 25, 151, 298–300, 308, 317, 519, **671**, 851, 852, 958
 Lovassy Ferencné 308, 316, 358, 830
 Lőrinczy Zsigmond 974
 Lugossy József 125, 132, **732**, 737
 Lukács Móric 348, 487, 800, 816, 840, 841, 843, **846**, 910, 929, 934, 939, 968, 974,
 1006
 Lukinich Imre 828, 1061

 Macaulay, Thomas Babington 108, **772**
 Machik, Joseph von 459, 917, **920**
 Madách Imre 574, 579, 580, 586, 587, 599, 611, 616, 941, **993**, 994, 995, 998, 999,
 1005–1007, 1009, 1010, 1060, 1061
 Madas Károly 136, **739**
 Madass György 708, 774
Magyar Misi 341, 842
 Magyar Pál 698
 Mailáth János, gr. 469, 497, **926**, 945
 Majthényi Flóra 245, 246, 488, 744, **794**, 795, 810, 940

Mandello, könyvkiadó 947
Marczibányi Lajos 800
Máriássy Anna lásd Szemere Miklósné
Máriássy Ottilia lásd Spóner Tivadarné
Marikovszky Gábor 141, 742
Marmontel, Jean-François 469, 497, 926, 945
Martincsek Miklós 273, 275, 809, 810
Martinkó András 1063
Márton József 158, 163, 751, 753
Masjon, J. A. 28, 30, 674
Mátray Gábor 542, 800, 971
Mátyás anyja 918
Maus Gellért 775
Max von Bayern lásd Miksa József, II., bajor király
Medakovics, újvidéki nyomdász, 731
Medgyes Lajos 80, 483, 484, 710, 936, 937
Megyeri Sára lásd Arany Györgyné Megyeri Sára
Mentovich Ferenc 36, 39, 71, 136, 183, 185, 187, 212, 253, 338, 342, 456, 505, 507, 635, 636, 679, 681, 741, 762, 765, 791, 798, 855, 857, 915, 951, 983, 992, 1019, 1020
Mentovich Ferencné 184
Mentovich Gyula 184, 188
Mészáros Gerzson 915
Mészáros István 1061
Mezey Ferenc 18, 26, 151, 658, 668, 671, 834
Miklós, nádor [Szák nembeli] 823
Miklósi Sándor 326, 834
Mikó Imre, gr. 348, 366, 463, 492, 845, 846, 856, 923, 942
Miksa József, II., bajor király 459, 917, 920
Mikulás János 68, 342, 704
Millien, Achille 362, 363, 854
Milton, John 612, 874, 1009
Mirza Shaffy perzsa költőből 692
Miskolczi István 887
Móczár József 1063
Mocsi György 36, 122, 126, 679
Mocsi István 679
Mocsi László 36, 122, 126, 679
Molière 463, 497, 945
Molnár György 346, 351, 674, 845
Molnár István 527, 963

Molnár József 590
Molnár László 874, 885, 1062
Montégut, Émile 980
Moore, Thomas 850
Mornier, William 804
Morócz István 52, **696**, 862
Morócz Istvánné 379, **862**
Moscovitz (Moskowits) Móric 135, **738**
Motz Atanáz 999, 1062
Munkácsi Bernát 1001
Muraközy Gyula 762, 766, 775, 806, 906, 932, 965, 969, 996, 1008
Murány ostroma 145, 146, 178, 179, 457, 743, 745, 760, 898, 899, 916–919
Müller, Johann Gottwert 278, 287, **813**, 817

Nádasdy család 949
Nádasdy Ferenc 703, **995**
Nádasdy Lipót, gr. 9, 478, 661, 670, **993**
Nádasdy Lipótné Forray Júlia gr.-nő 979
Nádasdy Tamás 38, 659, 661, **680**, 703, 995
Nádaskay Lajos 46, **692**, 707
Nagy Amália 37, 56, **680**, 699
Nagy Gáspár 566, 987
Nagy István 136, **738**
Nagy István, műfordító 454, 603, **913**, 925, 941, 984, 1008
Nagy János 800
Nagy József 54, **698**, 853, 915
Nagy Lajos 628, 1017
Nagy László, Ercsey Sándor apósa 151, **699**, 711
Nagy László, nagykőrösi tanár 618, **915**, 1011
Nagy Mili 56, **698**
Nagy Pál 825, 863, 1062
Nagy Sándor, Alexandrosz, Makedónia királya 937
Nagy Sándor, szalontai lelkész 163, 330, 527, 672, **753**
Nagy Sándor lásd Keresztes Nagy Sándor
Nagy Sándor, P. lásd Salamon Ferenc (álnév a Pesti Naplóban)
Nagyillés János 769
Naiv eposzunk 130, 185, 736, 763, 799
Napóleon, III., francia császár 312, 745, **829**, 838
Négyesy László 16, 664, 1062
Néma bú 735
Németh G. Béla 939, 947, 1054, 1055, 1062, 1066

Németh Sára 922, 1062
Némethi Lajos 140
Nemzetőr-dal 792
Népdalok 693
Ney Ferenc 1008
Novák László 658, 1062, 1064

Nyáry Pál 212, 240, 776, 927
Nyilassy Vilma 1064
Nyilasy Balázs 658, 700, 1063
Nyizsnyay Gusztáv 915

Obernyik Károly 869
Ochuz lásd Atyusz
Oláh Károly 146, 162, 744, 745, 752
Olti Mózes 834, 1063
Oltványi Ambrus 1057, 1059
Orbán Balázs 931
Orczy Lőrinc, br. 385, 865
Orlando furioso lásd *Ariostóból*
Ormódi Bertalan 903, 912
Orosz László 817, 1059, 1063, 1064
Osváth Imre 738
Ovidius, Publius Naso 195, 751, 767, 769

Ősszel 676, 918
V. László 918

Paganelli, Bartolommeo Prignano 775
Pákh Albert 8, 9, 11, 213, 351, 357, 358, 373, 419, 465, 467, 472, 477, 483, 559,
636, 660, 664, 850, 870, 924, 925, 928, 933, 981, 1020, 1023
Pál Endre 662, 1063
Palló Sándor 774, 800, 876, 929
Palóczy Ábris 52, 65, 81, 292, 296, 553, 696, 818
Palóczy Ábrisné 553, 977
Palyer Sándor 827
Palyer Sándorné 308, 827
Pap K., kecskeméti segédlelkész 853
Pap Kálmán 101, 102, 720
Pap Károly 799, 805

Pap Mihály 326, 834
Pápay József 1001
Papp József 27, 672
Papszász József 52, 64, 696, 703
Pataki Ferenc 1057
Patay Sámuel 189, 765
Patay Sámuelné (Beretvás Éva) 765
Pávay Elek 730
Payzsoss Endre 733
Pázmán lovag 15, 39, 666, 681, 693, 734
Pázmány Péter 114, 725
Penke Olga 1056
Perczel Béla 941
Perczel Mór 941
Peregriny Elek 800
Perényi József 1018, 1063
Persius Flaccus, Aulus 806
Perthes, Julius 823
Perthes, Justus 301, 823
Péter, Tompa Mihály kocsisa 207, 221, 774
Péter László 653
Péter Pál lásd Pompéry János
Petőfi Sándor 13, 15, 19, 36, 45, 94, 122, 123, 127, 141, 174, 177, 178, 199, 211, 231, 232, 235, 240, 249, 254, 257, 260, 261, 296, 297, 368, 380, 388, 422, 433, 458, 478, 480, 574, 590, 633, 634, 650, 651, 655, 665, 666, 667, 679, 731, 734, 742, 758, 760, 762, 768, 771, 784, 791, 792, 796, 801, 803, 810, 844, 852, 853, 863, 864, 868, 903, 916, 917, 919, 920, 933, 959, 968, 1001, 1019, 1060, 1063, 1064
Petőfi Sándorné lásd Szendrey Júlia
Petőfi Zoltán 760
Pfeifer Ferdinánd 51, 255, 261, 332, 495, 621, 636, 695, 728, 743, 941, 942, 961, 984, 986, 990, 1020
Phaedrus 221, 751, 780, 815, 819, 904, 1001
Pius, V. (Michele Ghislieri), római pápa 816
Pius, IX. (Giovanni Maria Mastai-Ferretti), római pápa 970
Planche, Gustave 220, 254, 262, 693, 755, 757, 760, 779, 799, 804, 904
Plinius, id. (Caius Plinius Secundus Maior) 748, 825
Plutarkhosz 951
Podhorszky Lajos 458, 917, 919
Podhradczky József 800
Podmaniczky Frigyes 857

Pogány Karolina lásd Bónis Barnabásné
Polignac, herceg 459, 917
Pompéry János 53, 58, 69, 70, 87, 301, 664, **673**, 696, 697, 699, 703, 705, 706,
712–714, 725, 732, 735, 738, 742, 791, 816, 826, 857, 910, 968, 1023
Pompéry Kálmán 28, **673**
Pomponius, Porphyrio 748
Poór Imre 592–595, **1002**
Porkoláb Tibor 841, 911, 1063
Pönögei Kis Pál (Petőfi álneve) 296, 821
Prácser Albert 669
Praznovszky Mihály 1007, 1063
Prudentius 945
Pulszky Ferenc 122, 127, 731, 1064
Purgstaller József 800
Puskin, Alekszandr Szergejevics 982
Pyrker János László 591, 871, **1001**

Quintilianus, Marcus Fabius 669

Ráchel siralma 676
Radácsy Frigyes 279, **813**, 908
Ráday Gedeon, gr. 23, 53, 54, 136, **669**, 697
Ráday Gedeon, ifj., gr. 136, **739**
Ráday József 136, **739**
Ráday László 136, **739**
Ráday Pál 136, **739**
Rajniss Nepomuk János 915
Rákóczi Ferenc, II., erdélyi fejedelem 832
Rákóczy György, I., erdélyi fejedelem 870
Rakodczay Pál 869, 1064
Ráth Mór 378, 380, 465, 581, 599, **862**, 863, 924, 990, 1005, 1054
Ratzky Rita 1063
Rauscher, Joseph 859
Rausz Romnald 533
Recsky Benedekné Dobsa Róza 17, 252, 272, 273, 304, 559, **667**, 809, 838
Reguly Antal 29, 590, **674**, 676, 1001
Reményem 389, 391, 705, 865
Reményi Ede 398, 401, 478, 493, **871**, 872, 887, 928, 933
Reményinek 401, 871, 872
Renan, Ernest 432, **903**

Révay Gusztáv 490
 Révay József 809
 Révész Bálint 738
 Rich, Anthony 609, 1008
 Riedl Szende 51, 694, **696**, 862
 Riskó Sándor 519, 852, **958**
 Roboz István 21, **668**
 Rolla Margit 831, 1064
 Rónay György 759, 772
 Rozvány András 26, 40, 42, **672**, 699
 Rozvány Andrásné 26, 40
 Rozvány Erzsébet (Betti) 203, 327, 651, 693, 698, **699**, 773, 774, 782, 783, 803,
 982, 983, 992, 1064
 Rozvány György 151, 317, 327, 519, 521, 523, 628, 629, **699**, 708, 747, 958–960,
 1016, 1017, 1022, 1023, 1064
 Rozvány József 56, **699**
 Rozvány Józsefné Krisztián Perszida 699
 Rózsaági Antal 475, **931**
 Rudelka János 987
 Ruehietl Miklós 628, **1017**
 Rumen Csörsz István 656
 Ruttkay Kálmán 813, 1054

S. Pólika 188, 765
 Sáfrán György 649, 651, 654–656, 658, 672, 693, 699, 721, 772–774, 783, 803,
 951, 983, 992, 1015, 1054, 1055, 1064
 Salamon Ferenc 28, 48, 51, 58, 77, 114, 115, 118, 120, 202, 210, 217, 227, 300,
 408, 433, 438, 439, 462, 482, 487, 516, 566, 569, 590, 592, 618, 619, **673**, 694,
 700, 709, 725–729, 734, 735, 742, 745, 755, 757, 760, 772, 782, 804, 822, 823,
 855, 857, 875, 876, 886, 902, 903, 905, 906, 908, 910, 922–924, 929, 930, 934,
 936, 939, 947, 976, 989, 993, 1000, 1001, 1003, 1006, 1059, 1064
 Salamon István 1001
 Salisbury grófnő 710
 Samo, cseh fejedelem 694
 Sándor, V. (Petrus Philargi), pisai ellenpápa 826
 Sándor István 1055
 Sarkadi Nagy Mihály 986
 Sárosi Gyula 15, 16, 21, 39, 77, 123, 128, 137, 141, 212, 245, 246, 621, 666, **667**,
 681, 693, 709, 731, 734, 742, 795, 1013
 Sárvári Elek **913**
 Schack, Adolf Friedrich 783, 799, 804

Schedel Ferenc lásd Toldy Ferenc
 Scheiber Sándor 763, 1000, 1019, 1064
 Schiller, Friedrich 459, 759, **918**
 Schmerling, Anton 575, **993**, 995
 Schmidt, Julian 220, **779**
 Schöpflin Aladár 761, 764, 782, 835, 907, 1064
 Schultz Ferdinánd 766
 Schultze, G. E., könyvkiadó 922
 Sealsfield, Charles 458, **917**
 Sebesi Jób 931
 Sebök Lajos 708
 Seneca, Lucius Annaeus 273, **809**
 Sepsi Zalányi Szabó Elek 819
 Serényi Lászlóné Bubna Ludmilla, gr.-né
 Shakespeare, William 199, 227, 245–247, 249, 251, 254, 255, 258, 259, 261, 262,
 273, 275, 281–283, 285, 290, 319, 335, 346, 350, 432, 436, 448, 449, 467, 473,
 476, 507, 526, 527, 549, 617, 666, 693, 728, 755, 757, 758, 760, 771, 783, 784,
 793–798, 801–803, 806, 813, 903, 909, 910, 929, 932, 939, 952, 974, 1053,
 1056, 1064, 1065
 Siklósy Károly, dr. 75, 678, 681, **708**, 709, 714
 Simonffy Kálmán 470, **927**
 Simonyi Zsigmond 653
 Sina Simon, br. 240, **791**
Sírva jön a magyar nóta világra... 39, 54, 670, 681, 698
 Smidt Lajos 941, 1064
 Sollohub lásd Szollogub, Vlagyimir Alekszandrovics
 Solt Andor 1059
 Solymossy (Solcz) Sámuel 193, **768**
 Somogyi Sándor 655, 656, 1058
 Sötér István 1061
 Spissich László 939
 Spóner Tivadar 36, 679
 Spóner Tivadarné Máriássy Otília 679
 Sporschill (Sporsild), Johann Chrysostomus 86, **712**
 Staud Géza 728, 729, 1061, 1064
 Stauffer Lajos 534
 Stein János 1014, 1015
 Stephenson, George 875
 Stieglitz fiúk 680
 Suetonius, Caius Tranquillus 700
 Sükei Károly 119, 634, **729**

Sümegei György 976, 1064
Syrus, Publius 901

Szabad György 960, 983, 995, 1003, 1065

Szabadi Sándor 988, 1065

Szabados József 966

Szabó G. Zoltán 1060, 1063

Szabó Gizella 418, 543

Szabó Gyula 447, 540, 543, 909, 969

Szabó Jolán 418, 543

Szabó József 727, 730

Szabó József, geszti lelkész 91, 714

Szabó Károly 9, 36, 48, 102, 118, 125, 130, 132, 156, 157, 165, 169, 177, 179, 189,
212, 253, 257, 281, 283, 298, 338, 342, 353, 358, 364, 369, 377, 399, 416, 418,
428, 434, 446, 447, 504, 532, 540, 542, 544, 567, 635, 654, 661, 680, 732, 735,
737, 741, 798, 801, 814, 819–821, 839, 842, 848, 855, 857, 861, 875, 887, 897,
901, 908, 909, 931, 937, 951, 965, 969–972, 987, 993, 1058, 1065

Szabó Károlyné, Ida 417, 418, 543

Szabó Lőrinc 989

Szabó Menyhért 136, 739

Szabó Mihály 417, 446, 887

Szabó Richárd 36, 541, 679, 760, 969

Szabó Sámuel 399, 420, 831, 844, 888

Szabó T. Attila 909, 1065

Szakál Ferenc 737

Szákfy József 307, 826

Szalay Károlyné lásd Kisfaludy Atala

Szalay László 800, 910, 1003, 1006

Szapáry Istvánné Ráday Biri 136, 739

Szarka Mihály 447, 909

Szász Béla 558, 561, 980, 983

Szász Gerő 517, 957

Szász Gerő költeményei [Bírálat] 957

Szász Károly 34, 39, 45, 71, 80, 101–103, 106, 110–112, 115, 137, 141, 154, 156,
157, 161, 164, 182, 188, 199, 207, 217, 218, 245, 246, 248, 249, 253, 256, 280,
282, 284, 285, 294, 313, 321, 323, 324, 332, 334, 343–345, 348, 351, 373, 374,
393, 397, 398, 400, 402, 428, 431, 432, 435, 453–455, 466–468, 470, 471, 473,
479, 480, 482, 485, 489–494, 500, 502, 504, 505, 508, 510–515, 524–527, 529–
532, 534–536, 541, 544, 546, 549, 552, 553, 557, 558, 561–564, 566–569, 576,
577, 587, 678, 719–724, 726, 734, 749, 750, 753, 759, 762, 765, 771, 774, 778,
785, 796, 798, 793–796, 813–816, 829, 831, 833, 834, 836–838, 840, 841, 843,

844, 846, 853, 855, 870–872, 901–905, 910, 913, 914, 924–930, 934, 938–943, 947–956, 961, 962, 962, 964–967, 970, 972–976, 979, 980, 982, 983, 985–989, 993, 994, 999, 1006, 1008, 1013, 1065

Szász Károlyné Bibó Antónia 156, 217, 218, 253, 281, 453, 471, 562, 798, 814

Szász Polyxéna, Iduna 157, 749, **750**

Szathmáry Elek 238, 239, 241, **786**

Szathmáry György 277, **811**, 821

Szathmáry Károly, P[éterfalvi] 320, 373, 465, 488, 512, **832**, 837, 859, 913, 924, 931, 940, 954, 957, 978

Széchenyi emlékezete 391, 392, 398, 409, 411, 425, 438, 445, 450, 453, 641, **868**, 870, 871, 876, 905, 911–913, 1022, 1055

Széchenyi István 391, 392, 398, 399, 411, 463, 643, 856, **868**, 869, 870, 916, 932, 933, 1023

Széchenyi Istvánné br. Seilern Crescencia 913

Szegedi Gergely 793, 806

Szegfi Mór Mihály 161, **752**

Szeher Mihály 136, **739**

Székács József 136, 343, 621, **739**, 840, 841, 843, 846, 910, 1012, 1013, 1065

Székely György 1064

Székely István 542, **971**

Székely József 245, 246, 673, 717, 722, **794**, 795

Szél Farkas 421, 423, 424, **889**

Szél Kálmán 951

Szeleki lásd Szilágyi Sándor

Szelestey László 77, 98, 108, **709**, 717, 722, 734, 784

Szemere Bertalan 45, 46, 667, **683**, 1065

Szemere Géza 772

Szemere Krisztina lásd Szemere Pálné

Szemere Miklós 14, 15, 18, 20, 36, 37, 44, 50, 63, 72, 80, 120, 123, 125, 141, 148, 154, 202, 208, 234, 252, 273, 301, 408, 559, 589, 591, 592, 620, 632, 633, 637, 638, **665**, 668, 678, 679, 683, 721, 729–731, 733, 734, 736, 742, 749, 772, 797, 824, 875, 980, 1000–1002, 1012, 1018, 1020, 1021, 1063

Szemere Miklósné Máriássy Anna 679, 733

Szemere Pál 137, 215, 373, 384, 388, 389, **740**, 752, 777, 864, 865, 867, 868

Szemere Pálné Csoma Borbála 777

Szemere Pálné Szemere Krisztina 777

Szenci Molnár Albert 736, 850

Szendrey Ignác 755, 759, 903, 904

Szendrey Júlia 177–179, 188, **759**, 760, 763, 903, 904

Szendrey Mari 177–179, 188, 308, 412, 480, **759**, 831, 876, 1015

Szendrey Zsigmond 709, 747, 826, 843, 1015, 1065

Szénfy Gusztáv 213, 214, 221, 244, 266, 776, 777, 780, 792, 793, 806
Szent László 967
 Szentgyörgyi úr [Szentgyörgyi Gyula?] 137, **740**
Szentivánéji álom [Shakespeare vigjátékának fordítása] 245, 261, 279, 283, 403,
 776, 794, 803, 806, 810, 815, 874, 939
 Szentjóni Szabó László 423, **890**
 Szentkirályi Mór 220, 230, 232, 240, 776, **779**, 785, 791
 Szentpéteri Zsigmond 16, **667**
 Szentpéteri Zsigmondné 16
 Szentpétery Imre 823, 1065
 Szentpétery Sámuel 702, 710, 858
 Szepesi Imre 344, **843**
 Szepesy Eugénia, br.-nő 82
Széptani jegyzetek 799, 805
 Szeremlei Károly 20, **668**
 Szigeti József 674, 726
 Szigligeti Ede 695, 876, 910, 929
 Szilády Áron 566–568, 570, 571, **986**, 987, 988, 990, 991
 Szilágyi István 124, 130, 137, 263, 265, 267, 320, 321, 337, 338, 341, 352, 353,
 356, 366, 464, 465, 512, 555, 715, 729, **732**, 736, 737, 740, 805–807, 832, 834,
 838, 839, 842, 846–850, 857, 859, 913, 923, 924, 931, 940, 954, 957, 978, 993,
 1012
 Szilágyi Károly 962
 Szilágyi Márton 674, 692, 695, 707, 838, 856, 864, 1065
 Szilágyi Sándor 9, 31, 36, 97, 117, 118, 120, 125, 130, 132, 157, 165, 169, 177,
 179, 181, 184, 188, 189, 199, 204, 212, 217, 218, 227, 229, 232, 253, 254, 257,
 260, 261, 271, 280, 282, 283, 286, 296, 300, 306, 321, 322, 324, 336, 338, 342,
 347, 353, 358, 396–400, 406, 407, 441, 447, 455, 456, 506, 566–568, 571, 618,
 620, **661**, 680, 706, 714, 717, 727, 732, 735, 737, 740, 741, 743, 761, 762, 771,
 784, 798, 801, 813, 815, 823, 833, 839, 842, 853, 872, 914, 915, 951, 986, 987,
 990, 993, 1003, 1010–1013
 Szoboszlai Pap István 85, **712**
 Szokoly Viktor 976, 981
 Szókratész 435, 904
 Szollogub, Vlagyimir Alekszandrovics 625, 947, 994, 998, **1015**
 Szolón 591, **1001**
Szondi két apródja 692
 Szontagh Pál 994
 Szőnyi Pál 85, 89, 100, 135, 663, **712**, 719, 800, 949
 Szörényi László 649
 Sztaroveszky Imre 135, **738**

Sztaroveszky Imréné 135, **738**
Szücs István 68, **704**
Szvorényi József 255, 280, 481, **799**, 814, 935, 1065

Tacitus 334, **837**, 947
Takács János 504, 727, **949**
Tamásfi-Tomsics Gyula 792
Tancsa József 224, 225, **780**, 827
Tancsa Józsefné 224, 225, **780**, 781
Táncsics család 495, **944**
Táncsics Mihály **944**
Tarczy Lajos 800
Tarjányi Eszter 669, 670, 1065
Tarnóczy Malvina 570, **990**
Tasso, Torquato 58, 59, 61, 62, 205, **700**, 701, 702, 773, 1060
Teleki Borbála 739
Teleki Domokos, gr. 136, 366, 418, **739**, 856, 887
Teleki Domokosné Teleki Klementina, gr.-nő 136, **739**
Teleki Gyula, gr. 136, **739**
Teleki József, gr. 703
Teleki Júlia, gr.-nő 136
Teleki László, gr. 459, 917, 920
Teleki Sámuel, gr. 23, **670**
Teleki Sámuelné Jeszenák Lujza, gr.-né 136, **739**
Teleki Sándor, gr. 136, **739**
Teleki Sándorné Teleki Jozefina, gr.-nő 136, **739**
Teleki Zsófia, gr.-nő lásd Bethlen Jánosné
Télfy Iván 136, **738**
Terényi István 751, 780, 815, 904, 1001
Terhes Sámuel 824
Terka, cselédlány Aranyéknál 48
Terwagne, Anne Josèphe 201, **771**
Thackeray, William Makepeace 980
Thalès, Bernard 362, **854**
Thaly Kálmán 466, 480, 486, 489, 547–549, **924**, 928, 939, 941, 973, 974, 984
Théroigne de Méricourt lásd Terwagne, Anne Josèphe
Thököly Imre 36, **679**
Thun-Hohenstein, Leo, gr. 704
Thüringer Márton lásd Csillag Márton
Timon lásd Madách Imre
Tinódi Lantos Sebestyén 285

Tisza Domokos 7, 9, 25, 40, 42, 47, 66, 68, 83, 89, 90, 92, 111, 124, 134–136, 142, 143, 148, 150, 154, 155, 194, 202, 641, 645, 654, **659**, 662, 671, 681, 693, 703, 711, 712, 714, 723–725, 732, 735, 737, 741, 749, 768, 803, 1022, 1055
Tisza Domokos emlékezete 711
Tisza Kálmán 84, 86, 87, 134, 140, 143, 156, **711**, 738, 750
Tisza Lajos, id. 712, **738**
Tisza Lajos, ifj. 134–136, 155, **738**, 886
Tisza Lajosné gr. Teleki Julianna 7–10, 40, 42, 83, 86, 87, 90, 111, 112, 114, 124, 128, 129, 133–135, 137–139, 155, 202, 210, 645, 653, 658, **659**, 661, 664, 666, 671, 681, 682, 710–714, 723–725, 732, 734, 735, 737, 738, 740, 741, 749, 772, 1022, 1024
Tisza László 10, **662**, 712
Tisza Lászlóné Holles Ottilia 10, 86, **662**, 712
Tiziano (Vecelli da Cadore) 435, **904**
Tokodyné, özv. 137, **740**
Toldi 45, 96, 120, 123, 167, 168, 170–172, 174, 179–181, 191, 196, 210, 227, 231, 457, 682, 695, 706, 730, 754, 755, 758, 761, 764, 767, 775, 807, 889, 899, 916–920, 1022
Toldi estéje 167, 168, 172, 173, 181, 197, 257, 583, 641, 682, 755, 764, 800, 801, 805, 807, 825, 919, 1022
Toldi szerelme 706, 731, 924
Toldy Ferenc 58, 71, 77, 93, 94, 96, 97, 99, 114, 116, 118–120, 131, 136, 160, 250, 257–259, 262, 265, 267, 278, 284, 286–288, 312, 314–316, 331, 333, 335, 340, 343, 344, 346, 347, 351, 372, 383, 398, 410–412, 415, 438, 439, 441, 445, 470, 496, 542, 554, 555, 562, 580, 591, 641, 642, 654, **700**, 703, 706, 709, 715, 716, 718, 729, 734, 736, 742, 751, 753, 796, 799–801, 803, 805, 807, 812, 815–818, 824, 826, 828, 831, 832, 838, 840, 841, 843, 845, 859, 871, 876, 886, 905–911, 923, 929, 930, 934, 939, 968, 970, 974, 976–978, 983, 995, 997, 1001, 1003, 1006, 1009, 1022, 1023, 1055, 1057, 1059
Toldy István 1019
Toldy József 588, 999, **1000**
Tolna Ferenc 27, 41, **672**
Tolnai Vilmos 1061
Tomori Anasztáz 15, 98, 103, 104, 162, 174, 175, 179, 212, 234, 245–249, 251, 255, 256, 273, 279, 281, 284, 313, 324, 332, 335, 346, 349, 352, 432, 440, 448, 449, 571, 638, **666**, 717, 718, 734, 758, 776, 792–797, 799, 800, 803, 810, 813, 814, 833, 836–838, 844–846, 848, 855, 903, 905, 907, 909, 910, 926, 929, 991, 1064
Tompá Géza 12, 16, 17, 43, 49, 63, 65, 104, 109, 110, 127, 150, 188, **664**, 734, 747, 785

Tompa Mihály 7, 12, 17, 18, 21, 26, 32, 36, 37, 39, 43, 45, 49, 62, 65, 70, 77, 78, 81, 90, 94, 98, 101, 103, 108–110, 121, 122, 125, 127, 137, 140, 147, 149–151, 157, 161, 165, 181, 182, 184, 188, 192, 193, 195, 196, 199, 202–206, 208, 210, 211, 213, 214, 216, 218, 220, 222, 228–230, 232–234, 236, 251, 253, 271, 273, 274, 285, 294, 301, 304, 307, 312–318, 322, 324, 330, 332–334, 336, 337, 339–341, 343, 344, 346, 348–350, 358, 367, 368, 370, 374, 380, 381, 393, 394, 397–401, 403, 405, 407, 419, 420, 429, 437, 440, 442, 443, 449, 462, 467, 471, 472, 474, 476–479, 482, 484–486, 495, 498, 514, 516, 522, 523, 540, 541, 546–548, 550, 551, 553, 559, 560, 563, 572, 576, 582, 584, 590, 632, 633, 636–638, **658**, 652, 653, 656, 660, 662, 664–672, 674, 677, 680–683, 693, 694, 695, 699, 702, 703, 706, 707, 710, 713–716, 718, 719, 721, 723, 726, 730, 731, 734, 740, 741, 743, 744, 746–750, 752, 754, 762, 766–770, 772–781, 783, 784, 791–793, 796, 797, 808–810, 813, 814, 816–820, 824, 825, 828–830, 833, 836–841, 843, 844, 846–848, 851, 853, 855, 856, 858–861, 863, 864, 869–875, 888, 897, 901, 908, 910, 911, 922, 925, 928, 929, 932, 933, 937–939, 941, 944, 945, 955, 956, 959, 960, 968–970, 973, 975, 977, 981, 982, 991–993, 996, 1002, 1005, 1007, 1020, 1023, 1062, 1063, 1066

Tompa Mihályné Soldos Emilia 16, 44, 63, 65, 77–79, 103, 109, 110, 148, 193, 200, 207, 229, 292, 295, 302, 315, 337, 341, 370, 371, 395, 396, 406, 419, 440, 443, 472, 515, **667**, 695, 696, 840, 842, 956, 959

Tooth János 737

Tordai Sámuel 125, **732**

Torkos István 976

Torma Károly 542, **971**

Tóth Dezső 1066

Tóth Endre 215, 234, 558, 622, 623, 636, 667, 777, 980, 1013, 1020

Tóth József 100, 719

Tóth Kálmán 28, 40, 54, 306, 318, 319, 373, 416, 480, 554, 555, 611, 664, 670, **673**, 676, 681, 698, 794, 816, 818, 824, 832, 860, 876, 886, 902, 906, 908, 910, 923, 929, 934, 940, 977, 978, 1006, 1008, 1019, 1023

Tóth Kálmánné lásd Majthényi Flóra

Tóth Lőrinc 137, 256, **740**, 800, 876, 910, 929, 934, 974, 985, 1006

Tökés László 649

Török János 15, **666**, 800, 968

Török Károly 769, 931

Török Pál 136, **738**, 1013

Török Sándor 15, **666**

Török Sophie 940, 1066

Törös László 652, 658, 831, 1055, 1066

Tremmel Miklós 825

Trencsényi Csák [Bírálat Szász Károly költői beszélyéről] 502, 508, 511, 513, 517,
 535, 577, 928, 934, 952, 954, 955, 957, 966, 994, 999
 Trencsényi-Waldapfel Imre 766, 850
 Tuboly Victor 161, **752**
 Tusnády László 702

Udvardy Ignác 856
 Uhland, Ludwig 458, **917**
 Új Imre Attila 649, 656, 994, 1066
 Ujszászi József 224, 225, 780, 781, 827, 849
 Ulpianus, Domitius 664, 757

Ürményi József 28, 30, 38, **674**

Vachott Sándor 118, **728**
 Vachott Sándorné Csapó Mária 117, 119, 223, 229, 231, 293, 373, **728**, 729, 735,
 781, 783, 784, 819, 859
 Váczy János 1059
 Vadnay Károly 202, 210, 284, 451, 452, 517, 526, 556, 559, 772, **775**, 911, 912,
 922, 957, 962, 979, 1059
 Vadnay Rudolf 16, **667**
 Vágó József 22, 34, 45, 50, 79, 157, 211, 292, 406, **669**, 694, 838, 874
 Vahot Imre 141, 287, 297, 335, 396, 618, **741**, 761, 767, 817, 838, 864, 870, 889,
 1010
 Vajda János 32, 100, 190, **676**, 719, 766, 768, 931, 953, 1066
 Vámbéry Ármin 570, **990**
 Vaporeau, Gustave 917, 919
 Váradi Lajos 680
 Várdai Béla 786, 1066
 Varga János lásd Warga János
 Vas Gereben (Radákovits József) 95, 715, **716**, 942
Vásárban 737
 Vass József (Vas pater) 542, **970**
 Vecsey Sándor 925
 Vergilius, Publius Maro 58, 60, 61, **700**, 702, 727, 762, 797, 869, 890, 955, 997,
 999
 Verle, komédiás 26
 Vértes O. Augusztá 865, 1066
 Vida József 480, 505, 508, 510, 513, **934**, 939, 950, 952, 953, 955, 966, 984, 988,
 1055, 1061

Vidovich József 57, 73, 138, 150, **699**, 747
 Vincze Viktor 191, 197, **767**, 770, 1066
 Viski Károly 826, 843, 1066
Visszatekintés 569, 918, 989
 Vizaknai Briccius György 737
 Vizkeleti Béla 141, 742
 Vladár József **926**
 Vodianer lásd Wodianer Fülöp
 Voinovich Géza 238, 658, 661, 662, 667, 669, 673, 676, 683, 693, 714, 715, 719,
 724, 725, 728, 740, 744, 753, 759, 760, 763, 770, 773, 782, 801, 829, 832, 833,
 836, 868, 869, 905, 906, 911, 920, 922, 942, 951, 981, 1004, 1005, 1009, 1015,
 1019, 1066, 1067
Vojtina Ars poetikája 574, 583, 993, 996, 1022
Vojtina levelei öccséhez 232, 611, 784, 1023
 Volckmar, F., könyvkiadó 712
 Vörösmarty Béla 29, 30, 38, **674**, 675, 680
 Vörösmarty Erzsébet 29, 30, 38, **674**, 675, 680
 Vörösmarty Ilona 29, 30, 38, **674**, 675, 680
 Vörösmarty Mihály 39, 119, 240, 249, 250, 283, 365, 388, 390, 460, 480, 633, 655,
 674, 681, 729, 734, 742, 752, 784, 791, 796, 800, 847, 852, 866, 868, 916, 920,
 922, 1009, 1019, 1066

 Wadasi Jankovics Miklós 823
 Waiser, adóbiztos 595, 1003
 Warga (Wargha) János 36, 103, 122, 125, 126, 132, 189, 212, 221, 248, 253, 364,
 367, 369, 402, 429, 447, 644, **679**, 741, 766, 839, 855, 873, 991
 Warga János, ifj. 364, 506, **855**, 857
 Wass Ádámné, gr.-né 475, **931**
 Way Béláné 136, 739
 Way Lajos 136, **739**
 Way Miklós 136, **739**
 Weér Farkas 348, **846**
 Weingand János Mihály 775
Weiss barátom... 765
 Weisz Bernát Ferenc 492, 493, 942, **943**
 Weisz János 189, 447, 588, **765**
 Wenkheim 344, 352
 Wenzel Gusztáv 800
 Wesselényi Miklós, br. 856
 Wieland, Christoph Martin 776, 905
 Wildburg, Adolph, br. 82, **711**

Wiszkidenszky Guszti 680
Wlassics Gyula, br. 1056
Wodianer Fülöp 451, 452, **912**
Wohl Janka 553, 818, 976, **977**, 989
Wolff, Oskar Ludwig Bernhard 795
Worafka, rendőrtanácsos 899, 900
Wölfel János 745, 747
Wölfel Jánosné 146, 149, **745**, 747
Würth Béla 649

Zajzoni Rab István 547, **973**
Zalár József 77, 454, 455, 466, 473, 480, 485, 509, **709**, 734, 913, 914, 925, 928,
929, 934, 939, 941, 942, 953, 984
Zács Klára 32, 100, 676, 719, 918
Zelliger Erzsébet 656
Zichy Antal 941
Zichy Ferenc, gr. 30, **675**
Zilahy Károly 475, 484, 535, 585, **931**, 943, 948, 966, 998
Zombori Gusztáv 713, 742
Zombori László 456, 561, 635, **915**, 991, 992
Zrínyi és Tasso 58, 114, 119, 356, 360, 363, 369, **700**, 701, 706, 725, 728, 729, 763,
783, 799, 804, 810, 826, 827, 839, 845, 846, 849, 850, 853, 855–857, 861, 862
Zrínyi Miklós, költő és hadvezér 58–62, 114, 119, 120, 185, 285, 373, 383, **700**,
701, 725, 729, 763, 860, 864, 1058, 1060
Zrínyi Péter 114, **725**
Zuh Imre 649

Zsiros Lajos 830, 853

A LEVELEK MUTATÓI

I. IDŐRENDI MUTATÓ

(Az első számoszlop a levelek, a második a jegyzetek lapszámaira utal)

1857

870. [január második fele–február. Nagyszalonta] Nagyszalonta – AJ-nak [Elv.]	7	658
871. január 17. Geszt Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	7	658
872. január 18. Pest Gyulai Pál – AJ-nak	8	659
873. január 30. Geszt Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	9	661
874. február 1. Nagykőrös AJ – Gyulai Pálnak	10	663
875. február 4. Pest Gyulai Pál – AJ-nak	11	663
876. február 5. Nagykőrös AJ – Tompa Mihálynak	12	664
877. február 11. Hanva Tompa Mihály – AJ-nak	17	667
878. február 18. Miskolc Lévay József – AJ-nak	22	669
879. február 21. Pest Egressy Sámuel – AJ-nak	23	669
880. február 23. Nagykőrös AJ – Gyulai Pálnak	24	670
881. február 23. Debrecen Kovács János – AJ-nak	24	671
882. február 24. Nagyszalonta Ercsey Sándor – AJ-nak	25	671
883. február 25. Pest Gyulai Pál – AJ-nak	28	673
884. február 25. Pest Kemény Zsigmond – AJ-nak	30	674
885. [március 1. v. 2. Nagykőrös] AJ – Kemény Zsigmondnak [Elv.]	31	675
886. március 2. körül. Nagykőrös AJ – Gyulai Pálnak	31	675

887. [március 2. Pest]		
Vajda János – AJ-nak [Elv.]	32	676
888. március 8. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	32	677
889. március 10. Lasztóc		
Szemere Miklós AJ-nak	36	678
890. március 12. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	37	679
891. március 20. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	41	682
892. március 28. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	43	682
893. március 31. Párizs (?)		
Szemere Bertalan – AJ-nak	45	683
894. [április 3. előtt. Pest]		
Nádaskay Lajos AJ-nak [Elv.]	46	692
895. április 3. Nagykőrös		
AJ – Nádaskay Lajosnak	46	692
896. [április 18. előtt. Pest]		
Arany Juliska – AJ-nak [Elv.]	47	693
897. [április 18. (?) Nagykőrös]		
AJ – Csengery Antalnak [Elv.]	47	693
898. április 18. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	47	693
899. április 19. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	49	694
900. április 20. Pest		
Gyulai Pál – AJ-nak	52	696
901. április 20. Pest		
Pompéry János – AJ-nak	53	697
902. [április 23. előtt. Nagykőrös]		
AJ – Egressy Sámuelnek [Elv.]	53	697
903. április 23. Pusztá Szentkirály		
Egressy Sámuel – AJ-nak	54	697
904. április 25. Nagykőrös		
AJ – Filó Jánosnak	55	698
905. április 27. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	56	698
906. [május. Pest]		
Pompéry János – AJ-nak [Elv.]	58	699

907. május 2. Nagykőrös		
AJ – Salamon Ferencnek	58	700
908. május 28. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	62	702
909. [június–július. Nagykőrös]		
AJ – Heckenast Gusztávnak [Elv.]	66	703
910. június 3. Sályi		
Ercsey János – AJ-nak	66	703
911. június 7. Debrecen		
Kovács János – AJ-nak	67	704
912. június 14. Nagykőrös		
AJ – Pompéry Jánosnak	69	705
913. [június 16. és 19. között. Pest]		
Pompéry János – AJ-nak [Elv.]	70	705
914. június 26. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	70	706
915. június 26. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	73	707
916. [június 30. Nagykőrös]		
AJ – dr. Siklósy Károlynak [Elv.]	75	708
917. július 1. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	75	709
918. július 3. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	78	710
919. július 4. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	81	710
920. [július 24. Nagykőrös]		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának [Elv.]	83	711
921. július 28. Geszt		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	83	711
922. július 28. Geszt		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	87	712
923. [július 30. Nagykőrös]		
AJ – Csengery Antalnak [Elv.]	87	712
924. július 30. Nagykőrös		
AJ – Pompéry Jánosnak	87	712
925. augusztus 2. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	89	713
926. augusztus 4. Nagykőrös		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának	90	713

927. augusztus 4. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	90	714
928. augusztus 7. Pest		
Toldy Ferenc – AJ-nak	93	715
929. augusztus 11. Nagykőrös		
AJ – Toldy Ferencnek	94	716
930. augusztus 12. Pest		
Toldy Ferenc – AJ-nak	96	716
931. augusztus 19. Nagyszalonta		
AJ – Szilágyi Sándornak	97	717
932. szeptember 6. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	98	717
933. szeptember 9. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	99	718
934. [szeptember 9. és 15. között. Nagykőrös]		
AJ – Szőnyi Pálnak [Elv.]	100	719
935. [szeptember 20. Pest]		
Vajda János – AJ-nak [Elv.]	100	719
936. szeptember 21. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	101	719
937. [szeptember 24. Nagykőrös]		
AJ – Szász Károlynak [Elv.]	102	720
938. október eleje. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	102	720
939. október 4. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	103	721
940. október közepén. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	106	722
941. október 17. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	107	722
942. október 24. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	109	723
943. október 28. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	110	723
944. [október 31. Nagykőrös]		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának [Elv.]	111	723
945. [november eleje. Kunszentmiklós]		
Szász Károly – AJ-nak [Elv.]	111	723
946. november 6. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	112	724

947. november 13. Mezőnagycsán		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	112	724
948. november 20. előtt. Pest		
Salamon Ferenc – AJ-nak	114	725
949. november 20. Nagykőrös		
AJ – Salamon Ferencnek	115	726
950. november utolsó hete. Pest		
Gyulai Pál – AJ-nak	117	728
951. november utolsó hete. Pest		
Salamon Ferenc – AJ-nak	118	728
952. november 25. Lasztóc		
Szemere Miklós – AJ-nak	120	730
953. [november 26. v. 27. Nagykőrös]		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának [Elv.]	124	732
954. november 27. Máramarossziget		
Szilágyi István – AJ-nak	124	732
955. november 29. Nagykőrös		
AJ – Szemere Miklósnak	125	733
956. november 29. Mezőnagycsán		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	128	734
957. december 1. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	129	735
958. december 3. Nagykőrös		
AJ – Szilágyi Istvánnak	130	736
959. december 5. Nagykőrös		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának	133	737
960. december 6. Mezőnagycsán		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	134	738
961. december 16. Geszt		
Tisza Lajosné Teleki Julianna – AJ-nak	137	740
962. december 20. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	138	740
963. december 26. Debrecen		
Kovács János – AJ-nak	139	741
964. december 29. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	140	741
965. december 31. Nagykőrös		
AJ – Kovács Jánosnak	143	743

966. [január (?) Nagykőrös]		
AJ – Emich Gusztávnak [Elv.]	145	743
967. [január 22.]		
Dózsa Dániel – AJ-nak [Elv.]	145	744
968. [január 23. Jászberény]		
Kempelen Győző – AJ-nak [Elv.]	145	744
969. [február. Debrecen]		
Oláh Károly – AJ-nak [Elv.]	146	744
970. [február–március (?) Nagykőrös]		
AJ – Emich Gusztávnak [Elv.]	146	745
971. [február 4. v. 5. Nagyszalonta]		
Wölfel Jánosné – AJ-nak [Elv.]	146	745
972. február 5. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	146	745
973. február 5. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	147	746
974. február 7. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	149	746
975. február 9. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	151	748
976. [február 10. – július 3. Nagykőrös]		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának [Elv.]	155	749
977. február 15. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	156	749
978. február 21. Miskolc		
Lévay József – AJ-nak	157	750
979. február 24. Nagykőrös		
AJ – Lévay Józsefnek	159	751
980. március 3. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	162	752
981. március 4. Nagykőrös		
AJ – Szász Károlynak	164	753
982. március 12. Nagykőrös		
AJ – Kempelen Győzőnek	166	754
983. [március 15. Pest]		
Heckenast Gusztáv – AJ-nak [Elv.]	167	754
984. március 16. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	167	754

985. március 19. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	169	755
986. [március 21. és 24. között. Nagykőrös]		
AJ – Heckenast Gusztávnak [Elv.]	171	756
987. március 22. Pest		
Deák Ferenc – AJ-nak	171	756
988. [március 26. Pest]		
Heckenast Gusztáv – AJ-nak [Elv.]	172	756
989. március 28. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	172	757
990. [április 1. v. 2. Nagykőrös]		
AJ – Heckenast Gusztávnak [Elv.]	174	757
991. [április 2. előtt. Nagykőrös]		
AJ – Tomori Anasztáznak [Elv.]	174	758
992. április 2. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	175	758
993. április 6. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	176	759
994. április 9. Pest		
Gyulai Pál – AJ-nak	177	759
995. [április 11. előtt. Pest]		
Emich Gusztáv – AJ-nak [Elv.]	178	760
996. április 11. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	178	760
997. [április 16. Pest]		
Heckenast Gusztáv – AJ-nak [Elv.]	180	761
998. április 17. Nagykőrös		
AJ – Heckenast Gusztávnak	180	761
999. április 17. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	181	762
1000. április 18. Marosvásárhely		
Mentovich Ferenc – AJ-nak	183	762
1001. április 19. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	185	763
1002. április 19. után. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	186	763
1003. április 25. Nagykőrös		
AJ – Heckenast Gusztávnak	187	763
1004. április 25. Nagykőrös		
AJ – Mentovich Ferencnek	187	765

1005. április 28. Debrecen		
Vincze Viktor – AJ-nak	191	767
1006. május 3. Hanva		
Tompá Mihály AJ-nak	192	767
1007. május 11. (és 12.) Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	193	768
1008. május 11. Nagykőrös		
AJ – Vincze Vikornak	197	770
1009. május 13. Pest		
Deák Ferenc – AJ-nak	198	770
1010. [május 14. Nagykőrös]		
AJ – Kovács Lajosnak [Elv.]	198	770
1011. május 18. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	199	771
1012. május 28. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	199	771
1013. május 31. és július 18. között. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	203	772
1014. [június 3. Nagykőrös]		
AJ – Tompa Mihálynak [Elv.]	204	773
1015. június 5. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	204	773
1016. június 9. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	206	773
1017. június 29. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	206	774
1018. július 3. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	208	774
1019. [július 7. Nyíregyháza]		
Szénfy Gusztáv – AJ-nak [Elv.]	213	776
1020. [július 8. és 31. között. Nagykőrös]		
AJ – Szénfy Gusztávnak [Elv.]	214	777
1021. július 20. Hanva		
Tompá Mihály – AJ-nak	215	777
1022. július 22. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	217	778
1023. augusztus–szeptember. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	218	778
1024. augusztus 25. Nagykőrös		
AJ – Jókai Mórnak	219	778

1025. augusztus 25. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	220	779
1026. [augusztus 25. és szeptember 29. között. Pest]		
Vachott Sándorné AJ-nak [Elv.]	223	781
1027. augusztus 27. Kecskemét		
Ujszászi József – AJ-nak	224	781
1028. szeptember 14. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	226	782
1029. [szeptember közepe. Nagykőrös]		
AJ – Gyulai Pálnak [Elv.]	226	782
1030. szeptember 16. Nagykőrös		
AJ – Heckenast Gusztávnak	227	782
1031. szeptember 20. Pest		
Salamon Ferenc – AJ-nak	227	782
1032. szeptember 22. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	228	783
1033. szeptember 29. (és október 6.) Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	230	783
1034. október 25. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	233	785
1035. [október 27. előtt]		
Knócz László – AJ-nak [Elv.]	236	786
1036. október 27. Nagykőrös		
AJ – Knócz Lászlónak	236	786
1037. október 29. előtt. Nagyszalonta		
Szathmáry Elek – AJ-nak	238	786
1038. október 29. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	239	790
1039. november 8. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	242	792
1040. november 11. Nyíregyháza		
Szénfy Gusztáv – AJ-nak	244	792
1041. november 14. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	245	793
1042. november 17. Nagykőrös		
AJ – Tomori Anasztáznak	245	794
1043. november 18. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	246	795
1044. november 19. Nagykőrös		
AJ – Tomori Anasztáznak	247	795

1045. november 23. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	248	795
1046. november 26. Nagykőrös		
AJ – Tomori Anasztáznak	249	796
1047. november 28. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	251	796
1048. november 28. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	254	798
1049. november 28. Pest		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	255	799
1050. december 15. Pest		
Toldy Ferenc – AJ-nak	257	800
1051. december 16. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	257	801
1052. [december 20. előtt. Nagykőrös]		
AJ– Bérczy Károlynak [Elv.]	258	801
1053. december 20. Pest		
Desewffy Emil és Toldy Ferenc – AJ-nak	258	801
1054. [december 22. előtt. Pest]		
Bérczy Károly – AJ-nak [Elv.]	259	802
1055. december 22. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	259	802
1056. december 24. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	263	805
1057. december 25. Máramarossziget		
Szilágyi István – AJ-nak	263	805
1058. december 28. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	264	806

1859

1059. [január 8. Nagykőrös]		
AJ – Szénfy Gusztávnak [Elv.]	266	806
1060. január 8. Nagykőrös		
AJ – Szilágyi Istvánnak	267	807
1061. [január 21. előtt, Pest (?)]		
Almási Balogh Tihamér – AJ-nak [Elv.]	268	807
1062. január 21. Nagykőrös		
AJ – Almási Balogh Tihamérnek	268	807

1063. január 31. Nagykőrös		
Farkas Elek – AJ-nak	271	808
1064. február 12. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	271	808
1065. február 20. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	274	809
1066. február 20. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	276	810
1067. február 20. Hajdúszoboszló		
Szathmáry György – AJ-nak	277	811
1068. február 23. Nagykőrös		
AJ – Toldy Ferencnek	278	812
1069. [március]		
Csillag (Becskekerki) Márton – AJ-nak [Elv.]	279	813
1070. [március. Nagykőrös]		
Radácsy Frigyes – AJ-nak [Elv.]	279	813
1071. [március 17. előtt. Nagykőrös]		
AJ – Tomory Anasztáznak [Elv.]	279	813
1072. március 17. előtt. Pest (?)		
Kóti József – AJ-nak [Elv.]	280	814
1073. március 17. Nagykőrös		
AJ – Kóti Józsefnek	280	814
1074. március 17. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	280	814
1075. március 19. Nagykőrös		
AJ – Szász Károlynak	282	815
1076. március 21. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	284	815
1077. március 21. Pest		
Toldy Ferenc – AJ-nak	286	816
1078. [március vége és április 15. között]		
Csillag Márton – AJ-nak [Elv.]	287	817
1079. március 26. Nagykőrös		
AJ – Toldy Ferencnek	288	817
1080. április 2. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	291	818
1081. április 16. Pest		
Eötvös József – AJ-nak	293	819
1082. [április 16. után. Nagykőrös]		
AJ – Heckenast Gusztávnak [Elv.]	294	819

1083. [április 17. előtt. Kolozsvár (?)] Szabó Károly – AJ-nak [Elv.]	294	819
1084. április 17. Nagykőrös AJ – Tompa Mihálynak	294	820
1085. május 18. Nagyszalonta Ercsey Sándor – AJ-nak	298	821
1086. május 21. Nagykőrös AJ – Ercsey Sándornak	299	821
1087. május 30. Nagykőrös AJ – Salamon Ferencnek	300	822
1088. május 31. Hanva Tompa Mihály – AJ-nak	301	824
1089. június 4. Nagykőrös AJ – Tompa Mihálynak	304	825
1090. június 16. Kolozsvár Gyulai Pál – AJ-nak	308	826
1091. június 27. Nagyszalonta Ercsey Sándor – AJ-nak	308	827
1092. július 1. Nagykőrös AJ – Csengery Antalnak	309	827
1093. július 14. Pest Csengery Antal – AJ-nak	311	828
1094. július 16. Nagykőrös AJ – Tompa Mihálynak	312	828
1095. augusztus 10. Hanva Tompa Mihály – AJ-nak	314	829
1096. augusztus 15. Nagykőrös AJ – Ercsey Sándornak	315	830
1097. augusztus 17. Pest Tóth Kálmán – AJ-nak	318	832
1098. augusztus 22. Máramarossziget Szilágyi István – AJ-nak	320	832
1099. augusztus 23. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	321	833
1100. augusztus 29. előtt. Pest A Magyar Tudományos Akadémia – AJ-nak	323	833
1101. augusztus 29. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	323	833
1102. [augusztus 31. – szeptember 10. Nagykőrös] AJ – Szász Károlynak [Elv.]	324	834

1103. augusztus 31. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	325	834
1104. szeptember 13. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	330	835
1105. szeptember 16. Nagykőrös		
AJ – Heckenast Gusztávnak	331	835
1106. szeptember 18. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	332	836
1107. szeptember 19. Nagykőrös		
AJ – Szász Károlynak	332	836
1108. szeptember 20. Pest		
Heckenast Gusztáv – AJ-nak	333	836
1109. szeptember 20. és 24. között. Pest v. Gomba		
Tompa Mihály – AJ-nak	334	837
1110. szeptember 21. Miskolc		
Lévay József – AJ-nak	334	837
1111. szeptember 25. Miskolc		
Lévay József – AJ-nak	336	838
1112. október 5. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	337	838
1113. október 18. Máramarossziget		
Szilágyi István – AJ-nak	337	838
1114. október 22. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	339	839
1115. október 22. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	340	841
1116. október 25. Nagykőrös		
AJ – Szilágyi Istvánnak	341	842
1117. [november eleje – 1860. január. Pest]		
Arany Juliska – AJ-nak [Elv.]	343	843
1118. november 2. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	343	843
1119. november 2. Gomba		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	346	844
1120. november 2. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	346	844
1121. november 9. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	348	845
1122. november 10. Nagykőrös		
AJ – Tomori Anasztáznak	349	846

1123. november 10. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	350	847
1124. november 18. Máramarossziget		
Szilágyi István – AJ-nak	352	848
1125. november 27. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	354	848
1126. november 27. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	355	849
1127. [november 29. v. 30. Nagyszalonta]		
Ercsey Sándor – AJ-nak [Elv.]	355	849
1128. december 6. Nagykőrös		
AJ – Szilágyi Istvánnak	356	849
1129. december 10. Pest		
Pákh Albert – AJ-nak	357	850
1130. [december 19. előtt. Nagyszalonta]		
Ercsey Sándor – AJ-nak [Elv.]	358	851
1131. december 19. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	358	851
1132. [december 23. előtt. Nagyszalonta]		
Csáky György – AJ-nak [Elv.]	359	852
1133. december 23. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	359	852
1134. december 28. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	361	853

1860

1135. [január. Nagykőrös]		
AJ – Csáky Györgynek [Elv.]	362	854
1136. január 2. Beaumont-la-Ferrière		
Millien, Achille – AJ-nak	362	854
1137. [január 4. Nagykőrös]		
AJ – Arany Juliskának [Elv.]	363	855
1138. január 4. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	363	855
1139. január 12. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	365	855
1140. január 25. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	367	856

1141. február 1. Hanva Tompá Mihály – AJ-nak	370	858
1142. február 2. Pest Csengery Antal – AJ-nak	375	860
1143. február 7. Nagykőrös AJ – Csengery Antalnak	375	861
1144. [február 26. v. 27. Pest] Arany Juliska – AJ-nak [Elv.]	377	861
1145. február 27. Pest Csengery Antal – AJ-nak	378	862
1146. [március első fele. Pest] Arany Juliska – AJ-nak [Elv.]	379	862
1147. [március 14. v. 15.] Magyar Tudományos Akadémia – AJ-nak [Elv.]	379	862
1148. március 18. Nagykőrös AJ – Csengery Antalnak	380	863
1149. március 30. Nagykőrös AJ – Tompa Mihálynak	381	863
1150. április 2. Pécel Szemere Pál – AJ-nak	384	864
1151. április 3. Pest Halász Dezső – AJ-nak	388	865
1152. április 14. Nagykőrös AJ – Szemere Pálnak	389	865
1153. április 18. Pest Csengery Antal – AJ-nak	391	868
1154. április 23. Nagykőrös AJ – Csengery Antalnak	392	869
1155. május 17–19. Hanva Tompá Mihály – AJ-nak	394	870
1156. május 24. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	397	870
1157. május 26. Nagykőrös AJ – Toldy Ferencnek	398	871
1158. [május 26. Nagykőrös] AJ – Tompa Mihálynak [Elv.]	399	871
1159. május 27. Nagykőrös AJ – Szász Károlynak	400	872
1160. június 30. Hanva Tompá Mihály – AJ-nak	401	872

1161. július 1. Nagykőrös		
AJ – Egressy Gábornak	403	873
1162. július 4. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	405	874
1163. július 9. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	407	874
1164. július 16. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	410	876
1165. július 16. Alsó-Alap		
Csillag Márton – AJ-nak	412	876
1166. július 21. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	413	885
1167. július 25. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	414	885
1168. július 27. Nagykőrös		
AJ – Egressy Gábornak	414	885
1169. augusztus. Nagykőrös		
AJ – Jókai Mórnak	415	886
1170. augusztus 1. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	415	886
1171. augusztus 4. Kolozsvár		
Szabó Károly – AJ-nak	416	887
1172. augusztus 4. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	419	888
1173. augusztus 5. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	420	889
1174. augusztus 5. Nagykőrös		
AJ – Ercsey Sándornak	420	889
1175. augusztus 6. Nagykőrös		
AJ – Csillag Mártonnak	421	889
1176. augusztus 8. Hódmezővásárhely		
Szél Farkas – AJ-nak	423	890
1177. augusztus 9. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	424	897
1178. augusztus 10. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	425	897
1179. augusztus 10. Nagykőrös		
AJ – Gyulai Pálnak	427	901
1180. augusztus 10. Nagykőrös		
AJ – Szász Károlynak	428	901

1181. augusztus 10. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	429	902
1182. augusztus 15. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	431	902
1183. augusztus 20. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	433	903
1184. augusztus 27. Nagykőrös		
AJ – Szász Károlynak	435	904
1185. augusztus 28. Nagykőrös		
AJ – Lévy Józsefnek	437	905
1186. [szeptember 1. előtt. Pest]		
Salamon Ferenc – AJ-nak [Elv.]	438	905
1187. szeptember 1. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	438	905
1188. szeptember 2. Miskolc		
Lévy József – AJ-nak	439	906
1189. szeptember 4. Pest		
Csengery Antal – AJ-nak	441	907
1190. szeptember 6. Nagykőrös		
AJ – Heckenast Gusztávnak	442	907
1191. szeptember 6. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	442	908
1192. [szeptember 6. és 27. között. Hanva]		
Tompa Mihály – AJ-nak [Elv.]	443	908
1193. szeptember 7. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	444	908
1194. szeptember 11. Nagykőrös		
AJ – Csengery Antalnak	445	909
1195. szeptember 14. Nagykőrös		
AJ – Szabó Károlynak	446	909
1196. [szeptember 26. előtt. Nagykőrös]		
AJ – Tomori Anasztáznak [Elv.]	448	909
1197. szeptember 26. Gomba		
Tomori Anasztáz – AJ-nak	448	910
1198. szeptember 29. Nagykőrös		
AJ – Tompa Mihálynak	449	910
1199. október. Pest		
Vadnay Károly – AJ-nak	451	911
1200. október 20. v. 21. Pest		
AJ – Erdélyi Jánosnak	452	912

1201. október 20. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	453	912
1202. október 22. Pest		
AJ – Szász Károlynak	454	913
1203. [október 24. – november 10.]		
Szász Károly – AJ-nak [Elv.]	455	914
1204. november 1. Pest		
AJ – Szilágyi Sándornak	455	914
1205. november 3. Nagykőrös		
Dömötör János – AJ-nak	455	914
1206. [november 7. után. Pest]		
AJ – Mentovich Ferencnek [Elv.]	456	915
1207. november 8. Genf		
Kertbeny Károly – AJ-nak	457	915
1208. november 9. Sárospatak		
Erdélyi János – AJ-nak	460	920
1209. november 12. Sopron		
Kolbenheyer Mór – AJ-nak	460	921
1210. november 13. Pest		
AJ – Kazinczy Gábornak	461	922
1211. november 13. Pest		
AJ – Lévy Józsefnek	462	922
1212. november 13. körül. Bánfalva		
Kazinczy Gábor – AJ-nak	463	923
1213. november 14. előtt (?), Kolozsvár		
Brassai Sámuel – AJ-nak	464	923
1214. november 14. Máramarossziget		
Szilágyi István – AJ-nak	464	923
1215. november 15. Pest		
AJ – Szász Károlynak	466	924
1216. november 15. Pest		
AJ – Tompa Mihálynak	467	925
1217. [november 15. és 27. között]		
Babos Pál – AJ-nak [Elv.]	468	925
1218. [november 15. után]		
Balogh Péter – AJ-nak [Elv.]	469	926
1219. november 15. után. Bánfalva		
Kazinczy Gábor – AJ-nak	469	926
1220. november 17. Pest		
AJ – Abonyi Lajosnak	470	927

1221. november 17. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	470	927
1222. november 22. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	471	928
1223. november 24. és 28. között. Pest		
AJ – Szász Károlynak	473	929
1224. november 26. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	474	930
1225. november 27. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	475	931
1226. november 28. Miskolc		
Lévay József – AJ-nak	476	932
1227. december 5. Pest		
AJ – Arany Lászlónak [töredék]	477	932
1228. december 12. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	477	932
1229. december 14. Pest		
Nádasdy Lipót – AJ-nak	478	933
1230. december 16. Pest		
AJ – Tompai Mihálynak	479	933
1231. december 18. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	479	934
1232. december 19. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	480	934
1233. [december 20. előtt. Eger]		
Szvórényi József – AJ-nak [Elv.]	481	935
1234. december 20. Pest		
AJ – Svórényi Józsefnek	481	935
1235. december 21. Pest		
AJ – Gyulai Pálnak	482	935
1236. december 20. Deés		
Medgyes Lajos – AJ-nak	483	936
1237. december 24. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	484	937
1238. [december 26. v. 27. Pest]		
AJ – Tompai Mihálynak [Elv.]	485	938
1239. december 27. Pest		
AJ – Szász Károlynak	485	938
1240. [december 28. Szeged]		
Kempelen Győző – AJ-nak [Elv.]	487	939

1861

1241. január 1. Máramarossziget P. Szathmáry Károly – AJ-nak	488	940
1242. január 2. Pest AJ – Majthényi Flórának	488	940
1243. január 2. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	489	940
1244. január 9. Balassagyarmat Nógrád vármegye közgyűlése – AJ-nak	490	941
1245. [január 9. és 16. között. Pest] AJ – Szász Károlynak [Elv.]	490	941
1246. január 13. Pest AJ – Bezerédj Istvánnénak	491	941
1247. január 15. Kolozsvár Gyulai Pál – AJ-nak	491	942
1248. január 15. Pest Weisz Bernát Ferenc – AJ-nak	492	942
1249. január 18. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	493	943
1250. január 23. és február 2. között. Pest AJ – Jókai Mórnak	494	943
1251. január 23. Miskolc Lévay József – AJ-nak	495	944
1252. január 25. Pest AJ – Kazinczy Gábornak	496	944
1253. január 25. Miskolc Lévay József – AJ-nak	498	945
1254. január 28. Kolozsvár Brassai Sámuel – AJ-nak	498	945
1255. január 28. Kolozsvár Gyulai Pál – AJ-nak	500	946
1256. január 29. Pest AJ – Szász Károlynak	500	947
1257. január 31. Nagyvárad Nagyvárad város közönsége – AJ-nak	501	947
1258. január 31. Pécs A Pécsi Nemzeti Casino Egyesület – AJ-nak	502	947
1259. február 1. és 13. között. Pest AJ – Gyulai Pálnak	502	947

1260. február 1. és 8. között. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	504	949
1261. február 5. Szatmárnémeti		
Szatmárnémeti város közönsége – AJ-nak	505	950
1262. [február 7. és 12. között. Kunszentmiklós]		
Szász Károly – AJ-nak [Elv.]	505	950
1263. február 10. Marosvásárhely		
Mentovich Ferenc – AJ-nak	505	951
1264. [február 13. előtt. Orosháza]		
Kalmár Géza – AJ-nak [Elv.]	507	952
1265. február 13. Pest		
AJ – Szász Károlynak	508	952
1266. február 14. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	511	953
1267. február 15. Máramarossziget		
P. Szathmáry Károly – AJ-nak	512	954
1268. [február második fele. Pest]		
AJ – Lévay Józsefnek [Elv.]	512	954
1269. február 22. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	513	954
1270. február 23. Pest		
AJ – Tompa Mihálynak	514	955
1271. február 24. Pest		
AJ – Nógrád megye közönségének	516	956
1272. február 24. Pest		
AJ – Szász Károlynak	517	956
1273. március 1. Nagyszalonta		
Ercsey Sándor – AJ-nak	518	957
1274. március 1. Nagyszalonta		
Rozvány György – AJ-nak	519	958
1275. március 2. Pest		
AJ – Kemény Zsigmondnak	520	958
1276. március 3. Pest		
AJ – Rozvány Györgynek	521	959
1277. [március 3. Nagykőrös]		
Arany László – AJ-nak [Elv.]	522	959
1278. március 3. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	522	959
1279. március 4. Pest		
AJ – Ercsey Sándornak	523	960

1280. március 6. után, Pest		
AJ – Aigner Lajosnak	524	960
1281. március 8. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	524	961
1282. március 9. Pest		
AJ – Erdélyi Jánosnak	525	961
1283. március 9. Pest		
AJ – Szász Károlynak	525	962
1284. március 11. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	526	962
1285. március 13. Nagyszalonta		
A nagyszalontai református egyház presbitériuma – AJ-nak	527	963
1286. március 13. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	528	963
1287. [március 14. Pest]		
AJ – Brassai Sámuelnek [Elv.]	528	963
1288. március 14. Pest		
AJ – Gyulai Pálnak	529	964
1289. március 14. Pest		
AJ – Szász Károlynak	530	964
1290. március 15. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	531	965
1291. március 16. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	532	965
1292. március 22. Bonyhád		
A Bonyhádi Casinói Egylet – AJ-nak	533	965
1293. március 25. Nagyvárad		
A Nagyváradai Takarékpénztár-Egyesület – AJ-nak	533	966
1294. március 28. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	534	966
1295. március 29. Győr		
Dr. Kovács Pál – AJ-nak	537	967
1296. március 31. Pest		
AJ – Nagyvárad város közönségéhez	538	967
1297. április 3. Pest		
AJ – Gyulai Pálnak	539	968
1298. április 3. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	540	969
1299. április 5. Kolozsvár		
Szabó Károly – AJ-nak	542	970

1300. április 6. Kolozsvár Gyulai Pál – AJ-nak	544	971
1301. április 10. Pest AJ – Gyulai Pálnak	545	972
1302. április 16. és 18. között. Pest AJ – Tompa Mihálynak	546	972
1303. április 20. Pest AJ – Szász Károlynak	546	972
1304. április 20. Hanva Tompa Mihály – AJ-nak	547	973
1305. április 24. Pest AJ – Gyulai Pálnak	548	973
1306. május 1. Orosháza Kalmár Géza – AJ-nak	549	974
1307. május 2. Pest AJ – Tompa Mihálynak	550	975
1308. május 7. Pest AJ – Abonyi Lajosnak	551	975
1309. május 7. Kecskemét A kecskeméti rendező bizottság – AJ-nak	552	976
1310. május 7. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	552	976
1311. május 13. Hanva Tompa Mihály – AJ-nak	553	977
1312. május 15. Pest AJ – Toldy Ferencnek	554	977
1313. május 20. Pest AJ – Toldy Ferencnek	554	978
1314. május 28. Máramarossziget Szilágyi István – AJ-nak	555	978
1315. június 1. és 27. között. Kolozsvár Gyulai Pál – AJ-nak	556	979
1316. június 22. Pest AJ – Vadnay Károlynak	556	979
1317. június 28. Kunszentmiklós Szász Károly – AJ-nak	557	979
1318. július 13. Csongrád Csongrád város közönsége – AJ-nak	558	980
1319. [július 25. előtt. Lasztóc] Szemere Miklós – AJ-nak [Elv.]	559	980

1320. július 27. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	559	981
1321. július 29. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	560	981
1322. [augusztus 1. és 23. között. Károly Fejérvár]		
Arany László – AJ-nak [Elv.]	561	982
1323. augusztus 1. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	561	983
1324. augusztus 1. és 7. között. Pest		
Toldy Ferenc – AJ-nak	562	983
1325. augusztus 2. Pest		
AJ – Szász Károlynak	563	984
1326. augusztus 3. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	564	984
1327. augusztus 4. Pest		
AJ – Kazinczy Gábornak	565	985
1328. augusztus 6. Kunszentmiklós		
Szász Károly – AJ-nak	566	986
1329. augusztus 9. Nagykőrös		
Szilágyi Sándor – AJ-nak	566	986
1330. augusztus 15. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	567	987
1331. augusztus 18. Pest		
AJ – Szilágyi Áronnak	568	988
1332. augusztus 22. Pest		
AJ – Szász Károlynak	569	988
1333. augusztus 23. Nagykőrös		
Szilágyi Áron – AJ-nak	570	990
1334. augusztus 23. Nagykőrös		
Szilágyi Sándor – AJ-nak	571	990
1335. augusztus 24. Hanva		
Tompa Mihály – AJ-nak	572	991
1336. augusztus 25. Pest		
AJ – Tompa Mihálynak	572	992
1337. augusztus 28. Pest		
AJ – Gyulai Pálnak	575	993
1338. szeptember 12. Pest		
AJ – Madách Imrének	579	994
1339. [szeptember 14. és 30. között. Alsósztrégova]		
Madách Imre – AJ-nak [Elv.]	580	995

1340. szeptember 15. Pest Toldy Ferenc – AJ-nak	580	995
1341. szeptember 22. Miskolc Lévay József – AJ-nak	581	995
1342. szeptember 25. Hanva Tompai Mihály – AJ-nak	582	996
1343. [szeptember 30. (?) Pest] Kemény Zsigmond – AJ-nak [Elv.]	584	997
1344. október 2. Pest AJ – Gyulai Pálnak	585	997
1345. október 3. Alsószékesváros Madách Imre – AJ-nak	586	998
1346. október 5. Pest AJ – Károlyi Sámuelnek	587	999
1347. október 7. Nagykőrös Károlyi Sámuel – AJ-nak	588	999
1348. október 8. Pest AJ – Lauka Gusztávnak	589	1000
1349. október 8. Lasztóc Szemere Miklós – AJ-nak	589	1000
1350. október 16. Lasztóc Szemere Miklós – AJ-nak	591	1001
1351. október 17. Pest AJ – Károlyi Sámuelnek	592	1002
1352. október 19. Pest AJ – Gyulai Pálnak	594	1002
1353. október 20. Nagykőrös Károlyi Sámuel – AJ-nak	594	1003
1354. október 26. Pest AJ – Fáy Andrásnak	596	1003
1355. [október 26. és november 12. között. Pest] AJ – Brassai Sámuelnek [Elv.]	597	1004
1356. október 27. Pest AJ – Erdélyi Jánosnak	597	1004
1357. október 27. Pest AJ – Halmágyi Sándornak	598	1004
1358. október 27. Pest AJ – Lévay Józsefnek	598	1005
1359. október 27. Pest AJ – Madách Imrénének	599	1005

1360. október 27. Pest		
Tóth Kálmán – AJ-nak	611	1008
1361. november 2. Alsósztrégova		
Madách Imre – AJ-nak	611	1009
1362. november 5. Pest		
AJ – Madách Imrének	616	1009
1363. november 8. Nagykőrös		
Szilágyi Sándor – AJ-nak	618	1010
1364. [november 9. és 22. között. Pest]		
AJ – Károlyi Sámuelnek [Elv.]	619	1011
1365. november 9. Nagykőrös		
Károlyi Sámuel – AJ-nak	619	1011
1366. [november 9. után. Margitta]		
Horváth József – AJ-nak [Elv.]	620	1011
1367. november 9. és december 18. között. Nagykőrös		
Szilágyi Sándor – AJ-nak	620	1012
1368. [november 14. körül. Lasztóc]		
Szemere Miklós – AJ-nak [Elv.]	620	1012
1369. [november közepe – december. Pest]		
AJ – Horváth Józsefnek [Elv.]	621	1012
1370. november 16. Pest		
AJ – Székács Józsefnek	621	1012
1371. november 17. Vatta		
Tóth Endre – AJ-nak	622	1013
1372. november 19. Pest		
AJ – Gyulai Pálnak	623	1014
1373. november 23. Nagykőrös		
Károlyi Sámuel – AJ-nak	624	1014
1374. november 25. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	625	1014
1375. november 29. Pest		
AJ – Ercsey Sándornak	626	1015
1376. november 30. Sárospatak		
Erdélyi János – AJ-nak	627	1016
1377. december 2. Nagyszalonta		
Rozvány György – AJ-nak	628	1016
1378. december 3. Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	632	1018
1379. december 10. Miskolc		
Szemere Miklós – AJ-nak	632	1018

1380. december 15. és 31. között, Kolozsvár		
Gyulai Pál – AJ-nak	633	1019
1381. december 17. Nagykőrös		
Károlyi Sámuel – AJ-nak	634	1019
1382. december 18. Marosvásárhely		
Mentovich Ferenc – AJ-nak	635	1019
1383. december 18. Hanva		
Tompai Mihály – AJ-nak	636	1020
1384. december 29. Bánfálva		
Szemere Miklós – AJ-nak	637	1021

Függelék I.

1. 1861. május 31. és november 6. között. Pest		
AJ – Toldy Ferencnek	641	1022
2. 1861. november. Pest		
Toldy Ferenc és AJ üzenetváltása	642	1023

Függelék II.

1. 1847. április 30. Nagyszalonta		
Szalontaváros tanácsa – Széchenyi Istvánnak	643	1023
2. 1855. április 20. Nagykőrös		
AJ – Kuun Lászlóné Gyulay Constanciának	644	1023
3. [1856. december végén. Nagykőrös]		
AJ – Szerkesztőknek [Elv.]	645	1023
4. [1856. december 26. Nagykőrös]		
AJ – Tisza Lajosné Teleki Juliannának [Elv.]	645	1024

Függelék III.

1. [1858 és 1860 között (?)]		
Ismeretlen szerző – AJ-nak [Elv.]	646	1024

II. BETŰRENDI MUTATÓ

ARANY JÁNOS LEVELEI a címzettek betűrendjében

Abonyi Lajosnak		
1220. Pest, 1860. november 17.	470	927
1308. Pest, 1861. május 7.	551	975
Aigner Lajosnak		
1280. Pest, 1861. március 6. után	524	960
Almási Balogh Tihamérnek		
1062. Nagykőrös, 1859. január 21.	268	807
Arany Juliskának		
1137. Nagykőrös, 1860. január 4.	363	855
Arany Lászlónak [töredék]		
1227. Pest, 1860. december 5.	477	932
Bérczy Károlynak		
1052. [Nagykőrös, 1858. december 20. előtt] [Elv.]	258	801
Bezerédj Istvánnénak		
1246. Pest, 1861. január 13.	491	941
Brassai Sámuelnek		
1287. [Pest, 1861. március 14.] [Elv.]	528	963
1355. [Pest, 1861. október 26. és november 12. között] [Elv.]	597	1004
Csáky Györgynek		
1135. [Nagykőrös, 1860. január] [Elv.]	362	854
Csengery Antalnak		
897. [Nagykőrös, 1857. április 18. (?)] [Elv.]	47	693
923. [Nagykőrös, 1857. július 30.] [Elv.]	87	712
933. Nagykőrös, 1857. szeptember 9.	99	718
984. Nagykőrös, 1858. március 16.	167	754
989. Nagykőrös, 1858. március 28.	172	757
993. Nagykőrös, 1858. április 6.	176	759
1002. Nagykőrös, 1858. április 19. után	186	763
1092. Nagykőrös, 1859. július 1.	309	827
1138. Nagykőrös, 1860. január 4.	363	855
1143. Nagykőrös, 1860. február 7.	375	861
1148. Nagykőrös, 1860. március 18.	380	863
1154. Nagykőrös, 1860. április 23.	392	869
1163. Nagykőrös, 1860. július 9.	407	874

1167. Nagykőrös, 1860. július 25.	414	885
1173. Nagykőrös, 1860. augusztus 5.	420	889
1178. Nagykőrös, 1860. augusztus 10.	425	897
1187. Nagykőrös, 1860. szeptember 1.	438	905
1193. Nagykőrös, 1860. szeptember 7.	444	908
1194. Nagykőrös, 1860. szeptember 11.	445	909
Csillag Mártonnak		
1175. Nagykőrös, 1860. augusztus 6.	421	889
Egressy Gábornak		
1161. Nagykőrös, 1860. július 1.	403	873
1168. Nagykőrös, 1860. július 27.	414	885
Egressy Sámuelnek		
902. [Nagykőrös, 1857. április 23. előtt] [Elv.]	53	697
Emich Gusztávnak		
966. [Nagykőrös, 1858. január (?)] [Elv.]	145	743
970. [Nagykőrös, 1858. február–március (?)] [Elv.]	146	745
Ercsey Sándornak		
890. Nagykőrös, 1857. március 12.	37	679
917. Nagykőrös, 1857. július 1.	75	709
925. Nagykőrös, 1857. augusztus 2.	89	713
941. Nagykőrös, 1857. október 17.	107	722
974. Nagykőrös, 1858. február 7.	149	746
980. Nagykőrös, 1858. március 3.	162	752
1038. Nagykőrös, 1858. október 29.	239	790
1058. Nagykőrös, 1858. december 28.	264	806
1086. Nagykőrös, 1859. május 21.	299	821
1096. Nagykőrös, 1859. augusztus 15.	315	830
1104. Nagykőrös, 1859. szeptember 13.	330	835
1125. Nagykőrös, 1859. november 27.	354	848
1126. Nagykőrös, 1859. november 27.	355	849
1133. Nagykőrös, 1859. december 23.	359	852
1174. Nagykőrös, 1860. augusztus 5.	420	889
1279. Pest, 1861. március 4.	523	960
1375. Pest, 1861. november 29.	626	1015
Erdélyi Jánosnak		
1200. Pest, 1860. október 20. v. 21.	452	912
1282. Pest, 1861. március 9.	525	961
1356. Pest, 1861. október 27.	597	1004
Fáy Andrásnak		
1354. Pest, 1861. október 26.	596	1003

Filó Jánosnak		
904. Nagykőrös, 1857. április 25.	55	698
Gyulai Pálnak		
874. Nagykőrös, 1857. február 1.	10	663
880. Nagykőrös, 1857. február 23.	24	670
886. Nagykőrös, 1857. március 2. körül	31	675
898. Nagykőrös, 1857. április 18.	47	693
946. Nagykőrös, 1857. november 6.	112	724
957. Nagykőrös, 1857. december 1.	129	735
996. Nagykőrös, 1858. április 11.	178	760
1013. Nagykőrös, 1858. május 31. és július 18. között	203	772
1029. [Nagykőrös, 1858. szeptember közepe] [Elv.]	226	782
1055. Nagykőrös, 1858. december 22.	259	802
1179. Nagykőrös, 1860. augusztus 10.	427	901
1235. Pest, 1860. december 21.	482	935
1259. Pest, 1861. február 1. és 13. között	502	947
1288. Pest, 1861. március 14.	529	964
1297. Pest, 1861. április 3.	539	968
1301. Pest, 1861. április 10.	545	972
1305. Pest, 1861. április 24.	548	973
1337. Pest, 1861. augusztus 28.	575	993
1344. Pest, 1861. október 2.	585	997
1352. Pest, 1861. október 19.	594	1002
1372. Pest, 1861. november 19.	623	1014
Halmágyi Sándornak		
1357. Pest, 1861. október 27.	598	1004
Heckenast Gusztávnak		
909. [Nagykőrös, 1857. június–július] [Elv.]	66	703
983. [Nagykőrös, 1858. március 15.] [Elv.]	167	754
986. Nagykőrös, 1858. március 21. és 24. között] [Elv.]	171	756
990. [Nagykőrös, 1858. április 1. v. 2.] [Elv.]	174	757
998. Nagykőrös, 1858. április 17.	180	761
1003. Nagykőrös, 1858. április 25.	187	763
1030. Nagykőrös, 1858. szeptember 16.	227	782
1082. [Nagykőrös, 1859. április 16. után] [Elv.]	294	819
1105. Nagykőrös, 1859. szeptember 16.	331	835
1190. Nagykőrös, 1860. szeptember 6.	442	907
Horváth Józsefnek		
1369. [Pest, 1861. november közepe – december] [Elv.]	621	1012
Jókai Mórnak		
1024. Nagykőrös, 1858. augusztus 25.	219	778

1169. Nagykőrös, 1860. augusztus	415	886
1250. Pest, 1861. január 23. és február 2. között	494	943
Károlyi Sámuelnek		
1346. Pest, 1861. október 5.	587	999
1351. Pest, 1861. október 17.	592	1002
1364. [Pest, 1861. november 9. és 22. között] [Elv.]	619	1011
Kazinczy Gábornak		
1210. Pest, 1860. november 13.	461	922
1252. Pest, 1861. január 25.	496	944
1327. Pest, 1861. augusztus 4.	565	985
Kemény Zsigmondnak		
885. [Nagykőrös, 1857. március 1. v. 2.] [Elv.]	31	675
1275. Pest, 1861. március 2.	520	958
Kempelen Győzőnek		
982. Nagykőrös, 1858. március 12.	166	754
Knócz Lászlónak		
1036. Nagykőrös, 1858. október 27.	236	786
Kóti Józsefnek		
1073. Nagykőrös, 1859. március 17.	280	814
Kovács Jánosnak		
965. Nagykőrös, 1857. december 31.	143	743
Kovács Lajosnak		
1010. [Nagykőrös, 1858. május 14.] [Elv.]	198	770
Lauka Gusztávnak		
1348. Pest, 1861. október 8.	589	1000
Lévay Józsefnek		
979. Nagykőrös, 1858. február 24.	159	751
1185. Nagykőrös, 1860. augusztus 28.	437	905
1211. Pest, 1860. november 13.	462	922
1268. [Pest, 1861. február második fele] [Elv.]	512	954
1358. Pest, 1861. október 27.	598	1005
Madách Imrének		
1338. Pest, 1861. szeptember 12.	579	994
1359. Pest, 1861. október 27.	599	1005
1362. Pest, 1861. november 5.	616	1009
Majthényi Flórának		
1242. Pest, 1861. január 2.	488	940
Mentovich Ferencnek		
1004. Nagykőrös, 1858. április 25.	187	765
1206. [Pest, 1860. november 7. után] [Elv.]	456	915

Nádaskay Lajosnak		
895. Nagykőrös, 1857. április 3.	46	692
Nagyvárad város közönségéhez		
1296. Pest, 1861. március 31.	538	967
Nógrád vármegye közönségének		
1271. Pest, 1861. február 24.	516	956
Pompéry Jánosnak		
912. Nagykőrös, 1857. június 14.	69	705
924. Nagykőrös, 1857. július 30.	87	712
Rozvány Györgynek		
1276. Pest, 1861. március 3.	521	959
Salamon Ferencnek		
907. Nagykőrös, 1857. május 2.	58	700
949. Nagykőrös, 1857. november 20.	115	726
1087. Nagykőrös, 1859. május 30.	300	822
dr. Siklósy Károlynak		
916. [Nagykőrös, 1857. június 30.] [Elv.]	75	708
Szabó Károlynak		
1195. Nagykőrös, 1860. szeptember 14.	446	909
Szász Károlynak		
937. [Nagykőrös, 1857. szeptember 24.] [Elv.]	102	720
981. Nagykőrös, 1858. március 4.	164	753
1075. Nagykőrös, 1859. március 19.	282	815
1102. [Nagykőrös, 1859. augusztus 31. – szeptember 10.] [Elv.]	324	834
1107. Nagykőrös, 1859. szeptember 19.	332	836
1159. Nagykőrös, 1860. május 27.	400	872
1180. Nagykőrös, 1860. augusztus 10.	428	901
1184. Nagykőrös, 1860. augusztus 27.	435	904
1202. Pest, 1860. október 22.	454	913
1215. Pest, 1860. november 15.	466	924
1223. Pest, 1860. november 24. és 28. között	473	929
1239. Pest, 1860. december 27.	485	938
1245. [Pest, 1861. január 9. és 16. között] [Elv.]	490	941
1256. Pest, 1861. január 29.	500	947
1265. Pest, 1861. február 13.	508	952
1272. Pest, 1861. február 24.	517	956
1283. Pest, 1861. március 9.	525	962
1289. Pest, 1861. március 14.	530	964
1303. Pest, 1861. április 20.	546	972
1325. Pest, 1861. augusztus 2.	563	984
1332. Pest, 1861. augusztus 22.	569	988

Székács Józsefnek		
1370. Pest, 1861. november 16.	621	1012
Szemere Miklósnak		
955. Nagykőrös, 1857. november 29.	125	733
Szemere Pálnak		
1152. Nagykőrös, 1860. április 14.	389	865
Szénfy Gusztávnak		
1020. [Nagykőrös, 1858. július 8. és 31. között] [Elv.]	214	777
1059. [Nagykőrös, 1859. január 8.] [Elv.]	266	806
Szilády Áronnak		
1331. Pest, 1861. augusztus 18.	568	988
Szilágyi Istvánnak		
958. Nagykőrös, 1857. december 3.	130	736
1060. Nagykőrös, 1859. január 8.	267	807
1116. Nagykőrös, 1859. október 25.	341	842
1128. Nagykőrös, 1859. december 6.	356	849
Szilágyi Sándornak		
931. Nagyszalonta, 1857. augusztus 19.	97	717
1204. Pest, 1860. november 1.	455	914
Szónyi Pálnak		
934. [Nagykőrös, 1857. szeptember 9. és 15. között] [Elv.]	100	719
Szvorényi Józsefnek		
1234. Pest, 1860. december 20.	481	935
Tisza Lajosné Teleki Juliannának		
920. [Nagykőrös, 1857. július 24.] [Elv.]	83	711
926. Nagykőrös, 1857. augusztus 4.	90	713
944. [Nagykőrös, 1857. október 31.] [Elv.]	111	723
953. [Nagykőrös, 1857. november 26. v. 27.] [Elv.]	124	732
959. Nagykőrös, 1857. december 5.	133	737
976. [Nagykőrös, 1858. február 10. – július 3.] [Elv.]	155	749
Toldy Ferencnek		
929. Nagykőrös, 1857. augusztus 11.	94	716
1068. Nagykőrös, 1859. február 23.	278	812
1079. Nagykőrös, 1859. március 26.	288	817
1157. Nagykőrös, 1860. május 26.	398	871
1312. Pest, 1861. május 15.	554	977
1313. Pest, 1861. május 20.	554	978
Tomori Anasztáznak		
991. [Nagykőrös, 1858. április 2. előtt] [Elv.]	174	758
1042. Nagykőrös, 1858. november 17.	245	794
1044. Nagykőrös, 1858. november 19.	247	795

1046. Nagykőrös, 1858. november 26.	249	796
1071. [Nagykőrös, 1859. március 17. előtt] [Elv.]	279	813
1122. Nagykőrös, 1859. november 10.	349	846
1196. [Nagykőrös, 1860. szeptember 26. előtt] [Elv.]	448	909
Tompa Mihálynak		
876. Nagykőrös, 1857. február 5.	12	664
888. Nagykőrös, 1857. március 8.	32	677
899. Nagykőrös, 1857. április 19.	49	694
914. Nagykőrös, 1857. június 26.	70	706
927. Nagykőrös, 1857. augusztus 4.	90	714
939. Nagykőrös, 1857. október 4.	103	721
943. Nagykőrös, 1857. október 28.	110	723
964. Nagykőrös, 1857. december 29.	140	741
975. Nagykőrös, 1858. február 9.	151	748
999. Nagykőrös, 1858. április 17.	181	762
1007. Nagykőrös, 1858. május 11. (és 12.)	193	768
1014. [Nagykőrös, 1858. június 3.] [Elv.]	204	773
1015. Nagykőrös, 1858. június 5.	204	773
1018. Nagykőrös, 1858. július 3.	208	774
1025. Nagykőrös, 1858. augusztus 25.	220	779
1033. Nagykőrös, 1858. szeptember 29. (és október 6.)	230	783
1047. Nagykőrös, 1858. november 28.	251	796
1065. Nagykőrös, 1859. február 20.	274	809
1084. Nagykőrös, 1859. április 17.	294	820
1089. Nagykőrös, 1859. június 4.	304	825
1094. Nagykőrös, 1859. július 16.	312	828
1114. Nagykőrös, 1859. október 22.	339	839
1118. Nagykőrös, 1859. november 2.	343	843
1123. Nagykőrös, 1859. november 10.	350	847
1140. Nagykőrös, 1860. január 25.	367	856
1149. Nagykőrös, 1860. március 30.	381	863
1158. [Nagykőrös, 1860. május 26.] [Elv.]	399	871
1162. Nagykőrös, 1860. július 4.	405	874
1181. Nagykőrös, 1860. augusztus 10.	429	902
1198. Nagykőrös, 1860. szeptember 29.	449	910
1216. Pest, 1860. november 15.	467	925
1230. Pest, 1860. december 16.	479	933
1238. [Pest, 1860. december 26. v. 27.] [Elv.]	485	938
1270. Pest, 1861. február 23.	514	955
1302. Pest, 1861. április 16. és 18. között	546	972
1307. Pest, 1861. május 2.	550	975

1336. Pest, 1861. augusztus 25.	572	992
Vadnay Károlynak		
1316. Pest, 1861. június 22.	556	979
Vincze Viktornak		
1008. Nagykőrös, 1858. május 11.	797	770

**ARANY JÁNOSNAK ÍROTT LEVELEK
a levélírók betűrendjében**

Almási Balogh Tihamér		
1061. [Pest? 1859. január 21. előtt] [Elv.]	268	807
Arany Juliska		
896. [Pest, 1857. április 18. előtt] [Elv.]	47	693
1117. [Pest, 1859. november eleje – 1860. január] [Elv.]	343	843
1144. [Pest, 1860. február 26. v. 27.] [Elv.]	377	861
1146. [Pest, 1860. március első fele] [Elv.]	379	862
Arany László		
1277. [Nagykőrös, 1861. március 3.] [Elv.]	522	959
1322. [Károly Fejérvár, 1861. augusztus 1. és 23. között] [Elv.]	561	982
Babos Pál		
1217. [1860. november 15. és 27. között] [Elv.]	468	925
Balogh Péter		
1218. [1860. november 15. után] [Elv.]	469	926
Bérczy Károly		
1054. [Pest, 1858. december 22. előtt] [Elv.]	259	802
A Bonyhádi Casinoi Egylet		
1292. Bonyhád, 1861. március 22.	533	965
Brassai Sámuel		
1213. Kolozsvár, 1860. november 14. előtt (?)	464	923
1254. Kolozsvár, 1861. január 28.	498	945
Csáky György		
1132. [Nagyszalonta, 1859. december 23. előtt] [Elv.]	359	852
Csengery Antal		
985. Pest, 1858. március 19.	169	755
1001. Pest, 1858. április 19.	185	763
1051. Pest, 1858. december 16.	257	801
1093. Pest, 1859. július 14.	311	828
1139. Pest, 1860. január 12.	365	855
1142. Pest, 1860. február 2.	375	860
1145. Pest, 1860. február 27.	378	862

1153. Pest, 1860. április 18.	391	868
1164. Pest, 1860. július 16.	410	876
1170. Pest, 1860. augusztus 1.	415	886
1177. Pest, 1860. augusztus 9.	424	897
1189. Pest, 1860. szeptember 4.	441	907
Csillag (Becskereki) Márton		
1069. [1859. március] [Elv.]	279	813
1078. [1859. március vége és április 15. között] [Elv.]	287	817
1165. Alsó-Alap, 1860. július 16.	412	876
Csongrád város közönsége		
1318. Csongrád, 1861. július 13.	558	980
Deák Ferenc		
987. Pest, 1858. március 22.	171	756
1009. Pest, 1858. május 13.	198	770
Dessewffy Emil és Toldy Ferenc		
1053. Pest, 1858. december 20.	258	801
Dózsa Dániel		
967. [1858. január 22.] [Elv.]	145	744
Dömötör János		
1205. Nagykőrös, 1860. november 3.	455	914
Egressy Sámuel		
879. Pest, 1857. február 21.	23	669
903. Pusztaszentkirály, 1857. április 23.	54	697
Emich Gusztáv		
995. [Pest, 1858. április 11. előtt] [Elv.]	178	760
Eötvös József		
1081. Pest, 1859. április 16.	293	819
Ercsey János		
910. Sályi, 1857. június 3.	66	703
Ercsey Sándor		
882. Nagyszalonta, 1857. február 24.	25	671
891. Nagyszalonta, 1857. március 20.	41	682
905. Nagyszalonta, 1857. április 27.	56	698
915. Nagyszalonta, 1857. június 26.	73	707
919. Nagyszalonta, 1857. július 4.	81	710
962. Nagyszalonta, 1857. december 20.	138	740
972. Nagyszalonta, 1858. február 5.	146	745
1016. Nagyszalonta, 1858. június 9.	206	773
1023. Nagyszalonta, 1858. augusztus–szeptember	218	778
1028. Nagyszalonta, 1858. szeptember 14.	226	782
1039. Nagyszalonta, 1858. november 8.	242	792

1056. Nagyszalonta, 1858. december 24.	263	805
1085. Nagyszalonta, 1859. május 18.	298	821
1091. Nagyszalonta, 1859. június 27.	308	827
1103. Nagyszalonta, 1859. augusztus 31.	325	834
1127. [Nagyszalonta, 1859. november 29. v. 30.] [Elv.]	355	849
1130. [Nagyszalonta, 1859. december 19. előtt] [Elv.]	358	851
1131. Nagyszalonta, 1859. december 19.	358	851
1134. Nagyszalonta, 1859. december 28.	361	853
1166. Nagyszalonta, 1860. július 21.	413	885
1273. Nagyszalonta, 1861. március 1.	518	957
Erdélyi János		
1208. Sárospatak, 1860. november 9.	460	920
1376. Sárospatak, 1861. november 30.	627	1016
Farkas Elek		
1063. Nagykőrös, 1859. január 31.	271	808
Gyulai Pál		
872. Pest, 1857. január 18.	8	659
875. Pest, 1857. február 4.	11	663
883. Pest, 1857. február 25.	28	673
900. Pest, 1857. április 20.	52	696
950. Pest, 1857. november utolsó hete	117	728
994. Pest, 1858. április 9.	177	759
1048. Kolozsvár, 1858. november 28.	254	798
1066. Kolozsvár, 1859. február 20.	276	810
1090. Kolozsvár, 1859. június 16.	308	826
1183. Kolozsvár, 1860. augusztus 20.	433	903
1224. Kolozsvár, 1860. november 26.	474	930
1225. Kolozsvár, 1860. november 27.	475	931
1247. Kolozsvár, 1861. január 15.	491	942
1255. Kolozsvár, 1861. január 28.	500	946
1291. Kolozsvár, 1861. március 16.	532	965
1294. Kolozsvár, 1861. március 28.	534	966
1300. Kolozsvár, 1861. április 6.	544	971
1315. Kolozsvár, 1861. június 1. és 27. között	556	979
1321. Kolozsvár, 1861. július 29.	560	981
1330. Kolozsvár, 1861. augusztus 15.	567	987
1374. Kolozsvár, 1861. november 25.	625	1014
1378. Kolozsvár, 1861. december 3.	632	1018
1380. Kolozsvár, 1861. december 15. és 31. között	633	1019
Halász Dezső		
1151. Pest, 1860. április 3.	388	865

Heckenast Gusztáv		
983. [Pest, 1858. március 15.] [Elv.]	167	754
988. [Pest, 1858. március 26.] [Elv.]	172	756
997. [Pest, 1858. április 16.] [Elv.]	180	761
1108. Pest, 1859. szeptember 20.	333	836
Horváth József		
1366. [Margitta, 1861. november 9. után] [Elv.]	620	1011
Kalmár Géza		
1264. [Orosháza, 1861. február 13. előtt] [Elv.]	507	952
1306. Orosháza, 1861. május 1.	549	974
Károlyi Sámuel		
1347. Nagykőrös, 1861. október 7.	588	999
1353. Nagykőrös, 1861. október 20.	594	1003
1365. Nagykőrös, 1861. november 9.	619	1011
1373. Nagykőrös, 1861. november 23.	624	1014
1381. Nagykőrös, 1861. december 17.	634	1019
Kazinczy Gábor		
1212. Bánfalva, 1860. november 13. körül	463	923
1219. Bánfalva, 1860. november 15. után	469	926
A kecskeméti rendező bizottmány		
1309. Kecskemét, 1861. május 7.	552	976
Kemény Zsigmond		
884. Pest, 1857. február 25.	30	674
1343. [Pest, 1861. szeptember 30. (?)] [Elv.]	584	997
Kempelen Győző		
968. [Jászberény, 1858. január 23.] [Elv.]	145	744
1240. [Szeged, 1860. december 28.] [Elv.]	487	939
Kertbeny Károly		
1207. Genf, 1860. november 8.	457	915
Knócz László		
1035. [1858. október 27. előtt] [Elv.]	236	786
Kolbenheyer Mór		
1209. Sopron, 1860. november 12.	460	921
Kóti József		
1072. [1859. március 17. előtt] [Elv.]	280	814
Kovács János		
881. Debrecen, 1857. február 23.	24	671
911. Debrecen, 1857. június 7.	67	704
963. Debrecen, 1857. december 26.	139	741
Dr. Kovács Pál		
1295. Győr, 1861. március 29.	537	967

Lévay József		
878. Miskolc, 1857. február 18.	22	669
978. Miskolc, 1858. február 21.	157	750
1110. Miskolc, 1859. szeptember 21.	334	837
1111. Miskolc, 1859. szeptember 25.	336	838
1188. Miskolc, 1860. szeptember 2.	439	906
1226. Miskolc, 1860. november 28.	476	932
1251. Miskolc, 1861. január 23.	495	944
1253. Miskolc, 1861. január 25.	498	945
1341. Miskolc, 1861. szeptember 22.	581	995
Madách Imre		
1339. [Alsósztrégova, 1861. szeptember 14. és 30. között] [Elv.]	580	995
1345. Alsósztrégova, 1861. október 3.	586	998
1361. Alsósztrégova, 1861. november 2.	611	1009
A Magyar Tudományos Akadémia		
1100. Pest, 1859. augusztus 29. előtt	323	833
1147. [Pest, 1860. március 14. vagy 15.] [Elv.]	379	862
Medgyes Lajos		
1236. Deés, 1860. december 20.	483	936
Mentovich Ferenc		
1000. Marosvásárhely, 1858. április 18.	183	762
1263. Marosvásárhely, 1861. február 10.	505	951
1382. Marosvásárhely, 1861. december 18.	635	1019
Millien, Achille		
1136. Beaumont-la-Ferrière, 1860. január 2.	362	854
Nádasdy Lipót		
1229. Pest, 1860. december 14.	478	933
Nádaskay Lajos		
894. [Pest, 1857. április 3. előtt] [Elv.]	46	692
Nagyszalonta		
870. [Nagyszalonta, 1857. január második fele–február] [Elv.]	7	658
A nagyszalontai református egyház presbitériuma		
1285. Nagyszalonta, 1861. március 13.	527	963
Nagyvárad város közönsége		
1257. Nagyvárad, 1861. január 31.	501	947
A Nagyvárad Takarékpénztár-Egyesület		
1293. Nagyvárad, 1861. március 25.	533	966
Nógrád vármegye közgyűlése		
1244. Balassagyarmat, 1861. január 9.	490	941
Oláh Károly		
969. [Debrecen, 1858. február] [Elv.]	146	744

Pákh Albert		
1129. Pest, 1859. december 10.	357	850
A Pécsi Nemzeti Casino Egyesület		
1258. Pécs, 1861. január 31.	502	947
Pompéry János		
901. Pest, 1857. április 20.	53	697
906. [Pest, 1857. május] [Elv.]	58	699
913. [Pest, 1857. június 16. és 19. között] [Elv.]	70	705
P. Szathmáry Károly		
1241. Máramarossziget, 1861. január 1.	488	940
1267. Máramarossziget, 1861. február 15.	512	954
Radácsy Frigyes		
1070. [Nagykörös, 1859. március] [Elv.]	279	813
Rozvány György		
1274. Nagyszalonta, 1861. március 1.	519	958
1377. Nagyszalonta, 1861. december 2.	628	1016
Salamon Ferenc		
948. Pest, 1857. november 20. előtt	114	725
951. Pest, 1857. november utolsó hete	118	728
1031. Pest, 1858. szeptember 20.	227	782
1186. [Pest, 1860. szeptember 1. előtt] [Elv.]	438	905
Szabó Károly		
1083. [Kolozsvár (?), 1859. április 17. előtt] [Elv.]	294	819
1171. Kolozsvár, 1860. augusztus 4.	416	887
1299. Kolozsvár, 1861. április 5.	542	970
Szász Károly		
936. Kunszentmiklós, 1857. szeptember 21.	101	719
938. Kunszentmiklós, 1857. október eleje	102	720
940. Kunszentmiklós, 1857. október közepén	106	722
945. [Kunszentmiklós, 1857. november eleje] [Elv.]	111	723
977. Kunszentmiklós, 1858. február 15.	156	749
1011. Kunszentmiklós, 1858. május 18.	199	771
1022. Kunszentmiklós, 1858. július 22.	217	778
1074. Kunszentmiklós, 1859. március 17.	280	814
1076. Kunszentmiklós, 1859. március 21.	284	815
1099. Kunszentmiklós, 1859. augusztus 23.	321	833
1101. Kunszentmiklós, 1859. augusztus 29.	323	833
1106. Kunszentmiklós, 1859. szeptember 18.	332	836
1156. Kunszentmiklós, 1860. május 24.	397	870
1182. Kunszentmiklós, 1860. augusztus 15.	431	902
1201. Kunszentmiklós, 1860. október 20.	453	912

1203. [Kunszentmiklós, 1860. október 24. – november 10.] [Elv.]	455	914
1221. Kunszentmiklós, 1860. november 17.	470	927
1231. Kunszentmiklós, 1860. december 18.	479	934
1232. Kunszentmiklós, 1860. december 19.	480	934
1243. Kunszentmiklós, 1861. január 2.	489	940
1249. Kunszentmiklós, 1861. január 18.	493	943
1260. Kunszentmiklós, 1861. február 1. és 8. között	504	949
1262. [Kunszentmiklós, 1861. február 7. és 12. között] [Elv.]	505	950
1266. Kunszentmiklós, 1861. február 14.	511	953
1269. Kunszentmiklós, 1861. február 22.	513	954
1281. Kunszentmiklós, 1861. március 8.	524	961
1284. Kunszentmiklós, 1861. március 11.	526	962
1286. Kunszentmiklós, 1861. március 13.	528	963
1290. Kunszentmiklós, 1861. március 15.	531	965
1310. Kunszentmiklós, 1861. május 7.	552	976
1317. Kunszentmiklós, 1861. június 28.	557	979
1323. Kunszentmiklós, 1861. augusztus 1.	561	983
1326. Kunszentmiklós, 1861. augusztus 3.	564	984
1329. Kunszentmiklós, 1861. augusztus 6.	566	986
Szathmáry Elek		
1037. Nagyszalonta, 1858. október 29. előtt	238	786
Szathmáry György		
1067. Hajdúszoboszló, 1859. február 20.	277	811
Szatmárnémeti város közönsége		
1261. Szatmárnémeti, 1861. február 5.	505	950
Szél Farkas		
1176. Hódmezővásárhely, 1860. augusztus 8.	423	890
Szemere Bertalan		
893. Párizs (?), 1857. március 31.	45	683
Szemere Miklós		
889. Lasztóc, 1857. március 10.	36	678
952. Lasztóc, 1857. november 25.	120	730
1319. [Lasztóc, 1861. július 25. előtt] [Elv.]	559	980
1349. Lasztóc, 1861. október 8.	589	1000
1350. Lasztóc, 1861. október 16.	591	1001
1368. [Lasztóc, 1861. november 14. körül] [Elv.]	620	1012
1379. Miskolc, 1861. december 10.	632	1018
1384. Bánfalva, 1861. december 29.	637	1021
Szemere Pál		
1150. Pécel, 1860. április 2.	384	864

Szénfy Gusztáv		
1019. [Nyíregyháza, 1858. július 7.] [Elv.]	213	776
1040. Nyíregyháza, 1858. november 11.	244	792
Szilády Áron		
1333. Nagykőrös, 1861. augusztus 23.	570	990
Szilágyi István		
954. Máramarossziget, 1857. november 27.	124	732
1057. Máramarossziget, 1858. december 25.	263	805
1098. Máramarossziget, 1859. augusztus 22.	320	832
1113. Máramarossziget, 1859. október 18.	337	838
1124. Máramarossziget, 1859. november 18.	352	848
1214. Máramarossziget, 1860. november 14.	464	923
1314. Máramarossziget, 1861. május 28.	555	978
Szilágyi Sándor		
1329. Nagykőrös, 1861. augusztus 9.	566	986
1334. Nagykőrös, 1861. augusztus 23.	571	990
1363. Nagykőrös, 1861. november 8.	618	1010
1367. Nagykőrös, 1861. november 9. és december 18. között .	620	1012
Szvorényi József		
1233. [Eger, 1860. december 20. előtt] [Elv.]	481	935
Tisza Lajosné Teleki Julianna		
871. Geszt, 1857. január 17.	7	658
873. Geszt, 1857. január 30.	9	661
921. Geszt, 1857. július 28.	83	711
922. Geszt, 1857. július 28.	87	712
947. Mezőnagycsán, 1857. november 13.	112	724
956. Mezőnagycsán, 1857. november 29.	128	734
960. Mezőnagycsán, 1857. december 6.	134	738
961. Geszt, 1857. december 16.	137	740
Toldy Ferenc		
928. Pest, 1857. augusztus 7.	93	715
930. Pest, 1857. augusztus 12.	96	716
1050. Pest, 1858. december 15.	257	800
1077. Pest, 1859. március 21.	286	816
1324. Pest, 1861. augusztus 1. és 7. között	562	983
1340. Pest, 1861. szeptember 15.	580	995
Tomori Anasztáz		
932. Pest, 1857. szeptember 6.	98	717
992. Pest, 1858. április 2.	175	758
1041. Pest, 1858. november 14.	245	793
1043. Pest, 1858. november 18.	246	795

1045. Pest, 1858. november 23.	248	795
1049. Pest, 1858. november 28.	255	799
1119. Gomba, 1859. november 2.	346	844
1197. Gomba, 1860. szeptember 26.	448	910
Tompai Mihály		
877. Hanva, 1857. február 11.	17	667
892. Hanva, 1857. március 28.	43	682
908. Hanva, 1857. május 28.	62	702
918. Hanva, 1857. július 3.	78	710
942. Hanva, 1857. október 24.	109	723
973. Hanva, 1858. február 5.	147	746
1006. Hanva, 1858. május 3.	192	767
1012. Hanva, 1858. május 28.	199	771
1017. Hanva, 1858. június 29.	206	774
1021. Hanva, 1858. július 20.	215	777
1032. Hanva, 1858. szeptember 22.	228	783
1034. Hanva, 1858. október 25.	233	785
1064. Hanva, 1859. február 12.	271	808
1080. Hanva, 1859. április 2.	291	818
1088. Hanva, 1859. május 31.	301	824
1095. Hanva, 1859. augusztus 10.	314	829
1109. Pest v. Gomba, 1859. szeptember 20. és 24. között	334	837
1112. Hanva, 1859. október 5.	337	838
1115. Hanva, 1859. október 22.	340	841
1120. Hanva, 1859. november 2.	346	844
1121. Hanva, 1859. november 9.	348	845
1141. Hanva, 1860. február 1.	370	858
1155. Hanva, 1860. május 17–19.	394	870
1160. Hanva, 1860. június 30.	401	872
1172. Hanva, 1860. augusztus 4.	419	888
1191. Hanva, 1860. szeptember 6.	442	908
1192. [Hanva, 1860. szeptember 6. és 27. között] [Elv.]	443	908
1222. Hanva, 1860. november 22.	471	928
1228. Hanva, 1860. december 12.	477	932
1237. Hanva, 1860. december 24.	484	937
1278. Hanva, 1861. március 3.	522	959
1298. Hanva, 1861. április 3.	540	969
1304. Hanva, 1861. április 20.	547	973
1311. Hanva, 1861. május 13.	553	977
1320. Hanva, 1861. július 27.	559	981
1335. Hanva, 1861. augusztus 24.	572	991

1342. Hanva, 1861. szeptember 25.	582	996
1383. Hanva, 1861. december 18.	636	1020
Tóth Endre		
1371. Vatta, 1861. november 17.	622	1013
Tóth Kálmán		
1097. Pest, 1859. augusztus 17.	318	832
1360. Pest, 1861. október 27.	611	1008
Ujszászi József		
1027. Kecskemét, 1858. augusztus 27.	224	781
Vachott Sándorné		
1026. [Pest, 1858. augusztus 25. és szeptember 29. között] [Elv.]	223	781
Vadnay Károly		
1199. [Pest, 1860. október] [Elv.]	451	911
Vajda János		
887. [Pest, 1857. március 2.] [Elv.]	32	676
935. [Pest, 1857. szeptember 20.] [Elv.]	100	719
Vincze Viktor		
1005. Debrecen, 1858. április 28.	191	767
Weisz Bernát Ferenc		
1248. Pest, 1861. január 15.	492	942
Wölfel Jánosné		
971. [Nagyszalonta, 1858. február 4. v. 5.] [Elv.]	146	745

ILLUSZTRÁCIÓK

M. Kovács, febr. 9. 1858.

K 513/1136.

Leveled, édes jó barátom, megörvendeztetett, de ugyan
meg is jónorvára bocsánatot! Ezen irandó valék között;
már a mint egy nappal ily körülmények közt nem igényelem
újra választást, — úgy nem lehetem, habár denevér volna is,
hogy idővel idire fel ne közeledtet soraimmal; hogy — olyan a
milyen — vigaszt nyújtani ne igyekezzem; jól tudom, mily
kevesi vagyok amennyi ember, hogy más — hátréte legjebb
barátomat — vigasztaljak — s a legjebb vigatt is, mily ke-
vési jutne barátsághoz; hiszen, roha más ok idere előt-
terem, en is ácsélem a fáradtság, szuggadás, semmi véleked-
ésen phosidat, melyekből se most panaszkodol; en is tu-
dom, mi az: a legbiztosabb társaságban egyedül lenni, minde-
közben csak önbajunkat talni; járva — kelve halott,
szemmel — többnek: szenvedni halottnak lenni; öröme-
től nem szabadulni, jól magadot az örömtől jutni, mert se
semiben nem találai, jól magadot az örömtől jutni, mert se
is faj, mind becsnek a kacagás; — mind ezt is ácséreltem
a költésből, csak alatta, — s hozzá még azt a gyötrelemet
is, hogy bármely leendő munkámba kellett, felattai és betel-
teljeit, a családere munkámba kellett, felattai és betel-
teljeit naponta nyitva tartan, feketé tartani az
éretlen pajzsa, szög, cigyelti stávarosa, csodabulcsóra
sz. a legakróbb részletesség, nehogy egy vagy más dolgot nevet,
szegnek címjök fel olyan halgatólag előt, melynek úndoggy
akár laccsár akár Jókai Pál a profenox, de ha keríz lehetni,
hogy kikapcsol, kikapna nyit. Mondtam hát en, édes tud,
kann, a tiedhez hasonlító, kiakhat; azt is tudni, hogy a
vigasztalás semmit sem ért. Körmjü annak, kinek semmi
baja nincs, az nem tani; vég, erőt magadon, magadot kitél,
két a fáradtságból; akart is megírni a több. Mind ezt
staj, tudni, de az a baj, hogy ezen a létező kinyit,
mely kivételre járkoos; mint ha egyháztalozott súlyos
kezeget az javaslantok; csimáljon commotiol, meggyert
jókban lett. Körmjü, de ha nem lehet.

És megír, kedves jó emberem, az maistom nekem a...
na bölcséssel: csimál; commotiol, liti mozgást megadnak.
Probatum est. Míg én gondolatomat mindig csak bajra
— mint alyhol a fajis fogon. — tartottam; semmi remény nem
volt javulásuk. Orkán közepénben életem, mint az a tygo,
antidus; ki meggyörtődve hogy, laba két falmatkal, örök,
ke nemegott hogy elvirek. Ujabb újabb reinkarócs csimálkam,
majd e majd ama nagy vedély kiggött felém, mint do,
melen: kard: de bír az csak nem, fakadt le. Ezek folytak

Érett Január 17^{én} 1857

2573/268

Tisztelt Tánár Úr!

Jandótt Domokosom jaffuisjai

höz, önnel, egy hittem - minden
leveleid, egy feltevése kötelelél önnel
kövve meg kaptam, is most, mi-
dőt én minden berrám is leve-
lisp az onyimeknek fel hasagattam,
hogy meg szabaduládom boldog
naffiam utolsó nyugtelyembe vi-
szát is fogadok helyett jánár-
útt szolgáljanak, a Domoko-
somban irattolad pedig elöget-
tem, ezen elötte hely betévesha-
gyománys nem abajám sem
egy, sem a mástik után sem
vagy "sötö" kerettel meg sem-
siffem; de többnyise critical is
foglalván vettéte arat - van
ön elötte is betéset bisnaki.

Dajok nyomon hát a gyogyás
hadatlan anyai sio fogzókat
jáb is alkalomszerűen kérébedit
sés végett ön fogotának hit-
tem - megye ön arólat töllern

2. Tisza Lajosné Teleki Julianna levele Aranyinak (1857. január 17.)

Pest febr. 25-én 8.
1857.

Kisbéli barátom!

2513/267

Kovács Lajos igen sokat ígérő vásbányáját, gróf Kichy Ferenc, ellajos,
Urményi József és Kovács Lajos vevetése mellett, egy részvénylásulattal
vette át, mely 8 darab részvényt foglalni érdekes és hasznos vállalatot jelent
ti, mintegy példaként, indítványozással a részvényesektől kért a n. székben nyugodtan,
kérelmére van szándék, kért a V... árúváros, kért Aranykút és kért Arany
Julesánus a részvényesek után egyenként 30 pengő évi osztalék mint minimum
vagy garantírozása; de minden valószínűséggel szerint az osztalék a minimumot jóval
felül fogja haladni, hivatali néhány év múlva azonban leggyer bármely család vagy bármely
feltehetőleg a vásbányán jövedelnye is aznál egyelő a részvényesek érteke; úgy hiszem
fontossággal bír mind a kiszámlálás ex ante, mind pedig az, hogy a kiszámlálás rész-
vényes hiteltel szándékára osztalékot ki. Ugy hiszem továbbá, hogy Laci és Julesa be fog
járni látni, miköz azokkal indonai iránti orvosi ellenőrzésnek egyik világra tanulmányozva,
ga a részvényesek ezen intézkedése, s bárni fogják ajánlat, hogy az őt nevében fogad-
ja el az ajánlatot. Horvádot csatlakozni is kéresem, s én mielőbbi szíves válaszával
várnak maradtam.

Ön

Kisbéli barátom!

Kemény Z.

P.S.: Secret! Halálhíreimértől megam is úgy megijástem, hogy nem ígértem.

4. Kemény Zsigmond levele Aranyanak (1857. február 25.)

745
50.
J. 86.
Szolmon, június 26. 1857.
Ötlet: Júl. 1. 857.
Kedves barátom!

Minden, minek léte az egyszerű, ki
együtt meg van felelve, innen kényes
adhat in

hinn az igazság is bizonyos, felj
in júnus ha minek négy az az egy
leleplein. immáig, mely is a nyugodt
itt, hogy a természete az így min
tes hat azaz az is van a kényes
a kényes, meg a kényes, ki a kényes
re. Szolmon, így azaz, minden
hátrahagy meg hátrahagy az az az
mind együt az az az, az az az
mind a kényes, a kényes. A
hat azaz az az, az az az
a kényes az az az, az az az
kényes az az az, az az az
kényes az az az, az az az
kényes az az az, az az az

5. Ercsey Sándor levele Aranyinak (1857. június 26.)

+

K. 573 / 883.
Pest, aug. 12. 1857.

Tisztelt prof. úr, kedves barátom,

E percben veszem füvet becses levelét, s hogy - tökem
igen nagy kedvvel - válassz nékik az ma.
rajzot, nagyon felélek.

Mindenek előtt megköszönöm: id. alkalmat
akaratait, melyek a Gy. log. írt levelében is ki-
fűt fűzött, s így egy, nagyobb azon parabolát,
villottam el a tudva lesz id. alkalmat, ha felte, mis-
én formájára. Az utómányok az utómányok
teljesen comarválták ugyan, s nem lety érteke,
ember, ki éndekkel az kőné e pálaestakat is
a Kt. töltés ille fővéléteben: azonban a Kt.
aggy. valamit respectálai hull az elhívónak, ki
Kt. írt kappi adakait, s ki Kt. s aggy. edül ér-
dekel, hanem jussék respectálné is igazán tart.
has.

Az adott felir. legörvénésébe kösziöntés mon-
dok. (conventura attakulával még kappiálkarm.

1.

6. Toldy Ferenc levele Aranyinak (1857. augusztus 12.)

K 573/896.

Pest, nov. 14. 858.

Szerenem barátom!

Shakespeare fondítására eddig ajánlottak: Leópai, Sárossy
Sándor, Székely; Flóra is fölajánlotta, hogy Romeo
és Julia engedné a név a fonditól. Az Léa
gárd most várom a választ. Kérek, járulj: ez
egyhez nagyhasalattal se is; mindenképen tudj és
erzi mi függ tőled e nagy kérdésben.

Tölgy hó 20^{án} jön föl Szász Károly, jött föl
akkor (Szombas nap van éppen akkor) a délutáni
vonattal; én akkor a vasutnál vártam, hogy
hozzám szállj. Nov. 27^{én} vasárnap délelőtt
öfőzöjvünk s elhatároztuk a határozandókat
— hogy az ügy ezzel se kéffél.

Üdvözléssel kedves családodnak s neked baráti
öleléssel

T. Móricz

(Megnyugtató soraidat várom.)

†

1

Pest. 16. 859. KJB/99.

Tisztelt házasom!

Mintán a Vachot Afender néje által kiadott
Kemény özvegy esküvője kiáltvány akadályok
miatt 1858-ban ki nem jött kiadást egy évvel
előre írtam ki a válatra magam. — Arról is
írtam azokat követett hasonló eseteket megfigyelve,
in egy korunk özvegyeinek megfelelő esküvő ki-
adást kiadást az esküvője írásait is írtam
oltra kiadást tartottam magamról felhívva önmaga-
magamat aural támogatásra, mintán tudom hogy
nádalmi tevékenységem ezen esetben egyébként egy
jelenlétem nélkül is tiszteltetné melle hárszámát ja.

1.

10. Eötvös József levele Aranyinak (1859. április 16.)

K. 573/222.

Pest, sept. 20. 1859.

Igen köszi tanár Úr!

Levele folytán a kívánt 100 ~~száza~~ aronál, melyet
levegő vettem, Önök megkértem, ismerem, levele a számlát emel
ide mellékelni, mely szerint Önök adnak őket újforintot levő kamatozó
tőkéje miatt.

Felül F. annak aron tanácsa következtében, hogy Önök, kiselt
kötetvényei a tenek irók általán) részben gyűjtve kiválasztva jótévesztéssel,
bitorokodom az e részben "szorosítói" javaslatok Önök elbírálására.

Éltek a gyűjtés kivételben megjelölt munkákhoz kötetekhez csak
100 ~~száza~~ aronál, kéjjel nem vonakodom ezen ténylegesen Ön irányában
megkérteni s így Önök nével, kivételten sőt is különös önműve) elgátlására,
ha ajánlatommal Önök tőkeket meggyőzően sikerültenek.

A gyűjtés kivételben elly megjelölt kötetekhez a legújabb postával volt
szereztem Önök megkérteni, melyre meggyőzően elbírálják, hogy mennyi
gondot fordíték ezen gyűjtésű csinos kiállítására.

Üdvözlök ön, valamint ebbe nével, kitűnő tisztelettel vagyok

alvatos boldogja
Heckenast Gusztáv

1859 októb 18

K572/675

Édes barátom,

Véled vagyok az a tudósi, mely a fennsőbbre giger
fővel érkezik, arra kérek, hogy az általad
kiadandó albumhoz valami adományt is tegy-
jél járulni.

Az október képe fog, meg kell, hogy a
fővel érkezik: várakozás a többi tudósi.
Tegyük ki az aggodalomból, mely bizonyos fősza-
lomból érkezik, ha pedig nem foglak látni,
készen leginkább vagyok, az általad kijött. Itt van
akárja, hogy az én találatom.

Az újságban a legújabb tudósi
szólalás, melyek egy bizonyos dala
szólalás, melyek az 1846-ból. Itt van,
'fővel érkezik', a gőz ipu dala, 'Felsőmagyar-
szágról, hogy azt is bevittem? Itt van. Gondol-
hatsz, hogy amekkorai is vanak.

Az újságban a legújabb tudósi
szólalás, melyek egy bizonyos dala
szólalás, melyek az 1846-ból. Itt van,
'fővel érkezik', a gőz ipu dala, 'Felsőmagyar-
szágról, hogy azt is bevittem? Itt van. Gondol-
hatsz, hogy amekkorai is vanak.

2513/639.

Kedves Édesül, tisztelt Édesül! Valást remélve, levelem

Arany János, 1860. ápr. 2.

Szemere Pál

Elméltetés
Arany János
"Reménye" felett.

A szellemnyilatkozatban, noha nem kerestek dünk e vélemény általános és egyetemes kijelölése felől, de a művészetre, jelesül a költészetre szórványban a dalairatra nézve köztétele felvételét sejtünk. A legelő és legesélyesebb talán nem egyéb mint. nemélet. Ha a messze fogalomig bizony érdekes vagy mint mondani szoktuk csomóelkezdik föl, gondolatok szövege. De úgy látszik hogy nem csak agyunk és fejk hanem kedvünk és szívünk is természetnek némi mesterműtőlhoz hasonló vágyat öltetünk gondolatot is. Nem lehet nem tapasztalunk mirecsint a berkeg és színmű szellemnyilatkozatai(kénytelen lenne egy dorem ez érte. felt nem csak költészetembem hanem többnyire minden általam taglalandó dalműnél újra ismételni), a dalmű nyilatkozataitól a való és valószínűség mineműsége szerint. Különböznek.

A II. ik. sz. a. tárgy C. rendbeli versein, ha csak futólag is kipillantani, nem igen feleltetnek. Az ik. sz. a. verseire mindig a versetől és ennek bármely tetsző részét beidőltetve a reményben nem lát egyebet mint bármely, mely sem nem győzött sem nem it. A II. ik. sz. a. verseire nem egy, hanem több véleményt pillant meg kiket a való felvételét. A C. sz. a. noha előke szövege többnyire az egész partjártól szól meg, azonban a reményben minek esetlegesen végződtek. Az S. sz. a. egy kinevelőjelek közül. A C. sz. a. költészet emlékeztető tárgyat az ottinémény és Aurora alakjaitban fűrdeti föl. Mind az ik. rendbeli verseket költészet kérté nagyobb mértékben gondolkodván a kérdésbeli tárgy felől, e mérték szerint köztétele szellemnyilatkozatai: ha.

A jelen 4. szám alatti verszet költésze a körsiméges szellemnyilatkozatból kétségkívül magantorsabb szellemműködésnek fogra kénytelen

14. Szemere Pál levele Aranyknak (1860. április 2.)

Hedves baráton!

Feljes nyemből örvendek, hogy végre alkalmat nyitok megkabaradni a tanári pályára letapasztaló görönggyel. Nyelvtan-társaságodból nemcsak az irodalomra nézve vártok kitűnő eredményeket; de azt is szeretem, hogy megvalósított kívánságaid, új erőre s elvanséget fogynak önzenei kedélyedre. —

Én ahól sem tartok rendkívül, a mi némelyek entegesen kívülről, hogy lapjainak jelen áradásában igen rebesz vagy, tán éppen leheszen, állandó közönséget, kereseni, egy kalarkozó új belletársi-cms lap számára. Nagy nem ad e remény már maga azon kívánság, is, hogy e sorúság, melynek nagy része bizony számárólag földözörföldözött, mind el is usaltodit?.. Ezenkívül a te neved, írásod, kékemi erebed olyan-e, hogy aggodnunk helyes új vállalatod fölött éppen mozgalmos napjaink jobbra fordulni induló viszonyai közt?.. Te tudni fogod legkedvesb aranybarát legyitni az uslát a Dulcivát s a tanuságos tanalmos a deccamer változatosossággal. — Éhi pedig, barátaid, ismerősid, kik széhségednek kövölnek, egyenise-gades kereszük, kék örömmel sercszünk öme kövöltek s edélyaidat vilunk kol-

kedély

1

16. Lévay József levele Aranyinak (1860. szeptember 2.)

K 513/104.

Tiszelt Barátom,

Levele a legutóbbi időben jött közzé, éppen a
Süeres alatt. El voltam foglalva ma,
gum s májad, főleg az irodola, baján
val, mert tudnia kell annak, hogy
most vedes vagyod, és a vedes a
kollegium irányja, gabacsiéja, vagy
a mi több: mindencse.

A mi kezdetül fölhalig értem,
megtartom; de az időre nevé: ma
vagy holnap, nem károsodhatod.
Süeresjelölésed, hogy nem vagyod
egyetem magamé, s nem leheted
az irodalomé. Rendelésej-e vagy
csak esetleg, mindegy: lövésed s
megyed ide oda, mint a di' elvé,
vedes, s kerofi' a rendes usat. Jól,
konof irodalmi munkájod vedes, bas
akkor voltam földve, lehetlen.

Megint kibővítesse kifejezéssel Ján,
Bosparadon, nov. 9. 1860

Tei' hazafi' szolgálja
Erdélyi János

A.

Kolozsv. jan. 28. 1861. 2543/43

Nővémet többre becsülendő hazafi és szerkesztő or!

Et dulcis odor^{is} mellyel eschlyvegemnek iradometlenül
teufjörzemi méltosztatott, feleletben nagy közönnyel
örömmel és illő helyre diáponálva, ezennel bátor
vagyok némi szemügyet küldem. Egyszerűsinnel em
fedje meg nehem bizonyos egyezményi pontot kikötés.

1. Et suit em jónak tartanak, azt azért a vett. saját nő-
rei s közönségi szerint tarthatja nem jónak, s azért
sziveskedjék ön minden küldeményemre néző magar min-
den, míg barátságos kötelesség alól is nagy feloldozva
tekinteni.
2. Ha nehezsége nem az egészre vagy nagyobb részt, hanem
egy egy vonást illetének, melyet t. i. kérges filét vagy
erzést bántanak, tessék minden további alkudozáson
kívül az illető helyet a logikai kúpcolat megvakadásra
alkorlitével megöröspályáztatni.
3. Ha pedig az egész cikket nem találja esztelennek,
ne tarthatassék áronnal a nyílt postában közölti dy for-
mán: "W. Kol. à disposition."

Ha tisztelt barátunk G. A. velem ezen pontot szerint eslelt,
vélk vele mindenben, igaz sok kellemtlen esztelniektől meg-
mentett volna engem. En dy szorucéttlen voltam, hogy min-
den cikket melyet a Szombathelyi újság egy vagy más okból
nem tettett neki. Ha rögtön visszahittőke volna, minden
neheztelés nélkül sőt közönnyel fogadom s rendelkezem vele
a mint tudot. Így pedig egy évig s tovább küld magával,
még aldozatot, hoz a barátságomat, s ezzel bizony a leg-
nagyobb barátságátalanúságot teszi. En azért hogy folyóvratka
dolgozom, sem látnam sem hanyagul dolgozom, de meg
is van olyan munkám mindig barátságos közönségi szerint,
melyet a hátrahéttel elvettét vele s eslelt a szorucéttlen
bírom

1861. március

K. 513/515.

Keves barátom!

Egy vesztet külvörök itt s de mert tudom hogy
te az oly adegord felékes melyek a magys,
száron végződnek, nem fesszed, erre pedig
máskéj kívinni nem tudtam, kérlek - írd
meg a nyitjoltában adod-e, nem adod-e?
Hogy es utóbbi esetben külvörök a "re"
feljének, hogy hogy ezen adóit szárvolt
egy vettel.

Szagoscsor Lm - Dptmje's meg sa,
val, midőn körölni lehetlen volt, adtam
vok az Angelynek. Most, Apku jártomkon
felvitem róla kérdőkördni. Jzen hoffm-
-e az nered? Ként el Cs-öt s oward
dt.

Máravok K. Km. Marc. 8k

Szerető híved

S. Kády

1

20. Szász Károly levele Aranyak (1861. március 8.)

A. Szemere
1861 Nov 2-án

K. 513/374.

Tisztelt kedves Barátom!

Valóban egészen el kényeztet az édességre és barátság-
ra, édességre és barátságos halmozásra. De nem köztelt
ésszerűségedet, ha mind egyet, egyik nem helyeselném,
csak szegénységemnek adtam igém sajnálatos bizony-
ságát. Valódi Columbus-fajánál az is, mint minden
helyes észrevelél keni kötött, az ember csoda! Az is
hogy nem jött rá magától. — Legfeljebb a meglovonól
megtartásban mutatott tilt-kiméltességét iránt
ésszerűségem, és bár fáradságos és szav-
nyes, csak ama kérkedés: sőt, sőt! bátrabban. —
Hátan egy ásvonás jegyzetében is oly helyes, java-
tást találtam, hogy egy vörös keverékkel, újra
figyelmedbe vágod bátor ajánlani. — Nekem ke-
nyes ésszerűségem jegyzetében a hibát ugyan ki-
jelölted, de javaslatot nem tettél. Mivelan nálam
a kértet ma is nincs meg, bár az ésszerűségem
emlékezem, a szövegem nem tudom annyira, hogy a
változtatás alá és helyeset új és bete illődel pótol-
ni képes legyen. I. mivelan oly helyes is csak keves-
van (a többet közt az ominosus Be van fejéve a nagy
mű e. u. t. n.) kértet pótolás az is, mint a többiek
pótolás. Azon is közt, mit már éntem érdemel-
lenetlenség is tettél, ez is mellet a sok nem vesztet-
katonai novátság. —
Nekem helyes nére kell mégis némi inddolást fel-
hoznom, kíván sem arát, hogy arát a megállítást
kérte meg nem sem, mert jól tudom, mi a szegénység
ban commentare sem a magát nem érte ki,
helytelen; de csak arát hogy a többet meg meggyanálkam
mit akartam volna kij mondani, vagy mit mondtam a.

A.

22. Madách Imre levele Aranyinak (1861. november 2.)

1861. nov. 8-án.

Itt most néked barátságom javára kudarod tette hogy kegyes
 hogy bajnok jöprakodási elfogadala' jöttél/odra, melyet kudas
 lakásod örökösöd: ~~valam~~ remed e/uraimat. A kerem mely két ab-
 lakárat míg ma is az udvara név öffe van Wágra az egyetle-
 kin próbálat. Most ebben kéccénnek a nép leendő jöprakái
 vulgo jöprakamitak. Ezen nagy darsi kópvalka nyelős
 röpötyöndalon, mitűn egy próke fűstöl felidőkezői ja-
 prakodni tiferua három dala's termekü nyálalásfajú
 gövündöl. A f. alatt mikéll vektoda volt náluki. Az
 így hallgatói próbálatnak. Minemem felvőzei a falakról
 lepedtetek: s helyekbe Mars dala'sái kőnnök fel.

A jöprakodni főnök ^{Stafi} Vőfényökön állalam hogy min nem
 nagy pörcöce Kőrösön s. hogy ak'halomleked néms, s
 alerol a csontvotol kékes, bűnyőronyit cinkaróni ki,
 ma dölben elvőzei: öket "karká pörörön".

Ez az most néked meg kedd kudarod.

A mikéllék levelet kirtéjítet kirték Salomany-
 nak. En vele csak is, F. ad kirtékül bündölet mud-prákítél
 nem kudar, ha ugyan ma kirtékis az emberfű, mészalmarak.
 Mestres csontvotolal egytő idel

Barátság
 Sándor

Ab. et Salomany levele jöprák.

K 513 / 389

Magyarb. dec. 18. án 1861

Édes Jánosom!

Az öreg Brassai a legközéletli „Független”
sola is értekei törviseit. Szó nélkül hogy
nem ha igazat szólana, ha nem vesztellenem
azon vélemény elnyeréséért, mintha én az
epicureusok közt tartóznék. Szeretem a
gyan a földi káprázat, keltetés, sőt a
hűveljes véleményeket, az a turo's bíró,
melyre a kedves Komán asszony oly kedve,
ezen tudott elbeszéltem - de azért epica,
nem nem nyugodt. A mai művészi életben
tana nagy mértékben különbözik a régi,
ektől, melynek főmaximája ez való:
éde, bibe stb. Ezért kénytelen vagyok a mil,
sőt a megkötésről röviden is ma is adtam.
Bizom igazság szerintedben, bizony baráti,
független, mely szerint a magyar asszony soraim,
mely nem fogok megfogadni egy kis helyet
keves, leped valaholgyek köztben.

Köszönöm azon megajándékozásod, mi
szerint a „Független”-ből meg küldtet
sá ma is megfogadni fogok az megérde,
mely, ez uttal egy költségmentesül mel.
galek.

1

TARTALOM

(Az első lapszám a főszövegre, a második a jegyzetekre utal)

Levelek	5	
1857	7	658
1858	145	743
1859	266	806
1860	362	854
1861	488	940
Függelék	639	
Függelék I.	641	1022
Függelék II.	643	1023
Függelék III.	646	1024
Jegyzetek	647	
Bevezetés	649	
Áttekintett közgyűjtemények	657	
Az egyes levelek jegyzetei	658	
A függelékek jegyzetei	1022	
A levelekben és a korabeli idézetekben előforduló rövidítések	1051	
A jegyzetek rövidítései	1054	
Mértékegységek és pénznemek	1068	
Név- és címmutató	1069	
A levelek mutatói	1107	
I. Időrendi mutató	1109	
II. Betűrendi mutató	1136	
Arany János levelei a címzettek betűrendjében	1136	
Arany Jánosnak írott levelek a levélírók betűrendjében	1143	
Illusztrációk	1153	